

הַשֵּׁלַח

מכתב-עתי חדש

למרע, לספרות ולעניני החיים.

(נוסד ע"י ק. ג. וויסאצקי.)

העורך:

אישר גינצברג.

המיל:

חברת "אחיאסקא".

כרך ג.

(חוברת י"ג — י"ח).

שבת — סיון תרנ"ח.

ברלין.

ברפס צבי חירש בר יצחק איסצקאווסקי.

Pitebⁿ 89.50 (3)
✓ B

HASCHILOAH

Litterarisch-wissenschaftliche

Monatschrift.

(Gegründet von K. W. Wissotzky).

Herausgeber:
Verlag „Achiassaf“.

Redacteur:
U. Ginzberg.

Band III.

Januar — Juni 1896.

Presented by
Daniel J. J. J.
S. J. J.

BERLIN.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

תוכן הענינים

(בסדר אלף-ביתי).

עמ'		עמ'	
	ימי המעשה. ספור (חלק ב').		אָה רחוק (הינריך חיינה. למלאות מאת
19	חושי הארכי.	117	שנה להולדתו). ד"ר ש. ברנפלד. א.
226 (חמשך)	—	216	ב. —
428 —	—	310	ג (סוף). —
500 (סוף).	—		בַּעֲמֵק חֲבֵמָה. ספור (חלק ב'). מענדלע
125	לְחֻרְחֻבַּת הַשָּׁפָחָה. מ. ל. ליליענבלום.	110	מוכר ספרים. —
1	לשאלות היום. אחד-העם. א.	206 (חמשך).	—
97	ב. —	308 —	—
289	ג. —	398 —	—
351	מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מד"ד. ד.	198	בתי מדרשות לרבנים. מאיר איש-שלום.
547	(חמשך) —	587	דְּכֻנְדֵּר. שיר. י. ל. ברוכוביץ.
92	מחשבות ומעשים. רבי-קרוי. VII.	49	חמבער. ספור. ת. ד. הורוויץ.
178	VIII. —	141 (חמשך).	—
373	IX. —	326 —	—
565	X. —	444 —	—
	מכתבים אל העורך:	581 (סוף)	—
188	ד"ר. י. מ. ברדיסצבסקי.	263	המחמיר. שיר. ח. נ. ביאליק.
287 —	—	344 (חמשך).	—
284	א. לולי.	453 (סוף)	—
474	מ. קליינמאן.		הסניגוריא בבתי דינין של ישראל.
	מליצת שפת עבר ובאור המקרא.	418	רב-צעיר
224	יצחק בן אשר.	385	הצינויות החרשה. ד"ר ד. ניימרק.
69	מקרא הצינונים. שיר. ה. ג. ביאליק.	76 I	השקפה כללית. מ. עהרנפרייז (ארו).
	מריכי כחן. ציור היסטורי.	167 II —	—
406	ד"ר ש. ברנפלד. א.	358 III —	—
481	ב (סוף). —	468 IV —	—
160	נחמיה. שיר. בן-ציון.	149	הַחֲבֵת צִיּוֹן וְהַצִּיּוֹנוּת. י. ת. רבניצקי.
244	מַמְלַחְמָתֵינוּ בְּתוֹר מִסְפָּר. ר. ברוינין.	266	הכמת ישראל בצרפת. א. לודוויגסול.
484 (חמשך)	—	347 —	—
521	—	31	חשבונה של ספרותנו. ד"ר. ש. ברנפלד.
42	ספר בן סירא במקורו העברי. דוד כהנא.	84	ילקוט קטן. אחד-העם. כב-כר.
133 (חמשך)	—	174	כח. כו. —
321 —	—	366	כו-כז. —
512 (סוף).	—	560	ל. לא. —

ע"פ	
253	ציץ טבל. אברהם זינגר.
278	קתלות יעקב. ד"ר ב-ד. ז.
552	— — — — — ח.
460	קתלת איזמיר. ד. ילין.
	ר' יום טוב ליפמאן צונץ. בקורת.
538	ש. ראזענפעלד.
	שאלת חכירה בישראל ובעמים.
12	ד"ר ד. ניימרק. א.
104	— — — — — ב.
296	— — — — — ג.
494	— — — — — (ג-טוף).
155	שברים. מיכה יוסף ברדיטצבסקי.
	שמואל דוד לוצאטו. חייו ופעלו הספרותי.
58	אברהם כהנא. — — — — —
837	(המשך). — — — — —

ע"פ	
70	ספרים חדשים. ב"ק. — — — — —
162	— — — — —
275	— — — — —
456	— — — — —
72	ר. בריינין. — — — — —
	ענינים שונים:
	ד"ר צבי (הרמן) שפירא. מ. ל.
569	ליליענבלום. — — — — —
190	חשד חנם. דוד כהנא. — — — — —
187	יהודה ליב ראזוואזויטש. ע. — — — — —
478	לחקון הנקוד. פ. מארדעל. — — — — —
572	מדת המעשים לשירה העברית. ח. ל. חזן. — — — — —
378	מושעיו מבוץ. ד"ר י. טחאן. — — — — —
189	מעבדות לעבדות. מ"ב. — — — — —
479	נשואי בחלה. ע. ג. פרענק. — — — — —
880	שמוש הלשון. ד"ר ש. ב. — — — — —
882	תלמוד ושלחן ערוך. ב. כ. — — — — —

לשאלות היום.

א.

ירחים כבר עברו את הקונגרס הציוני, אך בת־קולו עדיין נשמעת בחיים ובספרות בחיים — אספות קמנות וגדולות, מקומיות וכלליות. מאז שבו הצירים איש למקומו הם מקהילים קהלות ברבים ומספרים ותוהרים ומספרים את כל הנפלאות אשר נעשו לעיניהם, והעם האומלל והרעב שומע ומתלהב ומצפה לישועה: כי היבצר מהם, מאנשי המערב, כל אשר יומצ לעשות? — המחזות דולקים, הלכבות סוערים, ורבים מן העסקנים, אשר במשך שנים רבות, עד ראש חודש אלול שעבר, היה הישוב בארץ ישראל משאת־נפשם, ופרומה אחת למוכת הפועלים או לבית הספר ביפו היתה שקולה בעיניהם כנגד עולם מלא. — עתה אברו דרך וזה לזה שואלים: מה העבודה הזאת לנו? ימות המשיח ממשימים ובאים, ואנו עסוקים בדברים של מה בכך! הגיעה השעה לעשות גדולות, כי אנשים גדולים, מערביים, עוברים חלוצים לפנינו. — זאת השנוי הזה שנעשה בעולםם הם ממעימים על ידי שני־שמו של הרעיון עצמו: תחת אשר עד כה קראו לו „תבת־ציון“, קוראים לו מעתה „ציוניות“. והזהירים ביותר חוששים שמא יש עוד גם בזה מקום למעות, על כן הם הונים את השם בצורתו הלועזית („ציוניסמוס“), — לידע ולהדדע, כי לא בחבת ציון הישנה הם מדברים, כי אם ברעיון חדש מחדש, שהוא ושמו באו מן המערב, ממקום שאין העברית שולמת בו.

ובספרות — כל אלו האספות, עם דרשותיהן והצעותיהן והחלטותיהן, מתלבשות בצורת מאמרים כתובים בהתלהבות ובתורעת־נצחון: האספה היתה מאד נעלה, הדרשנים — דימוסתינים כלם, ההצעות נתקבלו ברצון, כל הנאספים בערו באש וקראו פה אחד „נעשה ונשמע!“ — והכל יפה ונחמד ונעים עד כלות הנפש. — גם הקונגרס כשהוא לעצמו עוד לא חדל מעשות פרי ספרותי. מתברות מיוחדות המספרות תהלתו ויצאות בלשונת שונות, כתבי־העת לישראל ולעמים מביאים עוד לפעמים מאמרים והערות המתייחסים לו, ואין צריך לאמר שהאורגן הציוני עצמו משתדל לשמור את הרושם שעשה הקונגרס ולכלי תת לו להמחות מורה מעל לב הקהל. עיניו משוטטת בספרות העתית של כל העמים והארצות, וכל מקום שהוא מצא שבתו של הקונגרס, אסילו באיזה מכע המר־עך הוצא בלשון איזה מעסי־אירופא הקטנים, הוא מסור להעתק תמצית הדברים בשמחה. רק לשון אחת של עם אחד קמן לא וכתה לכבוד הזה, אעים שגם בה הרבו כהיע להלל ולשבח את הקונגרס: — הלשון העברית.

בקצרה, כל העולם אומר שירה. ובתוך ההרמוניא הכללית הזאת לא יפלא איפוא, כי הערתי הקמנה על דבר הקונגרס („השלח“ II ע' 568) נחשבה כדיוסגנס והעירה עלי חמת רבים עד להשחית. גם מראש ידעתי אמנם, כי דברים כאלו בעת כזאת לא יהיו

מחולים לי, והכינותי עצמי לשמוע במנוחה קול משק. מליצות רמות וחדורים מסופקים — כיד ה' המוכה על סוסינו בכמו אלה — ולשתק. אבל הרברים שהשמיע נגדי רמיל ליליענבלום¹, סופר שאינו רגיל לדבר, על העצים ועל האבנים לתפארת המליצה בלבד, הם הראוני לדעת, כי באמת יותר מדי השתמשתי הפעם בהכלל הישן: די להכימא ברמיזא. לא נעים, לשתות נגד הזרם, ודבר הנעשה בלי חסדה, רק מפני שחובה לעשותו, אין מספיק בו יתר על המדה המוכרת. על כן הרשיתי לי בהערתו ההיא לקצר מאד, בסמכי על טובי הקוראים, שימלאו מרעתם את החסר, על ידי צירוף הרברים לשאר השקפותי הידועות להם מכבר. עתה רואה אני, כי מעיתי בזה ונתתי מקום להכניס בדברי כונות וזרות ודעות רחוקות מלבי, ומפני זה עלי לעשות עתה מלאכה קשה ובלתי נעימה: לכתוב, פירושי לדברי עצמי, לשוב ולהציע השקפתי על הענין בדברים יותר ברורים.

כעין הקדמה לעניני הקונגרס היתה, כידוע, דרשת נורדו על דבר מצב היהודים בכלל. הדרשה הזאת הוכיחה בדברים יורדים חריי במן, כי בכל העולם היהודים בצרה גדולה הם, בצרה נשמית או מוסרית. בארצות המזרח צרתם היא נשמית: מלחמה חמידית על צרכיהגוף היותר הכרחיים, על סתירתם יבשו, מעט אויר לנשימה, שמונעים מהם מפני שיהודים הם. ובארצות המערב, ארצות האימנציפציה, מצבם החמרי אמנם אינו רע ביותר, אבל לעמת זה גדולה שם צרתם המוסרית: רוצים הם ליהנות מזכויותיהם בשלמותן — ואינם יכולים; משתוקקים להדבק בעם הארץ ולהשתתף בחייו החברתיים — והם מרוחקים בורע; שואפים לאהבה ואהוה — ופוגשים במבטי שנאה ובזו מכל עבר; יודעים בעצמם שאינם נופלים משכניהם בכל כשרון ומדה טובה — ושומעים חרפתם כל היום, כי בעלי נפש שפלה הם ואינם מוכשרים להתרומם למדרגת האריות. ועוד כיצא בזה.

ובכן?

נורדו עצמו לא דבר מאומה על השאלה הזאת, שלא נכנסה בתנו דרשתו, ואין אנו יודעים מה דעתו². אבל הקונגרס כלו היה התשובה על זה, ובהתחילו בדרשת נורדו, היתה כונתו לאמור: ובכן, כדי להפטר מכל הצרות האלה, צריך ליסד, מדינת יהודים.

נצייר לנו איפוא כי כבר הושגה הסכמת תורנמא ויתר הממשלות, והמדינה נוסדה, ודוקא, אלקערערעכמליך, כהפין, הקיצוניים שבאנשי הקונגרס, האמנם בזה כבר בא או נתקרב הקץ להצרה הנשמית? כל עניי ישראל יהיו אמנם רשאים אז לילך למדינתם ולבקש שם פריסתם כאות נפשם, מבלי שיפגשו על דרכם מכשולים מלאכותיים בתמונת

⁽¹⁾ "חמליך" נ' 227—229.

⁽²⁾ מבחיע "ואסחאד" (חברת ספטמבר), בתדפיס דרשת נורדו, העיר בצדק, כי אין בה שום גלוי-דעת על היות "מדינת היהודים" הרפואה היחידה נפשלמה לכל הצרות האלו. ובאמת, מי שבתן בעין פקוחה רוכי נורדו בבזיליאה מוכרח היה לבוא לידי מסקנא, כי "ציוניות" היא לעצם רק שלילית, כדרשתו: הוא בא לבזיליאה כדי להשליך מעליו בפומבי משא "הצרה המוסרית" וקטנות-הנפש של "המחבוללים"; אבל יחוסו להצד החיובי, להרעיון המדיני, עודנו מוטל בספק גדול. ואינו יודע על מה סמכו הציוניסטים כי מתרו לעשותו לטשא כליו של הרצל, ומכיע עברי אחד כבר נתן לו, בין שאר תארי הכבוד, גם את התואר: "החובב ציון הנלהב"!

חקים מגבילים וכדומה. אבל בזה שיוכלו לבקש פרנסה עוד לא יושעו; צריך שיוכלו למצוא את מבוקשם. יש חקים מבעיים המגבילים כח מעשיו של אדם הרבה יותר מחקים מלאכותיים. החיים האיקונומיים בזמננו מורכבים מיסודות שונים כל כך, התפתחות כל ענף מענפי הכלכלה תלויה בתנאים מרובים כל כך, עד שאין שום יכולת לאיזה עם, אף היותר חזק ועשיר, לברוא בזמן קצר באיזו ארץ מקורי-פרנסה חדשים שיספיקו לאלפי רבבות בני אדם. העבודה האיקונומית אינה סגורה עוד עתה בארץ ארץ לברה; כל העולם הוא שוק אחד כללי, שכל מדינה צריכה לרכוש לה חלקה בו בעל אין קץ. ועל כן רק הויה הקרובה לשנעון תוכל להאמין, כי מיד בהוסד המדינה יבואו אליה מליונים מבני ישראל, והארץ תמציא להם מחיתם במדה מספקת. כמה גיעות יעו וכמה רבבות כסף השקיעו בארץ ישראל במשך שנים רבות, עד שהצליחו לברוא שם ענף-כלכלה אחד חדש: מלאכת היין! וגם עתה, אחר כל העמל, אי אפשר עדיין לאמור, שכבר הצליח היין לרכוש לו בשוק הכללי את המקום הדרוש לו, אע"פ שעודנו מעט-הכמות. אבל אלו היתה ארץ ישראל בשנת תרנ"א, מדינת-יהודים, וכל עשרות-הקולוניות, שעמדו להוסד או לשם כרמים ויין, היו נוסדות באמת, — היה עתה יין ארץ ישראל משתמך כמים בראש חצות וכל מחיר לא היה לו. מן הדוגמא הקטנה הזאת נוכל להקיש על השאר: כמה קשה יהיה לנוע בא"י ענפי כלכלה חדשים ולכבוש מקום לסרי העבודה בשוק-העולם. ואם יבואו היהודים למדינתם המונים המונים כפעם אחת, או אפשר להגיד מראש בבירור נמור, כי ההתחרות המסיבית בכל-ענף — אשר תבוא בהכרח, מפני שכמות העבודה תלך ותתרבה יותר מכפי התרבות הצורך בה — לא תתן לשום אחד מהם להתפתח כראוי. ואז ישובו היהודים ויברחו ממדינתם מפני האויב היותר נורא, שגם הגירסא, הפאקעררעכטליך לא תרחיקו — מפני הרעב.

עבודת-האדמה הפשוטה אינה תלויה אמנם הרבה בשוק הכללי, ובכל אופן תתן להם לעובדיה ולוא גם להס-צר. אבל אם תאמר מדינת-היהודים להרשיע לכל הנתנים בצרה הנשטית, או לרובם, בעשות אותם לעובדי-אדמה בא"י, או עליה למצוא ראשונה את האוצר הדרוש לה, בבזילאה דברו אמנם בפשימות ובכמולה על דבר האוצר לאומי של עשרה מיליון ליטרא שמרלינג. אך גם אם נתגבר על השכל הבריא ונתווסס על כנפי הרמיון עד האמונה הזאת: שיש בכוחו להגיע בקרוב לאוצר לאומי כזה, — גם אז לא העלנו כלום. מתוך הדרשות ששמענו בבזילאה עצמה, על דבר המצב האיקונומי של היהודים בארצות שונות, נתברר באופן נעלה על כל ספק, כי רכושנו הלאומי קטן מאד, ורוב העם חי בעוני וחוסר-כל, ועל פי זה יוכל כל בעל-דעה, אף אם אינו בעל חשבון גדול, למצוא מהר, כי עשרה מיליון ליטרא אסם ואין הם לעמל המכנס הדרוש למסע העם והתישבותו בא"י על יסוד עבודת האדמה. ואף אם יתהפכו כל עשרי ישראל בין לילה לצוניסטים נלהבים ויתנו כל אחד מחצית הנוג למסרה זו, עדיין לא יצטרף הכל בידו לחשבון המיליארדים הרבים הדרושים לה.

אין ספק איפוא, כי גם בהוסד המדינה יוכלו היהודים להתישב בה רק קמעא קמעא, בהסכם לכה העם ולפי מדת התפתחות הכחות האיקונומיים של המדינה. ובתוך כך הלא יפחו וירבו גם המתישבים בארץ וגם הגשורים בגולה, והתרבותם המכנית של אלו ושל אלו תגרום בהכרח, כי סעד אחד יצר המקום בא"י יותר ויותר לכאים מחדש, וסעד אחד לא יקרע תרבה, למרות היציאה התמידית, ממספר הגשורים בגולה. —

דיר הרצל, בדרשתו לפתיחת הקונגרס, בחסצו להראות יתרון. מדינתו על הישוב באי הנהג עד כה, חשב ומצא, כי בדרך האחרון יעברו תשע מאות שנה עד שיתישבו כל ישראל בארצם. וחברי הקונגרס מחאו כף, כאלו ראו בזה. מוסף חותך. אבל — לחנם! גם המדינה לא תעצור כה לעשות חשבון אחר, יותר נעים.

מרה היא האמת, אך בכל מרירותה טובה היא מן ההווה. עלינו להודות לעצמנו, כי קבוצ נליות הוא דבר שלמעלה מן המבע. בדרך המבע אפשר שבזמן מן הזמנים ניסד מדינת־היהודים, אפשר שהיהודים ירבו ויעצמו שם עד כי תמלא הארץ אותם, אבל גם אז ישאר רוב העם מסורד ומסורד בארצות נכר, ולקבץ נדחינו מארבע כנסות הארץ — אי אפשר: זאת תוכל להבטיח רק הדת, על ידי גאולה נסית.

ואם בן, אם. מדינת היהודים גם היא אין פירושה, קבוצ נליות, כי אם התישבות חלק קטן מן העם באי — הצרה הנשמית של רוב העם בארצות הגולה מה תהא עליה? או אולי יחשבו בעלי המדינה, כי בהיותנו. אדוניס בארצנו, נוכל לפעול בדרך הדיפלומטיא על הממשלות להסיר את הצרה הזאת מעל היהודים המסורדים בארצות? — כמדומה לי שכך חושב באמת דיר הרצל בעת האחרונה. כי במחברתו החדשה (דער באועלער קאנגרעסס) לא נמצא עוד חשבון הזמן, בכמה שנים יעלו בני ישראל לארצם, ותחת זאת הוא אומר מסורש (ע' 9), כי אם תהיה הארץ לקנין לאומי של עם היהודים, גם אם לשום יהודי לא יהיה בה קנין פרטי אפילו ארבע אמות, תסתר שאלת היהודים לנצח. את הדברים האלה — אם לא נציא מ־שאלת היהודים את הצרה הנשמית — אי אפשר להבין אלא באופן האמור. — אבל התקוה הזאת נראית לי רמיונית כל כך, עד שאיני מצא לנתיץ להאריך במבולה. כבר ראינו כמה פעמים, ואף ביחס לעמים אחרים יותר קרובים ללב הממשלות האדירות, מה כחה של הדיפלומטיא בענינים כאלו, אם חיל גדול מוזין כל צרכו אינו עומד על ימיה. אדרבא, אפשר לשער, כי בימי מדינת היהודים, כשתנאי החיים האיקונומיים באיזו ארץ יביאו את ממשלתה להגן על עמה מפני התחרות היהודים על ידי חקים מגבילים, נקל יהיה לה או מעתה למצוא פתרון מה להצדיק הדבר: אם צר להם המקום, ילכו למדינתם.

הצרה הנשמית לא תתדל איפוא על ידי יסוד המדינה, ובכלל, לא בדינו היא לשים קץ לה (להקמינה ברב או במעט נוכל גם עתה על ידי אמצעים שונים, כמו הרחבת עבודת־הארמה ואומנות בקרבנו בכל הארצות וכו'), ובין שניסד מדינת היהודים או לא, תהיה היא, הצרה הזאת, תלויה בעיקרה תמיד במצב האיקונומי של כל ארץ ומדינת ההשכלה של כל עם.

ונמצאנו איפוא למדים, כי את היסוד היחיד והאמתי של הציניסמוס צריך לבקש רק בהצרה השניה, המוסרית.

אבל הצרה המוסרית היא בעלת שתי צורות שונות, אחת מערבית ואחת מזרחית, ומה יצא ההבדל היסודי שבין הציניסמוס המערבי והכת ציון המזרחית. ננדרו דבר רק על הצרה המערבית ואת המזרחית, כנראה, לא ידע. וגם הקונגרס בכלל היה מכון כלפי הראשונה, והאחרונה לא תפסה בו מקום הרבה.

היהודי המערבי, שעזב חיי הגמ ויצא להדבק בעמי הארצות, הוא שריו בצער על כי תקוה שיקבלוהו באהבה לא באה. והנה הוא שב אל עמו בעל כרחו ומבקש בקרבו אותם החיים שהוא משתוקק להם, — מבקש ואינו מוצא. חיי העדה וצרכיה אינם מספיקים לו עוד: כבר הורגל בודים יותר רחבים, חברתיים ומדיניים; וחי־הרות, עבודת

הקולמורא הלאומית, אינם לוקחים את לבבו, בהיותו רחוק מהם בחנוכו מילדותו, לא ידעם ולא יבינם. ובצר לו הוא נרשא עיניו אל ארץ אבותיו וסדרמה בנפשו, מה טוב היה אלו נוסדה שם שנית מדינת היהודים, מדינה ככל מדינות העמים, עם כל נמוסיהן ודרכי חייהן. אז היה יכול לחיות בתוך עמו חיים מלאים ושלמים, למצוא בביתו כל מה שהוא רואה עתה אצל אחרים ורוקד כנגדו ואינו יכול לנגוע בו. הן אמנם לא כל היהודים יוכלו לעזוב מקומם ולילך למדינתם; אבל מציאות המדינה היהודית תרים גם כבודם של הנשארים בגולה, והאזרחים לא יבוזם ולא ירחיקם עוד כעבדים שפלים המצפים רק לשלחן אחרים. — ובהמשכו ככה אחר חוץ-לבו זה, הוא מגלה פתאום בעמקי רוחו, כי גם הרעיון המדיני לבדו, עוד במרם תוסד המדינה עצמה, כבר נוטל הוא תשע ידות מן הצרה: יש מקום לעבודה חברתית, להתרגשות מדינית; הלב מצא תפקידו, מבלי להתאבק בעפר רגלי זרים; — והוא מרגיש בעצמו, כי על ידי האידיאל הזה רוחו מתנערט משפלותה וכבוד-אנושיותו שב אליו, בלי יגיעה יתרה ובלי כל עזרה מן החוץ. ואז הוא מתמכר למשאת-נפשו זו בכל חום רגשותיו, מפתח מוסרות דמיונו ונותן לו להגביה עוף כחפצו, למעלה מן המציאות ומכוחות-האדם המצומצמים; אחר כי לא השגת האידיאל נתצה לו, כי אם הרדיפה אחריו לבדה מספקת לו לרפאותו מחליו המוסרי, מרגש השפלות הפנימית, וכל מה שהאידיאל יותר גבוה, יותר רחוק, כן יגדל כחו יותר לרוסם את הנפש . . .

זה הוא יסוד הציניסמוס המערבי וזה הוא סוד "הכח המושך" שבו. אבל תבת ציון המזרחית נולדה ונתפתחה כאוסן אחר. גם היא היתה בראשיתה מדינית, אבל מולדת הצרה הגשמית, ועל כן לא יכלה להסתפק ב"עבודה" של התרגשות ודברים נאים בלבד, המשביעים את הלב ולא את הקיבה, ומיד בהולדה התחילה מפני זה להתגשם בפעולות מחשיות, ביסוד קולוניות בארץ ישראל. העבודה המעשית הזאת קצצה בזמן קצר את כנסי-הרמיון והראתה לדעת, כי "תבת-ציון" לא תחסר מן הצרה הגשמית אפילו כספה מן הים. אפשר היה איפוא להאמין, כי בהגלות הדבר הזה, יעזבו "חובבי ציון" את עבודתם ולא יכלו עוד זמנם וכחם כמעשים שאינם מובילים כלל אל המטרה. אך לא! הם נשארו נאמנים לדגלם והוסיפו לעבוד בהתלהבות כמאז, אע"פ שרובם לא הבינו גם בעצמם, מפני מה הם עושים כן. הרגש הרגישו בלבם כי כך צריכים לעשות, אבל באין להם עם זה הכרה ברורה במהות ההרגשה הזאת, לא היו מעשיהם תמיד רצונים ומכוונים אל המטרה האמתית, אשר אליה משך אותם לבם שלא מרעם.

כי באותה עת עצמה שהתגברה הצרה הגשמית כמזרח, היה הלב העברי שם נתון עוד בצרה אחרת, מוסרית; וכשהתחילו חיצ לעבוד עבודתם לשם הראשונה, חש האינסטינקט הלאומי שכלב-העם, כי מה בעבודה זו, ימצא מרפא להאחרונה. ועל כן אחז בה ולא הרפה ממנה גם לאחר שנגלה לכל, כי הצרה הגשמית לא תרפא על ידה. הצרה המוסרית הזאת, המזרחית, שונה היא מן המערבית תכלית שנוי, המערבית היא צרת היהודים, והמזרחית — צרת היהדות; זו מכאיבה לב האדם, וזו — לב האומה; זו מרגשת ליהודים שנתחנכו ברוח העמים, וזו — לאלה שנתחנכו על ברכי היהדות; זו היא ילדת האנטיסמיסמוס ומציאותה תלויה במציאות, וזו — תולדה טבעית של קשר אמת עם קולמורא של אלפי שנה, אשר תשאר בכל תקפה גם אם צרות היהודים יחדלו בכל העולם ביחד עם האנטיסמיסמוס, גם אם כל ישראל בכל הארצות

ימצאו פרנסתם בכבוד, ושכניהם יהיו מקבלים אותם בסבר פנים יפות ונותנים להם להשתתף עמם בכל ענפי החיים החברתיים והמדיניים כאחים נמורים.
לא היהודים בלבד יצאו מן הנמו, כי אם גם היהדות. והיהודים הגיעו לזה רק בארצות ידועות, בחדר לאומים; אבל היהדות עשתה (או הולכת ועושה) זאת מעצמה בכל מקום שבאה בנגיעה עם הקולטורה החדשה. זרם הקולטורה הזאת, כבואו אל קרבה, הורס הוא את מבצריה מלפנים, ולא תוכל עוד להסגר ולחיות חיים מובדלים לעצמה. רוח עמנו שואף להתפתחות, לבלוע יסודות הקולטורה הכללית הבאים אליו מן החוץ, לעכלם ולהסכים לחלק מעצמותו, כמו שכן עשה כבר בתקופות שונות. אבל תנאי חייו בגולה אינם מתאימים לזה. בזמננו הקולטורה מתלבשת בכל מקום ברוח הלאומי של עם הארץ, וכל הור הקרב אליה צריך לבטל את עצמותו ולהתבלע ברוח השליט. על כן לא תוכל היהדות בגולה לפתח את עצמותה על פי דרכה, וכשעוזבת היא חזמות הנמו הרי היא בסכנה לאבר את חייה העצמיים, או — באופן היותר טוב — את אחדותה הלאומית: להפוך להרבה מיני יהדות, אשר לכל אחת תכונה אחרת וחיים אחרים, כמספר הארצות ששם בני ישראל נמצאים⁽¹⁾.

ובראותה כי לא תוכל עוד לשאת כלי הגולה, אשר הלביש אותה חפץ וקיום בצאתה מארצה, וכי בלעדיהם חייה בסכנה, — מבקשת היא לשוב למרכז ההיסטורי, בשביל לחיות שם חיים של התפתחות מבעית, להעביר כחותיה בכל מקצעות הקולטורה האנושית, לפתח ולהשלים את קניניה הלאומיים אשר רכשה לה עד כה, ולהכניס ככה גם לעתיד באוצרו של המין האנושי קולטורה לאומית גדולה, פרי עבודה חפשית של עם חי ברוחו. כמו שהכניסה לשעבר. למטרה הזאת יכולה היא להסתמך לעצם במעט ואינה צריכה לממשלה מדינית, כי אם רק — לברוא לה בארץ מולדתה תנאים נאותים להתפתחותה: קבוץ הנון של אנשים עובדים עבודה, באין מסריע⁽²⁾, בכל ענפי הקולטורה, מן עבודת אדמה ואומנות עד עבודת החכמה והספרות. הקבוץ הזה, אשר יתלקט מעט מעט, יהיה ברבות הימים למרכז האומה, בו יתגשם רוחה במהרה, ויפתח לכל צדדיו ויגיע עד השלמות האפשרית לו. ומן המרכז יבוא אז רוח היהדות אל כל היהודים הגדול, אל כל קהלות הגולה, להחיותן ולשמור על אחדותן הכללית. ואז, כאשר הקולטורה הלאומית בארץ ישראל תגיע לסדרה כזו, תוכל לכפות בה, כי היא עצמה תקים אנשים מבניה, שהיו מוכשרים להשתמש בשעת הכושר בשביל ליסד שם גם מדינה — לא רק מדינת-יהודים, כי אם מדינה יהודית כאמת⁽³⁾.

חבת-ציון זאת, הדואגת לקיום היהדות בעת שהיהודים נתונים בצרה, וזה היא ובלתי מוכנת להמדיניים המעריביים, כמו שורה ובלתי מוכנת היתה יבנה של ר' יוחנן בן זכאי להמדיניים אז. על כן לא יוכל ה"ציוניסמוס" של יהודי-המדינה להניח דעתם של יהודי-היהדות, והם רואים בהתמשמותו סכנה לחסצם וממרתם המה.

(1) עיי' מאמרי "חקוי ותבוללות" (על פרשת דרכים ע' 204).

(2) בעלי "המדינת" רגילים לחשוב ולאמר, כי הם היו הראשונים שהניחו ליסוד מוסד, כי הקולוניאליזם חתנגבט אל הארץ בלאם, בלי סדרים ולמרות רצון הממשלה, אין לה עוד וצריך לחדול ממנה. ואינם יודעים איפוא, כי "האמת" הזאת כבר נגלתה לאחרים לפנינו, ועוד לפני הרבה שנים דרשה גם "חבת ציון" של היהדות לעשות הכל רק בפרחסיא, באורגניזאצא טובה וברשות ממשלת תוגרמא.

(3) עיי' מאמרי "דיר פונקטור ומחברתי" (על פרשת דרכים ע' 88).

מור קיומו של עמנו הוא — כמו שהשתרלתי להראות במקום אחר⁽¹⁾ — מה שעוד בימי קדם למדוהו הנביאים לכבד רק את הכה הרוחני ולכלתי הבט. ביראת הרוממות על כח הורוע. כי על כן לא הגיע, כיתר עמי הקדם, להתבטלות ישותי מפני אויביו החזקים ממנו. כל זמן שנאמן הוא להיסוד הזה, יש לו בסיס נכון בחיים. כי בכח רוחני לא נוסל הוא משאר העמים ואין לו סבה להתבטל. אבל רעיון מדיני שאינו נשען על הקולטורא הלאומית מסוגל להסב לב העם מאחרי הכה הרוחני שבו ולהוליד בקרבו נפיה לבקש. כבודי בהשגת כח נשמי וממשלה מדינית, ועל ידי זה יפסק החוט המקשרו עם העבר וישמט הבסיס ההיסטורי מתחתיו. אין צריך לאמר, כי אם לא יצא הרעיון אל הפועל יהיו תוצאותיו מעציבות מאד, כי ישאר העם קרח מכאן ומכאן. אך גם בצאתו לפעולה באותה המצב המוסרי שאנו בו עתה, שלא רק העם, כי אם גם רוחו מספור ומסורר, — תהיה היהדות בסכנה גדולה. כמעט כל גדולי העם, שהשכלתם ומעמדם בחברה מכשירים אותם לעמך בראש המדינה, הם אנשים הרתוקים מן היהדות ברוחם, ואין להם כל מושג נכון מעצמותה וערכה. אנשים כאלה, גם אם יהיו בניס נאמנים למדינתם וחפצים בהצלחתה, יראו בהכרח את ההצלחה הזאת באותה הקולטורא הנכרית שהם עצמם מלאים רוחה, ובאמצעות השפעה מוסרית או גם ביד חזקה ישתרלו לנפוע אותה במדינה, באופן שמדינת היהודים תהיה לבסוף מדינת אשכנזים או צרפתים מודע היהודים. דוגמא קטנה מן הפרוצס הזה יש לנו גם עתה בארץ ישראל⁽²⁾. וההיסטוריא מלמדת, כי בימי מלכי בית הורדוס היתה ארץ ישראל אמנם, מדינת היהודים, אבל הקולטורא הלאומית היתה בויה ונרדפת, והמלכות עשתה כל מה שביכלתה בשביל לפתת בארץ את הקולטורא הרומית וכבוזה כחזת האומה לבנין היכלי אליילים ובתי קרקסאות וכו'. מדינת-יהודים כזו תהיה מסדומות לעמנו ותשפיל רוחו עד עפר: לכה מדיני ראוי להתכבד לא יגיע, ואת הכה המוסרי החי בקרבו לא יכיר; מדינתו הקטנה, אשר תהיה, כבודו הצחוק בידי שכניו האדירים ולא תתקיים אלא על ידי נכלי הדיסלומסיא והכנעה תמידית לפני מי שהשעיה משחקת לה — לא תוכל למלאות נפשו נאון לאומי, ואת הקולטורא הלאומית, שבה היה יכול לבקש ולמצוא את נאווה, לא נסע במדינתו ולא מפיה הוא חי. וכה יהיה אז באמת — הרבה יותר מעתה — עם קטן ושפיל, עבר ברוחו. למי שהשעיה משחקת לה, מביט בקנאה וחמדה על האנרופ של שכניו האדירים, וכל קיומו בתור בעל מדינה לא יוסיף פרק נכבד בספר ההיסטוריא שלו. והאם, לעם עתיק יומין אשר היה לאור גויים לא יותר נאה היה להכחד מן העולם מאשר להגיע בסופו למסדה אחרונה כזו?⁽³⁾ — ה' ליליענבלום מזכירני, כי בזמננו יש מדינות קטנות, כארצות שווייץ, שאין רשות לעמים אחרים להתערב בעניניהם ואינן צריכות להכנעה תמידית. אבל כל המסדה איי לארצות קטנות כאלה שוכח הוא את מצבה הניאונרסי ואת ערכה הדתי לכל העמים. שני אלה לא יתנו בשום אופן לשכניה האדירים (כמובן, לא כונתי במבטא זה — כפירוש של ה' לליב — על הדרוים והפרסים) להסיה רעתם ממנה לנמרי, וגם בהיותה למדינת היהודים יהיו עיני כלם נפיות אליה וכל אחד מהם

(1) במאמרי "חקי והתבוללות".

(2) עיי' המאמרים "מארץ ישראל" ב"השלח" כרך א' וכו'.

(3) תבלעתי פה איזו דברים מתוך הערתי עידי הקונגרס, אשר המשיכים עלי גלוי כהם פנים שלא כהלכה, ועתה ידעו הקוראים מה היתה כונתי שם.

יתרון להשפיע מרחו על הפוליטיקא שלה בעל כרחו, כמו שאנו רואים בשאר מדינות הסתרת-כח (תגנמא ועוד) שיש לעמי אירופא הגדולים. אינמרסים שם. כללו של דבר, גם, תבת-ציון. לא פחות מן ה"ציוניסמוס", רצה במדינה יהודית ומאמינה באפשרות הוסרה לעתיד; אבל בעוד שהאחרון מבקש בה סגולה לעניות, מנחה שלמה וכבוד לאומים, — יודעת הראשונה, כי כל אלה לא תתן לנו המדינה, עד שהצדק העולמי ישב לכסא וימשול בחיי העמים והמדינות, — ואינה מבקשת אלא למצוא בה, מקלם במח" להיהדות וקשר קולמורי לאחדות העם. ה"ציוניסמוס" מתחיל על כן עבודתו מן הפרופגנדה המדינית, ותבת-ציון — מן הקולטורא הלאומית, אשר רק על ידה ובשכילה תוכל המדינה להוסיף באופן הרצוי ומעיל לרוח העם.

ד"ר הרצל, בדרשתו הנזכרת, הגיד אמנם גם הוא, כי ה"ציוניסמוס" דורש לשוב אל היהדות קודם שנושב למדינת היהודים. אבל הרברים הנעמים האלה רחוקים כל כך מן המעשים, עד שבהכרח אנו באים לידי מחשבה ורה, שאין כאן אלא מליצה נאה. קשה עלי מאד לדבר על מעשים פרטיים, שאי אפשר לנגוע בהם מבלי לנגוע עם זה גם בכבוד אנשים פרטיים. בהערת עיד הקונגרס הסתפקתי על כן רק ברמים כלליים, אשר האמנתי כי יזכנו היטב לבקאים במהלך הענין, וביחוד לצירי הקונגרס. אבל איזו סממנגרי השתמשו בוהירותי זאת לרעתי ועשו עצמם כאלו לא הבינו כלום. בתמימות מלאכותית הם שואלים, מה עול מצאתי בהקונגרס, וגם ברש לא יברשו להכחיש בסומבי דברים הידועים לרבים. ה"מקסיקא" הזאת מביאה אותי פה, למרות רצוני, להרים מעט את המלית היפה, שהאפילו בה על הכל, ולספר איזו פרטים המראים תכונת התנועה הזאת והלך-רוח בעליה.

אלו היתה באמת מסרת ה"ציוניסמוס" להשיב לב העם אל היהדות, לעשותו לא רק לעם מדיני, כי אם לעם החי ברוחו, — אז לא היה הקונגרס ה"ציוני" רוחה שאלות הקולטורא הלאומית — שאלת הלשון והספרות, שאלת התנוד והרחבת הידיעות הלאומיות — עד, לערב שבת בין השמשות, עד השעה האחרונה, לאחר שנמרו כל הנוכחים על דבר, רעכמליך או, פאָלקערדעכמליך, על דבר בחירת פלוני לחבר הועד, על דבר, המיליונים שלא באו לעולם וכו'. בעת שכל הנאספים היו כבר עיפים יותר מדי ובשמחה ראו את השמש שוקעת ביום האחרון וקץ הכל הולך וקר, — אז הניחו שעה קלה לדרשת אחד החברים על כל אותן השאלות הגדולות, שהן באמת נשמת הכל ובלעדן כל השאר מהבל יחד. כמובן יצאה הדרשה היפה חסופה ומקוצרת, למשא ומתן על פרטי הדברים לא היה עוד פנאי, מנבוחי הציעו למסור כל ה"ראגות" האלה בידי קומיסיא של איזו סופרים אשר קראו בשם, וכל הנאספים ענו, אמין רק בשביל לנמור ולהסמר.

אך אין צורך ללמד הדבר, מכללא, כי בסירוש נאמר כן באחת הדרשות האומיציאליזות, שנרשמה בהפרוגנמא של עבודת-הקונגרס, בתור, ביאור יסוד ה"ציוניסמוס", ונתבקה עי ד"ר הרצל קודם שנקראה לפני הנאספים. בדרשה הזאת שמענו דברים ברורים, כי יהודי המערב קרובים מיהודי המזרח למסרת ה"ציוניסמוס", מפני שהם, המערביים, כבר עשו מחצית המלאכה הדרושה: הקמת העבר (ד"ר מאָדסונג דער פערנאנגענהייט); כי הקולטורא במדינת היהודים צריכה שתהיה אירופית כולה ולא יהיה לה כל קשר עם הקולטורא הלאומית לשעבר, שהיתה רק, גאָטטערקולטור, ואינה מוכשרת להתפתחות. —

הדרשה הזאת זכתה גם היא למחיתא-כנסים ארוכה וגם קימו וקבלו הצעת אחד החברים, להוציאה במחברת מיוחדת. כדי להפיצה בישראל.

באחד מציונות האורגן הציוני. ריא וועלמי בא משל נאה על היהודים המתדבקים בכת האשכנזים הלאומיים באוסטריא גם אחר שנתאחדו אלו עם האנטיסמיטים: משל לאשה זקנה שהאוהב עזבה ובהר באחרת, ואחר שנסתה כל האמצעים, שהיתה פועלת בהם לסנים על לב בחירה, ולא עלה בידה להשיבו אליה, היא מתחילה להראות אותות חבה לאהובתו החדשה, אולי ישוב וירחמה בשביל מדל-נפשה זה.

חששני מאד, כי המשל הזה, בשני מעט, יצדק גם על בעליו עצמם. יש אשה זקנה, שאחר שנתיאשה לנמרי מהשיב לה לב בחירה על ידי חתונים והכנעה ושפלות, היא לובשת פתאום נאות ומתחילה להראות לו אותות שנאה ובה, וגם זה כדי לפעול עליו, בחפזה, לפחות, שיכבדנה בלבד, אם לא יוכל עוד לאהוב אותה. הקורא בשום לב מכהיע הניל ובוהן הכל בעין פקוחה, הוא לא יוכל להמלט מן הרושם, שעניי הציוניסטים נשואות תמיד כלפי חוץ, וכיהודים המתבוללים, מכונים גם הם לבם רק למצוא חן בעיני העמים, אלא שהללו רוצים להתאהב, והללו — להתכבד. אין קץ לשמחתם כשאחד מאוהביהם אמר בפה מלא, שהציוניסטים ראויים לכבוד, כשאיהו מכיע הדסים דברים אחדים עד הציוניסטים בלי שחוק וקלות ראש, וכדומה, וכשיביה האחרונה של הקונגרס מצא הירושב ראש לנחין לתת תודה מיוחדת בסומבי לשלשת הנוצרים אשר כבדו את האספה בהשתתפותם בה, אע"פ ששלשתם היו מן החברים. השוחקים ולא נראה פעלם משום צד. — ואלו חפצתי לחטט בקטנות, הייתי יכול להוכיח מתוך מקרים שונים, כי גם במנהגיהם ומעשיהם בכלל אין הציוניסטים האלה משתדלים להתקרב אל הקולטורא היהודית ולהתמלא מרוחה, כי אם, להפך: — לחקות, בתור יהודים, את מנהגי האשכנזים ומעשיהם, ואף היותר ורים לרוח היהדות, ולהראות בהם, כי גם היהודים יכולים לחיות ככל העמים ולעשות כמעשיהם. די להוכיח את המקרה המעציב שקרה בעת האחרונה בווינא, כי יצאו הבחורים הציוניים להפיץ תורת הציוניסמוס באגרוף ובמקל, כמנהג אשכנזי, והאורגן הציוני הראה פנים שוחקות למעשה זה, ובכל הזירות לא יכול להסתיר את שמתתו על כי האגרוף הציוני עשה חיל . . .

גם הקונגרס בכללו היה מכון יותר, להראות העמים והשרים, מאשר לכרר לנו לעצמנו, מה חפצנו ומה כחנו. רוצים היו, מחוללי התנועה להראות להעומדים מבחוץ, כי העם נוסה אחריהם בלב אחד ודעה אחת. והאמת צריכה להאמר, כי בדעת ברורה וברצון אמיץ רדפו אחר מסרתם זו מראש ועד סוף. בארצות שהצרה הנשמית שולטת בהן ואין לב העם בכלל מכשר לשנות ברעיון מריני לעתיד רחוק, — נתפרסמו עוד לפני הקונגרס, על ידי ציר מיוחד, שמועות מוכות, שמתוכן אפשר היה ללמוד, כי גם הסכמת תגרמא וגם המיליונים הדרושים אינם רחוקים מאתנו, וכי אין הדבר חסר אלא אורגן לאומי, שיוכל לבוא בדברים עם הכל בתור בא כחו של העם, ועל כן נחין שירבה העם לשלוח צירים להקונגרס וגם, פסציותי באלפי חתימות, והועד אשר יבחר בו הקונגרס הוא יהיה האורגן המבוקש¹⁾. — לעמתי זה, נשמרו מלהודיע מראש בדברים ברורים, כי הציוניסמוס של הרצל לבדו יהיה ליסוד הקונגרס, כי היסוד הזה עומד

¹⁾ על הדבר הזה, הידוע לרבים סחריצ בכל הערים אשר עבר עליהן, "כעל השמועות" עם סכתב ממרכז התנועה ביוז, — רמזתי בהערתי רק במלים אחדות, וצר לי, כי "התחכחות" של מתנגדי הכריזתי להזכירו מה שנית ביתר ביאור.

למעלה מן הבקורת, וכל הבא אל הקונגרס אין לו רשות להרהר אחריו. בסדר-העבודה, שנשלח ביחד עם כתב-ההזמנה, נאמר רק בכלל, כי לחבר הקונגרס יוכל להיות, כל המגלה דעתו שמסכים הוא להפונגרמא הכללית של הציוניסמוס, מבלי שנודע, מה היא הפונגרמא הכללית ואיפה היא נמצאת. וכה באו לכביליאה אנשים שונים ודחוקים זה מזה בדעותיהם וחקותיהם, בחשכם בתומתם, כי כל מי שענינו נשואות לציון, אע"פ שאין השקפתו מתאימה לזו של הרצל כבר יצא ידי חובתו. הפונגרמא הכללית ומותר לו להיות חבר להקונגרס ולהציע שם את השקפתו. אבל ראשי הקונגרס השתדלו בכל כחם, ששום חלוקי-דעות בשאלות יסודיות לא יבואו בו לידי גלוי, והשתמשו בכל התחבולות הפולמנטריות שלא יהיה מקום למשא ומתן וכיורוד הדעות בשאלות כאלה. עוד באחת האספות שקדמו להקונגרס (פאָרקאָנספערענץ) נתעוררה שאלת הפונגרמא, ואיוו מבני ווינא הראו על הדברים האמורים בסדר-העבודה ורצו להוציא מהם תולדה, שאין רשות לעורר עוד שאלה כזו. אחר כי כל הבאים קבלו עליהם הפונגרמא הכללית של הציוניסמוס, ואין ציוניסמוס אלא זה שבווינא, ומכ"ע, דיא וועלט — נביאו. אך רבים מן הנאספים לא הסכימו לפירוש זה, ובהכרח נבחרה קומיסיא לחבור הפונגרמא. הקומיסיא השכילה לחבר פונגרמא אשר שבעים פנים לה וכל אחד יכול לפרשה כרצונו, והפונגרמא הזאת הוצעה לפני הקונגרס בבקשה לקבלה כמו שהיא, בלי שום וכוחים. אבל בין החברים נמצא אחד אשר לא רצה להכנע, ועל ידו נתעורר משא ומתן ארוך על אדות מלה אחת. אז ראו רבים לתמהון לבבם, כי הרבה מיני ציוניים יש בעולם, ומסוזה "האחדות" היה בסכנה להקרע לשנים לעיני כל הקהל, לולא מהרו הראשים לאחזה את הקרע תיכף בראשיתו ברוב כשרון. ד"ר הרצל במתברתו החדשה מביא ראייה מזה, עד כמה היתה מלה זו (פֶּאָלקערעכעמליך) רבת-ערך בעיני הציוניים. אבל כאמת אפשר היה לעורר וכוחים מסוכנים כאלו גם על הרבה מלות אחרות. כי רבים מן החברים לא הרגישו כלל עד כמה רחב הסרץ בין הדעות השונות בענינים עיקריים, וכל וכוח בענין כזה היה מסוגל לפקוד העינים ולפוצץ כל הבנין לרסיסים. אבל וכוחים כאלה לא נתעוררו, כי גם אלה המעטים, אשר ראו והבינו מה שלפניהם, נרתעו לאחוריהם מפני סכנת ההרסיה, — וכה הרשנה המסורה: האילוחיא של האחדות נשמרה עד סוף, העומדים מבחוץ ראו בעיניהם את העם הנאחדי המבקש מדינה, והעומדים מבפנים שבו לביתם בלב מלא התפעלות, אך בלי הוספה כל שהיא לכיורוד דעותיהם ויחוסן זו לזו.

ואולם, אחרי כל אלה, מודה אני, שהציוניסמוס המערבי טוב ומעיל מאד ליהודי המערב, אלה אשר היהדות כבר נשתכחה מהם כמעט, ורק איזה רגש כהה וכלתי מוכן להם לעצמם הוא כל הקשר שבינם ובין עמם. התיסדות המדינה על ידם היא לע"ע רק חששא רחוקה, והרעיון על דבר המדינה מביאם בתוך כך להקדיש כחם לעבודת עמם, מציאם מתוהם השפלות של האסימילציא ומחזק בלבם את הרגש הלאומי העברי. ואם, לאחר שיוכחו כי לא במהרה יהיו לנו שומרים ונמורי קרתא משלנו, יתרחקו אולי הרבה מהם לנמרי מגבולנו, — גם אז לא יהיה ההפסד מרובה על השכר שיצא לנו מן התנועה הזאת, כי יחד עם זה בודאי יקצאו ביניהם אנשים נלכבים אשר במשך הזמן יתעוררו לדרת לעומק הענין וללמוד לדעת את העם ואת רוחו, ואז יניעו מאליהם לחבת ציון האמתית, המתאימה לרוח עמנו. — אבל כארצות המזרח, מקום מקלשה של היהדות ומקום מולדתה של חבת-ציון היהודית, יוכל הרעיון המדיני להביא רק הפסד בלבד.

הבנה המושג שבו הוא יחד עם זה גם. כח הרוחני להאיריאל המוסרי אשר החיה עד כה את הלבבות. ואלה המתרחקים עתה מן האיריאל הזה ומחליטים אותו בהרעיון המדיני — הם לא ישובו עוד אליו גם כאשר תעבור ההתרששות והמדינה לא תוסד: רק לעתים רחוקות נראה בודדים ההסמוריים תנועה חזרת על עקבה בשרם תנסה ללכת הלאה והלאה עד כי תאבד דרך... ועל כן, כשאני רואה את הערבוניא שהביאה התנועה הזאת במחנה חריצ שבמזרח, כשאני רואה אנשים, אשר עד לפני זמן מה נראו כמבינים חסצם ויודעים דרכם, עוזבים פתאום את הדגל שאך אתמול היה קודש וכורעים בדרך לפני רעיון שאין לו שורש ברוחם, רק מפני שבא מן המערב; — כשאני רואה כל זה וזוכר עם זה, כמה פרוכסימין של התלהבות פתאומית על לא דבר כבר היו בקרבנו ועברו כצל, — אז הנני מניש בי באמת, כי היאוש מתחיל לחקפני.

וכרגש כזה כתבתי אותם הדברים על אדות הקונגרס, ימים אחדים אחרי הסגרו. ובהיות אז הרשם חדש בלבי וצערי גדול, פלט עמי, שלא כמנהגו, איוו במים קשים. שעתה הנני מתחרט עליהם. אבל כמה שנוגע לעצם הענין, אין לי על מה להתחרט: מהלך הדברים מאז ועד עתה לא הוכיח את משונתי; אדרבא, הוא חזק בלבי את ההכרה, שאם לכלל כעס באתי — לכלל מעות לא באתי.

אחר העם.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

א.

פתיחה.

התנאי הראשי להעלאת סתרון אמתי לאיזו שאלה פילוסופית היא התבררות תוכן השאלה ומובנה לכל פרשה ודקדוקיה. ואל יהא הדבר הזה קל בעינינו. חזון נפרץ הוא מאוד בתולדות הפילוסופיה, שהתוקרים היותר גדולים נתחבמו בסתרון איזו שאלה כמה דורות ולא מצאו את הדרך האמתית, וכל זה אך מפני שלא ירדו לעומק מובנה של השאלה עצמה. מפני שלא קלעו אל הנקודה המרכזית, אשר מתוכה צריכים אנו להשקיף על כל פרטי החזיון הנדון. ואל נתפלא אם הרעיון האנושי מצע את עצמו לסתור איזה שאלה גם במקום שלא מצא עדיין את מובנה האמתי, כי לא על פי חוקי ההגיון לבדם תעבור מכוונת המוח את עבודתה, אך גם על פי חוקי תורת הנפש. יש אשר פרטי חזיון אחד מחזיונות המבע עושים בנו רשמים מתנגדים זה לזה, ואז מרגישים אנחנו בעצמנו שסתירה פנימית צפונה פה תחת השמטה. מבלי אשר נוכל להשיג עדיין את מובנה האמתי. התנועה הנפשית מהירות יתירה לה על התנועה ההגיונית, ובעוד שהנפש כבר מתרגשת היא בחזקה מלחץ הרשמים המתנגדים זה לזה. הרשמים האלה עדיין לא נתקמו למושגים צלולים וברורים כל כך, עד שגם ההגיון יראה בעליל, כמה ואיך סותרים המה זה את זה: ההתנגדות תגלד על ידי פגישת שני הסכים במציאות ממש, והיא מושג פסיכולוגי, בעוד שהסתירה היא קבואה שלה בראי השכל, והיא מושג הגיוני; ההתנגדות נוגעת בעצם וראשונה אל הרצון, בעוד שהסתירה נוגעת ביחוד אל השכל. — במצב כזה, אם כבר נתרגשה הנפש על ידי שטף הרשמים החיצוניים המושכים אותה לכאן ולכאן, או לא די שלא תעזר מצדה להשכל, בנסותו לתרגם את המקרה הנפשי הזה ללשונו ההגיונית, אלא שלרוב גם תעמוד לו לשמן על דרכו. ההתרגשות, בהיותה פועלת בעצם וראשונה על הרצון, מביאה היא אותנו להביט על החזיון תיכף מנקודת-ראות של "מוב ורע", ובוה היא מאפילה על נף המעשה במובנו ההגיוני, מפני שההגיון אך בין "אמת ושקר" הוא מבדיל, בעוד ש"מוב ורע" מושגים ריקים ובטלים הם לנביה. ובנסות השכל אחרי כן להביא את החזיון הנדון לפני משפטו גם הוא, אז לא ימצא עוד את החזיון העקרי, חזיון מבעי ישר כמות שהוא, מפני שכבר בא הרצון, המכריע את הכל תחת ממלכתו, והטביע את חותמו עליו; השכל נאלץ אז ללכת אל אשר ימנו הרצון, והוא, הרצון, יתענו מני דרך וירחקו יותר ויותר מן המטרה.

ישנן שאלות בפילוסופיה, אשר צריכות היו לשקלא-ומריא של שנות-מאה, כסרם עמדו החכמים על מובנן האמתי. יודעים היו החוקרים שחידה כנומה לפנייהם באיזה מן החיוניות, ראו שחלקי החיון מתנגדים זה לזה, אבל רואים היו ולא ידעו מה הם רואים, מפני שעד שלא הספיק לבוא עד תכלית המראה ולחדור אל גרעיני הפנים, כבר בא הרצון בתיבעתיו המרובות וגלה פנים בשאלה שלא כהלכה, באופן שמוכנה האמתי של החידה נתחמק ונסתתר מפניהם.

והנה המכה העקרית להערבוכיא הזאת, אשר שררה בהפילוסופיה העתיקה והתיאוסופיה של ימי הבינים, הוא בלי ספק חסרון הבנת האני של האיש הפרטי ביחסו לעולם החיצוני ומלואו: הפילוסופיה העתיקה כוננה את מבטה על המבט הכללי וחזיונותיו הגשניים, מבלי לברר מקורם את היחס שבין החוקר הפועל (סוביעקט) והמחקר הפועל (אביעקט). הרוח האנושית הקיצה מתרדמתה השכלית, והנה: כל המראות והחזיונות היותר פשוטים שבעולם, אשר עד עתה עברה עליהם בלי שימת-לב כעל דברים המובנים מאליהם, היו לה פתאום לפלא נשגב. בכל מקום, אשר הסנה אליו האדם את מבטו, ראה אך פלא-פלאות. השמש, הירח וכל כוכבי ננה יצאו ויבואו תמידים כסדרם! הארץ תרשא רשא עשב! קור וחום, קיץ וחורף! רנני הארמה יכשים ורוממים, המים לחים ומתנועעים! האש חמה, שורפת ומאירה! חזיונות נפלאים. כל אחד יחיד הוא במינו! כה התעורר ברוח האדם, התמודד (*to θαυμάσιον*) התנאי הראשי (כדברי אפלטון) בתכונת רוחו של כל מתפלסף אמתי. הרעיון האנושי היה הלום-פלאות, שאלות לאלפים הציקורו מסביב. כל עלה מתנועע, כל ענף הפורח באויר, כל קראור המכה על האישון — היה לו לחידה סתומה: מי ברא כל אלה? מאין לוקחו? מה היא רוח החיה בהם? לאיזה תכלית נמצאים הם? היש מטרה לכל התנועה הגדולה והגפלאה הזאת? — וכל כך שקע היה האדם בהתפלאותו על העולם החיצוני סביבותיו, וכל כך עסוק היה הרעיון האנושי לבקש פתרונים לכל המעשה שנעשה מתוצה לו, עד ששכח את עצמו, או יותר מדויק, לא שכח האדם את עצמו, כי אם לא מצא עדיין את עצמו. לא הכיר עדיין את עצמותו הפרטית. האדם כונן את מבטו אך לחוץ ועיניו היו משוטטות בכל רחבי המבט, לחפש אחרי מקור כל הנמצאים ויסודם; בעוד שצריך היה אך למבט קל אחד לתוך פנימיותו עצמה, כדי לגלות שם עולם מלא, כדי להוכיח, שחביון האני שלו הוא מקור הכל, שאין בחוץ אלא מה שבפנים.

עד כמה צדקו דברינו אלה, כמה גדול ההסדר, אשר גרם חסרון ידיעת פנימיותו של האדם, בנוגע להשגת תוכן השאלות הפילוסופיות על בורין, נראה באופן בהיר מאד, אם נשים עין על השאלה העתיקה של חופש הרצון, או הבחירה כמו שנקראת השאלה הזאת בפילוסופיה הישראלית.

אם בכל אחד מן הפתרונים הרבים והשונים, אשר מצאה לה שאלת הבחירה בהשימות הפילוסופיות של הדורות העתיקים וימי הבינים, נבקש קשר פנימי אשר יאחדו עם תורותיה הראשיות של השיטה שהולידה אותו; אם נדרוש שכל אחד מן הפתרונים יצא לנו מתוך השיטה כפרס הטובע בהכרח מן הכלל, שיתפתח באופן אורגני מן ההנחות העקריות כענף המסתעף מן האילן ויונק לח שרשיו; או שלכל הפחות יתאים הפתרון אל יסודות השיטה ולא יתנגד להם — אז מיד נוכח לדעת, כי לשוא יהיה כל עמלנו, והמצנו זה בשום אופן לא יצלה בידנו. המשפט הזה יצרך ביחוד בנוגע להפילוסופיה העתיקה. היסודות היותר עקריים, אשר על פיהם הורגלנו להבדיל בין השימות

הפילוסופיות אשר מעולם, כמו אחדות ושניות, רחניות וחומריות (מוניסמוס ודואליסמוס, ספיריטואליסמוס ומטריאליסמוס), לא יסורו למשמעתנו אם נאמר לעצמם למעמי-ההכרעה (ענששיידונסמאמענמע) גם בשאלה זו, למצוא הסכמה פנימית בינם ובין הפתרון אשר נתנה לשאלתנו כל אחת מן השיטות. בעלי אחדות ובעלי שניות, בעלי רחניות ובעלי חומריות דרים בכפיסה אחת בנוגע לפתרון השאלה הזאת, ובעוד שבשאר השאלות הראשיות נמצא על הרוב את הכתות השונות נפרדות לפי יסודי שיטותיהן, באה אנדרולומוסיה נוראה במחנות הפילוסופים בנוגע לשאלת הבחירה. המחייבים והשוללים, המודים והמכחישים בהבחירה החפשית — כלם בערכוביא משתמשים בעקרים ויסודות שונים ומתנגדים זה לזה, ומטה שהאחד מביא ראיה לדבריו, מאותו עיקר עצמו השני סותר אותם. וכך נראה פילוסופים מספלות היותר קיצוניות ומתנגדות זו לזו אחזים בסבך אחד, עד שנתיאש מכל תקוה לעמוד על בוריו של דבר. סבת הערכוביא הזאת היא, כאשר כבר אמרנו, חסרון התבררות השאלה עצמה ומובנה האמתי:

השאלה, אם הרצון חפשי הוא בבחירתו, מכילה בקרבה שתי שאלות בבת אחת. שאלות שונות אשה מרעותה, כן במובן הפנימי, וכן בסגנון החיצוני, ועלינו להזהר מאוד, לכל נערבב את הענינים הנפרדים האלה. כשאנו שואלים, אם הרצון חפשי הוא, או עלינו להשיב לנו תחלה על שאלה אחרת: חפשי ממה? כלומר, ביחס לאיזו ממשלה חיצונית רוצים אנו לדעת אם הרצון חפשי הוא ואינו תלוי בה? ואז נמצא מיד, ששתי ממשלות הנה, אשר ביחס אליהן יש מקום לספק, אם הרצון סר למשמעתן או עומד הוא ברשות עצמו: המבע והאלהות. אם נחקור על הרצון ביחסו להמבע, אז תהיה שאלת הבחירה חירה טבעית, ואם ביחסו להאלהות, אז היא חירה דתית או תיאוסופית. כל אחד משני האופנים האלה צריך דרישה וחקירה לעצמו, כי הקרשיות והתמיהות הכרוכות בכל אחד שונות הן אלו מאלו.

החירה הטבעית: אם מבינים אנו על כלל העולם כעל דבר העומד לפנינו מיוסד ומשוכלל בתכלית השלמות, מבלי לשאול, מאין הוא בא ומה ממדתו; אם מצמצמים אנו את חקירתנו על חיונות המבע כאשר הם לפנינו ואין אנו מבקשים אלא את היחס הפנימי שבינם לבין עצמם ואת מיכו וערכו של כל אחד ביחס להשלמת המציאות הכללית וקיומה — אז תבוא שאלת הבחירה כשליבה העליונה בסולם ההסתוות של הרעיון הפילוסופי. כל זמן שהרעיון האנושי תפוש הוא בזמנותיו על דבר המבע וחיונותיו, כל זמן ששקוע הוא בהתפלאות על סדריו וחוקיו הנצחיים, לא יראה אלא רשות אחת בכל חדרי המציאות. לכל אשר יסב מבחו יתגלה לו חוק ומשמר אחדותי בכל המקרים והמעשים; הכל יעשה על פי הכרח טבעי בלי חלוק וחמורה, ומרוץ המבע הנצחי יתראה לו כשלשלת אחת גדולה שאין לה הפסק, שלשלת אשר כל תולדותיה אחרות ומסוככות זו בזו בקשר שאין לו התרה עולמית. במרם תגיע החקירה למדרגה ידועה, אין האדם כבדיל בין מקרה טבעי (נאמור-בענעבענהיים) למעשה (האגדלונג). אחת היא בעיניו, אם על מקרה או על מעשה הוא דן, תכלית חקירתו היא אך למצוא את החוט המפשל את כולם ומתרו אותם לשרשרת אחת בלתי בעלת-תכלית, אשר סופה נעוץ בתחלתה; אחת הוא לו, אם המבע לבדו הוא האורג או גם האדם הוא בעוזריו. האדם רואה אך עלות ועוללים, סבות ותולדות, ואם הסבה היא מקרה טבעי ותולדה מעשה אנושי, או להפך, לא ישנה הפרט הקל הזה את פני החיזון כלו, כי על המדרגה

הזאת רואה האדם את עצמו כאחד מאברי המבצע, ובהיותו מחוץ מרוד לחפש אחרי הכח האחרותי הנותן נשמה וחיים להנף הגדול הזה, אין האדם מכיר את מקומו המיוחד והגעלה. עדיין לא נסקחו עיניו לראות, שכל הדברים סביבותיו יצורים המה, בעוד שהוא עצמו יוצר הוא, שהמה פעולים, בעוד שהוא פועל הוא. האדם לא גלה עדיין את כחו הגדול ואת ערכו הרם. יודע היה ומרגיש, שבידו לעשות כל מה שלבו חפץ, אבל עדיין לא הכיר את עצמו במרה הדרושה להכרת ההתנגדות שבין הפעו החפשי לחקי המבצע. מאמין היה גם ביחידות ממשלתו של המבצע וגם בחפצו הוא החפשי, מבלי הרבות חקירה ודרישה. אך לאט לאט יתבשל במוח האדם הרעיון הפילוסופי המכריח בין פועל לפעול, ואז רואה האדם את העולם כדבר העומד מחוצה לו. הכרת האני של האדם תתפתח ואישיותו תתגשש על פני שמה המציאות כגל על פני ראייהמים; האדם יגלה שעצמותו הפנימית אינה תלויה בכלל המציאות, ואז יראה ויבין, ששתי רשויות הן, ששני עולמות לפניו, העולם החיצוני והעולם הפנימי, ואז תחל להתרקם במוחו חידה הבחירה.

וכל אשר תוסיף ההבדלה הזאת, שבין פועל לפעול, להתפתח ולהתעמק, יוסיף האדם להכיר את ערכו ולהרגיש את כחו הרב יותר ויותר, עד אשר לכסוף יכיר האדם הכרה ברורה, שמעשיו שונים המה כעצם היותם ממקרי המבצע, שמעשים אחד ומקרים אחד, כי בעוד שהאחרונים יבואו על פי הכרח טבעי, אשר בלי דעת יעשה מעשהו, נובעים המה הראשונים ממקור עצמותו הפרטית, שאיננה תלויה בדבר וזולתה ועומדת לגמרי ברשות עצמה; בשעה שהכיר האדם, שמעשיו יש להם ערך מוסרי, בשעה שהרגיש את הזרוע הגמיוה של האחריות המוסרית, המסתתרת עמוק עמוק בחדרי לבו ומראה לו באצבע על כל מעשה קל אשר עשה, על כל רעיון דק שעלה במוחו, לאמר: המעשה הזה או הרעיון הזה אינו ממקרי המבצע שאין להם אחריות, אך מעשיך המה, מעשיך, אשר עתיד אתה לתת עליהם דין וחשבון לפני כס המשפט המוסרי, — באותה שעה תעלה לפניו במחשבה שאלת הבחירה בכל תקפה וקיושה.

על הסכנה הזאת של ידיעת עצמותו והכרת אישיותו יראה האדם את עצמו כממשלה העומדת לעומת ממשלת המבצע ומתנגדת לה. שתי רשויות צוררות הנה אשה אל אחתה, כל אחת מהן חפצה להשתרע בכל כחה בכל חדרי המציאות, להרחיב את גבולה עד סקם שידיה מגעת, מבלי תת להברתה לנעת במלכותה. מצד האחד, המבצע אינו סובל שום שותף במעשיו ואינו מרשה לשום כח חץ ממנו לפעול אף פעולה כל שהיא על תנועת אופני מכוניתו הגדולה ומרוצת גלגליה; אבל מצד השני, גם האדם יעמד על נפשו, רגש אישיותו, אשר בו תלוי כל מציאותו בתור איש, האחריות המוסרית, שאינה זזה ממנו עיניו, הכרתו הפנימית, העומדת למעלה מכל ספק, שבכל תנועה מתנועתיו הכח המעורר נובע ממקור הפנימי של רצונו ויצרו, דבר אשר לא יוכל להתאמר בו שום נמצא מן הנמצאים — כל אלה יולידו בקרבו את האמונה החזקה, שמוסלא הוא מכל הנמצאים לסובת, שמחזם ומגשש הוא עליהם, שבעל-בחירה חפשיה הוא. ללא היה בךחורין, לא עמד גם הוא תחת ממשלת המבצע, כי אז לא מצא הנוחם קן בלבו. אם אין האדם אלא כלי למעשה המבצע, מדוע נגלגל עליו את אחריות מעשיו? מדוע הוא בעצמו יראה תוכה לנפשו בעשותו ענין, אם אנוס הוא על פי המבצע? האם נדוב את האש השורפת או נוכה את המים המכבים אותה? ומלכד זאת, זה העקר: כל המציאות כולה תלויה היא בהברתו השכלית של האדם, כי בלי עין רואה אין גם אור

השמש. בלי אוחן שומעת אין גם קול הרעם. אם אין שם איזו בריה חיה בעלת הכרה, אין גם תבל ומלואה, אם אין שם הנקודה המרכזית של איזה „אני פרטי, אשר בה תבוא המציאות לידי גלוי, או הכל הוא רק צל של מושג ריק בלי שום תוכן, ועתה הנע בעצמך, העצמות הפרטית הזאת, אשר בלעדה כל המציאות כולה אין ואפס היא, אשר בלעדה המושג „ישות“ אין לו כל מובן, אשר היא היא הנותנת חוקים להמבע ומכנסת סדרים במקרי — העצמות הזאת תלויה היא בהחזקים האלה ותסור למשמעתם: יוצר התלוי ביצורו! זאת היא חידת-הבחירה במובנה המבעי.

החידה הדתית או התיאוסופית: מובן ותוכן אחר יש לה לשאלת הבחירה אם נתחקה על יצר האדם ביותסו לאלהים. אם אין אנחנו מצמצמים את חקירתנו בנבולי המבע, אך נשאף להתנשא עליו, לצאת מחנו הצר ולקחת את עצמתנו מחוצה לו, למען בוא עד תכליתו ויסודו; אם אין אנו לוקחים את הדברים כמות שהם, אך שואלים אנחנו גם „מאין ולפן?“ — או תולדנה תמיהות ממין אחר, העושות לנו את השאלה לחידה. וכן גם ראשית צמיחת השאלה במחשבה המחקרית, אופן התפתחותה וסגנונה הרגיוני, אחרים הם לגמרי בהלך-הרעיון התיאוסופי.

האדם יגיע למושג האלוהות אם על ידי מחקר פילוסופי או על ידי התגלות פנימית, בדרך האמונה שכלל. מובן שאלת הבחירה התיאוסופית ואופן התפתחותה תלויים הם איפוא בזה, איך בא האדם לידי רעיון מציאות האלוה.

הפילוסופיה: מאין המה כל אלה? מי ברא אותם? — זאת היא השאלה הגדולה, שאיננה נותנת מנוח לרעיון האנושי אחרי אשר הקיץ מתרדמתו הנעימה. האם נצחיים, היום מאלהים או נבראים המה? על המדרגה השפלה של הרעיון הפילוסופי בראשית התפתחותו, ברי הוא לאדם שאחד משלש האופנים האלה הוא הפתרון האמיתי: אם העולם לא נברא וגם לא נתהוו מאליו, או בלי ספק נצחי הוא, וכן בשאר האופנים, לא ישער עוד האדם בנפשו, שהמושגים המעשים אשר במחשבו אינם כלל המושגים האפשריים, וכי אפשר הוא, שאופן אחר לגמרי, אופן הנעלה על כח בינתו, הוא הדרך האמתית לביאור המציאות. על המדרגה הזאת מאמין הוא האדם באמונה שלמה בהכח החדש שנלה בנפשו, ובדמותו, שהכל סתוח לסני תבונתו, מנסה הוא לשכלל לעצמו עולם שלם מן המושגים האחרים אשר ישפיע לו שכלו. והנה האופן היותר מקובל בעיני האדם משלש האופנים הנזכרים הוא בלי ספק, שהעולם נברא הוא, למשא כבד היא המציאות על האדם, ומאוד נעים לו לדעת שיש שם בורא מחדש וממציא. ועל כן, ברצותו להקל את משאו מעליו, נוטה הוא יותר לפתור לו חידת העולם בדרך הבריאה.

בהלך-הרעיון הזה מתחילה היא שאלת הבחירה לצמוח עוד מרם בוא האדם לידי הכרת-עצמותו האמתית. עוד מרם יעמיק מחקרו עד פנימיות מהותו ויגלה את רצונו. כי אך גלה האדם את חסצו החפשי, המתנגד פעמים רבות למרחץ המבע האלה, כבר מוצא הוא בזה סתירה גדולה. וכן נראה, שהפילוסופים העתיקים היתה להם שאלת הבחירה, אם כי מעולם לא העמיקו חקירתם עד הגרעין הפנימי של „האני“ ואם כי מובנה המוסרי של „האישיות“ נעלם מהם כמעט לגמרי. גם בדרך הזאת מניע האדם אמנם לידי הכרת מקומו המיוחד בהמבע, על ידי הברלה בין מקרה למעשה, בכל זאת ההברלה הזאת אך שטחית היא. האדם יודע, שהמבע כלו נברא הוא, שמתנהג הוא בכלל על פי חקים וסדרים שהתוו לו הבורא לתועתו הנצחית, ושכנגדו עומד חסין

האדם כממשלה בתוך ממשלה ומתנגד לפעמים להחקים והסדרים האלה. ואם הפילוסופיה העתיקה מביאה היא לפעמים ראייה מן האחריות המוסרית על חופש הבחירה, אין לה סה המוכן המוסרי הנשגב שהזכרנו למעלה. כי לא על האחריות הפנימית, אותה האחריות, אשר מרגיש הוא החוטא בעצמו בעשותו עול, תדבר, אך על האחריות החיצונית, אשר מנגלים אנחנו, בתור שופטים, על החוטא העומד לפנינו לדון.

האמונה: האלוה הוא נמצא שלם בתכלית השלמות, כל יכול, מקור הטוב והצדק, הכל נלווי ויודע לפניו. הוא משגיח על כל היצורים והמעשים אשר תחת השמש ומביאם בחשבון, וכל מושגי המוסר, אשר ימצא האדם ברוחו, חקי האלוה הם. בהלך-הרעיון הזה המושג מקרה אין לו שום מקום. ההבדל שבין מקרה למעשה אינו אלא זה, שהמקרה הוא מאורע הנולד מכתות עורים שאין בהם דעת, והמעשה הוא מעולה, אשר גם מרם נעשתה היתה במחשבה תחלה; מקרה הוא מאורע שאין בו מחשבה, ומעשה הוא מאורע הבא בלית מחשבה. אבל אתר שהנחנו, כלומר, מאמינים אנו, שיש שם עין סקוחה על כל השגות והמאורעות, המשגיחת על הכל, מן תנועת הדוממים בתוך הארסה, עד תנועת הצמחים ובעלי החיים ועד התנועה ההגיונית הנפלאה במחשבת של האדם, — אז כל המאורעות שרים כזה ואין לנו רשות לחלק בין מקרה למעשה; סמני שאין לך שום תנועה בעולם שלא קדמה לה מחשבה, אותה המחשבה הכוללת וסוקרת את כל הנמצאים ותגועותיהם בסקירה אחת תמידית, והנה כי כן, שאלת הבחירה אינה תלויה כלל בהבדלה שבין מקרה למעשה, כי האדם לא יסדר משאר הנמצאים, וכולם שרים הם כזה, שכל הנעשה בהם ועל ידם במחשבה יסודו.

שאלת הבחירה במובנה הרתי יש לה איפוא מקור אחר: רעיון האחריות, אך לא האחריות המוסרית, כי אם הדתית. ההתגלות הפנימית, אשר הולידה מתחלה את האמונה בלב ידדי סגולה מעמים, התגשמה במשך הדורות, על ידי התפשטותה בקרב העם והמוני, להתגלות דיצוניות, היסטוריות; חקי המוסר הנמועים בלב האדם נעשו למצות אלוה, גם מנהגים קדומים, אשר ברוח העם ואופיו יסדרם, נתעלו ונתקדשו לחקים דתיים, וכן לכש גם רגש-האחריות, עוד מרם הקיצה המחשבה המחקרית של העם, צורה דתית, והיה לאמונה שכר ועונש, ובהניע עם דתי כזה במשך ההתפתחות ההיסטורית לירי מדרגה ידועה, ויחל לתת לעצמו דין וחשבון על עקרי אמונתו, וביחוד, אם עם דתי כזה יקבל השפעה דיצונית מאיזו פילוסופיה, ואמונתו תאלץ להוכיח את אמתתה לפני כס השכל, הפילוסופיה הדתית, — אז אמונת שכר ועונש היא העיקר הראשון, אשר בו יתחיל הנתח של איזמל הבקרת: האדם עתיד הוא לתת את הדין על כל פעל קל וכל רעיון רק, אם כן בהכרח עומד הוא ברשות עצמו ובחזרה חפשיית לו. כזאת דורשים בהכרח תארי הטוב והצדק, אשר יחסנו להאלוה; כי איך יבוא האלוה במרוניא על ברייתו, להביאם במשפט על מעשים ומחשבות, אשר לא מלבם ורצונם? וכן היתה הבחירה לעיקר וכלל גדול באמונה. אבל גם תארי הידיעה והיכולת יחסנו להאלוה. כל מעשי אנוש ותחבולותיו נלוים ויודעים לפניו עוד מרם היותם ושרם עלותם במחשבה. ואם כן, אם כבר יודע הוא האלוה מאז מקדם, שאדם פלוני או פלוני יעשה הרע, איך יכול האדם הזה עצמו לבחור בטוב, או להפך? ועוד, והוא הגרעין היותר פנימי של המחקר הדתי הזה, מאין היכולת ביד האדם לעשות רע? האלוה הוא כל יכול והוא מקור הטוב, ואיך הוא טובל שאחר מיצוריו משתמש בכחותיו, אשר מידו המה לו, למרות רוחו ורצונו? האם מבלתי יכולת הוא טובל את המרד הגדול הזה? האלוה הוא

מקור המוב, מאתו לא תצא הרעה, ובכן מאין הוא הכח הוד הזה, כח הרשע בלבו של האדם? מהיכן היא חיה, הנמיה הורה הזאת, למאוס במוב ולכתור ברע? התקצר יד האלוה, היחיד בעולם, לברוא הכל בתכלית המוב והשלמות? — אמונתנו באלוה ובהשגחתו מכרחת אותנו הכרח הגיוני להחליט, שאין שום רע בעולם, לא מקרים רעים ולא מעשים רעים, וממילא גם עיקר שנרדעונוש, ובכלל, ענין המצוה, מושג ריק ובמל הוא.

וזאת היא שאלת הבחירה במובנה הרתי.

והנה מן האמור רואים אנחנו, שיותר שנשתרל להסיר בין סגנוני השאלה ונתרחק מכלבול המושגים, יותר ויותר תעלה בדינו לחדור אל פנימיות החידה הזאת, וחקוה נשקפה לנו לדגוע אל פתרון אמת; רואים אנחנו, איך סגנון השאלה היצא מהלך-הרעיון של האלוהות הפילוסופית כהה הוא מאוד בערך לשני הסגנונים האחרים, המעמידים את הענין על מהרת האמונה או על מהרת המבוע, וזה יהיה לסימן בדינו בהשקפתנו על התפתחותה ההיסטורית של השאלה. במשך דברינו נוכח לדעת, שפילוסופי הערביאים בימי הבינים, ביתר היהודים הערביים, ירדו לסוף עומק החידה במובנה הרתי, מפני שלא שעו אל החידה המבעית, וכן גם הפילוסופים החדשים ירדו לסוף עומק החידה במובנה המבעי, מפני שלא שעו אל החידה הרתית, בעוד שהפילוסופים העתיקים, שקרבו אל השאלה מתוך הלך-הרעיון של האלוהות-הפילוסופית, ערבבו את המושגים, ולא בלבד שלא מצאו פתרון השאלה, אלא גם את סגנונה הנכון לא מצאו.

ימי המעשה.

ססו

מאת חושי הארכי.

חלק שני.

XIV.

בית הקיץ אשר למשפחת ענגלשמיין בנז' מגדלים ומצודות, ולא כמצודת דוד בשעתה, כי אם כמצודות וכמגדלים אשר בנו להם הברונים בימי הבינים. כן, למצער, האמינו בני משפחת ענגלשמיין; כי הארדיכל הגדוע, אשר בנה את הבית, הבטיחם נאמנה, כי כמצודת ברוך יהיה גם ביתם זה, ולמה לנו להעמיק שאלה ולחקור דבר? הן לא מכיסנו שלטנו להארדיכל עשרת אלפים שקל בעד התבנית. לכן נבוא הגנה ונתענג על פרחי-הסוד הנמצאים בו לרוך בכל סנה שאנו פונים. גם לפני המעקה הרחב נראה פרחים מרחיבי עין השתולים בסדר נכון ברוחים מלאי-עפר ומסדירים הסה בערנות, ומרחוק נראה כמו מרבד פרחי לפני המעקה ובתוכו כתוב בשפת צרפת: ברוך הבא! כן שכל את ידיו הגנן האשכנזי לפאר את המקום הזה בפרחים יקרים ונהדרים המצויים מארצות הגנב. ועיני הגנן ועוזריו הרבים משגיחות יומם ולילה על הפרחים ועל העצים ועל ערנות הבשם, להשקותם, לפארם ולחסיר מהם כל אבק דק וכל עלה נדף; וגם המשועלים בכל הגן, והעצים אשר ראשי דליותיהם נוזזים כמראה כסה, והסוכות ומזרקי המים, והמסילים העומדים בין משעול ומשעול — כולם יעידו על כשרון הגנן ושקידתו במלאכתו וגם יענוזו תפארה לבעלי המעון הזה.

ועל המעקה ישבו עתה שני בעלי-הבית, האחים ולדימיר ודוד, וישיתו בכוכדי ראש. הרואה יאמר בלבו, כי על דבר מסור, שטורות ואקציות יהגו וידברו האנשים הנכבדים האלה, אילי הכסף ואירי הבורסא; אבל באמת ענין אחר לקח עתה לבות נבירי-עם אלה.

— לו חי אתנו עוד אבינו הזקן וזכו לברכה, כי אז הן לא יכלנו להרים ראש לסניו. — אמר באנחה דוד בן יצחק, — ואולי לא עלתה אז גם על לב אלכסנדר מחשבה כזאת.

— והאם עתה כלה ונתרצה מאתו לעשות כן? שאל ולדימיר ויבט בעין בחנת אל פני אחיו.

— אני לא חפצתי לדבר אתו, והוא לא שאלני מאומה; אך רחליה היא הגידה לי, אחרי אשר פתח הבן את סגור לבו לסניה ויספר לה מצוקות נפשו, כדברית.

(חלק א' נדפס בהשליח כרך ב')

— והיא?

— מי, רחליה?

— כן . . .

— היא, כפי הנראה, תאמר לדבק מוכ. מאד ישר הדבר בעיניה להתחתן עם סקיד נורע לשם, וגם העלמה מצאה חן בעיניה מאד . . .

— העלמה . . . היא ישרה וחמימה.

— אמנם לבה ידאב, לפי דבריה, כי ימיר בנה את דתו, אבל אין חפצה להיות למכשול על דרך האהבה המהורה, להתנגד לחפץ שתי נפשות אהובות ויקרות.

— קול דברי אשה הדברים האלה.

— וגם אני אמרתי לה כדברך, ואמרתי כי לא אוכל כלכל את הדבר הזה, כי אני ואחי הולכים בכל יום לבית-הכנסת לאמור קדיש, אחרי פטירת אבינו זכרו לברכה, ובנו ילך לקבל עליו עול דת אחרת . . . הלא נשמת אבינו תתפלץ במרום . . .

— לא טוב הדבר הזה, דעתי אינה נוחה מזה כלל . . .

— וגם אני אמרתי כדברך, כי לא נכון הדבר הזה וכי דעתי אינה נוחה מזה כלל, ודברתי על לב רחליה, כי תתאמץ להשיב את בנו מדרך זאת, כי רק תאותו נברה עליו בראותו פנים יפים ונהדרים . . .

— אמנם העלמה יפת תאר היא.

— ואם יחפץ לבוא בברית עם אשה — המעשיות הנה כנות ישראל החמדות והיפות? למשל, בת ממזכן היסה . . . ואם יחפץ, יוכל לנסוע גם לחוץ לארץ, ושמה רבות הנה הבנות המשיניות מבנות אנשים ידועים בעולם המסחר ובין האפרתים . . . ורבות מהן תלכנה אחריו, כי הלא בעל שכל בריא הוא, בעל נימוס יפה, יודע ששום חזת, מבין בעיני השמדות ובעיני הבנקים . . . ומה תאמר אתה, אחי? עץ עצה ודבר דבר . . .

— אדמה בלבבי כי אם נברה עליו תאותו, לא יסור ממנה . . .

— ואם כן, מה נעשה? . . . אני בעצמי לא אוכל כלכל את הדבר הזה . . . והאמת אני לך, כי בודאי שגא אשנאנו עקב הדבר הזה אשר יאמר לעשות, ואני אניד לו כי לא אחפץ כי ישאר אז גם בביתי וגם בבית המסחר . . . אתור לו מקום אחר בבתי הבנקים, ונראה איך יוכל להיות בלי עורמנו.

— שמו כבר ידוע לתהלה בהבורסא, כאיש היודע הליכות בתי השמדות . . .

— יעשה אז מה שלבך חפץ . . . ואני לא אחפץ לדעתו . . . אני אניד לו היום דבר ברור, כי לא כבני אחשבהו אם יפיק זממו, ולא יקוה עוד לעזרתי ולדוני . . . אחד מנכדי עדת ישראל הנני פה, וראש לחברה של צדקה בעיר הזאת, ולא לכבודי ולא לכבוד בית אבא יהיה המעשיות הזה . . .

— אמנם לא לכבוד הצדקה הזו לנו.

— הנך רואה רעתך כדעתי, ולולא רחליה העומדת לימינו, כי אז אולי עזב את דרכו . . . היא הייתה בעוזרנו . . . היא עומדת ברעתה . . . אמנם לא טוב הוא הדבר, תאמר, ואולי משנה שמחתי הוא מצא לו בנו אלכסנדר אשה מבנות העברים. אבל כן הוכיח ה'. כן הוכיח ה', תאמר — ואין אמונה בלבה! האם לא צדק דבריה?

— דברי הבל המה ורוח תשאם.

— ובכן תקצר ידי למנוע רגלי בנו מלכת בדרך הזאת. . . אין עצה ואין תבונה. . .

ובעת אשר ישבו שני האחים ועמיקו בדבריהם, — הנה שם בקצה הגן, בסתר הסוכה הסגורה בשושנים ומעולפת פרחים נחמדים אשר ילפתו דרכם ויפתכו ויכמו את הסוכה כלה, — ישבו שתי הנמשות האתובות והיקרות אשר עליהן ידברו האחים. אלכסנדר ועתליה הנו בדממה ועיניהם מבריקות ומפיצות אש אהבה ופניהם יפיקו ענן ושמחה רכה.

אהבתם התלקחה בקרבם בימים האחרונים, ולא כחדוה עוד תחת לשונם. אולם מכשול אחד עמד להם לשמן על דרכם: — אמונת אלכסנדר ומצאו היהודי. ידעה עתליה, כי בשמוע אביה, הפקיד איון דניסוב, כי בתו תהיה לאשה ליהודי, או יחרה אמו בה מאד; היא ידעה, כי אביה רק את האצילים חשב לאנשים נכבדים, כי המה עשרת תפארת ארצם, ובנבה לבב הביט על הפקידים החדשים מקרוב באו, על הסוחרים ואנשי המעשה, וכלם כאספסוף היו בעיניו... ובפרט היהודים, אשר בוים ונמאסים היו בעיני כל בני עירה, אם כי כמעט לא ראו יהודים מימיהם. ועוד תזכור עתליה, כי אמתה הזקנה, אשר היתה לה כאם רחמניה אחרי מות אמה, היתה רגילה להוליך עליה אָמִים, בהיתה ילדה קטנה. באמרה: הנה היהודי הולך ולקח אותך בצקלונו, ובליל חשך ואסלה, כאשר ירעש וייליל הסער בחוץ בימות החורף, — היתה הזקנה מתארת לפניה, בספורים מבהילים, את היהודי ועום אלהים, אשר חוטם ארוך ושרוע לו ואשר הוא חלאת מין האדם והנהו הולך ונודד מארץ לארץ ולא ימצא לו מנוחה, עקב אשר לא האמין במשיח ה'. — והאמנם עתה יתן אביה הסכמתו לברית הזאת? האם לא ירגו ולא יתקצף וגם את ברכתו ימנע ממנה? ואיך תוכל להתענג על רב טוב, ברעתה כי אביה לא ברך את אהבתה ועברתו שמורה לה?

לכן התקצפה עתליה מאד בעת ההיא על כל בני האצילים, על רעותיהם הקדומות, אשר אין כל רוח חיים בהן ואשר כבר אבד עליהן כל... אך מיכאל דניסוב דבר על לבו, כי הוא יישר ההורים וידבר על לב אביה לתת הסכמתו וברכתו, אחרי אשר יעזוב אלכסנדר את רת אבותיו, ובטוח הוא, כי ברך זהב בית ענגלשטיין יעור גם עיני צדיק כדודו, ולבו ישמח כי גדלה הצלחת בתו, עשרה ואשרה; אף גם יבינוהו כינה, כי כמעט גם בית ענגלשטיין על האצילים יחשב, כי הן אורחים נכבדים המה כולם ויש להם אותות כבוד הרבה, ואם ינרב אבי אלכסנדר עוד איזה אלפים שקל לאיוה דבר צדקה, או יקבל אות-הכבוד הגדול אשר יתן לו המשפט לבוא בכסף האצילים.

וגם עתה בשבתם יחד בסוכה הקטנה המסתירתם מעין רואה, היתה שיחתם על דברי המכשולים העומדים על דרכם, דרך האהבה, ואלכסנדר הגיד לה, כי כבר נמר לבבו להסיד רתו:

— האמנה, יקירתי, — נסה אלכסנדר להצדיק החלטתו זאת — נתנה רק להאנשים התולכים בחשך ולא ראו אור ההשכלה, למען שים רסן לתשוקותיהם המבעיות, כי יצר לב האדם רע מנעוריו בגלל אשר לא חונך בדרך טובה וישרה, דרך האהבה לכל האדם. — אבל לנו, בני הציוויליזציה הנוכחית, לנו אשר רגלינו עומדות על סף המאה הבאה, שאז תמלא הארץ דעה — לנו לא תוכל האמונה לתת מאומה, אנחנו יודעים, כי כל העולם כלו חי ומתנועע על פי חקים תמידים וקיימים לעד, ולא לפי חסין איזה רוח-סתר אשר לא תראנו עין איש; אנחנו יודעים, כי גם חיי האדם על הארץ מסודרים על פי חקים קבועים אשר לא ימשו, ועלינו לקבל באהבה את המתנות הטובות אשר יתנו

לנו חמבע והקלמורא ולהתענג עליהן בחיינו מה עלי ארמות, — עד כי נרד שאולה ונהיה כלא היינו . . .

עתליה לא יכלה להמכים בלבה לדברים האלה, כי האמונה נשרשה בקרבה מילדותה, על ידי חנוכה בבית אביה, וברנעי צער בחייה שפכה תמיד שיחה לאל מרומ, והתפלה הוואת רוממה את נפשה והשקיסה המית רוחה . . . אבל עתה לא יכלה להתוכח עם בחירה רצתה נפשה בו, ותשם את ראשה על כתפו ותחבקו באהבה, ונשיקות סיו הרניעו את המית רוחה . . .

* * *

לא אהב אלכסנדר להתרפות במלאכתו ולהרבות חקר בסרם יעשה דבר — לכן גם ברבר הזה נמר אומר למחר ללכת אל הכהן, אשר עליו אמרו לו כי מקבל נרים הוא. ומסמרת היום ההוא, בשבתו בבית מסחרו, קם פתאום ממושביו ויצו לאחר מעוזריו למלאות מקומו עד שובו, כי דבר נחנץ לו בעיר וכמהרה ישוב, ויקח את מקלו ואת בגדו העליון ויצא המסדרונה. שם עמד רנעים אחרים כחושב מחשבות: אם יבוא בפתח השני, יוכל עתה לדבר עם אביו בחדר משכיתו ולהגיד לו כי כלה ונחרצה מאתו להסיר כל סכשול מדרכו, באהבתו את עתליה, ולבקשו כי לא ירע לבבו בעשותו המעשה הזה, יען כי אתבתו אליה נרולה, וחיינו אינם חיים אם לא ישיג את תשוקתו, ועוד דברים כאלה. אבל אחרי כן הניף את ידו ויצא ברנלים ממדרות החוצה.

— טוב מה אם לא אניד לאיש עתה דבר עד אשר יתם החוץ. — אז יודו כלם באנחה, כי הנעשה אין להשיב, — ועתה מה לי להרבות מלים אתם. אלכסנדר קרא לרכב ויאמר לו להביאנו לרחוב פלוני בית פלוני.

בפתחו את הדלת, יצאה לקראתו אשה זקנה ותבט אליו כשואלת.

— הבביתו הכהן? ואם אוכל לראות את כבודו? — שאל אלכסנדר.

— בוא נא, אדוני, אל החדר השני, אני אקראתו אליך — השיבה האשה.

הוא עזב את מנבעתו ואת מקלו ואת בגדו העליון בחדר הראשון ויבוא אל חדר נרול אשר חלונותיו פונים אל הרחוב ומשם יראו העצים אשר לפני הבית. כעבור רנעים אחדים נפתחה הדלת השניה, ועל סף הדלת נראה איש זקן וגבה קומה, זקנו הלבן יורד על מרותיו, שערתיו ארוכות ולבנות כשלג, מצחו רחב וגדול ופניו ועיניו מסיקות תם וחק. הוא לברש מעיל ארוך וישן מאד שחור, וצלב זהב נרול תלוי על צווארו ויורד עד חזהו. הוא הולך כסוף ובלאט ויגש אל העומד לפניו וישאל אותו בקול נמוך:

— אנא אבקש אותך, אדוני, לשבת . . . מה חפצך, אדוני הנכבד, וכמה אוכל לשרתך?

הכהן ישב על אחד הכסאות אשר לפני השלחן, ואלכסנדר ישב למולו על הכסא השני.

— באתי אליך לבקשך, אבי, להביאני תחת כנסי הרת האורתודכסית.

— יהודי אתה?

— כן, אבי, — השיב אלכסנדר ויחש כי אודם כסח פניו.

הכהן ישב רנעים אחדים ברממה, כחושב מחשבות, ואחרי כן פנה אליו ויאמר:

— האוכל לשאלך, אדוני, מה ימריצך להסיר דתך?

השאלה הוואת הביאה את אלכסנדר במבוכה. הוא דמה בנפשו, כי אך הגד יניד את רצונו, יקבלוהו הכהן בשמחה ובמאור פנים.

— האמת אני לא אכחד תחת לשוני, כי ארוב אהבתי עלמה נוצרית ואחמרן לבוא אתה בכרית הגשואן... והגני בטוח, — הוסיף אלכסנדר כשחזק קל, — כי אני יכניסני תחת כנפי הרת וגם יסדר את הקידושין כחך וכמשפט... הכהן הביט אליו בעיני זעם, אך התאספ ויאמר במנוחה וברממה: כן דרככם, דרך היהודים... ויאנה.

— מי הוא אדוני ומאין באת? הוסיף הכהן לשאול, אחרי דממה קצרה, בשפה רכה.

— אני בן העיר הזאת ופה נולדתי... אבותי המה אנשים ידועים... בנקירים נודעים... ענגלשטיין שם משפחתנו, אולי שמע אבי... ואני... אני עובר את עבודתי בבית המסחר של משפחתנו, וגם... כליתי חק למורי בבית המדרש לתורת המשפטים... — כן, כן... ובכל זאת תמיר את דתך?

אלכסנדר הביט עליו בעיני תמהון ולא ידע מה לענותו.

— אבל הידוע תדע עיקרי אמונתנו, הלמדת תפלותינו, הידעת דברי הספרים הקדושים?

— לא, אבי, עיקרי אמונתך לא אדע, ואם הרבר מוכרת... אלמוד כאשר תורני, אבי.

— אם הרבר מוכרת? האמור תאמר כי רק אורוק עליך מים ומהרת ודי לך? רק למען תוכל לחבק את אהובתך? ... ידעתי, ידעתי, כן דרככם תמיד, דרך כסל, זו היא דרך היהודים... אין אמונה בלבכם, אין רגש דת לכם...

— ואני דמיתי בלבי, אדוני הכהן, — אמר אלכסנדר בקול רועד, — כי כבואי אליך תקבלני באהבה ותכניסני תחת כנפי השכינה בורועות פתוחות...

— לשוא דמית כזאת, יקירי! לא אוכל, לא אוכל לקבלכם. בורועות פתוחות, כאשר דברת. לא! זה לי יותר משלשים וחמש שנה אני מכניס גרים ורבות עמלתי במעשה הקדוש הזה, גם תהלה לאל, אות כבוד ורצון נתן לי בעד תריוצתי ופעולתי. אבל רק את עובדי האלילים הכנסתי בחסין לבי, גם את המטרים, ואף גם אשכנזים וצרפתים, אבל לא את היהודים... כי בכל השנים האלה לא ראיתי יהודים באים אלינו בתם לב ובאמונת אמן, רק סבות נשמיות יניעו אותם לבוא ולחסות בצל שדי... הגה זה לא כבר בא אלי איש צעיר לימים, יהודי, ויאמר אלי: הכניסני בביתך, אבי! — ומה ימריצך, יקירי? שאלתי. — האמת! השיבני, — כי נפקח עיני לראות אור האמת... אבל הידעת, מדוע זה בא אלי לקבל עליו דת החוקה מלבו? רוסא הוא, רוסא אשר נמר חק למדינו! הן ההכרח לא יאלצו... אבל פתאום קנה לו בית-מרתח; ועתה הלא יצא החוק, כי על כל שלמי בתי המסחר להיהודים יהיה כתוב שמם ושם אביהם ושם משפחתם. והנה שמו הוא מיכל בן שמעון... ולא יכול נשוא, כי על השלם יהיה כתוב מיכל ולא מיכאל, שמעון ולא סימון... הגע בעצמך, אדוני! רק בעבור לשנות את שמו ממיכל למיכאל החליט להסיר מעליו חבלי אמונתו... ועוד יאמר אלי: נפקח עיני לראות אור האמת!.. תרמית מאין כמוה בכל הארץ... עוד טוב עשית אתה, כי לא כחדת תחת לשונך ואמרת אלי: אהבתי את האשה! אבל הלא כולכם יחדו אך במרמה מעשיכם! האם את עינינו תגקרו? רק חסר אמונה באלהי חיים יביאכם הגה אלי, ותרכו ותגדילו בין העם את הכפירה ובאלהים תשימו דופי...

אמנם, נמול נסל עם יהודה, — הוסיף הזקן באנחה אחרי דממה קצרה, — לא כימים הראשונים הימים האלה, הלא מיהודה יצאה התשועה... ואתם

בני בלי אמן כולכם. לא, יקירי! בורעו פתוחות לא אוכל לקבלך . . . כן אמרתי גם פעמים אחדות להכהן הראשי, יהי זכרו לברכה, והוא השיבני תמיד: כנים דכריך, אבי; אבל אולי בניהם אחריהם ייטיבו דרכם... כן, יקירי, רק בגללם, בגלל הדור הבא חגני נכון להביאכם בבית דתנו. אבל עליך ללמוד היטב עיקרי דתנו! לך, ידידי הגנבר, לך לביתך בשלום, קח את ספרי הקדש, קרא כם בשום שכל, למד עיקרי אמונתנו על פי הספרים אשר אניד לך, והי' יאיר עליך אור האמונה הצרופה, אשר דרכיה דרכי נעם וכל המחזיקים בה לא יכשלו... ברוך תהיה להי' לעולם, ושלוש לך.

כן כלה הבהן הזקן ויקד לפני העומר לפניו. נפעם ונרעש עוד עמד אלכסנדר על מקומו ומלל בשפתיו:

— כן אעשה, אבי, כאשר צויתי, — וינשק את ידו ויצא מן הבית. בברכים כושלות בא עד מרכבתו המחכה לו וישב בה. ככל הדרך חשב מחשבות רבות ויחש כאב נעבר, כמו סצע איש את לבו סצע אנוש...

פתאם אמר אל רכבו: סנה לך הימינה ותסע לרחוב סלוני והביאני עד הבית מספר שלשים. אלכסנדר הוציא מורה השעות מכיסו ויבט ויאמר אל לבו: ארמה כי אמצאהו בביתו עתה, כי רק בערב יסע למעונו אשר במשכנות הקיץ בכפר, — וישקע ברוח מחשבותיו.

הרכב עצר את סוסו לפני בית רם בעל חמש מכסלות, ועל אחת הרלתות בביאה לחד-נחשת קמן וכתוב עליו: "עורך דין א. ס. נוטין".

נוטין שמח מאד לקראת רעהו ויחפון להושיכיהו על הכסא גנדי, אבל אלכסנדר ענגלשמיין אמר:

— לא, אברהם, הרשני נא לשכב על הדרנש, כי אחפון לנח מעט בחדריך... היום גדול מאד היום ואני נסעתי בעיר כחצי שעה וחש אני בראשי...

— עשה כשוב בעיניך, אלכסנדר, אולי תשתה מי-לימון קרים וסובים מאד? אני משיב נפשי תמיד בשתית המים האלה.

— מוב מאד! השקני נא מים, — אמר אלכסנדר וישתרע לארך הדרנש. המשרת הביא בקבוקי-מים וכוסות ויעמידם על שלחן ענול ויצב את השלחן לפני הדרנש, וענגלשמיין שתה כתאה רבה.

— התדע, אברהם, מאין באתי? — סנה פתאם אל נוטין — מבית הכהן! ... — מי הוא הכהן? שאל נוטין בתמהון.

— מכהן זקן ונשוא פנים מאד, המכנים נרים תחת כנפי שכינתו — אמר ענגל-שמיין ויצחק.

נוטין הגיע בכתפיו ויבט עליו בעיניו המזהירות.

— לא אבין דכריך, אמר ברמטה.

— עלי להגיד לך את רוחי, ידידי, אהבתי את עתליה אהבה עזה כמות ונמרתי ואמר בנפשי לבוא אתה במסורת הכרית, לכן עלי להמבל . . .

תורת מות כסתה פני נוטין ויקם ממקומו ויגש אל רעהו, השוכב במנוחה וצחק על שפתיו.

— מדוע זה חורו פניך, ידידי? ההיטב תרה לך על מעשי זה? הגידה לי, אל תירא... הטף לי דברי מוסר! הכני בהרפה על לחיי!...

- דברי מוסר... לא אוכל להשיף לך... הן בעל דעה אחת, — נמנם נוטין בשפתיו וקולו רועד מאד.
- אבל האמנם אהבת את עתליה... ודיא, גם היא... תאהבך? — הוסיף ברממה יושב על הכסא הסמוך.
- כן הדבר, ידידי, ולולא כן, הן לא הייתי עושה כזאת...
- והוריד, מה יאמרו המה?
- אמי תתן צדק למעשי ופורשת כנסיה על אהבתנו; ואבי? אבי יועץ ויקצוף עד... אשר חמתו תשכך... עוד לא דברתי אתו... ומה לי לדבר ולהגיד לו... אחרי המעשה ירך לבבו הרך ויברכני ליום חתונתו.
- אל תעשה כדבר הזה! קרא פתאם נוטין ברנש. — אלכסנדר! אנא אבקשך, התבונן הישב בדבר במרם תעשה את הצעד האחרון, במרם תלך בדרך לא תשוב עוד ממנה... אחלה פניך, אל תמדר בדבר גדול כזה...
- והלא זה הוא הדבר אשר אמרתי תמיד, כי עלינו, על כל היהודים, להתבולל להתבוללות נמורה...
- רק אולת הדבר הזה, וגם אתה תרע כי אין יסוד נכון ונאמן לדברך... מדוע?
- מדוע? אמר נוטין ויעמד פניו רגע אחד, — יען העם כלו ישאר תמיד נאמן לתורתו ולאמונת אבותיו; חי וקים עוד ישראל וחי עוד לעולם, גם אם אתה ועוד מאות כמך יעזבוהו...
- ומה עלי לעשות? מה לעשות עתה, לפי דעתך? — שאל ענגלשמיין ויבט על רעזו וכל יצוריו נזר רעזו.
- לברח! — ברח לך מפה, מהר נא וברח לך לאיטליה, למצרים או לארץ אחרת... שם תשב שנה או יותר... עקור מלבך את האהבה הזאת, אף כי גדולה וכבירה היא...
- כן קרא נוטין ברנש ובהתפעלות הנפש כאשר לא עשה מעודו.
- לא אוכל, ידידי, לא אוכל, — ענה ענגלשמיין ברממה.
- ינח תוכל... לוא תשמעני...
- אל תדון את חברך עד שתגיע למקומי, כן הגדת לפני פעמים הרבה פתגם החלמד שלך — ענהו אלכסנדר ויעקם שפתיו.
- אמת הדברים האלה, אבל... אני אוכל לדון אותך, כי... כמעט הגעתי למסקמך...
- אתה?
- כן, ידידי, אנכי... רגש האהבה בא בלבי פעם אחת בימי חיי... על הספרים ועל גליונות המתים ישבתי כל ימי, את החיים לא ידעתי ולא יכולתי לדעתם... חזיונות שונים עלו לפעמים על לחי לבי... המיתי למצוא לי לב אוהבה, לב נאמן לעד... אבל עלמות רבות ראיתי הזן כולן כמנוני: מתפעלות מהניגונות ומדמיונות, יושבות ולומדות ורחוקות משאון החיים... לא ארע מדוע — רק היא בעיניה היפות עשתה עלי רושם אדיר וחזק... אבל פתאום נזכרתי כי תהום גורא ביני וביניה... וברחתי מפניה... לב רגש לה ואלי גם היא אהב אהבתי לו חסצתי לבקש את האושר הזה... אבל לא בקשהו, כי אם ברחתי מפניה... עלינו לעקור אהבה כזאת במרם תכה שורש בלבנו...

— ואתה אהבת... ואולי עוד תאהב? את מי?
 — את עתליה, ענה גומין בקול נמוך ויוריד ראשו ארצה.
 — מה דברת? קרא ענגלשטיין ויקסמן ממשכבו.
 אבל גומין לא ענה לו דבר, וכן ישבו שניהם שקועים בשרעפיהם.
 — עוד הפעם, הוסיף גומין, — עוד הפעם אנפיל את דברי... אל תמהר ואל
 תחפז... יקרת לי מאוד וקשה עלי סרידתך מעמך... וסמני...
 — יידי! זה הוא מכשול לכך והציונותך, — כי וזו לך החיים... על ספריך
 תחיה חרם החיים ישמוף ממך והלאה... לכן תלך בדרך כסל...
 — אבל הלא שקר תעשה בנפשך, בשומך עליך מסוה אמונה אחרת והיא
 רחוקה ממך?
 — רחוק אני מכל אמונה ולא אהיה מאמין כל הימים... ולי אחת היא אם בתעודתי
 יכתבו, כי בן דת משה אני או בן דת אחרת... רק התעודה נחוצה לי...
 — ולמה באת אלי? — שאלו גומין אחרי רממה קצרה בהתהלכו הלוך ושוב
 בחדרו וסניו רעמו.

— זאת לא אדע אף אני... איזה רגש מזור משכני אליך... אולי האינסטינקט
 ידבר בי... האינסטינקט היהודי אשר לא אדע אכננו... לא אדע נפשי... אבל לא
 על נקלה אוכל לנתק את הכבלים האלה... כן אמר ענגלשטיין ויקס ממשכבו.
 — שלום לך, יידי; עתה רח לי ואלך לדרכי. מסמרת לא אסור ואתה אשני
 למרות כל המעצורים והמכשולים... רק פעם אחת אנתק את הפתיל אשר יקשרני לעם
 זר לי ולתורה אשר לא אחפץ לדעתה... שלום לך, הוסיף עוד הפעם ויחזק בחוקה ביד
 רעוו; — ואתה סלח נא לי על כי הארבתי את רוחך ואל תאשימיני, כי מאד אהבתיך...
 ובתפוזן יצא מן החדר וירד במעלות התצצה.

XV.

בכדה היתה המלחמה בין הלל אבן-ספיר ובין הוריו, כאשר בא לפני חג הפסח
 לביתם ויאמר להם, כי עזב את בית הספר והוא הולך עם הנורדים לארץ ישראל, לעבוד
 את האדמה כאבר ששוט. אביו רעם סניו מאד ויאמר, כי בלא ספק נשתגע מרוב עבודה
 ומרוב הגינו במדע ובמסורות. אבל הלל עמד בדעתו, כי כל איש ישראל מתחייב להקריש
 כחותיו להרעיון הנשגב הזה, והוכח הוכיח את אביו על כי הוא, כאחד ממחזיקי הרעיון,
 לא יתן ידו לו, וכזה הוא נותן מקום לחשוב, כי אך מסוה ישים על סניו ולבו כל עמו.
 — שמחה בקשהו לשבת עוד שנה סה בארץ ולהשלים חק למדורו, ואחרי כן ילך אל
 כל אשר ילך. אבל הלל אמר, כי אין לו חפץ בתעודה אשר יקבל וכי הלמודים היו לו
 לזרא, ואיך יוכל לשבת במנוחה, אם קהל גדול מתבריו התעתד ללכת ארצה פלשת, כאשר
 הרבו להרע ולחקוע על זה כל העתונים אשר בארצנו ובארצות אחרות? ...
 הקהל הזה הלך הלוך וגדול בידיעות העתונים, כנרש שלג המתלקט ונופל מהררי-
 אלה ויגדל וירב מאד; והדבר הזה הביא מבוכה ומהומה בלב רבים אשר שמעו ותמהו:
 עתוני שונאניו שמחו לשמועה, כי רבים היוצאים מן הארץ ועוד מעט ולא תשאר אף
 סרסה מכל המון היהודים היושבים בארצם; עתוני אנגליא חזו דעתם, כי מדינה חדשה
 תבנון על הריסות תגורמה, והפילאנתרופים שם יצאו מתוריהם להתבונן על התנועה
 הגבולה והוא, למען מצוא כר נרחב לעבודתם לתועלת לדעותיהם 'ב א מ ו נ א' או מנמותיהם

בפוליטיקא; וממשלת תוגרמה רגזה וְחִרְדָּה, כי עוד מעט ונטספה עוד שאלה אתה על השאלות הלאומיות בארצות ממשלתה, אשר תהרסנה את נוסה החולה, לכן קרמה פני הרעה וחמטן חסי ארצה מפני הנודדים העניים האלה; ותכבי רעיון הישוב שמתו צהלו ורגנו במענותיהם, כי ראו כי אמנם גבר הרעיון הזה ביום אחד, ויאמינו כי בני הנעורים האלה ייסרו ארצם על מכונה ובימיהם ישע יהודה וישראל ישכן לבטח . . .

ולא ידע כי ההמון הולך הלך ונמנו, ומכל הקהל הגדול נשארו רק שבילים בודדות, אשר בלא כסף ובלא עוד באו לארץ אשר לא ידעוה, לעבוד עבודה אשר לא הבינו . . .

אבל אבן־ספיר לא חקר ולא דרש לכל הדברים. הקטנים האלה, ויהי לבו מלא אומץ לפעול גדולות ונצורות אשר לא שערו אבותינו, ואולי כבר ברח מעירו וגם לא לקח צידה לדרכו, לולא אמו אשר בכתה מאין הפונות, כי מרה נפשה על בנה האוהבה ההולך לארץ רחוקה ולא תוכל לראות את פניו לעולם . . . האשה הפשוטה הזאת לא ידעה על דבר הארץ, כי אם אשר שמעה על אדות הוקנים אשר מסרו נפשם ללכת ירושלימה, ותללאות הרבות אשר השתרנו על צוארי ההולכים האלה, כי ירחים ושנים יעברו עד בואם אל העיר הזאת, ילכו בים וביבשה, יעברו הרים ועמקים, מדברות ודרכים לא סלולות, ירכבו על החמור ועל הגמל — עד הגיעם למתחז חספם, וכי גם שורדים ורחצים ימלאו כל הארץ, וכל היוצא מקיר העיר וחוצה — אחד נורלו לנפול בחרב השורדים הפראים.

— אתה, שמחה, — אמרה האם השכולה אל בעלה, — אתה אשם בדבר הזה, כי תמיד תרבר על לב האנשים, כי טוב לנו ללכת ארצה ישראל ולירושלים. — האמנם צר לנו המקום פה לשבת? הן ביה גם פה פרנסתנו מצויה וכל מחמורינו נמצא ברח — ומה לנו ולארץ ישראל?

הפעם נסתתמו מענותיו של שמחה ולא מצא מענה בפיו, כי ראה כי צדקה אשתו ממנו, וילך קודר בלחץ לבו. אבל בשמעו את דרשות בנו, אשר דרש בהתלהבות נפש לפני הנאמסים בביתו, על דבר גדל ערך הרעיון ועל דבר נחיצות עבודת האדמה, או נמלאו עיניו דמעות ויהי מוסה על שחי הסעפים, אם לתת לבנו למלאות תשוקתו או לחדול.

והנה ראו האבות להם מקום אחר, אשר ממנו יעמוד להם רוח והצללה, וישמחו על המצאתם. המה ראו והתבוננו, כי גדולה אהבת בנם לשרה בת שמואל מכירם, ויאמרו בלבם, כי טוב לאסרו בתבלי ברית הנשואין ואז יעזוב הלל דרך כסל וישוב ללמודיו. כי גם שרה בת שמואל שבה לעיר מולדתה לימי חג הפסח, אך איש לא שם לב לדבר הזה, אם כי בשנים שעברו היתה באה רק אחרי החג, בימי הקיץ. — וזהו שטח מאד לקראתה, אך תמהו בראותם כי עצובת־רוח היא כל הימים.

גם הלל שמח מאד בשמעו את דבר בואה, וכמבוכתו התמידית ובמלחמתו אשר לחם עם הוריו לקבל הרשיון — מצא לו מנוחה רק בבית שרה ובחדרה, ויהנה אתה על דבר נסיעתו ועל תקותו, להגיע אכן הפנה ליסוד בית ישראל, ויתאר לפניו את הדיים היקרים אשר יוכל איש לחיות שמה בהקדישו את ימיו למעשה רוחני ולפעולה עצומה אשר בהם תלחים חיי כל העם . . .

— לו יכלתי גם אני ללכת אל הארץ הזאת, — אמרה שרה ותשפיל לארץ עיניה וכל נה רעד מאד.

— את, שרה? — קרא הלל בעליצות נפש ויאהו בידה ויבט בסניה באהבה.
 בלי אומר ודברים הורידה שרה את ראשה על ידיו, וקול בכיתה נשמע ברממה.
 והלל עמד לסניה נרעש ונסחר, ואחר רממה קמנה אמר:
 שרה, יקירתי . . . האומנם נכונה את להקריש את כחך לעמנו עמי יחד? . . .
 מה גדול אשרי בחיים! . . . עתה אשחק לכל סנע וצרה על רכבי . . . עתה ארים ראשי
 ואלך בצעדי און אל ממרתי אשר שמתי לפני . . . אהוב אחתיך זה שנים רבות.
 יקירתי, אבל איך יכלתי לשאר על שפתי דברי אהבה, איך יכלתי לפתוח לפניך סגור
 לבי, אם כבר נמרתי אמר להביא עלי תלאה רבה בעזבי את ארצנו? . . . היכלתי לשום
 כבלים על ידיך הרכות והענות ולהניד לך: לבי אתי אל אשר אלך?
 — לא אפחד מפני עבודה קשה . . . עבודה כזאת תפיה בי ורחמיים ותאמץ
 כחי . . . וכאשר ינח לנו ונאחו בארץ, אז אבחר לי עבודה חדשה: ללמד ילדי ישראל
 שם תורה וחכמה, ליסד בתי־ספר מתוקנים על פי רוח ישראל. — ותתאר לפני את
 מחשבותיה בדבר התנוק המתקן, למען יגדל הדור הבא לתורה ולמדע ולעבודה, והיו
 אלה שלשת העמדים אשר עליהם ישענו החיים החדשים בארץ אבותינו . . .
 — כן! למוסת תהיי לכל הבנות, קרא הלל ברנש ויחבקנה באהבה עצומה. —
 למוסת תהיי בדרך זאת וכמך תעשינה כל בנות ישראל, כי רבה העבודה להן בארץ
 ההיא, למען חדש פני עמנו ולהחזיר את העטרה על ראש העם הוקן הזה . . .
 כמו רוח חדשה לבשה את הלל מן היום הזה וכמו כחותיו נברו ויגדלו מאד, וחרעש
 אשר בעורקיו ובדמו פרץ לו דרך החוצה, ובכל מקום שמצא לו הלל אונים קשובות,
 רש דרשות וקרא מאמרים על רעיונו משגבו ועל מחשבות לבו.
 והפעם מהרו גם האבות למלאות הפך הלל — להביאורו בבית עולם עם שרה
 בת שמואל, שאין כמות ככל העיר ליוסי. וגם הורי שרה, אם כי נבוכו מאד בשמעם כי
 את הלל, המשונע (כי כמשונע היה בעיניהם עתה) בחרה לה בתם היחידה, אבל את
 מוצא פי בתם האהובה שמו הוריה תמיד — וישמחו בשמחתה ויאמרו בלבם: אולי
 הצדק עם שמחה אבן־ספיר, כי הלל בנו ישאר פה אחרי חתונתו, ועליהם לדבר על לב
 בתם, כי לא תתן לאהוב־נפשה ללכת לארץ רחוקה ושוממה, כי לעבוד ולפעל למנוחת
 הרעיון יכול יוכל גם פה בשבתו בשלוה בארץ מולדתו.
 והקול יצא בעיר, כי הלל אבן־ספיר ידרוש דרשה ביום השבת בבית הכנסת
 הגדול לחסידים, ששם יתפלל אביו ושם הסכימו לשמוע קול שמחה ברננו תפלותיו, אבל
 דרשה לא נשמעה שם מעולם, כי אין, מנידים לחסידים, ויקבצו כל בני ישראל
 היושבים בעיר ההוא וימלא כל הבית אנשים ונשים, זקנים ונערים, חסידים ומתנגדים,
 קצוצי פאה ובעלי זקן מגדל, ומאסס מקום בבית עמדו רבים על החלונות
 ובמסדרון הבית.
 והנה עלה הבמחה איש צעיר לימים ובקול חזק החל לדרוש דברים נפלאים על
 עם ישראל ועל תורתו ועל ארצו, ויתאר לפני הנאספים כל צרותינו מימי קדם, כל
 מצוקותינו ותלאותינו מיום גלינו מארצנו וכל תקותינו לעתיד ונחמתינו וישועותינו אשר
 עוד תצמחנה לנו — וירב הבכי, עד הלל הגדיל ולא יכול לדבר עוד מרב רגשותיו
 ומעוצם הסער אשר התחולל בלבו . . .
 רבים היו לפניו אשר הניעו ראשם על הדבר, כי איש משכיל יאמר לדרוש דרשה
 בבית הכנסת: הוקנים אמרו, כי לא נאה ולא יאה הדבר הזה, כי מי שמע וראה איש

משכילי דורש רבים — איזה תורה או חרש נשמע מפיו? והצעירים אמרו, כי כלסיה יעמה על כל המשכילים איש כהלל, בחפצו לדרוש לפני כל המון בית ישראל כבית הכנסת כמנהג אבותינו מימי קדם, וילכו לשמוע את דבריו בשחוק קל על שפתותיהם. והמון העם הלך לראות רק סחה נפלא, דבר מוזר; — רק שלשה אנשים היו אשר בחרת נפש באו לשמוע דברי הלל: הלא המה אביו ואמו ושרה... ורגשות שונים הרעישו והרתיעו את לבביהם בעת הדרשה: אמו הביטה בנאווה על אהוב נפשה העומד על הבמה לפני הקהל הגדול הזה, ויהי בעיניה כאיש מורס מעם, כאחד מגדולי הרבנים והדרשנים, אשר ללקחם הקשיבו כל בני ישראל, ותשכח עתה את חלומותיו על דבר נסיעתו לארץ רחוקה מאד; אביו הביט עליו בפחד וחרדה, אולי לא תמצא חן דרשת בנו בעיני הקהל, אולי ישכח איזה מאמר ממאמרי החל אשר בהם סאר ותבל את דרשתו, אולי יכשל בפז ובלשונו ודרשתו לא תהיה כדרשת זקן ורגיל, ואז יהיה לחרפה בעיני יושבי חציר, לכן, בהחל הלל איזה מאמר מן האגדה, שגן אחריו שמחה, כמו יכול הלל לשמוע את לחשו, ופני שמחה יאירו כי לא נכשל הלל במאמר, וגם הזקנים העומדים סביבו יניעו בראשם ובשחוק על סניהם ינידו ויאמרו: כן הדבר, ראו נא, הוא לא שכח נרסא דינקותא! — ושרה? ... היא ראתה לפניו רק מלאך אלהים מתנשא מעל הארץ ומרחף במרומי שחקים, היא ראתה לפניו רק נביא, איש אלהים קדוש ונעלה, נשגב ורם, אשר ידבר נחומים בשם ה' אל עם מרעיתו, והלך כל העם אחריו ושמע לקולו ועשה ככל אשר הגיד לו הנביא והכין לו בית נאמן שם... שם בארץ רחוקה, בארץ אבותיו, — ושם הנביא לא יסוף לעולם וזכרו לא ימש בכל הדורות, והיא... היא המאשרת אשר רק אותה יאהב אהבה עזה ועצומה, אותה בחר להיות לו לעזר, והיא נכונה להקדיש כל כחה ואונה עד ספת דמה האחרונה בעדה, בעד רעיונו ובעד עמו!...

וכל העם בוכה בני גורא מאד...
גם הזקנים וגם הצעירים, גם היראים וגם המשכילים וכל המון בית ישראל, האנשים והנשים והזקן — יבכו בדמעות חמות, על צרת עמם ועל מצוקותיהם, על גורלו המר בין העמים אשר ירדמורו חנם, על כל בני הגולה אשר ילכו וינעו מארץ לארץ ולא ימצאו מנוח לכף רגלם, על התורה כי הורדה לארץ, על הפרנסה כי דללו מעינותיה, ועל כל ידיהם המרים והרעים ועל כבודם כי חלל וכל רגל זר תדרך עליהם בנאווה ותשימם לעפר-רחצות...
וכל העם בוכה בני תמורדים...
גם הזקנים וגם הצעירים יבכו על ארצם כי חרבה ועל בית מקדשם כי נהרס ועל התרחקם מארמיתם ולא יוכלו לראות ולהראות לפני ה' השוכן בציון...

— איה נביאינו, כהנינו, ראשינו ושופטינו, חכמינו, מאשרינו ומדריכינו? יקרא הלל בקול נחר ובדמעות על עיניו, — הן קצין יעקב דול חלקו בין הגוים ולא ימצא לו מעמד בכל הארצות — ומי יעזור לו? מי יצילו מחרפה ומסות? רק ה' אלהי ישראל מכפחצו ומשנבנו, צור ישראל לא ישקר בעמו והוא ברוח קדשו ישארו כנשר על כנפיו — ויביאנו אל ארצנו, ארץ ישראל... אבל, אחי, הן כבר אמר הלל הכבלי, ראש גדולנו וחכמינו: אם אין אני לי מי לי? כן, אחי בני עמי, אם אין אנחנו לנו, אם לא אנחנו כעצמנו נקום להביא לנו עזר ומסעד, אולי אבדנו אבדנו!... אם אנחנו כעצמנו לא נצא לישע עמנו אז שוא תקותנו... ואם העם בעצמו ילך לעבוד את הארסה בארץ הקדש, ארץ אבותינו, אז תצמח ישועתו בקרוב וקץ יהודה תרום בימינו...

הלל מדבר ומתאר לפני הנאספים את גודל ערך הרעיון ומביא ראיות רבות מדברי חז"ל באנדה ובהלכה, מדברי רבנינו וחכמינו ומן התפלות אשר יתפלל כל איש ישראל יום יום. המלאות כלן תחנונים ובקשות בעד הארץ הקדושה... והנה הוא הולך ומונה את כל חמאינו ופשעינו אשר פשענו לעמנו: כי הרבינו לשון הרע ורכילות — וימלאו כל בתי המשפט קטנותינו ודברי ריבותינו, הרבינו בולזלזורים ומורים — ומאסנו דברי תורתנו וחכמינו, — וכאלה עוד עונות ופשעים רבים, אשר חמאנו ואשר פשענו ביודעים ובלא יודעים...

והעם שומע את הדברים ובוכה כבי תמרורים ומתודה על פשעיו... והלל יתנשא ברוחו ויקרא בקול עז: נחמו נחמו, עמי, יאמר אלהיכם, דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה... והוא מתאר לפניכם פרשת גדולת הארץ ואשר העם, אם יעזבו בני ישראל דרכם, דרך המסחר, אשר יביא להם רק לחם הקלוקל וקנאה ושנאה, — ותאחו באַת ובמחרשה ידם. כי רק, עובר ארמנו ישבע לחם, לא יצפה לחסדי אדם ולא יירא מפחד פתאום, והיה כל הזרע בדמעה יקצר ברנה ויברך את שם ה' אשר עיניו נשואות אל הארץ להשקותה ולהרותה ממל השמים מראשית השנה עד אחרית השנה, והיו כל בני ישראל יושבים לבטח על ארמם ואין מכלים דבר ועיניהם ולבם ישימו להפיץ אור התורה, להרחיב השכלת כל העמים, וראו וידעו הכל כי רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה...

וכל העם בוכה כבי שמחה, רואה את האש הבערת בעיני הדרשן — ומשתאה ומתלהב גם הוא...

וגם שמחה ואשתי ושרה יבכו, עיניהם יורדות דמעה ומפיקות שמחה וניל עד אין קץ...

הדרשה הזאת עשתה רושם אדיר בלב כל יושבי העיר והגו בה בשוקים וברחובות, בבת־כנסיות ובחדרים: אלה יהללו ואלה יחללו, אלה יגדילו ויפארו את הדרשן ואת הרעיון, ואלה יבוז אותו ואת חלומותיו ויאמרו כי האפיקורסים מהרסים ומקריבי קצים המה — ותרב ההמולה ויגדל השאון בקרב העם.

לכן הרכו האנשים לבוא ולראות, בעמוד הלל אבן־ספיר בחצר בית הכנסת תחת החפץ עם כלתו היפה, ורבים שמחו אתם ויברכו מקרב לבם את הרעים האדומים, אשר ממחרת היום ההוא עזבו את עיר מולדתם ויסעו במסלת הברזל עד חוף הים ללכת ארצה פלשת, והוריהם נתנו להם כסף די הוצאותיהם וגם לקנות להם אחוזה בארץ ההיא, למען יוכלו לבוא אל הנחלה אשר אותה נפשו.

ורבים מבני עירם מכרו את כלי ביתם וחפציהם וילכו אחריהם לראות טוב ועושר בארץ אבותיהם, ועליהם נלחז גם מבני הגעורים, אשר התלהבו והתפעלו מדברי אבן־ספיר ומדרשותיו.

(עוד יבוא).

חשבונה של ספרותנו.

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

מעת אשר החל מע. השלחי לצאת לאור, ועורכו מר. אחד העם חזה את דעתו בדברים ברורים, מה יהיה משפץ מהיע החדש הזה ומעשהו ומה צריך להיות לפי השקפתו תעודת ספרותנו. מעת ההיא החלו בו וכוזים ופולמס ספרותי בינו ובין סופרים אחדים, אשר באו בשם. בני הגעורים לתבוע עלבון ספרותנו ועלבון בני הדור החדש, שכבר קצה נפשם בלחם הקלוקל אשר האכילו אותם סופרינו מבית המדרש הישן ונפשם שוקקה ללחם אבירים, לספרות מלאה רגשות החיים, כספרות העמים אשר מבינתו. הסופרים החדשים דורשים בעו ותעצומות להרחיב חוג הספרות העברית, לתת לה תוכן חדש וצורה חדשה, וכפרט להרחיק מתוכה את. הפספוס הישן, אשר הסכינו בו סופרינו עד ימינו אלה. הסופרים האלה, אשר יתראו לפנינו כאלו באמת יש בידם הרשאה וימי כח מצד. בני הגעורים, יריבו כסופרינו מבית המדרש הישן, יען כי, לפי דבריהם, אשמים הסופרים הזקנים במה שבני הדור החי פנוים עורף לספרותנו, מפני שהסופרים האלה אינם שמים לב אל צרכי החיים החמריים והרוחניים של דורנו, אל. השאיפות והמגמות של ההנה, אל התנועות המתנישות ככל יום, שעל פרחו אנו. מקבלים השפעה מהן ברב או במעט. סופרינו מדור הקודם, יפענו הצעירים, השקיעו עצמם יותר מדי ב.העברי, בחקר הקנינים הרוחניים והספרותיים של עמנו מדורות קדומים, ולסייך אין ספרותנו פרי החיים המתחדשים ככל יום, כי אם — דרישה אל המתים. תכנה אינו תוכן ההנה עם צרכיו ומשאלותיו, תוכן נפש האדם עם עמקי תשוקותיה, כי אם תוכן ספרותי השקוע ברבו בשאלות דתיות ופילוסופיות, אשר דבר אין להן עם החיים ועם משאלות בני הדור החדש. צעירינו באים לספרותנו בתקוות לרעות בה צמאונם, אבל אינם מוצאים בה את מבוקשם ועוזבים אותה כשואט נפש, לבקש את שאהבה נפשם כספרות העמים, אשר לפי דעת צעירי סופרינו מלאה היא מן אל זן מהני מלי מעליותא. בני הדור החדש, מוסיפים סופרינו החדשים למעון, כבר שבעה לה נפשם המטעמים הספרותיים אשר הליעמו אותם וקני בית המדרש; אינם נמשכים עוד אחר חקר תולדותנו וספרותנו העתיקה, כי אם דורשים הם דברים המרדכים דעתו של אדם והמוסמים את נפשו, או ענינים אשר יניעו את מיתרי לבו וירעישו את רגשותיו. צעירי סופרינו מתקנאים כספריהם של מלסמור, איבסן ונימשה, או גם של אלו, צעירי הצעירים בגרמניא, אלו הסופרים הרכים לא רק בשנים, כי אם גם בחכמה, אשר לא שמשו כל צרכם ועושים מעשה נעדרת כספרות הגרמנית. פרי נחמד כזה אומרים צעירינו להצמיח גם ככרם ספרותנו.

ולמען הביא זמורה זו לכרמנו הם משתדלים בתחלה לעקור נמיעות מימים מקדם. אשר כבר נתנו את יינן ואת תירושן.

מצד אחד אנו שומעים את מענות הסופרים הצעירים, כי לא עסקה ספרותנו די צרכה (או יותר נכון — די צרכם) בעניני האנושיות, בצרכי החיים המוכנים. הדורשים צורה ספרותית. ואולם מצד השני באים עלינו הסופרים האלה במענה, כי לא עשו וקני בית המדרש את חובתם לרגש הלאומי בצורה החדשה אשר נתנה לו התנועה הלאומית בישראל. קובלים עלינו צעירינו, כי הרעיון הלאומי הזה, אשר עליו תלינו את כל כבודנו ואשרנו הלאומי, כל תקותנו לעתיד, עדיין לא מצא את הפייסן הנלבב, אשר יחלוש שיבת שבותנו ויחיה כנור לשירי הגאולה. ובשביל שמתעצלים הזקנים לעשות כל הדברים האלה, הם, הסופרים הצעירים, באים לעשות מהפכה ספרותית, לרגש מדיכל ספרותנו את. הבטלנות הישנה, להפיה בה רוח חיים, לעשותה לכלי מחזיק חיים לאומיים לישראל.

עדה קטנה היא זו של. המהפכה הספרותית בישראל; אבל עם כל זה קולם של הסופרים הצעירים הולך וחזק, כאלו באמת רב העם אשר אתם וכאלו באמת כבר הם הולכים ונכבשים את העולם. עוד לא זכינו על ידם לספר שלם ומרעיש את הלכבות, ואפילו למאמר חדש בתכנו ובסגנונו. את מולסמוי, איבסן ונימשה הן יודעים אנו גם כן, וגם לפנינו ספריהם של אלו נלויים. ואולם צעירי סופרינו מתראים, כאלו רק להם נגלו שמים חדשים, כאלו רק הם התנחלו במנוסולין של הסופרים האלה. כן גם לנו חלק ונחלה ברגש הלאומי, ולא זו בלבד, אלא שאנו וקני בית המדרש הישן, אנו, הבטלנים, אשר צעירינו כבר, במלך אותנו במול נמור, אנו הלא היינו מסתוללי התנועה הלאומית הזאת; אנו דברנו בשם הרגש הלאומי בישראל, בעת אשר צעירי סופרינו סרס הציעו עוד לחנוך. וקני בית המדרש הישן לא שאבו תורתם ודעתם את היהדות ואת עם ישראל מספרי סופרים חדשים ומאמרים בכה"ע, כי אם ימים וימים שקדו על תורת ישראל ודעת ההסמוריא, ומשפסם בנוגע לצרכי עמנו ותקותו לעתיד יסרו על התבוננות עמוקה ועל בינה בתולדת ישראל. אבל עם כל זה הקול הולך וחזק: הספרות העברית היתה עד הנה סמרטוטים וכלויי סחבות ועסקה בהבל ורעות רוח — עד שנגלו עלינו הסופרים הצעירים, תלמידיהם של נימשה ומולסמוי, והם יכראו לנו ספרות של חיים.

האם באמת לסופרינו אלה נתנה ספרותנו, ואנו, וקני הספרות, כבר הגיעה לנו השעה לרדת מעל הבמה? אני איני מאמין במציאות תנועה ספרותית כזאת, ומכל שכן במציאות מהפכה ספרותית כזו, אשר עליהם מכריזים שנים שלשה סופרים צעירים. אבל אותם הסופרים, שיש להם רק, שאיפות ומנמות ונפשם כל תדע מה, הם אומרים לברוא ספרות חדשה, וקדם שבראיה הם מרעישים עולם עליה.

הד קול בעלי. המהפכה בספרותנו היה רק מע. השלח, אשר מראשית צאתו לאור אמר עורכו בברור, כי לו השקפה אחרת בדבר תעדת ספרותנו ואופן התפתחות עמנו. וגם אלמלא היה מר. אחר העם כתב כזה בהקדמת עתנו החדש, הלא ידענו ממאמרו בקובץ. על פרשת דרכים, עד כמה הוא מחבב את העבר הישראלי, ועם כל תשוקתו להתפתחות טבעית של עמנו, למען לא יתאבנו החיים הלאומיים שלנו, עם כל זה אין לנו ספק בדבר, כי לא מחל מעולם על העבר ואין ברעתו למחקתו כלו בשביל התורה החדשה. הוא נתן מקום לדברי סופרינו הצעירים, למען ידע ויכיר קהל הקוראים את נפש העם בכל חלקיו. תהיה העדה

החדשה גדולה או קטנה. על כל פנים היא חלק מהכל, ומי שחפץ לדעת אל נכון מבע הכל עליו להכיר מבע כל חלקיו. בדבר הזה אסכים להשקפתו. לא כן בוכחתי נגד הסופרים הצעירים, אשר ינמאו ארץ ברעש ומתראים כאלו כבר הם אדוני ספרותנו. מר אחד העם השתדל מאד, לכלי יתראה כבעל דין, כאיש אשר ילחם מלחמות דעותיו והשקפתיו אשר הורגל בהן. הוא הגין על ספרותנו. שנתישנה; אבל לא ערב את לבו לערוך מלחמה נגד התנועה החדשה הזאת. אמת שעלינו להבין כל חזיונות החיים הלאומיים, ותנועה ספרותית כי תהיה, עלינו להשתדל להבין גם אותה ולדרת לסוף דעתה; אבל על ידי זה לא נודה עוד בתועלתה. אם באמת יש תנועה ספרותית כזאת בקרבנו, אשר לפי השקפתי היא רחוקה מתועלת וקרובה להפסד, אין מן הראוי לחבק ידינו בעצלותם ולחכות עד כי יכבשו הסופרים האלה את עולמנו; אלא עלינו לדבר אל העם ולסקח את עיניו, למען ידע, כי העבודות הספרותיות, שבהן עסקנו עד הנה, ערכן ותועלתן ידועים לנו, ואולם מה שאומרים הנביאים החדשים 'לחדש מעתה' — זה הוא דבר שלא בא עוד לעולם, הבטחת לעתיד, ומסק גדול הוא, אם סירותיהן יתקו לחכנו ואם לא ידפכו אחר כן לרעל בקרבנו. בכלל, לאט לנו בהתפתחות המבטית, אשר לפי דעת כל החוקרים הישירים והנבונים היא סוד השתלמות האדם בהשכלה וקולטורא. בעוד שכל, מהמבנה (תהיה מדינית או רוחנית) היא סתירת הקולטורא ומבלת העולם.

מהנכחים אשר באו עד הנה במיע, השלח על דבר הספרות החדשה יצא משפט מעוקל. כי סופרינו הצעירים הם זרזים מאד, והנקל להם לשעוץ מענות ולהרבות דברים, בעד אשר עד היום לא באה עוד מחאה נגד מענוניהם מהצר שכנגדם. מה שמען נגרם מר אחד העם לא הספיק להוציא מלב רוב הקוראים האמונה, כי באמת יש מה מתנועה חדשה בספרותנו. את שימת אחד העם בדבר הזה אבין. כפי הנראה לנו מהם בדבר; אפשר שהוא מודה בסתר לבו לקצת מענות בני הצעירים, אלא שהוא רואה, שהם מוחקים את הסאת. כי בשיטת מעינם רק בצרכי ההוה הם מסירים את לבם מוכר העבר ומכל הנשנות הרוחניים של עמנו. ודעת לנכון נקל, כי סופר עברי מבית המדרש הישן, אשר לא שאב את רובי תורותיו, את דעותיו על היהדות ועל תקות עם ישראל, מספרי בעלי המהלך החדש בגרמניה, סופר כזה אי אפשר לו לזנוח את הלמודים החביבים עליו מימי נעוריו, אלו הלמודים היקרים והחשובים, אשר צעירנו מזלזלים בהם ומרברים בהם בבז ושאט נפש; סופר כזה אי אפשר לו לעשות את העבר של עמנו וספרותנו העתיקה, פרי העם בהרבה תקומות, פלסתר. לכן איני חושד את מר אחד העם, כי בלבו נטוה הוא אחרי הדעות האלה, אשר בעת נביא אותן בכור הבחינה נמצא שאין בהן סמך; אלא מתוך צניעות ספרותית (אשר תועלתה בנדון זה מוסלת אצלי בספק) הוא מזה מאד, לכלי יתראה, כפוסק מתוך וסהיע, השלח כעין, שלחן ערוך ספרותי. הוא חפץ, כי עתנו יהיה בית ועד לכל המפלגות הספרותיות, וכל מי שיש לו מה למעון יבא וישען. לפיכך אחשוב, כי אחרי אשר נתן מקום לכמה מאמרים של בעלי המהפכה בספרותנו, לא ינעול דלת בפני הבאים להפוך בכותנו של המהלך הישן, ואני רואה לי חוב בדבר הזה, ואם אמרתי עד הנה: עת לחשוב, אחשוב כי עתה הגיעה העת לדבר.

מקדים אני ואומר בדברים ברורים, כי אני מתחם על זקני בית המדרש, לא בשנים ולא בהכמה, אלא לפי מעמי ולפי השקפתי על היהדות. מבע התפתחותה ותקומתה לעתיד. ואחר כל הרעש של בעלי המהלך החדש בתוכנו, אני אומר, כי איני מאמין כל עיקר בתגות תראשית של השטח הזאת: אינני מודה בדבר, כי בני הדור הצעיר

כבר כחלה נפשם במטעמים הספרותיים של בני הדור העבר; אלא כי ספרותנו כאמת הולכת ומתפתחת ומשתלמת לפי מעם בני דורנו. לא בשאיפות ומגמות חדשות. כי אם בספרים ומאמרים מדעיים וחשובים באמת. ספורים ומאמרים כאותם של סמולנסקין לא היו עתה רצויים עוד לרוב הקוראים בדורנו. מאותו המעם אשר אינם מצאים חפץ במאמרי סופרינו הצעירים. כי אין לבנו עוד להסלנות ונומאות ולתורה שנתנה בקולי קולות. אלא לדברים נשמעים בנתת ויש להם צורה של דעת והשכל. ובספרים אין אנו דורשים ענינים מבהילים. מקרים מתרידים ורשעות נוראות. כוז אשר העביר לפנינו רס"ם בספרו. התנועה בדרכי החיים, ספורי מעשיות שלא היו ולא נבראו ואי אפשר שיכראו; אלא אנו דורשים ציורים פסיכולוגיים אמתיים ודברים לקחים מן המציאות. לפי זה אנו מצאים בספרותנו ובמעם בני דורנו ריאקציאה חשובה נגד. השאיפות והמגמות ולא נסיה להן. כאשר יתפארו סופרינו הצעירים. ואותם הצעירים הזנחים את ספרותנו. אינם ערשים זאת מפני שחסרו לנו ספרים כאלו של ניששה. כי סוף סוף גם הספרות האנגלית והצרפתית והאיטלקית אין להן ספרים כאלו. ועבז לא שמענו. כי זנחו אותן בני הנעורים; אלא שספרותנו עוד לא נבנתה כל צרכה בספרים מדעיים חשובים וספרים שיש בהם מעם ונמוס. גם הספרות הפיוטית לא מצאה עוד די ספוקה בפיימני הזמן. אבל מעולם לא הורגש בספרותנו חסרון אלו הדברים שרוצים להשפיע עלינו הסופרים החדשים: פרי הסמבוליסמוס והאוקוליסמוס. דברים שאינם אלא סימני הירידה והכשלון בעמים שכבר עברו את הגבול הנאות בהתפתחות ההשכלה. סימני חולשה מחמת זקנה ושיבה. אם אפשר כזה בספרות עמים נאורים מרובי ההשכלה והקולטורא. אשר כבר נראו בהם עקבות הדיקדקנס — אין עוד מקום לכמו אלה בספרותנו. אשר זה מעט החלה להתנער משפלותה. והיא הולכת ומשתלמת ורחוקה היא עוד מאד מגמר בשולה. סופרינו החדשים אומרים להחל באותה נקודה. אשר בה תסיים ספרות שכבר מלאה צבאה וקפצה עליה זקנה. ונוסף לה. אם אפשר עוד לסבול צורה ספרותית מזרה כזאת במופס ראשון. הנה למשא תהיה עלינו במופס שני: ניששה בכלי ראשון הוא דבר חשוב. גם אם לא נודה לו. אבל ניששה בהתקנה עברית — מי יכילנו!

סופרינו החדשים דורשים. חיים בספרותנו והם כאים עלינו במענה זו בשם בני הנעורים. עוד טוענים הם עלינו. כי ספרותנו לא תתן לנו ציור שלם מהתנועה הלאומית בישראל. ולכן הם קובלים עלינו בשם. הלאום הישראלי. באמת אין אני תושב הרבה לזה. לא הביאו הסופרים האלה לפנינו כתבי הרשאה מאושרים ומקוימים. כי בני הנעורים או. הלאום הישראלי מלאו את ידם למעון כן בשמם. גם אנחנו. הסופרים. הוקנים. כותבים בשביל בני הנעורים ובשביל הלאום הישראלי. ואין אנו יודעים עוד, מפני מה חייבים אנו כלנו לקבל עלינו את היהדות בצורה שנותנים לה קצת הסופרים? לפי ההגיון הזה אפשר שיקמו בימים הבאים קצת סופרים וישענו. כי כל סופר עברי שאינו מודה בחשיבות זו לה אינו סופר לאומי והוא חייב בדבר. אם בני הנעורים יזנחו את ספרותנו. בכלל אמנם הסמוך בכל מעשינו להרעיל לעמנו ולמשוך את לבות בני הנעורים בתבלי האהבה לספרותנו; אבל כל מי שמתכוון רק לבקש אהבה מקוראיו ולכתוב רק מה שימצא חן בעיניהם הוא בעיני מכלל נביאי השקר. לפי דעתי אין מן הראוי לסופרים עברים לכלכל מוח הקוראים בענינים מבוסיס בעלמה. כסמבוליסמוס ואוקוליסמוס וכדומה. כי אם ענינים כאלה (אשר עוד לא נדע לנו כברור היכן תסיים בהם הבינה הישרה והיכן יחל בהם חשנעון) הפסדם מעט בספרות

עם אחר, אשר יש לו חיים רוחניים כסדרם. חיים שיש להם מציאות נכרת גם בלעדיו הספרות. ואלו החיים מושכים את לב רוב העם. לכלי ישקיעו עצמם יותר מדי בדברים כאלה. אשר אין להם שחר: הגה בעמנו, אשר כל חייו הרוחניים והלאומיים מכווצים רק בדי אמות של הספרות. הספר הויות כאלה גדול מאד. דעות כאלה הן כעין מורסיום המישן את האדם ומחליש כחותיו. אדם בריא אפשר שלא יזיק לו המורסיום הרבה; אבל אדם חלוש, בעל עצבים רגזים, בודאי יביא על עצמו שואה עיי. מאכל תאוה כזה, וכל מי שנותן לאיש כזה עצה, להרגיל עצמו במורסיום, או כי ישימו לו בעצמו, מעלה עליו מרת היחשור כאלו מתחייב בנפש האיש ההוא. ואם באיש פרמי כך, בעם שלם, אשר גם בלא זה ישותו הרוחנית והחברית בנס עומדת, על אחת כמה וכמה. סופרינו הצעירים אמרים להשיט אלכוהול ספרותי לעמנו ועל ידי זה יסדו בו לשי דעתם. רוח חיים; אבל אנו יודעים, מה מיבו של. רוח-חיים הזה, ומתכתינו להזהיר את העם להשמר מסמים חריפים כאלה.

אלמלי היתה התנועה הזאת לכל הפחות, לאומית באמת, כלומר אלמלי ראינו, כי קמה בעמנו מאליה על ידי סבות שונות, כי אז היה חוב מוטל עלינו, לדבר עליה בכבוד ראש. מחלה כי תהיה בעם, הגה חוב קדוש על ראשיו ומנהיגיו הרואים לאחריותו, לחקור ולהתבונן, מה הן סבות המחלה הזאת, איקונסיות או מסוריות, ואולם אם נראה עם חי בשלוה וכחשקם, מעולם לא נטה למשל אחרי האלכוהול, אלא שפתאום באה עליו שפעת סודרים במשקים חריפים, שהביאו סם חיים כזה לארצו; ולא עוד אלא שהם מכריזים ברכים לאמר: מן בעי חיי, אנו למזכת העם כונתנו, לחזק את רוחו ולפתח רוח חיים בעצמותיו היבשות, וכנהג מן ההפלות והנומאות — באופן כזה, אף אם יהיה כדבריהם, שלמזכת הכלל הם מתכוונים, דובתנו לפקח את עיני העם ולהראות לו, כי תאוותו זאת לא נולדה בו מאליה, ולכן איננה סימן למחלה סבנית, אשר לפעמים אין לה תקנה ומוכרחים אנו להשלים עמה; אלא כי אחרים באים להשפיע עליו רוב מובהי שונפו איננו יכול לקבל.

כן הדבר גם בנוגע לתנועה החדשה בספרותנו. בכלל לא חש העם שום צורך לכל המעשים החדשים, אשר אמרים סופרינו הצעירים להלעים אותו שלא במזכותו. לעמנו דרוש מוזן רוחני מבריא, היינו: היריעות השמושיות והמסוריות, חקר תולדת עמנו ודעת ספרותנו העתיקה, להרכות מושגים ישרים ודעות ישרות בעולמנו; אבל דבר אין לקראים עברים (וזלת קצת אנשים, אשר ידיעותיהם לא נתעכלו במעיהם כראוי) עם סדות וחיונות מהעולם האחר, שרובן שנוען; דבר אין לקראינו גם עם תורת אדם עליוה, אשר אין בה אלא חרושה, ומעולם לא נתנה אלא לקצת יחידים ולא נבראה בשביל העם. במדינת גרמניא גרמו כמה סכות בדבר, כי קמה ערבוביא בעולם הספרות, ונולדה הספרות החדשה הזאת; ומשם אמרים סופרינו הצעירים לכרות זמרה ולטעת אותה על אדמת הספרות העברית. וכאמת נלוי וידוע הוא לכלנו מה בגרמניא, כי גם בארצנו כבר שקעה שמשם של הצעירים, אשר מעת החלו להרעיש עולמות בתורתם החדשה כבר התהפכו מצד אל צד: בריאליסמוס החלו וכסמבוליסמוס תמו, וגם בצורה החדשה אין עוד מקום לחדושהם. גם בספרות העברית עשו צעירינו התחלה בשיטת הריאליסמוס, וכעת סנו עורף לשיטה הזאת והשקיעו עצמם בשיטת הסמבוליסמוס. ואם לכהים היה בשיטת הריאליסמוס קרמוב של אמת, הגה הסמבוליסמוס הוא שנוען, לא כזה של המלס: שנוען עם שמה מסימת — כי אם שנוען שמום.

עם כל זה ראוי לרשום לדור גם בספרותנו תולדות. המהלך החדש בגרמניה, כי הלא אותו מחקים סופרינו הצעירים.

לפני עשר שנים בערך קמה תנועה חדשה בספרות גרמניה, אשר כעת נודעה סבתה. איזו סופרים צעירים מבני הדור החדש, אשר חסרה להם הסבלנות הראויה במקצוע זה: היינו ללמוד ולהרבות דעת ואחר כך ללמד לאחרים; להשתלם בידועות שמשויות הנצרכות ואחר כך להורות ברבים; כי היה קשה להם לחכות עד כי יבוא להם כבוד סופרים אחרי ימי עבודה וחריצות, כנהוג; — אלו הסופרים הצעירים אמרו לעשות מהפכה בספרות הגרמנים, ממש כמו בעלי המהפכה אצלנו, המכריזים ברבים, כי עתידים הם לכבוש את העולם. ויתחברו הסופרים הצעירים ויהיו לאנדרה אחת, להרעיש עולמות ולשנות סדרי בראשית, והעיקר להורות השיטה החדשה, כי שקר הדעת, הבל המתנינות והשקידה על למודים, רק רגש חיים הוא יתהלל. העיקר, לחדור לרוח העם, לדעת את מכאוביו, להבין את רגשות לבו, להתחבר אל החיים, וכנהג מן המליצות, אשר בימים האחרונים כבר נודעו לנו בהעתקה עברית. מי שלא ראה את הסופרים האלה, המהריבים עולמות וכונים עולמות לא ראה מחזה מכוער מימיו. בתורים אשר מעצלות ורסיון ידים לא נמרו למודם, גם חסרה להם החריצות לבקש דרכם בחיים; נערים בשנים, בשכל ובמוסר — לקחו להם איזה מאמרים מקוטעים של נימשה ויאמרו לבנות עליהם היכל ספרותי חדש ועולם מוסרי חדש. על פי הרוכ בלו כל ימיהם בכנופיות של בתי הקהוה; שם שלחו לשונם בסופרים נודעים ומפורסמים, אשר לפי דעתם כבר פג מעמם וכל מה שהם כותבים הם רק מרבים הבל. בשיחת ילדים נאלה בלו עתותיהם, אף גם לפעמים את כחם בכתיבת מאמרים ששלחו לבתי מערכת כהיע (ושם ירדו הסלה) ובתכור פיוטים, אשר כל רואיהם הכיר בהם סימני ילדות ושנעון כאחד. זאת היתה ראשית פעולתם.

ואולם עים מקרה נמצאו בתוכם שנים שלשה בתורים בעלי כשרון ממוצע ובלתי יוצא מן הכלל, וגם פיימן אמתי אחד (גירהרד הוסטמן) נלה עליהם. סופר אחד, אשר כל ימיו נסה ללכת בגדולות ובנפלאות ולא יכול, מחוסר כשרון, הסופר הזה היה לראש להצעירים, ופתאום קמה המולה גדולה במחנה הסופרים. הוא הדפיס מחברת בשם: מהפכה בספרותנו, ובה חרץ משפטו על מובי הסופרים בנאות וגודל לבב, במבטאים קשים ובמליצות מהבילות ומרנינות. כי הוא לא ערך את דבריו לאנשים בעלי שכל ישר ומתונים במשפטם, כי אם אל בני הנעורים, כלומר אל אלה הנערים בני העיר הגדולה, אשר כאביב ילדותם כבר אכלה בהם רמת התאוה; צעירים חלושי העצבים ומוכי ירה, אשר יבקשו מיני מאכלים משונים וחריפים. הם נסלו על הספרות הזאת, אשר קראוה בשם ספרות ריאליה, כלומר ספרות שאין בה מעט ויוסי, ואף לא מוסס אמתי מחיי העם, אלא הוזהמא הבהמית בלבד. בימים הראשונים עמד העם משתאה להתנועה הזאת, מתריש לדעת מה יהיה קץ הפלאות האלה. אבל לא עברו ימים מרובים ותקע נפש העם מהסמים החריפים האלה ונפשו בחלה בהוזהמא הריאליה. גירהרד הוסטמן, הפיימן היחיד בתורה זו, נסרד ממנה. רבים מהסופרים והכתבנים של התקופה הזאת כבר נשכח שמם לנברי, ושארית הפליטה הפכו אל צד אחר ויהיו לסמבוליסטים. במקצוע זה כבר יצאו מגדר הספרות ונכנסו בגדר הפסיכיאטריא, כי לאיש בעל מוח שלם אין עוד ספק בדבר, כי בלעדי חכמת רפואת הנפש לא נבין להספרות החדשה הזאת. על כל פנים לא נשאר (וזלת חזיונותיו של גירהרד הוסטמן אשר נסרד מהצעירים תיכף

כאשר השתלם בכשרונו) שום ספור או חיזיון חשוב, אשר נאמר עליו, כי הוא זה פרי המהלך החדש. כעת אין עוד איש שם לב לכל התנועה הזאת ולא נשארו כי אם כחשים בתורים בברלין, אשר עודם יושבים בבתי הקהה ושוכלים לשונם בסופרים ופייסנים בעלי כשרון, ועודם מחזיקים בתורתם, כי באה העת, לעקור את כולם מן השרשי. בשביל הקוראים שאינם בקיאים בתולדות התפתחות ספרות גרמניא, אחשוב שראוי לבאר הדבר, איך היה, כי עדה קמנה כזאת הרעשה עולם הספרות ובראה תנועה חדשה, אשר אם גם סופה היה לעפר, הלא נתנה לעם גרמניא ענין למסל בו זמן עשר שנים? ואולם המחלה הזאת היתה בגרמניא לכל הפחות, לאומית, היינו שנוגדה שם מאליה על ידי סבות שונות פנימיות. כי הזמן ההוא היה מסוגל מאד למהפכה ספרותית, ואלמלא נעשתה על ידי הבתורים הנזכרים היתה נעשית באופן אחר. בעת ההיא נקעה נפש העם מהחיים המדיניים, אשר בלעו את החיים הלאומיים. עם גרמניא נוכח אז, כי לא הגיע אל האיריאל, אשר אליו נשא את נפשו, בעת שאף לאחדות לאומית. ימים רבים היתה אחדות לאום גרמניא משאת נפש כל הגרמנים האוהבים את עמם אהבה אמיתית, כי באחדות הזאת קו להשיג כל מאווי נפשם. והנה עברו ימים ושנים מעט שם מלך פרוסיה כתר הקסריות של גרמניא בראשו, ותקות העם לא נהייתה, החיים המדיניים לא נתנו מקום לחיים לאומיים. ובלב יחודי סגולה, ובפרט בלב בני הנעורים, נולדה אז מינא על הסופרים, כי זנחו את הרגש הלאומי והשקיעו עצמם באידיאליס אחרים, מדיניים, יותר מדי, ולכן לא זכו עוד בני גרמניא לספור נפלא או לפזיז מהדר, אשר יתן צורה נאותה לגרולת עם גרמניא מעת נצחו צבאותיו את חיל נפליין. או מצאו להם, הצעירים שעת הכושר להרים קולם ולהשמיע ברכים: שוא לנו עבוד הספרות העתיקה, אשר כבר אבד עליה כלח; אנו נברא ספרות חדשה, ספרות לאומית באמת, אשר תהיה תוחם תכנית חיי העם ובה תמצאו ציור אמתי מרגשי החיים ומשאיפות הלאומיות.

אלו היו מתישבים בדבר, היו מוצאים, כי מענתם איננה צודקת. עם גרמניא עשה חיל בספרותו לכבוד ולחפארת, כל זמן שלא היו לו חיים מדיניים. בעת אשר נפרדו עוד בני גרמניא לשבטיהם היה כל כשרון העם הגדול הזה נתון לאידיאליס, לחיים רחציים ולרגש לאומי. אם היה גיטה חי בימינו, אפשר שהיה אחד מבגלי המפלגות המדיניות או עורך סע מדיני, ובוה היה מבלה כל כשרונו הגדול. בעת אשר כתב גיטה את ספריו, היה עם גרמניא צמא לפזיז ולזמר ולשיחות חולין של חכמים, ודבור אחד של גיטה עשה רושם גדול בדורו. עכשיו קולות זמרה כאלה נבלעים במשק המולת החיים; כהע אינם עוסקים עוד בדברי זמרה ושיר, כאשר היה הדבר נוהג לפני מאה שנה, כי אם בריכות מדיניים וכדומה. ויקר להם ענין אסיפה של מאה אנרים שנועדו לבקש דבר מה מהממשלה מכל הפיוסים הלאומיים. עכשיו יש רק מקום לחכמה מועלת, היינו להרבות הדיעות השמטיות, ולחקור יסודי האינקונומיא; אבל הגיוני רוח חמר לאומי — זה הוא בעיני בני הדור דברי, במלגות.

אין ספק כי כזה יהיה גם גורל ספרותנו, אם בזמן מן הזמנים יתגברו בנו החיים המדיניים על החיים הלאומיים. וברור בעיני, כי זה הוא גם סעם החיזיון החדש בספרותנו עתה, שהתחילו לרגן אחריה, כי עסוקה היא בענינים אין כם טועיל. אבל איך שיהיה, הגה לעצ אין מקום עוד בספרותנו ובחינו הלאומיים לתנועה כזאת. לנו יחסרו החיים המדיניים, ואפילו אם נודה לדעת האמרים, כי נחזיק לעסוק בשאלות כאלה, הגה ידע

כל איש. כי חיים מדיניים אינם נבראים מאליהם ואינם קלומים מן האוויר. חיים מדיניים אי אפשר לעם ישראל לפי מצבו הנוכחי; אבל אפשר ואפשר לו להחזיק במעוז החיים הלאומיים. החיים האלה יסודם על פי הרוב ברעת העבר, כי בלעדיו זה לא יתכן רגש לאומי. היטב את אשר דבר החכם הנעלה שייר (בהקדמתו לספר תשובות הנאונים): העבר והעתיד אחים נקשרים המה בכל ספרי קדשנו ותפלתנו, וראש ומבחר הנביאים אשר הבטיח, כי לא תסור בריתנו לעולם גם בארץ אויבינו. הוסיף אל הבטחתו: וזכרתי להם ברית ראשונים; ואנשי כנהיג אמרו בתחלת תפלתם: וזכר חסדי אבות ומביא נואל לבני בניהם. — ומי אשר יגלה בתער השכירה את הראש וכל שער לבן מהוקנים, הוא הכורת גם כן תקות עם נולד... חיינו הלאומיים תלויים בדת ישראל, אשר בה נתכוונו בעת אשר לא היה להם יסוד אחר. ואמנם ברורנו יש לחיינו הלאומיים גם יסוד אחר (מבלי שנולול על ידי זה בתועלת הדת, שהוא יסוד נרדל בקיום עמנו), היינו הספרות. אבל הספרות לא תהיה מעוז הלאום, אם תנתר על כל הפרטיקולריזמוס העברי ותהיה לספרות של ההוה, מבלי להזקק כל עיקר להעבר. — סוף סוף, בשביל ספורים כאלו של מולסמור, ספורים הלוקחים רק מחיי האנושיות ולא מחיי היהדות, אין אנו צריכים לספרות מיוחדת בעברית, ואלו היו בנו בעלי-כשרון כאלו, היו יכולים לכתוב ספוריהם איש איש בלשון ארץ מולדתו. אך אם יש לנו בעלי-כשרון כאלה והם רוצים דוקא לכתוב ספוריהם עברית — יכתבו כהעולה על רוחם ובודאי יקבל קהל הקוראים את דבריהם בשמחה. כי אין ספק לי, שרבים יהיו קוראי ספורים מקוראי ספרים מדיניים, ואם לאלה יש קהל קוראים, להראשונים עאכיו. על כל פנים איני יודע, מה כל חרי האף הגדול הזה? אין הסופרים מבית המדרש הישן דוחקים את רגלי הסופרים הצעירים. אין לנו כנופיא של סופרים המונרת את השער לסני סופרים חדשים. אדרבה, ספרותנו היא בעיר פרוצה אין חומה, וכל מי שחפץ להשתמש אצלנו בכתר סופרים אין מוחה בידו. דעתי היא אמנם כי ספרות כזאת אין לה מקום בשפתנו; אבל אני לא אעצור בשלבי הגלגל, ואם יש דבר בפי הסופרים הצעירים, יבואו ויגידו, ועד שהם מתפארים בקולי קולות, כי עתידים הם לכבוש את העולם, יעשו דבר מה בפועל ויכבשו את העולם, ואז יגרשו אותנו הזקנים מגבול הספרות העברית.

הסופרים הצעירים מונים אותנו גם כזה, כי תחת להשקיע עצמנו ראשנו ורוחנו בזרם הלאומי, ברעיון תחית הלאום, ישנם חכמים בקרבנו העוסקים בחקירות קדמוניות ישראל, בפירוש המקראות ובפיוטי המשוררים המעולים. לפי דעתם, אין לעמנו בעולם הזה רק ד' אמות של הזרם הלאומי. אבל הלא כל מענותיהם של צעירינו לקוחות בעצם רק ממענותיהם של הסופרים בעלי המהלך החרש בגרמניא. ואולם בשעה שנתוכחז אלו עם הסופרים הזקנים רבו בהם רק על עניני פיוט וספרות היפה. אבל מעולם לא באו במענה על החכמים העוסקים בחקר קדמוניות עם גרמניא וספרות העתיקה לאמר: מה העבודה הזאת לכם? שוא לכם לבלות ימיכם בחקירות כאלה, הניתן חי העבר ועסקן בחיי ההוה. כזה לא אמרו בגרמניא מעולם. כי גם הצעירים ידעו, כי זה לחוד וזה לחוד; אפשר להתוכח על דבר צורת הספרות היפה, אם בכה ואם בכה. — אבל לכמל כל הספרות המדעית, מענה כזאת אין לה שחר. אמת כי יש אנשים בוים החכמה והמחקר, אבל עליהם כבר המליץ המליץ: *Scientia nulum habet hostem nisi illius imperitum*. — בשעה שנשמעו הוכחים בגרמניא על דבר הספרות, ישבו חכמים וחקרו לא רק בקדמוניות עם גרמניא, אלא גם בקדמוניות עם אשור

ובכל, ולא היה מי שלגלג עליהם. רק אצלנו אפשר הרבר, כי יקום סופר צעיר וילגלג בסופרים וחוקרים, אשר יתנו את לבם להבנת ספרי הקדש, לחקר קדמוניות ישראל ולבאור הפוזמים הנשגבים, אשר הנחילו אותנו הפייסנים הנפלאים בדורות הקדומים.

קובלים עלינו רבים מהצעירים, כי העבר תביע עלינו יותר מההווה, ואולם גם זה ללא אמת. אם לפעמים נעמיק בספר קדמון, אשר לא יגדל כל כך בערכו, הנה עלינו לדעת, כי כל רשימה מימים שעברו תיקר בעינינו להשלמת ציור חיי הקולטורא. למשל, בחורנו אין לנו חפץ במאמרי הצעירים, הכובשים את העולם, יען כי לא נמצא בהם דברי טעם; אבל אם יקום צונץ שני לאחר חמש מאות שנה, בודאי ישתמש במאמרים האלה שמש מועיל. המאמרים האלה יהיו לו לעדה, כי בזמן מן הזמנים אמרו כמה בחורי ישראל לשנות את ספרות ישראל מן הקצה אל הקצה. הם, כלומר אלו הצעירים, קראו בספרי נימשה ולקחו הרברים כמשמעם וחשבו כי אין תקומה לישראל אם לא ילמדו את הספרים האלה בעל פה, וכי נחץ מאד לתרגם את הספרים האלה עברית, כדי שהגער העברי, אשר לא ידע עוד את הקולטורא, לא ראשיתה ולא תכנה, יגיע במעוף אחד אל מצבה אחר נמר בשולח. חזיון כזה הוא גם כן חלק מציור הקולטורא. ולאחר חמש מאות שנה ימשוך עליו בלי ספק את עיני החוקרים. כן יפלא בעיניהם אז, כי היה בעמנו דור בחה החקירה ושם כל מעיניו רק בזר לאומי, וצונץ או שיר של האלף השביעי ימצא בחזיון זה דבר אוריינלי נפלא מאד. ויאמר: הן אמת, כי הרעיון הלאומי היה קצין כל עמי ההשכלה במאה השביעית לאלף הששי; אבל ישראל גבר אז עליהם ברנש הלאומי, כי אז קמו כמה סופרים צעירים ודרשו מכל החכמים והסופרים, כי ינחו דברי מחקר וישקיעו עצמם רק ברעיון תחית הלאום. באופן כזה אנו משתמשים לפעמים גם עתה בספר קדמון, אשר כשהוא לעצמו לא יגדל ערכו; אנו מוצאים בו רשימה קולטורית אשר ערכה גדול, כי על ידה נדע פני דור אחר. כדי להכיר חיי עמנו בדור אין אנו צריכים למאמריהם של סופרינו הצעירים, אבל חשובים לנו מאמרים כאלה מדורות קדומים, וגם מאמרי הצעירים עתה, המאסים את חקר קדמוניותנו. עתידים בעצמם להיות חומר לחוקרי קדמוניות.

כבר הקדמתי ואמרתי, שאני מסתפק רק במלחמת-ההנהגה נגד סופרינו, האירופאיים, הנחרים עלינו, הוקנים, כליה, אלא כי ברצוני להתגרות בהם מלחמה. כי באמת הם מסתלים אותנו במוסם, ומה שיטענו הם נגדנו יצדק יותר נגדם. הם אומרים, כי אנו אשמים בדבר אשר ינחו, בני הנעורים את ספרותנו, יען אשר לא ימצאו בה את מבוקשם, כי אם חקרי קדמוניות — דברים של מה בכך בעיני סופרינו החדשים. ואולם אני אשאל אותם: מה בדעתם להעמיד בהיכל ספרותנו תחת המחקרים האלה? מה הם אומרים להלצים את בני הנעורים? אל נא נסתפק רק במליצות ריקות: מה היא, ספרות הדיים? הדיים מדיניים מיוחדים לעצמנו אין לנו, גם השאלות האיקונומיות שלנו על הרוב לא יוכלו להסתר על ידנו. נשאר רק להספיק מזון לצעירינו בספורים ופזמים. בודאי אין הספרות הפזמית קלה בעיני, ואני מתכב אותה במאד. אבל אנו מוכרחים להודות, כי בספרות הפזמית שלנו לא נרוה את צמאון בחורינו. כמה מספרים טובים יש לנו בשפת עבר? לפני עשרים שנה בערך התפעלו כל בחורינו מספורי רפס, שהיו טובים בעתם. עכשיו — יודה לי כל איש — לא נמצא עוד עונג בקריאת הספורים האלה. לפי מה שנודע לי, יש לנו כעת רק מספר אחד, אשר ירגנו עונג אין קץ בספוריו חזיונותיו, הוא ר' מענדל מוכר ספרים. אבל דעת לנבון נקל, כי ר' מענדל כותב רק

לקראים מבית המדרש הישן, אשר בקיאים הם בסגנונו הנפלא, במאמרי המלוקטים מספרותנו העתיקה, מסופרינו הקדמונים, אשר מאסו בהם סופרינו הצעירים. ואם יעלה בידם באמת להשכיח את בנינו את הספרות הזאת, אז יהיו סופרי ר' מענדל כספר החתום, כאשר היו ברבות הימים סופרי יאן פול (ריכטר), אשר עליהם התענו וקנינו בגלל סגנונם הנעים. יהיה איך שיהיה, בעוד אשר הפייטנים הקדמונים, כר' יהודה הלוי וחבריו, השאירו לנו פיוטים (לא רק דתיים) נשגבים, אשר עוד כיום ימתקו לחכנו, הנה לא נשאר לנו במקצוע הספרות הפיוטית של דורנו ספור או חיון, אשר עליו נאמר: בזה העמדנו לנו זכרון לדורות. ידעתי, כי סופרינו הצעירים יפענו עלינו, כי אנו אשמים בדבר, יען כי הננו עסוקים רק בענינים דתיים, ב.העברי, ולא שכנו לב אל ההוה; אבל האם נמנע נירחדר הוסטמן לכתוב מה שכתב, בשביל שבאותה שעה שהרעיש הוא את הלבבות עי חזיונו, חנה'לוי, ישב שרדר ועסק בכתב היתדות? אם יש לכם הכשרון, אתם הצעירים, כתבו כמוב בעיניכם; אבל אם תכתבו ספורים נעדרי המעט והיופי, הלא בזה אתם הגורמים, כי יכזו צעירינו את ספרות עם ישראל. אם אני כותב ספר מדעי נעדר התועלת או מלא שגיאות, הנה אני התועה; אבל על ידי זה לא אנרם, כי בני הדור ימאסו בספרותנו; אבל אם יבקשו לכהים ספור יפה אחד ולא ימצאו בלתי אם דברים ריקים וחסידי-כשרון — בזה בודאי תתמעט דמות הספרות העברית.

בכלל יש בסופרינו הצעירים מדה צרות עין במדה מרובה. סיימן בעל כשרון באמת לא יחשוב, כי כל הסופרים, בין במקצוע הפיוט של ובין במקצוע ספרותי אחר, דוחקים את רגליו, ואין צריך לומר, כי לא ימצא מנרעת בספרות המדעית. גישה היה סכבר בעלי כשרון אשר כנילו, והוא בעצמו עסק בחקרי קדמוניות, שנואי נפש סופרינו הצעירים. גישה היה עסוק גם בבאורי מקראות, ובננוע להבנת הפיוט של כתבי הקדש, עלתה הפייטנית גיאורג אָליוס על כל משכילי הדור. סופרינו, האירופיים יודעים, כי רוגמת, השלח, כלומר מיע, חציו לה' וחציו לכם, חציו לחקר ומדע וחציו לספרות היפה, מכיע כאלה ישנם למכביר בכל ספרות וספרות. ואם מוכ ויפה הרבר בספרות אחרת, אשר אפשר לה להעמיד מיע למחקר לחוד ומיע לספרות היפה לחוד, עאכיו בספרותנו, אשר מעולם לא נזכה למצב כזה. ולא זו בלבד, אלא שבערוב פרשיות כזה, בסזור מאמרים מדעיים בין ענינים פיוטיים, אני מתא תועלת גדולה. כבר אמר שריל, כי ערוב הסדר הוא מדה נהונה בישראל מימים קדמונים. אבל התועלת תגדל מאד על ידי זה. בעת שהודסים שייר את תבדויו הנעלים במהיע השנתי, בכורי העתים, בלי ספק רגנו אחריו צעירי הדור, אשר יותר נחה רוחם בשירים של ר' ישכר בער שלעזונר ודומיהם; אבל אנו בדורנו היינו שוכחים מהיע ההוא עם כל השירים של סיימני הומן, אלמלא ערכב בהם שייר את מחקרו היקרים. גם כעת, אם יבוא לנו מיע חדשי, חציו חכמה ומדע וחציו פרי הספרות היפה, מהיע הזה יהיה כעין סרמר בין הסופרים משני הקצוות. מתחלה אבקש אני רק מה שמצוי אני אצלו, ואולם אחר כן אקרא גם את המאמרים מסין השני, ואם אמצא בהם דברים נאותים למעמי, אתעננ עליהם. ואסער כי לפעמים תפקחנה עיני קורא תמים על ידי מאמרים מדעיים, שבתחלה דלג עליהם, כי רק אל הספרות היפה נשא את נפשו, אבל בהיות הרברים לנגד עיניו קרא בהם והשתלם על ידיהם.

דברים האלה ננעתי בשאלה אחרת ובאתי לחלוק על ר' משה ליב ליליענבלום, אשר במאמרו "דברי זמרי" בלח, אחיאסף" שנת תרנ"ח הכריע את הכף להצר שכנדרו.

לסלול לנמרי את הספרות היפה, בפרט כוז שהיא עסוקה בדברי אהבה, אשר לפי דעת רמליל אין להצבור העברי מנע ומשא בזה ואין המוסר רשאי להכניס ענינים כאלה בפיסיון ושיריו. כמעט אך למותר הוא להוכיח בסול הרעה הזאת. שירי אהבה, אם הם רק שירים הנובעים מן הלב ולא סמסומי דברים, חשובים לנו תמיד בתור עדי רגשות הנפש. ואף אם נקרא אלפי סיומים כאלה, אם אך אוריניליים הם, תמיד נמצא בהם חרשות; כי לב כל איש הונה מחשבות לעצמו ונפש כל איש מרגשת בסני עצמה, באופן שאין כאן הכפלת דברים, אלא רגשות חדשים, אשר תמיד חביבים עלינו. מובי פייסנינו כתבו סיומים כאלה, ולעולם לא יהיה המקצוע הספרותי הזה קל בעינינו. בכלל אהגור לכל קיצוניות בספרותנו. יעסוק כל איש במקצוע החביב עליו ואשר מוכשר הוא לו ביותר: החוקר בחקרי קדמוניות, המבאר בהבנת נהי, הפייסן בשיריו, המספר בספריו, המובליציסט במאמריו, וכולנו נפיל בגיע הספרותי ואין מחיר. איני מוצא חסין בתלמידים נימשה שבקרבנו; אבל רק בתלמידיו לא אמצא חסין, מסני שדבריהם רק חקוי ולא יותר; אבל אם יקום נימשה עברי אוריגלי, אדם מלא דעות נשנות ומחשבות עצמות וחרר הפיוט ואומץ ההרגשה כנימשה, ויכתוב לנו מאמריו המלאים עוז ותעצמות, או אשתתה לסניו ביראת הכבוד. כרם אחשוב, כי נימשה, מרם היה לגימשה, היה פילולוג חריף ובקי, פייסן ויודע פרק ביסי המוסיקא, נושא כליו של חנני, גם היה פלזסוף עמקן, נושא כליו של שופנהוייר, וגם דיספורי חד השכל; באחת: אדם מושלם בכל חכמה ומרע, ביסמותה של הקולמורא. אבל עיי קריאת מאמרים במיע שונים, עיי שאיפות ומנמות, מענות ומענות, בלי שום שמה מסוימת — לא יהיה מוסר לגימשה, עכיס אין לו עוד הוכות לבוא עלינו בכלי זיין כאלה, כדי לגרשנו מהסתפח בנחלת המספרים. ומודה אני על האמת, כי עוד כעת חביבים עלי באורי מקראות וחקרי קדמוניות מסאמרים כאלה; כי הראשונים, אם אינם מעילים לרבים, יועילו למעטים, והתועלת שבהם, אם גם לא תראה לעינים, תגיע להכלל על ידי גלגל מחלות; אבל דברי ספריו הצעירים, לא רק שתועלת אין בהם, אלא שלפי דעתי הם מזיקים הרבה, יען כי בכלל מזיקים דברי ערבוכיאי המכלכלים דעת הקוראים.

חיתי את דעתי בזה לכבוד ספרותנו, אשר אמנם לא אמצא אותה כלה עידית שבעידית, אבל לפי השקפתי היא הולכת ומשתלמת. ואולם להשתלמות אמתית נגיע רק על ידי זה, אם נחבב כל דבר בעתו ובמקומו ולא נקפח שכר כל בריה ספרותית ולא נעשה שקר בנפשונו להתפאר במה שאין בנו. בכלל היה יותר טוב לספרינו הצעירים להמעיט בנחמאות ובהשלנות ולהראות לנו במה כחם יפה, מה הוא כשרונם, להגדיל ספרותנו ולהאדירה. ואם יביאו לנו פרי חדש נחמד, למראה ותאווה לעינים, בודאי נברכם על זה ונכבדם בכבוד הראוי להם.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

מבוא.

א.

המקור העברי מן הספר בן סירא, שהוכיחו חז"ל בהרבה מקומות בתלמוד ומדרש וגם העתיקו ממנו מאמרים רבים, אחד ברבות הימים מן העולם, ולא נשאר לנו כי אם שני תרגומים ממנו: אחד ביונית, ואחד בארמית. אולם מדברי הגאון רבינו סעדיה דל במבוא לספרו הגלוי, שנמצא זה לא כביר בכ"י, נודע לנו דבר חדש: כי בימיו נמצא עוד הספר הזה בגוף העברי כולו שלם, והוא עצמו ראה אותו והשתמש בו. לפי דבריו נחלק הספר לחלקים ופסוקים וגם היו בו נקודות וסעמים. ור' ישוע בן שמעון בן אלעזר בן סירא חבר הספר ההוא כעין ספר משלי משלמה המלך. גם הביא רס"ג שם מאמרים אחדים מן הספר ע"פ המקור העברי, שאינם נמצאים אצל חז"ל⁽¹⁾.

דברי רס"ג אלה הביאו תקוה בלב אחדים מדורשי חכמת ישראל, כי יכול להיות, שאחר חפוש ודרישה היטב בנציזות ישנות בארץ מצרים או בבל — הארצות שישב בהן הרס"ג — ימצא שם עוד המטמון היקר ההוא, כלו או סקצתו, אתר כי עוד לפני אלף שנים, כעדות רס"ג, היה הספר מצוי בידי רבים מאחבי, ובדאי נמצאו ממנו אז העתקות רבות. כי גם הגאון רבינו נסים מקירואן, שהיה אחר רס"ג, הזכיר בספרו „מעשיות" את ב"ס והביא ניכ ממנו מאמרים אחדים ע"פ הנוסח העברי⁽²⁾. וכן הביא מאמרים רבים מן הספר, ע"פ הנוסח העברי והארמי, בעל הספר „אלפא ביתא דבן סירא", אשר לא נודע שמו, אך כפי הנראה היה בימי הגאונים האחרונים⁽³⁾.

⁽¹⁾ עיין בספרי „לחולדות רס"ג" (צד כ"ז) ובספר השריד והפליט (צד ק"ן) מאת ידידי החכם ד"ר הרכבי.

⁽²⁾ ע"י בספר מעשיות דפוס ווארשא תרמ"ו (צד ע"ז), ולדעת תרכ"ב לקח רבינו נסים המאמר הזה סמבוא לספר הגלוי של רס"ג (ע"י בספרו הנזכר צד ר"ב), אבל דבריו לא נבונים בעיני. ראשונה, מפני שהנוסח שונה אצלם, וזוהו נראה שותף לכל אחד מהם כ"י אחר, ושנית, מציאתי בספר מעשיות (צד י"ב) שנאמר שם בזה"ל: „וכן אמר: בראש אחד תתישב עירי, ולא נזכר מי אמר זאת. אבל הנוסח הנכון נמצא בס' בית המדרש ליעללינעק חלק ששי (צד קל"ג), ושם נאמר כך: „וכן אמר בן סירא: באחד מבין תתישב עירי. וכן הוא בספר ב"ס בשפת ארמי (י"ד): ושליש חכימא נותב קריתא; והמאמר הזה מכ"ס לא נמצא במבוא לרס"ג. ואם בעל הספר אלפא ביתא דבן סירא ראה את העברית, מדוע לא נאמין כי ראה אותו גם רבינו נסים?

⁽³⁾ את הספר הזה הזכיר רבינו נתן בעל הערך (ערך פירש) ור' יוסף קרא בפירושו הנמצא בכ"י על שמואל א' (י"א).

והנה, לשמחת לב כל דורשי קדמוניות ישראל ואהבי שפת עבר, תקות אחדים מחכמי ישראל מכבר באה ונהייתה לפני זמן מה, כי בנגיזה אשר בעיר פוסטאט במצרים נמצא עלה אחד של קלף בכתב אשורי ישן נושן, והעלה הזה בא אחרי כן לעיר קאמי-ברידו אשר במדינת בריטניא, ולא ידע איש מה הוא. אך הח' רז' שעכסער הכיר מיד, שהוא עלה נדף מן הספר בן סירא בנוף העברי. ואחריו מצא הח' ריא נייבויר בין גנזי ארכספורד עוד תשעה עלים אחרים כאלה, ועלו כסדר ביחד כאחד עשר פרשיות (האחרונות) מן הספר בן סירא בנוף העברי. ויהי הדבר הזה לנס, אחר שכבר חשבו רבים בדבר ברור, כי אבד זכרו מן העולם. הפרשיות האלה נכתבו בכתב אשורית בכתביה חמה כסדר שירת האוינו בספר תורה, היינו ראש ססוק בראש שיטה ורוח באמצע, ונחלקו ג' לססוקים, אך בלי נקודות וטעמים. אבל מסכת הזמן הרב המבלה כל, נתקלקלו ונמחקו אותיות וסלות אחדות בהכ"י ההוא, ולפעמים גם שורות שלמות. אך הקלקול אינו מרובה על הכתב והפרוץ לא גדול על העומד, וגם את החסר והנמחק בהכ"י אפשר למלאות עם התרגום היוני והארמי. עוד נמצא בהכ"י ההוא על הגליונות, כמעט בכל עמוד מימין ומשמאל, סלות אחדות ולפעמים גם ססוקים שלמים, בכתביה קטנה ודקה מאד; ורבים מן החוקרים חשבו את ההוספות האלה כמו הקרי שכתבי הקדש, והגוסה בפנים הספר חשבו כעין כתיב⁴).

על ידי המציאה היקרה הזאת נתמלא חסרון גדול שהיה בספרותנו עד כה, כי לא נודע לנו מאומה לפני זה על דבר מצב שפת עבר וסגנונה מזמן כתיבת ספר מגלת אסתר, שהוא האחרון מכתבי הקדש. עד תקופת חכמי המשנה. אך התגלות בים בנוסח העברי הפיצה אור בהיר על מצב רוח שפתנו בתקופה הארוכה הזאת, יקרת הערך ויבת המעשים. כי בן-סירא היה בסוף ימי שמעון הצדיק, הוא שמעון כה"ג הראשון, שהיה משירי כנה"ג, וגם חי עוד הרבה שנים אחר מות שמעון, והיה מילידי ירושלים, וכתב ספרו בזמנים שונים מימי חייו, והשלימו לערך מאתיים וחמשים שנה לפסה"ג⁵. כמעט שזה חדשה וסגנון חדש נראה בו, לא כלשון כתיב הקדש ממש, ולא כלשון חכמי המשנה ממש. באופן שהספר הזה הוא כבירה התיכון המברית את שתי התקופות האלה יחד, ורק על ידו נוכל לדאות מהלך התפתחות השפה מן המקרא עד המשנה.

ב.

הפרשיות האלה מן הספר בים העברי, אשר נמצאו עתה, נרשמו כלן בשנת תרנ"ז בעיר ארכספורד, ע"י החכמים נייבויר וקולי (Cowley), עם תרגום ללשון בריטניית; ואחרי כן נרשמו שנית ע"י הפרופ' יוסף הלוי, בשנים שונים מדעתו ועם תרגום לשפת צרפת⁶. והרבה חכמים יצאו לשער השערות רבות על מליצת בים ולחקן תקונים שונים גם בנוף הספר; אך כמעט כלם החזיקו בכל עז בנוסח הנמצא כתוב על הגליונות, אשר חשבו אותו, כאמור למעלה, כעין קרי, וע"כ מצאו לנכון על הרוב לתת היתרון לו על הגוסה הנמצא בפנים הספר. אך לפעמים הוכרחו להחזיק בנוסח, הכתיב שפנים, ולפעמים

⁴ על אדות הדבר הזה בפרטות עיין להלן פרק ב'.

⁵ עיין במאמרו של ר"ד תודרויץ הנדפס במדע של פראנקל שנה י"ד (צד קמ"ו).

⁶ עיין במדע שלו Rev. sémitique לשנת תרנ"ז (צד קנ"א וצד קצ"ג). ואנכי העתקתי מה להלן י"א פרשיות אלה על פי הגוסה המקורי שנדפס בארכספורד מתוך גוף הכ"י, והוא הנכון, רק באותן מקומות מצאתי שגויון לחקני מעט.

עשו גם נוסחאות חדשות. כפי העולה על רוחם⁷. אולם באמת שני החוקרים האלה בעצם הדבר, כי אין כאן קרי וכתוב כלל. כמו שיש בכתבי הקדש על פי המסורה⁸; אבל יש כאן תקוני סופרים. שנעשו עוד בוסנים קדמונים. דור אחד דור, מירי כותבי הספר. כמו שנראה ניכר מן המאמר שהביאו חדל: "כתיב בספר בן סירא. שלשה שנאתי וארבע לא אהבתי. שר הנרגל בבית המשתאות. ואמרי לה שר הנרגן. ואמרי לה שר הנרגו"⁹; והנה בנוף הבים שנמצא כעת. הנוסח בפנים הוא: שר הנרגל. רק בעלי התם כתבו בצדו עוד שתי נוסחאות שונות: שר הנרגן שר הנרגו. אך הנוסח שבפנים הוא הנכון. והוא מלשון רגילות.

ואם נשים עין על מעשי התם. נראה כי הלכו בדרכים שונים. יש מקומות שיצאו רק לפרש את לשון הספר. ולא לחקן בו כלל. למשל. בפנים נאמר: אוצרות. ובחוק יפרשו התם בלשון ארמית: סמיות; בפנים נאמר: חבר. ובחוק יפרשו: שותף; בפנים נאמר: זנות. ובחוק יפרשו: סח. כלשון חדל: "סחז עליו יצרו"¹⁰; בפנים נאמר: אשה רעה. ובחוק יפרשו: אשה טפשה; בפנים נאמר: ממחיו. ובחוק יפרשו: מוסר. וכדומה. ויש שבאו התם באמת לחקן לשון הספר. אבל רק מדעתם. והיו נבוכים ונמדחים במעשיהם מאד. כמו: לשאון מאור. תקנו — לשון מאור; ולא ישחו — ולא ישנו; לכל זכר — לכל תזכר¹¹; תפקד יד — תפקד יד; אוצרות חכמה — אוצרות חסדה. וכדומה. אך פעם מאד בכל התקונים האלה, כי לא באו אל חקר כונת המחבר ולא ידעו את סגנון לשונו מימי קדם. הנה, למשל, מצאו בעלי התם בנוסח הבים נאמר: איש תוכחות בשאול. ותקנו מהר: אין תוכחות בשאול. ולא ראו כי נשמטה פה אות למיד בראש השורה. וצריך להיות: לא יש תוכחות בשאול. והוא עיד הכתוב. לא יש בינינו מוכיח¹². אולם לפעמים הביאו התם באמת נוסח אחר או נוסחאות שונות. וגם פסוקים שלמים. שמצאו אותם בכ"י אחר ונשמטו בפנים הספר שהיה לפנייהם.

ומזה יוצא. שצריך לאחוז כמעט תמיד רק בנוסח הפנים של הבים. ולא טוב לפסח על שני הסעיפים. פעם לאחוז בנוסח הפנים. ופעם בנוסח התם. אך עלינו לפרש את מליצת הבים ולתרגם את דבריו לשפה אחרת מבלי לשים לב לדברי התם; עלינו לשמור את לשונו הקדומה מאד. ולא לערב אותה בכפואים חדשים מקרב באו. כי המחבר כתב עם דרך הלשון שהיתה נוונה בימיו. אך בעלי התם שהיו אחריו. וכפרס המאוחרים שבהם. שנעשו תקונייהם הרבה דורות אחריו. יצאו לתקן לשונו בהגם. רק מפני שלא הבינו את דבריו. ורוח שפת עבר לא נחה עליהם. למשל. הנוסח הקדמון של הבים הוא: חיים למוט¹³. ובאו בעלי התם ותקנו: הוי מות! ולא ידעו שהנוסח הישן נכון מאד. כי דבריו נוסדו על מה שאמר קהלת: החיים יודעים שימותו. וכונת בים כך: אמנם החיים

⁷ ביהוד תהיה לעצמו הפרוש יוסף חלוי לעשות נוסחאות רבות מדעתו בלי כל יסוד.

⁸ במסורת התנ"ך לא נמצא. כמו שנמצא בב"ס. שני קריין על כתוב אחר. או פסוקים שונים שלמים וכדומה.

⁹ נדה ד' י"ז.

¹⁰ נדרים ד' ט' ע"ב.

¹¹ וכונתם לדעתי עיד הכתוב (שמות ל"ד י"ט): וכל מקנך תזכר. שפירוש: חסיר הזכרים.

ע"י בספר חיי עולם מאת ביג צד נ"ח.

¹² איוב ט' ל"ג.

¹³ ע"י להלן בנף הספר מ"א. א'.

מכרזים למות, אך מה מר וכרך מות לאיש שלו ומצליח, ועיד זה אמרו חזיל בפרקי אבות: הילודים למות והמתים להחיות. וכן המליצה: לשוב עמר ואסר¹⁴). תקנו בעלי התים: לובש או לבש עמר, ולא ידעו שבים ישחמש פה במליצת ירמיה. שאמר: אם שוב תשובו בארץ¹⁵). ומלת שוב פירושו כמו ישב, ועולה היטב לעומת מה שאמר בים מקדם: מיושב כסא לגבה. וכן — מאלפי אוצרות חכמה¹⁶). תקנו: אוצרות חמדה, אך לפי המשמץ צריך להיות פה אוצרות חכמה, כמו שתרנם הארמי לנכון: דסימתא דעתא; וכן — ובית מחרפת תביע אשה¹⁷). תקנו: תביע חרפה, ולא ידעו למצוא את הנוסח הנכון, והוא: תביע באשה, וכמו שאמר קהלה: יבאיש יביע שמן רוקת. עוד יצאו בעלי התים לתקן לשון הספר בכמה מקומות ממעם אחר, כי רצו להחליף את המלות והבטואים הישנים, שנשכחו כבר מפי רבים, במלות חדשות ומליצות קלות, שהיו מהלכות אז ביסיהם רשעויות כפי המן העם¹⁸). ומפני כל זה אין לנו לשנות עים דבריהם בנוסח הבים מאומה.

ג.

אולם מה נתפלא לראות, כי המתרגם ליונית, ואחריו המתרגם לארמית, הלכו שניהם באיזה מקומות בתרגומם עים נוסח בעלי התים. למשל: חיים למות, תרגמו שניהם: חי מות¹; וכן — נוצר מחמס, החזיקו שניהם בנוסח התים: נצר מחמס, שהוא מלשון ענף וסעיף; וכן במקום הנוסח הנכון בבים: מחיל אל חיל, בחרו שניהם בנוסח התים: חיל מחיל, ותרגמו שלא כהונן: הון הבא לאדם עיי כח ואונו שלא כיושר¹⁹); וכן — אוצרות חכמה, תרגם היוני כפי נוסח התים: אוצרות חמדה, וכדומה. ומכל אלה נראה, שבעל התרגום היוני, הנקרא ישוע השני, שהיה נכד המחבר, תרגם את הספר במצרים הרבה שנים אחר מות זקנו, הוא ישוע הראשון, וכמו שהוכיח כבר הורוויץ, שישוע השני עשה תרגומו בשנת קליב לפני סהי, שהוא כמאה וי"ח שנה אחר שנכתב הבים בעברית, וישוע הראשון היה רק אבי אבי זקנו של ישוע השני, ולא זקנו ממש²⁰). וכפי הנראה כעת, נעשו תקונים שונים בנוסח הספר מידי מופרים קדמונים עוד קודם שתורגם ליונית, וישוע השני נמשך אחר התקונים האלה בתרגומו. אבל אי אפשר לומר שישוע השני היה בעצמו מבעלי התים, והוא עשה תקונים רבים. יען כי עתה, אחר שנמצא הספר בים בעברית, הגנו רואים ברור, כי עד הגה שנינו בחשבנו שהמתרגם הזה ידע שפת עבר היטב, ואם מעה בתרגומו לפעמים, אין זה אלא ספני שכל אדם עלול למעות; כעת ראינו לחמתון לבבנו (כמו שנבאר להלן), שידיעותיו של ישוע השני בשפת עבר היתה קטנה מאד, ועל כן רחוק הדבר, שיהיה הוא מבעלי התים; אלא נאמר, שנעשו התקונים עוד הרבה שנים לפניו, והוא הלך בתרגומו אחריהם בעינים עצומות.

¹⁴ שם ט, ג.

¹⁵ ירמיה מ"ב, י"ז. ועיי בספר השרשים לרד"ק ערך יושב.

¹⁶ מ"א י"ב.

¹⁷ מ"ב י"ד.

¹⁸ כמו חמלות: נין, אפס, סור, זה, ידליק, מוס — החליפו כאלה: בן, אין, יסור, זה.

יסיק דופי, וכדומה.

¹⁹ עיי להלן בגוף הספר ט' י"ג.

²⁰ עיי במאמרו הנזכר למעלה, צד קמ"ו.

ואחר שנודע לנו כל זה, מצאתי לשמחת לבי עוד דבר נסלא, אשר רבים חשבוהו כחידה סתומה שלא תפצא סתרונה לעולם.

באיזה מקומות בתרגום היוני של בים. יש בהרבה כי באמצע הפרשיות מלות אחדות בלשון יונית, ולא נודע עד היום מה טיבן, ואם שייכות הן להפרשיות של מעלה או להפרשיות של מטה, ובכ"י אחרים נשממו המלות האלה לנסרי, כפי הנראה. מסני שלא ידעו הסופרים סתרון, וחשבו אותן למותר²¹). אבל במסר בים העברי נמצאו לפעמים מלות אחדות באמצע העמוד, והן עומדות שם למעלה בראש הענין, במקום אחד כתוב: מוסר בושת, ובמקום השני כתוב: שבת אבות העולם²²). והמלות האחרונות האלה נמצאות גם בתרגום היוני. ומכאן נראה דבר חדש, אשר לא שערו כל התוקרים עד הנה, כי הספר בן סירא בנוסח העברי היה נחלק מאז לא לפרשיות, רק לסדרים שונים, כמו שנחלק ספר משלי לחמשה סדרים, וכל סדר וסדר מספר בים היה ענין בפני עצמו, וכתב אותם המכתב, כפי הנראה, בעתות שונות בימי חייו, ונקראו הסדרים האלה בשמותם, על פי המלות הראשונות, שבהן החל הסדר ההוא, כנהוג הדבר מאז בישראל, לכנות עיד זה לרוב את ספריהם, כמו ספר בראשית, שמות וכו'²³).

והנה בתרגום היוני של בים נשארו עוד באיזה כי, כמעט ע"פ גמ, שמות הסדרים כמו שהיו בבן סירא בנוף העברי, אך בתרגום הארמי, שנעשה אחרי כן, אברה כל זכר למו, והן הנה המלות האחרות, הנמצאות באמצע הפרשיות בתרגום היוני, וכלן שייכות להענין שאחריהן, ולא לענין שלפניהן.

ואלו הם שמות הסדרים של בים כסדרם, לפי שנמצאים כלם בתרגום היוני ובנוף העברי: (א) אמרי החכמה. (ב) שבת החכמה. (ג) תורת הפה. (ד) בדבר הבנים. (ה) שמירת הבריאות. (ו) מהעבדים. (ז) הראשים. (ח) מוסר בשת. (ט) שבת אבות העולם. ומי יודע כמה שמות מסדרי בים נשממו עוד מן התרגום היוני, ועל כן קשה כיום לדעת, כמה היו במספרם.

ולפי זה נבין ניכ מה שלפעמים אמרו חז"ל: ספרי בן סירא, בלשון רבים, יען כי כל סדר היה נחשב בעיניהם כספר בפני עצמו.

הסדר הראשון של בים, או גם כל הספר, היה נקרא בעברית כפי הנראה, בשם: ספר החכמה, יען כי החל בים הסדר ההוא במלת חכמה, כמו שנראה מתרגום הארמי (שתרגם לרוב מלה במלה): כל חכמא מן קדם מריא. ועל כן נקרא הספר בשם סופיא בתרגום היוני, ר"ל: חכמת בן סירא, וכן נקרא בארמי: חכמתא דבר אסירא.

ד.

אמנם מי הגיד לנו לפני שנים אחדות, כי תבוא עת אשר נוכל להראות על פי הספר המקורי, איך התרגומים השונים, היוני והארמי, טעו בהרכבה דברים בכונת המכתב ותרנמו את מליצתו שלא כדונן. אולם ביותר שחת ועזה המתרגם ליונית, הוא ישוע השני, אף על פי שהיה קרוב לזמן המכתב, כי שפת עבר לא ידע, ומליצתה לא היתה על לשונו, וטעה בהוראות המלות והשרשים מאד, עד אשר לא נאמין מה שענינו רואות, כי נצר משרשי המכתב בים לא יבין כל כך את שפת אבותיו, וממנו נלמוד לדעת, עד

²¹ עיי' בס' "דיא אפאקריסען" מאת גוסמאן צד עיי' הערה כ"ח.

²² מ"א, י"ד; מ"ד, א'.

²³ וכן נקראו ג"כ שמות חמדרשים על פי ראשיתם, כמו מדרש רבה, מדרש תנחומא, וכדומה.

כמה נמשכו היהודים או אחרי היונים ולשונם וספרותם, עד ששכחו חיש את שפתם, ולא יכלו עוד לדבר כן בשפת עבר ולהבין לשון וספר.

כמעט על כל צעד וצעד נראה היסב, שהמתרגם בים ליונית לא ידע את הלשון ולא הבין את הספר. למשל, בנוסח העברי נאמר על ה': ואין נפלא חזק ממנו, שפירושו כי לא נסתר מה' דבר⁽²⁴⁾. אך היוני מתרגם מלת נפלא מלשון פלא והשתוממות, והשחית מונת המחבר. וכן אמר בים על הרחוקות: הרים יעתיקו, והוא עיד הכתוב: המעתיק הרים ולא ידעו⁽²⁵⁾. אך המתרגם היוני קרא פה בפעוֹת במקום הרים — חרים, ותרגם המלה מלשון חרי אף, ומלת יעתיקו פירש מלשון עתיק וחזק, ועלה בתרגומו: חרי גדול; אך הארמי תרגם כהונן. מורא עקין. וכן הביא בים את דברי שמואל הנביא: כפר ונעלם ממי לקחתי, אך היוני תרגם דבריו כבוד נמור: כפר ונעלים, ר"ל מנעלים לרגליו לא לקח, ולא ידע כי הדברים האלה נוסדו על הכתוב בספר שמואל, שהנביא אמר: ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו⁽²⁶⁾. עוד מספר בים, כי שמואל הכניע נציבי צָר, וכונתו, שהכניע הפלשתים שהיו מאז צרי ישראל, כנדע⁽²⁷⁾; אך היוני קרא פה בפעוֹת: נציבי צָר, ותרגם: כי שמואל הכניע את נציבי עם הצורים, ולא ידע שבימי שמואל לחמו היהודים עם הפלשתים ולא עם הצורים. גם התרגום הארמי נתעה פה כמוהו, ותרגם בפעוֹת: חבר כל הן שליטנא דצור. וכן נתחלף לו להמתרגם היוני בפעוֹת איוב באיוב, אָלָה באלוה, אביריו באביריו. ועוד לו שניאות אין מספר.

אך מלבד השניאות הרבות ששגה המתרגם היוני בפירוש המלות, הנה לא ראו החוקרים ובראשם מר ישראל לוי⁽²⁸⁾, כי מעה ישוע השני בפשטם של כמה פסוקים ומאמרים שלמים מן הספר, ולפעמים הפך מונת המחבר מן הקצה אל הקצה והרבה מאמרים ופסוקים עזב לגמרי ולא תרגם אותם כלל. למשל, הפסוקים בפרשה מ': מחיל אל חיל, עם עם שאתו, נוצר מחמם וכו', לא ידע כונתם, והפך הפסוק הראשון משבח לגנאי, וכן נעלם ממנו גם פשט הפסוקים בפרשה מ"ג: שמש מביע וכו' עד ינצח אביריו, והלך שם בתרגומו בתוה לא דרך. גם הפסוק בפרשה מ"ח: ויחצב כנחשת צורים וכו', תרגם שלא כהונן, כי נעלם ממנו הפשט הנכון, וכן שגה ומעה בתרגומו בהרבה מקומות. ואין להאריך בזה, כי כל איש אשר ישוה את הנוסח העברי לעומת התרגום היוני נקל יהיה לו לראות את שבושיו הרבים וחסרון ידיעתו בשפת עבר. אמנם גם התרגום הארמי שגה בהרבה מקומות⁽²⁹⁾, אך שניאותיו לא רבו כל כך, כמו שרבו אלו של המתרגם היוני. ולהגדיל עוד את מספר שניאותיו, בא לידו, לדע מולו, ספר בלתי מונה, ועל פי הכי המשובש הראו עשה, כפי הנראה, את תרגומו ליונית, ולא ידע איך לחקן השבושים הרבים מדעתו. במקום יגולו קרא: יגילו, ובמקום תנמר קרא: תימר, ופירש מלשון חמדת עשן, וכן במקום מרום קרא: מים, במקום ציצים — קוצים, במקום חלק — חק, במקום מוסר בשות — מוסר בשלום, במקום הבל — אבל, במקום רפות — רבות.

⁽²⁴⁾ עיד הכתוב (בראשית י"ח, י"ד).

⁽²⁵⁾ איוב מ', ד.

⁽²⁶⁾ שמואל א' י"ב, ג.

⁽²⁷⁾ שם ו', י.

⁽²⁸⁾ עיי' מה שכתב בדבר הספר בים במע Rev. d. Et juiv. כך ליד צד א' וכך ליד צד בים.

⁽²⁹⁾ בן מירא תרגם מורא ללשון ארמית והיה מצוי לרוב בידו העם ונחשב בעיניהם כמעולה. נקח הספר בשפת עבר, ועי' הביא חז"ל מאמרים משניהם, פעם בעברית ופעם בארמית.

וכדומה. שבועים כאלה, שעלו בתרגומו מסכת הכ"י המוטעה שהיה בידו, נמצאים אצל חמרים חמרים³⁰).

ומפני כל זה נאמר, שאין להרוץ משפט על הספר בן סירא, על ערך מוסרו ומשליו ויתר עניניו, ע"פ התרגומים השנים, היוני והארמי; יען כי נתחלפו בהם הענינים ונשתנו הסדרים וגם נשמטו הרבה מאמרים יקרים, כאשר נראה זאת ממה שהביאו ממנו חז"ל הרבה מאמרים שאין כל זכר להם בהתרגומים האלה. גם נשתת אצלם ההמשך וסדר הדברים, ע"י סימני הפרשיות הרבים, שנעשו לרוב בידי אנשים בורים, אשר קרעו המאמרים היקרים לשנים וקלקלו הענינים בידים עד שפג מעמם ופנה זיום. וכיתרון האור מן החשך, כן יש יתרון להספר ב"ס בנוסח העברי, אשר יצא מידי המחבר בעצמו, על תרגומו היוני והארמי. כי הם השחיתו את צורתו וחללו את תפארתו מאד.

(עוד יבוא)

³⁰ חז"ל הביאו מן הב"ס בעברית: אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן, וכן: כל עוף למיט ישכון. אך בתרגום היוני נראה, כי היה לפניו הנוסח: חלק במקום חיק, וגוף במקום עוף. וגם מזה נראה כי הכ"י שלו היה משובש, וחז"ל הביאו הנוסח הנכון.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

בין כמא לעשור תר...

איך נשתחית!

עוד לפני שלש שנים השביעני למוד התורה עונג אין קץ, ואני שקדתי על הצמרא יותר מכל חברי; אז הכנסתי את כל מחשבותי והניזוני בחוג צר המוקף כתלי בית המדרש, ודבר לא היה לי עם העולם המשתרע מחוץ לתחום מרשבי זה: גם השמש היפה, השמים המהירים, הכוכבים במסלולם, כל הבריאה בתודה והדרה — זרים היו לרודי. עתה סוגיות התלמוד ופולסוליו לא יקחו עוד את לבי, והלהג הרב של המפרשים יעזור בקרבי שחוק ורזנו. צר לי המקום באהלה של תורה! עולם החיים והמעשה, אשר יתארו לפנינו המופרים העברים בכל שלל צבעיו הנהדרים, הוא, הוא ימשכני אליו בכת. גם אהבת המבע התעוררה בלבי, ואני אוהב להתנגב מדי פעם בפעם מבית הרב אל היער הקטן הסמוך לעירנו, לשוח שם יחיד, להתענג על נועם המבע, לחזות חזיונות ולחלום חלומות בהקיץ. . . וברנעים כאלה אריגש בי את החסין לעזוב את בית הרב, את עירי, ולברוח לארץ מרחקים: שמה אהיה חשוי לנפשי לבחור לי דרך בחיים לפי רוחי.

התלמוד אומר: אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. מה משונה הוא הפתגם הזה: בשביל מי ולמה תתקיים התורה, אם לזמירה ועזמירה מתים יהיו? והשכלה והרעה — אך הגה נותנת לדורשיהן אורה חיים, עושר וכבוד. את העושר והכבוד לא אבקש, אבל חיים חששים, חיי עבודה ומעשה — להם אשא נפשי.

וכל בני הנעורים בעירי — מה נשתנו גם הם! בן הרב וחבריו יהיו אך למראה עין בתלמוד, כי לא הפסדות העתיקה הזאת, אשר אבד עליה כלה, אך הפסדות החדשה קנתה כליותם ובספריה יקראו בחשק לב. גם העלמות בעירנו קראות בספרי השכלה, הנות וחשבות מחשבות, וכבר חדלו למצוא נחת רוח בבית המבשלות ותחתונות. שרה בת מוכיס. לפני ימים אחדים ראיתי בבית רעי לוי את העלמה היפה ברכה בת התלמוד יצחק בעל תפלה, גם היא עלמה משכלת. לוי וברכה נשאו מדברותיהם על האהבה והחיים. על הספרים אשר קראו, ומשפטיהם היו לפעמים ישרים ונכוחים. מה מאד חפצתי להתערב בשיחתם, לחזות רעתי גם אני, אבל לא העזתי לפתוח סי, וברכה הביטה עלי בעיניה היפות ושחוק קל עבר על שפתיה לרנעים...

ואבי עודנו מאמין כי אני הולך בצעדי און אל המסרה אשר התנה הוא לפני, והקדו תוקה, כי במלאת לי שמונה עשרה שנה יתן לי הרב סמיכה להוראה... וכאשר

תודע לו התמורה הגדולה אשר עברה על נפשי, או קלל יקלל את היום אשר הביאני אל בית הרב. אבל מה יועיל בקללותיו?

שלוש עשרה שנה מלאו לי אז, ואני חזרתי לפני מלמדי שאול מצפצפה על שיטה חמורה בחולין בהתלהבות ובקול רם, עד אשר כל המתפללים בעת ההיא בבית המדרש אשר למדתי בו התאספו אצל פתח החדר השני לשמוע לפלאולי. ובערב, בעת אשר שכבתי על מסתי לנח, נפתחה הדלת ואבי בא. אני ידעתי, כי הוא נקרא היום אל הרב, ולבי אמר לי כי בשבילי נקרא. על כן המיתי און לשמוע מה ידבר אבי.

— חנה! כמה נרויה בשבוע ממכירת החלב, שאל אבי, אם נקנה את הפרה האדומה אשר ליצחק הקצב? אמרי, כמה נרויה?

— חידות לי דברך הפעם, ענתה אמי: הלא מחיר הפרה שלשים ה"ב...

— ומדוע נקראתי אל הרב?

— האם הרב יתן לך את הכסף? נמנמה אמי בתמהון.

— שומה! מאין לרב — כסף? הוא קראני להציע לפני, פשוט, הצעה טובה.

הוא יחסך לקחת את בננו יוסף לביתו, למען יהיה חבר לבנו הצעיר, ואת שניהם יחד ילמוד הרב בעצמו תלמוד ופוסקים בכל יום... הנער מצא חן מאד בעיניו, כי שמע היום את סלאול...

— אני אהיה רב! חלפה מחשבה בלבי ותמלא אותי שמחה אין קץ. יעמוד

הרב ר' יוסף בר' אליהו שלישי! קרא קול בדמיוני...

אבל אמי נאנחה...

— על מה את נאנחה? שאל אבי בתמהון. האם לא ישרה ההצעה הזאת

בעיניך? ביני נא, אם הרב ילמד את יוסף, הלא יהיה כעבור שנים אחרות לרב וגדול בישראל, וגם לנו, חנה, ייטב בעבורו, כי יקחהו עשיר גדול אל ביתו, ויוסף לא יעזוב אותנו, ואנחנו נרחיב את עסק השמרים, ולא נצטרך עוד ללחם הקלוקל, לחם המלמדות...

— אבל כן הרב... נמנמה אמי בלשונה. הלא סרה ידברו בו, אומרים, כי הוא

קורא בספרים טמאים, וכבר ראודו בבית קרובך האסיקורים... אם יוסף יתחבר אליו, אז רעה נשקפה גם לו, ישמרוהו מכל אסון...

— ספרים חיצונים בבית הרב! קרא אבי. האם לא יצאת מדעתך? והרב? האם

יראה און ולא יתבונן?

אבי נאלם דומיה רנעים אחרים, אחרי כן קם מכסאו ויאמר בהחלטה נמורה: הבל

הבלים! אך שונאי הרב בדו זאת מלבם להבאיש את ריתו בעיני עדתו. כלום יש רב

שאין לו שונאים בעירו?

— מה המה ספרים טמאים, ספרים חיצונים? התעוררה השאלה בנפשי. הרנשתי

בלבי תשוקה לראות הספרים האלה, לדעת את תוכנם ומרותם, אבל גם איה רנש של פחד מפני סכנה בלתי ברורה, האורבת עלי בבית הרב, תקף עלי. הסתרתי את ראשי

בכר, כמו בקשתי מחסה מאסון קרוב...

— אבל מה לכל זה ולהפרה האדומה? שאלה אמי פתאום.

— איך לא תביני דבר פשוט כזה? הלא אחרי אשר ילמוד בבית הרב, לא

אשלם עוד עשרים רריק להמלמד מצפצפה, והמה יהיו בידי לקנין הפרה. לעת עתה

נתן בעבוס את המיחס ואת בגדי העליון אשר אני לובש בשבתות החורף...

את קץ דבריהם לא שמעתי, כי שנת הילדות הנעימה תקפתני בזרעותיה. ועוד

ביום המחר הביאני אבי אל בית הרב ויבקשהו, כי ישמור את רגלי מהלכר ברשת הספרים החיצונים, והרב הבטיח לו, כי בביתו לא יאונה לי כל רעה... האמנם לא ידע אז הרב, כי הספרים האלה כבר מצאו להם מהלכים בביתו ודעות חדשות כבר קנו בלב בנו הצעיר? אולי ידע זאת, וישם תקותו בי, כי אני בתומתי אחזיר את בנו למוטב. אבל לשוא! אך ששה ירחים עברו ואני כבר קראתי את הצושה לבית ישראל, את האבות והבנים, את ספרי צווייפעל וסמולנסקין, והספרים האלה שרדו את אמונתי התמימה, הביאו את הספק בלבי. . . גם למנחם האפיקורס, האיש הנורא בעירנו על כל מביניו, התודעתי זה כששה ירחים, ומן העת הזאת באו בלבי שאיפות חדשות, לא שערתי מראש.

קרובנו מנחם הוא יליד עירנו, אשר גר שנים רבות עם כל בני ביתו באחת מערי הסיוא הפנימית, ורק זה כשלוש שנים התישב עוד הפעם בעירנו, כי יש לו עתה עסקים בעיר הפלך הקרובה. גם בנו הבכור ילמוד עתה בבית הספר הריאלי אשר בעירנו. מנחם יתאמץ למעט בלבנות בני הנעורים בעירנו אהבה להשכלה, לביתו יבואו בתורים רבים לשמוע מדרשותיו, ומאוצר ספריו ישאלו למקרא כל חפצי דעת. גם בן הרב הגהו סמשתרי בית מנחם ומהשואלים ספריו. פעם אחת נתן לי ספר לשאתו למנחם ולקחת אתו תחתיו. אני הלכתי סחור סחור מסביב מקום מושב האפיקורס, כי יראתי פן יודע לאיש אנה אני הולך והייתי עדי אובד. בלב חרד נגשתי אל הבית ואמשוך את הסעמון. המשרתת פתחה לי את הדלת ותביאני אל חדר האורחים. החדר היה קטן, אבל הצורה והסדר אשר בו עשו בלבי רושם גדול. נבוכ ומשתומם עמדתי בחדר: מנעלי המכוסים ברפש, בגדי הארוכים והקרועים — כל צורתי החיצונית לא התאימה כלל לצורת החדר הגאה הזה. הדלת נפתחה ועלמה צעירה מאד לימים באה החדרה ותשתתה לעומתי בעונה ותבקשני לחכות מעט. עברו רגעים אחדים והאפיקורס בעצמו הופיעה בחדר, וישב על הכסא, ויתן לי כסא לשבת.

הוא היה לבוש בגדי אירופא, רק על ראשו היה כובע של משי. כל תור פניו העידו, כי איש הונה דעות הוא.

— אביך, אמר אלי מנחם בשחוק קל, הוא קרובי שנתרחק ממני מיום שיצאתי לתרבות רעה. גם הוא נכשל מעט, אך לא הרחיק ללכת והיה לחצי אפיקורס. מי יודע, אם לא נעשה גם הוא לאפיקורס שלם כמנוי היום, לו לא אלצרו המחסור להיות למלמד. צר לי על אביך, הוא איש טוב, איש אומלל אשר לא מצא דרכו בחיים.

— אבי... אבי יחפץ, כי אהיה לרב, אמרתי אני בשפה רפה, וירא הוא מאד את הספרים החיצונים...

— האם כבר קראת את ספרי המספרים החדשים? שאלני מנחם, וכאשר פרמתי לו את הספרים שקראתי, אורז סניו, ויגיד לי משפטו על ספרים רבים, וידבר גם על ההשכלה, על מצב עמנו, אשר בחשך ילך, ואני הקשבתי לדבריו בשום לב ולא נרעתי עיני מהאיש הנעלה הזה, אשר היה בעיני או כמלאך אלהים...

— טובה מאד השפעת הספרות העברית על בני הנעורים, אמר מנחם לאחורונה: אבל מי האומץ להסתפק בקריאת הספרות הזאת ישאר, חצי משכילי, קרח מכאן וקרח מכאן: את האמונה יעזוב ועד ההשכלה לא יבא. על בני הנעורים התוכה לרכוש להם ידיעות יסודיות ועמוקות, ואם יש לאל ידם לבוא אל בתי-הספר אשר לממשלה, מה

טוב, כי שמה ילמדו התלמידים במשמר וסדר, בפרונרמא נכונה, המכילה אל משרה מונבלת. — למור, בני, חכמה ודעת!...

אנכי לא עניתי מאומה, כי לא ידעתי מה לענות.

— גם מורה אתן לך אשר ילמדך חנם, הוא בני. אתה תבוא לביתי בכל ערב ולמדת, ואיש לא ידע את דבר בואך אלי, אם אך תדע להזהר...

— אברהם! קרא מנחם, ועל מסתן החדר הוסיף עלם כבן שמונה עשרה שנה, לבוש כאחד התלמידים — אברהם! הנה לפניך יוסף בן אליהו המלמד, והוא גם שאר בשרנו. הנער הזה קרא ספרי השכלה, ועתה עליו להשתלם במדעים. אנכי הבטחתיו, כי אתה תלמדו... .

— בכל לבבי אעשה זאת, ענה בן מנחם ויקרב אלי ויושם לי ידו באהבה: מתי תבוא לביתי? התדע לקרוא בשפת ארצנו? שאלני פתאום בשפת הארץ.

אנכי הכינותי את שאלתו, אבל לא יכולתי לענות, כי לשוני לא נסתה לדבר בשפת הארץ.

— הוא איננו שומע עוד את השפה הזאת, ומדוע תלאוהו בשאלתך? אמרה העלמה בחמלה.

פני ארמו מבושת.

פתאום נשמע קול צלצל הפעמון. העלמה קמה ממקומה ותצא אל החדר השני, ובפתחה את דלת החדר ראיתי להדרת לבבי, כי הגבאיות נישל וסרים באו הנה. ברנע קפצתי ממקומי ואפטר במנה, ואך יצאו הנשים מהרתי לעוזב את הבית, כי אחרתי לשבת שם. לבי המה וסער מאד ברנע ההוא. מחשבות שונות התרוצצו בקרבי, והחסין לבוא אל בית הספר אשר לממשלה לא יעובנו מאז ועד עתה. הנני לומד עתה פעמים בשבוע בבית מנחם והנני עושה חיל בלמודי. את פני מנחם לא ראיתי מני אז, כי עזב לרגל עסקיו את העיר, וגם את העלמה אראה אך לעתים רחוקות מאד, כי ירא אנכי להתעכב בבית האפיקורס, סן אמתח בזה עלי חשד בעיני הרב... .

כי חשון.

לא, לא אהיה רב! כתר הרבנות הוא רק זר קוצים בלי כל פרחים. שלש שנים למדתי בבית הרב, ומכל אשר ראיתי נוכחתי לדעת, כי רע מאד מצב הרב בישראל: פרנסתו רעועה, עליו לסחוד מפני קול עלה נדף, עליו לשיח בחלקות להתקיים שבועה, לבל ישברו בקצפם את מפה לחמו, עליו להחבא אחרי התגור ביום רעש, עת יסול ריב בעיר — והוא עוד רועה עדתו יקרא! אוי לרועה המסחד לרנעים מפני התישים שבקדרו וגם הנדיים יפילו עליו בלהות! לא! לא אהיה רב!

גם בשבוע זה התחוללה רוח סערה על ראש הרב ותסער להפיצוהו, ואך במקרה נצל מרעה.

לפני שנתים ימים נבנה ברחוב הריההר בית תפלה חדש. הגבאי שם היה אפרים שושן, אחד העשירים בעירנו, והוא גם הנוכח את מסי הקהל והמציא והמביא את כל סדרי הקהלה בבית-המעצות. דרכי אפרים והליכותיו במסחרו ישרים הם, ורבים משרי המחז ומאציליו באים אתו בברית המסחר, כי יבטחו בו ובאמנותו. משפחתו היא היותר גדולה בעירנו וכחשמים בתים יחשבו על דגלה, וכל בני המשפחה מתגאים ב-עשירים, צבי עדים ומעוזם בעת צרה, ונכונים לבוא למענו באש ובמים. אפרים יודע להזקיר ערכו מאד.

ואי לו להאיש אשר יגע בכבודו, כי לא יחריש שושן ולא ישקט עד אשר יקח נקמתו מהנוגע בו וישפילתו עד עפר. הוא חצי אירופאי, לובש בגדים לפי חוקי המורה, לשונו חמה לדבר צחות בשפת הארץ, את בתו ילמד שפות ומדעים ושיר, ואת בנו ישכר יאמר להכנים להגימנוזים; בכלל לא נוכל לחשוב את אפרים לקנאי אדוק כרוכ תושבי עירנו, אבל הוא לא יתרחק גם מהאמונה ונושא הוא בעול המצוות והמנהגים ככל היהודים הפשוטים, וגם בקהל החסידים של הצדיק מידאל יחד כבודו, כי יספר לפעמים במנחה את פני הצדיק, בפרט בעת אשר יעלה בידו איזה עסק יפה והוא יראה ברכה בו, ולעתים רחוקות יבקר גם את הצדיק בביתו. כל אלה יתנו לאפרים שושן כח ועוז להשתחרר על עדתו ביד חזקה ובממשלה בלתי מנובלה, וגם בבית התפלה החדש עשה סדרים כאדם העושה בתוך שלו; לקרוביו ומקורביו נתן מקומות בכותל המזרח וגם את יתר המתפללים הושיב איש איש על מקומו לפי חסונו. דעת העדה לא היתה נוחה מהסדרים האלה, אבל איש לא העז לדרוך עם חקיקת האפרים, ופתאום יצא הקצב העני העשיל — הגורע כפי כל בשמו. הענק, כי היה גבה הקומה מאד — נגד העשיר אפרים ביד רמה, הראה לו את עותתו, גם דרש ממנו, כי ילך אתו אל הרב לדין תורה! אפרים לא אבה להבנע לפני הקצב וינש משפטו אל שופט השלום, ובכן התלקח הריב ובית התפלה סוגר על סגרו. הקצב העני לא חת מפני אפרים ובני משפחתו, אשר אמרו לכלעהו חיים, ויבוא לפני השופט ויזכה בדין. אפרים בא בקובלנא על פסק-דינו של השופט לפני אספת השופטים, ואחרי כן לפני הכית דין הגבוה, אבל גם פה יצא אפרים חייב בדין ומשרת הגבאות נישלה מידו. בראות אפרים, כי גבר עליו הקצב, זכר, כי יש דין בישראל, ויאמר להקריב משפטו לפני הרב...

ביום הראשון לשבוע זה שב הרב מבית התפלה סר וזעף מאד.
— מדוע פניך רעים? שאלה הרבנית בדאגה: האם גם היום לא שלם לך תוכר בית המרחץ את שכרך?
— לא! התוכר שלם לי עד הפרוסה האחרונה, אבל רעה אחרת נשקפה לנו.
ר' אפרים שושן...
לשמע אפרים שושן נתחלחלה הרבנית גם היא וסניה חורו כשיר.
— מה לאפרים ולך? האם קפחת את פרנסתו או אמרת להתעבר בעיני העדה?
שאלה הרבנית.
— חס ושלום. שושן בקשני היום, כי אעשה משרה בינו ובין העשיל הענק, כי אפרים...

— לא אכחד לפניך — אמרה הרבנית בהשפילה קולה, שמחה אני מאד על תוצאות המשפט: מדוע לא חפץ אפרים מראש להקריב משפטו לפניך, כאשר דרש ממנו העשיל?
— הסי! אמר הרב ויבט סביביו. למה תדבר כדברים האלה? האם תחצצי להמים עלי שואה? עוף השמים יוליד את הקול.
— אבל מדוע לא הגדת לאפרים, כי קצרה ירך להביא במשפט את העשיל, יען כי רב אתה ולא שופט מעמם הממשלה?
— הגדתי לו את זאת, הגדתי — ענה הרב ברנזה: אבל הוא באחת, כי העשיל לא יעז לעבור את פי מרא דאתרא...

דמעות נראו בעיני הרבנית. הרב הלך קודר כל היום בלחץ יטנו, כי ירא את אפרים ואת העשיל יחד.

בערב בא חשמש לבית הרב.

— רבי! שאל השמש: האלך ואקרא בשמך את העשיל? בן צוה עלי ר' אפרים.
— לך אמור לר' אפרים, ענתה הרבנית בבכי, כי כל עמל הרב יהיה לריק, יען לא יקבל הענק את ספק דינו של הרב, ולמה יעיר אישי את חמת העשיל עליו הנם?
הרב לא הלך ביום המחרת לבית התפלה, ועצבונו ופחדו גדלו משעה לשעה. אחרי חצות היום בא שאל המלמד בבהלה אל בית הרב ויספר, כי חמת אפרים נתכה כאש על הרב. והוא חזק היום דעתו לפני קהל ועדה, כי הארבעים ריב אשר יקבל הרב שכרו לחודש יספיקו לשכר שני רבנים, ולעולם טובים השנים מן האחד, ועוד בערב הזה תהיה אספה בבית יהושע צבעון על דבר בחירת רב שני. אז עלה יאוש הרב והרבנית עד מרום קצו. הרבנית בכתה ותיעץ להרב, כי יתרסם לפני אפרים וינסה להזמין את העשיל לדין תורה. אבל הרב לא שמע לעצת אשתו ויחליט לנסוע להצדיק מיד-אל ולבקש ממנו עזרה בצרתו.

צער הרב והרבנית נגע עד לבי מאד. מדוע אינני עתה גדול בשנים, עשיר וחקיף בעדתי, כי אז הלא נקמתי את נקמת הרב מאפרים, הרוצץ דלים בנאותו וגם את פני הרב לא ישא! מה מאד הרגשתי אז שפל מצבי, מצב נער, אשר עוד לא בא בשנים, מצב בן מלמד עני, אשר איש לא ישים לב לדעותיו ולרגשותיו. אני וכן הרב רצנו אל בית התפלה לשמוע מה ידובר שמה. בבית התפלה היה רעש גדול, ויהושע צבעון התאמץ להראות לכל הנאספים, כי טובה ונכונה היא עצת אפרים וכי גם יש לו, ליהושע צבעון, קרוב, אשר יתרצה להיות לרב בעירנו במחיר עשרים ריב, והרב הזה יהיה פאר עדתנו, כי מופלג גדול הוא, ספק וירא שמים, והוא ימצא תחבולות, להכניע תחתיו את הקצבים, כי ידעו לכבד דין ישראל ומנהיגי העיר. עצובים ונכאי רוח ישבנו בבית התפלה, והנה בא העשיל להתפלל מנחה, ובראותו את בן הרב נגש אליו ויאמר: לך אמור לאביך, כי זימני מחר לדין. אצחנו מהרגו אל בית הרב. הרבנית עמדה בסתח ותחכה לבואנו, וכאשר בשרנו לה את הבשורה הטובה הזאת, מהרה היא אל הרב להרניע את רוחו. אבל סחד הרב ודאגתו לא סרו. הלא הצדק להעשיל גם על פי דינו — אמר הרב. ומה לי לעשות? האוכל לעות משפט לסובת אפרים?

ביום המחרת בשעה העשירית בא אפרים לבית הרב.

— צפרא מבא ר' אפרים! מה שלום רויזל רעיתך? זה שתי שכתות ואני לא ראיתייה בבית התפלה וכבר חספתי לבקרה בביתה — אמרה הרבנית בראותה את אפרים.
— תודה לך, רבנית, על דאנתך לשלום רעיתי. שלום לה — ענה אפרים. אבל מרחבנו עד בית התפלה דחסידי רב המרחק מאד, והימים ימות הגשמים, לכן לא באה רויזל לבית התפלה. לו לא היה בית התפלה ברחובנו סגר בעונותינו, כי אז...
— ימים רעים באו לישראל, אמרה הרבנית באנחה: איש הישר בעיניו יעשה. לית דין ולית דיין בישראל...

— כן דברת, רבנית, ימים רעים באו לישראל. הרב — איננו עוד מרא דאתרא, העשיר — איננו עשיר, הנבאי — איננו נבאי, היחסים והדלפנים יעיוו להתערב בעניני הקהל, להשפיל כבוד המנהיגים, וימאסו בדין תורה... ומי יאמר להם: מה תעשו? הדלת נפתחה ומנחם השתור בא.

מנחם השחור הוא אחד מאנשי עירנו שנתחמצו על ידי השופעת האסיקורסים וספריהם. הוא איש בעל כשרונות נעלים, דברן גדול, יודע את התנין על פה, ידיו רב לו גם בספרות העברית החדשה, ולפעמים יקרא גם ספרים בשפת הארץ. הוא לא יירא מפני כל איש וכלענו השנון ילחם את כל האנשים אשר לא יסיקו רצון ממנו, ובני עירנו ייראו אותו ואת לשונו החדה, ועל כן מנהו לאחד מעורכי המסים אשר על תושבי העיר לשלם לקופת הממשלה, גם שמו עליו משרת מעריך-משבע, להעריך מחיר הגכסים הנמכרים ממעם בית-דין של הממשלה, ובוה ימצא את לחמו. אפרים ומנחם באו לחדר הרב.

— חכם גדול הוא העשיל, על דברתי, אמר מנחם לאפרים: עד עתה הורנלנו לחכות תמיד לרבי אפרים. אל האספות בביהמ"ד, בבית מועצות העיר, יאחר אפרים בואו והגזו תמיד האחרון, אך עתה הוא מן הורזים ומקדימים ומכחה להעשיל. חי נפשי, לו היתה היכולת בידו, כי עתה כחרתי בהעשיל לנכאי תחתך, כי ראוי הוא לאותה איצמלא. — הרף נא להתל בך, אמר אפרים ברונו: העת שחוק עתה? בעיניך כל הזמנים שוים. — וסודע לא אשחק, האם אסון קרה את עירנו? אנכי אוכל את לחמי במנוחה גם אם לא תהיה אתה נכאי.

אחר דומיה קצרה נשמע קול הרבנית: ברוך הבא, ר' העשיל! אחרי העשיל באו אחדים מקרובי אפרים ואחדים מהצד שכנגד. הנאספים צעקו, רעשו, רבו איש את רעהו; הרב והרבנית התאמצו להרגיע את הלבבות; מנחם השחור היה שמח מאד כי מצא לו עתה שעת הכושר לשפוך לענו כמים על כל, לאט לאט חדרלו הקולות, והשלום בא על מקומו. בכותל המזרח זכו למצוא מקום אחדים שלא מקרובי אפרים. הקצב נשאר על מקומו בצפון, כי לא רדף אחרי כבוד.

הנאספים התפללו תפלת מנחה, ואפרים עבר בעצמו לפני התיבה, כי היה לכו מזב עליו הפעם: איך לא ישמח, ובידו עלתה לנצח סוף סוף את בעל דינו הקשה וגם להשאר נבאי כמקדם?

השמש הביא יין צמקים ממרתף אפרים שושן, גם תופנים. מרוב עליצותו שתה אפרים הרבה, גם הראה את ענותנותו, כי שתה לחי העשיל שזנא ואיש ריבו מלפנים.

— העשיל, העשיל, אמר אפרים, ויניח את אצבעו על חוטמו. בעל מול אתה, כי נצחת אותי — את אפרים שושן. היודע אתה עד היכן ידי מנעת? שמואל, חתן נתן... — שמואל אשר יצא לתרבות רעה? שאל העשיל.

— כן, כן, הוא בעצמו. שמואל זה לא יאהב את אשתו הצנועה ויחפץ לגרשה, אבל היא מאנה לקבל גם ספורין ממנו כי אהבתה. ומשום האי מעמא יצא לתרבות רעה. עתה מתחננת אשתו לפניו כי יתן לה גט והוא איננו רוצה. ואני דברתי עם השר, והוא צוה על שמואל במסניע כי יתן לאשתו ספר כריתות, ומחר יתן... האיך רואה עד היכן יד אפרים שושן מנעת? ואתה נצחתני! בר מול אתה, העשיל...

יום כסליו.

היום כערב התאספנו, כל בחורי חבורתנו, למשתה ולשיחת-רעים, כמשפטנו מעת לעת. בית מועד לחבורתנו הוא בית המלמד ישכר, אשר בחצר הרב. המלמד הזה קנה לו שם עולם בעירנו כמשורר גדול מיום אשר כתב את שירו לכבוד הצדיק וחסידיו, ויען

אשר נכתר בכתר משורר, התיר המלמד הזה לעצמו לעיין בספרי מליצת. הוא לא רק משורר גדול, אך גם עני גדול, והרריכ אשר תשלם לו. אנדחתני שכר דירה לאו מלתא זוטרתא היא לגבי הכנסותיו הקטנות, ולכן הרשה לנו להתאסף בביתו. אנחנו מתאספים סה מדי שבוע בשבוע, לדבר על מקרי היום, להתיעץ על צפונותינו, להתכח ולהתפלסף, ובכלל, לבלות, העת בשיתת חולין. הבית הזה הוא גם בית מערכת עתון אנודתנו הנקרא בשמו: "שיתת חולין של תלמידי חכמים ויוצא לאור בכל שבוע במספר אַכסמפלר אחד. מיום הראשון לשבוע עד יום החמישי יכתבו החברים איש איש את כל העולה על רוחו: מכתבים, שירים, פתגמים, הלצות וחידות, לעתים רחוקות גם ספורים קטנים. ביום החמישי יסדר העורך, הוא יהושע בן מנחם, את המאמרים אשר מצאו חן בעיניו, ולוי רעי, כתבא רבא, יעתיק אותם לנליון אחד בכתבו היסה, וביום השבת יקרא העתון באוני כל הנאספים מבני חבורתנו — לבדה את הלכבות, וחברינו יחשבו, כי יש בזה משום עונג שבת. בעת האחרונה החלו להוסיף בהעתון גם מאמרי, שירי וספורי, וכל בני החבורה יגבאו לי עתידות טובות, כי אהיה סופר וחזה חזיונות בישראל כמאפו ונינצבורג. גם משתה נכון לפעמים בבית הזה, ואז תקבל תמר אשת ישכר עוד, שכר מרחי מיוחד, ובעת אשר אנחנו יושבים ומאריכים בסעודה, תסנור תמר את הדלת מבתוך ותלך לבית הרב לשמור את צעדי, ואנחנו יוצאים ובאים דרך החלון היוצא אל הגנה.

הפעם התאספו כל חברי האנודה, אחד מהם לא נעדר. המיחס הגדול עמד על השלחן ועלה קיסור, וסביביו ישבו כל חברינו וישתו קיא. יהודה עמק-ארום ספר לכל המסובים את דבר השידוך אשר יציעו עתה לפניו. הוא תאר לפנינו כמו חי את מחותנו ואת עוזרו, המלמד התיירף, אשר הביא אתו המחנות לנסות את כח החתן בתלמוד ומפרשיו, גם הרצה לפנינו את כל השאלות המדוכמות אשר שאלוהו התיירף בתלמוד וגם בעניני רעלמא, וכל החברים שחקו מאד.

— אחרי אשר תרצתי את כל הקשיות החמורות בסוגית, בשור שנתעלם מן העיף, הוצאתי למרחב את רשי ואת בעלי התוספות החולקים עליו. בהראותי כי כל אחד מהם הולך לשיטתו, או נחה דעת המחנות, ובעוד חודש ימים אולי אסע להתראות עם הכלה — חתם יהודה את דבריו.

— האם נסיעתך עוד מוטלת בספק? שאל אחד מהחברים.

— נסיעתי מוטלת בספק גדול — ענה יהודה. מלחמה לי עתה עם הורי, האומרים, כי אסור לראות את הכלה קודם החופה.

— אם לא יסכימו הוריי לזה, אמר בן הרב, אז תאמר להם, כי תקח לך לאשה את פנינה אהובתך...

— ומדוע לא תקח לך את פנינה? הלא אמרת, כי תאהבנה מאד — שאלתי אני את יהודה.

— שאלה מדוכמה שאלת, ענני וכולן במקום יהודה: הן הורי פנינה נותנים לה נדן אך שמונה מאות ריכ, ומהם רק שש מאות במזומנים, ומה יעשה יהודה בסך קמן כזה? אבל המחנות אשר בא עתה...

— נותן לי שלשה אלפים במזומנים, שלש שנים מזונות להזון על שלחנו, והעיקר, חלק בעסקי-ערו — הוסיף יהודה. אך בספורים יביא המתבר את הנאהבים אל החופה, כי אין עליו לדאוג להנפשות הבאות אחרי החתונה. אבל בעולם המציאות האהבה לחדד והגשואים לחדד...

— עוד צעיר אתה לימים. אמר לי בן הרב, ולא תכנת לרוח האנשים. גם פנינה ראתה ביהודה את בחירה לנצח, וכל אהבתם היתה אך לשם השכלה, כי על כל משכיל ומשכיל לאהוב, לכתוב מכתבים, כאשר יעשו הגבורים בספורים...

— ואני לא אעשה כמכם, עניתי אני. אין לי חפץ בנדן וגם עסק־היער לא ימשכני. אני... אני אבוא לבית הספר של הממשלה...

לשמע דברי נדהלו כל החברים.

— אם תבוא לביה"ס, אז תפנה עורף לעמך — אמר בן הרב.

— אתם מתפארים בהשכלתכם, ומאמינים כי ההשכלה תעשה את האדם לבוגר בעמו? שאלתי בשחוק.

— גם בביתנו נוכל לרכוש לנו חכמה ודעת, קרא יהודה.

— מה יאמר אביך? שאל וכולן.

— אדוני! קרא אחד מהחברים. אני אקרא שיר לכבוד לאה.

לאה היא בת שמואל המוכס. עלמה יפהפיה ובעלת־נאווה מאין כמות. כל בחורי אנדוגנו שונים באהבתה, שולחים לה מכתבים, גם שירים אשר ישירו לכבודה, אך היא לא תענה לאיש דבר ולא תשים לב להם.

הלכבות התחממו. בבית קם שאון והמולה.

פתאום קם השאון לדממה, כי שמענו מתרסקים על הדלת. אחרי רנעים אחרים נשמע בחצר קול צועק: "תמר! תמר!" — ואנחנו הכרנו את קול הרבנית.

מהרנו לשום סדרים בבית ולברוח דרך החלון. אני הסתרתי את עצמי בנגה, כי חשקה נפשי לדעת אחרית דבר. עברו עוד רנעים אחרים ואוני הקשיבו קול צעדים. הדלת נפתחה.

— רבנית! שמעתי את תמר אומרת: לא אאמין לשמע אוני. קולות ודברים שמעתי בבית, והדלת היתה סגורה!

— שמעתי קולות ודברים, ענתה הרבנית. כן אוכה לשמוע שופרו של משית. כמעט יצאה נפשי מסחר.

תמר והרבנית עם שפחתה חפשו בכל הבית, בדקו בחורין ובסדקין ולא מצאו מאומה. תמר התרישה. פתאום מהרה אל הדלת:

רבנית! נצרך לברוק את המזוזה!

(עוד יבוא).

שמואל רוד לוצאטו.

חייו ופעלו הספרותי.

רשומה ביאוגרפית

סאת אברהם כהנא.

לא ביאוגרפיה שלמה ומפורטת רצוני לתת ברשומתי זאת, כי אם ציור כללי מחייו ופעלו הספרותי של שד"ל. חשקפה מפורטת על כל המתיחס אליו והלך-מחשבותיו חיתה צריכה לכרכים שלמים. כי ביאוגרפיה כזאת לא חיתה יכולה להמלט מספור תולדות היתדות בדור העבר, שכמעט בכל מקצועותיה לקח שד"ל חלק גדול.

לתולדות התפתחותו השכלית של שד"ל יקרות מאד אגרותיו העבריות והלועזיות (באיטלקית, צרפתית ורומית). ביחוד מצטיינות האחרונות בתמימותן ובשפעת הפרטים. באגרותיו אלה — הכתובות על הרוב לידידים ואוהבים נאמנים שהיו מכירים אותו פנים בפנים (ולא כן רוב האנשים שאליהם נכתבו האגרות העבריות) — לא הסתיר שד"ל דבר מכל אשר רחש לבו.

מלבד אגרותיו היו לפני, בכתבי את הרשומה הביאוגרפית, הספרים האלה:

(א) מספרי שד"ל:

(1) כנור נעים ב"ח; (2) אוהב גר; (3) בית האצור ג' לשכות; (4) ויכוח על הקבלה וקדמות ס' זוהר; (5) ספר ישעיה מפורש עברית; (6) מבוטא למחזור כמנהג בני רומי; (7) פירוש התורה והקדמה איטלקית; (8) ידי יוסף, רשימת סגרי אלמנצי; (9) דיוון ר' יהודה הלוי; (10) פירושים על ירמיה, יחזקאל, משלי ואיוב; (11) יסודי התורה; (12) נחלת שד"ל ב"ח; (13) תוספות לס' העידן; (14) מאמר ביסודי דקדוק; (15) פניני שד"ל;

16) Prolegomeni ad una grammatica ragionata della lingua ebraica; 17) Il Guidaismo illustrato; 18) Lezioni di storia Giudaica; 19) Grammatica della lingua ebraica; 20) Discorsi morali agli studenti israeliti; 21) Lezioni di Teologia morale isr.; 22) Lezioni di Teologia dogmatica isr.; 23) Elementi grammaticali del Caldeo Biblico e del dialetto, Talmudico; 24) Opere del De-Rossi concernenti l'ebraica letteratura e bibliografia; 25) Discorsi storico-religiosi agli studenti israeliti; 26) La sacra Biblia volgarizzata da S.D.L. e continuatori; 27) Torah Nidrescet, volgarizzato dal Rabb. M. Coen-Porto; 28) Autobiografia di S.D.L. ecc.

(ב) מספרי אחרים:

(1) אגרות ש"ר ד"ח; (2) עונב רחל, כתבי רחל מורפורגו; (3) ידי יוסף, כתבי אלמנצי; (4) יד שד"ל, סאת פרום קספיליוני (עם תוספת איטלקית);

5) Index raisonné des Livres de Correspondance de feu S.D.L. précédé d'un Avant-propos, et suivi d'un Essai de Pensées et Jugements. — Padoue 1878; 6) Catalogo ragionato degli scritti sparsi di S.D.L.; 7) L'Istituto scolastico della Comunità Israelitica di Trieste 1786—1886, cenni storici documentati da V. Castiglioni; 8) Due discorsi in morte del prof. S.D.L. dal Prof. Marco Tedeschi, Trieste 1866; 9) Della vita e delle opere del prof. S.D.L. commemorazione letta dal Prof. Giuseppe De-Leva.

ומלבד הספרים השתמשתי גם בוכרונות אנשים פרטים.

I.

ביום ו', ר"ח אלול התקס', בשעה השביעית אחר הצהריים, נולד שמואל דוד לוצאמו לאביו חזקיה ואמו מרים מלכה, בעיר טריאסטי בבית נומר תרס"ו. הוריו היו ילידי הכפר סנרניאל במחוז פריאול. אביו חזקיה (נולד כ' שבט תקכ"א) קבל חנוכו בעברית ואיטלקית. כתיבה וחשבון, מאביו ברוך, הוא מורו היחיד, ובשנת 1776 נסע לטריאסטי, אל אחיו הגדול דוד, וילמד אצלו שנה תמימה חרושת העצים. בהיותו בעל תכונה מלנכולית ומתרחות, היה מתעסק בשוכו הביתה במסמתי הקבלה. למרות אי־דעתו את הדקדוק והארתיגרפיה העברית, הרגיש חזקיה בנסשו נסיה חזקה לחבר ספרים. שרל בעצמו מיחס נסיה זו להתבודדותו וחסרון רעים וצורך גדול לאיזה דבר בשביל לבלות זמנו. בכל זאת יש ליחסה גם אל קנאתו בבני משפחתו, משפחת לוצאמו, המפוארה במתבירים ומלומדים, וביחוד קרוביו האחים הפייטנים ד"ר יצחק דוד אפרים לוצאמו. חבוריו הראשונים של חזקיה היו: זקני בת ציון, רשימה בסדר אלף־בית משמות אנשים במקרא ותלמוד, ופתרון חלומות, לקושים מכל מה שנמצא בתלמוד על פתרון חלומות. שני החבורים האלה הם רק חלק חבור גדול בשם: ספר חמדת הגערים. מלוקט מהודר ומהנמרא ושאר מפרשים, חברתי אותו אני הקטן חזקיה בר ברוך בימי חרפי שנת התקל"ח ליצירה. גם השאיר חזקיה פירושים לספרים רבים במקרא. בירח ספטמבר 1777 נורשו יהודי הכפרים במחוז פריאול, בגורת הריסובליקה הדינציאנית, וביניהם יושבי סנרניאל. משפחת לוצאמו התיישבה בטריאסטי. אז שככה לזמן מה תאות החבור בחזקיה, אך להתאסף לגמרי לא יכול, וחכונות ועיונות שונים נשארו ממנו, וביניהם גם חבור על תריג מצות, שכתב בזמן מאוחר להגירה.

גם היה חזקיה חזק וחושב במכניקה. הוא היה חפץ להמציא מכונת perpetuum mobile (מתנועע תמיד), וגם המציא מכונה פועלת בקישור ועשה דונמא קמנה; אולם להוציא את הדבר בפועל במלואו היה צריך לפחות לעשרת אלפי פלודין, ולו לא היה (כמו שאומר באגדתו אל פרנס הקהלה, בשאלו את עצתו בזה) אף מאה כסף. ר"ח ניסן תקס' החליט חזקיה להקדיש מעשר הכנסותיו לדברי צדקה. מדה זו שמר גם שרל עד שנת תקס"ט, אך מאז והלאה היו צדקותיו מרובות על המעשר.

תשע שנים חכה חזקיה לקרובת איש עשיר, אשר הבטיחהו האחרון לתת לו לאשה; אולם לבסוף נתנו לאתר יתרון עליו, ואז באה לו הצעת אחותו, שדרה כנוריציה, לקחת לו לאשה את מרים מלכה, יעש כן. נשואיהם היו ביום כ"ח ניבכרים 1795. מרים מלכה היתה בת איש פריאולי, שמואל קורמונס, שנסע לארץ ישראל, ובמות עליו שם אשתו ואחת מכנותיו, שב לארץ מולדתו, ושם שנה את כנויו ויקרא בשם "לולי", באמרו: לא־לי עוד לעשות נכסים ועושר. במותו השאיר ארבעה בנים ואת מרים מלכה בתו, אשר עד נשואיה היתה משרתת בבית דודתה. מתכונתה היתה טובה ושקמה, סבלנית ופליגמטית, קמנת־קומה ובריאת־בשר. כל ימיה בלחה עם חזקיה בשלום ואהבה; היא היתה קוראת במקרא והוא מתרגם, ומחלקת עמו את החיים במלואם.

חזקיה היה חזק עמק, ירא ה' וצנוע, בעל ואב טוב. מכניק וחרש חרוץ, מלומד ואהוב לכל מכיריו, כיהודים כנוצרים, — בקצרה, איש ראוי להיות אבי אחד הגדולים.

נפוליון אמר: מבלי לחשוב הרבה אוכל להרץ משפט, כי כל עתידות הילד תלויות רק באמו. ביחס אל שד"ל לא התאמת משפטו של נפוליון.

בתולדות הגדולים אנו רואים הרבה פעמים את החזיון הזה: האב מתנגד לנשיות בנו ומשתדל להרחיקו מן הדרך אשר בו עתיד הבן למצוא את יעדיו. הבן משתקק לספרות, והאב חסין לעשותו לסחר; הבן נוטה בכל בינתו וחושיו למדעי הטבע, והאב נזר עליו לעסוק בתיאולוגיה. הנער מתקומם בכל כחו נגד כפיית האב, ולעזרתו תחיש לפעמים האם ותשתדל להצילו מחמת אביו.

אבל ההפך מזה נראה בשד"ל. אמו היתה מתנגדת לכל נפשותיו ורנשותיו ותכריחהו לעסוק בחרישת העצים, ולבסוף, בראותה כי לריק יגיעה, אמרה לעשותו לסחר, ורק מותה הפריע עצתה. כמעט שלא השפיעה מאומה על התפתחות כשרונותיו, ולא ירש ממנה כי אם הפליגמיות שהיתה בה. באלפי אנדותיו כמעט לא יזכרנה.

לעומת זאת רבה היתה השפעת אביו: ממנו ירש שד"ל את ההתרכוזות ועומק העיון, חפשויות רוחו, אוסיו וטובי-מוגו, והעולה על הכל — רוח המקרא, שהיה ליסוד חייו. אביו נתן לו להתעסק בלמודים שלקחו את לבו, עד שמנה עשרה שנה. וגם אחרי כן לא עצבו בראותו שהוא להוש במדה יתרה אחרי למודיו. בכלל הניח אביו אחריו רושם גדול בלבו של שד"ל. כל ימיו לא נמנע מלהזכירו בכתביו ביראת הכבוד, אם רק הרשה הענין. ביתור היה מוכיר בנעמיות יתרה את פשימותו ותמיכותו הביכלית ועומק ידיעתו בספר הספרים הזה, ופנה מקום לדעותיו בפירושו. ברברו על החדור ברברי הנביאים, שאינו נקה אלא מתוך שירי המקרא, ולא מתוך שירי יון ורומי, — יוסיף: ואדוני אבי ז"ל, שהיה חרש עצים, וסימיו לא קרא הומיר או ורגיל, והיה קורא בתנ"ך בכל יום, הצליח להכנס במחשבת יעקב אבינו בשעה שאמר לישועתך קייתי ה'; וגדלסון, שהעמיק החקירה בשירי האומות וכתב מאמר נכבד על הנשגב, לא הצליח הרבה בהבנת המקראות הפתימים אשר בתהלים. בכלל אהב להציב את אביו, כסמל היהדות הפשוטה, נגד מגדלסון, סמל היהדות המושכלת, ובצאתו (במכה"ע, איורעאליששע אנגאלען) במחאה נגד מכ"ע צרפתי אחד, אשר אמר, כי ריניו ולוצמו והקולניגום הפדוכני מחזיקים ביסורי מגדלסון, — יקביל את אביו לעומת האחרון ברברים האלה: אבי, חרש עצים עני, ידע, מלבד חכמת המיכניקה, גם הפיסיקה, שלמד מתוך ספרי בנימין מרסין. הלא הוא שנפח בי רוח החקירה האמתית והחפשית... בהיותי עוד צעיר לימים אמר לי, כי לא מצא בקסר סידון (של מגדלסון) שום רעיון מוצק. אמנם הוא האמין בהשאת הנפש, אבל האמין בה בתור עיקר דתי. והוא האיש שבו ראיתי את השיפוס של היהדות והפילאנתרופיה הכללית, הצדקה בלי להג הרבה, והבקרת הסכלנית וטהר המחשבה המתובר לתמימות החיים וטהרם. — שיפוס שאני מחזיק בו ושקוה כי הקולניגום הפדוכני לא יחדל מלהחזיק בו.

שד"ל נולד להוריו אחרי מות עליהם שני בנים. בן שלש שנים שלחורו התדרה, ואביו היה מלווה יום יום, מהיותו חרד מאד על בנו זה שזכה ה' להכניסו בלמד תורתו. בן ארבע וחצי בא שמואל דוד לתלמוד-תורה המסוארה והמצוינה מאז במריאסמי. על דבר מוריו הראשונים לא נשארה לנו שום ידיעה. רק זאת נדע, כי בשנה השמינית לחייו היה לו מורה צעיר ומדור במלאכתו, שלמד עמו ספר איוב, ואז התחיל כבר להכיר את יפי השירה האמתית. בשנה (1808) עבר חזקה לגור בביתו, שקנה לו

במגרש פונדרס, מחוץ לעיר, עוד בשנת 1800. הבית הזה, הנשקף על פני המישור, מראה המבט ביסוד, הנבעות, וזיית השמש וביאתו — הרהיבו את לב לוצאמו הנער. כבר אז חזנת בנפשו הזרע שהצמיח אחרי כן את הפינומן הנפלא, אשר נראה בשדיל כל ימי חייו: מלחמת התבונה והרנש, ה"יוניות" וה"עבריות", אלה היסודות ההפכיים שהיו שולמים תמיד בקרבנו. באותה שעה שהיה שדיל כלל מלא רנש, שירה ופעה, היה לחם נגד טפוח היוסי, נגד סרדי הרנש שהתגשמו בסרי השכלת היונים; הוא, הפייטן, היה מנתח העקר קרמניות ומתמרמר על האמצעיםמו, ש"אין לו פרי כי אם פרחים". חיון זה נראה גם ביהוסו אל רעיו; אגרותיו אליהם מראות לנו, כי בשעה שהוא מרעים על אהבו בכעס יליד מוחו, לבו מלא רנשי אהבה לו...

למד ספר איוב ולשונו הקצרה והנשנבה הביא את שדיל לידי הכרת הצורך בפירושים חדשים, טובים מהישנים, לכתבי הקדש, והיה מודיע את צערו לחבריו הקטנים ואת תקותו למלאות בעצמו בימים יבואו את החסרון הזה ולהחליף פירושי רש"י בטובים מהם, ילידי שכלו.

כן תשע בא למחלקה נבונה. פה היה מורה איטלקית ורומית רבי מרדכי יצחק קולוניא, סגן הרב. הוא היה — יספר שדיל — זקן ומלומד גדול, בעל התנהגות נמרצה מאד, וכלבו כבדתו כבוד גדול, עד כי הגה קל היוצא מפיו, מעשה קמן שבקטנים, היליד בי התבוננות יתרה. הוא היה בימים ההם מדקדק גדול ומנוסה למדי במדע ובחיים. הוא הוא שנפח בי אהבת הדקדוק העברי ובקשת הבקרת והבחינה המדעית יותר מעשר שנים הייתי תלמידו של קולוניא.

מורה התלמד היה הרב אברהם אליעזר לוי, יליד ירושלים, אשר משנת 1801 היה רב ראשי בפריאסטרי. אצלו למד שדיל חמש שנים. לוי היה, לפי דברי האחרון, מתודד מאד בפלסול, אולם פלסול נכון ולא סופיסטי, כצניעותו, שהיתה נמרצת, אבל תמה. הוא זה הרב לוי אשר נתן אחר כך הסכמתו על תרגומו האיטלקי של שדיל לסדרו התפלות במנהג אשכנז, הנרסס בווינא בשנת 1821, ושמו של לוי חתום גם תחת ההקדמה האיטלקית לספר הזה. אמנם לפי דברי שחזיל, תלמיד שדיל, ידי האחרון כתבזה. בזמן שהוא התחיל שדיל ללמד אשכנזית אצל מאיר רנדינר, שהורדו איזה זמן גם לשון צרפת.

הלומדים העברים, שעד עתה לא הניחו לו זמן פנוי, כי אם שעה או שתיים ביום, הוקטנו עתה בהכרח בגלל למודים אחרים. מלבד עברית, אשכנזית וחשבון, למדו בביה"ס הזה גם איטלקית, צרפתית ורומית, ניאונרפיה והסמוריה כללית.

בין המורים נמנו גם רפאל ברוך סגרי (Segrè) ואורי חי סרבל, הוא סגן המנהל. הראשון היה חכם ומלומד מצוין והיה ידידו של הירץ הומברג. אחד הנוברנסורים ביסוד קוראו. חכם גדול וצנוע. הוא היה מורה החלק ההגיוני בדקדוק, שמוש לשון אשכנז ורומי, והיה ממעים לתלמידיו את יפי הסגנון האיטלקי.

סרבל הורה עברית, צרפתית, ניאונרפיה והסמוריה. לו היתה ביבוליותיקה יקרה (שהיתה אחרי מותו קנין בית מדרש הרבנים הברסלאי), אשר השתמש בה שדיל גם אחר כך, בעבודתו כ"אחב נרי. סרבל היה בעל ידיעות רחבות והרחיב והגדיל את חוג ידיעות תלמידו. ביראה וכבוד היה נושא על שפתיו שם מגדלסון, ניוסון וגדולים אחרים, וכלמדו מתן ספר צרפתי את ההסמוריה הכללית, הוסיף מעצמו דפים אחרים, המכילים תולדות היהודים מסימס עד קארל הגדול.

בן אחת עשרה שנה (מרחשון תקע"ב) נסה שר"ל לכתוב רקדוק עברי בלשון איטלקית, וכן שהים עשרה התחיל לעסוק בכתיבת ספר איסופו. איש נבון וממשל משלים נאים, והוא כולל שני ספרים: ספר חיי איסופו וספר משלי איסופו, מתורגם עברית מאת שמואל דוד לוצאטו הקמן בשנת ובתחוננים אוכילס בפרט קמץ. ונס כתב איוו פירושים על התורה.

בימים ההם כבר קננה בו האהבה לספרים יקרים וכתבייד, והיה מנקר בנל של הספרים הקרועים והישנים המוטלים בסנת התלמוד-תורה. שם מצא את הספר שהשתמש בו אחיך במשך שנים רבות לרנל הקירותיו בתרגומים, אשר על אדותיו הוא כותב ב.אוהב נר: "נשאר סמון בחשך ואיש לא ידעו, עד אשר הקרה ה' אליה לפני ומצאתיו משלך בין בלויי הספרים הגנוזים בעלית בית הכנסת ועומדים לקבורה. ואראוהו ואחטול עליו, ואחמדרו ואקחהו, ואביאנו אל ביתי, והנה הוא שלם מראש ועד סוף, איננו חסר דבר, רק שמו ושם כותבו איננו כתוב עליו, ואני אקראנו יאר כי בשנת יארד לאלף הששי הועתק".

בבית הספר ראה גם כן "עורך" כתבייד ישן חסר ראש וסוף מונח באחד הארונות, ונשאר זכרוננו בלבו, והיה נכסף לו תמיד, ובשמחה קנהו במחיר רב אחרי לין או ליד שנים. "בשנת 1812 — יספר שר"ל — אנה המקרה לידי רומן צרפתי בשם "אלכסיס" (שם סחברו לא אדע) וקראתי מסנו דפיס אחרים. אלכסיס היה נער ממונה ומחונן, ומקרים רעים הכריותו לגור בין אכרים ורועים. והיה חיוס וישן בשדה, ובצדו שירי וירגילוס, יתרו מחיו חקודמים. ויעבור אדם גדול על פניו, וירא את הספר, וידבר עם הנער ויכיר את מולדתו ותכונותיו הטובות, ויקחהו אליה, ועוד ועוד. זהו מה שנשאר בזכרוננו זה שלשים וחמש שנה. אחר זמן מה הרגשתי צורך בגגרים חדשים. אבי לא יכול או לא חשב להכרחית להכניס לי, ואגמר בלבי לעשות כאלכסיס. באחר ימי אקטובר, בשעה השמינית בבקר, לקחתי את הספר "החובות המסוריים" (Doveri morali) מאת פרנס שישקו סואבי, ותחת לכתו הספר יצאתי את העיר ואלך שעות אחדות עם הספר בידי מבלי דעת אנה פני מועדות. יהודים אחרים שאלוני על דבר דרכי ויאמינו לחשובתי כי הולך אני הכפרה. אחרי כן שאלני נצורי אחד, בלתי מכירני, ובראותו את סוכתי בתשובתי יעצני לשוב עמו. ואני, אם מחיותי יגע סעמל חדרך או מחוכתי כי צדק הנכרי הטוב כמשפט, שבתי עמו ואראוהו את בית אבותי ויביאני שמה ויתנני על ידו. לאשרי היתה השעה אחר הצהריים, שאז הייתי רגיל לשוב מבית הספר, ולכן תיו אבותי שלישי, כי חשבו שהלכתי שמה. אבי נתן להנכרי הטוב עשרה קרייצה, לא הוכיחני מאומה על משוגתי ונשב אל הלחם כיום יום. אמי הכינה לי מלבוש מאחד בגדיה. המלבוש היה צבוע כבגדי הגשמים, ובלבשי בפעם הראשונה את בגדי קראו אחרי נערי הרחוב: אפיסקופוס! אפיסקופוס! ולא תפצתי ללבשהו יותר. אחרי כן צבעו את שלמתי שחור ואלבשה. ה' הוא חידע כמה שגעונות אחרים היו באים לי אלו הייתי קורא רומנס אחרים בימים ההם".

בראשית שנת 1813 חלה שר"ל מחלה אנושה, והריר פריצי, שהיה רופא ביתם, מצא סבת המחלה בשקירה יתרה. ובעצתו לקחהו אביו מבית הספר והיה שולחו רק לשעורי התלמוד של לוי, ויתן לו ספרים עברים למקרא, וביניהם. ספר הברית ונס למדרה חרשת העצים. בימים ההם החל לכתוב גם שירים, עברית ואיטלקית.

II.

כשני ירחים קודם מלאת לשר"ל שלש עשרה שנה נתן לו אביו למנחה פנקס, לרשום בו את רעיוני לבו. בלי ספק בחר במנחה כזו מאהבת עשות-ספרים שהיתה מקנת בלב חזקה ושרצה להנחיל לבנו. ואמנם מנחה זו חזקה והגדילה באמת את האהבה ההיא גם בלב ונרטה בלבתי אבוד לו כל מחשבה הבאה במחווה.

בשנה ההיא. בעברו על פני העין יעקב, גלה שריל וימצא, כי בימי התלמוד לא היו עדיין הנקודות והמעמים. את מציאתו זאת השמיע לאביו, והוא נתעצב על זה בתחלה מאד, וכבוא הדיר פריצי לבקר את אמו בחלותה, ספר לו חזקיה מזה. פריצי היה איש חכם ומלומד גדול וינסה להוכיח לשדיל מן התלמוד, כי הנקודות מוצאן עוד מומן עזרא. האחרון התייש בענותו, אולם עמד על דעתו, כי בכל אופן לא היו ציונים כתובים בימי התלמוד. ודעה זו הולידה בלבו עוד אחרת. הוזהר מוכיר את הנקודות והמעמים, ואם כן מן ההכרח כי גם הוא מאוחר כמזהם, ולא כמו שרנילים ליחסהו לרבותינו הקדמונים. החקירה הזאת התרחבה אצלו אחר כך, ותוצאותיה היה הספר "יכוח על הקבלה", שיצא בשנת תרי"ב. אז התחילו דעותיו להתרחק מעט מעט מדעות אביו; אולם האחרון נשא זאת במנוחה. רק פעם אחת צער שדיל את אביו בכסירתו זו. אמו היתה חולה את חליה אשר מתה בה. נראת אביו כי כל תפלותיו לא יועילו, חשב בצדקתו, כי תפלת ילד תמים תוכל לפעול יותר, ויחמוץ ללמד את בנו להתפלל על פי הקבלה בכוונות, זאת אומרת: לקדש הרעיונות ולטהרם מכל ארציות ולעלות בהם לעולם העשיה, משם ליצירה, בריאה, וכן הלאה דרגת דרגת עד "אדם קדמון", ולחלות פני "אין-סוף" לפנות לתחינות המתפלל ולמלאות בקשתו ולמלמדו מצרתו. ושדיל, מחדלו כבר להאמין בדברים כאלה, השיב את פני אביו.

13 אפריל 1814 מתה אמו ותעזוב לאנחות ועמל אב ושני בנים צעירים ומסונקים. ענינת המשפחה לא הרשתה לקחת משרתה, ובהיות הבת קטנה עוד הוכרח שדיל להיות כמשך שנים רבות המבשל והמנהל כלכלת הבית, לפי מה שהותרהו בענין זה בת דודו, היא הסימנית רחל מורפורנו, אשר בכל חייה, וביתוד הספרותיים, לקח שדיל חלק. כבואו בימים וזה זוכר את שבתו כפעם בפעם לפני התנור, שקוע באיזה ספר פילוסופי, בבפסו על האש, כי תמלא חובתה, והנה בא איש החדרה ויעירהו מקריאתו, כי מלא הבית עשן.

אמו, כראותה שאיננו נוטה ללמוד חרשת העצים, היתה חושבת תמיד להביאהו לבית מסחר. אולם מותה הפריע את מחשבתה.

לאביו היתה ביבליותיקה עברית הגונה ובספריה הגה ולמד כחפצו. רק חסרון ספרים איטלקים היה מרגש לו מאד. מלבד זה היה הולך יום יום לבית דודו, כי גם שם היתה ביבליותיקה עברית, וביתוד ספרי הדקדוק הקדמונים אשר עזב דודו, דוד לוצאמו, ירושה לנכדו יצחק, אחי רחל מורפורנו. שם היה מבלה שעות רבות בקריאה וחקירה עם רחל. לדעתו התחיל להבראות בו כבר אז הקשר לדקדוק העברי וכל המתיחס אליו, ולא מעט היתה השפעת ספרי הביבליותיקה ההיא, שהיו רובם בדקדוק ופילולוגיה. על חקריותו המאוחרת. ומיעוט הספרים הלועזיים הקנה לו גם את עומק ידיעתו בעברית, על ידי רבי חקירתו וקריאתו.

מן הספרים האיטלקים היו לו ספרי סואבי: הספורים המוסריים והחובות המוסריים, ואחר כך קנה מכסף הנקבץ על יד (כי אביו לא עזבו מימיו בלי איזו אנורות) גם את ספרי סואבי האחרים.

גם היה קונה חבורי קונדילק, ספר ספר במחיר 15 קרייצר. קונדילק ולוק השפיעו עליו הרבה. מהראשון למד לדבר ולכתוב בקיצור ובבירור, לנתח כל דבר, להסיר מלבו ומטביו דרך הלעג והלצון וערכוב הענינים ואספת מאמרי זולתו ללא הועיל והבאת דברי זולתו ביופיים, בהשמטות ובחלופים. בייחד פעלו עליו והקנו לו את הדרך האנליטית

הספרים: *L'art de penser, L'art d'écrire, La langue des calculs*. תבונה זו היתה מתגדלת ומתרחבת על ידי שמוש בלשון עברית ופירוש רש"י על התלמוד, ששמר לו שד"ל אהבה וכבוד במדה גדולה עד יומו האחרון.

באביב 1815 נמצאה כבר בידו מחברת כוללת ליו שירים בשם "כנור נעים". ביניהם היתה גם שירתו על סדר העבודה (כנור נעים עמוד כ"ט). נעלים מאד היו רנשי אהבתו ורחמיו על כל חי. בילדותו כתב שירים אחרים בענין התתולים. אשר היתה לו אהבה יתרה אליהם, והיה ער פעם אחת כל הלילה לבלתי הפריע מנוחת התתולים הילודים במטתו. כשהוקין היה אומר, כי ההרג עכבר מוכשר להרג גם אדם.

בשנת 1814 כתב בסנקטו תכנית עבודה ספרותית לעשרים ושש שנים: שש שנים לחבור קונקורדנציה שלמה על השמות, הפעלים והמלים, אותיות השמוש ושמות פרטיים; תרגום שלש שנים, פירוש תנ"ך על פי הדקדוק שלש שנים; ספר-מלים עברי-איטלקי ואיטלקי-עברי שתי שנים; פירוש תנ"ך על פי התלמוד שתי שנים; פירוש מדעי לתנ"ך עם רשימת המצות בשיר חמש שנים; מאמר על המדעים, על פי הפירוש הגזכר, שלש שנים.

אחרי יציאתו מתלמוד-התורה היה עוסק רק בלשונות עברית, איטלקית וצרפתית. את האשכנזית והרומית עזב כליל. והנה התעורר בו, מקץ עשרים ירחים לצאתו מבית הספר, הרצון ללמוד חכמת הרפואה, והיה מוכרח, כמוכן, ללמד גם רומית, שהיתה לו לזר, ומי יודע אם היה מאריך ללמדה, לולא הלקסיקון התלמודי של בוקשטורף והעבר-אירמי של קוציוס, שמצא אצל דודו יהודה לולי. הספרים האלה, הכתובים רומית ועוסקים בענינים אהובים לו, הביאו בלבו החשק והסבלנות ללמוד הלשון ההיא, עד שהשתלם בה וידעה על בוריה, אם אמנם יותר נקל היה לו תמיד לכתוב עברית, כנראה מאנחותיו הרומיות וכעדותו בעצמו באחת אנחותיו אל הדיר זקש.

בלשון אשכנזי היה עסקו מעט, והספר האשכנזי הראשון שקרא בשקידה ועין היה *Lehrgebäude* של גויניוס, שבא לידו בשנת 1829. ירחים אחדים פרס עזבו את מראסטי לבוא לסרובה, וכבואו לסרובה היה קורא הרבה בספרים שהיה מקבל מגרמניה, וכיניהם פירושי גויניוס, דקדוק איבלד, היסטוריה יוסט, ספר צונץ וגינר, ועוד רבים אחרים. ובכל זאת לא מצא מימיו די עז בגפשו לכתוב ולדבר אשכנזית, וגם היה מבקש מן הכותבים אליו בלשון זו לכתוב בכתיבה רומית, כי קשתה עליו קריאת האשכנזית.

בשנות 1815—16 למד חרשת העצים, מלבד קראו וכתבו עברית ועסקו בחבור מאמרים נגד קדמות הוזהר ופירושי המקראות. ועם זה היה מלקט דוגמאות מדרכי השירה העברית, מכלכל הנהגת הבית ומעתיק כתבות המצבות אשר בשדה הקברות.

בין הספרים שקרא אז היה *Les caractères* מאת *La Bruyère*, שהיה חביב עליו מאד בשביל קוצר סגנונו ודיוקו. וביחוד עשו עליו רושם המורים האלה: "האיש הדואג בעבודותיו הספרותיות לבני דורו בלבד, אהב עצמו יותר מכתביו. צריך לשאוף תמיד אל השלימות, ואז יתנו לנו הדורות הבאים את הצדקה שמנעו ממנו בני דורנו. הרעיון הזה נשאר בלב שד"ל והיה פתגמו תמיד ומנחתו העקרת בכל חבוריו ומעשיו. הרב לוי היה מעוררו ומספיר בו להכין עצמו לרבנות והיה מבטיחו להמציא לו כסא רבנות לשנת העשרים לחייו; אבל שד"ל היה משיב לו: הרבנות נותנת לחם לבעליה ורבו הקוסצים עליה, אולם למודי הלשון והבקרת שנואים הם, ותוכותי להקדיש עצמי לחם. ומלבד זאת היה מסבועו ביישן וקולו נמוך, עד כי חשב את עצמו כלתי מוכשר לחם.

עד קיץ 1816 היה שד"ל מבקר יום יום את שעורי הרב לוי בתלמוד, ואחר כך היו עליו למעמסה, לא באשמת הלמוד, כי אם מסבת קלות דעתם של התלמידים. כל ענין קצן היה נותן להם סבה לשחוק, ובתשובה על מוסר הרב היו מפילים את האשמה איש על רעהו. פעם אחת בשחקם, ושד"ל לא אשם בדבר, דבר אליו הרב קשות, ולא יסף עוד שד"ל לכא שמה.

בעת ההיא היה מבקר גם את הרב קלוניא, שנתעור, והיה קורא לפניו וכותב בשבילו. כי גם בהיותו עור היה הרב דורש בכל שבת, ומלכד ציטטות ביבוליות היה מסתייע בדרשותיו גם בספרות הרומית. הנכבוד הגדול שהיה לב שד"ל רוחש אליו היה מתמעט והולך כאשר החל להכירו היטב. כי נראה לו שיריעתו הגדולה היתה תלויה יותר בזכותו מבשכלו, ולדרשותיו היתה רק יסעה חזונית והרור מליצי. וגם תכונות נמשו של הרב והתנהגותו עם הבריות בדרך ארץ, אפילו כנגד אל האמת — לא ישרה בעיני שד"ל.

הרושם הזה נשאר עמוק בלב שד"ל, עד כי ארבעים ושלוש שנים (1359)

אחר כן כתב:

„לכבוד האמת אשנה ואשליש, כי החכם התוא (קלוניא) מלכד רוב ידיעותיו בתורה ובחכמות ובלשונות, היה צריך וחסיד, והרביץ תורה הרבה, ונסע בלב תלמידיו יראת שמים ומדות מצות, ואשר הקהלה שאדם כמהו שריו בתוכה, ותנני רואה כי הרושם תרע, שגרשם בלבי לאותו דרך ואין שחיה בו, לא נרשם בלב שאר תלמידיו, ואין אחד מהם שיגנה אותו על כך, גם אין בתם אחד שקבל שום הסבר בדרכיו ומדותיו מפני שלמד ושמש לפני החכם התוא. מכאן רואה אנכי כי תוא דל היה זכאי, ומדותיו תועילו לכל תורבים אליו, איך (לפי מצב העולם ותכונת רוב אנשיו) טובים ומועילים היו כל דרכיו; ואותו תלמיד, שאחד מדרכי רבו לא היה לרצון לפניו, הוא כשל במיעוטו ואין ראוי ליתן דופי באותו הרב עד שיברא חי' שמים חדשים, ומלאו פני תבל שדליים.

הגני תרשבו, כי „דרך ארץ“ מדומה זה של הרב קלוניא והמדות הפשוטות והגעלות של הרב לוי. היו ההתחלה והיסוד לשפתו של שד"ל, ליחס כל פחיתות לאנשי אתונה, אז, לפי בפינו דניל, אמרציסמוס, וכל מיה משובתת ליהודאיסמוס, ושיטה זו היתה הולכת ומתגברת בשד"ל כל ימיו.

בחדש מאי 1816 בא לפריאסטי בן רודו של שד"ל, שמואל חיים לולי מגוריציא, בתור מורה בבית אחד נכברי העיר, ועמד במשמרתו זו שלש שנים. הודות להתבודדותו התודע שד"ל אל לולי רק כששה ירחים אחרי בואו, ומני אז נשארו ידידים נאמנים כל ימיהם. לולי היה גדול משד"ל שלש עשרה שנה והיה מתון ברעתו ונח בדבורו, חקן עמוק ומבין בכל דבר הבא לפניו. לא היה עובר יום מבלי שיתראו וישוחחו. שד"ל היה מציע לפניו את מחשבותיו ועבודותיו, ולולי היה מנתחן ומבקרן, ובאופן זה היו מתחדדים ומועילים איש לרעהו. וביחוד מצוינים וכוחיהם על קרמות הוזהר, ערך הקבלה וקדמות הנקודות והמעשים. שד"ל היה מתנגד לאור שכלו ושולל, כמובן, את כל אלה, ולולי היה מאמין בקבלה ומשתרל על כן להחזיק בכל עוז בקדמות יסודה, הוזהר, ולהגין עליו.

כעבור שנה אסף שד"ל בספר את יסודותיו נגד קרמות הוזהר, הנקודות והמעשים, בשם „מאמר הנקוד“. לולי רצה להחזיר את שד"ל מרעותיו אלה וכתב אל י. ש. ריניז על דבר המחברת ויציר, לפניו בצבעים מבהילים את התוצאות הרעות אשר תוכל לנרם לאמנה מחברת כזו. ויסתר ריניז ויסתור את דעות שד"ל, והאחרון חזר וסתר את דברי ריניז לפני לולי. באחרונה ראה ריניז את חזק דעות מתנגדו והחליט לבלתי התווכח

השלה III.

(חברת י"ג)

5

עוד, ובסוף דבריו יאמר: "תעזוב מאמרו על הנקודה, יבש היה נקודים¹". אחר כך, בספטמבר 1818, נסע ריגו לטריאסטי ויתדע אל שרל.²

י. ש. ריגו היה למדן גדול וסופר מהיר. סגנונו הוא כביר ויפה ועשיר כאחד, ומסכה כמעין, כן בסירושיו וכן בלילוסופיה, באגרותיו ובחקירותיו היותר ממשיות. היה סיימן בעברית ובאיטלקית ובעל ידיעות רחבות. לעמדת זאת היו דעותיו בעניני אמונה ודת רפות מאד ובלתי תמידיות. ריגו מנשא את חכמי המשנה והתלמוד במבוא ובסירושיו, ולעמדת זאת ישפילם בבחינת הקבלה, ויחד עם זה משתדל להסכים את התורה עם הפילוסופיה. אבל שרל היה ההפך ממנו בכל אלה. הוא היה מחזיק בכל עז בדעותיו והיה מוֹנֵן ונלהם על אמונתו תמיד, עד יומו האחרון.

לא מעטה היא התועלת שיצאה לשרל מהתדעוּתו אל ריגו. באגרותיהם שהחלימו במשך ליו שנה גדונו הענינים העומדים ברום עולם היהדות. שרל וישרי הם שני קוטבים הפכים שאינם יכולים להשלים ולהתאחד בחקירותיהם. נפלאה היא אמונת שרל לידידיו. למרות כל התנגדותו לריגו, לא השמיע כל ימיו את משפטו עליו. רק אגרת קטנה נשמרה, שבה הביע בקיצור את רותו. כונתי בזה על אגרתו אל יוסף לִמִּים (Epistolario p. 830). וזהו תכנה:

"במקום אגרתך המלמדת מלים: הוריעני משפטך על 'בחינת הקבלה'. אוצר לך, כי חספר ההוא, כמו האחרים של חסברה, הוא שטחי ומקולקל מצד המדע, ומוזק ומסוכן מצד הדת. הייתי ידיר ליו שנה, ובדבריו חסיד מהיותו זקן סמני ומפני הכבוד התאפקתי מלפרסם התנגדותי לספריו האחרונים. ואולי אחיה מוכרח לברר דעתי באיזה מקום".

בשנת 1818 התחיל לחבר ספר פילוסופי-תיאולוגי בשם "תורה נדרשת". בימים המזכירים ההם, אשר היה יושב מחוץ למחנה, ואין איש מאנשי עירו מכיר אותו, בימים ההם, והוא בן שבע עשרה שנה, סבב את לבו לכתב ספר לחזק האמונה, והשלים ממנו כיד פרקים. אחר כך, סוף 1818, שם לבו אל ספרו לכתבו שנית בשנויים, הוספות ונרעונים, ועשה בזה ששה פרקים. אך בספטמבר שנה ההיא התעורר בו החשך להעמיק חקר בנדרסו לשון עברית ובקדמותה ומקורה, והחקירות האלה משכו אותו אחריהן עד כי שכת את ספרו.

במרוץ הזמן שב להתעסק בדברי אמונה ובפרטים אחרים שנה את דעתו. אשר הביע בכתביו הקודמים, והיה בלבו לשוב שלישיית אל ספרו. אולם בהוסיפו לדעת את מחשבותיהם ואמונותיהם של בני דורו, ראה כי לא יוכל להועיל בדבריו על האמונה לאנשי כל המסלנות, ועל כן משך ידו ממלאכתו. אבל גם אחרי כן, בכל סירושיו וספריו, אם רק הרשה לו הענין, לא חדל מלהכות על קדקד הכופרים.

אם נתבונן בספר "תורה נדרשת" על חפש שכלו של מחברו, נמצא בו, בחוקר החפשי והצעיר הזה, גם יהודי תמים, מאמין ונאמן. מלבד דעות אחדות קלות-הערך שבספר זה, אשר מאהבתו אל האמת לא נמנע בעצמו מלבטלן אחר כך, הנה הרעיון הראשי המסעם בקרבו לא ספק מללכת ולהתחזק בו עד יומו האחרון, והוא: כי האדם מחויב בהחלט להשתמש בשכלו, באורו אשר השריש לו אלהים במותו, להכיר אמתתם ומובנם של אמונתו ומעשיו; להעמיק החקירה, לשפוט בצדק ולעשות הכל בחפזיות ודעת; כי

¹ אגרותיהם של ריגו ולולי, המלאות ענין, נמצאות בין יתר כתביו לולי שהוצאתי לאור על ידי פרופ. קספיליוני בשם "רבר שמואל" (קראקא תרנ"ח).

תורת אלהים לא תחת מסגי האור ולא תפחד מסגי הבקרת האמתית... וגם כי מצד אחד אין מנמטה הודעת האמתיות, כי אם התועלת, להרגיל את היהודי במצות ומעשים טובים ולהדריכו בדרך ישרה.

בין שיריו, פרי העת ההיא, יחשב גם השיר, חלק כחלק יאכליו, על דבר שווי-משקל הרעות והמוכות בכל מקרי החיים. המרדוכם הזה הוא מראה נפלא בהלך התפתחות מחשבתו. מתולדות הרעיון הזה לא נשאר לנו מאומה ואין אנו יודעים איך בא בלבו. רק זאת נדע, כי לא עזבו כל ימיו ועשה עליו רושם גדול, ובקבוץ אנחותיו העברי והלועזי, יעבור כבדית. האמונה הזאת בשווי-משקל המכות והרעות פתרה לו שאלת צדיק ורע לו רשע וטוב לו. עדרה אותו בכל פגעיו ומאורעיו הקשים, ומצרותיו קה תמיד טוב, כמו שנבא רק רע על תוצאות הצלחת הרשעים, והיא, האמונה הזאת, נתנה לו גם כן מופת על מציאות ה' והשגחתו. אולם המבע, לפי שמתו, מחליק לשונו לבריותיו ומיפה להם ההרה נגד האמת, רק לקיום העולם, כגון הבחור, חלוקה לו אשה וסקה לחיות חיים נעימים עם האשה אשר לקה, לא יחשוב עד כמה קשה תהיה פרנסתו, כי בעת שחתגבר עליו תאוותו יעלם ממנו המצב האמתי, וזה צריך לקיום העולם, וכן כל שאר החשוקות הן כלים שהמבע משתמש בהם לרמות בני אדם ולהוציאם ממנוחתם בעבור השגת טוב מדומה, אשר בבואו והנה הכל, ככה שזררת האילחיה בכל ומנמט הכל רק התועלת.

ובצדק העיר ד"ר ברנפלד (במחברתו, דור חכמי), כי זאת השמה הפילוסופית של התקנה הרמיונית, האילחית, בעולם הבריאה, היא העקרית בשמת היאוש של שושנהויר ותלמידו הרסמן; ומה שהביא את בני דורנו לכפירה הביא את שד"ל לאמונה ובטחון בה. בשנה ההיא החל לקרא, בזה"ר על הסדר ולהעתיק משם את המקומות הדרושים לצורך חקירותיו. גם עבר בשנה ההיא ובחורף 1817 עם אביו על פני התלמוד הבבלי, מלבד המסכתות שלמד אצל הרב לוי ואצל אביו מקודם, למען קנות לו מושג על התלמוד ולדעת מה נמצא בו ומה לא, וכיחד להוכיח אם ימצא בתלמוד עקבות הנקודות והמעשים, לתכלית זו התחיל גם כן לעבור על מדרש רבה והפסיק ב"שמות", אשר מצא שם חיבת, מסקי והחלים מזה כי המדרש מאוחר לתלמוד.

כי יודע כמה היה שד"ל נשאר בביתו ולא היה נודע אף לקרוביו, מסבת ענותנותו וכדידותו ושחיתותו המביעה, לולא אהבת אביו שהוציאתהו ממסתרו.

9 יוני 1818 היתה בפריאספי חתונת בת יוסף אליעזר מרסורנו, אחד מנכבדי העדה, התחנה החדשה, כנחנו או, ב"חידה" שהוצעה לפני הקרואים לפתרה. ויה בשמע זאת חזקה, וילך אל מחבר החידה (שמשון ורמ סינקרלי) ויבקשו לתת לו העתקה ממנה ויקחה ויביאה אל שד"ל לפתרה. אולם האחרון השיב פני אביו, באמרו, כי ללא תועלת יהיה עמלו, אחרי אשר סוף סוף לא יוכל ללכת לבית זרים ולהודיע מציאותו. ויתחיל חזקה להתעסק בעצמו בפתרון החידה. בראותו זאת, חס שד"ל על עמל אביו חסנו ופתרה לו. למחר חבר בעברית סוגים על החידה ופתרונה, עם מבוא בחרוזים, בלשון איטלקית, וחזקה מסר לניסו יהודה לולי את השירים, לחראותם להקראים, וקראו לפניהם וייסבו בעיניהם.

מאז והלאה לא נחבא עוד שד"ל, ורבים בקשו קרבתו ויקדישו לו שיריהם, והוא הקריב על זה שירת תודה לאלהים.

בוה תכלה תקופת חייו הראשונה, תקופה אשר בה, הודות לענותו ועניותו, נשמר במהרה, הרחק מקלקול החברה; עתה, אחרי היותו לאיש וידע להבחין בין טוב ורע, יכול כבר לבוא בחברת אנשים בלי כל סכנה לרוחו.

בעת ההיא החל אביו לסצר בו שיבחר באיזו מלאכה המהיה את בעליה, והוא אשם אונן, כי היה שקוע בלמודי היהדות ויחשוב כי צריכה היא לריסורמה.

הוא מצא את האמונה רעועה ונשחתה על ידי המקובלים, כתבי הקדש שגו על ידי המעתיקים והגקדנים, ומוכנם נחשך באשמת המפרשים הקדמונים והחדשים, הרקרוק נעבד רק בחמירות, בלי רוח סילוסופיה, ומעם היופי נשחת גם הוא בסואיזיה וסרחיה. וראשית תשוקתו היתה להביא שנויים בכל אלה ולהביאם למצבם הראוי. ואף כי היה עובד בחדשת העצים, בכל זאת היה לבו מלא מחשבות אחרות, עד כי לא עצר עוד אביו ברוחו וידרוש ממנו לחתום על האגרת שכתב, היא אגרת העדות, כי מלא חובתו לו וכי מהיום והלאה אין אחריותו עליו.

(עוד יבוא).

מִקְרָא הַצִּיּוֹנִים.

(לזכר הקונגרס בבזיליאה).

- אִיד עַמְכֶם קִבְּצֶכֶם מִסֵּנוֹת הַגִּלָּה.
גִּאֲקֵתוּ הַמֶּדָּה אֶת בְּלִבְכֶם הַקִּיסָה —
וְהִנֵּה נִהְיִיתָ הַמֶּרְאָה הַגְּדוֹלָה.
וְחִסְרָן מִמְּקוֹרֶה הַנֶּאֱמָן הַדְּמָעָה
הַגְּדוֹלָה. הַבְּהִירָה, הַנְּעִימָה, הַחֲסִמָּה.
אֵלֶיהָ נִתְפַּלֵּל זֶה כְּמָה . . .
- אֵין זֹאת בִּי אִם בָּאוּ עַד גֶּשֶׁשׁ הַסִּים
וּבִבְבֶּת הָעֵין הָרָעָה גִּנְעָה.
בִּי קָרְעָה הַנְּעִקָה אֶת לֵב הַשָּׁמַיִם
וַיִּשְׁאֵל בְּעֵדֵנוּ לְרַחֲמִים קִרְאָה. —
תִּלְכֵּב מִי לֹא עֲלֵץ פִּרְעָדָה לְקִרְאָתְכֶם
לֹא בִרְךְ מִדְּחוֹק עֲנִתְכֶם?
- מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לֹא זְמִירוֹת הַבַּתִּים —
בִּי קִינֹת נֹשְׁנוֹת הַחֲדָשׁוֹת לַבְּקָרִים:
וְלִצְנֵי הַשָּׁמֶשׁ אֶת עַמְכֶם הִרְאִיתִם
- מִגּוֹלָל בְּדָמָיו בְּמִים מְגָרִים.
וּבְעַמְדֶם גֵּד אֶחָד וּבִרְדֵּמָתָם יָחַד —
בְּשֹׁר מִי אִזְּ לֹא יִסְמֵר מִסְּחָד?
הַבְּרָדָה גַּא יִחַדּוּ גַם דְּמָעוֹת עֲפֻנָה
תִּבְאֲנָה נֹאד אֶחָד מִתְּפֻצּוֹת הַגּוֹלָה.
אִם פֶּדֶת אֵין עֲפֻנָה — עוֹד מִי גִאֲלֵנוּ
וְקִסָּה וּבָאָה הַשָּׁעָה הַגְּדוֹלָה.
וְאַחֲרוֹן עַל עֶשֶׂר אֶת קוֹלְכֶם יַעֲלֶה.
הִרְאִישׁוֹן לִיסֵד הַמַּעֲלָה.
- וּבִדְבָרֵי יְמֵינוּ הַמְּלָאִים אֲנָחוֹת
תִּתְאַצֵּר כְּסֻנְיָה דְּמַעֲתְכֶם הַקְּרוֹשָׁה.
מִצִּיבֵי הַדִּלְתוֹת וּבְנֵי הַמִּסְחָחוֹת
יִבְרִי מִי יִרְהֵ הָאֵבֶן הָרֹאשָׁה:
אֵךְ גַּם בְּמַחְשָׁבִים פֶּשֶׁשׁ בֵּל יִדְעֵךְ
זְכִירוֹנְכֶם בְּעַמְכֶם הַגִּדָּה . . .
- ת. נ. ביאליק.

ספרים חדשים.

לוח ארץ ישראל שמרשי וספרותי לשנת התרנ"ח. נערך בעזרת חכמים וסופרים מצוינים מאת אברהם משה לונץ. שנה שלישית. ירושלים תרנ"ז.

תחית ישראל בארץ אבותיו — הרעיון הנעלה הזה, משאת נפש כל בני ישראל הנאמנים לעמם, לא יוכל להיות מקופל ומצומצם רק בחוג צר של עבודת האדמה בלבד, כי עבודת הרוח אף היא תופסת בו מקום רחב. לא על הלחם לבדו יחיה כל עם, ובפרט עם ישראל, הנקרא בצדק עם הספר. על כן נקה לתחית הספרות, יחד עם תחית העם, ונאמין שעתידה ארץ ישראל להוציא תורה ואורה ולהספיק מוץ רחמי לבני הגולה כמו בימים מקדם. כל בשורה טובה הבאה מאי בדבר מצב המושבות ושכלולן תתן שטחה בלב כל חריץ באמת, אך לא סתות, אם לא יותר, ישמחו ויתענו, למצער, אלה חריץ המבינים את הרעיון בכל תקפו, בראותם בציון סימן טוב בנוגע להפרכת ספרותנו. בדבר האחרון הזה אמנם לא ישפיע הזמן על חריץ רב טובה. עוד רחוק היום אשר בו יאמר עוד הפעם מציון תצא תורה, ולעיע עוד מעט מאד נעשה שם למוכת ספרותנו הרלה, אבל איזה סימנים טובים ניכרים מומן לזמן. ואחד הסימנים האלה הוא בודאי הלוח היתצא בירושלים זה שנה שלישית ע"י מר לונץ, אשר כבר הביא ברכה לספרות אי בספריו. ירושלים.

לוח השנה הזאת, כמו שני הלוחות הראשונים, מועיל הוא ליושבי הארץ בחלקו השמרשי, המכיל ידיעות מועילות ונחוצות, אך לנו יושבי תייל יקר הוא בידור בגלל חלקו הספרותי.

בראש החלק הספרותי נמצא מאמר גדול בשם, מסביב לעיר, שהוא המשך המיול בסביבות ירושלים, אשר ראשיתו באה בהלוח הקודם. בעל המאמר, מר שמשון, בחר לו דרך ספורי למען תאר את כל המקומות סביבות ירושלים בסגנון פוטורי מושך לב הקוראים. להראותם את כל שרידי זכרונותינו ולבאר להם את תכונת ושמות המקומות¹ ולהעירם על קרמנותם ותולדותם. בשנה הקודמת סכנו את כל פאת דרום העיר ומזרחה, ובשנה הזאת את יתר החלקים, ובדרך הלכנו יתבוננו ויכירו לדעת את פרטי המערות העתיקות, כמו מערות צדקיהו וירמיהו ושמשון הצדיק וסנהדרין קמנה, גם קברי המלכים ועוד שרידי זכרונות כאלה. הציון הזה, שיש בו לפעמים הרחבת דברים יותר על המדה הררשה, טוב הוא בידור למקרא בני הנעורים. — גם במאמר השני: ירושלים החדשה, ימצא עונג כל קורא חריץ, בהודע לו פרטי השכונות והמרחצאות שנסודו.

¹ ציל תכונת המקומות ושמותם. הנני מעיר על הדבר הקל הזה, יען כי סמיכות כזאת, שאיננה לפי רוח שפתנו, מצויה היא מאד בחלוח, וספריו נכשלים בה במקומות הרבה.

בשנים האחרונות בסביבות העיר במספר רב, ער כי במשך זמן קצר נבנתה ירושלים חדשה מתוך לחימה העיר, ולפי המספרים אשר אסף בעה"מ יעלה עתה מספר כל השכונות והבתים הסמוכים להם לסך שלשת אלפים ושלושים וארבעה. — לידעת הארץ יחשב גם המאמר ע"ד "הלכנו", תכונתו ותכונת יושביו, שהיטיב לתרגם ה' ש"ס רחן מה'. שלשתינא מתארה באומר ותמונה' להח' אברהם, אף כי באיזה מקומות בו ניכר ביותר שתרנם לפנינו ולא מאמר מקורי. — כלוח זה יבוא גם מאמר בשם "ההתגליות החדשות במחקרי הארץ במשך שלשת השנים החולפות" מאת האדריכל הריד שיק, והמריל הנכבד יבטיח אף לעתיד לפרסם שנה שנה את כל ההתגליות החדשות. התקן החדש הזה טוב ויפה הוא וראוי רק לשבח. אך על זאת יש להעיר, כי בעה"מ אחו לשון קצרה ביותר גם במקום שראוי להאריך ולהסביר הרבה להמון הקוראים. במאמר כזה, הנערך לא לאנשי מדע, כי לא כלוח למקרא העם, צריך היה להשמיט איזו התגליות שערכן מוכן רק לחוקרים, ותחת זה לחרוץ הדברים בנוגע להתגליות נכבדות. עוד זאת: טוב יעשה המריל הנכבד אם ימלא את יד אחד הספרים המומחים במקצוע זה לערוך מאמר להלוח הבא ע"ד ההתגליות הקודמות לפני הזמן האחרון. הן גם ה' שיק יעיד בראשית מאמרו, כי במשך עשרים שנים האחרונות הרבו החוקרים לחפר ולחפש במקומות שונים בארזה ודברים יקרי ערך בתכונת ערים רבות וקדמוניותן נגלו על ידם. הדברים יקרי הערך האלה, שאינם ידועים עד היום לקהל הקוראים, ימשכו בליס את לבם. — ראוי עוד להזכיר את המאמר הנכבד, תולדות הרב אישעורי הפרחי הראשון בתוקרי ארזה' מאת המריל, ואת המאמר "שיירת הסככים בירושלים", אשר בה יספר מר דוד גלין בקצרה ע"ד עליות. האוחרת הישראלית מאנגליה לאיי ובדברים של מעט יעיד על אותות הסיונות שיש בחפץ זה, לחקור ולדעת את כל עניני הישוב. על רגל אחת. — ובוה סיימנו את כל הראוי להזכיר מחלק הספרות שבהלוח הזה.

בכל לכבנו נברך את העורך הנכבד שיעלה חסצו בידו להגדיל את כבוד הלוח לשנים הבאות במאמרים ספרותיים טובים ויקרי ערך בעזרת חכמים וסופרים מצוינים באמת¹). גם יוסיף בו חלק שירים וספורים, החסר בו עד כה, למען יהיה לוח ארץ ישראל לספר שנתי ספרותי הראוי לעלות על שלחן כל בני הנולה חובבי שפתנו בכל מקום שהם.

ספר חזון לביעדר הוא באור יקר על ספוקים אחרונים שכספר דניאל אשר השאיר אחריו הר' הג' מהריר אריה ליב בר' פריידיל קרעסמן ויל מאבירי הרועים בחכמת ישורון ככלל ובנסת' בספרם. בקי קאחונא, יליד סויראנגען. יצא לאור על ידי האחים קרעסמן מקאחונא בני המחבר. ברלין בשנת כ"י עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יחזב.

ראה זה חדש: ספר נדפס בברלין ברפוס מהודר מאד, ומראו החצוני כלל יפה, כאחד הספרים החדשים של חכמי המערב העוסקים בחכמת ישראל — ותוכו מחשב קצין! המחבר המנוח בכל הספר "חזון למועד" יפח לקץ ויבקש חשבונות רבים למצוא פשר

¹ מאמר יקר ונכבד בענינו "לוח ארץ ישראל", אמרנו להעיר בזה על תודעת המריל בשער הלוח: שערך, בעזרת חכמים וסופרים מצוינים. מריל בעל מעט כח' לונץ צריך היה לחבין כי לא סן הניסח הוא שיעיד הוא עצמו על ספריו: עדות כזו יש לחניח לחקוראים...

דבר. עדן ועדנין ופלג עדן ועד סמוקים סתומים כאלה. אחד מן הרבנים שנתנו הסכמות¹ על הספר¹ מעיד על המחבר, כי הוא ישב על מדוכה זו. עמל ויגע ושם לילות כימים להבין פשר דברי חזק, ומוסיף לאמר: מה מאד תעלזנה כליות כל חוכי יה בצאת החבור היקר הזה לאור עולם ונפשות ענומות ימצאו נחמדים. וכאמת יוכלו נפשות ענומות למצוא נחמדים, כי בעל חזון למעדי מקרב מאד את הקץ, ולפי היוצא מכל חשבנותיו, יתגלה משיח בן יוסף בשנת תרס"ו, יתגלה משיח בן דוד והיתה נאולה למסעה, ואחרי כעוד שש שנים, היינו בשנת תרס"ו, יתגלה משיח בן דוד והיתה נאולה שלמה. ואתחלתא דנאולה, כאשר יורו החשבונות האלה, כבר היתה בשנת תר"ך, שנת התיסדות חברת כ"ח. השלוחה מאת ההשגחה העליונה ורוח הנואל נוססה בר. מן העת התיא התחיל הירון הרוחני, אשר נראו בו כל התכונות הנמצאות בהירון נשמי, למשל: כמו אשה במשך תריונה נראה נוסה מלא ושמן, אבל רוחה נחלש ונרסה למאם המאכל והמשקה אשר היתה רגילה בו. . . . כן כנסת ישראל מראשית האתחלתא דנאולה והלאה נוסה נראה מלא ורחב עי הקלת השעבוד. . . . אבל רוחה ונפשה הולכת ונחלשת למאם מאכלה ומשקה הרוחניים, המה האמונה והתורה.

בכלל, ראוי הספר הזה להוכרה, לפחות, בתור קוריווס² של סוף המאה.

ב"ק.

Nahida Ruth Lazarus. Jch suchte dich. Biographische Erzählung.
Berlis 1898.

(נאחידא רות לאזארוס. בקשתיך. ספור ביאוגראפי. ברלין 1898)

חיון יקר הוא ברורנו, דור הכסירה, הספקות והיאוש, דור הרדיפה המבוהלת אחרי התענוגים והקנינים המטשיים. — חיון יקר, הנני אומר, ונפלא במינו הוא לשמוע ודיה של נפש סיוטית המחפשת ומחזרת כל ימיה אחר האמת, ודיה של נפש המאמינה בעצם נשנב אמונה שלמה ועמוקה. הסמנים המובהקים של תקופתנו הם: סוד הנפש, התפוררות הכחות הרוחניים, התמוטטות מוסרית ואפיסת הרצון. ומה נשנב המראה לראות בתקופה כזו נפש כבירה השואפת בכל תקף ועז לנקודה רוחנית גבוהה, והיא מתגברת על כל המכשולים והמעצורים הרבים אשר יניחו החנוך והסביבה על דרכה.

ודוי כזה הננו שומעים הפעם מפי המופרת הניותר נאחידא רות לאזארוס — אשר שמה ידוע גם להקוראים העברים — בספרה החדש שיצא זה עתה לאור. הודוי הזה מצטיין בפשיטותו. אין בו לא סערות הרוח ולא השתכחות־נפש יתרה. נאחידא רות יודעת לספר כמוב טעם ודעת. צבעיה רכים ונוחים וציוריה מלאים חיים. המופרת מספרת לנו, כי לא בפתע פתאום נתגירה והיתה לעבריה, כי אם מילדותה בקשה את אלהי ישראל. בילדותה מת עליה אביה, ואמה הובילה אותה לארמונה של נסיכה זקנה אחת באיטליא. הנסיכה העקרה הזאת, אשר היתה קתולית קנאית ואדוקה בדתה, אשה אכזרית, גאוונית ורודסת אחר ההגוסה, לקחה לה את נאחידא לכת, למען תרנין הילדה את נפשה היכשה ותמלא את חרריה השוממים צסצוף ופמפום. המופרת מתארת באומנות רבה את נענועיה העזים על אמה ואת ענותה בהיכל אומנתה, אשר הפקידה עליה מורים

¹ המריל מוצא לנחץ להודיע בראש הספר, כי את הסכמת הגאון ר' צבי ראבינאוויץ אביד רקאוונא לא יכול להוציא לאור מפעם כמס.

ללמדה שפוט, ציור, שירה חסרת. העקרה הזקנה התרננה והתקצפה על כי רוח הילדה, הסקבלת שפעת חסדה, זר לה, והיא מתעצבת אל לבה ואינה יכולה לשכוח את אמה העניה. נאהידיא הקסנה היתה שקועה במחשבותיה ובספירי-קריאתה, והגסיכה הרנונית והקסדנית, אורחיה, קרואיה ואמהותיה היו עליה למשא, ולא יכלה נשוא אותם. רעותה היחידה והראשונה בימי חייה בבית הזה, השנוא לה, היתה האמה העבריה. זאת האחרונה עברה עבודת סרך בבית הגסיכה, למען תכלכל כשכר עבודתה את אמה החולה ושבעת אחיה ואחיותיה. העבריה הבינה לרוח הילדה הנונה ותקרבה ותאיר פניה אליה. ונאהידיא היתה מתגנבת לבוא אל חדר העבריה ולשמוך לפניה שיחה. והרשמים הראשונים שקבלה הילדה רקת-הרגש וחדת-המחשבה בחדר המשרתת העבריה, הצנועה וטובת הלבב, נצטנו עמוק במחבואי נפשה של בעלת הספר. האשה העבריה (Das jüdische Weib). בהיות נאהידיא בת עשר שנים מצאה בחדר הספרים — בין הספרים של Dumas ושל Eugène Sue, אשר קראה בהם בחשק — את כתבי הקדש. ובקראה בהם מעט, מצאו חן בעיניה ותממינם במפתח, לכל תראם עין הגסיכה, ותתגנב בכל-יום לקרוא בהם. בדברים פשוטים אבל נעלים מתארת לפנינו נאהידיא את השפעת התניך עליה בימי ילדותה, בימי התעוררות כחות נפשה והתפקדות חושה המוסרי. ביחוד מצאו חן בעיניה הכתובים המתארים את יחוסה של האם לילדיה ויחס הילדים לאמם. ומני אז היתה האם העבריה משאת נפשה. דברי החושים העברים נהסכו לדמה ובשרה, וספורי התורה מלאוה ענג נעים, נהמה ותקוה. פעם אחת נתפשה בעלת-החלומות הקסנה הלזו בידי הגסיכה בשעה שהיא קוראת בכתבי הקדש, והדבר הזה נחשב לה לעון גדול. הזקנה מרמה את שערות הילדה, ותשפך עליה נאצותיה, קללותיה ומכותיה. העקרה הבלה לא יכלה סלוח להיחוסה את אהבתה לאמה, את מהרת נפשה, את שתיקותה הקשה ואת התחמקותה והתרחקותה מעליה. וביום דין זה סקדה עליה כל עונותיה אלה. אז התליפה הילדה לברוח מנוה-שטמן זה. העולם אשר התרקס בבתי נפשה פנימה, עולם האבות והאמהות שבכתבי הקדש, והעולם אשר מתצה לה — התגנרו זה לזה נגוד נגור. מנוסת הילדה בחשכת הליל, כשהיתה חציה ערומה ויחסה, מארמן הגסיכה, ופגישתה את אמה — מתוארות להפליא. לא ודוי יבש, לא רק מעשים שהיו שומעים אנחנו בסרך זה, כי אם שירת הדמיון שיכולה להתרנם כל צרכה במצבוע הצייר. בבוא נאהידיא לבית אמה נתגזה לבית ספר הניירות. ופה התלקחה בנפשה מלחמה עזה בין הדברים אשר שמעה מפי מוריה, כהני הדת הקתולית, ובין הדברים אשר קראה בכתבי הקדש. שכלה התגנב בכל חוקף ועז לתורת הכהנים, ותתוכח עם מוריה ותקפס בשאלות בעניי הדת, אף כי קשה היה עליה להדאיב את לבות מתנכיה אלה. היא האמינה באל אחד ומיוחד ולבה נמשך בעבותות אהבה אחרי הברית הישנה. חברותיה בלעו בנעימה את כל אשר הסיפו להן הכהנים, והעכול לא הסב להן כל מכאוב. לא כן נאהידיא. היא בקשה את האמת, וכל מה שבקשה יותר, כן הסתבכה יותר ויותר בסבך השאלות הדתיות. ותמרה את רוח קרוביה ומוריה ולא מצאה מנוח לנפשה, העיסה מכובד הלחץ המוסרי. בהיותה בת שבע עשרה באה לברלין ותהי לציירת. היא אהבה מעודה חכמת-חיים, ותוסף להשתלם באומנותה ותעבוד עבודתה גם בבתי אוסף התמונות. אולם הצבעים לא נתנו מענה על שאלותיה אשר לא הרפו ממנה, ותפנה לאחד הכהנים, אשר היה ספורסם בברלין בחכמתו ובתורתו וגם ביראתו את אלהים, ותבקשו לעזור לה למצוא את האמת הדתית ולהאיר את מחשבי נפשה. אולם הכהן הגדול דחה אותה בקש.

בברלין התודעה להצייר גדול ספר קורניליוס, שהיה זקן בא כימים. ההתודעות הזאת הגדילה את תשוקתה אל האמת, את שאיפתה לאחדות האלהות. אחרי עת מעט נשאת להריר מקס רעמי, שהיה סופר ומבקר וחכם־חרישים. הוא היה איש מכאובות וירוע חולי. שבע שנים סעדה אותו על ערש דוי, ותחת השפעתו כתבה ספורים וחזיונות שונים. בכל משך הימים האלה לא היו בין מבירה ומכירותיה יהודים ויהודיות, ורק את הריר מוריץ לעזיזאן ידעה והוקירה מאד. בבואה לברלין נתן לה במתנה תגיך עם שיר כתוב בעצם ידו. ומכירה היהודי היחיד הזה היה יועצה לכל תעמק ותגקר בעניני אמונה, לכל תויק למעמדה על ידי חקירה זו. אחרי מות עליה בעלה הראשון החלה לבוא מעט בין הבריות. אולם את היהודים ראתה רק בתיאפראות ובאולטימירה ולא התודעה אליהם, ובכל פעם היתה משתוממת לראות, כי בנות ישראל מקושמות יתר מרי, ואהבתן לאבני חן לא תרע כל גבול. בסוף שנות השבעים, כאשר נראו נצני השנאה לישראל בארצות אשכנז, ותקרא בקונטרסים, במגלות עפות ובספרים דברים רעים ומטונים על ישראל, וגם מכירה החלו לחרף את בני העם הזה, — או החליטה בנפשה להתודע אל היהודים בעצמם ולשפוט על פי מראה עיניה ולא על פי השמועה הרתוקה. ובתודעה אל העברים והעבריות ותחוכה עמהם בשאלות הזמן, התחללה לשפוט דברים של מעם, ותוכה כי יש ביניהם בעלי שכל עמוק ורגש דק, אנשים השואפים ומנשאים את נפשם לתעודות נעלות. או הרבתה לקרוא ספרים וחוכות בשאלת היהודים, כן המצודים בכות ישראל ומלמדים עליהם סניטריא, וכן המקשרנים על העם הזה ומלמדים עליו תוכה. רושם חזק ועמוק עשו עליה ספרי מ. י. שליידען: ריע בערישונג דער יודען פיר עיר האלמונג אונד וועדערעכעלעבונג דער וויסענשאפטען אים מיטעלאלטער; ראָמאנטיק דעם מאַרייאומס דער יודען אים מיטעלאלטער, וכן ספרו של פראנץ דעליש: "האנדווערקעלעכען צור צייט יעזי", וביתור סעל על נפשה פעולה עמוקה הספר: מעמיטען אונד אינראגערימאנען של הפרופ. R. J. Grau. גם את דברי ימי ישראל החלה לקרוא בשום לב מעל ספרי יאָסא, דעססויער וגראַץ. בספרי האחרון התאמצה להבדיל בין המעשים ודברים שהיו לבין ההשערות והמליצות. היא לא מצאה כימים ההם די אונים בנפשה לחרוץ את משפחה על היהודים והיהדות, אבל כל אשר נגלו לפניו יותר מקורי היהדות וחי היהודים בארצות ובדורות שונים, כן התחזקה אהבת נפשה להיהודים והיהדות, ובתהלהכה בחברת הנצרים המשכילים. היתה למליצת יושר להעם הנדרף. רושם גדול ועמוק עשה עליה הספר "ידישע סאמילענפאסערע" של ווילהלם הערצבערג, ותחליף אותו מכתבים. בעת ההיא התקרבה לעבריה זקנה אחת מבנות הדור הישן, אחת מבנות ציון המצינות במדות טובות וטהורות, והעבריה הזאת ומכירה הרב ד"ר שלמה כהן למדו את נאהידא דברים רבים בנוגע להיהודים והיהדות, דברים שלא יכלה למצוא בספרים, גם נתנו לה ספרים ממקצוע היהדות למקרא. אולם כל הידיעות הרבות והשונות שאספה ע"ד היהודים והיהדות היו כעין ערבוניא בראשה, עד אשר התודעה להפרוס. מ. לאצארוס. זה האחרון, בנאוניתו וכרוחב נפשו ורעתו, עשה עליה רושם עמוק. לאצארוס היה לה למורה דרך בעניני היהדות, וידבר על לבה, כי ברוב תלמוד שפת עבר, למען תבין את כתבי הקדש במקורם הראשון, ויוכיח לה, כי ברוב תרגומי התנ"ך נמצאים חסרונות ושגיאות. עשר שנים ישבה נאהידא בעליה ותלמוד ותחקור במקצוע היהדות, והערותיו של לאצארוס האירו לה נתיב. לא גדול הוא החסר אשר יעשה המורה לתלמידו אם יתן לו חלק משלו, ורב יתר מזה ייטיב המורה לתלמידו

בהעירו את כשרונותיו ורחו לברוא דבר מעצמו. ומורה כזה היה לאצארוס. אחד המוליים שנה לאצארוס בבקשה, כי יכתוב ספר על דבר האשה העבריה, וישב את סניו ריקם, יען כי עתותיו לא היו בידו, ויעץ להמיר לפנות בבקשתו זו לנאהידא, כי היא הראויה לחבור ספר כזה. נאהידא, אף כי לא היתה כבר בימים ההם פנים חדשות בהספרות האשכנזית, בכל זאת יראה לנשת אל חבור ספר במקצוע שהיתה בו רק תלמידה. אולם היא שמעה לעצת לאצארוס ותקרב אל העברה הזאת. במשך יותר מששה חדשים כתבה את ספרה. האשה העבריה בשקידה רבה ועצומה, ובנמרה אותו הראתהו ללאצארוס. אחרי אשר קרא בו, הגיד לה כי פרק אחד נכבד מאד יחסר בספירה, והוא על דבר האם העבריה. אז השלימה בספרה גם את החסרון הזה, ולאצארוס כתב לו פתח-דבר, ויוציאוהו לאור. לרגלי עבודתה בספרה זה התעסקה נאהידא בקריאת ספרי י. ל. צונץ, א. יעלינעק, ערנסט רענאן, בונטיל גולץ, אברהם גיינער, שלמה מונק וספרי יתר חכמי ישראל הגדולים. נאהידא לא יכלה בשום אופן להבין, מדוע אין בנות ישראל לומדות את שפת אבותן, מדוע אינן יודעות את היהדות העתיקה ומדוע בושות הן במסורת אבות וכצור מחצבתן. להיות כח ישראל — אומרת רות לאצארוס — אם עבריה, מדוע הגביאים, בת העם אשר נתן לבני תרבות שכלל המין האנושי את האוצר היותר יקר: את עשרת הדברות, התורה, הגביאים, ולבלי כבר בכל זאת את העם הגדול הזה — האין הדבר נורא! נאהידא היתה משתוממת על החיון המור, כי מדי הכנסה בשיחה עם עבריות משכילות ומרי תעז אנב אורחא בדברי ימי עמך, אז האחרונות מסמיקות את השיחה ומשתממות מכל וכוח על אדות ישראל ואמונתו. יהודיות אחדות התרחקו מעליה, כי פתחו סן תדבר, כדרכה, על נביאי ישראל, אשר לא שמעו את שמם ולא ידעו את אמרותיהם. אולם נאהידא, מדי החלה להתקרב אל היהודים והיהדות, לא נשארה עוד בחצי הדרך. היא החלה לבוא בפעם בפעם לבתי תפלת ישראל ולקרוא בחשק נמרץ את תפלותיו. תפלות ישראל הרימו את רוחה, השיבו את נפשה, השקוה כוס תנחומים ויעוררו בה רנשי אמונה.

אחרי מות עליה אמה הקדישה הסופרת, לפי דבריה, את חייה: ללחום נגד הדעות-הקדומות שבקרב הנוצרים ביותם להיתודים והיהדות ולהרים את התורה-העצמית בקרב בני ישראל. אחרי אשר קראה נאהידא בספר 'ירושלים' של בן-מנחם, הובררו לה דברים רבים. עתה הבינה ותוכח לדעת, כי 'עיקרי אמונה מחייבים' (Dogmen) זרים הם לרוח היהדות, אשר תכלול בקרבה רק חקים רתיים ומוסריים, מצות ומנהגים חנוכיים, אשר באהבת הבריות יסודם. עתה נתגלה לה סתאם, כי בלבה כבר היתה, אם גם בבלי דעת, עבריות. אז אמרה לנפשה: עתה מצאתי את אשר בקשתי כל ימי חיי. האמונה באלהים ועשית-החובה, זו היא כל היהדות כלה... וזאת אני מבקשת... מעתה אחיה יהודיה. בשנת 1895 נסעה הסופרת לנענף להתגיייר על ידי הרב ווערטהיימער. על דרכה נפגשה בעיר פרייבורג עם הפרופסור לאצארוס, אשר נתאלמן בשנה ההיא. שם חלה לאצארוס סתאום, והיא נשארה עמו ותסעדהו במחלתו ששה שבועות. בעיר הזאת נוצירה נאהידא רעמי על ידי הרב דיר אדלף לעווין ותהי לאשה להפרוס. לאצארוס, ותקרא בשם נהידא רות לאצארוס.

הסופרת מסימת את וודיה: בקשתך אלהי — ומצאתיך. בקשתי את היהדות —

ומצאתיה!

ר. ברייניץ.

השקפה כללית¹.

I.

(התנועה הציונית אחרי הקונגרס. החלטת הריצ באנגליה. יסוד קולוניה גלצית. אורגניזציה ואגטיבציה. הצעות חדשות. — הסתמכות באוסטרית. פראג ובוקרסט. — יובל המאה של חיינריך היינה.)

אנו עומדים על המפתן של שניים עמוקים ומקיפים. בבואו שמענו רק הד-קול האומה מתוך גרונו של הצירים והמנהיגים, ועתה אנו שומעים את הקול הזה בעצמו. העם מדבר, ומדבריו אנו שומעים, שהוא חסץ בנאולה קרובה ומאמין בה. התנלות רצון-העם, זה הוא המקרה היותר חשוב במשך הירחים האחרונים. רצון-האומה הוא כח חדש המתגלה לעינינו עתה ממעמקים, כח שלא ידענוהו כמעט במשך כל ימי גלותנו. עד כה ידענו רק רצונות של יחידים, שמתו עם בעליהם. התשוקה לציון ולתחייה לאומית לא פסקה אמנם בקרבנו אף רגע, אבל חיה היתה תמיד בלכות יחידים-סגולה בלבד. התשוקה הזאת כשהיא לעצמה ארוכה היא כימי הגלות: הגדולים והמוכחים שבנו נשאו אותה תמיד בלבם, בכל מקום ובכל זמן. אבל התעוררות המונית, כזאת שאנו רואים עתה, חדשה היא בחיננו. אם שומעים אנו שכמעט בכל הארצות מוסדים חברות ואגודות חדשות, שבערי רוסיא, אשכנז, אוסטרית, אנגליה ואמריקה המונים המונים באים לאספות לשמוע עוד החלטות הקונגרס בבואו ולתת ידם לציון — או מוכרחים אנו להודות, שהתעוררות הזאת היא טבעית, שבאה מאליה, ושעכ"ל לא תכבה כגאש-זרה². כיא תחיה לאורך ימים. הרושם שעשה הקונגרס ברוסיא הוא, כפי הידיעות במכ"ע, חזק ועמוק מאד ומקיף את כל הכתות והמפלגות. כמעט בכל ערי ליטא הגדולות היו אספות המוניות גדולות בבתי-כנסיות ונתיסדו אגודות ציוניות. בעיר קטנה אחת, שמשפר יושביה חמש מאות איש, קבץ הרב חמש מאות שקל לאוצר-הלאומי³. לאספה ציונית שהיתה בעיר אחת באו צירים משלשים ערים קרובות. לשמוע עוד הקונגרס ופעולותיו. המחברות עוד הקונגרס והפרוגרמה החדשה, שנדפסו עברית, ורגונית ורוסית, נמכרות לאלפים. הפקצים האלה הם רק מעט מהרבה. והעקר הוא, שהתעוררות החזקה הזאת באה מאליה והיא הולכת ומתרחבת ממטה למעלה. לא איוו אניטמורים נלהבים, הציטו אש" בלכות ההמון, כאשר יחליט אחד-העם, כיא ההמון מעיר את הראשים והמנהיגים

¹ נחשוב לנחץ להזכיר בזה לקוראנו מה שיודעים חס מכבר, כי "השלח" נתן לכל סופר הנון לגלות דעתו "כל ענין כנפשו וכלבו" ואינו מפיל חובה על סופריו לחזיק דוקא בדעות "הדרקציא". גם "ההשקפה הכללית" הזאת צריכה על כן לחשש רק כמאמר פרטי של אחד הסופרים, ולא כגלוי דעתה של הדרקציא. (הערת העורך).

² כמדתה לו שמועה המחבר באמרו פה וגם לחלן, כי "השקל" הוא לאוצר הלאומי. לפי משמעות ההחלטה של הקונגרס, השקל לחוצאה ניתן, לצרכי פרוסגנדי ועוד. (הערת העורך).

Digitized by Google

העקרי היא כשחוק ילדים. אנו מצמצמים על התפתחות החבורה הטורנובית, מפני שהיא משתמשת בהתעוררותה הגדולה לדברים קטנים. ואם נכונה בשורתו של במבוס, שכל יתר החבורות לא יניחו ידם מעבודת הקולוניזציה, אז אנו מצמצמים עוד יותר. אבל סוף סוף תתגבר השאיפה הגדולה על הקטנות. באותה מדה שמתרחבת ההכרה הנכונה, תתבטל העבודה הקולוניזטורית בצורתה הישנה יותר ויותר, וסוף סוף יכירו הכל, שרעות-רוח היא לגאול את ישראל ע"י מניות בנות חמש כסף. ואז ישנן האגודות ליא"י את תקנותיהן על יסוד הפרגרמה הבאוליית, כאשר עשתה זה עתה האגודה האוסטרית ליישוב איי בוינא, או יתבטלו לאט לאט מאליהן ובמקומן תבוא האורגניזציה החדשה.

התפתחות האורגניזציה החדשה ושכלולה, זאת היא העבודה היותר קרובה והיותר חשובה ובה תלוי הכל. תוכן הפורה באיור לא יתקיים לעולם. הצעד הראשון והיסודי להתגשמות כל דעה צבורית הוא: להביא את התוכן בצורה של אורגניזציה קבועה ומבטלת מכל צד. התחלה טובה בעבודה זאת נעשתה בשבועות האחרונים על יסוד החלטות הקונגרס. חברינו במזרח אירופא התאספו באחת הערים. הציונים באשכנז התאספו בסרנקפורט ע"ג מאין. באנגליה, גליציה ובוקובינה יתאספו לקונגרסים מקומיים בימים הקרובים. באספות האלה מחליטים עד אופני האנימציה, השונים בכל ארץ, ועד יחס האורגניזציות המקומיות להאורגניזציה המרכזית. מובן, שלא כל ארץ מסוגלת במדה שווה לאנימציה ציונית. כן עדים מסופקים אנו מאד, אם תתרחב התנועה במדה הגונה באשכנז — למרות האנימציה החזקה של חברינו בקלן. הציוניות באשכנז היא עד עתה על הרוב מולדת-חזן, שהביאו לשם התלמידים מחוץ-לארץ. היהודים האשכנזים ברובם מתרחקים מהתנועה, כאז כן עתה; והמעטים שלכם קרוב מעט לציון, סתם-האנטיסמיטים נפל עליהם — והסחד הזה הוא הכח היסודי בפעולות אחינו באשכנז. הידיעות מנצחון הציונים באספה בברלין, שדרש בה הדיד פולשטיין, נגד הציוניות, אינן מוכיחות מאומה. אפשר היה להשתתף דורש אחד ע"י גערות והמלוח, אבל קשה להשתתף את הנטיה הסניטית שבכלבות ההמון העברי באשכנז להתבוללות ולחזקו השכנים. הנטיה הזאת נשתרשה במשך עשרות שנים, ואי אפשר לעקרה ביום אחד ע"י אספות ודרשות רק שני עקרי בחנוך הבנים יוכל לברוא לנו גם שם דור של יהודים, אבל אנימציה פתאומית ובורוע נמויה תברא אולי. ציונים מושבעים, שבין לילה היו ובין לילה אברו, אבל דור של יהודים, החפצים בתחיה ומאמינים בה, לא תברא לנו. לכן מכל החלטות האספה בסרנקפורט תביבה עלינו ההחלטה בדבר. הסעת ההיסטוריה ויריעת שפיץ ע"י חמיכת המסורות הקיימים לתכלית זו וע"י השפעה על חנוך הנערים, בייחוד הנהגת הלמוד הדתי בתור חובה. סעיף דומה לה נקבע גם לקונגרס הציוני העתיד להיות בלונדון. ואמנם גם שם אפשר לתנועתנו להתפתח רק לצד אחד, והדיד נסמר הכיר בסקירתו הבהירה, שהעבודה העקרת מוכרחת להיות חצונית, כלומר: לתמוך את יהודי רוסיא ופולין בעבודתם הלאומית. עפ"י השקפתי, אמר הדיד נסמר באספה להכנת הקונגרס, אין יהודי אנגליה מסוגלים לעמוד בראש התנועה הלאומית. אין אתם רשאים לחשוב, שאתם מתווספים מעט מאלוהים, מפני שחיים אתם בארץ החירות, בעוד שיהודי רומניה ועוד — אינם חפשים כמכם. היהודים האלה הם הרוב, ודעתם היא דעת כל היהדות. חובת היהודים באנגליה היא, לתמוך אותם בעבודתם ולעזור על ידם. היהודים באנגליה הם רק טפה מן הים ואינם

רשאים להיות קופצים בראשי. כך חרש גם אנכי. היהודים באנגליה יוכלו להיות כעין הבריס-תומכים בתנועתנו, אחרי שכל השאלה אינה נוגעת לעצמם ולבשרם. אבל תמיכתם תוכל להיות רבה וחשובה מאד. באנגליה יוכלו לעשות את מעשיהם בסומבי ובצורה המדינית הדרושה. שם לא נפרץ הפחד-האנטיסמיטי, למרות איוו מאמרים במכיע בזמן האחרון; העם של מקולי וביקונספילד יאמין תמיד בפטריוטותם של היהודים, גם אם יעסקו בצרכי ציון. עוד לפני ימים אחדים שמענו מפי מכיע "Times", שאי שיתעורר באנגליה תנועה אנטיסמיטית. היהודים האנגלים הם כל-כך אורחים טובים לארצם, ששום אנגלי לא יראה בזה עון, אם יהיו גם יהודים נאמנים. שם, באנגליה, אפשר היה גם להעסקן הידוע אואייס להציע ("במכיע" "Contemporary Review"), שממשלת אנגליה תקרא את כל חממשלות לקונפירנציה כללית לפתור את שאלת היהודים; והקטונים המדינים היותר חשובים עסקו בהצעה זאת בהרחבה ובכבוד ראש.

בכלל עשירים אנו עתה בהצעות מצדדים שונים, מה שמוכיח בכל אופן שהתנועה החדשה עוררה את המחות למחשבות. זה הוא תמיד הצער הראשון לרפואה שלמה. המניד, המדבר תמיד בשם איוו, חרץ סבעיים, היהודים הלאומיים מבטן ומלדה, והמחוקק גם הוא בציוניות הכפולה שזכרנו למעלה, וכאחוז בשטת הציונים החדשים אינו עוזב גם את שמו הישנה, — מציע זה פעמים אחרות לקרוא קונגרס כללי לסופרים עברים ולחכבי שפתנו, להועץ על צרכי השפה. המניד ואחרים מעוררי מחליטים, שהאספה הבאוליית לא מלאה את חובתה לשפיע, שהועד שבחר הקונגרס לעניי שפיע גם הוא לא יספיק ושנחץ לקרוא אספה של סופרים. כמדומה לי, שיש בהצעה זו מעין מנהיג אבותינו, אשר לא הסתפק בבית-הכנסת הגדול שבצירים, כיא היו נותנים ליסד מגינים שונים, כדי שיהיו נבאים רבים ועליות רבות. מה ינלה לנו הקונגרס של סופרים, אשר לא ידענו? שאלות ספרותיות איא לפתור עי החלטה של רוב-ידעות. העבודה הספרותית היא אחת מן היותר פרטיות, ושום קונגרס לא יוכל לקבוע את נבולותיה. וכנענע לשאלת החנוך, הלא כולנו יודעים את אשר עלינו לעשות, והדבר תלי רק בצדגם המוב של אודנו בכל הארצות ובתמיכתם. גם בבאול היו סופרים עברים וגם שם התייעצו על צרכי השפה ויחליטו החלטות שונות. ועתה צריכים אנו רק לתמיכה מכל הצדדים; רק בתמיכה כזאת, לא בקונגרס החדש, תלויות כל עתידות שפתנו. — יותר חשובה היא הצעה אחרת, של הנוסע הנודע ריר עדוארד גלור (במכיע הברליני אללג. צמט ד. י.). התיר הזה מודה במקצת: הפץ ההתבוללות מצדנו לא ירכוש לנו לעולם את אהבת העמים, ולכן התנועה הציונית היא תנועה בריאה ומוכרחת; כי בזה איא להפיל ספק, שצריך למצוא מקלם בשביל חלק גדול מאד מן היהודים, והעבודה הזאת עבודה חובה היא רק ליהודים בעצמם. הוא איפוא, ציוני, אבל ציוני בלא ציון. צריך למצוא מקלם, אבל המקלם הזה לא יוכל להיות באי. והוא הולך ומונה את החסרונות, הנודעים לנו מכבר. גלור אינו בקי בספרות הציונית, ולכן הוא מוחן קמחא מדינא. הארץ לא תביל את כל היהודים, הנצרים לא ימסרו לנו את מקום-קדשם. האנטיסמיסמם יתעורר גם שם וכמדה עוד יותר גדולה. המענות ידועות וגם התשובות ידועות. אבל למרות כיו מאמין גלור, שקרוב הדבר שישוכו היהודים לארצם — ובוה הוא וזהה את הסכנה היותר גדולה. הסכנה הלאומית היותר גדולה היתה, לו נתנו ליהודים כאמת את אי. והסכנה הזאת קרובה יותר מאשר חושבים רבים. כפי הנראה לא תציב ממשלת תונרמא מכשולים על דרך הציונים. תונרמא רפת-כח היא וצרכיה

מרוכים והיא מסכמת לכל ואינה דואנת למה שעתיד לבוא במדינת-היהודים. אבל אחיך מלחמה תהיה לציונים ביונים ועור, ואולי גם בצרפתים, ואז יראו שהאנטיסמיסמוס יתפתח שם באופן אחר מאשר בארצות אירופא, שמהן באר. אחרי כל הדברים האלה הוא בא לידי מסקנא, שנחויץ לבקש מקום אחר למדינת היהודים. לתכלית זאת הוא מציע, שיתאסף בברלין בינואר 1898 ועד של מומחים, שחבריו יהיו ציונים, רבני-המחאה ונכבדים אחרים. ההצעה הזאת חשובה רק מצד מציעה ומצד הרצון המובן הבולט מתוכה. אבל נקל לראות, שאינה ילד של קימא. הועד של מומחים לא יתאסף בברלין לעולם. רבני-המחאה לא יבואו, מפני שיש להם, תעודה לאחד את האנושיות. והציונים לא יבאו, מפני שציון ולא מדינה סתם היא משאת נפשם. הנוסע נלזר, שנהירין לו שבילי דארץ-ישראל כשבילי דברלין, נר הוא מעט בארץ הנדולה והרחבה של רוח-ישראל. ולכן אינו יודע, שלא רק מדינה לעובדי ארמיה אנו מבקשים, כיא מרכו ומקלט להמונים המונים שנפשו ריקה ורעבה, ואלה יכולים למצוא מנוחה רק בציון.

בתולדות הימים האחרונים כתובה בדם המלה. אוסטריות, והדם הזה מהול גם בדם-ישראל. המלחמה הישנה שבין האשכנזים והמשיכים ביהם היתה בשבועות האחרונים למלחמת אנרופ בפרלמנט, והמיניסטרוס של בדיני מוכרח היה לעזוב מקומו. ירדת מיניסטרוס היא מן המעשים שבכל יום, אבל בפעם הזאת המקרים שהיו לפניו ולאחריה הם כל כך חרשים ויחידים בחיים המדיניים, עד שנתנו ענין לדעת-הקהל בכל הארצות. הכל תולים עתה הקולר בצואר של בדיני. הקהל הוא פורן במכוע: הוא ספור בתהלות, כשם שאינו מקמץ בתרופים. כאשר קבל בדיני את רסן הממשלה בידו, אז היה פי הקהל מלא שירה כים; דא היה אז הגאון המדיני, שידו, יר-ברולי, עתידה לעשות שלום במרומים ולהציל את אוסטריה העניה מרדת שחת. ועתה — הוא השמן, המלאך המשחית, שהביא שואה על אוסטריה ועל אורחיה. באמת רחוק בדיני במדה שזה מאנויות כמו מאידולנציה, והמקרים שנעשו באוסטריה אינם תוצאות ממשלתו, כיא מוכרחים ומתיבים במכוע המדינה האוסטרית. המלחמה, שראינו ראשיתה בפרלמנט הויני, והתרחבותה בתוצות ווינא ופראג, היא מלחמה מבעית, כמלחמת-הקיום הפרטית, וארוכה כימי עולם. האשכנזים נלחמים בעד זכויותיהם שכבר רכשו להם, והמשיכים — בעד הזכויות שעדיין חסרות להם. והזכויות האלה פותרות אלה את אלה. כה תתפרץ המלחמה בהכרח, בראשונה בפרלמנט ובכריים, ואחרי בתוצות ובאגרוסום, וכל דאלים גבר. כה היה תמיד וכה יהיה עד סוף כל הדורות — אם יהיה שם המיניסטרו בדיני או נוימש. עם מי משני הגלחמים הצדק? אבל הצדק אינו מכריע בחיי-הצבור, כיא הכח והאינואייסמוס הצבורי. כשם הצדק מדברים העמים רק במקום שהם המעט ומנינים על זכויותיהם במלחמה נגד הכח הגדול של הרוב. אבל במקום שאותם המעטים בעצמם הם הרוב, אז אין זכר לצדק והם משתמשים באותו כח-הרוב בעצמו, שבמקום אחר הם נלחמים נגדו. את החוק המכעי הזה מרגישים היהודים ביותר. מפני שהם המעטים בכל מקום, יודעים הם היטב מה הוא כח-הרוב. אותם האשכנזים בעצמם שנלחמים בווינא כשם הצדק בשביל זכויותיהם וחירותם, מתנפלים בואץ ועז על שכניהם היהודים ומתריבים את בתיהם. הפולנים, הגלחמים עתה מלחמת-מנן נגד לחץ הממשלה בפרוסיא, בעד שווי-זכויותיהם והתפתחותם הלאומית, ממציאים עתה בלבוב וקרקא בכל יום תחבולת חדשות נגד היהודים, מפני שהם המעטים.

ואותם הרומנים בעצמם, שממרים את חייהם באונגריה ושמתרכזים עתה בהרמנשטרם וכערים אחרות ותובעים בקול רם את חירותם הלאומית, סובבים בתוצות בוקרסם כרוצחים ושודדי-ליל וקוראים: "מות-ליהודים!"

בכלל נעשה הדבר כמעט לחץ תמיד, להתחיל כל מהומה ומרידה בהכאת היהודים. אם שנים נלחמים, בוכה היהודי. אשכנזים לחמים נגד משכנים — לכאורה אין הדבר נוגע ליהודים כלל. אבל האספסוף חושב אחרת: בזאק וענר מכים האשכנזים את היהודים, ובפראג ומכיוותיה מתנפלים המשכנים עליהם. זאת היא תשובת העמים על חסין ההתבוללות. את היהודים בביהם לא יחשוד שום איש בחסרון פטריוטיסמוס. הם היו בעבר אשכנזים-לאומים, ובניהם שבאונגריסמה הווינית מעריצים את שינרר וסיעתו, ובויינברג וסמיכוכ היו משכנים צעירים. ומדוע חסצו להתריב את בית-הכנסת בענר? ומדוע החריבו את דירתו של ראשי-הקהלה בויינברג, שהיה אחד העסקנים במפלגת המשכנים-הצעירים? ומדוע החריבו בתי מסחר של יהודים ויכוזו את בתיהם בחוס-שמרם ואלמ-שמרם, בויינברג, סמיכוכ, ויזקוב, ועוד ועוד? מאות משפחות של יהודים נשארו בערם ובחוס-רכל, ופיהם מלא שאלות ותמיהות ואין עונה. מדוע הרס האספסוף את בתיהם והוריד, לארץ אשר ומנוחתם? מדוע הכו את ילדיהם ונשותיהם ולא ידעו דום? זה הוא השכר בעד פטריוטיותם. לו היו היהודים בפראג רק יהודים, כי או לא העלו עליהם חמת המשכנים בגלל פטריוטיותם האשכנזית וחמת האשכנזים בגלל לאומיותם המשכית. עתה אולי יכיר אחינו אלה סוף סוף את עותתם וישוכו מדרכם הרעה. מה שלא יעשה הרגש היהודי, יעשה אולי האספסוף ומהומותיו.

תורה כזאת יצאת גם מהפרעות והמהומות בתוצות בוקרסם. ברומניה יש בין היהודים מפלגה של פטריוטים רומנים, שמרכוס היא, חברת הרורויסטים היהודים. היהודים האלה עשים זה שנים רבות מעשה פנה ומקבלים שכר כומרי. ובכל זאת עוד לא תדלו להאמין בישורת לבם של שכניהם הרומנים, ועוד הם מקיים ליום הגדול, שיושימו להם הרומנים את ימינם ויקרבו באהבה. עתה אמנם בא היום, הרומנים המזכים הרימו את ימינם — אבל לשוד ולרצח. המהומות בפראג הן כשהוק ילדים לעומת הרציחות שנעשו בתוצות בוקרסם. ומדוע? המיניסטרוס סמורדזא ופיריקידע השיבו לשואלים בסגם הרומני, שהיהודים אשמים; כלומר אותם הריזורויסטים העברים אשמים, בהפצם לערך מהמא נגד החוק החדש, שאין היהודים הרומנים רשאים לשרת בצבא. הממשלות האודיות בודאי לא יתנו מלחמה בממשלת רומניה בגלל היהודים. אחד מצירי הממשלות נבר הודיע ברד להמיניסטרוס סמורדזא, שהצירים מבקשים רק להשיב נוקם של נתיני ארצם, אבל אין את נפשם, להתערב בשאלת היהודים. ומי ינן איפוא על היהודים נתיני רומניה? כהע מדעיים, כי המלך קרל הבטיח להרב מבוקרסם, שמהיום והלאה יתדלו הפרעות נגד היהודים. כמה פעמים שמענו כבר הבטחות כאלה? המלך קרל הוא בודאי מלך רחמן, לבו רחב כפתחו של אולם לאהוב את כל אורחי ארצו. אבל יש כוחות החקים מרחמי המלך ומרצונו המוב. זאת צריכים לזכור גם הרורויסטים בני דת משה.

בימים האלה (יג ריצימבר) מלאו מאה שנה לחולדת היינריך היינה. וביום ההוא נתקמה במדה ידועה נבואת המשורר: מאומה לא אמרו ומאומה לא שרו ביום היובל. בלא חגיגות ובלא שירים עבר היום ההוא. על הקבר במונטמרטר לא באו

שלוחי צבור לעמדהו בסרחים. בדילסדורף לא הציבו להמשורר מצבת־שיש לזכרון עולם. עם אשכנז לא זכר בהמקדחונג את בנו הגדול, שנתן לו את ספר־השירים. בדרך ועוזב עומד קבר המשורר, כצי אובר בלב ים סוער. והקבר הזה הוא כעין סימבול נצחי של המרניקה העמוקה שבחי היינה. בודד היה גם הוא עצמו כל ימיו, את שאהבה נפשו בקש ולא מצא. הוא בקש אהבה, נשיקות, רמעות — ומצא רק חרסה ושנאה וקנאה. הוא בקש ארץ־מולדת אמיתית — ומצא רק לבות קרים, זרים ואויבים. כגורל אהבתו הפרטית היה גם גורל אהבתו הלאומית. קץ אהבותיו לנשים היה תמיד: מכאובים ורמעות. מן בת התלין, יוחסינה, עד ה־זובי (Mouche), שהמתיקה את שעותיו האחרונות — שורה גדולה וארוכה של נשים אהובות מלב חם ומתרש, ויחד עם זה שורה ארוכה של מכאובים ואנחות. וכה היתה גם אהבתו הגדולה, הלאומית, רק תשוקה עמוקה; רק מרחוק יכול היה לראות את הארץ ואלה לא בא. באשכנז היה יהודי, בצרפת — אשכנזי, ובקהל היהודים? יהודי דורו חשבונו לזר, אבל הוא לא חדל להיות יהודי בעמקי נפשו. בודאי נחמא היא להחלים, שתכונתו היהודית היא המקור היחיד של שירתו, שאין רגמחה. גם הסביבה בארצות־הרהין, גם צרפת הקרובה ומעשי נפוליון, גם יחסיו לנשים השפיעו על הלך רוחו ועל דרך התפתחותו. אבל אפשר להחלים, שיהדותו היתה המקור העקרי והיותר חשוב של כל נצחונותיו הרחגניות וגם של המרניקה שבחייו. הוא היה יהודי באונם וברצון, ברעת ובבלי־דעת. הוא לא קבל חנוך עברי כְּבִרְגָה, ובכל זאת ידע את היהדות ויאהב אותה ויתנאה בה, בשעה שכרנה התרחק באמת ממקור מחצבתו ויהי שונא אותו בלבו. ברנה שפך בח על אחיו ברחב היהודים במרנקפורט, והיינה היה מלא רחמים עליהם. והאהבה העמוקה הזאת שכלבו המביעה על שירתו חתם של איזו עצבות מסותרת ושל יופי יחיד במינו. פלֶטֶין אומר עד היינה: בזה שהוא יתודי, איני רואה שום חסרון מוסרי, רק מקרה התולִי. אבל באמת היתה לו היהדות מקרה מרני מאד. בימי נעוריו — אז יכול היה עוד להתלהב מלב חם, אז האמין וקוה, ואז היתה התלהבותו יהודית, תלמיד־המשפטים הצעיר התארח בברלין לחברת הקולטורה העברית, ויחד עם עדוארד גנס וליאופולד צונץ קוה ליום־גדולות, לחירות היהודים ולנאולתם. צרת־היהודים, הידועה היום היטב לכלנו, ידועה היתה גם להיינה אז, בימי ההתבוללות ושוא־ההוכיות. ימים רבים עסק בברלין בחקירות לעבודה ספרותית גדולה עד צרת־היהודית המרנית (Ueber tragischen Judenschmerz). אחיז עוב את היהדות — מפני, שאסור לנגוב כפות של כסף, ואז נסה גם להסיח דעתו הימנה. אולי קוה באמת, שאשכנז תוכל להיות לו לארץ מולדת, ששאפה נפשו אליה. אז שר מעמקי הלב לחירות האומה האשכנזית ולעתידותיה הגדולות. אבל לא ארכו הימים וישמע מפי וולפגנג מנציל, שאשכנז הצעיר היה רק פלשתינאי הצעיר. והוא, הפטריוט האשכנזי, מוכרח היה לנוד לארץ נכריה, לקבל תמיכה שנתית מהמיניסטרום ניוז (Guizot), וספריו נאסרו מפעם הממשלה לכוא לאשכנז. אז לא היה צריך יותר לעסוק בחקירות היסטוריות עד צרת היהודים, כי ראה והרגיש אותה בעצמו ובשרו. לא לחנם היה אומר, שהיהדות אינה אמנה כיא אסוף. לו היתה בודאי לאסוף, כי קרעה אותו לגורים. ראשו היה בברלין, ולבו בירושלים. למראה־עין היה נוצרי, אבל הוא שר שירים לכבוד יהודה הלוי. תוסמי לא המיר את דתו, אומר גבור דון יצחק ב־הרבי מבכרֶךְ. גבורו זה הוא דמות דיוקנו של היינה בעצמו. אירוניה מרה היא מה ששומעים אנו את הרבי מבכרֶךְ אומר אל דון יצחק: המים הם אסונך, וסופך לטבוע בהם.

לא במים מלכותך. הרג היותר חלש חזק הוא שם ממלך-היער. נבואת הרבי מבכרך נחקיסה. מלך-היער, היינה, נמבע בטפות המים של הכנסיה הפרוטסטנטית. והיום, ביום מלאה מאה שנה להולדת הענק החלש הזה, תעבור עוד הפעם לפנינו התמונה האיומה של המשורר הנגע הנקבר בחייו בקבר-המטרים. גופו נשבר ונפשו נהרסה. פניו כפני מת ועיניו נמקו בחוריהן. שם בקבר-המטרים שוכנת, צרת-ישראל-כבוד ובעצמה. רק היא רכאה לארץ חית המשורר ותקרעהו לגורים. הוא היה כל ימיו מעונה ומדוכה כהעם, שאי אפשר לו להתרחק ממנו למרות ההתבוללות ולמרות המרת-דת. בהייריך היינה אנו רואים את המרגיקה של חיי הגלות בצורתה היותר שלמה והיותר מעציבה.

מ. א. ר.

ילקוט קמין.

(כב.)

הנה גם דיר הרצל עצמו מדבר אלינו על אדות הקונגרס בבזילאה¹⁾ אחר כל מה שכתבו כבר על אדות הקונגרס הזה. אחר כל התהלות שפורו לו בכל הארצות ובכל הלשונות, קשה היה לקנות, שיוכל עוד אדם, ואפילו ראש התנועה בעצמו, להוסיף מאומה. ובאמת, בנוגע לעצם הקונגרס והחזיונות החיצוניים שנגלו בו ועל ידו, לא הביאה לנו מחברתו של דיר הרצל כל חדש. ובכל זאת יש לה ערך רב, בפתחה לנו פתח קמין להביט מתוכו אל נפש מחברה, לראות את הכחות הפנימיים, את ההשקפות וההרגשות, המניעים רוחו של יוצר הקונגרס. האנטיסמיסמוס הוליד את הרצל, הרצל הוליד מדינת היהודים, מדינת היהודים — את הציניסמוס, והציניסמוס — את הקונגרס. האנטיסמיסמוס הוא איפוא עלת-העלות בכל התנועה הזאת. שלשלת-יוחסין זו ידועה היתה לכל גם קודם שיצאה מחברתו של הרצל. אבל מה שלא ידעו הכל קודם לה ויוכלו ללמוד מתוכה — הוא זה:

בכל ממלכת המזרח אנו רואים, כי קיומה של המכה לא תמיד תנאי מוכרח הוא לקיום הממלכה. יש שאיזו מכה מעמידה תולדה ידועה, ואחרי כן היא מסתלקת, והתולדה קיימת בלעדה. גם בנידון זה יכולים היינו לצייר לנו, כי מאחר שבא האנטיסמיסמוס וספק עיניהם של יהודי המערב והכירו פתאום את האמת, שעדיין יש אוסם יהודית בעולם ושהם עצמם אינם לא אשכנזים ולא צרפתים וכו', כי אם בני אומתם היהודית בלבד, — מאחר שעשה זה את שליחותו, אין בו עוד צורך בשביל לשמור את ההכרה הזאת מפני השכחה, כי איך שוכחים. אמת! כוז לאחר שנלחם פעם אחת? — אבל מתוך המחברת שאנו עוסקים בה, מתוך סגנונה הכללי ומתוך הרבה מפרטים, אנו למדים, כי נשמת כל התנועה עדיין היא גם עתה רק האנטיסמיסמוס בלבד, כי עדיין צריכה היא להשפעה תמידית מצד יולדה זה, כחינוק שצריך לאמו בכל שעה, ואלמלי עבר הוא ובטל פתאום מן העולם, לא היתה על כן גם היא יכולה להתקיים אפילו שעה אחת. וההרגשה העמוקה הזאת שמרגיש המחבר בלבד, כי הלאומיות היהודית שלו אינה עוד בריה עומדת ברוחות עצמה, אלא שואבת כח-חיוני יום יום ממקור האנטיסמיסמוס, — ההרגשה הזאת נרמזה לו להקיש מן הפרט על הכלל ולחשוב במעות, כי הציניסמוס המערבי הוא דמות-דיוקנה של האומה כולה, וכי גם היא כל קיומה תלוי במציאות השנאה מכחין.

¹⁾ עי' "השלח" כרך א' ובי.

²⁾ Der Baseler Congress von Dr. Theodor Herzl. Wien 1897. 29 S.

בבואו להוכיח את העיקר הגדול. כי היהודים עדיין הם אומה מיוחדת, מגדיר הוא מושג האומה כך: „האומה היא קבוץ אנשים שקורבתם ניכרת ושוא הדרותם מתקיימת על ידי אויב משותף לכלם” (ע' 5). ועל זה הוא מוסיף: „שימו נא עיניכם בתולדות האומות והגידו, אם אף אחת מהן נולדה באופן אחר”.

גולדה? הוא אשר אמרתי, כי אותה התרשנה שכלבו ביחס למצב נפשו הוא — מסריעה את המחבר מלהבחין בענין זה בין סבת הלידה וסבת-הקיום גם ביחס להעם כלל. ועל כן אינו רואה, כי אף אם נסכים להנחתו, שבתחלת יצירתה של אומה אי אפשר לה בלי אויב משותף, אין אנו צריכים להודות מסני זה, שהאויב המשותף הוא תנאי מוכרח לקיומה גם אחרי כן. אחרי שהקורבה והאחדות קשרו את אישיה בקשרים אחרים, פנימיים: זכרונות וקנינים משותפים, מחשבות והרגשות משותפות, תקוות ושאיפות משותפות.

המעשה היסודית הזאת המביעה את חתמה על כל תוכן המחברת, או ביתר דיוק — על כל הציוניסמוס המערבי, כמו שהוא מצויר בלבו של העומד בראשו. הציוניסמוס — זה הוא הגדר שנותן לו דיר הרצל (ע' 4) — שואף להשגת מקלט במזרח, על יסוד משפט מוסכם מהכל (אפסענמליך-רעכמליך), בשביל אלה היהודים שאינם יכולים או שאינם רוצים להתבולל בעם הארץ בארצות מושבותם עתה. הוא מגיה איסור שלש מדות בהתבוללות: יש שרצים ויכולים להתבולל — ולחם אין צורך בציוניסמוס — יש שרצים ואינם יכולים, יש שיכולים ואינם רוצים. מן ההבדל הזה, שהוא עושה בין הרצון והיכולת, יוצא לנו, כי אין הכנה על יכולת פנימית, פסיכולוגית — יכולת כזו לא תצויר כנגוד אל הרצון — כי אם על יכולת חיצונית, מחשית: העדר כל מכשול מצד תנאי החיים מבחיץ, ולפי זה, אפשר לו לאדם מישראל להיות ציוניסט כשר וישר, אף אם רוצה הוא בכל לבו להתבולל בעם הארץ, אלא שאינו יכול, מפני שאין עסי-הארץ רוצה בו.

הגדר הזה — אומר המחבר — כבר נמצא בספרי מדינת-היהודים, והקונגרס הבזילי נתן הסכמתו עליו. והנה אנחנו יודעים, כי בהפרוטמא שנתקבלה מאת הקונגרס נמצא באמת נוסח אחר: „הציוניסמוס שואף למקלט במזרח וכו' בשביל האומה היהודית. ומכיון שלא יעלה על הדעת לחשוך את המחבר כי שנה את הנוסח בכונה, הרי הדבר גלוי, כי לפי דעתו אין שום הבדל בין שני הנוסחאות האלו: „האומה היהודית היא לו שסדקבוק לאלה מן היהודים, אשר מאיזו סבה אינם רוצים להתבולל, או רוצים, אלא שמצאים מכשולים על דרכם ואינם יכולים”.

הציוניסמוס הזה רואה את היהודים — אנשים נפרדים המאחדים בעל כרחם על ידי „האויב המשותף”; אבל אינו רואה את היהדות — המביאה את השואפת להתקיים כאחדותה גם בלי כל הכרח חיצוני. זה הוא חסרונו העיקרי, המתגלה בכל הליכותיו ומעשיו. דיר הרצל מתאר בדברים יפים את ההשתוממות שהעירה בלבו צורתם הרוחנית של דוכבי ציון המורחיים אשר ראה בבזיליאה:

„לחם יש האחרות הפנימית, שאברה לרוב בני המערב. הם מרגישים את לאומיותם ויהדותם אבל בלי כל גאווה לאומית צדה. . . רעיון ההתבוללות לא יפריע מנוחתם, עצמותם היא פשוטה ושלמה. היהודים האלה הם, בכל עצמותם, תשובה על אותה השאלה שהפספסנים מונים ונחזו בה: אם היהדות הלאומית לא תביאנו בתורה לירי התרחקות מן הקולטורא תחדשה. לא! הנאשים האלה מצאו את דרך הישרה בלי פלפולים יתירים, מבלי שהרגישו אולי מיסיתם כי יש

כאן מקום להתקשות. הם אינם מתבוללים בשום אומה. אבל הם משתדלים לקבל את הטוב מכל האומות. (ע' 14).

דברים אלו נותנים כבוד למי שאמרם; עדים הם, כי בעינים סקוחות התבונן על מה שלפניו וראה הכל כהונן. אבל — רק את החיון הכיר, לא את סבתו, לא את הכח הסנימי שברא את היהודים האלה בצורה כזו. מדבריו להלן נראה, כי גם בחיון זה נוטה הוא לראות יד. האויב המשותף, ולא ידע, כי סה עמדה לנגד עיניו היהדות ההיסטורית. כחה של קולטורה לאומית גדולה ועתיקה. שיצרה את בניה בצלמה ואחזה אותם על ידי מוסם רחני אחד מוגבל, הקיים ועומד בזכות עצמו, ולא בחסדי האיכה החיצונית. על כרכי היהדות גדלו ונתחנכו כמעט כל היהודים האלה. היא היתה לחלק מעצמותם כאביב ילדותם. וגם אלה שנתרחקו ממנה אחר כך ובקשו להם דרכים אחרים בחיים — גם הם לא יכלו לעקור מלבם את שרשיה העמוקים, וכלי ידיעתם נשארו יהודים לאומיים גם בעת שבסיהם בוו ולענו ללאומיות זו. נחנך היה רק שתבוא סבה מן החוץ ותגלה להם את עצמותם הנסתרת מעיניהם. — ומיד הכירו את עצמם, ומה שהיה חי בלבם לפני זה שלא מרעתם ורצונם חזר וקבל צורה של ידיעה ברורה ורצון חפשי. הם אינם רוצים להתבולל, מפני שאינם יכולים להיות לא־הם, להתכחש לחסך הקיום הלאומי ואהבת הקולטורה הלאומית הממלאים את נפשם; אבל רוצים ויכולים הם לשפר את הקיום הלאומי ולשכלל את הקולטורה הלאומית עי. קבלת הטוב מכל האומות.

ולפי שהציוניסמוס המערבי אין יסודו בנחלה היסטורית קיימת לעד, כי אם בחזיונות ומקרים סחיי הרה, לכן לא יפלא, כי תחמר לו הסבלנות והמתניות ההיסטוריות, ולכן משתדל דיר הרצל בכל כחו להראות ולהוכיח, כי מדינת היהודים לא בשמים היא, כי קרוב אלינו הדבר מאד. (ע' 16—20).

ובאמת, איך אפשר בלא זה? הן האנטיסמיסמוס הוא מחלת הרה, על כן צריך שגם הרפואה תהא אפשרית בהוה. אלה היהודים שרוצים להתבולל ואינם יכולים — אינם יכולים גם כן להתנחם במדינת־יהודים לעתיד לבוא. כי לעתיד לבוא — כך יאמרו בלבם — מי יודע מה יהיה: אולי ישתנה המצב החיצוני, ויהיו יכולים להתבולל... אבל, למרות כל ההוכחות על היות הדבר בלתי רחוק, בא גם דיר הרצל סוף סוף אל השאלה הגדולה:

ומה, אם גם אחרי כל אלה, אם גם אחר אשר דעת־הקהל תבין היטב את מנתנו, גם אחר אשר הממשלות האדירות יהיו נוטות להפצנו, גם אחר אשר נבטיח לתוגרמה שכר הרבה, — אי אפשר יהיה בכל זאת לבוא לידי גמר עם ממשלת השולטן? (ע' 19).

„אז — משיב דיר הרצל על השאלה הזאת — אז נהיה צריכים לחמתין לקץ הקריסים כארץ חמורה. אומה יכולה לחמתין. היא מאריכה ימים יותר מאנשים וממשלות.“

לפני שש עשרה שנה כתב דיר פִּינסקר במחברתו הידועה: „רחוק רחוק מאד מאתנו החף אשר אליו נשא את נפשנו, אך לעם נודד זה אלפי שנה גם הדרך היותר רחוקה לא תוכל להיות ארוכה ביותר. כך, באופן מוחלט כזה, מדבר יהודי מורח, המרגיש על שכמו כל כובד משאם של „אלפי־שנה“ אלה אשר עברו על עמו. אבל הציוניסט המערבי, המביט על הענין מתוך חייה־ההוה בלבד, הוא אינו יכול ללכת בדרך ארוכה ביותר, וגם לאתר שהוכרח להודות, כי אולי צריך יהיה להמתין וכי אומה יכולה להמתין, מוסיף הוא תוך כדי דבור: „לפי מצב הדברים עתה במזרח, אפשר לחשב את הקץ הקרוב (של הקריסים) על פי מורה־השעות...“

כן. אומה יכולה להמתין. ואולם הציוניסמוס המערבי, כנראה, אינו יכול להמתין... בהגיעו לעצם הקונגרס, מניש המחבר, כי קשה מאד להראות באצבע על איוה מעשה מוחשי שנעשה בבזיליאה. מי שקרא בכתבי-העת פרשת האספות הרבות, שבהן הרצו הצירים את דברי הקונגרס לפני שולחיהם, וזכר הוא בדואי, כי רובם המעיימו בחדר את הסדרתם ואת האורניזציה וראו כאלה עיקר. המעשה שבשכילו נתאספו לבזיליאה. אבל דיר הרצל מבין את הענין יותר מתלמידיו. מה השגנו באספה זו? — שואל גם הוא — האמנם נתאספו רק כדי לבנות, כדי לדבר ולשמע דברים נאים? הגני מאמין. כי בבזיליאה גם עשינו דבר-מה (ע' 14). והנה הוא הולך ומבאר אותו דבר-מה, ותמצית הכל היא, כי בשביל להגיע למקלט במזח הדרוש לנו, צריכים היינו קודם כל להביא את לאומיותנו לידי נלווי. כאשר אך יש עם, ישנו לו גם כבוד הארץ הנחצה לה. (ע' 15).

ובכן, לא בא איפוא הקונגרס אלא לנלות את לאומיותנו, שיכירו וידעו הכל, כי יש עם ישראל בעולם והוא חפץ לחיות חיי עם. זה הוא המעשה העיקרי שעשה הקונגרס, לפי הדאית, בעל-הדין עצמו. נמצא, שהציוניסמוס המזרחיים, אשר התמרמרו מאד על שאמרתו בפרק הקודם (חבורת י"ב) דברים דומים לאלו ביסודם, וראו בזה מעין חידוף ונרף כלפי מעלה — הרי הם, ספיסמים יותר מן הספא.

בנתע לישוב ארץ ישראל בהוה, קודם שהיתה הארץ לקנין האומה על פי משפט מסכם מהכל, מנלה דיר הרצל את דעתו (שהיא, כידוע, גם דעת הציוניסמוס המדיניים בכלל), שאין כל צורך ותועלת להושיב שם, אף קולוניסמוס אחד חדש. הקונגרס הבזילי הניד ספורש, כי הקולוניות הנמצאות מכבר, שרואות ברכה בעבודתן, ראוי שיתקמו. אבל שום מושב חדש לא יתוסף עליהם עד שיושנו הזכויות המספיקות לבטחון. (ע' 20).

את המשפט הזה, כמו שהוא כתוב, יכולים היו לקבל גם הרבה מחובבי ציון המזרחיים. כי גם ביניהם נמצאו אנשים אשר זה כבר התנגדו להרחבת הישוב בלי זכויות מספיקות לבטחון, בלי רשיון מחלט להתישב בארץ במהמא ולקנות קרקעות ולבנות בתים ולעבוד כל עבודה באין ספריע. אבל לא בזכויות כאלה מדברים המדיניים. להם זכויות כאלו, או אפילו גדולות מאלו, אינן מספיקות לבטחון, כל זמן שנתונות הן בדרך פרטית, ולא בדרך מדינית. אין אנו רוצים ליסד קולוניות בלתי מעולות, שמגדילות ערך הארץ מבלי לקבל תמורת זה מחיר מדיני. (שם).

על פי השקפתו זו, כמדומה לי, שדיר הרצל נכשל בסתירה מניה וביה, באמרו עם זה, כי יש בארץ ישראל עניים לרחב, שאפשר וצריך לעשותם לאזרחים ולאזמנים (שם). והרי גם אלה יגדילו ערך הארץ מבלי לקבל תמורת זה מחיר מדיני, וכדי שנשאר נאמנים להחזקתן, ראוי איפוא יותר לקחת עניי ארץ ישראל ולהושיבם בארגנטינא או באיוז ארץ אחרת, ששם אין אנו דורשים מחיר מדיני בעד עבודתנו.

אבל זה הוא דקדוק קטן, ושאלה יותר גדולה תעלה בהכרח על לבנו בקשר עם ההשקפה הזאת: אם, כמו שחשש גם דיר הרצל, אי אפשר יהיה לכזא לירי נמר עם ממסלת השולטין, ואם, למרות חשבוננו, על פי מורה השעות, לא יבוא גם קץ הקריסס המזרחית מהרה, והאומה תהא צריכה להמתין ולהמתין, אולי דורות שלמים, — וכי לא יותר נאה ומעיל לה לבלות ימי ההמתנה בעבודה קולטורית בארץ, ולוא גם בלי

מחיר מדיני, רק ברשות המלכות בלבד, מאשר תגיה לאחרים. שיניליו ערך הארץ בעבודתם, והיא תבוא אחרי כן ליהנות מן המוכן ולדרוש. מחיר מדיניי בעד עמל זרים?...

בג.

בין החדשות שבאו לעולם עם הציוניסמוס המדיני אפשר לחשוב גם את זאת: כי יש לנו עתה ציוניסמים שלא מבני ישראל.

חבת ציון הקודמת לא היתה מסוגלת לעשות לה נפשות מאומות העולם. בשביל להקשך אחר איוז תנועה קולטורית צריך להבינה, ובשביל להבינה צריך ללמוד הרבה, וללמוד כל הדרוש להבנת היהדות הרי לא הכל חפצים אפילו בין היהודים, ואיך אפשר לקוות כזאת מבני עם אחר? — היו אמנם גם מחבבי ציון נכרים, אך אלה (מלבד איש אנגלי אחד ידוע) גם חבתם היתה, נכרית, ותחת לתת ידם לשוב ארץ ישראל על ידי היהודים, הלכו ויסרו שם מושבות ושאר דברים טובים לעצמם . . .

לא כן הציוניסמוס. אותה שנאה ובוזיה מבקשת לעזוב את שונאיה ובוזיה וליסד לה מדינה מיוחדת — תנועה מדינית כזו מכוננת לכל איש אירופי בלי הכנות יתרות. ואין לחמוה איפוא, כי נמצאו כה וכה אנשים נלכבים מבני העמים אשר המראה הנהדר הזה משכם אחריו כל כך, עד שהיו גם בעצמם לציוניסמים.

ואולם עד כה היתה רק מציאות ציוניסמים כאלו ידועה לנו, על פי עדים או בדרכי-ההיקש, מבלי שנראה פעלם אפילו במשהו. הנה למשל, בבזיליאה, בשעת סנירת הקונגרס, נודע לכל מתוך דרשת-ההסגר של הראש, כי נמצאו בין החברים שלשה נוצרים. ומתוך שישבו בין החברים ולא על המעקה מלמעלה בין הורים, למדנו כי ציוניסמים הם. או הנה הקרינל וונהן האנגלי, העיד עליו אחד הציוניסמים, שכשבא אליו ושאלו מה משפטו על הציוניסמוס, השיב לו בחן ובכבוד: איני יודע. ובשביל זה נתפרסם בין הציוניסמים כחד מן חבריאי. וכדומה עוד.

אך עתה נתגלה עוד ציוניסט נוצרי אחד, השקול כנגד כלם, מפני שאינו מסתפק בשתיקה המתפרשת כהודאה, כי אם משתדל באמת לעזור לתנועה זו כפי כחו. הפרופיסור הימן מבזיליאה יושב כל ימי הקונגרס דוקא על המעקה מלמעלה, וכעדותו בעצמו, לא התודע לאיש מן החברים, כדי שיוכל לשפוט על הענין בלי כל משא פנים. וכה עבר הקונגרס, ואיש לא ידע אותו, ושמו לא נזכר לתהלה מעל הבימה. אך הוא שב לביתו בלב מלא רגשות ורעיונות חדשים, ומכיון שבא לידי הכרה, שהציוניסמוס הוא, הדרך לפתרונה המוחלט של שאלת-היהודים, נגש מיד אל העבודה, לפרסם את הדבר בעולם, וכתב והוציא מחברת יפה ומבט-טעם, המפיצה אור על כל צדדי הענין יותר הרבה ממחברותיהם ומאמריהם של הציוניסמים העברים.¹⁾

דיר הרצל אומר במחברתו על דבר הקונגרס, כי פעמים שהוא משתוקק להמצא מחוץ לנבול התנועה, כדי לרעת באיוז צורה היא נראית להעומדים מבחוץ. כמדומה לי, שמחברתו של הימן מסוגלת ביוחד לכך, להראות להעומדים מבפנים — וכל ישראל הרי עומדים, מבפנים, אם כאוהבים או כאויבים — מה צורת התנועה הזאת כשמביטים עליה מן החוץ, מנקודת מבטו של כן עם אחר ובעל דת אחרת.

¹⁾ Das Erwachen der jüdischen Nation. Der Weg zur endgültigen Lösung der Judenfrage, von F. Heman. Basel 1897. 114 S.

בבן עם אחר, מבקש הוא לדעת קודם כל, מה תתן התנועה הזאת להעמים האחרים ששאלת-היהודים מציקה להם. הוא אינו מעלים עיניו מן המכשולים הרבים המונחים על הדרך ויודע הוא, כי לא היום או מחר תוסד מדינת-היהודים וכי גם בהוסדה לא ילכו כל היהודים למדינתם. רק ממזרח אירופא חפץ היה להעביר כמיליון יהודים לארץ ישראל, ויתרם ישארו באירופא כמקודם. וככל זאת רואה הוא בזה פתרון שאלת היהודים: פתרון מחלם — לכשתוסד המדינה, ופתרון חלקי — מיד, כי עיקר סבת האנטיסמיטיסמוס המערבי הוא, לדעתו, מה שהיהודים נדחקים ונכנסים אל תוך החיים הלאומיים של עמיתיהם ורצוים להחשב כבנים נמורים לעם ועם, להתחרות עם שכניהם בכל מקצועות חיי החברה והמדינה על יסוד הזכויות שנתנה להם האימנציפציה, מבלי שיש על לב, כי סוף סוף לא יוכל הגוף הלאומי לסבול במנוחה את ההרגשה התמידית, כי איזה עצם זר לו כבש מקום בקרבן ופועל פעולה עצומה על מהלך חייו העצמיים. אבל על ידי התפשטות הציוניסמוס בין היהודים אפשר לקוות, כי הם עצמם, כבואם לידי הכרת לאומיותם המיוחדת, יהיו יותר צנועים ביחס לחיי הארץ שהם יושבים בקרבה, ויבינו מדעתם, כי למרות זכויותיהם הכתובות בספר, אין להם זכות מוסרית לבקש שוויון-גמול בכל, עד המשרות המדיניות והחברתיות היותר חשובות. ואז ממילא תבטל הסבה הראשית המולידה את השנאה והקנאה בלב עם הארץ, ושאלת-היהודים תחל, לפחות, במקצת. — ואולם אחר אשר יגיע הציוניסמוס למטרתו ומדינת היהודים תוסד, אז יבוא הפתרון המחלם לשאלה זו. כי בהמצא מדינה כזו בעולם, תהא רשות לכל שאר המדינות לרדוש מאת יהודיהן שיבחרו באחת משתי אלה: אם להכתב בין האזרחים במדינת היהודים ולהחשב בארץ מעורם כגרים, ואז יקבלו מאלהן כל הזכויות של האימנציפציה, ומשפט אחד יהיה בכל ארץ ליהודים ולכל שאר הזרים הבאים לגור בתוכה; או שישארו אזרחים נמורים בארץ מולדתם, ואז עליהם יהיה להתבולל בעם הארץ התבוללות נמורה, להרוס עד היסוד את כל הגדרים המבדילים בינם ובין יתר האזרחים — מילה, שבת, אסורי מאכל ומשתה וכו' — כדי שברבות הימים יתבלעו באמת באברי הגוף הלאומי ולא יצערורו עוד כדורות: אשכנזי מהולל הוא דבר שאין הרוח האשכנזית סובלתו...

וכבעל דת אחרת, מרגיש הוא יותר מן הציוניסטים היהודים את כל עוצם השאלה של קדושת הארץ, ובצדק הוא מעירם, שלא יהא הדבר הזה קל בעיניהם... אבל מצד אחר הוא חושב, כי גם בלעדי זה לא תוכל מדינת-היהודים להוסד אלא אם כן יעזבו היהודים תחלה את היהדות התלמודית, אשר לא תתן להם לחיות ולהתפתח בתור עם חפשי, ויבנו את מדינתם רק על יסוד הקולטורא החדשה, הקשורה בהכרח, לפי דעתו, ברוח הדת הנוצרית ולא תצויר בלתי. ועל כן שמח הוא מאד על כי ראשי התנועה נראים לו כרוחקים מן היהדות התלמודית וקרובים יותר להקולטורא החדשה, באופן שאפשר לקוות, כי בהוסד המדינה, תקבל היהדות צורה נאותה לדבר, ובני כל הדתות הנוצריות יוכלו למסור בידה שמירת קדשיהם וכל יתר עניניהם באי. וכה לא יעמוד גם הדבר הזה לשמן על הדרך...

עוד הרבה דברים יש במחברת הזאת המוכשרים לעורר מחשבות רבות, וראויה היא על כן שיקראוהו בני כל המפלגות בעמנו, ביחוד בארצות המערב, המתבוללים ימצאו בה ציור נאמן ממעבם החברתי ויראו איך האחרים מבישים על זכויותיהם; הרבנים בעלי התעודה, המלמדים תורה בגולה לכל העמים, ישמעו הפסע דעת תלמיד-

אחד חשוב על דבר ערכם ופעולתם; וגם הציוניסטים, אשר המחבר מרבה בשבחם, יוכלו ללמוד ממנו דברים שונים שלא עלו, כנראה, על לבם עד כה . . .

כד.

מחשבה טובה עלתה על לב הסופר הידוע בן-עמי, להציג בקובץ אחד את כל ספוריו ומאמריו (כלשון רוסית), שנרשמו בזמנים שונים, רובם במכהיע. וואסחאד. עתה יצא החלק הראשון מקובץ זה¹⁾, ובו שלשה ספורים: (א) דרמא קסנה. (ב) בעל-חמלה. (ג) ליל הושענא רבת. הראשון הוא המוב שבשלשתם, ואולי גם המוב שבכל ספורי המחבר. הסופר המציין הוזה דרך אחת לו בכל ספוריו: הוא מעמיק לידת עד תהום העניות והשפלות של בני עמם בארץ מולדתו, ושם מבקש ומוצא קווי-אור המשיבים את הנפש. הוא עצמו נולד וגדל בתוך העם הזה וכשמו הספרותי כן הוא, על כן מרגיש הוא בצערם של אחדו ומשתתף בצרתם, לא ברגשי חמלה של איש המתבונן מן החוץ על הגעשה בעולם ור לו, כי אם ברגשי אהבה של אח כואב העומד עמם במחיצה אחת.

לפנים היה המחבר כותב לפעמים גם מאמרים, אך בעת האחרונה משך ידו מן המוכליציסטיקא לגמרי. ועל כן לא יפלא, כי בכדו עתה לכתוב הקדמה לספרו, לא יכול למשול ברוחו, והשתמש במקרה הזה לשפוך לפני הקהל את הכעס העצור בלבו למראה חיינות שונים בחיינו הפנימיים . . . וכה היתה ההקדמה למאמר קטן מלא תוכחה עזה וקשה — קשה אולי יתר על המדה הראויה, ביוחד בהקדמה לספורים; אך הרברים כשהם לעצמם כוללים הרבה אמת מרה ונאמרו בסגנון קצר וחד, חם ומחמם, והגני מרשה לעצמי לתרגם בזה מקצתם בשביל הקוראים שאינם שומעים רוסית.

המחבר מתחיל בדבר ספוריו ועובר אל החיים המתוארים בהם:

„מלאים עצב ויגון הם החיים האלה, מורכבים מצרות וסגופים. אבל המלחמה הקשה על פת לחם, התולכת ומתגברת מיום ליום, לא הכיתה את נשמת העם; היא עודנה חיה ועודנה מוכשרת להתרומם עד כל מרום ונשגב. בתחתית הנשמה הזאת עוד חוקר אש האידאליזם הלאומיים, עוד חיות התקוות הלאומיות — נחלתם הגדולה של הנביאים. וזה, רק זה בלבד, הוא קו-האור היחיד, אשר יגלה לעינינו בתי חיתדות — אור רוחני, אידיאלי. החיים האלה הם ים של צרות, ים אין-סוף ועסוף-חשכה, אשר ממעל לו, גבוהה גבוהה, יתנוצצו בתוך עב הענן, זעיר שם זעיר שם, כוכבי אור קטנים . . .

בעת שאנשים יחידים מן העם, או גם ספלות שלמות, מוכנים תמיד „להסתגל“ לתנאי החיים, וכדי להקל מעליהם משא חיייהם מתגלגלים הם באשכנזים קיצוניים או פולנים נלהבים ובר, הכל לפי חצוור, — הנה העם בכללו עודנו חי חיי עצמו ואינו רואה כלל למה שיאמרו חבריות ואינו מרבה חקר, אם קיומו טוב בעיני אחרים. אדרבא, הוא יודע ומכין חישוב, כי קיומו אינו טוב בעיני אחרים, ודבר זה אולי עוד מסיף אומץ לחפץ-הקיום שבו. כי האינסטינקט החמנוני נעלה הוא על כל התחכמות מכוונת למטרה ידועה, מפני שהיא, האינסטינקט, חיון סבעי הוא, ששרש עמוק בנפש, ולא דבר מלאכותי העשוי בכונה לצורך השעה.

הסופר העברי המקדיש כח לעניני היהודים רגיל על תרוב לחשוב עצמו כסניגור לעמו. אחת היא, באיזה ענף מן הספרות הוא עובד — הסניגוריא הוא בעיני קודם לכל, ואפילו אם מדבר דבריו רק ליהודים בלבד, ואפילו אם כותב בלשון שאין העמים נזקקים לה כלל, למשל בעברית, — גם אז עניני-רוחו אינן מוסקות מלחבים „אליהם“, אל שונאי ישראל תגלים והנחתרים,

¹⁾ Ben-Ami. Sbornie razskazow i otscherkow. Tom I. Odessa 1898. VIII + 292 p.

וכמעט בכל שורה נראית כונה בולטת. להביא „אותם“ לידי הכרה, להוכיח „לחסם“ להצדיק „לפניהם“, לעורר „רחמים“ וכו'.

לא אכחד, כי בלבי אני, כל אלו מיני סניגוריא, כל אלו מיני השתדלות „להוכיח“ וכו' — עזרו תמיד רגש מר ומעצב מאד. אינני יודע דבר המשפיל כבודו של אדם יותר מזה, שהכל חושבים מאיזו סבה לנחוק ללמד עליו זכות, להצדיקו, כמעט לבקש סליחה על חפצו להתקיים... „יתמלאו נא היתודים עצמם אהבה אמיתית לעם ישראל ולהיהדות — ובזה דיינו. לא מאת אחרים עלינו לצפות לישועה.

צפיתנו לחסדי אחרים תמיד, כריעתנו לפני שלחן זרים תמיד בעינים מיהלות לפירושים, סמיתה בנו כחותינו המוסריים, משהיתה תכונת נפשנו ונוסעת בנו הרבה מדות רעות ושפלות.

עזרתנו והשוענתנו — בנו בעצמנו. יכולים וצריכים אנו לעזור לעצמנו. ורק עזרה כזו, הבאה מבפנים, מוכשרת לחזק כתנו הרוחני והמוסרי, לרוסם ערכנו בעינינו אנו ובעיני אחרים, ולתת לנו „זכויות“ שוות לאלו של שאר העמים.

רק אלו הזכויות הנותנות יכולת לעם לפתח חפשי את רוחו העצמי על פי דרכו — רק הן הנה זכויות אמיתיות ורבות ערך. אבל מסבען של זכויות כאלו — שאינן נתנות בסתנה.

ואינן נקנות אף בשאר דרכים אלא בזמן שמכיר העם את רוחו העצמי ורוצה בהתפתחותו על פי דרכו — יכול היה המחבר להוסיף...

אחד העם.

מחשבות ומעשים.

VII*).

אם יש מי שיוכל לאמור בצדק: הימים הראשונים היו טובים מאלה — הנה לא ממונה באיזה כולל, לא בן שיש לו רבנות בירושה וחתן שיש לו רבנות בנדרניא, לא נבירי העוסק בצרכי צבור, לא הפקידים בהקולוניות העבריות בארגנטינא ובשאר מקומות, לא בעלי המוסר ומחזיקיהם ולא הפרושים ותומכיהם, וגם לא הציוניים מאתמול ... כי אם — הפוליטוניסט העברי.

הפוליטוניסט העברי יזכור את הימים הראשונים הטובים, עת מלאכתו היתה נעשית בהרחבת הרעות, ורשות נתנה לו לדבר כאשר עם לבבו על כל דבר נפל בעמנו, — יזכור ויתאנה. הימים הטובים חלפו עברו. עתה, נזרו על הליצנות, ואסור לדבר. יפה תרגם. רביי אחד את הכתוב: וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמוריי. בלק — ראשי תיבות של 'ואהבת' 'לרעד' 'כמוך', היינו — הצדיק. ובכן, וירא הצדיק את כל אשר עשה ישראל, רואה הוא היטב, אבל — לא אמוריי, אסור לדבר. אסור לדבר על הממונים בכוללים בארץ וחוץ לארץ, סן ישמעו הממונים פה ושם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ירושת הרבנות, סן ישמעו הרבנים היוזשים ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ענין בעלי המוסר, סן ישמעו הם או מתנגדיהם ויהיו להם תרעומות. אסור לדבר על בעלי המכות, סן ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על נבירינו בעלי הרעות, סן חלילה וחלילה ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שאסור לדבר על הציוניות החדשה ... בקיצור, תביבי, בכל אשר נסנה — לא טוב. העסק של פוליטונים, כמו כל עסק עברי, נתקלקל מאוד בימים האחרונים.

ובכן, יחד את אלפי המזונים מאחינו, נשארתי גם אנכי לשנה החדשה בלא עסק, ובמשך ההפסקה הקצרה של 'השלח', נסיתי, כמו כל יהודי, לשלוח יד במלאכת רעהו, בנידון רידן — לכתוב מאמרים. מה לעשות? ההכרח לא יענה. חסין חפצתי לשבת במנוחה במדור התחתון של היכל ספרותנו, להכין 'עלונים' לאחי, כאשר אהבו, לברך מעט את דעתם בעתים הרעות האלה, להפיג את צערם, גם לשחק לפעמים מסוב לב עמהם, בעת אשר דמעות עינינו כבר כלו. — והנה קסין עלי רגום של אחי הסופרים, אשר הומינו אותי לדין לפני דעת הקהל על חמא שהמאתי בקלות ראשי, שנועזתי לדבר בלא ברוקים ורעמים על ענינים נכבדים, ומרוב כעס נזרו על אומנותי, כי אסורה

(*) עיי' 'השלח' כרך א' ובי.

הוא לבא בקהל. ובאין ברירה, עזבתי את מקומי. עקרתי את דירתי החביבה עלי ונסיתי לשפס לעלות ברב עמל אל המספרים הגדולים, הרציניים, שבמדור העליון, למען אדבר עמם על פי דרכם. ומבלי אניד הלא תבין, כי המלסול הזה היה קשה עלי מאוד. קשה בשנות הוקנה לדמריה את רגלי הוקנה, לעלות במעלות מלמטה למעלה; ויותר ממה שקשה המלסול הזה, קשה המשבר הפנימי, הרוחני, להתהפך פתאום מפולימוניסט לסופר נכבד בעל מאמרים... כי — את המאי אני מזכיר — ההרגל לכתוב במעט קלות ראש ומעט ליצנות כבר היה לי למבע שני, ואצבעותי לא יוכלו לכתוב באופן אחר. ישנם מספרים בעלי מרה שחורה — דוקא מן הצעירים — אשר ידברו חמיד בכובד ראש משונה, אחת היא, אם על דבר האספה בבוליאה או יכלת על בהן הרגל, אם על דבר אניברסיטה לאומית בירושלים או מרה שפחה על הגג, — על הכל, על הכל ידברו בכובד ראש, בדחילא ודחיסא, באנחות של חולי מעים, כדבעי לאיש יהודי וסופר כשר. בודאי תבונה כזו מתת אלהים היא, ולא כל אדם זוכה לה. כל אחד מאתנו ידגיש מעין, יראה הרוממות, למראה הפנים של רחמנות והתלהבות דקדושה, וכל אחד יאמר: כמה חלי וסרניש האיש הזה! אות כי ברכה בו. חבר אחד היה לי בימי עלומי, אשר בשנות העשרים לחייו נורקה בו שיבה, ושתי שערות לבנות התנוססו סביב לשפמו. וכאשר השיאו אותו חבריו לתלוש אותן, היה משיב בנאון: לא בעד כל הן! אורבא, יגדלו ויגדלו, ויאמרו הכל: מה נכבד האברך הזה, עוד צעיר הוא לימים וכבר שיבה נרקה בו. אות כי בעל מחשבות הוא! — בכלל, סימני זקנה יש שיביאו תועלת מרובה, לזקנה הכל שרדי, הכל מתול, הכל נאה ויאה: מעט עזות, מעט חרפא, מעט שקר — לזקנה הכל מתול. הדבר מוטל אמנם בספק גדול, אם טובה הוקנה בימי זקנה, כשהיא באה עם כל הסימנים שמהם בה קהלת... אבל ברור הדבר, כי בימי העלומים, עת עוד, הכל על נכון והאדם במבחר כחותיו — בימים המוכים ההם אין רע אם למראה עין ישנם איזה סימני זקנה, ולזאת נראה בספרותנו, כי דוקא הצעירים לימים מראים סימני זקנה, על משענתם יהלכו, עקב בצד אגודל, יגדלו, ישעלו, יאנחו — והכל יאמרו: עוד צעירים הם לימים, אבל בעלי רעה — ממש חזקים. בודאי מתת אלהים הוא המגלה הנפלאה הזאת, של זקנה ובחירות בידו, אבל לא כל אדם זוכה לשני השלחנות האלה. אנכי והמספרים בני גילי, על פי שנותינו, כמעט שיש לנו הרשות לדבר בזקנים עם כל המכשירים שחשבתנו לעיל, ומתנגדינו הצעירים, האומרים כי צעירים הם לימים מננו, ובשם העלומים ידגלו, צריכים היו על פי דרך המכע לדבר בלשון אחרת. אבל בספרותנו זה כמה נהפך הסדר. חוקנים שכדור, אשר ראו הרבה בימי חייהם, כל מיני התעוררות והתלהבות ואסמות רבות, יש אשר מבלי משים יתפרץ שחוק קל סתודי פיהם למראה חרש שכבר היה לעולמים... והאברכים הצעירים מיד יתעמסו כהנא של פלסופים וידברו נבונה נבונה ויתמרטרו ויתקצפו.

אל אלחי אבי! מוכחתי שרק שנים אחדות יעברו וידברו אלינו גם הם בלשון אחרת... אבל לעת עתה המצב רע מאוד; לעת עתה יקצפו ויתמרטרו וינזרו עלינו גזירות קשות שאין יתודי הלוי כמני יכול לעמוד בהן. זה אודב אסמות, ובכן אמור לפולימוניסט לדבר על אדות אספה; זה הוא מן המתנגדים לבעלי המסור, ובכן אמור לחפץ בזכות בעלי המסור; השלישי מן המרדכים, ואם כן אמור לדבר גם על אדותם; הרביעי, החמישי — כל אחד יש לו. תלשתר, ואמור לדבר. הם מתירים אמנם לדבר, כמותם, כמנתם, בלשוננו של הנסיך, המלך, או המלך, לירי, במעולנים כברים וטוראים.

בחיוז ורעם, בכעס ורצינות, באנחות ובשעול, כאלו שחית חצי הלון תומך . . . בודאי מה טוב ומה נעים אם יכול אדם לדבר כן, אבל אנכי אינני מבעלי מלאכה זו, וכל השתדלותי לא תועיל לי להיות כהם.

ובכן נשאיתי, בלי לשון, רחמנא ליצלן, כי ליצינות אסורה ואסור לדבר. אבל, אם אסור לדבר על אדום, ענייני הפנימיים, אקוה כי לפחות לא יאסרו עלי לדבר סתם דברים, על אדות הסולייסקא של אשתקד, כלבו של ביסמרק, מרכבתו של בדני ורכבו של סור, וכדומה, ענינים שאינם מעלים ואינם מורידים לנו, ואחינו בני ישראל יאהבו לדבר על אדותם.

יהי פן, נדבר סתם דברים!

באין כמה להתחיל, מתחילים במרובעים — יאמרו המשחקים בקלפים. ובאין כמה להתחיל פוליסון, נתחיל במשפטו של דרייפוס. כמדומה לי שלא אשנה אם אומר, כי משפטו של דרייפוס הוא מרבו כל מחשבות עמנו עתה. גם בוויליאם עם כל תקותיה, גם יתר האספות עם תקנותיהן וכל הענינים התלויים בהן — כמעט נשכחו, או לכל הסתות נדחו, מפני משפטו של דרייפוס. ובאמת, המשפט הזה יראה לנו באופן בולט מאד, אולי יותר מהרבה אספות, כי לא עדר, כי אם עם, אנחנו, אחים בצרה, אם לא במוכה. במוכה — כלל ישן נושן הוא: וישמן ישרון ויבעט, ובעת צרה יזכור היהודי את אחיו — והם גם הם יזכרוהו. זו היא תכונה מיוחדת של עמנו. האמת נתנה להאמר, כי אין אנחנו אוהבים את אדרייני; כל אחד מאתנו ירניש מעין סינא כלבו על הגדולים. ההם, אשר כספם סתר להם, ולא יצאו לעזרת אחיהם במדה שלש דעתנו צריכים היו לצאת. כל עוד הם יושבים בשלח, רחוקים מהם ממנו, ואולי עוד יותר רחוקים אנחנו מהם... אבל סכין שימורים באים על אחד מהם, מיד מרנישים אנחנו, כי בשביל שם ישראל שנקרא עליו באו עליו היסורים, ומיד ישוב לבבנו לאהבה אותו... בשעה שישב דרייפוס בשלח בסריה, בתור סקיד-צבא צרפתי, לא ידע את אחיו, והם לא ידעו אותו, ולא חפצו לדעת איש את אחיו. עתה, כאשר ירד מגדולתו ותתן בצרה גדולה, הנה כל ישראל משתתפים בצער, כל אחד ירניש, כי לא את דרייפוס בלבד העלו לנדרום, כי אם את כל ישראל עמו, את כל אחד מאתנו שלחו לעזאזל, לאי השרים, ומנקודת הראות הזאת נכבד מאד המשפט הזה. עם שיכול להרניש בצרת אחיו במדה מרובה כזו — עם הוא, לא עדר, אם ישובו יבקרו את משפטו של דרייפוס או לא, אם יצא צדיק או רשע בהשפטו — לא זה הוא העיקר: בעלילות שוא ובלבולים שונים על הפרט והכלל כבר הודגלנו. כמעט כל ההיסטוריא שלנו בגולה היא עלילה אריכתא וכלבול אחד נורא . . . ואם נוספה עוד עלילה אחת על יהודי אחד, אין בכך כלום, כזה וזה כבר היה לעולמים. אבל נכבדה היא לנו התורה היוצאת מן העלילה הזאת על דבר יחס העמים, אף היותר נאורים, אלינו, ועוד יותר — על דבר יחסנו אנחנו זה לזה. ולו הייתי כותב בסנסקט קמן תמיד את המקרים הגדולים והקטנים בחיי עמנו, אם כדי לנרד חי חצאי פרומות למוכת הישוב, או פשוט, כדי לספר לדור דברים הידועים גם בלעדי או שאין כל צורך לדעתם, — כי אז כתבתי זאת זכרון בספר ונרבתי חי אנחות לזכר המשפט הזה. כי הן בכל אופן יותר נכבד הוא, מקלות דעתה של האי בתולתא, אשר ליכרונה נרד אלמוני שלשים אנחות למוכת הישוב (המליץ נ"ו 166). כמובן, לא נוכל אנחנו הקוראים, המתענינים למקרא נדבות כאלה, לדעת את ערכן האמתי, אחר כי לא זכינו לדעת את הבתולה ההיסטורית ההיא, מהותה ומיב קלות דעתה . . . מאד

אפשר, כי כשהיא לעצמה, וביחוד קלות דעתה, שוות הרבה יותר משלשים אנורות, כי דברים כאלה, כידוע, אין להם שעור... אבל לקהל הקוראים, אשר בעונותיהם הרבים לא זכו לדעת אותה וקלות דעתה, אין הרבר, לעניות דעתי, חשוב כל כך, שנכתבה וזכרון בספר... אף על פי שמצד אחר, מצד חבת ציון המעשית, אין להכחיש כי הנסיון הזה נכבד מאוד, כי אם נשתרל להנהיג המנהג היפה הזה, לנרוב לזכרון קלות דעתה של כל בתולה, נאסוף בודאי סכום לא מעט... אך לא זאת היא מטרת דברי. הפצתי רק להגיד, כי גם משפטו של דרייפוס, יש לו ערך ידוע, וכדאי הוא שינדבו לזכרונו די אנורות, וכדאי הוא גם להכתב בסנקס קמן.

בכלל מצא אנכי, כי טוב מאד, סנקס קמן' כזה. רעים הם, הפנסקים הגדולים! שאחרים כותבים בהם על אודותנו, אבל סנקס קמן עברי, שאנו בעצמנו כותבים בו מה שלבנו חסין — טוב הוא מאד, מה תוכל לכתוב כלי כל סכנה כמה וכמה דברי הבאי שאינם מעלים ולא מורידים, לחזור ולסחוף מה שכבר נסחף, וכל מה שתכתוב יקבלו הקוראים בסבר פנים יפות...

ולו הייתי אנכי, בעל סנקס, כי עתה כתבתי בו לזכרון גם את האספה דקאוונא. קאונא היא עיר ואם בישראל, עיר גדולה ועתיקה, שזכתה לשם טוב חתה למעשים טובים, זכתה לפרדשים וזכתה לבעלי מוסר, זכתה למצדיקי הרבים ולמשכילים קנאים... בקצור, זכתה לדברים הרבה שלא זכו להם ערים אחרות; אבל לא זכתה לדבר אחד שערים אחרות, גדולות וקטנות ממנה, זכו לו: — לא זכתה לחובבי ציון, בעת אשר בודילנא, שאין בה לא רב כללי ולא כת של בעלי מוסר ולא כולל של פרדשים, מספר התברים לחברת התמיכה מגיע לשש מאות, בהרדנא — ליותר ממאה, במינסק — למאה; הגה בקאונא מספרם, בלי עין-הרע — שלשים ושלשה. אולי מפני ששיבת פרדשים זכתה בעלי מוסר אינן יכולות לזרז בכפיפה אחת עם חבת ציון, כי צמצמו יחורי קאונא את כל כחותיהם בפרדשים ובעלי מוסרם וכולליהם וממוניהם ומחלקותיהם, מבלי השאיר עוד מקום מפני בלבם לחבת ציון... או אולי סבה אחרת לדבר. מי יוכל לדעת? מוסר אחד יש בעיר הזאת, אשר נהירין ליה כל שובלי דערי השדרה, ואפילו שיחה קלה שובין רב ורבנית לא נפתרה ממנו, ועל ידי, מכתביר שהוא מפרסם מעת לעת נגלו לנו תעלומות בעלי המוסר, וכמעט נדע גם רשימות כוכסין של כל רב ופרוש ובעל מוסר וראש ישיבה בתחם המושב; — את הכל מפרש לנו המוסר הבקי הזה, רק זאת לא יפרש לנו: מדוע נגרע חלק קאונא בחבת-ציון? יש אומרים, כי אנשי קאונא הם בענין זה בבחינת, הבעס על החוץ אינו חוקר קדוש. כי מכיון שנכשלו פעם אחת, בימי המהומה, בקניה לא מוכה — שוב אינם מאמינים בישוב הארץ. אבל קשה לי להאמין בזה. ידוע אנכי את האנשים האלה, כי אינם סחדנים כלל, ופתגם שנור בפיהם: „במקום שהספידו שם צריכים להרחיב... וכמה שיספידו ויכשלו בעסקים שונים, הגה לא יסחדו מעשות עסקים חדשים, ומדוע רק בענין הישוב נרתעו לאחוריהם מיד אחר הנסיון הראשון ולא יחפזו לדעת את הארץ עוד? — אין זאת, כי מעם אחר יש לדבר, וחבת ציון בקאונא אומרת דרשוני. ומפני זה נכבדה בעיני מאד האספה שהייתה בעיר הזאת ביום השני לחל המועד מכותה, וכדאית היא להכתב וזכרון בסנקס. על אודותה יספר לנו המוסר מערי השדרה בהמליץ (ט' 214):

... לבערב תתוא ראו בני קאונא מה שלא ראו זה שנים רבות בעירם, כי נאספו ובאו לבית הרב הנאון שם מספר אנשים מיהודינו העומדים בראשם ורובם בגבול תיחודות, חלוקים חלק

בעניני הכלל והפרט, הנותנים ונתונים על כל צרה שלא תבא על עמם תמיד, אם כי רבים מאלה פרט באו בכתב החברים לחברת הישוב, וישבו זמן רב וידברו וישמעו, ויפלטו. לסוף נמצאו מתנדבים נכבדים לתועיל להמורשה באספת כסף החברים, ובאותו מעמד נוספו כשלשה עשר חברים. ובשעה האחת עשרה שבו הנאספים לבתיהם, כמדרסה לי שבעי רצון, בהאמינם, כי עשו מצות עשה שחזקן גרמא, ויטלנו כזאת את חובתם."

המספר שלשה עשר מלבב מאר. ישנם אנשים המפחדים מפני מספר זה וקוראים לו. תריסר של השדי. אבל אנכי לא כן עמדי. יודע אנכי, כי שלשה עשר הוא יותר משנים עשר ומאחד עשר... ובכלל — יותר מאספ. ואם אחרי חמש עשרה שנות חבת ציון נתוספו שלשה עשר חברים, הנה אחרי שלשים שנה — יתוספו עשרים וששה, ואחרי מאה שנה... צא וחשוב אתה בעצמך, חביבי הקורא, אם בעל חשבון הנך, כמה יתוספו.

רואה אנכי, חביבי, כי הנך מביט עלי בתמהון, כאלו תאמר: בעוד מאה שנה! — ובעוד מאה שנה הלא כבר יבוא משיח, תבנה ותכונן, מדינת היהודים, ולא יהיה צורך לנו ב"חובבי-ציון" כמוכנס עתה; יקרה הכף בשעת הסעודה — אמרי אינשי; נכבדים ויקרים לנו חובבי ציון עתה. כל פרוטה ופרוטה מצטרפת עתה לחשבון גדול, וכל חובב וחובב מצטרף לחשבון עוד יותר גדול... אבל בעוד מאה שנה!... ככה תחשוב אתה, חביבי הקורא, אבל אנכי אחשוב, כי בקאוונא גם בעוד מאה שנה יהיו נזקקים לחובבי ציון. כי בעלי כולל של פרושים שם יאמרו, שבעלי המוסר מעכבים את הנאולה, ובעלי המוסר אומרים, כי בעלי הכולל החדש של הפרושים מעכבים את הנאולה. והבריות סרננים ואומרים, כי אלו ואלו, ברכילותיהם, במחלוקותיהם ובאסיפותיהם, מעכבים את הנאולה ומאריכים את הגלות... ויעץ כי, כפי הנראה, לא יהיה קץ ותכלה לכל הענינים היפים האלה, כל אספה תועיל אספה מצד השני, וכל כרח — כרוז מצד השני, כל רכילות — רכילות כנגדה, וכל פסקויל — פסקויל כנגדו... הנה נוכל להאמין, כי גם לכשיבוא משיח לא יבוא לקאוונא. הוא יעמד ב"אליקסופ", מעבר הנדר, ולקאוונא יסחר לבוא, כי לא יחפץ להכניס את עצמו במחלוקת של בעלי תריסין הללו... ובכן, גם אחר שנים הרבה עוד יהיו נזקקים שם לחובבי ציון. ועל כן נכבדה היא האספה שהיתה ביום א' לחול המועד מוכות, וכדאי הדבר שיכתב ב"פנקס" לזכרון.

ובעת רעה כזאת, שאסור לדבר, אהיה שמה, אם תתגלגל, לפחות, הזכות הזאת על ידי.

רבי-קרוב.

לשאלות היום.

ב.

תשועת ישראל — כך סימתי אותה ההערה החומאת עיד הקונגרס, שבשבילה בא מכול של דברים למסחרתו ועדיין לא פסק — עתידה לבוא על ידי נביאים, לא על ידי דיפלומטים. והדברים האלה, אשר האמנתי כי בקשר עם מה שקדם להם יובנו על בורים לכל בעל דעה, נתנו אף הם חומר רב לתוכחות, חרודים, או דברים סתם, הראים כלם יחד להתקצב כעדות לדורות על עניות־הרעת הנוראה השוררת כעת בקהלנו, עד שאי אפשר לספור לכמא מחשבתו לפעמים בדרך מיתפורית, כנהוג בכל ספרות מלכד ספרות הילדים, שמא יסעו הקוראים ויפרשו הדברים כמשמעם! אם לא יסעני זכרני — כי הן לא נקל לזכור בדיוק כל הדברים המזכמים שנרסמו עיד ההערה היא — נמצא גם מי שהאשימני, כי נמלתי לעצמי שם „נביא“ חמימות קרושה כזו אי אפשר, כמדותה לי, שתמצא בשום ספרות שבעולם. ולכבוד מסחרתו הגני רצה להאמין, כי גם אצלנו אין זה אלא חזיון זמני, בתור ריאקציה נגד החרפות היתרה של אבותינו, שלא היה מתם מוכל כלל דברים כפשוטם והיו מעסיקים לבקש רמים ומיתפורות אף במקום שאינם.

איך שיהיה, איני מוצא בנפשי לא חסין ולא כשרון להרבות שיחה על דברים הגראים לי מוכנים די צרכם, ולא הייתי חוזר ומדבר פה על הענין הזה, לולא הראוני מקרים שונים בימים האחרונים, שאם ביחס אל „הנביאים“ רשאי אני להניח למתנגדי שיפרשו הדבר כרצונם, אתר כי סוף סוף אין אנו חיים עתה בחקופה של „נבואה“, — הגה ביחס אל „הדיפלומטים“, צורך השעה מחייבני לברר היטב את המכונן, כי הם המה העומדים עתה על הבמה, ובהתבנת־הקהל את השקפותיהם ודרכיהם תלויה תכונת מעשיהם העתידים.

אם לפני הקונגרס היה אולי בין הציונים מי שדאג לפעמים בלבם, מאין נקח במדינת היהודים „נבחרים“ לבית הפרלמנט ודיפלומטים להגנתה הפוליטקא, — הנה בדאי סרה מעליז הראגה הזאת בימי הקונגרס, בראותו או באופן מוחשי, כי הכשרון לחקי, שבני עמנו מצטיינים בו בכל ענין, יבוא גם כזה לעזרתו וילמדנו את המלאכות האלה בזמן קצר.

הקונגרס לא רק התנהג על פי כל חקי הפרלמנטריזם, אלא אף התחבולות הפרלמנטריות, להסיר חוק בשעת הדחק, לא חסרו בו, וגם אחינו המזרחיים, שמיסיהם לא ראו פרלמנט וסדריו ושכאספותיהם הורגלו במסדרים אחרים לנמרי, למדו פה כל התורה כלה על רגל אחת, ומיד אתר הישיבה הראשונה כבר ידעו, איך להתנהג, קראו

לעת הצורך את הקריאות הנהוגות והלאו את היושבי־ראש בהערות. מן הענין ובסתקאות מלאות עצות והצעות — הכל כנבחרים נמורים. ולא זו בלבד, אלא שכפי הנשמע הביאו אתם את התורה הזאת גם לביתם, ובאספותיהם למקומותם הם מחקים עתה את המנהגים שראו בבזיליאה, באופן שכל אספה היא כעין ועידה־אנפין של הקונגרס.

וכן הרבר בדיסלומסים. מסופקני מאד, אם מנהיגי הקונגרס הברליני בשעתו צריכים היו, בשביל לפשר בין האינטרסים המדיניים של הממשלות השונות, לדיפלומטיא יותר עמוקה מזו שהצטרפו לה מנהיגי הקונגרס הבזילי, בשביל לחסות על ההתנגדות הפנימית שבין הכתות. הצינויות השונות; וכמוסה לי, שיותר מן. המרקטס הברליניי ראוייה היא הפרוגרמא הבזילית לשם מנוגנט דיפלומטי המעיד על כשרון מצוין במקצוע זה. כמעט אין דבר בפרוגרמא הזאת שאינו טובל פירושים שונים ורחוקים זה מזה, שאינו יכול להתקבל מכל הכתות המתנגדות ולהתפרש. למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ולא לתנם עמר אחד מן החברים על רגליו — אחרי שהרעש עיד. פאלקערעכטליך. קם לרסמה והפרוגרמא נתקבלה — והציע בתמימות, שהועד אשר יבחר הקונגרס יחבר, פירוש על הפרוגרמא ויפרסמוהו בין החברים, כדי שידעו הכל את מבנה האמתי ולא יגלו בה פנים שלא כהלכה. החבר. המזכיר הזה לא בקש אמנם אלא פירוש קצר, בשביל להשמר מסעות בפשט הדברים; אבל באמת אפשר לכתוב פירוש רחב ומלא ענין כמעט על כל מלה שבה, להראות למה נאמרה מלה זו ומה באה להעלים. ואולם, למטתי פה, צריך אני לפרש באופן הזה רק מלה אחת.

בין השאלות היותר מסוכנות להאחדות והיותר זקוקות איפוא למלאכת הדיפלומטיא — היתה בבזיליאה שאלת. הקולוניציא המעשית.

כידוע, עוד בטרם לדת הצינוסימוס החדש, נתחלקו חובבי ציון לשתי כתות ביחס אל הישוב המעשי בא"י. רובם אחזו בשיטה של. הרהבת הישוב מכל מקום. למרות כל המעצורים הגדולים, בראשונה מצד תנאי העבודה ומצב העם בא"י ובתחיל, ואחרי כן גם מצד הממשלה הטורקית, אשר כל אלה יחד השחיתו פני הישוב ונתנו לו צורה של. עסקי מכולל וחלוי באויר, של התחרות מנוגה. וחלוקה חדשה, — למרות כל אלה לא רצו בעלי השיטה הזאת להסיח דעתם מהרהבת הישוב ולחכות עד שיוסרו, לפחות, המכשולים היותר קשים; כי לפי דעתם, כל הפסקה בעצם עבודת הקולוניציא תביא מזה וכליה לכל הענין, וגם ישוב מבוהל וכנוי על תהו טוב מלא־כלום. לעמתם נמצאו זה כשבע שנים מתי מספר, אשר מאז ועד עתה עמלו בכל כחם להראות, עד כמה לא יצלחו מעשים כאלה לקרבנו אל המטרה. ויעצו לחדול מהרהבת הישוב המעשי, עד שאפשר יהיה לכונו על יסודות נאמנים, ברשות הממשלה שם ובאורניציא מובה, על ידי תברה גדולה מיוחדת לכך, שתוסד באופן נאות לדבר. הנני תושב, כי רוב הקוראים מתווצו זוכרים עוד את הווכחים הרבים שנתעוררו בדבר האמת מארץ ישראל הראשונה והשניה, ואיני מצא על כן לנתיץ לשוב ולהציע בזה פרטי המענות משני הצדדים. — כמובן, נצחו המרובים את המועטים; הקהל לא שם לב לדברי האחרונים, המספרים פטרום בצעקות ותוכחות וחידודים. — והרבר היה נמשך והולך כבתחלה. אבל מה שלא עשה השכל עשה הזמן. הנסיגות החדשים להרהבת הישוב בשנים האחרונות ע"פ השיטה הקורמת הסיסו רק איזו חריבות חדשות, ביחוד מעבר לירדן, ומעט מעט התחילו גם המון תוצא להבין, או לפחות להרגיש, כי לא כך. עושים היסטוריא. נמצאו עוד אמנם כה וכה

מוסרים ואנשי מעשה, אשר הלכו להם לבטח בדרכם הישנה והשתרלו גם עתה, כמנהגם מאז, לנרש את הספק מן הלכות על ידי בשורות מוכות, שרובן אינן אלא אחיזת-עינים. אם, למשל, יין הקולוניות התחיל לבסוף, אחר עמל אין קץ, לכבוש לו דרך בעולם, — מיד הרימו אלו את קולם בתרועה: הרי לפניכם מופת ברור, כי אמנם יש שכר לסעודתנו ולשואו שחדו פחד אלה. ה'הסימיסטים' וכו'. ועם זה, כמובן, נזהרו בלשונם ולא גלו את הסוד: כי גם עתה לא יקבר בכל העולם אף השליש מן היין הנעשה ביקב ראשון לציון לברו, וכי מזה נראה, להפך, מה רב היה עתה האסון, לו לא עצרה ממשלת תונרמא בעד קלות-דעתנו לפני שבע שנים, ועוד כעשרים קולוניות היו מוציאות עתה ענבים ויין.¹) — אבל למרות כל ההשתדלות הזאת מצד 'האופסימיסטים', נתגלה בעת האחרונה יותר ויותר, כי הספק הולך ומתגבר כי איזה רגש מר מונח כאבן כבדה על פתחי הלכות ואינו מניח עוד, להבשורות המוכות להכנס לתוכם ברחבה ובקול ששון ולעשות רושם עמוק, כבשנים הקודמות...

אין ספק בעיני, כי המצב הזה הועיל הרבה למשוך את הלכות אל הציוניסמוס החדש. כמעט הכל הרגישו כבר, כי כך אי אפשר, כי אם לא ישתנו תנאי העבודה שני עיקרי, צריך יהיה לחדול לנמרי מהרחבת הישוב. אבל בהיות רוב חריצי רואים את כל הענין רק מן הצד החמרי, לא יכלו לצייר להם קיומו והתפתחותו אם תספק העבודה הגשמית לזמן בלתי מוגבל. ועל כן בראותם אנשים מערביים בעלי שם טוב מתחבבים בראש התנועה בקול רעש גדול, נפתח להם פתח תקוה, כי מאלה תבוא התשועה, כי הם יצליחו לסול מסלה חדשה לעבודת-הישוב ולפתח עיני רוח חיים חדשים בכל הענין. ואת מחשבתם ותקוות זאת הביאו רבים מתריצי אתם גם לבוליאה.

אבל הראשים המערביים עצמם הביאו אתם לבוליאה מחשבה אחרת לנמרי. בכל השיטה החדשה הנדרשת על ידם יש רק הלכה אחת שנתחדשה באמת בבית-מדרשם, ההלכה הזאת היא: שאסור להרחיב את הישוב בארץ ישראל, לא רק בלי רשיון הממשלה ובלי סדרים נכונים, אלא אפילו ברשיון נמור ובאורגניזציה נאותה, כל זמן שאין לנו זכות מדינית על הארץ ואינה נחשבת כולה לקנין לאומי של עם ישראל בהסכמת כל הממשלות. — הירעו חברי הקונגרס את ההלכה הזאת? יש גולים לדבר, כי רבים מהם לא שמעו כלל, או שמעו ולא הבינו על בוריה. אך מה שנשאל ביותר הוא, כי גם רבים מאלה אשר ידעו, שזו היא דעת דיר הרצל וסיעתו, לא שמו לב כלל לדעה זו וראו אותה כאלו אינה: כל כך חזק הקשר בלבם בין עצם הרעיון 'הציוני' ובין עבודת הישוב המעשי, עד שלא היו מוכשרים להסיר בין הדברים האלה ולצייר להם במחשבתם, שאפשר להיות 'ציוניסטי' ולהתנגד עם זה לעבודת הישוב אף בהיות לאל ידנו לעשותה במסדרים ובסרטיא! ועל כן היה בעיניהם רעיון כזה כדבר בטל מעיקרו. כעין 'שעשועי' שמשותשים בו במחשבה, מבלי שיעלה על הדעת לקבעו באמת הלכה למעשה.

וראשי הקונגרס, כנראה, הרגישו בזה וידעו מראש, כי אם ינסו להכניס את ההלכה הזאת בדברים מפורשים לתוך הפרוטוקול, כדי לעשותה חובה על כל הציוניסטים, או אם ישמימו לנמרי דבר הישוב מתוך הפרוטוקול ויובן מזה ממילא שאין חשך בו, — יקימו

¹) לפני איזה ימים חודיעו מאיי במכיע 'הצמירה', כי באה פקודה מאת 'תנדיבי' לבלו בפועל עוד מעתה אף כרם אחד חדש, עד שימצא שוק במזל לסמך חיון.

להם מבין הנאספים מתנגדים רבים ועצומים. ומצר אחר, הרי אף הם לא יכלו לותר על החדוש הזה, שבלעדו אין הציוניסמוס אלא שם חדש לדבר ישן נושן. מה עשו? קבעו בהפרוטמא סעיף מיוחד עד הרחבת הישוב ונתנו לו מקום בראש כל האמצעים להשגת המטרה הציונית, אלא שהוסיפו הגבלה אחת קטנה: "הרחבת הישוב באופן מועיל להשגת התכלית" (צוועקדיענליכע פאָרדערונג דער בעזיעדעלונג פאלעסטינא'ס). ואיזהו אופן מועיל להשגת התכלית? סתמה הפרוטמא ולא פרשה! הציוניסטים מבית המדרש החדש הבינו את הכוונה המסותרת: שלטי ההלכה המסוקה, אי אפשר שיהיה הישוב מועיל להשגת התכלית עד שתוסד תחלה מדינת היהודים; וחובבי ציון הישנים יכלו להאמין, שאין כאן אלא הגבלה צודקת ביחס אל הישוב הרעוע שהיה נוהג עד כה, אשר גם הם, לשחות המבנים שבהם, לא היתה דעתם נוחה הימנו. וכה תולידה הריסולומטיא אותו, ערבוב המושגים שמתאונן עליו אחד מסופרינו¹, וכה אפשר היה שיקרה דבר זה ומתמיה שמספר הסופר הנזכר, כי תיקף אחד הקונגרס הלך אחד החברים מבוליאיה ישר לפרוץ, בשביל לקנות קרקע מאת הנדיב ליסוד קולוניה גלילית!

והנה אין מנמתי פה לדון עד עצם ההלכה הזאת. הרבה אמנם יש למעון כנגדה, וכשאני לעצמי הנני רואה בה משפט המתנגד אל ההנין והנסיון ההיסטורי, עד שיראוני הציוניסטים, היכן מצינו בדברי הימים עם זוכה לממשלה מדינית — ולא ביד חזקה — בארץ שלא עמל תחלה בעבודת-ישובה². אבל עם זה מודה אני, שאין הלכה זו מתנגדת בעצם למושג, חבת ציון, ויכול אני להבין את רוח בעליה ואת חסצם והשתדלותם לקנות לה את הלכות. רק את זאת לא אוכל להבין: איך הם נוטלים רשות לעצמם לגנוב לה את הלכות, ללכוד את התמימים שבמתנגדיה ברשת הריסולומטיא, באמצעות דברים המשתמעים לתרי אסי? בבוליאיה — אתר שכבר נעשה מעשה ונקראו וכאו לשם בעלי דעות רחוקות זו מזו — אפשר היה עוד ללמד זכות על התחכמות כזו, שעל ידה ניצל הקונגרס מחרפת הפירוד בפומבי. אבל איזו זכות אפשר למצוא לראשי הציוניסטים, כשאנו רואים אותם גם עתה מחזיקים בשיטה זו של העלם דבר? הגה, למשל, באספת הציוניסטים הגליציים, שהיתה בלבוב בסוף דצמבר שעבר, נתעוררה עוד הפעם שאלת הקולוניציא במעמד אחד מתבירי, הועד המועלי שבבוינא, שהשתתף בהאספה בתור באי כח של הועד. הציוניסטים האלה אינם יכולים להסיר מרעיון, הקולוניא הגלילית שהיו שקועים בו בשנים האחרונות, וגם עתה גלו את חסצם לעסוק ביסוד הקולוניא הזאת, למרות היותם מחזיקים בהחלטת הקונגרס, לדבר הזה התנגד אמנם חבר הועד, אבל תחת לפרש כשמלה, בדברים ברורים, את ההלכה היסודית של הועד הציוני בנוגע אל הקולוניציא בכלל; תחת להניד בפה מלא, כי הועד מתנגד בהחלט להרחבת הישוב באיזה אופן שיהיה, עד שתושג תחלה המטרה המדינית; — התחיל, כריסלומט, בהרדאה במקצת: כי אמנם קולוניא גלילית בודאי יש לה ערך גדול לתועלת הפרוטמא, אלא שעל יסוד ידיעות שבירו מסקור נאמן (מפי דיר יסה, ראש הועד המועל ביפו) הוא ממיל ספק, אם תצליח הקולוניא החדשה, ועל כן הוא מהזירם שיהיו מתונים בהחלטתם זו, שהרי אם לא תעלה הקולוניא יפה, תעצר עיני התמשמות התנועה בארצם לזמן רב, לכסוף באה האספה, בהסכמת חבר הועד, לידי החלטה הזאת: "הציוניסטים הגליציים

¹ עיי למעלה חבי י"ג ע' 77.

² עיי שם ע' 87.

עומדים על יסוד ההחלטה הביליונית וכו'; אבל יחד עם זה הם מגלים דעתם, כי לעת עתה אי אפשר להם לבלתי השתמש בעבודת הקולוניזציה המעשית בתור אמצעי טוב מאד להסעת הרעיון⁽¹⁾. ובהסכמתו של חבר הוועד להחלטה כזו גלש לנו את כל לבו. אלו היה באמת מתנגד בתחלה ליסוד הקולוניאלי רק מפני המעט שאמר בסיו — והמעט הזה צודק ומספיק מאד — איך יכול אחרי כן להסכים, כי אמנם יש ביסוד הקולוניאלי אמצעי טוב להסעת הרעיון? כל היודע את הענין לאמתו מוכרח להודות, כי לפי מצב הדברים עתה בא"י, אין שום תקוה ליסוד קולוניאלי חדשה על יסודות חזקים ונאמנים, באופן שהצלחתה העתידה תועיל באמת להסעת הרעיון; אדרבא, הסכנה קרובה, כי גורל הקולוניאלי הואת יתן פתרון סה למתנגדי הענין להתחזק בדעתם ולהוכיח צדקתה. על פי הנסיך. הציוניסטים הגליציים הראו בהסכם זה, כי אין להם מושג נכון מתנאי העבודה עתה בא"י; אבל חבר הוועד, היודע כל זאת, ממקור נאמן, איך יכול להסכים לזה באחרונה? מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר? — התשובה לזה היא, כי באמת אין הוועד הוויני רואה הרבה להצלחת הקולוניאלי הגליצית, וממרום השקפתו המדינית אין כל הברל בעיניו, אם תמצא בא"י חורבה אחת פחות או יותר. העיקר הוא, להכניס בלבבות מעט מעט את ההלכה הפסוקה, כי לא מן הישוב תבוא החשועה ואין חסין בו בלי חירות מדינית קודמת לו. ועל כן נחה דעתו של חבר הוועד בהחלטה הגליצית העושה את הישוב רק לרע מוכרה, אשר לעת עתה אי אפשר עוד להפטר ממנו. השקפה כזו על הישוב אינה מתנגדת ביסודה לזו של הוועד, ואפשר אפוא להניח להגליציים שיעסקו ביסוד קולוניאלי חדשה, אע"פ שהצלחתה מוטלת בספק גדול...

ואולם לא אכחד, כי כל שאלת הקולוניאלי הגליצית אינה מושבת את לבבי. השם הזה בלבד: 'קולוניאלי גליצית' — הוא בעיני קצין התול רע ומר בכל משאת נפשנו. האמנם יהיו לנו גם בארץ ישראל קולוניות של בני גליציה, של בני ליטא, זמוש, פולין גדול וכו', עד סוף כל השמות של בתי-הכנסיות שבערי אמריקא? — ועל כן לא הייתי תובע לדין את מנהיגי הציוניסמוס בשביל הענין הזה בלבד, לולא היתה הדיפלומטיא שלהם בולטת ביותר עוד בשאלה אחרת, נכבדה באמת, אשר באופן פתרונה תלויות אולי כל עתידות הישוב והצלחת הענין כלו.

בעת האחרונה נתפרסמה בכה"ע מחשבה גדולה שעלתה על לב המנהיגים האלה: ליסוד בנק יהודי, שרכושו יעלה עד לאיוו מיליון ליטרא שמרלינג. אם יש אפשרות להוציא עתה דבר כזה אל הפועל, באופן מועיל להשגת התכלית — איני יודע. אבל בזה בדאי יודה כל איש היודע כמה גדול כומנו כחו של בנק עשיר, כי אם ימצא לנו הכסף הדרוש וגם — מה שיותר קשה עוד — האנשים הדרושים, אז יוכל בנק כזה לעשות גדולות באמת. מצד אחד יוכל לנסות דבר אל ממשלת תונרמא, ולא רתק הוא שישיג מאתה, חלף עבודתו למצבת ארצות הריק, רשיון לישוב הארץ בתנאים נוחים, ואולי גם פרקעות של המלוכות בהגם או בול; ומצד אחר, נקל יהיה לו להחיצב גם בראש הישוב עצמו, אם בלי אמצעי או באמצעות חברה מיוחדת אשר תשען עליו, ולהביא ככה בכל הענין את הסדרים הדרושים ולהסיר מעל דרכו את המכשולים העיקריים, התוצוניים והמנימיים, שעמדו לו לשמן עד כה.

ועל כן אין לחמוה, כי בני עמנו, היודעים סרק בהלכות כספים, הבינו מיד כל

(1) ע"י מכתב, ראו וועלט' ני 81.

ערכו של מוסד כזה, והרעיון הולך וקונה לו לכבוד הרבה, גם בין העשירים וגם בין המון העם. ואם יש רשות לזון מפרטים שונים על אחרים הרומים להם, רשאי אני להחליט, כי רבים מאד מאלו הנכונים לתת ידם למפעל זה מציירים להם את פעולותיו העתידות באופן האמור, ואינם יודעים כלל, כי הבנק הזה, אם יוסד על דעת אותם המנהיגים, לא ינקוף אף אצבע קטנה להרחבת הקולוניזציה, או ישתדל עוד גם לעצור בערה בהיות לאל ידו, כל זמן שלא תתן לנו ממשלת תוגרמא, ולא יסכימו גם שאר הממשלות, ליסד בארץ ישראל, מדינת-היהודים. במכהיע הציוני, דיא וועלמי בא אמנם מאמר גדול על הענין הזה, ובו היו רמזים דקים, אבל ברורים, עלי דבר התעודה המדינית של הבנק ועל יחצו השלי י אל הקולוניזציה עד שתושג המטרה המדינית. אבל בהיות המאמר הזה כתוב בסגנון דיסלומטי עמוק, לא ירדו רוב הקוראים — ביחוד המזרחיים, שלא הורגלו במלאכה שמצמינים בה האשכנזים: לבקש ולמצוא את הרעיון הממין בתוך הערפל של שפה עמוקה — לסוף כונתו, ולא הציאו ממנו אלא הבשורה הנעימה, כי בנק לאומי גדול עומד להוסד, והשאר היה בעיניהם דבר המוכן מאליו: כי הבנק הזה תהיה ראשית מעשהו לפתוח שערי הארץ לפני בני עמנו ולהגות את הישוב בדרך ישרה ובטחה.

ואולם בעל המאמר הוא כתב דבריו בתור איש פרטי, ועל כן אין אנו יכולים להתרעם על שכתב, בלישנא דתוכמא, בחשבו אולי, כי דברים שברסום הוזהרות יפה להם בענין כזה, אבל, הועד הפועל שבחינא, העומד במשא ומתן עם הציוניסטים שבכל הארצות ואי אפשר שנעלמה מסנו לגמרי מעות זו שהחזיקו בה רבים, — הוא הרי בודאי היה מחייב לברר את הענין ברור נמור, לפחות בדברים שבכתב, כדי שידעו ויבינו הכל, הבנק הזה למה הוא בא, ולא ישלו נפשם בתקות שוא, ואמנם, שלח הועד הפועל את דברו, במכתב תזר מן 10 דצמבר שעבר, אל החברות הציוניות, לבשר להם דבר הבנק ולעוררם שישתתפו ביסודו. אבל גם במכתב זה לא נשכחה, הוזהרות הדיסלומטית, כאלו היתה הכונה לא לברר הדבר לאמתו, כי אם, להפך, לחזק את המעוות בירי המופעים, עד עת קץ . . .

אי אפשר להפיל ספק בדבר — נאמר במכתב החזא — כי ישוב ארץ ישראל הוא אחד האמצעים היותר עיקריים להשגת המטרות הציוניות, אין מי שיכיר זאת יותר ממנו, אבל כדי שיהיה האמצעי הזה באמת, מועיל להשגת התכלית במובן הפרוגרמא של הקונגרס הבזולי, — צריך שיהיה מוקף "גרנפיות" מספיקות להצלחתו, צריך שלא יהיה הישוב פורה באור, אלא עומד על יסוד חזק של משפט (נעזוב ערענטגונדלאנגע), ולהשגת היסוד הזה צריכים אנו לשאוף קודם לכל, וחתה אין דבר שיוכל לקרבת למטרתנו הראשונה הזאת יותר מבנק יהודי, אשר דבר יסודו מעסק עתה את המחשבות, בתבנק הזה יבא לו כח פועל, גדול ונכבד במדה מספקת, לבוא על ידו במשא ומתן עם השער העליון על אדות השגת ערובות של משפט (ערהאלמונג ערעשליכער בירשטאפטען) בשביל הישוב, ואולם בהיות בכך בנק כזה להביא כבר גם עתה תועלת מרובה לחזק האלמנט היהודי בא"י, בהחיותו כל מסחר ועסק שם, — חנה יהיה הוא לנו שדח-עבודה כללי, אשר על ידו תבוא האחדות, המוכרחת בחללם, בין הציוניסטים הנזשים יותר למדיניות ובין אלו הנזשים יותר למעשה, הוא יתן לאלו ולאלו את האפשרות להעביר כחותיהם במדה היותר גדולה, ותוצאות עבודתם של אלו ואלו יתאחדו ככה על ידו ויוליכו את כל הענין בצעדי און קריסח, להשתתף ביסודו ושכלולו של מפעל-אחדות כזה, שערכו רב מאד כן מן הצד האיכותני-המעשי וכן מן הצד המדיני, — זו היא עבודה הראויה להיות עתה התעודה הראשית של חברות הישובי, גרנפיות מספיקות, יסוד חזק של משפט, ערובות של משפט — כמדומה לך שהכל אמור ושנוי ומשולש, וככל זאת העיקר חסר! באיזה משפט המכתב מדבר:

במשפט פירמי או מדיני? ואיזו הן גרנמיות מספיקות? פירמין מאת השולמן הנותן רשיון נלוי להאחז בארץ ולקנות קרקעות ולבנות בתים וכו' כלי כל מעצור; או דוקא מרקטרי מקיפם מאת הממשלות האדירות העושה את ארץ ישראל למדינת-יהודים אבטונומית? היודע לקרוא בין השורות ימצא אמנם בנקל את התשובה הנכונה על השאלות האלה. אבל רוב בני אדם אינם קוראים בין השורות. והלאו שיקראו לפחות את השורות עצמן בשיטת-לב הראויה. ועל כן אי אפשר להצדיק סגנון כזה במכתב המכוון גם לאנשים ששומים, אלא אם כן נחשוב, כי זאת היתה הכונה באמת, שלא יבינו התמימים להיכן הדבר נוסח . . .

לא! יאמרו הצעקנים מה שיאמרו, בעיני אני הדבר ברור, כי תשועת ישראל לא תבוא על ידי דיפלומטיא פנימית כזו. דעה ההולכת. סחור סחורי, השמה ססוד על פניה למען התגבר ולהבנות מכחות מתנדרה, ואין בה עוז להתיצב נגדם כמות שהיא ולקרא: הגני! — דעה כזו אינה מאותם הכחות ההיסטוריים המפריקים הרים . . . אבל איך שיהיה, כמדומה לי שהגיעה השעה לשים קץ לכלכול הרעות במחגנו. אם באמת עתיד הבנק להוסר, או צריך קודם כל שלא יהיה בדבר זה אף אבק ננכתר דעת, והגני תושב, כי דרישת הועד הפועל, שישתתפו כל המפלגות הציוניות ביסוד הבנק, נותנת לנו רשות לדרוש אף אנו מאתו — במרם ינתן בידו, כח פועל גדול ונכבד! כזה — תשובה ברורה ומפורשת, בלי כל התחכמות, על השאלה הזאת: אם, בהוסר הבנק ובבואו במשא ומתן עם השער העליון, יבורר הדבר, כי יש בכח השתדלותו להשיג רשיון ממשלת תוגרמא לקולוניזציא מתוקנת בסדרים נאותים, אך אין בכחו לעיץ להשיג הסכמתה, או הסכמת שאר הממשלות, ליסוד מדינה אבטונומית — מה יעשה אז: הישתרל להשיג את הרשיון המובל הזה ולגשת על פיו לעבודת הקולוניזציא המתוקנת, או לא ימצא את הדבר שוה למסל בו ולא יגש אל העבודה עד שתבוא העת המוכשרת ליסוד המדינה? הן או לאו?

אחד העם.

שאלת „הבחירה“ בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

ב.

הפילוסופיה שלפני סוקרטס.

כבר אמרנו למעלה, שהשנת שאלת-הבחירה במובנה הנכון תלויה בהשנת היחס שבין האדם והעולם החיצוני. מעם הדבר הוא, כאשר רמזנו, מפני ששאלת הבחירה נוגעת אל היחס שבין האדם, בתור בעל רצון, אל חפצי העולם בתור נרצים, ועל כן אי אפשר לברר את השאלה הזאת מרם נברר את השאלה הקודמת לה על פי חוקי ההגיון: על דבר יחס האדם, בתור בעל שכל המכיר, אל הנמצאים, בתור ניכרים. האדם אינו רוצה אלא בדבר שהכיר בו (לכל הפחות לפי דעתו הוא) באותו רגע איזו תועלת לעצמו, וכל עוד שאין אנחנו יודעים את טבע ההכרה, סבת הרצון, אין אנו יכולים להבין אף את המסובב. לכן נראה שהפילוסופים היותר עתיקים, פילוסופי ה„דוגמטיסמוס“, אשר כח הכרתו של האדם לא היה להם לשאלה ולא עלתה על דעתם לדרוש אחרי תנאי ההכרה וערכה הממשי, הם לא נעזו אף בקצה שאלת הבחירה ולא הרנישו כלל במציאותה.

פיתגורס בקש ומצא שהמספרי הוא יסוד כל המציאות. לא עלתה על לבו לשאול מקודם, אם אפשר להאדם להכיר את יסוד המציאות. בלי ספק יש אמנם בכלל שאלת היסוד גם שאלת ההכרה, אבל שתי השאלות האלו עדיין לא נתפרדו או זו מזו. ואם הפילוסופים האיליאים (עלעאזען) כבר הכדילו בין הכרת החושים והכרת השכל, הנה לא הגיעו להבדלה הזאת על ידי בקרת כח ההכרה, מרם בואם לעסוק בשאלת-היסוד, אלא זאת היתה תוצאת מחקרם על דבר היסוד, ההוה הנצחי. כי במצאם שיסוד כל הדברים היא ההויה הפהורה, הייה שאין בה שום שנוי ותנועה, או הוכרזו להחליט, כי הכרתנו התנועתית איננה שלמה, מפני שכל מה שאנחנו מכירים על ידה נופל הוא תחת התנועה והשנוי, וכי ההכרה האמתית היא ההכרה השכלית. לכן נראה, כי שתי הישיבות האלה — הפיתגורית והאיליאית — לא עסקו גם בשאלת הבחירה. ואם נאמר למצוא רמז על השאלה הזאת בפיתגורס של פיתגורס המסור בירינו: בקצת הענינים תלוי הוא האדם במול, אבל בהרבה מהם הוא בעצמו הוא אדון גורלו, — אז ניחם לו, לפיתגורס, רעיון אשר מעולם לא עלה על לבו. הפתגם הזה הוא, ככל שתנמי המושלים (גנאטיקער) שלפני פיתגורס, תמצית החכמה המעשית, אשר למדו החכמים האלה מן הנסיון וקבעום להלכות החיים המעשיים. מבלי לזכור בזה אל איזה רעיון פילוסופי.

ולא עוד אלא שבשתי הישיבות האלה לא היה עדיין שום צורך כלל לעסוק בשאלת הבחירה. כבר רמזנו על זה, ששאלת הבחירה היא שאלה יחסית, שאין לה שום מובן אלא ביחס אל איזה כח חיצוני, וגם מצאנו, ששתי רשויות הן, אשר ביחס אליהן תולד השאלה, אם הרצון תלוי הוא באחת מהן: ההכרח הטבעי והאלהות; שני כוחות אשר הישיבות האלו לא היה להן עדיין שום מושג מהם. אמנם, האמינו הפילוסופים האלה, וביתר החסידים הפיתגוריים, באלהי עמם וארצם, אבל משפחות אלהים אלה תמונות אנדיות הנה, ואין להן שום ערך פילוסופי. פילוסופיין כבדו את אלהי עמם וקראו בשמם בדרשויותיהם בפומבי באוני ההמון, אבל בהיותם בינם לבין עצמם, בבתי מדרשיהם, לא נתנו להם שום ישות ממשית ושום מקום בהלך רעיונם הפילוסופי. המספרי של פיתגורס וההוגיה הזהירה של האיליאים רחוקים המה עדיין מאוד ממושג אלוה, למרות כל השתדלותם של הפילוסופים האלה, לרומם את „היסודי“ שלהם על כל הנמצאים הגשמיים ולתאר אותו כמושג נשגב על הכרתנו החושית, לא התגשאו בכל זאת למדרגה גבוהה כזו, להחליט מציאות רוחניות מפשטת לגמרי, סתורה מכל שמץ חסריות, ואם נרד לסוף דעתם, נמצא, שגם המספר של פיתגורס וגם ההוגיה הזהירה של האיליאים סוף יש להם. מצעי (פונסטראם) של חומר, חומר נעלה מפנים שונים על זה שנראה לעין, אבל — מכל מקום חומר, ומה רב המרחק בין פילוסופיה כזאת, שלא באה עדיין לידי השגת מציאות רוחניות מפשטה, למושג אלה פילוסופי! — גם הכח השני, אשר ביחס אליו צריכים אנחנו להגין על חופש בחירתו של הרצון: ההכרח הטבעי, לא נתגלה עדיין להפילוסופים האלה בכל תקפו. הפיתגוריים אמנם הכירו את התרמוניה הנפלאה השולטת בכל רחבי הטבע, ותמצית דעתם היא, שהמספרי, הנותן קצב ומדה לכל הנמצאים והמעשים, המשער גבול הדברים והיחס שבניהם, הוא יסוד הכל, — ובכן הכירו את חקי הטבע, אם גם הכרה כהה; אולם הדעה הזאת בעצמה, אשר לפי השנתנו אנחנו זרות גדולה מונחת בה, בהחליטה את היסודי במספרי, מושג המצע (פונסטראם בענריספ) במושג השיעור (מאסטבענריספ), — היא עצמה תורה לנו, מה מאוד רחוקים היו הפילוסופים האלה מלהביר את כח ההכרח הטבעי במובנו המלא. אנחנו היום אין אנו יכולים להבין, איך ערכבו אלו החכמים שני מושגים נפרדים כאלה: מושג החוקים, אשר על סיהם תתכלכל תנועת החומר, ומושג החומר עצמו; אבל אין שום ספק ברב, שהרעיון האנושי בראשית התפתחותו לא הכדיל עדיין בין שני המושגים האלה, וסמילא לא היה יכול לברוא לו מושג נכון מההכרח הטבעי.

הירקליס היה הראשון, אשר הכיר את ההכרח הטבעי במובנו הנכון, אם כי גם הוא לא נלה עדיין את היחס המובל שבין האדם והטבע, תורתו הנשגבה, שההתהוות היא יסוד כל הדברים, הולוכה אותו אמנם אל ההבדלה בין ההכרה החושית להשכלית; אולם גם הוא לא נסה לבקר את כוח ההכרה, ותורת ההכרה שלו היא גם היא אך תוצאת מחקרו בטבע, ולא הנחתו הראשונה. הוא הכיר לנכון, שהחושים, בהראותם לנו נמצאים העומדים בעינם זמן רב, מתעים המה: הכל משתנה ומתחלף כן־רנע, אם מכינים אנחנו שתי פעמים בזו אחר זו על השלחן העומד לפנינו, או החיון השני שונה הוא בכל חלקיו מן הראשון. השלחן אשר ראינוהו בפעם הראשונה כבר חלף ועבר, ואם כי בפעם השניה רואים אנחנו את השלחן הזה עצמו עומד במקומו, במראהו וצביונו, כבראשונה, הגה באמת בראיה חדשה היא העומדת לפנינו, כי כאשר אין אנו יכולים לרדת שתי פעמים, אם גם תכופות זו אחר זו, אל נדר אחד, מפני שהמים הראשונים

כבר חלפו בשפת-סירוצתם ומים אחרים באו תחתיהם. כן אין אנו יכולים לראות דבר או חיוון אחד שתי פעמים: הכל שומץ (*καὶ τρεῖς*). וכה בא הרקליס לידי ההחלטה, שאך ההכרה השכלית, כלומר הפילוסופית, היא האמתית; אבל כל זה באופן דוגמתי, הרחוק מכל בקורת. ואף על פי שבהשקפה ראשונה נראה, כאלו תורתו של הרקליס, שבכל הכרה והכרה אנו רואים בריאה חדשה, קרובה היא מאוד אל עיקר תורת ההכרה החדשה, ששכל האדם הוא הבורא את המבע וחזיונותיו, — בכל זאת צריך היה עוד הרעיון האנושי להתפתחות של יותר מאלפים שנה מרם עשה את הצעד הקל הזה. אכן, אם כי הרקליס בעצמו לא מצא עדיין שום סתירה ביחס האדם אל-המבע, ושאלת הבחירה נעלמה ממנו, הנה הוא סלל את הדרך להמחקר הזה על ידי תורתו על דבר ההכרה המבעי. הוא הכיר את חקר-המבע למושגל בכיסה, למנהיג הכל על פי משמר נצחי, אחדותי, ובוה מצא כח אחד משני הכחות שאמרנו, אשר ביתוס אליהם תולד השאלה על דבר תופש הבחירה. ולא עוד אלא שעל ידי מכמו העמוק לתוך תמידיותו של חקר-המבע נגע כמעט גם כקצה השאלה עצמה. ההספין באשרו, יאמר הרקליס, יסור תמיד למשמעת חוק המבע ויסדר את כל עניניו באופן המתאים למשגרו של ההכרה הנצחי. — לא היגיש הזקן הזה, שדבריו סותרים המה אלו את אלו, כי למה לנו לצוות על דבר הבא מן ההכרה! — אבל בכל אופן הורה הרקליס בדבריו אלה את המסלה, אשר בה עתידה היתה שאלת הבחירה ללכת ולהתפתח הלאה, אחרי עלותה במחשבה הפילוסופית, ואולם לרעיון האלוהי-הפילוסופית לא נמצא שום סמך בשיטת הרקליס, כי אם אמנם קורא הוא להכרח המבעי גם שמות אלהים, כמו משמש, נוריה, וגם מדבר על אדות אלהותה של נפש האדם, הנה הוא נמשך כזה אחרי אמונת עמו ואין לזה שום ערך פילוסופי. לפי השקפתו הפילוסופית של הרקליס, היסודי (כלומר האש), אשר לפי הפילוסופיה שלו היא סמל התנועה המהירה והחלוף התמידי) הוא הוא האלוה, מושג כזה רחוק מאוד ממושג אלוה רוחני ממש מכל דומר תצורה.

הלאה מהרקליס הפליגו דימוקריס וסיעתו, בעלי שיטת האטומים, ללכת בהכרח ההכרח המבעי ועברו הרם. כי בעוד שהרקליס הסתפק בההכרה הכללית, שהכל נעשה על פי חקים נצחיים, מבלי להעמיק חקר על דבר אופן פעולתו של ההכרח המבעי, גלו בעלי-האטומים גם את החלק הפנימי השורר בכל תנועות המבע, והוא — חוק ההסתבבות (קייזאליסעטסנעטעסין). כל הנעשה תחת השמש הוא תוצאה הכרחית מתנועת האטומים. אין שום מקרה בעולם, אלא כל חיוון וחיוון יש לו סבה מיוחדת בחיוון שקדם לו. כל העולם כלו הוא מכונה אחת גדולה; כל אופניה וגלגליה של המכונה הזאת יתנועעו לרגל התנועה הראשונה, אשר הפריעה את מנוחת האטומים. התנועה הראשונה הזאת מאין היא? — להלן נראה, מה גדול הקשר הפנימי בין שאלה זו של מעשה-בראשית ובין שאלת הבחירה. אבל גם סה, באשר אנחנו עתה, אנו רואים כבר, שהתורה המכנית הזאת מוכשרה היא מאוד להוליך את הרעיון הפילוסופי אל המחקר עיד החופש. לרגל תורתו היסודית הניע דימוקריס לשיטת ההכרח הנמר (דעסערמיניזמוס): נפש האדם, תנועותיה ורגשותיה, מתבארות לנו על פי חוקים מכניים; ישנם אטומים לנף ואטומים לנפש, וכשם שבעולם הגופים כל הנעשה הוא תוצאת התנועה המכנית, כן הוא גם בעולם הנפשות.

והנה לוא היה הרעיון האנושי מתנועע הלאה בדרך פילוסופית המבע כאשר החל, או בלי ספק היה מניע, אחרי התפתחותו עד לשרונה ידועה, אל מחקר הבחירה ביחס

אל המבע. אולם הרעיון האנושי, אם כי אמור הוא בכבלי המבע וקשור בו על ידי אלפי חושים, נראים ואינם נראים, לא ישאף לעולם בנבולו הצר והמצומצם, ואחיי הגיעו לידי ההכרה, שבעולם המבע הכל נעשה במדה ושיעור, על פי חוקי ההסתבבות, שכל מקרה הוא תוצאה איזו מבה ושכל מתנועע יש לו מניע, — אז יצר לו המקום בעולם הנופים, והוא מגביה עוף, ממעל לדחנן הצר של המבע, ויבקש את המניע הראשון מתנועה לו. את זאת כבר הגיד וראה אֶספירדוק לוס, שהמניע הראשון בהכרח אינו יסוד טבעי, נוספי, כי איזה מן הנופים נרומם על השאר וננשא אותו למדרגת מניע ראשון? ועל כן קרא בשם שני כחות רוחניים, האהבה והשנאה, ומצא בהם את הכוראים האמתים המולידים את התנועה. אֶספירדוקלוס היה הראשון שחלק את היסודות לארבעה: אש, רוח, מים, עפר. אבל היסודות האלה אין בהם חיים ותנועה, לולא שני הכחות האלהיים הנוכחים, האהבה והשנאה, אשר יפחו רוח־חיים בהחומר הדומם הזה; המה המקשרים והמפרידים המקרים והמרחיקים, המרכיבים והמפרקים, המאחים והמבדילים, בלעדם אין כאן לא תנועה ולא התהוות, לא צורה ולא חיים. ואם אמנם הכחות האלה, אשר נוצרו כדמיונו הגמלא של חוקן הזה, עדיין תמונות אנדיות הן, וכמעט אינו מבדיל ביניהם ובין היסודות עצמם, מכל מקום צעד בזה אֶספירדוקלוס צעד גדול לסנים במחקר השאלה: התנועה הראשונה מאין היא? וזה מסני שהוא בראשונה עזב את נבולו המבע לבקש את המניע הראשון בכחות רוחניים, וזאת היתה המסלה הישרה להפילוסופיה למצוא את משג האולה ולבוא עד שאלת־הבחירה ביחום אל האלהות.

אולם מושג הרוחניות האמתית, המפשטה מכל חומר וצורה, חסרה היתה עדיין להפילוסופיה העתיקה, עד שבא אֶנכסגורס ונלה את השכל (vous). השכל, נמצא רוחני העומד ממעל להמבע ותנועה לו, מסיין שכלו של האדם, אבל נעלה עליו בשלמותו ובכלתו תלוי בשום תנאים נוספיים כמותו, — השכל הזה הוא המניע הראשון. מאתו יצאה התנועה הראשונה ואותה התנועה לא פסקה ולא תפסק לנצח ולא תחדל לברוא עולמות ולהתיר. — והנה מושג השכל של אֶנכסגורס רחוק הוא עדיין מאוד ממושג אלוה אמת. אֶנכסגורס לא ברא לו את השכל אלא מסני שהיה צריך למצוא מקור התנועה הראשונה, ועל כן אינו טיחם לו שום פעולה בהתמדת קיום העולם, ומניח את ההנהגה לחק־ההסתבבות המיכני. הוא לא ירד בעצמו לסוף תוצאת דעתו ולא הניח לא הנהגה ולא השנחה שכלית, כלומר אלהית, וממילא נעלם ממנו ערכו המוסרי של רעיונו החדש. גם מחקר הבחירה נסתר מעיניו. — אבל, יהיה איך שיהיה, הצעד הראשון נעשה, והוא היה רב הערך: האדם מצא את אלהיו, ובזה נכבש להתפתחות הרעיון הפילוסופי עוד דרך אחד, המוליך ישר אל מחקר הבחירה במובנו התיאסופי.

אכן עדיין היה חסר תנאי ראשי אחד להתגלות ההתנגדות המסתתרת במעשי האדם אל שני הכחות הנזכרים: — הכרת עצמותו וערך אישיותו של האדם עצמו. האדם כבר מצא את המבע ואת האלוה, אבל עדיין לא מצא את עצמו.

הצעד הראשון בזה עשו המדברים (סאפריסטס). אנחנו דורגלנו לחשוב את המדברים לפורקי עול ההגיון הישר ומהרסי אשיות החכמה והמוסר, ואי־אפשר להכחיש שהמשפט הזה צורך במדה ידועה. אמנם פרצו קלי־הדעת האלה נדר החכמה, וזה כחם ובורתם, לחייב ולזכות, לאסור ולהתיר, לשמא ולטהר בקין מעמים ולאמת כמופתים וראיות את ההק והלאר בבת־אחת. אולם סתירתם זאת היתה גם בנין, אמת גדולה ורב־תועד מנחת כסתגמם המצוין: האדם היא מדה כל הדברים. אֶנכסגורס ברא את

השכלי שלו בצלם דמות שכלו של האדם ועשהו למקור התנועה הראשונה, וכזה — לאדון היצורים; אבל נעלם ממנו, שהשכל הזה ברמיזת חולל ויצירו הוא. לכן גם דימוקריים ופילוסופיהם שלפניו הכירו אמנם שההכרה המבטיה הוא הכה הממשל בעולם. אבל לא השכילו להבין עם זה, שהסדר המבטיה הנשגב הזה אין לו שום ישות ממשית, כל עוד שאינו עובר דרך נקדת האני של איזו בריה בעלת הכרה. זה הוא ערכם ההיסטורי הגדול של המדברים. שהמה סללו את הדרך להכרה האמתית הלזה, אם כי עוד אלפים שנה כמעט הלך הרעיון האנושי דרך עקלקלות פרס הנצח אל ההכרה הזאת בשלמותה ועצם מוכנה. — מן המתנם הקצר הזה, שהאדם הוא מדת כל הדברים, יבריק לנו היום שכיב ההכרה, שהאדם הוא בורא את המבטיה, חקיו וסדריו, שהפשי הוא בכל מעשיו ומחשבותיו; ובלי ספק, לו הלכו הפילוסופים העתיקים בדרך הזאת הלאה, כי אז לא היה צריך הרעיון הפילוסופי להתפתחות של אלפים שנה פרס עצמו על בוריה של ההכרה, אשר התנוצצה לו בפתגם הזה. אבל האדם הוא קודם כל בעל נפש ורצון. כל מחשבה חדשה המבריקה במחשבו עושה היא בראשונה, ככל מקרה חיצוני, ריושם בנפשו, והרצון בא ומחזיק בה עוד פרס יעלה ביד השכל להעריך את ערכה ההגיוני. וכן היה גם בסעם הזאת. תחת לרדת לסוף התוצאה ההגיונית של רעיונם החדש, השתמשו בו המדברים לעניי הרצון: לפריקת עול מוסר ודרך ארץ. וזאת היתה אחת מן הסבות שגם המדברים לא גלו את מחקר הבחירה. האדם הוא מדת כל הדברים, כלומר רשות ביד האדם לעשות כל מה שלבו חמק, להודות במה שהכיר לשוב ומעיל לו ולהכחיש בכל מה שאינו לפי רוחו וחמצו. אין כאן שום שאלה וחקירה. האדם יכול להכחיש היום במה שהודה אחמול ולהפך. אם חקי המבטיה מתנגדים המה לחפשי הבחירה, אז חקי המבטיה הם כלא היו; אם ידיעו של אלה סותרת היא את בחירת האדם, אז אין דעה בעליון או אין בחירה לאדם, הכל כפי שתדרש התועלת המבוקשת באותה שעה; אם צר המקום ברעיונו להלום בבת אחת אישיותו של אלה ואישיותו של האדם, אז אין לנו להרבות בחקירות ודרישות, כי אם להכחיש במציאותה של אחת מהן, כפי הצורך.

שלש התנאים הראשיים להתגלות מחקר הבחירה, הכרת ההכרה המבטיה, הכרת אלה והכרת אישיותו של האדם עצמו, כולם כבר נקבצו ככה ובאו יחדיו, וכלום היה חסר אלא מעט ישוב הדעת, על דבר יחוסו של האדם ומעשיו לאחד משני הכחות האלה העומדים ממעל לו, המבטיה או האלה, כדי שימצא האדם את ההתנגדות שביניהם ואת הסתירה ההגיונית המסתתרת תחת השטח. ובאמת אנחנו רואים שאחרי המדברים לא ארכו עוד הימים ושאלת הבחירה עמדה על הפרק בכל ארבע הישיבות הגדולות של הפילוסופיה העתיקה: האקדמיה האפלטונית, הישיבה הפריקסימית של אריסטו, הישיבה הסטואית וזו של אפיקורוס. ולוא הכירו החוקרים העתיקים, ששתי שאלות לפניהם, והיו דנים על כל אחת מהן בפני עצמה, על רצונו של האדם ביחוסו אל המבטיה לבדו וביחוסו אל האלה לבדו, כי אז בלי ספק לא היתה באה ערבוביא כזאת בישיבותיהם: שחכמים ממסלנות היותר קיצוניות מסכימים לדעה אחת, וחכמים ממסלנה אחת יתנגדו זה לזה בסתרון שאלת הבחירה. אבל כבר רמזנו על זה, שהפילוסופים העתיקים לא הכדילו בין שני מובני השאלה והיו דנים על שניהם בבת אחת. והדבר הזה היה בעוכם, לבלתי מצוא את השאלה בעצם מוכנה, ומפני זה היו גם תשובותיהם שטחיות ולא חדרו לפנימיותו של המחקר הזה.

והנה המדברים הכירו את ערכו של האדם בתור פועל העומד ברשות עצמו, אבל לא בתור פועל מוסרי (דימטליכעס סוביעקט). וזה הוא ערכו הנדול של סוקרטס בהתפתחות שאלתנו. הוא, אשר כמעט כל חקירותיו סובבות היו על ציר „הטוב המוסרי“, הוא היה גם הראשון, אשר ברא לנו מושג מדעי על דבר המוסר והפועל המוסרי, ובה נעשה הצעד האחרון להתגלות שאלת-הבחירה; כי אחרי אשר הכיר האדם את עצמו לפועל מוסרי, ליציר נבחר שמעשיו יש להם ערך מיוחד, מה שאין להם למקרי המבע והחינוכיות, אז בהכרח התחיל לתת לעצמו דין וחשבון על היחס שבין מעשיו למאורעות המבע, על מקור מצות המוסר, אשר ממנו ישאבו מעשיו ומחשבותיו את הערך המיוחד שלהם, ועל יחסו אל המקור ההוא; דרך אשר הוליכה אותו ישר אל מחקר הבחירה בשני סובניו. וככה נראה, שכבר התלמידים הראשונים של סוקרטס מתחבטים חמה בפתרונה של השאלה.

בְּעֵמֶק הַקָּבָא.

ס פ ו ר ה מ ע ש ה .

נרמס בחשתרלות

מענדעלי מוכר ספרים.

ח ל ק ש נ י .

א .

עבר חצי הלילה, כסלון נרממה — ושני בני אדם שינה אין לפניהם. מתהפכים מצדם אל צדם ומשכבותם ירננו תחתיהם, כדרך משכבי יהודים, שמתרגשים ונותנים זמירות בלילה ברתת וזיע מגניעה ודחיסה קלה. אמנם כן, אשרי אוון שומעת השירה, שעשר ממות אומרות בלילה בבית איש יהודי, אבל גם בשירה זו, שאמרוה שתיים, משה אחת וססה קלוטה ומעוכה וכתותה מרוב תשמישה, גם בה אדם יוצא ידי תובתו. על הספה בחדר האחד היה הירשילי שלנו מנצח בנגינות, ועל המטה בחדר השני — רפאל. שניהם מתנדדים וכל אחד רעיוניו אינם מניחים לו לישון.

רפאל שמר הבטחתו להירשילי וקבע לו מקום לינה בבית דירתו. כשבא הירשילי בראשונה למקום מושבו זה היה לבו שמח, מעם סעין תענוגיו של עני כשמולו שחק לו פתאם ועלה לגדולה. דירה זו, קטנה ונמוכה, שאפשר לו לישב בה במנוחה שעה אחת לעצמו מוסנה מן הצבור וחובשי בית המדרש, נראה לו כפלאין נאה; מעמיד עיניו על כל מה שלפניו שם ומסתכל בדחילו ורחימו, מסתכל וממשמש כל מה שבא לידו משמוש קל ושוחק מרוב הנאתו שחק של הודיה לשמו יתברך על המנוחה ועל המוכה, שבאה לו בהיסח הדעת. וזו הספה, המרוסקת והמתמרממת ומוכין ואניצי פשתן כרוכים כבני מעים בוקעין ועולין מתוך חפזיה הקרוע וסמרומיה המלוכלכים, אף היא נשאה חן בעיניו. איך שהיא מגולת ומדולדלת, סוף סוף בעלת כרם היא, זכר לכבודה והדרה בימים הראשונים. — כשעלה הירשילי על גבה בראשונה נערה בו בנדיסה ובנהימה משונה, והנוף הזה נשאר תלוי בריסיון, מעכב לשעה קלה נשימתו וקוסץ סיו ואינו זע לא לכאן ולא לכאן, שלא להרעיש אותה הקנמרנית ולהעיר את רפאל משנתו. אבל מיד נמלך בדעתו לרצות אותה בשעת כעסה, ובבקשת מחילה מכבודה התחיל מיו עצמו בנחת ובוהירות יתרה, פושט מעט מעט רגל אחת ואחר כך גם השנית עד שנשתייע

(*) חלק א' נרמס בהשלח" כרך א' וב'.

בחסד אלהים ונשתמח עליה ככל נוסו. מכאן ואילך היה לבו נם בה ולא השניח עוד בבת קול ובנהימה דקה, ולאחר ימים לא השניח נם בנהימה גדולה. הרשות בידה להתרעם בקלי קולות והוא נדרם בשלום ואינו חושש.

ומה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שמא היה הירשילי רעב וכמנו הריקה תבעה מזונותיה ועכבה עליו את השינה? חם ושלום! קיבת יהודי אינה להוטה כל כך אחרי האכילה, שתהא באה עליו כשביל זה במענות. ושנית, במה קיבת יהודי נחשבת שיהיו משניחים במענותיה? תלי תלים של דינים וסינים ונורות. חדשים נם ישנים, בדבר הקיבה העלובה, איך ללמדה דרך ארץ במאכל ומשחה: דבר זה אסור לך לא לבד באכילה אלא אף בהנאה, ודבר זה אף על פי שמותר לך, אינו אלא במשהו, מפני המכס... דבר זה הוא כבל יראה ובל ימצא, ודבר זה, שמרור הוא, אכילתו טובה, הרחב פיך ומלאהו — כל אלה לא ניתנו אלא לישראל, וכל רמיח אבריהם ושסיה גידיהם מוכיחים עליהם ומעידים בפני כל אומות העולם, שהם מקיימים אותם כהלכתם. ושלישית, לא היה לה לקיבתו של הירשילי פתחן מה לבוא עליו בתרעומות אותו הלילה. כל הלילות מצא הירשילי מוכן לפניו לחם וכוס חמין, והלילה הזה נתוסף לו ראש דג מלוח ועצם ובשר, שנשתיירו מסעודתו של רפאל, והוא קץ בהם ולא יסעם כלום.

שמא נתקשה הירשילי היום באחת מסוגיות החמורות בנמרא ותקפה עליו משנתו, או שמא מחו מתלכט עתה בישוב דברי התוספות התמהוים וככונת „לומר“ שברשיי, והוא נעור בלילה ומרהרר בהם איך להולמם? — אף זו אינה, זה כמה הירשילי אינו מדייק בתלמודו כל כך מפני סוד הנפש. משהילי חברו היה מקפחו בהלכה ומורו ללמוד בעיון על כרחו, וכיון שזה אינו, נשתקע בהרהורי לבו ואינו לומד אלא לצאת ידי תובתו. וביום זה, אדרבה, היתה לו שעת רצון ונכנס בראשו ורובו לעומקה של הלכה — והכל נתישב לו שם ואחי שמיר.

ואיזה הוא השמן המעכב עליו השינה?

אוי לו אם נאמר, השמן הזה הוא — ביילא!

ביילא, ביילא! רבונו של עולם, היכן היא, ביילא? — אלו דברים שעולים במחשבתו של הירשילי ומנקרים את מחו, ופעמים הם יוצאים מפיו שלא מדעתו באנחה קשה. זה כמה שהירשילי וכיילא נפרדו בשער האשפות כסלון, היא הלכה אחרי הסרסרת לשם העבודה, עבודת אמה בבית אחד מנכבדי העיר, והוא הלך למקומו, במזח בלבו, שבקרוב יראה את סניה ויוסף לדבר עמה על כל הנעשה בביתו ובמקום מולדתו. והלא היא בת איש שכנו וחשובה לו כאחת מבני משפחתו, וקבציאל הרי היא חמרת נפשו וחביבה לו מאד, ומי כביילא ישמיע לו כל הנעשה שם עתה ומעשים רבים וזכרונות מימים ראשונים? הירשילי מחכה לביילא, מתי תבוא וישתעשעו יחדו בדברי שיחה — והנה צרה, ביילא הלכה ואיננה!

מתחלה היה הירשילי מנחם עצמו ואומר בלבו: אפשר ביילא מרודה היא בעבודה שם בבית אדונה, ולכשתמנה מיד תבוא להאכמניא בשביל כליה, שנתן אותם סקדון ביד ריזא. אבל כשעברו הימים והיא לא באה, התחיל מיצר ודואג לה, עכשו לבו לביילא לא בשביל שהיא בת שכנו וזה מקרוב באה מעיר מולדתו, אלא לה לעצמה ולשמה — בשביל שהוא מתמלא עליה רחמים. מרת-הרחמים הזו נתגלגלה בו על ידי רגש מופלא — הוא מין נעזעים, שנמשו היתה מתגעגעת במסתרים, שלא לרעת, עוד מעוריה.

ורגש נעלם זה הולך ומתברר יותר כל שמדת הרהמים מתגלגלת על ידו ביותר, ונמצאו שניהם צומחים וגדלים ומתפרנסים בו זו מזה וזה מזו. נתוסף עליהם עוד זה: הירשילי הרי יודע עתה מה שניאוריוואלף בקש לעשות לו, ואלמלא ביילא, שבאה פתאם באותה שעה, היה הרמאי הזה מתעמר בו ומסורו לצבא, והלא הוא חייב להודות לה ולברך את שמה. ומה עשה הוא? היא נמלחהו טוב, והוא נמלה רע — על ידי יציאתם מהאכסניא לשער האשפות הוא נחליץ מצרה והיא נלכדה בה. אוי, המלאך הגואל הזה הלך ואיננו ומי יודע מה היה לו! לבו לבו לביילא ורחם ירחמנה מאד! עכשיו הירשילי מתגעגע ויודע למה ועל מי. מה שהיה מופלא ממנו בראשונה נלוי ויודע לו עתה. תמונת ביילא הולכת ומתקרמת לסניו בצביונה ומלכתבו ומשיאתו להרהורים רבים. בה יהנה תמיד, ועתים הוא בוכה במסתרים, נעשה רך ונעים ומתמכר כתינוק קטן בירי חזיונותיו לנמלו ולנשאו הלאה הלאה... הירשילי משים עצות בנפשו מה יעשה לביילא, לידע היכן היא. שמא יסובב בעיר ושאל עליה את אנשי המקום בשוקים וברחובות? חס ושלום, הלא יהיה לבז — בחור סובב ושואל על בתולה! ומי? הוא, הירשילי! הלא בהזכרת שמה לבר יאדימו סניו מבושה, בני אדם יביטו בו ויבינו יצר מחשבות לבו... וכיון שיבינו — אוי לו ואוי לנפשו, הרי חרפתו תגלה בקהל ויהא מגודה מהעולם הזה ומהעולם הבא! לא נהיתה ולא נראתה כזאת בישראל... אחת היתה מנחמתו פעמים: שמא נמלכה ביילא וחזרה לביתה. והלא מאי כליה, הרי הם מונחים בארון כאן אצל רייוא? אפשר מתוך שהיתה בהולה לדרכה שכתתם. והיום הזה, יום חס ונעים והחסה זורתת בזיו כבודיה, נצנצה בו נחמה זו. ומתוך שמחה שקד על למדו בנדרנד אבריו ובנעיסה, מנצה כל דבר קשה, מישב ומתריך ומפליא לעשות.

מה עשה השמן? השמן ישב ושחק לו להירשילי ולנחמתו זו, ומיד עמד ונשב בה ובטלה והיתה כצל עובר.

עד שהירשילי משתעשע בלמדו הגיע לו כתב מביתו, שהיה ממתין לו זה כמה, וקפץ עליו ופתח וקרא אותו באהבה.

עיקר שנחתו — כך מסיימת אמו של הירשילי דברי האגרת לבנה — מתוך שיחי וצרות לבבי נשתכחה ממני בין כך וכך בתו של בן-ציון איש צביה, שעל ידה שלחתי לך זה כבר זוג סומקאות מפולאות וקפוסה וכתונת. לבוש אותם לאורך ימים, עד מאה ועשרים שנה. ציפא-ימסי תחיה חלצה אותן הסומקאות מעל רגליה ושלחתן מתנה לך. השם יתברך ירחם עליה ויוסין לה את בן זונה בקרוב. כבר בא מועד לחוננה. אוי, העלובה הזו נעשית כחושה וכמחשח וירוקה מרוב צערה ועצבונה עלי ועל צרותי הרבות. עיני כלו, לא עליך ועל כל בני ישראל, ממריסת נוצות בלילות. אוי ואבוי לי, אלמנה שוממה! שכרי מצומצם ולא יספיק גם לפת חרבה ומים במשורה, ואנו מתפרנסים בצער. ברוכה אסתר-לאה התענית, שנותנת לי לספרים בהקפה כד נסיוכא, ופעמים גם מעט חלב. פרתה ילדה למול טוב ביום ראשון, לסליחות, והקדוש ברוך-הוא ברך אותה בענל בריא וטוב, שאין כדונמתו בכל העולם, ואך אותה למאה שנה יולד כמותו. הגע בעצמך, שמרדכי הקצב, שאינו חתרן כל כך, קפץ עליו ונתן בשבילו עשרה זהובים במזמנים, והקרב והכרעים לה, לאסתר-לאה! והכל אומרים שהרויח ממון רב, ודאי ששה זווים, ואפשר שבעה או שמונה. — הגה רציתי לומר לך ולא ידעתי עוד מה. כמה פתחת? ... אמנם כן, ברוך מזכיר שנחתו, נוכחתי. רציתי לספר עמך באותה הבתולה. לא דיי צרות נפשי, נתוספו לי גם צרותיהם של אחרים. בבן-ציון איש צביה אני מדברת.

זקן הוא וחשוש בן, נוסף כחרם הגשבר, כמעט שהגשמה בקרבנו, ואין לו פרנסה. קבצנות כאותה שבקציאל עכשיו אינם זוכרים אף הקבציאלים הישישים. אם הנשמות עומדות בגוף ואנו חיים וקיימים אין זה אלא זכות אבות ומעשה נסים. אוי, אוי לנו!... והקדוש ברוך הוא עוד יספ יגן על מכאוביו, על מכאובי בן-ציון זה והביא עליו עוד צרה חדשה. מכתו הבתולה, זו בעצמה, שעל ידה שלחתי לך סוזמקאות של ציסא-סוסי וקסומה מסודת ועשויה מקסומת אביך, עליו השלום, מכתו זו לא הגיעה לו עדיין אפילו תמנת אות אחת. אמת, היא בעצמה אינה מומחית בכתיבה, אשה היא, אבל מלאכה זו יכולה להעשות על ידי אחרים, על ידי הנברים. ומה אני עושה? אני ממריחה את רבי סיכוש המלמד יחיה, מדברת באוזניו והוא כותב בסוכו הנדול. וכי אין כתבנים, מלמדים או מי שיהיה, אצלכם שם בכסלון, בעיר זו של ישראל, שהערלים מסיקי התנורים בבתי המדרש ומכבי הנרות בלילי שבת יודעים מתי החודש, מדיעים את המולד ומדברים יודיות כיהודים נמורים? — בני, אני נזרת עליך במצות כבוד אם, שמא תראה את הבתולה הזו, או שמא אתה יודע מה אודותיה, מהר והודיע למען השם ותקנה לך חיי עולם הבא, כי אביה בן-ציון מצמער מאד עליה ויש לו ענונים ויסורים מרים, וצביה אמה שרזיה בצער ומורידה עליה רמעות. אפשר היא מתה חס ושלום...

אלמלי היה הירשילי בולע כזית מרור בבת אחת לא נחמרו עיניו וחשמו מטריות כמו מדברי אמו האחרונים. ואם לא כרע ונפל באותה שעה אינו אלא בשביל שעמד בזית בית המדרש נדחק אל השלחן וידיו סמוכות על הגמרא בביצה הפתוחה לפניו. רבות עצבותיו, ויסוריו מתגברים, ולשמוך את נפשו לא יוכל, אלא הוא עוד מתאמץ לכבוש את מכאוביו בקרב לבו מפני מראית עין, שלא ירגישו בו יושבי בית המדרש, וקשה דאגה כבושה בלב כמחש בבשר. וכשבא בערב למלוגו כבר נודעוזה ממנו של רפאל בחדר השני ופצחה רנה, ומיד קפץ הירשילי ועלה על ערש יצועו והתחיל מתאנח ומדורר בייאל, והספה התעוררה אף היא ופתחה סה ואמרה שירה משונה על פי דרכה.

ב.

ורפאל למה נדרה שנתו בלילה הזה?

עת זכרון באה לפניו, להפקד מעשים רבים, משאו ומתנו משעת ביאתו לכסלון ועד עכשיו, וכל מעשיו אלה נכתבים עתה בספר זה ללמד לדורות הבאים. מעשורה קבין תוממי יתורים ארוכים שירדו לעולם נפלו תשעה סרסורי כסלון. מתנה טובה התחמם להם מאת הבורא יתברך שמו להריח בו עסק מה, אפילו ממיר ונעלם, והוא כלי אומנותם האחר והמיוחד לבקשת מזונם. ומכאן אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, איך הוא מספיל בברואיו ונותן לכל בריה ובריה, מביצי כנים עד סרסורי ישראל, את כלי פרנסתם. ורבי אשר, הארי שבחבורת הסרסורים ובכל התנויות והקסמוזין מלא כבודו, ידועי זה כחוש דק וארוך ומדור וזרי, שכובעו שמוט לו תמיד לאחור ראשו ומקלו בידו כגלגל חזר אילך ואילך — הוא מתברך בחינם נאה שאין כדונמתו, כאלו ידרה נשמתו ממנו שבתה במח, ועמה גם דעתו וחכמתו, וצמצמה שכניתה בחיטמו. אך בא רפאל לכסלון הרגיש בו רבי אשר, שהוא מתמנה קומים על הסתורה מכתו חרשת כלודה, ונתן חיטמו, כלומר דעתו, עליו, ומיד נדחג לו והשיאו לעניני משא ומתן, שיהא מתגלגל עמו כרחבה בעולם המסתר. וכיון שראה, שרפאל מסרב לו, ואין רצונו לעשות כלום עד

שיכיר מתחלה בטיב תנאי המקום ויתהה על קנקנם. העמיד חוטמו עליו בתמיה גדולה ואמר מתרעם ומשתומם:

— הא כיצד! יהודי — ומונע עצמו ממשא ומתן! . . . אין זה אלא, אלא . . . שאין למעלתו, במחילת כבודו, חוש הטעם במסחר.

— מה ענין חוש הטעם אצל מסחר? — אומר רפאל — דעת ותבונה למסחר.

— הבל הבלים! — אמר רבי אשר מעקם חוטמו ומשרכב את מקלו — חוש הטעם שאמרתיו הוא הניצוץ, שומע אתה? הניצוץ שבלב, זה הוא העיקר במסחר, והשכל — לא דוקא. סוחרינו הגדולים שם וסוחרינו הגדולים כאן יוכיחו. בני אדם נושאים ונותנים, כי לכך הם בני אדם, סוחרים! והשכר? זהו בידי שמים. מול מחכים מול מעשיר והכל תלוי במול.

— מי שתולה מסחרו במול אינו אלא כמשחק בקרטיסים. אמנם כן הוא, רבי אשר!

— כלום יודע אני מה מעלתו מדבר לי בקרטיסים! — אמר רבי אשר משרכב

את חוטמו ומנענע במקלו — הקרטיסים קרטיסים והמסחר מסחר! כלום משחק אני ומציע למעלתו דברים של מה בכך? בעסק אני מדבר! בדבר נכבד מאד.

— שמע נא, רבי אשר! — משיב לו רפאל בנחת — המסחר בשביל שהוא

דבר נדול ונכבד, וכמה מעלות טובות בו, שמחוק ידי בני אדם לעבודה ולמיני מלאכה נאים ומעילים לתקון העולם ומרחיב מעשי ידיהם בכל מקומות הישוב; שמקרב מדינות רחוקות זו לזו וזן ומפרנס את הבריות ומלמדן טוב טעם ודעת ונימוס דרך ארץ — לסיכך הוא צריך להעשות. ככל דברי חכמה, במתינות ובהשכל . . .

— טע, טע, טע, להיכן מעלתו טע! — אמר רבי אשר בניגון משונה, וזקף

אגודלו כנגד אוזנו, וחוטמו מתקמט ומודעז — אנא חקירות לא ידענא. חקירה — לאו! . . . ומיהו מוח טוב — הן, הן! מוח חריף למסחר יפה הוא, יפה מאד.

— מוח חריף בקי בהמיה ובעקיפין אינו די לו למסחר, והוא צריך עוד לכמה

וכמה ידיעות ולמודים הרבה — נתרש רפאל ונתכון לקסח את רבי אשר בדברים — מוחות שאין בהם חכמה אלא חריפות מביאים לידי ערמומית, והערמומית מביאה לידי פשיטת הרגל, ופשיטת הרגל לידי דלות וקבצנות, וכלן ביחד מביאות לידי סכסוכים וקטטות ומלשינות. לידי שנאה מבית ומשטמה ואיבה מחוץ. כל זמן שהמסחר לא יהא עומד על הדעת, על האמת . . .

— נראה, שמעלתו עדיין הוא, הוא, הוא . . . תינוק, במחילת כבודו! — נכנס

רבי אשר לתוך דברי רפאל, מנענע בראשו ומעמיד עליו חוטמו בתמיה גדולה, כאלו נמרסה דעתו של זה, והוא תוהא ולועג לו בפניו — מעלתו מה הוא, מה הוא סח?

— מה שאוניך שומעות! — משיב רפאל ברנש — תוור אני ומורש לך, רבי

אשר, בפירוש: על הדעת, על האמת ועל היושר. המסחר שיעור ניתן לו, חוק ולא יעבור, ובדין הוא, שמנין בתי חרושת וחניות לא יעלה על שיעור הדברים המתבקשים בעולם; שלא תהא הסתורה, מתוך שנעשית בידי אדם בשיעור מרובה על החומר שנכרא לצרכה בידי שמים, מזויסת ופסולה; שלא יקסח המסחר שכר כל בריה ויתן לכל מי שטורח בו את שלו, והכל במדת היושר ובחשבון, באמת וצדק, וכל זמן שהדבר אינו כך, אין תקוה, שהעניות והרחק, השנאה והקנאה . . .

— דברים במלים! אין לעמוד עוד. שלום! — קפץ רבי אשר ואמר עד שלא

הספיק רפאל לנמור את דבריו. מנענע בכתפיו וחוסף סאת ראשו, שומט את כובעו ומעקם חוטמו ורצא.

— שלום עליכם — עליכם שלום! — אמר רפאל כשרבי אשר יצא מן הבית — מה אעשה? אם אין רבי אשר לי על כרחי אני לי.

רפאל התחיל בודק את כסלון בדיקה יפה ומצא אותה משונה מאד, משונה בבניניה וברחובותיה ושוקיה וביהודיה ותצוניה ותגריה, בהמונה ושאוהה ומשאה ומתנה וכל מנהגיה. זו העיר תחלת בנינה היא כשנה שיצאה מלפני השליט, אחד משרי מעלה, בשעה שנכנסה בו רוח של ליצנות. מרקולים זה, שרמאי הוא ואין כמוהו ליץ גדול באלים, נעץ קנה בסרחון, יאור גדול בימים ראשונים, והעלה שרמון, ובאו יחידים אובדים ונרחים, דחים וסחוסים וסוריים, ונתישבו עליו בערבוביא, ופרו ורבו במאד מאד ובנו להם חנויות הרבה קטנות עם גדולות, והתחילו עוסקים במקח וממכר זה עם זה, מתפרנסים זה מזה ומושמים הרגל ואומרים, קוממיות זה לזה — המה הכסלונים מעולם, אנשי השם! ועדיין הלך, המגזל הזה, מרקד בין סחרייו האלו, מהתל ומראה כרוב עניניהם חלומות וחבלים הרבה, מעמים שבעה סחורים עולים מאשפות וסוחחים להם חנויות ובתי קממורין ונושאים ונותנים כסומבי וכיר רמה, והנה שבעה, משרתים עולים מאשפות אחריות וכולעים את הראשונים, ונס הם יורדים ונעשים דלים כבתחלה, ופעמים כדמות בן אדם עומד מן הרקק ועשה כרצונו ויתחוסס ויתגדל, וקול דבריו כקול ההמון, והכסלונים כורעים ומשתחיים לו ועובדים אותו ביראה וסחר, ומנחת ישראל עמו וסחרותם באהבה יקבל וברצון. והנה עו פנים אחר בא, שקיץ גדול ונורא, שקיץ ישקץ את הראשון ועלה ועמד על כנו עד שתבוא גם מפלתו בסהרה. כך הגלגל חזר בכסלון, הללו עולים והללו יורדים, הללו נוצצים והללו גובלים, בבוקר יציץ סחר ולערב ימולל ויבש . . . ראה רפאל, שהמקום מקום סחר, והיהודים שמוסים כאן ביצר הרע של משא ומתן, והרבה קונים קוסצים על סחרותו, אלא מפני שאין מסחר בלא הקפה, והכסלונים חשודים על השמסיהו, נמר בדעתו להזהר מאד במעשיו ולא כל הרצה ליסול מסנו בהקפה יבוא ויסול. וכך עשה: היה נותן מרקמסאי להחננים, כדרך התגרים, בשמר, להפרע מהם בזמן קבוע לאחר כמה חודשים, ומבדח בהם יפה ויפה וואינו נותן אלא להחשובים שבהם, שאפשר לסכור את שפחותיהם מיד להמלים ברבית ולשולחנים, ואם ינוכה לו סדמיו אין בכך כלום, ובלבד שיחיו הרמים מנוחים אצלו בקופסא וישכן במח ושאגן מסחר רעה. כלל זה נקט רפאל במסכר סחרותו: טוב מעט וממונו ודאי מהרבה וממונו מוטל בספק. אבל רבי אשר, שלדגש הוא בשכר הפרסרות, לא סבר כמותו, והיה מביא לו ראיות הרבה ממנהגו של עולם וממדרשי אנדות והיינו דאמרי אינשי, לסתור את רעתו.

— מעות היא בידו — אמר לו רבי אשר לרפאל, כשהרצה לפניו ענינים הרבה וזה לא נשמע לו — הכל תלוי בסול. נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי סחר מצליח בהכמות. אין הברכה מצויה, אמרו חכמינו, אלא בדבר הסמי מן העץ, ודבריהם אמת וצדק. מי שנשא ונותן בבסחן ובעינים ססיות ואינו מבקש חשבונות רבים, הקדוש ברוך הוא שולח ברכה והצלחה במעשה ידיו. ופוק חזי מאי עמא דבר. יהודים עוסקים במקח וממכר וסאמינים, הזכות אבותם מסייעתם והם קיימים. גם התנונים האלו, הרצים סחורה בהקפה ובהם אני מדבר עם מעלתו, חיים כולם, הם נושחים ובניהם ובנותיהם וחתניהם, ברוך השם, ואילו ירכו כמותך בישראל הלא היה העולם חרב. לא היה אדם מאמין לחבר וססקה האמנה ונתבטל המסחר ושערי הפרנסה ננעלו, ונמצא אין תקנה לשונאי

ישראל אלא מיתה, ממש להשתטח בשישום ידים ורגלים ולמות חס ושלום. ולא עוד אלא שבני אדם לא היו חורשין וזורעין, שמא לא תתן האדמה את יכולה ויוציאו זרעם לבטלה. ומקרא מלא הוא: הזורעים ברמעה ברנה יקצרו. אמת, ההקפה פעמים היא ברמעה, אבל הכובש את סחרו ומקיף ונותן, הקדוש ברוך הוא ישלם לו... והיינו דאמרי אינשי: מי שאינו מעמיד מעותיו בגורל אינו זוכה בו. כללו של דבר, אין הסחר צריך לחכמה אלא למול, לסייעתא דשמיא. ומי שאינו בר מול, אפילו אם יהא חכם כשלמה המלך, יספיד, וכדאמרי אינשי: אין עצה ואין תבונה לגנר קרמיסין רעים.

דברים מתובלים ושיחות נאות כיוצא באלה היה רבי אשר מנבב על רסאל ומשיאו לעשות עסק על ידו עם חנונים ולא ידקק עמהם כל כך, והיה מאשר עוד את דבריו בשבועות ובאלות, שלא יחצה ימיו, שלא יהא לו חלק לעולם הבא, שלא ישמע קול שופר של משיח ושל א יוכה להכניס בתו הבגרת לחוסה, אם לא לזכות העסק הוא מתכוין. וכיון שראה, שרסאל עומד על דעתו, ותבלין אינם מועילים לו, זרק בו מרה, מעמיד עליו תוממו ומאיימו בדברי ערמה ואומר:

— מה מעלתו סובר? סבור הוא שיחידי הוא ואפס וולתו? להוי ידיע לו, שיש ברוך השם מוסקבה ולייפציג בעולם! ובאמת מפשים הם התגרים הכסלונים. מה להם לפרקמטיא של מעלתו, הנקנית ביגיעה וטורח וביוקר, אם באותן העיירות הרוסים והאשכנזים יוצאים לקראתם, מחזיקים בכנפי בגדיהם ומבקשים ואומרים: משכנו וקחו לכם סחורה מן המובחר ובחול, ומי שאין לו כסף לכו וקחו בהקפה. ויהודים הולכים ולוקחים. וכשיארע להם פעמים מכשול ועל ידי זה עיכוב בפריעת חובם... אין הסכנה גדולה כל כך. האשכנזים והרוסים אנשי חסד הם, ממתינים ושוחקים. ולמעלתו הלא ראוי לדעת, שלא באותם התגרים, שכבר עשו מעשה שם... אני מדבר, אלא באלה, שעדיין לא היו במוסקבה... כלום ידע מעלתו סירוש האלה? זאת אומרת: עוד לא אבד סברם ולא במל סיכויים ועוד שמור להם שם עושר, מנה יפה לעתיד לבוא, ואם כן... אם כן הם כשרים. ודי לחכימא ברמיזה.

גם הדברים האלה היו לבטלה ולא הועילו כלום. אבל מה שלא עשה רבי אשר עשה הזמן, רסאל סוף סוף אינו אלא בשר ודם. היה מעשה ויצרו העבית על דעתו.
(עוד יבוא).

אח רחוק.

(הינריך הינה, למלאת מאת שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

א.

ביום י"ג דיצמבר שנת 1897 חגג בני נרמניא את יום מלאת מאת שנה להולדת הפיימן הינריך הינה. אמנם, שנת הולדת אחינו זה, שנתיחק מאתנו, עודנה במחלוקת שגויה. עד היום לא באו עוד העוסקים בחקירה זו לידי הסכמה אחת: מתי נולד הינריך הינה לאביו שמשון הינה בעיר דיסלדורף אשר על נהר רינס. אולם רובם נמנו ונמרו, כי ראוי להקדים את שנת הולדת הפיימן ממה שהיו רגילים למנות עד כה, אף כי הוא, הינריך הינה, בעצמו רשם כמה פעמים, כי נולד בשנת 1799 ולא בשנת 1797. כהדלפת רבים, למכוכה זו, אשר עליה נשתברו כמה קולמוסין ונשפך דיו לרוב, — נרמנו כמה סבות שונות. באחד ממאמריו הראשונים, שכתב הפיימן בימי עלומיו, לצון חמד לו ואמר על עצמו, כי הוא אחד הראשונים במאה הי"ט, שהרי נולד ביום א' יאנואר שנת 1800 למספר הרגיל. החרוד הוא בסוכן מלת, ראשון בשפת נרמניא: ראשון בזמן וגם ראשון במעלה. מטעם זה סעו רבים עוד בעת חי הפיימן, לרשום יום הולדתו א' יאנואר שנת 1800, אף כי זה היה רק חרוד בעלמא, וגם חרוד שאינו עולה יסוה כל כך. כי אף אלו נולד ביום א' יאנואר 1800 לא, נולד ראשון לשנות המאה הי"ט, מפני ששנת 1800 מונין בתור סוף המאה הי"ח ולא בתור ראשית המאה הי"ט. גם הפיימן עצמו חזר מזה ורשם, כאמור, פעמים אחדות, כי נולד ביום י"ג דיצמבר שנת 1799. וכן נרשם בפנקס של בית התסלה הפרוטסטנטי, אשר שם הוכא הינריך הינה במסורת הדת הדוא ביום כ"ח יולי שנת 1825.

עם כל זה נראה, כי הרין עם אלה המקדימים שנת הולדתו, הוא בעצמו רשם פעמים אחדות כמו כן, כי נולד בשנת 1797. וכן ספרו רבים מבני דורו, אשר נולדו ונתגדלו בעיר דיסלדורף וידעו אותו בעודנו נער עם ילדי העיר ההיא ויחדו הלכו אל בית הספר. כפי הנראה הסבו תוריו בכונה את המכוכה הזאת. בשנת 1816 אמר לשלחיו לעיר המכונה, מקום מגורי דודו, אחי אביו, הנביר הנודע שלמה הינה, שם פתח לו הפיימן הצעיר תעות של מיני ממוה שונים, וכנודע לא הצליח בעסקו זה, ולכן עזבנו אחרי עבור ששה ירחים. לפי חוקי מלכות פרוסיא, אשר אליה נספחה עיר דיסלדורף בשנה שלפני זו, לא הרשו לאיש צעיר, מבן שמונה עשרה שנה ומעלה עד עשרים וחמש, לעזוב את ארץ מולדתו, טרם מלא את צבאו ועבד בחיל המלך. עיר

המבורג, אשר שמה הלך הינה בעצת הוריו, נחשבה אז כמדינה אחרת. ולמען קבל הרשיון בעד בנם ללכת, מעבר לנבול-ארץ מולדתו, העידו עליו, כי נולד בשנת 1799 ולא מלאו לו עוד איסוף י"ח שנה. מזה נשתרבה המעוה הזאת, כאשר רמזו הפיימן בעצמו באחד ממכתביו לאחותו שרלוטה (שעודנה בחיים), כי אין להביא ראיה מרשימת הנולדים שבסנקס העיר דיסלדורף, מפעם שלא נתן להאמר בפרסום. סנקסי העיר דיסלדורף, שבהם נמצאה רשימת הנולדים והמתים, נשרפו ברבות הימים, כאשר נסלה דליקה בעיר. גם סנקס הקהלה הישראלית, אשר בו נמצאה רשימת כל הנמולים, אבד ואיננו, באופן כי כעת אי אפשר עוד להחליט דבר ברור, כי אם להעמיד השערה קרובה לאמת, והיא: כי נולד הינריך (או יותר נכון: ה"ר) הינה לאביו שמשון הינה ביום י"ג דיצמבר שנת 1797.

ואולם באמרי למעלה: כי חגג בני גרמניא את יום מלאת מאה שנה להולדת הפיימן הינריך הינה, אין זה אלא, לתפארת המליצה, כי באמת לא עשה, הח"י הזה שום דבר בעולם הספרות וגם לא חגג אותו במקהלות, כנהוג בחגי יובלים כאלה, וזאת מה שהביאו קצת כהני מאמרים לכבוד הפיימן וסחטו קמחא מזוינא על דבר חין ערך הינה והשפעתו על הצבור ועל הספרות הגרמנית. באמת לא היתה השעה ראויה לחג כזה, יען כי כבוד הינה איננו חדש עמו כבימים מקדם. אין ספק בדבר, כי הפיימן הינה איננו רצוי כעת לא, לרוב אחיו וגם לא לחלק קטן של בני מולדתו הגרמנים, וזאת יחיד סגולה שברוננו, אשר עוד כעת יתענו על שיריו הנפלאים ועל מתק לשוננו ונועם מליצותיו ויתנו כבוד לשמו ולזכרו. ואולם רוב העם, ובפרט: הלאומיים הנלהבים, הם בחיים להינה בלבם ויקטרנו עליו. בעודנו בחיים היה העלוב ועומ נפש רוב הגרמנים, אם כי כבודו בתור פיימן ונעים ומירוח, לוקח נפשות בנואמי הנעים. בני דורו שנאדו וישטמדו בגלל, מדותיו הרעות, גם קטרנו עליו, כי בגד בארץ מולדתו ויתן אותה לשמצה בקמיה. חסידי הדור מצאו בו פסול, כי שלח לשוננו לדבר רע בקדושת הרת, גם היה פורע מוסר וגלוי דרך; שיריו הם שירי אהבה בלתי מדורה המעוררה את האבינה, את תאות הכשר. ואולם ברבות הימים, כאשר מצא לו הפיימן כבר מנוחת עולמים בקברת מונטמרטור אשר בפריש, שכחו את חסרונותיו ומוטרי ויזכרו לו רק את מעלותיו היקרות, את כשרונו הנעלה, פיוטיו הנעימים, אשר אין ערוך להם בספרות הגרמנים, ובבחינה ידועה גם בספרות כל עמי ההשכלה. הינריך הינה היה אחרי מותו מחמד נפש המוכים והמשוכחים בעם גרמניא, אשר להם לב רגש ונפש מתפעלת. משנת 1860 עד לערך שנת 1880 גדל כבודו בעיני העם ורבים היה מכבדיו ומעריציו. רבים משיריו הנחמדים היו קנין לאומי של הגרמנים, כי סדרו להם נגונים יפים ומרגיני נפש ויהיו לשירה בפי כל פנות העם למקטן ועד גדול. אין ספק בדבר, כי אלו היה תג היכול להינה חל באחת השנים ההן, כי אז היה באמת תג לאומי, ובני גרמניא היו חוננים אותו בפרסום גדול, בהלל ושיר, כיאות לכבוד אדם גדול כזה, חד בדרא.

ואולם משנת 1880 ואילך קמה בגרמניא שנאה עצומה נגד הפיימן הנפלא, נגד היהודי המזוהם, והגרמנים בני, המוסר והצניעות נרשוו מהסתם בנחלת הספרות הגרמנית. אין מן הצורך להכפיל כזה את דברי המענות שמענו בשנים האחרונות נגד הינה, אבל ראוי לדעת, כי בין מתנגדיו נמצאים גם הרבה בעלי מוסר באמת ואנשי צורה, אשר לא משנאה כבדושה לבני ישראל הוציאו את הינה מן הכלל, כי אם מרוב קנאתם לכבוד עצמם, אשר התל בו הינה במהתלותיו החדות והשנונות לאין קץ, מפעם זה התנגדו

לעצת אלה אשר אמרו להעמיד להפיימן מצבת זכרון באחת ערי גרמניא. עם כל זה נוכל להחלים, כי בכלל, בוי הינה הם שונאי בני ישראל, אשר שנאתם קלקלה את השורה, ומכבדו הם אהבי ישראל או סופרים עברים, אשר גם עליהם נוכל להעיד, כי אהבתם קלקלה את השורה. כי בעוד שהראשונים השפילו את כבוד הפיימן עד לעפר ולא הניחו בו שום מדה טובה, מחקו אלו שכנגדם את הסאה בתהלה לאין גבול וקצב ויתנוהו לאדם המעלה אשר ודונותיו נחשבו לו כוכיות. ואולם אין ספק בדברי, כי האמת היא בין שתי הקצוות באמצע.

בעוד היה הינה בחיים בווהו שונאיו על דבר מקור מולדתו. כנודע חרפו הפיימן פלמן על הדבר הזה, והינריך הינה, אשר מעולם לא נחשב על כת הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, השיב חרפתו שבנתיים אל חיקו. הלעג השנון, אשר שפך הינה על ראש אירכו פלמן, הוא יחיד במינו וכמהו לא נשמע עוד בפולמוס של סופרים. הינה פסל את פלמן לא רק בתור פיימן ומליין, כי אם פסל עליו אשמה נדאה, אשר לא נתנה להאמר מפי נקיי הדעת. ידוע הוא, עד כמה גרם הינה לעצמו נזק רב עי וכתו הספרותי הזה. כי באמת היה הינה חביב על בני דורו כאשר נרסמו סחמיו הראשונים הנעימים; כיוד התענו בני הנעורים על היופי והנעימות של השירים האלה, על הר קול ההרנשות והתפעלויות שבלב הצעירים; בפיוטי הינה מצאו צפצוף לב מלא אהבה, נאם אהוב סתרסק על אהובתו וכהתפעלות לבו ישיר שירים נעימים, שכלם אמרים כבוד לרנש בני הנעורים. הינה לקח או נפשות בקסם על שפתו, ואלמלי נשאר נאמן לכשרונו הנעלה, כי אז אין ספק, שבני הדור הבא היו מעמידים כסאו בהיכל הפרסינן הגרמני על יד הפיימן הלאומי וולפנג ניסה.

אבל לאסנו היה הינריך הינה גם סופר ורגיל בפולמוס של סופרים, ומדה זו העיבה יקרת ערכו בתור פיימן ומליין. אמנם עלינו להפוך בזכותו ולזכור, כי פלמן היה הראשון בריבו נגד הינה, להשפיל כבודו ולחרפוהו ביחס מולדתו, אם כי ידע, כי ביוני זה נוגע עד נפשו של הפיימן הצעיר. ומה גם כי כבר עזב הינה אז את דת אבותיו. אבל עם כל זה האמת היא, כי עבר הפיימן היהודי בריבו נגד פלמן את הגבול הנאות, ואם כי שחקן רבים להתוליו הנמרצים והשתאו על כחו כי רב במלחמת סופרים; בכל זאת ירד מני אז כבוד הינה מאד, כי בזה את בכורתו הפיוטית. באופן זה נוכל להבין את דבריו אשר אמר פעם אחת בלעג מהול ברזנו: היהדות איננה דת — כי אם אסון גדול. להינריך הינה היתה הרת הישראלית צור מכשול על דרך התפתחותו בתור פיימן ומליין. על ידי מקור מולדתו היה מוכרח לבגוד באהבת נעוריו, השירה, ולענוב אחרי הסובליציסטיקא, וזו דלדלה כחו ומעשיו ועליה הוציאו אותו מהיכל השירה.

ובעוד אשר סבל הינה הרבה על כי נולד יהודי, הנה אחיו בני דתו שטמדה גם הם כל ימי חייו, ורק אחרי מותו סלחו לו את חטאיו אשר חטא לעם מולדתו. כמה סבות נרמו לזה, שאספדו בני ישראל באהבה וחמלה גדולה, אחרי אשר כסחו העשר. קדם כל, הנה זאת היא אחת מתכונות עם ישראל, לחלק כבוד למת. בני עמנו הם על פי הרוב בעלי רחמנות, ואת אלה אשר רדפו בחיים הם חוזרים לאהוב עת שבו למנוחתם בקבר. מלבד זה הלכה בין בני עמנו דעת היהדות הלך וחסר בעת האחרונה, ולכן לא ידעו רוב בני הדור הזה את אשר חטא הינה להיהדות ולעם מולדתו על ידי כפויים חדים ומשפטים קשים. אף קרוב להאמין, כי גם ההסאורי הנודע גרמן היה גרמא בדברי, כי הוא כבר את הינה כבוד גדול והאציל עליו מהוד ההסאוריא הישראלית. ואולם בעת

היה הינה בחיים היה שמו לחרפה בין שלומי אמוני ישראל, ועוד יותר מזה ששמוהו ויבוזהו. המחדשים, אשר בעיר המבורג, כי לא אבו סלוח להסימן הצעיר את רוב לענו ומתלולותיו נגד. ההיכלי ובניו. אם כי, כנודע, היה גם דודו ואיש חסדו שלמה הינה אחר ממיסדי. ההיכלי. שנים מאחינו. אנשים יקרים ורמי המעלה, שנאו את הינריך הינה תכלית שנאה: נבריאלי ריסר וברטולד אוירבך, ושניהם ששמוהו סרוב אהבתם להיהדות. איש איש לפי דעותיו והשקפותיו. נבריאלי ריסר וברטולד אוירבך לא היו חסידים מקנאים קנאת ה' צבאות, שניהם הרחיקו ללכת בהשקפתם על היהדות. ריסר היה אחד מראשי. ההיכלי ואיש חפשי בדעותיו למד, וגם ברטולד אוירבך החזיק כל ימיו בדעות שפינחא. אבל שניהם הוקירו מאד את. התמצית המוסרית של היהדות, ולכן היה שם הינריך הינה. הלץ וכוח קדש, להם לחצא. נפלא הרבר! בעוד שהגרמנים שנאו את הינה על דבר יהדותו, שנאוהו אחיו עיר התרחקו מן היהדות!

ברבות הימים נודע לברטולד אוירבך, כי הינריך הינה לא היה. תוכו כבדו. על פי חכונת נפשו אי אפשר היה לו לכבוש את. נבואתו, את ההתולים והחדודים שבפיו ועמו; אבל עמוק עמוק ברוחו נמצאה אהבה עזה להיהדות ולמקור מולדתו. הינה היה אחד מאלה, אשר מוכים הם בפנימיותם מבחצונותם. הלץ ומתלוללי הינה היה באמת איש בעל לב רנש ותכונות עדינות; אבל נאות לבו הסיתרו להסתיר את מרותיו הטובות ולהראות רק בתור חסד לצון ומבזה מוסר וצניעות. הוא עזב את היהדות וגם פעם בפעם שפך עליה לענו; ומעולם לא נסה להתגצל על זה בפרסום. אבל עמוק עמוק בלבו שכנה תמיד אהבה לישראל, ורנש הנוחם לא עזבוהו כל ימי חייו. אלו היה הינה שב ומתחרט בגלוי על מעלו אשר מעל במולדתו. בלי ספק היה נדול כבודו בעיני אחיו; אבל הסימן אהב תמיד להתסאר במה שאין בו, היינו בחסרונות שלא דבקו בו, בחסאים שלא חמא מימיו. אין ספק ברבר, כי לא דבקה נפשו בזהמא בהמית, כאשר התהלל פעמים אין מספר במתת שקר; אולם כל מי שמכיר אותו רק מפי כתביו ושיריו יאמין, כי לא היה לו בעולמו אלא ארבע אמות של התאווה הבהמית בלבד. על ידי כתבי שמורדמן נתפרסם בעולם, כי נפתולי אלהים נפתל הינה עם פנעי הזמן, למען השאר נאמן לדת אבותיו, אף אמר לחדש נעורי היהדות ולחבב אותה על בני הנעורים. וגם כאשר תקפרו היאוש ועזב את היהדות, גם אז לא שכח אותה וכלבו שמר לה אהבת נעורים עד יום מותו. על ידי הכתבים האלה נודע בעולם, עד כמה סבל הינה סרם נתק את מוסרות היהדות, וכי לא עשה כל אלה מנאוה וגדל לבב. לכן שב ברטולד אוירבך לכברו באחרית ימיו ולסלוח לו הרבה מה שחמא ועזה בחייו. הוא נוכח, כי הינה היה אחד מאלה אשר יחמאו רק בשפתם, ואולם בלבם הם נוצרי העדות והברית. הסימן היה כילד רך וענוג, אשר בהשארו לברו בחדר אפל הוא נותן קולו בומרה. להפיג את סחרו ומוראו. בלבו חש הינה רגשות עדינים מאד ביהם אל היהדות וחוקי המוסר; אבל בהרגישו, כי לא יצלח כידו לפרש את לבו זה כשסלה לפני בני דורו, נתן את קולו בשירי התולים ויהיו ענבים בסיו.

הפסנך וור היה הסימן בדרכיו ומעשיו, ואולם הרבה סרוי חייו נבין עת נדע את דרך התנוך של הדור ההוא והתרבות שהיתה נהונה בכית שנתגדל בו הינה בעודנו ילד. בכמה ממאמריו וחזיונותיו צייר הינריך הינה את אביו בתור איש חפשי בדעותיו, אשר יחמו אל היהדות המעשית היה מוטל בספק, ואת אמו בתור אשה משכלת ויודעת ספר, אשר בכונה תנכה את כנה כבודה. הריי. שיהיה ברכות הימים אדם המעלה ולא יהודי

חמים עם דת אבותיו. אבל עלינו לדעת, כי ערבב הינה חמיד במאמריו אלה אמת בדמיון, ובכמה מספוריו נמצא ממיסב השיר. אביו שמשון הינה היה בן עניים, אשר בעמל גדול הצליח למצוא דרכו בחיים; אבל השכלתי היתה מצומצמת מאד. בימים האחרונים מצאו בסנקס הקהל אשר בריסלדורף, כי היה שמשון הינה נבאי חברת השומרים לבקר והשכים עם חבריו לומר תהלים באשמורת הבקר. אשתו (מבית גלדרן) היתה משכלת לפי רוח העת ההיא, היינו כי קראה בספרי בעלי אסופות של אותו הזמן. אבל מדת ידיעותיה היתה זעומה. לפני ימים מעטים נתפרסם מכתב כתוב בידי אם הינריך הינה (באותיות עבריות), וממנו נראה, כי לא כאשר חשבו עד הגה על אודותיה כן היתה באמת. אם הינה היתה אשת חיל, צופיה הליכות ביתה גם חנכה את בניה בעזה. אולם לא הצטיינה מעולם בכשרון גדול והלך-רוח. בבית הורי הינה נצרו דת ישראל כמשפט וכמנהג. אחד מחבריו ספר, כי בעוד היה הרי ילד, היה מצחק ביום השבת עם הנערים אשר כנילו על יד בית אביו, ושם נמצאה גפן סוריה שהבשילה אשכולותיה. הרי הינה נכסף למעט מענביה, אבל לא העיז לחלל את קדושת היום ולקטוף מסרי הגפן. אולם כבר ידע למצוא צד היתרי ולאכול ענבי הגפן מבלי לקטוף אותם. איך תעשה כזה הריי, קראו חבריו אשר רובם היו יהודים. הלא תעבור חוק! לא, ענה הגער, אני אוכל את הענבים מבלי לקטפם.

בעוד הינה נער ירד אביו מנכסיו, וילך עם ביתו לגור בעיר קשנה אשר במדינת הטובר. אם התנהג ביתם שם עוד עים דת ישראל, אין אתנו יודע. אבל מרשימות הינה למדנו, כי שלחדו הוריו בילדותו לבית הספר אשר לעם, ושם כומר נוצרי, מלמד בנימיניוס, אשר דבר על לב אמו, כי תביא את בנה במסורת הדת הקתולית, יען כי לגרולות נוצר וכלי ספק יניע למעלת קרדינל. כמעט שנמחתה אמו להסכים לדבר הזה, אבל בינתים עלה הגביר רוסשילד מעלה מעלה, ואז אסרה אמו בלבה, כי טוב היות בנה יהודי עשיר כאנשיל רוסשילד מהיותו כהן קתולי.

גם הספור הזה, אין ספק שיש בו הרבה מהמליצה והגזומא. אבל קרוב לשער, כי מעט מעט חדל התנך הדתי של הנער הריי, והוריו לא ספקו עוד עין עליו להורותו דרך היהדות. ידיעתו את תורת ישראל היתה מעטה מאד, וגם מה שלמד בילדותו שכח אחר כן לנמרי. עם כל זה היו זכרונות דתיים קשורים בלבו, אשר לא שכחם עד יומו האחרון. אלו היה חנוכו הדתי באופן יותר נאות, אין ספק כי גדל הינה לכבוד היהדות. ומי ידע אם לא היה קם סיימן ומליין עברי בישראל, אשר כמיה לא היה זה מאות בשנים. אלמלי נולד הינה בראשית המאה הריי, כי אז היה אחד מגאוני הספרות העברית לכבוד ולתפארת. ואולם הזמן והמקום גרמו, כי אבר לעמנו כלי חמדה כזה, כי הלך הינה לרעות בשדה עם אחר.

מקורות הסיימן בימי נעוריו לא נשארו רשימות רבות, וגם בזה המעט שנשאר לנו מעורבבים יחד אמת ודמיון. אבל זאת נדע, כי כאביב נעוריו בא הריי הינה להמבורג לבית דודו שלמה. שם ספק חנוכו הדתי לנמרי. כי הגביר שלמה הינה, אם כי היה עם הארץ שפוט וגם במלי דעלמא לא ידע מאומה וולתי עסקיו המרוכבים, בכל זאת היה משכיל וכבר הסיר עול הדת מעל צוארו. הוא בעצמו לא עזב דת אבותיו והסתפק בעבודת ה' אשר בהיכלי המדרשים; אבל את בנותיו השיא לנוצרים ולא חש על מה שהמירו את דתן. היהדות אשר מצא הריי בבית דודו הגביר היתה היהדות המתקנת, וזו לא הספיקה למלא חללו של לב הסיימן הצעיר, המתרגש ומשתוקק להתפעלות

דתית. עד יום מותו בזה הינה ליהדות בתמונה זו. בהיותו אחרי כן בברלין ארח לחברה עם אנשים רמי המעלה, כצוניץ, מזור וננס, אשר אסרו לבנות בנין חכמת ישראל. ואלכלי למד הינה בילדותו תורת ישראל, כי אז בודאי היה מוסיף אחר כן חכמה על חכמתו ולא היה עוזב דתו, ככלי אין חסין בו.

לפי האמור נוכל להוציא משפט, כי מטבעו היה לב הינה נוסה לרנש הדת בכלל ולאהבת היהדות בפרט; גם האהבה לדעת התורה לא היתה רחוקה ממנו לפי תכונת נפשו. אבל הזמן והמקום גרמו, כי היה חנוך רע בעוכריו, באוסן אשר יצא מבית אבותיו ריק מתורה ומרעת היהדות. אביו היה איש פשוט, אשר לא הצטיין בשום דבר, וגם בעסקיו ובמרט לא היה איש מעשה. הוא היה בן עניים ובעצמו לא קבל השפעה טובה מבית אבותיו. בעודנו נער קיים את היהדות כמצות אנשים מלומדה, וכזה עשה גם בהיותו לאיש. כל זה, כמובן, לא הספיק להאציל מהור היהדות על בנו הפיסן הצעיר, אשר גדל בימי חופש דתי. אם הינה היתה בת משפחה הגונה, אבל לא מיוחסת ומלומדת כל כך, כאשר דמו עד הנה. באוסן כזה לא היה החנוך הדתי של הינה הצעיר מתאים לכשרונו העצום ולתכונת נפשו. בעת אשר בא לירי נסיון, אם להשאיר בדת אבותיו או לעזבה, לא הספיק לו למודי הדת וידיעותיו המעטות בתורת ישראל לעמוד בנסיון. כאשר גמר דורו בדעתו להספיק לו סך כסף מסויים למען ילמד תורת המשפטים, ידעו כל בני משפחתו מראש, כי אי אפשר ליהודי לבחור דרך כזה בחיים בלי הסרת הדת. הורי הינה היו אז בחיים ולא חשו שום פקסוק בדבר. הוא בעצמו כתב בשנת תקס"ה, כי אין מעכב על ידו מלהמיר דתו, וזולת הוא בעצמו, אשר לבו יכה על הדבר. הינה היה בינתיים בברלין וקנא ליהדות קנאה גדולה, ולכן חש בלבבו, כי לא טובה עצתו זאת; אבל מצד בני משפחתו לא היה שום מעצור.

ואולם לא רק ביחס לדת אבותיו, כי אם גם ביחס אל המסדר היו תנאי חייו בילדותו בעוכריו. כבר אמרנו למעלה, כי אין לקחת כל דבריו כפשוטם ולהאמין, כי באמת בלה כל ימיו רק בהבלי התאוות. אבל אין לבחש, כי לא רק קורטוב של אמת נמצא בשמועה הרעה אשר העבירו עליו. כי אם מרה מלאה ונרושה של אמת. הינה בא להמבורג בהיותו בן י"ח שנה ותיקף פתח לו שם חנות, באוסן כי היה כבר משולח לנפשו. העיר המבורג איננה מצויינת גם כעת ביתרון מוסר וצניעות, וסה גם בעת ההיא. איש צעיר ובעל התפעלות פיוסית כהינה, בהיותו נעוב לנפשו, אין להתפלא עליו. כי נמשך אחרי תאוות ידועות. בבית דודו לא שבע נחת. הוא היה בן עני ומצפה למתנתו של דודו, ובני דודו ובנותיו התנאו עליו ויבוזהו בלבם. שלמה הינה בעצמו היה חונן ומטיב ובעל נפש עדינה; אבל לא יכול נשוא את בן אחיו הרי על. עזותי וגאות לבו. כי מימי נעוריו הצטיין הינריך הינה במדה זו, אשר עליה אסר המליץ הרומי: יש אנשים אשר הנקל להם להפרד מאוהב מאשר להבליג ברוחם ולהבליע איזה חרוד שעלה על לבם. בנח הרוח על הינה הצעיר לא חש להשמיע גם את דודו הנביר את לענו השנן, והוא נסר לו איבה בגלל זה. והקול יצא על הינה, כי הוא פורע מוסר וסכלה ימיו בחברת נערות ידועות. ולכן הרחיקו אותו בני משפחת דודו הנביר והבישו עליו בנאוה ובו. הינריך הינה זכר תמיד ברנוה את ימי היותו בהמבורג, וברור לנו, כי שם סבל חרפה וכלמה מרבה להכיל. אמנם אין ספק, כי הרבה אשם הוא עצמו בדבר; אבל מטבעו לא היה נוסה אחרי תאוות כאלה, ואלמלא היה נעוב לנפשו, כי אז לא היה מקדים לאכול מסרי עין הדעת באכזב נעוריו.

יחס הינריך הינה לדודו הגביר היה בעזריו, וכמה חסרונות שנמצאו בו צמחו על אדמת-ברזן זו. אם היה נולד על ברכי עשירים ממשפחה חשובה, כי אז היה חנוכו באופן מתאים לכשרונו הגמלא ולהלך רוחו והיה מתפתח בכחות נפשו באופן מאד נעלה; ואם היה נולד על ברכי עניים, כי אז, בלי ספק, בכחו ובעוצם ידו היה סולל לו מסלה חדשה, וכוחותיו המסוריים היו מקבלים מטבע נאה על ידי מלחמת החיים. אבל לאסונו הגדול ירדו תוריו מנכסיהם בימי נעוריו, מבלי שהענו מכל וכל, ולאביו היה אח עשיר מופלג, מצויין ומפורסם בנדבת לבו ובמעשיו המובים. כל בני ביתו של שמשון הינה היו מצפים לשלחן הגביר, אשר אמנם נתן ביד נדיבה, אבל לא חדל מלהזכיר את בית אחיו, כי מתנת חנם הם מקבלים ממנו. זולת זה אנו רואים, כי בכלל לא אהב שלמה הינה את בני אחיו שמשון. במותו בשנת 1844 הגיה סכומים גדולים למעשה הצדקה, גם לא שכח את רעיו וידידיו ומשרתיו ועבדיו ושפחותיו; לכלם העניק סכומים גדולים וחשובים בעין יפה; רק את בית אחיו לא זכר, זולת סך הקטן אשר קצב לאלמנתו. כנודע, שכה לרשום בצואתו גם את המתנה שהיה רגיל לתת להינריך הינה מדי שנה בשנה כל ימי חייו, באופן שקם אחרי כן ריב בין הפיימן ובין קרל בן דודו. שלמה הינה הכיר בכך אחיו כשרון גדול — לסורנות, אבל לא לפיוט וחסרה. האם אמת הרבה, כי לבן אחי יש כשרון פיוטי? שאל את אחד המלומדים בהמבורג שהיה מבאי ביתו, ובעת ההיא יצא כבר להינריך הינה שם בפיימנים. ואולם גם בימים הבאים, כאשר נדל הינריך הינה ושמו נחפרסם כבר בעמים, לא יכול שלמה הינה להבין כי זאת היא דרך ישרה, שיבור לו אדם בעל שכל, להיות פיימן בלי תכלית בחיים. בחרות אמו כפעם בפעם בכך דודו היה אומר בועם ובבנה גם יחד: "אלו היה לוסר הנער השומרה הזה איזה חכמה, המחיה את בעליה, כי אז לא היה למחבר ספרים". שלמה הינה היה תונן ונותן ברח נדיבה מאין כמוה, ועוד כיום יתנו בעיר המבורג את רוב צדקתו ומעשיו המובים באופן מפליא מאד; אבל הוא פור נתן — לעניים, ולא לפיימנים, שאוכלים ואינם עושים מאומה, ובפרט לסורנים כבן אחיו הרי. הוא היה רגיל אמנם לסור גם לחכמים ומלמדים ביד פתוחה, אבל בתנאי שיבקשו נדיבה בחן ותחננים, ואולם חסיד רנו וכעס על בן אחיו, אשר התברך בלב, כי לכבוד יחשב לדודו הגביר לתת לו את כספו. התדע מה הוא יתרונו על כל בני אדם? אמר פעם אחת לדודו, אשר נער בו על סורנותו הגדולה: רק כי נקרא שמי עליך, כי דודי אתה. הינריך הינה היה דל נאה, הוא חסין לחיות על חשבון דודו הגביר, אבל תמיד בא עליו בעקסין ולא דבר תחנונים כרש. שלמה רנו לפעמים ואחר כך שחק, אבל בני ביתו שנאו את הפיימן הצעיר תכלית שנאה ויבאישו את ריחו בעיני דודו. בכלל שנאו את כל בני משפחת שמשון דודם, אשר כלם הצמינו, כנראה, בסדת שחצנות ונאווה עד מאד.

הינה הרגיש תמיד בנפשו, כי העושר של דודו שלמה שמור לו, להפיימן הצעיר, לרעתו. פעמים רבות עת השפיל דודו נאותו, או עת הראו לו בני משפחת דודו פנים נועמים, אמר לעזוב את המבורג ואת נדבת דודו ולבקש לו בעצמו מקור לפרנסה. אין ספק בדבר, כי אם היה עושה כן באמת, היתה גם רוחו משתגית הרבה, אהרי כי סבל מאד על ידי המצב הזה. אבל הפיימן היה רך וענוג מאד וחש כחו כנקבה מלעמוד בקשרי מלחמת החיים. לא רק מדודו לקח מתנות ונדבות, כי אם לפעמים גם מאוהביו וידידיו לזה עים שלא להחזיר. הוא התאונן תמיד, כי מצב בריאותו לא היה טוב ופעם בפעם חש בראשו; אבל גם זה היה רק מעצלות ורסיון ידים. עשירותו של דודו היתה להינריך

הינה למקדש על דרכו, יען כי חשילה את כחו המוסרי. האיש אשר בימי נעוריו לא ידע דאגה (יען כי סוף סוף הספיק לו דודו די צרכיו) לא אור כנבר חלציו, לבחר לו דרכו בחיים באופן נאות. כאשר המיר כבר את דתו התברך בלבו, כי יזכה במשרה כבודה בכרלין או במינכן (כאשר נדבר על זה להלן). אבל מה היא המשרה אשר אליה נשוא את נפשו? אנו יודעים, כי נכסף נכסף למשרת פרוסיסור בבית מדרש החכמות. אבל האם השתלם לתכלית זו ביריעות עמקות, כאשר עשה יידו ננס? זה האחרון היה בעל בינה עמוקה ושקרן גדול בלמודים, ואם כי לא בא בימים, וזה כי יצא לו שם כאחד הגדולים, שם עולם לא יכרת. עיפ עוצם ידיעותיו היה זוכה בלי ספק למעלת פרוסיסור, אלא שדתו עמדה לו לשמנה בדרכו, ואחרי אשר כל השתדלות מכיריו, שרים ונכבדים, לא עמדה לו, כי יכירו סלך פרוסיא לשוב, וגם נכזבה תוחלתו, לקבל איזו התמנות במדינה אחרת, עזב את דת ישראל. על זה חרה אף הינה למאד. אבל הוא בעצמו בלה ימיו בהבל ולא שקד על למודי הפלוסופיא וההיסטוריא, או תורת המשפטים, כאשר אמר. הוא המיר דתו והתברך בלבו להשיג משרת פרוסיסור, ואולם באמת, לוא גם היה נוצרי מלידה ומבטן, ספק גדול הוא אם היה זוכה לאיזו התמנות סמין זה, כי ידיעותיו היו מעטות ושטחיות והספיקו לכל היותר לעבודת הסובליציסטיקא, וגם זו רק במדה בינונית. הכזה יהיה פרוסיסור באחד בתי מדרש החכמות במלכות פרוסיא? בעת נר במינכן חשב הינה למצוא התמנות כזו במינכן, וממעם זה אמר לבגוד בשיטתו הדימוקרטית, כאשר כתב לרעו שינק. הוא הדבר אשר דברנו, כי כמו שהיה התנך הרע בעזכריו כנוגע ליחסו אל היהדות, כן עזר לרעתו יחסו לדודו הגביר כנוגע לחינוכו המוסרי והתפתחות תכונות נפשו. להינה חסר כל ימי חייו הכח להתגבר על יצרו. יען כי מעולם לא שעבר את נפשו לאיזו תכלית מוסרית. כל המלמדים עליו סנגוריא דמו אותו לניסה, אשר גם הוא לא היה מצויין ב"צניעות" יותר מדי. אבל כל האומר כן אינו אלא מועה. ניסה היה בעל מדות יקרות ותרומויות ובעל נפש עדינה; אלא כי רוח הפיזס הגעלה, שמשלה בו, המתה את לבו לשנוח באהבת נשים ולעבור לפעמים חוקי המוסר והצניעות ההסכמיים. אבל מעולם לא היה הפכפך בדרכו כהינה, ומעולם לא השפיל נפשו על עסקי ממנות, כאשר עשה כן נילו הפייסן, אשר עניותו העבירה אותו פעמים אין ספור על חוקי המוסר, לא רק ההסכמיים, כי אם גם אלה אשר נפועים הם בלב כל בן אדם תרבותי. יהיה יוני מדורו של פיריקלס או בן המאה הי"ט.

(עוד יבוא)

להרחבת השפה.

לפי רבות התפתחות חייו של איזה עם, כן יתפתחו גם מושגיו, ועם תפתח גם שפתו. העם אשר חדל מלכת הלאה, ואין מושגיו מתפתחים, אין לו צורך גם להרחיב את שפתו מעל להגבולות שנבדלו אבותיו, כי שפתו הישנה מספקת לו למושגיו הישנים. אבל העם ההולך ומתפתח ומושגיו מתרחבים ומתחדשים מוכן לזמן, צריך בהכרח לברוא לו מלים חדשות לסמן בהם את המושגים החדשים.

וכשם שיש בעם התפתחות פנימית והתפתחות חיצונית, הראשונה על ידי התרבות ידיעותיו במושכלות והתרחבות פעולתו בתרבות המעשה, שבאו לו מעצמו, והשנית על ידי בואו בבית עם עמים אחרים והכרתו את ידיעותיהם והמצאותיהם, שהיו זרות לו, — כן גם התפתחות שפתו היא משני מינים: התפתחות פנימית, המרחבת את הרקורד על ידי יצירת תמונות חדשות ממלות ישנות שבשפת העם עצמו, על ידי הוספת איזה אותיות השמש לאיזה שורש ישן; והתפתחות חיצונית, על ידי מלות לקוחות מלשונות עמים אחרים. האחרונות האלה, יש מהן הבאות משפת עם הקרוב בנוע, ואז אין רשומן ניכר הרבה, ובהשקפה ראשונה אפשר לחשבן למלות מקוריות, ויש מהן הבאות משפת עם לועזי הרחוק במשפחה, ואז זרחן בולט, וניכר תיכף כי ילדי נכרים הם.

בכתבי הקדש מצאים אנו דוגמאות מכל המינים האלה. משרשים ישנים נגזרו בזמן מאוחר המלות: שתי, עברות, סכלות (וגם בלי הוספה: סכל), שלטון, יתרון ועוד כאלה, שאנו מצאים רק בספרים האחרונים שבכתבי הקדש. כן מצאנו גם פעל: מתיירים, שנגזר משם עצם יהודי. וכמו כן אנו מצאים בבהק גם מלות משפות אחרות שנחבבלו לעברית: חמר, חסיל, יחמלנו, כונם, סחר, כשר, כשרון, ועוד מלות מלשונות בני שם, שתמונתן היא תמונה עברית והיו לאזרחים בשפת עבר. ומלבד אלה אנו מצאים גם מלות אשר חזותן מוכיחה עליהן שמקורם בשפות לועזיות שאינן קרובות בגע לשפת עבר: מספר, תבי, סחה, סרס, פתשנן, אוזשטרנים, ועוד מלות בודדות כאלה. ראוי להתבונן, כי סופרי כהק, בהכניסם מלה זרה אל הפעלים, נזהרו מאד לשמור את תמונת הבנין של הפעלים העברים וליהר את הפעל הזר. עדים לזה הן המלות: יכרסמנה, מתרגם ועוד, המתאימים לבניי-הפעל העברים.

בזמן הבית השני נתרבו בלי ספק יותר הרבה מושגי העם והורגש הכרח גדול להרחבת הלשון במדה מרובה. אבל ההרחבה ההיא נמטה באיזה פנים מן הדרך שסללה לה בזמן כתבי הקדש. שפת העם, לפי דעת רבים, היתה אז כבר השפה הארמית, ועל זה יעידו גם איזה שרידים מפתגמי גדולי העם, כיוסי בן יועזר והלל (איל קמצא רכן וכו'), נגיד שמא אבר שמא וכו', על דאמסת אסופך, ועוד), וכנראה היה השמש בשפת עבר

מוגבל או גם אצל הגדולים אך בדברים שבקדושה, כמו ההלכות, מדרשי הכתובים, ובכלל — דברים שלמדו לתלמידים. חקי הדקדוק וידיעות הלשון לא נחקרו אז, וכל שכן שלא נכתבו בספרים, ועל כן אי אפשר היה להשפה, שנכרתה מפי העם והיתה לקנין יחידים בבתי המדרשות, להשתמר על פי חקיה הישנים. היחידים ההם, שהיו מרודים בנטי תורה ולא יכלו על כן להקדיש זמנם לבקשת פרמי חקי השפה על פי התמונות הנפגשות בכתבי הקדש למחלקותיהן, יכולים היו להשוות, למשל, את השם תרומה, אל השם סעולה, ולהוציא מזה, כי כמו שאפשר לומר: חמשה לא יפעל, כן אפשר גם לומר: חמשה לא יתרום, ואם אפשר לומר: כל המקלקלין פסורים, למה לא יאמרו: ממשיכין לדבר שבצדקה? כן נמו גם בתמונות הפעלים הנחים, ואמרו, לקרותי כמו, לבנותי, הרכיבו את הנפעל וההתפעל, וכיצא בזה, אבל בהיות השפה כלי מבמא של העם, הנה עלינו לקבל את המבמא הזה בכל אופן שיהיה; העם הוא ארזי השפה, ואם הוא מדבר כך או כך, הנה זוהי שפת העם, ואפילו אם תהיה בשבשים, על כן, קדמונינו, אשר שפת עבר לא חדלה מסייהם, לפחות בבתי המדרשות, היתה להם רשות שלמה לברוא פעל חדש, תרם, כמו שהיתה רשות לאבותיהם לברוא את הפעל רום, או היתה להם הרשות לברוא תמונה משובשת, נשתנה, כמו שהיתה לאבותיהם רשות לברוא את התמונה המשובשת, וישתחור, ועוד כיצא בזה, ועלינו לקבל את הבריאות החדשות של העם בזמן מאוחר, כמו שאנו מקבלים את בריאותו בזמן המוקדם, ועל כן אנו אומרים, כי גם שפת המשנה היא שפת עבר, שפת אבותינו.

הרבה יותר גדולה ורבה הגנו מצאים בזמן ההוא בנוגע לשמות. מלבד הרכה שמות שהוסיפו להם נון בסופם לאות שם תאר, כמו: רחמן, גולן, חזן, והרכה כאלה, אשר לדעת איהו מחוקרי הלשון יש להם דוגמא במקרא (מסרי שפה לנאמנים), ומלבד הרכה מלות שלקחו מלשונות בני שם אחרים, כמו: מנחה, מובהק, תספורת, ועוד, או שחדשו ממלות עבריות, כמו: חים, מחם (ממלת חיים), — הגנו מצאים שמות הרבה (ביחוד של כלים) שלקחו על פי רוב מלשונות היונים והרומיים. גם על דרך ההרחבה הזאת אין לנו רשות להקפיד, כי מלבד שכן נהגו בכל השפות, הנה אם בעלי כתבי הקדש קבלו אל השפה את המלות: כרסם, נזר, פתגם ועוד, למה לא יקבלו הם את המלות: מרסקל, אפיקומן ועוד מאות כאלה? אבל עוד הפעם ראוי להתבונן, כי אם בשמות קבלו מלות יוניות ורומיות מכל הבא לידם בחירות נמורה, הנה בפעלים היו מדקדקים הרבה, ואם הכניסו פעלים חדשים הכניסו אותם על תרוב מן השמות הארמית והסורית הקרובות לשפת עבר. צריך לשער, כי בהשמות הודות לא ראו בלכול השפה, כי גם בשפת כתבי הקדש נמצאו שמות שאין צלצולם עברי, כי מה בין צפרדע, דוכיסה, כרסם, תכין, ובין מרסקל, ואפיקומן? אבל בפעלים הוכרחו להשוות אותם לתמונות הפעלים שבשפת עבר, אם לא עים ידיעה עמוקה בכל הבנינים והגזרות, לפחות על פי חוש המעץ, שהיה בלבם מרוב שמשם בשפת עבר, ודבר זה יכלו לעשות בפעלים לקוחים מלשונות בני שם, אבל לא מלשונות יון ורומי. רק ביוצאים מן הכלל הגנו מצאים, מלמסם, מקנתר, ועוד איזו פעלים בודדים, שאולי באו להם באמצעות השפה הסורית אחרי שנתערבו בה הרבה מלות יוניות. אשר על כן גם בתקופת האמוראים בבבל ובעלי המדרשים באי, וגם בזמן הגאונים, שאז כבר נכרתה שפת עבר לגמרי מסייהם ודברו אך בלורגון כלול מכמה לשונות, — נשארו על פי רוב הפעלים אך מלשונות בני שם.

אחרי הנאונים נתחלקה הספרות לשלשה חלקים: ספרות הפלסוף, ספרות בעלי השיר וספרות הפילוסופיא. הפלסופים בצרפת ואשכנז, שראו חלומות בנהרדעא ופומבריתא, לא נזקקו לשום הרחבה בשפה; להם הפסיקה שפת נהרדעא ופומבריתא לכל צרכיהם. בעלי השיר גם הם לא הצרכו להרחבת השפה; המשוררים האמתים שבהם, כגון גבירול, הלוי, בני עזרא ועוד, בין בשירי הקדש שלהם ובין בשירי החול לא נגעו בחיים, ועל כן הפסיקו להם המלים הישנות; והפייסנים, אם כי רבים מהם יצאו מנבולות השפה הישנה, עשו זאת לא מן ההכרח לבטא מושגים חדשים, שלא נמצא אצלם, אך כדי להקל את המבטא ואת החרוז, ומפני שלא היתה להם שום השנה ברוח השפה ודקדוקה, כתבו כפי שעלה על רוחם. המלות: נם, פין, אָהב, ערין, אָההו, נתריום, ועוד הרבה כאלה — לא נוצרו על ידי מושגים חדשים, ואפשר היה בנקל להחליפן במלות עבריות, כמו: נָאם, מַצָּה, אֶהְבָּה וכו'. ובאמת רואים אנו, כי הלהג הכבד הזה של הפייסנים לא נתקבל כלל אצל העם. אך בעלי הספרות הפילוסופית הוכרחו באמת לברוא מלות חדשות על פי המושגים החדשים שמצאו בספרים מן המין הזה. את המלות החדשות השתדלו לנזור ממלות עבריות ישנות, ולא נמנעו להשתמש לזה גם במלות שאין תמונתן משתנות, כמו: אֵיךְ, כִּמָּה, מֶה, שִׁינְרו מֶהן מלות המקרה: איכות, כמות, סהות, ועוד. אבל לפעמים לא מצאו בכל אוצר שפת עבר מלים שיוכשרו לברוא מהן בריאות חדשות למושגים הצריכים להם, ואז לקחו את השמות כמו שהם מלשון ערבית וגם מלשונות אחרות, כמו: אוֹסֶף, אֶקְלִים, מִרְכּוֹ, קוֹמֵב, קוֹטֵר ועוד. אין ספק כי בחירתם במלות ערביות היתה לא מפני שהשפה ההיא מוכשרת יותר משפות אחרות להשפיע על העברית, אך מפני שהעתיקו ספריהם מן השפה ההיא, שבה נכתבו או ספרי המדע, ואילו היו מעתיקים ספריהם מלשון יונית, היו מכניסים בהם מלות יוניות, כמו שעשו בעלי המשנה, וכאשר באמת הכניסו את המלה "היולית", שאינה ערבית, ואת השם היוני "פילוסוף" (שכבר בא אמנם בתלמוד) עם הפעל "התפלסף", ועוד. אבל עד כמה היו המספרים בכלל והדורים בקבלת חדושים כאלה, נראה מזה, שהפעלים "מִאֲנִיךְ" ו"תִּאֲנִיךְ" שכנו איזה מתמידים מן המלה "אֵיךְ", לא נתקבלו בספרותנו כלל, ולולא הזכירם בן־תבון בסוף הערותיו לס', מורה נבוכים, לא היו נודעים לנו. המספרים הרגישו, כי מאחר שהמלה "איכות" בעצמה אינה אלא חדוש, אין מן הראוי לנבב עליה עוד חדושים אחרים.

עברו מאות שנים, הפילוסופיא כמעט נשכחה מפי עמנו, וגם אלה שלא שכחה החזיקו בפילוסופיא של הרמב"ם כמורה חתומה שאין להוסיף עליה או לשנות אותה; קול השירים נחבא, והספרות שנתרחבה מיום ליום עד בלי מצרים צמצמה עצמה אך בפלסופים, הלכות, מסר ואגדה. ספרות כזו, בכל רחבה, לא יכולה להרחיב את השפה אפילו כמלא נימא, וביחוד בעת ההיא, שהשפה עצמה היתה נלענה ואיש לא ראה לה להביאנה לידי איזה שלמות, לתת לה איזה הדור חיצוני.

מומן המאספים, משעה שהחלו לשים לב אל תור השפה, נולד גם הצורך להרחיב אותה באיזה אוסנים. אמרתי, באיזה אוסנים, כי בעת ההיא, בשעה שלא עלתה על לבם לברוא על ידי השפה ספרות חיה הגונעת בכל מקצעות החיים ושופטת עליהם, ודי היה להם לכתוב מליצות צחות ושירים, לא יכלו להרגיש צורך גדול בהרחבת השפה כראוי. אבל ברבות הימים נרגש הצורך בזה היטב, והגנו רואים באמת שנתרחבה

השפה בפנים שונים: באוצר מלות תלמודיות רבות, אשר בעלי הצעות מאסו בהן, במלים אירוסיות אשר הכניסו אל השפה, כמו שהכניסו בעלי כתבי הקרש מלות כשריות ופרסיות ובעלי המשנה מלות יוניות ורומיות, ובמלים עבריות מחדשות. היו גם מתמיהים שחברו מלות עבריות לאחרים כדי לסמן בהם מושגים ידועים על פי הצלצול שיש להמושגים ההם בלשונות אירוסא, כמו דע־פֿתע, דלונ־רב; אך רוב המוסרים ידעו להבדיל בין הראוי להתקבל ובין הבלתי ראוי; המלים שיש להן טעם, בין בלשון עבר, בין בשפות אירוסא, נתקבלו, ולהג המתמיהים נשבה מלב. את המלות האירוסיות כתבו בסמינים שנתקבלו להורגן ולא השתדלו לתת להן תמונה עברית, בלי ספק כדי להבדיל בין האחרים החדשים האלה ובין המלות האירוסיות שכבר קנו זכות אורח בספרי קדמונינו, שאם גם לא נתקדשו בקדושת השפה, יש להם לפחות זכות תשמישי קדושה; ואם היו כותבים, למשל, ליברלי, דירקמורי וכו' בתמונה עברית, היה יכול הקורא לדמות, כי זכות המלות האלה שזה לזכות מלות, לבלרי (מוסרי), דילמורי (מלשיני) וכו', שכבר נתאזרחו במשנה ותלמוד. את המלות המחדשות העבריות בנו על פי חקי הלשון, כמו: ספרות, בקרת, ענלן (ראוי היה, ענלן, בתמונת רצען, אך ענלן מלך מואב הסב את לבם לכתוב שלא כהלכה), המחאה ועוד.

ראוי להגיד להמרחיבים ההם את ישרם, כי לא לקחו להם את הרחבת הלשון לאומנות מיוחדת, וכל מקום שיכלו להוציא מחשבות לבם בלא המצאת מלים חדשות, השתדלו לעשות כן. גם השליש בשפת עבר וסגנונה אשר לא רבים כמותו, המשוור יליג, בכל אשר הרחיק ללכת סדרך בעלי הצעות בשינוי האחרונים, לא היה להוט לחדש מלים.

בזמן האחרון הורגש יותר הצורך בהרחבת השפה מסני שני טעמים: (א) מסני שהתחילו לעסוק בהספרות בעניינים הגנועים בחיי הקולפורא בכלל; (ב) מסני שהקולוניסטים באהיק מתחילים לדבר עברית והם חסרים מבטאים רבים. שתי הסבות האלה דורשות את ההרחבה במדה יותר מרובה מאשר עד עתה, והורגש צורך לברוא חלק גדול של השפה, אבל מה תבא שאלה גדולה: מי ומי יהיו הבוראים? הכל יודעים, כי שום שפה לא נבראה בכונה וברצון; לא אמר אדם לחברו: רצונך לסמן מקום שבני אדם יושבים בו — אמור: עיר, רצונך לסמן מקום שבני משפחה ידועה יושבים בו — אמור: בית, רצונך לקרוא בשם את הדבר שהאדם מתכסה בו — אמור: בגד, וכן הלאה. כל שפה התפתחה אצל כל עם מעצמה ועדיין היא מתפתחת, אם היה היא כפי עמה. השפה שפה היא, מסני שאיזה עם מדבר בה; או במלות אחרות: השפה היא אורח המבטא של איזה עם. השפה מתפתחת על כן בכל עם ברוח השיטה המסוימת שלה, על פי משקלים ובנינים קבועים שעל סיהם נוצרה אותה השפה, וכאשר יחדש איזה עם מלות חדשות בשפתו, הרי הוא מחדש אותן בכח חוש המעם שלו בדרך הסלולה לשפתו מאז. אבל שפתנו העברית אינה מרוברת עתה, ואם כן מלותיה החדשות אינן מבטא העם, וגם הקולוניסטים שהתחילו עתה לדבר עברית אין להם חוש המעם הזה, למען יוכלו לחדש בשפתנו מלים כפי רוח שפתנו ומעמה, בסגנונה, משקליה ובניניה, ומי איפוא יחדש לנו עתה בשפתנו את החלק הגדול החסר לה?

על השאלה הזאת יש אך תשובה אחת: המוסרים. אבל מוכן מאליו, כי בשם זה לא נכללו כל המון הכותבים עברית; מוכן גם כן, כי דבר נכבד ורב ערך, כבריאת חלק גדול של שפה לעם ידוע, דורש מתינות יתרה והשתתפות כללית של כל הראים

לעסוק בזה. דרוש קודם כל, כי חכמים מובהקים, אשר קנו להם ידיעה עמוקה בשפת כתבי הקדש ובשפת המשנה וגם שאר לשונות בני שם לא זרו להם, יתברו פרוגרמה, איך לברוא מלות חדשות מן השרשים הישנים על פי בנינים שונים המיוחדים לשפת עבר, איזה מלות אירוסיות טוב להכניס בשפתנו, וכיצא בזה. ואחרי שתבוא הסכמת המומחים על הפרוגרמה, יגשו אל המלאכה, יתברו ויכניסו מלים חדשות. ואחרי שתסכים להם דעת הקהל, יערכו ספר מלים להעם. אמת הוא, כי העבודה הזאת דורשת זמן רב. אך אין רע, אם עד העת ההיא ישתמשו הסופרים הווקקים למלות חדשות במלות אירוסיות ידועות לכל, והקולוניסטים באה"ק יתברו חצי עברית וחצי זרנון. אם זה מאות בשנים לא היתה שפת עבר חיה בפינו, אין רע אם עוד עשרים או שלושים שנה לא תהיה משוכללת בפי הקולוניסטים באה"ק, והספרנו הקטן הזה יצא בשכרנו, כי במשך הזמן תהיה לנו שפה, אשר נוכל לכנותה בשם "עברית". בדבר רב ערך כזה אין מקום ליהירות יחידים, הקופצים בראש לעשות להם שם. מחדשים ובוראי שפה.

אך לדאבון לב, לא עשינו ככה, ומופרים אחדים לקחו את הדבר הזה לאומנות להם, להיות בוראים ומחדשים על דעת עצמם. כאומנים, הם משתרלים להתהדר ולהתגדר באומנות זו גם במקום שאין צורך בה. ולא עוד אלא שהדרכים שבחרו בהן להשיג מפתחם גם הן חדשות הן. איזה מהם, ביהוד היושבים במקום ששפת ערב שולטת, מכלאים לשונם מלות ערביות. הם מתחזקים בדברי המשורר ילינו, שאמר, כי בארץ אבותינו יוכלו חכמי לב להרחיב את שפתנו במלות לקוחות משפת הערבים אשר במקורן ושרשן הן משותפות לשתי הלשונות האחרות, ערבית ועברית. אפס כי בשפת ערבית הוראתן ושמשן מבוררים ומסוימים יותר (המליץ תרמינ גליון 27). אבל כונתו ברורה, כי חסין רק למצוא בשפת ערב הוראות מיוחדות לשרשים עבריים ישנים. אם, למשל, המלה "עומה" בשפת ערב הוראתה על המושג הידוע בלשון העמים בשם "אינריא", נוכל להציא מזה, כי גם המלה העברית "עצמה" הוראתה כן לפעמים, ויכולים אנו להשתמש בשם זה למושג אינריא; אבל מעולם לא עלתה על דעתו של ילינו, שנקח את המלה הערבית כמו שהיא, ואולם איך שתהיה דעת ילינו בזה, הגה יותר מומחה מסנו בלשונות בני שם, שד"ל, היתה לו בזה השקפה אחרת. הוא אמר: "הלמוד והעסק בלשון ערבי רק סעם יוכל להועיל והרבה יוכל להזיק להבנת ספרי קדמונינו. כי עם היות שתי הלשונות קרובות זו לזו מאד, מכל מקום שתי האומות רחוקות זו מזו מאד ודרכי מחשבותיהן ודבורן מתחלפים הרבה; מלכר כי שרשי לשון ערבית יש להן הוראות שונות הרבה יותר מלה"ק וכו' ומלכר כי לפעמים השרש הערבי אין לו כלל ההוראה שיש לו בלה"ק, או הוראתו בוו הפך הוראתו בוו וכו', כי העסק בהם (בספרי הערביים) יוכל להפסיד הרגשתנו העברית" (פניני שד"ל אגרת סיח). והנה רואים אנו, כי איש הידע שפת עבר במדה בינונית מבין על פיה מעט גם השפה הארמית, ולעמית זה, השפה הערבית היא כספר התתום גם לפני הבקאים היטב בשפת עבר. כל זה יזכיר לנו, כי החושב ששפת עבר יכולה להבנות משפת ערב במדה מספקת אינו אלא מועד.

איזה מן המחדשים מעקמים מלות עבריות או תלמודיות כדי לתת להן על פי צורתן המשוונה איזה מושג מיוחד. בהשקפה ראשונה אפשר לחשוב, כי מתוך שהעקימה נעשתה על פי רוח הלשון, יכולים אנו באמת לסמן על ידה את המושג הדרוש. אבל אחרי העיון נראה, כי על פי חקי השפה אין העקימה הזו כוללת את ההוראה שהם

נותנים לה. הנה, למשל, המלות החדשות: שעון, עתון, ירחון וכו', שנבנו מן השמות: שעה, עת, ירח. הוספת אותיות כאלה מצויה לרוב בשפת עבר, אך תמיד אינן משנות את ההוראה העקרית של השם המקורי. השמות: עליון, אביון, סדיון, רצון, חרון, סקרון, כשלקן, זכרון, יתרון, כשרון וכו' — יש להם ממש אותה ההוראה של המלות שמהן נגזרו, רק בשני פעל לשם או במשמעות צדדית לחזק או להחליש את המושג הכלול בהם. אם כן, המלות שעון, עתון, ירחון — אינן יכולות להורות על כלי המורה את השעות, על ספר היוצא לעתים ולירחים, כי אין לכלי ולספר שום ענין עם המושגים המספשים: שעה, עת, ירח, ויותר נכון להשתמש במלת שעון להוראת שעה קטנה (כמו 'אישון', שלרעת איזה חכמים פירושו איש קטן), או להוראת הפנית הלב לאיזה ענין, מפעל. שעה שבכתבי הקודש, כמו: חרון, רצון, מן חרה, רצה.

כן המציאו כפל חצי המלה לסימן הקטנה או חבה: כלכלב, חתלתול, נופסים וכו'. אם גם נניח, כי המלות ארמדם, ירקרק, שחרחור, יש להם באמת הוראת ההקטנה, הלא משתים שלש מלות המיוחדות דוקא לצבעים אין עוד ראייה כי כן היא רוח השפה בנוגע לכל השמות; ומי יודע, אולי ההקטנה הרמוזה בכפל המלות ההן אינה מורה על הקטנה נופנית, רק על חלישות ממשטת, ויהיה ארמדם אודם חלוש, איך שיהיה, הכתוב אומר: 'וילד זקנים קטן', ואינו אומר: 'וילדלד זקונים'; גם בשיר השירים קוראים הרעים זה לזה בכל מיני שמות של חבה, ומעולם לא נסו להשתמש בכפל אותיות השם; אות הוא שהשמוש הזה אינו מסוגל לשפתנו. ומה בכך אם אין בשפתנו תמונת ההקטנה והחבה? הנה בשפות רבות אין מספר זוגי, שישנו בשפת עבר על הרוב לענינים זוגיים כסבע ובמלאכה (ענינים, ידים, מלקחים, מאזנים), ובשפת יון המספר הזוגי רניל בהרכה שמות, ולא ראינו שישחדלו עמים אחרים לחקות בזה את השפות האלה. כיוצא בזה אין בשפתנו שני מיני עבר, נשלם וכלתי נשלם, ושני מיני עתיד כאלה, — מושגים הנמצאים בשפות רבות, ומה בכך? אין ליי היא המענה היותר טובה. וכה תהיה שפתנו חסרה אם לא יהיו בה לא כלכלב, לא נופסים ולא קמשינה? *

כן בראו פעל חדש: 'מַעֲנֵךְ' (מושך את הלב) מן השם 'ענין'. אבל מה תמונה הבריאה הוול השם 'ענין' שרשו 'ענה' והגון נוספת להוראת השם, כמו: בנין, קנין; והאם לא לשחוק יהיה האומר: מכנין, מקנין? אם קדמונינו אמרו 'ממשכך' והכניסו אל הפעל את המם הנוספת בראש, הנה הם, כמו שאמרתי למעלה, לא עסקו בחקי השפה ובהלכות הרקוק, והגנו מקבלים את השבוש הזה, כמו שנתקבל, למשל, השבוש 'איראציאנאל' בלשון בעלי החשבון או 'וויסאקאס' ברוסית לשנה מעוברת, כי שבשחת כיון רעל עלי, אבל לברות לכתחלה שבושים כאלה — אין זה אלא שחוק.

כן המציאו את המלה 'נחכנות' ועשו ממנה גם תאר וכותבים: 'דעה נחכנית'. החדוש הזה מביא לידי גיחוך. המאמר האחד בתלמוד: 'אלהיכם נחנן הוא' — ענינו מהתל באחרים. ומה מעם לדעה נחכנית, שהמובן בה צריך על פי זה להיות: דעה מהתלת באחרים, בעוד שכונתם לומר: דעה או סברא המעוררת צחוק? ולמה לנו בנין חדש 'נחכנות' בשעה שיש לנו השם 'גיחוך'? ולמה לנו המלה התלמודית 'גיחוך' בשעה שיש לנו מלות עבריות: שחוק, צחוק והתל?

(*) המחבר חנכר יכול היה להוסיף פה, כי גם שתיים מן הלשונות הראשונות בזמננו, הצרפתית והאנגלית, אין להן תמונת מיוחדות להקטנה, וזה לא עזר בעדן מלהתרומם עד למדרגה היותר גבוהה של הקלושרא ולברוא בריאות ספרותיות קיימות לעד. (תערת העורך).

יחד עם המלות החדשות בראו לנו גם סגנון משונה שלא נשמע מעולם כמותו. המעלים, התוארים, חבור המלות — הכל זה ומשונה: „בנתן להם בתיים“, „הארץ המקבנה“, „עשו צעקה“, „לכן ועברתי בסערות נבי“, „אני והפרתים נאום ד'“ (1). „עסקה עינו רפרסה — זה היה למען הסתיר רמעה“, „השואל לא שאל אחד הפוסקים קושיה עצומה“, „ואיך זה כל כך מעטים, כל כך יחידים ובודדים בקרבנו האנשים, וכאלה הרבה, הסגנון מסודר, מלת השלילה „לא“ לפני בינוני פועל, — קול דברים עברים אנו שומעים ותמונה עברית אין אנו רואים, והדברים עושים עלינו את הרושם של „נכרי מדבר ייחודית“. עד כמה להוטים המחדשים האלה אחרי חרושים מסליאים, יורה לנו המקרה הזה. אחד מהם, המחדש במובו בכל יום מלים עד אין קץ, מצא בספר של אחד הקראים מלת „אסרי“. המלה הזאת אין לה שום זכר בשפת עבר (כי שורש „אסר“ שבמקרא יש לו מובן אחר לגמרי) וגם בשפת התלמודים והמדרשים, וכנראה אינה גם בשפת ערב, שהרי בעל המציאה לא נפתיע ממנה ביחס למלה זו. איש פשוט, בלתי להוט אחרי חרושים, היה אמר, שהקראי הזה, שאינו מאמין במסורה שבעל פה איש מפי איש עד משה רבינו, בלי ספק לא נמסרה לו המלה הזו בקבלה מפי הנביאים, ואחר שאין לה זכר במסורתנו, בודאי היא משוכשכת ברסום, או שהיא לועזית מאיזה שפה בלתי ידועה לנו, ואם כן אין לנו עסק בה. אבל המחדש שלנו דן אחרת: מלה נוספת באותיות עבריות ובנויה על דרך לשון עברית בודאי היא עברית שנמסרה מפה לאון ליחיד סגולה עד שבאה להקראי הציל, ואם כן הא לכם מלה חדשה! ומאז הנה הוא שב על המלה הזאת פעם בפעם, אף על פי שבעצמו אינו יודע לא את שרשה ולא את באורה.

על פי הדרך הזה נוכל להרחיב את שפתנו עד אין קץ, יש בשפתנו שרשים, אשר על ידי הפוך הסדר באותיותיהם יורו על מושגים שונים, כמו: רחץ, רצה, חרץ, חצר, צרה, צחר, אם כן נבחר גם אנו באותיות כמות נמשנו ונסדרם באופן חדש שלא בא עוד כמותו בשפתנו ונפסוק הלכה, כי צמד שלש אותיות פלוניות בסדר כזה מורה על מושג או שם פלוני וצמד בסדר אחר — על מושג אחר. נקח את השרשים שבכחך ונהפכם בכל מיני הצירופים ונעשה מהם פעלים ושמות כחפצנו, ואז לא יהיה לנו שום מחסור במבטא כל המושגים ונוכל לנרש גם את כל המלות האירוסות משפתנו, או ננסה ללכת בדרך יותר בטוחה, הנה בתלמוד נזכרו המלות מכסים (יונית) דמוס (רומית) וכאלה, והנה אף על פי שקדמונינו, כמו שהזכרתי למעלה, נזהרו הרבה מלבנות פעלים משמות אירוסיות, בכל זאת נמצאו פייטנים שאמרו: „יטכסו בקולי“, ובזמן מאוחר נתפשט הפעל „הרפיס“ (מבלי שים על לב כי הם שבמלת דמוס אינה שרשיה, כי אם נוספת כמנצח חסי), ובזמננו אומרים מן המלה הרומית בסים — לבסס. אם כן אף אנו נאמר: רָפְשֹׁן — מעלענראף, רָפֶשׁ — עובר בבית המעלענראף, לְרָפֶשׁ — לשלוח דעסקשא, וכן הלאה, עד אין סוף.

חדש מלים רואים אנו אצל כל עם גם עתה, לא לבד מלות שאולות מלשונות אחרות, אך גם מקוריות, אבל כמו שבימי קדם, בשעה שהתפתחו השפות בין העמים, יצר לו כל עם את מלותיו, כמו שאמרת למעלה, במשקלים, בנינים וגזרות ידועים על פי איזה שיטה מסוימת, אף על פי שלא ידע עוד את כללי דקדוק שפתו, מפני שחדש הפעם שבו נתן שלא בכונה לכל מלותיו רוח מיוחד לפי שיטת שפתו, כן גם עתה, המלות המקוריות הנבראות אצל כל עם מתאימות לרוח שפתו, על פי חרש המעם, אבל המעם הזה יש לו מקום רק בעם אשר עמד מעמו בו ושפתו היא לנחלה לכל אישיו

מאת אבותיהם והם מרברים בה מיום החלם לקרוא: „אבי ואמיי. אחינו באהיק, כמו שאמרתי למעלה, אין להם עוד חוש המעם הזה, כי רק עתה החלו להתרגל לדבר עברית, אשר לא שמעוה בדבור מעולם. ועל פי רוב אינם בקיאים גם כן בדרכי הלשון והתפתחותה. על כן אין בכחם לבזר את האוכל מתוך הפסולת והם מקבלים את כל השבושים וכל מיני מלות שמושימים להם מחדשינו. היום תאמרו להם „חנוכיה“ למנורה של שמונה נרות ויקבלו (אם גם אין שום ענין למנורה עם השרש „חנוך“, ובשם זה נוכל לקרוא גם את „הסובבתי“ שהילדים משחקים בה בחנוכה); מחר תאמרו להם „סורימיה“ להעונה המשולשת שאוכלים בפורים, וביום השלישי תאמרו להם „שבעותיות“ לתפיני החלב והגבינה של חג השבועות; תאמרו להם „אסד“, „אירדים“, „גופיסים“ וכו' — והם מקבלים את הכל כספוג, בלי כל בקרת, אם מטרדותם בעבודת הגוף או גם מחסרון ידיעה. אם באמת במשך הזמן תתקבל השפה הבויה הזאת, המבולבלת והגלענה, ותהיה לשפה חיה בפי אחינו באהיק, אז מסופקני מאד אם יודעי השפה ואנשי המעם ישמחו על „התחיה“ הזאת ויכירו טובה לבעליה על חסדם עם שפתנו.

משה ליב ליליענבלום.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

ה.¹)

אחר הרברים האלה, מה נכבד בעינינו השריד מן הספר ב"ס בנוסח העברי, אשר נמצא עתה. כי על ידו נודעו לנו דברים נפלאים והמון נסתרות מימי קדם; בו נראה רוח השפה ומצב האומה, אחר מות שמעון הצדיק, במרס עוד יצאו המכביים לחרף את נפשם בעד עמם ודחם. קול מליצת שפת קדש של התקופה ההיא עולה באזנינו מתוך הספר ב"ס העברי, והגנו שומעים מלים ופעלים ובסוים חדשים, גם מלות רבות ישנות, הידועות לנו אמנם מכתבי הקדש, אך זה כבר חדלנו מלהשתמש בהן, וכמעט נשכחו מלב, כמו מלת "נא" במקום עתה²), "נין" במקום בן³), "זר" במקום איש און, "מעונ" במקום חרפה, "סור" במקום מכאוב וחולי או סרחון⁴), "איש אונים" במקום איש מכאובות, מלשון בן אוני, לחם אונים⁵), "רשף" במקום עוף⁶), "שולח" במקום סעיף עיד הכתוב: שלחותיה נמשו⁷), תואר במקום יפה ונאה, וכדומה. עיד נמצא שהשתמש ב"ס במלות אחדות מלשון ארמית, אשר היו נוהגות אז בין העם, ואחרי כן השתמשו בהן בעלי המשלה לרוב, כמו עסק, הספיק, נוטל עצה, סקע, מין, נור, וכדומה.

והספר ב"ס בעברית יהיה לנו גם לעדות נאמנה, כי נתחבר ספר קהלת הרבה שנים לפניו, ונכונים דברי הברייתא הישנה, שאמרה: חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי ושיר השירים וקהלת⁸). כידוע, החליטו אחרים מן החוקרים החדשים, שנכתב ספר קהלת בימי הורדוס, או ינאי המלך, וכדומה. אך כעת נראה ברור, מתוך סגנון הלשון של שני הספרים, כי קהלת נכתב בזמן קדום לב"ס, ודחוקים הם זה מזה במליצתם והלך רוחם כדחיק מורח ממערב. אם יש בספר קהלת מלות אחדות מלשון ארמית, אין מזה ראיה

¹) עיי' למעלה חוב' י"ג ע' 42.

²) וכה יאמר הראב"ע בפירושו על התורה (שמות ד' י"ג): "כבר פרשתי כי כל נא במקרא

כמו עתה, וככה דבר נא באזני העם".

³) בראשית כ"א, כ"ג, ועיי' רש"י.

⁴) עיי' בספרי סחקרי קהלת, פרשה ב'.

⁵) בראשית ל"ה, י"ח; הושע ט', ד'. וזוה אצל חז"ל: אנינות.

⁶) וכה אמר דונש בספרו נגד רס"ג (צד י"ד סי' ט"ב): "לחוטו רשף (דברים ל"ב, כ"ד)

חזני אמר כי הם היו מאכל לעוף, וכן תרגם חסתרנס ואכילי עוף, והמכוכה על רשף כי הוא עוף

דכתיב (איוב ה', ד') ובני רשף יגביהו עוף".

⁷) ישעיה מ"ו, ח'.

⁸) כ"ב ד' י"ד.

שנכתב בזמן מאוחר. שהרי יש בו גם הרבה מלות ישנות משפת עבר. כי שתי השמות האלה, העברית והארמית, הלכו אחזות יד עוד מוזן קרמון. ובהרבה מקומות ישנו דברי קהלת לדברי הספר משלי, עד שכמעט שפה אחת ורוח אחד לשניהם⁹). לא כן ספר בים, כי בו יש הרבה מלות חדשות מלשון עברית וארמית, הקרובות ביותר אל לשון המשנה. גם ממליצתו ומנגנון לשונו ומהלך רעיוניו נראה, כי רוח השפה של הזמן שאחר חתימת כתבי הקודש מדברת בו. עוד נראה שהשתמש בים בספרו בהרבה מקומות במליצת קהלת וברעיוניו קרמים, למשל, מליצתו בראש פרשה מ' נובעת מספר קהלת, וכן מה שאמר עוד בספרה ההוא: כל מארץ אל ארץ ישוב ואשר ממרום אל מרום — היא מליצת קהלת, רק בשוני לשון קצת: וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים¹⁰). וכן מה שאמר: טוב אל טוב חלק מראש, — הוא ניכר עים מליצת קהלת: כי לאדם שטוב לפניו ונ¹¹); וכן המלות והמליצות: חיים למות, תביע באשה, ימי מספר, טובת חי, טוב שם, — לקח בים מספר קהלת¹²).

גם יורח לנו עתה אור על הרבה מזמורים מספר תהלים, אשר רבים מן החוקרים בימינו החליטו עליהם, כי נכתבו בימי המכביים. אך כעת נודע לנו ברור, כי המזמורים האלה נכתבו בזמן קרמון, יען כי בן-סירא, שהיה הרבה שנים לפני זמן המכביים, הזכיר אותם והשתמש במליצתם. עוד נלמוד לדעת, כי בן-סירא יחס את החלק השני מישעיה, המתחיל: נחמו נחמו עמי ונ¹³, לישעיה הנביא בעצמו, כמו שאמר עליו: חזה אחרית וינחם אבלי ציון¹⁴). גם הזכיר ספר איוב ולקח הרבה ממליצתו, וכן הזכיר שנים עשר הנביאים, שנאספו דבריהם יחד בספר תרי עשר. ועל ידי כל אלה נהרסו ונתבטלו השערות רבות של החוקרים החדשים.

בדברי בים נמצא גם כן רמזים על הרבה אנדות ישנות, אשר כנראה התהלכו אז בקרב העם, ואשר איזו מהם נזכרו בזמן מאוחר גם בדברי חז"ל; כמו מה שאמר על חנן: ונלקח, אות דעת לדור ודור, שאין לפרש דבריו כי אם עים מה שאמר חז"ל: צדיק היה וקץ בדעתו לשונם להרשיע, לפיכך טהר הקביה וסילקו¹⁵); וכן מה שאמר בים¹⁶): כי לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות ה', עד שאמין ה' אותם שיוכלו לעמוד לפני כבודו, — נראה שנוסדו הדברים על אנדה ישנה. גם דבריו על אליהו הנביא: אשרי ראך ומת (שכדומה לזה אמר אחריו הפייטן הקדמון בשיר למצאי שבת: אשרי מי שראה פניו בחלום), — מרמזים בלי ספק גם כן על איזו אנדה ישנה שהיתה בפי העם.

1.

על ידי ספר בים בעברית נודע לנו כמו כן, שעוד לפני מלחמות המכביים היתה לבני ישראל השנה נבונה באלהות, ובכל נפשם שמרו אמונת האחדות המוחלטת, אשר

⁹ עיי' בספרי סחקרי קהלת (פרשה ח') באריכות.

¹⁰ קהלת י"ב, ז.

¹¹ בים ל"ט, כ"ה; קהלת ב', כ"ו.

¹² ח' בליא (במכ"ע Rev. d. E. j. חלק ל"ה צד כ"ז) אומר, כי בימי המחבר כן

סירא לא היה עוד ספר קהלת. אבל סכל האמור פה נראה ששעה בזה.

¹³ בים מ"ח, כ"ד.

¹⁴ עיי' בראשית רבה פ' כ"ה ורש"י על בראשית ח' כ"ב.

¹⁵ מ"ב, י"א.

היתה להם למורשה מאז. לא כמאמין ששום, כי אם כחוקר ופלוסוף יתנה בים תהלות ה' לאמור: גבורת חכמתו תכן, אחד הוא מעולם, לא נוסף ולא נאצל, ולא צריך לכל מבי¹⁶); וכמעט נמצא בדבריו מה שאמרו אחרי כן עיד תארי ה' ואחרות רבים מחוקרי ישראל הגדולים, כמו רס"ג, נבירול, עד הרמב"ם. ומה גדלו ועמקו מחשבותיו על מעשי ה' ונפלאותיו, בשירו (פרשה מ"ב), המתחיל: אוכור נא מעשי אל וכו', ומסיים: וקץ דבר הוא הכל¹⁷). השיר הזה אומר כלו כבוד להמחבר, כי רוח דעת ויראת ה' מרחפת על פניו, וממנו נלמד לדעת, כי אמונת אל אחד לא היתה אז בעמנו כמצות אנשים מלמדה, נחלת אבות בלבד, אך השינו באמת את מציאות ה' ואחרותו על פי הדעת והחקירה, ועל כן לא נתפלא בראותנו אחרי כן את "החסידים", אשר יצאו לחזק את הרוח הלאומי והרתי בקרב עמם, מבימים בנעל נפש על אמונת עובדי האלילים ועל מסורי ההבל של המיתולוגיא היונית, הנאותים רק לעם העומד עוד במצב הילדות, בעוד שהיהודים כבר התרוממו אז על המצב הזה והלכו הלאה בהשתלמותם בענינים האלה.

עוד מימי קדם היה על כן ספר בים באמת יקר ונכבד בעיני העם מאד, ונחשב כמעט כאחד הספרים מכתבי הקודש, וכמו שאמרו עליו חז"ל: ומשולש בכתובים¹⁸, ואמרו עוד: מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו, וכן קראוהו לספרים נ"ב בשם מנלת חסידים¹⁹, והוזכרו דבריו בכמה מקומות בתלמוד וסדרש²⁰, וכן השתמשו במליצתו הפייסנים הקדמונים, כמו יוסי בן יוסי וריא הקליר ורס"ג²¹, ולמדו ממנו הרבה דברים. ובשימנו לב אל כל זה, תתיצב לפנינו שאלה גדולה: מדוע חשבו חז"ל את הספר הזה בין הספרים החיצוניים ורחו אותו בשתי ידיים עד שנאבד מתוך הקהל?

כדי למצוא תשובה על השאלה הזאת, נאמר, כי בזמן הקרמון ההוא לא היתה השקפת העם על כה"ק דומה להשקפתנו עתה. בעינינו כתבי הקודש יקרים ונכבדים מאד, ואמרי מוסר ולקח טוב שנמצאים בהם, אף כי נכתבו לפני אלפי שנה, נראים לנו טובים ונכוחים לכל דור ודור. אבל המון העם בדורות הקדמונים לא כן חשבו. בעיניהם יקרו משלי בן סירא, בן תנאי וכן לענה כמעט יותר מלקח כתבי הקודש, יען כי נכתבו בזמן אחרון וקרובים מאד לחייהם, ולא פג מעמם מזמן. ועל כן שמו אז המון בני העם כל מעינם בספר בים, עד שיצאו לדרוש דבריו ברבים, כמו שנראה מדברי רב יוסף, שאחרי שאמר בעצמו: אף בספר בן סירא אמר למיקרי, הוסיף על זה עוד: מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו, כלומר (כאשר היטב רש"י לפרש) אמרינן להו בפרקא ומשמעין

¹⁶ מ"ב, כ"א.

¹⁷ יש מחכמי העמים שרצו לשבש פה נוסח התרגום היוני, אך עיי' תנוסח העברי נראה כעת שתרגם כהוגן. עיי' בספר: דיא אפאקריפוטענפראגע מאת קעערל, צד ר"ב.

¹⁸ בבא קמא ד' ל"ב.

¹⁹ בסוף ירושלמי ברכות נאמר: „במגילת חסידים מצאנו כתוב יום תעובני יומים אעובדי, והוא נמצא בספר בים (כ"ה, ה'), ולדעתי גם המאמר הנמצא באבות דר"ג שנתצא ר"ז שעכסער (פרק כ"ז, צד ג"ב): „במגילת חסידים הוא אומר, אם רוצה את להדבק לך אוהב חיי נושא ונותן במבחר — ג"כ לקח מביס.

²⁰ בהוצאת בים העברי של קולי ונייבויר נאספו המאמרים הרבים הנמצאים ממנו בתלמוד וסדרש. אך אני מצאתי, שיש עוד להוסיף עליהם.

²¹ הפייס הנפלא: אמת מה נהדר היה כהן גדול וכו', הנמצא במסוף יו"ט, הוא ג"כ ע"פ בים (כ', ד'). עיי' דברי שירר בבכורי העתים לשנת תק"ץ, צד קפ"ו.

להן לכולי עלמא⁽²²⁾. וכאשר שאל ינאי מלכא לשמעון בן ששח: ולמה יתבת בין מלכא למלכא, השיב לו: בספר בן סירא כתיב: סלסלה ותרוטמך ובין נגידים תושיבך. הביא לו את הספוק מן בים, ולא הספוק הדומה לו שיש במשלי, מפני שכפי הנראה, היה יודע שינאי רגיל בו יותר מבמשלי שלמה⁽²³⁾. מכל זה נראה שספר בן סירא (שנקרא ניב לפנים בשם ספר החכמה) היה חביב בעיני המון העם מאד, עד שהיה אחרי כן לספר משלים, שמדבריו לקחו משל לכל ענין ואמרו: המשל אומר⁽²⁴⁾.

וכראת חזיל שאפשר הדבר, כי הספרים שנכתבו בזמן אחרון, כמו בן סירא וכן תגלא וכדומה, ידחו וישכיחו ברכות הימים את כתבי הקודש שנכתבו בזמן קדמון⁽²⁵⁾ (וכפרם שכבר פרץ אז הריב בין הפרושים והצדוקים בפירוש כמה דברים מן כתבי הקודש), — אז יצאו, משום עת לעשות לה' ומפני שהשעה צריכה לכך, ועשו הפרש גדול בין ספרי קודש ובין הספרים שנכתבו אחריהם, וגזרו שכתבי קודש מטמאים הידים, כי לפי תבתן היא מומאתן, אבל ספרי בן סירא וכל הספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאים את הידים⁽²⁶⁾. אך הצדוקים התנגדו לזה מאד, ואמרו קובלים אנו עליכם פרושים וכו'⁽²⁷⁾. ועוד הוסיפו חזיל ואמרו: ספרים חיצונים, כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל⁽²⁸⁾ ספרי המידים וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך, הקורא בהן כקורא באגרת, מאי מעמא, יותר מהמה בני הוהר ונוי, להגיון נתנו ליגיעה לא נתנו⁽²⁹⁾. וכונתם, כי ספרי חיצונים, כמו ספרי בים, בן לענה ודכותיה, הנקראים בשם ספרי המידים⁽³⁰⁾, וכל הספרים

⁽²²⁾ סנהדרין ד' ק' ע"ב.

⁽²³⁾ עיי' ירושלמי ברכות פ"ו, ח"ב, ובמדרש בראשית רבה פ' צ"א. הגמרא הבבליה (ברכות ד' מ"ח) מביאה הספוק מן משלי (ד' ח'), אבל דברי הירושלמי והמדרש נכונים פה יותר, לפי שהם חיו בארץ ישראל, מקום המעשה.

⁽²⁴⁾ במדרש רבה (שמות פ' כ"א): „אמר רבי אליעזר בן עזר, המשל אומר, כבר את רופאיך עד שלא תצטרך לוי, והוא בספר בים (ל"ח א'). ובמדרש הנחומא (חקת א'): „מתלא אמר בן סירא, טב לביש לא תעבד וביש לא ימטי לך". והוא בספר בים (י"ב, ד' ח'). ויש עוד על אופן זה בהרבה מקומות. ובוה נבין מה שמספר החכם הקדמון הירונימוס, במבוא שלו לספר משלי, כי ראה את הספר בן סירא כנוסח העברי ביחד עם קהלת ושיר השירים, ונקרא שמו „משלים"; ורס"ג במבוא לספרו הגלוי יאמר בשפת ערב: „בן סירא אלף כתאב אדאבי, שתרגמו בעברית: בן סירא חבר ספר מוסר, אך לדעת הרכבי, יש לתרגם מלת „אדאבי" פה ג"כ משלים. עיי' בספרו השירי והפיליט צד ר'.

⁽²⁵⁾ והדבר הזה מצוי מאד, כמו שהספר מחברת מנחם השכיח את ספר חאגרון לרס"ג, וספר השרשים לרד"ק השכיח את מחברת מנחם, וכן שירי דונש השקולים השכיחו את שירי המשרשים שהיו לפניו, ושירי גבירול השכיחו אחרי כן את שירי דונש, וכדומה.

⁽²⁶⁾ עיי' תוספתא ידים ב' י"ג.

⁽²⁷⁾ עיי' מס' ידים ד' ו'.

⁽²⁸⁾ לדעתו מלת א ב ל פה חוראתו כמו (בראשית מ"ב, כ"א) אבל אשמים אנחנו, שענינו:

אמנם כן.

⁽²⁹⁾ עיי' ירושלמי סנהדרין פרק עשירי. ובמדרש קהלת (י"ב, י"ב) נאמר: „ויותר מחמת בני הוהר, מהומה, שכל המכנים בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים, מהומה הוא מכנים בביתו, כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא, ולחג הרבה יגיעות בשר, לחטות ניהנו ולא ליגיעות בשר ניתנו". ועיי' בספר מאור עינים בתלק אמרי בינה פרק ב'.

⁽³⁰⁾ נכונים מאד דברי בעל מאור עינים שאמר: „בדרך כלל יקראו ספרי מידים כל הספרים חוץ מכתבי הקודש, ושמעתיו אומרים שהכונה בו לאומירו משרור ונוי, ולדעתי פירושו רק ספרי

שנכתבו מִכָּאן ואילך, היינו מזמן שנחתמו הכיר ספרים. הקורא בהם כקורא באגרת, יען להגיון נתנו, לקרוא בהם דרך עראי מותר, אבל לא להנות בהם תמיד (כמו שנאמר על כתבי הקדש: והנית בו יומם ולילה), יען כי הם עומדים מחוץ לכתבי הקדש ולא נתקבלו ביניהם, וכל מה שיש לך לדרוש ולחדש, צריך שתמצא לו רמז רק בכתבי הקדש, ואסילך בדרך רחוקה או כאסמכתא בעלמא.

ומכיון שאבד הספר בן סירא את קדושתו, אבד אחרי כן גם את חנו בעיני העם, ונוספו בו ברכות הימים גם דברים תפלים וחסרי מעם²¹, כי לא נשמר עוד כראוי, ולבסוף נאבד הספר לגמרי, כמו שנאבדו גם חבריו, ספר בן תגלא ובן לענה, ועוד ספרים רבים יקרי ערך. ועלינו להודות לה' שזכינו כעת למצוא שריד מן המטמון היקר הזה, וליהנות מאורו הנגה בו.

גוף הספר.

למ. (הרימו קולכם וברכו יחדיו	והודו ליי על כל מעשיו):
סו] [בש]רות נָקַל וכלי מיני[ם]	ובן תאמר[ן] בתרועה:
סז] [מעשה] אל כלם טובים	וכל צורך בעתו יספיק:
יו] [דבריו מים] יעריך נ[ר]	ומצא פיו אצרו:
יח] ת[מד] רצונו יצליח	ואין מעצור לתשועתו:
יט] מעשה כל בשר נגדו	ואין[ן] נסתר מנגד עיניו:
כ] מעולם ועד עולם יביט	[הי]ש מספר לתשועתו:
*כ] אין קטן ומעט עמו	ואין נפלא וחזק ממנו:
כא] אין לאמר זה למא זה	כי הכל לצרכו נבחר:

סמות בלשון יוֹנִי. (עי' בספרו שם). ולא כבעל מוסף הערוך, שמפרש ג"כ המרים על ספריו של המסורר הזינו. כי לא על ספרים שחברו חכמי העמים בלשונות זרות יצאו או חיל לערער, רק על ספרים שחברו חכמי ישראל בשפת עבר ודומים במליצתם ובתכנם לכת"ק, מיראתם פן ישכח העם על ידם את התנ"ך.

²¹ עי' מנהדרין ד' ק ע"ב.

למ. חססוק הראשון (המסנר) לא נמצא בכת"י, והוספתיו ע"ם התרגום תאומי כדי להתחיל בראש ענין. — כל מה שבא בגוף הספר בחצאי מרובע [] אינו בכ"י, כי אם נוסף ע"ם השערה מאת המוציאים הבריטנים או מאתי. — נקודות בגוף הספר (... מראות על חסר. — ואלה הראשי-תיבות הבאים בפירושי זה לתועלת הקצור: ביס = בן סירא; תיס = תקוני סופרים; תיי = תרגום יוני; תיא = תרגום ארמי; נ"א = נוסח אוכספורד. — סז] מלת מעשה הוספתי כאן במקום הנמחק, ע"ם הנאמר מיד לחלן (פסוק ל"ג). — צורך. נמצא ברח"י ב' (ב' ס"ו): ככל צריך, וחיל השתמשו במלה הזאת חרבה. — יספיק. נמצא באיוב (כ' כ"ב): במלאת ספקי יד לא, ורגל הרבה בלשון חיל, כנודע. — יו] יעריך. אולי צ"ל יעמיד, ע"ד הכתוב (שמות ס"ו, ח'): נערטו מים נצבו כמו נד. — ומוצא פיו. אות ו' משמשת פה כמו ב' (עי' בס' סעריך המערכות דר ש"ה סי' יד), והכונה: במוצא פיו. — יח] ע"ד הכתוב (שיא, י"ד, ו). — כ] עולם ענינו פה נצח. — תשועתו תאר לה', והכונה חיש גבול למדת טובו וישועתו לבריותיו, אחרי שהיא נצחית ועומד לעד. והוא ע"ד הכתוב (תהלים קמ"ו, ה'): לתבונתו אין מספר. — *כ] פסוקים כאלה, המצויים בכוכב, אינם מסומנים במספר מיוחד, כדי שלא לשנות מן החלוקה

כי הכל בעתו ינבר:
וכנהר תבל רוחה:
ויהפך למלח משקה:
כן לזרים יסתוללו:
כן לרעים טוב ורוע:
ואש וברזל ומלח:
דם ענב יצהר וכנר:
כן לרעים לרעה נהפכו:
[ובאסם הר'ים יעתיקו]:
וסער מן שדה יעוררו:
גם אלה למשפטם נ[וצרו]:
וחרב נקמות להחרים [פושעים]:
והמה באוצר ולעת יסקדו:
ובחקם לא ימרו סיו:
והתבוננתי ובכתב הנחתי:
לכל צורך בעתו יספוק:
כי הכל בעתו ינביר:
וברכו את שם ה[קדוש]:
ועול כבר על בני אדם:
עד יום שובו אל אִם כל חי:
עד לשוב עפר ואפר:
ועד עומה שמלת [דל]:
אימת מות תהרה ורב:
שינת לילה [ת]שנה [דעתו]:

* (כא) אין ל[אמר] זה רע מזה
(כב) ברכות כיאר הציפה
(כג) כי זעמו ניום יוריש
(כד) [ארחו]ת תמים יישרו
(כה) [טוב] ל[פ]וב חלק מראש
(כו) [ראש צורך] לחיי אדם מים
* (כז) [חלב חמה] חלב ודבש
(כח) כל א[לה] ל[פ]ובים יימיבו
(כח) יש ר[וחות] למשפטם נ[וצרו]
* (כח) [בעת זעם נבורתם יראו
(כט) אש וברד רע[ב] ודבר
(ל) חית שן עקרב ופחן
* (ל) כל אלה לצרכם נבראו
(לא) בצורתו אותם ישישו
(לב) על כן מראש התיצבתי
(לג) מעשה אל כלם טובים
(לד) אל לאמר זה רע מהזה
(לה) עתה בכל לב הרנינו
מ. (א) עסק גדול חלק אֵל
(ב) מיום צאתו מרחם אמו
(ג) מיושב כסא לנבה
(ד) מעושה צניף וציץ
(ה) אך קנאה דאגה ופחד
* (ה) ועת נוחו על משכבו

הרגילה עד כה בתרגום היוני והסורי. — (כב) נראה שמוסב על תשועתו של ה' הנזכרת מקודם. שהיא הציפה בעולם ברכות הרבה. — (כג) במלת כי בלי ספק נמתק בכתבי הרגל מן האות טון. וצ"ל כן, וכן תקן ר"י הלוי. — יוריש, רמו על הנאמר בכתוב (יתושע כ"ג ח'): ויוריש ה' מפניכם גוים. וכן ויהפך למלח משקה, רמו על סדום, שנאמר עליה (ברא' י"ג י'): כלה משקה. — (כד) יסתוללו, ע"ד הכתוב (שמות ט', יא): עודך מסתולל, לשון התנשאות והתרוממות (ע"י בס' הגלוי לר"י קמחי צד קכ"ח). והכוונה, שתשועת ה' וזעמו יישרו אדמות תמים; אבל לאנשי און אינם מועילים. כי נבחרו ורמו מהם. מלת זרים משמשת אצל ביס כמו אנשי און. ע"ד הכתוב (תהלים נ"ד, ה'): כי זרים קמו עלי ועריצים וגו'. — (כה) ורוע, בתים נמצא: ורע. — (כח) ע"ד הכתוב (איוב ט', ה'): המעתיק הרים. — (*כח) הפסוק הזה, חסגור בחצאי מרובע, נמתק כלו כ"י, והוספתיו ע"פ ת"א, הקרוב ביותר להמקור העברי, וז"ל: בעדן רוגזא חילתון מתיין, ורוחא דמן דברא אנון מזיחן. — (לב) על כן חברתי ספרי זה. — (לג) חזר וכפל פה דבריו למעלה פסוק מ"י. — לכל, למעלה נאמר: וכל, וזה חזר נכון, כי שמוש הלמד' ביחס הפעול רגיל בלשון המאוחרת. — יספוק, הנכון כלמעלה: יספיק. — (לד) כפל פסוק *כא, ושם הנוסח יותר נכון.

מ. (ב) מה שנאמר בכתוב על חזה (ברא' ג' כ') חיסב ביס במליצה נאה על חארץ, כי היא אם כל חי, וכן אצל היונים חיתה חארץ נקראת דעמטער. "על דברת שהיא אם כל חית." (ספר כחות מני קדם המיוחס לפילון, צד כ"ג). — (ג) ע"י מבוט פרק ב'. — (ד) הוספתי דל ע"פ התרגום הארמי: לבושא דמסכנתא. — (ה) תהרה היא מ"ס וצ"ל תהרה. — מלת ריב באח

ומבין בהלכות חלומי ירע[ש]:
 כשריד ד . . . רודף:
 ומרא . . . מנוח:
 ועשרם נחל שנתם]:
 שד ושבר רעה ומו[ת]:
 וכעבור תמרו כלה:
 ואשר ממרום אל מרום:
 ומאפיק אדיר כחיו קולות:
 כי פתאם לנצה יתם:
 כי שרש חנף על שן סלע:
 [ולסני כל חציר] נדעכו:
 וצדקה לעד תכון:
 ומשניהם מוצא ארצר:
 ומשניהם מוצא חכמה:
 ומשניהם אשה נחשקת:
 ומשניהם אהבת דורים:
 ומשניהם לשון ברה:
 ומשניהם צמחי שרה:

(ו) מעם לחק כרגע ישקוט
 * (ז) מעם מע מחזון נמשו
 (ז) [ע]ר עורך מ[שנתו ויי]קץ
 (ח) [כל בני בשר דאנתם עםם
 (ט) [דב]ר ודם חרר וחבר
 (י) על רשע נבראה רעה
 (יא) כל מארץ אל ארץ ישוב
 (יג) מחל אל חל כנחל איתן
 (יד) עם עם שאתו כמים יגילו
 (טו) נוצר מחמם לא ינקה
 (טז) בקרדמות על צמח נחל
 (יז) חסד לעולם לא ימוס
 (יח) חיי חן ושבר ימתקו
 (יט) ילד ועיר יעמידו שם
 * (יט) שגר ונמע יפריחו שם
 (כ) [יי]ן ושבר יעליצו לב
 (כא) [ח]לול ונבל יעריבו שיר
 (כב) [חן ויופי יח]מידו עין

לפעמים בלי ירד (עמס ז', ד). — (*ז) עי' חיי נראה שציל מעם נעור. — (ז) עודד. אולי צ"ל יתעודד. — (ח) הפסוק הזה נסחק כלו בכא, והוספתיו עי' ת"א. — (ט) עי' הכתוב (דברים כ"ה, כ"ב): ובחרתו ובחרב. — (י) סוף הפסוק בלתי מובן, ואולי צ"ל בתחלתו: על רשעה ותחיה הכונה שנבראה בעולם הרעה, לבעבור תמוש הרשעה מן הארץ, כמו שאמרה בזמן מאוחר אשתו של ר' מאיר (ברכות ד' י'): מי כתיב חמשים חמשים כתיב, כיון דיתמו חמשים ורשעים עוד אינם. — (יג) בעלי תים תקנו פה: חיל מחיל, אך הנוסח הנכון הוא מחיל אל חיל, עי' הכתוב (תהלים פ"ד ח'); ובמקום מאפיק, תקנו הים לנכון: וכאפיק. והכונה לרעתי: מי שחגוג ע"י כרו ועבודתו אל חיל, כלומר עושר, היינו שקבץ עשרו בצדק ויושר, האיש ההוא יהיה כנחל איתן, כמו שנאמר (עמס ח', כ"ד): וצדקה כנחל איתן, גם יהיה כמו נהר קטן אשר יגדלו מימיו ע"י ברק וגשם רב, כמו (ויאל ד' י"ח): וכל אפיקי יהודה ילכו מים. — (יד) עם עם, טעמו כמו (שמות ל"א, ד') איש איש, או (במדבר י"א, י"ז) משה משה. ובמקום יגילו ראיתי עי' הפקסימילה (שנספחה להוצאה חב"שנית), שהקריאה הנכונה היא: יגולו. ועפ"י תהיה אולי הכונה: כי כל עם ועם שיש לו עושר וגאון שלא כיושר, ורק בידם גולו הונם ועשרם כעם אחר, בעלי עושר האלה יכלו פתאום. — (טו) מה שנוצר מחמם וגול לא ינקה מעונש, כמו (משלי ט"ז, ה'): יד ליר לא ינקה. — (טז) בניא נדפס: בקרדמות על גפת נחל מעני כל מטר נדעכו. אבל עי' הפקסימילה ראיתי, שהקריאה הנכונה היא: על צמח נחל, כמו שאמר לחלן: צמחי שרה, וכן המלות: ספני כל ספר. אינן אלא השערה, כי בהפקסימילה נסחקו הדברים האלה כמעט לגמרי, וא"א להבחין צורות האותיות. ע"כ יותר נכון לקרוא כמו שכתבתי בפנים עי' חיי ות"א, והוא עי' הכתוב (איוב ה', י"ב): ולפני כל חציר ייבש, והמכון בפסוק הזה, כי העושים להם חיל בעושר וחמם מהר ידעכו, כצמחי נחל שחותכים בקרדמות. — (יח) בניא נאמר: חיי יין ושבר, אך חיוני תרגם פה: איש, מסתפק ועובר. וכאשר שמתי עיני על הפקסימילה, ראיתי, כי במקום יין קרוב יותר לקרוא: חן, כי נראה שם כעין קו למעלה על השתי יודיין; ולפי' תהיה הכונה: כי שתי בנחת והסתפקות, וכן מי שזי על שכרו שהוא מקבל חלק עבודתו, אמנם ימתקו להם חייהם (כמו שאמר קהלת ה', י"א: מתוקה שנת העובד); אבל משניהם טוב יותר מי שיש לו מסמון, ותשלום הענין: בא לחלן פסוק כ"ו. — (*יט) כמו (דברים ז', י"ג): שגר אלפיד. — (כא) חלול. צ"ל חליל, וכן הוא

- (ג) [אוהב וחבר ב]עת ינהגו
 (ד) אח [וגואל יעזור בע]ת צרה
 (ה) זהב וכס[ף] . . . רגל
 (ו) חיל וכח ינב[יהו] לב
 * (ז) אין [ב]יראת יי מחסור
 (ח) יראת אלהים כערך ברכה
 (ט) מני חיי מתן אל תחי
 (כט) איש משניה על שלחן זר
 * (כט) מעגל נפש מטעמו
 (ל) לאיש עוז נפש תמתיק שאלה
 (א) כל ימי עני רעים
 (ב) בששל גנים נגו
 (ג) מממר גנים לנגו
 (עוד יבוא).
- ומשניהם אשה משכלח:
 ומשניהם צדק מצלת:
 ומש[ניהם] עצה טובה:
 ומשניה[ם] יראת אלהים:
 ואין לבקש עמה [מטמ]ון:
 וכן כל כבוד חסדה.
 טוב נאסף ממסתולל:
 אין חייו למנות חיים:
 לאיש יודע סוד מעים:
 ובקרבו תבער כמו אש:
 ואף בלילות [רע לו]:
 במרום הרים כרמו:
 ומעפר כרמו לכרמים:

בת"ס. — (ג) בעת ינהגו. כן יקראו בעלי נ"א. אבל בהפקסימילה נראה שאין לקריאה זו יסוד, וקשה למצוא את הקריאה הנכונה. — (ה) נראה שצ"ל יעמידו רגל. או יעמידו על רגל, כמו שאמרו חז"ל (סוטה ד' ק"ט): זה סמונו של אדם שמעמידו על רגליו. — (*כז) פה משלים ב"ס את הרעיון שהתחיל בו מקודם: כי אצ"פ שחיי חן ושכר טובים, ויותר מהם מי שיש לו מסמון, אבל יותר מכ"ס טובה יראת השם, כי אין בה מחסור. ואין צורך עמה למסמון. — (כז) וכן, צ"ל ועל. ע"ד הכתוב (ישעיה ד' ה'): על כל כבוד חפה, וכן ת"י ות"א. — (כח) במקום מני הנמצא בפנים, נאמר לנכון בת"ס: בני, וכוונתו טוב בני לסות מלהיות איש סתרוםם בעיני עצמו, החושב לו להרפה לעבוד עבודה וחי מסתן זרים. — (כט) איש נושא עיניו לשלחן זר. ליהנות ממנו, אין חייו ראויים להקרא חיים. — (*כט) פסוק זה אינו מובן. ובנוסף הת"ס נאמר: מעגל נפשו. וגם זה סתום. עד שמצאו ספרשים שונים, כי נחוצו להפוך האותיות ולקראו במקום מעגל — מעגל. אך לדעתי יש כאן רק שגיאה קטנה, וצ"ל מעוג לנפש, או מעוג לנפשו. מעוג ענינו חרפה ובוז, והדר"ק בשרשים ערך עוג יאמר: "על דעתי שהוא ענין לעג ודברים כסלים". מפעם, חטסת בת"ס: מטעמי זבה, אך אין להמלות האלה מעם, ולדעתי צ"ל: מטעמי זבה. ע"ד הכתוב (משלי י"ז, א'): זבחי ריב, סוד, הת"ס תקנו יסוד, אך גם שורש סוד בעברית וארמית הוראתו רקבון מרתון ומחלה, כמו (ירמיה ב', כ"א): סורי הגפן, וכן (סנהדרין ד' כ"ב ע"ב): כד סרי ולא גבב (ע"י בס' הסלים של לוי ערך סרי), וכן תרגם פה ת"א לנכון: כאבא אנין דמעיא, ע"ד הכתוב (איוב כ' י"ד): לחבו במעיו נהפך. — (ל) איש עז רוח טוב בעיניו לשאול מאת אחרים, אך בקרבו אש בוערת. — (א-ג) שלשה פסוקים אלה, שהביאו חז"ל בשם ב"ס (כתובות ד' ק"י), לא נמצאו בגוף הספר אבל נכתבו על הגליון לפרשה זו ע"י בעלי הת"ס.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך).

ח' שבט.

מנחם ובני ביתו עוזבים את עירנו, וכנו, מורי, יגור מעתה בבית שמואל האפרתי. אני הלכתי אחמול בפעם האחרונה לבית מנחם, לאמר שלום לו במרם יעוזב את עירנו. ובפעם הראשונה בימי חיי לקחתי חלק בשיחת בני-הבית בשפת הארץ, ואם אמנם לא תרצן עוד לשוני בדברה, אבל גם לא תכשל בשנאות. אני הייתי בעיני כאלם אשר הרשבה לו בדרך גם מתנת הדבור. גם מנחם שמח לשמוע מדברותי, כי נוכח לדעת שעשיתי חיל בלמודי, ויחזק את לבבי ללכת בדרך אשר התוית לי.

— מה מאד אשמח, אמר מנחם, כי למדת דבר צחות בשפת הארץ. השפה והמחשבה הגה כנוף ונשמה, וכשם שתכונות הנשמה מתאימות אל תכונות הנוף, כן תקביל המחשבה אל השפה, בנינה, חמרה וצורתה. אם תפתח המחשבה ותתרחב, אם ירכוש לו האדם ידיעות חדשות והשקפות חדשות על המבצע והאדם, אז תגדל גם השפה, ירבה אוצר מליה, ידוקדק ויצומצם מוכן כל מלה ומבטא. עשירות השפה תעיד על עשירות המחשבה, ולהיפך. תגאי חייו הקשים של עמנו כגולה השפיעו גם רעה על שפתו, והנחו מדבר עתה בשפה מבולבלת, אשר תחסר לה היכולת להתפתח ולהתרחב, והיא תאסור גם את המחשבה בכבלים לכל תווז ממקומה. כאשר תגדל ותהיה לאיש, התאמץ נא בכל כחך ללחום את השפה הנשחתה הזאת ולבערה מעמנו.

— עוד לו עתה ללחום בעד ממרתו, אמר בן מנחם.

— ואיזה מפרה בחית לך? שאל מנחם.

— לבוא אל בית הספר, עניתי אני.

— אבל הלא יש בתי ספר רבים וממרות שונות להן.

— עצתי, אמר בן מנחם, כי יבוא לביהם לחכמת עבודת-האדמה.

— מדוע לבית הספר הזה דוקא? שאל האב.

— יש לנו רופאים, סוללים, עורכי-דינים הרבה יתר על המדה הדרושה. אבל

אין לנו אגרונומים טובים, אשר יהיו למוסס לבני עמם וישתדלו למעט בלבם את האהבה לעבודת האדמה.

— ואתה תחשוב, כי יש לו הכשרון לעבודה זו? שאל האב.

— יעבוד את האדמה וירכוש לו את הכשרון הזה, ענה הבן.

כה דברנו, שוחחנו והתוכחנו, עד אשר הזכירנו אשת מנחם. כי עוד לא נעשו כל ההכנות להנשיעה.

אני ברכתי את מנחם בברכת הדרך, אמרתי שלום לבני ביתו ואצא מן הבית, ובן מנחם הלך אתי ללוותני.

— גם אני חושב, כי אין לי כל נשיה טבעית לעבודת האדמה — אמרתי אני למורי.

— אין לך נשיה טבעית! קרא בן מנחם. מאין תבוא לך הנשיה הזאת? האם בחדרים ובבית המדרש היתה יכולה להתפתח?

— רנעים אחרים הלכנו בדומיה. סחאם ראה בן מנחם עץ נסוע לפני בית אכר אחר.

— ראה, אמר מורי אלי בהראותו כאצבעו על העץ הזה. הנה העץ עומד עתה לפניך בלי כל תנועה ואותות חיים, קודר ושחוח, שורש את ענפיו הדקים והחשופים אל על, כמו יבקש עזרה משמים. הקור, השלג והכפור — כל אלה תנאים קשים הם לחיי העץ הזה. תנאים העוצרים עתה את התפתחותו. אבל לו ידעת את תורת הצמחים, לו יכולת להביט אל תוך העץ הזה, להתבונן אל תאיו הרכים, לראות את השניים והחלישות אשר יעברו עליהם בכל רגע גם עתה, בימות החורף, או נוכחת לדעת, כי לא מת העץ הזה, רק אסף את צבאות כחותיו אל תוכו, ושמה במסתרים פועלים הם את פעולתם, מתבצרים ומתחזקים מפני האויב הנורא. ועוד יבואו ימים טובים מאלה להעץ הזה — הוסיף מורי ברנש. יבוא האביב, תבוא השמש וקויה החמים, והעץ ישוב לחיות, יתכסה בעלים, יגדל וישתגשג, ועיניך תחיונה אז את יפיו, כחו ונבחרתו, אשר יראו התחצת. העץ הזה הוא סמל עמנו, והוא יהיה לאות גם לך.

ובן מנחם נשא מברכותיו על הטבע, על היוסי הנעלה הנסתר בו, על החזקים העמוקים השוררים בכל חזיונותיו ושנויו, ובכל אשר הוסיף לדבר, כן החלו כל היצורים להשתנות ולקבל תמונה פיוטית. השלג המכסה את האדמה, האבנים הקטנות אשר התגוללו על השלג, הפרה אשר עמדה אצל העץ, האנשים אשר עברו אז לפנינו במרצה ובחפז, שקועים במחשבותיהם וראונותיהם, הכל הכל נראה לי אז בהוד והדר מצוין, נעלה ונסתר; כל הטבע היה אז בעיני כספר החתום, וכלבי התעורר חסך נמרץ לסתוח את ספר הטבע הסגור עתה לפני ולקרוא בו.

— ובבית הספר לעבודת האדמה אלמוד ידעוהו הטבע? שאלתי אני ברנש.

— תלמוד במדה מרובה מאד, ענה מורי.

אבוא, אבוא אל בית-הספר האגרונומי! — קראתי אני ואלחץ את יד מורי באהבה.

כ"ט שבט.

מורי, בן מנחם, ילמד גם את בן שמואל האסרתי, דוד. על כן התודעתי לו, ולפעמים מכינים אנחנו את השעורים יחדיו. דוד יסע עוד בשנה הזאת לעמוד בנסיון בנימונים, ואם יקבל תעודה של ארבע מחלקות הנימונים ישוב הביתה ויהיה לתלמיד-רוקח בבית המרקחת בעירו. הוא חונן מאד הטבע בקול נעים, גם שורש על הכנור, ואני אחעננו מאד לשמוע את זמירותיו ומנגינותיו. הוא שמה ומצב לב חסיד, לעתידותיו לא יראנו, אוהב לשחק בשחוק הקלפים ולפעמים יספיד בזה את כל הנוג, היינו, את השקלים האחרים אשר נתן לו אמו מרי חדש בחרשו על הצאות קטנות.

— מדוע אתה מתגנב לבוא לבית מורנו אך בערב, עת לא תשורך עין איש? —
שאלני דוד עוד בשבוע הראשון להתדורעותו.
אנכי הגדתי לו, כי ירא אנכי את אבי, פן יפריעני מלמודי, כי שונא הוא את
ההשכלה.

— שומה הוא אביך, ענה דוד וישחק: לו בא בדברים עם אבי, כי אז חשב
אחרת. יש לי אב זקן, אבי אמי, והוא שומה וקנאי כאביך, ויזכיה את אבי לא אחת על
אשר יעשה אותי לגוי נסור. אבל אבי הראה לו באותות ובמופתים, כי אין דרך אחרת
לבני הגעורים. קשים הם בזמן הזה מוונותיו של היהודי כקריעת ים סוף; בכל ענפי
המסחר, אשר יחיוק בהם היהודים, רבתה ההתחרות מאד ותמעיט את הריח עד הדיוטא
התחתונה, ועלינו לשבח לאדון הכל על אשר לא ננעלו לסנינו שערי החכמה וההשכלה,
ולכל הפתוח חלק קמן מכנינו ימצאו יכולת לעזוב את המסחר ולבקש להם מוצא
לפרנסה בחכמה ודעת, כי החכמה תחיה את בעליה. ועוד היה מוסיף בשחוק: אם
יחסוך בני להיות יהודי, או יהיה רוקח יהודי, ואם לא יחסוך, או יהיה מלמד-אפיקורס.
יש כעת גם מלמדים אפיקורסים, כי תנאי החיים נשתנו מאד. וסוף סוף הודה לו גם אבי
הזקן ויתן צדק לדבריו.

— אכן, חכם הוא אביך — עניתי באנחה.

אנכי צללתי במחשבותי: אבי עני הוא — וקנאי. שמואל אפרתי — עשיר, והוא
חפשי ברעות. גם אפרים שושן עשיר, והוא חצי אירופאי. מי יודע אם אין קשר פנימי
בין שני הדברים האלה. . . . רוב בני עירנו עניים מרודים הם, לכן ימשלו פה קנאת
הדת, בערות, חשך ואפלה. . . . אבל לו ימצאו לחם ברחבה, אולי לא התגורו להשכלה,
ולבני עירנו היה אור במשכבתם. . . .

ד אדר.

אחרי אשר חלק לי מורי את שעורו היום, יצאתי אני ובן שמואל אתי התחצה.
הגה נער אחד לבוש בגדים קרועים ונעלים בלים עומד בשער החצר ובוכה ולסניו עללת
חורף קמנה ועליה חבית וסל. מה לך בנימין? שאל דוד בחמלה. הנער נתן בבכי
קולו: אנכי . . . אנכי שברתי בקבוק יין, אשר היה עלי להביא אל בית השר ק. אנכי
משכתי את הענלה, ידי קסאו מקור, הענלה התהפכה והבקבוק נשבר.
— בן מי זה העלם? שאלתי את דוד.

— בן שאול הוא, חרש עצים עני הגר בשכונתנו — ענני רעי. שאול השכיר
את בנו זה לאבינו במחיר שני דרכ לחדש, ומעשרו להוביל יין ושכר אל הקונים.
— ומדוע לא ילמדו אביו את אומנותו? האם בתוכלת היין והשכר ימצא חית
ידו בימים יבואו?

— אביו אינו רוצה בשום אומן לעשות את בנו זה לחרש עצים, כי האומנות
הזאת לא תחיה עוד את בעליה. רצון שאול הוא ללמד את בנו חרשת הברזל, יען כי
הגפחים ימצאו לחם ברחבה בכל ימות השנה, אבל הגפחים דורשים ממנו עשרה רויכ
בשכר למד המלאכה, ולשאול אין אף סרוסה אחת, לכן ילך הנער במל. . .
אני למדתי שני תלמידים עשירים שפת עבר, ואבי לא לקח מידי את הכסף אשר
שלמו לי, כי היה שמור בידי להספקת מחסורי אני, מונח בספקון בידי הרבנית. דברי
דוד האחרונים עוזרו בלבי את החפץ לבוא לישיע הנער, ואומר לרעי: עשרה דרכ —

סכום מצער הוא מאד. אני אתן חמשה ריב, ואתה החמשה הנותרים, ובן שאול יהיה לנפח. דוד שמח על הצעתי זאת. השעה משחקת לבנימין, אמר רעי: תמול ראיתי ברכה בשחוק הקלפים.

היום היה לי יום חפשי, כי באו מחותנים לבן הרב, ואני למדתי היום עם מורי בכפר, ולא בערב כאשר עד הנה. על כן לא חפצתי להחמיץ את הדבר ואבקש את רעי ללכת אל הנפחים ולדבר אתם על אודות בנימין.

כל הנפחים בעירנו דרשו שכר למד אומנותם יותר מעשרה ריב, על כן אמרנו ללכת אל הכפר הקרוב לעירנו, אל הנפח יצחק הגר שם.

בית יצחק הנפח עמד בעמק, בקרבת הנדר השומף בכפר הזה. לא הרחק מביתו עמד בית-מלאכתו. שמה לא מצאנו את יצחק, על כן שמנו פעמינו אל בית סגור. הבית היה רחב-ידים ושלושה חדרים מרוחים ונקיים בו. נער אחד יצא אלינו מחדרו וישאל לחפצנו. הוא היה קטן הקומה, אבל בריא וחסון כאלון. כל תוי פניו היו נסים מאד. פיו רחב, שפתותיו עבות, חוטמו עב, מצחו צר ושערות ראשו הקצרות שחורות כעורב. הוא היה לבוש בגד קצר ועב, מכנסיו תחובים במנעליו אשר עד הברכים הגיעו. כאשר נודע לו דבר בואנו, האיר אלינו פניו ויבקשנו לבוא לחדרו ויתן לנו כסאות לשבת. החדר היה ארוך והאור חדר אל תוכו דרך חלון גדול אחד היוצא אל הרחוב. אצל הקיר עמדה ספה מכוסה בשמיכת צמר נקיה, ואצלה ארון עץ. על השלחן היו מונחים ספרים, מפת-הארץ וכדור, נייר לבן ועליו צמח יבש שנתפרד לחלקיו, עטים ומטונה . . .

— אבי נסע היום אל הכפר הסמוך ומחר ישוב, אמר בן הנפח אלינו. ואני אקח דברים אתו על אודות הנער, ואקוה, כי יתרצה אבי ללמדהו את אומנותו במחיר אשר תאמרו.

דוד שאל את בן הנפח על דבר הספרים אשר ראה על השולחן.

— חפצי לבוא אל בית הספר לחכמת עבודת האדמה, אל הלשכה החמישית, כי בן שמונה עשרה שנה אנכי היום והלשכות הראשונות כבר סגורות לפני. הספרים האלה הם ספרי למד ומקרא. בארנו הזה — הוסיף לאמר, כפתחו לפנינו ארנו אחד — מונחים כל הצמחים, אשר לקטתים, יבשתים וסדרתים בימות הקיץ העבר, כל צמח וצמח למינהו ולמשפחתו. ופה — הוסיף עוד, בהראותו על ארון קטן שהיה תלוי מאחורי הדלת — פה ינותו הרמשים והשרצים, כל אחד לפי יחומו ותולדותיו. בימות הקיץ אלכדם, אמיתם בסם ממית ואתחכם על ראשי מחשים, ותחת כל שרץ אכתוב את שמו, את סדר היחס שלו, את המקום והיום אשר מצאתיו, למען לא יאבד זכרו מן העולם. שדה הקברות הזה מועיל הרבה לידיעת תורת הרמשים, — הוסיף בשחוק.

— ומה תעשה בחדשי התורף? שאלתי אני.

— בימות התורף אין לי כל עבודה בחוץ, ענה בן הנפח. אבל בסוף חרש אדר כבר יפרצו צמחים אחדים, כי יש צמחים אשר יעלו סרח תחת השלג; גם האנוז יסרח בתחלת ימי האביב. הראיתם את סרחי האנוז? סרחים יפים מאד...

— ובחדרי לא למדת מעולם? שאל דוד.

— גם בחדר למדתי, ענה הנפח בשחוק: שלשה ימים למדתי.

— שלשה ימים?

— אחרי כן ברחתי מן החדר, כי סרץ ריב ביני ובין מלמדי. הוא היה חלש

ומת לב, אבל אכזרי ונוקם, ותלמידיו יראו אותו מאד, כי ענשם קשה בכל יום. אימת מלמד לא בעתתי מעולם, כי בכפר היה מלמדי נער חלש, שלא השתחרר עלי בחזקה. ורק אחרי אשר העתיק אבי את משכנו מהכפר אשר נר בו מקודם אל הכפר הזה, הקרוב אל העיר מאד, החליט לתת אותי למלמד בעיר, גם שכן לי ארוחה על שלחני, ואך בימי שבתות ומועדים היה עלי לשוב אל בית אבי. ובכן, ישבתי ולמדתי נמרא, ומלמדי שוכב לנוח מעם, כי כן היה דרכו כל הימים לישון מעם אחרי ארוחת הצהרים. לרגעים הבטתי בעד החלון, כי היום היה יום צח ונעים, והחדר העיקר על נפשי ביום ההוא מאד. פתאם והנה ענלה עוכרת לפני החדר, ובענלה ראיתי את חברי אינן, אחד מנערי הכפר אשר עזבנו אך עתה. הגער הזה היה אמיץ לב, ויחד היינו מספסים ועולים על העצים לננוב אפרוחים וביצים מן הקנים; יחד לחמנו את אויבינו; יחד היינו לנים בשדה והמססים רעו על ידינו; יחד קראנו לפעמים את הספורים אשר היה נותן לנו מורה הכפר, כי אני והוא היינו תלמידים בבית הספר אשר בכפר, ואינן היה נער בעל כשרונות טובים; יחד היינו כל הימים ומאד אהבנו איש את רעהו. הוא ככה וגם אני בכיתי עת עזבתי את הכפר. שערנו נא בנפשכם, מה גדלה שמחתי בראותי אותו. במעוף עין אחד קפצתי מסקומי וארוץ אל רעי זה לדרוש לשלומי. גם הוא ראני וישמח מאד. הוא ספר לי את החדשות אשר נסלו בכפר מעת התפרדנו, ואני התאוננתי באזניו, כי עלי לשבת עתה כלוא כל היום בחדר, ואחרי אשר הבטיח לי לחכות עלי בערב בבית מלוני, שבתי לחדר. ובעת אשר שוחחתי עם רעי קם שאנן בחדר, כי כל התלמידים התגנשו אל החלון לראות, עם מי אדבר, והמלמד נעור משנתו. והי אך פתחתי את הדלת, והמלמד קפץ עלי ויחל להמסיר עלי מהלומות ברצועות אשר בידו. בראשונה נבהלתי מאד, ומגדל הכאב אבדו עשתונתי; אבל כרנע שבה אלי רוח בינתי. דחפתי את הרבי בכח גדול עד אשר נפל ארצה בקול יללה, ואני שמתי רגלי כאילות ואברה אל ביתי. אבי יאחבני מאד, כי בנו הבכור אני, על כן לא נתנני עוד ללכת אל החדר וישכור לי מלמד בכפר, והמלמד הזה למדני את כל הנתחן לדעת לבן ישראל.

אנכי ספרתי לשלמה — זה שמו של בן הנסח — כי גם אני חפץ לבוא אל בית הספר לעבודת האדמה, תאיתי לו את אבי, את מורי, את מכירי ומידעי, ובסוף דברי שאלתי, מאין בא לו החפץ לבוא אל בית הספר האנרונומי.

— הלא בין אכרים גדלתי כל הימים, השיבני, ולא לסלא הוא, כי התעוררה בלבי האהבה לעבודת האדמה. אנכי חרשתי, קצרתי חרעתי פעמים רבות, והאכרים הללוני על חריצות כפי. ובבית הספר — הוסיף שלמה — נלמד גם את הידיעות הנחוצות לעבודת האדמה, כי העבודה הזאת היא לא רק מלאכה, אך גם חכמה. אם ילמד האכר להתבונן אל רוח היום והתמורות אשר יעברו עליו, אל השמים וחליפותיהם, אל חיי היסמים והתולעים הקטנים, המועילים ומזיקים ליבול השדה, אז יהיה הוא המושל על האדמה, תחת אשר עתה עבד הוא לה ולא תמיד יראה ברכה בעמלו.

— ואיך לא יתנגד להספך? שאלתי אני.

— אבי חי ימים רבים בכפרים ואהב הוא את חיי האכר. אבי הוא נסח, אבל לו ראש חדש מחשבות, כי למד בנעוריו בשיבה, ורק בשנת השש עשרה לימי חייו לקחו אביו להיות לעוזר לו במלאכתו זו. עוד עתה ילמד אבי בימי שבתות ומועדים. עין יעקב, מדרש ומשניות, ולא נכתר ממנו, כי עובדי אדמה היו אבותינו מעולם. גם מלמד היה בביתנו ימים רבים, אשר השפיע על אבי לשבת והספך את לבו להקיר גם

את החכמות החיצוניות, כי גם גדולינו ונאונינו קנו להם חכמה ודעת. אולי אספר לכם בעת אחרת את תולדות מלמדי זה, אשר שמו לברכה בפי כל הימים.

זכרנו, כי עלינו לשוב הביתה, ונברך את שלמה ונצא.

— שלחו לי סתר את בנימין, אמר אלינו בצאתנו, ואני אדבר עליו עם אבי.

בשובי הביתה פנה אלי אבי ויאמר במנוחה:

— שמעתי כי לומד אתה את שפת הארץ. לחנם לא הגדת לי זאת, כי לא הייתי מסריעך מלמודך אלה. גם לרב ומורה הנראה נחוצות עתה ידיעות השפה וחשבון, והידיעות האלה אינן מתועות את האדם מן הדרך הישר. לא כן הספרים המטאים הנכתבים עברית. המה גומעים בנפש הנער את הכסירה ואת התאוות הנמכות. התרחק מן הביעור ואל תגע בספרים האלה, ואם לא תעשה כן והיית עדי אובד. ראה הוזהרתך! את אשר לא פללתי לשמוע שמעתי היום. האמנם לא יתנגד אבי לחכמה והשכלה? אבי ירא מאד את הספרים הכתובים עברית, וכפי הנראה, יניד לו לבו, כי ננעתי בם. מי יתן ויודע לו במהרה, כי כבר נתחמצתי, אז יעזוב את מחשבתו לעשותני לרב, ואולי גם ימלא את רצוני.

א' אייר.

תפלתי לא היתה לשוא. מצמוני לבי נבעו לאבי עוד פרס קייתי. עתה לא יעזו

עוד לחסום בעדי את הדרך אל ביהם לממשלה. אבל במחיר יקר מאד קניתי את הנצחון:

ביני ובין כל בית אבי מסריר עתה תהום עמוק, אשר אולי לא יסתם לעולם.

עד הנה היה הרב בודק לעתים לא רחוקות בארנו בנו ומחפש בו ספרים חיצונים.

אבל בארנו לא ננע מעולם, כי במה בי ובתומתי, על כן הנחתי בו למשמרת מכתבים

רבים ושיירים, גם ספרים חיצונים משופרא דשופרא. ומה נבהלתי בהקיצו שלשום כלילה

משנתי, והנה הרב עומד ובודק בארנו! במה מתחתתי עלי קו חשד בעיני הרב, אינני

יודע. אולי הגיעה גם לאוזני השמועה, כי תולך וכא אני לבן מנחם. הרב אסף את

שללו וילך לחדרו.

עתה יבוא הקץ לכל ספקותי — זאת היתה מחשבתי הראשונה — עתה ארע,

מה יהיה עמדי.

רב לי לסתוד מפני אבי. הוא יסוג אחור, אם יראה, כי גם לבנו יש רצון חזק

ואין את נפשו להכנע לפניו. סתר, סתר אצא לרשות עצמי. אבל מה אעשה, אם לא

יתן לי אבי את התעודות הרדשות לכניסתי לבית הספר? הלא הוא איש קשה עורף

ובראותו את אומץ רוחי ילך גם הוא אחי בקרי ולא יבטל רצוני מפני רצוני. ורנשות

תונה ויאוש התעוררו בי ויכריעו את נפשי תחתיהם. כל הלילה התהפכתי על משכבי

והשינה נדרה ממני.

אחרי תפלת הבוקר נקראתי אל חדר הרב.

— יוסף! אמר הרב באנחה. אנכי לקחתך אל ביתי, כי חשבתך לנער תמים

וישר דרך, גם אמרתי לסמוך ידי עליך, ואתה רמיתני וחסר מן הדרך הישר ותבחר

במינות ובהפקרות. ה' הוראה לללב יחזירך לחשובה, ואני — למה אשחית את דברי על

אוזן לא שומעת? אחת אבקש ממך, עזוב את ביתי. בני הוא, תתן ומציעים לו בכל יום

ענינים נכבדים עם עשירים וגדולי ארץ, ואם חלילה יודע להם, כי התחבר לאסיקורם,

ודיה גם הוא גם אני המאים. עזוב נא אותנו, ולמה נסבול בעונך?

הי צבוע, נוכל! חשבתי אז. האם לא תרע, כי בנך הוא שהסיר את לבי מאחרי התורה והאמונה? האם נעלם מאתך, כי עוד עתה קורא בנך ספרים חיצוניים כמוני היום? ולמי מי תתחשש? הלא אין איש אתנו. תפצתי להניד לו זאת, אבל אחרי חשבי מעט מצאתי כי לא אשם חברי בצביעות אביו, ומדוע אוכיר היום עונו?

בנפש נונה יצאתי מבית הרב ואשים פעמי אל בית אבי.

כאשר קרבתי אל הבית יצאה אמי לקראתי בחפזן ותאמר בלחש: אביך כועס מאד עליך, ואם תתראה לעיניו בעת זעם, אז יבך עד מות. יעבור יום, וקצמו יחלוף מעט, אז תבא הביתה. הוי! מה עשית, בני? למה המימות עלינו רעה רבה? אנה אלך? רנעים אחרים עמדתי על מקומי מבלי דעת מה לעשות. פתאם בא בלבי הרעיון — לברוח מן העיר.

— אעזבה את בית הורי, את עירי המלאה קנאים בוערים — חשבתי אז — אבוא לעיר אחרת; שמה אהיה חפשי, אמצא לי תלמידים עשירים ואמצא לחמי ברחבה, ומשכרי אשר אקבל אשכור לי מורה. וכאשר יראה אבי, כי ברחתי, אז לא יוסף עוד להתנגד לי, כי יירא . . . אבל אנה אברח? כל הדרכים היו שוים בעיני, ואשים פעמי בדרך העולה צלמונה.

כשתי שעות הלכתי ברנל. ראשי היה עלי כנלנל, והרעב הציקני מאד, כי לא בא אוכל לפי כל היום. ישבתי תחת אחד האילנות להגפוש. והנה עגלה הולכת וקרבה אלי. העגלה התנהגה בכבוד, כי היתה מעונה נחלים. על השקים שכב איש אחד, ובוהרימו את ראשו הכרתי את שלמה. מה מאד שמחתו לראותו, שלמה אחוז ברסן הסוס ויעצרתו מלכת. — אנה שמת פעמך? שאלני שלמה.

— מפני אבי אנכי בורח — עניתיו, ואספר לו את כל הקורות אותי.

— ייברח יעקב, זה הוא האמצעי האחד אשר ידע יעקב, אשר יבחר יעקב, בכל עת אשר תדביקתו הרעה — אמר שלמה בשחוק מהול בתונה. הגה בא המקרה אשר הבית עליו זה ימים רבים, ואתה אומר לברוח עתה! אנה תברח? הלא באין לך תעודת מסע יחזירך בדרך המלך לעיר מולדתך.

עתה ראיתי את משונתי. צדקת — ענית אני — הגני נוסע אתך הביתה. ישבתי אחר בעגלה ויחדיו נסענו עד כפר מעורו. בדרך ספר לי שלמה, כי עזב את מחשבותי לבוא לבית הספר האנרגומי, כי חלה אביו, ומחלתו אנושה, ועליו למלאות את מקום אביו. גם המלאכה תחיה את בעליה — הוסיף שלמה. רק על זאת צר לי, כי לא אוכל להתעסק בתורה וחכמה, כאשר עשיתי עד היום. אנחה עמיקה התפרצה מלבי.

אחרי אשר נפרדתי משלמה הלכתי הביתה, והפחד חלף הלך ממני, כי אחת אמרתי, ללחם את אבי בעד חירותי ולהסיר מעלי את עולו הכבד.

בנפש שקמה פתחתי את הדלת. אבי ישב אל השולחן, וכאשר ראני נודעזע מעט, אבל התחוק למשול ברוחו הסוער, ויאמר בקירות ובמנוחה מדומה:

— ברוך הבא, פילוסוף! הוודעת את, חנה, כי בנך כותב שירים ומכתבים לעלמות, כי היה למשורר ולפילוסוף גדול? גם הרב הראה לו היום כבוד גדול, כי גרשנו מביתו. אבי הריח עלי מרורים ונחזירי חוטמו החלו לרעוד מעט.

— נש חנה, בן מורת. למה תעמד כעני בפתח?

אנכי ננשתי בצעדים נסים אל השולחן. אבי הביט עלי בעינים תודרות. הוא ראה את מנחתי, וחמתו בערה בו כאש.

— אני אמרתי, כי בן מנחם ילמדך שפה וחשבון — אמר אבי ויקח חבל בידו: אבל הוא למדך להיות כופר בעיקר, לרדוף אחרי עלמות. הבה אראה! — קרא פתאום אבי בקול אדיר: יד מי תעוז. אני, אני אעקור משורש את האסיקורסות שלך. . .
— לא כפרתי בעיקר, לא רדפתי אחרי עלמות. . . מלבך ברית זאת — ענית.
— העוד תעז פניך נגדי? — וכדברו זאת החל להמסיר על ראשי מכות ומהלומות.
רב תהיה או — מת!

— נש הלאה, אכזרי! — קראתי אני וארחסו בכח. נסה נא לנעת בי אך עוד פעם אחת, ואלך. . . ואמיר את דתי. השמעת? עתה הכני נא!
אבי נשאר על מקומו כהלום רעם. 'אוייה! צעקה אמי ותתעלה. . .

כ"ד אב.

כבחלום אוכזר את אשר עבר עלי בימים האחרונים.
בין כל בני הנעדרים אשר עמדו למבחן בביהם האנורוני הייתי אני לבדי יהודי. שני ימים ארכו הבחינות. ביום השלישי בבוקר נדבקה המודעה, ועליה שמות המאשרים, אשר זכו להכנס. כל הלילה לא סגרתי את אשמורות עיני, ובבוקר קמתי ממשכבי והתפללתי. 'לא זכית להכנס לביהם! לא זכית! לחש קול באוזני, ולבי נתר ממקומו. ומה גדלה שמחתי כאשר נודע לי עים המודעה, כי נפל חלקי בין המאשרים! ברנע אחד נהפכתי לאיש אחר. כמעט לא האמנתי למראה עיני. כן, כן הדבר! שמי הוא: יוסף פדרס! כל אות ואות רקדה לפני בשמחה, על כל פנים אשר פגשתי בבקר הזה ראיתי שמחה והרחבת הרעת. גם העצים הרעננים, אשר עמדו בשתי שדרות ישרות לפני בית הספר, הכנר הגדול אשר השתרע מן העצים האלה והלאה במרחק רב מאד, השמש וקריה הנעימים, אשר שחקו בין עשבי הכנר — כל אלה הצמינו בעיני בבוקר הזה ברור וחדר מצוין, ביזי וחן שאין למעלה ממנו.

נער אחד, אשר זכה גם הוא להכנס, נגש אלי. 'פדרס! — אמר אלי הנער — האם אתה לברך סה, והוריד לא באו אתך? או. . . 'הוא לא כלה את דבריו. אולי חשב, כי מתו תורי, ולא תפץ להעציב את רוחי בזכרונות מרים. אנכי לא ענית לו, אבל דבריו העירו בקרבי מחשבות תונה. עתה זכרתי את אשר עבר עלי בימים האחרונים בבית הורי. אבי הביט עלי בקצף נסתר כל ימי הנסיונות, גם את התעודות מסרה לי אמי ימים אחדים לפני התחלת הנסיונות, כי אבי לא רצה לדבר אתי, והיא בכתה או, בכתה בלי הסונות. . . המה הקשיבו רב קשב לכל הגה היוצא מפי, ואם אנב אורחא התמלמו מפי דברים, אשר נתנו להם מקום לחשוב, כי לא עמדתי בנסיון, או ראיתי בעיניהם שמחה ותקוה. כל זאת זכרתי, ושמחתי התבלעה. מה מאוד קנאתי או בחברי המאשרים, אשר עמדו סה עמדי שמחים וצוחלים ודוריהם אתם מתבקשים אותם באהבה רבה. . .
כלי חמדה שבתי הביתה.

— מדוע ברשעת לכוא? שאלה אמי. שב לאכול, ואל נא תשכח ליטול את ידיך, אף כי תלמיד ביהם אתה.
את אבי לא ראיתי כל היום. אך שמעתי, כי הכה היום את תלמידיו באכזריות יתרה.

"חבת ציון" ו"ציוניות".

בירחים האחרונים הורגלנו לשמוע מפי רבים ולקרא במאמרי כתביהעת את השמות: ציוני, ציוניות או ציוניזם, תחת השמות: חובב ציון, חבת ציון שהשתמשו בהם לפני, מראשית תנועת ישוב א"י.

מה סיבו איפוא של הרעיון הנקרא בשם ציוניות, האם חבת-ציון הישנה וציוניות החדשה היינו הך ואין בין זו לזו אלא שני השם במקצת בלבד, או יש הבדל בין אלה שני השמות ולא ראי זה כראי זה? ובאופן האחרון, מה הוא הדבר המבדיל ביניהם? — השאלות האלה, העולות עתה על לב כל איש הרואה את התנועה הציונית בתמונתה החדשה, ראויות הן לשים אליהן לב.

אמנם לא קשה לכל מתבונן להוציא משפט, כי השמות האלה, חבת-ציון וציוניות, אינם שמות נרדפים. כמובן, לא נדבר בזה על עצם הוראתם הפילולוגית, כיא על המושג הכללי בהם באמת לפי השמוש הנגיל. אבל מה הוא ההבדל העקרי והיסודי המפריד ביניהם?

יש רואים את ההבדל בין שתי התנועות בחלק המדיני אשר ברעיון הציוני, כלומר: הציוניות באה להוסיף על חבת ציון את השאיפה למסרה מדינית, ליסוד מדינת היהודים בארץ אבותינו. אבל למסרה זו הן נשאו את נפשם גם הרבה מחוצ עוד מראשית תנועת הישוב, מהם היו אשר הביעו זאת בפה ובכתב בשפה ברורה, ויתרם רק רמזו עליה או צפנו את השאיפה הזאת בסתר לבם, משום עינא בישא, אחרי אשר לא יכלו להאמין כי קרובה תקומת לבוא. אמת כי הציוניים מאמינים, כנראה, באמונה שלמה, כי לא כבר הדבר מהם ויום בוא תקומת לא ירחק; אולם אמונה כזאת הלא עלולה היא להשתנות בהמשך הזמן, להתחזק בלב חריצ או, מה שיותר קרוב, להתרופף בלב הציוניים, ובכל אופן לא היא תוכל להיות לסימן מובהק להבדיל על ידה בין שתי מסלנות.

עוד פחות מזה אפשר לראות את ההבדל במדת הפעולה, ר"ל, במה שהציוניים שואפים ברוח כביר, ללכת בגדולות ולתפוס מרוכה, למען הגיע אל המסרה במהרה בקרוב, בעוד אשר חריצ זה דרכם לפעול רק פעולות קטנות, צנומות ודלות. הן גם כל חריצ הישנים, מלבד איזה מהם היוצאים מן הכלל, דינלו בשם אנשי המעשה ונפשם שואפת תמיד לעשות גדולות במדה מרובה, אך לדאבון דחם קצרי יד הם מהוציא לפעולה את אשר רחש לבם, המלא הצעות ועצות שונות על כל גדותיו; הם צעדו עד כה בדרך הישוב בצעדי חוסט, לא ממני שכך היא שמתם וכן צריך להיות לפי דעתם; אדרבה, אדיר חסדם בכל עת לצעוד בצעדי און, בצערי ענק, אך מבלי יכולת אנוסים היו להסתפק במעמם. ואם הציוניים באמת כהם חדש עמם והיכולת בידם להשיג כל חסין לבם מאת ממשלת חתרמא ולהגדיל ולהרחיב את הישוב במדה גדולה בזמן קצר, הלא חריצ הישנים,

כמובן, ישמחו על כל זאת מאד ויראו בהציוניים רק חברים חדשים, אשר נספתו אל דגלם הישן ועושים בפועל מה שהם רצו לעשות ולא יכלו.

ובכן, לא במטרה המדינית ואף לא בגודל מדת הפעולה אפשר לציין בדיוק את ההבדל העקרי שבין חבת ציון חצינויות, ובכל זאת יש הבדל גדול בין שני אלה, אך נחזיק לפי דעתנו לבקש אותו בעומק המובן הפנימי של שתי התנועות.

מה הוא היסוד הראשי של חבת ציון? אין מנמנתו בזה להרחיב הדברים ולפרש ביתר באור את המפורש כבר די והותר. הרבה מאמרים נכתבו עיר עצם הרעיון של ישוב א"י מראשית התנועה, לפני שבע עשרה שנה, עד היום, וכמדומנו כי כבר התבררו והתלבנו הדברים בעיקרם לכל איש המוכשר לקלוט איזה רעיון במחש. חובבי ציון — לא המכונים בשם זה, מפני שמשלמים סכום ידוע בשנה לקופת העד, כי אלה אשר הרעיון באמת יקר בעיניהם ומסורים לו בכל לבנם — מבינים בהכרה ברורה פחות או יותר, כי לא זאת היא מנמט הישוב, לאסוף נדחי ישראל מכל הארצות ולהמציא פרנסה להעניים והאביזונים המבקשים לחם ואין; כי להישוב, מלבד מטרה רחוקה לאחריית הימים, היא קבוצ גליות, יש מטרה יותר קרובה: לבנות בית נאמן ללאום ישראל ורחו, ליסד מקלט בטוח למגלות היהדות האוכרות והגדחות. עיני האנשים אורבי עמם נפקחו לראות, כי סכת היהדות, אשר החזיקה מעמד זה אלפי שנה בכל הסופות והסערות הגדולות, מלאה פריצים וכמעט עומדת לנפול; רגש הדת, שהחזיק בה בשנות רעה, לא נכחו או כחו עתה, ורגש הלאום עוד חלש הוא ואין אונים ואי אפשר להשען עליו. חובבי עמם אלה הכירו, כי בזמן החדש, בצאת ישראל ורחו מטיצור הניסו, אי לה להיהדות העלובה בגלותה גם בימי רעה וגם בימי טובה: בימי טובה יצאוה בניה, באות נפשם ישאפו כל החיות שבקולם ורק רוחה זרה להם; ובימי רעה אמנם לפעמים, מעו יצא מתוך רשבו איזה בנים לגבולם, לתבב ולהזקיר את קניני הרוח של עמם, אבל הרגשות האלה, החלשים בזמן וברוחות המגשבות בעולם, לא יתקמו הרבה בחוקם ומהרם ופעולתם הטובה לא תמשך לאורך ימים. בכל אופן קצרי יד הם קומץ הלאומיים העכרים להוציא לפעולה בארצות סוזריהם איזה דבר קים שיש בו ממש למוכח רוח הלאום והיהדות, כי לא בידם טובה והרבה מעצורים ומכשולים על דרכם גם מחוץ גם מפנים . . . והלאומיים האלה מאמינים הם באמונה שלמה, כי יעקב לא מת' ורוח ישראל סבא עוד לא נס ליחו ועוד מוכשר הוא לעשות גדולות אם יתנו לו להתפתח בראי בארץ סבעי. והנה התקוה משחקת לפניהם, כי שם בארץ אבותם תעלה ביד חלוצי בני ישראל ליסד מרכז לאומי מלא חיים ועוז; שם רוח הלאומיות העתיקה תתקע לה יתר במקום נאמן ולא תוסף להיות תלוייה באויר על כלימה, והיהדות אשר נוע תנוע הארץ תתהיה במדינת הגולה תמשוך לה שפע וניקה מן השורש ותתגלה בכל הודה וכבודה. לב הלאומיים האלה מלא אמונה ותקוה, כי יבוא יום ומציון תצא תורה באמת וחכמת ישראל מארץ ישראל. כהלך נפשם יתארו לפנייהם במחזה, כי בארץ אבותם יוסדו בתי ספר בינונים וגם נבזרים לפי רוח הלאום, כי שם תסרח ספרות מלאה ורחבה, אשר תשפיע מרוחה גם על בני הגולה, ותחת הספרות האשכנזית ישאבו דורשי חכמת ישראל מהספרות המקורית בשפה הלאומית, אשר גם היא תתפתח ותשוב לתחיה שלמה כמו עמה העתיק, בקצרה, החיים הלאומיים יתפתחו בדרך טבעי ומקורי, והיו למופת גם לתפוצות הגולה.

הלאומיים בעלי האידאליים האלה נקראו באמת ובצדקה חובבי ציון, כי אמנם חבתם לציין, לכל קניני רוח ישראל הקשורים בשם זה, חבה יתרה היא, הממלאה את

כל לבם. הרבה מכשולים נוראים פגשו על דרך הישוב בארץ אבותיהם. אשר כל ההתחלות בה קשות יותר מדי — והם, למרות כל אלה, לא נסוגו אחור וישארו נאמנים וסבורים להרעיון, וכל קרבן לא יגרל בעיניהם, בהיות המסרה האחרונה, שאליה הם נושאים את נפשם, רבת ערך עד מאד וכל חפצים לא ישוו בה.

אבל לא כל אלה אשר דרשו את העמינרציה לשבח בעת הולד תנועת הישוב היה לבם מלא נענועים לציון ורגשות תבה לקניני הרוח של עם ישראל. מלבד ההמון הרב אשר מהר לנוס מתוך ההסכה וירחיקו ללכת לעבר ים האמלנטי, בשמעם כי יש שבר בארץ החדשה, מלבד ההמון הזה אשר חתרו למצוא רק מקום מקלט ומרעה טוב לנפשם מבלי בקש חשבונות רבים, — התעוררו גם הרבה משכילים, ביחוד מבני הנעורים, ויריסו את דגל היציאה לארצות הברית. מה להם לבני אירופא ולקרן זוית חשכה בקצה אודא? אם נתרץ לעזוב את אירופא יש להמירה רק באמריקא, ארץ התפוש והדרור. הצעירים הנאורים האלה שבו אמנם אל עמם, אל היהודים הנדרסים, אבל לא אל היהדות; האחרונה לא חדלה להיות בעיניהם הברה ריקה, איזה דבר הבל שאין בו משם. ודע נחשבו בעיניהם למודרי אור, לנסוגי-אחור, הנוסרים בעיקר השכלת המאה היש. ציון, שפת עבר, תורת ישראל, חכמת ישראל — כל זה כמו זר נחשב להם, אמרים ריקים שלא יכלו לפעול פעולה כל שהיא לא על מחם ולא על לבם. הם נשאו את נפשם רק להוציא אנשים אמללים מאפלה לאור גדול, מעברות לתרות נמורה; שם בארץ התפוש תחינה העצמות היבשות, שם היהודים האוכרים והגדחים ירימו ראש והלכו בקטנה וקטנה ככל האדם, שם יחיו חיי אור בתור עושי מלאכה או פועלים בעלי זכויות שלמות. ובכן היתה בישראל מפלגה אמיריקנית. יש מהאמיריקנים האלה אשר גם הם, כדע, החזיקו במעוז רעיון עבודת האדמה, ודעיון הזה לקח את לבם ועודרם לדרוש דרשות נאות ונלהבות עיר ערך האידאיה הנשגבה. להפוך נמשות. שואפי רוח לעובדי אדמה אוכלי יגיע כפיהם, יש אשר הרחיקו ללכת עוד הלאה ותשאם רוחם לתאר בחיזונם גם מדינה יהודית מיוחדת הנספחת למדינות הברית. אבל מה הדמות אשר ערכו למדינת היהודים ההיא? המדינה היתה דומה בכל פרטיה לשאר מדינות הברית, אין נגרע דבר: השפה המדוברת — שפת אנגליא, המנהגים — על מדהת אמיריקא, בתי הספר, בתי התפלה וכדומה — הכל לפי הרוח השורר באמיריקא; לתורה אין זכר ורמז קל, לשפת עבר אין סימן. הכל נשכח ואין דורש אל המתים.

בקצרה, האמיריקנים לא הרגישו בקרבם כל קשר ואחידה בעבר של עם ישראל ולא עלה על לבם אף רגע שיש צורך חסין בקשר כזה לבני העם, אשר שלומם וסובתם דרשו בלב תמים, כאלו יש להם דבר עם קמן שנוגד או עם חסר היולי שאין לו עוד כל צורה.

לא ארכו הימים וחבילת האמיריקנים נתפרדה, משבות עובדי אדמה בארצות הברית לא הצליחו. האימיגרנטים הרבים החישבו בנישות חדשות בערים הגדולות ויחרסו נפשם למלחמת הקיום ככל פרטיה הנוראים, וכמעט נחבא קול נושאי דגל הרעיון של ישוב אמיריקא. — במשך הזמן עלה על שפת לשון, ולפעמים היה גם לשיחה בהענותים, רעיון יסוד משבות בקנדה, בדרום אפריקא או באוסטרליא, ולזמן קצר צמחו בקרבנו קנדיים, אפריקנים ואוסטרליים נלהבים. אבל כל אלה היו רק כמלאכי נהר דינור. כל התנועות מסין זה היו קלות ביותר וכמעט כלתי נכרות, ולעמדת שבאו כן חלמו מבלי השאיר אחריהן כל רושם.

ותנה לפני ארבע שנים עברה הרנה במחנה ישראל, כי נוהל חדש חסיע אשר כמרו לא קם, והוא הקדיש אלפי רכבות להרשיב את בני ישראל — בארגנטינא, ופתאום, כמו בתנופת שרכיט קסם, פרו ורכו בעמנו חובבי ארגנטינא או ארגנטיניים. אנשים שלא ידעו את הארץ מה היא, אנשים אשר גם השם ארגנטינא הגיע לאזנם כמעט כמעט הראשונה בימי חייהם, התלהבו במדרגה היותר גבוהה, ובקל חוצב להבות היו מרבים לספר בשבח הארץ, נחלת יעקב החרשה, ובגודל הרעיון של ישוב ארגנטינא. גם רבים ממחנה חיצו, אלה אשר דבקתם בציון לא היתה שלמה ורעיון ישוב אי לא לקח את לבם בכל מובנו הרחב, — אף הם כחשו בארץ הצבי, מאסו, מי השלוח התולכים לאסר, ויעזבו את הרגל הישן ויעבירו קול קריאה: בית יעקב, לבו נולכה לארץ תבחירה החרשה, ארץ זבת חלב ודבש באמת! מה להם ולציון ולהפעולה הרלה והגמית? שם בארץ צבי החרשה צוה ה' את הברכה, שם תצמחה מרשבות בהמון רב, אשה אתר רעותה, ורכבות יהודים יתערו כאורח רענן וידו חיי אושר. ולא מעטים היו אשר הנבירו לרוח דמיונם ויתארו לפנייהם קבץ נליות בארגנטינא וגם, מדינת היהודים עוזכה בכל, וחובבי ציון האמתים? הם אמנם לא נהפכו בן לילה לחובבי ארגנטינא, אבל גם לא עמדו מנגד לתנועה החדשה; אדרבה, לבם הגה אך ברכה לראש הנדיב הגדול אשר הקדיש הונו העצום למטבת אחיו היהודים. אולם הם התאמצו להראות את ההבדל שבין ישוב אי לישוב ארגנטינא, לבאר ולברר, כי שתי רשויות הן ואין אחת נוגעת בחברתה, כי גם הגדול בגדירים לא יוכל להצמיה מארגנטינא תשועת ישראל בתור לאום מיוחד ולא כוח תרוע היהדות.

תנועת ארגנטינא אף היא לא ארכה זמן רב, לדאבן לב כל חובבי עמנו מכל המסלנות, עלה הארכה ויכם את עין הארץ ההיא וכל התקוות המזהירות שם כלו כעשן. למראה המכשולים הראשונים חדר לב חובבי ארגנטינא ותבתם חלפה כליל. וקרוב להעת ההיא נולד בלב היר הרצל העיון, מדינת היהודים, כרפואה בדוקה למחלת האנטיסמיטיסמוס, אשר נברה מאד בארץ, והתרה נמורה לשאלת היהודים, התולכת ומסתבכת. הרעיון הזה, כאשר אמרנו, לא חדש הוא, ועוד לפני זה כבר הרה והנה אותו לב רבים; אך היר הרצל הביע את מחשבתו בשפה ברורה ובפרטות יתרה, והעיקר, כי בצאת המהברת, מדינת היהודים כבר היתה האדמה במערב אירופא מפותחת ומשודרה לא מעט ומוכשרת יותר לקבל זרע כזה, ולכן נספחו רבים אל התנועה החדשה. איפה תהיה מדינת היהודים? אחת היא אם פה או שם, העיקר הוא, כי נחצה מדינה מיוחדת לאלה היהודים אשר לא יוכלו ולא יאבו להתבולל בעמים. לו הצליח ישוב ארגנטינא ובעת כתיבת המהברת, מדינת היהודים הגיעו לאירופא שמועת מוכות משם, או אולי היה המחבר נוטה באופן יותר מחלש לצד ארגנטינא, ותחת, ציוניות ראו עתה עינינו תנועה גדולה של, ארגנטיניות, במובן רחב, אבל בימים ההם לא באו מהתם בשורות משמחות לב ביותר, לכן הניח כראשונה היר הרצל את שאלת המקום, שבו תוסד מדינת היהודים, בלי פתרון מחלט, כדבר הצריך עיון. בכלל היתה התנועה החדשה בתחלתה נודעה לא בשם, ציוניות, כיא בשם, הרצלזיזמוס, רק אחרי כן, כאשר מצד אחד רבו הידיעות המעציבות הבאות מארגנטינא, אשר הוכיחו למדי, כי לא זה הדרך למדינת היהודים, ומהצד השני נוכח היר הרצל, בצאתו אל אחירי ובפנותו אל העם (אחרי אשר נסה בראשונה לדבר על לב אלופי העם בעלי ההון ולא מצא אונים קשובות), כי הנמיה לציון נברה בכל רבים, — רק אז קבלה התנועה החדשה צורה קבועה ותהי לציוניות.

על פי האמור למעלה נקל להוציא משפט, כי הרבה מחלוקים חלק בתנועה החדשה הזאת היו לציוניים רק בתוך יד המסכות התקפות; כי בעצם הרבה, הציוניות במהותה, בלי תשדוכת, חבת ציון, יש בה רק כל אותם היסודות אשר מהם הרכבו לפני זה האמירקניות והארנגמנטיות כמוכנן הרבה, אך מקום הוצאת הרעיון למעולה נתקם בתוקף המקרים לאדמת ציון.

חבה להיהדות, לתורת ישראל ושפתו ושאר קניני רוח, וחפץ אדיר ליסד מקלט במחל לכל הסגולות האלה על אדמת ארץ אבותינו — את היסודות האלה תמצאו בחבת ציון בכל תקופה, אבל בציוניות אינם יסודות עצמיים, וגם אם נמצאים בה לפעמים, אינם אלא כדבר מסל, ובכל אופן רל חלקם בערך לשאר היסודות הלוקחים מקום בראש. למען נוכל להכיר בהכרה יותר ברורה ובאופן יותר בולט את ההבדל הזה שבין חבת ציון לציוניות, ננסה נא לתאר לפנינו שני מחוזות בחיים, שאינם במציאות, ונראה מה היה יחס חבת ציון ויחס הציוניות אליהם.

נצייר לנו כי רוח אמת ומישרים עברה ותמהר את שמי ישראל המכוסים עתה בעב הענן וחרה לעמנו שמש צדקה כנבורתה ולכל בני ישראל אור בכל מושבותם, למצער בארצות אירוסא הנאורות; אין ספק ואין צוחה, תמו הקנאה והשנאה לאחינו מלכות בני הגבר והאנטיסמיסמוס בכלל נעקר מן העולם עד נצח. חקי הארץ לא יבדילו במאומה בין ישראל לעמים, לא רק על הגליון, כי גם הלכה למעשה, והעניות הנוראה אף היא יצאה מרחוב היהודים, מה תעשה או הציוניות? היא לא תמצא לעת כואת מזון לנפשה ולא תוכל להתקיים. הן אותם החומים הרקים והרפים, אשר קשרו את האמירקניים בשעתם לאמיריקא הצפונית ואת הארנגמנטיים לארנגמנטא, הם הם הקושרים לציון גם את אלה הציוניים שאינם חריצ, וחומים כאלה נכונים להתנתק מקרני שמש צדקה כאשר ינתק פחיל הנעזרת בהריחו אש, אם אין מכה, למה זה לבקש רפואות בקצה ארץ? אם אין צרת ישראל, אין ציוניות. אם יש את נפשכם להרגיל את היהודים לעבודת הגוף בכלל ולעבודת האדמה בפרט, הלא כל הארץ לפניכם ואין מכלים דבר, ומדינת היהודים למה היא ומה בצע בה, אם אי כבר התפשטה בכל הארצות ואך טוב לישראל בכל מקום? לא כן חבת ציון, היא לא מסי האנטיסמיסטים היא חיה ולא בצרת ישראל תלוי קיומה. היא תדאג לא רק לכבשה העומדת בין שבעים ואבים, כי גם בימי טובה, באין זאבים, ואולי עוד יותר בימים כאלה, כאשר ישמן ישרון ויבעש בלאומיותו, תרגיש חבת ציון בכל תוקף נחיצות מקלט נאמן ובמחל לרוח הלאום, לסגולות היהדות.

הנה שמענו, למשל, אחד מחריצי אומר, כי מדינת היהודים תוכל רק או להמציא מנחה לעם ישראל, כשהצדק העולמי ישב לכסא וימשל בחיי העמים והמדינות (השליח II ע' 569). אמנם רוב חריצי לא יסכימו לדבריו ויאמינו כי קרובה ישועת ישראל לבוא במדינתו, אבל בכל אופן חריצי כלם ברעה אחת, כי גם באחרית הימים כאשר תמלא הארץ דעה ונר זאב עם כבש ושאלת היהודים לא תהיה בעולם, אף אז שאלת היהדות תמצא פתונה רק בא"י. אולם הציוניים יענו ויאמרו, כי בתקופת־הזהב ההיא אין חסן עוד במדינת היהודים וממילא גם בציוניות.

עוד נצייר לנו בדמיון חזיון אחר: גרמה בנפשנו, כי הצליח הרבה מאד להגיע על נקלה אל מסרת מדינת היהודים; כל המכשולים הורמו וכל המעקשים הושמו למישרו, גם השולמן גם יתר המשלים האדירים נתנו הסכמה נמרזה לזה — ומדינת היהודים קמה ונהיתה בא"י. אבל המדינה הזאת דומה לאחת המדינות באירופא בכל

סרטיה, בבתי ספריה ובתי תפלותיה, במנהגיה וכל הליכותיה, גם השפה השוררת שם היא אחת לשונות אירוסא, או שפה חדשה, למשל עספירנמו, וכדומה. בקצרה, יש מדינת היהודים, אך היא מדינה יהודית רק בשמה בלבד, כי אין שם כל סימן וחזר ליהדות. והנה הציוניות, אשר סוף סוף היהדות בעיניה לא העיקר, כיא דבר מסל, מוצאה לה קורת רוח במדינה כזאת ושמה היא בנצחונה, כי ממרתה הרשנה, אבל חבת ציון לא תשבע נחת במדינת היהודים בתמונתה זאת ולא תוכל לראות בה גם צל משאת נפשה. לא, לא לציון כזאת יתפללו חרצ ולא אליה ישאו נפשם בחבה יתרה. חרצ מנמט פניהם למצוא בציון לא רק רמזות הנף, כיא גם רמזות הנפש, לא רק ארץ מקלט ליהודים האובדים, כיא גם לרוח הלאום והיהדות, והמטרה האחרונה חביבה עליהם ביחוד. כמו האיש הפרטי בן העם כלו, אם יאמרו לאדם, כי יש תחבולה אשר בה יוכל להתהפך סתאום לאיש אחר, אך לא יזכר ראשונות ולא ידע טאומה את אשר עבר עליו בימי חייו הקודמים, — החפץ יחפץ האיש בתחבולה הזאת, אף אם במזח יהיה כי בצורתו החדשה ינדלו כבודו וחכמתו ועשרו שבעתים? הן אם יספק התליל המקשר את ההוה בהעבר, או, האני הזה כבר עבר ובטל מן העולם ועל מקומו בא, אני אחר שאין לו כל יחס להראשון, וכן הרבר בעם, כל עם אשר יתקן אצלו החוש המקשרו בהעבר שלו ויחדל לשאוף יניקה מן השורש העתיק, עם כזה, אם אפשר לו עוד לחיות, אינו עוד אותו העם אשר היה לפניו, כיא בריה אחרת חדשה. לחרצ כל ישעם וחסעם הוא תחית העם הקרוב ללבם, העם שהם עצם מעצמיו, חלק, האני שלו, — ולא לברוא עם חדש מן האברים הנסדרים והמסודרים של עם ישראל.

זה הוא לרעתנו ההבדל בין, חבת ציון, לציוניות. אבל מכל זה לא נוציא משפט, כי חרצ וציוניים לא יוכלו לתת יד איש לאחיו ולעבוד שכם אחר. חבת ציון וציוניות אמנם נבדלות הן לא במעם, אבל בעצם אינן שני כחות מתנגדים; אדרבה, יש הרבה נקודות משותפות לשתיהן. אמת כי חרצ לא יוכלו לוותר משלהם, הם לא יתפצו ולא יוכלו לחלליש את חבתם לקניי הרוח של עמנו ולסגולות היהדות; אולם הציוניים גם לא ידרשו כזאת מהם, ולא עוד אלא שיש לקוות, כי הציוניים, אשר סוף סוף עבודתם היא על אדמת ישראל, יתקרבו יותר ויותר לנכול חבת ציון. תשובה אל היהדות — הקול הזה נשמע כבר לפעמים גם עתה מפי הציוניים, ואף כי לא תמיד הוא יוצא מן הלב, ואולי יש בו מעט משום הברה יפה למשוך את הלבבות, אך יש לנו רשות לקוות, כי מתוך שלא לשמה יבואו לשמה, כי חפץ התשובה אל היהדות יתחזק באמת בלב כל הציוניים, ולא ירחק היום אשר בו תתמלא הציוניות כל החסר לה עתה והיתה לחבת ציון נמורה ושלמה.

י"ח רבניצקי.

ש ב ר י ם .

I.

"גויים ואלהיו".

הימים ההם, שאני זוכר עתה, ימי ה.ה.שכלה במאור עלומי. שם, בעיר קטנה היושבת לבטח בקרן זווית נשכחה, והררים בה מאז ומקדם בישרם יתהלכו, מבלי שאול הרבה ומבלי בקש חשבונות רבים; — שם אנכי מפריע את הרממה בגלי השכלתי, אנכי לכדי ...

הגני משכים ומעריב לבית המדרש ומאחר לשבת, הגני שוקד על דלתות התורה שבעל פה, הגני עוסק בגנלה ונסתר, בספרי הלכה ויראים, בחסידות וספורי מעשיות ככל אדם אשר מסביב לי, ובכל אלה לבי כל עמי. —

כמו יד נעלמה היתה בי, והיא משכנת אותי הלאה, למה לפנים, למה למעלה, ואני מתחמק בחודין ובספקין וקורא ב.ספרים חצונים, בספרים שבכל ערב שבת מוכאים לי חרש מתין לעיר, ואיש לא ידע את הרבר. והספרים הקטנים הללו סותרים את הספרים הגדולים שבבית המדרש ובבית אבי, מאריה דאתרא.

בלילה, בלכתי לכדי מבית המדרש הביתה בתוך רחובות העיר שישנה שנתה, ורק שמי התכלת הכהה אשר סמל נשקמו בהדרג עם כוכבי השרת, אז יתעורר בי הרה, ואני מרגיש מלוא העולם אשר מעבר ל.ארבע אמות הצרות; והעולם הוא גדול ורם ורחב מ.כמו שכתוב: עד עתה ידעתי שהשמים מספרים כבוד אל רק מפני שמקרא מסודש הוא; עתה הגני שומע בחרש את הנוסח עצמו והוא נכנס בי עמוק עמוק.

גם כדי שבת בשבת, בנוח בביתנו. הנשמה היתרה, הגרות מאירים והשלחנות יעמו לבנים, אז הגני מרגיש בקרבי כעין בליון־נפש, כעין צמאון לאור החכמה והרחבת הרעת.

ולפרקים יש שאני מפליג ומקצץ בנפישות. אז הגני חושב את כל האנשים אשר מסביב לי, עם ספריהם ומעשיהם, כתועים בתהו לא דרך, כרחוקים מחיי עולם... מחשבות ודח כאלה הגני חושב גם על הורי ועל הקרובים אלי, ולבי יכני על אשר ארהיב עוז בנפשי לחשוב כזאת. לבי יכני, ובכל זאת איני יכול לעצור ברוחי, והגני חזק ודורש במספלא ומכוסה.

ובעוד אנכי שרוי בין המצרים ונפשי לא תדע שלו, ע"י המחקר מצד זה והמסורה מצד זה, אלי דבר יגנב, כי שם במרחקים חי איש יושב אוהל, פלוסוף אלהי עמוק, והוא הורה דעה את ג.בוכי הזמן... ודבריו שנמצאו בבית נגזו לאחר מותו נתפרסמו בעולם בספר מיוחד, והספר הוא יקר המציאות, מצוי רק אצל אחד בעיר, במסתרים, כי נוראים דברי הספר, עמוקים מתוכם.

וחשוקה עזה התלקחה בי לקחת תורה מסיו ולדמוק על .שעירי.

ובימים ההם כבר החל אבי להשגיח עלי ב.שבע עינים ולהתבונן על מחשבותי וספרי מינים שנשדו מחיקי. וכל אשר הוסיף הוא לשים לי לב, כן הוספתי אני להסתיר את עצמי ואת הנתירוחי ממנו; ואחי בעיני כאיש הנמשא בעמקי לבו סוד נורא... ואז תוכא אלי, חדר לפנים מחדר, ספר מרובע ישן. והמביא הוא איש עתי שלוקח משכרתו ושנשבע לי בחיי ראשו, שהדבר יהיה שמור אצלו.

ואנכי התחלתי ושמרתי את מפתח, למען לא תפריעני עין צוסייה. ראשי עלי יכאב — שקרתי — הוציאו כל איש מעלי.

ושם בחדרי הקמן, אצל החלון הקמן המכוסה מסך לבן, אני שוכב וקורא באימה, בולע מה שאני מבין ומרגיש מה שאינני מבין.

מבחין יהום הרוח ויכה בכח על חלונאי; ומכפנים נלי נפשי ינאו מפני תגרת המחשבות העמוקות, הדעות הנוראות, שאני רואה אותן כמעט בעין בשר, ומכה להן יראה להן...

הנה הסלם לאלהים! הנני עולה לאט לאט ברגשי סוד ותמהון גם יחד. כזאת לא ידעתי ולא שערתי עד הנה. הנני כאיש נעור משנתו, כמקיץ לתחייה.

בחזק יהום הרוח, ואנכי דונה על יד השער: גויים ואלהיו. ואני קורא בעין, במנות נפש נלחצה, אקרא ואסחד, אסחד וארנע; וכמעט אני רואה את שפתי הזקן דובכות לפני:

תדע ותשכיל, שמה שקראנוהו רוח הכולל לאומה אומה, הוא מה שיקרא בתורה ובנביאים הראשונים בלשון תחלת המחשבה אלהי האומה, ובדברי בעלי החזיון והחכמים שכאו אחריהם — שר האומה; היינו שלקחו כלל הרוחניות המתמשש ונובר באומה אומה ושמו אותו לעצם ולדבר מיוחד בשם ותוארים מיוחדים לו. וראו שכמו ששלך האומה הוא המקשר ומיחד אותה בחיצוני ולעניים, כן אלהות שלה, היא המיחד ומקשר אותה בפנימיותה גם במקום גם בזמן סדור לדור. זה ציור התבוני של הענין המחשבי הנזכר... זה סוד. או כפי דבורנו ציור התבוני, של הרבירים: ושכנתי בתוכם, כי אתכם אני, ורוחי עומדת בתוכם, וסוד השם שכינה, והדבור שכינה בישראל...

סוד ושכנתי בתוכם! — סוד השם שכינה! — רנשות לא ידעתם מתמול שלשום תוקמים עלי מכל צד, כמו באים מעבר לים, ממקום נעלם; לבי סוער, מחשיך ומאיר, ונפשי כמתמוגגת, כיראה, כנדהמת... הנני מרגיש, שהרכה נשתנה בי ברנע זה, שהרכה אברתי וגם הרכה מצאתי...

בחזק יהום הרוח ולי יקצר המצע מהשתרע... הלאה הלאה רוחי ישאני, ואני ממחר לצאת.

היום רד, חדלה המית הרוח, שלוח עולמים שוכנת בכל, והסדר יוצא יחיד בלבנת פניו. הכל נראה לי בפנים אחרות, הכל לא כתמול שלשום.

כבר התקדש היום, ואני ממחר לבית הכנסת. בעצלותי הנני עולה בשלבי ובלב-חדר הנני מתגנב פנימה.

לכו נרננה! נשמע קול הקהל, — ואני יראתי בפצותי, יראתי פן יראה על פני את אשר אתי, את אשר קרה לנפשי.

והוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתר, — ואני מהדרר בגויים ואלהיו, בסוד ושכנתי בתוכם.

והם לא ידעו דרכי...

II.

בדרך רחוקה.

בערב שבת היה הדבר, בעוד היום גדול.

אחר שרחצנו, אני ואחי ואחיותי, במים חמים והחלפנו את מלבושינו, תחבה לי אמי בכפי אנורה בת עשרים, לאמור: לכו בני וקנו לכם מסעמים והיטיבו לבכם! בכור לנחלה הגני, ועיב שמתני לנוכר. אבל זאת הפעם לא מלאתי מלאכותי באמנה... פייסתי את הקטנים בפתוחי חותם, בכפתורים וצעצועים, והם, אם כי בקושי גדול, ותרזו על חלקם.

לכדי הגני עתה בעל ההון הרב. הגני רץ לבית המדרש, להמוכר ספרים הראשון שראיתי בימי הבלי, העומד שם אחורי הבימה ועוסק כמשא ומתן. ולו יש רב — ספרים וסדורים, תחנות וירמלקאות, מגורות נחושת ורצועות, גם גדולות יכולים לקנות אצלו. לכל מי שעלה בידו מספר זוני יתן איזה חפץ; וככל זאת, אחרי תום המשא ומתן, לו הכסף ולו גם החפצים. גם לבי יסיתי להוציא גורל, אולי אצליה. אבל תיכף נחמתי והגני נותן לו מעות וקונה הימנו ספר קטן במעטפה אדומה: 'יוסיפון'.

הספר הוא דק ומעוך, ואותיות רשיי שלו ממושמשות, ואיני יודע כלל, מדוע אני קנה זה ולא אחר.

ואו אני הולך ויושב לי מאחורי התנור והגני מתחיל לקרות בספרי. והדברים בו ארוכים. הספרים מושכים את לבי. ואני קורא הדורות מראש, מששת ימי בראשית, מדרד הפלגה, שמעון ולוי, מלחמת בני יעקב, דברי ימי הכנענים, עשרת השבטים, נוראותיו של אלכסנדר מוקדון, קורות מלכי פרס ומדי, גלות יהודה — והכל חי ועובר לפני כבמחזה; הגני איש מלחמה, עומד ונלחם בחרבי ובקשת; הגני תועה במדברות, מלווה את אלכסנדר הגדול, — והוא רוכב על סוס אדיר, והסוס דוהר ומפזיז קצף... אנחנו הולכים הלאה הלאה, להודו; עוד מעט והגני באים אל הארץ פנימה, עוד עלינו לעבור את הנדר, אבל בני הצבא אינם רוצים ללכת עוד. עוד שעל אחד אל הנצחון, עוד שעל, ומלכנו אלכסנדר אנוס לסגת אחור... ואו יקח אבן ויחרת עליה ביד רועדת: אני אלכסנדר הגדול יצאתי — באתי — הגני שב...

ברדת היום, גם בקבלת שבת, בשלום עליכם, בקדוש היין, ועל סיר הדגים — לבי כל עמי... הגני במדברות, בשדה-יקרב, הגני לוקח אבן גדולה על ראשי, כיתודה, להשליכה על כל מצרים...

— מה לך בני? ידאנ לי אבי.

— אין דבר, מכחש לו.

בעינים כלות אני מחכה עד לאחר ברכת המזון. הורי הלכו להם אל חדר המשות. אחי ואחיותי גם הם כבר נמו שנתם, ואני נשאר לבדי וקורא ביוסיפון לאור הנר...

ולבי מלא על כל נדחותי.

הנה נצחונות המכבים, יהודה המכבי ונבורותיו. מלחמת האחים, תורקנוס התם, הרומים, האדומים, אנטיסטר, הורדוס, ריב ביתו, אכרן מרימי... הגני בוכה במר נפש.

הנה מלחמה מבית ומבחוץ. חלוקת הארץ. יוסיפוס שר הצבא. והאירבעים במערה... ימי המצור. אספיונוס, מיפוס, נקדימון בן גריון והני בריוני... אליעזר, יוחנן, שמעון — אלה הגבורים עדי הנפש. שלא יחתו מפני כל והמות משחק להם. — חללים מושלכים בראש כל חיצות לאין מספר, ונהר של דם שוטף והולך לים הגדול... והנה אש מושלכת אל הבית הגדול והקדוש! המגדלים יהיו ללהבה. הכהנים קופצים אל האש, וענן ארום מכסה כל פנים, מחשיך כל היקום. ואני נופל על פני ובוכה...

הכל עובר כמו בחזון לפני, והכל כמו רחוק ממני; כמעט לא אניש, שהנבזים הללו ומזכרות דמים הללו היו שלנו, של אבותי; אני מרגיש, אם כי יורע אנכי היסב את שלשלתנו הגדולה מאז ועד עתה. את הכל יודע אנכי, אבל איך בי הרגשה חיה מהתחממות האנשים האלה לנו, לבית אבי ולכל שכנינו הקרובים. רק מעין שאלה אחת מתעוררת בקרבי: מדוע היו רק אז אנשים כאלה? מדוע רק שם לחמו, נצחו ורדפו? אבל גם שאלה זו נוגעת ואינה נוגעת בי... בלילה ההוא לא ערבה עלי שנתי: חלומות והרהורים רעים בעתוני, דם ואש ותמרות עשן. ובבקר קמתי מממתי עיף ויגע, כאיש הבא מדרך רחוקה...

III.

ביום דין*.

היום הרת עולם.

היום יעמד במשפט כל יציר לפני אבי כל דיון, שאין לפניו משא-סנים ומדקדק עם צדיקיו כחוט השערה... ומלאכים יחפזו וקוראים לפניו בשלושת הספרים הנפתחים, באותם שלאחר ואותם שתולים ועומדים. אבל ביום זה נשתנו הסדרים: גם ספרם של צדיקים נמורים לא נתם לאחר, כי קמו עליו מקמרגים ומשמינים; הם מסיחים דברים כלפי אותו צדיק נטור, אותו גאון שזכה להיות "שר התורה".

והוקן התמים הזה, שכל ימיו לא שם מאהלה של תורה ושנפשו הגדולה כלה התעצמה בתורה, לארכה ולעמקה, בנגלה ובנסתר שבה, — הוא עומד עתה עמוף לבנים לפני הדרום כסא המשפט, עומד מבלי נוע ומבלי דעת את אשר לפניו, רק עיניו נעות ושפתיו דובבות: הוא תוהר על משנתו...

גם בהיותו קרוב אל זיו השכינה אינו יכול לסנות לבו מתורתו.

אז תבוא התורה תגרת שק וקוראת: קלני מראשי! החדלתי להיות מנינה על בני? — והיא פורקת מעל שכמה את כל אצרותיה הכתובות והמסורות ומניחה את כל המשא על הכף של זכות; גם כל תריני מצות, הן ודקדוקיהן ודקדוקי דקדוקיהן באות שיירות שיירות כדי להכריע בכחן את הכף לצד זכות; אבל כף של חובה אינה וזה ממקומה. עליה אינה מונחת אותה העין שנתנו לאלכסנדר מוקדון בעמרו לפני שערי נרד ערן, רק כעין עבירה אחת לשמה... אתה קלילא שנבראה מן התגדרותו של הנאון אל "החסידות".

* (ג) אגדה ידועה לחסידים.

הוא. החסידות, באה לפתוח לכם של בני ישראל ולקרבם לאביהם שבשמים, מנמנתה היתה למרק את הבשר ודס' שבאדם, להאיר חשבת נשמתו ולהעלותה לשרשה; והוא, בהכשלו בבני אדם שאינם מהוננים החונים סביבו, לא חדר למעמקיה וקרא עליה מלחמה.

כונתו המהורה היתה למצוה, אבל סוף כל סוף. עכב את הנאולה, ברחתו בשתי ידיים את היושבים בסתר עליון.

ונם כבוא אליו נברא רבא, שנכנס לפרדס בשלום ויצא בשלום מלא חכמה בינה ודעת, ובקש כניסה להיכלה של תורה, סגר את הדלת לפניו.

בעל המאור שבחביד מבקש כניסה, רק רגע אחר, שיחה אחת, אמירה אחת... והם נועלים את השער לפניו ודוחים אותו בשתי ידיים!

ומלאכים באים המונים המונים לקסרג על הנועלים. הרעש גדול בפמליא של מעלה. אבל אותו צדיק תמים עומד מבלי נוע, עומד וחוזר על משנתו ופומיה לא ססיק מנידסא. המה נמנים. הללו אומרים חייב והללו אומרים זכאי. המחייבים מרובים על המזכים. אחרי רבים להמוות!

אבל השכינה לא תרע מנין וכת קולה יוצאת ואומרת: אליהו עבדי מהור, כונתו מהורה ומשנתו מהורה; וכדי למרק את השגנה הקמנה שיצאה מלפניו, יבוא מדי שבת בשבתו, בדרת היום, לשמוע תורת ישראל בני.

ואתה בן אדם, אם תזכה, בצאתך מעולם השפל, לבוא לנגדן התחתון, — וקמת ועלית, בצאת השבת, אל ההיכל הגדול הפתוח לנהר דינור; שמה תמצא את אור ישראל יושב על כסא שן לפני שלחן ד', מימינו ומשמאלו מסובים אבות העולם וכל הצדיקים והחסידים מימי עולם.

אור ישראל זרח... הוא יושב ודורש בנסלאות תמים רעים, דורש על השלמות ועל האחדות, על הגפוש ועל ההויה. ושם בקרן זוית, הרחק מן המסובים המיחדים יחודים, יושב איש זקן ודונה בתורה ואינו סוסק ממשנתו.

אור יקרות יעסוף את כל המסובים הדבקים בהשגת אינסוף, ומלאכי מעלה שמים ובאים להקשיב הר אלוה מתורת ישראל; ואותו צדיק תמים אינו מסיח דעתו ואינו סוסק ממשנתו.

מיכה יוסף ברדיצבסקי.

גִּתָּ מִיָּה.

לכבוד תיאודור הרצל.

וכה מלל לי עזרא בצאתו מבבל:

"לא בחומה ובחיל ובכח

יושע ישראל — המה מהבבל.

מאפע יחד — כי אם ברוח!...

את יתדי אף אתקע בקדש בציץ.

ושלחתי באילנים חץ רצח.

אף מתיזה מעמ... מה-לי עבדות, בדין!

רנע — אלה, נאדני — נצח!..."

גשנבתם איש הרוח, רעיונה ענק.

ובנאנתו הוא תוסף שחקים!

אף אל שיא ארז הניפיל עלות אוזבדק?

אם יולד גוי בלו ענקים?

אכן חציר העם, מינקתו אדמה.

וממל שמים יפריח:

ארצו — הנויה, תורתו — הנשמה.

ובלי גויה הניצלה הרוח?

"מעמ מתיזה בעבדות ... במקום

קדש יחד" ... —

אישי, כהני! ולבחורינו

מה-נעשה? אם לא חומה תוסף.

האם יוכלו שאת תרשתנו?!

על אכן פנה הוא עומד ובידיו

שלח גם אכן העשרת:

מאחריו שם ישבבו נעריו ועבדיו

ולשניו האח המבערת.

ליל אפל מסביב, דומית תהא

ומשמות ופרעות נוראות:

גם פניו קדרה על רום מצחהו

מחשבות מתרגשות ובאות ...

"זה שלש-עשרה שנה ישב בארץ

ומלמד תורתו ברבים:

ובחמת עירנו פרץ על פניו.

ויהודה יושב אל עקרבים! ...

עוד אכזר יום באנו בבקריה נצחת:

עשות לאלהינו ולעמנו:

ונצב לשנינו מסדה אחת.

אף לא נרף אחד לשנינו:

הוא הכין את לבו לדרוש התורה

ואני את הליכות המדינה.

אז נקרא נקראתי לשושן הבירה

והוא עלה מבבל ציונה.

שָׁמַע מַחֲזִיק וּלְשׁוֹד יִדְרוֹשׁ זֶה הַדּוֹר.
הַיּוֹשֵׁב כִּי יִנָּק שְׂדֵי זָרָה?
מִרְחֻב־יָדָה וְתֹאֵל חַיֵּי קְבוֹד וְדָרוֹר.
לֹא יָתֵר, כִּי אִם חֹמֶה בְּעֹרֶה-וּ...
—

אִז יִדְלִיק הַלֶּפֶיד וַיֵּרֶד מֵאֵבֶן
הַסֶּנֶה לְבִאָרוֹת הַחֹמֶר;
סָבִיב שָׁם שׁוֹכְבִים עַל מִצֵּעַ הַתֵּבָן.
הָרוֹמְסִים בְּשִׁיט וּבְחֹמֶר.

וְהַאִיר הַלֶּפֶיד וּסְגִיחָם יִרְאוּ . . .
— אֵל שְׂדֵי! מַה דְּלִים הַסִּנִּים!
אֲבָל מַה עֵז רְצוֹנָם, כִּם עִנִּי חַיִּי.
זֶה כְּחוֹ רַק בַּח אֲבָנִים-וְ

אִז יֵשֶׁא עֵינָיו לְמִרוֹמֵי רִקְיעַ;
וְהִגִּה רוּחַ מִצְרָעָה קְצוֹת . . .
וְהִלֵּל בֵּן שַׁחַר שָׁם אֶמֶר יִבְיַע,
כִּי יִתֵּא חַיִּשׁ בְּקֶרֶךְ לֹא עֲבוֹת...
—

אִז מִהֵר וְעָלָה עַל אֵבֶן הַסֶּנֶה
וַיִּתְקַע בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל.
אִם קָרָא קוֹל גְּדוֹל וַיִּסְפָּח בְּרִנָּה
אֵל אֲחִיו הַנוֹשָׂאִים בְּסִבָּל:

— עֲזָרוּ נָא אֲחִים לְעֲבוֹדַת הַקֶּדֶשׁ
כִּהֵּן תִּקְנוֹת כָּל חַיֵּי עַמָּנוּ.
שָׁנוֹת דּוֹר תִּתְּיִיגָה בְּעֵינָיו כַּחֲדָשׁ
לֹא יֵינַע עַד בּוֹא נְאוּלָתָנוּ!

וְהִתְרֹאוּ מֵל חַיִּים, שִׁינֹרֶד עֲלֵינוּ
וַיִּשׁוּבֵב הָרוּחַ, הַנְּשָׁמָה!
שָׁמְעוּ חַיִּיזוֹנוֹת, שִׁינֹרֶאן בְּחִירֵינוּ.
שִׁיר צִיּוֹן, שִׁינֹשֶׁר בְּרִמָּה! . . .

אוֹת הוּא כִּי חִסֵּץ אֲדָרְיָ נִם בְּנֵי
וְנָחַם אֶת הָאָרֶץ הַנְּשָׁמָה.
בְּרָבוּ נָא אֲחִים, נִתְאַחַד בְּלִנָּה
נְקִימָה וּנְבִאָרָה הַחֹמֶה-וְ
בְּרִצִּיּוֹן.

ספרים חדשים.

ירמיהו הנביא מאת פרופסור ד"ר משה לאצארוס. מתורגם מאשכנזית על ידי ראובן בן מרדכי בריינין. הוצאת חברת "אחיאסף". ווארשא תרנ"ז.

לא נמכר וכמבקר כתבי הקדש יבוא לפנינו המחבר הנכבד בספרו זה, כיא כחוקר הגשש הבוחן וכורך נגזי נסתרותיה; הוא לא יעמיק בביאורים וחקירות ע"ד הספר ירמיהו, כיא יתאמץ לתאר את הנביא ירמיהו וסגולות נפשו הגדולה. תוכה קדושה מוטלת עלינו בנוגע להנביאים, יאמר המחבר בהקדמתו לתרגום העברי, "לחקור ולמצוא את כל הגנוע למסעלותיהם. קודותיהם, חייהם וגורלם, ולחבר את כל הרברים האלה אחד לאחד בחשבון וברעת, למען נברא לנו דמות אחד הנביאים ופרצופו הרוחני בכל קיו ותיו כמו חי". ובהוכיחו אח"כ, כי רק בעזרת הפסיכולוגיה, שהיא ראי הגשש, נראה ונבין את כל האיש בכל צביונו הרוחני, בכל גדלו האמתי, נראה את כל תכונתו בכל חלקיה ופרטיה ואת תכונת כל המעשים והמקרים ואת הרוח הכללי המרחף עליהם ומטביע בהם את תחמו, — יוסיף לאמר: "חכמתי, אשר לה הקדשתי את כל ימי חיי, הפסיכולוגיה וחכמת נפש העמים, אשר אלהים זכני למצוא ראשיתה, ולהקים את אשיותיה ועמודיה, בחכמתי זאת השתמשתי לתאר תמונה בהירה, עד היכן שהיה לאל ידי, מחיי ירמיהו הנביא, מסעולותיו, מתכונתו וכתו הרוחני". והתמונה ככללה יצאה באמת בהירה, מעשה ידי אמן. אולם הרכה פרקים בספר הזה מוקדשים לא לירמיהו בעצם, כיא לרוח הנבואה והנביאים בכלל, גם דברים רבים המוסבים על ירמיהו יכלו להיות ערוכים ונכונים גם על אדות שאר גדולי הנביאים. בדבר הנבואה יעיר המחבר בצדק, כי לפנים היתה תכונת הרואה לראות ולהגיד מה שחיוץ למקומו וזמנו, אבל אחרי התפתחות הנבואה בישראל ועלותה למדרגה גבוהה לא היו בה שארית וזכר עוד לסגולות הנביא האלה. הנביא לא ישים עוד לב למעשים פרטים ולחיי יחיד; העיקר אצלו חיי העם והכלל, ולא לדעת טראש את אשר יבוא ויקרה בעתיד, כיא להוכיח ולהורות את הדרך המוב. ולכן כל אשר יבשר הנביא הוא רק כתגאי, כי רק החטא מתולל ומוליד את התוכחה, ולעם שבי ששע יחיש אלהים לכטל את גורתו הקשה. סקודתו של הנביא בתור מוכיח היא הסגולה המיוחדת לעם ישראל ודוגמתה לא נמצא בקרב העמים האחרים. ככשרון נעלה יתאר המחבר את הקיום היסודיים של תכונת הנביאים, כיחוד עז רוחם אשר בו יקרכו אל תעודתם הרטה והגשאה להגן על תורת-המוסר האלהית. הנביא מקבל מאת אלהים לא את הגאומים והדברים אשר עליו לדבר, שהם קנין רוחו, כיא את עתרת החיים וכח פעולת רוח נבואתו, אשר מהם נובעות אמרותיו, ולזאת אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. — בסגנונו של ירמיהו רואה המח' שתי סגולות מיוחדות, שאותן הננו מתנבאים.

לפי דבריו, בנביאים אחרים רק במקצת ובהדרגות. הסגולה האחת היא מראות הסמל. ר"ל שהוא רואה בעיניו דברים ממשיים במציאות ולא בדמיון, כמו, למשל, מקל שקד, רשנים ברוח כסמל הנבואה. והסגולה השניה היא פעולות הסמל, כלומר שהוא עושה פעולות בעצמו לאות ולמופת לעמו. אמנם הסגולה האחרונה מצויה היא גם כן ביחזקאל. — בדברים נמרצים יתאר המ' את מצוקת נפש ירמיה, הנבון הפנימי במובנו הנשגב, הסובל בלי הפנה כל ימי חייו הארוכים יסורים יותר קשים ונוראים מאיוב, כי איוב סובל רק צרת נפשו, אבל ירמיה סובל את צרת עמו, את גורל ישראל הקשה והנורא, אשר יראה בחזון כימי דור אחד לפני בואו, ומרס קץ יסורי נפשו הוא — כי אומתו האמללה מחוללת מפשעים ובהטאה תאכר, כדי לצייר את צרת נפשו המרנית של הנביא, יסליא המחבר להמעים את סקודת רוח אלהים אשר בקרבו: היתה אל התפלל בעד העם הזה! מה נורא הרעיון הזה! מה איומה הסקודה הזאת: אל התפלל לי! התפלה ממלאה את כל חררי לבבו, בכל מאדו יחפץ לעורר את חסד אלהים על עמו אשר יאהב, אבל הכרת רגש הדין שבלבו יאמר [תאסר] עליו להתפלל בעד עמו, יען כי מלא עונות הוא! וכן הולכים ונמשכים יסורי הנביא מימי נעוריו, שאז התל רוח ה' לפעמו, עד יומו האחרון בארץ מצרים השנואה לו ביותר ואשר, עסי לענו המר של המקרה, הוכל אליה על כרדו למיץ את קבעת כוס התרעלה עד תומה ולמצוא שם את קברו בזמן ומקום כלתי נודע.

מסירת הנפש על קדושת השם והתמלאות כל הלב דעת אלהים — הוא הקו היסודי בתכונתו של ירמיה. כל התבל כלה בעיני הנביא היא בית אלהים ונפשו מלאה תמיד כל נעלה ונשגב. ביסוד הדבר היו שני רעיונות ראשיים הסבה להתפעלות ירמיה בכל ימי חייו: דעת אלהים וחיים מוסריים. הגרעין האמתי של דעת אלהים היהודית הוא: אלהים הוא מקור המוסר ומופתו, ולכן על האדם להתנהג על פיהו, ועל כן יכה הנביא כשכט סיו כל חשך את המציאות הבלתי מוסרית. אין להתפלא, אם ירמיה, ברישיותו ובהשקפתו על החיים, אשר עוד כיום הזה הן רק, אידיאלי בחיי העמים, לא מצא כדורו הרבה אזנים קשובות, בקים בולמים יתאר המחבר את מתנגדי הנביא הרבים, הלא הם, מלכי יהודה, שריה, כתניה ועם הארץ. כל אלה לא יכלו להבין ולהשיג את רעיונותיו בדרות ההם, רעיונות אשר יהיו ליסוד מוסר ולאבן פנה לבני העתיד הרחוק.

לכו ונכרינתו מארץ החיים ושמו לא יזכר עוד! — קרא אחריו מלא קהל מתנגדיו, ובוכי היוס. אבל ענק הרוח הזה לא יכרת מארץ החיים, דבריו יאירו ויחטמו את לבות בני אדם, ושמו יזכר לכרכה לעולם, כאחד המורים היותר גדולים, אחד המוכחים היותר עצומים, אשר עורר את הלבבות לעבודת אלהים מוסרית.

אולם המחבר הנכבד לא הסתפק בכבוד ירמיה זה, כי אם ישתדל להגדיל ערכו עוד גם מצד אחר. הוא חפץ להראות לבני דורנו, כי מה שאמרו על סקרסם, שאיננו כיוני סבא כיא כבן דורנו וזמננו, יצדק יותר על ירמיה, אשר חי כשתי מאות שנה לפני סקרסם, והוא כבן דורנו ממש. ולמטרה זו נראה את המחבר כמתאמץ לבקש ולמצוא בדברי הנביא את ראשי הדעות המפורסמות של גדולי חכמי ישראל באשכנז בזמננו. לא אחת הוא מעיד על הנביא, שהוא, מתנגד בכל עז להמסוריות, להדבקות הריקה בהמקובל משנות דור ודור; גם ימצא בדבריו שמה מסימה, כי, הבקרת קודמת להתורה החזונית וכו' לכן מסמנת התעודה הנבואית את הבקרת בארבע מלים שונות, אבל את העבודה

החיובית היא מסמנת רק בשתי מלים: לנתוש ולנתון ולהאכיד ולהרוס — לבנות ולנטוע' (ע' 41). — מבלי שים על לב עד כמה ריח דרשנות נודף מזה. אף על זאת סקח עיני הקוראים, שאין אנהנו מוצאים בשום מקום כי ידבר הנביא על איזו מצוה מעשית דתית מיוחדת. אמת, אפשר להראות על זה שהסלה הנביא את קדושת יום השבת להזכירו בכל תוקף, דבר שלא כל חכם בן דורנו ממשי יתן הסכמתו לו. — אבל גם לזה יש תשובה, כג מתאים הוא הדבר ככל וכל לדרך מחשבותיו, כי תכלית מוסרית יש לו: 'למען ינח עבדך ואמתך כמך' (ע' 53). גם בדבר הקרבנות יסריו המחבר על כונת דברי הנביא. עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשרי. לפי דבריו, יאמר ירמיה בלענו השנון, כי מן העולה יאכלו כמו מן הזבחים, כלומר גם הור, וכרי לציייר היטב את הסערה אשר צריכים היו להעיר דברי הנביא האלה בלב בני דורו, מיעץ לנו המחבר לשוות לנגדו מסוף בעל דעות הפשיות לפני מאה שנה העולה על הבמה ומסיף לפני קהל יראים וחדדים: אכלו ושתו כיום הכפורים, אם אך תבניעו את לבכם הערל ותעשו מצוה, או אכלו בססח חמץ או מצוה, אך זכרו נא באמת וכתמים את יציאת מצרים ורעיון החופש (ע' 67). ואולם באמת אין דברי הנביא נוראים כי, והכונה יותר פשוטה: הבהמות שאתם מקריבים עולות, שהן לא לרצון לפני ה', זבחו אותן זבחים ואכלו בשר. במקומות כאלה מביא אותנו המחבר לזכור מה שכתב בעצמו בהקדמתו, כי בני הדורות המאוחרים, הכניסו רעיונות לתוך ססוקי כתבי הקדש אשר לא עלו מעולם על דעת אומריהם.

גם 'התעודה' המהוללה, אשר אותה ישימו על גם ביהוד חכמי ישראל באשכנו ובשמה יגדלו כל היום, — גם אותה מצא המחבר אצל ירמיהו, והוא מעיד עליו, כי יתור מכל הדעות המדיניות היתה אמנותו הנביאית חזקה כי ישראל הוא העם אשר בחר לו אלהים, למען ימלא את תעודתו המיוחדת בקרב שאר העמים (ע' 40). וכי הוא היה שואף להבין ולהשיג את תעודתו הרמה של עמו למען יהיו על ידי זה לאור גימי (ע' 58), ועוד כדומה. ואף כי דברים כאלה לא נאמרו בפירוש בספר ירמיה, אחת היא: עלינו למצוא שם ויהי מה, אם גדול הוא הנביא באמת, או אי אפשר שלא המיף על 'התעודה', ובשעת הדחק אפשר, כל מחשבה חדשה דקה ונשגבה לסמוך אל המקרא ולמצוא שהיא מרומזה בתורה...

שפת התרגום בכללה היא ברורה, וסגנונו כראוי לספר מדעי. אין בלשון המתרגם לא מן הטליציות היפות מנגזי התניד, אף לא הרבה מהבריות החדשות של המחדשים. המתרגם בוחר ללכת בדרך האחרונים רק במקום שיש צורך גדול, ורק לפעמים רחוקות נמצא בלשונו נמיה לחדשות שלא לצורך כלל.

דברי ימי העמים, חלק ראשון, העמים הקדמונים. מאת ישראל בלקינר. ירושלים. היש צורך בספרי למד למדעים כלליים בלשון עבר? השאלה הזאת, שחעלה לפעמים על שפת הסופרים בארצות הגולה, אין לה מקום כלל בארץ ישראל. כמו הרבה שאלות אחרות, גם השאלה הזאת נפתרת שם מאליה, בלי כל זכחים ומלחמת סופרים, רק בכח תביעות החיים הטבעיים. נקה לנו לדוגמא דברי ימי העמים. אין איש יכול להכחיש, כי כל בן תרבות יודע ספר צריך לדעת לא רק תולדות עמו, כיא גם תולדות העמים האחרים, ביהוד אלה העמים אשר עשו רושם על התפתחות רוח בני האדם ופעולתם נכרת בדברי ימי עולם. אין ספק כי גם בספרות העברית, אם רק ראוי

היא להקרא בשם ספרות, דרושים להיות ספרים במקצוע הזה. אבל היש נחיצות לזאת גם בספרי למד לקמנים בעברית, אחרי אשר בכל בתי הספר ישתמשו רק בלשון הארץ? על השאלה הזאת רבים יענו בשלילה. אולם כנוגע לא"י, אשר שם כבתי הספר לשון אבותינו שוורת, לא יוכלו גם בעלי השלילה לספק בנחיצות הדבר, שספרי הלמוד לסמרה זו יהיו ערוכים בעברית.

אחד מתנאי תחית עמנו — יאמר מחבר דברי ימי העמים שלפנינו בהקדמתו — היא תחית שפתנו. צריכים אנחנו לעשות את שפתנו לשפה חיה, לשפה מדברת, לשפה אשר לא רק אותה ילמד הדור הצעיר, כי אם גם בה ילמד את כל הנחוץ לו בחיים. צריכים אנחנו — אבל לנו יושבי חיל יש כזה מעין שאלת, צורך ויכולת. צריכים אנחנו, אך איננו יכולים, כי לא בידנו מובנו. לא כן בא"י, שם יש לא רק צורך, כי אם גם יכולת, שם, במקום תחית עמנו, חקם לתחיה גם שפתנו ותשוב להיות לשפה חיה בסי בניה. והדבר נעשה שם בדרך טבעי: בתחלה נסו ללמד מדעים בעברית, והנסיון עלה יפה; והנה נרגש עתה חסרון ספרות לסמרה זאת, ולמלאות את החסרון הולכים ועוסקים ספרי למד.

הספר אשר לפנינו מטרתו למלאות חסרון ספר למד בידעת דברי ימי העמים. הגמלא בו החסרון הזה? אם נשפוט את הספר בתור נסיון, בהיותו כמעט הראשון במקצוע זה, אין ספק שראוי הוא לשבח, כי כמה מעלות טובות נמצא בו. סגנון הסופר בכללו קל הוא ועוז להבין להתלמידים הקמנים; את העמים הקדמונים, ביחד את היונים והרומאים, יתאר המחבר בתמצנת האמתית עם מעלותיהם וחסרונותיהם, מכלי הפרזה על המדה לצד זה או זה; גם ערך רוח עמנו לעמת רוח היונים והרומאים יצא מתחת יד המחבר באופן מתקן. אולם אחרי כל אלה אין לכת, שרחוק עוד מאד הספר מהשלמות הדרושה, ולא מעטים הם חסרונותיו. על אחד החסרונות מעיר המחבר בעצמו בהקדמתו, כי מסכה בלתי תלויה בו דברי ימי עמי המזרח מקוצרים יותר מדי. ובאמת נמצא, כי דברי ימי מצרים, אשור ובבל, צור וצידון גם מדי ופרס — כלם יחד יכילו רק 16 עמודים, בעוד אשר דברי ימי היונים והרומאים ימלאו יותר משלש מאות עמודים. וזה נפסרו דברי ימי עמי המזרח, אשר פעולתם היתה רבה מאד על עמנו, רק באיזה רמים. ובדברי ימי היונים והרומאים יאריך המח' מאד בפרטי מלחמות שונות, כאלו הן נופי תורה ברהי, ותחת זאת יקצר עד מאד במקום שראוי להאריך, בדבר החיים הפנימיים של העמים האלה והתפתחות הקולטורה בקרבם חיי גדולי חכמיהם ומעלות רוחם.

שפת הספר אינה שפת יתר מסולסלת ב.ג'בים נאויים כשפת דברי ימי עולם, רק ששומה היא וקלה, שפה טבעית בלי צעצועי ססוקים ומליצות, כמשפח שפה חיה. אמת, יש אשר לשון הספר ששומה היא ביותר, ולפעמים גם נסה וחסרת טעם ספרותי; אף יש אשר נמצא בה מבטאים זרים לא לסי רוח שפתנו וגם שגיאות בדרקוק¹, אבל בכלל נראה בה סימנים טובים של התפתחות טבעית, בלי נטיה יתרה ליצירת מלים וניבים

¹ כמו: הוא דאג כי יקחו אנשי צבאו להם נשים פרסיות, עשה לו חובות, חיה צדיק לו לקחת, וכדומה; קרבנות גדולות, בעזרות מריות המרכים את הרוח, המדות הרעות אשר היו שמונים, ועוד הרבה מאד כאלה. — מלבד זאת סלא הספר שגיאות הדפוס. בסוף הספר נמצא "לוח התקונים" המכיל יותר משיבעה עמודים שלמים. אך בלוח זה נמצא רק חלק קטן מהשגיאות, הרבות מאד עד אין מספר, כי בכל מקום אשר נעץ עינינו בו נפגש מלים חסרות אותיות ולפעמים חסרות מלים שלמות. כנראה נדפס הספר בלי כל הנהגה, ובאופן כזה מציאים לאור ספר הנועד לחינוך של בית רבן!

חדשים, שהיא תקלקל הרכה את המבעיות של שפת איזה מסופרי איי. יש לקוות כי שפת אלה המופרים הקיצונים, אשר במשמיותה ואיפסתה לחדשות תעבר את הגבול הגבוה, היא רק שפת המעבר, שפה זמנית, והקיצוניות שבה היא אך כעין מחאה נגד לשון המליצה, אשר כבר עברה תקופתה, אבל סוף סוף תסתח לשוננו באי בדרך מכעית ומציין תצא שפה חיה באמת, ולא שפה חדשה, רק שפת עבר ביסודה ורוחה. תחית השפה צריכה להיות דומה לתחית העם. על עמנו להיות עם חי כהוה אשר יסגל לו כל הסגולות המוכות של העת החדשה, אבל גם קשרו עם העבר יהיה חזק ואיתן ויניקתו מן השורש לא תחדל. גם שפתנו לא תוסיף להיות שפה חנוטה, שפה שכולה מליצות מטולאות, כיא שפה חיה ופשוטה, כאחת השפות החדשות, אבל עם זה עלינו לשמור רוחה ומעמה, כי יעמדו בה לעולם.

הורדוס ואגריפס זה לעמת זה (לפי השקפת חדל) מאתי נחמיה שמאל ליבאווימש. נייריוק תרניז. הוצאת שיב שווארצבערג.

יש אשר הדרשנות העתיקה פושטת את צורתה הישנה ולובשת צורה חדשה לפי רוח הזמן, והיא מתאיבת לסנינו בתור. חכמת ישראלי; אבל אחרי עיון קל נוכח לדעת, כי באמת אין בין הפנים החדשות להדרשנות הנושנה אלא מעט ניהוץ והדור חצוני. לסנו זה נוכל לחשוב גם את המחברת שלפנינו.

הורדוס ואגריפס — מי לא ידע כי הורדוס היה מורע אדום (לפי דעת המחבר הזה — רק מצד אמו) ומלך עריץ ואכזר, ולעומתו, אגריפס — חמר מגוע החשמנאים ומלך ישר, אוהב עמו וארצו בכל מאדו? וזאת התורה בא המח' להשמיע בהרחבת דברים. אבל אין ביהמ"ד בלי חרוש, וגם מר ליבאווימש חדש מדעתו, לפי השקפת חז"ל, כי לא רק אגריפס, כיא גם הורדוס נשא את נפשו להתפרץ מפני הרומאים, ואגריפס יצא בדבר הזה בעקבות אביו הזקן.

אולם לא החדש הזה הוא העיקר במחברת הזאת. נקודת המכר בה היא פירוש מתורד להמאמר התלמודי: אגריפס המלך כשהגיע אצל לא תוכל לתת עליך איש נכרי ולנו עיני דמעות. כל האומר שדבר זה כמשמעו, שאגריפס בכה בחשכו איך לאיש נכרי, אחרי אשר אביו הזקן הוא הורדוס מורע אדום — אינו אלא מועה. הכונה לא תוכל להיות פשוטה כל כך, אחרי כי אפשר לפרש הדבר בדרך דרוש נאה: כי עיני אגריפס ולנו דמעות כשהגיע אצל לא תוכל לתת עליך איש נכרי, יען כי חשב את עם ישראל משועבד לאיש נכרי — זה מלך רומי. עיו אמרו לו היהודים: אגריפס המלך! אחינו אתה! כלומר כלנו אחים לצרה וכו'. באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה על שההגיסו לו לאגריפס וקראו לו אגריפס המלך. הכונה מבוארה, שאין לך חנוטה יותר מו: אגריפס בכה ודמעות על לחיו כי הנהו עבד להרומאים, והמה קוראים לו אגריפס המלך, כאילו היה עבד חפשי מאדונו, ועל אותה שעה נאמרה כי נתחייבו שונאי כליה — להרומאים!

האין זה פירוש מתורד, הראוי להשמע על פי טובי הדרשנים מבית המדרש הישן? ב"ק.

השקפה כללית.

II.

(הבנק-הלאומי. עוד הפעם גלוד. -- ציונים בגליציא וחלקים לקנסא. —
"יחדות מרעית" באשכנז).

המקרה הגדול והחשוב, שיצא בקרוב לפועל, הוא יסוד הבנק-הלאומי בלונדון, שעוסקים בו עתה חברי "עדי-הפועל" של הקונגרס. היסוד הזה הוא תולדה מוכרחת משימת הציוניות בצורתה החדשה, והוא הוא המטביע עליה חותם מיוחד ועצמי. איא לחדד יותר, שנתחדש חרדש גדול ונכבד מאד בבית מדרשם של הציונים החדשים. לא חרדש ברעה עצמה, כיא חרדש כמעשה ובהתנשמות הרעה. מה שאמרו לנו אינו חדש, אבל מה שעושים הוא חדש לגמרי. הציוניות מאתמול היתה רוחנית בעיקרה. להדעות שפרחו בארץ חסר היה המעשה הגופני, ולכן חייהן לא היו חיים. נשכח רגע את המושבות המעטות בא"י, שכנסא דעוכרא לא רק הדעה הלאומית תוללה אותן, מה עשינו עד עתה בפועל ואיך בקשנו להתקרב אל המטרה? דברנו אל העם. רבים מאתנו הקדישו מיטב כחותיהם לאנישציה המונית. גם כותב הדברים האלה היה בארץ-מולדתו מאותם שגרברו אל העם. דברנו בחים, בהתלהבות, מעומקי-הלב; דברנו בערים גדולות וקטנות, בקהל חסידים ובמשב לצים, והעם שמע והבין והסכים. כל אספה חדשה היתה נצתן חדש לרעיונו. כי המוננו חפץ בנאולה ונפשו שוקקת אליה; והתלהבותו לא היתה מלאכותית. ומדוע היתה, למרות כל אלה, יניעתנו לריק? מפני שחקרה היתה התלהבותנו הצורה הנוסנית. אלפי פיות שאלו אותנו — והשאלה היתה פורחת באוירה של כל אספה: מה נעשה? אתם אומרים, שעלינו להיות יהודים, להתרחק מהתבוללות, לקוות ליום גדולות. טוב הדבר. אנו מאמינים בנאולתנו וחפצים בה כמכם. אבל, כמדומה לנו, שאמננו כלבדה לא תספיק לכם. מה יעשה כל אחד מאתנו, כדי לקרב אותה הנאולה בורוע? את זה לא אמרנו להם. מפני שגם לנו בעצמנו לא נחברר הדבר כל צרכו. ובעמקי הלב הרגשנו גם אנחנו, שחקות ואמונות הן אמנם דברים טובים ויפים מאד, אבל לנאולת עם צריך יותר, רב יותר. ואז באו לנו ימים אין חפץ בהם. נצחנותיני היו קצפה על פני המים, החבורות הלכו על הרוב לעמט שבאו. אז רפו ידינו, והעבודה הסיוסית נתבטלה כמו מאליה.

והנה באה הציוניות בצורתה החדשה והתחילה את העבודה מחדש. היא לא מצאה פתרון חדש לשאלה הישנה, אבל היא נתנה צורה קבועה וממשית לתוכן שהיה פורח בארץ. כל מה שנעשה בשנים האחרונות ומה שיעשה בשנים הקרובות, ננוע בעיקר הדבר רק לבריאת אורגניזציה ושכלולת. ההשתרלות הראשית היא עתה:

לחת אפשרות להיחיד להשתתף בעבודת הכלל, ולחת יכולת להכלל לפעול ברעה אחת ובהשתתפות כל הכחות. הקונגרס-היהודי בתור אינסטיטוציה קבועה ותמידית, ועד-הפועל, קבוץ השקל — הם רק אמצעים לאותה המטרה הראשית, שבה תלוי הכל. ואמצעי כזה הוא גם הבנק-הלאומי, שעוסקים עתה ביסודו. תכנת הבנק הזה נודעת למדי מקומה. מדינת היהודים, ואין בינו ובין "Jewish Company", שהציע הירצל בראשונה, אלא שני השם בלבד. הבנק חסין להיות בא-יכו של עם היהודים בעניני קנין ורכוש, כשם ש.ועד הפועל (או: "Society of Jews", בהצעת הירצל הראשונה) עסק בהגנה המדינית והמסרית של עניני הישוב החדש. המהתלים שאומנתם בכך ממלאים שחוק סיהם על המדינה המזרח, המיוסדת על אקציות. הנתוכה עם מהתלים? אנחנו יודעים שהבנק לא יוסד בתור האמצעי היחיד לנאול את ישראל. הבנק הוא רק אחד האמצעים הרבים להתגשמות רעיונו: האמצעי המסחרי. כי זה הוא כבוד לכל ומונח כמבע תנועתו, שבה בסדה שמתקרבת תנועת היהודים אל סמרתה, מתעוררים בה צרכים חדשים, הקשורים בעניני מסחר וקנין. אפשר שיתעוררו הצרכים האלה מחר, אפשר שיתעוררו לאחר זמן — אנחנו צריכים להיות בכל אופן מוכנים ומוזמנים לתקופת העבודה המעשית. כי סוף סוף הלא כלנו מוכרחים להאמין, שיבא יום ונחדול לדבר על דבר ההתישבות ונחל לעסוק בה בפועל. והישוב בצורתו החדשה יצטרך כשורה ראשונה להקפא קבועה ובמזחה מראש, שאינה תלויה בחסדי נדיבים. הבסיס של הישוב החדש בוראי לא תהיה והמכינה, היא ההקפה המסחרית. העם יעזור לעצמו, כי בפרוטותיו יוסד הבנק-הלאומי. הבנק ישים קץ לחשונות בא"י: במקום החלוקה החדשה והישנה יבא המשא ומתן המסחרי, במקום הנדיבים הגדולים והקטנים יבא אורן-תרגי ראשי לכל עניני הישוב המעשי. היש כאן מקום להתולים? עוד מעט והבנק-הלאומי יעמד לפנינו בתור "פֶּקֶט מַמְשִׁי", ואז ירכינו גם המהתלים את ראשם, כמעשיהם אחרי הקונגרס הבינלאומי. ההצעה נתקבלה בכל מקום באהבה. כמזחה של לונדון ובפריז ניורק, ברזילא וברוסניא נכונים יהודים לקנות מגיות. כולם שואפים לפרוק עול הנדיבים. ואולי מרגשת גם נפשי העם, שהיסוד הזה יכול להיות לנו יותר מביית-אצרי לעניני אמונות ומסחר. אולי יסול הוא לנו את המסלה לממשלת תוגרמה, אשר סגרה לפנינו את שערי הארץ. הבנק-הלאומי יכול להיות מסתתרה הזהב, שיפתח לנו את שערי ירושלים.

כמובן, אפשר לעיך לדבר עיד ענינים אלה רק בדרך השערה בעלמא. אופן המרם עם ממשלת תוגרמה בעניני הכניסה וקנין קרקעות, כמו כן השתלשלות כל העבודה המדינית. הם עדיין ברנע הזה דברים החתולים בערפל ותלויים מכל צד בסבות ושנניים. שלא באו עדיין לעולם. רק בשלמים או חילמים בהקיץ יכולים לעסוק עתה בכבוד ראש בפרטי המקסיקא המדינית. זה לא כבר נסה אחד ממפרי "דוואיש כרוניקל" לבדה את קוראיו עיי שקרא בשם את כל המיניסטרס, שיעמדו בראש הממשלה היהודית בא"י. באופן דומה לברחנות הזאת עסקו בימים האחרונים סופרים אחדים בכבוד ראש בענין המקסיקא המדינית של הציונים, וכמובן ראו מתנגדינו את המציאה ונפלו עליה. אחד מהם הוא הנטע עדוארד גלור, שכבר הוכרתי כהשקפתי הקורסת. הוא לא הסתפק בדבריו הראשונים, ויצא עוד הפעם להלחם בנו. אך הפעם לא סנה אלינו, כיא אל הצר-שכנגד: אל אירוסא ואל תוגרמא. והוא מנבא לאירוסא עתידות נוראות אם באמת יעלה בידי היהודים להתישב בפלשתינא. הוא לא יאמין, שהציוניות היא באמת רק תנועה לאומית לשוכת היהודים; המעם הגלוי הזה אינו מספיק לו. ובכן מצא מעם נסתר:

הציונים הם עושי-רצונה של אנגליא. אנגליא צריכה לעזרת היהודים כהודו. והתנועה הציונית לא נבראה אלא לשמש את אנגליא. בשכר זה יקבלו (היהודים) נוסף על פלשתינה גם ארץ סדן והצירהאי סיני עם המקומות הקרובים. תחת מחסה אנגליא. היבולים חלומות כאלה לעשות איזה רושם בעולם? הלא אפשר הדבר — כותב ד"ר הרצל בתשובתו לגלור, בסביע. ברלינר מנבלט —, שעי השמעה על רצונו של מרשל הארץ תתאחד התגשמות רעיונו או תתבטל לגמרי. והיה אם יבוא המקרה הזה, אשר יזיק לתגרמא יותר מאשר ליהודים, אז נהיה מוכרחים לחכות עד שתתפרד תוגרמא לחלקיה או נבקש ארץ אחרת¹). היהודים מחכים זה כמה. הם יכולים לחכות עוד. השאלה היא רק, אם גם תוגרמא יכולה לחכות זמן רב לעזרת כסף. ישועת תוגרמא יכולה לבוא ע"י היהודים, ישועת היהודים ע"י תוגרמא. וסוף סוף יש כזה גם מעט אנשיהו, התרבות הקולטורה והתעשורת כלכלת העולם. גלור מפרסם את פלסוליו המדיניים לפחות מאה שנים קודם זמנם. המובע במים שואף רק ליבשה ולא לארמונות. היהודים סחיס מוכעים בים, נמשם קרועה לגורים, והם חונרים את שארית כחם לצאת מן המצר — מה להם ולעניי הממשלות? רעבון גורא יענה את נפשנו, שם רעבון חמרי ופה רעבון הרח; אנו צריכים אויר לנשימה ומקום להניח את ראשנו — האין די בזה לסבב את התנועה היותר חזקה, ועוד צריך להתחכמות ופלסולים? אפשר שתהיה לנו במשך הימים איזו תעודה מדינית, אפשר שנהיה לתומס-קשר בין אירופא ואזיא. כל זה יוכל לבא במשך הימים. היום יש לנו רק תעודה אחת: לחיות ולהציל את עצמנו מן הדליקה. את הדבר הפשוט הזה אינו יודע גלור, ולכן הוא רואה חלומות באספספיא. רעיונו הגאוני עיד הברית שבין אנגליא והציונים (שכבר שמענוה גם מפי הלאומי, שטריליצקי² כאחד מספורי ואנגויל) הוא לעת עתה רק כדחנות מדינית ממין היותר גרוע. לעת עתה אנו צריכים אויר לנשימה — זה הוא תוכן כל הפוליטיקה שלנו. מוליטיקה פשוטה ומבטית בזאת, שהיא תולדה מוכרתת ממצבנו הפנימי והחיצוני. אינה צריכה למדות ולטעמים כמסמים וגם לא לאמצעים גוראים ומזורים, כאותם שרואה גלור בדמינו. הפוליטיקה שלנו תגיע למטרתה מצד ההכרח המבטי, בלי מלחמה-אירוסית וכלי עזרת אנגליא — אבל גם בלי עזרת הצדיק מסשורסקוב. כמה מן הסמירה יש לפעמים בקשר המקרים! באותה שעה שפרסם גלור את הסוד עיד הברית שבין אנגליא והציונים, נכרתה ברית אחרת בין אחרים מחברינו בגליציא והצדיק מסשורסקוב. ובכן: לא דרך לגדוק, כיא דרך מסשורסקוב נכא לירושלים. כך עלתה במחשבה לפני הדיסלומסים שלנו, העומדים בראש חברת. אהבת ציון במרעב. ועתה שישי ושמח, בת ציון, כי גואלך הגה בא. בעיר-הקדש מסשורסקוב נצחו אראלים את המצוקים והצדיק שלישיא נתן ירו לחברת. אהבת-ציון. הנצחון הוא בודאי גדול, אבל עוד נצחון אחד כזה וכלנו אברנו. כי הצדיק לא הסתפק בהשתתפותו בפעולות החברה, כי אם גם לקח על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניי חברתנו הגנועים בדת. והדיסלומסים הנפלאים מפרסמים באותיות גדולות את התנאים, שהתנה עמם הצדיק ואשר הסכימו להם צירי החברה. הצדיק לקח לעצמו עטרת חכיות ביד

¹ הדברים האחרונים האלה של ד"ר הרצל ראויים לשים להם לב מאד. מתוכם יראו חובבי-ציון, כי אסמם רק במקרה היתה "תנועת המדינה" ל"ציוניות", ומקרה אחד יכול לשוב ולהפיר בין שתי אלה, כמו שהיטיב לבאר בעל המאמר "חבת ציון וציוניות", למעלה ע' 149—154. (הערת העורך).

רחבה כמנהג הצדיקים. הוא חסין לא פחות ולא יותר, רק, למנות בעת הצורך רב ושריב כמושבה; להשניח על הנבחרים להתנהל במושבתו ולחיות דעת קרשו עליהם, אם ראויים הם להאחו בה עפי' התנהגותם בדרך התורה והמסור; גם נכון הגדו לספק על דרכי בני המושבה בתורה ומוסר בעזרת אחדים מרבני אהיק תוכביא. כמעט איא להאמין, שחברינו בגליצא יכלו כל כך להכניע את עצמם, לבקל רצונם והשקפותיהם הפרטיות. יכלו כל כך לשכח את הכל — את מלחמותינו במאה האחרונה, את תביעות הרוח והתרבות, את שאיפותינו לקולמורה לאומית. הוזה יהיה הצעד הראשון לתחייתנו הלאומית? הצדיקים והרבנים ישלחו בנו ובמושבותינו: הם ימנו את הרבנים והמורים כמושבותינו, הם יתנו דעת קדשם אם ראויים הגולים להתישב בארץ, ולהם נמסור את ההשגחה הרוחנית והמוסרית על כל ענייני הישוב! היודעים בעלי-החברה במרטוב, מה הם עושים? היודעים הם, מה הוא המחיר ששלמו להצדיק בגלל השתתפותו בחברתם? היום ההוא, שבו מסרו צירי החברה את ענייני המושבה ביד הצדיק, יכתב לחרפה בתולדות תנועתנו. ד"ר זלץ וכת דיליה עתירים ליתן את הדין. זה יותר משנה הם מרעישים את העולם בהכנותיהם ליסוד קולוניה גליצית בא"י. למי יש כעת צורך בקולוניה זו — זאת יודעים רק הנבאים במרטוב. הקולוניה הגליצית לא תפתור את שאלת-היהודים, הקולוניה הגליצית לא תסבי את מצבנו בגליצא ולא תמעיט אף כל שהוא את העניות הגליצית, שכבר היתה למשל. אבל איזו יחידים מצאים בה כר נרחב לעבודת חייהם. יש אנשים, שראיתם קצרה והתפעלותם היא רק מהיום למחר. אנשים כאלה יכולים לחבב רק משרות קרובות, שמתן שכרן בצדן. מיסדי החברה המרטובית חסצו לרכוש את הנפשות האלה דוקא, ויעשו את הרעיון הלאומי לסחורה, שמכרים בשוק במחיר מצער. נאולת ישראל, תנודי-העם, תחית הקולמורה — דברים כאלה לא יכנסו באוני ההמון. אבל קולוניה גליצית, זה הוא דבר שיכולים למשש בידים. כה החל המסחר החדש, ובירחים הראשונים יכלו המנהלים להודיע, שהעסקים טובים מאד. הרבנים נתנו הכשרים על חבתי-ציון וישוב הארץ, והמניות ממרטוב קסצו זכני עליהן. דרשנים נסעו מעיר לעיר, והתפעלות עלתה עד לשמים. אבל סוף סוף הצטרפו הפרוסות רק לחשבון קטן, והנבאים במרטוב חשבו: מה שלא יעשו הרבנים, יעשו הצדיקים. וביום סגריר אחר ראו החסידים ענבאים במחצרי הרכי במשורקוב מחזה מזור מאד. האסיקורסים באו לקנוסא; ה"דוקטור" הרכין ראשו בפני הרבי, והחסידים, הרגילים במימבולים, יכולים היו גם לחשוב: ה"השכלה" ששמה את הרגל בפני החסידות.

לאשרנו עוד הדרך רחוקה. ההשכלה לא ששמה עדיין את הרגל, והחסידות עוד לא נצחה. רק המלחמה שקמה, מפני שצרכי האומה נשחצו בינתיים והגורלים והמוכים שבנו החליפו את עבודת המלחמה הדתית בעבודה יותר פוריה ויותר קדושה, בעבודה המקפת את כל האומה וכל התפתחותה בעתיד. גם כאשר נשוב לארצנו, בודאי נעסוק רק בעבודה חיובית ונניח לכל מפלגה ולכל שיטה להתפתח על פי דרכה. אבל רק קרבן זה יכולים אנו להקריב למוכת עבודה כללית, יותר מזה לא נקריב אפילו כקוצו של י"ד. אנו סובלים דעותיהם של האחרים, אבל רק בתנאי שיסבלו גם הם את דעותינו. אנו מניחים להם לחיות עפי' דרכם, אבל רק אם יניחו גם הם לנו לחיות עפי' דרכנו. אין אנו רוצים ואין אנו יכולים לזר אף כחוש השערה על הקולמורה שרכשנו לנו ועל החירות הרוחנית, שנפלה בגורלנו אחרי מלחמות רבות וכבירות. לא לחנם לוחמים אנו זה מאה שנה מלחמת המחשבה והרוח, לא לחנם סרקנו מעלינו עול

החשוכים והקנאים. אחרי יגיעת רבות יצאנו לחירות, והחירות הזאת לא נמכור בעד כל סכמי ארץ. אנו מקדישים עתה כחותינו לחירותנו הסדנית, על מוכחה אנו מקריבים הכל; את כשרונותינו, את כחותינו וגם את דמנו נכונים אנו להקריב. אבל אם ידרשו מאתנו, שנקריב גם את חירותנו הרוחנית, אז נשיב: טובים לנו חיים של חירות-הרוח בגלות, מחיים של עבדות רוחנית בארץ אבותינו. אם הרבנים והצדיקים חסצים לעבוד אתנו בשוב הארץ, אנו מקבלים את עזרתם בחסין לב. אבל אם חסצים הם למשול בנו ולהכריע את הכף לצד שלהם, אז לחם כל יגיעתם, כי לא נאבה להם. אין אנו חסצים בשום פנים ליסד את ישובנו החדש על ממשלת-כהנים, יהיו סאיוה מין שיהיו. יעבדו נא הצדיקים את ד', כי לכך נוצרו — ואנחנו בודאי לא נפרעם מעבודתם. אבל יניחו גם הם לנו לעבוד עבודתנו על פי דרכנו. בשעה שאנו באים אליהם בעניי הכלל, אל יחשבונו לחומאים מלאים חרטה, ששבו לבקש מנוחה תחת כנפי קדושתם. אנו באים לבקשם, שיקחו חלק בעבודתנו הלאומית על יסוד סבלנות נמורה משני הצדדים. אבל את התנאי הזה לא התנו ציירי התורה מטרנוב, ולכן היתה נסיעתם למשורמקוב הליכה לקנוסא ממש. הם קבלו עליהם באהבה את האפסירוסות של הצדיק ממשורמקוב. בקולוניה הגליצית באי היתה פרושה מצורתו של הצדיק ממשורמקוב, והדעת קדשו היתה סכרעת בכל עניניה.

בעלי התורה במטרנוב יראו בקרוב, כי על הדרך לקנוסא לא תהיה תפארתם. אם לא ישובו בקרוב מדרכם, אז נדע כי לא לנו הם ואין לנו עסק עמהם. אם איא להם ליסד את הקולוניה שלהם באופן אחר, אז יניחו את עבודתם הענייה ויקחו חלק ביסוד הקולוניה הגדולה לכל עם ישראל. עשרים המשפחות, העומדות הכן להתישב באי, מוכרחות יהיו לחכות עוד — כמו שמחכה כל בית ישראל. לקולוניות העומדות תחת מחסה הצדיקים אין אנו רשאים לנרב אף פרושה.⁽¹⁾

בימים האחרונים היתה בברלין אספת-צירים של אגודת החבורות להיסטוריה ולספרות היהודית (פעראיינע פיר יידישע געשיכטע אונד ליטעראטור). יסוד האגודה היהא והתרחבותה הפתאומית הם מחזות כל כך מוזרים ומסליאים, שכדאי לחקור אחרי סבותיהם הסטטיסטיות והחברתיות. בשורה ראשונה מפליאנו אופן התרחבותה. החבורות-הספרותיות התרחבו בכל חלקי אשכנז באופן היוצא כמעט מדרך-הטבע. אנו רגילים לראות את חיידהרוח אצל יהודי אשכנז מתפתחים רק לאט לאט, בתנועות מתונות מאד. מה ראינו אחרת. עוד לא עברו שש שנים מעת שנוסדה החבורה הספרותית הראשונה בברלין. ההתחלה הזאת היתה דלה ומצערה מאד. מי שהיה כאספת החבורה הראשונה ברחוב-בייט וראה ושמע הכל, לא ישכח את הרושם לעולם. אספת-חברים כלי חברים. בחדר השומם נקבצו תלמידים אחרים מבני-דל, שסבלו במנוחה כל הגעשה על שולחן-העץ. שם אצל השולחן נקראו ונתקבלו תקנות-החברה, שם הציעו ובחרו את המנהלים והסקידים. ובה נספרדה החבילה. כאשר עזבו מיסדי החבורה את האספה, בודאי לא קו לנדרלות ונצורות.

(1) עיד הענין הזה המעורר באמת שחוק דאבן-לב כאהר, עיי עוד להלן ע' 189.
(הערת העורך).

אבל היסוד הזה היה דבר בעתו, ולכן עשה מרי. הדבר שאנו קוראים לו היום בדעה צלולה: השיבה ליהדות, התעורר בעת ההיא בתור תשוקה אינסמינקסיבית בכל עולמו של ישראל. סבתה האחת היתה התרופפות מצב היהודים ברוב הארצות, והתגברותה תלויה היתה בכל מקום בהתגברות הדחק החיצוני. התשוקה אחת היתה, ורק צורותיה נשתנו בארצות השונות. בארצות המזרח אנו רואים אותה בצורת תנועה - לאומית, ברוב ארצות המערב תתגלה בתור התגברות הרגש הדתי — במקומות רבים עלה מחיר, בשריכשרי למעלה, בה במדה שהתרחבה התנועה האנטיסמיטית. הלא זה מונח במכענו: אנו ממציאים תמיד להרגשותינו הצורות היותר נאותות, עפי צרכינו ותנאי חיינו. כאוסן זה מצאה התשוקה הכללית שזכרתי גם צורה שלישית. כי היו רבים, אשר לא מצאו חסין בצורה הלאומית, שנתנו לה יהודי המזרח, ולא בצורה הדתית, שנתנו לה רבים מיהודי המערב. הרבים האלה היו יהודי אשכנז הנאורים. הם חשבו בלבם: אנחנו לא נוכל להיות יהודים-לאומיים, אחרי שהננו אשכנזים לאומיים; גם לא יתכן שנשוב להיות יהודים-תיים, אחרי שהננו נאורים. ובכן נהיה יהודים מרעיים. כה נולדה באשכנז צורה חדשה של יהדות מרעית, והיא הולידה את התבונות להיסטוריה ולספרות. הצורה הזאת, שאינה מתנגדת לא להספרות האשכנזית ולא לרוח-הזמן, היתה כל כך מסוגלת לצרכי רוב מניין ורוב בנין של היהודים באשכנז, עד שנחשבה בכל מקום בסבר פנים יפות, והאנודה הספרותית, שראשיתה היה כל כך מצער, התרחבה במשך זמן קצר מאד בכל ארץ אשכנז. שתי שנים אחרי יסוד החברה הראשונה בברלין (בירח דצמבר 1893) מתאספים צירי החבורות בפעם הראשונה בהנובר ומיסדים אנודה-כללית, המקפת כיש חבורות. בראש האנודה עומד הועד הברליני, המפקח על עניני החבורות בכל הארץ. הועד מספיק להן עתונים וספרים, הועד שולח דורשים ומסיפים מעיר לעיר, הועד מציג חומר ונושאים לקריאות, האורגניזציה טובה ומסוגלת לצרכי החברים. תנועה מרעית בעקרה הולכת ומתרחבת בין המון העם; בכל עיר קמנה באשכנז מתחילים היהודים לשאוף. אויר הים מוריד. עתה, אחרי עוד ארבע שנים, מתאספים הצירים פעם שנית, וכפעם הזאת עולה מספר החבורות לשמונים ושתיים. בברלין עולה מספר החברים ליותר משש מאות, ומספר כל חברי האנודה עולה לעשרים אלף בערך.

אחרי מה שהקדמנו, נבין בנקל מדוע התרחבו החבורות הספרותיות במדה כזאת; ונבין גיב, מדוע נתנו מיסדיה לחבורות האלה דוקא צורה מרעית וספרותית. הם מצאו הצורה היותר מסוגלת לתשוקה הלאומית, שהיתה מורדת באויר. החבורות הספרותיות הן כעין משרה בין הלב והראש של יהודי אשכנז. הלב, שבקש איזה קשר עם הכלל העברי, מוצא אותו בעבודת החבורות, אם גם הקשר הזה הוא לעד רק היספורי וספרותי. והראש גם הוא יוכל להסכים ליהדות כזו, שהיא רק מרעית והיספורית. אבל אם נעסיק לראות, נמצא, שכל המשרה הזאת היא רק אחיות-עניים, וסוף סוף לא תוכל לעמוד בשני התבונות המושגים. סוף סוף לא יאמין שום אדם שהחבורות האלו הן באמת מרעיות, באותו מובן שאנו אומרים, למשל, על איזו חבורה של ענינים-מלונים שהיא מרעית. ההבדל הוא ברור ומבין לכל. ובכן יכולות הן להיות רק דתיות, כי הלא מיסדיהן וחבריהן מכריזים פעמים בכל יום, שהיהדות היא רק כנסיה דתית ולא יותר. אבל גם זה הוא ברור, שכנסיה דתית יכולה ליסד רק חבורות ואגודות המתיחסות מאיזה צד אל הדת. אבל העסק בהיסטוריה ובספרות לא נמצא בכל התרייג מצוות מי יאמר, שיהודי החי עסי הדת מוכרח לדעת את דברי מסעיה-הצלב או תולדות אוריאל אקסמא? אבותינו, שהיו

בדאי יהודים דתיים והיו מדקדקים אפילו במצוות קלות, לא ידעו מאומה עיד כל אלה ומעולם לא עלה על דעתם לעסוק בהיסטוריה או בספרות.

את כל זאת יודעים מנהלי האגודה כמוני, והם יודעים על כן גם זאת, שחבורות כאלה יכולות להיות רק לאומיות בעקרון. אבל לעיני עור חסר להם אומץ-הרוח, לקרוא את הילד בשמו. על כן מרבים הם בדברים, כדי לכסות על מחשבותיהם. להתלמדה כוז יבוא בהכרח מי שיקרא את הדרשות שנדרשו כאספת הצירים בברלין. על שום מה נוסדו החבורות הספרותיות? על השאלה הזאת ענו כל הדורשים, אבל כל תשובה מותרת את חברתה. אחד מצא, כי למד ההיסטוריה היא חבידת, כי הלא כתוב: "זכור ימות עולם". דיר מייבום מודה במקצת: "החבורות האלה חדשות לגמרי בתולדותינו . . . כל עת בוראה לעצמה כחסדי ההשנחה האלהית האמצעים הנאותים, להחזיק ולהרבות ירושת-אבות הקדושה". אבל למה אנו משתדלים להחזיק ולהרבות ירושת-אבות? מה הוא עבר בלא היה ובלא עתיד? אנחנו, המאמינים בעתיד לאומי וחסצים בו, אנחנו יודעים מה לנו ההיסטוריה והספרות. אולי קרובים הימים, שגם יהודי אשכנז ידעו, שהתלהבותם ההיסטורית יש בה יותר מדתלהבות מדעית.

ס. ארז.

ילקוט קטן.

כה.

את ולקוטנו עתידה' ההיסטוריא בודאי לקרוא בשם. תקופת הלאומיות. בתקופה שקדמה לה נבר רעיון אחדות המין האנושי במדה נפרדה, ער שהאמינו בני אדם, שההבדל בין עם ועם אינו אלא דבר מלאכותי, הצריך עקירה, ושכאמת אין במבוע אלא אדם כללי, אחד בכל מקום ובכל זמן. אבל כל העמל לעקור את הלאומיות, המכעית באמת לא פחות מן האנושיות, הגיע רק לקצץ בענפיה הגלויים, בעוד ששרשיה הנסתרים הוסיפו לחיות בעמקי הלכבות ולהתפתח שם עוד ביתר עז, וסוף סוף חזרה ונצחה גם בגלוי, כהיום הזה. וככל ריאקציא של רגש טבעי שכבשוהו זמן ידוע ביד חזקה, גם הלאומיות עתה, בראשית נצחונה, אינה מסתפקת בכבוש המקום הראוי לה, לפי ערכה במבוע האדם, אלא משלמת לה האנושיות מדה כנגד מדה ורוצה גם היא להיות מושלת יחידה, כאלו אין האדם כלל במציאות, וזלתי העם כלכד.

בתקופה כזו טוב ומועיל הוא להזכיר לפעמים לבני אדם, כי מתחת לכל הצורות הלאומיות יש במציאות גם רוח אנושי כללי, שהוא הוא המתגלה בכל אותן הצורות השונות ושבעצמותו וטבעו היסודי אחד הוא בכלן.

הרגש המוסרי, למשל, התפתח אצל עמים שונים בדרכים רחוקים זה מזה כל כך, עד שבהשקפה ראשונה נראה לנו לפעמים כאלו אין בין עם זה ועם אחר שום דמיון במקצוע זה, אבל השקפה יותר עמוקה תמצא מיד, כי מתחת להחזיונות הגלויים בחיי שני העמים מסתתר כח אחד כללי, המתאמץ לבוא לידי גלוי בזה וכוה, אלא שבכל אחד הוא מתגלה באופן אחר, בהסכם למצב רוח העם בכלל.

מעט שהתגברה הלאומיות גם בקרבנו, נתפרסמה בינינו הרעה הידועה, אשר עוד שריל הרבה למשל בה, כי הרגש המוסרי העברי הוא איזה דבר נברל בעצם, שלא נמצא דוגמתו בשאר עמי הקולטורא הקדמונים, במרם כאו בגניעה עם היהדות, וכבר היה הדבר לשיחה שנורה בפי הכל, שרוח היהודים הוא המוסר, ורוח היוונים — היוסר. הרעה הזאת צודקת אמנם כמוכן ידוע, אבל לא בהחלט. אמת הדבר, שהמונותיאסמוס הנשגב של הנביאים פנה לפני הרגש המוסרי בישראל דרך מיוחדת להתפתחות, שבה הגיע לשלמות גרולה, אשר היוונים, הפוליתאיסטים, לא יכלו להשיגה. אבל מועים הם החושבים, כי יש כאן איזה הבדל עצמי המושרש במבוע העמים האלה מתחלת ברייתם, כאלו חוש מוסרי מיוחד ניתן לישראל לבדו, שבו חש מציאות העולם המוסרי, עם כל חזיונותיו, חזכותיו ושאלותיו, בעוד שהיוונים חסר להם אותו החוש ולא היו מסוגלים לראות ולהבין את העולם ההוא.

מי שרצה לדעת את האמת — לא רק להשתעשע בשיחות נאות — צריך שישתדל על כן להכיר את המוסר היווני מתוך הספרות המוקדשת לו; כלומר, לא חכמת המוסר של הפילוסופים היוונים — מהם, כמובן, אין ראיה על העם בכלל — כי אם המוסר ההמוני, כמו שהוא נמצא בספרי המליצים והמשוררים, שהיו שגורים בפי הכל ומתאימים להלך-רוחה של האומה כולה¹; — ואז יראה, כי גם העם הגדול הזה חש בנפשו מציאות העולם המוסרי וגם הוא היה מצמצר על הסתירות הנצחיות שבין האידיאל המוסרי ובין מנהגו של עולם וחתר בכל עוז למצוא פתרון החידה, אלא שהפוליטיאיסמוס שלו עצר בעד מעוף רוחו ולא נתן לו להתרומם עד לאותה המדרגה העליונה שהגיע אליה הרנש המוסרי בישראל.

ומן הצד הזה ראוי להזכיר לזכרה מחברת אחת קמנה שיצאה באלו הימים בשם איוב ופרומיתאוס²). המחבר מציב זה לעומת זה: ספר איוב והדרמא של אֶסְכִילוס היווני הידועה בשם פְּרוֹמִיתֵאוֹס האסירי, ומראה לנו, כי בכל היות מחבריהם רחוקים זה מזה גם בזמן ובמקום וגם במהלך-מחשבותיהם, המתאים בכל אחד לרוח עמו, — הנה בעמקי יסודם רוח אחד לשני הסופרים, רוח האדם המוסרי המתקומם נגד מנהגו של עולם, כראותו צדיק ודע לו, שניהם מתכוונים לדבר אחד: להרניע לב הצדיק האובד בצדקו ולמצוא דרכי הצדק האלוהי בהנהגת העולם; השאלה בכללה אחת היא לשניהם וגם בפרטי החזיונות יש שדומים הם זה לזה; אבל היווני, בכל עמלו, לא השיג את העברי: ויאום שלו, אלהותו מנובלת ואינו יכול להיות לבסים מוסרי נעלה ונשגב, כזה שמצא לו העברי באלהיו היחיד בעולמו, העונה את איוב מן הסערה...

כו.

מכתבי יהודי פולני — כך נקראת מחברת אחת אשכנזית שיצאה בעת האחרונה נגד המחברת הידועה של ר'ר גירמן (נאציאנאל-יידענשהוט³). בחמנות עשרה מכתבים לרע משתדל המחבר להוכיח מן ההגיון והמדע, מן המקרא והתלמוד וספרות ימי הביניים, ואף מן הזוהר, כי בני ישראל עדיין הם אומה בפני עצמה; כי מעולם לא פסקו מלחשוב עצמם כאומה בפני עצמה ומלחלוש שיבת שכוחה; כי מעולם לא עלה על דעת מי מגדולי האומה, שיש לישראל, תעודה מיוחדת בפוזרו וכו'.

המחבר, כנראה, יש לו ידיעה נכונה בתולדות עמנו וספרותו, ועל כן מובן הדבר מאליה, שנצח את מתנגדו נצחון גמור. שדרי באמת לא מלאכה קשה היא לבשל דברים במלים מעיקרם, וכל בר אוריון יכול להראות בנקל, כי אע"פ שגביאי ישראל הרו והגו את האידיאל הגדול של ממשלת הצדק, ואע"פ שהאידיאל האנושי הזה היה ויהיה תמיד חלק עצמי מן האידיאל הלאומי של עם ישראלי, — הנה גם הנביאים וגם העם בכלל ראו את האידיאל הזה רק בקשר עם תחית ישראל בארצו. אמונה כפולה עמוקה, אם גם לא תמיד ברורה, היתה בלב האומה בכל הדורות: כי רק ע"י תחיתה הלאומית בארצה — לא ע"י סוורה והתבוללותה בעמים — תמלא את התעודה המוסרית

¹ אחד הספרים ביותר טובים ושלמים במקצוע זה הוא: L. Schmidt. Die Ethik der alten Griechen. Berlin 1882. 2 Bde.

² Hiob und Prometheus, zwei Vorkämpfer der Göttlichen Gerechtigkeit. Ein Vergleich von Dr. E. Bussler. Hamburg 1897. 44 S.

³ Briefe eines polnischen Juden von J. Schauer. Prag 1897. 67 S.

שחלקו לה הנביאים בחזון; וכי רק מלוי אותה התעורה המסורת — לא התגשמות מדינית וכח גשמי — היא תכלית תחיתה הלאומית. כל הבא איפוא להפריד בין הדברים ולהעמיד ימות המשיח רק על אחד משני אלה בלבד: אם על העבודה המסורתית המשוללת בסים לאומי, כנידמן וחבריו, או על התחיה המדינית המשוללת בסים מוסרי, כרבים סמטנגריו, — הרי הוא מתרחק מרוח העם ומן האידיאלים ההיסטוריים שהיו נחמתו בכל צרותיו מימי קדם ועד עתה¹.

ואולם, מאחר שנצחנו של המחבר לא היה צריך, כאמור, ליגיעה יתרה, לכן אי אפשר להצדיק מה שהשתמש למלחמתו זו בכלי זיין קשים ביותר. גם אחר שכתב דיר נידמן מחברת כזו, עוד לא חדל מפני זה להיות אחד מגדולי חכמי ישראל בדורנו, ועדיין מימיו אנו שותים וחייבים אנו להודות לו ולכבדו על ספריו הקדומים, שהעשירו חכמת ישראל עושר רב. תלמיד חכם כזה, אף אם נדמה לנו שעבר עברה, אין העברה הזאת מכבה כל מעשיו המוכים. ובבואנו להתוכח אתו, רשאים אנו אמנם להראות את משונתו וגם להביע את צערנו, על כי אדם גדול שכמותו יצא למלחמה, מזוין בסופיסטיק, נגר התעוררות התנועה הלאומית בקרבנו. אבל להתיצב נגדו בקלות ראש ולדבר אליו בלשון של בז ומתלות, כאלו היה אדם מן השוק — דבר זה, שהתיר לעצמו מחברנו, הוא כחם מנונה מאד בעמדת-נצחית.

בכלל צריך אני להעיר בדאבון לב, כי אנשי שלומגר משתדלים יותר מדי להראות בעצמם, עקבות משיחא, ופעמים רבות פורצים גדר הנימוס בנכונותה עם מתנגדיהם, בכתב או בע"פ. המהומה שהיתה, למשל, לפני זמן מה בברלין בשעת דרשתו של ד"ר פונלשטיין נגד הציוניסמוס, — גם כשהיא לעצמה מנוערת היתה למדי, אבל עוד יותר מנוער היה אופן ספור המעשה הזה באחד מבהיע הציוניים, וכי זו היא "דיפלומטיא", לתת פתחון פה לשונאי-ציון לאמור, כי "ציוניסמוס" ו"ציוניסמוס" שמות נרדפים הם?

ואולם מחברנו אינו רוצה כלל להחשב על דגל ה"ציוניסמוס", ובכלל אין דעתו נוחה מן השם החדש הזה, מפני שהוא נוהן מקום למעות ולחשוב, כי גם הרבר הגקרא כן בריאה חדשה היא, בעוד שבאמת הוא דבר ישן נשון, המיוסר בעמקי החיים ואי אפשר לבטלו על ידי התנגדותו של מי שיהיה (ע' 43). וכמו בשביל לחזק את דבריו אלה, מספר לנו המחבר (מכתב ט') בסגנון יפה, איך הוא עצמו סבל גלגולים שונים מעם לעם, עד שלבסוף שב אל עמו ישראל ויהי ליהודי לאומי, עוד הרבה שנים קודם שנשמעה המלה "ציוניסמוס":

"הדבר היה לפני שלשים שנה, ואני הייתי אז סטודנט. הסופרים העברים בעת ההיא חציבו להם למטרה לצייר את רוע החנך העברי והחיים העברים בצבעים דוקים את העין; והואשכנזים, כמו גייגר והולדהיים, דרשו ספורש תקונים בדת ובמול לאומיותו. ואני העסקתי בספירתם כל כך, עד שהתחלתי לתבויש במח שנחשב אני ליהודי. חפצתי להתחנך סהר לאחר, אך לא ידעתי למי: אם לאשכנזי, פולני, או רוסיני?

הארץ אשר בה הייתי וגם נולדתי — גליציה המזרחית — רוסינית היא. עד למאה הי"ד

¹ את השקפתי על "הצדק העולמי" של חנביאים ויחוסו לתחית ישראל הלאומית תרציתי עוד לפני איזו שנים בסאמר מיוחד (מכתב ונביא"י על פרישת דרכים ע' 215). ועל כן לא השכתי לנחוק להאריך כשהביאני הענין לנגוע שנית בשאלה זו דרך אנב ("השלח" II ע' 568). עתה שומע אני מפי סופרים שונים בכח"ע, כי דברי ב"השלח" הם דברי גידוסן ויתר רבני "התעודה". ואיני יודע אם שוגגים הם הסופרים האלה, מפני שלא הכינו הדבר כראוי, או מזידים, לפי שרצו לקנמר.

משלו בה נסיכים רוסים; בימי קזימיר הגדול כבשה הפולנים ומשלו בה ארבע מאות שנה; לפני מאה שנה בעת הלוקה פולין, חיתה לאוסטריא. שפת-חלמוד בבתי המדרש חיתה האשכנזית, והמסעולה בעת ההיא רצתה שחיתודים יכבשו את הדרך בארץ לפני חלאומיות האשכנזית. ובכן יותר קרוב נראה לי להיות לאשכנזי — והייתיו.

אבל כשצודע הדבר לחברי מבני הפולנים והרוסינים, תתחילו לחרפני, ולא נתנו לי מנוח. מה זאת? — אמרו לי הפקדים שבתם — אתה רוצה להיות אשכנזי? מה יש לך צדקה לזה? אולי מפני שאבותיך באו הלום לפני איזו מאות שנה מאשכנז? האם נחשבו אז כאשכנזים באשכנז עצמה? האם לא תהריסו אז את רכושם ולא גרשם מן הארץ בחרפה כזרים? האלה הם החבלים ההיסטוריים המקשרים אותך לאשכנז? . . .

ובדוכתי כי הצדק אתם, חדל מהיות אשכנזי ויהי לפולני. או החלו הרוסינים לחרסו, ובראיות נכונות הוכיחו לו, כי אין לו כל צדקה להחשב לפולני. ובכן עזב גם את הפולנים ויהי לרוסיני. אך גם בלאומיותו זו לא מצא מנוח. כי עתה התגפלו הפולנים עליו, וגם הם הראו לו בדברים של מעם, כי לא יתכן שיחשב לרוסיני. — וכה חדל גם מזה.

„או שבתי ותתבוננתי על ההיסטוריא של עמי — ומצאתי, כי לו הצדקה לחקרא בשם עם יותר מכל העמים האלה; תתחלתי לבדוק בספרותנו — ומצאתי, כי אוצרה גדול משלחם, וגם את זאת מצאתי, כי עמנו השתתף בהתפתחות הקולטורא האנושית הרבה יותר מהם, — ומן העת ההיא, כאשר שאלוני: אי מזה עם אתה? עניתי: עברי אנכי.

ומני אז השליטו אתי גם חברי „אחים“ לא היינו עוד, אבל היינו יהוד כשכנים טובים.

בספור הזה, שדחתמה של אוסטריא מבוע עליו, אנו מוצאים פתרון השאלה: ממני מה הצליח הציוניסמו באוסטריא יותר מבשאר ארצות המערב . . . אחד העם.

מחשבות ומעשים.

VIII.

מרניש אנכי, כי אהיה קל מסובים, אם לא אדבר הפעם על דבר סובים. בדאי, הרבר הזה מעט מוזר לכם, חביבי הקוראים: מה ענין סובים לספרות ישראל? — והאמת אניד לכם, כי גם אנכי חשבתי כן מתחלה ומאד נפלאתי עת ראיתי ב.המלייך (נ"י 257) שם סובים נקרא על מאמר ראשי. אבל כרגע שכתי ונחמתי ואמרתי: גם זו לשוזה; אם עד עתה היו מפרנסים את הבהמה הכשרה שלנו, את קהל-קוראינו, בקש וכנבא, מעתה לכל הפחות יתנו לה סובים. ואיך שיהיה, הנה סובים, ואפילו ספרותיים, סובים ומכלכלים יותר מקש ונבא.

ומלבד זאת, לא אחד ממך, חביבי, כי אנכי לא אוכל להזכיר את השם סובים בקרירות הלב. כי זכרונות ימי עלומי אחדים וקשורים בו, בימי ילדותי, ואנכי בבית אבי, באחת הערים הקטנות אשר בליטא. ואבי דל היה איש חסיד, למדן מוסלן, גונן בחשובה אשה ובבנים חמשה. ולרש אין כל, זולת בית קטן וצר וסרה חולבת. כל היום הגה בתורה ולמד בשקידה עצומה. אפס כי התורה לא כלכלה אותו. על ישראל היתה תורתו ועל סרתו פרנסתו. הסרה היתה העמוד התיכון אשר עליו נשענו כל חיי ביתנו. מחלבה היינו מתפרנסים כלנו. את החלב, כמובן, מכרו לאחרים, אבל הותירו נמף או שנים בכדי ללבן את קדירת הגרש' בעד בני הבית. ומבלעדי אניד הלא תבינו, כי האדם והבהמה בביתנו לא התענוו ביותר, וכמה שחבבו את הבהמה ההיא, לא פנקו אותה באכילה גסה. וסובים — מאן דבר שמם! סובים היו מעין *pium desiderium*. בביתנו, לו יכלנו לתת סובים לסרתנו, היתה אמי אוסרת באנחה, כי או היו הילדים כולם שבעים בלחם. לו יכלנו לתת סובים לסרתנו, היתה אחותי הבכירה אוסרת באנחה, כי או קניתי לי מטפחת... בקיצור, הצלחת הבית היתה תלויה בסובים. ואנחנו, הילדים הקטנים, היינו ממללים אחרי הגדולים: סובים, סובים. וכאשר גדלתי מעט והתחלתי לחשוב מחשבות על דבר בית אבי, הייתי אומר בלבי תמיד: כאשר אהיה לאיש ואתחיל להרויח, ראשית דבר אשתדל להשיג סובים בעד סרתנו. וימים ושנים חלפו ועברו, התחלתי להרויח, באתי בין אנשים; הסרה שפרנסה את ביתנו — כבר כלו המנעלים שנתפרו מעורה, וכל ימי חייה לא ראתה בסובה ולא זכתה לסובים. אבל סובים סוף סוף נתגלגלו על ידי... לספרותנו!

אמנם כן, חביבי, הנני אומר בנאון, כי על ידי נתגלגלו הסובים לספרותנו היומית, ואחשוב לי זאת לזכות, יען כי מאכלים יותר סובים ומכלכלים לא מצאתי עד עתה בספרותנו זו.

ואיך נתגלגלו? — מעשה שהיה כך היה:

הקוראים בודאי כבר התבוננו מאליהם אל המהפכה שנהייתה בספרותנו היומית בשנים האחרונות. העתונים העבריים, אשר עוד לפני שנים מעטות רהפו באוויר והציעו לקוראיהם דגן שמים ומזון רוחני, תקונים בדת ומנהגי בית הכנסת, השכלה מנוהגה וכל שבע חכמות — בשנים האחרונות נשתנו לגמרי. דגן שמים ותקונים עוד אינם. עיקר הדבור עתה הוא על אדות דגן פשוט, לחם לאכול. בעדר כן הרועה, וכהעם כן עתוניו. בדבר הזה הם בודאי הר דעת-הקהל. העם בעצמו ידאג עתה רק לפרנסה, ומוליך גם כן ידאגו בעדו את הראנה הזאת. עמך ישראל צריכים פרנסה! — זה הוא שמע ישראל! שלנו עתה ככל תפוצות, התתום. פרנסה היא ראשית ואחרית כל הדבורים. את כל השאלות יפתרו בתשובה הקצרה הזאת: עמך ישראל צריכים פרנסה; את כל ההצעות יספרו בעמך ישראל צריכים פרנסה! — פרנסה ורק פרנסה, ואידך — הלכתא למשיחא. הנה נסה, לדוגמא, אחד מסופרינו לדבר. על דבר יסוד אוניברסיטה עברית בירושלים, ובכלל, על דבר מפעלים לאומיים רוחניים, שפעולתם אינה בולמת וניכרת תיכף לעין, ורק אחרי זמן בלתי מוגבל יביאו את התועלת הדרושה, ובתוך דבריו נזרקה טפה מרה. כי אנחנו גם בעבודתנו הלאומית הננו מבקשים רק את המטרה היותר קרובה והתכלית היותר ממשית, וכמעט לא נבין את שפת האיש הרואה את הגולדלד וצופה למרחוק. (המליץ 178); — יבוא סופר אחר ויסתום את פיו בשפת לחם. ואחר שהרכה לדבר על תקופת בעלי התלמוד, תקופת ימיהם ועוד תקופות, בא לידי החלפה נמורה, כי בתקופתנו עתה, לא אוניברסיטאות עבריות, לא בעלי מסר ואידיאלים דרושים לנו, רק לחם דרוש לנו. מעמד ובסיס למצוא פרנסה לנו ולהטף אשר בגלגלנו. (המליץ 218). והתשובה הזאת כל כך חביבה על הסופר הזה, כל כך מצאה חן בעיניו, עד כי חזר ושנה אותה ביתר תקף ועז וביתר בירור, ובא לידי מסקנא, כי אין עתה רחמינות נאצלת בתבל כלל. ובעת הזאת אין עוד מקום בעולם למעשים רחמיניים בלבד, ואף לשוא קמו בנו חבר. נביאים חדשים המטיפים לרעיון ולאידיאלים והוא לא תצלח. ומסיים דבריו ברב תוקף, כי לא חכמות והשכלה, לא בתי ספר ומשכילים יחסרו לנו עתה, לא רחמינות מסר ומדות יחסרו לעמנו, כי יש בנו מהם רב יותר מהמדה. לנו דרוש רק מקור לפרנסה ולמדה, ומקור לצרכינו הגסים. (המליץ 274). בודאי נעים לשמוע בשורות טובות כאלה; נעים לדעת, כי חכמות והשכלה ישנן אצלנו רב יותר מן המדה. ואנכי, את המאני אני מזכיר, חשבתי לפעמים, כי חכמות והשכלה אין אצלנו עוד אף לסי המדה! — ובכן, אם הכל מודים, כי חכמות והשכלה, מסר ומדות יש אצלנו עוד יותר מן המדה, הלא נשארה לנו רק דאגה אחת, דאגת הפרנסה, דאגת הצרכים הגסים. ועל כן ישימו כהע כל היום רק לצרכים הגסים.

כשאני לעצמי, כבר באתי לידי מסקנא, כי המקור לצרכינו הגסים נמצא מחוץ לסתנה ישראל ומעבר לגבול יכלתנו ופעולתנו. הימים המוכים והמאורעים של לנו והתפרנסו זה מזה חלפו עברו יחד את הימים המוכים של אומתנו בכלל, ולמן היום הראשון שיצאנו בגולה הננו מתפרנסים לא זה מזה, כי אם מעמים אחרים. ואם כן, כל מה שנכתב אנחנו לעצמנו בדבר צרכינו הגסים אין בו מועיל. העיקר הוא מה שהם, העמים, יכתבו עלינו. והם, כידוע, יכתבו מאמרים אחרים. . . לדוגמא, אנחנו כולנו נדע, כי ליהודי בעל משפחה ובעל רכוש בינוני, עבודת הארמה בפלכים ידועים היא אחת מהפרנסות היותר טובות; ולו נתנה רשות לזה, או, גם בלא כל מאמרים, היו רבים מצאים

להם כל אחד בשכונתו חלקת אדמה לעבדה ולשטרה. אבל הרשות מרס נתנה — ואף לשוא נרבה אמרים להלל את עבודת האדמה. הכל יודעים, כי המותרים הבינונים בוראי היו מצאים להם כר נרחב לשעולתם בפנים הארץ, לו הותר להם להתישב שם. אבל ההיתר הזה לא בנו הוא תלוי, וכל דברינו בענין הזה הם ללא עזר וללא תועיל. המונח שנשאר בלא פרנסה לא יבקש חשבונות רבים, לא יקרא מאמרים, לא ישאל בעצות, רק יאחז בפרנסה הבאה ראשונה לידו, מבלי להבחין אם מוכה היא או רעה, אם יסה היא או מכוערת. הוא יהיה חנוני, רוכל או סרסור. יודע הוא גם בעצמו, כי התנויות רבות ורוכלים וסרסורים יש יותר מדאי, אבל מה יעשה? — הוא ינסה את הצלתו, אולי יעלה בידו לפרנס את בני ביתו. אולי — יאמרו הרוסים — היא מלה גדולה. ואם אצלם כך, כל שכן אצלנו, שכל מעשינו ומפעלינו, כל יסוד חיינו הוא רק. אולי גדול אחד. בסיס נכון ויסוד חזק הלא אין לעסקינו, והיהודי תמיד רק ינסה לעשות. אולי יעלה בידו. והאמת נתנה להאמר, כי עם ישראל לא ינום ולא ישן, עסנו וזינו להשתכר ולהרויח, ואנחנו כלנו נדע, איפה יזרד הכף, ואין אנו עצלים ללקוט אותו. אחד המרכבה ואחד הממעיט. ומה נעשה וסבות אחרות, שאינן תלויות בנו, נרמות לנו, כי הוא הולך וגמס לעינינו, ואין לאל ידינו להרשיע... אנו עינינו רק ליה, כי תתיר לנו הממשלה את האסור עתה, למען נוכל לחיות ולהתקיים. ועתונו טוב יעשו אם יסנו את לבם לענייני הפנימיים, לחקן את סרצותינו בבית, ואל ישעו בדברים שאין בהם תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת רידקטורים בישראל, הדואגים לצרכי העם ולפרנסתו...

כך היא דעתי, דעת יהודי פשוט. אבל מולינו, כמו שראיתם, שיטה אחרת להם בענין הזה. הצרכים הדקים, הרוחנים — חכמה והשכלה, מדות, מוסר, אידיאלים — כל אלה אינם אלא מסל, והעיקר — הצרכים הגופניים, החומריים. ובכן יבקשו את המקור לצרכים ההם.

ונחלקו בזה. מערכות ישראל: המליץ והצפירה. — הצפירה היושבת בזוארשא, במרכז היהודים, ורואה, כי לא רק חכמות והשכלה אצלנו יותר על המדה, כי אם גם בעלי מלאכות ואומניות שונות — היא מנבאה לעבודת האדמה ולהפצת בעלי המלאכה והאומנים בכל רוחב ארצנו. והמליץ, היושב מחוץ לתחום המושב, בעיר המלוכה רבת-המרכלות, יסיף לחרשת המעשה — אינדוסטריא בלעז.

ובכן יושבים תלמידי חכמים וידיהם מלוכלכות בדיו ועוסקים בשאלות המחיה והכלכלה. בהצפירה יציעו עצות על דבר יסוד בתי ספר לעבודת האדמה — כאלו באוסן אחר אי אפשר שיהיו בקרבנו עובדי אדמה — וגם, איך להביא את האומנים היתרים שבנו אל מחוץ לתחום. וספרים שונים, בעלי תחבולות, מתעסקים בכל זה בכוכר ראש. האחד יבוא ויספר, כי ראה מבקשים מכנסים בקיבו, ובכן, מי האיש החסן חיים, ילמד מלאכת תפירת מכנסים ויבוא לקיבו. השני הרגיש מחסור מנעלים בחארקאוו, ובכן, מי האיש החסן חיים, יהיה לסנדלר וילך לחארקאוו. ובדרך הזה יאמרו לסור את האומנים בכל רחבי ארצנו. והמליץ נוטה מעט מדרך הזה. הוא יספור את כל הענין בסקירה כללית, ובא לירי מסקנא, כי גלות בעלי המלאכות ממקום למקום, מלבד שהוא דבר קשה מאד, גם לא יבא לנו רב תועלת. ועצתו היא יותר פשוטה. תחת להגלות את בעלי המלאכות להפליכים הפנימיים, מוטב ליסד בלימא עצמה, על גדות הוויליא והניסון, בתי חרשת גדולים, להבין בהם כל מיני סחורות, למען תת עבודה רבה להעניים במקומם.

ואז הכל על מקומו יבוא בשלום. בעלי הרכוש ירויחו בכספם, והעניים — ביניע נפיהם. ויציץ יעקב ופרח ישראל.

הנכם רואים, חביבי הקוראים, כי הכל פשוט וטוב, ממש כמו שמספרים בספורי מעשיות.

האם יש צורך בבתים כאלה בתחום המושב? האם יהיו מהלכים לסחירתם? האם יוכלו להתקיים? והעיקר: איה לכסף מצא? — לקטנות כאלה לא ישימו לב במערכות העברים. אם העשירים שבנו לא יחשצו ליסד בתים כאלה, אין רע: כבר הורו הלכה באספה רבה, כי אין לנו צורך בעשירים כלל. ואם אפשר ליסד בית אוצר לאומי בעל עשרות מיליונים בלי עזרת העשירים, מדוע אי אפשר ליסד גם „ספריקות” גדולות בלי עזרתם? ובדבר הזה הלא יש לנו תחבולה פשוטה ומנוסה, תחבולת אבותינו מאז ומקדם: גיסד חברות. יש לנו חברות „סומך נופלים”, „רופא חולים”, „זקק כפוסים”, „מתיב אמרים”, — והיו לנו גם חברות מיסדי בתי תרשת. כל אחד יתן פרוטה פרוטה בשבוע, וסליין פרושות גם הוא סכום הנון. התחלה תעשה. והעסקים בודאי הלא יצליחו, ושפרותינו בודאי יעלו מעלה מעלה. וכרבות מחיר השמורות וירב הכסף, נרחיב את הבתים ונרבה את המלאכה ונתן עבודה בכבוד לאדם רב, ובני ישראל יאכלו וישתו ויעשו חיל. וכאשר החלתי אני עברכם להמיל ספק בטיב התחבולה הזאת ונועותי להניח, כי עד עתה עוד לא ראינו „בתים” כאלה נבנים ומתקיימים באופן כזה, בא „המליץ” להראות צדקתו ולתוכיח שננתי, וכתור ראייה נאמנה הביא — את הסוכים.

סוכים — כמדומה לך — דבר פשוט מאד, מאכל בהמה, ובאמת הוא ענין דק מן הדק, ויש בו מעין סתרון שאלת עמנו.

והסתרון הוא על הדרך הזה:

„ארץ רוססא, כידוע, היא רבת תבואות, ואת תבואותיה תמכור לחוץ לארץ. אפס כי תמכור אותם לא קמה סתון, כי אם בגרענים. ואם כי הכל אפילו הסוחרים הפשוטים והגסים, יבינו, כי טוב למכור קמה סתון, ולהשאיר את מחיר הסחינה במדינה, מאשר למכור גרענים. בכל זאת תמכור רוססא דוקא גרענים, מפני כי מחיר הסחינה רב ברוססא מאשר במדינות אחרות. עד שישנם מקומות בתוך ארץ אשר כדאי היה להביא מהם חנה קמה הנעשה סחמי רוססא, לולי שהחילה המלכות מס גדול על הקמה הזוהי.”

כל נבון ובקי בדבר יודע, מדוע לא ישלחו מרוססא קמה לחוץ לארץ, ומדוע העסק של בתי רחים יורד מיום ליום, והנהו עתה אחד מהעסקים היותר גרועים, אפילו בתחום המושב. אבל במערכת „המליץ” חושבים אחרת: אמת הדבר, כי לא יצליחו בתי-הרחים, מפני שאין שם עצים וצריך להסיק בסחמי אבן, אשר מחירם ברוססא הוא פי שנים מאשר בתוך ארץ. וכן ישנם מקומות הרבה ברוססא, אשר מחיר התבולה לחוץ לארץ עולה ברמים מרובים, ועל כן לא יוכלו להתחרות את המוחזנים שמעבר לגבול. אבל לאורך הניעמן והויליא אספר לבנות בתים רבים כאלה. שם יש די עצים להסקה, ועבודה נפס מחירה מעט, ושם יעמידו מבונות וישתנו קמה ויעשו סוכים. בתוך לארץ גם סוכים סתורה היא, ואפשר לשלוח, למשל, את הקמה לתוגרמא ואת הסוכים לאשכנז. כי האשכנזים אינם מסוגלים כמו התוגרמים ויקחו גם סוכים. זו היא האמיריקא שנלה לנו „המליץ”.

ובכן, עשו חרשו בני ישראל! בנו בתי-רחים לאורך הניעמן והויליא ושתנו קמה והכינו סוכים ושלחו את הקמה לתוגרמא ואת הסוכים לאשכנז. ומה לכם עוד?

הכל טוב והכל יפה. התורמים יאכלו את הקמח שפחנו בני ישראל, וכסוב לבם, יזכרו לטוב גם את בית ישראל, המשביר להם קמח טוב, ואולי תצא מזה גם תועלת יותר גדולה, בעינינו יותר נכבדים . . . והאשכנזים יקחו את הסובים, וילעישו את בהמותיהם, ויפסמו את חיריהם, ויבינו שומן ונקניקאות, והיה הדבר לכבוד ולתפארת לבית ישראל, כי בשלהם הכל... אפס, כי מלתא זוזרתא אתת חסרה בכל. שירת הסובים הזאת: — חטים אין! בארץ הדרום, במקום שיש חמה, אין עצים, ומחיר פחמי האבן יקר מאד, כפלים מאשר בחוץ לארץ, ובחסי הויליא יש עצים (אף כי גם שם מחירם לא מעט), אבל, כמו להכעיס, חטים אין שם! ובאין חטים אין קמח ואין סובים. אנחנו, כמובן, נשאר בלי בתי רחים, והאשכנזים, ה' ירחם עליהם, ישארו בלי סובים. והסובים ישארו — בספרותנו.

זו היא השלשלת התיספורית של הסובים הספרותיים. ובכל זאת אין לנו להתיאש חלילה. אם אי אפשר להוציא סובים לחוץ לארץ, תחת זאת הרי נוכל להוציא לשם, חכמות והשכלה. אצלנו, לפי דברי הסופרים, ישנן יותר מן המדה, ואצל אומות העולם, אי ואבוי להם. נשמע כל היום קינים ורגה והי, על מעוט הסחורה הזאת. סופריהם מכל המפלגות יבקשו עצות ואמצעים, איך להרבות את הדעת בעמם. ואם כן נבוא אנחנו ונמלא את חסרונם. אנחנו נתן להם, חכמות והשכלה, ואולי יתנו לנו המה במחירן — את, צרכינו הנסים.

כמדרסה לי שטצד סופרינו לא יהיה שום מעצור, למסחר זה. אלא שחכמת המסכן בוויה, ויש לחוש, שבחין לארץ, ביחוד האשכנזים הנסים, לא יחסצו לקנות את השכלתנו וחכמתנו היתרה. סובים של יהודים יקנו, אבל חכמתם — ספק הוא... ובכן, חביבי, אם תסכים לדעתי, הייתי אומר, כי טוב לספרותנו לעסוק בתורה מבקמח. מן הנמנע לנו ליסד, בתי חרשת למניות, ומן הנמנע, להשיץ את בעלי המלאכות והאומניות בפנים רוסיא, באותם הדרכים שמציעים הסופרים. אבל תחת זאת לא מן הנמנע הוא ליסד בתי ספר להרבות חכמה ודעת — ואולי גם מוסד ומדות טובות — בעמנו . . . אמת, כי אם אין קמח אין תורה, אך הלא התחכם עמנו לקיים את התורה אלפי שנה מעוני. ואולם אם אין תורה, לא יועילו גם קמח וגם סובים. רבי־קרוב.

מכתב אל העורך.

אדוני העורך!

א) כחזרת הראשונה לכרך ג' הרפסת מאמר מאת אחד מסופריך התמידים בשם חשבונה של ספרותנו, שבראשיתו הוא בא להלחם מלחמת-מנן נגד הצעירים, אחרי כי אין מן הראוי לחבק ידינו בעצלתים ולחכות עד כי יכבשו הסופרים האלה את עולמנו; ולבסוף הוא אומר, שאינו מסתפק רק במלחמת-הגנה בלבד, אלא ברצונו, להתנרות בהם מלחמה.

הדבר מוכן מאליו, שהמלחמה היא מלחמת מצוה, מלחמת חובה; אבל תם אני ולא אדע, אם אלה הם תכסיפי מלחמה רצוים, לקרוא את האויבים, ספורש או בין השמים, בשם משונעים, בעלי אלוהות ומורסום, אנשים שלא נתעכלו ידיעותיהם במעיהם כראוי וששאבו תורתם ודעתם את היהדות ואת עם ישראל מספורי סופרים חדשים, ולא מן המקור בעצמו, כמו זקני בית המדרש.

בעיקר הדבר אמנם נוהגים רבים להשתמש בתכסיפי-מלחמה כאלה: את הנביאים יקראו בשם משונעים אנשי הרוח, את החפשים בדעות — אפיקורסים, את היראים — בעלי הויה, ואת הרושנים תקונים — מהרסים. אבל כשאני רואה דרכי מלחמה כאלה בהשלח, כלומר במכתבי-עתי היותא לאור על ידך, חושב אני שיש לי רשות להתפלא על זה מעט...

ב) כן אתה אחראי בדברי, שנתת לגלות פנים בדברינו כמודיר שלא כהלכה ולמען על דברים שלא אמרנו כלל.

נימשה, מלסמיו, איבסן והויסממן. על השמות הללו תוזר סופרך, כאילו באנו לכמות על הקהל שיטת האנשים האלה בניית. היום אנו עובדים את האלילים האלה ומסילים אותם על הצבור הישראלי; ולפי ההגיון הזה אפשר שיקומו אחרים ויסענו, כי כל סופר עברי שאינו מודה בחשיבת וולה אינו סופר לאומי. בעוד שכמונו יודע אתה, כי לא במחשבות אלה ובשמות אלה עסקינו, רק במחשבות בכלל, רצוני, בהיות המחשבה על עסקי אנושיות בתחומי ספרותנו העברית.

אתה אומר: עברית בעברית! וכל מי שנמשו חשקה בתורה אחרת ילך וירעה בשדה אחר... ואנחנו אמרנו: מספדים אנו משרה אחר זה, יראים אנו את הקרע המסוכב מכל התגבלות ספרותנו ביהדות בלבד.

אנחנו לא אמרנו שספרותנו העברית עזובה מפני שאין לנו סופרים כסלוני או סלוני, רק אמרנו, שעזובה היא עי אותה הקריאה: עברית בעברית! תחת הצורך הגדול למעט בה מה שיחסר לה, כספרות שאר אומה ולשון, רק על דבר הרחבתה

על כל צרכי האנושיות דברנו, כאשר אנו רואים רק כזה את האופן היחידי להארכת ימיה, ובאופן שכנגדו — הפסקת ימיה . . .

סופר הנכבד חישוב את הצעירים לנביאי השקר. ולפי דעתו אין נבואה יותר מתעת מזו, שאינה מתבישת לקרוא בריש גלי: 'לפי השקפתי, ספרותנו עתה הולכת ומשתלמת'; כאלו אין אנו רואים ויודעים כלנו את נפילתה סיום ליום, את אפסותה והרחקתה מנבולה את קוראני המזכים.

בתקופת ההשכלה שלפנינו היתה ספרותנו כלי מבטא לרצוננו ולשאיוותינו. בה מצאנו מה שחששנו בלבבנו, בה השתלמנו, סקתנו עניינו, שכללנו את מעמנו ומחשבותינו. ומה אנתנו מצאים בה עתה? איזה יחס ישנו עתה בין מה שיכתב בספרותנו ובין מה שירחש לבבנו? אנתנו הלכנו לפנינו, והיא לאחור . . . אנתנו מחבקים ורועות עולם והיא מתחמקת בקרן זויה . . .

ואנכי חושב שגם אתה תודה, שדוקא עתה הגיע השעה שישמע בספרותנו הד קולנו, צערנו ותקותינו, איני מתבייש לומר גם — חלומותינו.

(ג) חושב אנכי לתמימות יתרה או לקוצר-ראות לחשוב כל המהלך החדש עתה ככל ארצות המערב, שימדתו עמוק עמוק בצרכי הנפש המתחדשים, בערכי החיים החדשים ובהתנאים החדשים של חיי החברה והיחיד — לחשוב את המהלך הזה לסין תנועה מלאכותית העשויה בידי חמשים בחורים, יושבים בבתי הקהה בברלין . . . ולו באמת היינו רק תלמידי 'הזמן הגדול' הזה, שבו אנו חיים ונהנים מהרמתו את רוח האדם והגדילו את עשרו הרוחני — אין לנו להתבייש כל עיקר. אבל עוד מרחיק אני ללכת והגני אומר, כי קריום אנתנו, לפי מצבנו הנפשי והלאומי עתה, לא להיות תלמידים בענין זה, כי אם לעמוד בראש התנועה, כאשר אנתנו היחידים עתה החיים בתנאים מסוגלים לזה כל כך.

מלחמת העבר והעתיד אצלנו, שנוי המרכז בעולמנו, מיהדות מפשטת ליהודים בפועל, שנוי ערכי חיינו, מחשבותינו ורגשותינו, כל מה שיעשה עתה בלבבנו וכל מה שיצאנו בערפלי צערנו ותקותנו — הכל, הכל קורא אותנו לחיים חדשים ודורש מאתנו ספרות חדשה.

אין אנתנו יכולים עוד לכלכל את רוחנו במוזנות אבותינו, כאשר אנתנו הננו עתה בני אדם אחרים, דור חדש עם רגשות ומחשבות חדשות. בחיינו מתחלת עתה תקופה אחרת, השונה מאד מן יום הארוך של י"ח מאות שנה. וכזה יש די לעשות אותנו לאנשים העומדים בראש המהלך החדש.

אנו מרגישים, שנדוסים כאלה המושלכים עלינו: ענינים מכוסים בעלפה, ענינים שבהם לא נודע היכן חסיים הבינה הישרה והיכן יחל השנעוך, דברים שאין להם שחר, שנעוץ משומי, או דברים שיצאו מגדר הספרות ונכנסו בגדר הפסיכיאטריא וכי' וכי', נדוסים כאלה, שבקייאם אנתנו בהם בימי נורדו, — כלם אינם יכולים לעמוד מול רגש אחד אמתי הנרשב באיזה נפש בודדת ישרה.

אנו חושבים את הקללות והצעקות האלה לאותות אייכולת ואי-הרגשה, לחשבות אנשים שאינם יודעים היכן יסיים ההנה ויתחיל העתיד, לדברים יוצאים מגדר הספרות ונכנסים בגדר כתב-יפסתר.

ועוד הסעם אני מתפלל למצוא דברים כאלה בהשלח שלך.

(ד) אנו מרגישים, שדוקא אתה, אדוני העורך, אשר סופר הנכבד חושב אותך

במאמרו לאחד מחסידי העבר שלנו, — אתה היית לנו לעינים בבירור יחסנו להעבר שלנו ולהסדר הגדול שגרם לנו בגדישת הסאה . . .

אין אנחנו יודעים, עד היכן בקי סופרך זה כך וכמשנתך. אבל אנו זוכרים היטב ויטב את דבריך במאמריך. תורה שכלבי (על פרשת דרכים ע' 111) על אודות עם הספר, שהוא, עבד הספר, עם שפוחה נשמתו מתוך לבו ותכנסה כולה לתוך דברים שבכתבי, עם אשר בו הספר. אינו בא להעשיר את הלב בכחות חדשים, כי אם, אדרבא, להחלישו ולהחסיילו עד שלא יעז עוד לפעול ולהתפעל בכח עצמו ולפי צרכיו, אלא הכל רק באמצעות הכתב; עד שכל חיון מבני או מוסרי המסוגל לעורר איזה תנועה בלב מוכרח להביא אתו הסכמה שבכתב על שחרשות נתונה לו לעשות זאת, וגם אז אין ההתעוררות עוד פשוטה ומבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת, מלאכותית, הקבועה ומנובלת מראש . . .

אנחנו מרגישים היטב, מה סיבו של הלב אשר הגיע להכרת אפסותו המוחלטת והשתעבודותו הנצחית אל הכתב; מה סיבה של האומה אשר אצלה, קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך ואבסורטיט כשהוא לעצמו, ובכל שאלה משאלת החיים לא הוא הסכרע, אלא נתי ספר ונחוי . . .

ובכן אומרים אנחנו: לא נתי ספר ונחוי! נשיב קול אלהים ללב האדם! נשיב לעצמו את חירות המחשבה, את היחס הישר אל המבט, את עצמותו . . .

ה) אין אנחנו באים במענה — כעדות סופרך הנכבד — על החכמים העוסקים בחקרי קדמוניות וספרות העתיקה. לאמר: מה העבודה הזאת לכם? רק — מה העבודה זאת לנו? הן אמנם, בשעה שנשמעו הווכחים בגרמניא עד הספרות, ישבו חכמים וחקרו לא רק בקדמוניות עם גרמניא, אלא גם בקדמוניות עם אשור ובבל, ולא היה מי שלנלג עליהם. אבל אותם חוקרי הקדמוניות ידעו היטב, כי עבודתם היא רק בעד יחיד-מגולה ולא בעד כל העם, הדרוש מזונות אחרים. ומעולם לא עלה על לבם להביט על גשה וסילר בקלות ראש, כמו שרגילים חכמי ישראל לחשוב את יליג ורפס ללצים פשוטים, כתבי, מעשיות . . .

אם להוקנים שבנו אין חסץ בעבודתנו, ולא ימצאו בה דברי מעם — אותה היא לנו: אנחנו לא נדרוש אל המתים. חיים אנו חפצים, חיים הויים, לפי צרכי נפשנו עתה, בעולם הזה שאנו שורדים בתוכו.

אנחנו לא נשאל מה שאמר הגאון שייר בהקדמתו לספר תשובות הגאונים . . . את לבנו אנחנו שואלים, את צרכי חיינו . . .

ואתה, אדוני העורך! הן נתת מקום בעתונך לאלה הוקנים להתגרות בנו מלחמה. טוב הדבר! למלחמה אנחנו נכונים. אבל במרם כל על הלוחמים לדעת במה הם נלחמים ולכלי לנלות פנים שלא כהלכה בדברי מתנגדיהם.

במראה מקום למכתבי שייר וכו', בקללות ותתנגונים יחד, באזהרות וגרופים לא יעצרו בעד הרוח החדש הנרשב בנו.

אם למלחמה — הגנו!

ברנשי כבוד ויקר

ד"ר מ. י. ברדיסצבסקי.

הערת העורך. בחור סופר כבר גליתי דעתי על הענין הזה פעמים ושלא (החלש"ה I) ואע"פ שהוא אני מדברי שני הצדדים, כי לא נכנסו דברי ללבם, וגם כמדומה לי, לא קראם

בשום-לב; בכל זאת לא אחרוב לנחץ לחזור ולאמר, „במלות שונות“. אבל בתוך עורך אני יכול לעבוד בשתיקה על האשמה הכפולה שספלי עלי בעל המכתב.

(א) לחנם רואה הוא „תכסיסי מלחמה“ בלתי הגונים באותם הבאים שהוא מביא מתוך המאמר „חשבונה של ספרותנו“. יותר נראה כ„תכסיסי מלחמה“ מה שהוא עצמו מתניב פה בתמונת נדרף, נקלב ואיט עלב; בעוד שכאמת לא אותו ואנשי בריתו, בתוך סופרים פרטיים, קרא בעל המאמר בשם „משוגעים“ וכו', כי אם על אותה השיטה הספרותית שנחפשה בעת האחרונה בין העמים ומתפרצת גם אל ספרותנו. — עליה הוציא משפט, כי נראים בה סימני שגעון והיא מביאה לידי שכרון רוחני. והמשפט הזה נשמע כבר לפניו מפי נורדו, ולא בתוך „תכסיסי מלחמה“ הבאים רק בשביל להשפיל כבודם של סופרים ידועים, כי אם באמת ובתמים, על יסוד ראיות מדעיות, לקורות מן הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה. ועל כן איני חושב שתחא תובה על העורך, או אפילו רשות, לסתום פי הסופר המאמין באמתות דעת זו ולבלתי תת לו לקרוא את החזיון הספרותי הזה בשמו האמתי לפי דעתו.

(ב) וזה ביותר היא תובנה השניה שסמיל בעל המכתב על העורך: להשגיה על סופריו, שבוכוהיהם לא יגלו פנים בדברי חבריהם שלא כהלכה! חמה אני אם ימצאו באיזו ספרות סופרים הגונים שישכימו לתת בידי עורך „חרב פיפיות“ של „צנזורה“ כזו. בכל אופן יכול היה בעל המכתב לראות — ולוא רק עיף המאמרים השונים שבאו ב„השלח“ בשאלה זו שהוא עוסק בה — כי עורך „השלח“ אינו נועל דלת בפני סופריו אף בעת שלפי דעתו הם מגלים פנים שלא כהלכה בדבריו עצמו . . .

ואולם בענין שלפניו יש עוד דברים בנז, והמתבר הנכבד יסלה לי אם אפרשם פה, כי דבריו מכריחים אותי לזה. הסופר מן „הצעירים“ אשר אשר ראשונה את הסלחמה הזאת ואשר עד כה רק הוא לבדו מכל חבריו נסה גם לחיות נאה מקיים ולהביא בידי את „האנשייות“ לספרותנו. — הסופר הזה „אנושיותי“ מתובלת באמת בתורת „אדם העליון“ ומלאה ריזון וריון שאין השכל הפשוט סובלם (כמו שנראה בכל מה שנרשם ממנו עד כה בכתבי-העת שאינם חוששים לדברים כאלו). עד שלפעמים נקרא ונשתומם ונשאל לעצמנו, אם יש בעולם אדם אחד, וגם המתבר עצמו בכלל, שיוכל לפרש לנו את „הסודות“ האלה. ובדעתי כל זאת, חשכתי באמת, כי רשות לבעל המאמר הנדון ללמוד סתום מן הסופרש ולשפוט על פי זה, כי היא היא „האנשייות“ שהצעירים האלה מתמרמרים על הסתרנה בספרותנו ושחם מתערים לזכותנו בה.

ענינים שונים.

יהודה ליב דאוידאָוויטש (בן-דוד).

ביום השבת, ז' טבת, נאסף אל עמיו בבית החולים העברי באודיסא, בשנת הארבעים ושלש לימי חייו, הסופר הידוע לכל קוראי כהע העברים, יהודה ליב דאוידאָוויטש (בן דוד). במותו אבד לספרותנו עובד חרוץ ורב פעלים, סופר בעל כשרון, עשיר בהשכלה כללית וידע לאשורו את הענין שבחר לנושא עבודתו הספרותית. מות סופר כמותו אבדה היא גם בכל ספרות אחרת. אבל עוד יותר תגרל ערך אבדה כזו בספרותנו, אשר רוב סופריה הם דילטנטים, סופרים לפי שעה, האוהבים להסתפק במאמרים כוללים, שאינם דורשים לא עבודה ממשית ולא ידיעה רחבה בהענין המדובר, ומעטים הם הסופרים שאומנותם בכך, המעמיקים חקר באמת באחד מסעיפי הדעת ומעשירים את הספרות לא בגדולות ונצורות, פרי רוח יוצר חדשות, אך למצער במבחר תוצאותיה של הספרות הכללית האירופית, אשר יתעסקו בה בשקידה ובעיון ויודעים לבחר מתוכה את הראוי לנו לפי רוח עמנו ולפי תנאי חיינו בעבר ובהווה.

והמנחם היה אחד הסופרים מהמין האחרון, ובהעדרו פתאום בלא עת הוקמן עוד יותר המספר הקמן של העובדים התרצים והמעילים האלה, אשר עבודתם כל כך נחצה לספרותנו . . .

לא בשורשים היו סוגים חיי המנחם. שלשלת ארוכה של מלמולים, של פנעים רעים, של עוני ורחקות — אלה היו חיי מיום עמדו על דעתו עד רדתו קבר, ולולא חנן המנחם ברוח כביר שואף תמיד לחיים ולדעת, לתנועה ולהתפתחות, כי אז כבר כרע נפל תחת תהמוכות הזמן האכזרי, אשר תמיד רדפוה ולא הרפה ממנו; אך בשאפו תמיד קדימה, עצר כח להתגבר על כל המכשולים שחסמו לו את דרכו בחיים, ולמרות הרעות והתלאות בחייו הגשמיים, התרומם ברוחו וילמד, וילמד, ויתפתח, וישתלם, ויהי לסופר מצוי, אשר הקוראים שחו בצמא את דבריו.

מחילנא, ירושלים דליטא, מקור התורה וההשכלה היהודית, היה מצאנו. אין ספק, כי נפשו הנחה להתפעל קבלה השפעה מיוחדת באביב ילדותו מאוירה המיוחד של חילנא רבתי, ונרעיני היהדות הורשו בקרב הגשם הרכה פנימה; אך בהיותו, לפי מצב משפחתו ואופן תוכנו, רחוק מהשדרות העליונות של היהדות הרוחנית בחילנא, הלך שבי

לפני רוחות מן החוץ, מעולם ההשכלה הכללית, אשר כבשו אותו כמעט כליל, ולחם הקריש בראשונה את מבחר שאיפותיו וכחותיו הרחנים. הספרות הרוסית ואידיאלי בני הנעורים מעם הארץ באותה העת היו המניעים הראשים בהליכות חייו. המנח לא היה ממין האנשים האוהבים להסתפק בנאומים יפים בסתר אהלם, ואחר שהדעות אשר נתפשטו או בחוג בני הנעורים לקחו את לבו, עבר מדברים לפעולה, וכל החרפתקאות שבדרך לא כבושה זו לא הניאו את לבו מעבוד עבודתו על שדה מוכת הצבור לפי מושגיהם הקיצוניים של בני חברתו אז... שנים אחדות היה נע ונד בחייל. אחרי כן עבר בצבא, למד ראשית חכמת הרפואה ויהי לתוכש, כתב מאמרים בכתבי העתים הכוללים, נסה את כחו בתור מוזר, היה למורה בבית איש פרטי באחד הכפרים, וכה עבר מנגלול לנגלול, עד שלבסוף בא לעיר אודיסא, והוא אז כבר בשנות השלושים לימי חייו. מקרים שונים הביאוהו לחברת המשכילים העברים, רובם סופרי שפת עבר, ופעולתם עליו היתה יסודית ומחלטת, אשר שנתה לממרי את צורתו הרוחנית ואת חוג עבודתו ודעותיו. ידיעתו בשפת עבר, שרכש לו בניסא דינקותא בעיר מולדתו ווילנא, היתה קלה וקלרשה, אך כאיש מהיר וחרוץ החל תיכף, בבואו לאודיסא, לכתוב קורסספנדנציות לכתבי העתים העברים, ואם כי מצד הלשון והסגנון היו פרי בוסר, אך בכל זאת ניכר היה גם אז, כי דבר לנו עם סופר מטבעו, איש שנוצר להשתמש בעם סופרים. מני אז הגנו רואים אותו הולך ומשתלם ועושה חיל בתור סופר עברי. את לחמו הוא מצא בדחקות מהרואות שעה, אך למרות חיי העוני לא יפול לבו עליו, ומבלעדי עבודתו התמידית, לרכוש לו ידיעת שפת עבר וספרותה בכל עסקה, הגה לומר גם לשונות אחרות: אשכנזית, צרפתית, אנגלית, והגה בשקידה בספרותיהן. לאט לאט, הודות לחריצתו ולעבודתו הפוריה, הגה פושט מעליו צורת הקורספנדנציה, כתבן של מקרי יום, והוא מתיצב נגד עיניו בתור סופר דעתן ומבקר בעל טעם. הוא שם לילות כימים והגה וכותב. הספר והעם הם לו ראשית ואחרית הכל בחיים ובהם ימצא נחומים מעניו ומרודו. בשנים האחרונות הוא שם פניו ביוחד לחכמת הספדנציא וקורא ושונה כל המתיחס לה בכל הלשונות הראשיות המתהלכות באירופא. מאמריו שכתב במקצוע זה בהשלה משכו עליהם עיני כל המבינים. נגד עיניו עומד עתה במלוא קומתו סופר בהמוכן השלם, האירופי; שפתו היא מרוקת וברורה, מלאה נאומים אוריינליים, לרגלי הרעיונות החדשים, הלוקחים מגדולי החוקרים, וצריכים היו להתלבש בשפת עבר ולקבל צורה מורחית-מעריבית; הרעות שהוא משמיע במאמריו מצטיינות בהגיון הבריא ובסדר הצעתן עם השתלשלותן הטבעית, ובהשקפה קלה נראה, כי לא סברות הכרס משמיע לנו הכותב, רק רעיונות מדעיים, אשר אם גם אינם ילדי רוח, אך רכש אותם כדבעי וידע לסגלם לרוח שפתו ולארתות חיי עמו, — ומה נחוצים ומועילים מאמרים כאלה, ביוחד בספרותנו העניה...

רק זמן מועט בערך ראינו אותו בתור סופר שלם, מעת שכשרונו הספרותי התפתח כל צרכו, ולפי פרי עבודתו שהעניק לספרותנו בהעת האמת יכולנו עוד לקחת ממנו הרבה לעתיד, ובמשך הימים היה בודאיתוסס לו מקום נכבד בספרותנו והיה נחשב על הסופרים היותר תרועים והיותר מועילים, — אך בא המות והכל נגמר! שחפת הגרון הרביקתה, ואחרי התהפכו על ערש דוי במשך ירחים אחדים ירד דומם בדמי ימיו.

ימתקו לך רגבי עסרך, חבר עובד ואובד! לא לחנם היית: עמלת, חשבת, למדת ולמדת, — ומה יש לאדם עוד בחיים?

ע.

מעבדות לעבדות.

בגליון הראשון לשנה החדשה נרפסה ב.המגיד באותיות גדולות. שמועה משמחת בשם. להתודע ולהגלותי, וזה לשונה:

„בהניע לאוני חברתנו“ השמועה המשמחת כי כ"ק הצדיק הנשגב שלישי"א מספורסקוב מחבב את מעשה ישוב ארצנו הקדושה בלב ונפש, שלחח חברתנו אל כ"ק חמשה צירים נכבדים... וחמה נכחו לדעת, כי אמנם נכון הצה"ק שלישי"א לרעיון ישאי' בכל לבו. . . ויאל כ"ק הצדיק שלישי"א להראות לעין כל כי משתתף הוא במפעלי חברתנו וחפץ באשרה וקיומה, ויתן ידו לחברתנו (מניה את 2800), ויקח על שכמו את המשרה הקדושה לשום עין פקוחה על עניני חברתנו הנוגעים בדת: א) למנוח — בעת הצורך — רב וש"יב במושבתנו, אשר הננו עוסקים בישובה; ב) להשגיח על הנבחרים להתנחל במושבתנו, ולחות דעת קדשו עליהם אם ראויים הם להאחז בה עפ"י התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג) גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה — העומדת להוטר בקרוב בע"ה — בתורה ומוסר, בעזרת אחדים מרבני אה"ק תובכ"א. — מרטוב, בצד העשירי, אלף שמונה מאות עשרים ושמונה לתורבן בית מקדשנו. בשם החברה: אברהם בן אהרן ד"ר זלץ, משנה לנשיא. זכריה מענדל שפירא, המזכיר. ובכן, שמחים הם תובכי ציון בגליציה על כי הועיל כבוד קדשו לקנות מתברתם את המניה 2600 (המניה היא בת עשרה סלורין!) בגלל שלשת התנאים הקטנים הללו; והם משיאים משואות ומבשרים את הבשורה הזאת לכל ישראל, כי מעתה יבוא לציון גואל אמתי ויתקרב כל הלככות לבנין לאומי עדי עד.

ואנכי, אשר חמים דעים הנני עם „אחריהם“: כי. מכל המטרות הגדולות שחבת ציון שואפת להן, רק אחת היא לעי' שבכחנו להתקרב אליה באמת במדה נכונה, והיא — המטרה המוסרית, לשחרר את עצמנו מן העבדות הפנימית. . . (השלח II ע' 568) — אנכי מרשה לי להשתמש בלשונו שם ולאמר גם אני: בדר אנכי מרגיש איע בין אחי אלה, כאבל בין התתנים.

אחריהם יאמר שם עוד: „כמדומה לי ששאלה עוד יותר קשה היא [מהשאלה, אם אפשר יהיה להשיג הסכמת העמים ליסוד מדינת היהודים], אם, לו באה ההסכמה הזאת, היינו אנחנו, במצבנו המוסרי עתה, מוכשרים לקבלה. . . ולא זו בלבד, אלא שאפשר להמיל ספק גם בעצם הדבר, אם כהוטר מדינת היהודים בוסגנו. . . היתה לנו רשות לאמר, כי נפתרה שאלתנו בשלמותה והאידיאל הלאומי הושג. אבל אנכי חושב, כי אין כאן מקום לספק ול. כמדומה לי, כי ברור הדבר, שבראש וראשונה צריכים אנו לשחרר מוסרי מהעבדות הפנימית. רוחנו הסגור והכלוא מדור דור צריך שחרור למספר, במרם נהיה מוכשרים לשחרור חברותי ומדיני. לא מבחין צריך הדבר להתחיל אצלנו, אלא מבפנים, עמוק עמוק בחיינו, במחשבותינו, ברגשותינו ובתכונותינו. וכטרם יעשה אותו דבר יסודי בעולמו של ישראל, גם כשנהיה בגייחורין בחברה אכתי עבדי אגן בנפש וברח. . .

רוצה אני להאמין, שכל אלה, אשר לכם ינהה עתה אחר תחית האומה והתנערותה משעלוחה, שואפים המה להוציאנו מאסלתנו בחומר וברוח, להניח אבני-סנה לבנין קולמורה חדשה ישראלית שתרים את רוחנו אל על. ועי' תמה אני אם תנאים כאלה מ. שלישי"א זה וכדומה הם אותם האמצעים המסוגלים להניענו אל התכלית הרוממה הזאת; תמה אני אם. תחת דעת קדשו על פלוני ופלונני, כי. ראויים הם להאחז באי עי' התגדנותם בדרך התורה והמוסר, והשגחתו של. ב"ק בעזרת אחדים מרבני אה"ק על

(*) היא חברת „ארמת ציון“ העוסקת ביסוד „קולוניא גליצית“ בא"י.

דרכי בני המרשבה בתורה ומוסרי, — תמה אני אם כל זה מסוגל לתת לנו אותם האנשים הדרושים לנו לבנינו החדש, אותו הדרור המוסרי — בעל חירות הרוח — שאנו מבקשים.

חושב אנכי, שבני המרשבות, העומדות לתוסד בקרוב בעדה, צריכים להיות רוקא אנשים שאינם מוכשרים להכניע רוחם תחת השגחת אחרים על דרכם; ועיך לא אוכל לשמוח עם השמחים האלו והנני כאכל בין התתנים...

הנני מתאבל על כי האנשים האלה, בחמימותם היתרה, מוכרים את המסרה האחרונה שלנו, את נפשנו וחירות-רוחנו, בעד ניד-עדשים. כי אמנם ניד עדשים הוא התועלת החמריה, אשר אולי תצא להקולוניה הגליצית מברית-כרותה זו, לעומת ההסד הגדול שאנו מספידים עייז ברוח... אנו מתאבקים עם, העברות הפנימית ושואפים לצאת לחירות, והמה מעמידים אותנו תחת השגחתו של כבוד קדושתו!

היודעים התמימים האלה מה מיבה של השגחה זו? אלו ידעו והבינו, מסופק אני אם גם הם היו שמחים על הרבר...

מייב.

חשד-חנם.

המשורר הקרמון ר' שלמה דאפיירה, בן ר' משולם בן שלמה, היה משורר נשגב בימיו ושר שירים רבים ועשה הרבה פיוטים, גם חבר ספר אמרי נואש על שמות הנדרפים, ושמו היה נודע מאז בישראל לכבוד ולתשואת. אולם בשנת תרא כתב שדיל אל צונק, כי ידיו אלמנצי קנה כי כולל שירים רבים, וכתובם שירים להמשורר אנשלמה דאפיירה, וזה ר' אנשלמה או דון שלמה, שנחמד לאחר שבעים שנה, ואז כתב הבתים האלה: אם שכתוך נפשי ידידים וכו', וזאת תשובת דון ויראל: בת צור כוונה וכו' ⁽¹⁾. ואחריו בא זה לא כביר הדיר אהרן קאמינקא ואמר, כי סתוך שני מכתמים, שמצא בכי בבריטש מוזיאום, נראה שהמיר שלמה דאפיירה את דתו בסוף ימיו, ואלה הם ככתבם וכלשונם בקובץ ההוא (אשר, כנראה, הוא מכי אלמנצי שבא ללונדון): שירים ששלחם אנשלמה דאפיירה, כשנשחמד לאחר שבעים שנה, לירידו דון ויראל: אם שכתוך נפשי וכו'. תשובה מדון ויראל: בת צור כוונה וכו'. והמכתמים האלה כפולים שם, והכתבת עליהם בפעם שנית: לדון שלמה דאפיירה שנשחמד לאחר ע' שנה, ומה נאמר ומה נדבר, יאמר הדיר קאמינקא, אחר שני העדים האלה? בכל זאת יש עוד לחקור בדבר הזה, עכיד בקצור ⁽²⁾.

אבל זה שנים אחדות הקרה ה' לירי על ימים אחרים כי יקר ישן נושן בכתובה ספרדית, ובו קציא דפים בתבנית שמינית, וכולל מליצות ושירים מר' שלמה דאפיירה, ומצאתי בכי ההוא, בסי' כ"ב, שיר גדול מרשיד המתחיל: הם אוניק שיב וכו', ועליו נאמר בזה"ל: שלחתי לחכם המופלא מאישתרי אישטרוק רמך [מפראנה]. ומתוך שירו זה נראה, כי אישטרוק רמך היה רופא, גם משורר נשגב בשפת עבר, ואז היה כבר איש בא בימים, ולבו נעצב מאד על כי קרבו לו ימי הוקנה, אך ידיד נעוריו רשיד דבר בשירו ההוא על לבו לנחמו מעצבו, ואמר לו כי יקה העט בירו וכתוב שירים, יען שיריו כשוננים מבלי קצים, ובה לחם נגד מחלת שיבתו. עוד יש שם אגרת שכתב

⁽¹⁾ עיי' אגרת שד"ל צד תש"ל.

⁽²⁾ עיי' במע' החוקר מאת ד"ר פוקס, שנה ב' תר"א א' צד כ"א.

רשיר לידידו רמך, בה הגיד לו, כי שר צבא השיבה ננע גם בו, ורק בואת ימצא נחם לנפשו. כי ידידו החכם השלם רמך עומד על ימינו, והוא יאמין את רסיון ידו. והכתובת של רשיר על האגרת הזאת היא כך: "לבעל הלשון רב פעלים, בפעלים ושמות ומלים, חן שפתיו ינבר חיילים לפני גדולים, לראש וקצין על כל מושל, ועל מושל משלים". ואמנם הרומא רמך ידע פרק בשיר, כנראה מן נוסח המצבה שעשה, בשנת היא קים, על מערת אחיו, רבי יום טוב רמך, והוא:

מה-תפית ומה-געמת בך מבחר קברות אחינו.
פני דך, פתחי שערה, ודעי פי על יום טוב באנו⁽¹⁾.

בשנת קנא, כאשר החלו בסדר הנזרות הרעות על היהודים ונמשכו שם הרבה שנים, אז עבר על הרומא רמך רוח אחרת, כנודע⁽²⁾, והמיר את דתו לעת זקנתו והסב את שמו לפראנסישקו דייש קורני והצר לישראל מאד ודבר עליהם קשות לפני העמים⁽³⁾, גם כתב אז מכתב מליצה בשפת עבר המתחיל: נפשי אויתך מאז וכו', אל ידידו מכבר הנשיא אנשלתיאל בונסוס, כמתל על התחוקו במעוז ולא עבר בין הנזרים, וחתם את מכתבו בזהיל: לפנים בישראל לא ידע אל, פראנסישקו דייש קורני. והנשיא אנשלתיאל השיבו בדברים רבים ולא עצבו, אולי מפחדו, או מאיזה סבה אחרת, אבל החכם ר' שלמה בונסיר קנא לכבוד ה' והשיב לו כהונן ובטוב מעט ודעת.

והנה בכי הנזכר, הכולל שירי רשיר, מצאתי שם, בסי' טיב, שני המכתמים האלה, הנזכרים מקודם, אך נכתב שם בראשם בזהיל:

למהריר שלמה דאייסרה בהתנכרות באוהבים:

אם שפחוף נפשי ידידים עד הלוט ותהיי מני אמת געדרת.

שבעים לפני תיי, כשנים נשפחה בת צור, ובשיר היתה נחקרת.

לכן קחי כנזר וספי עיר ושיר הרפי למען תהיי נזקרת⁽⁴⁾.

תשובת דן ודאל אליו: מפני חמת המציק סוגרו עד הנה דלתי רנני, אך עתה הלאני המשורר בתמאנו אשר חמא על הנפש, עלה באוני וינעו אמות ספי סרעסי לבבי למשול משלים, כי קנאתי בהוללים:

בת צור בוזנה נשפחה, תא לקחה בו סזבבה עיר להיות נזקרת.

כן נפשה מעל אלהים ונתה היתה כסרה סודרה סודרת.

אל בן שפחוף ידידיה, לקן שבעים שנותיה כמתנפרת.

וזנה! קחי כנזר ועירי דברי שירות, ואולי תהיי נשפרת⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ עיי' המזכיר שנת מיי צד קיט.

⁽²⁾ עיי' בס' חקקי אבן מאת כרמולי צד כיו ס' יט. ולא נעלם ממני מה שכתב רמשיש בהמזכיר לשנת מיי צד קיט. אבל מה לו לכרמולי מה לשקר?

⁽³⁾ עיי' קובץ ויכוחים ס' ב/ גרץ גרץ חלק ח' צד פ"ג.

⁽⁴⁾ עיי' רשימת נייבויער צד תרע"א ס' יד.

⁽⁵⁾ הנסח מה בסוף טוב יותר מהנסח בכי אלמנצי, וחמכתם נסד על הכתוב בישיעה כ"ג מיי.

⁽⁶⁾ עיד הכתוב (בראשית כ' מ"ז): כי שבר שברתיך ונר.

וכונת הדברים לדעתי כך: אחרי שכבר הורסא רמך בעמו. עזב אותו רשד ירדו מאז לגמרי, ולא רצה לבוא עוד עמו ברברים, וכאשר כתב רמך להנשיא אנשליאל מכתב בעזות מצח, כן עשה רמך ניכ את המכתם הראשון: אם שכתוך נפשי וכו', ושלחו לרשד להוכיחו על התנכרות באוהבים, ואיך עזב את ירדו מנוער, ואף כי מפני צוק העתים חדל רשד לשיר בעת ההיא בשירים, בכל זאת, בראותו את מכתמו של רמך הנשלח אליו, לא יכול עוד לעצור ברחו, ועשה מיד עים חרוזיו ומשקלו את מכתמו הנפלא נגדו: בת צור כזנה וכו'. אך ירא רשד, או המאסף את שיריו, להזכיר על המכתם השני את שמו ושם רמך, מאימת מבקרי הדת, גם ירא רשד לשלוח על שמו את מכתמו לרמך, רק מסי אותו לדון וידאל, והוא שלח לרמך המכתם התוא. וכל מי שבקי במליצת רשד יכיר מיד, שהמלות: מפני חמת המציק וכו', הן מליצת רשד ממש, והנוסח בכי אלמנצי הוא במעות, ועל ידו היה רשד בעיני עמו לחרפה.

ולהראות כי דברי נכונים, אביא פה מה שמצאתי בכי ההוא עוד במקום אחר, כי רשד שלח שיר גדול לתלמידו דון וידאל בן לביא⁹, המתחיל: ביום אסו זמן וכו', והגיד בו לאמר: ונפעמתי לצרות הכללים, ועתה מפני עצבי אשבר כלי נבל כמו שבר נבלים, ורסן הדומיה על דל שסתי, ודמעתי כאשר הנחלים¹⁰; ודון וידאל בן לביא שלח לו שיר ודבר על לבו לנחמו, ובקש מאתו כי יתעורר לחדש עוד נעים ומירותיו. בשנת קע"ז ישב רשד במונמון, ושם עשה את מכתמו על היינות הרעים¹¹, וכאשר הגיע לימי השיבה, ובניו ספו תמו, ועיניו חשכו מראות, או שר את שירו הגדול, אשר קרא אותו בשם ילד זקונים¹², מלא מוסר ויראת ה'. כי היה רשד עד יום מותו יהודי נאמן לאלהיו ועמו.

⁹ ע"י על אודותיו בתמוזכיר שנת פ"ז צד ע"ת. ואם תלמידו זה הוא דון וידאל הנזכר מקודם — נעלם ממנו.

¹⁰ נמצא בכי הנזכר סי' ח' ד' ל"ה.

¹¹ בכי הנזכר סי' ט', ועל המכתם הזה נאמר שם כך: גם אלה משלי שלמה ראפ"ה ודחיה.

¹² בכי הנזכר ד' קל"ה. וע"י המזכיר שנת פ"ז צד פ"ו.

בתי מדרשות לרבנים.

מאת מאיר איש-שלום.

בהשלח כרך ב' (ע' 293) כתבתי: מודה אני שהעת חרשת מאתנו למצוא דרך שיתפתרו תלמידים מוכשרים לרבנות, אבל לא זו הדרך אשר הלכו בו לחקות עמים אחרים. ואם ישאלוני איזה הדרך? הנני מוכן להשיב כפי אמונת רוחי.

והעורך הנכבד העיר על זאת, כי דברי תמוהים. מאחר שאין העסק באיזה ענין סרטי של יחידים שאין רשות לזרים להתערב בו בלי הסכמת בעליו ולהדרש ללא שאלום וכי' וגם החכם הזה שבמאמרו הראשון שלט קולמסו איזה דברים המעידים על מה שבלבו. נרתע לאחוריו בראותו כי דבריו מצאו אזנים קשובות, והוא כובש. נבואתו עד שיכואו וישאלוהו . . . אם אין הדבר תלוי אלא בשאלה — הננו שואלים!

על זאת אשיב: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחוריי. אולם חזקו עלי דברי חדל (בד' סוף פס'ט): אפי' חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו. וכן לתחת דעה מבלי השאל בענין שהוא תלוי בדעת הצבור והסצו הוא גם כן נפילת שררה לעצמו. כי אין הגדון הזה דבר התלוי במשפט השכל לבדו, שאין צריך בו לאמר קבלו דעתי, רק להביא הראיות, ובהכרע הראיות תהיה דעת כל אדם שווה בו. תתוך הדין הזה תלוי בנפית הלבבות, מצד אחד ברוח הלאומית השוודרת בנו אם רב או מעט, ומצד אחר במעמד היהודים ומצבם בע' שוודי המדינה אשר הם יושבים בקרבם. תיך ממה שהוא תלוי בהכרת התועלת או הנזק אשר תלד העת בעתיד לאותו קהל היהודים, הרוצים או אינם רוצים ביסוד בית הנוך לרבנות. הלא בדין יאמרו לנדרש שאינו נשאל: מי שמך לאיש שופט עלינו? ומה גם שאי אפשר להרצות דברים בענין זה מבלי נגוע בבתים המיוסדים כהיום על פי המנהג שנוהג ובא, ומבלי המלם דברים אשר לא יאותו להם. אולם, כשאני נשאל, הרי אני מחייב להגיד האמת כאשר עם לבבי, ואת חובתי זאת הנני לעשות סה.

אשא דעי למרחוק. אמרו (יזמא כ"ח ב') בלשון ההגדה והפסוקות: .אמר ר' חמא בר חנינא מיסינהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהן, היו במצרים ישיבה עמהם . . . היו במדבר ישיבה עמהם . . . אברהם אבינו זקן ויושב ב' ישיבה היה . . . יעקב אבינו זקן ויושב ב' ישיבה היה . . . אליעזר עבד אברהם זקן ויושב ב' ישיבה היה. ופרשה של ההגדה הזו היא, כי כבר פרצו הישיבות בישראל בימי בית שני וכימי התנאים והאמוראים בארץ ישראל ובבבל עד שאי אפשר היה להם להעלות על דעתם כי היתה עת לישראל בלי ישיבה. והישיבות האלה היו מתקיימות ומתחזקות אחריהם בימי הגאונים ואחרי כן בזמן הרבנים הראשונים והאחרונים.

הרוח השוררת בישיבה היתה חסיד, כפי טיב הענין, על פי הרוח השוררת באומה עצמה. ורוח האומה היתה חסיד, מיום גלותה, כפי הרוח השולטת בעמים אשר פוזריה שוכנים בתוכם. אמור מעתה, כי בין עמים שוחרי חכמה ומדע התעסקו בישיבה בתורה בחכמה ובמדעים, אך בין העמים אשר הלכו בחשכה ואין איש בהם יודע מה, חיון ממה שידעו כהניהם ונזיריהם, גם בני הישיבה לא ראו דבר חיון מר' אמות של הלכה. והנה מעת גלות ספרד כסה הארץ חשך ולאומים בערפל חתלו וכני ישראל ירדו מטה מטה, ועמהם גם הישיבה ירדה מטה מטה. תחת אשר היתה לפנים כחמה בתקופתה השולחת קרני אורה לכל בני ישראל במושבותם, נהיתה כמאור לקוי בחשכה גדולה, וכל באיה נהיו למשל ולשנינה, וקראו להם חסרי דעת מבלבלי מוח ועקשי רוח ונלחים במעגלותם.

ואולם ברוחות הקרובים שקדמו לנו ובדורותינו הפיצה החכמה את קרניה באהלי העמים ותהל גם במשכנות ישראל. אך מה היה גורל הישיבה? סנו לה עורף ועזובה, עירו את האמבטי והולד עמו. ואם מימיהם של אבותינו לא פרשה ישיבה טהה, בימינו אלה פרשה מאתנו. ובצדק נוכל לקרוא אותם הימים: ימי חורבן הישיבות. והנה עומדים אנחנו כהיום על ערמות התרבות האלה, הבט כה וכה, מה לנו לעשות ואיך לשוב לכונן בתים לתורת ישראל וחכמת. ושתי דרכים לפנינו.

הדרך האחת תפנה אל ימות קדם, היא הדרך אשר תלמדנו התורה באמרה: זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך וינך וקניך ויאמרו לך. ואם נעלה על זכרוננו ימינו מקדם ונשיח לב להבין השתנות הדורות, הנה ינידו לנו אבותינו וקנינו בפליטת ספריהם, מה לעשות לחדש ימינו קדם. וזהו אשר אקרא אני התחדשות (רעפאָרם), לאמר, לשנות מצורה של עכשיו לצורה שקדמה לה.

הדרך השנית היא ללמוד אל דרך העמים, איך יקמו המה להם כהנים ומורים, וכן נעשה גם אננו. וזו היא הדרך אשר בחר לו המיסר בית הרבנים הראשון בארץ אשכנז, ובעקבותיו הלכו שאר המיסרים בתי הרבנים, אלא שהם הוניתו את השם סעמינאר, לבלתי הזכיר את מקבת הבור אשר נקרו ממנה.

ועתה נדרוש ונחקור אחרי אלה הבתים, אם הם כאהלי יעקב, אשר נאמר עליהם: כנחלים נמיו כננות עלי נהר, ותרנם יונתן: כנחלין דמיין דמתנברין, כן הינון בית ישראל יתבין עדרין עדרין מתנברין באולסן אורייתא, וזי כננין שתילין על פרקמוני נהרין, כן הינון תלמידיהון תבורן תבורן בבית מדרשיהון.

הנחלים ינמו להשקות שדות ננות וכרמים ושאר צמח האדמה, גם ישקו מימיהם נפש צמאה. ואם הם בתחלה מי אפסים, הגם הולכים ורכים למי ברכים ולמי מתנים עד אשר יגדלו למי שוח, ולאלה הנחלים נדמו בתי המדרשות בישראל, להפיץ תורה וחכמה בכל קצות העם. לכל איש ואיש בכל המון בית ישראל הקמנים עם הגדולים לכל אחד ואחד כפי כחו. וכאמרו: כן הינון בית ישראל יתבין עדרין עדרין מתנברין באולסן אורייתא. אולם חבורות התלמידים הם כננות השתולים עלי נהר בבית מדרשם. — אמור מעתה שכל עסקם בתורה היתה להחיות לב האומה ולהגביר את רוחה, אשר קיומה תלוי באהבת השם והדבק בו. אמרו רבותינו (נדרים ס"ב א'): תניא, לאהבה את ה' אלוהיך וגו' שלא יאמר אדם אקרא (תניך) שיקראוני חכם, אשנה (משנה) שיקראוני רבי, אשנה (תלמוד) שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבאי. וזוהי למודם כנחלים אשר לא יקו לאיש ולא ייחלו לבני אדם.

מעשה נבט נא מצד אותה ההשקפה על הבתים המיוסדים כהיום ואל התלמידים השוקדים על דלותם. באלה הבתים לא יתקבצו העם עדרים עדרים לשמוע תורה, והתלמידים היושבים בהם קוראים כדי להקרא חכם, ועל כן ישימו לבם יותר לאשר דוד ודוגו חכמי העמים בכתבי הקדש ממה שישימו לב למה שפירשו בהם חכמי ישראל. והמבין באלה התהלוכות יודה לי באמרי, כי שכרם יצא בהססדם. כי לא כל תלמיד הוא הבן להגיון כזה. פירושי חכמי ישראל יצאו מלבם, לפחת רוח חיים בורע יעקב, והם גם נכנסים אל הלב. לא כן העמים אשר עמוקים בהם כעוסקים בדיומנמא ישנה, והם שולטים בהם לנתוש ולנתון כאדם השולט בתוך שלו. ואם אחד ממאה תלמידים לו הכשרון ללכת בגדולות ובנפלאות כאלה, לא כל התלמידים יוכשרו לכך, ואף על פי כן הכל קוראים, כדי להקרא חכם.

התלמידים כהיום שונים כדי להקרא רבי, או להיות דורש דברי כבושים, ועל כן אין משנתם שלמה, כי אם קרעים קרעים. כי יתברך בלבבו לאמר: מה לי גם אם לא אדע המשנה כלה והתלמוד כלו, רק כי אקרא חכם ודוקמור. והנה אחרי השינוי את אשר חסין, והנה הוא חכם ודוקמור שלם, וגם זכה להתמנות רבי ודרשן, למה ישית עינו עוד על המשנה ותלמוד? הרי מתחלה לא נדלוהו ולא הובילוהו אל תורת עמו ללמדה מאהבה, כי אם כלמד אומנות, ודיותא הוא דנמיר. מעט מן המעט מאלה העוסקים בתורה שלא לשמה לסוף יעסקו בה גם לשמה. אבל רובם אינם בתורתם אלא סתרינם ותגרינם, ויתכנו עליהם דברי חז"ל (עירובין נ"ה א'): ולא מעבר לים היא, לא תמצא בסתרינם ותגרינם.

ואזכיר כאן מדברי ראשי בית מדרש החכמות (אוניווערסיטאט) פה וזינא בכ"ח אקטובר, ביום התחדשות הממנה לראש ומנהיג (רעקטארס - אינאוויטואטיאן). אחד שהעריך הממנה לשנה העברה (דיר לעצא רייניש) את המאורעות והחדושים שאירעו וגדו בשנת סקודתו, נשא את דברו להלל ולשבח מה שנפתחו היכלי החכמה להמון העם ללמד אותם דעת (פֶּאָלקסמייטליכע אוניווערסיטאטס-קירוען). והתהלל, כי סכום העם הבאים לשמוע בשנת סקודתו היה ז' אלפים וד' מאות וסיו, תחת אשר בשנה שקדמה לה היה הסכום פחות מזה אלף וח' מאות.

הנקרא ולא נבעת? כהיום בתי חכמות העמים. כנחלים נמיר, כאשר היה מלפנים בישראל, ואנחנו אבדנו בית תפארתנו והולכים אנו לחקות דרך העמים, אך לא כמתקנים שבהם.

והממנה אשר הוקם על לשנה הבאה (דיר קארל סאָלדט) נשא את דברו בהתלהבות רוחו אל התלמידים, שיהיו שוקדים בכל פנות החכמה, ולא יהיו שמים לב אל התועלת בדרכי החיים לבד, בעוזב מקצועות החכמה אשר אין ענין להם עם דרכי החיים, אך ידרשו אחרי החכמות והמדעים מאהבה אל האמת, ובצמאון אל הרעת, ובנשית הלב אל המוב והיפה, למען תושלם נפשם ותכונת רוחם, אף שהעסק באלה המקצועות אינם מביאים תועלת בצרכי הגוף.

ולמי דבר כאלה? לתלמידים שאין עסקם אלא באומנות של חכמה, כרופאים ועודכי הדינים. ומה נאמר ומה נדבר אנו? כל תורתנו וחכמתנו מיוסדות להשלמת הנפש ותבונת הרוח, ואנו נעשה אותן קרדום לחפור בו! האין זה עולם הפוך? אשר התאמרנו בו מאז וספרם יתאמר בו כהיום העמים הנאורים, ובאשר הסתפקו העמים בימי הביניים,

או אלה מהם אשר עדיין ילכו במחשכים, בזה יבחרו בני ישראל, בדרכיהם של אלו ילכו ובהם יתקנאו.

ועוד נזק אחר יצמח גם לאלו הבנים עצמם המגודלים מעת ילדותם לרבנות. כי בימי בתורותיהם הם מקלקלים את השורה, להתראות בכוכב ראש, כאלו שיבה זרקה בם, או הם מסתירים עצמם ובהצנע ילכו בדרכי לבם ובמראה עיניהם, ולא ידעו עת ומשפט, גם יורגלו לעשות חנף, ומרגלא כפי: הרבנות היא כפרה אדומה, המטמאת את המהורים ומטהרת את הממאים. כי אמנם אי אפשר לשבת על כסא הרבנות ולהיות ברו כתוכו ובפיו כלבבו. וכל מודה על האמת טבלי הסנות כה וכה יודה לי בדבר זה. וכן דרשו חז"ל, כי אמר יהושע למשה על אלדר ומידד: המל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. כי הנטל עליו צרכי צבור הוא מוכרח ומחויב ללכת אחרי כל רוח ורוח, וכמו שאמרו (נתחומא, סנהם): אלהי הרוחות לכל בשר, שאתה מכיר לכל אחד ואחד, יתמנה מי שיוודע להלך עם כל אחד ואחד מהם לפי דעתו. והנה כבר תכנס בו ערמונית, ותמימות הלב אברה, והרי היא מטמאת את המהורים. ויש לך אדם אשר לפי טבעו ותכונתו הוא נוטה לרע, הנה המאור שבתורתו מחזירו לטוב, ואף כפני מראית העין הוא מוכרח להזהר אפילו בחדרי חדרים, לפי שהכל תרים וצופים אחרי דרכיו ונתיבותיו ושוקלים את דבריו ומעשיו במאזני ההמון, ואיש כזה הרבנות היא מטרהו. מטעה, אלה המתעתדים לרבנות בילדותם ובבחרותם הנם מקדימים לקנות להם תכונת נפש להתהלך בערמונית ולאבד התמימות. זה הוא הנזק הגדול אשר יולד לאלה אשר כל למודם הוא שלא לשמה, רק להקרא חכם רבי וזקן.

ועוד זאת, התלמידים צריכים להיות כננות עלי נהרי, לתת פרים בעתם. אבל בבית הנדב הרבנים מתקבל כל תלמיד כשיגיע לתעודת בוגרת (מאמורא), והוא אז (הכל כפי כשרונו) בן י"ח או י"ט או בן כ'. נאמר שהוא בן כ', וכשיגמר ומנו להשיג התרת ההוראה יהיה אם כן בן כ"ז. ועתה הגני שואל: האין זה עוד נער? ומאין ידע צרכן של ישראל והנהגת העדה? הן אמר, כשיעלה הכמחה לדרוש, ילדותו חסמא חן בעיני הנשים, וגם בעיני ראשי העדה אשר בנות להם, בחשבם, כשם שזכה לתורה כך יזכה לתוסף. אבל מה יש לקוות מצעירים שלא נגמר בשולם בדיעת צרכי העם והנהגתו, ופריס עודנו בוסר? הלא תחת אשר ינהנו, יהיו הם מנוהגים, והעדה תהיה שושפת את שושפה, ובאחת הקהלות החשובות, שבתרו להם איש צעיר לרב ומורה, שמעתי כי עשו כן, מפני שיועצם אמר להם מפורש: אין טוב מאשר תבחרו רך בשנים ותחנכו ותגדלו אותו כפי דעתכם ורצונכם. האין זאת כלימה? ומפי השמיעה שמעתי, ולא אעיד בדבר, כי עדה אחת בחרה לה איש צעיר לרב ומורה, וראש העדה התפאר בו כפני אחד מהרבנים הוקנים, וישיבתו הרב הוקן: הגני מברככם למול טוב, זה הקטן גדול יהיה ויזכה לתורה ולתוסף ולמעשים טובים. מה נעימים ואמתים דברי הרמב"ם (תלמוד תורה ס"ה): אלו התלמידים הקטנים, שלא הרבו תורה כראוי, והם מבקשים להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי עירם וקופצין ויושבין בראש לדון ולתורות בישראל, הם המרבים המחלוקת והם המתרבים את העולם והמטכבים נדה של תורה והמחבלים כרם ה' צבאות. עליהם אמר שלמה בחכמתו אחוזו לנו שועלים שועלים קטנים מתכלים כרמים. וצא ולמד ק"ו בן בנו של ק"ו על אלו שאינם מסוג הספק שבחיות, ותורתם איננה למצא טרף ומחיה והם נכנסים להוראה. האין זאת?

ידעתי גם אני, שמני או נמצאו בישראל אנשים שזכו לרבנות בילדותם, והיו

נדול תורה ומחברי ספרים מועילים. אבל אין מביאין ראייה מהמתמיהין. כן אירע וכן יארע באחר מני אלה. שגולד נבר נפלא בכשרונו ורוחו לכבו וגדל דעתו. אמנם אנו עסוקים בבתי הרבנות אשר כל באיהם, כקמן בנדול, יתקנו להיות מוכנים לכסא ההוראה, כחש אמן אשר יתקן בול עין בתפארת אדם.

ואשר עוד כנגד נראה בבית הרבנות הוא, שהתלמידים אינם יכולים להקדיש כל עתם וזמנם אל התלמודים אשר ישמעו שם, כי מוכרחים הם לשקוד גם על דלתות האוניווערסיטאט, וזהו עתם ועיר שם ועיר שם, חציה להקרא רבי וחציה להקרא דוקטור, ולא כל אדם אוכל על שני שלחנות שלא תחלה איצטומכא שלו, וכן לאו כל מהא סביל דא, ומה יעשה? מרמה כאן ומרמה כאן, מועם כאן קצת וכאן קצת, ואין בידו רק מעימה שאינה מעונה ברכה. אבל הוא מכין את עצמו להיות מוכתר בב' כתרים, ומרמה את עצמו, כשם שהוא מרמה את רבותיו, כי יאמץ את כחותיו, וגם רעיו מסייעים אותו, לעמוד הכן ביום הבחינה, והוא כספסו שסופג את הכל, אולם אחרי עבור ימי הבחינה נהיה כמשפך, שמכנים בו ומציא בו, וכשם שמהר לשמוע כך הוא מהר לאבר, כי לא נבלעו תורתו וחכמתו בדמו ובאבריו. וסוף סוף, מאין ינשאו וינבהו ארזי לבנות אדירי התורה?

הן אמר, כי כהיום, לדוגמא בבית מדרשו פה וזינא, עוד יושבים תלמידים שבאו בשנים ומלאו כרסם בתניך שים ומוסקים וספרי להיק מרם הכינו את עצמם בלמודי הצימנאזיום להשיג תעודת בוגרת, והם מאותם אשר יאמר עליהם: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, והם באמת יחשבו בין התלמידים המתכונים את רבותיהם. אולם כבר מלתי אמורה, שאני רואה מה שיבוא לעתיד, ולא לעתיד רחוק.

עד הנה ספרתי רק דברים כהויתם, אשר עין כל אנוש תחזה, ועתה אוסיפה ואשאל: האין נחקה את האומות ונלך באורחותם, וכי כך יפה לנו? כהני האומות הם מושלים על כל קהל ועדה, והתלמיד המוכן והמסודר לכהונה יושבוהו ראשיו באחת הקהלות באין מוצה פה ומצפצף, כי אין רשות לעדה לבחור במי שהיא רוצה, וכל תלמיד מתלמידיהם הוא מוכמח שיגיע לאיזה התמנות ויספח אל אחת הכהונות, גדולה או קטנה, לא כן אנחנו. הקהלות הן ברשותן לבחור במי שימצא חן בעיניהם, אם הוא תלמיד בית הרבנות או לא, וכן אם בית הרבנות הוא במדינתה ומלכותה או הוא במלכות אחרת, ואין לתלמידים שום במחן שיגיעו אל משרתם, וידענו, כי כשיארע היום, שאיזה עדה גדולה או קטנה תודיע בכתבי העתים, כי היא דורשת איש לשבת בה על כסא ההוראה, אז יגיע סכום המהפכים בחררה זו לכל הפחות לשלשים מהמעותדים לרבנות, זאם כך בימינו, מה יהיה לימים יבואו? ותקוה אלה התלמידים תהיה להם למסח נפש, כי אמנם מספר התלמידים אשר הגיעו להוראה הולך וגדל, והם עודפים הרבה על מספר הקהלות המניות המבקשות להן רב ומורה, ורע וטר גורל התלמיד הזה, לא ישוו לו תלמידי שאר אומנות של חכמה, כי הרופאים ועורכי הדין אם לא ישעו משרתם, הנה ימצאו להם מסלח בבית אנשים פרטיים, בהיותם למורים ומחנכי הילדים, לא כן הדוקטור הזה אשר רבי יתקרי, הוא לא ימצא חן בעיני גברת הבית, לשומו מורה ומנהל לילדיה, כי תתירא סן ידריכם בנתיבות אשר כבר נקעה מהן נפשה, גם אם תמצא גברת-בית, אשר לא תחש לזאת, היוכל תלמידנו זה להיות מורה ברוב בתי עשירי ישראל וגדוליהם? הלא על שלחנם יבוא כתלי החזיר וצלי הארנבת ושרצי המים, ואם ישם התלמיד הזה את רגלו על ספחן ביתם, הנה כבר הפך את קערתו, ואבר מכמתו להיות מורה ורב

בישראל. וחזרה אני לימים יבואו, כי גורל הצעירים המסתופסים בבתי הרבנות יהיה כגורל צעירי ישראל בימים שעברו בבתי הישיבות, אשר כלו ימיהם ואונם, בנוסם ובנפשם, לריק ובהלה, למדוה לב ולמנינה נפש כל אוהב זרע ישראל עמו.

אם לא שנמצא נוחם בזה, שכבר שרו חכמים ליהוון כספריא וספריא כחזניא וחזניא כעמא דארעא, וכל מורה ורב בקהלות אשכנז, והגללים להם במנהגיהם, הוא עם זה גם מורה לילדים בבתי הספר אלפא-ביתא וקרא עברית ויריעת סדר התפלה, וכיוצא באלה. ואם כל ימות השבוע הוא ממוסל בכנים ומרוד בסמסומי אמותיהם, בבא השבת תבא לו מנוחה, ויהי לאיש אחר, והוא עולה הבטחה בהוסעת פנים, ועומד דורש בפני הצבור כמשה מסי הנבורה. אמרתי, כמשהי, כי תקח אוני שמץ מהעומדים אחורי, אשר יאמרו עליו, כי הוא . . . כבד סה. ואיך לא יהיה כבד סה, והוא לא ססק פומיה בכל ימות השבוע בין שריקות העדרים בבית הספר? — וסוף סוף ימצא התלמיד הזה לחמו הצר ביד בשר ודם, ואף אם לא יזכה להיות רב ומורה בישראל, הנה יהיה מורה בבית הספר בקהלות הגדולות, כי מספר אלה המורים יגדל למרבה, כי ילדי ישראל ירבו ויפרצו, יוסף ה' עליהם כהם. ובשבת ימצא מנוחה מהבנים ומאמותיהם, ונחמה קרובה לבוא, ומנוחם גם אני . . .

ובאחרונה אומר: האיך נלמוד בדבר זה אל דרך הנוים? הם עסוקים כלמור אלהיות שקוראים מהעצאלאניע, וכל למודם הוא שרשי הדתות, כתבי הקדש, ברית חדשה, דברי ימי דתם וחוקותיהם. לא כן אנחנו.

למורי אלהיות, שהסתירם קרמונינו משום כבוד אלהים הסתר דבר, נתרבו אצלנו מאד מעת דורו של ר' סעדיה גאון, שהוכרזו חכמי ישראל להכר ספרים כפלוסופיא ובחקירת דת משה ונתפרדו לשני דרכים, אם כספרי רסני והרמבם והבאים אחריהם, או בשיטת מתנגדיהם, יודעי חין ושיעור קסמה וי' ספירות והיכלות ומעשה המרכבה. — ולפי ידיעתי, העסק באלה בבתי הרבנות הוא רק מעט בשיטת רסני והבאים אחריו. אולם בשיטת מתנגדיהם לא ידעו מאומה, רק מה שישמעו בדברי ימי ישראל.

הלמוד בכתבי הקדש יכול לידעת הלשונות הקרובות ללהיק וקרמוניות וכל מה ששייך להבנת כתבי הקדש ופירושיהם על בודים. אבל התלמיד היהודי מוכרח, נוסף על כל זה, לשים לבו גם לפירושי קרמוני אומתנו, מכילתא ספרא וספרי וספרי האגרות והמדרשים, אשר יסודם בבית המקראות.

ולמוד החקים? האיך נרמה חוקות הכוללים כל חייו של אדם, מלידתו עד שובו אל עפרו, וחוקי חברת מין האנושי בדיני ממונות ודיני נפשות, כללו של דבר, התלמוד, שהוא בסיס היהדות כולה, — האיך נרמה זה עם מה שתלמידי העמים צריכים ללמוד? והתלמוד הזה, בשביל ללמוד אותו על בריו, הוא מכריח גם כן ללימוד חכמות ויריעות רבות, כמעט כל אלה הידיעות אשר נדרתי אותם במאמרי הקודם בשם אומנות של חכמה. וידעתי גם אני שבזמננו ובמדינותינו נצטמק התלמוד עד מאד ביחס לצרכי החיים. כי מסדר זרעים לא נשאר לנו מה שמקיף מדרכי החיים כי אם חלקים מטם ברכות וקצת מטם חלה. והחלק היותר גדול הנצרך לנו ממנו הוא בסדר מועד, וגם מזה הקדש יפלו דיני הססח והתנינה וראית התודש וכיוצא בהם. מסדר נשים מוכרחת לנו רק ידיעת מיב נישין וקידושין וחליצה ונדרים, אבל שאר המסכתות אין להן עוד ענין עם חיינו. גם סדר נויקין אין לו עוד מבוא בחיים במדינותינו, כי אנו דנים ונידונים עפי' החוקים אשר ינתנו עי' בית המחוקקים. ומסדר קדשים נשאר לנו קצת ממס' חולין, וכן מסדר מזהרות

קצת מגדה ומקוואות, וכל השאר אינם לנו כי אם דיוטמא ישנה. כללו של דבר, קצת משיע ארץ וקצת מהירד וקצת מאה"ע. אמנם איך נעשה בנפשותינו שקר? אם אנו מבקשים לעמוד על טיב אומתנו וטיב אמונתנו, לא נגיע לזה לעולם בלתי למוד אלה הדברים על בורים. בין שהם עדיין בקום ועשה ובין שאינם בפורנו בקום ועשה.

ואם נאמר: אפילו הכי, מה לנו ולדברים שכבר עברו מהעולם? הנה יבואו אייזענמענער ורפאלינג ורשעים כמוהם, בני ברית ושאנים בני ברית, ויזכירונו, שיש לנו דינים ומשפטים בדברים שבין אדם לחברו ודיני ישראל עם עובדי עבודה זרה. ומה יענה הרב הבקי בהלכות תפלה וקה"ת ודיני האכלות ותוחב כף חלכת והסרכות ודומיהן, אם יהיה נשאל בכל אלה אשר יונו אותנו שונאינו ומגדילנו, או לאלה אשר לא יחשבו לשונאי ישראל, אבל הם חכמים בעיניהם ויחשבו חזקי ישראל כהבלים, וישימום לצחוק. בעוד שהם באמת תורה תמימה משיבת נפש. והעבודה! יותר מכאיבים אותנו ומפסידים קיומנו אלה המתלוצצים והמשחקים בנו, מאלה אשר יורו חצי שנאה וחזקי איבה להתירנו.

חזקי מאלה, אנו מוכרחים לעמוד על נפשנו נגד מצודי נפשות אשר כל מנמטם להשכיח תורת ישראל, הלא כל רב ומורה בישראל, אם שמו נאה לו, הוא מוכרח להיות נצב על חמת ישראל, בידו האחת לעשות במלאכה לבנות בתורה, ובשנית להחזיק בשלה. ורק אז יאמר עליהם אל תקרי בניך אלא בוניך, כי יהיו כאנשי נחמיה אשר נאמר עליהם: והבונים איש חרבו אסורים על מתניו.

שמא יאמר אדם: לאלה הדברים דיינו ביחודי הסגולה העומרים להליץ בעדינו, כאשר היה בימי הבינים, כמו שידענו מספרי הויכוחים? לא כך הוא! בימי הבינים היו מוכרחים גדולי ישראל לשאת מברכותיהם לפני מלכים וכהנים גדולים, וכעת אין לך עיר ועיר שאין בה לניין מכתבי עמל, והם נקראים בבתי האספות ליון ושכר, ויביאו דיני ישראל ותקיהם מהמורות ושיע ושאר ספרים, מצוינים באיזה פרק ובאיזה דף, כאלו הם בקיאים בהם כבשוק עירם הקטנה. ומבית האספה יבואו גם נערי היהודים ויאמרו אל המורה: אם כן הוא בספרי ישראל, צדיקים הם שונאינו המלעיגים בנו.

אחרי הדברים והאמת האלה, אין לנו דרך כי אם זה אשר קראתיו דרך ההתחדשות: לחדש ימינו כקדם. אך אם נבוא לחדש הישיבה על סתונתה, הנה עלינו לעמוד על טיבה ולחקור אחרי למדיה, והנה אערוך דרך למודם בקצר טלים, כפי העולה אחרי דרישה וחקירה בסנה זו.

(א) ידיעת הלשונות. ארי אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי חכמה וכו' ויודעים שבעים לשון (סנהדרין יז א' ומנחות ס"ה א'). ולשון הרמב"ם (ה' סנהדרין ס"ב ה'): שידעו ברוב הלשונות (כי אמרם ע' לשון היא אשנורת לישנא). וסיימו שם: כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן. ועל זה הקפידו בכל דייני ישראל אף בימי האמוראים, כאמרם (מכות ו' ב'): הנהו לעזוי דאתי לקמיה דרבא וכו'. ואמרו שם בהתנצלותו: רבא מידע הוה ידע מה דהוה אמרי ואהדרוי הוא דלא הוה ידע. ושנינו בספרי (רברים): לא תכירו פנים במשפט, זה הממונה להושיב דיינים, שמא תאמר איש פלוני נאה וכו' איש פלוני ידע בכל לשון אושיבנו דין, נמצא מחייב את הוכאי וכו' (שכל המרות שנאמרו אינן חשובות לכלום אם אינו בקי בחדרי התורה). ומהיכן העמידו להם הדיינים אם לא למדו הלשונות בבי רב? ובנמרא דבכא בתרא (כ"א א') מוכח, שגם

בני ענבים היו לומדים אצל מלמדי ישראל, וכמה היו מלמדים אותם, אם לא ביריעות הנצרכות לכל אדם.

(ב) ידיעת חשבון ומדידה ותקופות ומזלות. עי' דברי הרמב"ם בה' קדוש החדש ס"ט ה"א. ובפ"א כתב: לפי שאמרנו בהלכות אלו שביד היו מחשבין בדקדוק וכו', ודרכי החשבון יש בהם מחלוקות גדולות בין חכמי הגוים הקדמונים שחקרו על חשבון התקופות והגיסטריאות וכו', ולפי אורך הימים ורוכב הבריקות והחקירות נודעו למקצת החכמים דרכי חשבון זה, ועוד שיש לנו בעיקרים אלה קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל וכו', והוא סוד העבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו ואין מוסרים אותו לכל אדם אלא לסמוכים נבונים וכו'. ועי' עוד מה שכתב בסוף פ"ז. וכל העוסק בהלכות עירובין כלאים וסוכה ומקואות יודע שהיו למדין ידיעות חשבון ומדידה. (ג) ידיעת התלאים והרפואות ונתוח האברים וסימניהם. כל המתעסק בהלכות מרפות הבתמה והאדם ומומי כנורות ומומי כתנים, וההלכות בסרים ואיילוניות, קמנה נערה ובוגרת, ובהלכות נדה ובזבה ונגעים וסימני ריקום הולד ושסיר ושליו, ויקבץ לו הבריות השניות בנמרא במה שיפה לחולה ומה שקשה לו, ומאמרים רבים להאמוראים ברפואות וסגולות — יראה שהיו למדין אלה הדברים, ושהיו צריכים להם בהלכות לדון על מרפה וכשר, ממא ומדור, אסור ומותר, ססול וכשר, חייב וספור.

(ד) ידיעת מבני הצמחים וחיטתם וידיעת בעלי החיים דרך תשמישן ומן עיבורם, שבהם תלים כל הלכות כלאים, ובביהמ"ק היו צריכים לידעת אבנים טובות ולידיעת חכמת המוזיקא.

(ה) ידיעת האומות ומקומותיהם, בה תלים סירוש מקראות הרבה, וגם הרבה הלכות תלויות בידיעת גבולי מצרים שנער וסוריא, וגם בטבע האדמה במקומות שונים. והאמת כי צרכי חיי האומה הם מכריחים לידעות וחכמות הרבה, רק בארצות סוורנו שכתנו כל אלה, וקבלנו הרברים מהאומות אשר אנחנו בתוכם. וכיון שהן מוכרחות בחיים, הן מוכרחות בתורה בדין והלכה, וכיון שאין אדם מצוץ אלה הרברים מאצבעו ואינם נובעים לו מכליותיו, על כרחך היו מלמדים בכל אלה הרברים לתלמידיהם, וכשהיו סומכין לתלמיד יורה יורד ידיו ידיו, היו יודעים בו שהוא בקי בכל אלה. ובאמת לא את הכל סמכו לכל דבר, ומספור מי שלא סמכוהו לדון במומי כנורות. גם אין ספק שהיו מסתירים הרבה דברים ולא נילוס אלא לתלמידים מיוחדים. ובקצתם היו דבריהם ברמו ומשל, כדי שלא תבין און שאינה ראויה לכך, דרך משל, כשדברו בניתוח אברי האשה אמרו: חדר עליה וסרחדור, וכיצא באלה. וכשם שאמרו, מי איכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור, כך אמרו, מי איכא מידי דאריה ידעו אותם ויחכמו בהם וישראל לא ידעום ולא יבינום, והכתוב: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם וכינתכם וגו'.

אמנם הראיות שהיו למדין בבית המדרש בפנות החכמות והידעות, ושלא היה הדבר מסור רק ליחידים, כספרי יוחסין ומעשה בראשית ומעשה המרכבה, — הן מהברייתות המובאות בתלמוד בשם תנו רבנן, ענין אלה הברייתות, כפי עדותו של ר' שריא נאון (כמו שהצעתו במבוא למכילתא בפ"ז), שכל תנו רבנן היא ברייתא שהוקבעה באיזה ישיבה, והיו התלמידים מתייבים ללמוד אותה, שתהא שגורה בפה כממשנה, ובקיצור כללי התלמוד (במס' ברכות) הביא בשם ספר נפיו הלכות ס' פ"ז: ברייתא שכתבו בה בלשון תיר ידוע לכל כמו משנה. — והנה מאלה הברייתות נוכל לידע באיזה מקצועות החכמה היו למדין בבתי המדרשות בבבל.

ורואה אני להקדים כאן ברייתא אחת שספרה מאורע, והיא במס' נדה (פ"ט ב'): תד יב דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חנניה. נ' דברי חכמה. נ' דברי הגדה. נ' דברי בורות. נ' דברי דרך ארץ. ומבאר התלמוד שם פרטי אלו השאלות. ומדבריו למדנו, שהלכות ודינים קראו דברי חכמה. ומה שאינו להלכה אבל הצורך בו הוא להבנת המקראות קראו דברי הגדה. והדברים שאין בהם שום תועלת לא בתורה ולא בצרכי הדינים הם הנקראים דברי בורות. כלומר, שהם נשדה בור שאינו מצמיח כלום⁽¹⁾. וכל מה שיצא ממנו תועלת בצרכי החיים קראום דברי דרך ארץ.

וכפי החלוקה הזו נאמר, רוב הבריות הם דברי חכמה. ר"ל הלכות, אם שישנו אותם להבנת המשנה⁽²⁾. או לתשלום ההלכות שלא נסדרו במשנה⁽³⁾. אמנם הרבה ברייתות יש בעניני חכמות שתוצאותן להלכה, כמו בחשבון ומדידה תקופות ומולות⁽⁴⁾. וכן בטבעיות, בדומם וצומח, ובפרט בבעלי חיים והאדם, תשימש ועבורם ונתוח אבריהם⁽⁵⁾. ובכלל אלו הבריות אחשוב נ"כ את אלה המספרים מאורעות ודברי קדמוניות, אם להביא מהם ראיות לדברים הנזכרים או להודיע קורותיהם וסבותיהם, כמו שספרו לדוגמא מתלמידי ר' ישמעאל ששלכו וזגה אחת, שנתחייבה הריגה למלכות, אחר מיתתה, כדי לעמוד על סנין אברי האשה (בכורות מ"ה א')⁽⁶⁾.

ומהם ברייתות בדברי הגדה, לבאר עניני המקראות, או נכוחים בדברי אמונה,

(1) ולא כפרש"י, שפירש בורות — שעות. חרא שהרי ריב"ח חשיב לחם, ואין משיבין על השעות ששם אל תען כסיל וגו', ועוד שלא היו מסדרי הבריותא כקדימין דברי שעות לדברי דרך ארץ. ואילו תג' של בורות פירשו שם, ואינו אלא כמו שאמרו בתלמוד בתמיה: הילכתא למשיחא. אבל אינם דברי שעות.

(2) לדוגמא: תיר כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נוקו כיצד וכו' (ב"ק ט' ב'). שוה כסף, דת"ד שוה כסף מלמד שאין ביד נוקקין וכו' (שם י"ד ב'). ומסתברא שהם ברייתות קדומות ועל פיהם יסר רבי משנתו. ובביה"ס שנו אותם להבין קוצר לשון המשנה.

(3) כגון דיני אבלות (כ"פ) ואלו מנלחין במתקן. ועניני בית הכנסת (כ"פ) בני העיר במגילה. ודיני תנוכה (כ"פ) במה מדליקין בשבת. וקבלת גרים (כ"פ) החולץ ביבמות. וכמהם הרבה ענינים שלא נסדר מתם במשנה ושנו אותם בבריות.

(4) כגון, בא לרבעה מרבעה בריבוע עולם (עירובין נ"ו א'). המרבע את העיר (שם ב'). ועי' עוד פסחים צ"ד ב', תענית י' א', ערכין ל"א ב'.

(5) עי' (פסחים נ"ד א', ק"ג ב', חגיגה ג' ב', מ"ז א', יומא כ' ב', סנהדרין ל"א א', מנחות מ"ד א', פ"ה ב', בכורות ח' א', מ"ג ב', מ"ד א', שם ב', מ"ה א', תולין ג' ב', ג"ס א', מ"ה א', מ"ז א', מ"ז ב', ק"ז א', נדה ח' ב', ט' א', כ' א', כ"ג ב', כ"ה א', שם ב', כ"ז א', ל"א א', ל"ח ב', מ"ה א', מ"ז א', מ"ה ב', נ"ח ב', מ"ב א', מ"ג א', מ"ה ב').

(6) עי' ברכות כ"ט ב'. שבת כ"א א'. עירובין נ"ד ב'. פסחים נ"ו א'. מ"ד ב'. ק"ז א'. חגיגה מ"ז ב'. מ"ק כ"ה ב'. ר"ה י"ד א'. יומא י"ט ב'. כ"ג א'. ל"א א'. ל"ט ב'. מ"ה א'. נ"ח ב'. מ"ז א'. סוכה כ"ז א'. מ"א ב'. נ"ז א'. תענית י"ז א'. שם ב'. כ"ה ב'. כ"ז א'. שם ב'. כ"ה א'. מגילה ל"ג א'. יבמות ק"ב ב'. כתובות י"ז א'. מ"ז ב'. ק"ז א'. קדושין נ"ב ב'. גיטין פ"ג א'. סופה י"ג א'. מ"א א'. מ"ב א'. מ"ג א'. מ"ז א'. מ"ז ב'. ב"ק ל"ח א'. ט' א'. שם ב'. פ"א ב'. מ"ב א'. צ"ז ב'. ב"מ כ"ה א'. ב"ב י"ג ב'. ג"ס ב'. ק' א'. שם ב'. קל"ג ב'. ע"ז כ"ה ב'. ל"ט א'. סנהדרין י"א א'. י"ב א'. י"ט א'. כ"ב ב'. ל"ב ב'. מ"ד ב'. נ"ז ב'. פ"ט א'. צ"א א'. ק"א א'. שבעות מ"ז ב'. ל"ח ב'. סכות ט' ב'. כ"ג א'. הוריות י"א ב'. י"ב א'. י"ג א'. שם ב'. זבחים י"ט ב'. נ"ז א'. מ"ב א'. פ"ח א'. שם ב'. מנחות כ"ה ב'. ל"ב ב'. מ"ד א'. מ"ה ב'. ע"ז ב'. מ"ז א'. שם ב'. צ"ד א'. צ"ח א'. שם ב'. צ"ט א'. בכורות ל' ב'. ל"א א'. תולין נ"ז ב'. ערכין י' ב'. כריתות ח' א'. שם ב'. ו' ב'. נדה ז' ב'. ל"ג ב'. נ"ב ב'.

וכללים ג'כ מאורעות ודברי קדמוניות⁽¹⁾. ולזה המין אהשוב גם כן לקחי מוסר, וביתר
לתלמידי חכמים בעניני מדותיהם וחכמתם, ומאורעות ודברי קדמוניות כאלה הענינים,
והרבה משלים שנשנו בסגנון מאורע לזה התכלית, ועל הקורא להבחין אם הוא מאורע
או משל⁽²⁾. — והרבה ברייתות הם בדברי דרך ארץ, ובאמנם דרך ארץ ציינו בזה הנהגותיו
ומדותיו וצרכיו של האדם, אם כינו לבין עצמו או בחברתו עם שאר בני האדם, כגון
משאו ומתנו ואומנותו, שכל צרכי החיים הם מדרך כל הארץ⁽³⁾. והנה בכלל דרך ארץ
גם כן שמירת הבריאות והמנע מהסכנה, והעסק ברפואות כשיחלה האדם, ולמנוע מה
שיוק לחולה, וגם ענין החלומות בכלל זה⁽⁴⁾. ומכלל אלה הברייתות ספורים בקדמוניות
ודברים שאירעו, שהם בכלל מה דהוה הוה, אולם אינם בכלל דברי בורות, שעכ"ס
יוצא מהם איזה למוד, אם באמונה או במוסר או בדרך ארץ, ומאלה הברייתות שדברתי
עליהם יוצאה לפעמים ברייתא אחת לכמה טעמים⁽⁵⁾. ונמצא בנמרא הרבה ספורי

⁽¹⁾ עיין שבת פ"ז ב/ צ"ז ב/ פסחים פ"ח א/ חגיגה י"א ב/ י"ב א/ ר"ה כ"ח א/ יומא
ל"ט א/ סוכה ג"ב א/ תענית י' א/ קידושין כ"ב א/ שם ב/ ל' א/ ל"א ב/ סופה ל"ג ב/
ל"ה ב/ ל"ז א/ שם ב/ מ"ד א/ מ"ז א/ שם ב/ כ"ט ג"ח ב/ כ"ט ג"ח ב/ צ"א ב/ ע"ז ח' א/
כ' ב/ נ"ד ב' ונ"ה א' (ועי' דכולהו ג' תיר ח"א ברייתא, והא דא"ל זונין לרש"י וירושל' הוה,
א"כ אינו מחברייא, ומסתברא כמהרש"א דעכ"ס הוה, וראויה לדבר, שלשנו ארמית וחשובת ר"ע
בלשון משנה, דוק בדוגמאות במדרשים, וא"כ כולא ח"א ברייתא היא). סנהדרין י"ז א' (עיין
בשה"י ערך אבא חנן, ומסתברא דרב נחמן פ"ס וצ"ל רבי נחמיה). י"ח א/ מ"ג ב/ מ"ד ב/
צ"א ב/ צ"ב ב/ צ"ט א/ ק"א ב/ שבעות י"ב ב/ מ"ז ב/ הוריות י"א ב/ י"ב א/ זכחים פ"ה
ב/ ק"ט א/

⁽²⁾ דוגמאות: ברכות כ"ט ב/ ל"ב ב/ ל"ג א/ ל"ד ב/ פ"א ב/ ס"ב א/ ס"ג ב/ שבת
ל' ב/ ל"א א/ ל"ב ב/ ל"ג א' (ורואה אני להעיר כאן שהרבה ברייתות הוספו בגמרא ע"י
קושיא ופירוק או ע"י איזה הערה, ולא יבין הקורא שאינו בקי מה שהוא מחברייא ומה שהוא
ממסדר הגמרא). פ"ח ב/ ק"ז ב/ ק"ב ב/ עירובין מ"א ב/ חגיגה ג' א/ י"ג א/ י"ד ב/ מ"ז
א/ יומא ל"ח ב/ סוכה כ"ח א/ כ"ט א/ מ"ח ב/ נ"א ב/ ג"ב א/ ג"ג א/ תענית י"א א/
כ' א/ יבמות ס"ד א/ ק"ה א/ כתובות ח' א/ ק"ה א/ ק"ו ב/ קידושין כ"ב ב/ ל' ב/ מ' ב/
ג"סין ל"ז ב/ ס"א א/ נזיר כ"ג א/ סופה ז' ב/ מ' א/ שם ב/ י' א/ שם ב/ כ"ב א/ שם ב/ מ"ז
א/ שם ב/ ב"ק פ"ג א/ צ"ב א/ צ"ד ב/ ב"מ ל"ג א/ מ"ב א/ נ"ט ב/ ב"ב י"א א/ מ"ז ב/
י"ז א/ נ"ט ב/ צ' ב/ צ"א א/ ק"ה ב/ ע"ז ז' א/ י"ח ב/ כ"ז א/ מ' ב/ סנהדרין ז' א/ וז',
ל"ח א/ צ"ג א/ ק"א א/ ק"ח א/ ק"ט א/ שם ב/ ק"ט ב/ ק"ג ב/ מנחות מ"ג ב/ כריתות כ"ח א/
⁽³⁾ דוגמאות: פסחים י"ב ב/ מ"ט א/ שם ב/ ג' ב/ ק"ב א' וז', ק"ג א' ביצה כ"ה ב/
ל"ב ב/ קידושין מ' ב/ מ"ט א' וז', פ"ב א/ ג"סין ע' א' (וחמשך המאמרים שם: ג' דברים
מכחישים כחו של אדם, ג' דברים מתוון גופו של אדם, ה' קרובין למיתה יותר מן החיים, ו'
העושה אותן מיד מת, ח' רובן קשה ומעוטן יפה, גראה שהם ג"כ מהנהו דח"ה, אלא שנששטם,
וא"כ הם שייכים לתנהו דלהלן). ב"מ ע"ה ב/ ב"ב ח' ב/ מ' א/ ק"ה א/ שם ב/ קמ"ז א/
קמ"ז ב/

⁽⁴⁾ דוגמאות: ברכות מ' א/ מ"ד ב/ נ"א א/ נ"ז ב/ נ"ז ב/ (הרבה ענינים שם שעיקרם
מן הברייתא אלא שהוספו ע"י תוספות דברים מהגמרא). שבת ל"ג א/ פ"ב א/ פסחים מ"ב א/
ק"א א/ ק"ב א' יומא י"ח א/ פ"ג א/ שם ב/ תענית כ"א א/ כתובות ס' ב/ ב"ק ס' ב/
ב"מ ע"ה ב/ ע"ז י"ב ב/ כ"ט א/ ל' ב/ הוריות י"ג ב/ תולין צ"ד א/

⁽⁵⁾ ע"י דוגמא, פסחים ס"ד ב/ מ"ק כ"ז א/ ר"ה כ"ב א/ יומא ל"ח א/ שם ב/ ל"ט ב/
מ"ז א/ נ"ג ב/ מ"ז א/ ע"ה ב/ סוכה כ"ז ב/ כ"ח א/ נ"ז ב/ תענית י"ט ב/ כ' א/ כ"ג א/
כ"ז א/ כ"ח א/ כ"ט א/ ל"א א/ מגילה י"א א/ כתובות ס"ז ב/ ק"א א/ ק"ב א/ ג"סין נ"ח א/
סופה ל' ב/ מ"ה ב/ ב"ק ג' א/ ב"ב ס' ב/ קמ"א ב/ ע"ז ח' א/ מ"ז ב/ י"ז ב/ י"ח א/
סנהדרין צ"ז ב/ ק"ד א/

מאורעות שלא נזכר בהם ת"ר, והדעת מברעת שזהו מהשמטת הסופרים. והמעין בס' רדוקי סופרים וברב אלפס ימצא בהרבה מאמרים ת"ר שאינם בנוסחאות שלפנינו. והישיב אש"ר דבר ר"י הלוי בספר הכוזרי (מאמר ד' אות כ"ט—ל"א), וז"ל: אמר החבר אל המלך: אבל מה שנמצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגרר בתוך דבריהם בדרך הטקרה, לא בכונה ללמד החכמה ההיא, פליאות ותמיהות, ומה יחשוב לבך שהיה לחכמים מן הספרים בחכמה עצמה? אמר הכוזרי: ואיך אכזרו הספרים ההם שהיו בכונה, ונשארו אלו שהם בטקרה? אמר החבר: מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היודים מבני אדם, יקרא זה חזוה וזה רוסא וזה סנתח על דרך הדמיון, ותחלת מי שיאבד מהאומה האבודה אינם אלא החשובים שבהם ואח"כ מי שלמטה מהם, ואבדו היודים ואבדה חכמתם ולא נשאר כי אם ספרי התורה, אשר ההמון צריכים אליהם ויודעים אותם רוב העם, וכותבים אותם ומתעסקים בהם הרבה, ואשר נגרר בספרי הגמרא מהחכמות ההם נשמר, בעבור רוב יודעיהם והשגחה אליהם, ומכלל זה מה שנוצר בה' שדומה וה' מריסה, שיש מהם מן החכמות מה שנעלם רובו מגאלינוס... ועייש כל הענין. ורואה אני להעיר על הסבה הגדולה שהיתה בנרם השכחה בנסינות המדע ובפלאי החכמה, והוא: לפי שעיקר למדס היה בעל פה ולא בספרים, וכמות החכם אבדה חכמתו עמו. לא כן בימינו, שהספרים נפוצים ע"י הדפוס, ואנו הורגנו יותר ללמוד מספרים ממה שנלמדו מפי השמיעה, וספר אשר חובר לסנים, גם כי נעשו ממנו העתקות, לא נתפרץ כמו עתה ע"י הדפוס, והמדפיסים הם הם המתפיסים הידועות והחכמות. היוצא מכל זה, שלמדו בישיבות החכמים כל החכמות המפורסמות בימיהם, חוץ ממה שלמדו התורה וכתבי הקדש ותוצאותיהם להלכה והגדה, וקבלו האמתיות שנתגלו מעמיהם וראיותיהם. ואם היה נראה שהדברים מוכחשים מפשוטי המקראות בכתבי הקדש, לחצו את הכתובים ודרשו, כדי להסכים עם האמת המוסכמת להם. ולא הביטו אל האומר רק על הנאמר, יהיה האומר בן ברית או שאינו בן ברית.

ואם נבא לסדר כללות לימודם בפרוטרוט, תהיה: ההלכה לכל תוצאותיה באסור ומותר, טרפה וכשר, טמא וטהור וכו', וההגדה, לפרש המקראות ולישב סתירתם ולדרוש במעמיהם ולהתאימם עם הדעות המפורסמות בימיהם, ותוצאות ההגדה לדברי כבושין ותורת המוסר ודרך הארץ בכל אפניו; ידיעת החשבון והמידה וחכמת התקופות והמולות; ידיעת הרוממים והצמחים ומכעס למיניהם; ידיעת בעלי החיים, נתוחן ודרך עבודן וליתן ונידולן; ידיעת האדם ממה שהוא נכלל בשאר הבעה"י, ומספף ע"ז במה שמשונה מהם משעת יצירתו עד יום מותו, ובכלל זה שמירת בריאותו וחוליו ורפואותיהם, ודרך חגונו ותהלוכות נפשו, וידיעת שוכני הארץ לארצותם ללשונותם ונמוסיהם. וחץ מאלה התעסקו יחיד סגולה בהתהוות התבל, שהיא מעשה בראשית, ובמרכבה והיכלות רשעיו קומה.

מעתה, אם נלך בדרך ההתחדשות לשוב נתיבות בתי מדרשו בקדם, הבה נבנה לנו בתי חנוך ובתי חכמות, רצוני לאמר, נימנאיען ואוניורויטאט, בצל החכמה ובצל הכסף, לאמר, בהתאחדות חכמי עמנו ועשיריו, בעלי תורה וחכמה ובעלי הון ועושר. בבתי החנוך ילמדו בנינו כל מה שמלמדים בבתי חנוך של שאר עמים, ויתר עליהם בכתבי הקדש ולשון עברית ומשנה ותלמוד. וכשישינו המאמורא יבחרו דרכם, החסין להגיע אל איזה אומנות של חכמה, להיות רוסא או עורך דין, יאחו דרכו כאשר עד עתה. אמנם מי אשר נשאו לבו בחכמה ודעת, לא לשומם קרדום לחסר בהם, כי חגנו

ה' בהן ועושה, או איזה אומנות אחרת בידו. או שלנו חשקה בתורה. — הוא יבקר את בית החכמות של עם ישראל, אשר הוא בית מדרשו, ושם ילמוד מי שיחפץ להשיג כתר של חכמה בכל החכמות שיתפארו בהן העמים. ויתר עליהן כפארן של ישראל, והיינו בתורה ובחכמה. ובבתי מדרש כאלה יפיצו תורה וחכמה ודעת, בשבתות וימים טובים ובלילי הסתו הארוכים, גם להמון העם. וכל תלמיד אשר נמר למדיו בבית המדרש הזה ונשאו לבו להיות רב ומורה בישראל, יבחן עסי מוריו, אם הוא ראוי והגון לשבת על כסא ההוראה, ויהי ה' אלהיו עמו ויעל. כך יפה לנו וכך תוכננו.

ועסי הדברים האלה יצטרכו לנו מורים בבית מדרשנו: (א) לכתבי הקדש ופירושיהם והגלות להם, בדקדוק הלשון והמסורה, וקורות כל אלה. (ב) ללשונות בני קדם, אשר הם כאחיות ללשון הקדש. (ג) למשנה ותלמוד, ותוצאותיו להלכה. (ד) למדרש והגדה. ותוצאותיהם למסר וללמד את העם דעת. (ה) ללשונות העמים אשר נפוצו בתוכם. (ו) לחשבון ומדידה, תקופות ומזלות. (ז) לידעת טבעי היצורים ותכונתם, דומם צומח חי מדבר. (ח) לחכמת הטבע והרכבת הברואים למשלטותיהם. (ט) לידעת הארץ והעמים אשר עליה וקורותיהם. (י) לקדמוניות ומאורעות ימי קדם. (יא) לדברי ימי ישראל, בשלותם ובפוזורים, לכל פרטיהם, ממצרים ועד הנה. (יב) לשיר ומליצה והגיון וחכמת השירה והומרה. (יג) לחכמת הנפש ודרכי החנך. (יד) לקורות דתי האומות וקורות הפילוסופיא ודרכיה¹).

ואם אין בידנו לכוון בתים כאלה, כי אין לנו עשירים בדעות ובמדות, רק בעלי ממון ונכסים, אשר יעשו כסף וזהב לבעל, למען יהיו בעלים ואדונים בין חורי הארץ, מוכתרים ומנושאים מתוך למחנה עדת ישראל, ואת עצמם יחזו רק כפנתותי להם, אשר ילקטו העניים המדוכאים תחת שלחנם. — אז הגנו מוכרחים לבקש דרך אחרת, להשיג את המבוקש כאשר יש בידנו. כי סוף סוף העת דורשת מאתנו שלא תפסק התורה מהבנים, ונמצא לנו גם מנהיגים ורבנים. והגני אומר כדברי חז"ל, שהקביה קובל: אפי' כתורמוס הוה ששולקין אותו ז' פעמים ואוכלין בקינוח סעודה לא עשאונו בני (כיצה כ"ב). הרי אנו אנוסים לעשות את תורת אבותינו וחכמתם כתורמוס הוה. נשימה נא מורים לבנינו השוקדים על דלתות בתי ספר עם ועם, שילמדו אותם, לכל הפחות ב' שעות בשבת וב' שעות ביום א', בתנך משנה ותלמוד, ובאלה השעות לא יגרעו עתותם בשאר למודיהם, אשר יבקשו מוריהם מהם, ובטוח אני שימצאו התלמידים המוכשרים לכך סימן ברכה בלמודם, שכשיגיעו להשיג תעורת מאמורא, לא תפול ידיעתם בלמודי התורה משאר ידיעותיהם. ובתנאי שיהיו המורים מוכהקים בדרכי הלמוד, פרגונים אמתיים, והספרים יהיו מתוקנים עסי חכמת דרכי הלמוד לספרי דבי רב. ומעיד אני עלי, כי לא מהשערה הגני אומר דבר זה, כי אם מפי הגסיון, כי העמדתני אני הרכה לתלמידים עסי זה הדרך.

ולאלה העולים לבתי החכמות הנבזים (אניווערזיטאט), נושיב להם מורים לעשר שעות בשבוע ולא יותר, כי כל המוסף גורע בדבר זה. ויתחלקו השעות לתנך ומספרשיהם וללהיק, לספרי התלמוד בהלכות השוות לנפש כל תלמיד ותלמיד (כגון בדיני ממונות ונפשות עדות ושבעות ירושות ושותפות ובהלכות אישות), וספרי מדרש והגדה וספרי

¹ בעיר ברלין יסדו בית חכמת ישראל בשם האכשולע, ולא נתקיים הדבר בירם, רק השם בלבד, כי באמת אין הבית הזה אלא כשאר בתי הרבנות הנקראים סעמינאר.

האמונה, ספרי רסיג ורמב"ם ודומיהם, ועוד לדברי ימי אומתנו וקדמוניותה, שהם ביחד ד' חלקים. וישמע כל תלמיד מה שלבו חפץ, וכמה שלבו חפץ, אמנם אלה התלמידים החסידים לזכות בשם מורינו המה יתייבכו לשמוע כל התלמידים, ולהבחין בהם מזמן לזמן (קאָלֶקטִירען). וכשיעזבו בית תלמידם ויזכו לבית דוקטור, כן זכזה האופן יזכו לכתר מוריננו, ובתעודה זו יוכשרו להיות מורי הילדים בכל תפוצות ישראל לקטנים ולגדולים. ואלה המוכתרים בשם מוריננו ודוקטור, אשר ישא אותם לבם להיות מורי הנראה בישראל, למענם יוקבעו ישיבות בקהלות הגדולות שבמדינה. וזה דבר הישיבה. בכל עדה שבערים הגדולות יתמנה איש ראוי והגון לראש ישיבה ולנאמן יעקב, וכלם ילמדו בתורת ישראל בכל מקצועותיה, בהסכם לצרכי התלמידים המכונים עצמם לרבנות. אמנם יהיה הענין והשיעור שזה בכל ישיבה וישיבה, ד"מ אם למדין בישיבה זו חולין יהיו כמו כן למדין בכל הישיבות, עד שיהיה אפשר לכל תלמיד ותלמיד ללמוד ממי שלבו חפץ, ובמקום שלבו חפץ, או ללכת מישיבה לישיבה. והזמן הקבוע לתלמידים להשיג מטרותם יהיה חמש שנים. וכשיגמורו למדיו יתייבכו לפני בית דין של ג' מראשי הישיבות, אשר יבחנו אותו ויסמכוהו לתורות בישראל.

ואל יבהל איש לאמר, כי גבר אשר כבר זכה להקרא דוקטור ומורינו — איך יתכן שישב עוד חמש שנים בישיבה? כי הלא גם במלכותנו כל המתעתדים להיות בעורכי הדין מוכרחים, אחר שנמרו את כל למודיהם, לשבת בבית עורך דין ולעבדו שבע שנים מרם שיזכו לשם עורך דין (האָפּ־אונד נעריכטס אַדוואָקאט).

אמנם חזן מאלה התלמידים המוכהקים יהיה רשאי כל מי שיחשוף לשים שוכמו בעול התורה לשמוע לקח בישיבה, בתנאי שיהיה לכל הפחות בן י"ח, ותהיה ידיעתו בתורה מכשירתו להמנות בין בני הישיבה. ומי מהם שיהיה לו כשרון להמנות שליח צבור, ילמוד שיהיה בקי בכל דיני ביהכ"נ וצרכיו, כגון ה' ס"ח וקריאתה, ודיני ציצית ותפילין ותפלה, וכיוצא באלה, שהם בש"ע אורח. ומי שישארו ללבו להתעסק במאכלם של ישראל ולהיות שוחט מוסחה, יהיה בקי בכל ההלכות האלו באיסור והיתר, דהיינו ברוב ההלכות בש"ע ייד, כגון מליחה בשר בחלב ותערובות, ודיני חמץ ומצה שבאורח. ויהיו אלו נסמכים ג"כ עפי' הביד למה שהסכים להמנות. ובכל עדה ועדה יהיו הרב והשיץ והשוחט בית דין צדק שבעדה. וכמה וכמה מעלות טובות יצמחו לקהלות ישראל מתקנה זו.

כך היא דעתי, כפי אמונת רוחי, כפקודת הרבנות ובתי דינין בישראל.

בַּעֲמֶק הַבָּבֵל

ספור המעשה.

נרסם בהשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים.

(ג.)

זה לייבצי האדמוני, עשיר ומלוח ברבית, שסניו המלובנים וחוטמו הארוך
וקנו הקצר מוכחים עליו שיהודי כשר הוא. נוי הוא לכסלון, והיא מתנאה בו ואומרת:
ראו בריה שכראתי וצורה שציירתי! אחד הוא לייבצי מאותם מיני הבריות בתוכה,
המתקנים את עצמם לגדולה, להכנס בכנופיא קדישא זו, שמעמדת כל מיני נבאים
וסרנסים ואפיטרופסים ויועצים ושטרלנים וכיוצא בהם בעלי נפש יפה, העוסקים בצרכי
צבור, כדי לזכות את בני ישראל שלא מדעתם ולעשות עמהם טובה שלא כרצונם.
סקחים הם בעלי נפש אלו ומנעימי מלל, שלוקחים נפשות בחכמתם ומבליעים אותן
בנעימה. רחמנים הם, שחסים על ממונם של ישראל שכידם ורשותם ואינם מוציאים
ממנו לצרכי אחרים אלא לצורך עצמן. מכובדים הם, שמכבדים את נוסם, ועניים הם,
שמחלים על כבוד אחרים. מורים הם לצדקה, לחבריהם ולא להם — יתנו אחרים.
מתכבדים את עצמם ומסיעים לו בדברים היוצאים מן הפה ולא מן הכיס. חביבין ישראל
— ועסק כל שהוא חביב יותר. לייבצי האדמוני מכשיר עצמו לכהונה, מתרברב ומתאווה
לעמוד במחיצתם של בני העליה, מנהיגי העדה. לייבצי לא היה בן תורה, לא קרא ולא
שנה מעולם, אבל אין בכך כלום. לא התורה מעלה את האדם לנשיאות אלא הסתירה,
ופעמים אדם בשביל שהוא תלמיד חכם מפסיד ולא יבא בקהל.

לייבצי הוא בחצי ימיו ואינו ממוסל בבנים. שתי בנות לו, אחת חנצה הגדולה,
נאה ויפה תואר, ואחת קטנה ומכוערת. יענמיל אשתו בעלת בשר היא וכרסתנית,
שוררת בביתה ועושה שם כרצונה, ומסתחות תלזים לה בצרור אחד על סינורה ובצלצל
מצלצלים תמיד. ולפי השמועה היא תורמת בחשאי מקופת בעלה ויש לה ממון ליום
אחרון. אוכלת משמנים ושוחה ממתיקים ומבלה ימיה בתענוגים, ואף על פי כן עתים היא
נאנחה ומתרעמת על מולה לפני רעותיה, מטפחת על לבה, מטפחת ואומרת, אוי, מכה

גדולה שם בקרב לבה! מנענעת בראשה ועיניה ליה, לאביה שבשמים, מתחמאת לפניו ואומרת: אוי, רבוננו של עולם הבה לי בן, הבה קרישי! הרי עשתה כל התחבולות שבעולם, שאלה ברומאים, גם בבעלי-שם, גם בבני קרר, גם במלחשים ובוקנות מבנות הערלים — והכל לבטלה, אין עוזר!... ונשים רחמניות אף הן מנענעות בראשן, נוטלות מן המטעמים, שיענטיל משימה לפנין, לועסות בחן ובנחת ומנחמות אותה ועיניהן זולגות דמעות.

— אם בי סנעה מדת דינו של הקדוש ברוך הוא — כך היתה יענטיל מקוננת ואומרת — אם אני שוממה והעולם חשך בעדי, אראה נא, על כל פנים, בנחמת בנותי. יהי רצון מלפני אבי שבשמים ויוכני להכנים בקרוב את בתי הגדולה לחוסה, ויתן לי סמנה בני בנים וזכרים.

כן יהי רצון, ענו הנשים הרחמניות בפנים צהובים ואמרו — אמן!
ולסיכך עד שלא הגיעה הנצה לפרקה התחילה יענטיל מבקשת לה לבתה את בן-יונה בתארת נפש גדולה ויתרה, כדרך הנשים, שענין נשואי ילדיהן תאווה משונה היא בלבן. יענטיל היתה תובעת את בעלה בסה יום ולילה ואומרת: השיא את בתנו! אבל לייבצי לא נתלהב כל כך כאשתו והיה בודק בשדוכים. רצה לבתור לו חתן נאה כלבבו, מקושט בכמה וכמה מעלות טובות, שיהא למרן ובעל מוח וירא שמים וממשפחה נכבדה, מן המיוחסים שבישראל. לייבצי, שסודר הוא ואין לפניו בעולמו אלא משא ומתן ודבר שיש בו ממש ומתן שכרו בצדו, בקש לעשות סדורה גם בבתו, להתחתן בגדלים, כדי שיהא זוג לאריות, ראשי העדה, ובכן יענטיל דוחקת ולייבצי בודק ומבקש, עד שמצא לכסוף את מין סתורתו. מצא את בנציה, מין בתור מיוחס, רך וכחוש ובעל צורה צנוטה ותלמיד חכם משונה. בן שלש עשרה בנציה וכבר זכה לסתורים! קיצור הדברים, כלי חמדה הוא, תכשיט הוא כרבעי. הנצה כלה היא למול טוב, ובת חמש עשרה — היא אשת איש! לייבצי נותן מזונות להזוג ודירה בביתו, כמדובר. בנציה הוא חתן כהלכה ועושה תפקידו באמונה: הוא משכים והולך בבוקר בכל יום תמיד לבית המדרש, עמוס בתרמיל של סלית ותפילין הגדול כראשו ורובו, ולאחר התפלה הוא חוזר ובא, מנשק את המזוזה בפתח הבית ובספצת מספצת ואומר לו בעלמא: צפרא טבא! ויותר מזה אינו אומר כלום, אלא נוטל את ידיו ומברך ויושב ואוכל בשתיקה. ומשאכל מיד הוא חוזר והולך לבית מדרשו, וכערב הוא חוזר ובא לביתו, מנשק המזוזה כדרכו ומצטפצף ואמר לו: ערבא טבא, ויושב ומקיים אכילת מזונותי לשמה ומסהר ועולה על המטה ומשתחא וישן. בן יקר זה משונה במראו ובמעמו וגם בריחו, כריח שמץ של עוים, הנודף ממנו, והוא אהוב ללייבצי ונחמד ליענטיל. — וחנצה? חנצה עדיין היא זו כמות שהיתה, אלא שראשה מכוסה. אף על פי כן שנוי מועט יש בה — היא מתביישת. כשרואה אותו, את בן זונה זה, היא מרכנת ראשה ועיניה כלפי מטה. בסני בני אדם מן השוק עד אינה חוששת כל כך, אבל בסני קרוביה ויודעיה פניה מאדימין וממהרת ומשתממת מהם. ולמה היא מתביישת? דבר זה לא ניתן להדרש, ומעמה ונמוקה עמה. וקרוביה האלו היו הופכים פניהם אותה שעה זה כלפי זה בסיקור עינים ובשחוק נעים, כלומר: אמנם יודעים אנו, יודעים ומבינים... ויענטיל היתה מבטת אחריה הבטה של חבה, מנענעת בראשה ומשחקת אף היא בנחת רוח.

רפאל עסקי ממנוט היו לו עם לייבצי, ובשביל כך היה בא אליו פעמים לביתו. כשראתה אותו הנצה בראשונה בחדר אביה, נראה לה כברייה חדשה. לכאורה אדם הוא

בכל אברי גופו, אבל בהלכו ודברו ומנהגו ומלבושו הוא משונה מאותם בני אדם הכסלונים. הירועים לה עד עכשיו. עמדה והביטה לו מרחוק בחשאי, לא משום הנאה חס ושלום, שעניה ניוזנת ממנו, אלא הבטה בעלמא — העינים רואות! היא מבטת לו ולבה אינו אוסר לה עליו כלום. ולאחר ימים מועטים אפשר שהיתה שוכחתו ומסיחה דעתה ממנו, אלמלא אביה, שהיה מקלסו פעמים לפני בני ביתו, משבח ואומר:

— הוזהרו באיש זה, שפקח הוא, סוחר מוסחה ובקי בעסק עם כל העקמוניות שבו, ומוכמחני שיעלה בעתיד מעלה מעלה ויקח לו אשה כאן עם מוהר ומתן הרבה. אבל — מתאנח לייבצי ומטפח באצבע על מצחו — חבל על אדם יקר זה, שנתפס מעט בזו... כזה, שאותם מיני בני אדם, ימח שמם, קוראים לה, השכלה בלשונם. אף על פי כן... אין בכך כלום. מי הוא ומי הם! הנם אותם המינים הקבצנים קרואים בני אדם? הם שומים ואביונים, קרועי בגדים ונעלים ומחוסרי לחם, אי להם ואי לנפשם! והוא סוחר, בקי בעסק ובטיב המטבע. אדם הוא לדברי הכל, ולו יאה כלה נאה ומרהר ונדן הרבה!... דברי קילום אלו יצאו מפי לייבצי ונכנסו באוזני חנצה, ולא ידע האי אבא כי מחומה הוא מכניס לתוך ביתו כעצמו ובכבודו. מאותה שעה התחיל מוחה של חנצה מתעורר ומתבונן ועובד באהבה. שכלה הרך, שהיה שותק מתחלה ושאינו יודע לשאול, עכשיו הוא מסתכל במה שלפניו ומבקש מעטו של כל דבר; עכשיו הוא מבחין בין הבריות ושואל, מי מהן נאה במעשיו ומי מנונה? וחנצה מהרהרת — היא מרמה לה את רפאל כמות שהוא ברמותו וצלמו וקלסתר פניו, וכנגדו איקונין של בנציה נראה לה ברמיזנה, ונעשה בשרה חרודין חרודין. היא נותנת שוב דעתה על רפאל ואומרת: אבא, יפה דנת, יפה קילסת אותו! יתרון לו מבנציה בניו וברעתו כיתרון האור מן החושך. מן המוח הדבר ינוגב אל הלב, וחושיו בו מתרגשים ובאים ומגרים בכבשה תמימה זו את היצר, הדוב הרע הזה. הלב מסית — וחנצה מתאזהר לשוב ולראות את פני רפאל. אבל עברו הימים והוא לא בא, ובמקומה בן-יונה בא ומנשק את המוזהה כדרבו בכל יום. וכשוה נכנס היא כובשת פניה בקרקע, לא מחמת בושה, כמו שנתביישה קודם לכן, אלא מחמת מיאוס, שמנהגו נראה לה זר ומשונה. ובאותה שעה היא מתחרטת ומלסרת קסנוריא על עצמה, למה היא מבזה את בעלה, וזה לא נאה לבת ישראל. והנה היא כופה את עצמה להסתכל בבעלה ולהאיר פניה אליו. ועד שהיא מהרהרת בתשובה, זה האיש רפאל עולה על דעתה! חנצה נבוכה ומבולבלה ואינה יודעת בעצמה מה לה. וכדי להסית הרהורים רעים מלבה היא קוסצת ועושה בבית מלאכות אלו, שלא היתה דרכה לעשותן מימיה. יענטיל רואה אותה עוסקת בעבודת הבית — ונהנית, משבתתה בפניה ומוססת לה חשק ואומרת: כך נאה וכך יאה, בתי, הריני כפרתך! התקיני עצמך, בתי, להיות בעלת הבית, וחיות ורבית עם בעלך עד מאה ועשרים שנה!

ויהי היום וחנצה לכדה בבית, אין איש אתה, ועליה כמות-ססים, מתושקה ברכמי משי ופרוסה עד צווארה, החלק כעשת שן, ומראה פניה צה ואדום, כחלב ודם מזונים זה בזה. סיה הצר — כוס פרח שושן, השחור והלובן בעיניה — אש שחורה על גבי אש לבנה, וקומתה כברוש רענן. מטפחת משי בראשה ומתחתיה שער שחור מתנבב ויורד על מצחה. היא מסנה מעל השלחן כלי כסף וכלי זכוכית, שהיו משמשים לשתיית חמין של שחרית, ומסדרתם על סף של מתכת ועליו צורות משונות, צורות אנשי סינים מגדלי בלורית, צורת צפור וסמוריי ציצים באמצעו. ובשעה שהיא נוטלת הכלים ומניחתם על מקומם בארון וראשה ורובה בתוכו, נכנס רפאל לתוך הבית. חנצה הופכת פניה אליו.

וכיון שהרגישה בו נתבלבלה ועמדה ושלשלה את מטפחתה עד גבות עיניה. בהולה ושחוקת. רפאל תהא על יוסי, רואה לפניו עלמה רכה בשנים — וראשה מכוסה כאשה בעלת בעל! אף הוא עומד נדהם ומחריש שעה קלה. אבל מיד דעתו מתישבת עליו. כוועד לה. כנימוס המתוקנים שבדור. ושואל לה על אביה. וכיון שאמרה, שאין אביה בביתו, חזר ושואל בשבילו, שמא יבא מיד. רצונה להשיבו לאו, וסיה מקדים ואומר הן, ולא עוד אלא שמומנתו לישב. ותוך כדי דבור תמהה היא בעצמה, למה מומנת. והוא הדין ברפאל, עד שלא נמלך בדעתו ראה את עצמו יושב תלוי-ראש, כאלו כסאו שר ותפסו והושיבו על כסא בעל כרחו. הדעת גורת עליו ואומרת: קום, בחור, ולך, ולמה אתה יושב כשומה! אבל לבו אינו מניחו ואומר: שב, שב! וכיון כך וכך ידו שלוחה מאליה ומציאה מקמרתו מחיקו, וחנצה נוהגת בו מנהג דרך ארץ ומשימה לו קוסמא של גפרורין. רפאל נענע לה ראשו בהודיה והתחיל מספר עמה מפני הכבוד. מתחלה היו הרברים ינעים, קצרים ומקושעים ואינם הולכים ומצמרפין לענין אחר. הוא דבורו אינו אלא שאלות, מסיים בשאלה אחת ופותח באחרת, והיא משיבתו הן ולא, או שחוקת ומענעת בראשה. ולכסוף השיחה נעשית כמעין המתגבר ואינה פוסקת. הם מדברים בכסלוניס נסים מהמון העם ובכסלוניס מנומסים, שנימוסם בבגדים עליונים ותורתם בתחתונים. חנצה בוחנתו אם גם הוא מהם ומהמונם, וכשעקם פניו עקמה זו, שקשה מעורף ועקשות פה, נחה דעתה ואמרה:

— אבי אף הוא מואם במ ותכלית שנאה שונא אותם.

— אביך! את אומרת — השיב רפאל בעקימת שפתים, לרמו שאין דבורה זה לו לרצון — שנאה זו של אביך מעם אחר לה.

חנצה תולה עיניה לו בתמיה, כאילו היא מומנתו ליתן אמתלא לדבריו. אבל רפאל ראה, שאין השעה הזו שעת הכושר לפניו לספר עמה במופלא ממנה. והוא משים עצמו חם שאינו מבין למה עיניה מרמוזת ומשיאה לענין אחר. ועד שהם יושבים ומדברים הדלת נפתחה, ותרמיל גדול של סלית ותפילין, עשוי מעורו של בן-דסקווע וארונ תבלת עם אותיות תפורות בחושים לבנים על שפתו, נראה בפתח, ואחר התרמיל תבנית יד ונשיקת מזוזת, ואחר הנשיקה רגלים — ואברך קמן ורק הבשר, שקפוטתו ארוכה ומקלו בידו, פוסע ובא ואומר: צפרא טבא! בקול משונה. זה בנציה הקמן מעמיד עיניו פעם על חנצה ופעם על רפאל, ופניו מאדימין ככרבור בשעת נפיהה, וממחר ונכנס לתוך חדרו מלא חמה. לא מפני שעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, חם ושלום! הא מגיין לו? הרדור מעין זה לא עלה על דעתו. כלום יש מי בעולם שיחיר לעצמו אשת איש? אלא נתמלא חמה, מפני שדבר זה בעצמו, שאשתו יושבת ומדברת עם איש ואין שומר על נביה, הא נופא עבירה היא. יחד הרי הוא אמור מדינא! וכך היה אינפת לו אלמלי ראה קדירה של בשר רותחת אצל קדירה של חלב, אפילו כשלא נתערבו זו בזו.

בביאת בנציה מיד נשתתקה חנצה ונתכרכמו פניה מבושה והרדורי לב, שנתרנשו וכאו בערבוביא. השם בעל בעצמו, מתוך שיש במשמעותו דבר שהשתיקה יפה לו, הא נופא מביא לידי כושה מפני הבריות, על אחת כמה וכמה אם זה הבעל הוא בנציה — רך וקמן ובעל נפש משונה! וחנצה החששת מה בדעתו של רפאל על בריה זו, ומיד היא נמלכת בלבה ואומרת: מה לי ולדעתו של איש זר זה? הוא רשאי לחשוב כל מה שרצוה ומה אינפת לי? אבל בתוך כך היא כועסת עליו לכבוד בעלה, שזה מזלזל ומבזהו בלבו, וגם לכבוד עצמה, שהרי סוף סוף בנציה בעלה הוא. . . ומיד היא חוזרת

חשלה III.

וכועסת עליה בעצמה, למה עכבתו כאן, מה רצונה ומה כונתה? ועד שהיא מחייבת את עצמה לבה משתוקק עליו, מתגעגע ומתגעגע ואינו פוסק. — מבוכה וערבוביא בקרבה, דמיה מרתחים, ועולים ומאדימין פניה — והיא נאה עוד יותר. רפאל יודע חלומות לבה ומבין מדעתה, שיציאתו הזמה היא לו, כדי שתתישב דעתה עליה, אבל עינו ניוזנת מזיו הררה, והספירה קשה עליו — והם יושבים שניהם ושותקים ומתירשים.

קול תרועת חוסם עושה צרכיו נשמע בפתח, מבשר ואומר שלייבצי בא. וכיון שנכנס וראה את רפאל בביתו צהבו פניו, שידע לייבצי, שאין זה בא אלא לשם עסק, ואילו הרי הוא נושא את נפשו ומצפה, הלואי שיבוא ויעשה עסקיו על ידו ויהא נשכר. — ברוך שהחיני! הרי זה כמה שלא ראיתך בבית. לא נאה, רבי רפאל, לא נאה המעשה הזה — אמר לייבצי, מטפח על חוסמו כפנים שוחקות — וכי כך אדם עושה לחברו, שמחבבו ומכבדו כנופו? חייך, שנצמערתי על זה צער גדול, וכמה פעמים משפשפתי במעשי, שמא נתתי לך מקום להתרעם עלי, ומעיד אני עלי השמים ואשתי ובתי זו וכל בני בתי, שלא מצאתי בי שום עון. אדרבה... אבל מה שהיה היה, עכשיו שבאת, ישמח לבי באמת, כך יעזרני השם בכל אשר אסנה! קודם כל אמור לי, מה שלומך ומה עסקיך?

— הכל יפה, ברוך השם! — אמר רפאל — עסקים יש ויש, ואני באתי עתה לשם עסק אחד.

— אם כן, בוא עמי אל חדרי — אמר לייבצי ופניו נהרו מרוב הנאה — בוא נא עמי, ובתי תמרח בשבילנו ותניש לנו שם מיד מיני פרפראות, שמיני מתיקה ויין מרגילין לשון לתורת העסק. וכי לא כך הוא, הנצה? או שמא בעלך בא מבית מדרשו ואין לך דעתך באותה שעה אלא עליו, למסל במזונותיו ולהתענג מזיו פניו. למה את מתבישת, הנצה? סיים לייבצי את דבורו, מביט בעין אחת אחרי הנצה, שנשמטה והלכה בבושת פנים, ובעינו השנית לרפאל, רומז לו ושוחק ונכנס עמו לתוך חדרו.

ד.

אותו הזמן ליהודי ארצנו עלות עמוד השחר הוא להם, אחר ליל תושך ארוך, שנמשך עליהם במושבותם. רוח מערבית באה עם הנץ החמה של השכלה, מפזרת עננים וגושבת גם בתחת שכונתה של כנסת ישראל. זרזים משכימים ועומדים ועוסקים בתורה ובחכמה באהבה, ובהם סוויים יותר מראי, שהתנומה עוד על עפעפיהם, מתמוטטים ונכשלים בדרכם והורסים ומויקים מפני מירוף הדעת. ורוב הצבור לא קמו איש מתחתיו והיו כועסים ומתרעמים, למה מעוררים אותם מתרדמתם. והנה רעש והמולה, נאצה וקטטה בעדת ישראל; הללו מנגים ואומרים: בינו, בוערים בעם! עד מתי, עצלים, תשכבו? והם, עושים עמי: נוצה ומקק ספרים כרוכים ביחד, ושולחים, הומורדי אל אסם; והללו מתעמשים ומגבלים מועזיהם ונותנים עליהם בקולם: למה רגשו גוים!... הללו אצים רצים ומנמט פניהם קדימה, קדימה — והללו מוענעים עליהם בראשם ואומרים: אי שומים שבעולם! סופכם שתחזרו אלינו בבושה וכלימה, מתתרמים על מעשיכם ומבקשים ממנו סליחה ומחילה... אלו ואלו בנדרף מגדפים, מכעיסים ובאים — ואין שלום! ומפני המאנו נתקעקע בסיסם של חיי משפחה בישראל. זו ההשכלה הטילה איבה בין איש לאשתו, והרבה זוגות נתפרדו על ידה. אברכים עוזבים את נשיהם ובורחים בחשאי

למקום תורה. ונשים מואמות בבעליהן. חבשי בית המדרש. פורעות שער ראשן ונעשות מסורניות. ולאברכים ממין בנציה היתה ההשכלה כסם המות לעכברים. המעיסה אותם וסאטאטם בממאמא השטר. לא עליכם. מהומה באה עליהם! — בקשו בספרייהספודים ותראו. כי רב ועצום מספר הניטין ברור ההוא. לא היה כמוהו בישראל מעולם.

רפאל היה פוקד לפרקים את לייבצי והכנים לתוך ביתו את הנגף הזה של אותו הזמן — וחנצה נסנעה! הנגע הזה נראה בה בכל סימניו: נשתנה רוחה. נשתנה מעמה. מה שהיה נעים לה מתחלה קצה נפשה בו עכשיו. ומה שניחא לה לשעבר לא ניחא לה עתה. והיא מזהמת את כנציה וקשה לה לדור עם בריה משונה זו בכפיסה אחת. רפאל נותן דעתו על חנצה יותר ויותר. משתדל לראותה בשעת הנושר. מרבה שיחה עמה ומלמדה דעת. והיא שותה בצמא את דבריו. ובאו בה והיו לסם אהבה. היא אוהבת את רפאל ואף הוא נפשו חשקה בה — והנאהבים האלה מחרישים באהבתם. רפאל שאיש ישר הוא ומתן במעשיו. השתדל להרניז הרעת על יצרו זה ולכבוש אותו בדברים של מעם אלה: חנה ררי לא פנויה היא. אמת. בעלה בהמה הוא. דשומשמנא נברא. אף על פי כן בעל הוא. להטיל מחלוקת ביניהם ולהפרידם? דבר זה אינו ממדותיו וחולין הוא לו. ואפילו תאמר חנה נרושה היא או נתארמלה. כלום יש לו תקוה לישא אותה? דרי בינו ובין תוריה תהום רבה. לא דרכיהם דרכיו ולא מחשבותיו מחשבותיהם. וזה בלבד. שמין בריה כבנציה הוא חתנם. מוכיח עליהם. כמה רחוקים הם מאלה המתקנים כיוצא בו. כרוזק מורח ממערב. ואם הם לא ירצו בו. לא יועיל לו כלום. הואיל ובנשואי הבנים אצל יהודים רצונם של ההורים עיקר. אומרים לה לבת: הרי שלך לפניך. והיא מקדשת לו. האשה נקנית. והכל יודעים. היאך כלה נכנסת לתעשה... את כל זאת היה רפאל מחשב ברעתו מבתחלה ושואל את עצמו. למה ישנה באהבה. שלא תחקים בידה. וספר שיכזה בנחלתה? אלא, אם בעיניי משא ומתן היה חכם. רואה את הנולד ומבקש חשבונות רבים. לא עמדה לו חכמתו בדברים שבלב. לכו לא השגיח בחשבונו של השכל והיה הולך ועושה את שלו. מושכו. מושכו וסופה אותו ומוליכו הלאה הלאה. עד שלא יכול לחזור עוד.

וחנצה. שבת ישראל היא. אוי לה מיצרה. שמכשילה בהרהורים של אהבה. ונחלים ואש הוא חותה בלבה; ואוי לה מבנציה. מסנע רע זה! לחיות עמו אי אפשר. שהרי נפשה מואסת בו. וחי חזון בלא שלום וקורת רוח אינם אלא חיים של צער ושל חסא ועון כנגד עצמו וכנגד המקום והבריות. ולהספר ממנו אי אפשר. שהרי היא ברשות אביה ואמה. ובעיניהן הוא טוב ונאה ואהוב וחביב מאד. לא אליכן. בנות ישראל. יסורים של חנצה ומכאוב ומכאוב!...

לייבצי היה מתנאה בחתנו. מתפאר בו ומסלין בשבתו לפני הבריות. ונהנה הנאה גדולה כשנודמנה לו שעת הכזר לספר ביהוסו. שהוא מורע קודש ורבנים גדולים. מצד אביו אלף. ורבבה מצד אמו. והם הם מתחנין! סלוני נר ישראל — מחותן. וסלוני סמיש החזק — מחותן. ובכן... ישמעו הכסלונים וידעו מי הוא לייבצי-הארמני! גם יענמיל אשתו משתבחת בבנציה חתנה לפני רעותיה וסיה מלא ברכות והודאות לשמו הגדול על המתנה המוכה הזו. אלא שהיא תותמת בבכי ואנקה. שעדיין לא נתעברה חנצה. ומה יהיה במסופה? היא מסססת על לכה ודומות באצבע. שמכתה שם מכה גדולה. ונשים דברניות מנחמות אותה בדברי פיוס. זו אומרת: יענמיל סגולתי. סנעי קולך מבכי. וכות מחתניך הקדשים תעמוד לך לפני כסא כבודו. וכעת חיה. אם ירצה השם. ולחנצה בן.

וזה מספרת לה מעשה שהיה בעקרה פלונית, שלא ילדה כמה שנים, ובא מומחה לדבר, איני יודעת מה לחש עליה — ונתעברה. ואחת מביאה לה ראיה מן השכל, שאין קמן מוליד, אחד אדם ואחד בהמה להבדיל, ולכשיגדל בנציה ידגה לרוב, אם ירצה השם. וזו בכך וזו בכך, ויענטיל בוכה!

ופעמים, כשהיה לייבצי עושה עסק טוב על ידי רפאל חזמן אותו אצלו לשתית חמין בערבית, בתוך אוהביו ובני ביתו, רצה להתהדר לסניהם בחתנו הנחמד והיה מבקש את בנציה ומעוררו לומר להם דברי תורה, רומז ורומז לרפאל באחת מעיניו, שיכוין לבו לשמיע.

— השמיענו, בנציה, השמיענו את קולך! ונוכה ונשמע דבר מסיך, דבר טוב, כמו שידעת.

ובנציה פותח פיו וחורז בדברי נמרא בנרנוד ידים ורגלים, הדברים מעורבבים ופניו מתלהטים.

— ומה אתם? — אומר לייבצי, שחכמתו בעסקי ממנות מרובה מחכמתו בתורה, לומש עין ימינו לרפאל ושוחק בסנים מבהיקים — כמה נאה היא הסחורה הזו! ... רפאל אינו אומר כלום, אלא מנענע בראשו מפני הכבוד, ועינו לחנצה, שפניה מוריקות מברשה, ובאותה שעה היא רואה מה בין רפאל ובין בנציה ואומרת בלבה: אי לי מסחורתך זו, אבא!

בשבת זה, שלייבצי היה משבח את בנציה, בוד כרה לו ויחסרהו. דומה שכן נגוד על לייבצי מלמעלה, שיהא הוא בעצמו, במנתו ודבורו, מלמד את בתו, שלא ברצונו, למאוס בבעלה ולחבב את רפאל. ואלמלי ידע זאת היה נוח לו לאבר עצמו לדעת או לגדל לו כנפים ולפרוח לו באויר.

ופעם היה מעשה חזמן לייבצי אורחים, ואת רפאל בתוכם, לסעודת פורים, וכמוכ לבו ביין וזה דעתו עליו ואמר להראות כל המסובין את גדלו של בנציה בתורה: יירוש להם ויתמרו על חכמתו.

— הו! — צוח לייבצי ומקיש בכח על השלחן — זה הקטן שלי יירוש לנו מענינא דיומא, מענין המגלה, שמעו, רבותי! פתח סיך, בנציה!

וזה הקטן, ששתה כוס יין יותר מכדי רביעית והיה מבוסס, פתח ואמר: — לכאורה כל הענין כלו מוקשה הוא. למה מרדכי נקרא מרדכי יהודי? מה הכתוב קא משמע לן? פשיטא! וכי אין אנו יודעים, שמרדכי יהודי הוא? מרדכי — מרדכי הוא, יהודי! ... ובלאו הכי, וחזין מהרבה קושיות אחרות שבענין זה. הרי הקשיא החמורה והישנה עדיין במקומה עומדת: למה נאמר באחשורוש ויאמר, ובאסתר המלכה ותאמר? שני הלשון מה בא ללמדנו? וגם הדיוק של עשרת אלפים כבר כסף ועשרת בני המן נמי לא ניהא, למה דוקא עשרת?

— איידי! — תוהא לייבצי ומציין בשפתיו מרוב הנאה — כמה גדול כחו ונבורתו, שננטל פסוק ופוזחנו כמין חומר! אין פסוק עוד, אלא דייסא, במחילת כבוד רבותי. סתורה נאה הוא! ... להלן, בנציה, להלן! ררוש נא, דרוש ונשמע!

— אבל באמת ניהא, ודברי התורה הקדושה ישרים ומתוקים מרוב — חוזר בנציה ודרש במתק לשונו — התייחץ לכל הקושיות החמורות כך הוא, לפי ששמו של מקרא. גלוי וידוע לנו, שאותו היוד, שנמל הקדוש ברוך הוא משרי, היה מס ופורה בעולם עד שנמלו יהושע, ונתוסף לו כח וכבש את הגוים בכניסתו לארץ ישראל, לאחר

נלות מצרים. ואחר כך בנלות פרס היה הירד, כלומר מדרני היהודי, וי"ד זה שבויאסיר לאחשורש, הנכנס ובא לו על ידי אסתר המלכה — כובש ומנצח את הירד (עשרת) של אלסים כבר כסף ואת הירד (עשרת) של בני המן! כלומר, שני מיני יודיין יש, יוד מסמרא ויוד קדרושה. ויוד מסמרא ...

— רבי ... אברך! — אמר רפאל, שלא יכול עוד לשלוש ברוחו ונכנס לתוך דברי בנציה עד שזה לא הספיק לסיים דרושו — מה עשה לך הכתוב, שאתה מעותו? צא ולמד. ויאמר הוא לשון זכר, ותאמר — לשון נקבה.

— לשון נקבה לא ידעתי! — נער בנציה בנויפה ונתמלא חמה — הדבור בלשון זכר ונקבה יודעים רק פושעי ישראל, ימח שמם. פלוני לה — ויאמר, ופלונית לו — ותאמר, בחן ובנעמנות, לשמו ולשמה ולשם יתור ... כניסוסי הדור החדש.

בדבריו אלה נתכוין בנציה לרפאל וחנצה, שהיו יושבים ומדברים זה עם זו פעמים, והדברים נכנסו בלבם כחצים שנונים. מאותה שעה בנציה חשוב אצל אשתו כמת, כאלו עבר ובטל מן העולם. חנצה היתה כאלמנה, ורפאל ממלא את כל חללו של לבה.

רפאל יודע לכין את השעות שחנצה לכדה בביתה, ובא ומשתעשע עמה כאחותו ורעות. ותמיד עורך לו בידו עסק מה, שיהא לו בשעת הרחק כתרים בפני לייבצי ובני ביתו. פעם אחת בא וראה את חנה ענומה ועיניה מתלחלחות מרמעה, ואין איש אתה בבית, ובאותה שעה היתה כשורשנה רטובה מטל שמים בבוקר, נאה ויפה מאד. עמד ושאל אותה, למה היא בוכה, ברחמים רבים, כרחם אב על ילד שעשועים בשעת צערו, והיא מסתרת פניה ונועה בבכיה. רפאל לבו נמוח מחמלה רבה, והוא אוחז בידה, מדבר תחנונים ומבקש אותה להודיעו את צערה. וזם של קור ותום ימערבין יחד שוטף בכל נופה של חנצה, ודה מודעזעת ואינה זהה מתוך ידו של רפאל. והוא מבקשה ואינו מוסק, עד שלבסוף נתרצתה לו ונתפרש הדבר — תגרה נפלה היום בין האם והבת בשביל בנציה.

כשבא בנציה מבית מדרשו לאחר תפלת השחר ונכנס לתוך חדרו, כדרכו בכל יום, המתין שם כשתי שעות ואין מרחם ונותן לו מזונתיו. הוא יושב בדר ומתחכך מסני צערו, תופף את סאתיו, נדח ופוחק, נונה ונאנח, עד שחזנתו הרנישה בו.

— אוי ואבוי לשונאי! עוד לא טעם מאומה והוא שרוי בתענית. הרי זה צער בעלי חיים! נתנה יענשיל בקולה וספקה את כסיה. והיא מסהרת ונוטלת עונת סולת וחמאה וספל סיקוריא, ומנשח לסני חתנה ואומרת אליו ברונו ורחמים כאחד:

— הא לך מזונת! ... מה מדה היא לבעל, ששוחק ואינו אומר לאשתו: רצה אני לסעד? שלי אינו כשל כל הבריות, אויה לי! ... נם הוא שהרנשתי כך, ובאם לאו, מה היה בסופך? ... רעב אתה?

— מילא... אִי, אִי! — מגמגם בנציה בעקימת פנים משונה ומזמן עצמו ואוכל לתאבון בכל מה.

אם בנציה לא היה דברני, כנגד זה באכילת מזונות היה מוסחה גדול, אל תשלום בו עינא בישא.

וכשהתחן דגן חזר מיד אחרי האכילה לבית המדרש מקום מנוחתו, התחילה יענשיל מתרעמת על הבת בשביל מנהגה זו עם בעלה ואמרה לה דברי כבושין אלה:

— דעי, בתי, שחזמם לי, חזמם יפה, ואני מריחה את הכל מרחוק. עיני לא מסויות עוד, ברוך-השם, ואני רואה, בתי, רואה אני מנהיג המכוערים עם בעלך. וכי לזאת

שכמותך יקרא אשה! והלא היה לך לשמוח בסתנת חלקך, בבעל זה, שהוא אוצר נחמד ומתנה טובה מאת הבורא יתברך שמו.

— תגל לה האם בפרי בטנה זה וישישו בני מעיה, שילדה נפש יקרה זו — משיבה חנצה בשתוק מר.

— מה לשון היא! — תודה יענטיל ואומרת בחמתה — זהו השכר על כל הטובה הגדולה שעשיו לה! כמה מרחות מרחו אבא ואמא וכמה כרכורים כרכרו עד שמצאו מרגניתא זו, והיא . . . אשרי הבית, שתכשיט זה בו. אבא הרי הוא מחבבו — מחבבו כל כך . . .

— אבא רשאי לחבבו כרצונו ואין מוחה בידו — אומרת חנה כאנחה ומגד ראש. — אי שמים, כמה אומללה אני ועלובה! — בוכה יענטיל ומספחת על לבה — כמה קשה מכתי שם, שם בקרב לבי! אמרתי, אם בי יצאה יד אבי שבשמים ואין לי בן, יוכני נא רבוננו של עולם ואבנה מבתי, והיה בנה לי למשיב נפש. אבל . . . היא לא כן תחשוב. היא תחשוב, שנערה היא עדיין, והנשואין אינן אלא שתוק — תוף וכנור, חיננא והלולא, לא יותר . . . רב לך מעשה נערות, אשה את! וכלום אין את יודעת אשה מה היא ולמה היא?

— אשה אדם היא, בריה ככל הבריות — אומרת חנצה בנחת וכובשת כעסה בלבה. — אל תתנאי כך, חנצה, ואל תתחכמי יותר! — מתרננת יענטיל על בתה וחזרת על דבריה בעקיפת שפתים של לעג וקלם — אדם היא! . . . אינך כלום, חנצה, אלא אשה. אין לך בעולם אלא שלש המצוות בלבד ולא יותר. שלש מצוות אלה הן הן חכמת נשים ובינתן לעיני המקום, בורך-הוא, ולעיני הבריות. איזוהי אשה כשרה? כל שעושה רצון בעלה... כך למדנו בנעורינו. עכשיו את יודעת?

— לאו! — אמרה חנצה, ופניה משתנים ככרום, מכסיפין ומאדימים — מי אני שאזכה להבין מה שאשה כשרה יודעת . . .

— נמצא, כל מה שדברתי עד כאן אינו אלא נביחה בעלמא, כהאי כלבתא שם! — נדהמת יענטיל בכעס ורונו גדול ומנספת ידה כלפי בתה — המתני נא, בת מרדות, המתני ואלמדך בינה, כיצד מרקדין לפני הבעל, מה הוא בעל ומה פירוש. — הנני עליך! . . .

האם נדהמת ויוצאת מלאה חמה, והבת תבכה ודמעתה על לחיה, רפאל נתמלא רחמים על חנצה, מנחמה בדברי פיוס, רוחק ורוחק את ידה ומבהל על פיו מתבה יתרה וקורא לה: 'יונתי, תמתי! והיא מקבלת תנחומים, ומתוך רסיסי דמע, המגלדיים כסנינים בריסי עיניה, מנצנצת לו הבטה נעימה, כנונה השמש מבין הענן ביום הנשם.

הימים הולכים והתבה של הנאהבים האלו עולה וצומחת. רפאל מרחיב דעתה של חנצה ומלמדה ארחות חיים בכל התחבולות הראויות: בדברים שבעל פה ובדברים שבכתב, באותם הספרים, המסוגלים לעלית נשמה. חנצה שוקדת ומסיפה דעת, ורפאל התקוה משעשעתו והוא מצפה וכומח, שהכל יהיה יפה בעתה. מה שנראה לו קשה מתחלה נראה לו אפשרי עתה, הכל אפשר בעולמנו הזה. חנצה הרי מוסה שתתפטר מבעלה, והפירוד הלא נעשה מאליו, ועל כרחו נעשה, מפני שהנצה ובנציה כלאים זו בזה ואין זיוונם יפה מלכתחלה. ואלא מה, אביה ואמה? הם ימאנו להתחתן בו? אי משום הא לא אריא! יש תקנה לזה — הכסף יענה את הכל ואין דבר עומד בפני

הפרנסה. במקום פרנסה אין מקום למחלוקת וקנאה בעניני האמונה. אין קנאת הדת מצויה אלא במי שהוא עני ומתכוין להשתמש בה לשם הפרוטה, אלא בעלזבים האלה, שעל כרחם הם צריכים לעשותה מעין לפרנסתם, ואלמלא היא לא היו יכולים להתקיים ומתו ברעב, חס ושלום, שהרי אין כל אומנות בידם ואינם יודעים כלום, ואם אין היא להם מי היה נותן דעתו עליהם ומי היה מרניש בהם? . . . הנה זה הוא ספר תולדות של יראת שמים מסודסת, של הויה וצביעות והוללות בני אדם, של טובם וחסדם המשונים ושל אהבתם, כביכול, לעמם ולאחיהם האכזרנים. והוא הוא ספר תולדותן של איבה ותחרות, של קטטה ומלשינות, של המלח קנאה בין בני אדם ושל מדרת בלעם, לסכסך עם בעם ואיש באחיו.

להרבות שלום בעולם, בין בני בשר קרצני חומר, שצרכיהם מרובים, אין לך תחבולה טובה אלא זו — הפרנסה! . . .
(עוד יבוא).

אח רחוק.

(הינריך הינה, למלאת מאה שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

ב.

ירחים אחדים חי הפיימן הצעיר בעיר המבורג בתור. מחר, אבל לא הצליח בעסקו. כאשר עזב את מסחרו נשאר זמן מה בלי שום עסק בעיר ההיא, יושב ומצפה לשלחן דורו הנביר. אביו של הפיימן ירד אז מנכסיו וגם הוא ובני ביתו היו עיניהם תלויות לנדבת שלמה הינה. הפיימן הצעיר עמד אז על פרשת דרכים, לבקש לו דרכו בחיים. אחרי אשר נוכחו הוריו ובני משפחתו, וביתוד דורו שלמה, כי הוא גבר לא יצליח, גם ראווה הולך בשרירות לבו וסופו לצאת לתרבות רעה, הסכימו לבקשתו ולהפצתו, לשלחתו אל אוניוורסיטט ללמוד חוק ומשפט. הפיימן הצעיר לא נמר אמנם למדיו בגמנוים, ויריעותיו היו מעטות ומקוטעות. אולם להצלחתו עשו אז בנרמניא. הוראת שעה. בימים ההם, מסאת המלחמה הנוראה של שנות תקע"ג—תקע"ה, במלו למודי הנערים ופסק סדר הלמוד הגהוג. ולמען לא יגדרו את דרך הצעירים בחיים, הקילו עליהם בשעת הדחק, כי כל החפץ להכנס לאוניוורסיטט אינו חייב להביא תעודה של גמנוים, כי אם אפשר שיעמוד על המבחן, ואם ימצא כדאי והגון לשמוע בלמודים יכנס אל האוניוורסיטט. גם הינריך הינה נבחן בדרך כזה. אולם קבל תעודה גרועה מאד. יונת לא ידע כלום, רומית רק מעט, במתימטיקה לא נבחן, ורק בדעת ההיסטוריא הראה סימני כשרון.

על פי התעודה ההיא נכנס הינה לאוניוורסיטט שבעיר בונא. שם לא למד חוק ומשפט, כי אם השתלם בדיעות שמושיות אחרות. ואולם הוריו, אשר נכספו לראות את בנם בכורם מתקרב אל תכליתו, שלחוהו אחר כן לנסינגן אשר בהנובר. האוניוורסיטט אשר בנסינגן קנה אז שם לתהלה ותפארת במקצוע חקרי דין ומשפט, לכן קח הורי הינה, כי שם ישלים בקרוב את למודיו. ואולם הפיימן הצעיר עשה בעיר ההיא מעשה נעדרות, ולכן גורש משם על זמן ששה ירחים. כל זה הסב, כי נמרו לשלחתו לעיר ברלין. בירח מרס שנת 1821 נראהו בעיר הזאת, ותיקף התחבר לצעירים אשר נכילו, צונץ, נגם ומזור ועוד אחרים כהם, אשר אמרו אז לחדש נעורי ישראל. הינריך הינה התפעל בהלך נפשו הפיוטית מן הרעיון הגדול הזה, ויתחבר לחברת, מרבי ההשכלה בברלין. כל איש אשר לא יחדור לעומק הענינים, ישתאה וישאל: איזה רוח עבר פתאום על הפיימן הצעיר — אשר את דרך חנוכו ראינו כבר וגם מנהגיו עד יום בואו לברלין לא נכחדו ממנו — לחבב את עמו וחכמת ישראל? ואולם הדבר מתבאר באופן ששום מאד.

העיר ברלין לא היתה או מרובה באוכלוסין כבדורנו זה, גם לא היתה מטופלית של ממלכת גרמניה האדירה. עדת ישראל אשר בברלין לא היתה אז גדולה כל כך, ולכל היותר גרו שם כאלף משפחות מבני ישראל. רבים מהיהודים אשר בברלין, וביחוד הגבירים והמלומדים, החלו לעזוב את מחנה ישראל אחד אחד, באופן שהעדה הלכה ונתמעטה משנה לשנה. אבל את זה עשו או מיאוש או מזדון, ולא מחוסר דעת בביטוי אלה. או לא היה עוד החזון נפרץ, כי מרבית היהודים לא ידעו עד מה מרתם הם יהודים רק על פי ההרגל. בימים ההם נמצאו בגרמניה אנשים מבני ישראל אוהבי היהדות או שונאי היהדות; אבל על כל פנים עוד דברו בה להימין או להשמאל. רוב היהודים כתבו אז עוד מכתביהם בינם לבין עצמם באותיות עבריות, ובשלשונם (לשון גרמנית צחה) עוד ערבבו מליצות עבריות. על כל פנים עוד לא היתה היהדות נשכחה כל כך כמו בימינו אלה.

כבוא היגריך הינה לברלין התיחס על משפחת דודו הגביר, ובכח היחוס הזה מצא לו מהלכים בבתי היהודים העשירים. גם יען אשר היה קסם על שפתיו לענג לב שומעי דבריו, נודע מהר בתור בעל כשרון גלילי נסלאי והכל בקשו חברתו. ובהיותו על פי הרכב רק בחברת יהודים צעירים אשר כנילו, אין להתפלא, כי התחיל לשום מעיט בחקר התפתחות היהדות. גם בעת שח עם האשה-רחל, אשר אז כבר המירה את דתה, לא הסיח את היהדות מזכרוננו. כי, כאמור, היתה אז היהדות לשיחה בסי כל נכבדי ברלין מהספרות העליונות, בין מישראל ובין מהגזרים. הינה בתור פייסן התפעל יותר ויותר מדבר השניים הנמרצים, אשר אמרו חבריו לעשות בהיהדות, ולא הכיר, כי כל אלה היו רק מעשי ילדות. צונץ נגס ומוזר אמרו להשפיע קולטורא חדשה על ישראל, ולא הבינו, כי אין משפיעין קולטורא על עם שלם שלא בסובתו. כי בעת ההיא עוד היו רוב בני העדה שומרי אמונים ומדקדקים בקיום מנהגי הדת; והיהדות החדשה, בתמונה המזוהה אשר נתן לה יעקבזון וחבריו, לא הסיקה מהם רצון. ולא זו בלבד, אלא שאפילו פרנסי הקהלה, שכרובם עזבו את מנהגי דת ישראל כשהם לעצמם, התנגדו בכל תוקף ועזו להצעת הצעירים, לעשות חקונים בעבודת ה' אשר בבית התפלה. היהדות המתוקנת של יעקבזון וחבריו היתה זו של קצת משכילים ונבירים, אשר בראש לעזוב את דת אבותם, וגם אי אפשר היה להם, לפי מעמם וחנכותם, להשתתף עם אחיהם בעבודת ה' עים המנהג הישן.

עם כל ההתרגשותי בחבת היהדות לא עשה היגריך הינה חיל בלמודי קדש, גם לא שמענו, כי נסה לכל הפחות כמו ללמוד חכמת ישראל ולהבין את היהדות. בעת ההיא החל ר' מרדכי יוסט לפרסם את ספרו. תולדות ישראל, אשר ממנו שאבו אז כל חכמי הדור, כיהודים וכגזרים. גם הינה קרא את הספר הזה בשום לב; אבל מאלינו נבין, כי ממקור זה לא שאב רוב כבוד לתולדות ישראל. היהדות בתמונתה הישנה לא הסיקה ממנו רצון, כאשר היתה אז לזרא לכל משכילי הדור. אך לעומת זה הטיב הינה לראות, כי גם בהיכל המתוקן, אשר עשה יעקבזון, אין ממש, כי שם היה רק סדר, אבל חסר כל תוכן-אנימי ורוח חיים.

הנה זאת היא תמצית, תבת ישראל של הינה בימים ההם: ממנהגי הדת כבר התרחק מכל וכל, וגם ידע בנפשו, כי אם חסין הוא לבחור דרכו בחיים, עליו לצאת מרת אבותיו; בהיהדות המתוקנת לא מצא די ספוק; מחכמת ישראל לא ידע עד מה. אבל בלבו חש אהבה לעמו; האהבה הזאת היתה אינסטינקטיווית ושכנה עמוק עמוק בנפשו.

בכשרונו הפיוטי הלביש את הרגש הזה עדי יקר ותפארת. הנצוץ של חבת ישראל שבלבו התלהב ויהי לשלהבת אש כוערה. הניריך הינה היה יהודי. לאומי במובן הרגיל בימינו. את דת ישראל עזב. אם כי חש רגש נוחם בלבו; אבל כהנחמו על מעשהו זה. לא על עסקי הדת היה מתחרט. כי אם באשר חש בלבו. כי על ידי זה יצא מנדר הלאום הישראלי. לכן שקד טהעת ההוא והלאה להביע תבתו לישראל יותר ויותר. על פי משפטנו זה נוכל לאמור. כי מעת שיצא הינה מרת ישראל היה לישראלי ובן נאמן לעמו. מן העת ההיא החל לחבב גם את היהדות. כי אמנם ראה ונוכח. כי אין עם ישראל מתקיים בלי הקשר האמיץ הזה.

כל ימי חייו חש בלבו שנאה עצומה לעם גרמניא. בזה הסיבו שונאיו הגרמנים לראות. הינה היה רע ומרע לצונץ. אשר גם הוא שנא כל ימי היותו על האדמה את הרשעות הגרמנית תכלית שנאה. כמה פעמים הודה הינה. כי יש יחס ודמיון בין תכונת נפש העם הישראלי ותכונת נפש העם הגרמני; אבל עם כל זה ידע. כי מעם גרמניא יצאה המשטמה הנוראה לישראל. הוא חי בגרמניא וחש כנששו פעולות השנאה הזאת. גם הכיר. כי שונה היא השנאה לישראל בגרמניא מזו שבשאר ארצות: בעוד שבגרמניא השנאה היא לאומית ושונת עמוק בלב העם. היא בשאר ארצות רק דתית. לכן ידע הפיימן. כי אפשר שביתר הארצות תבטל השנאה באחרית הימים. כאשר יתבררו ויתלכנו מרגשי הדת האמתית; אבל בגרמניא אין השנאה לישראל בטלה לעולם. רוח אחד להינה ולצונץ בדבר הזה. כאשר ימצא כל איש הקורא דבריהם בעיון גדול. אלא שצונץ בידיעותיו הרבות אהב את היהדות ולכן שנא את הרשעות הגרמנית; ואולם הינה שנא את הרשעות הגרמנית ולכן חמל על עם ישראל חמלה גדולה.

הרגש הזה נמצא בלב הינה כל ימי חייו. אלא שהוא בעצמו לא נתן לנפשו דין וחשבון על רגשו זה ולא הבין מקורו. כעוז עליו הרוח התפעל מאד למראה היהדות. ערכה הפנימי ותכנה הרוחני. גם ההסמוריא הישראלית דרתיבה אותו ותמלא כל חרדי לבו רגשי כבוד וחמלה לעם ישראל ורגשי איבה וכוז למעניו ולחוציו. אבל חסרון גדול נמצא בתכונת נפש הפיימן: לו חסר הכח להתמיד ברעיון אחד ולהוציאו לפעולת אדם. על פי רגשות לבו היה מוכרח להשאר ביהדותו ויעבור עליו מה. כאשר עשה גבריאל ריסר. גם זה האחרון לא היה אחד משומרי אמונים ומדקדקים במצות. אבל רוח מבינתו הורהו. כי אין עם ישראל מתקיים בגולה זולת קשר הדת. בין שתהיה הדת על מתכונת הזמן הקודם ובין שנעשה בה תקונים לפי רוח הזמן הזה. אבל על כל פנים עלינו לחבב את השם. יהודי. להרים את גס היהדות ובה נדעל. לא רגש דתי הביא את גבריאל ריסר לידי מסקנא כזאת. כי אם רגש הצדק והיושר: איך נעזוב מתנה של מעטים נחלשים ומנצחים. בעת רעה כזאת. לנפול אל הרכים המתנברים והמנצחים? הכוזה יהיה איש בעל מרות תרומיות? אהבת ריסר לישראל היתה תלויה ברגש היושר והצדק. אבל לא ברגש הסמורי ולאומי; בשעת שלוח אולי היה עוזב את היהדות. דעות הינה והשקפותיו על היהדות היו נשונות ונעלות מאלו של גבריאל ריסר. אבל בעוד שזה האחרון היה חושב ועושה. בלה הפיימן כל ימיו במחשבות ורגשות. בהתפעלות ובהשתוממות. ואולם כאשר קרא לו חברו: יהודי ריקא! התבייש ביחס מולדתו וקלל את יומו. כי גולד יהודי.

וכה נהפך הינה בנקל מאוהב לשונא. או חש בלבו. כי היהדות היתה בעוכריו ועל ידה הוא מרגש מנו תחברה בגרמניא. ויבו הינה לשלוח סיו רק בהיהדות. כי הלא

כזה היו עושים כל הצעירים שעזבו את הרת היהודית בשאט נפש. אולם הוא, הסיימן, שעמד על מרום השקפה הסלוסופית, החל לשלוח לשונו בכל הדתות החיוביות. אז יצאו מסיו כל החרודים הנודעים, אשר הבאישו את ריחו בעיני כל הישרים בלכותם, ואשר עליהם קצף גם נבריאלי ריסר קצף גדול. הסיימן הינה בנה לו עולם חדש בהשקפתו זאת. היהדות היא לפי דעתו מבלת העולם והיא החריבה את הקולטורא היונית ועסה את מנעמי החיים של המין האנושי. בעוד שהקולטורא היונית באה לשמח את הבריות וללמד את בני אדם להתענג מזיו החיים, באה היהדות לשפוך רוח רעה ועצבון על העמים, למרר את חיי בני אדם ולהרגילם למרה שחורה ולשנאת החיים.

התורה הזאת נשמעה שנית בימינו מסי ניטשה. ואולם החוקר העמקן הזה הסיף מלתו בשם השקפה שנשבה על דבר התפתחות המין האנושי, בשם הקולטורא האנושית וכחותיה הנפלאים, בעוד אשר הינה דבר רק בשם אהבת החיים, כאדם השואף לסנעמי התאווה, התאב לרוות צמאנו מכוס התשוקה הבשרית. ניטשה בא והורה, תורת המוסר על פי יסודות חדשים והלך רוח שואפת להתפתחות קולטורית והתגברות הכחות האנושיים; הינה מתאיב לפנינו כמו עכר אסיר תאוה המשתוקק להסיר עולו מעל צוארו ולנתק את האסירים אשר על ידיו. ניטשה מוצא בתורת המוסר שבאה לעולם על ידי האומה הישראלית, נצחון העבדים על האדונים, ואולם הינה, בעת שדבר סרה על דת ישראל, לא דבר כזה בשם איוו שיטה מוסרית, כי אם בשם התאוה הבהמית, אשר היהדות גברה עליה.

עם כל זה אין ספק בדברי, כי דבריו אשר דבר לכבוד היהדות, פנוח עליו הרוח. היו דברים יוצאים מן הלב. ונגד זה היו אמריו בנגות היהדות רק פרי כשלון רוחני וחילי מוסרי, אשר תקפחו פסע בפסע. החידה הזאת תפתר לנו על נקלה. לחבב את היהדות ולהתפעל ממנה — לזה לא היו צריכים לו למודים עמוקים. בבית הוריו עוד ראה מגדני הדת נוהגים כהלכתם, אם כי רק כמצות אנשים מלומדה, ויותר שהתרחק מהם כמעשה באו זכרונות ימי נעוריו והרעישו את לבו והרגינו את נפשו. את זה אנו רואים בעצמנו עת כי זכרונות ימי הילדות יעלו על לבנו, תהמה נפשנו לזכר החיים הדתיים שבהם בלינו ימי נעורינו. אם היה הינה מתכון לחבב את היהדות על בני דורו בדבריו מעט ושכל, כי אז בלי ספק לא היה מצליח, יען כי לא ידע עד מה מלמודיה ודעותיה, גם לא היה לא פלוסוף ולא כפי בהסמוריא, למען דעת מה פעלה היהדות. אבל דבריו אשר דבר בשבח דת מולדתו הם רק דברי זמר והתפעלות, מליצות רמות ונשנובות, אשר יפות הן בעתן, ועל כל פנים הן עדים נאמנים לאהבת הסיימן את מקר מולדתו.

נגד זה היה הסיימן רך וענוג טבעו וחסר לו הכח להתגבר על יצרו. ואחרי אשר התפעל לזכר היהדות והתנאה ביחס מולדתו, דש בעקביו את למודי המוסר הנמצאים בה. בני דורו לא ידרו לסוף דעתו ולא ידעו, כי דבריו הם אמיתיים וכשרים, ומעשיו המנוגים הם ילידי החנוך הרע, אלא דנוה בתור חנף וצבוע. אז התחיל הסיימן לדבר סרה בישראל ולבכות את היהדות, למען השלים את מעשיו עם דבוריו ולמען יהיה תוכו נברר. בעת דברו בנגות היהדות דבר הסיימן אחת בסה ואחת בלב. אסשר שרמה את עצמו והתפאר בלבו, כי בזה הוא להיהדות, אבל באמת לא עלתה זאת בידו כל ימי חייו.

למען לא יהיה שומע או רשע בעיני הבריות נעשה לשומע או רשע בעיני עצמו. זה הוא פרי משובת פיימן עזוב לנפשו ומחוסר חקירות ישרות. אמונו הנדול של הינה: כי חפץ להיות יותר מפיין בעל הלך נפש. את זה הכיר לדוויג ברנה הימב, ובבקרת שכתב על ספרו של הינה (עניני פרישי) אמר זאת בשפה ברורה. והמשפט הזה יבאר לנו כמה חידות בחיי הפיימן. לא רק ביחוסו אל הדת בכלל ואל היהדות בפרט. כי אם גם ביחוסו אל חזקי המוסר והצניעות, שבא עליהם ההסכם מצד כל עמי הקולמורא.

כאשר פרסם הינריך הינה את פרי כשרונו הפיוטי, עשו שיריו רושם גדול בעולם הספרות. הינה זכה לשם טוב בעודנו בימי עלומיו. וגם החיון הזה סכתו במאורעות הימים ההם. הפיימן היהודי השמיע את קולו הנעים בעת אשר כל בני נרמניא היו משתוקקים לדברי זמר ושיר, חדשים בצלצולם ובתמונתם הפיוטית. שני פיימנים קמו לעם נרמניא בסוף שנות המאה הי"ח: ניסה ושלר. ניסה הרעיש בתחלה את לב בני הנעורים על ידי ספורו, ענויי וורטר הצעיר, אשר לקח לבבות בסגנונו הסוער, במליצותיו הרולקות ובחזונו המעציב. כל בני הנעורים שגו בספור הזה והורידו עליו דמעות כנחל. ואולם בעוד אשר בכו הם על ענויי וורטר הצעיר, בא כבר הפיימן הנפלא לידי הברה, כי ההרגשות שצייר בספורו זה אינן הרגשות נפש בריאה, כי אם סימני מחלה מסרית. וורטר הצעיר הוא ילד בית התולים ושם מקומו. הפיימן, אשר חגגו ה' לב מתנה וכשרון גדול לחקירות אמתיות, השתלם בידיעות עמוקות והיה לאיש הונה דעות ישרות ונשגבות. כל זה לא החסיר את כשרונו הפיוטי, אדרבה על ידי זה היה לפיימן אמת, חד ברדא. ניסה ירד לעומק ההשקפה הפילוסופית של שפינוזה ועל ידה הבין את יסוד הבריאה וסדר מעשה בראשית. את השקפתו הנעלה הזאת הלביש עדי הפיוט כיד הגאונות הפיוטית הטובה עליו. מעת ההיא והלאה נקעה ממנו נפש העם, המבקש שבר רעבונו במיני מאכלים מתוקים לחד; אבל היה תאות נפש המשכילים והנבונים, אשר ראו בפיוטיו חזות הכל: הסתכלות נפלאה בסדר היצירה והלך-נפש נשגב ונעלה בממד. העם מבקש לו תמיד את תפקידו. כאשר נקעה נפשו מפיוטי ניסה, יען כי זקנתו ביישה את ילדותו ולא עשה עוד כמתכונת וורטר הצעיר וכצורתו. קם הפיימן שילר ופרסם ברבים את חזונו, השודדים. אך למותר הוא להעיר, כי החיון הזה ברובו הוא פרי בוסר של הילדות ומלא דעות ורעיונות אשר אין להם מקום בעולם המציאות. למרות סימני הכשרון הפיוטי שנמצאים בו, רובו הוא נחמאות והשלנות ומליצות ריקות, אשר תקוץ בהן הנפש המשכלת. אבל העם מחא כף להמליצות ההן והתפעל מהן. או אמרו להתנחם בשילר על ניסה אשר התרחק מהם.

בפיוטי ניסה ושילר חונק עם נרמניא בעת אשר היה הינה נער. שילר עשה לו חיל בסגנונו המליצי ובניבו הנשגב, אשר אמנם לא יעמרו בפני הבקרת על פי טעם נכון, אבל לקחו נפשות על ידי ההתפעלות הפיוטית שאליה ערגה נפש העם; וניסה, בסגנונו החדש, התחיל להשפיע על המשכילים והנבונים לאט לאט. כי אמנם משכילי הדור מבית המדרש הישן היו שקועים עוד ראשם ורובם בדעות ליסינג, ורק בקושי גדול רכש לו ניסה קהל מבינים לדבריו.

אך בעת ההיא באו על עם נרמניא רעות רבות וצרות, והפיימנים לא השתתפו בצרת העם. שילר אמנם נפטר מן העולם קודם לזה ולא ראה בעני עמו, אבל ניסה

ראה אותו בתרבונו ובשלותו, והוא, אשר התנשא למעלה ממאורעות, קטני הערך, כאלה, לא היה תגים לבכות ענות עמו, אף לא כנור לחלוש שבותו. כאשר התגברו לבסוף צבאות גרמניא על הגבור הקורסיקני ויגרשוהו מנבולות ארצם, גם אז לא מצא העם בפיזיו הדור את אשר בקש. נוסף לזה החלו ימי הרדיפות המדיניות, ופזי עם גרמניא כבו והתאבלו על מצב הענינים אחרי ימי הנצחונות הנשלאים. רבים השקיעו עצמם בסודות הרומנטיקא וחלמו חלומות בהקיץ. אז היתה תקופת הרומנטיקא בגרמניא, אשר זמן מה הרתה את הלכות השוקקים. אבל לבסוף תהה העם גם על הקנקן הזה ונוכח כי אין בו אלא חלומות וחזיונות שוא.

בעת ההיא קם לעם גרמניא פיימן חדש במינו: הינריך הינה.

הינה לא היה עמקן כניסה, אבל גם לא פיימן מליצי כשילר. הוא היה פיימן לעם במלא מובן המלה. פיומו הראשונים הם הר קול בני הנעורים, מציינים באופן נעלה את הרנשות הנערים והנערות בעת שיניעו לסרקם. זה הוא הציור האמתי מהתפעלות הילדות, בעת תחל האהבה לפעם בנפש בני הנעורים, האהבה עם עמקי סודותיה ותשוקותיה, הציה תשוקה בשרית וחציה תשוקה אידיאלית, והנפש כל תרע מה והיא תהה ורואה חלומות בהקיץ. המצב הזה בנפש בני הנעורים הוא מצב, בין הערכים, אור וחשך משתמשים בערכוביא. הרמיון יתגבר על המחשבה, העלם יצייר לו ברמיונו את אהבת נפשו בתור סמל היופי והנעימות, והעלמה תצייר לה את אהוב נפשה בתור סמל הגבורה והשלמות החמרית והרוחנית. אין ספק בדבר, כי החזיון הזה יובן לנו על אמתתו רק באמצעות הפתולוגיא והפסיכיאטריא; אבל מעולם ועד עולם תלו עליו כל הפייטנים את כנוריהם, וסוד האהבה היה תמיד כלי חמדה לפיוס ולזמרה.

הינריך הינה ידע מאין כמרו להגשים את ההרנשות האלה בזמרתו הנעלה. אמנם יש בשיריו הרבה מן הגזמא וההפלגה; אבל בזאת נאות לבני הנעורים, אשר בעת שהם, תולים מחלת האהבה, אינם מושלים ברוחם ומנוזמים ומפליגים גם הם. הינה ירד לעומק התשוקה וידע את כל סודותיה; ההרנשות של בני הנעורים נעשו מיתרי כנורו, ובנוה עליו הרחוק, לפייט את שירי האהבה, השתאו בני דורו על נעימות שיריו, כי כל אחד ואחד ראה בציור זה את מראה חייו, בעת חלה גם הוא מחלת האהבה. שירי הינה במקצוע זה הם טבעיים וריאליים עד מאד. נוסף לזה חגנו אלהים בכשרון נפלא לבון את הסגנון הגעים. פיוטיו הם נעימים לאוזן ומרנינים נפש הקורא, גם אם כבר הגיע לשנות הבגה ודבר אין לו עוד עם, מחלות הילדים. בקראנו פיוטיו האלה אנו חשים רנשות בחרות ולנפשנו תהיה עדנה אחרי בלותה. שירי הינה אלה יהיו לעונג לנו, עד זקנה ועד שיבה. כל הקורא בהם יטעם מחדש פעם ימי הנעורים.

ופיימן כזה איננו רצי לרוב אחיו?

גם החזיון הזה יובן לנו בהעמיקנו בפיוטי הינריך הינה. הוא היה פיימן אמתי וחקה את המבע בכשרון עצום עד מאד. זאת היא תהלתו, אבל כזה נמצא גם, מוסרי. לב האדם איננו תנה רק רנשות מאלפים ותשוקות יקרות, כי אם גם תאזה בשרית. בפיוטי הינה נמצא החיים, כמו שהם על צד האמת. אלו היה פיימן כאחד הרנילים וזה סגן רק כי יפצו תרדיו בלחות ובכהיע לנערים ולנערות, כי אז היה מרפס רק שיריו. המהררים, לעונג נפש כל נערה גרמנית שהגיעה לסרקה ובלבה היא מציירה לו סמל גבורה לתהלה ולתפארת. אבל הינה היה פיימן ממין אחר, ולא להרנות נחת את הנערים והנערות היה מתבון, כי אם לסרסם את השקפתו על חמדת החיים. הוא

פתח לנו שערי נן עדן וראינו בו מראה הטבע בכל הדרו, תשוקת החיים והאהבה כמו שהיא. שם עצי ברושים וארוי אל, פדרס רמונים עם פרי מגדים. בענפי אילניו יקנו צפרים משמיעות זמרה ושיר, פרי תאווה ונחמד לעינים יתן את ריחו ויקח את לבנו ביסיו והדרו. אבל בפדרס זה וזחלים על העפר גם נחשים צפעונים וכל רמש האדמה, ויגדלו קוצים וברקנים, ורגלנו נכשלות בצורי מכשול וסלעי מגור. זה הוא ציור החיים, וכפרס בתקופת הנערים. עת נחליץ למלאות סקורתנו על האדמה, להעמיד תולדות, דבר שהוא אחד מסודות הטבע היותר עמוקים; מראה החיים בנעימותם ומרירותם.

הינריך הינה פייט על האהבה, אבל לא באותה צורה אשר תצייר לנפשה איוו נערה מתרפקת על דודה, כי אם בצביונה האמתי. בחלמו חלום האהבה הוא מסיב אמרים ויתן את קולו בשיר; וזמרתו היא רכה וענוגה, צפצוף קולו יחדור אל לבנו. העלם יבקש אהבה מאהובת נפשו, והיא מתרפקת על דודה, ונפש שניהם סוערת ומתרגשת. אבל אחרי כי בא החלום ברוב ענין, יקיצו שניהם ונפשם ריקה. מצודים וחרמים יסוד האהבה, ראשיתה עונג נעלה ואחריתה יגון ומכאובים. את זה צייר הינה בכשרון נפלא, וכשרונו זה יחשבו לו לחטאת. פעמים אין מספר נשמע מפי מבקרי הינה: אין כהפייטן הוזה שר על האהבה ומעלה את קוראיו עד מרום העונג הרוחני בפיוטיו; אבל אין כשהו גם כן, אשר השליך אותנו מאנרא רמא לבירא עמיקתא. פיוטי הינה נעימים ויפים בראשיתם ומבוערים בסופם. אמנם כן! אבל לא על הינה תלונתנו, כי אם על הטבע. עודנו יושבים בנן עדנו ומתענגים על חמדת החיים בימי בחורותינו, והנה נחש צפעוני נושך בעקבנו ומפיל בנו וזהמתו. אם אפשר להתלונן על הינה, הוא רק, כי לפעמים אנו רואים, כי בנפש חפצה הוא מגרש אותנו מנן עדנו ומסביב בבין את רגלנו.

אין ספק בדבר, כי בכשרונו העצום היה הינה יכול להגיע באחרית ימיו לדעות ישרות והשקפות נכונות, כי סוף סוף פיוטי אהבה שכתב הם מעשה ילדותו, טרם נצרפו דעותיו כראוי. אבל בחסור לו ההתמדה והשקידה להשתלם בכחותיו הנעלים ולמנות את חסרונו הפיוטי, נואש מכל אלה ונמר בלבו לעשות הכל. להכעיס, לבלי לשאת פני איש. כבר ראינו, כי כזה עשה גם ביהוסו לרנש הדת. ילדות היתה בו, לדבר עוזות בקרונת הדת, טרם היתה לו השנה נאמנה מתועלתה וערכה. לחזור מדבריו לא יכול מגאווה וגודל לבב, ולכן התחיל לדבר סרה בדת ישראל, אם כי חש בנפשו, כי הולך הוא תועה. גם ביהוסו לחקי המוסר והצניעות קרתו כזה. תחת לתקן את מעוותו, את אשר הכעים תמרוורים לב רבים וכן שלמים, התחיל להוציא דברים מגונים מפיו ולעשות את התאווה הבשרית ליסוד פיוטיו. אז שר שירים לכבוד עלמות ידועות המשושמות בתצות פריש, הגביר את הוזהמא הבשרית על האהבה המהורה. סעת ההיא לא היה עוד פייטן האהבה, כי אם פייטן התאווה. רוח ססקנית נשבה בו ופעמה בקרבו, להדאיב את לב הרבים ולכזות את משאת נפשם בפומבי.

ואולם לא רק שירי אהבה פייט הינה, כי אם גם שירים ליריים אחרים, נפלאים בצורתם היפה ובצלצול קולם הנעים. הפיוטים האלה היו קנין הלאום, ויודעי פרק בשיר תקנו להם נגונים יפים ונחמדים. שירי הינה לא יסופו מפי עם נרמינא לעולם. אבל גם במקצוע זה גרמו כמה סבות, כי הורד בימים האחרונים מגדולתו. בעת החל הינה לפרסם את שיריו ומאמריו הנחמדים היה הוא אחד מגושאי כלי החרות הלאומית בנרמינא. גם בדבר הזה שנה הפייטן עד מאד. מטבעו היה הינה אריסמוקרס מכף רגלו ועד קרקרו. הוא אהב להתענג על החיים והשקפה אפיקורית היתה נר לרגלו כל ימי חייו. אלו גולד

על ברכי הודים עשירים מבני עם הארץ, כי אז לא היה מימיו לדימוקרטי. אבל לאסונו היה יהודי, ואם כי מצא לו מהלכים לפעמים בקרב גדולים ונכבדים, חש תמיד בנפשו, כי מצבו בחיי החברה איננו איתן. לכן היה לדימוקרט והשיף דבריו בשם הדעה המדינית הזאת ולא רות. בהיותו מבקר חרוץ נלה בנקל את כל חסרונות חיי החברה, ובתוליו התדים נלה את ערותם. אבל גם בזה חסרו לו הידיעות הנצרכות, למען הבין את התפתחות החברה באמצעות הסתכלות היסטורית. הוא לא הבין לאשורו אף מקצוע אחד של חיי החברה, ודרכי האקונומיה הלאומית נסתרו ממנו. בזה ששפך בוז ולעג על הממשלה ועל מרום עם הארץ, הפיק רצון מאת כל הדימוקרטים. אבל כאשר החלו אלו לעשות דבר מה בפועל, נסרד הינה מהם. אז נהסכו לו הדימוקרטים לאויבים ובוו את שמו ברבים. בשנות הארבעים לסאה הנוכחית נבאש הינה ברוב מכבדיו, וכמעט באו כלם לידי הסכם, כי אין אמת ואין נכונה בפי האיש הזה, אשר רק ללצים הוא. אז היה שגור בפי רבים הפתגם: "הינה הוא פייסן, אבל איננו אדם כשרי" (Ein Dichter, aber kein Charakter).

להתגלגל על זה חשב לו הפייסן לסחיתות הכבוד, על כן התגפל על מבקריו, סופרים חשובים ונכבדים, ושפך עליהם מלא קיתון לעג ובוז, כנה אותם בשם שוטים ובערים, הדימוסים ונבדים, ולא השיב אל לבו, כי בשעה שחקן הוא את העולם (לפי דעתו) בחברת עלמות ידועות בפריש והתענג על מנעמי החיים, בעת ההיא היו "ההדיוסים" שגואי נפשו מרדפים על צוארם, כי מסרו נפשם על קדושת הרעיון הלאומי וברול באה רגלם, או כי הלכו בגולה בערס וחוסר כל. בכלל היה הינה מבקר חד וחרוץ, אבל כשהיה הוא המבקר עלה עשן באפו ולא סבל אף נערה בנחת. כזה הלא ראינו ממנהנו נגר ידיו מגוער לדרוויג ברנה. האיש הזה היה צדיק תמים בכל מעשיו וכל ימי חייו היתה האמת נר לרגליו. את הינה כבד מאד, כי קוה ממנו גדולות ונצורות לשוכת העם ולפוכת החירות המדינית. והנה בכוא הינה לפריש בשנת 1831, החל לשלוח מכתבים למע הנודע באוינסבורג ואחר כן קבץ את מאמריו אלה לקובץ אחד (עניני מריש). המאמרים האלה אינם מצוינים ברעיונות נכונים או בהשקפה חשובה, כי מרביתם השקפות שמחיות, כדרך שרגילים לכתוב כל סופרי כהע דבר יום ביומו, כאשר יעלה המזל. ברנה פרסם במכתבים מרישי בקרת נאמנה על הספר הזה. דבריו בנחת נשמעים נגר הפייסן, כלם נכונים ונכוחים. ויהי כאשר קרא הינה את דברי הבקרת הזאת, פחו כמים וערך נגר ברנה את ספרו הנודע, הינה נגר ברנה, מלא ביונות ודיוסים מנערים עד מאד. ולא בוש הפייסן, בריבו עם ברנה, לפגוע גם בכבוד אשה כבודה וחשובה, יען כי כבדה את ברנה ושמרה את הסופר הכואב והחולה מכל פגע רע. אחרי אשר כתב את ספרו נגר ברנה (אשר עליו רעמו פנים כל הטובים והמשוכחים וגם מתנגדי הסופר העלוב) נחם הפייסן ממעשהו ובעצמו הכיר, כי לא טוב עשה לבזות איש יקר ונכבד, ובפרט אחרי מותו. בשיחותיו בינו לבין רעיו הודה על משוגותו; אבל נאותו המדומה הסיתה אותו לבלי יודה בזה ברבים.

הנה כי כן נראה את הינה — בתור יהודי, בתור פייסן, בתור אדם — עוזב את הדרך הישרה ובתור בדרכים עקלקלות. הוא רואה ומכיר את עותתו, אבל אין לו הכח המסרי להתגבר על יצורו, ותחת לחקן מעותתו, הוא שולח לשונו ומדבר רע בגדולים וטובים ממנו ומכאיש את ריתו בעיני כל הישרים בלבוהם. (עוד יבוא).

מליצת שפת עבר ובאור המקרא.

אין לך מקצוע גדול בחכמת ישראל מבאור המקרא. הלא כהיק בעצמם אין ערוך אליהם, לגדול חשיבותם ורום ערכם בעיני כל העמים הנאורים, ומה גם בעיני עמנו. ובהיותם במקומות רבים כספר החתום, הגה הדרישה לרדת לעמקם ולהבינם היטב הוא דבר גדול ורב ערכו מאד. וכמו כל ענפי המחקר, אשר תנוח גם עליהם רוח הומן, ותשתנה צורתם בהשתנות העתים ותכונותיהן, כן גם על דרישת המקרא עברו תקופות שונות, פשטה צורה ולבשה צורה על פי חליפות חיי עמנו וקורותיו.

מן העת אשר הגלה ישראל בבלה, רבים מבני היהודים למדו לדבר שפת הכשדים אשר התגוררו בארצם; ותהי ידיעת השפה הזאת הולכת ומתפשטת בקרב בני ישראל, גם אחרי שובם מגלותם לארץ אבותיהם. אבל בימי עזרא ונחמיה עוד רוב העם יודעים ושומעים שפת אבותיהם, ולא היה עוד כל צורך בספר תרגום כתבי הקדש משפת עבר ללשון אחרת. וביום מועד ועצרה, עת התאסף העם להפיל תחנונם לפני ה' ולשמוע דברו היוצא מפי תופשי התורה, היה המוסר קורא בספר תורת אלהים בלשון הקדש באזני כל הקהל, והלויים מבינים את העם לתורה (נחמיה ח' ו'). ריל מבינים את העם ומבארים להם איך לקיים את כל הכתוב בכל פרטיו, ומורים אותו איך להוציאו לפעל הלכה למעשה, על פי המנהגים וההקים המקובלים בידיהם, אשר לא נכתבו מפורש בספר התורה.

אבל החליפות והתהפוכות הגדולות, אשר נקרו לרגלי מפלת מלכות פרס ונצחונות אלכסנדר המקדוני, פעלו פעולה עזה גם על גורל בני ישראל ודרכי חייהם, אשר חדלו להיות עם לכדד ישכון, ורבים מהם התהלכו להתערר בארצות שונות, וישאו ויתנו עם עמים שונים, וילמדו אל דרכיהם ולשונותיהם, ויחדלו להבין שפת קדש, ודבר ה' היה להם כספר החתום. והישרים בלבותם השתקפו לדעת את דבר ה', אשר שפתו זרה להם; ותהי כל מנטחם, לא להעמיק חקר ולדרוש פרטי הדברים והמשפטים הכתובים, כי אם להבין את ספרי הקדש, הבנה ששומה השווה לכל נפש, מבלי מורה ומבאר, עי העתקתם משפת עבר ללשון המוכנת להם. הגה כי כן קמה תקופת התרגומים, אשר על ברכיה נולדו התרגום היווני (העתקת ע' וקנים) ותרגומים ארמיים שונים (כשרי וסורי). וזאת לדעת, שהקורא בספר מתורגם מלשון ללשון יוכל אמנם להתמסר על עצם הענין המדובר (כאשר עשו חכמי היהודים האלכסנדריים, אשר ידעו ספרי הקדש רק מתוך העתקתם היונית, והדומים להם), אבל לא להעמיק חקר בבאור הכתוב, שזה תלוי בדקדוק הלשון המקורית, חקיה ודרכי שמושה, הנעלמים מעינינו. אבל עוד חכמי ישראל ב-ארץ הצבי ובמקומות הקרובים אליה, הם וחבריהם ותלמידיהם, מדברים שפת עבר;

כתבי הקדש פתוחים ונלחים לסניהם בלשונם המקורית, ודבריהם שומים כפיהם, הנות לבם וכל מעיניהם בהם. וכאשר ממשלת המדינה לבית יהודה הולכת ודלה, כן תגבר מנמת חכמי ישראל לבנות כמו רמים היכל התורה ולהחזיק במעוז הדת, מנהיגיה ומשפטיה. ויראו ראשית להם, להרחיב באור המקראות ולכלול בקרבם את פרטי החקים והמנהגים, המקובלים בידיהם מזרז דור, ואשר התחדשו לרגלי השתנות תנאי החיים, למען אשר יכבדו בעיני העם ויזהרו בהם כמו בכל הכתוב מפורש בספר התורה. וכה הלכה הלך ומתפשטת בקרב חכמי ישראל שיטת הבנת המקרא בדרך סלסול ודרש.

אמנם בימי חכמי המשנה הקדמונים הדרשות היו עוד קרובות מאד אל הפשט, עד־הדרשה היפה והנכבדה מאד במסרתה המוסרית (יומא דף פ"ה ע"ב): "דרש ר' אלעזר בן עזריה, מכל חמאתיכם לפני ה' תמדהו, עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו — הדרשה הזאת כל כך קרובה אל הפשט, עד אשר יש בין המתרנמים האשכנזים שחשבוהו לפשוטו של מקרא ותרנמו את הכתוב לסיה: "פאן אללען איירען זינדען פאך דעם עווינען זאלס איהר ריין ווערדעך (הערקסהיימער), פאן אללע איירען פערשולדונגען פאר דעם עווינען זאללס איהר ריין ווערדעך (פהיליפאן). אבל בימי אחרוני התנאים, וביתר בימי האמוראים, ברבות פרטי הדינים ובהתגבר ההכרח למצא להן אסמכתות ורמזים בתורה שבכתב, ולא רק בדברי הלכה, כי גם בעניי מסור ואגדה, אשר הביעו מורי העם ומאשריו בכל עת מעד ועצרה, חשבו לנחץ להיות דבריהם כמסמרות נטועים ומוסדים על אדני כהן, ויתאמצו בכל עוז למצא להם יסוד ומשענה באחד המקראות, — אז התפשטה בקרב חכמי ישראל שיטת באור ספרי הקדש על פי סלסול המקראות בדרך רחוקה מן הפשט. אך בכל זאת היו אמורים: "הדרשה תדרש, אבל אין מקרא יצא מדי פשוטו".

אולם אחרי חתימת התלמוד, כאשר פסק החפוש במקרא למען מצוא אסמכתות להלכות מותרות, ומתגברי התלמוד עוררו את העם להנות בספרי הקודש ולעסוק באורם בדרך נכוחה ופשוטה, וגם התנכחות חכמי הדור עם בני העמים המחקיקים בדת מתמד המריצתם להעמיק חקר בפשט המקראות ולבוא עד תכלית כונתם ופועמם, למען אשר יוכלו למצוא מענה להסתמאים דברים אשר לא כן על כה"ק. — אז רבתה ורחבה בקרב בני עמנו ידיעת ספרי הקדש ובאורם על פי חכמת הלשון ודקדוקה. בעלי המסורה, הגקנים, מחברי סה"ס וספרי דקדוק סלסו נתיב ללמוד המקרא בדרך הפשט על פי המשך הדברים והתחברות הענינים ועל פי ידיעת שפת עבר והתרממותה לשאר לשונות בני שם. ומאז והלאה, בכל ימי הבינים עד שנות המאות האחרונות, היו שוודות בקרב עמנו שתי שיטות בלמוד כה"ק ובאורם, כי ההיגיון בתלמוד ובספרי המדרש בצר את רוח הבקרה, ולא נתנו להכחיד כליל את שיטת למד התניך על פי סלסול המקראות. אבל מאז נבר בארצות אירוסא בכלל רוח מחקר ובקרת נמצאה, וברבי־עוזו התפרץ גם אל אהל־יעקב, הלכה השיטה הזאת הלוך וחסור, ותחתיה התפשט (וולתי בדברים הנוגעים להלכה) דרך למד המקרא על פי חכמת הלשון ומשפטי הבקרה; ביחד סימנת הרמב"ם ויל, אשר החזיק בדרך זה והיה הראשון בקרבנו אשר פסח לביאור המקרא תרעם מדיק בלשון אירוסית. תרעם כזה יבצור רוח סלסול המקראות וינהל את המבאר בדרך הפשט על פי הוראת־הבמזיים האמתית, שמש הלשון והכונה הנשקפת ממשך המאמר בכללו ומאשר יורו עליו שאר מקומות במקרא, או ע"פ המדעים הנוגעים לענין המדובר.

הנה כי כן בימינו אלה באור כהיק היה לעין הדעת ועושה פרי הלולים. המקראות יתפרשו באר היטב לאור הבקרת החפשית, לא רק על פי המשך הענינים, דקדוק הלשון, דרכי שמושה וחקירות סילולוגיות בהוראות השרשים על פי מקור מהצבתם והתדמותם זה לזה בשפת עבר וביתר לשונות בני שם, כי גם בשדות מדעים אחרים כמו: ההיסטוריא, הארכיאולוגיא וכו' ילקטו המבארים דברים נכבדים, והיו למאורות להסיץ אור על כמה מקומות במקרא קשייההבנה, אשר לא ירדו המפרשים עד עתה לעמק כונתם. קדמוניות מצרים ושפוני טמוני חרכות אשור ובבל יגלו לנו חרשות ונצורות, להבין תעלומות ספרי קדשנו ולבוא עד תכלית חקר מצפוניהם.

אבל אחרי כל אלה רואה אני מקצוע גדול הנוגע לענין הזה, שבו לא יצאו עוד חוקרי לשוננו ידי חובתם, והוא בדבר באור כהיק על פי דרכי מליצת שפת עבר. הנני רואה מקומות רבים בספרי התנ"ך, פתגמים בדברי חזינו, אשר לא נתבאר עד עתה כראוי, רק מאשר לא שמו המבארים עיניהם ולבם להבין היטב בדרכי מליצת שפת עבר. גם בדרך כלל נוכל לאמר, שדרכי מליצת שפתנו וסרמי מנהגיה בשמוש הלשון עוד לא נתפרשו היטב בספרי מדרקינו וחקרי לשוננו על פי ראיות נכוחות ודונמאות מספרי הקדש.

הכמינו שחברו ספרים על תכונות המליצה (לשון למודים להרמיח לוצאמו, מליצת ישרון להירש לעוויזאון) הלכו בעקבות חכמי העמים מחברי ספרי פאָעטיק, אשר יתארו את המליצה בכלל על פי תכונותיה האסתטיות והדומה לזה, אבל על אדות מליצת שפת עבר ביוחד, דרליה ומנהגיה ומשפטיה, מצאנו רק דברים אחדים ועיר שם ועיר שם בספרי המדקדים ובהקדמות המבארים לדברי שיר ומליצה אשר בכהיק, וגם אלה (הרמב"ן דל בהקדמתו לכאור שירת הים, ואחריו הר יואל ברילל דל בהקדמתו לכאור ספר תהלים) שמו פניהם בכלל אל נתוח המאמרים לדלתות¹ או לתרחים קצרים, למסודרים זה לעמט זה או משולבים איש אל אחיו במערכה קצובה ומכוונת לתכונות השיר, למשנב המליצה ולחקי מלאכת הנגן, למען ייטיבו להעיר און השומע ולמצוא מסלות בלכבו עי נועם הקול ועריבות הנגינה; אבל לא הואילו לדרוש ולבאר בפרטות דרכי המליצה אשר בהם תלוי עומק המוכן ואת הדברים הנוגעים אל שמוש הלשון, שיוכלו להסיץ אור על באור המקראות².

המבארים והמדקדים יחזיקו מאכלת הנתוח בידם לנתח את המקרא לפעליו, שמותיו ומליו, לגורחותיו, בניניו ומשקליו, לשרשיו ואותיותיו ותנועותיו, אבל יש אשר מרוב שקידתם במלאכה הזאת, יעלימו עיניהם מרח המליצה המזיה את העצמות היבשות האלה ומתעופות הרעיון הנשנב המתגוסס בכל חלקי המאמר, אשר על סיו יתחברו ויתלכדו, ובהתחקות על שרשי המליצה הנשנבה יופיע אור חדש על תבניתו וחבור חלקיו לכל פרטיו ודקדוקיו. והיטב אשר דבר בענין זה המליץ המסואר רמ"ל ניע במאמרו "חקרי לבי", לאמר: רבים ממפרשיהם ומבאריהם עצמו עין מראות יפעת המליצות הנשנבות ודון ערכם, לא שמו אל לב כי אמרות אלהינו כבתי חמר ניות בשר הנה

¹ חכמי חזק מוסד על דעת המבארים שחשם "דלתות" ביהם אל מכלת ספר (ירמיה לז כ"ג) תרגמו ציילען, פערזע, אבל הנכון כדעת האומרים שהוראות עמודים (קאלומנען). יענין סחים לעוקרי הלשון תחרשים.

² גם בדרך כלל לדעתנו לא כונן יפה במערכת השירים והנאומים למחלקותיהם, כאשר יראה חקרא בחשורתו את דבריהם לשיטתנו אשר אנהט מציעים כזה.

אשר נשמת שדי תחימו. אכן לפרש ולבאר המלות ולדרוש אחרי מקורן ויסודתן איך נבנו ואיך ינוקדו כל ישעם וכל חסצם, ובאלה יתהללו ויתפארו. ונמשלו לאיש בא לבקר בהיכל מלך מלא כל הון יקר ונעים. שכיות כל חמדה מעשי חרש וחושב, ויהי בבואו בצל קורות בית התפארת, ופנה ערף לכל הכבוד הזה ולא ישית לבו לנפלאות מלאכת מחשבת, ולקח אבן מקיר או כפים מעץ חצוב בנרון אשר הביא בידו, ובכל עמל ויניעה יתן לבו לדעת תכונתם ומשקלם, וכל החמדה אשר סביבותיו כאסם ותהו נחשבה לר.

ראש דרך מליצת שפת עבר, אשר ממנו תוצאות לפרטי הליכותיה, הוא (כאשר כבר ראו המבארים הגוברים), חלוקת המאמרים לחרוזים קצרים קצובים ונערכים במספר מדותיהם (Metra), לא על פי מספר התנועות וכמות גדלם, כשירי היונים והרוסים, ולא על פי מספר יתדות ותנועות עם התדמות ההברות, בסופי החרוזים, כי אם על פי חלקי הענין המדובר: נשא ונשוא והגללה אליהם.

והנה יתכן שיהיו החרוזים נוספים זה על זה על פי המשך המאמר, כמו:

יחילו דרכיו בכל עת

מרום משפטיך מגנוד

כל צוריו יסח בהם. (תהלים י' ה').

ראך יחילו הרים

ורם מים עבר

נתן תהום קולו

רום ידיה נשא. (חבקוק ג' י').

או שיהיו שנים שנים מקבילים איש אל אחיו או מתנגדים זה לזה בשתוף ענין, כמו:

האזינו השמים ואדברה

ותשמע הארץ אמרי פי. (דברים ל"ב א').

נאמנים סצעי אהב

ונעתרות נשיקות שונא. (משלי כ"ו').

או מתחסיים זה לזה בדלוג, כמו:

אשכיר חצי מרם

וחרבי תאכל בשר

מרם חלל ושביה

מראש פרעות אויב. (דברים ל"ב מ"ב).

או שיהיו החרוזים כפל ענין במלות שונות. ואז יתכן שתהיינה כל מלות החרוז האחד שונות ממלות החרוז השני, כמו:

עדה וצלה שמען קולי

נשי למך האונה אמרתי. (בראשית ד' כ"ג).

או שיהיו מקצתן מלות שונות והשאר כפולות, כמו:

ה' אורי וישעי ממי אירא

ה' מעוז חיי ממי אפחד. (תהלים כ"ז א').

אמנם שירים ונאומים כאלה, אף אם תהיה מליצתם נאדרת בכח, תודרת לב וכליות, — נוכל לכנות בשם מליצה פשוטה. מפני היות חרוזי השירים האלה רק מקבילים איש אל אחיו או נוספים זה על זה, מלאים במספר מדותיהם, אחת מהנה לא נעדרה. אבל תפארת השיר ורום מעלתו היא היות החרוזים משלבים איש אל אחיו, להיותם חסרים במספר מדותיהם וממלאים זה את זה. שירים ונאומים כאלה נוכל לכנות בשם מליצה גבוהה או מליצה כפולה, כי הם כפלים לתשיעה: (א) עוזו הרבוע העושה רושם עצום בלב בנאום קצר וחד, (ב) אופן הרבוע ברמזוה, המעודרת את השומע להשתתף עם הנאום ולקחת חלק בשיחו, בהיות עליו להשלים מעצמו מה שהחסיר המטיפ, עד כי גם אותו, את השומע, יפעם רוח המשורר, למלאות במחשבתו את אשר לא חשמענה אזניו ורק רוח מבינתו יענו.

הנה כי כן יש אשר משני החרוזים האחד מלא והשני חסר, ומתמלא ממה שנאמר מפורש ברעהו, ועל הרוב הראשון הוא המלא ובשני חסרה המרה הראשונה, כמו:

בצאת ישראל ממצרים

(בצאת) בית יעקב מעם לעז¹

היתה יהודה לקדשו

— ישראל ממשלותיו. (תהלים קי"ד א' ב').

ובררך זו יתנלה לעינינו הבאור האמתי של המקרא: „אני חכמה שכנתי ערסה, ודעת מזמות אמצא“ (משלי ח' י"ב). כי מצאנו במקרא „דעת ומזמה“ (שם א' ד') כשני דברים שונים זה מזה, אבל „דעת ומזמה“ בתור סומך ונסמך הוא כמיוזר שאין לו שחר, ולא מצאנוהו בכל המקרא. ועל כן אין טוב כי אם לפרשו „שמלת „אני“ מושכת אחרת עמה, והמקרא הזה יסדר לשני חרוזים משולבים איש אל אחיו כזה:

אני חכמה שכנתי ערסה

(ואני) דעת מזמות אמצא.

ותורגם: איך בין וייהדייט, בעזימצע דען ווימיץ אונר (איך בין) ערקענגטניס, סינדע בעזאנגענהייט. ואל תתמה שהיא מכנה את עצמה גם חכמה גם דעת, כי כמו כן היא מכנה את עצמה ניב בינה: „אני בינה לי גבורה“ (להלן פסוק י"ד). ויש שתחסר בהחרוז השני המרה האמצעית, כמו:

הים ראה וינס

הירדן — יסוב לאחור

ההרים רקדו כאלים

נבעות — כבני צאן. (שם נ' ד').

או האחרונה, כמו:

אלוה מתימן יבוא

וקדוש מהר פארן —. (חבקוק ג' נ').

¹ כבר באר הר"י ב"ר ח'ל (בהקדמתו חנוכית), שלמען אשר ישתו החרוזים בכמותם תחיה בהחרוז חסר הרחבת הדבור, כמו במזמור המובא כזה: תמורת ישראל — בית יעקב, תמורת מסערים — מעם לעז, ותדומה לה.

ובמאמר בעל שלשה חרוזים יתכן שתחסר בהחרוז השני מדה אחת ובשלישי שתי מדות והן מתמלאות ממה שנאמר מפורש בחרוז הראשון, כמו:

תרא אשקלון ותירא

ועזה (תרא) ותחיל מאד

ועקרון (תרא ותירא) כי הוביש מבטח. (זכריה ט' ה').

ובדרך זו תהיינת המדות הלך וחסור ומתמלאות ממה שקודם להנה, עד כי במאמר בעל ארבעה חרוזים תחסר בהחרוז השני מדה אחת, ובשלישי תחסרנה שתי מדות, וברביעי — שלש מדות, זאת אומרת שיתכן אשר בחרוז האחרון יובן כל רעיון החרוז הראשון באין אמר ואין דברים, רק בכח המליצה לברה, כמו:

יתן לפניו נים

ומלכים (לפניו) ירד

יתן (נים) כעפר (לפני) חרבו

(יתן נים) כקש נרף (לפני) קשתו. (ישעיה מ"א ב').

תם במאמר בעל שני חרוזים יתכן שתחסרנה בהשני שתי מדות, כמו:

מלפני ארון חולי ארץ

מלפני אלוה יעקב — — (תהלים קי"ד ז').

אלה סיהו מלא

ומרמז ותוך — — (שם י' ז').

ישמע אל ויענם

וישב קדם — — מלה. (שם נ"ה כ').

אכל יש ניב שהחרוז הראשון חסר ומתמלא ממה שנאמר מפורש בשני, כמו:

בן חכם (שמע) מוסר אב

ולץ לא שמע נערה. (משלי י"ג א').

ובזה אנתנו רואים מה כביר כח מליצת שפת עבר, ומה רב יתר העז אשר לה לעומת מליצת לשונות אחרות. הלא מוכיז המתרגמים את המקרא הזה, אשר התאמצו לחקות את סגנון הלשון המקורית, ר"ל לבלתי השתמש בפעל, שמע' בזה כי אם פעם אחת, לא יכלו לתרגמו כצורתו ונלחצו למרסו, ר"ל להעתיק את הפעל הגזר מן החרוז השני אל הראשון: דער קלונע זאהן האָרט אויף דיא צוכט דעם פאטערס, אבער דער שפאָטטער ניכט אויף דען פערזייד (צונגן). איין ווייזער זאהן האָרט אויף דעם פאטערס מאהונג, איין שפאָטטער זעלבסט אויף שעלמואָרט ניכט (פהיליסאָן). כי נקל למבין למלאות במחשבתו את החסר באחד מחלקי המאמר, בהוסיפו מרעתו את אשר כבר נאמר, אבל לא להוסיף מראש את העתיד להאמר. אולם עז ותושיה במליצת שפת עבר לעורר את לב השומע להקשיב רב קשב, למען אשר כל נאום המסיף יהיה באזניו כדבור אחד, נעוץ סמו בתחלתו, ואין מוקדם ומאוחר. ובדרך זו יתפרשו ניב שאר מקראות, כמו:

רשע נבבה אפו כל ידרוש (אלהים)

אין אלהים כל מומותיו. (תהלים י"ד').

הפוך (בית) רשעים ואינם

ובית צדיקים יעמד. (משלי י"ב ז').

כרע כאח לי (קדר) התהלכתי
 כאכל אם קרר שחתי. (תהלים ל"ה י"ד).
 ע"ד קרר אתהלך בלחץ אויב (שם מ"ג ב'). דומה לזה יובן חרח שלם בחלק הראשון
 מן המאמר מזה שנאמר מפורש בחלקו השני, כמו:
 אני לדודי (הרועה בשושנים)
 דודי לי הרועה בשושנים. (שה"ש ו' ג').

בפרוח רשעים כמו עשב (להשמדם עדי עד)
 ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד. (תהלים צ"ב ח).
 אבל המליצה היותר נשגבה היא כשהחרוים שניהם חסרים ומסלאים איש את
 רעהו, מה שנאמר בזה חסר בזה ולהפך. הגה כי כן ממאמר בעל ארבע מדות יתהו
 שני תרחים, כל אחד בעל שלש מדות, כמו:

עד מתי רשעים ה' (יעלוז)
 (ה') עד מתי רשעים יעלוז. (תהלים צ"ד ג').
 אתי מלבנון כלה (תבואי)
 אתי (כלה) מלבנון תבאי. (שה"ש ד' ח').
 כי הגה אויבך ה' (יאבדו)
 כי הגה (ה') איבך יאבדו. (תהלים צ"ב י').
 באלהים (ה') אהלל רבר
 בה' (אלהים) אהלל רבר. (שם נ"ו י"א).

וכמו כן המקרא: .החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא' (איוב י"א ז') הוא
 במלואו שני תרחים משולבים איש אל אחיו כזה:

ה(תכלית) חקר אלוה תמצא

אם עד תכלית (חקר) שדי תמצא.

ע"ד .לכל תכלית הוא חוקר' (שם כ"ח ג'). ר"ל תכלית החקירה המגלה את הדבר הנחקר
 לכל פרטיו, ויתורנם: ערייכסם דוא עמזוא (ד"א נרענצע) דער ערפאָרשונג נאמטעם?
 אדער רייכסם דוא ב"ז צור נרענצע (דער ערפאָרשונג) דעם אללסאָכמינען?

ואתה תחזה רום תפארת מליצת שפת עבר ועוזו כחה לעורר כונת השומע
 להשתתף עם הגואם ולמלאות את החסר בדבורו, בהיות מאמר בעל ארבע מדות מתחלק
 לשני תרחים משולבים זה אל זה, הראשון בעל שלש מדות ובשני רק שתי מדות, כזה:
 יוסף ה' עליכם (ועל בניכם)

עליכם ועל בניכם (יוסף ה'). (תהלים קמ"ז י"ד).

וכן:

רוכב (בנאותו) שמים בעורך

וכנאותו (רוכב) שחקים (בעורך). (דברים ל"ג כ"ז).

ישים נא הקורא לבו להמקרא הזה, אשר חרוזו משולבים וקלועים איש ברעהו, ומקצר
 מליו אי אפשר לתרגמו בלשון אחרת באר היטב מבלי תוספת מלה מוסגרת, כי התרגום
 היותר מדויק וטכזון להמקרא הזה הוא בלי ספק תרגום פהיליפאָן (הוצאת חברת .שוחרי
 תורת ישראל'): .דער אם היממעל איינהערפאָהרם, איזט אין ריינער הילפע, אונד דער
 אין זיינער האָהייט איבער וואָלקען (פאָהרם). הנה בעל התרגום נלחץ להוסיף במסגרת
 את הפעל .פאָהרם, ולשום נגר עיניו לכל הפסוק מקרא כזה: .רוכב שמים בעורך

ובנאותו רוכב שחקים' (מאמר בעל ד' מדות נחלק לשני חרוזים, כל אחד בעל ג' מדות), כי ללא זאת לא היה מעם לתרגומו, אבל מליצת שפת עבר נאדרת בכח נפלא, עד כי יכלה לקצר גם את הנוסחא הזאת, והשמיטה מלת 'רוכב' מן החרוז השני, למען לא תהי אף מלה אחת כפולה בנאום הנשגב הזה.

וכן יבוא להסד, ר"ל שיהיה החרוז הראשון רק בעל שתי מדות, ובשני תהיינה שלש מדות, כמו:

סרצו (שער) ויעברו (בו)

(סרצו) שער ויצאו בו. (מיכה ב' י"ג).

והמתרגמים את המקרא הזה העלימו עיניהם מהנחת המעמים ומנקוד ההספק אשר במלת 'יעברו', ולדעתי צריך לתרגמו כזה: 'זיא ברעכען איין אונר ציעהען דורך: דורך ראם מהאָר ציעהען זיא אויס'.

אל הכבוד הרעים (על מים רבים)

וכן:

ה' (הרעים) על מים רבים. (תהלים כ"ט ג').

והמבין דל תרגם: 'נאָטט דער עהרע דאָננערט איבער מאָמניע פלוסהען' ולא תרגם כלל את שם ה'. גם שאר המתרגמים (צונץ, סהליפאָן) העלימו עיניהם ממה שנראה ברור, שכל המאמר הזה הוא רק יתר באור לתחלת המקרא: 'קול ה' על המים'. וזה חסרים בתרגומם סימני המעם (אינטערפונקציעאָנסצייכען), הלא המה סימן הבאור (קאָלאָן, סאָלנעצייכען) וסימן ההגיון (נעדראנקענשטריך), והתרגום הנכון צ"ל כזה: 'דיא שטיממע דעם עוויגען איבער דען וואססערן: דער נאָטט דער עהרע דאָננערט, דער עוויגע — איבער געוואלטיגען וואססערן, ר"ל שטלה. הרעים' מושכת אחרת עמה: דער עוויגע (דאָננערט) איבער געוואלטיגען וואססערן'.

וכן במאמרים רבי המדות. עדים טוב לחסות בה' מכמה בנדיבים באדם' (ר"ל

בנדיבי אדם) נפרד לשני חרוזים משולבים איש אל אחיו כזה:

טוב לחסות בה' מכמה (בנדיבים) באדם

טוב לחסות בה' מכמה בנדיבים (באדם). (תהלים קי"ח ח'—ט').

והמאמר 'להגיד בבקר ובלילות חסדך ואמונתך', מאהבת הנואם העברי לחרוזים מקבילים ומשולבים איש אל אחיו, נפרד לשני חרוזים, כזה:

להגיד בבקר (ובלילות) חסדך (ואמונתך)

(להגיד חסדך) ואמונתך (בבקר ובלילות¹). (שם צ"ג ג').

נקל להבין מה עזה התעוררות רוח המשורר והתרוממות נפשו על כנפי אהבתו ונענועיו אל אלהי חסדו, אשר בהסתערות שרעפיו בקרבו הוא מומר לשמו הגדול, עד אשר די לו בחצי דבר לרמו על כלו, ובאמרו 'בבקר' הוא כקורא בהשתפכות נפשו, באין מלה כלשונו לנמור את דבריו, וכן בהביעו 'חסדך', עד אשר תדרוך נפשו עד להוסיף לאמר: 'ואמונתך בלילות', להשלמת נאומו. ולדעתי גם במקרא הזה לא יצא המתרגם ידי חובתו, אם יתרגמו בצורתו, כי מליצת הלשון האירופית איננה נאדרת בכח כמליצת שפת עבר,

¹ אין כל ספק, שפירוש רש"י דל והנמשכים אחריו, שמעם "בבקר" בעת הגאולה ובלילות בעת רעה — הוא דרשה רחוקה מאד מפשט המקרא, וכמו שהודה הסבאר בסוף דבריו לאמר: 'לפני פשוטו, מעם יום ולילה — תמיד ובלי הפסק'. אבל עפ"י עוד ישאל השואל: מה מעם הנבלת החסד בבקר והאמונה בלילות?

והמתרגם: צוא קינדען אם מאַרנען דיינע הולד, אונד דיינע מרייע אין דען נאָכמען אינגו מביע כונת המקרא בדיוק כראוי, כי משמעות הדברים האלה בשפת אשכנז מפורשת להגביל את תהלת החסד בבקר ואת תהלת האמונה בלילות, ובלב הקורא תשאר התמיהה, מבלי דעת מה זה. ועל כן אומר אני שיש לתרגמו: צוא קינדען דיינע הולד אונד דיינע מרייע, אם מאַרנען אונד אין דען נאָכמען.

ובדרך זו ניכ מאמרים בעלי שלש מדות יסדרו לשני חרוזים, כל אחד בעל שתי מדות, כמו:

אנכי לה' (אשירה)
אנכי אשירה (לה'). (שופטים ה' ג').
בן סרת יוסף (עלי עין)
בן סרת עלי עין (יוסף). (בראשית מט כ"ב).
אל נקמות ה' (הוסיע)
(ה') אל נקמות הוסיע. (תהלים צ"ד א').
ימינך ה' נאדרי בכח (תרעץ אויב)
ימינך ה' (נאדרי בכח) תרעץ אויב. (שמות מז ו').

דומה לזה:

אך גם מאמרים ארוכים, הכוללים שלשה חרוזים קצרים, יחלקו לשתי מחלקות משולכות אשה אל אחותה ומטלאות זו את זו במספר חרוזיהן, עד כי תהיינה כל אחת בעלת שתי חרוזים ולא יותר, כמו:

צור המור דודי לי
בין שדי ילין⁽¹⁾
(בכרמי עין נדי)
אשכל הכפר דודי לי
בכרמי עין נדי
(בין שדי ילין). (שהיש א' י"ג—י"ד).

וכן:

מי זה אמר ותהי
אדני לא צוה
(הרעות והמזב)
(מי זה אמר ותהי)
מפי עלין לא תצא
הרעות והמזב⁽²⁾. (איכה ג' ל"ז—ל"ח).

גם בהמקרא השנור בפי כל ישראל: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו' ד'), כפל השם הקדוש הוא ע"ס דרכי המליצה הנשגבה אשר בארנו, לתת יתר שאת ויתר עוז לדברי הגאון, הקורא בחיל, ובסערת נפשו ירים את השומע אל על וינשארו

(1) מזה יראה הקורא שלא יפה כונו המפרשים, בחשבם, שהחרוז הזה מוסב על צור המור, וכן במחלקה השניה תחרו, בכרמי עין נדי — על אשכל הכפר, כי באמת הם מוסבים על המטק לחם: "דודי לי", על דרך "לכת דודי נצא חשדה וכו' נשכימה לכרמים וכו' שם אתן את דודי לך". (שם ד י"ב—י"ג).

(2) ר"ל גם תרעות גם חסוכות לא תחיינת, אם מפי עלין לא תצאנה. בעיקר באור המקרא הזה כבר קדמני סופר אחד במדע, הצעירה שנת 1890 גליון 258 יע"ש.

עמו על כנפי רוחו לחשוב כמחשבתו, להשתתף בהלך נפשו ולהוסיף מדעתו את המובן מסתמא שפתיו, הקצר בכמות ועזו לו בכפל הקריאה. כי גם סה לפנינו מאמר בעל שלש מדות: ה' אלהינו אחד, אשר נפרד לשני הרוחיים קצרים משולבים איש אל אחיו, כל אחד בעל שתי מדות:

ה' אלהינו (אחד)

ה' אחד (אלהינו).

הנה פירוש רש"י דל על המקרא הזה: שה' שהוא עתה אלהינו לבדנו, ולא אלהי העמים, עתיד להיות אחד לכל בני האדם, כמו שנאמר: ביום ההוא יהיה ה' אחד — רחוק מאד מן השמש, כאשר יורה כל מעיין, וגם המתרגמים: הרמב"ם וצונץ והגמ"שכים אחריהם, נדחקו לתרגם: דער עווינע, אונזער נאָמט, איזט איין איינציגעס עווינעס וועזעך. אבל כל זה ללא צורך, כי כפל השם מתבאר היטב ע"פ דרכי המליצה שבארנו, ונכונים דברי המתרגמים את המקרא הזה הוה בדיוק כמשמעו: דער עווינע, אונזער נאָמט, דער עווינע איזט אייני'.

ועפ"י יתכן לפרש נ"כ את המקרא: ה' איש מלחמה ה' שמר (שמות פ"ז ג'). הנה גם סה השטמן הגדול רש"י דל הביא לנו שני פירושים, ושניהם אינם כי אם דרשות, כמו שיראה המעיין בדבריו. וזה לנו האות כי נתלצו המפרשים בבאור המקרא הזה. וכאמת כל קורא נכון יתמה: הלא הנביא בעצמו קורא את הקב"ה בשם ה' כמו בשם עצם פרטי, ולמה הוא חזר ושונה תוך כדי דבור לאמר ה' שמר? האין זה דומה עדים לאומר: דוד מלך ישראל דוד שמר, אחרי אשר בשם ה' הקדוש אין שום רמז על תכונת איש מלחמה, ואדרבה, על פי הדרש הוא מורה על מדת הרחמים. ואם באמת רצה לתת יתר באור וחזק למאמרו ה' איש מלחמה, ולרמוז על זה באחד משמותיו או מכנייו של הקב"ה, מדוע לא אמר עדים. קנא שמר, כמו שנמצא להלן בספר זה (ל"ד י"ד), או ה' צבאות שמר, כמו שנמצא כמה פעמים במקרא, שאז היה מרמז בהשם צבאות על ענין מלחמה. ואין זה דומה למה שנאמר בספר ירמיה (ל"ג ב'): כה אמר ה' עשה ה' יוצר אותה להכינה ה' שמר, כי כאשר הכתוב מדבר מפעולותיו של הקב"ה, בהיות בורא ומנהיג לכל הברואים ועושה את כל המעשים, יתכן שיוסיף לאמר: ה' שמר. כי הנה אין ספק שהשם הנכבד כולל בקרבו שני מושגים: א) הוראתו העיקרית, מרשע עצם נצחי מחריב המציאות, בלי ראשית בלי תכלית ובלי שום שנוי, ובמובן זה הוא מרכב מן הפעלים מבנין הקל: היה הוה ויהיה, ועפ"י אנחנו מתרגמים אותו: דער עווינע. ב) מרשע שם תאר למי שאמר והיה העולם (ע"ד), לעת נעשה בחפצו כל אוי מלך שמו נקרא, יוצר הכל בורא ומנהיג מחיה ומהוה את הכל, כדברי הראב"ע דל באמרו: השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו, גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאז הכל, כי בהרכבת השם הקדוש יש גם תמונת בנין הנכבד להוראת פעל יוצא (ע"פ דעת רבים מחוקרי הלשון נקדו העיקרי בפתח תחת היידי בדרך אותיות איתן מבנין הפעל). ובעבור זה אחרי אשר יביע הגוואם מעשי ה' ופעולותיו, גם אחרי אשר הזכיר את השם הקדוש, יוכל להוסיף בכונה מיוחדת לאמר ה' שמר, להעיר און המקשיבים לקולו על כלל הוראות השם הזה, הכולל בקרבו, מלבד הוראתו התדירה, גם מרשע בורא ויוצר הכל ועושה את כל המעשים¹). אבל במקרא אשר בשירת הים

¹ ויתכן שזה טעם הספיק אשר אצל השם הנכבד בפעם השנייה במקרא זה, להורות על

אין שום מעם על פי הפשט להבטוי. ה' שמר תיכף אחרי המליך. ה' איש מלחמה. ועיכ לדעתי המקרא הזה יתבאר היטב רק על פי דרכי המליצה הנשגבה אשר הצעתי בזה, והוא כהחליטנו, שלפנינו פה מאמר בעל שלש מדות, שנפרד לשני תרומים משולבים איש אל אחיו, כל אחד בעל שתי מדות, עיד. אנכי לה' אנכי אשריה והרומה לזה. ואין כונת הנביא כלל לאמר שה' שמו ה', כי אם שה' שמו איש מלחמה, ויהיה המאמר במלואו:

ה' איש מלחמה (שמו)

ה' שמו (איש מלחמה).

כי הנה המלה שם' ביהוסה אל הקביה הוראתה לא רק על הכני המוכיר את העצם הנכבד והנעלה, כי אם גם על גדולתו ורוממותו, כח מעשיו ונבונה נפלאותיו אשר בהם יתגלה ויתראה לעיני האדם, בהיותו בעצמותו אל מסתתר, אשר לא תשיגוהו בינת האדם, כמו: אלהים בשםך הושיענו ובנבורתך תדינני (תהלים נד ג'), שהשמות שם ונבורה נרדפים בענין, וכן: ואקוה שםך כי טוב נגד חסידך (שם נב יא), ר"ל אקוה נבורותיך ונפלאותיך המובים אשר אתה מראה לעיני חסידך. וזה לדעתי ניכר מעם המקרא: כי שמי בקרבך (שמות כג כא), ר"ל גדולתי ונבואתי בקרבך, והוא מוסב על הסמך לו: כי לא ישא לפשעכם, ולא כדעת המפרשים שהוא מוסב על תחלת המקרא: השמר מפניי. וע"פ זה במקרא שלפנינו הכונה, שה' איש מלחמה שמו, ר"ל גדולתו ורוממותו, נבורותיו ונפלאותיו הן בתכונת איש מלחמה: גוקם ה' לצריו ונוסר הוא לאיביו (נחם א' ב'), ימינו תרעץ אויב וברב נאוו יהרס קמיו, כי ע"פ מדותיו יקראו בני האדם את שמו יתברך, עיד. ה' קנא שמו (שמות לד יד), נאלנו מעולם שמך (ישעיה סג א') והרומה לזה. וע"פ זה נתרנס את המקרא הנוכר: דער עווינע — קרענסמאנן אויז דעם עווינען נאמע.

וע"פ השתלכות התרומים הנוכרת הנני מבאר ניכר את המקרא הקשה: כי הלל רשע על תאות נפשו ובצע ברך נאץ ה' (תהלים י"ג). הנה אם נתבונן בפירושי המקרא הזה, לא נוכל להעלים עין מן ההבדל אשר בין דברי המבארים והמתרגמים, אשר כל מנמנם לבאר את המקרא שלפניהם בפשט המתקבל על הלב, ובעבור זה הם מוכרחים להטות את הוראות המליך להכונה הכלולה לדעתם בהמאמר כלל, — ובין דברי מחברי סה"מ, אשר עיניהם משוטטות בכל אוצר שפת עבר, ומיחסים הוראות להמליך על פי הכונה היוצאת מכל המקומות במקרא אשר המליך ההן נמצאות בהם וע"פ חקי הלשון הכלליים. הנה כי כן, המבארים והמתרגמים נלחצו ליחס להפעלים הלל וברך הוראת פעל חזור: דער פערדוקטע ריהמט זיך זיינעם מוטהויללענס, דער רייכער וענעט זיך וכו', הרשע מתהלל, הגולן משבח את עצמו, אבל כותבי סה"מ לא יכלו לעצום עיניהם מראות, כי השרשים האלה בהוראת פעל חזר משתמשים ע"פ חקי דקרוק הלשון בבנין התפעל, ולא בבנין פעל, ועל פי הוראה זו קשה מאד לבאר המקרא הנוכר. גם מה שהתחכמו מקצת המתרגמים (צונץ והנמשכים אחריו) לבאר את הפעל

מלא טובן המלה ועל הכונה המיוחדת אשר בה בפעם הזאת, ביתר שאת לעטת הוראות התרירות, על פי מה שכתב הרשד"ל ז"ל (המשתדל בראשית י"ח), שהפסיק, הוזה לתורות חפסקה בקריאה לסבות פרטיות, אשר אין בהן כח לתת מקום לפעם מפסיק . . . או ליתן ריוח בין שתי מלות שמליצתן קצרה, וצריך להבין דבר מה בין זו לזה, או שאתה מהן מקבלת שני פירושים, ועל ידי החפסקה ירוחק אחד מהם.

ברך במקרא הזה בהוראת הסך הברכה, בדרך כנוי מפני הכבוד (אייפהעמיסטיש), עיד ברכת אלהים ומלך (מיא ביא י'): דער רייבער לאָסמערס, האָהנט רען עוויגען, איננו מתקבל על הלב, כי עינינו הראות שלא בחר הנואם במקרא שלפנינו בדרך זו, אחר כי הסוף לאמר מפורש, נאך ה'. ועיכ אומר אני שהמקרא הזה יתבאר היטב בדרך השתלכות החרוזים, ויהיה במלואו:

כי (בצע) הלל רשע על תאות נפשו

ובצע ברך נאך ה' (על תאות נפשו).

ואין הכונה כלל שהרשע מהלל, כי אם הברצע, שאינו לא רשע ולא מנאך ה', רק אוהב בצע, מתקנא בעשי עולה, והוא מהלל את הרשע ומברך נאך ה'. (המלה נאך — עבר במקום הזה, או שם תאר כמו אמר יד ימינו והדומה לזה) על השיג תאות נפשם, ונאמרו בזה דברים הנוגעים להשאלה העצומה, אשר מעולם ועד עולם יתעוררו עליה כל החפצים לדעת את דרכי ה' ומשפסיו עם בני אדם, בראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו, והמשורר האלהי בכמה מקומות בספר הזה מתאמץ להחיר את השאלה הנכבדה הזאת, ולחזק את האמונה בלב המקשיבים לקולו, עדים, מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, בפרח רשעים כמו עשב וכו' להשמדם עדי עדי (ציב ו'—ח'). הנה בהסתער רוח הנואם, עצור במלין לא יזל ומכנה את המסיל ספק בהשגחת הבורא יתברך שמו: איש בער, כסיל, ובמקרא שלפנינו הוא מכנה אותו, ברצע, ריל איש אשר עינו ולבו רק אל בצעו, ואין לו בחייו מפרה יותר נכבדה מהשגת תאות נפשו, ועיכ הוא מהלל את הרשע ומברך מנאצי ה' שהשעה משחקת להם.

ואף גם זאת התבוננתי וראיתי, שיש מקראות שבהם החרוזים משולבים איש אל אחיו לא בחבות שלמות, כי אם באותיות השמוש, כמו: ויחלו כמטר לי וסיהם פערו למלקוש (איוב כ"ט ג'), כף הרמיון חסרה בחרוז השני בשם, למלקוש, ומתמלאה ממה שנאמר בחרוז הראשון בשם, כמטר, ולעומתה הלמד המורה על יחס שאליו חסרה בחרוז הראשון, ומובנת ממה שנאמר בחרוז השני, ויהיו שני החרוזים במלואם כזה:

ויחלו כ(ל)מטר לי

ופיהם פערו (כ)למלקוש.

זא האררמען ויזא (אויף) רענען מיין אונד איהר מונד לעכמצע (וויא) נאך שפאָט רענען, וכן עדים המקרא: גסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כ"ח א') יהיה במלואו כזה:

גסו ואין רדף רשע(ים)

וצדיקים ככפיר יבטח(י).

סימן הרבים החסר בחרוז הראשון בהשם, רשעי, מתמלא ממה שנאמר בחרוז השני בהשם, צדיקים, ולעומת זאת סימן הרבים בחרוז הראשון בהפעל, גסו מושך אחר עמו וממלא את החסר בחרוז השני בפעל, יבטח.

יצחק בן אשר.

ימי המעשה.

ס פ ו ר

מאת חושי הארכי.

XVI*).

עודם באניה בלב ים השתור התודעו אבן-ספיר ואשתו לרבים מהגורדים, אשר שמו פעמיהם לארץ נכריה לבקש שם אושר, וביניהם גם רבים מבני הנעורים, אשר עזבו את למודיהם בבתי-הספר וילכו לנוע לארץ לא ידעו. וכולם מלאים תקות מובות ונעימות ורואים עולם חדש בחזון לבבם. — הרר המבע השפוך על פני הים, הגלים ההומים ברעש, האויר הזך המוכב אותם והרנשות החרשים אשר חשו בלבם — כל אלה לקחו עתה את נפש הלל ושרה, ושעות רבות ישבו על סכסה האניה ויבימו על פני המים, ויתענגו למראה השמש השוקעת שמה במרחק, במקום שמים ומים נשקו. המבע הרנין את לבותיהם המלאים אהבה ואושר, ויחזשו ענג בלי מצרים בנפשם, וישכחו כל העולם ומלואו, כל השאלות האיומות וכל המלחמות אשר ילחמו בני האדם בעד קיומם והצלחתם. . . . ברנעים האלה בנו להם האהובים עולמות נעימים מלאים עבודה, אהבה, פעולות נמרצות וחיים טובים. . . .

הנה שקעה השמש והכוכבים מתנוצצים באור יקרות. האויר זך מאד ורקיע השמים כמו התרחב, ומראהו מראה תכלת כהה. . . . הנה נפל כוכב אחד, וקרני-אור נמשכות אחריו על חוג השמים ועד לב הים יגיעו. . . . והמה רואים לסניהם כמו מלאך משמים יעופף אליהם, להאיר להם את דרכם, ושמחה תאיר את פניהם.

— מה הוא זה האור הנופל ובא אלינו ממרומי שחקים? ישאל הלל כמדבר לנפשו.

— תקוה היא! תאמר שרה; — ת ק ו ה נעימה יביא ללבנו, ובס ח ו נ — במעשה ידינו.

בפחזן ותקוה! מה נעים הקול הזה, התודר לב הלל ומרעיש ומרתיה את דמו.

— תקוה! יקרא הלל וילחץ את יד אהובתו ללבו, כמו חסן להשכיח סאן נפשו והמית רוחו.

והאניה הולכת הלאה הלאה, והמים הומים ורועשים. האניה תחוג ותנוע, והאנשים אשר מלאוה מחכים בכליון עינים אל החוף אשר יראה מרחוק.

. הנה גם קונסמנטינופול ותופה היפה מאד, הנה יראו המגדלים הרמים והגשאים, הגנים והפרדסים הרבים, האניות ההולכות ושבות... גם אבן-ספיר ואשתו ירדו מן האניה.

(*) עיי' למעלה ח"ב' י"ג ע' 19.

לראות את העיר המהוללה הזאת, וימצאו שמה עוד נודדים רבים, אשר יתגוללו בראש חצות, יבקשו להם עצה ותושיה לחליץ נפשם ולא יכלו, כי מבני דלת העם רבם, עשוקים ורצוצים אשר ברחו לנפשם למצוא להם מנוחה וחיים בארץ נכריה, אין בנר לכמות מעורמיהם ואין להם להשביע רעבון נפשם ונפש עולליהם. — אבן־ספיר נתן חלק גדול מכספו, אשר לקח אתו, להאמללים ההם, וגם מבני הנעורים נמצאו רבים אשר לא היה די כסף להם לקנות כרטיסי־מסע, וישלם אבן־ספיר מחיר מסעם עד יפו . . .

עוד ימים אחדים והנה דרכה רגלם על ארץ הקודש, ארץ תקותיהם ונחמותיהם... או נסל הלל על הארץ וינשק עפרה ויקרע את בגדיו ויכך בבי תמורים . . . ועל לבו על דברי המשורר הגדול: ציון, הלא תשאלו לשלום אסירך . . . הבאים מצפון ממזרח וממערב! . . .

המון אדם רב נקבצו ונאספו בעיר ההיא והנם הולכים ותועים כצאן בלי רועה: שפת העם לא יבינו, מנהגי המדינה לא ידעו, תכונת הארץ זרה להם ועבודת האדמה כספר התתום לפנייהם. — והרעב גדול ביניהם, ילדיהם יבקשו לחם ואין, ופקידי המדינה ישנאו עליהם בעין ועם ויתמרו על אביוני אדם אלה, הבויום והנמאסים, אשר באו לארץ־מדבר למצוא להם עבודה! ויהיו בעיניהם כאספסוף־עם אשר התגפל סתאום על ישב־בטח, לשדר אהלם, או כארבה אשר בא מארץ רחוקה ויכס את עין השמים. — אבל הארבה הזה לא מצא לו שדות זרועות וגנים נטועים, ויתפור לכל עבר ולכל פנה לבקש אחותו.

ואמנם אחוזות רבות נמצאו אשר בעליהן היו נכונים להמירן בזהב, הבאים, והסרסורים מבני ישראל, אשר היו עד כה במלנים פשוטים, יושבים ולומדים תורה לשמה בתורבות ירושלים ומקוננים על הרימות עיר הקודש ומתפללים בעד שלום אחיהם בני חוץ־לארץ־הספרנים אותם, — הבמלנים האלה, אשר היו בין לילה ליודעי אדמה ולאגרונומים בקריאם, המה הלכו לפני הגולים המבקשים אחוזות, להורות להם סיב האדמה העומדת למכירה.

הגולים הביטו בעיני תמהון על גלי החול ועל אבני הסיד ועל סלעי מגור תצורי משל, אשר לא ראו כמורה באחוזות האכזרים בארצם, ויתמהו תמוה: המן הסלע יצאו להם מים? ואם מן החול יוציאו פרי תבואה? אבל הסרסורים העידו וגם נשבעו, כי האדמה הזאת היא זבת חלב ודבש, ארץ רמון תאנה וגפן, ועובדיה ישבעו לחם . . . וכה נתנו הגולים בעד אבנים ורגבי חול את כל רכושם אשר הביאו אתם מארץ מולדתם, בהאמינם בהבטחת אדוניהם, היושבים לפני ה' בארץ הקדש, כי לא יסבבם בכחש . . . והבאים עתה מחדש התבוננו וראו, כי אחיהם בני בריהם, אשר קדמו לבא לפנייהם, כבר קנו אחוזות חול תבעות על שפת הים ויחלו לסלק אבניה ולבנות בתים, אבל לחרוש ולזרע לא יכלו, כי לא ידעו מה לעשות במחרשה ובאָת, וגם מקנה לא היה להם, וגם מכשירי מלאכה אין בידיהם, וגם מים אין להם לשותות, וגם כספם אול מכיסם; — ולינו עליהם ויקראו להם: המבלי אין קברים בארץ מולדתנו הבאתם אותנו אל ארץ אוכלת יושביה? וזרנו את הבצל ואת השום ואת לחם הקלוקל אשר אכלנו בארץ גלותנו — ולא היינו רעבים . . . ולכ ההחלצים הראשונים נפל עליהם ולא ידעו איך לחליץ מצרה ומינן נמשחתיהם. עד שבאו לכלל עצה: לשלוח ציר נאמן לבקש רחמים מעשירי עמנו במערב אירופה, לבוא לעזרת העניים האומללים אשר היו בכל רע . . .

ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך? — אך אין קול ואין עונה. אין דורש ואין שואל לשלוםם. רק קול שאון הפרסורים נשמע. ואנקת האוטללים. הצאן התועות. תקרע לב אבן־ספיר... נאלמה ציון!...

וילך אבן־ספיר לתור את הארץ לארכה ולרחבה. ויתבונן אל מנהגי יושביה ואל האחויות השונות העומדות להמכר. וישב גם חרשים שנים בהמושבה אשר יסדו בני הגולה. ויקח חלק בעבודתם — לסול מסלה עד העיר. להביא מים וכל צרכי אכל נפש מן העיר. וגם לטוח מיח ולעשות באבנים לבנין הבתים.

אך כעבור זמן מה. ואבן־ספיר ראה ונוכח. כי הצרה גדולה מאד. וישועה מרם תבוא. ויעזוב את אשתו ביסו וילך לעיר בירת תגמרמה. לבא בדברים עם שרי הארץ. כי תתן הממשלה ארמה בלי מחיר להגורדים האלה. אשר מוכת הארץ והממשלה המה דורשים ואת הקולמורא יביירו בארץ השוממה. ושמה נמצאו לו עוד רבים מארץ מולדתו ומארץ רומניה. אשר התלקטו ונקבצו הנה — מי לבקש אחויות מממשלת תוגמרמה. ומי לעזור רחמים בלב העשירים. ומי יחכה לכסף למען ישוב לארץ מולדתו או ללכת לאסיריקה.

אבל לדאבון לב אבן־ספיר לא השיג תפוצה. אם כי עלה בידו לדבר עם שרים גדולים נושאי משרות כבודות בממשלה. ויתן לבו גם לסכסוכי המדינות והפוליטיקא. ויאמר. לצוד דגים במים עכורים — אבל כל זה לא תועיל לו. ולא מצא דרך נכונה. והוא יושב יחד עם רבים מחבריו בבית מלון אחד. ויעשו להם אגדה אחת וכיס אחד לכלם. ומי שקבל איזה שקלים מקרוביו או מהוריו נתן את רכושו לקפת האגדה לכלכל כל החברים בלחם.

ואולם לבם לא נפל עליהם. למרות כל המכשולים הרבים אשר מצאו על דרכם. והיו שמחים ועליונים גם במצבם זה. ותקותם אמצתם ללכת בדרכם אשר בחרו להם. ויבלו שעות רבות בוכוחים על דבר עתידות ישראל ומצבו בין העמים ועל השכלת אירופה ומסדרי החיים החדשים. על מצב הפוליטיקא ושאלת המזרח. על הפועלים ובעלי הרכוש.

ובאכלם את סעודתם הרלה ובשתותם את מי המה אשר הכינו להם בידיהם. — אז מלא לבם תקות נעימות וחיונות נשגבים. כי עוד יבוא יום ותפרח. ארצנו ותענה לבניה את הרנן ואת התירוש...

אז החל אבן־ספיר לכתוב מכתבים רבים לכל מיודעיו ומכיריו בארץ מולדתו. בעיר הבירה וביתר הערים הקטנות והגדולות. ויקרא בקול גדול. כי יבואו לעזרת הגדחים והגורדים. וכי על בני הנעורים ליסד להם מושבה קטנה ולעבוד את אדמתה. למען תהיה המושבה הזאת למופת לכל בני ישראל. וממנה תצא תורת העבודה לכל הבאים.

מכתביו הכתובים בהתפעלות הנפש. בהתרנשות ובהתלהבות. בלשון עצמותיו וכדם לבבו — עשו תמיד רושם אדיר על קוראיהם. אבל — פרי לא עשו...

והלל שב ליסו אל אשתו וילך לו לעבוד את עבודתו הקשה בהמושבות אשר בני אשכנז יסדו. והן עומדות וקימות על בסיס נאמן. ותפרחנה ותגדלנה בהדרגה.

כל היום. מן הבקר עד הערב. עבד את עבודתו בשדה. וקרני השמש. הלוחטת בעת ההיא בחומה מאד. רסיון נופו. אשר לא הסכין בעבודה קשה כזאת. מצבו ומצב חבריו. התלויים על בליימתה. — כל אלה לא יכלו להגיאאו מעבודתו. עבודת־ספרך. אשר בעדה קבל פרנק אחד ליום.

העולם המסונק הזה, אשר לא ידע מעולם מחסור ועוני, אשר חי תמיד בעולם האצילות ולא יכול לבלות יום אחד מבלי קרוא בספר, — הוא עבד עתה כשכיר יום ולן על אחת מגבעות התול, בלי כר וכסות, בעת אשר המל ירד על הארץ ורוח קרה תעלה מן הים, ובגדיו רטבו ביום מן הוזה ובלילה ממל השמים . . .

ובכל זאת רוחו היתה עזה ומלאה-דכא, ויפח עוד תמיד רוח חיים ברעיו, אשר התענו אותו בכל תלאותיו ואשר כבר החל היאוש לבוא בקרבם, ויאסרו לברח מן הארץ הזאת.

בעת ההיא ראה והבין הלל, מה רב אשרו, כי אשתו שרה עומדת על יד ימינו לעזרתו ולחוק לבו בבסתין ובתקוה . . . היא לקחה חלק בכל עבודותיו וגם בכל דמיונותיו וחזיונותיו. היא בשלה והכינה מאכל בעד עשרים חברים אשר אכלו על שלחנם, היא היתה תמיד מלאה מחשבות רבות איך למצוא מזון לכל הרעבים האלה במחיר קטן, וגם אפתה לחם וגם תקנה להם בגדיהם וכתנותיהם, ולא ידעה מנוח בעבודתה הקשה, וגם כתבה והעתיקה מכתבי אישה, אשר היה עליו לשלוח להמון רעיו שבחז"ל, או לאלה אשר אך את שמעם שמע כי מאוהבי ציון הם.

ומה נרלה שמחת הלל בכל פעם אשר קבל מכתב תנחומים מאחד מרעיו היושבים במשכנותיהם בארץ מולדתם, מכתב מלא תהלה לעבודת "החלוצים" ותקוות טובות לעתידותיהם, ולפעמים . . . גם איזה שקלים להחיות את בני העניים אשר באו לארץ השוממה הזאת בתוסרי-כל.

XVII.

בין רעיו אלה אחד היה נוסין אשר חש בנפשו את כל התלאה אשר הביאו על נפשם החלוצים האלה, אשר נרבה רוחם אותם להניח אבן היסוד לבנין נעלה בכוחותיהם המעטים והדלים, להלחם נגד כל המכשולים הרבים והעצומים בלי כל נשק, וזלתי אומץ רוחם לבר. לכן נשבר לבו בקרבו בקראו את המכתבים האלה, לכן ראבה נששו לשמוע אנקת הגבורים האלה, אשר חרפו נפשם על הרעיון, ברעתו כי קצרה ידו מהביא להם עצה ותושיה וכי העזר הגתון להם הוא כמסה בים הגדול . . .

ומחשבות שונות הרעישו את לבו מאד... הוא, אשר בתור סניגור בבית המשפט הסבין לנתח כל ענין וכל מעשה לחלקיו ולבקש תמיד את הסבות והמסובכים המסובכים יחדו, — הוא ידע ודבין כי כל מעשה אבן-ספיר וחבריו יסודתו רק דמיון עז ונעלה, חזון אנשים בעלי-נפש אשר יחם לבבם . . . הוא התבונן, כי לא זה הדרך להביא תשועת ישראל, כי עוד העם רחוק מן הרעיון הזה ואדירי הכסף לא יחשבוהו לשים לו לב, ועוד המלאכה רבה פה — לדבר על לב כל העם ולתננו ברעיון נשגב, למען לא יהיה כל המעשה רק כמנסות חיל מפני אויב, אשר יברח איש איש לבדו וידאג רק לנפשו, ואין סדרים במערכת, ואין תכלית ברורה לכל אשר הם עושים.

לכן דאב לב נוסין מאד, כי חש את רסיון כחו לעשות דבר גדול ונכבד לשוכת רעו הלל ולשוכת הרעיון כלו... לפעמים בעת בוא מכתב מאבן-ספיר, מכתב מלא קריאות גדולות בהתפעלות הנפש, כדרכו, — היה נוסין מתעורר ממחשבותיו ומחליט בלבו לעשות דבר מה בפועל. אז היה הולך לראות את חבריו ואנשי ברייתו, לדבר עמם.

להגיד להם משעם, בעמדם מנגד לצרת אחיהם אשר מסרו נפשם על קדושת הרעיון... אבל אחר כן היה שב וחש בנפשו, כי לא כן הדברים אשר ידבר, כי לא מזה תצא ישועת עמו...

לרוחתו עמדו לו לעזרה גם כִּי-ניטל וגם כִּי-חיים ועוד תלמידים אחרים אשר נאספו לעיר הבירה אחרי ימי הקיץ. הראשונים, אם כי אמריקא היתה משאת נפשם ותשוקתם, נתנו ידם לנטיין, לבוא לעזרת אחיהם הנודדים בארץ הקדש, וירבו לדבר אל העם, להביא איש איש תרומתו ונדבתו מדי שנה בשנה או מדי חרש בחדשו לסובת העובדים בארץ פלשת.

הצער הראשון נעשה כבר על ידי אב־ן-ספיר ורעיו, בקנותם להם ככרת-ארמה. הם לא חקרו ודרשו אם ראיה ארמתם לזריעה ולנטיעה, ומה להם לזרוע ולנמוע, ואיך יעבדו את ארמתם, וכמה יהיו את נפשותיהם, ואיך יבנו בתיהם; הם ראו וישמחו מאד, כי אדמה יש להם, אחוזה בארץ הקדושה, אשר אותה יעבדו ואותה ירמיכו בועת אסם, אותה יהסכו לארץ פוריה ומן הסלע יוציאו תבואתם... והצעד הזה עשה רושם גדול בארץ הצפון, ויתחיל סער גם בין אלה הרבים, אשר עד הנה דברו בפה ובכתב על אדות מעשה ופעולה, ומאומה עוד לא עשו. עתה אמר להם לבם, כי עליהם לאסוף למצער אנורות, למען אלה העובדים התמימים והישרים.

וכה נוסדו אנורות רבות בערים שונות, וכראותן, כי בפעולותיהן הגפרות לא תעשינה תשיה, החליטו להתאסף יחדו ולהמתיק עצה, איך לאחד ולהגדיל כחותיהן, למען בוא לעזרת הגבורים הנלחמים על שדה ארץ אבותינו במתרגשה אשר בידם. גם נוסין הלך להאספה, ושם התודע לרבים מן הדורשים שלום ציון באמת והנחלים על שבר עמם בלב תמים, ויוכח גם שם, כי מעטים הם האנשים אשר התבררו להם מחשבותיהם בלבם וידעו אל נכון, איוזה הדרך המובילה אל המטרה...

— אדוני, אמר נוסין אל אחד הנאספים, איש זקן ידוע-שם, — אדוני, אתה קראת ראשונה בקול גדול, אשר הרעיש לב כולנו, כי על עם ישראל להביא לו עזרתו בעצמו ובכחותיו ולא יקוה לעזרת עמים אחרים. והאמנם זה הדרך אשר בחרנו לנו יביא לנו תשועה?

— יקירי, השיב לו האיש באנחה גדולה, — אני אל גרולי ישראל פניתו בדבר, אבל אזנם אמומה משמוע קול דברי אמת; אני לא אל העם דברתי. אמור אמרתי בלבי, כי ראשי ישראל יבינו וישכילו את דעתם לעמם האומלל, אבל המה פנו לו ערף, באמדם בלבם, כי הימים הרעים יעברו ולא ישובו... והעם רואה את הרעש, שומע את הדברים הנשגבים אשר ידברו אליו עתה, ויתלהב ויקרא: נעשה ונשמע!

— סדר ומשמר נבקש לנו, הוסיף הוקן, — אבל מאין נקחם, אם כל חיינו הם בלא סדר ובלא משמר, אם אין דרך אחת וחמץ אחד לכל בני העם?... הנה גם סה נראה רק בלבול הרעות ונשמע שפלות כל המפלגות... מרכו אחד לכל העם בקשנו — ולו גם מעבר לים האוקיינוס — אבל העם השיב לנו כי אך מרכו אחד יש בלבבו, והוא — ארצו הקדושה... למה לו לחקור ולדרוש מרות הארץ, למה לו לשאל אם אפשר להתישב שמה עתה? הן מנעוריו תנח להאמין, כי ארץ טובה היא, ארץ זבת חלב ודבש, ועיני ה' נשואות אליה יומם ולילה...

— אבל עלינו — ענה נוסין — הלא החובה לשים לב אל כל המכשולים העצומים והרבים אשר על דרכנו, אשר רק כח נעלה ונשגב יוכל להכניעם...

— כן, המעצורים רבים וגדולים מאד, וככל אשר יראו המעצורים יותר, כן ימעמו הבאים אל הארץ מהמון העם, ולא ישארו לה כי אם אנשים כביריירות, אשר לא אשר לנמשם יבקשו שם, כי אם רעיון נעלה הנסתר מעיני ההמון... הגבורים האלה אולי יסלו ולא יקומו, אבל פעלם ורוחם לא ימותו, ובקדם גבורתם ימשכו גם רבים מאלה אשר עתה יעמדו מרתוק... אמנם, יקרי, רחוק, רחוק מאד מאתנו התוף אשר אליז נשא את נפשו, אבל לעם נודד זה אלפי שנה גם הדרך היותר רחוקה לא תוכל להיות ארוכה ביותר... הן את הרעבים לא נשביע לחם, את כל הערומים לא נכסה בגד, את רכוש השודדים לא נשיב ואת העניים והאביונים לא נעשיר בכסף וכוהב... לכן ילכו להם כאשר ילכו, איש לעברו ואיש לסנתו... והמעשים, המיכשירים להקריב את נפשם על מזבח הרעיון, המה ישארו על משמרתם ויסיפו לעבוד עבודתם, — והם המה כהני העם ובחירי האומה... את היהודים לא נציל, אבל את היהדות עלינו להציל: היא, היהדות, תמצא לה בארץ אבותינו מרכז נאמן, יסוד קיים, והיו עיני כל ישראל נשואות אל המרכז הזה, וכלם יבינו וישכילו, מה רב ערכו לקיומנו וחייירותנו. כי בלב כל איש ישראל נפוצה והאהבה להיהדות, גם בלב אלה אשר בכל דרכיהם יתאמצו להראות, כי זהה היא להם ולרוחם... זו היא מטרת הישוב החדש וזה כונו לתחית עמנו...

ליסר מרכז ליהדות! — חשב נוסין בלבו, — הנה היא לפנינו, התשובה הנכונה על שאלתנו הגדולה: מה לעשות? — כן, הזקן הזה מצא את אשר בלבבנו באמת. גם אני בחזון ראיתי לפני את הרעיון הזה, אבל לא מצאתי את המלה הנכונה, לבטא בשפה ברורה...

ופני אז היה הרעיון הזה ממלא כל לבו, ובכל עת מצאו השתרל לפרשו ולבארו בחסם לב וכמאמרים נמלצים לכל בני הנעורים באספותיהם ובאגודותיהם בפה ובכתב. אבל רק מעטים היו אשר הקשיבו לקולו ויבינו לרעו... ולא רק בין בני הנעורים, כי אם בכל פנות העם רבתה המבוכה, וסירוד הרעות הלך הלך וגדול. כל מה ממלל, כל לשון חביע וכל איש קורא: מה לעשות? מה לעשות? ותשובה אין...

XVIII.

בתוך המבוכה הרבה הזאת, אשר רכאה את רוח נוסין מאד, מצא לו לפעמים מרעע ומנוחה רק בתורת רבורה רחלן.

הוא כבר השליטה חק למדה בבית מדרש המדעים, אבל אחרי ימי הקיץ שבה לעיר הבירה, ותבוא בחברת בני הנעורים ותקח חלק באספותיהם ואגודותיהם, ושמה התקרבה אל נוסין ותאהב להרבות שיחה עמו, ולעתים קרובות היתה באה גם למעון סבירה זה, לקחת מאתו ספרים למקרא או למסור לו איזה ענין נחוץ מעיני אנדחתם.

דבר החנוך לקח עתה לבות נוסין ורבורה רחלן, ויהיו בעצה אחת להניח אבן היסוד לחזק העם ברוח היהדות, ולמטרה הזאת יסרו אגודה מיוחדת.

ורבורה ואחת מרעותיה לקחו להן כשבע ילדות ותלמדנה אותן לשון וספר, חשבון וידיעת העולם והמבע, וגם ספרו להן ספרים מחיי בני ישראל, על דבר אבותינו הקדושים, על נביאנו ועל ארצנו.

וירבו האבות לרביא לבית רבורה את ילדיהם, ורבים נכונים לשלם במיטב כספם להמורות האלה, לכן באו גם עלמות אחרות לעזרתן, ואחרי כי צר היה מקום מעון רבורה לכל הילדות, לקחו גם עלמות אחרות מספר ילדים לביתן, וכולן מלמדות בסדר אחר, על נביאנו ועל ארצנו.

ובכל שבוע ושבוע תתקבצנה המורות להתייעץ ולדרוש על דבר הלמודים, סדרם ותכניתם. גם הסיסו ללמוד בעצמן, להשלים את ידיעותיהן בשפת עבר וברברי ימי ישראל ובספורי התנ"ך, למען יוכלו לעבוד את עבודתן כראוי. ורבות מהן נמרו בלבן להשתלם בדרכי החנוך והלמוד, למען לכת אחרי כן להערים אשר שם בני ישראל נחתים, ליסר שמה בתי ספר מתוקנים ולהרבות תורה וחכמה בין ילדי ישראל.

ונוטין היה מאושר במעשה הזה, כי ממנו קוה תוצאות גדולות לעתיד, לכן תורתו לדבורה היתה גדולה מאד, כי היא היתה הראשונה אשר התמכרה אל הרעיון הזה, השמור אתו בלבן, ותוציא אותו לפעולת ידים בשום שכל, וגם עמדה בראש כל העלמות המבקשות דרך החנוך ולעצתה תיחלנה תמיד.

אך מעט מעט התחיל להביט אליה לא רק בעיני תורה וברכה, ורגש אחר חש בלבו בכל עת ראותו את פניה ועיניה המפיקות יגון ותום. רבות פעמים, בשבתו במסכת רעיו והיא וחברותיה אתם, לא נרע עיניו ממנה והאזין לדבריה, אשר דברה בסוב מעם ושכל. הרגש החדש הזה, אשר לאט לאט לקח את לבו ונפשו מאד ומיום ליום גבר בו ויוקד בו כאשיתמיד, הביאהו גם במבוכה. וישאל לנפשו: היש לו הצדקה לבקש קרבתה וגם אהבתה? היוכל להביא לה אושר? הן הוא הסכין להיות בודד בחרו או לבלות עתו באספת חכמים או באגודות בני הנעורים, להנחותם הדרך בה ילכו להביא תשועה לעמם. ויש אשר יעלה בלבו רעיון אחר וירעיש מורשי לבבו: היש לו הצדקה לתת לבו ונפשו אל עלמה תמימה, אם פעם בחייו — אף כי אך כמעט רגע — באה בלבו אש אהבה אחרת ותמננה פנים אחרים תרחף לפניו?

גם עוד סבות מעציבות הניאו אותו מלדרוך אחרי אשרו אשר ראה בחזון . . . מכתבי אבן-ספיר האחרונים העציבוהו מאד, כי היה בכל צרה הוא ואשתו ורעיו. אתחלתם לא נתנה להם את יכולה, והמה יושבים באהלי קרשים כימות הסתיו, בעת אשר הגשם ירד על הארץ והרוח הקרה תגשב תמיד . . . ובעת ההיא ילדה לו שרה בן, באהל על פני השדה, בין רכסי ההרים הרמים ונקי הסלעים . . . אמנם שמחו מאד הלל ושרה על בנם זה, ויקראו אותו מנחם, לאמר: זה ינחמנו מעצבוננו ומרגוננו, ויסעו עץ על אחותם על שם בנם. ובמכתבו לנוטין אמר אבן-ספיר, כי יקוה אשר גם הבן וגם העץ יגדלו ויפריחו על אדמתם. אבל מבין השירה הזאת נראה היה גם רעבון ביתו ורעבון כל בני תבורתו, וגם היאוש החל לבוא בלב רבים מהם, ויעזבו את המערכה ויברחו מי לארצות המערב ומי לאמריקה ומי גם לארץ מולדתם . . . והמצב הזה הכריח את נוטין לבוא תמיד בדברים עם האגודות החדשות, אשר כצמח השדה צמחו על פני מרחבי ארץ מולדתנו, אך רק לעתים רחוקות הביאו ברכה במעשיהם.

מלבד זאת, גם השמועה על דבר אלכסנדר ענגלשטיין דכאתו מאד, כי אמנם הסיר אלכסנדר ענגלשטיין כל "מכשול" מדרכו, על אף אביו ועל אף אבי עתליה, אשר לא חסן להתחתן עם יהודי אסילו עשיר ומומר. הנאהבים והנעימים השינו מסרתם, ועתה שתי מצו מכוס האושר והתענוגים תחת שמי איטליה המבורכה על חוף הים, אשר שמה שמו פעמיהם אחרי תנותם.

בימים ההם חלה נוטין מחלה אנושה, מחלת דלקת הריאה, כי צגה אחותו בצאתו מבית המשפט. ויהי מוטל על ערש דוי, ואיש ממיודעיו לא ידע ממחלתו.

אז חש בלבו את הדומיה האיומה אשר סביבו ואת הבדידות אשר בה הסגיר את נפשו . . . ומה גדל תמהונו, כאשר ביום השלישי לחלו באה אליו דבורה ותאמר בפנים

עצבים מאד, כי ידאב לבה על אשר לא ידעה עד היום את דבר חליו, וכי לא טוב הדבר אשר לא הודיע לה כזאת.

— רעותי הנכבדה, איך יכלתי להרהיב עז בנפשי? ומה תוכלי עשות סה? —
 — להיות. אחות רחמניה, אדוני, ענתה לו. — ועתה אבקשך לשום מחסום לסף, כי בודאי לא טוב לך לדבר הרבה. . . ואני שלחתי לקרוא עוד הסעם את רוסאך... ביום ההוא התגברה מחלתו והקדחת העיבה את רוחו ותפרוש ענן על מחשבותיו, ולא ראה ולא ידע מאומה מכל הנעשה בביכותיו. וכאשר סקה את עיניו — וירא והגה הוא שוכב במסתו, והוא חש ליאות ועיפות בכל עצמותיו ואין בו כח להרים ראשו. ולגרו שני עלמה עצובת-רוח, ועינים שחורות מלאות דאגה ותונה מביטות אליו. סתאם זכר את אשר אותו וגם זכר את הפנים האלה ויפתח את פיו ויאמר בשפה רפה:

— דבורה הנכבדה! האם כה ארכה שנתי? . . . ואת עוד נשארת בביתי. . .
 — ברוך ה'! אמרה דבורה ברנש וברמעות על עיניה, — ברוך ה' אשר הציל את נספך מרדת שחת. . . עתה נצלת. . . אבל עליך לשכב במנוחה. . .
 — ארכה מאד שנתי — אמר נוסין, — האמנם גם חצי הלילה הגיע. . .
 — עוד מעט ועלה השחר, השיבה דבורה; — זה לך היום הששי כי חלית מאד והיית מפרפר בין הדיים ובין המות. . .
 — ששת ימים?

— רב לך לדבר, שכב במנוחה, לא אוסיף להגיד לך דבר, — ותקח את השמיכה ותשימה על שכמו.

הוא הביט בעינים סקוטות על העלמה אשר ישבה לפניו, מעט מעט שב אליו כח זכרו ויכן את אשר עשתה דבורה. . . הוא הפין לסנות אליה בדבריו, להגיד לה את רחשי לבו, להביע לה את תודתו העמוקה, אבל היא שמה ידה על פיו ולא נתנה לו לדבר. אחרי כן הביטה אל מורהיהשעות אשר על השלחן ותתן לו מעט שקר-מרפא מן הכף ותמח את הזעה מעל פניו, ותשב אצל מסתו ברממה, וגם הוא שכב וירדם. הרוסא, אשר בא בבקר לראותו, שמח מאד על התמורה, ויאמר כי עברה הסכנה. — האם כה נברה מחלתי? שאלהו נוסין, בפתחו את עיניו, ולא חש עוד רפיון בנוסר כבליל אתמול.

— הוא עוד ישאלני אם נברה מחלתו? הלא לסתח המות רבצת — אמר הרוסא, ויצחק בקול רם. . . עליך, יקירי, להודות לאחותך, אשר לא משה ממסתך כל הימים האלה... — לאחותי? . . .

— כן, להעלמה הנכבדה הזאת, אשר אמרה לי כי אחותך היא. . . אבל עתה, יקירתי, סנה הרוסא לדבורה. — גם עליך ללכת לנוח, אם לא תחסי כי יקום אחיך ויכלכל מחלתך, אשר תבוא עליך אם לא תתני לך מנוחה אחרי העמל הרב. דבורה קראה למשרת ותאמר לו דברים אחדים אשר לא שמע נוסין ותמהר לצאת מן החדר מרם הספיק נוסין לקרוא אותה ולהביע לה רגשותיו. . .
 אבל כאשר הונח לו ביום השני, והוא באה לחדרו ותמצאותו יושב נשען על הכר במסתו, — אז לקח את ידה, ורמעותיו ננזות מאין הפתה, וישקנה מכלי דבר דבר. . .
 גם דבורה לא הצידה דבר, אך צחק ואשר אין קץ רחף על פניה, ועיניה הסיקו אהבה בלי מצרים. . . (עוד יבוא).

סמולנסקין בתור מספר.

מאת ר. בריונין.

א.

אם רוצים אנחנו לחרוץ משפט נאמן על כשרונו של סרץ סמולנסקין בתור מספר, אז לא די יהיה לדון עליו על פי אחד מספוריו וחזיונותיו; באופן כזה לא יהיה משפטנו משפט נאמן מכל צדדיו. כדי להכיר את סמולנסקין המספר עם כל מעלותיו ויתרונותיו ועם כל חסרונותיו ומגרעותיו, צריכים אנו לקרוא את כל ספוריו הגדולים והקטנים, כי בכל אחד ואחד מהם התגלה רק חלק מכשרונו הספורי של סמולנסקין, רק קיום אחדים מתכונתו המוסרית או הפיוטית. ורק אם נחבר ונצרף את כל הקיום הספוריים האלה קו לקו, שרשום לשרשום, רק אז תצא לנו תמונתו השלמה בתור מספר, בכל אורה וצללה.

ספורי סמולנסקין עושים עלי עתה את הרושם המחד והנשגב שיעשה עלינו סלעי־מדברי. בסלע מדברי יש חנוים ונקיקים, יד אומן לא חלו בו ועקבות העבודה והתרבות לא נכרו עליו, ובכל זאת ירהיב את עינינו בבקיעיו ופראציו וירומם את נפשנו בפראותו עצמה. אם נקרא ימים רבים בספריות העמים ונתרגל בספורי־המופת של נאוני הרוח, המעובדים ומלוששים כל צרכם, ואח"כ נשוב לקרוא ספורי סמולנסקין, — אז נרגיש בלבנו מעין אותה ההרגשה אשר בלב הבא מארץ נושבת, מארץ תרבות, השכלה ועבודה, אל ארץ־פראים, במקום אשר כל כחות המבע נרדמים ואיש לא העירם; סגולות הארץ, אמנם, רבות וקרות הנה, אך איש לא השתמש עוד בהן. כל קורא ספורי סמולנסקין בשום לב יזכה, כי כחות כבירים היו צפונים בנפש המספר הזה, אבל הכחות האלה היו כל ימי חייו במצב התרדמה, ואם השתמש בהם לפעמים — השתמש רק לרעתו, כי הם משלו בו ולא הוא בהם. כשרונו הטבעי של סמולנסקין היה מססיק למספר אירופי בן תרבות להרימו על ולתת את חנו גם בעיני קוראים שמעמם הספרותי מתונן ומסונק, בעוד אשר ספורי סמולנסקין יוכלו להחשב בעינינו כיום רק כמצבה חיה לכחות יוצרם אשר עלו בזהו.

לא אתרחק, כמדומה לי, מן האמת, אם אומר, כי הכשרון הספורי של סמולנסקין היה מורכב מיסודות המורח והמערב גם יחד, אולם היסוד המזרחי, השמי, התגבר בו. בחיי בני עמנו אנו רואים אחד מסלאי המבע היותר גדולים: הוא הפלא אשר יפליאונו הזרעונים המונחים קבורים במעבה האבן או בכפי חנומי מצרים יותר מאלפים שנה, ובכל זאת לא ימות בהם כח הזריעה והצמיחה. הצמחים האלה, אם יוציאים מאפלה לאור, מסוגלים עוד גם כיום לחיות ולהשתגשג. כל ימי התהלך ישראל בגולה

היו תנאי חייו כאלו מכונים להמית בקרבנו את רוח השירה, הרגש וההתפעלות. המוח והמחשבה היו והתפרנסו על חשבון הלב והרגש. בדברי נביאינו וחזונו, המלאים יפעת נצח והוד עולמים, התאמצו להכניס הלכות יבשות, רמזים כהים או סודות איומים. כן נתיבש בנו, בימי נלותנו, לשד-החיים, כן נדף מקרבנו רוח החזיון, נתמעט ונחלש בנו כח היצירה הפיוטית, וכנפי דמיונו הלאומי הלכו הלך ורפה, ואז גם נולד על ברכנו הפתגם: "חכם עדיף מנביא". אולם, לאשרנו, נשמר עוד ברוחנו הלאומי החנוט צמח נפלא אחד, הוא התניך, אוצר השירה, הרגש וההתפעלות, והוא היה לנו כסם חיים. החיים המרים והאיומים, היבשים והדלים, מלחמת-הקיום הקשה, היו קצרי-כח להחריב לגמרי את מקור הרגשות אשר בלב העם הזה ולהמית מיתה נמורה את השארית הדלה של רוח החיים אשר עוד הסתתרה במחבואי נפשו.

יהיה לנו סמולנסקין לאות ולמופת. בך-עוני, צמח-הגלות הזה, גם בהיותו נער רעב ללחם ומתגולל באשפותות בתי-היישיבה, גם בהיותו, בימי עמידתו, שקוע בין מצולת הדלים, גם אז היה לבו מלא שירה, הרגש החי היה פועם בכל עורקיו ואוצרות דמיונו היו מלאים תמיד חזיונות ויצורים. וסי הדליק את נר האלהים במחשבי הנפש של בך הישיבה העוזב הזה, מי הגביה ואמץ את כנפי דמיונו וימלא את קרבו פרחי השירה? את הפלא הזה עשו כתבי הקדש, אשר מספרנו הגה בהם מילדותו ועד יום מותו, והם המביעו את חתמם ורשומם עמוק עמוק בתכונתו המוסרית, באופן השקפותיו ודעותיו.

בהספור "שמחת חנף", הוא הספור הראשון אשר כתב סמולנסקין, רצה להוכיח, כי המלם וסופים, יצירי שקספיר וניסה היותר נעלים, לוקחו מכתבי-הקדש: המלם וסופים הם הם קהלת ואויב במהדורה חדשה ובשנוי הסגנון לפי רוח הדור. השפעתו העצומה של התניך על סמולנסקין היתה גם הסבה הראשית, כי לא הביט על היצירה הפיוטית כעל תכלית בפני עצמה, משוררי יון ורומא התפעלו מהגבורה והיופי כשהם לעצמם. לא המסר כי אם הכח, לא הטוב כי אם הגוי עוררו את מיתרי כנוריהם ורגשותיהם. לא כן נביאינו וחזונו. הם הביטו על עצמם ועל תעודתם כעל כלי-מבטא של שופט צדק; הם קראו מלחמה על התקפים העריצים ויהיו לסף להחלשים, להנכנעים ולהמדוכאים. לא גבורה ולא יופי, כי אם טוב וצדק, ענוה ומשפט היו משאת נפשם. ורוח נביאינו החדה גם את סמולנסקין המספר. בכל ספוריו אשר כתב לא היה מתאר את היופי והמכוער, הגבורה והרפיון, כי אם את האמת והשקר, הצדק והעול. הוא ברא לו במתכון חבל יצירים, למען ינודו במעשיהם, ועוד יותר בשיחותיהם ובוכוחיהם הארוכים והממושכים, את דעתו של המספר בעיני הלאום, בעיני הצבור וכו'.

סמולנסקין לא ידע ולא הרגיש את המרגדה העמוקה או את היופי המיוחד אשר בהמעשים שכל יום, את הסתירות והנגודים העצומים אשר במהות החיים עצמם ובעומק פנימיותם; סמולנסקין לא ידע לתאר את התפתחותה של האישיות, את התרוצצות הכחות הרחצים בתוך הנפש מבפנים; לכן, ברצונו להגדיל ולהעמיק את רשם ספוריו בלכות הקדורים, היה משתמש בארבע מיתות בית דין ובכל המכות והיסורים, הפגעים והמזוקות, לענות, לסגף או להמית את יצורי דמיונו. אלה מנפשותיו מעבירים מאכלת על צווארם (נר, אבשלום בהתועה), אלה קופצים המימה (יוסף האב, אשת אחירע בהתועה), אם המשוררת ביללת הרוח, זאת קופצת מחלון ביתה (המשחקת בנאון ושברי) ואלה ישימו קץ לחייהם או לחיי אחרים על ידי קנה-הרובה ועל ידי סם-המות ועל ידי מיתות משונות אחדות. וכל המיתות האלה אינן באות כתולדות מוכרחות מחיי הגהרגים והמומתים בידי

עצמם או בידי אחרים. המיתות האלה באות לשלח פתאם כחתף והן מתנגדות לתכונת המאבדים את עצמם או את אחרים לדעת. המיתות באות לרוב בספורי סמולנסקין אם להאדיר את הרושם, או מאשר המספר לא ידע מה לעשות ביצורי רוחו ובמה ישלים את ארח חיים, לכן יספר בחוקריד את חיתם וחוט הספור בבת אחת. תחבולה קלה ופשוטה.

הכחות הפועלים והלחמים בעולם החזיונות אשר ברא סמולנסקין בספוריו הם: אהבה, צדקה, ישר, צניעות וחסד מצד זה, ואונם, כפיה, פתוי, מעל, קנאה, נקמה, שנאה, אהבת-בצע ועושק מהצד השני. אולם צדקת נפשותיו היא צדקת השוק, צדקה נסה וצעקנית, אשר נקיי הדעת חזיה-נפש יקצו בה. ישר נבוריו הוא ישר ההמון, קצרי הראות וקפני-המוח, חסדם חזיר יבש ואין בו לשד הרגשות עדינות, וצניעותם קרובה לסכלות ובערות. השנאה, הנקמה, הכפיה והמעל הם נוראים ואיומים, בצורתם היותר מנושמה. את המדרגות והגונים הרבים אשר בכל אחת המדות והתאות האלה, המובות והרעות, לא תמצאו בספורי סמולנסקין. ואף גם זאת, כי את הרגשות והתאות האלה הוא מראה לנו כשכבר נתבשלו, כשהן נמורות ונמלות, אבל לא נראה את צמיחתן והתפתחותן. אנחנו רואים את מלחמתן הכבדה, אבל לא את פנישתן הראשונה, נניעתן זו בזו, סכסוכיהן, התחלת נצוחן או השחקעותן.

החלק היותר גדול של חיינו במציאות עובר במחזות שאין בהם רציחה, כפיה, עושק והרג, אהבה בוערת או נקמה לוחמת, חסד או חסם, כי אם דאגות קטנות, משא ההויה, הרגשות שמחיות ועובדות. רמעותיו של האדם — אומר מאמערלינג — הן בימינו שתקניות, בלתי נראות לעין, כמעט רוחניות. וכן המה גם חסדי האדם וצדקותיו בימינו. אולם סמולנסקין לא יתאר את חיי החולין, חיי יום יום עם רבבות קטנותיהם, את החיים הפשוטים, הממשכים, הבלתי-צבועים וכתולים, שיש בהם רנעי עליה וירידה מוסרית, רנעי שמחה עוברת ויגון עוקץ. סמולנסקין רואה את מראות החיים בכלליותם ולא יראה את הפרטים, את חלוסי הצבעים ומשחק הגונים הדקים; מתוך הרעש והשאון אשר בשוק החיים לא יורש את העומק אשר בהם. לכן גם נקל היה למספרנו זה לכתוב את ספוריו על מהרת השפה התגכית ולא הרגיש מעולם חסרון במלים ומבטאים. אילו היה מתאר את מראות החיים כמו שיראם בעיניו עצמו, אילו היה מבקש את הקיום הדקים והשרמטים המיוחדים אשר במראה, או היה מרגיש בלי ספק את הדחק והלחץ שבשפת כתבי הקדש, בבואה לתאר את מושגי בן דורנו, ועל כרחו היה בורא לו מלים חדשות וניב חדש.

סתם רומא מרמא את המחלה, ורומא חכם מרמא את החולה; מספר בעל-מלאכה מתאר את האהבה או את השנאה. אולם מספר אמן מתאר את האהבה או את השנאה. כי כל איש אהב או שונא על פי דרכו וסגנונו המיוחד; לכל אחד ואחד מאתנו יש מקדש מיוחד, יוסי מיוחד ומוסר מיוחד. גם סמולנסקין היה סתם-מספר, אם כי היה בעל כשרונות מצוינים, לכן היה מתאר בספוריו את האהבה ולא את האהובים, את החמאים ולא את החוטאים.

ב.

הספור אשר הרמס סמולנסקין ראשונה הוא, התועה בדרכי החיים. קשה מאד לתאר לנו עתה בדמיונו את הרושם העז שעשה הספור הזה בזמנו על הקוראים העברים.

קראנו מצאו בספור הזה ציורים, תמונות וחזיונות, חלופי המראות ושנויי המקומות, דברים המשעשעים את הלב ומרהיבים את הנפש. דברים המעוררים שחוק ודברים המעוררים בכי, מליצה וגם הקירה, — הכל, הכל מצאו בו. הספור הזה הוא היותר גדול בכמותו בין כל ספורי סמולנסקין ובין כל הספורים המקוריים אשר בספרותנו. "התועה" יצא בארבע מהדורות, חזיון שלא היה כמותו בספרותנו הספורית, והוא הספור היותר מסורס בין הקוראים העברים גם כיום.

סמולנסקין בעצמו מעיר בפתח דבר' להמהדורה השניה של "התועה", כי "הספור הזה הוא כמעט הראשון בשפת עבר אשר מצא מסלות כמעט בכל קצוי ארץ; מכתיב עתים רבים וגדולים באירופא ואמריקא דברו אדותיו הרבה ויהללוהו, אבל התהלה הזאת כאל נחשבה בעיני מול התהלה הנאמנה אשר הראו בפועל הקוראים והקונים, וכמעט אין איש אשר יקרא בשפת עבר אשר לא ידע אותו ואת מיכר'.

יוסף היתום מעיר מדמנה מספר בארבעת חלקי "התועה" את תולדותיו ואת קורותיו מילדותו, עד יום מותו בידי שודדים שהתגמלו על בתי ישראל. נתבונן נא היטב אל הספור הזה, שלא לבד סמולנסקין בעצמו חשבהו כל ימי חייו להטוב והמבחר שבספוריו, כי אם גם אחדים מהמבקרים החדשים יציגוהו למופת למספריו הצעירים. אם ננתח את "התועה" לחלקיו ונחדור לרוחו, או גם נבין לרוחם של רוב הקוראים העברים ולטעמם הפיוטי, סמולנסקין שם בפי יוסף, המספר את כל אשר עבר עליו, את הדברים האלה: "הגני כתב תולדות חיי! יען מה? יען לבבי יחשוב: לסקוח עינים עורות לכל יפלו במהמורות כמו נוקשתי נפלתי אני וגמלתי בעור שני, למען הודיע להולכים ברכי החיים כי מצודות וחרמים פרושות ליד מעגלם וישמרו רגלם מלכר' ("התועה" ח"א 2). ולא לבד ב"התועה" כי אם גם בכל הספורים התגלה סמולנסקין בתור מספר.

העתים, בתור ספיף, מציח ולוחם נגד הבערות או נגד שונאי ציון. הסופר שבו היה מתאמץ להמית את המספר שבו. ואם לפעמים תתעורר בו נפשו הפיוטית כרב כח לאמר שידה, הנה בו ברנע יתגבר עליה סופר-העתים ויטביעה בים של מלים. הרפים אשר סמולנסקין היה בהם רק מספר ופייטן לבד יפעלו עלינו עוד היום בימים וברוח-הפואזיה האמתית שבהם. אולם הדרשנות, הליצנות והדברנות, המטלאות את ספוריו, מעוררות בקרבנו רק חמלה להמספר בעל-הכשרון. הפואזיה פועלת ומשפיעה על נפש האדם שלא כמתכון; הפואזיה חסצה רק להיות ולא לפעול; אבל הדברנות יודעת כי קצרת-ימים היא, והיא חסצה על כן רק לפעול ולהשפיע לפי שעה. האומנות נובעת מעצמיותו של האדם ושואפת אל הנצח, לכן גם תחיה נצח; הדברנות היא ילידת הרגע, עבר הרגע — במל כחה. הפואזיה היא נכבי ים החיים, והדברנות היא רק כקצף על פניו.

סמולנסקין היה מכנים — לפעמים בדוחק גדול — בכל ספוריו כונות ונמיות ידועות, וכל הנפשות, אשר הוא מציאן ומביאן על הבמה, נראות כאלו נבראו רק בגלל אחת הכונות. והנה עלי להניד להקורא, כי אין אני מסכים לדעות האומנים והמבקרים האחרים על המספר להכניס איוז כונה ונשיה בספוריו. לפי דבריהם, כל מנמה ידועה וברורה פוגמת ומקלקלת את האומנות הנקיה. אבל לא כן הוא. כל מספר, גם מן המבעייס הקיצונים, יש לו מנמה ונשיה ידועה בספוריו, אם מדעתו או שלא מדעתו. כי אחרי אשר המספר, יהיה מבית-מדרשו של מי שידה, בחר בחומר ידוע לספוריו, בחמר זה ולא באחר, הלא יש לו בזה, עכ"פ, כונה ידועה, בין שהיא ברורה כל צרכה בעיניו או בלתי ברורה כל כך. ההבדל בין המספרים המבעייס, המתאמרים כי הם

מתארים את המציאות כמו שהיא בלי כחל ושרק, בלא נמיה וזה וכונה ידועה, ובין המספרים המודים במנתם ונמיתם. — ההבדל הוא, לפעמים, רק בזה, כי הראשונים מנקרים באשפה ומוציאים משם חמר מנואל לספוריהם, והאחרונים בוררים להם חמר יותר נקי, אבל הצד השווה שבהם, כי אלה ואלה רואים ומתארים את הדברים לא כמו שהם בסני עצמם, כי אם על פי אותו הרושם המיוחד אשר יעשו עליהם, לפי מזגם ותבונתם המיוחדים להם. כל אחד ואחד מהם רואה את החיים בעיניו הוא ונותן להם דמות בצבעיו האהובים והמיוחדים לו.

מעות היא, לפי דעתי, בידי האומרים — אף כי בין האומרים האלה נמצא גם חכם גדול כוואנרט — כי היצירה הפיוטית האמתית היא עונת ויוצרת מבלי כל מחשבה תחלה ומבלי כל תכנית-קדומה. קשה להבין במה הורע כחו של הספור אשר יצרו בראשו במחשבה תחלה ויצפין בו רעיון ידוע — אם אך לא ידק הרעיון למהלכו המכעי של הספור — אשר יחיה את גולמו כאשר תחיה הנשמה את הגוף; במה יגרע ערך האומנות הנעשית בחכמה, בחשבון וברעה צלולה ומיחשבה, מערך האומנות הנעשית ברצון עז, שלא מרעה ובלי כל ממרה ותכלית. נבא ולא ידע מה נבא — דבר זה עוד אפשר להבין, אבל ספר ולא ידע מה ספר — דבר זה לא יצויר לחרש-חכם בימינו.

ובכן אינני אומר לבטל את כשרונו הספורי של סמולנסקין בכח אותן המענות של המבקרים ממין הנוצר, על שעשה את ספוריו לכלי מבמא לרעיונותיו ולמחשבותיו על עמו, ועל שלא אהב את האומנות דוקא לשמה. יודע אנכי, כי גם המספר בן הוא לעמו ולדורו, ואין בכחו, גם אם יתאמץ, להיות בן תורין ולהבטל ממלחמת הדעות אשר ילחמו בני דורו ובני עמו. חרש חכם, שהוא עם זה גם חושב ומרגיש, לא יוכל בשום אופן להשאיר בתוך החיים הזועפים כצופה ומביט בקור-רוח. אבל אם אינני מאשים את סמולנסקין על שהיה מספר, בעל-בחינה, הגני קובל עליו על כי רוב היצורים בספוריו הם גלמים בלי רוח חיים, על כי בריאותו בחיונותו אינן יפות ואמתיות, על כי צורותיו ממשמששות וצוירו כהים וחלשים, על כי נפשותיו מדברות רק ככל אשר ישם המתבר בספיהן ועושות ופועלות רק ככל אשר יצוה עליהן הסופר. היצורים של אמן אמת, המה כעולם קטן בסני עצמו, והמה חיים, פועלים ומדברים על פי חקים מיוחדים להם לכדם. הכשרון והרוח אשר עמדו לניזמאן לנלות את חקי תנועת כוכבי השמים, אותו הרוח עצמו יעמוד לחכמי חרשים לנלות את החקים הפנימיים של אותן הנפשות אשר הם מתארים. ונעלה הוא עולמו הרמיוני של האמן על עולם המציאות כי בהחיים העוזרים לשנינו בספור הגנו רואים בסקירה אחת את שלשלת הסבות והתולדות היוצאות מהן, הגנו רואים בבת אחת את הגרעין ואת העץ הצומח ממנו, את ראשיתן של עלילות היצורים, את אחריתן וסופן, וגם את כל המעשים והמקרים הנלוים והנמשלים עליהם בהעשותן. נימה אומר: ספור כתוב בידי אמן הוא כמורה שעות עשוי וזוכית, אשר המסתכל בו רואה את המחשים המורים מספר השעות, הרגעים והדקים, ויחד עם זה גם את תנועת הגלגלים והאופנים המניעים את המחשים שעל לוח-המספרים. לא כן סמולנסקין. נפשותיו, יצוריו וגבוריו לא יחיו חייהם המיוחדים והמוכרחים הכרח הגיוני, הכרח, אומנותי, כי המספר מניעם, מושכם ומטלטלם הנה והנה כפסלים אלמים, הוא מדבר בעדם והוא שופטם, הוא מהתל בהם, מיסרם או יגמול אתם חסר, בקצור — היצורים המה ברשות המספר ולא הוא ברשותם. מלאבצר אומר: המספר האמת, הוא בספוריו כאלוהים בעולמו

אשר ברא. אלהים מלא כל הארץ כבודו. ולית אתר פנוי מניה. ובכל זאת אין איש רואה אותו בעיניו. אין איש תופס אותו. כאילו אין מנהיג לבירה זו. כן גם המספר האמן מבריה את ספורו מן הקצה אל הקצה ורוחו מרחפת בכל שורה ושורה. אבל אין הקורא רואה את היד הרוקמת את כל העלילות האלה. אולם בקראנו את ספורי סמולנסקין. הגנו רואים את ידו בכל והגנו שומעים את דבריו אשר ישים בפי יצוריו.

אמנם, יש אשר סמולנסקין מתאר לפנינו את מחזות החיים לא כמסיף ומוכיח מעל הבמה, כי אם כפוטנורף (אף כי התמונה יוצאת מידו ממושטשה מעט ואיננה מדויקה כל צרכה). אבל הפוטנורף, יהיה גם החרץ שבתרועים, סוף סוף איננו יוצר ותרש-הכס. העתקה נאמנה מאיזו מטהות החיים. כמו שהיה עושה לפעמים סמולנסקין. היא מלאכה טובה. אבל לא יותר ממלאכה טובה. העתקה מן החיים. תהא גם מדויקה ונאה. לא יצירה היא. האמן בורא את נפשותיו ולא יעתיק מן החיים. חרש-הכס לא יתקן. לא יעשה מעשה-קוסם בלבד. לא יפלוט בדיוק את מראה עינו או משמע אוזניו. כי אם י ברא בעצמו ומעצמו. הנה, למשל, הפוטנורף מעתיק, על ידי מכונתו, דמות פרח. והנה הפרח המועתק שזה הוא בכל פרטיו ושרטוטיו לאותו הפרח האמתי, אשר אליו היתה המכונה מכונתה. אולם הצייר האמן אם יצייר פרח, לא יהיה פרחו זה דומה בכל הפרטים אף לאחד הפרטים האמתיים. כי אם יהיה בעיניו לסמל דמות הפרחים בכלל. הצייר האמן השיג את הצורה הכללית של הפרחים. כלומר את הקיום הקבועים והמצוינים שישנם בכל הפרחים. אם בגלוי או בסתר. מספר-פוטנורף אם יתאר לפנינו צלם דמות חבניתו של איזה אדם, אז יהיה האיש המתואר דומה בכל פרטיו לאחד האנשים החיים. אבל הוא ידמה רק לאותו האיש. לא כן מספר-אמן. הוא אם יתאר לפנינו את אחד האנשים. אז לא ידמה ולא ישווה לאיזה איש חי בכל פרטיו ודקדוקיו. אבל תמצאו בו קיום כללים ומשותפים לכל האנשים מטפוס ידוע. תמצאו בו את טבע האנושיות בכלל. יצורים אנושיים או. מטופסיים. ממין הזה אל תבקשו בספורי סמולנסקין. בין כל הנפשות הפועלות בספוריו לא תמצאו אף נפש אחת מישראל אשר תוכל להשאיר לאות ולמופת בספרותנו. בתור גופם חי וקיים. אמרתי נפש אחת מישראל, יען כי בני נכר כמעט לא באו בין יצורי דמיונו של סמולנסקין. ואם הועלו לפעמים על כמתו (כמו בהספור גמול ישרים ובמקומות אחרים בהתועה). אז השחית המספר את צלם ויעשם. את כלם — אכר או שר או סקיד — לנגבים ולשורדים. לשכורים ולנואסים. לצוררי ישראל ולבגדים. כן יתארו המספרים האנטיסמיים את היהודים בספוריהם הם.

ג.

אך נשובה נא לנתח את הספור. התועה ברכי החיים. מצד הגזרה והבניה. כלומר מצד הערכת החלקים וקשורם זה בזה. מצד השתלבות המקרים והתפתחות המאורעות. אין בספור זה לרוע. הספור האומנותי הוא כנוף שלם ומאוחד בכל פרטיו. אבריו וחליותיו. אם יחסירו איזה מהם או ישנו את מקומם, אז ישחיתו בזה את שלמות הנוף ויפיו. אם נדבר בשפת הבנאים, אז נאמר, כי ספור שכתבו חרש חכם הוא בנין מלא תפארת והוד ממסד עד התפחות. כל חלק וחלק בבנין כזה נעוץ איש לעומת רעהו וכלם מכוננים לתכלית אחת. כל המתבונן אליו יראה רק בנין נהדר אחד ולא קבוצת אבנים, מלפ ושיר. לא כן הוא. התועה. הספור הזה, כן ארכעה חלקים, מכיל מראות וחזיונות, רעיונות ומליצות, שאינם מוצרכים זה לזה כלל. חוש

הספור הולך ונפסק לרגעים וחוזר ונקשר בהרבה קשרים, קשר בתוך קשר. החלק הרביעי של „התועה" נספח אל הספור שנים רבות אחרי צאת המהרורה הראשונה לאור, ואיש לא הרגיש את חסרון החלק האחרון. כל הספור הגדול הזה הוא כבקעת העצמות שראה יחזקאל במראה.

יוסף מתחיל לספר את תולדותיו מעת היותו בן חמש שנים. אביו מת עליו עוד בהיותו בבטן אמו, וזאת האחרונה הלכה למנוחת עולם כהיות יוסף ילד קטן. אמו מספרת אתו שתי שעות לפני מותה, ושיחתה איננה שיחת נוספת, כי אם שיחת אשה הנוסעת ליום השוק. הנוסעת מתאנחת ושוחקת ומרבה לדבר בחשבון ודעת. יצורי סמולנסקין אוהבים בכלל להרבות להג בל כל מקום ובכל שעה, וגם בשעת יציאת נשמתם לא תעזבם תשוקתם זאת. גם הוקן ידידיה, אשר ארבעים שנה חי בכרידות נוראה, — גם העירי הוזה כותב שעה אחת לפני מותו מכתב ארוך לאחיו, מלא הניזונות ומליצות, על דבר אחד מבחורי הישיבה („התועה" חיב פרק „מות ישרים"). סמולנסקין בורר עיף רוב לבחוריו „מיתה יפה", אך לא טבעית. בעולם המציאות הגנו רואים, כי שכלם של הזקנים או הזקנות הולך הלך ורפה, מוחם הולך ורופס ואומץ לבם הולך ודל עוד כשרם יכבה זיק חייהם האחרון. גם הוקן ניוטאן, שבודאי לא היה בור, גם הוא כל זמן שהוקן נטרסה דעתו עליו מעט מעט, כדרך כל הזקנים. וידידיה החוקר־העקשן, אשר כבר יבש לשד עצמיו ויהי כחרס הנשבר, כצל־אדם, — הוא כותב מכתב, לפני עצם מיתתו, ברעה צלולה ומיושבת ובכח עלומים.

אחרי אשר מתה אם יוסף הובא היתום אל בית דודו, אחיעז העשיר. יוסף מתאר את מצב נפשו בעת ההיא: „משמים עמדתי על עמדי זמן כביר, כחלום הייתי בעיני, כי מעורי לא ראיתי עושר כזה, ולבבי המהיר לא ידע עוד ערוך את ערך האליל הזה אשר בעבורו יבלו בני חלוף ימיהם בהבל, ושנותיהם בים צרה, על כן נבהלתי ואירא מפניו, כמו לבי נבא לי כי אראה עין בעין את המלאך המשחית מנוחת בן־חלוף. . . מי יתן והיה זה לבב כל אדם, ולבבי אני עתה, כי או לא שבת שלום מהארץ, לא צרו איש את אחירו חרם. . . (ח"א 7)". במקום לתאר את רגשות היתום העני, שהוכא מאוהל דלים לחדרי דודו העשיר, ואת סערות נפשו הרכה, או את השתוממותו ומבוכתו, יתפלסף המספר וירבה דברים במלים, כאחד הבטלנים האמתים. הלילה הראשון לבוא היתום לבית דודו היה מלא זעזועות וחזיונות מעוררי שחוק. יוסף רואה חלום רע ונורא ויתן בקול: „אנא תושב לעזרתי! ויחרדו כל בני הבית לקולו ותהי הוטה בבית: המלמד התנגב לצאת בבהלה מבית הפבשלות ויתפש בירי הרוד, „וכרגע נשמע קול מכת לחי". בין כה וכה נקבצו וכאו כל גרי הבית לחדר היתום ויעלו נר, והנה: הרודה בתלבושת חזה אטנו, המבשלת עטופה בשמלת המלמד, וספה המשרת היה מנואל, כי בחשך שלח ידו בהמרקחה. . . אכל ולא מחה סויו. כשוך מעט הסערה בבית וכשוב אדוני הבית לחדר המטות, נגש המלמד אל ארון החפצים ויקרא מנוולוג ארוך מתובל בשברי פסוקים, וככלותו את דבריו, שבר בלאט את דלת הארון ויוציא כלי כסף וזהב למכביר ויגם בהחפזה להצדיק, להדות עלי פשעיו ולתת פדיון לנפשו, למען ישא עון חטאתו. כל המחזה הזה כתוב בטעמו של שטיר וקוראיו. עברה הבהלה הראשונה והנה בהלה חדשה: יוסף הובא אל החדר. החדר, כליו ופני המלמד מתוארים ברוח התהוללים אשר זנן בו סמולנסקין, וההתוללים האלה מלאים לפעמים חיים והמה ערכים לחך הקורא

העברי. אולם מספרנו יעשה חנף יותר מדי להחך הזה. סמולנסקין, למשל, מהתל, במחילה מכבודכם, במכנס המלמד אשר התפארו בצבעים הרבה, והוא אומר:

„לוא הייתי אז חוקר קדמוניות. כי אז יכולתי לחצוא משפס, אשר בימי יעקב אבינו לא היו עוד מלמדים כמו אלה, כי ללא זאת, מה זה היה לו לטע על העצים לקחת מקל לבנה ולפצל בו פצלים? מדוע לא לקח מלמד כזה לחציגו בעדרי הצאן? יראו — וילדו כמוהו, אך לדאבון נפשי לא ידעתי אז התבונן על אשר לפני ומה גם לחקור קדמוניות. אסנם עתה נוכחתי לדעת אשר אף אם היו מלמדים כאלה בבית שם ועבר, גם אז בחר אבינו הזקן בכול עץ מהמלמדים האלה. כי ידעתי נאמנה, אשר בכל בוסר לא יסום לעמוד בשקחות המים, כי באשר יין או שכר שם המדי (ח"א 15—16).

אין כל ספק כי הקוראים העברים בימי סמולנסקין התענו, ואולי רבים מהם עוד יתענו גם כיום, על חדודים כאלה. אבל אך למותר להגיד, כי דבר אין לחדודים נסים כאלה ולהספרות היפה, הבאה לשבח ולעדן את מעם הקוראים.

כאשר הובא יוסף בסעם הראשונה אל חדר מלמדו, הפיל כד המים ארצה. הכד נשבר והמים נשפכו לארץ ויוז רסיסים על אשת המלמד. אז התנפל בחימה שפוכה כחה מורפת על היתום, עד כי תתלקח מריבה עזה בינה ובין המלמד בעלה. חרפות, גרופים וקללות ישמעו משני הצדדים. אז תאחו האשה בחרש מהכד הנשבר ותשליכוהו על ראש המלמד, וגם הוא ירים סיר וישליכוהו עליה, ושניהם לחמים בכל תכסיסי מלחמה. כאשר שקמה הסערה, נתן אחד הילדים קולו בזמירות: על כן תמעי נמעי נאמנים. המלמד קרא בקצף נורא לתלמידו זה: כלב! ויאחו בציצית ראשו ויפרסרהו, גם ימרוט לחיו באכזריות חמה. המלמד טעה וחשב, כי הנער בשפת עלנים ידבר, לכן בנמנומו יאמר: תמעי נמעי, אולם כאשר הביט המלמד בספר וירא כי אמנם בן כתוב, קרא לתלמידו בקצף: „ומדוע תביא בידך כתבי הקדש הגרפסים בוילנא, אשר מדי מינים כופרים אסיקורסים יצאו? — עוד הילד המוכה בוכה, והנה שני נערים גדולים סמנו לומדים במסכת בבא קמא. הנערים נתנו יחד קולם בשיר: „שבר את הכד. יוסף היתום דמה בנפשו, כי אליו סכוניס הרברים האחרונים, ויאמר בקול דממה: „לא בצדיה שברתי את הכד. המלמד נתן קולו בשחוק וגם התלמידים שחקו שחוק גדול (פה מצא סמולנסקין מקום לקרוא: מי יתן והיה לבכם זה להם עד זקנה ושיבה, כי אז לא רבתה כה שנאתם גם קנאתם. . .). אשת המלמד, בשמעה קול ענות, חרדה הביתה, כי אמרה בלבה: חדשה נהיתה בבית. המלמד רץ בחפז לקראתה ויקרא:

„ — אירוח! מה לך פה?

— הלגרשני סכיתי אתה אומר?

— כדברך, אני אשליך מעל פני לעולם.

— אני אשליך אל ארץ תחתית ואתה לא תשלחני סכיתי, היו לא תחיה! . . . אני

אקרא חסס בשוקים וברחובות, ואנשים ישרים ישפסו בינינו!

סוף דבר, אשת המלמד התגמלה על היתום ותאחו במפרקתו בשתי זרועותיה ותקרא: „סרא אדם! למענך יאמר אישי לשלחני מעל פניו, היו לא תהיה! אך חצי חמתי אכלה כך. . . אימת מות נפלה על הילד, אולם גם גדול נעשה לו, כי המלמד קפץ כמלאך מרשיע אל תוך הבית, התנפל על אשתו וישש בשתי ידיו מחנק לצארה. אולם גם אשת הדל לא סמנה ידיה בצלחתה, כי גם היא אחזה בזקנו ותבעט ברנליה בכל סאמצי כחה. בין כה וכה נמלש היתום מן החדר, וברצונו מעדו קרסוליו ויפול מלוא קסמו ארצה ויפצע חוטמו. למראה הדם נבהל מאד ויאמר קרוב קצו, ובבואו הביתה והנה

הודתו לקראתו, ותתן עליו בקולה: "הוי נער שוכב! את בנים שוכבים נלחמת והם יכלו לך, חכה עוד מעט ואני אלך אל מדרך ואצורה במסניע כי ייסרך שבע על חמאתיך..."
 בכל המחזות האלה, המשתרעים על ששה עמודים, אשר בהם רצה סמולנסקין לתאר את החרד ואת הנפשות העושות בו, לא ראינו לא את נפש הילדים הרכים, לא את נפש המלמד, שמחתו וצרתו, לא את נפש אשת המלמד, עניה ולחצה, משושה ונחמתה; לא ראינו את היחס האמתי אשר בין התלמידים הקטנים ובין מלמדם האומלל. המספר השמיענו על העמודים האלה הלצות ישנות ומעוכות מרוב ימים, תרפות וקללות ונאצות, ויראנו רק מהלומות, מכות, שבירי כלים וזרם דם, מדומה ומבוכה.

והחדר העברי — כמה מרניקה תרישית צפונה בו! הצייר האמן יוכל למצוא בו מליילדות וחלודת המסורה הנושנה כשהם משתמשים בערכוביא. הוא ימצא במלכות חשך זו גם קרני אור. הוא ימצא בין הסרטים הקטנים ובין הסרא הגדול המנצח עליהם גם עקבות תרבות עתיקה, ערסומית מיוחדת במינה ותם וישר בלי קץ ונכול. הוא יראנו בין ענני התוהו, הרובצים על ראשי הילדים ומלמדם, גם ברק השמחה המהורה, בתוך שעבוד הנוף והרוח של הילדים בחרר אנו מוצאים גם סמני חרות של הילדות הרעננה, שמקבלת מרות רק בקושי גדול; בתוך המשפחות האנושיות והיהודיות, השולטת בסדרי הלמוד וההנהגה בחדר, הננו רואים מחאת נשמת האדם הרכה, התקוממות רוח הילדים, אשר לא יחסך להכנע תחת עול הסכלות האכזרית, התפרצות המבע האנושי הנאנח תחת ידי משחיתיו ועוכריו. כמה מפוסים שונים ומצוינים במינם תמצאו בין התלמידים הקטנים בחדר, מה נאים ונעימים הראשים הקטנים האלה, השחרתורים והעצובים, כמה שירה באש עיניהם, המביטות בבטחון אל התבל הגדולה, והמלמד הזה, אשר בידו נתן אוצר הנשמות המהירות האלה, מה קשה עבודתו ומה גדולה עניונו, מה רבה התמרמרותו על גורלו ומה עצומה תשוקתו לחיים אחרים. הרי לפניך עולם קטן ומלא פסיכולוגיה עמוקה! וסמולנסקין רוצה לתאר לפנינו את העולם הזה על ידי הלצות תפלות וציורים חסרי טעם. התעכבתי מעט בפרק הזה, יען כי מבקרינו אומרים, שסמולנסקין היה אמן גדול לתאר את החדרים העברים בקיום דקים מן הדקים...

ואם לא תמצאו קיום דקים, ואף לא נסים, בציורי-החדר אשר לפניכם, הגה תחת זאת לא תחסר גם בפרק זה, הפלוסופיה של סמולנסקין. הא לכם דוגמא קטנה:

רק בית ספר גדול היא התבל! האדם עיר שלא יולה, אך המורה הגדול, הוא הזמן, יכרה לו און לשמיע בלמודים, ואחריו יחרו יחזיקו עזריו, הלא חמה הנענים והפגעים אשר יארכו על כל דרכים, וחמה יביאו חכמה בלבבו...".

החכמה האלפא-ביתית הזאת, אשר מספרנו חזרו עליה כמעט בכל פרק, ראוייה יותר למלמד-דרדקי מאשר לצייר אמן.

(עוד יבוא).

ציץ נובל

מאח

אברהם זינגער.

את אפרים אהבו כווארשא כמעט כל יודעיו ומכיריו, מדעתם אותו לאיש ישר, ענו ברחו ומורה נאמן אשר פעולתו אמת.

בבוא אפרים ווארשאה להספח אל בית המדרש הגבוה, היה מצבו רע מאד. מלבד דוד בן עירו, אשר בחדרו מצא משכן לו לפי שעה בימים הראשונים, לא היה לו כל מרדע ומכיר בעיר; הוראות שעה בקש לו ולא מצא, ומלבד מכסת הכסף המעט, אשר הביא עמו מעירו, לא מצא לו תוצאות להרויח לצרכי התצאותיו. והנה בית אהרן שיינין, אשר אליז התודע על פי מקרה, נמצא לו כמקום מקלט הראשון בעיר נכריה הזאת. הוא נקרא אל הבית הזה בתור מורה ומכשיר את בן שיינין הנער בלמודיו לבית הספר, וכעד תורתו נתן לו משכן באחד מחדרי מעונו ומסתרכספ ידועה מדי חדש בחדשו.

זה האיש שיינין, כבן ארבעים וחמש שנה היום, היה סוכן לעניני מסחר לבעלי בריתו היושבים בערי המדינה, איש אשר לא בין העשירים חלקו, אך החי חי עונג ופרנסתו מצויה לו בכל עת ברחוקה, אחד מאלה, הרבים בעיר מרכלת ורכת קנין כווארשא, בעלי השפע ובעלי הבטחון, האוהבים לחיות חי עונג ולהרבות כבוד ביתם כל עוד הגלגל תחירי בעולמם, וראנת סחר, ומה גם ראנת השנה הבאה, לא ידאגו. בבואכם לבית איש אשר כזה תמצאו בו חדרים נהדרים, כלי בית נאים ומרכדים מרהיבי עין, עד אשר לככם יסיתכם להאמין, כי מה ישכן אחד מן העשירים אשר כסף וזהב לא יחשבו, ולפעמים ירב כבוד בית אנשים כאלה רב יתר מכבוד בית אנשים עשירים באמת, יען כי כן נאה להם לפי מצבם, כן אנוסים הם לעשות, למען יאמרו הבריות: שיינין היה תמיד סוחר בעניניו, לענות לבעליו הרבים, אשר בערי המדינה, ולהריץ להם סחורתם, אך גם לעניני הרח שם לבו, וכאיש ליטאי, אשר בימי בחירתו ושחרותו קרא הרבה ושנה הרבה, לא יכול לעזוב גם עתה כלה את שעשועיו נפשו לפנים, ובשעות הפנויות לו, ומה גם בימי שבת ומועד, אהב לקרא מכתבי עתים, להבין בספר, לענות עם איש בהליכות עולם בכלל ובהליכות עולמי-ישראל בפרט, וסאו היות אפרים שכן ביתו היה הוא איש דבריו, לפעמים נקרא אפרים אל חדר השלחנות, למשתה החמים, וכשבת כל בני הבית יחדו דברו וישוחחו על הכל, ולפעמים היה שיינין בא אל חדר אפרים, לבלות עמו שעה או שתיים בשיחה נאה, וכל אשר הוסיף שיינין להכיר ולדעת את תכונת נפשו, כן הוסיף לכבדו ולהוקיר ערכו.

במרוצת הימים נחשב אפרים לשיינין ולרעיתו כאחד מבני ביתם ולבניהם כאח מלידה. בני בית שיינין התנהגו לפי רוח אירוסא בכל דרכיהם, הם אהבו לעשות נשפי חשק לסעמים, לקרא מועדים לשמחה וזמנים לששון, להקדיש קרואים לימי הולדת, ובכל פעם חפצו מאד, כי גם הוא יתערב בשמחתם ובתוך קרואיהם לא יפקד מקומו. אפרים לא השיב פניהם ריקם, ואם רק הספיקה לו השעה היה נכון לקראתם בכל עת קראם, יען כי גם את לב כלם מצא נאמן לפניו, ובעיר נכריה אשר בה אין לו כל קרוב ונואל מצא שעשועים לנפשו בשבתו בכית אנשים נכבדים מוכי לב כמיהם.

ורחל, בת שיינין הבכירה, לא חוננה מאת הטבע ביופי מרהיב לב: היא היתה שפלת קומה ועור פניה לבן־דכה, אך אבריה היו ישרים ועל עיניה השחורות, אשר הסיקו תמיד רצון, היה שפוך רוח חן. אולם לעומת כל אלה ברח אותה הטבע בשכל ישר ובנפש עדינה. רגש הרחמים והחמלה התלונן כניצוץ בקרב לבה, ולמראה כל אמלל ואובד התלהב הניצוץ הזה. את רוח גדיבתה ושוב לבה הביעו גם עיניה אשר הסיקו תמיד רצון טוב וחסד, גם שפתייה אשר עליהן רחפה תמיד תנועת צחק חן וגם חוות פניה המסקים נועם.

עוד לפני שנתיים ימים, בהיותה תלמידת בית הספר, נמשך לב אפרים אחריה לכבדה ולהוקיר את ערך מעלותיה אלה, וכל אשר הוסיף לדבר עמה בשבתו בבית אבותיה, כל אשר הוסיף לבחן דרכה ולהתבונן אל הליכותיה, כן הלך לכבו שבי אחריה וכן כבדה והוקירה ביתר עוז, עד אשר חשב אותה לסמל המצוי והחסד. ענו היה אפרים ברוחו וצנוע מאד בהליכותיו ויזהר תמיד לבלי משך עליו קו חשד, אך עונג נפש היה לו אז מדי שבתו אתה, בהשמיעו אותה לקחו בתורת החשבון וכדיעת גלילות הארץ, אשר בשני אלה לא הצטיינה מאד ואותם הורה לה ירחים אחדים.

ובכלות רחל את חק למודיה בכית הספר, כבדו אבותיה את היום ההוא במשתה ושמחה לקרוביהם ומיודעיהם. רחל הקדישה אל בית אבותיה כנשף ההוא את חברותיה, גם אחדים מתלמידי בית מדרש הגבוה ובתי הספר הבינונים באו הנה, אכלו, שתו, שמחו, יצאו במחול, ברכו את האבות ואת בתם על הכוס, רעשו, המו בקול המון חונג כמעט עד אור הבוקר. חבה יתרה נודעה אז לאפרים מהאדון והגברת שיינין, ועוד יותר מבתם בעלת השמחה. הוא היה עצוב רוח מטבעו תמיד, אך ביום ההוא היה עלו, ויצחק, וילען, ויחמד לצון לו. גם שיר ברכה חבר לכבוד יום רחל, ויקראו באוני המסכים. כל השומעים צהלו לקראתו וימחאו לו כף, ורחל הביעה לו את תודתה בברכים נעימים, בקחתה את השירה מידו, אך יותר משהצידה לו ברכי שפתיים, הגידו לו אז עיניה החזות פניה... ויהי מאושר מאד ביום ההוא.

אבל עוד באחרית ימי התורף, בהחל השלג להמס ומזג האוויר שנה, החל אפרים להרגיש לסעמים רפיון בלבו, כבדות בכל אברי גופו, ושעול קל ויבש התפרץ לסעמים מקרב לבו כמו מבלי משים. דוד חברו ובני בית שיינין ראו, כי מראה פניו, התורם תמיד, השתנה לרעה במרוצת הימים, שמעו את קול ננחתותיו — וידאו לו, אך הוא התכחש לכלם ויאמר, כי אך צנה פגעה בו ועד מהרה תבא לו הרוחה. עברו שבועות אחדים, השמש מביאה חיים ונעימות לכל חי, הנציגים הראשונים כבר נראו בארץ — ואפרים הולך הלך ונבל, וננחתותיו עוד מרם חדלו. השבועות האחרונים השביעוהו עוד יותר עמל ותלאה, יען כי מלבד אשר עליו היה לשנן את למודיו מרם בוא ימי הבחינה, הקדיש כתי וליחי גם לתלמידיו, למען ידעו את למודיהם בעמדם על המבחן, והרבר

הזה העיל עוד יותר לרעותו. הרופא הביתי אשר לשיינין בקר אותו או וירשום לו עלה לתרופה רביע לו את תקותו. כי עוד מעט וחרל שעולו, אך את סודו הסתיר ממנו ויגלה רק לשיינין ולרעיותו, כי לפי דעתו נגלתה בו מחלת שחפת תנופה. לבס נתר ממקומו בשמעם את זאת, אך עוד יותר נבהלה נפש רחל בתם בהודע לה סוד הרופא. והה, אלי, האמנם נכון הרבר הנורא הזה? — אמרה אל לבה, ותבך במסתרים.

היום אחר אפרים לקום משנתו. הן זה דרכו תמיד לקום בשעה השביעית בבוקר, אך עבודתו בערב יום האתמול היתה רבה ויהי ער עד השעה השלישית אחר הצות הלילה, והנה עתה בהקיצו כבר עברה השעה התשיעית. וימהר לרחץ את פניו וידי, ללבוש את בגדיו, לשתות כוס חלב ולסעוד את לבו בעונת חלה, וכחפזון יצא אל בית המדרש.

בשעה החמישית אחר הצהרים, בשוכו מהשמיע לקחו לאחד מתלמידיו, השינה ברוצב חברו דוד, והוא נבה קומה, טוב מראה, לחיו מלאות, עיניו מפיקות עור רוח וזיו עלומים. מראו לעומת מראה אפרים הרל היה כארו דשן ורענן כנגד עין יבש, אשר כבר תם כחו וגם ליחו.

— הגידה נא לי, דוד — אמר האחרון אל חברו בתוך יתר דבריו בלכתם יחדו: — האתה כתבת בימים האחרונים אל אמי דברים על אדותי? היטב חרה לי עליך, למה לך לכתב דברים כסתר אל אשה תמימה, להרגיז את נפשה ולגזול מנוחתה? הלא היא תאמר שם בלבה, כי באמת סכנה גדולה נשקפת לי והנני עומד כבר על פתחי שואל.

— בי ידידי — ענה דוד — לא כתבתי כסתר אל אמך, אך לו גם עשיתי זאת לא היה על בכסי. זה פעמים רבות השמעתיך, כי הנך מאבד את עצמך, הנך הולך ברצון נגר הרעה הנשקפת לך, במסרך בעד הכסף את כחך ואונך. הן לכל איש דרושה מנוחה וזמן מה ואף כי לאחד מאתנו, לאיש המעביד את מוחו ואת לבו ימים על שנה, ואם חס אתה על נפשך ועל נפש אמך ואחותך, עליך לעזוב את שעוריך בווארשא ואת איירה המצניק, למצער לשלש ירחי הקיץ, ולנסוע עמי יחדו לעירנו מח לונה, ואין ספק לי, כי שם ירחך מאד.

בשיחה כזאת קרבו שני החברים אל. הגן הזכסי ושם נפרדו איש מעל רעהו: דוד הלך הלאה, ואפרים סר אל הגן וישב על אחד הספסלים. הוא הרגיש עתה עיפות בכל גיותו. הן רק מהלך עשרים ימים עבר עתה, ובכל זאת עיפה נפשו, ולבו בקרבו דפק בחזקה, עד אשר כמעט לא עצר כח ללכת הלאה אל מוחו חפזו, ועליו היה להגמש מעט.

היום היה יום צח ובהיר בשחקים. אור יקר וחם נעים הפיצה שמש האביב מסביב. עצי הגן עמדו עוד ערוסים ורק על אחדים מהם נראו סה ושם עלים רכים מציצים מתוך קליפותיהם, ופני האדמה מסביב כבר כסו ירק עשב. בשעה הזאת היו בגן רק מתי ספור, אנשים אשר מרי עברם סרו הגה להחליף כח וללכת הלאה לרגל עניניהם, הלכי במל אשר מאס מעשה בלו את שעותיהם בשבתם סה כפנה השוקמה, נשים שאננות המקבלות סה כאהבה את ימי האביב, שפדות ואומנות עם הילדים המשחששעים על ברכיהן או בענלות קטנות על ידיהן, ונערים ונערות קטנים המצחקים סה בכדוריהם.

אפרים זכר עתה את אמו ועיר מולדתו. כן הוא, עלי לנסוע שמה לנוח מעט אחרי עמל שנים אחדות, אמר אל נפשו. ויתאר בדמיונו את שמחת אמו ועליצתה בקראו אותה באוניה את דבריו במכתבו האחרון אשר כתב לה אתמול, כי נכון הוא לעשות חפצה ולנסוע הביתה בעוד ירחים אחדים ועמקן ישב כשלשה חדשים. הוא תאר בדמיונו עתה גם את רנעי פנישתו עמקן. אל נכון תצאנה לקראתו שתייהן חרצה לעיר, אל כינות שדרות העצים בדרך המלך העולה מתחנת מסלת הברזל עירה מחלונת. הענלה, אשר הוא ודוד רעדו יושבים בה, יורדת במרצה קלה מעל הנבעה האחרונה, אשר במגרשי העיר, ומשם נראו פני העיר כלה היושבת בשפלה, צריחי בתי תפלתה המתנצצים מול דרך השמש, גני בתייה ובגיניה. ושם על אם הדרך נשקפה מרחק אנודת אנשים אחדים, הלא הם אל נכון אבות דוד, אחיו, אחיותיו, וביניהם גם אמו ואחותו הוא. הענלה עוברת הלאה וקרבה אל העיר והאנודה הולכת לקראתה. . . . הגה הגם, הוא מכיר בתוכם מרחק את אמו ואחותו העליות עתה ובורעות פתוחות הן חרדות ממקמן אליו לחבקו באהבה. בני יקירי. אחי אהובי! כמו שומע הוא צהלת קול שתייהן עתה, וזרם עונג וחרוה חדר עמוק עמוק אל לבו. . . .

השעול אשר התפרץ פתאום מקרב לבו הפריעתו מחוץ־דמיונו זה, ובפעם הזאת היה השעול חזק מאשר ביתר הימים, עד אשר הרניו את כל מוסדי ניותו ויחדש כאב נורא בכל אבריו, לבו כמו נתר ממקומו וכרנע חש כחוס בנורו — וינגח ויציא דם. . . . למרות הבסתון אשר הוא בושח תמיד לאמר, כי אך חלי ההתקררות הוא וישאנו, בא עתה רעיון מבהיל בלבו. . . . וינמור עתה בנפשו ללכת אל אחד מגדולי הרופאים ולשאול בעצתו.

עוד רנעים אחדים ישב תחתיו עד אשר נח לבו ורוח לו, ואחרי כן הביט על מורה־שעותיו וילך הלאה ופניו מועדות אל מקום משכן רופא נודע לשם, מוסתה למחלות הפנימיות.

הרופא, איש כבן חמשים וחמש, בעל קומה ממצצת והדור במראה פניו המסיקים תבונה, קבל אותו ברצון, כמנהגו עם תלמידי חכמים, וכפי הנראה כבר הכיר בפניו מבקרו זה את משחתו בקרבו. הוא שאל אותו בראשית דבריו לחייו ולהליכותיו ולמצב כלכלתו, ואחרי הרדישה והחקירה עברה כמו תנועת רגו על פניו.

— את כל אלה שערת גס אני בנפשי — אמר הרופא באחרונה — הוראות־שעה יותר משעות היום, מאכל ומשתה לא בעתם, עוד שעור אחד, עוד עשרה שקלים בעד הרבור על העצים ועל האבנים למרות רסיון הריאה, מעט שנות, מעט תנומה — והנה אחרי כל זאת היפלא אם נראה תוצאות כאלה? הוי, אנשים צעירים, בעלי־שעורים, הנכם מאבדים את עצמכם, הנכם מתעדרים להיות רופאי חולים ואת שלומכם וכריאותכם אתם לא תרעו לשמור! עתה, חבר, השליכה מעליך את בנדיך ובתנדיך ויחד נועצה מה לעשות.

לב אפרים רגו בשמעו את תוכחות הרופא הנאמן, ואותות הפחד נכרו גם על פניו. הוא הסיר מעליו את בגדיו, והרופא בקרתו, משש את הגיה הרוח הזאת, האוין לקול דפיקות הלב החלש, הסה אונו לשמוע את פעולת הריאה, וכבר ידע את אחירתו, ויצר לו על הפרח הזה אשר באבו יקטף.

— חלילה לי טאמור לך, חבר, כי בריא הנך — אמר אחרי הבדיקה אשר ארכה כעשרה רנעים: — ריאתך הימנית נפגעה מעט, אך סכנה גדולה איננה נשקפת לך לעת

עתה, אם רק תדע להזהר. ובכן הגני נחז עליך לחדל משעורי למודיך לאחרים וגם לבלתי ענת כחך בלמודיך אתה, ואף עוד זאת ממיל אני עליך, כי תמחר לעזוב את העיר וארשא, אשר אוריה בימי הקיץ מוֹיֵק גם לאיש בריא. וכמה שנוגע למנהגך ולכלכלתך, הנה את כל אלה תמצא בגליון אשר אכתב לך בזה.

אפרים יצא מאת פני הרופא, ובהיותו כבר ברחוב שם עיניו על הגליון אשר נתן לו הרופא — ויבהל. כי על פי התחבולות הכתובות בו הבין מאד את הרעה הרבה הצפויה לו. ומה אם מות אמות? עלתה עתה ראשונה שאלה נוראה על לבו. העולם חשך בעדו ברנע הזה, הרחוב המלא תשואות, אשר בו צעד עתה לאמו, נהפך לו לניא צלמות, אשר לא בני אדם חיים, כי אם צללים מתהלכים בו. . .

בבואו הביתה פר אל חדרו ויסגור הדלת. הוא לא חסין, כי יודע לאחד מאנשי הבית אף שמץ דבר ממשא נפשו עתה. בשבתו על הכסא העומד לפני השלחן הקמן על יד הדלון קרא עוד הפעם את הרשום על הגליון אשר קבל מיד הרופא, אך עתה לא הוריד עוד הדבר את נפשו כמו בפעם הראשונה. התקפה החלה להתגבש לאט לאט אל לבו ולמחנתו, כי הסחר איננו נדול כאשר שער בנפשו מראש. אמנם עליו להזהר, לנזה, לשאף רוח צה, לברק במזונותיו, אבל ארוכתו תוכל לצמח מהרה. הרופא אמר לו, כי ריאיו הימנית נפגעה מעט, אבל גם חכמי הרופאים לא אלהים הם, ומי כמוהו יודע, כי גם הם ישנו לעתים לא רחוקות כאחד האדם ולמרות נבואותיהם יחלמו חולים אנושים רב יתר ממנו, שהם, הרופאים, כבר אמרו נואש לחיהם. . .

עברו שבועות אחדים יומי הבחינות בבית המדרש הנה החלו. אפרים שומר לעשות את התחבולות והתרופות אשר רשם לו הרופא, את משא הוראות השעות הקל מעליו מעט, ורק לאחרים מתלמידיו, אשר מהם לחמו נמצא, השמיע לקחו, וגם את בית המדרש בקר כדרכו תמיד, כי איכנה יוכל ואבר לדעת שנה אחת, בהשארו במחלקה אשר הוא מבקר עתה? התחבולות אשר עשה ושקויי המרפא אשר שתה לפעמים בסתר, לכל ידאו בני בית משכנו, פעלו עליו — למצער כה נדמה לו — את פעולתם לטובה. לו נדמה, כי שעולו הוקל מעט ולא יועזע עוד את קרביו כאשר עד הנה, הרקת הלח לא היתה עוד במדה מרובה; לו נדמה, כי הקדחת בעצמותיו שככה מעט, כי את לחמו הוא אוכל בתאווה רב יתר מאשר עד היום, וגם שנתו מתוקה לו, בעוד אשר עד עתה זה שבועות אחדים היה ישן שנת נדודים ואי-נחת, וכמכתבו אשר כתב לאמו ולאחותו בימים האחרונים יכול לשמחן ברבר טוב לאמר, כי אמנם נפגע מרוב צנה, אך עתה כבר שב לאיתנו ושלוס לו, וכי את הבטחתו להן לכא עליהן בימי החפש ישמר לעשות, חקף עוד זאת כתב להן, כי לא תשימנה אל לבן אם בימים האלה לא ירבה להן חוון ולא תראנה לו אם לא תקבלנה ממנו מכתב כמערך, יען כי מלאכתו מרובה עתה בימי הבחינות ואין עתותיו בידו.

יום הוצרך למות אביו הניע, והיום ההוא ערב שבת היה. קדוש ונכבד היה לו זכרון אביו התם והישר, ושנה שנה ביום הזה הלך אל בית אלהים להתפלל תפלתו ולקרא את תפלת, הקדיש לזכר נשמתו, וכזאת עשה גם עתה.

קר ומעונן היה היום הזה, ועל כן קשה היה ללבו ולריאתו. ביום הזה דבאה אותו מחלתו יותר מאשר ביתר הימים עד הנה. בכברות שאף רוח ובלבו הרגיש מועקה, כאלו משה כבר מוטל עליו, אולם לעת ערב בהתקדש השבת התמזר העננים, השמים מהרו,

האור נודרך — וירוח לו מעט. החנויות ובתי האחריות אשר לבני ישראל סוגרו, חנם הלכו אל בתי התפלה לקבל שם את פני השבת, ונס הוא שם פעמיו אל ביהכ"נ לנאורים. הבית מלא המון אדם רב, ואור יקר זרוע על פני כל מהמאורות הרבים, אשר הועלו בו בכל פנה. פני כל הבאים צוהלים בעמדם איש איש תחתיו ושופכים שיחם בלחש לפני האלהים ושומעים אל הרנה ואל התפלה, אשר מקהלת המשרדים משמיעה מעל השבכה במזרח הבית בקול זמרה. דומית קודש שוררת בכל מקום, ורק קול החזן מעל במתו וקולות המקהלה העונה לעומתו ממעל לו משתפכים במרחבי הבית הרם והנשא, ונועם צלצוליהם יניע את הלב ויעורר את הנפש.

בשבת אפרים בבית אלהים זה המלא אור יקרות, הגדול והנהדר בקדש, זכר את בית התפלה הקטן במחלונה עיר מולדתו, מקום שם התפלל בכל יום תמיד ערב ובוקר וצהרים, מקום שם שמע לקח לפניו מפי ראש הישיבה בתלמוד ובמפרשיו. תמונת רבו ראש הישיבה כמו היה התיצבה עתה לפניו: איש רם קומה, אך הולך שחוח, דל בשר ובעל פנים מלאים קמטים וזקן ארוך וצר, סר וזעף תמיד, אך תם וישר ותוכב תלמידיו המקשיבים לקולו. הנה הוא יושב ראש, זה האיש הדל, לפני השלחן הארוך, אשר סביבו ישבו המון תלמידיו, הנה הוא מתרשש, מניע את ראשו וידיו, בהסבירו דברי התוספות הקשים, ואורייתא קמרתחא ביה, הנה כמו שומע הוא את קולו המדבר אליו בחבה יתרה לאמר: "ואתה, אפרים, התבין קשיית התוספות?" כן, הוא מבין אותה לאשורה, והנה הוא מבאר אותה באר היטב לפני רבו, והרב שבע רצון ומצינו למנוח ליתר תלמידיו. הפסלים האלמים, הוא זכר עתה את העונג הרוחני אשר שבע, בעמוד לו דעתו לתרץ בטוב טעם את קשיית אחד המפרשים, לפרק דברים קשים בפסולי המהרשיא או לזון בקושייתו לקשיית בעל. פני יהושע... האם לא טוב לו או מעתה? האם לא טוב היה לו לזא ישב גם עתה בעיר מולדתו הקטנה בבית המדרש הקטן ההוא וילמוד תורה לשמה? האם לא טוב לזכר חשוך בפנה חשכה, אך בריא אולם בכל ניותו, מאשר לאיש ראה הרבה חכמה, אך הולך כצל וחיוו תלום לו מנגד? — הן לו ישב בעיר מולדתו, בקנו השוקט בין ורועות הטבע, או אז אולי לא באתה קסדה כזאת, אז אולי היה בריא ככל אדם, ועתה... עתה אבל עמלו הרב את חלבו ואת דמו ויבא רקב בעצמותיו... הוא בא להתפלל תפלת הקדיש לזכר נשמת אביו, ומי יודע אם לא בפעם האחרונה יתפלל עליו את התפלה הזאת? ונס עתה עלה על זכרוננו חסין אביו והדבר אשר השמיעהו לא אחת לפני ימים רבים: יהי רצון מלפני ה' שיחיני ויקסני לזמן אשר תבוש בי, באביך החיישי. אביו לא הגיע לזמן הזה, לזמן אשר ישבע נחת למראה כבוד בנו בהיותו מוכתר בכתר חכמת הרפואה, ונס הוא הבן, מי יודע אם יגיע לזמן הטקוה לאכל מסרי החכמה, אשר לה יקדיש כח ואונו, אשר למענה ישבע עמל, תלאות ונדודים, עד אשר יבש כחרש לבו ונס לחו...

כל אלה הזכרונות והרעיונות המעציבים עלו עתה על לבו וידכאוהו מאד, ויתעורר מחזן רוח זה רק כאשר כלו כל התפלות והומירות ומכל עבר קרבו היתומים אל הבטח לאמור. קדישי. הוא עלה הבטחה בנפש מרה בתוך יתר העולים, ולחץ לבבו כה גדל, עד אשר ברי עמל יכול לבטא את דברי הקדיש בלחש ובקול נפסק, וכמו מבלי משים נמשו רמעות מעיניו...

עברו עוד שבועות אחדים, והבחינות בבית המדרש הגבוה חמו. עבודת הנף והגמש, הלב והמוח, כלתה לאפרים, וימי החפז הגה הניעו. הימים אשר אליהם נשא נפשו, לעזוב את ווארשא ולנסוע אל אמו עירה מחלונה, לשאף שם אויר צח, ריח השדה המבריא. אבל עתה כבר תם כח ונס לחו ומחלתו תקפה עליו פתאם ותשיכהו עד רכא. התקופה האחרונה במחלתו האכזרית הניעתה; בכבדות שאף עתה רוח אל קרבו, אבריו וכל מוסדי ניותו רפו מאד, עד אשר כמעט לא עצר כח עוד לעמוד על רגליו. בקצו משנתו היה תמיד רמוב מועה, לפעמים לא־רחוקות יננה נגחות קלות מקרב לבו ויציא דם, וגם קולו שונה וגורנו נחר בימים האחרונים. הרוסא אשר בקרתו, בראותו את השנוי הפתאומי לרע, צוה עתה במסניע על אנשי הבית לכלי תת לו לנסוע לכל מקום, כי הגסיעה תזיק לו עתה מאד. גם אפרים ידע עתה את האחרית המרה הנשקפה לו בעתיד הקרוב, גם הוא ידע כי תקצר יד חכמת הרפואה לנהות ממנו מזור, וכמעט נואש מן החיים.

הנה הוא שוכב על ערש דוי בחדרו ושמורות עיניו כמו אחוזות בחבלי שנה. יחד חברו הנאמן, אשר מאז נברה עליו מחלתו ישב סה לפניו רוב שעותיו, בא עתה התדרה לאט, ובראותו, כי התחלה ישן, ישב על יד השלחן בהשענו על זרועו. הוא ישב מדריש ונונה ויתבונן אל פני רעהו הרלים והצומקים, אל ידיו היבשות כבולי עץ המוסלות על השמיכה הרקה המכסה אותו, אל כל כלי החדר ואל הגליונות והמספרים הצבורים והמושלכים בלי סדר על השלחן, פעמים רבות ישב בחדר הזה עם רעהו, פה שנגו יחד לא אחת את שעורי למדיהם, פה שוחחו, התוכחו, התקוטטו בענינים שונים, צחקו והתלוצצו, פה הגו דעות, נשאו משפטים לפעמים עם האדון שיינץ יחדיו, אשר בשמעו את ריב דבריהם היה בא גם הוא החדרה ויתערב בשיחתם; אך עתה כמו רוח יונן נורא שפך על פני כל החדר ורק צלמות בו מסביב, וגם הרוסיה השוררת בו, המופרעה רק על ידי נשימות התולה הגמורות והקצרות, מכה ומעציבה רוח.

כעבור רגעים אחדים הקיץ התחלה, פקח עיניו וירא את רעהו.

— מר לי, ידידי, מר מאד — אמר התולה בלחש, בנשאו עיניו, המסיקות ברק כדה, אל דוד: — הגני מרגיש, כי כחי ידל מרגע לרגע, ועוד מעט ועובתי לאנחות אותך חת כל אלה אשר למורת הגני עליהם...

התולה התריש. עיניו תעו על כל החפצים אשר בחדר הגה והנה, ובאחרונה עמדו על התמנה התלויה על הכותל מעל למטתו, הלא היא תמונת אמו ואחותו, ודמעות פרצו מעיניו. — יקירותי, אמר בשפה רפה כמדבר אל עצמו, אתן לא תרעננה מאומה, אתן מחכות לי בלב נכון ובטוח כי בוא אבוא... מהתרנשות נפשו עתה אחזרו השעול ויגנה. דוד מר אלי.

— מי כמך יודע מה קשים לך הדבור וההתרנשות, ואחא לא תדע להזדר — אמר לו בנפש מרה.

— אחת היא, אחת היא, ידידי, — ענה התולה, ואחרי התרישו רגע הסיף: — הרי, מה מאד חפצתי לראות עוד פעם אחת את אמי, את אחותי, אבל לא, לא יתכן, לא יתכן, בדר אנע פה בעיר הנכריה הזאת...

כעבור חצי שעה בא הרפוא, הוא בקר אותו, מרד את חזמו, יעץ עוד עצות, תכל עוד תחבלות חדשות, אך גם הכרת פניו ענתה בו, כי את כל זאת הוא עושה רק כמו לצאת ידי חובתו, כי על כן בא הגה בתור רפוא.

בעבור הרומא דרך חדר האוכל עצורוהו נברת הבית ורחל בתה ותשאולנה אותו על דבר מצב התולה.

— צר לי מאד על הציץ הנוכל הזה: אם הרכה יחיה, והיו ימיו עוד חמשה או ששה — ענה הרומא.

דוממות ונדהמות כהלומות רעם עמדו שתי הנשים תחתיהן בצאת הדברים האלה מפי הרומא, ועיני שתיהן הפיקו שממון. הן ידעו מאד מכבר, כי אחרית כזאת נשקפה לידידיתן, ובכל זאת היתה להן הבשורה הזאת, על דבר יום מותו כי קרוב הוא. כשזאת פתאום. כשני רנעים עמדו כה תחתיהן מבלי דבר דבר, ובאחרונה צנחה האם שוממה על הכסא אשר לסניה, ורחל כסתה פניה ותבך בכי תמרורים...

והעיר מחלונה היא עיר־מחוז קטנה, אשר רבי בתיה הם בתי עץ שפלים מכוסים קרשים דקים, כבתי כל ערי הפרוות. רוב הרחובותיה אינם רצופים אבנים, ועל כן יהסכו פני האדמה בה בימי שרב וחום לאבק פורח וכימי הגשמים לטיט ורפש המגיע עד הברכים. אולם נפלאה היא העיר מחלונה מכל אחיותיה, הערים הקטנות, במעברות הקרשים אשר משני עברי הרחובות למדרך רגלים, ובגנים ובפרדסים אשר על ידי רבים מבתיה, והגנים האלה ישיתו עליה ליות חן ויופי. נעים ויפה מראה העיר עוד יותר עתה, בחדש האביב. הבתים השפלים נשקפים עתה כמעונות־קירן שוקקים ושגשגים מתלוננים בצל עצי פרי, עצי תפוחים ואנסיס, שזיפים ודובדבניות, אשר עתה ילבינו בפרחיהם הרבים, וריחם המוב עולה אל אף כל עובר. נחמדים למראה הם עוד יותר הרחובות הרחוקים ממבוא העיר, כי שם עומדים הבתים נפרדים איש מרעהו ומגרישהם סביבם הם גני עץ, גני ירקות ושדי תבואות, שם שקט ודממה, מנוחה ושלוה, המרגינים לב. באחד הרחובות האלה, בחנות למיני מאכל, דנים מלוחים, חריצי חלב, מאפי תגור, מלה, בצלים, שומים ועוד כאלה, יושבת עתה לאה האלמנה, האם המאושרה, ובחנותה לקונים היא קושרת פוזמקי ומשתעה עם בתה, עלמה כבת חמש עשרה, תורת פנים ומוכת תואר, העושה כה וכה בחנות. כן הוא, אם מאשריה קראו רבים בעיר את האשה שפלת הקומה ודלת הבשר הזאת, כי היא דומה לה בין הנשים בנות דלת העם? האם רבות מנשי האנשים החשוכים בורכו בכנים חכמים המכלכלים אותן בכל והן בכבודם מתימרות, כמזה?

מה מאשריה היתה האם הזאת ומה דנן בה לבה בקבלה מבנה היקר את המכתב ההוא, אשר בו הביא לה את הבשורה המובה, כי בימי האביב הזה יבוא אליה ואתה יושב שבועות אחדים! למן העת ההיא החלה לספור את הירחים, השבועות, הימים אשר נשארו לה עוד לחיות לו. כעבור שבועות אחדים אחר חג המצות החלה כבר להתעתר לקראתו. אחד משני חדרי מעונה הקמן קבעה לו, לכן שעשועיה, להיות למשכן לו, ותלכננו לכבודו בסיד, ותנקדו, ותיפחו כפי יכלתה. שם הצניח גם שלחן קמן יפה ועליו פרושה מסה לבנה מעשה רוקם, אשר עשו ידי בתה, ועל החלון הרואה את פני השדה — אנני ציצים ופרחים, ועל הקיר תלויה תמונה גדולה ויפה מאד לפי דעתה, ועוד צעצועים כאלה הכינה לכבודו בחדר הזה בעזרת בתה. גם מטעמים וממתקים שונים עשתה למענה, ומחג הפסח השאירה שומן אוזים וקסה כתות מענות המצות להכין לו מהם לביבות ממוננות. ידעתי, וכור אזכר היטב, כי אוהב הוא מאד את המאכל הזה — אמרה

או אל בתי — רפה כח הוא אפרים שלנו, אך פה ינח מעמלו, יאכל בתאווה, יתענג, וברצות ה' יחזק והיה רשן ורענן. כה דברה האם המאשרה ונסשה רחצה בנחל עדנים. אולם בימים האחרונים החלה לדאג לו מאד: בעוד אשר תמיד הסכינה לקבל מאתו מכתבים ארוכים וכמעט בכל שבוע, הניעה בימים האחרונים מכתבים קצרים רק פעם אחת במשך שנים ושלושה שבועות. בני משפחת דוד, אשר אליהם באה תמיד להביע צערה, השקישו רוחה באמרם, כי גם דוד מוקיר דבריו מהם בימים האחרונים, יקן כי רבה היא עבודת כל תלמידי בית מדרש בימי הבחינות. ובכל זאת לא הבלינה על רוחה, נענועיה ודאגתה לבנה יקירה נברו על כל, וכמכתבה אליו שפכה לפניו רוחה ותיסרהו על הוקירו מסנה חוץ. אבל מה גדל כאב לבה ומה רבתה תונתה עתה עוד יותר, כי תחת לקבל מאתו מכתב הצמדקות כאשר קתה, לא ראתה אף צורת אות אחת ממנו זה חמשה שבועות! את אבות דוד כמעט יום יום דרשה, מה יכתב אליהם דוד, אולי ידיעם דבר על אדות בנה, ויום יום, לעת שוב בעלי-הענלות עם ענלותיהם מתחת מסלתי-הברזל, חתה לקראתם בכליון עינים, הביטה אל הדרך מקום משם יבאו; אך מדי עברם על פניה וכנה איננו, רפו ידיה ולבה נע בקרבה מיגון ומסחר. בכית אבות דוד כבר ידעו את הסוד הנורא, ומדי בוא האלמנה אליהם, שמו להם כלם סתר פנים, לבם בקרבם בנה, נפשם השתחחה, אך את הסוד צפנו בקרבם, ויבקשו תנחומות הבל להשקיש את רוחה על נקלה, מבלי דעת מה לעשות אחרת, והיא יצאה מאת פניהם נוגה ושוממה. וחתי רק זאת נחמתה, כי גם דוד עוד טרם בא וכי גם מאתו אין חוץ נפרץ בימים האחרונים לפי דברי אבותיו.

עצובה ונונה אנתנו מוצאים אותה גם עתה בחנותה הקטנה בהחליפה דברים עם בתי.

— הלא דבר הוא — אמרה בחרלה רנע מעשות מלאכתה במחמיותה ותוריד את הפומקי על ברכיה ועיניה המפיקות אי-נחת הבישו אל בתי: — זמן רב כזה, זמן רב כזה! לבי ינבא לי דבר מה ולא ידעתי מה הוא. והיה רצון מלפני ההוא אשר לא אוכה להזכיר את שמו, כי הניון לבי יהי למובה, ואמרי: "אמן, בתי".

— אמן — ענתה הבת כדי לעשות רצון אמה. האם שבה לעשות את מלאכתה, ולפעמים תשא עיניה להתבונן אל העוברים והשבים על פניה ברחוב, וגם מדי הביטה הנה והנה פעלו אצבעותיה פעולתן על פי ההרגל, כמו אין חפץ להן עוד בהשנחתה. פתאם עמדו עיניה על בית אבות דוד הנראה מרדוק לאורך הרחוב, וחקם מתחתיה ותעמוד על רגליה ותשביע עוד יותר עיניה להתבונן היטב היטב.

— הביטי נא, בתי, הביטי שמה — אמרה אל בתי בהחזיקה את כפה מעל עיניה לבלי יהי לה אור השמש השוקעת לשמן מראות נכוחה: — לי נראה, כי ענלה עמדה שם על יד ביתם, האין זאת?

הבת הביטה שמה גם היא בעיניה הנדולות והחודרות.

— כן הוא — ענתה — ענלה עומדת שם.

— כי עתה רוצי, בתי, רוצי וראי מי בא שם, אולי סרו שניהם שמה — אמרה האם ולבה נע בקרבה. — אך לא, לא יתכן כי אפרים גם הוא יסור שמה: הלא כתבתי לו, כי כבר פניתי חדר מיוחד למענו במעוני, לא יתכן, רוצי, רוצי, בתי, ושובי עד מהרה, אל העמודי.

הבת מדרה לרין שמה, והאם נשארה תחתיה ולא נרעה עין מן הבית ההוא. כל רנע ורנע היה לה עתה כימי עולם מכליון נפשה, וכמו למען הכעיסה אחרה בתה לשוכ, למרות מצותה. בלבה קננה עתה גם תקוה גם סחר, רעיונות כלולים התרצצו במוחה ומרוב עצבה ורגזה התגודדו ידיה ועל בתה זעף לבה. היא חפצה כבר לנעול את דלת חנותה ללכת שמה בעצמה, כי כבר כשל כח סבלה; אך באחרונה ראתה והנה בתה הולכת וקרבה.

— דוד בא מווארשא — הודיעה הבת בשפה רפה וברוח כהה.

— דוד? — אמרה האם ברוח נפעם — והוא, אפרים שלנו?

— אפרים לא בא עמו...

— שבי סה! — אמרה האם בהרדה ולא יספה, ומכלי התמהמה עוד אף רנע

ונקה ממקומה וחמחר אל הבית ההוא, אשר משם משפחה יצא, לחיים או למות. . .

קול נהי האלמנה נשמע גם ברחוב, והמשוטטים בחוץ עמדו על יד החלונות, ובמהירות החזק עברה השמועה בין כלם, כי אפרים העלוי לפנים — מת. רבים מהם נדו לשכר האלמנה הנדול כיס, לב רבים רנו לצרת נפשה וישוטמו ויתעצבו מאד על סרח החמר, אשר בעודנו כאבו נקסף, ובעמדם באגודה אחת ברחוב, הביע איש איש מהם לרעדו את צערו על האי שופרא דבלי בעפרא. אך בין כל העומדים האלה נמצא איש אשר שונה היתה דעתו תכלית שנוי מדעת רבים, והוא חצי מלמד וחצי מניד, מסהר ומתקדש תמיד. הוא שמע בנחת את דעות כל אנשי האגודה, ואחרי כן הוציא את קופסת-המסבך מחיקו, ויריה ממנה במלא נחיריו, ויעביר את מטפחתו האדומה על פניו ויאמר: — הנכם מצטערים, אחים, על כלי חמדה כזה שנשבר בלא עתו. על דא ודאי אצטער גם אני, אך הלא האלהים עשה זאת, למען יהיה מוסר לרבים. קרבן חמאת הוא זה, והם הם מתחייבים בנפשו — הוסיף בהראותו כאצבעו על בית אבות דוד: — וכור אוכור בהיות אפרים ילד שעשועים, בן תורה, אשר בו התברכו אבות בעירנו, אך הם מכרוהו לעקר, הם המוזה והתעוזה בתהו להיות משכילי, כופר, והתורה חגרה עליו אז שק, והנה זאת היא אחריתו, כי בדמי ימיו ירד שאולה, ועליו אני קורא את הכתוב: עשוק אפרים, רצון משפט, כי הואיל הלך אחר צד, לו חי באמונתו, לו הנה בתורה ויאהבנה תמיד, או אז ראה חיים ויאריך ימים, כי עץ חיים היא למחזיקים בה כתיב, ועתה עשוק הוא אפרים מאמו הבוכה עליו, רצון משפט אלהים, כי הואיל הלך אחר צד אלה המשכילים המסיתים והמדיחים, אוי ואבוי! אך הבה, אחים, נבואה אל בית המדרש, כי כבר הניע זמן קריאת שמע של ערבית.

כן דבר האיש, בנשאו מרום עיניו ויבט אל הכנכים אשר כבר התנצצו סה ושם ברקיע השמים. והעומדים סביבו החרישו ולא ענו דבר, אך מחזות פניהם ועיניהם נשקפה כמו שאלה חרישית: מי יודע, אולי באמת הצדק אתו? . . .

הַמֶּתֶמִיד.

עוד יש ערים נקחדות בתפוצות הגולה
 בהן יעשן במסמך גרנו הישן
 עוד הזתיר אלהינו לסלימה גדולה
 נחלת להשת בערמת הישן.
 וכאודים מילים ועיר שם תעשנה
 נפשות אמלות ונשמות עלובות
 החיות בלא יומן ובלא עת תזקנה
 כהציר העלה בארץ תלאבות.
 ובצאתה יחיד לעתות בלילה
 באחת מאלה הערים הפרובות
 בשעה שנוצצים בזכבים מלמעלה
 הדשאים מתלחשים ומספרות הרוחות
 ושמעו אזניה מרחק קול המה
 וראו מרחק עיניה אור נוצץ
 בחלון, ובערו – דמות אדם, הדמה
 לגל של מת, מתנועע מתרועע
 מתרועע מתנודד והמית הגיון נכאים
 תנשא על נכבי השקט עדיה; –
 אז מתמיד באחד מבתי הכלאים
 מאחר בגשף – תראינה עיניה.
 בבית ההוא בין הכתלים האלה
 לא יום – כי שש שנים על נפשו עברו;

ופה בכרה ילדתו בחרותו גמלה
 ופה קבו עיניו וסניו תורו.
 לא יום – כי שש שנים מאז הסב סניו
 אל עבר הקיר במקצע האפל
 גם קרן אור אחת לא ראה מלפניו
 מלבד קורי שממית ומיח קיר תפל.
 רעבון, לא-שנה, מכ בשר, רוזן פנים –
 מה המה כי ישים אליהם לבבו? –
 המרם הוא ידע איך למדו מלפנים?
 המרם הוא ידע כי סוף בבורו לבא?
 את רוח האדם התורה לא תתוש
 כי תוסיף תקשנו תתנהו בנחשת.
 מצור תחזקנו; – כה הלמות הפטיש
 תרע הזכוכית ותחזק העשת...
 שש שנים תמימות, שנות גער ובחרים
 כצל, כבלי חיים לנצח אבדו
 וכאלו לא נגעו עד בית האסורים
 וכאלו על פנת הנער לא עדו.
 כמו תם כל היקום מן הארץ הנעיסה
 ותמח הארץ מעבר לחיץ.
 וכאלו לא תלבש מימים ימימה
 תכריכי התרף ובגדי הקנין.
 כמו דבתה השמש מעבר לחלון

וְיֵשׁ מִן הַפְּרוֹשִׁים שֶׁנִּתְּנָה לוֹ גְּאֻלָּה
וְהָיָה לְרֵב גָּדוֹל בְּעִיר מְהֻלָּלָה: –
אֵךְ אֶחָד הַעַמֵּד בְּמִסְמַר תְּקוּעַ
הַמַּעֲשִׂים, הַשָּׁנִים מֵאַחֲרָיו יִסְעוּ:
וְלִסְנוֹ? – לִסְנוֹ קִיר בְּרָזֶל נְמוּעַ
וְסִנָּה עֲמוּסָה וְגִוּוִּלִּים יֵרְאוּ.

מֵאֵז קָנָה מְקוֹמוֹ בַּסֵּנָה לֹא רָאָה
כָּל בָּחוּר וּפְרוֹשׁ בָּבֹא וּבִצְאָתוֹ
וְאֵף גַּם הַשֹּׁמֵשׁ לֹא כֵּן הִשְׁעָה
מְתִי הוּא בָּא, מְתִי יֹשׁב אֶל בֵּיתוֹ.
הַשַּׁחַר, הַלְכָּנָה אוֹ חֲשֶׁכֶת הַלְלָה
רַק הִמָּה לְבָדֵם מוֹעֲדָיו יָדְעָה
כִּי גַם אוֹר הַחֲמָה הַבֶּדֶה מִלְמַעְלָה
לֹא יָדַע דְּרָכָיו וְלֹא שָׁנָהוּ.
בַּשַּׁחַר, בַּשַּׁחַר, בְּמֶרֶם וּבִירוֹ
בֵּין תְּכֵלֶת לְלֶבֶן, בֵּין זָאב וּבֵין בִּלְבִי
עַתָּה מִן הָאֶפֶלָה הַחֲרִישִׁית וְהַיְּהוּדִי
כָּל כּוֹכְבֵי הַבֶּקֶר, צָבָא רַבָּבוֹת אֶלְפָּה;
עַתָּה גְּרִי הַעִיר אַחֲרִית שְׁנָתָם יְנוּמָה,
לֹא יִרְגִּזוּ אֶת רַבָּצִם גַּם קוֹל שִׁבּוֹי קְרָא,
וּבְמֶרֶם מְקַדְמֵי אֲשִׁמּוֹת יְקוּמוּ –
הַתְּגַבֵּר בְּאֵרִי לַעֲבֹדַת הַבָּרָא.
עַתָּה כָּל הַיְּקוּם יַחְרִישׁ דוֹמָם וְיַחֲלִיל
עַד יְקוּם וַיַּעַר לַחַיִּים חֲדָשִׁים.
בְּמֹו יַחֲלֵם חֲלֹם הָאֲחֵרוֹן, בְּמֹו יִכִּיל
בְּסֶתֶר בְּנִסּוֹ תַּעֲלוּמוֹת וּלְחָשִׁים,
עַתָּה יִלְטֵם אֶת סָנְיוֹ בְּדִמְמָה נֶאֱדָרָה
וְרִגְשׁ מְסִתֵּמֶת בֵּין שׁוּלֵי שְׂמֵלָתוֹ –
אִזְּ יַעַר הַנֶּעַר מִשְׁנָתוֹ הַקְּצֵרָה.

וּבִאֲלוֹ לֹא חֲתַר הַבֵּיתָה אוֹר וְיוֹהַ
בְּתַשְׁשׁוֹ לְרֹדֶת בֵּין בְּדֵי הָאֵלּוֹן
הַעַמֵּד עֲרִירִי עַל חֵלּוֹן הַיְּשִׁיבָה.
וּבִאֲלוֹ לֹא הָיָה יוֹם בְּהִירָה, לֵיל סֶהַר,
וְאִבִּיב לֹא קָסַם עֲדָנִים וְנַעֲיֻמוֹת,
וּבְמֹו מֶרֶם יִהְיֶה לְבָחוּר הַנֶּעַר –
בְּצֵל, בְּכָלִי חַיִּים, שֵׁשׁ שָׁנִים תְּמִימוֹת!

רַב יָמִים בְּאֶלָּה גַּם אָנֹכִי נִרְשָׁשׁ עֲמַד
בְּבֵית הַיְּשִׁיבָה בְּחֻדְשׁוֹת יִסְקָדָה
כִּי גַם לְבָנֶיהָ לֵב חַי וַיַּעַר חֲמַד,
גַּם הֵם שָׁמִי רָגָלִים בְּשִׁנָּה יִרְקָדוּ.
וּבְכֵן – גַּם אוֹתָהּ הַרוּחוֹת וְעוֹעוּ:
סַסְסִלִּים נֹסְקִים, סַסְסִלִּים נִגְרָעִים,
בַּחוּרִים וּבָאָה בַּחוּרִים וַיֵּצְאוּ:
יֵשׁ יוֹדִים אֶל בֵּיתָם לְיָמִים נוֹדָאִים,
וְיֵשׁ שְׂמִינּוֹ לְבָסָרִים הַקְּרוֹבִים
וְרוּחוֹקִים מַעֲיִן הַמִּשְׁנָחִית הַנוֹדָא
וַיַּעֲלוּ בְּקִבּוּד בְּבֵית אֲנָשִׁים מוֹבִים
מְרַחֲמֵי רִגְוֹן, מוֹקִירֵי בְּגִי תוֹרָה.
אֵף יֵשׁ אֲשֶׁר נִדְּשׁוּ וַיֵּצְאוּ גְּדֻחִים
וְשָׁב אִישׁ בֵּית אָבִיו בְּדַרְכֵּים אֲבִלוֹת,
הָאֶחָד – עַל שִׁחְקוֹ בְּלִילוֹת בְּקִלְפִים,
הַשֵּׁנִי – עַל סִפְרוֹ עִם בְּתוּלוֹת בְּלִילוֹת,
הַשְּׁלִישִׁי – כִּי מִצָּאוֹ הַשֹּׁמֵשׁ מְקַמֵּר
מְקַטְרָתוֹ בְּשֶׁכֶת בְּמִקְוֹם יָדוּעַ,
הַרְבִּיעִי – עִם מוֹרָה נְבוֹכִים הַמִּתְמַתֵּר
בְּעִלְיָה, הַחֲמִישִׁי – לֹא נוֹדַע מִדּוּעַ,
אֵף יֵשׁ אֲשֶׁר נִבְחַר לַחֲתָן וּבְתוּלָה
בַּת-בֶּסֶר עֲבָה, שְׂמֵנָה בְּחֻלְקוֹ נִפְלָה.

הוא לחש. הוא מפתה בקול דממה דקה:
ראה, עלם חסדות, מה ערשי רעננה.
התענג במרם ראתה גמקה.
גם נחני ישנים! ידובנו בחלום
עשבים ודשאים מארבע הרוחות.
וגם הפזבנים ירזמון ממרום:
"ישנים אנחנו בעינים פקוחות!"
ורוחות חציר נזות ערבים יבאו
מאליהם בנחיריו ישקוהו שברון.
ונפל גל רוח מאליו אל פיהו —
ורוחה גדולה בחתה בגרון...
אז ירחיב הנער את פיהו וישאף.
והרחיב את מפתח פתנתו הפתוחה.
ובאיש שהסיע אבנים ויעף
יבקשו יתחננו כל קרביו מנוחה.
ושלח לרוח את ידיו בלי כח
במבקש: "קחני הרוח, שאני!
נעוסה מזה ומצאנו מנוח.
פה צר לי המקום, פה עיף הנני.
אף חבטה גדולה במשוכת הננה
מזכירה לגער פי סר מן הנתיבה.
וזכר חובתו וזכר הפנה.
ובגם מן החמא ירין בית הישיבה.

(עוד יבוא).

ת. נ. ביאליק.

יחלש בנשקה ורין אל פנתו.
וצעדה מהירה משעול הננה.
בה ילך ההלך עד בית הישיבה.
רק אזני הרוחות השמות תשמענה
ועין הפזבנים צמיה הנתיבה.
אז יש אשר ירקד בשמן לקראתו
הרוח הפחו משפעת התבלת.
ושלח לו בחלקות וסלמל פאתו
יפתנו במתר, יפיה הוללות...
ושמרות שמי עיני הנער תדבקנה
בסו רחמים תשאאלנה: "חנני אחינו!
עיניך השחרות — תחתינו תמקנה.
עופות אנחנו פי עמך נלאינו.
יום תמים, יום קיץ הוגעת אותנו
ואשמרה בלילה — יגענו אחינו!
שוב שוב ותנוח ונחני גם אננו
עוד סרם ישנת הי החלף פחני. —
אף פתאם יעביר הנער את ידיו
הדקות על שמורות שמי עיני הדבקות
במגרש הרהורים, ובת קול צעדיו
התבוסים תשמענה הרחבות הריקות.
אז ירד הרוח אל ירק הננה.

„חכמת ישראל“ בצרפת.

בחכמת ישראל עוסקים בצרפת לא רק היהודים, כי אם גם הנוצרים; היהודים לפי השקפתם הם והנוצרים לפי השקפתם הם. הנוצרים העוסקים בחכמת ישראל יחלקו לשני מחנות: הקתולים והפרוטסטנטים. הראשונים הם שומרי מסורת כתבי הקדש, והאחרונים הם בעלי בקרת חסדית. לכל אחת ממחלקות החוקרים האלה מאספים מיוחדים, היוצאים לאור אחת לשנים או לשלושה חרשים.

המלות „חכמת ישראל“ כוללות בקרבן מושג רחב מאד, ועיב עלי להגיד, כי חקירות הנוצרים בחכמת ישראל הן, על הרוב, רק חקירות בכתבי הקדש ובקדמוניות ישראל ותולדותיו בתקופת כתבי הקדש. לדבר בזה בפרטות על החקירות אשר במאספי הנוצרים אי אפשר, מסבות שונות, חיצוניות וגם פנימיות, אשר הקורא הגבוה יבין מדעתו. עלינו איפוא לפנות ביהוד אל דרישות היהודים בחכמת ישראל.

שתי „השקפות“ מרעיות ליהודים בשפת צרפת המוקדשות ללמדרי היהדות: „ההשקפה השמית“¹⁾, עורכה הפרופסור יוסף הלוי, ו„ההשקפה ללמדרי היהדות“ הנודעה יותר בספרותנו העתית בשם: „ההשקפה לחכמת ישראל“²⁾, עורכה הרב ישראל לוי. יותר נכון אולי יהיה לאמר, כי ההשקפה הזאת תערך עי חבר אנשי מדע אשר יבחרו מאת החברה לחכמת ישראל, זו החברה אשר היא המוציאה לאור את המאסף הזה אחת לשלושה חרשים ושמה אמנם גם יקרא עליו.

החברה הזאת נוסדה לפני שמונה עשרה שנה. רעיון יסוד החברה הגה הרב צדוק כהן. אליו נלוח אז חבר יהודים צעירים לימים, וביניהם גם אחד מבית רוטשילד, איש דוגה רעות ורחים ומקייר רבנן. מטרת החברה, לפי רברי הרב המיסד באספתה הראשונה לפני שמונה עשרה שנה, היא: הרחבת חכמת ישראל בצרפת. האמצעים להשיג את המטרה הזאת: הרפסת ספרים ומאספים עתיים, יסוד קריאות ודרשות בצבור. עוד לפני יסוד החברה הזאת כבר היו בצרפת חברות דומות לה ברב או במעט, כמו: „חברת הספרים המזכרים“, לאמר: חברה אשר הציגה לה לסטרה להדפיס בשפת צרפת ספרים טובים ומועילים, מיוחדים למקרא ליהודים הצרפתים, למען חזק ביניהם את רגש אהבתם לדת ישראל. ועוד חברה אחת היתה ליהודים בצרפת אשר הדבר האחד שנוכל לאמר עליה הוא — שנקראה בשם: „חברה מדעית וספרותית ישראלית“.

הרב המיסד את החברה החדשה חפץ כי תהיה למרכז (כמובן, רוחני) חדש להחברים השונים של החברה הישראלית, או במלים אחרות, כי יהיה ליהודים הצרפתים קשר חדש אשר יאגדם יחד.

עוד בראשית הוסד החברה נמרו העומדים בראשה להחל בהרפסת מאסף עתי אשר יהיה מוקדש כלו לחקירות בכל ענפי מדעי היהדות.

1) Revue sémitique. — 2) Revue des études juives.

המאסף — כן כתוב בקול הקורא של החברה — צריך להיות מוקדש לחקירות בחכמת ישראל ולפרסום ספרים וכתבים אשר עוד לא נדפסו. מטרת המאסף — מסיף קל הקורא לבאר — היא בריאת ביבליותיקה צרפתית למדעי ישראל וספרותו.

קנאת סופרים היא היא אשר הולידה את המאסף העתי החדש. לקנאה הזאת נוספה עוד קנאה ספריונית. ראה ראו איזה מראשי היהודים והיהדות בצרפת, כי באשכנז עסקים בחכמת ישראל וספרותו. היהודים האשכנזים נלו תעלומות מני חשך. רק היהודים הצרפתים — יתאוננו בעלי קול הקורא — לא עשו מאומה לחכמת ישראל. המאסף צריך להרים את כבוד צרפת (!).

ישנם "ליציני-הדרו" האומרים, כי רוב החכמים הכותבים בשביל המאסף הזה הם מאשכנז, ומאמריהם כתובים אשכנזית. ורק מערכת המאסף תתרגם לצרפתית. צריך העיץ האלה מציאים מה, כי החכמים המעטים הכותבים את דבריהם צרפתית היו יכולים להדפיס מאמריהם במאספים אשכנזים, ומערכת המאספים האלה היתה יכולה לתרגם את דבריהם מצרפתית לאשכנזית כמו שמערכת המאסף הצרפתי מתרגמת את המאמרים הכתובים אשכנזית לשפת צרפת. וכי על כן הם חושבים, כי מאסף בשפת צרפת היה יותר נחוץ להסצת חכמת ישראל מאשר להרחבתה. אך איך שיהיה, והאמת היא, כי חכמת ההשקפה נועדה לחכמים ולא לרוב קהל הקוראים. בחקירות הנרספות במאסף נמצא בקיאות יתרה, אך לא סגנון חי ומושך את הלב. מאמרי המאסף כלם צריכים לסוד, ולא רק לסוד, כי אם עיון עמוק והכנה רבה. המאמרים האלה עוסקים בשאלות מדעיות ליחיד סגולה. והקהל הגדול אמנם מתלונן, כי לא נוכל לקרוא בהשקפת החברה.

ההשקפה — אמרו מיסדיה לפני שמונה עשרה שנה — נועדה לעסוק בכבר ראש בשאלות העבר של היהודים והיהדות: בתולדות היהודים, בכתבי הקדש, בספרות התלמודית העשירה בידענות באופן נפלא, בספרי ימי הביניים הרבים והשונים. תולדות היהודים והיהדות בצרפת יעסיקו כחוד את הסופרים ואנשי המדע אשר יעבדו בהשקפה. הם יחקרו לדעת את מהות חכמת ישראל בימי הביניים ואת אופן התפתחותה, את פעולת עם צרפת על חכמי ישראל, את תכונת עם צרפת אשר נמצא בספרי חכמי ישראל: ברור, דיוק, מעט ומדה.

אך מיסדי ההשקפה מציאים בעצמם לנכון לבאר, כי מטרתה איננה חנוכית, כי למאסף לא יהיה כל ערך חברתי. לשאלות היום לא יהיה כל מקום בו. חקירת החכמה תהיה לשמה, מבלי כל יחס אל החיים החברתיים. החכמים יעסקו רק בשאלות העבר של היהודים והיהדות, מבלי לבקש כלל וכלל לדעת, מה הוא הלקח אשר נוכל להוציא משאלות העבר לפתרון שאלות הווה והעתיד.

כמובן מעצמו, הסיסו בעלי קול הקורא, כי את סופרי ההשקפה לא ישאלו: מי הם ומאיין יבאו; כל מעצור לא יושם על דרכם להביע את הנות רוחם; וגם אחריות דבריהם תהיה עליהם.

אלם, אם כי יאמרו בעלי קול הקורא, כי תעסוק ההשקפה רק בשאלות העבר של היהודים והיהדות, בכל זאת לא ישכחו לדבר על חלק היהודים בהשכלת העולם, על משלחת היהודים בעולם, והם נזמרים את דבריהם, כי אחרי שיש תעודה לישראל, צריך איסוף להודיע את אשר אפשר לחשוב על אדות נורלו, אמונתו, רוחו, מוסדותיו וספרותו.

ואם כן, הלא יש לההשקפה גם ערך חברתי וגם מטרה חנוכית במדה ידועה? הסתירה הזאת אינה האחת בחיי היהודים בצרפת במאה האחרונה. אך כנגד ביחוד לההשקפה נוכל לאמר, כי ראשיה כעת מבינים היטב, כי לא טוב כלל מה שאין לה מטרה חנוכית, והם מתאמצים לתת לה עתה ערך חברתי.

היו ימים שההשקפה הזאת היתה היחידה לבני בצרפת, וגם הפרופסור יוסף הלוי היה מדפיס בה את חקירותיו, כמעט בכל חוברת. אך מסבות שביארן אינו נכנס בחנן מאמרי זה, עזב ר"י הלוי את ההשקפה הזאת ויסר לו לעצמו את "ההשקפה השמית". חקירות הלוי בהשקפתו מוגבלות גם כן, כמו אצל הנוצרים, רק בביאורי כה"ק ותולדות התקופה הקדמונית והיא.

הן אמנם, דרך הר' יוסף הלוי בבאורי כה"ק שונה הרבה מדרכם של הנוצרים. הוא איננו עבד כפות למסורה כרוך הקתולים, אך הוא גם לחם בעו נגד החוקרים הפרוטסטנטים מבית מדרשם של רייס, החפשים הקיצוניים המשבשים על הרוב את הכתובים ושוללים מהם את הרוח הפיוטי המפעם בהם. אך סוף סוף בהשקפתו של הר' יוסף הלוי אין מקום לחקירות בלתי נוגעות מעט או הרבה בכתבי הקדש או בתקופות כה"ק. ומאשר כי מחקירות כאלו קשה מאד לתת תמצית בקצור הדרוש, לכן לא נוכל לעסוק בזה בפרטות במאספו של הר' יוסף הלוי, המלא ונדרש מאמרי מדע מצוינים כתובים בחריפות שאין כמות. היסוד העקרי אשר הונח בחקירות הר' יוסף הלוי בכה"ק הוא — להראות את שגגת המאחרים את זמן חבור כה"ק, גם ישתדל להוכיח אחדות התורה, נגד החוקרים הקיצוניים המיחסים את התורה למתכבדים רבים.

מכל האמור יבין הקורא, כי בבואי לדבר בזה על חכמת ישראל בצרפת, עלי לפנות ביחוד אל ההשקפה בחכמת ישראל. וכדי לתת להקוראים מושג נכון מתכונת החקירות שכמאסף הזה, אנסה להציע פה בדרך קצרה תמצית המאמרים היותר חשובים שבאו בו בשתי השנים האחרונות (1896—1897). ואחלק את המאמר לשני פרקים: פרק ראשון — לשנת 96, והשני — לשנת 97.

א.

מאמרי "ההשקפה" נחלקים על פי נושאיהם למקצועות האלה:

(א) תולדות היהודים בצרפת, ביחוד, בימי הבינים עד תקופת המהפכה הצרפתית.

(ב) ספרות היהודים בימי הבינים.

(ג) תולדות היהודים בסוף בית שני ובתקופה שאחרי החרבן.

(ד) הספרות התלמודית והרבנית.

ואחל בתולדות היהודים בצרפת.

המאמר הראשון בענין הזה הוא על אדות קלימינסיוס השביעי והיהודים בנסיכות "Venaissin". עד המאה החמש-עשרה סבלו את היהודים בערי הנסיכות הזאת. הנהגות הערים התאמצו להגין עליהם מפני חמת המון העם. היהודים היו אז נתונים למצבת הארץ, וע"כ היו הנהגות הערים למחסה עליהם ולא נתנו להמון לנגוע בהם לדעה. אולם, במאה החמש עשרה, אחרי אשר הביאו כבר היהודים את כל התועלת אשר יכלו להביא, ונחיצותם לא היתה עוד גדולה בארץ כמקדם, חדלו הנהגות הערים להגין עליהם. ומני אז היו היהודים על כן מוכרחים לפנות לעזרה אל האפיפיורים ברומא.

הגדת האפיפורים עם היהודים לא היתה תמיד באופן אחד; פעם התנהגו אתם בחסד ויעשו להם מצבות, ופעם שפכו עליהם את חמת קנאתם ויעוררו את ההמון נגדם. לא צדקו אלה מכותבי התולדה אשר יתארו את האפיפורים כמלאים רגשי רחמים וחגיגה לבני ישראל. כן גם ללא אמת יהיה להחליט, כי לב כלם היה תמיד רע ליהודים. האמת היא, כי היהודים היו קונים בכסף את חסרי האפיפורים, ואלה האחרונים, כעבור זמן מה אחרי מכרם את חסדם ליהודים במחיר, היו רגילים לשכוח את הדבר והיו תזוירים ומחדשים את הגזירות לרעת היהודים. וכה היה במשך כל המאה החמש עשרה.

גם המאה השש עשרה היתה כאחותה הקודמת לה. ההתחרות בין היהודים והגוצרים גדלה יותר ויותר, ובעקבות ההתחרות הלכו הקנאה והמשטמה ליהודים הלך וגדל. היהודים דרשו מן האפיפורים להניח על זכויותיהם אשר קנו בכסף מלא. ואם כי היתה המלחמה נגדם עזה וכבדה, בכל זאת לא התיאשו היהודים מתקוה להשיג את מבוקשם: חסרי האפיפורים.

האפיפור קלימינסיום השביעי הראה ביתוד את כשרונו להראות פנים מסבירות לבאן ולכאן, פעם ליהודים ופעם לאויביהם. שום אפיפור לא השתנה כה חליפות, לא הראה שנויים ותמורות בדעותיו ובמעשיו, כמוהו. פעם נתן ליהודים ביד נדיבה וזכות גדולות מאד, ופעם שלל מהם את כל אשר נתן; פעם הביאם למרום התקוה ופעם הורידם לשואל היואש. ידו היתה נותנת היום, ותזורת ולוקחת מחר את אשר נתנה. מעבר מזה קבל ברצון את הכסף והזהב אשר הביאו היהודים לאוצרו במחיר זכויותיהם; ומעבר השני נתן און קשבת לתלוות הממשלות.

מחבר המאמר משתמש בשני כתבים אשר מצא. הכתב האחד מראה לנו את קלימינסיום השביעי עושה חסד עם היהודים, והכתב השני מראה לנו בהציקו ליהודים. בעלות קלימינסיום השביעי על כסא נשיאותו הקדושה פנו אליו היהודים בבקשה, כי יאשר גם הוא את הזכויות אשר נתנו להם מידי האפיפורים אשר היו לפניו. האב הקדוש שמע לקול תחנונם. בראשית שנת 1524 נתן ליהודים כתב-הדת אשר בו אשר וקים את זכויותיהם משכבר הימים. אולם, מושלי הנסיכות התנגדו ליהודים בכל כחם. ובעת ההיא היתה מבוכה ברומא בעקב מקרים מדיניים נכבדים מאד; והמבוכה הזאת חזקה עוד את ידי המושלים אשר לחמו מאות שנים בסתר ובמחשך נגד היהודים, ואשר עוד באמצע המאה החמש עשרה הביאו את סיום השני להוציא סקודה אשר אסרה על היהודים לסבור תבואות ועוד צרכי אכל נפש, לעשות שמרי מקנה עם הגוצרים, לקחת בערבון את נכסיהם וכו'. סיקסמוס הרביעי אשר וקים את. החקים המגבילים אשר הוציא סיום השני.

וגם קלימינסיום, בקץ הרבע הראשון של המאה השש עשרה, אסר על היהודים לסבור כל מיני תבואה וכל יתר הסחורות הנחוצות לאדם בחייו. גם נזר, כי בכחבי ההתקשרות אשר יעשו היהודים עם הגוצרים לא יוכלו הראשונים לשעבד להם נכסי דלא נידי או פרי הנכסים האלה. רק מטלמלים יכלו לקחת בערבון.

וישאלו אז היהודים מלאכות מיוחדת להשתדל לפני הוד קרשיתו לבטל את דע הגזירה. וזעין קרוב היה אז לאפיפור, יד ימיני, הקרדינל ארמילינו, אשר עמד בראש עניני הכספים. והוא הראה פנים מסבירות ליהודים, יען כי חסר אז כסף לאוצר האפיפור במלחמתו נגד שונאיו. זה מכבר חסצו האפיפורים להטיל על היהודים סם

כבר של אחד מעשרים מרכושם. אך ימים רבים הנינו היהודים על רכושם. בפעם הזאת נאלצו להכנע.

ויקבלו או את זכויותיהם.

אך התרעו מה הן הזכויות האלה?

היהודים היו מצמצים את מחיתם על הרוב ממלאכות, ממסחר ומעסקי רבית. אך בהשתדלות ראשי הנסיכות יצאו חקים מגבילים נגד היהודים, זאת החקים האלה, אשר ממש לקחו אכל מפייהם, בקשו היהודים לבטל. מעתה השינו את מבוקשם, אבל רק באופן מגבל. לזה נקרא אז: זכויות.

היהודים סבלו הרבה מאות־הקלון אשר נשאו. אות־הקלון הזה השתנה הרבה במשך הזמנים, אך לרעה ולא לטובה. עוד בראשית המאה החמש עשרה התאוננו היהודים באוני האפיפיור מרמין החמישי על אשר יאלצום לשאת אות שונה בצבעו ובצורתו מן האות אשר ישאו היהודים במקומות אחרים. מרמין שמע לבקשתם ויעשה את הפעם. אך פויל השני, אשר אסר על היהודים למכור תבואות וצרכי אכל נפש, הראה את רעת לבו גם בנוגע לאות הקלון. הוא האשים אונו לקול תחנוניהם ויצו עליהם לשאת על כנדם את העגול הצהוב, עגול רחב למדי ותפור במקום נראה לעין. ועוד יתרה עשה. כמצאו כי בצבע הצהוב אין די שפלות, צוה להחליפו באדום, למען יהיה יותר בולט ונראה לעין. אות הקלון הזה העיק על היהודים יותר מכל, ויתאמצו בכל יכולתם לעבור על החק. קלימינסיוס השביעי הוסיף לדרוש עוד יותר. הוא נזר שישאו היהודים כובע צהוב על ראשם, והנשים — איזה אות נראה לעין. נגד הדרישה החדשה ערכו היהודים מחאה ויתקוממו בכל עוז כחם. והאפיפיור, שרש עליהם את כנפי חסדי ויתן להם רשות להסתפק באות הקודם. גם לזה נקרא אז: זכויות.

היו עוד חקים מגבילים אחרים אשר העירו את תלונות היהודים. למשל, החקים הנוגעים לעסקי דתם העיקו עליהם עוד יותר מאלה הנוגעים לחייהם הפרטיים. וגם בזה השתמשו היהודים. כמובן לב האפיפיור ויבקשו ממנו לבטל את כל הגזירות נגד חששם הדתי. והאפיפיור, נמה אליהם חסד ויתן להם ... זכויות ... אך כל הזכויות האלה היו כצינינים בעיני המושלים, ותתלקח מלחמה בינם ובין היהודים. בשנת 1532 קמו הראשונים לבקש בטול הזכויות אשר השינו היהודים בשנאתם לנוצרים. בשנת 1533 בא קלימינסיוס השביעי מרסיליה לדגלי עסקים מדיניים ידועים. והמושלים השתמשו במקרה הזה וישלחו אל האב הקדוש שלשה גוואמים להציע לסניו את תלונותיהם. וזיכרו לו את הפקודות אשר הוציא לסני זה ואשר נתבטלו עי הזכויות החדשות לטובת היהודים. האפיפיור שמע לקול תלונותיהם ויבטל את החק אשר נתן לטובת היהודים בשנת 1525, אף גם הצטרף על ההנהגה הקודמת, כי נתן זכויות ליהודים לא כרצונו הטוב, כי אם באונם.

וכה סבלו בני עמנו עד מות קלימינסיוס השביעי. אז עלה על כסא הגישות הקדושה ברומא פויל השלישי. כמובן, מהרו היהודים לבקש רחמים גם ממנו. והוא אמנם נתן להם חגיגה וישיב להם את זכויותיהם.

ומובן גם זה, כי לא לעולם היה חסן ישועות, וכעבור זמן מה נתחדשו הגזירות... גם, קורות היהודים בבריטניה (שכצרת) במאה השמונה עשרה, אשר העלה על ספר הר' ליאון ברוינשווייג, לא תמיד משמחות לב. היהודים בבריטניה יזכרו בפעם הראשונה בגזירות הכנסיה הקתולית מראשית המחצית השניה של המאה החמישית בין

הגזירות האלה נמצא אמר חמור על סופרי הקהל לאכול עם היהודים. מזה לא מונח — יאמר מחבר המאמר — כי היו בבריטניה הרבה יהודים, אך אין כל ספק כי גרו יהודים באיזה ערים.

עד ראשית המאה השלש עשרה לא יזכרו ולא יסקרו היהודים בקורות בריטניה. מצב היהודים, כמובן, לא היה טוב אז גם במדינה הזאת. אך המצב הזה הורע עוד יותר שנים אחדות אחרי כן, כאשר החל גריגור השביעי להפיץ אש קנאות ולהעיר את העם לצאת למסעי-הצלל. לפני לבתם להשמיד את הכופרים מירושלים, למדו נוסעי הצלב את ידיהם לבזז והרג בארצות כערוותיהם: הכו את היהודים בלי חמלה ויבזוזם וישדוםם. אך כנראה, לא הרגו את כל היהודים, כי איזה שנים אחרי כן, בעת אשר כבר לחצו הקתולים את מלחמותיהם במרווא, נפגש עוד הפעם את היהודים בבריטניה, ואולם, כעבור זמן מה נברה הרעה שנית, והיהודים נרשו כלה מן הארץ. על פי החק אשר יצא אז נגד היהודים היו הקתולים סאורים מלשלם את תובותיהם ליהודים. להפך, אלה האחרונים נאלצו להשיב לקתולים את הנכסים, דניידי ודלא נייד, אשר לקחו מהם בערבון. מלבד זאת נאמר בחק הגרוש, כי ינקה כל הורג יהודי.

נפלא מאד לראות, כי למרות חומר החק הזה, באו היהודים אחד אחד לגור בעיר Rennes, בשלום מס ידוע לרוכס בריטניה.

אנא מבריטניה נשאת ללואי הייב. היא היתה מסבכה אשה רעה, ופעולתה על אישה היתה נדולה. ולואי הייב לחם נגד האב הקדוש ברומא. וכמו להראות לכל העולם כי באמננו יחיה, צוה המלך לנרש את היהודים ממלכותו. וכן היה גם חשן אשתו המלכה. אחד הכהנים הקתולים, בהספירו את אנא מבריטניה אחרי מותה, הללה על עשותה הרבה מאד להחיש את גרוש היהודים מן הארץ. גם ספר בשבחה, כי הביאה יהודים רבים בברית הדת הקתולית.

במשך המאה החמש עשרה באו מספר יהודים רבים אשר שמרו את דתם בסתר. הגרי הרביעי נתן להם היכלת להתישב בארץ, אם כי התקוטמו הסוחרים נגדם. אך במות הגרי הרביעי, נרשם לואי הייב ממלכות צרפת.

כמאה שנים אחרי כן יזכרו באחד החקים שמות יהודים אשר חפשושם בארץ, לא נודע מאיזה מבה.

כאמצע המאה הייב היתה הרוחה מעט ליהודים.

ולב היהודים לא נמס בקרבם למראה הגרושים והרדיפות; המה הקשו תמיד את ערסם לשוב למקום אשר ממנו גורשו.

בסוף המאה הייב הרשו ליהודים הרוכלים לבוא לימי השוק המיוחדים לכל מדינה ומדינה. כמובן, נמצא סחר איש אחד יהודי עשיר, אשר השתמש ברשות הזאת ויקים חנויות במקומות רבים בימי השוק. מובן גם זאת, כי סחרי המקומות ההם התעוררו נגד הדבר הזה. אך עין הממשלה כמו היתה טובה על היהודים, ואמנם, מבלי שים לב למחאות הסחרים הגזרים, התירה הממשלה ליהודים למכור סחורתם בימי השוק, אך אסרה עליהם לעשות כזאת בשאר ימות השנה. ואם כי הוסיפו הסוחרים הגזרים להתקומם נגד היהודים המתחרים אתם, בכל זאת נברה גזירת מושל המקום, לתת ליהודים בימי השוק למכור את סחורתם.

במשך כל המאה הייב קורות היהודים בבריטניה הן מלחמה ארוכה בין הסוחרים היהודים ובין הסחרים הקתולים.

אך הנה באה המהפכה הצרפתית הגדולה ותשם קץ לצרות היהודים בצרפת, וממילא גם לצרות היהודים בבריטניה. ואולם הן לא בין רנע יצא מפעל המהפכה אל הפועל. והמקרים המוערים אשר נקרו בימי המהפכה הראו את פעלים גם על מצב היהודים. על יהודי אחד עוללו עלילת שוא. היהודי הזה היה סוכן רוביספייר. ואויבי זה האחרון עשו נקמות ביהודי שלי, כנהוג גם עתה.

בשנת 1808 החלו להעמיד את דת היהודים בצרפת על בסיס נכון. בשביל ליסד את הקונסיסטוריה בבריטניה, צריך היה לדעת את מספר היהודים הגרים בה. ויודע אז כי מספרם רק שלשים משפחות ושש. ואמנם, מספר היהודים בבריטניה היה תמיד מעט מאד.

כל הקורות האלה נכתבו על יסוד כתבי יד אשר נמצאו בארכיבים, וששה עשר כתבים נדפסו בסוף המאמר.

מקורות היהודים בבריטניה נעבור אל קורותיהם בנסיכות אורנג (Orange). זמן התישבות היהודים במדינת צרפת זו לא נדע בברור. מחבר המאמר, ה' יוליוס בויער, משער, כי התישבו שם היהודים, כמו בשאר הערים בדרום צרפת, במשך המאות היא, הי"ב והי"ג.

מתחלה חיו כמוב ובשלום עם הנוצרים ועסקו ברוכלות, ברבית, בספרות למכר תבואות, וגם באיזה מלאכות ובעבודת האדמה.

במשך המאה הי"ד החלה תנועת שנאה נגדם, וסופה היה גרוש. אך, כנחנו, חזרו ובאו שמה.

במשך המאות ה"ו וה"ז באה המדינה עד משבר במצבה האיקונומי. למותר יהיה להגיד, כי עשו את היהודים אחראים.

לעם לא היה כסף; היהודים עסקו במסחר, ואם כי באמת לא היו עשירים, נחשבו לעשירים בעיני העם.

אולם, נסיכי המדינה קמו למנן ולמחסה ליהודים, אשר הביאו להם תמיד תועלת גדולה. היהודים שלמו מסים שונים והגדילו את הכנסות הנסיכים.

יש אשר גדלה לפעמים סערת ההמון, והנסיכים נאלצו לתת הבטחתם לעשות חקירה ודרישה. לדעת אם גדלה רעת היהודים כצעקה הבאה עליהם מצד ההמון. היו גם מקרים אשר הבטיחו הנסיכים לגרש את היהודים. אולם תנאי התנו, כי תשלמנה הנהגות הערים את המסים אשר ישלמו היהודים. ומאשר כי לא יכלו הנהגות הערים לעשות כדבר הזה, נשארו היהודים על מקומם.

כאשר גורשו היהודים מפרוינציא ומלנגידוק, באו רובם להתישב באורנג. האורחים החרשים האלה החלו לעשות במלאכה ולשלוח ידם במסחר. ויכול או פחד ההתחרות על הנוצרים ויגמרו לתת את המס אשר נתנו היהודים. ובחדש אפריל שנת 1505 יצאה איפוא סקודה לגרש את היהודים. ורק ארוכה נתנה להם לשני ירחים. רק לאלה מן היהודים אשר התנצרו נתנה רשות להשאר במדינה.

מצב הנסיכות לא הומב על ידי גרוש היהודים. להפך, צעקת העם גדלו עוד יותר, מרוב עני ורחקות.

והיהודים, כמו תמיד, יצאו דרך הפתח וישבו דרך החלוקי. עוד משנת 1506 והלאה נמשש שמה אחד אחר.

ובראות היהודים, כי כח מעצות הערים על העליונה, החלו לסנות אליהן. ויצעו אז תנאים ידועים אשר מתחלה נדחו בחרפה. רק לאט לאט מצאו להם היהודים נתיבות כלכות מנהיגי הערים.

במחצית השנייה של המאה היו נתנה הרשות לאיזה מן היהודים להתישב בארץ. עוד יותר, מעצות העיר החליטה באחת משיבותיה לשלוח אל המלך (לואי היד) מלאכות מיוחדות להודיעו את עני הארץ ואת צרותיה. כרפואה למכה הציעו. . . להשיב את היהודים אל הארץ.

מן המאה היו ועד ימינו אלה צעד המין האנושי הרבה צעדים קדימה. אך בגנוע היהודים עוד רוח העת ההוא במקומו עומד. ובקראנו מאורעות הימים ההם אנו מכירים בהם את מעשי דורנו ונרמה לנו כאלו תמול היה הדבר . . . כאז כן עתה, היום יגרשונו מן נ, ומחר יערכו ראשי המחרים, פטיציות אשר בהן ינלו את רעתם, כי היהודים נחצים הם לדומת המסחר.

Nous vous ramenerions — נמר אחד המוסרים הלצים את מאמרו על אדות הקונגרס הציוני. היהודים אומרים לשים קץ לצרותיהם, ברכשם להם מקום מנוחה. והמסור הזה מסופק, אם ימצאו להם היהודים באמת מנוחה, ואם לא ישובו ויענבו אז על אירופא איתותם. אך מה שלמעלה בעיניו מכל ספק הוא — כי הנוצרים לא יוכלו לזכות בלי יהודים, והשוב ישובם באונסי ממקום מנוחתם לאירופא. בהלצה הזאת יש אמת פסיכולוגית, המאומתת ע"י מופתים מן ההסטוריה.

אך נשוב אל קורות ישראל באורנג. לואי היד קבל את המלאכות אשר נשלחה אליו בשם מעצות הערים ויציא סקודה להתיר ליהודים לשוב אל הארץ. אך אחרי כן (בשנת 1687) יצא סקודה מאת המלך לשוב ולגרשם משם.

בשנת 1703 נמצאו שמה שלש משפחות של יהודים. ובשנת 1720 חסצו לגרשם, אך אחד מגדולי צרפת קם להם למגן ולמחסה. וכאשר לא יכלו לגרשם השפילו את כבודם באלצם אותם לשאת את הכובע הצהוב. את חרפתם זאת נשאו היהודים עד המהפכה הצרפתית.

קורות היהודים בימי הבינים בצרפת הן רק קורות גרושים ורדיפות, צרות מעיקות בחמר ונדיחות משפילות את הרוח. כזאת נראה גם במאמר קורות היהודים במונפלייר במאה הי"ח, אשר נתן לנו הח' שלמה כהן.

לסנים, בראשית ימי הבינים, היתה קהלת היהודים במונפלייר גדולה. כנודע, השתתפו היהודים גם ביסוד בית המדרש לתורת הרפואה בעיר הזאת. — בריב אשר התעורר בעקבות העתקת המורה נבוכים של הרמב"ם לקחו חכמי מונפלייר חלק גדול מאד.

בספטמבר 1394, עת הגירוש הצרפתי הכללי, גורשו היהודים גם ממונפלייר. סקנים רבות נפו לשוב שמה, אך לא הצליחו.

ואלם, אחרי גירוש ספרד מצאו להם מחסה במונפלייר איזו אנוסים אשר ברחו מארץ מולדתם — ספרד. ובראות המחרים את האורחים הבלתי קרואים האלה, החלו, כמובן, להתלונן; סחד ההתחרות נפל עליהם. הסרוקורור ממלחה דרש, כי יגורשו האנושים האלה ממונפלייר. אך ראשי העיר לא שמו לב לדרישת הסרוקורור.

מראשית המאה הייתה האירו המושלים פנים לבני ישראל. עוד הפעם נשמעו תלונות וצעקות על היהודים מצד הסוחרים הנוצרים. מושל לנדרוק הוציא סקודה לנרש את היהודים, אך ראשי העיר לא סהרו להוציאה אל הפועל.

הסוחרים הנוצרים התאוננו שנית; תלונתם נגד היהודים היתה, כי הם (היהודים) מוכרים את סחורתם בזול ונותנים בהקפה.

היהודים התקוממו על נפשם ויערכו גם הם בקשה, אך מושל העיר לא שמע לבקשתם ויצו עליהם לעזוב את העיר. גם אסר על הנוצרים לקנות מאומה מן היהודים. כל העובר על זה היה צריך לשלם קנס, חמש מאות שקל זהב; אך האמת נתנה להאמר, כי לא היה לחק הזה כל פעולה ממשית בחיים.

תכונת המלחמה בין היהודים ובין הנוצרים במשך כל המאה הייתה מסתירת — מלחמה של התחרות.

אולם, שעת המהפכה הגיעה; הקורסורציות נתבטלו; זכויות מסלנות האצילים עברו ובטלו מן העולם. היהודים קבלו משפטי אגרה במדינה. מלאי תורה לארץ החפש. התגדבו היהודים לעבוד בצבא המהפכה. כותב המאמר מביא רשימת האנשים אשר יצאו לצבא. מספרם שנים עשר איש. בין היהודים היו אז אנשים מפורסמים. השמות: נקה, כרמיה, סלודור, ממוארים כעת בין היהודים בצרפת כלח.

מספר נפשות היהודים במונפילייר בעת ההיא היה מאה וחמש.

(עוד יבוא).

א. לורוויסול.

ספרים חדשים.

ר' מרדכי אהרן גינצבורג. תקניז—תריז (1846—1795). סמור תולדותיו ופרשת עבודתו בשדה [ה]ספרות העברית (עם תמונתו) מלוקט ונערך ע"י דוד מגיד. סמברונ, תרניז.

הכופרים במציאות ספרות עברית, ספרות הראויה להקרא בשם זה באמת, יוכלו לסצוא סמך לדעתם בהרבה חזיונות מעציבים בספרותנו העניה החשובה כמתה, ואחר מהם הוא היחס לגדולי סופריה אחרי מותם. בכל ספרות העונה חי וקים זכרון כל סופריה המפורסמים גם אחרי רדתם מעל במת החיים, ולא רק היותר מצוינים, העומדים בשורה הראשונה, כיא גם הבינונים, העומדים בשורה השניה או גם השלישית, אם אך יש להם ערך ידוע, ספרותי או היסטורי, תולדות חייהם יוחקו בספר בכל פרטיהן, אף מרכיב לספר על אודותם וזכרונות שונים. בספרות כזו, הבא לערוך תולדות הסופר המת, אחרי תקופה גדולה של חמשים שנה, כבר ימצא הכל מוכן לפניו, ולא ידע כל מחסור בחומר הדרוש לכנינו.

אבל, לא נחת ביעקבי לסופריו בחייהם, וגם אחרי מותם ינרע חלקם.

הגה עברו חמשים שנה אחרי מות ר' מרדכי אהרן גינצבורג, סופר אשר פעולתו בספרותנו לכל הדעות לא תוכל להחשב לקלת ערך, ועל אדותיו כמעט לא נשמע דבר בין החיים וכמו אבד זכרו מן העולם, ובהתגרב עתה ריד מגיד, להעלות מתוכם הנשיה את זכרון רמאינ ולערך סמור תולדותיו, לא מצא לפניו כל חומר כמעט, מלבד שכלים בודדות בספרי המחבר ומקצת מכתביו. חומר דל כזה, כמובן, בלתי מספיק, ומה גם אחרי שהמכתבים השונים בחלק השני לס' רבירי, אשר יש להם ערך היסטורי, יצאו לאור (כאשמת המריל, אחיו של המחבר, שלא הבין, כנראה, ערך הדברים, ואולי גם מטעם אחר...). בהשטמת כמעט כל שמות הפרטים של האנשים המקומות אשר ידובר עליהם ופרטי הימים והשנה שבהם נכתבו, אף נרסמו בערבוביאה ואין מוקדם ומאחר להם. באופן כזה לא נתפלא אפוא על בעל התולדות, אם לא יכול לברוא, יש מאין, ובהיות חסם המקרים אשר נסה להוציא מסבך המכתבים נפסק פתאום, קצרה ידו לשים לפני הקוראים תולדות הסופר בשלמות כראוי.

בעל התולדות יאמר בהקדמתו, כי מן החומר המעט הנמצא לפניו השתדל להקים תמונת רמאינ בתור סופר ואדם, אם השתדלותו לא הועילה להוציא את התמונה בתור אדם בודדה ושלמה, לא בו האשם, כאשר אמרנו. בכל אופן נמצא במחברתו הרבה מתבונות נפש רמאינ, אף אם מסחרות הן לפעמים בפרקים שונים לא בסדר נכון. אבל תמונת רמאינ בתור סופר חסרה היא מאד ודורשת עוד הרבה מלואים. ה' מגיד יזכיר

רק את ערך הסופר ותועלתו בספריו לתקן סגנון המכתב העברי ולהטבת מעם קהל הקוראים ונם הסופרים. אבל מלבד אשר לא ימעים כראוי גם את הסגולה העקרית הזאת של הסופר, הגה הדבר הזה בלבד אינו די עוד לשוות לסנינו את תמונת רמאי בתור סופר ולתת לנו ציור נאמן מפרשת עבודתו בשדה הספרות העברית. ה' מגיד ישים לפני הקוראים רק רשימה ביבלוגרפית מסודרת מכל ספרי הסופר שגרסו בחייו ואחרי מותו. רשימה כזו, כשהיא לעצמה, יש בה בודאי תועלת, אך היא לא תוכל להסיף אור על תכונות כשרונותיו של הסופר, ועל סיה קשה להקוראים לשפוט. כמה כח גדול מלבד הסגנון המתוקן, למען יוכלו להבין עד כמה צדק כותב תולדותיו בהעידו עליו, כי אם נעמידהו עם כל מגרעותיו בשורה אחת עם נרשאי דגל הספרות העברית שבימיו, אז נראה כי גבוה הוא מהם משכמו ומעלה.

איך שהוא, עלינו להחזיק טובה רבה לכותב התולדות על נסיונו הראשון לשים לפני הקוראים תולדות אחד מגדולי הסופרים בדור העבר.

אולם אין ספק, כי בזה עוד לא יצאנו ידי חובתנו לזכרון הסופר היקר הזה. ראוי הדבר, כי עתה, אחרי עבור יותר מחמשים שנה למות המחבר וזכות הנצחת ספריו יצאה מתי יורשיו, תתעורר אחת מן החברות להוצאת ספרים, שקמו בנו בעת האחרונה, וכמו שעושים המוליים המתוקנים שבאוהיע, תוציא בכרך אחד או שנים, בהוצאה יפה ומתודתה, אם לא קבוצת כל ספרי רמאי (אשר יש בהם שהועילו רק לשעתם ובזמננו כבר אבד ערכם), לכהים מבחר ספריו, כמו אביעזר וסובי מאמרי, הדביר ומכתביו, אשר יוכלו למשוך גם עתה את לב הקוראים ולהביא רב ברכה; ואם אפשר, דרוש להוציא גם מתי היורשים את הקונטרסים והמכתבים, שלא ראו עוד אור הדפוס, לפי עדות כותב התולדות, ולספה מיטב הכתבים האלה להוצאה החדשה, ביחד עם מבוא ערוך בסוב מעם בידי סופר מופתה, על חיי המחבר ופעלו הספרותי, — ובוה תעשה החברה חסד גדול לנפש הסופר המת ונם לקהל הקוראים העברים, אף תגול חרפה רבה מעל ספרותנו העלובה.

תורים וחרוזים הלא המה דברי שיר ומליצה מאת מאיר קצו, מורה שפת עבר. וזיען. האמנם, תורים וחרוזים? דברי שיר ומליצה היינו הך? לעבודת השירה, כידוע, נחוצים הם, מלבד תורים וחרוזים, עוד שני דברים: שפע רעיונות ורוח השיר. והעיקר הזה חסר לנמרי מן הספר אשר לפנינו.

כונת המחבר אמנם רצויה מאד, ברבר אל הקורא אשר בראש הספר, אחרי שפכו שיחו לסנינו על כי לשוננו הקדרשה, שארית הפלטה הזאת ברודה וגלמודה היא נמכזה ונמסי, יוסיף לאמר: עד זקנה ושיבה המיתי שכמי לסבול ללמוד וללמד כפי יכלתי אשר חגני אלהים בה, ולעורר רוח אהבת שפתנו בלב בני הנעורים, וכל ישעי וכל חסצי להרים קרנה בכבוד, להגדיל תורתה ולהאדירה, ולפאר חין ערכה כאחת הלשונות אשר בארץ הגה, והקדשתי עתי ונרבתי עמי, עם סופר, לנפוע נמעי נעמנים ולשתול שריקי נחמרים על תלמי שדמות מליצותיה כיד ה' המוכה עלי. אולם אם כונתו של המתי רצויה היא, הגה פעולתו בספרו זה לא תוכל להיות רצויה אף בעיני מבקר רב חסד, כי למרות כל ישעו וכל חסצו של המשורר, תורים וחרוזים שלו אינם מסוגלים כלל. להרים קרן לשוננו בכבוד ולפאר חין ערכה כאחת הלשונות אשר בארץ הגה; אף נמעי נעמנים ושריקי נחמרים לא ימצא הקורא בכל אנדת השירים, גם כי ירכה לחפש על תלמי שדמות מליצותיה, לא בשירים הרבים על הרר המבע.

על ציצים ופרחים, דודאים ושושנים, גם לא בשירים על צבי ישראל וסגולותיו, אף לא במכתמים הרבים המסחרים בין השירים¹). בכל תורי הספר וחרויו לא יראה גם צל חמנה פיוטית ולא ימצא גם ויק אחד של שירה, רק קול דברים הנגנו שומעים, הברות ריקות מכל תוכן.

נכה, למשל, ישורר על האנוש בימי עלומיו:

מחלפות ראשו כתם פז

יתר שאת לו ויתר עז (ע' 13).

או:

והגער נער יגדל ויצמה,

ידלג, יקפץ כצבי ועפרים;

ירנן, יריע, יגיל וישמח,

ירקד, יפוז ויזמר ומרים (ע' 27).

ועל מדודי התקוה:

ועתה יחכה ויחיל ויצפה,

להשיג האושר אשר נקבה לו;

אכן שוא צפית המצפה,

תהו יגיעו, אפע פעלו (ע' 31).

או. קול קורא:

ואם תעזו יד מדין ומריבה

השער יכת שאיה (ע' 92).

ועוד כהנה וכדנה.

גם המזמון הישן, אשר כבר היה לזרא, עיד מלאכותי ישראל בתבל, לא יחסר בשריקי נחמדים האלה:

לא אמרנו נואש! יהודה לא ירד לשחת,

להאיר חשכת תבל ציר הוא שלוח,

ללמד לאמים דעת, מוסר השכל ותוכחת (ע' 85).

בסוף הספר תבוא הוספה בשם 'לוית חץ, שירים למען צעירי בית ישראל. אולם גם בשירים הנוספים האלה אין נחת ולא יוספו לוית חץ להספר, אף אם באחד השירים האלה (תחלת החרף) ישביל המשורר לשעשע את נפש הצעירים בצלצלי שמע:

אָ, אָ, אָ — החרף הגה בא,

אָ, אָ, אָ — הן שלג יש הרבה וכו' וכו'.

כבר בא מעד לתופשי עם סופרים בישראל לדעת ולהבין את ראשית למורי האיב, כי לא כל מורה שפת עבר או בעל לשון ראוי להיות משורר, כי תורים וחרוים לחדו ודברי שיר לחדו.

ב"ק.

¹ לא למטר להעיר בזה, שאם כל המכתמים הבאים בספר זה הם חסרי טעם, הנה המכתם עיד אמנון וחמר (ע' 76) יש בו גם משום פריצות גדר הנימוס.

קהלות יעקב.

(*.)

במערב אירופא וביתר במדינות גרמניא ואוסטריא היתה. הציוניות' לשיחה בפי רבים, הללו מהללים והללו מחללים, אלו מיטינים ואלו משמאילים. אבל אין ספק כי היהדות בכלל היתה כעת לתל שכל הסיות פונים אליו. וכמעט בכל השאלות המדיניות מעורבת גם כרב או במעט שאלת היהודים. לראבון לבנו מוכרחים אנו להודות, כי שאלת היהודים' היתה בימים האחרונים. אכן מעטסה לכל העמים — כל עומסיה שרוט ישרמדי. אוהבי בני ישראל ימעטו רשונאיהם ירכו מיום ליום, וגם אלו הכתות המדיניות, אשר עוד הן באמנה עם דעות החירות הרחית ושווי הזכויות לכל האזרחים, גם הן יודעות, כי ענין רע נתן להן הזמן בשאלה ההיא, ועיי יחוסן לישראל ירד כבודן מטה מטה.

אין את נפשי למחון קמחא מחינא על דבר שנאת העמים לישראל, אשר ילדה את הציוניות' במערב אירופא; אבל חשוב מאד לראות את ההשפעה הרוחנית שהשפיע הרעיון הלאומי על בני עמנו בארצות המערב. אין ספק כי הרעיון הזה הולך ומתפשט בין בני ישראל בגרמניא ובאוסטריא. ולא זו בלבד, אלא שמוכרחים אנו להודות, כי החבה הציונית כל עיקרה אינה אלא התעוררות לאומית בישראל. כידוע, נעשו הציוניים בגרמניא בימים האחרונים שתי כתות: בני הכת האחת, מיראתם את עם הארץ, למה יאמרו הנשים, מכחישים בפומבי ברעיון הלאומי ואומרים, הלילה לנו שיעלה על דעתנו רעיון כזה, למאס את הלאומיות הגרמנית ולדעבב במקומה את הלאומיות הישראלית; אלא כל הפצנו הוא, להמציא פרנסה לאלה מאחינו הגרדים בארצות שונות, כלומר, לעשות את הציוניות' רק לעזרת נדחים. ואולם הכת השניה מודה בפומבי ברנש הלאומי הישראלי, ובני הכת הזאת מכריזים ואומרים: אין לנו חלק בגרמנים ולא נחלה בלאומיות זאת, אנו לציון מנמת פנינו ושם אנו אומרים לבקש לנו מנוחה, יען כי צר לנו המקום בארץ הזאת. הכת השניה היא מרובה באוכלוסיה מן הראשונה, ואין לכחש כי רוב בני הגעורים אשר עוד ידגלו בשם היהדות נספחים עליה. מספר גדול של רופאים צעירים, עורכי דין, מורים, מחזרים ועוד רבים מבני האינטליגנציה מורים בציוניות' ונלהבים הם בשיטה הזאת, אם באמת ובלב תמים או רק כפה מדבר גדולות — לא נדע. אחת היא, מה דעתנו אנו על דבר הציוניות'; האמת היא על כל פנים, כי מרבים כעת לספר בה, ובכל מקום אשר יודמנו בני אדם משכילים לסונדק אחד תהיה שיחתם על אודות הציוניות', וכאשר יפגשו שני מכירים משכילים, אשר לא ראו איש את פני אחיו זה ימים, ישאל האחד את השני: מה דעתך על דבר הקונגרס בבזל ומה אתה חושב על

(*) עיין "חשלה" כרך א' וב'.

דבר. ממלכת היהודים, אשר הם אומרים ליסר? סוף דבר: הציוניות היתה כעת אחת משאלות הזמן.

נראה כעת, מה פעולת הרעיון הזה על כלל היהדות בגרמניה ובאוסטריא, אשר שם עשתה. הציוניות חיל במדה מרובה. אמנם אי אפשר לנו לדרוש מתנועה חדשה, אשר זה עתה החלה, כי תראה סימני השפעה רוחנית על העם; אבל אפשר ואפשר לנו להתחקות על תוצאות התנועה הזאת ולדעת מה בכחה להשפיע על היהדות.

גם ברוסיה נתחלקים. הציוניים לכתות שונות, כאשר יחייב טבע הענין הזה. אבל אין ספק לנו, כי הרעיון הלאומי נוסד שם על דעת היהדות ברב או במעט. ואפילו הלאומיים הריקנים שבהם, אשר ידיעתם בתורת ישראל מעטה, מקבלים בהכרח לפי תנאי המקום השפעה מזעזעי ציון היודעים את התורה. ולכן גם אם נתנגד בכלל להרעיון הזה — מה שאיני מחלים מדעתי, אלא חפץ אני לברר את הדבר אליבא דכולא עלמא — על כל פנים יודעים אננו, כי עתידות נכבדות צפונות לעם ישראל ברעיון הלאומי, כי סוף סוף הוא עושה נמשות להיהדות ומאסף את הנודדים, לחזק לבם באלהים, לחבב את תורת ישראל ואת ההסמוריא הישראלית בלב בני הנעורים ולתת לעמנו אחרית טובה ותקוה. באמת, כל איש מישראל ישמח על מחזה התחיה, כי התעורר עמנו לחיים חדשים, אחרי אשר בלה ימים רבים במצב קפאון נורא. מה יהא בסוף התנועה הזאת? אין אננו באים בסוד ההשנחה העליזנה ואין אננו יודעים לכוון מה יפעל אל לישראל. אלא שברור לנו, כי יש תנועה בעמנו, ובכל מקום שיש תנועה יש גם חיים. טובים לנו חיים של פעות ודמינות ממתיה ודאית.

אבל במערב אירופא קבלה. הציוניות צורה אחרת, הנאותה לה לפי תנאי המקום. הריקנות הנוראה בחיים הרוחניים והרוחניים של בני עמנו בארצות האלה השפיעה גם על הרעיון הלאומי, ואחינו מה קבלו אותו בצביונו האפשרי להם, לפי מצב הענינים. הציוניות במערב אירופא אין לה דבר עם העבר, כי אם אל העתיד עיניה תלוייה. יודעים הם בני הנעורים, כי חיינו בגרמניה ובאוסטריא (וכעת גם בצרפת) הם חיים של בושה וכלמה, והם נקומים בפניהם על מצב עמנו המדיני, לכן אחוזו ב.ה. הציוניות בתור מפלס להם. אין ספק לנו, כי רק השנאה לישראל ילדה את הציוניות במערב אירופא ורק היא נתן לה שם ושאריות. אם אמרנו, כי בין לילה תהיה רוח אחרת עם עמי אירופא, לשוב ולחבב את בני עמנו, אז בלי ספק ימעמו תיכף אוכלוסי הציוניות. ברוסיה ובבלצ'א תשאיר התנועה הזאת ברכה בעמנו: סוף סוף נתרכו בינתיים חובבי תורת ישראל ויודעי שפת עבר; גם הספרות העברית, אם כי לא זכתה לשלימות הראויה לה, על כל פנים קבלה השפעה למצב על ידי הרעיון הלאומי. ואולם מה ישאר ממנה במערב אירופא? ההתפעלות הלאומית תחליף חיש מהרה; באותה שעה אשר הממשלה בגרמניה תחזן את היהודים ותפתח לפניהם שערי ניע, האימנציפציה האמתית, או לא ישאר עוד שום שריד להתנועה הלאומית. אותם הצעירים המתאספים לעתים מוזמנות בכנסיות וישירו את שיר, משמר הירדן בכל התפעלות לבם, ישובו אחרי כן לשיר באותה התפעלות את שיר, משמר הרינוס ויהיו לגרמנים נמורים. מוכרחים אננו לתודות, כי הגרמנות צפונה היא עמוק עמוק בלבם, בעוד שהיהדות היא רק על דל שפתם. חכם אחד אמר: השנאה היא אהבה שלא כסדרה, ורצונו בזה, כי דבר אשר לא ימשוך את לבנו אחריו, אותו לא נאהב ולא נשנא. שנאת בני הנעורים להרשעות הגרמנית היא

כאמת רק מרוב השתוקקם להצטרף בחיים הלאומיים הגרמנים. אלא מפני שלא נתקבלו בחבה, לכן היו לציוניים.

הרעה הישרה תלמרנו, כי לא בתכרות וכונוסיות לחלוץ עצמותי וכהנה נחדש נעורי היהדות, כי זה הוא רק חקי של מעשה נעדרת שעשו הגרמנים הקנאים בראשית שנות המאה הנוכחית, אחרי תבוסת העם הגרמני לפני נפוליון. או נמצאו כאמת נערים בשנים ובדעת, אשר האמינו, כי חברות לחלוץ עצמות תעלינה תרופה למחלת הלאום, להפיח רוח חיים בעצמות היבשות. כעת ישחק כל בר דעת למעשה-דקונדס' זה. לאסון עמנו מורגלים אנו לתפוש במנהגים זרים. בעת אשר יתר העמים ראו כבר את בסולם. לאומתנו במערב אירופא יש רק תרופה ברוקה אחת: לשוב לבצר את חומותיה, לעשות את היהדות כלי מחזיק ברכה לישראל כתנונו הדתי והמסרי.

אנו רואים בחוש, כי הנוע הישראלי יחלש במערב אירופא. התאסרו כי זה בא לנו, יען כי נפעם בחלוץ עצמותי? אבל הלא נדע לכולנו, כי חלוץ עצמותי הוא ככל ארצות המערב חובה ולא רשות. כלומר, כל נער עברי הולך לבית הספר ושם הוא מחליץ את עצמותו כדבעי. הלאות תקראו. תחית האומה? לאחינו בארצות המערב נחוצים ודרושים כעת רעיון מסרי חדש ותורה מסרית חדשה, כלומר מוסר היהדות לפי מובנו האמתי, אשר לנו היא תורה ישנה. ואולם לבני המערב עתה תהיה התורה הזאת כפרזומטא חדשה.

מה יועילו לנו כנוסיות לאומיות, כל זמן שמתני החיים אינם אלא על פי מנהג אשכנזי ולא על פי מנהג ישראל? עוד לא ראינו, כי יאסרו הציוניים במערב אירופא את אלילי העת החדשה, לחיות על פי תורת המוסר של עמנו. וכל זמן שיחסר לנו החנוך המסרי הזה אי אפשר לקוות גם להמכה נוסנית של הנוע העברי במערב אירופא. בהכסף הנאסף במערב אירופא מדי שנה בשנה לקופת אי לא יחיו אף שתי משפחות בפלשתינא, והבחרים העושים את הציוניות כעין זמורא לא יחיו אף נפש אחת ברוח היהדות. דעת תורת ישראל, ידיעת שפת עבר והכרת ההסמוריא הישראלית וחכמת עמנו, אלה הן נופי תקותנו לעתיד. ואולם עד היום לא עשו אף נסיון, ללמד נערי בני ישראל שפיע, להשריש בלבם האהבה לתורתנו ולחמדת ישראל. עולם כמנהגו נוהג, וההתעוררות הלאומית במערב אירופא לא הביאה עוד ברכה להלאום.

עם כל זה אין ברעתי לכחש בתועלת ההתעוררות הזאת מכל וכל. בכל תנועה יש קורטוב של תועלת, וזו של התנועה הלאומית נראית בחוש. במערב אירופא הגיעה היהדות כבר עד הריסא התחתונה. וכל שנוי וסת בהכרח שיהיה רק לטובתה ולתועלתה. אם תמיד השנאה לישראל — וכפי הנראה עתידה היא להתקיים ימים רבים — אין ספק כי שארית עמנו יתרגלו בה, וסוף סוף יתאימו אחר כן את חייהם עם תנאי הזמן, כאשר עשו אבותינו בימים קדומים. או ישובו בני ישראל לחיים לאומיים באמת, כאשר היו נהנים בנו בדרות הקדומים. את ההתעוררות הציונית אשר נמצא כעת בין אחינו במערב אירופא נוכל לכבד בתור, אתחלתא דנאולה. כעת יעמרו עוד גרולי ישראל בארצות האלה מנגד להתנועה הזאת, תחת להשתמש בה לתועלת עמנו הנסוך כעדר בלי רועה. כל בעל בעמיה, אשר יש לו רעה בעולמנו הקטן, וזה כבר את דעתו נגד השטה הציונית. כל הרבנים מכל המסללות בישראל, כל שרי מעלה וכל אשר יש להם מנע ומשא עם הספירות העליונות נחסים הם להשבע, כי אין נפשם אל הלאומיות הישראלית, אשר אסורה לנו על פי תורתנו הקדושה ואמרי הנביאים ועל פי דברי חכמי

תורה שבעים. וכל מה שהיו יכולים לדרוש בננות הציוניות כבר דרשו. אך אם יבואו המעשים ויטפחו על פניהם. או לא יועילו כל הדרושים האלה. ואז תעשה הציוניות נארי, כאשר תהיה קנין העם כלו.

כעת אמנם כבר מרגיש העם בכללו. כי מצבנו המדיני והאיקונומי ישנתה לרע. ברוב בני העם נמצא שנאה כבשה לעשירי ישראל. אשר עוד יעשו חונק לעם הארץ ומאחיהם העני יקשיחו את לבם. הדבר הזה כולט יותר באוסטריא מאשר בגרמניא. בגרמניא לא הורגלו אחינו לקנות לאיש ולצפות לעזרת אחר. עסק השנונרות איננו נפרץ כל כך במדינה זו. ועל פי הרוב התאמץ עד כה כל איש מישראל. לעמוד על רגליו בלי עזרה מרדק. באמת היתה הפרנסה מצויה בשכר הימים וברוך כלל מצא כל איש עוסק במלאכתו או במסחרו באמונה את חית ידו בנקל. רק בשנים האחרונות נתקלקל הדבר הרבה. ממעם השנאה לישראל עזבו היהודים את הערים הקטנות ויבואו להשתקע בערים הגדולות. ובאלו המרכיז תכבד מלחמת הקיום מאד על אחינו. ביהוד נתרבו בימים האחרונים בני הפרולטריאט המלומד. כלומר אנשים שנמרו למורס בתור חסאים. אדבוקשים. מורים וכדומה. ולא ימצאו דרכם בחיים. מצב האנשים האלה הוא נורא מאד. וגם נשקפה מזה סכנה עצומה לכלל היהדות. כי רוב בני הפרולטריאט המלומד הזה נספחים על הסוציאליסטים. ועל ידיהם נצתה כאש חמת הממשלה על היהודים. בספרות העליונות רואים הקלקול הזה ונוכח לדעת. כי השפעת היהודים מחסרי אמנה תראה גם על כלל החיים הלאומיים והמדיניים בגרמניא. באמת יש בזה הרבה מן הנחמא וההסלנה; השפעת בני ישראל על החיים המדיניים אינה במדה מרובה כל כך. כאשר יאמרו שונאינו. רק בערים הגדולות נראה אותה ברב או במעט; אבל עם רוב התערבות בני ישראל בעמים לא תביא השפעת ישראל על עמי אירופא. כי אם להפך: על ידי זה תמחה צורת היהדות. בברלין למשל נבחרו רבים מבני ישראל בתור מנצי העיר. המסקחים על צרכי הצבור. ועל זה צועקים הגרמנים. הלאומיים: יהודים עלינו גרמנים! כי הם מתערבים בכל דבר ולוקחים חלק בראש. ואולם באמת, היהודי שיבחר לבית שלמן העיר ימהר לפשוט מעליו את לבוש היהדות ולמחות את צורת ישראל מכל תנועותיו. היהודי המסקח על צרכי העיר הוא על פי הרוב מתרחק מאחיו היהודים יותר מאשר יעשה נוצרי בר דעת ואהב המשפט והצדק. היהודי מחסרי דבר. ובספרו שלא יחשודו בנמיה לבני דתו הוא מתאכזר עליהם הרבה יותר. וגם זה ראוי לדעת. כי על פי הרוב יסכים היהודי. הגדולי לשיטת הצוררים לישראל ומודה בכל הסענות שיטענו אלו נגדו; אלא שאת כבודו בעצמו הוא מוציא מן הכלל. זה לא כביר סח לי נוצרי נכבד לפי תוסו. כי לתמקן לבו ראה והכיר. שהיהודים הם הצוררים היותר קשים — ליהודים. בדרך הלצה יספרו. כי טרם אשרה ממשלת אוסטריא את לואינר לשר העיר ווינא. נשאל זה מסופר אחד יהודי: מתי תמלך עלינו? — האם כל כך תזכה לממשלת? ענה לואינר גם הוא בשאלה. כן הדברי. השיב היהודי הדובר בו; יש לי שכן קרוב מבני דתי החסין להנות משלמן העיר. וכל זמן שתהיה יד ישראל תקיפה. אין תקוה לו להגיע למתח הסצר. אם אמנם אין ספור המעשה כהיותו; אבל ברור הדבר. כי מצייר הוא כראוי פני הענינים כפי שהם באמת.

אין ספק. כי בעת האחרונה היתה הריחה מעט ליהדות בגרמניא. והאנטיסמיטיסמוס אינו עושה כעת מעשיו בשאון והמולה כמקדם. קל אלהוודרט נתבא בימים האחרונים. גם לא ישמע עוד בראש חצות דרזוסים ונדוסים כלפי ישראל. כאשר היה הרב נהג

לפני עשר שנים בערך. ואולם כל המאמין, כי בכלל תומכ מצב אחינו בארץ הזאת, אינו אלא מועה. אדרבה, מצבם המדיני והאיקונומי הורע בשנים האחרונות. אלא עכשיו לא יעשו עוד צוררינו מעשיהם בקולי קולות, כי אם בחשאי, ומה שדרשו הם לפנינו מקיימת כעת הממשלה מבלי להרבות דברים. וזאת לדעת, כי ממשלת פרוסיא נוהגת לעשות מעשיה בנבורה ולא בשתי, וכשהיא נזרת נורה, אין עצה ואין תחבולה נגדה, כי שרי המלכות הזאת קסדנים הם ולא יותרו אף על קצו של יור; רחוקים הם משחר ממון ומשחר דברים, כי אם יעשו המוסל עליהם באמונה ובשקידה גדולה. על פי הדברים האלה היתה הרוחה כעת רק לעשירינו ולגדולינו, אשר עוד הפעם שבו לכסלה ואינם מאמינים בעול-הנלות, משלים את נפשם בתקוה, כי עוד מעט ותעבור השנאה לישראל כליל מן הארץ. כעת נוכל לשמוע חמיר מפייהם: נורת השנאה לישראל עבירא דבטלי, ותקותם זאת נותנת להם הרשות להתרחק מחדש מאחיהם ומכל דבר הננוע להיהדות. בירחים האחרונים נתרבו אלה היהודים בברלין, אשר השתמשו בחוק הגודע, לבלי שלם את מס העדה, אף כי איננו כבד כל כך מנשוא, ונהפוך היא: מיראת הקהלה, שמא ישתמשו העשירים בחוק הזה, הקילו על הצבור מעליהם, ובעור שמם הממשלה וכן מס העיר גדול מאד, באופן כי העשירי ישלם עד עשרה למאה מהכנסתו, — שמה עדת ברלין לחוק, כי כל איש, בין עשיר ובין בינוני — העניים לא ישלמו כלל — עליו להביא לאוצר הקהלה חצי פרוצנט מהכנסתו. עם כל זה לא ראינו ולא שמענו, כי השתמשו הבינונים מחובתם זאת, אף כי בערך תכבד עליהם יותר מאשר על העשירים. אבל עשירים מופלגים יעשו כזה. עשיר גדול בעירנו, אשר הכנסותיו עולות לשנה עד סך מיליון ושמונה מאות אלפים מרק, ומהו הוא משלם לקופת הממשלה ולקופת העיר יחד עשרה למאה = סך מאה ושמנים אלפים מרק, — קבל הערכה מצד קהלת ישראל על סך תשעת אלפים לשנה. על זה ענה כי הוא עוזב את עדת ישראל, ור' יעקב זה איננו משלם. כל ההפצרות לא הועילו להשיבתו מדעתו זאת. מקרים כאלה קרו בירחים האחרונים גם בברלין וגם ביהר הערים הגדולות בגרמניא למכביר. בכלל יתרבו המסרכים להשתתף בצרכי הצבור — וזה דוקא מצד העשירים! — משנה לשנה. והדבר הזה ירום רעה כפולה לקהלות ישראל, כי מלבד שהן נוזקות על ידי זה בהכנסתן, עוד אימת העשירים עליהן, לבלי יעמיסו עליהם המס במדה הראויה להם, סן ישימו עצמם כל עיקר ויפקיעו עצמם מידי חובה נשעבוד להקהלה.

בעניני חול וכן בעניני צדקה וחסד עוד לא רבתה כל כך העזובה; כי סוף סוף לא נעקרה מדת החמלה מישראל, וגם יש למצוה זו מתן שכרה בצדה: הכבוד והפרסום! אבל בעניני היהדות הרוחניים ילך כח ישראל בארצות המערב הלך ודל מדי שנה בשנה ואין דורש ואין מבקש. אמנם גם בפנה זו אנו רואים תנועה קלה, התעוררות מעטה, להשיב כבוד עמנו. אבל העזובה גדולה מאד והכחות הפועלים לתחית האומה מעטים. באופן שתקצר נפשנו להוחיל ולהוחיל, מבלי שנראה ישועה נעשתה בארץ. במקצת זה עלינו לקרוא את כל ההודעות והפרסומים מן מגדילי תורה ומאדיריה בישראל בחשר גדול, כי על פי הרוב ענין קמן יהיה, לחזון מצמיה טוב מבשר ישועה, ויתוש קמן יעשה לפיל גדול. סעם בפעם דברתי אל לבי: אעזבה את רגש היאוש המסעם בקרבי בנוע לעתידות היהדות במערב אירופא; אסיר כעס מלבי ואצא לראות בשלום אחי, מה הם עושים להחיות רוח נדכאים ולתת נשמה לעמנו. הן פה הלא הם מתאספים לשמוע דברי תורה וחכמה, ושם יסוף אחד לאהבת עמנו; פה חוגגים את חג המכבים בקול המון חוגג

ואנחנו מתפעלים הרבה לחבת היהדות, ושם עושים רקודים של מצודי ומעלים את זכר עמנו על ראש שמחתם. ואולם תמיד תהיה תקותי מסח נפש. אין זה — אומר עם לבי — כי אם טוב לאדם בישראל, אשר עוד ראה את היהדות בבנינה, לסגור עיניו ולבלי הבט סביביו, למען לא יראה את היהדות כחרבנה, כי רגש כעס ומכאובים יתגבר בלבו למראה החרבות האלה. היהודים בזמן הזה משנאים עלינו את היהדות, ולכן כל איש משכיל יסגור כעת את דלתו בעדו ויתבא...

במערב אירופא נראים כעת בחיי החברה בכלל כל סימני החולשה והזקנה. הקולטורא עברה כבר הגבול הראוי; עת הצמיחה והגדול חלפה, ועתה היא הולכת ומתקרבת אל קצה. החוק המבטי הזה שזור כבר בכל תקפו ברוב עמי המערב, ומכל עבר וסנה נראה אותות רבקות ועפרוש. ימים על ימים יחלשו והקולטורא הזאת תפול תחתיה, אחרי אשר מת בארץ נועה. הקולטורא במערב אירופא אחריתה כזו של יון ורומא, בעת שהגיעה אל קצה; אז לא תועילה שום תחבולה לחדש נעוריה. רוב גוססים למיתה, ועלה נובל באילנו לא ישוב לקדמותו, גם אם נקשרו בחבל בענף. החזיון הזה יבא לנו כמה סורות בתהפוכות הזמן הנוכחי, וגם. שאלת היהודים יסודה ברקב אשר בקרב העמים במערב אירופא. היהדות במערב אירופא לא ידעה להזהר בשעת שלותה ותם אהלה במרכז הקולטורא האירופאית. כעת היא נפעלת על ידי חלי הזמן והיא מרגשת את מכאובי ביותר. מאד השכיל ר' יהודה הלוי לצייר את עם ישראל בתור לב האומות. עת רעה ועצבון כי תגיע אל העמים, ירגיש עמנו זאת ביותר, ורק תחבולה אחת יש עוד לאחינו בארצות המערב: לברוא להם חיי החברה בפני עצמם, לבנות להם גור רוחני ולהסגר בתוכו בשעה שמתרגשים הדינים על עמי המערב.

הקולטורא האירופאית תסיים את שנות המאה הנוכחית ב.בנקירוש רוחני וקולטורי. אחינו במערב נתנו את כל חילם להקולטורא האירופאית כבמתחנם בה והעמידו את כל קניניהם ורכושם הרוחני והקולטורי במקום סכנה. כאשר יגיע הבנקירוש הקולטורי הזה למרום קצו, אז יספיד עמנו על ידו הרבה והרבה, ורק הצלה סורתא עוד אפשר לנו: להתרחק מהעולם הקולטורי הזה, שעתיד להחרב, ולהציל מפני הרליקה מה שאפשר עוד להציל!

ד"ר ב—ד.

מכתבים אל העורך.

I. ¹⁾

אדוני הנכבד!

קראתי את הערתו על מאמרי אשר כתב בשם "אחד העם"²⁾. וראיתי איך אדוני איש אוהב הבחינה והחקירה הוא, לכן אמרתי אולי לא ימאס אם אניד לו בדברים חפשיים את הרעיונות, אשר העירה בלבי.

ואמת אומר לו בתחלה, שהשתוממתי קצת בראותי לפני את אשר לא רמיתי, שהרי חשבתי שיתפוס עלי על חסשויות דעותי בתלמוד, ומצאתי בהפך (אם הבנתי היטב את דבריו), שאדוני הולך הלאה ממני הרבה בחפשויות דעותיו.

אלא שמים מאמרי לא ישר בעיניו ממעמים אחרים, וניל שיש בזה קצת לדון. הלא ברור הוא שאני לא באתי במאמרי לעשות שום בקורת, לא הגיוני ולא היסטורי ולא בשום אופן שיהיה, רק אמרתי: הנה כולנו רואים שמצבנו רע, וכולנו מתאוננים על זה, נחפשה נא ונחקרה, אם אולי יש גם מצדנו דבר מה לתקן, למען הישיר את דרכינו ולהרחיק ממנו כל התלונות.

גם לא באתי חיו לסנום בכבוד אבותינו במה שכתבו לזמנם, רק אמרתי: יש לנו ספר אשר חובר זה כמה דורות בלחץ העתים, וכל המשכילים בקרבנו יודעים שהוא לעת עתה אינו נכון, ובכל זאת יש עוד עתה כמה רבבות בקרבנו החושבים אותו לתורתם ונמשכים אחריו, ולא עוד אלא שאנו מניחים את הגויים שיחשבו גם המה שהספר הזה הוא תורתנו היום, מבלי שימצא בנו מי שימחה, ואמרתי שצריכים אנו למדוד, למען מוכנו וכבודנו ולמען כבוד התורה אשר ממנה אין לחזק. וגם תשוב אני שכל עוד שנחוס על כבודנו נחוס בזה גם על כבוד אבותינו, ולא בהפך.

ועתה אני רואה את אדוני שם תורה תלמוד ושיע כולם תחת סוג אחד, וכאלו אינם אלא נ' נקודות שונות בדרך התפתחותו של עצם אחד, של רוח האומה הישראלית, בהסכם למצבו וצרכיו בתקופות שונות. לא אדון עתה אם הדבר כן הוא, אך ימחל אדוני ואומר לו, שאם נניח כן, אז נצטרך גם כן לומר שכאמת אומה עניה ומרודה היא

¹⁾ חשבנו לנו לחזק לתת מקום למכתב זה, בהיות כותבו אחד מוקני תיח שבמערב וכא עם זה להשיב על דברים שנדפסו ב"השלח" נגדו. אך להתוכח עמו על טענותיו לא נחשב לנחוץ. המחבר הנכבד, כרוז חכמינו המערביים, רחוק הוא, כנראה, מכל התנועה החרושה בעמנו, ואינו יודע, כי כל דבריו (אשר בקצת מהם אמנם נסכים לו גם אנו) נשמעו כבר הרבה פעמים, וחרבה דיו נשפך כבר בכיורו חפזניגם האלה מכל הצדדים.

²⁾ "השלח" II ע' 880.

זו שראשית התפתחותה היתה התורה, ואח"כ התפתחה בתלמוד, ואח"כ התפתחה בש"ע, והלא מעתה, אם תספיע עוד פסיעה אחת בהליכה כזאת, מה תהא עליה!
וגם אמנם, אם נאמר כן, שהתורה היא התפתחות רוח האומה כפי מצבה זה כני אלפי שנים או יותר, הרי זה כאלו נאמר שאין לנו היום שום עסק עמה, וכבוד התורה יאבד התלמוד יאבד הכל, ולא נשאר לנו עוד כי אם לשאול: מה אנו, ועל מה אנו?
הלא התורה היא ראשית חיינו ותכלית קיומנו, היא הגם אשר הפקד בידנו, ואשר עלינו חרפנו כמה פעמים נפשנו למות, ולא עזבנוהו גם לא נעזבנו עד נצח.
היינו בימי קדם לאומה היושבת על ארצה ככל שאר האומות, אך כל גדלנו ותפארתנו לא היתה לעולם כי אם התורה הזאת, ובה בלבד נתעלינו בין האומות, ובה בלבד זכינו להתקיים ולשלח אור לכל מכוותינו, כי ממנה שאבו כל האומות, ומי יודע אם לא תשאבנה עוד, עד שיתקיימו דברי נביאנו: והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

את גדולת התורה הזאת ראו אבותינו ולעולם שמוה עיקר, ואם סבלנו כמה סבלים ואם נדוננו ונשרפנו ונתעננו בכל מיני יסורים, נלוי וירדע הוא שרק בשביל התורה סבלנו את כל זה, ולא היה למחשבה הלאומית חלק בזה כל עיקר, כי מאז נתפורנו, כל הקשר שקשרנו והעו שהחזיקנו לא היה כי אם הרת בלבד, היא שהחיתנו היא שקיימתנו, ובה צריכים אנו להתחזק ובה נחיה.

אייבנו מבקשים תואנה נגדנו באמרם שאנו אומה נפרדת, כדי להרחיקנו מעל גבולם ולאמר לנו: אין לכם חלק ונחלה עמנו, לנו לאהליכם! ומה הם אהלינו? ומלבד הקשר של הרת מה הוא הקשר שאפשר לנו לדמות באומה אשר זה כאלפים שנה נתפורה בכל סנה ועבר, ואין לה לא בלשונה לא בדעותיה ולא במנהגי חייה שום דבר משותף, בלתי הרת לבדה?

רע וטר הוא שיאמרו עלינו כזה, אך מה יש לומר, אם נבוא גם אנחנו ונחזיק בידם ונאמר: אמת הוא שאומה נפרדת אנחנו, ונכרים אנחנו, וכל שאיפתנו היא לשוב אל הארץ אשר היתה לנו ולהתחבר שמה יחד?

האם יזעילו דברים כאלה? או האם יש במחשבה כזאת שום תוחלת שתוכל להתקיים? והלא הארץ אשר היינו לפי זה שואפים אליה ארץ כבר מיושבת היא, ויושבת היא תחת יד ממלכה תקיפה; והלא גם עיני כל ממלכות האדמה עליה לבלתי עזבה לאשר יבוא ויחטטנה, כי היא ארץ הקודש תקרא גם לשאר האומות, כל אחת לפי אמונתה; ומלבד כל זה, האם תוכל להצליח או אפילו להתקיים חברה בפירוד דעות כל כך עצום ומשורש כאשר הוא בקרבנו? ועוד, הלא אנו יודעים אי אלו הדעות המושלות בהרוב העצום שבקרבנו, והרוב הגדול ימשול, ומעתה, האם אפשר לנו לחסוך שתקום בנו ממשלה בהתחלות כאלה?

אחת הארץ לא היתה לעולם העיקר אצלנו, וגם עתה המחשבה הזאת אשר סרחה בימינו לא באה מאמתת הענין ואין בה חלק לא לאהבת הארץ ולא לכח הרוש הלאומי, אלא שמאורעים רעים וקשים עברו עלינו בכמה מקומות, ואז הרכה מבני עמנו תפשו במחשבה הזאת, כי לא ראו להם ולבני עמם פתח תקוה אחר לצאת מרחקם ולהציל מהדוחים אשר השליכו עליהם בני ארצם באין מפרע על לא חטם בכסיהם ורק באשר הם יהודים, או אמרו: נתרקק ממי שמרחק אותנו בחזק ונשובה ונתאסף יחד ונקנה לנו שם ככל שאר האומות. המחשבה הזאת יצאה ככהרהר מלב האנשים הנלחצים.

כדבר אשר מעמו בעתו. אך אין ספק שהלחץ ירפה, שהרי מצב אשר יסודו וזיתת המשפט לא יוכל להתקיים, ואז יסול גם הרעיון שזאת היא סבתו. ואיך שיהיה, מה לעשות בעוכבים אשר אי אפשר לחשוב שיהיה בכח אנש להתנבר עליהם?

לא מצד זה צריכים אנו לסנות את לבנו, כי לא מצד זה יוכל לבוא לנו עזר. ומי יתן שלא יבוא לנו ממנו נזק רב. כמה נסיונות עברו עלינו ועמדנו בכולם, גם בזה נעמד, ובה צריכים אנו לבסוח, ובהתרבות החכמה והמסר בארץ, המה יושבית את קושי המלחמה הזאת אשר נתעוררה עלינו זה כמה שנים, ובלבד שנסייע גם אנו מצדנו, כי אם אין הכל תלוי בנו, הרבה יש שתלוי בנו, והרבה צריכים אנו להשתדל, למען תקן את דרכינו ולהיישיר את דעותינו ולהסיר מעלינו כל אמתלא וכל מעם שיוכל להצדיק את משמינינו.

אני אמרתי במאמרי הקודם על הצורך לתקן את דינינו ולטהר את לבנו מכמה דעות נכריות, אבל גם מצד אחר רבו התלוות נגדנו, באמור עלינו שאנו אומה בלי שום אמונה ורוח אלהית, ואשר רק אל הבצע עיניה, וברור הוא שגם מצד זה צריכים אנו מאד להזהר על נפשנו, בזכרנו תמיד שדגל גדול ורם הוא הניתן לנו בתורה, שהיא בלבד היתה חיינו, ובה בלבד קנינו שם בין הגוים, ואליה בלבד תלויות עינינו על העתיד. את התורה הזאת צריכים אנו לשמור ובה צריכים אנו להדבק בלב תמים, בחכמה ובדעת, וכל עוד שגרים את קרנה בכבוד, גם כבודנו יורם, ובצל התורה ובצל החכמה גם מצבנו בין הגוים יתקן. כי גם אנשי הצדק והמשפט לא יחרלו לעולם מן הארץ.

הנה אלה האנטיסימיסטים, להצדיק את שנאתם אותנו, המציאו המצאה חדשה, באמרו, שתכונה מיוחדת לנו מן המבע, עד שאי לנו לשכון בארצה עם שאר יושבי הארץ. ואין זה בודאי כי אם דבר הבל וריק ומכזב על פי הנסיון. אלא שגם הרבה מהנמשכים אחרי, הצינוניסטים תולכים אתריהם ומקבלים עליהם דברי אויבינו אלה, ותזוירים גם הם ואומרים, שאנו בני תכונה אחרת ואי אפשר להתיישב בשלום עם האחרים. וזו הוא בעיני מאד שיאמרו כן, והלא כמה ארצות יש אשר גם היהודים ושאינם יהודים חיים בארצה ורועות? וכמה בינינו שיש להם רעים נאמנים בין שאר יושבי הארץ?

לא מתבדל תכונה שיהיה לנו באה השנאה עלינו, כי אם מכמה סבות אחרות, ובתוכן הקנאה, אך אולי עוד סבה גדולה מזו היא, ששיטת אויבי האור והחופש נברה, ואלו רובם אויבינו, בחשבם, שכל דעות החופש המתנגדות לדעותיהם ממנו יצאות, אף אם באמת אינו כן. המלחמה הזאת קשה היא לנו, אך לעולם צריכים אנו לשאת את עינינו למרום ולקוות לזמן אשר בו יגבר האור על החושך.

וכודאי שגם אנו מצדנו יש לנו הרכה לעשות, כדי להתחזק בדת; אך להתרמות לאחרים בכל מה שאינו מתנגד לדת — גיל שזה דבר נכון ושמחתייב הוא למוכתנו, וגם כי כל עוד שנתאבה ונתכבד על האחרים גם כבודנו יורם ויהיה שם ה' בנו מתקדש. הצינוניסמוס קם להתנגד לאנטיסימיסמוס, ומחשבה רמה יש בו, וגם אולי מצד מה ובאוויר מקום יוכל להועיל, אך את זה על כל פנים צריכים אנו לזכור לעולם, שאינו מכל מקום תנועה דתית כלל, ולא לכל נאמר. וגם אמנם כל עקרי הדת מעולים הם הרבה מהיותם תלויים במקום ובזמן, כי בכל מקום שנוכר את ה' יבוא אלינו ויברכנו. אולי באחד מן הזמנים, אימתי שיהיה וכשירצה ה', נתאסף גם יחד, אך תכלית ועיקר תחלתנו לעת עתה אינו אלא שבהמשך הזמנים תפולנה השניאות מכל צד, ויתקרבו הדעות ויתקרבו הלבבות, והיה אז ביום ההוא ה' אחד ושמו אחד.

הנה רציתי להגיד לאדוני מחשבותי, ולא ידעתי אם תמצאנה חן בעיניו וירצה להדפיסן. אם יהיה כן, יהיה לי לרצון. אלא שמים הואלתי לחוות לו את דעתי, כי ידעתי את אדוני שהוא איש אוהב את האמת, ואמרתי: מי יודע? אולי ימצא בהן שמץ דבר שוב שיוכל להועיל.

ברנשי כבוד ויקר

הצ' א. לולי.

II.

אדוני העורך! אני מעמיד אותך על חוקת ישרתך שתתן מקום במכתבי-עתך גם לאלה דברי האחרונים בענין זה.

הנני אומר. האחרונים, אם כי חושב אנכי, שגם אתה יודע, שעוד לי מלים הרבה להמשיך הלאה את מחשבותי על בית ישראל וספרותו. אבל כיון שאני רואה דרך המריס, שתחת להשיב על מה שנאמר, משיבים על האומר; כיון שאני רואה מתוך הערתך בתוכרת האחרונה¹, שגם אתה תעבור זאת הפעם על מרתך התדירה, ולא תשים לבך, שבוה אתה מכריע את כף השקלא וטריא ביד חזקה... כיון שאני רואה כל זאת, אנוס אנכי להסמיק מרס זה באמצע.

ועתה רק דברים מעטים בפעם האחרונה.

לא אשיב בזה על מענותיך נגד. אנושיותי, שאינם שייכים כלל לנוף הענין... די לי שאנכי ערב בעד דברי, שעורכים אחרים ערבים ושקוראים רבים, כידוע לי, תמימי דעים הם עמדי. נניח את הסגנון, שהוא דבר המסור ללב, — די לי שביחס לתוכן דברי, אף אלו שנדפסו בכתבי אחרים, גם קורא שכמותך מצא מקום לקרוא לפעמים: יישר כהן!

מה שצריך אנכי להשיב עתה הוא רק אותו דבר שאמרתי ושנית: שאחרי שלא במחשבות אלה ובשמות אלה — שמתנגדינו מוענים עליהם — עסקינן, רק בהיתר המחשבה בכלל על עסקי אנושיות בספרותנו, שיש מי שאוסר אותה בעברית לנמרי, איזו שתהיה; — הגה אין כל רשות למתנגדינו, ללמוד סתם מן המפורשי, שאנו רוצים רק להכניס לנבולנו מין ספרות שהיא נגד. הראיות המדעיות אשר הראה נור דו באמת ובתמים.

נניח שגם אנכי האמנתי באותן. הראיות המדעיות שעתה חשודות אצלי מעט... האם לא יכולתי אז לכתוב מלה במלה כל אותן הדברים שדברתי במכתבי תגלויי אליך, בראשית צאת השלח²?

מחלים אנו על אותו דבר שאינו רצוי בעיניכם, על אותה מחשבה, אותה שירה; אבל אין אני יכולים למחול על המחשבה והשירה בכלל.

לא דוקא. אדם העליון דרוש לנו בספרותנו, רק הבן-אדם בכלל; לא דוקא. הגמלתו שבו אנו מבקשים — הנגלות תגו לנו, הנגלות שבארם ובחיו, במעשיו ובמחשבותיו, ברעיונותיו וברצונו.

¹ עי' למעלה חוב' יד ע' 185.

² עי' השלח I ע' 387.

ועל כן, כבוא המשיבים להסב את הוכח על דברים ודעות שלא ננעתי בהם כלל, ושלא אמרתי אף ברמו שהם ורק הם נתונים לספרותנו ולהרחבתה — הרי רואה אני שאך תואנה הם מבקשים, ועל כן אנוס אנכי לסנת אחור. אבל אמונתי החזקה בצורך הדברים שאני דורש להרחבת ספרותנו ושהם הם האמצעים היחידים להצילה מן המשבר ולתת לה שארית כדורות הללו — אמונתי זו מחזקת בלבי את התקוה, כי עוד יבוא יומם בישראל וספרותו. ברנשי כבוד ושלוש

ד"ר מ. י. ברדיסצבסקי.

P. S. אחר שבילקוטך (השלח II ע' 471) הוכרת את שמי בתור אחד ממיסדי ההוצאה. תחילה, הנני מוצא לנחוצו להודיע בזה, שמסכה תלויה בי נתלכלל הדבר, לדאבון לבי, כי הוכרתי לסנת אחור מן הענין הזה, אשר אמנם כבר נמכסס נראוי ועומד לצאת בקרוב אל המועל ע"י אחרים, ומעתה מסולקת אחריותי הימנו, הן בתורם והן ברות.

תקון טעות.

בהערות לכן סירא, ל"ט, ל"ב (למעלה חוב' ב' ע' 188) נפלה טעות המטנה את הכונת. במקום הנדפס: על כן חברתי ספר זה, — צריך להיות: על כן אמרתי בספרי זה.

לשאלות היום.

ג.

בעת אשר הציוניים מרודים בעסקיהם הפנימיים, באספותיהם ודרשותיהם ודברי ריבונותיהם עם האסימילטורים הקמים עליהם, — הנה גם מתחין למחנה לא יגום ולא יישן רוח ישראל והם לא יתבוננו. גם במערב וגם במזרח העבודה רבה עתה בעסקי הלבבות; רעות והרגשות שונות מתאבקות זו עם זו, אלו נובלות ואלו נוצצות, אלו קמות ואלו נופלות, והכל הולך ומשתנה במסתרי הנפש היהודית בלי רעשים ורעמים. כי אם בדרך התפתחות פנימית וטבעית. רק לפרקים, כמו במקרה, יגיע לאוזנו איזה קול בודד, המתפרץ מלב איזה מסובי האומה ומבשר לנו את הנעשה שם מבפנים, את המהפכה הרוחנית, אשר ממנה תוצאות גדולות לחיי העם בעתיד, בהגיע זמנה להגלות התוצה ולהתגשם בחיים המוחשיים.

ובדמותנו אחז אל הקולות הבודדים האלה, נבוא בהכרח לידי הכרה, כי לא בצדק רואים הציוניים החרשים בכל מה שמתחין לנבולם רק אסימילציא בלבד; כאלו שתי אלה, הציוניות והאסימילציא, חלקו ביניהם כל עולם היהדות ולא הניחו שום מקום פנוי מהן. עד שכל מי שאינו מודה בציוניות בידוע שהוא אסימילטור. ההשקפה הצרה הזאת מעידה על בעליה, כי להם עצמם היתה הציוניות — כלומר, מדינת היהודים — סבה תכליתית לעזיבתם את האסימילציא. אבל התנועה המתפתחת כעת בעמנו, דרכה הפעמי והגורמלי הוא באמת להפוך: ראשיתה היא לא ההודאה בציוניות, כי אם הכפירה באסימילציא. הסרת מסוה השקר אשר הסתתר תחתיו הרגש הלאומי עד כה ואשר לא יוכל עוד שאתו. מפני ששקר הוא, בלי כל יחס לשאלת העתיד, להעצות והתחבולות המעשיות אשר בהן נאמין למצוא תשועתנו. הצעד הזה הוא הראשון בסדר השתלשלות הרעיון. והוא גם היותר קשה. מי שהצליח להגיע עד הלום, שוב לא יקשה עליו לפסוע עוד מסערה אחת הלאה ולהורות גם בציוניות, במובנה הקולטורי או המדיני. אך בין שנינו לכך או לא — לאומיותו היהודית היא חוקה וטבעית ואינה תלויה בהצלחתו של איזה נסיון מעשי בהנהגה...

כי על כן הגני חושב, שהחיוון הזה המתגלה עתה לעינינו ראוי הוא שימשוך אליו לבות כל חובבי-ציון האמתיים, ולא יחשבו לעון לי אם אגרום להם בזה להסיח דעתם שעה קלה מעסקי המפלגה העומדים על הפרק.

במשך כל ימי הגלות היו אבותינו, למרות הרדיפות והתלאות הנוראות, מברכים לה' בכל יום על שעשאים יהודים, ולא נשמע מעולם שיהיה אדם מישראל מהרהר אחר ברכה זו ושואל לעצמו: מפני מה יש לי לשמח ביהדותי? וכל שכן שלא עלה על דעת מי

לשאל: מפני מה אני יהודי? — שאלות כאלו, אלמלי נשמעו אז, היו נחשבות לא רק כנאצה, כי אם גם כשמות שאין למעלה הימנה. הכל ידעו בפשימות, כמושכל ראשון, שיש בסולם הבריאה מדרגות מדרגות: רומם, צומח, חי, מדבר, ולמעלה מכלם — יהודי. וכי אפשר לשאול על החי, מפני מה הוא חי ומה איכפת לו אלו היה רומם? כך אי אפשר לשאול, מפני מה היהודי — יהודי, ולמה הוא רוצה להיות מה שהוא. כשמלך נחר אומר אל החבר, שיותר טוב היה אלו ניתנה התורה לכל העמים, משיב לו זה: והלא יותר טוב היה שיהיו החיים כלם מדברים (בזרי א', ק"ג).

אבל בדורות האחרונים נשתנה הדבר. היהודי החדש, שנכנס לבית הקולומרא הכללית, אינו חושב עצמו עוד לבריה עליונה, מין אחר ועצם אחר נברל מבני אדם (שם); אדרבא, הוא עושה כל מה שבכתו לבלתי היות נברל מבני אדם ומכיר מוכה לבני אדם כשהם אינם בדלים מסנו. ועל כן אין לחמיה, כי התחילה להתעורר בלבו, וגם להשמע על פיו, השאלה הגדולה: מה יתרון לו ביהדותו ומפני מה הוא סובל ענשה ואינו זו מחבבה? אבל נפלא הדבר, שהשאלה הזאת, בכל עת שנשמעה מפי היהודי, באה תמיד עם תשובתה בצרה. היהודי החדש, עם כל היותו כורע ברך לפני הקולומרא האירופית ונושא עינו בתרדמת-כבוד אל פרי חכמתה ושאר סגולותיה, — כשהוא מניע לשאלת קיום היהדות, מבקש הוא ומצא תמיד, ולוא גם ברוח גדול, איזה, מעם מושכל, שבעבור היהדות, עדיין צריכה להתקיים ובגיה חייבים להשאר נאמנים בבריתה.

לפני שבע שנים בא הענין הזה לירי⁽¹⁾, לרגלי קובץ צרפתי שיצא אז, והשתדלתי להראות, כי כל המעשים הללו, שיהודי המערב רגילים, להתנצל בהם על היותם מחזיקים ביהדותם ורוצים בקיומה, באמת אין בהם ממש; כי כאו כן עתה, כל היהודים, בין במזרח ובין במערב, יהודים הם, מפני — שיהודים הם, מפני שהרגש הלאומי היהודי עודנו חי בלבם ופועל על רצונם שלא מדעתם; אלא שתאות ה"זכות" גרמה להם לאותם היהודים להמות את עצמם ואת אחרים, בכפרם בגלוי במציאות האומה היהודית, ועל כן מוכרחים הם לחלוצ יהדותם במעשים חיצוניים, שכליים, כאלו באמת כל איש ואיש מהם, כשדעתו מתישבת עליו כל צרכה, מתחיל להתבונן בדבר, אם להשאר יהודי או לא, ולמסרה זו הוא יורד לעמקי החקירה הרתית והפלוסופית, ורק אחר בחינת כל חלקי הסותר בלי משא פנים, הוא בא לידי מסקנא, שחובה עליו להשאר ביהדותו.

אך גם הרמיה הזאת, ככל שאר חברותיה שנשתבכו בהן היהודים האלה בעקב הזכות, כבר הולכת וקרבה אל קצה. נקל היה להם לרמות את עצמם כל זמן שנים האחרים, נותני הזכות, היו נוחים לשמוע ולהאמין להם, אבל עתה, שאותם האחרים כבר הרגישו במעוותם ומכריזים בכל יום על לאומיותם המיוחדת של היהודים, הנה נתמוטט הבסיס הפסיכולוגי של המעוות הזאת ותש כחה גם בלב היהודים עצמם. באופן שלא יוכלו עוד להחזיק בה בקשיות עורף כאשר עד כה. רובם אמנם מתאמצים עוד להגן עליה בכל כחם, מפני שעדיין לא נתיאשו לגמרי מחזירת ליושנה גם בלב העמים. אבל מהלך-החיים עושה את שלו: מיום ליום הוא מרבה להם את סופתו ומראה יותר ויותר, כי לשוא כל עמלם להתנער לרגש-לאומם, כי לא יוכלו עוד להצפינו מעיני זרים. וההכרה הזאת מוסה לפור את הערפל הסוכך על רגשות לבם, והיהודי הלאומי הטמון שם במעמקים יעלה אז ויתצב נגד עיניהם ונגד כל העולם בכל קומתו וצביונו. אך כדרך

⁽¹⁾ "עבודת בתוך חירות", על פרשת דרכים ע' 146—160.

כל שגור עיקרי בחייהם, גם סימניו של זה נראים עתה ראשונה באנשים יהודים, הגבוהים על ההמון, יותר העם יבוא אחריהם מעט מעט.

מפני מה אנו נשארים יהודים? — או, לפני שבע שנים, הקדיש רב אחד מערבי מאמר מיוחד לשאלה הזאת ולא מצא לה תשובה אלא זו: אנו נשארים ביהדותנו, מפני שכל שאר הדתות כוללות ענינים שונים שאין אנו יכולים לקבל עלינו. הדת המבטיחה לברך היתה יכולה אמנם להניח דעתנו. אבל היהדות גם היא אינה רחוקה בעיקרה מן הדת המבטיחה, ועל כן אין לנו צורך להחליף זו בזו. במאמרי שהזכרתי למעלה השתדלתי לנתח את הפלסוף התיאולוגי הזה ולהראות, כמה מן השמחות יש בו. אבל גם בלי נתח דיניש כל יודי אמתי, כי תשובה כזו רחוקה מן האמת ולא יצאה מן הלב.

עתה הננו מצאים שנית את השאלה הזאת בראש מאמר אחד מאת רב מערבי¹). אבל מה נשתנו העתים! זאת הפעם הננו שומעים לא סופיסטין יבשים שנבראו בכונה לשם מנדנציא יודעה, כי אם דברים כאש, הר קול הרגש האמתי החי בלב העם. התשובה החדשה הזאת, הנשמעת בפוסטי בארצות המערב בסגנון ברור והזק כזה ובמכניז אשר דבר אין לו עם הציוניים — חשובה בעיני מאד, בתור סימן יפה לעתיד, ועל כן הגני מרשה לי לתת בזה תמציתה בסגנונה:

מפני מה? — על הרוב משיבים: מפני שהיהדות מלמדת אחרות האלהות בשתרחה וחקי המסר חיותר צדופים; מפני שהיהדות יש לה תעודה בעולם, לשמור משמרת תורתה לזכות כל העמים, לכן מוכרחים אנו להשאר יהודים ולכן הובחנו לשמור על קיומנו. את התשובה הזאת רגיל הייתי גם אני לחשוב לעצמי ולאחרים. ובכל זאת אינה אמת. לא מפני זה היהודי — יתודי, מפני שהיהדות מלמדת כך וכך. סבה כזו היתה יכולה להחשב לאמת רק אז, אלו היינו אנחנו בעצמנו בוחרים לו את דתנו. אבל הרי לא שאלו אותנו קודם שטלדנו: רוצים אתם להיות יהודים? מוכה בעיניכם תורת היהדות? היהדות הכניסה אותנו לכריתה שלא מרעתנו ונתנה לנו תורה שלמה שקדמה ליצירתנו. והננו שואלים איפוא: מפני מה עלינו לעמוד לעולם במקום שהעמיד אותנו מוקד הלידה? מפני מה נשארו אבותינו יהודים במשך שלשת אלפי שנה, והרי בשום זמן לא דבר נקל היה להיות יהודי? מפני מה לא נפסעו בשאר האומות והדתות שכבשו את העולם? מפני מה נשארו הם מה שהיו ומפני מה נשארים אנחנו, ומוכרחים אנו להשאר, מה שהננו? — מפני שהיהדות היא המוכה בכל הדתות? הרי כך אוכרים גם שאר בעלי דת, איש איש על דתו. גבריאלי ריסר היה משיב: מפני שרגש הכבוד מחייבנו לזה! אחרים אומרים: רגש היושר מחייב! עוד אחרים: רגש כבוד אבות! כמה מעטים, ואין טעם! איפה היא האמת? . . .

מפני מה אנו יהודים? כמה מן חזונית בעצם השאלה! שאלו את האש, מפני מה היא בוערת! שאלו את השמש, מפני מה היא זורחת! שאלו את האילן מפני מה הוא גדל! . . . כך שאלו את היהודי, מפני מה הוא יתודי, אין ביכולתנו לבלתי היות מה שהננו. בקרבנו הוא הדבר שלא בפובחנו, חוק הוא מחקי טבענו, קיים ועומד הוא כאהבת האם לילדיה, כאהבת האדם לארץ מולדתו! טובע ועולה הוא מסחשכו נפשנו, חלק הוא בלבנו! אי אפשר לבסלו, לנצחו, להכחישו, כמו שאי אפשר לבסל, לנצח ולהכחיש את הלב עצמו.

גם נא לעקרו מלבכם! לא תוכלו! חוק הוא מסנ! נקל לכם לעקור כוכב מרקיע חשמים, מאשר לעקור מלבכם אותו דבר-יטה, חסמיר ונעלם ואין הדעת משיגתה, שעושה אתכם ליהודים... אין אנו יכולים — אף אם אלף פעמים נחפזו — להפיר משישי יושתנו. הפדחקיים מתקוסם נגד הכליון, התיסמורדיא האנושית של שלשת אלפי שנה הוכיחה, כי אין כל יכולת לחסות את הרוח הלאומי העברי. לא אנחנו טכל זאת ולא העולם אשר מתחצה לנו . . .

שלשת אלפי שנה היינו יהודים, מפני שלא יכולנו להיות אחרת, ועדיין אנו יהודים ומוכרחים להיות, מפני שאין אנו יכולים להיות אחרת; מפני שבה אדיר וחזק ממנו מקשרנו אל היהדות

¹) „Warum Sind wir Juden?“, Brill's Monatshefte 1898 Heft 1.

וכופה את לבנו עד שיאמר: רוצה אני להיות יהודי; מפני שחפץ הוה להיות יהודי כה מפני הוה בקרבנו, מקור חיים לנו; מפני שהיהדות שוכנת בחדרי לבנו כיתר ההרגשות השכיחות הנמשכות באדם משעת יצירתה, כאהבת הורים וארץ מולדת.

רק אחרי כן יבוא השכל וימצא מעשים וראיות, שצריכים אנו להיות יהודים, ויאמר טוב ויפה ומשובח ומקובל לאותו דבר הנמצא בלבנו, שהיה קיים ועומד שם עוד קודם שבא השכל להצדיקו בחמצאותיו. וכל מי אשר לב עברי לו מבקש ומוצא מעשים שונים לדבר, כל אחד מעמים אחרים, יותר נאים לפי דעתו, וזהו הוא מאמין באמת, כי רק מפני המעשים האלו, אם מפני רגש הכבוד, או מפני כבוד אבות, או מפני גודל ערך היהדות, וכדומה, — רק מפני זה כלכל יהודי הוא. וכה ימצא לו כל אחד תורה יהודית והשקפה יהודית מיוחדת ומכריז על עצמו, שהוא הוא היהודי האמת, הטוב שביתודים, יהודי כהילכת.

לא! לא ההשקפה היהודית, לא התורה היהודית, לא האמונה היהודית — לא זאת היא הסבה המקורית, המניע הראשון; כי אם — תרגש היהודי, רגש אינסטינקטיבי שאי אפשר להגדירו בדברים; קראו לו באיזה שם שאתם רוצים בו, קראו לו קרבת-הדם. קראו לו רגש הגזע, או רוח-הלאום, אך יותר מכלם טוב שתקראו לו: הלב העברי!

כה מתחילים היהודים החדשים לנלות את. הרגש היהודי שכלכם! ומן היום ההוא, ההולך וקרב, אשר כל המוכים שבהם יפקחו עיניהם ויכירו את עצמם, — תחל תקופה חדשה בתולדות ישראל, אולי התקופה היותר מרנית בכל ימי הנלות. כי לפני, בהיות עוד הרגש היהודי מושל בלב אבותינו, היו גם חיהם מצומצמים רק ברחב היהודים, ולא קשה היה למלאות כל ספוקו של הרגש הזה. ואחרי כן, כשנתרחבו חיהם ועברו גבול הרחב, נמשך לבם כל כך אחר העולם החדש שנפתח לפניו, עד שחשבו לאפשר להרחיק את הרגש היהודי למרי מגבול החיים ולסגור בבית הכנסת, כרי שלא יהיה, לממשולי להם על דרכם החדשה. אבל עתה מה יעשו? הרגש היהודי התחזר לכבודו יבקש לחזור גם לממשלתו בחיים, להמשיך תוחמו על מעשי העם והליכותיו, כמקדם; ואיך ישיג מבוקשו זה בתוך עולם שאינו שלו, שכחות אחרים מושלים בו ואינם נותנים לור לכבוש מקום בקרבם? ...

את המכאובים הרוחניים האלה, העתידים לבוא, הרגיש, כנראה, אחד מסופרי סופרינו בלשון רוסית, ובמאמרו האחרון הוא משתדל על כן להקדים רפואה להם⁽¹⁾.

לפנים היה הסופר המצוין הזה, כשאר חבריו בספרות היהודית-הרוסית, נושא עיניו ביראת הרוממות אל אחינו המערביים ויהדותם, האוירית. וכשיצא הקובץ הצרפתי הנוצר למעלה, מצא בו סופרנו זה, במאמרו, של אותו רב ועוד אחרים הדומים לו בתכונתם, אידיאליים נצחיים, המעידים על רוממות הרוח של בעליהם, ויעץ גם לנו ללמוד את דרכיהם וללכת בעקבותיהם. הדבר הזה הוא שהביאני אז לבקר את הקובץ ההוא, כדי להראות מתוך אותם המאמרים עצמם, כי אלה האידיאליים הנצחיים אינם באמת אלא פרי עבודת פנימית, מוסרית ושכלית, המסתתרת תחת חירות חיצונית. עתה הנה בא גם הוא לידי הכרה, כי היהודים המערביים ותלמידיהם שבמזרח, אשר התלכשו בלאומיות וזה בשביל הוכיות שהשינו או קו להשיג, לא ראו כמה מן העבודות והשפלות צפונה במבול עצמותם הלאומית; כי אסימילציה כזו אינה אלא העבודות הישנה בתמונה חדשה, הגורעה עוד באיכותה מן הקודמת. כי היהודי בימי הבינים כסף רק את נפשו לפני אדוני הארץ, אבל מהכרת עצמותו וחיו הלאומיים לא ותר כלום; בעוד שהיהודי החדש, כשניתנה לו יכולת להתהלך בקומה זקופה בחברת עם הארץ,

(1) ש. דובנאו, מכתבים עיר היהדות הישנה והחדשה. מכתב ב'. (גאוסהאר, יאנואר).

התחיל לקצץ בנשמתו, בעצמותו הלאומית, כדי לסצוא חץ בעיני החברה הזאת. כזה וזה אומר הסופר הנכבד במאמרו האחרון, ואיך הוא אומר! בשפה ברורה ומלאה עוז, בנאות איש המכיר ערכו בתור אדם ובן לעמו, בלי שאריות כל שהיא מן העבדות הפנימית, מן הצביעות וההתבטלות כלפי חץ, המצויה כל כך במאמרי סופרינו בלשונות העמים!

אבל בזה לכר לא הסתפק סופרנו. כאמור, הוא יודע ומרגיש מראש גם את התולדה המחייבת מהכרת עצמותו הלאומית, את המלחמה העתידה להתלקח בין שאיפתו לחיים לאומיים מלאים ושלמים ובין המעצורים המונחים על דרך חיינו אלה בארצות סופרנו. ומן המבוכה הזאת הוא אומר להוציאנו על נקלה, בהשתדלו להוכיח, כי כשם שהמדינה כוללת אנשים פרטיים רבים, השווים (או צריכים להיות שווים) בזכויותיהם האזרחיות, כך תוכל לכלול בקרבה גם אומות רבות ושונות, אשר לכלן תהיינה זה זכויות לאומיות שוות, מבלי שתבוא אחת מהן בנבול חברותיה, לכמל את עצמותן ולהשבית חזיון הלאומיים המיוחדים להן. ובכן הלא דרכנו נכון לסנינו: בחיים האזרחיים עלינו להיות אזרחים נאמנים, איש איש במדינתו, אבל בחיים הלאומיים דרי אנו בנים לאומתנו המיוחדת, ואין אנו צריכים ולא רשאים לותר אף קצו של יוד מרוח-לאומנו וכל אותם הענינים שהוא מתגשם בהם, כמו שהפולנים והמשיכים והרוסינים באוסטריא, או האשכנזים והצרפתים והאיטלקים בשווייץ, אזרחים נאמנים הם למדינתם המשותפת לכלן, אע"פ שבחיהם הלאומיים נפרדים הם אלו מאלו. עד כה נלחמו היהודים רק על זכויותיהם האזרחיות; עתה איפוא עליהם יהיה להלחם גם על זכויותיהם הלאומיות. וגם במלחמה זו הצדק והיושר יעמדו לימינם. כי אמנם — חושב סופרנו — יש לעמנו זכות היסטורית בכל ארצות אירופא לא פחות מאשר ליתר העמים היושבים בהן, ומדוע ירע חלקנו מהם ולא נוכל להיות בהארצות האלה גם חיינו הלאומיים כמהם? זה הוא הפתרון שנותן הסופר לשאלתנו הלאומית. והפתרון הזה, כמדומה לי, עתיד להתפשט בין היהודים בכל הארצות, אחר אשר יתעורר. הרגש היהודי בכל הלכבות, הצורך לחיים לאומיים לא יתן או מנח לבני ישראל בארצותם, ובחיות כל כסם רק במענות ותביעות בשם הצדק וההומניות, הנה יגיעו, בהכרח פסיכולוגי, עד האמונה הזאת: שבצדק וביושר, על יסוד ההיסטוריא, יוכלו לתבוע באירופא גם זכויות לאומיות. ואז ירימו קולם אל כל אנשי צדק, לריב את ריב זכויותיהם אלה, לכבוד הקולטורא והפרוגרס וכו', כמו שעשו ועושים ביחס לזכויותיהם האזרחיות . . .

אבל ההכרח הפסיכולוגי — לחוד, וההניח והמציאות — לחוד. בני ישראל ירימו ראשם בנאון ויקראו לשכניהם בחוקה: אומה קולטורית עתיקה אנו, שיש לה זכות היסטורית באירופא כמכם; ועל כן יש לנו צדקה לדרוש מאתכם, שתכבדו את סגולותינו הלאומיות ותתנו לנו יכולת להיות בקרבכם חיים לאומיים מיוחדים, כמכם. תנו לנו זכויותינו הלאומיות! — והם, עמי הארצות, ירגזו או ישחקו, וזכויות לאומיות לא יתנו לנו בתוכם. בזה לא יוכל להמיל ספק שום איש המרכיז דמונו לפני המציאות, שאם עוד אפשר היה ליהודים להשיג מעמי אירופא זכויות אזרחיות — בהבטחים אותם להתבלע בקרבם ולהיות עמהם ברבות הימים, לבשר אחר — הנה זכויות לאומיות לא ישיגו בתוכם. ולא רק בזמן הזה, שכל אומה הנושלת משתדלת לעשות את לאומיותה ליסוד חי המדינה בלה; אלא אפילו, באחרית הימים, כשישתנה מהלך הרעות וההרגשות בכל העולם, והאומות המושלות ידו בזכויותיהן של האחרות ויתנו להן לסתח את חייהן

הלאומיים כחפצן. מבלי להשתדל במאומה להביאן לידי מציעה; — גם אז לא תקצא באירופא שום אומה אשר תודה גם בזכויות הלאומיות של בני ישראל היושבים בתוכה. והרי אנו רואים. שאלה הפולנים והמשיכים עצמם. הרורשים להם מן המדינה הכללית זכויות לאומיות בשם הצדק — הם עצמם חושבים עם זה, כי יש להם צדקה לדרוש מאת היהודים הגרים עמם שיטעמו בתוכם וימסרו נפשם על הלאומיות הפולנית והמשיכית! והחיון הזה באמת אינו זר כל כך. הברל נרול יש בין הכרת הזכות ההיסטורית של ראובן ושל שמעון להשתתף עם שאר האזרחים בחיי המדינה שבה גרו אבותיהם מדור דור, — ובין הכרת זכות היסטורית של עם זר לחיות לו לעצמו חיים לאומיים מיוחדים בארץ אשר מראשית בואו לגור בתוכה לא נחשבה כקנינו הלאומי אפילו בעיני עצמו. סוף סוף הקנין הוא דבר הסכמי, וכל זמן שבני אדם מודים בצדקת הקנין האישי, גם הקנין הלאומי אינו יכול להחשב כמתנגד אל הצדק. . . .

ולא עוד אלא אף אם נוסף וננביר דמיונו עד שנאמין, כי בימות המשיח יהיו גם בני ישראל נחשבים בעיני שאר העמים כאומה מיוחדת שיש לה זכויות לאומיות בכל הארצות, — הנה גם אז לא יספיק לנו זה לצרכי חיינו הלאומיים. שהרי גם הצדק והיושר, אשר בשמם בא החלש לתבוע זכויותיו מן החזק ממנו, בודאי לא יחייבו את החזק לותר על זכויותיו עצמו במקום שזכויות החלש מתנגדות להן ואי אפשר לשתייהן להתקיים יחד. ואין לך זכויות העלולות להתנגש ולהתנגד זו לזו זכויות לאומיות של שני עמים הגרים יחד, לא זה בצד זה, כבארצות שווייץ. כי אם זה בתוך זה. כבאיוז מארצות אוסטריא. בכל עניי החיים היותר חשובים במדינה — סדרי החנוך, המשפטים ומנהגי החברה, הלשון והחכמה וכו' — אי אפשר שאומות שונות ימשלו בבת אחת, שכל אחת תכניס את רוחה בהם, ונפיותיהן של כלן ישמשו כערבוביא. בכל הדברים האלה הולכים על כן בהכרח ובצדק אחר רוח הרוב, והמועט צריך לקבל עליו את הדין בלי שום מענה. כמו שכן היא המדה גם בהתנגשות הזכויות האזרחיות של האזרחים הפריצים. ובהיותנו אנחנו המעט מכל העמים בכל מקום, מה יש לנו צדקה לקוות, כי יבוא יום ותהיה יכולת בידינו לחיות באירופא חיינו הלאומיים בכל מלואם? אבותינו אמנם חיו חייהם הלאומיים על אדמת נכר. אבל לזה הגיעו רק עיי הסגרים בחומות הגבוה והברדלס לגטו מחיי שאר בני אדם; בעוד שאנו אין אנו יכולים עוד לחיות חיים מובדלים כאלו. הרחק מן הקולטורא הכללית, וגם סופרנו עצמו אומר, כי מחשבה כזו רחוקה מלבו; ואיך אם כן יצוירו שני אלו ההפכים יחד: מצד אחד, השתתפות שלמה בחיי הקולטורא, המלתבשים בכל ארץ בצורה הלאומית של העם העיקרי, ומצד אחר, התפתחות שלמה של חיים לאומיים מיוחדים לנו, הסורחים באויר ואין להם על מה שיסמכו?

ועל כן, הנני נוטה להאמין, כי התורה הזאת של זכויות לאומיות אינה אלא אחת המדרגות התיכונות בסולם ההתפתחות העתידה של הרעיון הלאומי בקרבנו; מדרגה אשר דרך בה תעבור ההכרה הסנימית של העם בשביל להגיע על ידה לבסוף עד קצה הרעיון. כי אמנם, השאיפה לזכויות לאומיות, שאין יכולת להשיגן כגולה, אי אפשר שלא תביא את בעליה לידי הכרה, כי אך זכות לאומית אחת יש, שהיא תוכל להספיק לנו לצרכי חיינו הלאומיים ושבלעדה לא נגיע לעולם לתכלית חפצנו. והזכות הזאת היא: שגם אנחנו נהיה "הרוב" בארץ אחת תחת השמים. ארץ אשר זכותנו ההיסטורית בה אינה מוטלת בספק ואינה צריכה לראיות רחוקות, ואשר בתוך אוריה ההיסטורית יתפתחו חיינו הלאומיים באמת לפי רוחנו, מבלי להתבונן ולהצטמצם רק באיוז מקצועות מוגבלים; ואז

תהיה תקוה גם לשאר בני העם, המסוחרים בארצות, כי המרכז הלאומי הזה ישפיע מרותו עליהם ויתן בהם כח לחיות בחייו, עם היותם משוללים זכויות לאומיות במקומותם. וכה הגנו רואים, כי ההתעוררות הלאומית, הנראית לנו עתה מתוץ למחנה הציוניים, עלולה אף היא להניע, אחר התפתחות בדרך ידועה, לחבת ציון. רב אמנם המרחק בין שלש הנקודות אשר על דרכה: מראשית הכרת, הרגש היהודי עד לתורת הזכויות הלאומיות, וזו — עד לבקשת הזכות הלאומית. אבל אלה אשר יגיעו להנקודה האחרונה בדרך הפנימית הזאת — לא בקפיצה אחת פתאומית מן החוץ — בהם נוכל לבטוח, כי כל הרוחות שבעולם לא יזיוו אותם עוד ממקומם זה, ומבלי לדחוק את השעה, ירדפו אחר המטרה בהכרה לאומית ברורה וברגש יהודי אמתי...

ואולם לא אכחד, כי כשאני לעצמי, חבכים עלי הלאומיים האלה לא רק על שם סופם, כי אם גם כמו שהם ערה. יהיה יחסם לחבת ציון איזה שיהיה — גם בלעדי עבודתנו בארץ ישראל יש עוד שדה-עבודה רחב-ידים בארצות הגולה, המשותף להם ולנו. בכל אופן קרובים הם אלינו ברוחם מאלה הציוניים החדשים שהתחילו מסוף כל הסופות, שכל לאומיותם תלויה ביסוד, מדינת היהודים. ועל כן הגני חזר ואומר, כי אנו, חובבי ציון המזרחיים, אין לנו להמשך אחר הציוניים ההם המחזיקים בהכלל הידוע: מי שאינו אתנו הרי הוא נגרר. הלאומיות שלנו רחבה הרבה משלהם ויש מקום בה להרכה עבודות שונות. ומי שאינו אתנו בעבודה זו, אפשר שיהיה אתנו בעבודה אחרת.

לא ההסכם בענפים המעשיים של איזו שיטה הוא המקשר בני אדם קשר פנימי ואמתי, כי אם — אחדות השורש הרוחני שממנו מסתעף הכל. קרמונינו הכירו את האמת הזאת ואמרו: כל הכופר בעבודה זרה כאלו מודה בכל התורה כלה. אף אנו נאמר לפי רוחנו עתה: כל הכופר באסימילציה כאלו מודה בכל התורה הציונית. אם. אני כאן — הכל כאן...

אחר העם.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

ג.י.

סוקרטס, אפלטון, אריסטו.

סוקרטס בעצמו עדיין לא עסק בשאלת הבחירה. סתנמו הנודע: "אין לך אדם שעושה רע בעל-כרחו, אינו אלא תוצאת תורתו, שהידיעה והמעשה דבר אחד הם, שאין אדם עושה דבר עד שהכיר אותו לטוב ומעיל לו, ואם רע מעשהו, אז אך חסרון ידיעה הוא. — ואין לו להסתגם הזה שום מנע עם שאלת הבחירה; אבל על ידי תורתו החדשה הכל היה מוכן כבר לראשית התפתחות השאלה. לכן נמצא, שחכמי מגרה (Megara), הנקראים "חצי-סוקרטיים" או סוקרטיים מזויפים (האלכסאקראטיקער, פסיראָד-סאָקראַטיקער), בתורחם על דבר האפשרות כבר נכנסו בעובי הקורה של השאלה במבנה המכני. אי אפשר, אומרים המגריים, שדבר אשר מציאותו אפשרית היא לא תהיה לו ישות ממש; כמו כן אי אפשר, שדבר האפשר להעשות לא יצא לפעולה ממש: בקצור, האפשרות היא מושג שוא, אין כאן שום אפשרות, אלא כל הנמצא והנעשה אפשר הוא, וכל דבר האפשר הוא נמצא או נעשה, ומה שאינו לא נמצא ולא נעשה, ממילא אי-אפשר הוא; כלומר, אין כאן אלא הכרח מוחלט. אין שום ספק בדבר, שהמגריים עסקו גם בשאלת הבחירה בספריהם, אשר אבדו מסנו ברוב הימים ולא הגיעו מהם לידינו כי אם סתגמים קצרים ומקוטעים.

אולם החכמים האלה, כמו כל התוקרים שלפני אפלטון, לא הגיעו עדיין להשקפה עולמית (וועלטאַנשויאונג) שלמה, ואם אמנם עסקו בשאלת הבחירה, הלא נשאר בחנו הצר של המכני ומאורעותיו. לא את היחס בין המכני והאדם באשר הוא אדם, כאשר הוא ברירה מיוחדת ומסולאה מכל היצורים, בקשו החכמים האלה, רק את יחס מעשיו, בתור מין מיוחד ממאורעות המכני, אל שאר המאורעות. האדם ראה עוד את העולם רק חלקים חלקים, כל חלק בפני עצמו. עדיין לא היה לו להרעיון האנושי הכח הנשגב לפלש את כל העולם כולו במיסה אחת, ועדיין לא הרגיש עוד גם את הצורך, לברוא לו במחשבתו ציור מלא ואחדותי מן העולם כולו, ציור אשר כל שרמוטיו וקיוו יתכנסו לנקודה מרכזית אחת. מוכן איפוא הרבר, שכל עוד שלא היתה לה להפילוסופיה תורה שלמה, כל עוד שלא היה לה רעיון יסודי אחד המבריה את כל חיונות העולם החיצוני

הפנימי, עולם התנועה והמחשבה, הפנמי והרתי, המדיני והמוסרי, מן הקצה אל הקצה — ממילא גם לא התאמצה לחקור אחרי היחס המדויק שבין האדם ועולמו המיוחד אל העולם הכללי, הפנמי והאלוהי; חקירה שאין לה שום מוכן אלא אחרי ההנחה, שהעולם הוא בריה אחת שלמה ויחס מדויק שורר בין כל חלקיו.

האמן הפילוסופי הראשון, אשר צייר לנו עולם מלא במקרה אחת, היה היוני הגדול מכל אדו — אפלטון; והוא היה גם הראשון, אשר דבר על דבר שאלת הבחירה בפירושו.

ננסה נא למצא את הקשר הפנימי בין מחקרו בשאלתנו ובין הרעיון היסודי של שיטתו העמוקה והנשגבה:

ההייה האמתית היא ההייה במחשבה (אידעע). הייה שאין בה שום תנועה ושנוי, אך עסוקה היא בעינה לנצח. החומר אין לו הייה ממשית; ישנו אמנם במציאות, אבל המציאות הזאת, בהיותה עלולה לחלוף ושנוי, איננה ממשית במוכן הנכון של המלה, ועל כן החומר הוא כלא היה. "אִי־הייה", זה הוא שם החומר בשיטת אפלטון. אמנם אין כוונתו של אפלטון לשלול מן החומר, על ידי הכנוי הזה, את המציאות לנמרי, אבל כוונתו, שהכרתנו התחשית אינה נוגעת אל הדברים כמות שהם, מפני שמהותם האמתית של הדברים אינה נוספת תחת הכרת החישים. אין כאן אלא מחשבה, והמראה החושי אשר אנחנו רואים אינו אלא צורה חמרית של המחשבה המתראה לנו באספקלריא שאינה מאירה. משל למה הדבר דומה, אומר אפלטון, לנולדים במערה אפלה שלא ראו אור השמש מימיהם, האסורים על מקומם תחתיהם ופניהם אל הקיר, באופן שאינם יכולים להביט אחריהם. חלל המערה מאחוריהם מלא הוא חפצים שונים, אשר ליושבי המערה אין להם שום מושג מהם. והנה בא אדם אל המערה ואבוקה בידו, וצל החפצים יצטיר על פני שפת הקיר. אבל האדם הזה לא יעמוד על עמדו ונס את האבוקה לא יאחז במצב אחר תמיד, אך ילך במערה אחת הנה ואחת הנה, ישנה בכל פעם ופעם את מצב האבוקה וכוון קרני־אורה, בלי שום מושג וסדר או גם על פי מושג בדוי סלכו. באופן שצללים מצללים שונים יצטירו על פני הקיר, צל הולך וצל בא, צללים הולכים ומתגדלים ודחורים ומתקטנים, הולכים ומתרחבים ודחורים ומתכווצים; וכן המראה המעורבב הזה חדר חלילה פעמים איך־מספר — איזה מושג יעשו להם איפוא האסורים האלה מן החפצים אשר מאחוריהם? האם נאמר שהאומללים האלה הכירו את החפצים, או שהצללים האלה ישנן במציאות ממש? ובכל זאת הלא מוכרחים אנחנו להודות, שהצללים האלה ישנן, הלא אין אנו יכולים להכחיש במציאותם לנמרי, הלא עינים רואות להאנשים האלה, והמה אין להם אלא צללים עזבים, ואנחנו אין אנו רשאים לנזול מהם, על ידי הכשתנו, את מושגם היחיד מן החפצים. כי איך שיהיה, הלא יש להם איזה מושג מן החפצים הנמצאים במערה: מושג מעורבב ומבולבל, מושג עכור וכהה, אבל מכל מקום מושג. ומי יודע, אם המציאות הצללית הזאת אינה חשובה ומשמית בעיני יושבי המערה כהמציאות האמתית בעיני בעל־האבוקה! — וכן הדבר בנוגע ליחס הכרתנו התחשית להכרת הדברים כמות שהם. ההכרה האמתית אי אפשרית אלא לאור האבוקה, לאור הרעיון והמחשבה, מפני שדבר אשר במחשבה יסודו אינו מצלה את מוחו האמתית אלא להמחשבה המהורה. ובכן רשות לנו לאמר, שהדברים הנראים לנו בהכרתנו התחשית אין להם מציאות אמתית, אבל מצד השני אי־אפשר להכחיש, שגם המציאות התחשית היא אופן התגלותה של המחשבה. בלי ספק, לו

יכולנו להביט מאחרינו, כרי לראות לאור האבוקה, לו יכולנו להוציא את עצמנו מחוץ הצר של עולמנו הקטן, עולם החושים, כי אז היינו רואים, שמשונינו מן הדברים עד עתה לא היו נכונים וברורים, כי הדברים אינם סגלים את מהותם האמתית אלא לשכל מהור ומשמש. אבל, מה נעשה אם אסורים אנחנו. (אנחנו, כלומר, מהותנו האמתית, השכל הממשש והמחשבה המהורה) על מקומנו תחתנו, אם אסורה היא מחשבתנו כאלפי זיקים אל החומר ולא נתנה רשות לעין-שכלנו לראות ולחבט במציאות המחשבת המהורה; האם בעבור זה נוסיף עוד מבוכה על מבוכה בהחליטנו, כאשר עשו חכמי אֵלִיאה, שהדברים שאנו רואים ומכירים אינם במציאות כלל וכלל? הלא גם הכרתנו היא אופן המציאות, מאחר שהמחשבה בחיה בה להתגלות על ידה; גם הצללים המצטירים על פני הקיר המה אופן התגלותם של החפצים הנמצאים בחלל המערה, ולו חכמי האסורים יושבי תושך האלה, לו ידעו את חכמת השיעור והראיה (אֶפֶסִיק). לו גלה להם בעל האבוקה את המשמר הבדוי מלבו לשנוי מעמדה וכוונה, לו הבינו האסורים את היחס ההגדסי שבין הפרדיקציה השמחית והצדדית אל הגוף המעוקב, כי אז יכולים היו לברא להם מושג נכון לכל הפחות מתבניות של החפצים בתור גופים בעלי מדה; אם כי גם אחרי כל התנאים האלה מוכרחים היו להתיאש מהכרת הדברים על בורים, מראם וצבעם, צביונם ותכונתם המבעית. וכזה הלא מוכ נורלנו מגורל יושבי המערה. לעזרתנו החכמות הלמודיות, חכמת השעור וחכמת המבע, ואם כן, עלינו אך לחקור אחרי משמר המבע וחקיו, אחרי תכנית היסודות החמריים ואופן פעולתם זה על זה, והחכמים היודעים לצרף אותיות ימצאו בלי ספק הסוד הכמוס בהמבע ומשמרו, וכל החזיונות המבעיים האלה יהיו להם לסימנים מובהקים המורים על מקורם הנעלה בעולם המחשבות. המה יראו, שכל נמצא נשמי, אם נשים לב רק אל עצם תכניתו המינית, מבלי לסנות אל החזיונות הפרמיים שבו, הוא צלה החמרי של איו מחשבה, אשר תכניתה הרוחנית היתה לסמל (אוראידעע, אורבילד, παραδειγμα) ביד היוצר בהשפיעו את ההייה על התהי הקדמוני (הזילי), שלא היתה לו מקורם שום צורת הויה כלל. ואם כי גם אז לא יכיר האדם את המהי האחרון של ההויה, הלא בכל אופן יוצא לנו מזה, שההויה החושית לא תהיה קלה בעינינו כל כך, מפני שהיא מקבלת השפעה ממעל או, לוקחת חלקי, כאשר יאמר אפלטון, בההייה המחשבת. והיודע מה שלפניו, מי שיש לו עין לראות את ההרמוניה הנשלאה בכל תנועות המבע ופעולותיו, מי שיש לו אוזן לשמוע בקול שירתם הנעימה של הגלגלים במרוצתם הנצחית — הוא ימצא על כל שער וצער אלפי רמזים בהירים וברורים על הסמלים הנצחיים בעולם המחשבות.

זה הוא הרעיון הראשי של הפילוסופיה האפלטונית.

מן הרעיון היסודי הזה יצאה שיטתו המשולשת בכל החכמות והמחקרים, בחכמת מה שאחר המבע ותורת ההכרה, בחכמת המבע ותורת הנפש, בתורת המסר והמדינה, שלש מדרגות ההויה הן: האפס או הויה התהי הקדמוני, כלומר חומר היולי בלי שום צורה, אי-הויה או ההויה החושית, ההויה האמתית או ההויה המחשבת, שלש מדרגות ההכרה הן: ההכרה החושית השפוסה או המעוות המוחלטת, ההכרה הלמודית או ההגדסית, ההכרה השכלית או הכרת המחשבות, וכן הלאה בכל מקצעות החקירה, לענינו די לנו להוסיף על שתי התורות

המשולשות האלו עוד אותה שבחכמת-הנפש או יותר מדויק (לפי מצב החכמה הזאת ביסוד של אפלטון) — שבתורת האדם:

נפש האדם תחלק לשלשה חלקים. (א) הנפש המתאווה או החפץ, והוא כלל התאוות לתענוגות-בשריים; מקום משכנה של הנפש הזאת בנוף הוא בחלקו התחתון. (ב) הנפש הרצונית או הנפש סתם, והיא מקור כל התנועות הנפשיות המתיחסות לעצמותו של האדם, כמו אומץ הלב. תאות הכבוד וכדומה; מקום משכנו של החלק הזה הוא בלב. (ג) הנפש המושכלת או השכל סתם (*logos*), והוא מקור ההכרה המחשבת; מקום משכנו הוא בראש.

הנה רואים אנחנו שבשיטה המשולשת הזאת מכוונים המה חלקי כל מקצוע כנגד חלקי שאר המקצועות באופן נעלה ובהיר מאד. המדרגה התחתונה: היות התהוה, ההכרה החושית הפשוטה והחפץ, המדרגה האמצעית: ההויה החושית, ההכרה ההגדסית והרצון, המדרגה העליונה: ההויה המחשבת, ההכרה המחשבת והשכל. הדבר גלוי איפוא, שבשיטה הזאת תולד שאלת הבחירה על ידי הערכת היחס שבין המדרגה האמצעית לשתי המדרגות האחרות. הרצון יהיה הנקודה המרכזית, אשר ממנה יצא המחקר לשני צדדים, האחד כלפי מטה והשני כלפי מעלה. המוכן המבטי והמוכן התיאוסופי.

והנה בנוגע למוכן המבטי, נקל לנו להבין, שיחס שתי המדרגות בנוגע אל הרצון מוכן הוא מול יחסו בנוגע אל ההכרה. ההכרה החושית היא מלאה מעיות ושניאות, בעוד שההכרה ההגדסית שואפת אל על, להתנשא עד להכרה האמתית; באופן שכח ההכרה ההגדסית עומד בין שני הפכים ונמשך לכאן ולכאן. וכן גם בנוגע אל הרצון, רצונו של האדם אסור הוא בכבלי ברזל אל החומר המושך בכח את כל רעיונותיו ועשתונותיו למטה. לצד הנפש המתאווה, אשר בגללה האדם הוא ככדור משחק ביד השבע וחקיו; בעוד שהנפש הרצונית שואפת כלפי מעלה, להתנשא על המבע, ואינה סרה למשמעתו כאחד מחלקי המבע שאין בהם דעת. ואם גם אינה מתעבת את התאוות המבעיות לגמרי, הלא שוקלת היא הכל במאזנים הגדסיים ומעריכה את התאוות לפי המושגים. טוב ורע, שהמה כבואה של מרשני הנפש השכלית. וכה הנה הנפש הרצונית עומדת גם היא בין שני הפכים, זה מושך אותה לכאן וזה מושך אותה לכאן.

אכן גם מוכן תיאוסופי יש לה לשאלת הבחירה בשיטת אפלטון. כל נמצא מן הנמצאים, בין בעל-חי בין שאינו בעל-חי, מוכן הוא, בנוגע למדותיו המיניות, מול אחד הסמלים בעולם המחשבה, ואין לך שום נמצא קל-הערך כל כך, שלא תהיה כנגדו מחשבה אחת בעולם העליון, אשר היא היתה הסמל להמבעת דמותו ותבניתו במעשה-הבראשית.

אולם גם בעולם המחשבות ישנן מדרגות מדרגות, וכשם שבעולם התחתון אנחנו מרוסמים את הצמחים על הדוממים, בעלי-חיים על הצמחים ובעלי-דעת על שאינם בעלי-דעת, כן גם בעולם העליון נבזה הוא הסמל של אחד ממיני הצמח על זה של אחד ממיני הדומם; וכן גם בין מיני הצמח ומיני הדומם עצמם. ומוכן הדבר מאליו, שכל מה שנתקרב בעולם התחתון יותר ויותר אל המדרגה העליונה, אל האדם, כן נתקרב גם בעולם העליון אל מחשבה יותר נבונה יותר נעלה, וכשם שבארבע ממלכות המבע כל ממלכה נבונה כוללת בקרבה את כל הממלכות אשר מתחת לה, באופן שהממלכה היותר עליונה, האדם, הוא סמל בקרבו את כל יסודות בעלי-החיים, הצמחים והדוממים, — כן גם בעולם המחשבות. כל מחשבה נבונה כוללת בקרבה את כל המחשבות אשר תחתיה, באופן ששם על לכלן ישנה מחשבה אחת רוממה ונשגבה על כלן, והיא המקור הנצחי של כל הויה מחשבת.

וממילא המקור הנצחי של כל היה ומציאות בכלל. להמחשבה הזאת קורא אסלמון. מחשבת המוכי (דיא אידעע דעס נומטען), והוא מושג-האלוהי הפילוסופי של אסלמון. במתכון אני אומר. הפילוסופי, מפני שלפי דעתי אי אפשר לדבר על אדות מושג-אלוהי דתי בשיטת אסלמון. כי אם אמנם מדבר הוא הרבה בספריו על אדות האלילים, אל-מות הנפש, מציאותה הקדומה למעשה בראשית וזכירתה בעולם השפל את השנותיה והכרותיה מימי היותה בעולם-המחשבה¹) — אין לכל התורות האלו שום ערך פילוסופי. דומה הוא בזה אסלמון לכל הפילוסופים בני דורו, אשר אף כי לפי מסקנת הפילוסופיה שלהם לא היה שום מקום לאגדותיהם הלאמיות, בכל זאת לא חדלו מדבר עליהן בדרשוניהם. כפומבי וכמספרים המיועדים לכלל האומה. כך היא דרכם של היונים, גם בהתנשאים למרום סמנת החקירה והפילוסופיה לא חדלו להיות יונים לאומיים, כנים נאמנים לעמם, למעלותיו והסדרותיו, אנדותיו ואמונותיו, אם גם הכירו היטב שאך היות תפלות הנה. — אבל המוכן התיאוספי של שאלת-הבחירה בפילוסופית אסלמון הוא, כאשר כבר רמזנו בתחלת דברינו: איך יתכן שהגשש המשכלת של האדם, אשר נאצלה ממחשבת המוכי, ממקור אלוהי, אינה יכולה להסיר מעליה את מוסרות החומר ועול ממשלת המכע? מחשבת המוכי הוא מקור כל המחשבות, ממנה הושגת כל העולם כלו ואין לך אלא רשות אחת בעולם, ואס-יכן מהיכן בא הפרץ הזה בתומת רשות היחיד, שנמשש הנאצלה מן המוכי הנצחי שוקעת באין מפלג בבוץ התאוות השפלות, המתנגדות בעקר מהותן אל מושג המוכי המכע ברוח הגשש המשכלת?

עתה רואים אנהנו את הערבוביאי בין שני מוכני השאלה. שאלת הבחירה בשיטת אסלמון יש לה שני המוכנים בבת אחת: המכע והאלוהי (החסץ והשכל) מתנגדים המה זה לזה, ורצונו של האדם עומד באמצע, והוא המצע, אשר עליו באה ההתנגדות לידי נלווי: האדם הוא נושא הסתירה. לא אפשרות אישיותו הפרטית של האדם נגד חק המכע הכללי או נגד אישיותו של אלוהי שאינה סובלת שום שותף במחיצה — היתה היחידה בעיני אסלמון; האלוהי של אסלמון אינו נמצא אישי (לא שאסלמון הכחיש באישיותו הפרטית של אלוהי ברעת, כשפינוזה בעת החדשה, אלא שמושג כזה לא עלה לפניו לעולם במחשבה), והאדם של אסלמון לא מצא עדיין את עצמיותו החפשית. בעיני אסלמון ההתנגדות היא בין המכע והאלוהי, בין החומר והמחשבה, והסתירה הנצחית הזאת היא היא שהגיעתה לחקור על דבר בחירתה החפשית של האדם. השאלה על דבר יחס האדם להחומר מצד אחד ולהמחשבה מצד השני היא, לפי זה, חידת העולם הכללית. השאלה על דבר היחס שבין שני מיני ההויה, ההויה החושית בעולם השפל וההויה האמתית בעולם המחשבות.

על ידי סתרון שאלת הבחירה מבקש אסלמון לגדור את הפרצה הגדולה באחרותה של הבריאה הכללית. באופן, שהאדם, הבריה הנפלאה הזאת, המרכבה מנוף ורוח, מדויה חושית והויה מחשבת, עומד הוא בין השמים והארץ, מפשר את ההתנגדות ומישב את הסתירה שביניהם:

האדם, אומר אסלמון, בעצם וראשונה איננו חפשי, אדרכה, עבד עבדים הוא לתאוותיו וחשוקותיו, להמכע וחקיו הנצחיים, אבל הרשות והכח ביד האדם לעשות את עצמו בן-חורין, לכבוש את יצרו, לנצח את המכע, להסיר מעל צווארו את עול

¹ דומה לזה בתלמוד נדה דף ל' ע"ב.

החיים השוררים בעולם התחתון ולכן את לבו לעולם המחשבות. ואע"פ שלעולם לא תעלה ביד האדם, גם על ידי כיבוש היצר במדה היותר קיצונית, להכריע את חמירות נפשו, נפיותו ותביעותיו המבעיות עד כלה, הלא יסלול לו בכל זאת, על ידי נצחו את התאוות הבהמיות השפלות, את הדרך העולה השמימה; והיה בכוא יום הנאולה, אשר בו תפדה נפש האדם ממאסר הנזף, אז תצא חפשיה לנמרי מן ההויה השפלה, החמירות, בעולם התחתון, ותשוב אל מקורה הראשון ליהנות מיו ההויה המהורה ולהתלונן בצל מחשבת המוב הנצוד בעולם העליון. — האמצעי, אשר על ידו יגיע האדם לירי מדרגה כזאת, היא התסתחות ההכרה, עד למדרגת ההכרה הפילוסופית. לפי הדעה הפילוסופית של אפלטון לא יגיע לירי חפשי הבחירה וולתי החכמים הפרושים, אשר התרחקו כלה מתאוות העולם והקדישו את ימיהם וכחותיהם לחקר תכלית המציאות והשגת מוכנה הנשגב; המה אך המה יצילו את נפשם מכבלי החומר ואך המה יזכו לחיי-עולם; בעור שהאנשים הדמוניים, השקועים כל ימי חייהם בין התאוות ותענוגות בשרים, מבלי שים לב אל המראה הנפלא אשר לפנייהם, לחקור אחרי מקורו ולכוא עד תכליתו, המה עבדי-עולם יהיו לחמירותם ונפשותיהם, נפשם המשכלת תתחמר ותתגשם ותאבד את הסגולה היקרה, אשר נחלה ממרומים, הגר הרולק על ראשה יכבה והיא תרד שאולה.

זה הוא עצם פתרון שאלת הבחירה בפילוסופיתו של אפלטון. אמנם את מוכנו העמוק של הפתרון הזה נבין רק כאשר נביר את ערכו בתור מסתח לכיאר חיות-העולם הכללית, כפי אשר הצטירה במוחו הנפלא של היוני הזה. כבר אמרנו למעלה, ששאלת-הבחירה בשיטת אפלטון כוללת בקרבה את המחקר הכללי על דבר הסתירה שבין ההויה המחשבת וההויה החושית. עתה נראה, איך תתישר הסתירה הכללית הזאת על ידי פתרון השאלה הפרטית של הבחירה.

ההויה האמתית היא ההויה המחשבת בלבד, ומה היא תכלית ההויה החושית? לאיזו מטרה נאצלה הצורה השפלה הזאת ממקור מחשבת המוב, סמל האמת והשלמות? או בסגנון אחד הקולע יותר אל פנימיות החידה: האם גם צורת-ההויה הזאת יש בה צורך לסלואת תכלית הבריאה הכללית ושלמותה? — הסגנון הזה של השאלה נתון לנו גם מראה מקום על התשובה שבצדה. כן, אומר אפלטון, לולא הצורה הזאת, כי אז כלל-הבריאה חסר היה חלק נכבד, אשר בלעדו לא היתה יכולה המחשבה העליונה להביא את כל מהותה לירי גלוי. כי זאת היא התכלית היחידה של המחשבה העליונה ביצירת מעשה בראשית, להביא את כל צורות ההויה האפשריות לירי גלוי. נחזור נא על המשל שהבאנו למעלה, בלי ספק, מושגו של בעל האבוקה מן התפיצים שבחלל המערה יותר נכון הוא מאוזן של האסירים, אשר אינם רואים כל תמונה מעוקבת בלתי צל. אבל נניח נא, שבעל האבוקה בדעתו שהוא מכיר את הנפשים בצורתם האמתית, יבז להביס על משחק הצללים המתנועעים על פני הקיר; האם לא נהיה מוכרחים להודות, שהאדם הזה, אף שיש לו מושג נכון מן התפיצים אשר לפניו, אינו יודע את כל סגולותיהם המבעיות, אם לא ראה מעולם באיזה אופן משיבים על פעולת האור, איך יירדו (רעפלקטורן) את קרני-האור המשפעים עליהם ובאיזה יחס שיעודי עומדים הצללים שעל הקיר אל הנפשים המלידים אותם? ואם גם יודע הוא את כל סגולותיהם המבעיות של אותם הנפשים, האורגניות, החימיות, המגנטיות והחשמליות, כלן על בורין, ואך את הסגולה האחרונה קלת-הערך הזאת אינו יודע, כלומר, אם אינו יודע באיזה אופן ובאיזה יחס יצטור צלליהם על הקיר המואר מאור האבוקה, הלא עלינו להודות, שיעדין לא הכיר את סבע הנפשים

האלה עד תכלית תכניתם. — וכן הרבר בטוגע לענינו. ההיה האמתית היא ההיה בעולם המחשבות. שמה מתגלות סגולותיה היותר חשובות וצורותיה היותר נעלות, בעוד שהצורה החושית וכל סגולותיה בעולם התחתון אינן אלא צל ההויה; אבל צריכה היתה המחשבה להביא גם את הצל שלה לידי גלוי ברצותה למלאות את תכליתה העקרית של ההויה בשלמות. וכן נאלצה לכרא לה מערה אפלה (כי באין אוסל אין גם צל), הצורה החושית, ולהכניס בתוכה אבוקה מאירה, ההכרה החושית השכלית של האדם, כדי להוליד באופן זה את צלתה של המחשבה. כי כה הוא חומר בעצם מהותו, אם לא צל של מחשבה? האם הכירה מעולם איזו כריה את החומר באופן אחר חוץ מאותו שעל ידי המחשבה? ואם גם תולד הכרת החומר במוחה של איזו כריה היותר שפלה שבנבראים, לעולם ההכרה הזאת אינה אלא במחשבה, מחשבה חלושה וכהה, צל מחשבה, אבל לעולם מחשבה היא.

אכן להשגת מטרת הבריאה בשלמותה מוכשרה אך הכרתו של האדם. צריכה היתה המחשבה העליונה להכרה כזאת, אשר תהיה מוכשרת להכיר גם את צל ההויה וגם את ההויה האמתית המהורה; והכרה כזאת אינה אלא הכרתו של האדם. האדם הוא מורכב משני עולמות, גלוי עומדות על הארץ וראשו מגיע השמימה, והוא הוא הגברא היחיד בעולם התחתון, אשר נתנו לו הכח והרשות להתגשש מתחתית המדרגה של ההויה החושית למרום סגנת ההויה האמתית בעולם המחשבה; באופן שהוא כעדר-ראיה היחיד במעשה בראשית, העובר דרך כל הצורות האפשריות בגלוי ההויה, והוא האמצעי היחיד למלאות תכלית הבריאה הכללית.

וזה הוא עצם מובנו של סתרון שאלת הבחירה בשיטת אפלטון. הוא הולך בזה לשיטת רבו סוקרטס, שהכרת המוב היא היא עשות המוב. כי אי אפשר, אומר סוקרטס, להכיר את המוב ולעשות רע, וכל מה שהאדם עושה הוא המוב בעיניו. לכן בשיטת אפלטון אנחנו מוצאים את הדעה הזאת עצמה, אך במובן יותר כללי ויותר עמוק; כאשר בכלל גדול היה התלמיד הזה מרכיב ככל מקצעות הפילוסופיה. ההכרה החושית וההשתעבדות להטבע וחקיו — אחת הגה בעיני אפלטון, וכמו כן, ההכרה השכלית המהורה וההשתחררות מחקי הטבע — אחת הגה. וכשם שביחס ההכרה המוששמת, לא היתה המחשבה העליונה יכולה למלאות את תכלית ההויה בשלמות מכלי להוליד גם את צלה בצורה חמרית, כן גם ביחס המוסרי, לא היו באות כל צורות המוב לידי גלוי, לולא היה שם נמצא אחד, אשר בראשיתו היה אסור בויקי הטבע, שקוע בתאוות חמריות, בהתרחקות היותר קיצונית מהמוב המוסרי האמתי, ואך לאט לאט התגשש ממדרגה למדרגה, עד שדכא לגמרי את היצר הטבעי שבגששו ועשה לה כנסים לעוף על, חסוית מעול הטבע וחקיו, לשוב אל מקורה ולחיות חיי-עולם בעולם המחשבות. — וכה רואים אנחנו, שעל ידי שני המצבים המתנגדים באופיו של האדם, על ידי השתעבדותו אל הטבע בראשונה, וצאתו לחפשי מתחת ידו באחרונה, תתפטר ההתנגדות ותתפטר הסתירה הנצחית בקבה של המציאות, והמחשבה העליונה מניעה למלאות תכליתה הכללית בהשפעת ההויה.

(עוד יבוא.)

בְּעֶמֶק הַקָּבָא.

ספור המעשה.

גרסם בחשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים.

ה"א.

בזמן שדחק המול והיהודים נעשו חנונים ורוכלים ושולחנים וסרסורים וכיוצא בהם מיני תגרים בעולם — יצאו הנשוואין אצלם מרשות יצר הרע של אהבה ונכנסו בתוך שאר עניני משא ומתן לרשות יצר הרע של עסק. ומעתה אין מרקדין לסני כלה נאה וחסידה. אלא לסני כלה עשירה אף שהיא מכוערה. וכשאתה רואה פעמים יהודי עתן עניני בניו, בידוע שאיננו סוחר כהלכה ולבו מופנה גם למחשבות אחרות ולדברים אחרים חוץ מעסקי ממונות, וכיון שיצר של אהבה מתצא פתח לסניו מיד הוא נכנס לתוך הלב ומסליא לעשות שם בקסמיו. וכך היה מעשה ברפאל, מתוך שמותר ובעל נפש הוא כאחד, פגע בו מנוול זה ומצא לו מקום בלבו להתגדר בו. היה קוסם לו בדמיונו עולם יפה ברוב פלאות ותענוגות בני אדם, מעוררו וממשיכו לנעימות אהבה וצר לו צורה נאה של חנצה תאוה לעינים. ואמר לו: בחר שא עיניך ביופי, כזו ראה וקדש! ורפאל — חלום, סהרהר בחנצה ונטר בדעתו להכריח מעט מעט כל החוחים והקוצים, הסוככים את השושונה הזאת, כדי שיוכל לזכות בה לעתיד לבוא.

ובכן ותהי ראשית מלאכתו להרביק אליו את לייבצי, שלבו עם שאר חושיו כלם ידיו משועבדים לו.

צפה רפאל שאין ספתח טוב ללבו של לייבצי כממון וריחז מרובה בעסקי פרנסה, והמפתח הזה הרי הוא בידו. ולפיכך התחיל רפאל מגלגל עסקים רבים וגדולים ללייבצי על ידי משא ומתן עם התגרים, שלא לדקדק עמהם כל כך כבראשונה, ושלא לדקדק גם עם לייבצי, הקינה שמרנותיהם של התגרים מידו, כשהיה מנכה לו מדמיו רבית יתרה. ולייבצי אף הוא, מתוך שהיה להוט אחרי בולמוס של רבית, לא דק כל כך בסחרים. חביבה פרומה של רבית למלחים, שבשכילה הם מסקירים פעמים את הקרן. רפאל מרבה בסחורה ולייבצי מרבה ברבית, ורבי אשר הסרסור עוסק בעבודה, גלגל המסחר חודר במחזו וכוכעו שמוס לו יותר מראי לאחזרי ראשו.

— מאין הרגלים, רבי אשר? — אומרים לו מכיריו הפוגעים אותו בשוק כשהוא רץ בצבי ושולי קסוטו מתבררין — עמוד כמעט רגע ואמור לנו מה חידוש היום בעולם, ומה צרפת שלך?

דבור זה, 'צרפת שלך' אין במשמעותו שרבי אשר צרפתי הוא, או שיש לו חלק במדינה זו, נחלת אבות. חלילה! הכל יודעים שהורתו ולידתו בכמלון ועני ואביון הוא, ואבותיו האביונים לא הנחילו לו כלום לא במדינת צרפת ולא בכמלון עיר מולדתם, אלא כך היה קורא לאותה המדינה, 'צרפת שלי' בלשון תבה, כשהיה יושב בתוך קהל וערה ודורש בדברי פוליטיקא. רבי אשר היה משמש מכתב-דעת חי להכמלונים, מודיע להם חרשות, מספר נפלאות ודברי נבירות ומלחמות ומשמיע ישועות ונורות רעות, והכל היו מצפים לו ושומעים את דבורו הנאה בנחת רוח. ולפיכך כשראו אותו עכשיו רץ בבהילות, אמרו, ודאי נוראות נעשו בעולם וחרשות בסוף.

— אין לי סנאי, אין סנאי! — משיב רבי אשר בדרך הלוכה, שלא להביט בסני מכיריו, והם פוערים סיהם ועומדים תוהים ומשתוממים.

— רבי אשר, שולי קסומתך מוכעין במים, ואתה רץ ואינך תושש! — אומרים לו אזורים הבאים כנגדו ומעמידים עליו עיניהם בתמיה — חבל על האי קסומה חרשה ונאה דבלי בעפרא!

— אין בכך כלום, אין כלום! — אומר רבי אשר בנשימה אחת, מנענע להם בראשו ומסחר והולך הלאה.

— ברוך תבא, רבי אשר! — אומר שמואל החנוני לרבי אשר, הנדתה מבוהל לתוך חנותו, אומר בשעה רפה ומעיין בסנקסו הסתוח לפניו, כאלו ביאתו של רבי אשר אינה חשובה כל כך אצלו, אף על פי שהיה מצפה לראותו ושמה בלבו כשהוא נכנס ובא — שב נא והמתין לי עד שאפנה.

— אין לי סנאי, אין סנאי, רבי שמואל! המלאכה מרובה, סבור אתה, שכל הרוצה בסתירתנו יבוא וימול? לא כך הוא, רבי שמואל, לא כך! זה האיש רפאל — אמר רבי אשר ומסתם באצבע על מצחו — בעל מוח ונא. וכמה כרכורים כרכרתי ועוד אנכרר ואנכרר עד . . .

— הרשות בידך לכרכר כמה שתרצה, ובשבילי אין לך, כמדתה לי, לכרכר הרבה לפני רפאל שלך, והמלאכה אינה מרובה כל כך — אמר שמואל בתערומת מדומה, מתכוין להגדיל בזה את כבוד עצמו, שמבעלי אמנה הוא, ואנב להקטין פעולתו של רבי אשר, כדי שלא ירבה בשכר המסירות — יש לפני מוסקבה, ברוך השם, והיא נאה ומטובה לי בכל האופנים. שומע אתה? אלא מפני שיריד פולטאבה ממשמש ובא, והסתורה נצרכת מיד באותה שעה, לכן . . .

— לכן . . . הרברים דברים במלים, ושלוש עליך, רבי שמואל! — אמר רבי אשר, המבין לשון ערומים, ואף הוא אחוז ברמאות, מעקם היסמו, כאלו הוא מתיאש מן העסק הזה, ומרים פעמי רגליו לצאת מן החנות.

— לא כהן אתה, רבי אשר, ונח לכעוס! — אחוז שמואל בכנף בנדרו של רבי אשר ומרצה אותו בדברי פיזם — לא ירדת לסוף דעתי, במחילת כבודך. עמוד ושמש, רבי אשר! לכן זה, שאמרתי, כך הוא: מפני שהסתורה נצרכת מיד והיריד נרמא, לכן המריח נא את עצמך ולך ונמור את העסק בשעה טובה . . . עכשיו נניח את הרברים והכרכורים במשא ומתן. אמור לי, רבי אשר, מתי אתה מכנים את בתך לחתם ונכרכר

לפני הכלה, למול טוב? שמא רצונך ליזול מלבוש בשבילה. הרי סחורה נאה אצלי לפניך. קח ולאחר ימים תעלה לך בחשבון שיהא כינינו. דבר קטן זה ביני ובינך מה הוא? קצור הדברים, העסקים מתרבים, הסחורה עוברת לסוחר — ורבי אשר יוצא בקטמנה חדשה ועמרה גדולה של מים על שוליה, רץ כצבי ועוסק במשא ומתן ופניו מבוהקין. לא שבר פעולתו בלבד, שהוא מרוצה כד ספוק כל צרכו, יפה לו, אלא גם המעשה, העסק נוסא. רבי אשר דעתו נחה עתה מרפאל, משבחו בפניו ושלא בפניו ואמר: אדם זה קנה לו שלמות בכסלון, עבשו יש לו. חוש המעם במסחר ומכמתני בו שיהיה בעתיד סוחר הגון כדבעי.

רפאל לא טעה בחשבוננו. לייבצי כרוך אחריו כענל אחר השרה ודבק בו בכל נפשו. פעמים הוא מזמנו לסעודה, לשתיית חמין ולאכילת לכיבות, ופעמים הוא מזמנו סתם ואומר: בוא, תביכי, הרי ביתי פתוח לרוחה, ומה איכפת לך אם תבוא ותשב אצלי, ונתבונן בזה לכבוש את רפאל ולשמרו שמירה מעולה, שלא יעשה עסקים אלא על ידו. רפאל וכאי הוא ויהודי כשר בעיניו, וכשהיו אחרים מספקים פעמים במלבושו ובמנהגיו ובנמוסו שלא כדת הכסלונים, היה אומר להם: אי שומים שנעולם! הרבה דרכים לעבודת הבורא, והוא עובד את הבורא על פי דרכו. גם זה הוא דרך לעבודתו יתברך שמו... והשומים האלה נעשים חבימין, מנענעים לו בראשם ומסייעים לו מסלוניו ופלוניו מן למדיאויים, שנרמזו כאכרים גסים ועמי הארץ נמרים למראית עין. יענמיל, שאשה כשרה היא, עושה רצון בעלה ומקבלת את רפאל בשמחה, עורכת לפניו שלחן ומפעמיתו מגדנות ומיני מרקחים. ואין צריך לומר, שרפאל אף הוא עושה רצון לייבצי ובא יום יום לביתו באהבה, וכיון שנעשה בן בית הרי מצוי הוא אצל חנצה — והגה מה טוב ומה נעים שבת ארוכים גם יחד! לא היו ימים מעטים ונתגלגלה לרפאל זכות על ידי לייבצי ללמד את חנצה כתב ולשון.

כשבא רפאל פעם אחת לבית לייבצי, ועדיין לא הספיק להשיב רוחו, רץ לייבצי לקראתו, נותן לידו מכתב בלשון לועזית ואומר לו:

קרא נא זה!... קרא והבינני מה כתוב בזה.

מתוך הכרת פניו של לייבצי ולשונו ודרך מסירת המכתב נראה כאילו הוא שכתו, שאינו יודע לועזית, ואומר: הידיעה הזאת לך היא ולא לי... חה גרם לו לרפאל לעקם שפתיו בלעג של בוז, שלא מדעתו, ולאחר הקריאה העמיד פניו על לייבצי ואמר:

— ומה היית עושה אלמלי לא באתי היום?

— אלמלא אתה הייתי בא לאיש אחר, שיהא קורא לי המכתב הזה.

— לא טוב לאדם להיות תלוי בדעת אחרים — אמר רפאל, ובאותה שעה ננצחה בו רוח חכמה והבוהקה עור פניו — אמנם ידעתי, רבי לייבצי, שיהודים כשרים מנעים עצמם מן הרציון, שבכללו גם לשון העמים; אבל הרבה יהודים שם במקומנו, שהם ובניהם כל עסקם בתורה ועבודה וחזן מוֹז אינם יודעים כלום, ואת בנותיהם הם פלסדים ספר ולשון בלא שום סקמק, מפני שאשה סוחרת מן המצות, והרשות בידיה לסלואת כרסה למדיי חל ולחג הרבה כרצונה, חזן מתורת ישראל, שכל המלמד את בתי תורה כאלו מלמדה תפלות, ולמה זה לא תלמד אף אתה, רבי לייבצי, את בתך כתב ולשון? והרי היא היתה משמשת לך לנתיבה ולקריאת מכתבים בשעת הצורך, לשוכנת ולהנאתך.

חשלה III.

— לכאורה כן הוא — מנמנם לייבצי בלשונו מקטט מצחו ומחזיק בפאת זקנו —
יפה אמרת, אבל . . .

— ומה מעכב?

— אלמלי בתי היתה פניה הסכמתי שתלך לה אצל הכתבן ותלמד לה
חכמת נשים בתוך שאר נערות בתולות. ובאמת, מה בכך? אבל עכשיו, שומע אתה?
עכשיו שהיא נשואה לא נאה הדבר . . . אשת איש בתוך בתולות קטנות! והדבר
דומה . . . למה הוא דומה? דומה . . . לשמש בעל זקן ובעל כרס, במחילת כבודך,
עולה לתורה עם כל הנערים!

— אם כן יבוא המורה לביתך. הרשני, רבי לייבצי, ואלמדה אני רעת.
— אתה, רבי רפאל! אתה סותר ונכבד מבקש לחם עוני, פרנסה של מלמדות!...
— בחנם, רבי לייבצי! לקח טוב אתן לה ובחנם . . .

לייבצי נתרצה מיד בלבו לדבר זה. אלא מפני הנמוס עקם את שפתיו כמסרכ
לרפאל ואמר לו, שימלך באשתו. כלילה הרצה הדבר לפני יענטיל והסכימו שניהם
לקבלו מכמה מעמים: רפאל הרי בן בית הוא ובעל בריתם, ומה בכך אם בשעה שיושב
ומספר עם בתם, כאחד מבני משפחתם, ילמדה דרך אנב כתיבה וקריאה. דבר זה לא
יזיק כלל ועוד יועיל לה, שתתלמד לקרוא ולהבין תחינות ותפלות ולכתוב פעמים אגרת
בעצמה ובידה ולא בירי אחרים, וטובת הגאה זו הרי באה להם בחנם, שלא להוציא
עליה אפילו פרוטה אחת. — ובכן התחיל רפאל להורות את הצצה ולחנכה על פי דרכו,
ולו נאה תהלה שעשה את מלאכתו באמונה. אהובים ששו, להם היתה תקוה טובה
ואורה, ותגונים עליו בקבלת סחורה, רבי אשר היו שמוץ במוטה של מסחר ומאד
נתעלה, ולייבצי הולך ומעלה את הרבית למעלה למעלה — והימים ימי מעשה, אהבה
אדומה ורעוה!

ולמה זה נדרה שנתו של רפאל כלילה ההוא? וקול נהימה זה, שמסתו מנהמת
בחריקה משונה, מאי קא משמע לך?
אוי, עת צרה היא לרפאל!

יום משא ומתן ושלטול גדול בשוק היה אותו היום לרפאל. נתפשר עם תגרים
הרבה ונתן להם סחורות כהקפה כרצונם. בערב בא לביתו עיף ויגע, ועד שלא הספיק
לסקח על חשבונותיו ולסדר לו סדר העבודה לסחר, בא פרוונקא ומסר לו אגרת, וכשקרא
בה חשכו עיניו. מנלן לו שם בלחישא, שבית תרושת זה, בית חייו ופרנסתו, ננעים
רעים נראו בתוכו, ואם תחתיהם יעמדו הננעים עוד מעט. יתמוטט ויסול חם ושלוש . . .
סחורה אי אפשר לשלוח לו לעתידעתה, וממון כמה שיש בידו ישלח נא לבעליו במהרה.
השעה דוחקת מאד!

רפאל מוטל על מטתו נרעש ונפחד ומתבונן במעשיו: בית־החרושת בסכנה,
וכשיתמוטט חלילה, הרי אי לו ואוי לנפשו! התגרים לוקחי סחורתו, כשיראו בית־
החרושת פושט את הרגל, בודאי לא ישנו ממנה העולם ויפשימו אף הם את הרגל,
שלא לפרוע חובם בזמן הקבוע להם בשמרותיהם. כלום שומים הם, שלא ישתמשו
בצרת אחרים לטובתם? ולצאת ידי חובתם לכל הרעות הרי יקנו בזול שמרי־חב על
בית־החרושת זה נוסא ויפצעו לו בהם. ועוד תחבולות הרבה יש לנגד זה, תחבולות
בדוקות ומנוסות, במעצות וערמוניות נסלאות. קריאת שמטה, או קומטיות בלשון העם,
זוהי אחת ממדות הסחרים שהחזיקו בה מימי קדם, מלבן הרמאי ועד עתה, אלא שיש

לאומרה בחכמה ובנעימה ובנוסף יפה, כבקי ורניל . . . ולהוסיף על צרתו חסו ועשה היום עסקים במדה יתרה, כאלו נכנסה בו רוח שעות ועמד ונטל את סחורתו רובה ככלה והוליכה לים המלח. סחורתו הרי נתונה היום לתגרים, ועתה הוא נקי — אין בידו לא סחורה ולא כסף! ומה ישיב לבעליו. המבקשים ממנו ממון בשעת דחק? ילך וימכור שמרי התגרים החדשים לאחרים בשעה זו שיודע הוא, שעסקיהם של בעליו רעים ובא יום אידם? דבר זה קשה לו לעשותו, והלא הוא כאילו ילך וילססם את הבריות, ומתוך כך הוא בא להרהר בלייבצי ונודעו כל אבריו — רוב השמרות הרי קנה מידו לייבצי! שמרות של מי? של הסוחרים הללו, שאינם בהקפה אלא כל זמן שנלגל המסחר חזר, והם פורעים את חובם כדי לחזור ולקבל סחורה בהקפה עוד יותר. ולמה היה מרבה בעסק ולא דקדק כל כך עם הסוחרים? כדי לתת מקום ללייבצי להרויח על ידו, והכל בשביל תצנה, בשביל סגולתו האהובה הזו! עכשיו כשבית-החרושת מתמוטט ומסחרו פוסק והתגרים יסמרו עצמם מפריעת חובם בדרכים הרבה, הידועים להם, הרי יאבד לייבצי על ידו הון רב, יתמלא עליו חמה וינעול ביתו בפניו. אוי לו מכל צד: אוי לו שקשה את פרנסתו והוא עובר ובטל מן עולם המסחר, ואוי אוי לו שקשה את חנצה. — הלב סוער, רפאל מתנודד והמטה חורקת: חיריק-חיריק-חיריק! . . . ועד שהוא מיצר ודואג לעצמו ולעניניו, יצרו המזב מתעורר בו ומסירו ואומר לו דברי כבושין: רשע! למה עסקת לא באמנה, בתרמית וסיוות, מניח על קרן הצבי ממנום של אחרים ומכזבו משלהם בשביל חסידך, בשביל למלאות תאוות גוסף ומשאלות לבך? סמסמן! להוכיח אחרים היה לך פה ולשון, וכשם האמת והדעת והמזב והישר היית הורש תמיד ברבים. לחקן העולם רצית, ודרכי הבריות ומעשיהן לא זכו בעיניך: רבי אשר הסרסור שקרן גדול, יעקב התנוני רמאי, ראובן המזרח בדאי, סלוני כך ופלוני כך וכך, וישר באדם אין. ואתה? . . . היוסר אחרים הלא יוכיח את עצמו? עתה למה תתאונן, רשע, קבל עליך יסורים דוים! — יצרו מנקרו ואינו פוסק, רפאל מתנודד, והמטה חורקת: חיריק-חיריק-חיריק! . . . הספה מן החרר השני אף היא מנהמת בקול ומועזעת מחו של רפאל, ונראה לו כאלו היא מתרעמת וקוראה עליו תגר בשביל הירשילי, השוכב עליה, למה הסיח דעתו ממנו, מן היתום העלוב הזה. הירשילי מצא חן בעיני רפאל להכירו מיד בביאתו לביתו בראשונה. ראה רפאל לפניו עלם נחמד, עני ונר, דכא ושפל רוח, ותמלא עליו רחמים. זה העלם הנעזב היה בא ללון הלילה בצל קורתו, והוא כשה נאלמה, אינו פותח פיו ושותק, רק עיניו מספרות את צרת נפשו, איך הוא חי חיי צער ואין לו מנוחה בעולם. מתוך פניו הצנומים וריסי עיניו, הנשואות אל רפאל, היה ניכר, שמתבב תבה יתרה, ואילו הוא נושא את נפשו. — ורפאל ראה תוכה לעצמו למסל בילד הנעלב הזה, לחגנו ולהכשירו לחיי העולם, אלא שעסקיו וחנצה אהובתו הסרירו אותו כל כך, עד שלא היה לו פנאי לעשות מה למוכת האומלל הזה. וכשזכר בו פעמים אמר בלבו, לכשאסנה אספל בו, ועברו הימים ושכח אותו לנמרי, עכשיו שמע בת קול יוצאת מן הספה בחדר השני ומנהמת, ונתן דעתו בהירשילי. והוא מתנודד ואומר: אוי לי מעלמנו של זה! שה אובד זה בא לביתי מבקש חסד ורחמים ותתעלמתי ממנו! ויצרו מוסף ליסרו ואומר: אי לך איש טוב! טוב ומיטיב ובעל רחמים אתה רק בסך, אומר הרבה ואינך עושה כלום. כן אתם כלכם פושקי שפתים, מתממים ומתהללים במדות טובות, נדיבות ורחמים. תורת חסד על לשונכם, ולבכם — לב אבן! . . .

הספה מנהמת, רפאל מתנודד, והמטה — חיריק-חיריק-חיריק!

ו.

הווי כסלון ארורה, עלובה וכוזיה! יום ולילה תשואות מלאה ומהומות רבות בתוכה: צלצל פעמונים — שרפות בעיר! צלצלי תרועה — הלולא וחיננא, חתנים וכלות מובלים לתסה! צעקה וצווחה — ננבים באו, שודדי לילה! הווי כסלון אומללה ושפלה, מנואלה וסרוחה, הלואי שלא ידעתוך!

דברי חירוף ונידוף אלה יצאו מפי רפאל כשנתעורר בהול ומבולבל, לאחר שנתגמגם מעט, ושמע המון כלי זמר בחוץ, כנור ותוף וקול תרועה. ובאמת לא ביושר כעס רפאל על כסלון בסעם הזאת ופגע בכבודה. עד עתה הרי לא היה חושש להשרפות ולהתפוסות ולהגבות שם. בשבילו היה כסלון יכולה לבעור באש עשר פעמים בלילה אחד, יצלצל לו הפעמון, יתרעש התוף ויתריעו על ננבים — והוא עשה את שלו ונדרם בשלום על משכבו. ולמה? שהורגל באלה, והקולות והצווחות והמהומות לא הבהילוה ולא זעזעו את מוחה, חלילה. אלא מתוך שהיה היום שריו בצער ונזח להתרנו מכל דבר קל שלא כרצונו, שפך חמתו על כסלון העלובה וינאץ אותה בזעם אפו, והכסלונים יסלחו לו, שאין אדם נתפס על צערו.

קסין רפאל וירד מעל המטה ובא ופתח את החלון בחדרו ונשקף בעדו התצצה. רוח שתית מנשבת ברפאל, מנשקת לו את לחיו ועיניו, מסלסלה בשערו ומצננת לו את ראשו ומישבת דעתו. השמים מאדימין בסאת מורה, ורושם של צורת הלכנה מבהיק כעין כתם לבן למעלה ברקיע. אור וחושך משמשין בערבוביא, יום ולילה נפגשים, מנצחים זה עם זה ונושפים ברוחם — ובחללו של עולם כלו אומר, שהחמה קרובה, עוד מעט ונראתה בכבודה! בשורה זו מבשרים בעלי כנף רננים, המשיכנים לצאת מתוך קניהם וסורחים ואומרים שירה ברום עולם, גם תופשי כנור וכלי-זמר בחצוצות כסלון, המובילים מחותנים לביתם ממשחה נשואים בקול שיר ונגינת עצבים, הידועה לאנשי המקום.

הנה פוסע ודולך לו בנחת יהודי כחוש דל ומדולדל, אחד מאותם מיני יהודאין, היושבים צפופים, עשרה בבית דירה אחת שם באחד המבואות הצרים והמטונפים: דלים ואביונים, שפלים ומדוכאים, שענן כבד של מרה שתורה שורה עליהם, והם זוחלים ומתיראים לשאת ראשם. עתה הוא הולך לו קוממיות ועליו כנדי שבת ונעלים ופומקאות ברנליה, ראשו זקוף, ידיו תחת לבגדו העלין נתונות על אחוריו, דעתו זחה עליו ורצונו שיחלקו לו כבוד, החליל מכה לפניו וכל בעלי השיר מנצחים על כליהם ומריעים לו בזמירות. נערים קטנים, יתפים ושולי כתנתם יוצאים להם לאחריהם מתוך המכנסים, רצים בראש, ויהודיה בעמסיה של שבת, סינורה מופשל למעלה ונתן לתוך חגורתה, וכנסי המטפחת בראשה מתבדרות ומרחפות באויר, מרקדת לעצמה צוהלה ושמחה. — פנו מקום! הנה כן מובילים לביתו בשמחה ובשירים, בתוף וכנור, דרך רחובות העיר וראש הרצות, קבצן אחד עם אשתו, שני מחותנים נאים: — התעוררי התעוררי כסלון, יקיצו כלם משנתם וידעו! . . .

רפאל משתומם על המראה, מנענע בכתפיו ומעקם תפסמו, לומר שאין דעתו נחה מכל השמחה הזו. בשבילו לא היה העולם חסר כלום אלמלי היו המחתנים האלה מהלכים לביתם בחשאי ולא בפומבי, בלא זמר וצלצלי תרועה. הוא הופך פניו מהם, עיניו משוטטות ברחובה של עיר, וכסלון לפניו בניוולה, במראה הבוקר, הביבים ומי השופכין, שנשפכו בחוץ בערב, נותנים ריח. לפני פתחי הבתים, שחלונותיהם סתומים

ברלחות מבחיץ, תלים תלים של זבלים ועצמות ופרורים ממיני מזונות מעופשים ופסולים. אלו החזירים, העשירים שבבהמות, שפרנסתם מצויה להם בכל מקום, בריח ולא בצמצום. אוכלים מן המוכן לפנייהם ומכרסמים בנהימה גרונית משונה מרוב עונג. שם כלבים נודדים, כלבים עניים ונעזבים, מחסרי פרנסה ורעבים, בהם חגרים וסומים, דווים וסחופים, שרועים וקלומים, עוברים אצל כל סנה ומבקשים לחם. ואחא כלכא עניא ונשך לחורא ומהפך עמו בחירה, והיה קול נביחה וחריקה גדולה, ולקולם נחפזים ובאים עוד שבעה נבחנים ומתקושמים ונצים על עצם אחת. גם עורבים, בני בליעל אלה, רמאים ונגבים מפורסמים, מרקדים שם ומרקרים ומשחרים למרף. ועורב אחד מתנגב ועולה על גב חזיר, פושט גורנו ועומר ומתכונן לו בעינא פקיהא איך הוא נוכר באשפה, וכיון שחפר ומצא, מיד יורד מעליו ונופל על המציאה וחמף ופורה עם ציד בפיו. הפרות, הלנות בחוץ תחת כפת הרקיע, מהן עדיין רבצות ומעלות נרה, ומהן עומדות על רגליהן ומתמתחות בפשוט הראש והגב, ומהן מתחככות בכתלים. משיילות ברחוב ומריצות ולחכות מה שנודמן להן בדרך. הפרות בכלל פתונות הן ובעלות דרך ארץ, לא כן העדים, שדעתן קלה ורגליהן קלות. משמשניות הן וצאניות ומתהוללות בחצות. הללו סמקום קדוש באות, מעזרת נשים שם. פורצות נדר וקופצות לתוך גנות, והללו סמססות ועולות על גנות ורצות ונועות בקול, ושם שעיר אל רעהו יקרא, שניהם עומדים וקופים על שתי רגליהם האחרונות. מכשכשים כוננם ומרכינים ראשם ומשתערים ומתנגחם זה עם זה בקרניהם.

השוק הזה של כסלון בבוקר עם כל בהמותיו, בהמות נסות ודקות, התולכות על ארבע, ועם כל דרכיהן, והתחרות והערמומיות בכקשת מזונותן — הראה לו לרפאל מעין דוגמתו של שוק החיים, ההולכים על שתיים, סחרם ואתגנם, שנאתם וקנאתם ושקר תרמיתם, והוא עומד עצוב ושקוע בהרהורי לבו, ומיני בעלי חיים משונים משאילים זה לזה צרותיהם, מתבלבלים ועוברים לפניו בערבוביא.

קול נקישה בחדר השני מעועז את רפאל והוא מתעורר ונוכר בהירשילי, מתמלא עליו רחמים ואומר בלבו:

— קול זה ודאי מתוך שינה הוא . . . כל הלילה התהפך על משכבו ותדר שנתו מעיניו, שמא תולה הוא? או שמא מולו רואה, שהחסות בצלי מחסה כוב הוא, סי ידע אנה אני בא, והוא יאבד מקום לינה זה . . . עלוב אתה, ילד מסכן, אם כל הצלחתך תלויה בספה מדולדלה זו! כל חבריות מחומר אחד קורצו — וכמה משונות הן במשאלותיהן לצורך קיומן וטובת הנאתן. יש שגם פלמין גדול צר לו, ויש שדי לו סקום צר להניח ראשו. אילן אחד ועלים אחדים, הללו נחצצין עליו ומרטיבין והללו טובלין ונופלים, מורדסים ומשולשלים . . . אי, יתום נעזב, אי נער נודד ואומלל! . . . ועד שרפאל עומד ומהרהר נשמע לו עוד הפעם קול נקישה חזקה, כחלון שנפתח פתאם בכח, וקול הירשילי עולה מיד באזניו קורא וצועק בנשימה אחת:

— זו היא, היא!

כשבא רפאל בהל ומבוהל לתוך החדר השני כבר קסץ הירשילי החוצה דרך החלון הפתוח, והוא רואה אותו רודף בחוץ אחרי המחתנים ומתעלם אתם באחד הרחובות. (עוד יבוא).

את רחוק.

(הינריך היינה, למלאת מאה שנה להולדתו).

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

(סוף)

ג.)

בימי עלומי הלך הינה אחרי התרו ובלה רוב עתותיו בחיים טרודים, מבלי תת
דין וחשבון לעצמו, מה יהא בסופו. הן אמנם חש בנפשו, כי ימלא את סקודתו באופן
מאד נעלה, בתור פיימן נפלא נוחן אמרי שפר, וגם דור נולד יתנה את יקר ערכו
ותפארת גדולתו. בכ"ז לא הסתפק הינה מעולם בשבח זה, ותמיד חשב מחשבות, להציב לו
מעמד איתן בחיים. ההכרה הזאת באה לו בומן קרום, אלא שחסרה לו השקירה הראויה.
למען הגיע אל מטרה כזו, לא לחגם היה הפיימן סוחר, כי באמת ידע בצורת משכע
ותמיד הרבה מחשבות להרבות הכנסותיו, כסותר מומחה ורגיל. הוא ידע, כי הפואיזיאה
היא, בת השמים, אבל לא תשיבע את הפיימן לחם ולא תמלא את הנפש הרעבה. כן
לא נעלם ממנו, כי נדבת דודו הגביר היא משענת קנה רצוץ, ובכלל לא מצא קורת רוח
בה, בידעו כי המתנה הזאת תשפילתו במצבו המוסרי עד מטה. אבל כל זמן שפתח
דודו את ידו והעניק לו במדה מרובה, אם כי התקצף והתרעם, לא הרבה הפיימן לחשוב
בדבר; ורק לעת קסץ שלמה הינה את ידו מבן אחיו, או הרגיש הפיימן את השפלת
כבודו בהיותו צפוי אל שלחן אחרים ובאכלו נהמא דכסופא כזה. אז אמר — רגע
באמו — לותר על המתנה, הזאת ולבקש לו לחמו בכבוד ולהיות נהנה מיניע כפו. אבל
במה אמר הפיימן לפרנס את נפשו? הוא נמר את למודיו בתור אדבוקט בקושי גדול,
וידע בנפשו, כי יחסר לו הכשרון לעבודה זו. עם כל זה רעה רוח ורדף קרים. למען
יוכל להשתמש בכתר האדבוקטורא המיר דתו, אם כי ידע כי לא תגיע לו הנאה ממשיית
ממעשהו זה. אחר כן הרגיש כעין חרפה בלבו — בזה נאמין לו — והתנצל לסני רעו:
אלמלא נתנה במלכות פרוסיא הרשות לנגוב כסף, כי אז הייתי נשאר ביהדותי.
לעצמו רשם בתור התנצלות את הדברים האלה: „הסבה להמרת דתי היתה בנידת
הזוכסים בנסוליון (כלומר מה שהתחברו הזוכסים בסוף אל אויבי הגבור הקורסיקני ולכן נצחו
הם והחזירו את עמרת נרמניא לישנה, באופן כי לוקח הזכיות המדיניות מבני ישראל).
או חוסר דעתו, כי נעלמה ממנו גבורת ארץ רוסיא וכי שם תהיה תבוסתו. בקצרה:

הוא תלה הקלקלה בסכנות שונות ובתהפוכות הזמן, אשר הביאוהו לידי כך, בעת שלא יכול לעמוד בנסיון.

יש סופרים הקוראים את הרברים האלה בהתפעלות נדולה ומאמינים לדברי הפייטן, כי באמת עזב רת אבותיו, יען, לא נתנה הרשות לננוב כפות כסף, ויען חסר לו, לחם חוקר. ואמנם הרבה נלחם עם נפשו, טרם עשה את הצעד הזה, עכ"ז היה תחלתו באונס וסופו ברצון; מעוטו מסני ההכרח ורובו מסני קלות דעתו. בעת ההיא יצא לו כבר שם בגרמניא בתור פייטן ומליץ להפליא. פיוטיו ומאמריו אשר פרסם בכה"ע שונים הרעישו את הלבבות על ידי סגנונם הנחמד ונואמם הנעים. בני הנעורים התענגו עליהם ומצאו בהם חזות הכל; הפייטן החדש היה משאת נפשם וחמדת לבבם. ופייטן כזה יתיהם על רת ישראל? הלא יהיה בן לעם בזוי ושסוי כל הימים? הלא ראה את עולמו בחייו בתור פייטן נפלא, ושמו יהיה לכרכה גם אחרי מותו; אבל כל זמן שיהיה יודעי — חשב בנפשו — לא יקובל בחברת מרום עם הארץ. התכרה היהודית לא הפיקה ממנו רצון, כי ידע את מומיה וחסרונותיה. הפייטן נשא את נפשו להתקבל בין האצילים והאפרתים, ולתכלית זו נתק את הקשר שבינו ובין מולדתו. מדת הסופר שבו אמנם הגידה לו, כי יעשה דבר מכוער; אבל מעולם לא התגברה המדה הזאת בלבו, באופן שתגדלו בדרך ישרה ותהיה נר לנתיבתו. עד ימי זקנתו היה רגיל להתבייש במקור מולדתו, כאשר נדע משיחות רעיו ומכיריו. ורק כאשר ארכה מחלתו וכבר ידע, כי המטה אשר עלה עליה לא ירד ממנו, שב אל אלהי אבותיו ואל נוע מולדתו.

הינה עזב את רתו בחשאי, וכאדם שמתבייש בחטאו תודיע זה לרעיו בדרך רמו. את תקותו, להיות אדבוקם, עזב חיש מהרה וגם לא נסה את כחו בזה, אבל זמן מה נשא את נפשו אל התוהלה, להתקבל בתור פרוסיסור באחד בתי מדרש החכמה בפרוסיא. הדבר הזה אין בו אלא חרושו. כי ממנו נלמד לדעת, עד כמה טעה הפייטן בכל מעשיו ורטה את נפשו. מה חשב הינה להורות באוניברסיטא? הוא לא השתלם בשום מקצוע מדעי, ידיעותיו בהיסטוריא ובפילוסופיא היו שטחיות מאד ומקוטעות. אמנם התפאר בקלות דעתו, כי בא עד חקר הפילוסופיא החדשה בגרמניא, כי ירד לעומק השטה הפילוסופית של הארי שבחבורה עמנואל קנט וכי הבין את רמזי היגל; אבל הלא נדע את מאמרי הפייטן במקצוע זה: הם רק מאמרי מליצה ושיחות חולין. המאמרים האלה נאותים לסופר בעל כשרון בינוני הכותב מאמרים בעתונים, דברים שטחיים, כדי לכרז את לב הקוראים, ובצדק התרעם עליו הפייטן ברטולד אוירכך, על כי בנה במאמריו אלה אב למין סופרים ידועים, הכותבים על כל דבר מדעי בלי הבנה עמוקה. הינה התהלל במתת שקר, כי הצליח בידו, להוציא את מידות הפילוסופיא התוצה, אף כי ירננו עליו בגלל זה כל המומחים, ואמנם התרעמו החכמים המומחים על מאמרי הינה, אבל סבת קצפם היתה, כי רע היה בעיניהם המעשה, איך בא זה לבית המדרש בלי חדוש, לפספס בענינים עמוקים כאלה, כאלו היו מלי דבריותא שהכל דשים בהם.

אבל זאת היתה דרכו של הפייטן תמיד, לצייר לו את החיים באופן אחר, מאשר הם באמת. הינה רטה את נפשו — בזאת נאמין להתנצלותו — וחשב, כי באמת יש בו הכשרון, להעמיק חקר ולהורות ברבים, אלא כי, יהדותו תעמוד לו לשמנה בדרך, לכן עזב את רת אבותיו מבלי להניע לחצי תאותו. את זה ראה תיכף ואז התמרמר על כל באי עולם ורטה את נפשו בתגואה אחרת, כי רק בעבור זה ימנעוהו מכבוד, יען כי הפיף לזירות דתית ותתראה כנחשא כליו של חלשיר. עד מהרה נעשה בלבו הספק לודאי,

ובדמיונו היה כבר, לאדם מדרך על צוארי בגלל דעותיו החשאיות, לאיש מוסר עצמו על קדוש השם. ברוח דמיונו יצר לו אויבים ומקנאים, הולכי חשכה ושונאי הדעת, אשר אמרו לבלעתו חיים, והוא — נושא דגל החרות — ישא ויסבול באומץ לב. בזמן שהיה, מדרך על צוארי בלה הפיימן עתותיו בחברת עליז נאה וגם שותה לדידה מכוס האהבה. במינכן ארץ לחברה עם אנשים פחותי הערך, אשר אין מוסר וצניעות בכל מזמזמם. שונאים ומקנאים לא היו לו, וזלת אלה אשר התגרה בהם הפיימן וסנע בכבודם על ידי חרדיו השנונים, אבל בכלל התענוג רבים וכן שלמים על פיוסיו ומאמריי הגמלצים, על פי הרוב שמחו על רוח ססקנית שבדבריו. כי בעת ההיא קסאו החיים הלאומיים של עם גרמניא; עגנת המרה השחורה שבה על כל נרי המדינה הזאת; בכל הסנות השלך הם ואין דובר דבר להעיר את הגרמנים ולהפיח רוח חיים בעצמות היבשות. בראשית שנות העשרים למאה הנוכחית פסקה כבר השפעת הרומנטיקא בגרמניא והספרות עמדה על מדרגה שפלה ופחותה מאד. העם חש ריקנות נוראה ברוחו, עד שקם הפיימן הינה, לחדש את נעורי הפיוט הלאומי בנעם וזרי, גם מאמריי אשר כתב היו לנס על ידי סגנונם המבריק וצחות לשונם. השר מיטרינד, אשר על פיו נחתבו עיני המדינות באירופא, התענג תמיד על פיוטי הינה ובהם מצא עונג לנששו. והוא ירדוק את נעים ומירות גרמניא?

ואולם ארכו הימים ואכדה תקוה להפיימן למצא איזו התמנות מדינית; או התנשא הינה לראש לכת הדמוקרטים בגרמניא ובאירופא כלה והחל לנבא בשם השיטה המדינית הזאת. הוא ברא לו בדמיונו ציור חדש, כאלו מרחם הוקדש להיות לחם מלחמת הדעת וההשכלה, להאיר נתיב לבאי עולם ולגרש את ענני החשכה והבערות. הדעות לא היו מכודרות כל צרכן בימים ההם. יש מהגרמנים בגרמניא, אשר מעולם לא יצאו מחוג המוסר והדת על פי הגבול אשר נבלו הראשונים, אלא שהתרעמו על המצב המדיני של עמי גרמניא, כי נקרעו לקרעים וחסרה להם האחרות המדינית, משאת נפש הספריוסים בימים ההם; ויש אשר אמרו לשנות את סדרי הממשלה, להרבות את זכויות העם, להגחיני את החקים והמשפטים חצדיקים של מדינת צרפת. רבים משלמי הדעת בגרמניא התאבלו, על כי נגדעה קרן נפוליון ואת כסאו מגרו לארץ. עוד לא עברו שנים רבות מעת אשר הסירו שבטי גרמניא את עולו הקשה מעל צוארם וכבר חשו רבים, כי יחד עם ממשלתו פסקה גם ממשלת החירות והצדק. קורות המחסנה שהיתה בצרפת בסוף שנות המאה הייח וימי ממשלת נפוליון נודעו אז רק באמצעות השקפה משובשת. את נפוליון כבדו גם רוב הדמוקרטים בתור, אדם עילאהי, חובב מין האנושי והסין בהצלחתו, כי כן תאר את עצמו בדבריו האחרונים אשר כתב לפני מותו. בחצוצרה זו תקע והרע גם הינריך הינה. ספרו הקטן הנקוב בשם רעיונות או ספר הגדולי [כלומר נפוליון הגבור והנערץ] אינו אלא אסותיאווה של נפוליון, וגם הסגנון לא ימצא כעת חן בעיני כל בעל מעט נכון. עם כל זה קראו אז את החיזיון הזה בחבה יתרה והתענוגו עליו. מעשיהם המקולקלים של מושלי גרמניא בימים ההם השכיחו בזמן קצר את עריצותו של נפוליון, באופן כי גדל כבודו בעיני הדמוקרטים.

והנה אין ספק בדברי, כי דעותיו החשאיות של הינה לא באו מלבו. יודעים אנו, כי בהיותו במינכן רמז לרעו שינק, כי אם אפשר לו לדבר עליו מכות לפני המלך, יבליע לו בחשאי, כי אין הפיימן תוכו כברו, וכי חירותי אינה אלא מן השפה ולחוץ. הוא היה לדמוקרט רק למען תפוש את העם בלבו ולהעיר את אוני הקוראים לדבריו.

השקר הזה לא היו לו רגלים רבות הימים, אבל בגללו קרו את הפיימן רעות רבות חצרות, כי אחרי כן באו המעשים וטפחו על פניו. הוא התפאר ימים רבים במה שאין בו, כי הקריב נפשו על מזבח אהבת העם. כי בשביל זה הוכרח ללכת בגולה, ולאכול שם, לחם עוני. כל זה היה רק מיטב השיר, ולהתנצלות הפיימן נאמר, כי הוציא מלים ספיו, לתפארת המליצה, ונפשו כל ידעה מה.

באמת לא הלך הינה בגולה, כדברתו, יען כי נכתם עוני בתור לחם מלחמת החירות המדינית, כי אם יען נוכח בשנת 1831, כי אין לו דבר עוד בארץ מולדתו. אמנם היה כבודו גדול עוד בעיני יחיד סגולה, אשר היה להם חך טועם נועם המליצה, אבל נפש רוב העם הנרמני נקעה כבר ממנו, מלכר כי בכלל לא היה הזמן ההוא מסוגל לפיוט ולזמר, כי העם היה שקוע ברובו בעניינים מדיניים שעמדו אז על הפרק. הפיימן הינה אחר עת כזו; אלו היה חי בסוף שנות המאה הי"ח, היה קולו הולך בכל מדינות גרמניה, יען כי אז חסרו חיים מדיניים בממלכה ההיא, ושיחות חולין של פייטנים היו נכבדות מאד בעיני העם. אז כלי ספק היה עושה רושם בכל זמר ופיוט שיצא מעמו, בכל הלצה שיצאה מפיו. כזה הלא נפל בחלקו של הפיימן בשנות העשרים למאה הנוכחית, בעת קפא העם על שמריו. עכשיו, אחרי המרידה מירח יולי שנת 1830, אשר מנה לארץ את כסא הבורבונים בצרפת, התעורר עם גרמניה לחיים מדיניים, וקול הפיימן נבלע במשק החיים האלה. אז פרסם בירנה את מכתביו הנודעים מפריש, אשר היו נקול רעם בגלגל ודריעשו את הלבבות באופן מבהיל מאד. בקראנו כיום את המכתבים האלה הן נמצא בהם המון דעות מדיניות שאין להן שחר, השקפות מוטעות ומשובשות שאין להן מקום בעולם המציאות. בירנה לא העמיק חקר בעניינים האלה, כי בכלל לא הרבה לחשוב, אלא רתב כפי העולה על רוחו בכל פעם. עם כל זה היו דבריו אז חד קול המוכים והמשוכחים בעם גרמניה, אשר שאפו לחירות מדינית ולאחדות לאומית. כל מה שכתב המליץ הנפלא הזה בסגנונו הנודע כתב, ברם לבנו ובלשר דתרי, דברים היוצאים מלב מהור בווער באש לאהבת עמו ולאהבת המין האנושי. בירנה התחמם עד להשקפה קוסמופוליטית נעלה ונשגבה מאד, ועם כל זה לא העיבה ההשקפה הקוסמופוליטית הזאת את אהבתו לעם מולדתו הגרמנים. הוא היה קוסמופוליסט ולאומי כאחד. ובו נראה כי אפשר לאחד בלבנו את אהבת המין האנושי בכלל עם אהבת עמנו במרט. מכתבי בירנה מפריש העירו בלב הקוראים תשוקות ושאפויות חזקות. ולקול הרעם הזה נחבא קול הפיימן הינה, אשר שקל דביו במאזנים וישב על כל הלצה או מכתם זמן מרובה. מרט הוציא דבר מתוקן מעמו. הינה לא היה מסבכו סובליציסט הכותב בחם לבו ובהתפעלות נפשו לעת הצורך; את מליצותיו תאר בשרר באומנות נפלאה. אבל גם בשקידה גדולה, כתב ומחק ושנה, עד כי יצא מידו ציור נחמד, הלצה יפה, מליצה נאה. הכזה יהיה סובליציסט בעת סערות מלחמה?

נוסף לזה חסרה להינה גם ההתפעלות. הוא לא עלה על רעו בירנה בידענות שמשיות, אבל שכלו היה יותר מבריק ודורר לעומק העניינים. בירנה היה — ככל אהבי המין האנושי והחפצים, לתקן עולם — אופטימיסט. הוא האמין בכל לבו, כי במוב העולם נדון; כי הוא טוב וישר במבכו ולב האדם הונה רק צדק ומשפט; כי רק חזק רע ומנהגים רעים בעובריו, וכשיבוטלו המנהגים הרעים האלה ישוב העם לתומתו כבן שנה בלי חטא. בירנה היה תלמידו של רוסו ואהב את, העם, את הספירות היותר סתומות שבו; באחרית ימיו היה לדימוקרט במלא מובן המלה. לא כן הינה. הוא היה

בטבעו פסיסימי. את העם כבר רק להנאתו ואת הרימוקרים שגא תכלית שגא. הוא לא עשה חונף באמרו. כי אין נפשו לממשלת העם וכי בכל לבו ונפשו הוא ירא אלהים ומלך. הוא היה כופר בעיקר כל זמן שהיה זה מנהג האצילים ובני מרום עם הארץ; אבל מיום שהחלו המון בני אדם להחזיק במדה זו, שב הפיימן להאמין באלהים בכל לבו. באמת האמין הינה תמיד במציאות עצם נעלה מנהיג העולם; אלא שבקלות דעתו נתן את נפשו בימי עלומיו בתור כופר בעיקר. למען התפאר בזה ולמען הכעים את לב המאמינים.

הינה לא הלך לסריש לנח בצל. אילן התושבי אשר שם. הוא ידע עים סקירה אינספיקטיווית את טבע החירות המדינית. מוטיה וחסינותיה. אבל הוא אמר להנות מסרי עץ החיים בעיר העליזה כאות נפשו באין מסריע. בבירת צרפת היה. במקום שאין מכירים אותו; שם לא היה צפוי אלי דברת הנשים הכבודות. פיסר ושניפרי, אשר פיהן היה כמגורדי לחבל את שמו המוכי. בסריש עשה מה שלבו חפץ. ובאמת ספר לנו הפיימן בעצמו מה הינה תכלית מגוריו שם. כי השתלם בדבור השפה הצרפתית בחברת בנות החן המשוטטות בחצרות ובשוקים. . . אין אנו באים אמנם בחשבון עם הפיימן על מעשיו הפרטיים. אבל למורת רוחנו נראה, כי בביאתו לסריש ססקה לזמן מרובה השפעתו הפיוטית. וגם כאשר נודנה לו בת השיר אחר כן לא הינה עוד חמודה ונעימה כבימי נעורי הפיימן. פיוטים נחמדים ונעלים כאלה, אשר שר הינה בימי עלומיו. לא הוסיף לכתוב עוד.

הינה נדמה בעת ההיא אל הפיימן העברי ילי. אשר לעת רעה ועצבון שנפלה עליו נאנה מרה: על מה אדברה ואעידה ואשא חיוני? הנה כל חלומותי היו לדברים בטלים וכל משאות נפשי למשאות שוא ומדוחים. גם הינה בעת שהשתקע בסריש ססק וזר מפיו, כי חלומות ימי נעוריו עברו ואינם. הפיימן נהפך אז לכותב מאמרים. הוא כתב מסריש מאמרי בקרת על דבר מלאכת הציור בצרפת, אשר אמנם גדלה או למעלה והגיעה אל שלמות נפלאה, אשר לא שעררה הראשונים. הינה היה הראשון בין הסופרים הגרמנים אשר עמד על ההשתלמות הזאת וכתב עליה בעתו של קוטה באונסבורג. מלבד זה החל לכתוב מאמרי חכמה בעתן צרפתי אחד, אשר נוסד אז למדע ולספרות. דוגמת העתון הנודע *Revue des deux Mondes* (העתון הזה נולד אחר כן, כאשר נאסף הראשון אל עמו). הינה כתב מאמריו הנודעים על דבר הספרות והפלוסופיא החדשה בגרמניא. אמנם לא ידע לכתוב בשפת צרפת, וגם לדבר בה כהונן כמעט שלא עלה בידו כל ימי חייו, אבל מאמריו נעתקו ללשון צרפת על ידי מעתיק מהיר. ובהיות כי נתפרסם אז שם הינה בתור אחד הסופרים המצויינים בגרמניא, פנה אליו המרל בבקשה לכתוב בעתו את המאמרים האלה, לפסקות את עיני הקוראים הצרפתים על התנועה הספרותית החדשה אשר בגרמניא. ובאמת, אם כי שמוחיים הם המאמרים האלה ואין בהם שום תמצית מדעית, היו עם כל זה הראשונים בספרות העתונית של צרפת, אשר נתנו להקוראים הצרפתים לכל הסתות מושג כל שהוא מהחיים הרוחניים של הגרמנים.

על דבר ערכם. המדעי של מאמרי הינה לתולדות התפתחות הפלוסופיא בגרמניא דברתי כבר. ואולם גם במקצוע השני, במאמריו לתולדות הספרות החדשה (אשר אמנם בדבר זה היה רגיל ועסוק יותר, גם לא היה צריך בו לחקירה עמוקה), לא הראה הפיימן כשרון רב. גם מאמריו אלה נכתבו בסגנון הורגליסטיס המסתמקים בשטחות הדברים;

וזלת זה ערבב בהם דברי הבאי וגם דברי בוז ושמונה נגד גדולים ומוזים. למשל, בדברו על אודות המליץ הנודע אונוסם ווילהלם שליגיל (אשר היה הינה תלמידו בשכבר הימים) הרבה בדברי קנסור, אשר כמוהם לא נשמעו עוד בפולמוס של סופרים. כי לא רק על פעולתו הספרותית הוציא משפט קשה, וגם לא רק על עסקיו הספרים וכבודו בתור אדם השמיע לענו ומתללותיו, אלא גם דברים, שבינו לבינה של הסופר שהוא הוציא הינה התרצה, למען השפיל את כבוד שליגיל עד הריסא התחתונה. הפיימן הודיע ברבים, כי כשנשא אונוסם ווילהלם שליגיל אשה לא היה בו. כח גברא! מוכרחים אנו למפל בנקלה הזאת, למען הוכיח, כי אמנם לא לחנם התרחקו מן הפיימן רבים מבעלי הנמוס ואנשי צורה מנעוזה מכבוד. לא רק השנאה לבני ישראל נרמה בדבר; כי אם גם מדותיו המטונות של הינה, אשר בכמה מהן עבר כל גבול. בכלל היה קשה מאד להתוכח עמו, כי לפני קצפו ועצמו מי יעמוד? אונוסם ווילהלם שליגיל כתב מכתם קמן נגד שירי הינה (אבל לא נגד הפיימן בעצמו), באמרו עליהם, כי הם ליצנות והוללות. על זה חרה אף הינה וכתב נגד מורו מלפנים דברים קשים כגידים, כאשר עולל (שנים אחדות קודם לכן) בעפר קרן הפיימן סלמן. גם במאמריו בכהיע עפר בעפר לעומת שליגיל ודרסו כל ימיו בעברה וועם.

הנה כן נראה את כשרונו הגדול של הינה מתפתח באופן בלתי מרצה. עם כל זה לא כבה. גר אלהים אשר בלבו. אמנם רוב שיריו אשר כתב אז חבר לכבוד נערות ידועות בפריש, אבל פעם בפעם, כנח עליו הרוח, פייט גם שירים יקרים מאד.

בשנות הארבעים למאה הנוכחית החל הפיימן להתקרב מחדש אל היהדות. אז נדעו ונתפרסמו כמה ספרים מועילים בחכמת ישראל, וביחוד עשה אז ר' מיכאל זנס רשם בהעקקותיו הנעימות, בהלבישו את הפיוטים היקרים ילידי ימי הבינים לבוש חדש. הינה נתפעל מאד עי השירים האלה ואז כתב את פיוטו לכבוד ר' יהודה הלוי. למורת רוחו נראה, כי גברה בו מרת ההתול, באופן שאי אפשר היה לו להמנע מכמה התולים בלתי נאותים גם בפיוט הזה, אשר כלו אומר כבוד לעמנו. בכלל עברה אז תקופת הליריקה להינה, אשר השקיע עצמו ראשו ורובו בהסמירא. הן ראינו כחו הגדול במקצוע זה גם בראשית מפעליו הספרותיים; אבל אז ידע לערבב את שני המינים האלה בטוב מעט ודעת, באופן אשר קרמוב של סמירא היה שוסך רוח חן ויוסי על שירי הליריקה. באחרית ימיו גברה עליו הסמירה במדה מרובה, עד כי קשה היה לו להזהר ממנה גם בשירים נשגבים כאלה אשר פייט לכבוד היהדות.

לעומת זה הראה כחו הגדול והנפלא במקצוע זה על ירי שירים נפלאים: הם הנקובים בשם „Atta Troll“ ובשם „Deutschland, ein Wintermärchen“. ביחוד כזה האחרון העמיד לו הפיימן מצבת זכרון לכבוד ולתפארת. בשיר הספורי הזה (כנודע, ספור מסעו ספריש להמבורג) נמצא השקפה נעלה עם יפי הפיוט כאחר. הן אמנם לא נסכים להינה בכל שיחותיו שם, בפיוט לא תישר בעינינו דעתו על דבר הרגש הדתי, אשר ידבר עליו הפיימן בקלות ראש. אבל על כל אמריו חוסף הדר הסמירא ורוח חן שמוכה על כל חרזיו. הינה הראה אז כשרונו הפיוטי במקצוע חדש: בשירים מדיניים, כלומר, שירים אשר נושאייהם הם ענינים העומדים על הפרק בחיים המדיניים. בשיריו אלה הפליא לעשות על ידי עקיצותיו החדות והשנונות ומתללותיו הנמרצות, אשר ירדו תדירי במן. עם כל זה לא הפיק הינה רצון בפיוטיו אלה מבת הדימוקריסם, אם כי היו דבריו עוזים נגד הגדולים אשר בארץ. כל איש ראה, כי תחמר להפיימן ההתפעלות

הטבעית לדעותיו אלה, יען כי העיקר היה לו ללגלג בזולתו ולחמד לו לצון. סיוטיו אלה הם מעשי ידי אמן ולוקחים לבנו בימים והדרם, אבל אינם דברים היוצאים מן הלב.

באחר הימים משנת 1847 שב הינה לביתו תולה וכואב. מחלה עזה, אשר עוד ימים רבים קודם לזה שמה בו אותה, תקפתהו בעצמת מכאוביה, ומני אז ידע הסיימן, כי המטה אשר שכב עליה לא ירד עוד ממנה. השנים האחרונות טרם נפל למשכב בלה כרגזה ובעצבון. בסבת המלשינות של הסופר הנודע מינציל נזרה ממשלת גרמניה כליה על ספרי הינה (אשר כללה אותם עם ספרי כל הצעירים מחריבי קרמא) ועל ידי זה היה לו הפסד מרובה בהכנסותיו. גם בלעדי זה באו עליו רעות רבות וצרות. כנודע חשקה נפש הסיימן בסוף שנות השלשים בעלמה צרפתית אחת (מטילדה), אשר יפיה לקח את לבו. הנערה הזאת היתה מבנות חשוכים ולא ידעה עד מה מהנות לב הסיימן ומהלך נפשו. מגשואין אלה היו כמה תוצאות לרעה גם על כשרונו הסיימי. בסוף שנת 1844 נאסף דודו שלמה הינה אל עמו, ומעזבונו הניח על סי צואתו רק הסכום שמונת אלפים מרק לכן אחיו הינריך הינה, ואולם בדבר כסף חוקו אשר היה רגיל לתת לו מדי שנה בשנה (סך ארבעת אלפים ושמונה מאות פראנק) לא צוה כלום. ויורש הנביר (בנו יחידו קרל) הודיע תיכף להסיימן, כי לא יוסיף לתת לו אפילו פרוטה אחת. הינה היה אז עמוס בחובות. כי גם במסחר הכירוה שלח ידו והספיד הרבה, מלבד סודנותו הגדולה, אשר היה רגיל בה, וגם אשתו לא חשכה מאומה מחפץ לבה. במצב כזה היו עיני הסיימן צופיות אל הכסף הנבזה, אשר מנע ממנו בן דודו, כי הלא בצר לו שלח ידו גם בעסק יותר פחות. בקחתו מדי שנה בשנה (עד שנת 1848) תמיכת כסף מקופת הממשלה בצרפת. רק כאשר פרצה המרידה ביום כיד סיברואר שנת 1848 ותמגר לארץ את כסא לואיפיליס, נודע הדבר הזה ברכים, ושונאי הסיימן העלילו עליו, כי לקח שכר, לא יחריץ, למען לא יכתוב בנגותו של המלך. נראים דברי התנצלותו של הינה, כי רק מתנת חנם נתנה לו ממשלת צרפת וחסד של אמת נמלה אתו. עם כל זה אין לכחש, כי הדבר הזה לא יתן כבוד להסיימן. — ימים רבים עשה הינריך הינה מלחמה בבן דודו, יען לפי דעתו התחייב זה לתת לו כסף חוקו כאשר היה רגיל לקבל בעוד דודו חי. אבל בראותו, כי עומד קרל הינה בדעתו ולא יקבל עליו תובי כזה, ראה הסיימן את נפשו ברעה. להתרסס לפני העשיר ולדבר עמו תחנונים כרש. אז התפייס קרל ונרב לבו אותו לחמוך בידי הינריך הינה כמלפנים. אך בתנאי, כי יקבל עליו הסיימן, לבלי לפגוע אף על ידי דבור קל בכבוד משפחת הינה. הסיימן מלא הבטחתו זאת, כי איים עליו בן דודו, כי לא יחונן את אלמנתו אחרי מותו, אם לא ישמור מצא ששתו; אבל בלבו נטר לבני משפחתו איבה עד יום מותו. בשכבו על ערש דוי, קבור חיים ימים רבים, זכר תמיד את אשר עשו לו קרל הינה ויתר בני משפחתו וחרק עליהם שניו.

ועל מותו בחליו היתה רוח אחרת עם הסיימן וכמעט שנהפך לאיש אחר. הוא ספר בעצמו בודוויו, איזה רוח עבר עליו בסוף ימיו לשוב מדרכו, אשר הורגל בה עד העת ההיא, ולבחר בדרך אחרת. הינה לא עזב את התוליו עד יומו האחרון, וגם עיד הזיכרתו בתשובה לא ספר לנו דברים כהויתם, כי אם במהתלות אשר הזה על עצמו ועל בשרו. עם כל זה אין לבחד, כי בעצם הדבר נתן לנו ציור נאמן מההסככה שהיתה ברוחו. אחרי אשר נברה עליו מחלתו ודכאה לארץ חיתו, אז סרו ממנו רוב מדותיו

המגנות, אשר העיבו את יקרת רוחו, ולנפשו העדינה היתה עדנה אחרי בלותה. על משכבו בלילות עמל זכר את ימי נעוריו, את אהבתו לעמו ולדתו, ואז נוכח כי דרך קדים והלך אחרי ההבל והתרו בימי טובתו ואשרו.

אלו היה הפייטן מעמיק בחקר היהדות בימי שלותו, כי אז היתה **שעת הכשר**, לפאר מעבשיו את דת מולדתו באמרי חכמה, להראות את תועלתה והשפעתה על התפתחות הקולטורה. אבל הוא לא ידע עד מה מהיהדות ורק התפעלות פיוטית התעוררה בלבו לשמה ולזכרה. אז כתב הינה כמה מאמרים בשבח היהדות, דברים שנאמרו ברנש עז ובקנאה גדולה לכבוד עם ישראל, אשר מימכם רק הפיוט. הפייטן הודה בחשיבות היהדות ויקר ערכה, מבלי להודיע לנו בדברים ברורים, במה הועילה לכא עולם. רק בדבר אחד עמד הינה כסוד הדת הישראלית: כי ימים רבים עשתה מלחמה בתאות הבשר, להרנין יצר טוב על יצר הרע; כי עם יון היה כל ימיו כילד מסונק, אשר רק לשעשועיו ולתענוגו שם לבו, בעור שעם ישראל התראה תמיד כאיש בא בימים, בעל מחשבות נכונות, אשר אל הטוב והישר מנמת פניו. עם ישראל בא עד חקר הרעה הישרה, כי המטרה המוסרית באדם הוא להועיל ולהטיב ולא להשתעשע ולבקש את היופי. הינה לא ידע את ההתפתחות ההסמורית של היהדות, את פניה השונים בתקופות שונות; הוא השתאה רק על התכן הפיוטי של כתבי הקדש ועל העם אשר נצר עדות למרות המון הפנעים אשר עברו עליו.

הפייטן חזר בתשובה. אמנם בשיריו נמצא עוד רוח ספקנית במדה מרובה, כאשר קרא באוני מכירו, הסופר מיסניה, את שיריו אלה, אשר נקב אותם בשם פיוטים דתיים, התפלא רעו על הדבר הזה. כי הלא נתן בהם בה תפלה, על כי יענה אותו וייר אותו קשה. אבל הינה עמד בדעתו ואמר, כי אמנם פיוטים דתיים הם, אם כי מלאים הם דברי ריב עם יצרנו. הינה הבין, כי לא בצורה אחת נכתבו כל כתבי הקדש ולא דמות מוסרית אחת להם; אבל אם גם שונים הם בהשקפתם המוסרית והדתית — כלם נתנו מרועה אחד, כלם נולדו ברוח עם האמין במנהיגי העולם ובהשגחת השם. הוא רמו על ספר איוב, אשר גם בו נשבה רוח ספקנית, ובעצמת מכאוביו יריב איוב עם יצרנו; אבל עם כל זה מי יסיל ספק בדבר, כי בהשקפה דתית נכתב גם הספר הזה. הינה השתאה על רוחב לבם של חכמי ישראל ועל בינתם העמוקה, כי באספס את הספרים האלה לקובץ אחד לא דחו גם ספר כזה מלהסתמך בנחלת ה'. ספר הספרים הוא כעין אוסף כמה תרופות לנגעי בני אדם, ובין התרופות המועילות בהכרח שלא יחסרו גם סמים מרים וחרפים. אין מנחמים לאדם בשעה שמתו מוסל לפניו ואין מסיסים לו אמרי אמונה ובטחון בה' בשעה שיגדל הכאב מאד; אלא מניחים לו להפוג צעריו עי דברי תלונה, ושכ ורפא לו.

הינה שב להאמין באחרית ימיו במציאות ה' בורא ומנהיג, אשר ישקיף על בראויו לתת לכל איש כפרי מעליו; הוא האמין במציאות נפש שכלית באדם ובהשגחת הנפש. הפייטן לא היה פלוסוף מימיו ולא נשא את נפשו ליסוד דעותיו המוסריות על אדני החקירה המדעית. בטוב לבו כחש בכל ולא זכר אחריתו, כי בעש מרוב טובה; ואולם כאשר המסה ברמעתו את ערשו וסבל יסורים, נאמנים ימים ושנים, שב לאלהי אבותיו ולאמנות קדמוניו חקניו. אז זכר בצר לו, כי לא יאמר איש קדיש אחרי מותו, אף לא יעשו השכבה לזכרו בבית התפלה לדת החדשה. הוא נזכר על ערש דוי, כי אמנם יצא מרת אבותיו, אבל עד הרת החדשה לא בא. רבים וכן שלמים סנו אליו בשאלה,

אם לא יחפז להספח באחרית ימיו על איוז דת חיובית ובפרט על דת אבותיו. באמת המיב הפיימן לעשות; כי נמנע מזה; כי סוף סוף לא הספיקה ההתפעלות שבו להשיבהו באמת ובתמים לדת ישראל, אשר בשכבר הימים עזבה בקלות דעתו. הוא נדל מעורר בלי חנוך דתי, והמעט מרגש הדת החיובית, שנשעו בלבו בנעוריו, הלא עקר הוא עצמו בעת טובה; אבל עיקרי הדת הישראלית נעשו חביבים עליו בעת רעתו, גם ידע אז להוקיר את ההשפעה ההסמורית של עם ישראל, — מה שלא ראה בימי שלותו.

עם כל זה עלינו להתרחק מן ההפרזה היתרה של ההסמורי נרץ, אשר האציל מהוד היהדות על הפיימן הינה, כאלו היה פאר עמו. היטב את אשר דבר חכם נוצרי אחר, אשר ירד לסוף דעת הפיימן יותר מההסמורי היהודי, כי הינה נרמה לנו בעת חסרהו מחלתו לנביא אורח בלעם בן בעור, אשר אמנם הלל מאד את עם ישראל ואת תורתו, אבל לא מתוך התבוננות בא לידי הכרה זו, אלא כי בא סלאך וסמרו על סיו בעת שחפץ לדבר בננותם של ישראל. הוא אמר לקלל, אבל לא אבה אלהים לשמוע בקול בלעם ויהפוך את קללתו לברכה. כן היה גם יחס הפיימן הינה לדת מולדתו, בעת שב מסעותיו וחזרו בתשובה. ימים רבים עברו על הפיימן ללא דעת את היהדות, וכאשר היתה דרכו צלחה לפניו נבה לבו עד להשחית ולדבר סרה בעם מולדתו. אלו נולדתי על ברכי עם, אשר מחלציו יצא מביא נאולה לעולם, כי אז נבה לבי בזה, — אמר פעם אחת אל הפיימן איש נוצרי אחר. כן הוא, ענה הינה, אבל מן העם הזה יצאו גם כסה רמאים ועושי נבלה, ואיך אתנאה במולדתי זאת? — היו ימים, אשר חשב הינה לעם ישראל לעון, כי שמר כאוצר יקר את ספר הספרים ולא נתן לאיש לגעת בו; כי על ידי תורתו השבין עננת סרה שחורה דתית על כל באי עולם וכי הרניל את בני אדם בדמעות ואנחה של חרסה מוסרית. אמנם נמצא בזה סקירה עמוקה של הפיימן, שהרי באמת עם ישראל היה הראשון שלמד תורת החרטה בעולם. היונים לא הורגלו להביט אחריהם. הם עשו את מעשיהם אם טוב ואם רע ואכלו פרי מעלליהם אם טוב ואם רע; אבל מעולם לא למדו להתנחם ממעשיהם ולשוב מן העול והחטם אשר בידיהם. אין ספק, כי צדק הפיימן בדעתו זאת, כי על ידי זה נמאסו התענוגים החמריים בבני אדם, כי אדם המחשב תמיד שכר עברה נגר הספדה, לא ישקיע עצמו בתענוגים כאלה. כזה הורה גם סלוסוף יוני; אלא שהורה דעה זו רק סמנעם התועלת החמרית ולא בשם רעיון מוסרי דתי, באוסן שהרעיון הזה יהיה נר לגחית העם כולו. אבל בעת בא הפיימן לידי הכרה זו על ידי סקירה אינסטיקטיווית, לא ידע את תועלת ההשקפה הדתית הזאת והשפעתה הטובה על חנוך המין האנושי.

השקפת הפיימן היתה תמיד סובייקטיווית. הן כזה חלק הפיימן האמתי, אשר מרחו והרגשתו הוא סוקר הכל ושופט על כל דבר, אבל בעוד שהפיימן ניסח ידע לאחד את כל הבריאה כלה עם מציאות עצמו, כי השקיע את רוחו ואת עצמותו בכלל הנמצא, — אנו מוצאים בהינה להספך, כי את מעלות רוחו לקח בתור כלל הנמצא. הוא היה לעצמו תוכן כל המציאות, כדברת הסלוסוף היוני. בשירי אהבה לא נרגיש כל כך את החסרון הזה; אדרבה על ידי ההשקפה הזאת והרגש הסובייקטיוויו שפך רוח חן יקר מאד על סיוסיו. אולם כאשר החל הפיימן לשאת מדברותיו על גוי ואדם יחד ולחנות דעתו על ענינים הסמוריים, אז היו דבריו למשא על רבים וכן שלמים. הוא העמיד תמיד את עצמו בתור מרכז כל חיוני תבל, ומבשרו חזה על כל העמים ובני אדם. בתחלה השתאו לו על הדבר הזה, כי ידע להלביש את משפטו אדר המליצה הנהדרת.

ואולם אחרי כן בחלה נפש רוב הקוראים בחזיון הזה, ומה גם כי חסר להפיימן בימים הבאים חום הילדות והשחרות. אז מצאו בדבריו אינואיסמוס מכוער והתפארות נפורה. מהחמרון הזה לא נקה הפיימן עד יומו האחרון, ולא היה בכחו לשחרר עצמו ממדה זו אשר דבקה בו ברבות הימים. בשיריו האחרונים הראה הינה עוד הפעם את כשרונו הגדול, כי גם אלה הם יחידים במינם. שירי השתפכות הנפש באופן נפלא מאד. כאשר היה בראשית ימיו סיימן האהבה כן היה לעת זקנתו סיימן היאוש. באופן שאין דוגמתו בספרות הזמן ההוא. עוד הפעם ידע הינה לתפוש את הקוראים בלבם, יען כי פיוסיו אינם ילירי ההסתכלות והפלוסופיא, כי אם ילירי הרגש הטבעי. בשיריו נשמע קול מחריד ומרניו נפש, קול פולח לבנו, אשר יבהל למשמע השאלה הנוראה: על מה שוא בראת בני אדם? הפיימן רואה את עולמו חרב, כל ימיו רדף אחרי ההבל, אין שום מפרה מסרית לחייו, כחצתיו עזבוהו וגם אור עיניו אין אתו. כל המעשים והמקרים שעברו עליו מהבל הם יחד. אף זה נתן אל לבו, כי כמות הכסיל ימות גם החכם, יחד בער ואיש דעת יאכדו. הפיימן נוכח בחליו, כי ענין רע נתן האלהים את החיים לבני אדם, לסבול כעס ומכאובים בחיים ולהיות מאכל התולעים כמות. כל אלה השאלות התרגשו בקרבו, והוא מציע אותן לפני מנהיג העולם בנפש כואבת וכלב דוי, בקול תלונה וברוח ססקנית. הוא דורש, תשובה ברורה ואמתית בלי התנצלות מרומה; אבל במקום תשובה הוא רואה, נוש עפרי אשר בו ימלאו באחרונה את סיו. הזאת היא התשובה לשאלותי? יקרא הפיימן מנהמת לבו.

סיימן היאוש בכתבי הקדש סיים את תלונותיו ודברי ריבו בענוה מרובה, אשר הגיע אליה אחרי ההסתכלות העמוקה בסדרי הבריאה: הגרתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדעי, הוא מודה בענוה רוחו, כי לא ירד לסוף דעת היוצר וכונתו בסדרי היצירה, ובהשקפתו זאת הוא, נחם על עפר ואפר. אבל היאוש בשיריו של הינה נושא עליו תכנית ההשקפה של הפלוסופיא היונית ולא זו של ההשקפה הדתית. הפיימן הינה לא משל ברחו להענות ממני ארון הבריאה ולהכנע לפני הרר נאונו. בפיוסיו הנעלים רק קול תלונה אנו שומעים, קול היאוש הנורא ושנאת החיים; אבל לא מצאנו, כי השלים בסוף עם סדרי העולם, להודות, כי לא יאות לאדם להיות רב עם יוצרו. בשיחתו עם מיסניר הדדה הפיימן, כי שיריו אלה הם תפלה ולא תפלה, והוא בעצמו הכיר בהם סימני חרוף ונדוף כלפי מעלה (Blasphemie).

מכל הצורך הזה יוצא לנו, כי עלינו לשנות ממסבע שטבעו רבים במשפט פועלת הינה, וביחוד לא נסכים לאלה, אשר יראו בו, עוטר ישראל בתפארה. הינה היה סיימן נעלה, אחד מאלה, אשר הטבע חלק להם מנותיו בעין יפה. כמה פרטים התאחרו בכוחונו. למען ישתלם ויהיה מחמד כל נפש מתפעלת ומרגשת בטיב השירה והומרה. אבל למרת רחצו נראה, כי נולד הפיימן בשעה בלתי מוצלחת, בעת אשר כבר נמוטו אשיות היהדות בנרמניא, אבל עוד מרם נעקרה משרשיה. ממני זה עמד הינה ברנלו האחת בתחום היהדות וברנלו השניה מוהץ לתחום. ולכן נראה בו כל סימני עת המעבר בנוגע לחייו הדתיים והמסריים. המבוכה הזאת השפיעה גם על כשרונו הפיוטי, כי הפיימן לא ידע כל ימי חייו, אם על עם היהודים נחשב או על עם הגרמנים. הוא חשב עצמו לגרמני וגם התאסן להיות גרמני, אבל באמת היה יודי, לכן לא זה ולא זה עלה בידו. את יהדותו

הרם, אבל את הלאומיות הגרמנית לא הכניס בלבנו. בסוף ימיו ראה והביר, כי היהדות, שהתבייש בה כל ימי חייו, היתה יכולה להיות כבודו ותפארתו; או חשב להתקרב לדת מולדתו, אבל בעת שעזב אותה יום, עזבתו היא יומים. הפיימן לא הצליח עוד לקבל השפעה פיוטית מדת ישראל.

את הינה נכבד תמיד בתור פיימן נעלה. יחוסו אל היהדות הוא חזיון נפלא המושך את לבנו להסתכל בו; אבל לעשות את הינה לאחר מעמודי היהדות ברורנו. ליחד לו מקום בראש תולדת התפתחות היהדות בשנות המאה הנוכחית, כמו שעשה גרשין — כל זה איננו ממדת האמת של הבקרת ההיסטוריה, שאינה מסתפקת בשמחות הדברים. חיי הינה ימלאו סרק נכבד בתולדות הספרות של עם גרמניא. אף נמצא בהם חומר רב הערך להסתכלות פסיכולוגית בחיי הנפש של איש גדול ופיימן נשנב. אבל בתולדות עמנו היה הינה רק צל עובר!

ספר בן סירא במקורו העברי.

כאח

דוד כהנא.

(המשך.¹)

מא. (א) חיים למות, מה מ[ר] זכרך	לאיש שוק[ם] על מכונתו:
*א) איש שלי ומצליח בכל	ועוד ב[ו] ח[ל]ל לקבל תענוג:
ב) האח למות, כי טוב חקיך	לאיש אונים וחסר עצמה:
*ב) איש כושל ינקש בכל	חרב ואבד תקוה:
ג) אל תפחד ממות חוקיך	זכר כי ראשנים ואחרנ[ים] עמך:
ד) זה חלק כל בשר מאל	ומה תמאס בתורת עלי[ן]:
*ד) לאלף שנים מאה ועשר	[ל]א יש תוכחות בש[א]ו[ל];
ה) נין נמאס דבר רעים	ונכד אייל [תולדות ר]ע:
ו) מבן עול ממשלת רע	[ו]זע[ו] קלון ינחלו:
ז) אב רשע יק[ב] י[ל]ד	כי [בג]ללו לחרפה בתבל:
ח) [אי]ל [לכם אנשי עול]	[כי עזבתם תורת על]יון:
ט) אם ת[פרו על] ידי אסון	[ואם ת]ולידו לאנחה:
*ט) [א]ם תבשלו לשמחת עולם	ואם תמותו לקללה:
י) כל מאמס אל אסם ישוב	כן חנף מתהו אל תהו:
יא) הבל אדם בנייתו	אך שם חסד לא יכרת:
יב) פחד על ש[ם] כי הוא ילוך	מאלפי אצרות חכמה:
יג) מוכת חי ימי מספר	ומוכת שם ימי אין מספר:

¹ עיי למעלה חובי ייד ע' 188.

מא. (א) עיי למעלה בסבוא פ"ב — (ב*) בניא: סרב, ותקנתי חרב, וכוונתו שנתרם ונחרב גופו מחולי חקנה, ומעין זה כונת הנסה שבתיס: אסם חמראה ואבד תקוה. — (ג-ד) דורות ראשונים מרו ואחרונים יבטרו כסוך, ומדוע תמאס אתה בחוק הזה שהוא תורת עליין? — (ד*) אם ידעה איש אלף שנים או מאה או עשר על הארץ, אין חבדל בשאול ואין מתוכחים שם על זה, כי שם הכל ששים. — בניא נאמר איש תוכחות, ותקנתי לא יש ועיי בסבוא שם. — (ה) כן רע ידבר רעות על אביו. — (ו) הילד יקלל את אביו הרשע. — (זא) עידי הכתוב (ישעיה נ"ו ח'). — (יב) בתיס: אצרות חסדות, ואין צורך בזה, כי כונתו, ששם טוב יקר מאלפי אצרות חכמה שיש לו לאדם ולא ישיעיהם מהם לאחרים, כמו שיבאר מיד בפסוק ייד: חכמה ממונה וכו'. — (יג) מוכת חשלה III.

(יד) חכמה טמונה ואוצר מוסתר
 (טו) טוב א[י]ש מצפין אולתו
 מה תועלה בשתיהם:
 מאיש מצפין חכמתו:

מוסר בשת:

(זו) מוסר בשת שמעו בני
 * (מז) לא כל בשת נאה לשמר
 (יז) בוש מאב ואם אל זנות
 (יח) מארון ונברת על שקר
 * (יח) [מחבר] ורע על מעל
 (יט) [מהפך] לה וברית
 (כ) [ממנוע מתת ש] אלה
 (כא) מחש[בונות מ] חלקות מנה
 * (כא) מהביט [אל פני זונה]
 (כב) מאוהב על [רב] רי חרפה
 (כג) משנות דבר תשמע
 (כד) והיית בוש באמת
 והכלמו על משפטי:
 ולא כל הכלם נבחר:
 מנשיא יושב אל כחש:
 מעדה ועם אל משע:
 ומסקום תגור על זר:
 ממטה אציל אל לחם:
 מהשב אפי רעך:
 מ[ש] אול שלום מהחריש:
 ומח[ש]ן אשה זרה:
 ומאחרי מתת אל תנאין:
 ומחסוף כל סוד [נ] עצה:
 ומצא חן בעיני כל חי:

מב. א) אך על אלה אל תבוש
 ב) על תורת עליון וחוק
 ג) על חשבון חבר וארון
 ד) ועל שחק מאונים וסלם
 ה) על מקנה בין רב למעט
 ואל תשא פנים וחמא:
 ועל מצריק להצריק רשע:
 ועל מחלקות נחלה ויש:
 ועל תמהות איפה ואבן:
 ועל ממחיו עבר בוגר:

החיים רק ימים מעטים בעולם, אך שם טוב אין לימיו מספר. — (יד) פה יוסף ביאור למח שאמר בפסוק ט"ז. וכן אמר כבר במקום אחר (ד' כ"ד): וכל חסדיו חכמתו. — תועלה כמו תועלת. — * (מז) ע"ד זה כבר אמר (ד' כ"ג): „כי יש בושה להטאת תמונה, ויש בושה לצדקת תחשבי“. — (יז) בוש מאב ואם זנות, כמו שאמרו חז"ל על יוסף (סופה ד' ל"ז): באותה שעה באתה דיוקנו של אביו וכו'. בוש מפני נשיא חירש על כסא, לדבר נגדו דברי כובים. — * (יח) בוש מאנשי המקום אשר תגור שם, להיות איש אין חר במעשיו, כמו שאמרו חז"ל (תניגה ד' ט"ז): אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירים אותו וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שיש בפרהסיא. — (יט) פה תרגם חיוני: בוש למסוך אצילי ירך על הלחם. אך תרגמו רחוק וזר מאד. ונראה שהכוונה: בוש מפני טמא לחם (תחלים ק"ה ט"ז) של אציל (מלשון אצילי בני ישראל. שבות כ"ד י"א), שלא תצפה לשלחן הגדולים. — (כ) ממנוע מתת. כך הוא נוסח הח"ס, והכוונה: בוש מלמנוע מחברך את המתנה שהוא שואל סמך. — מהשב. בניא הנוסח: מחשב, ואין לו מובן. — (כא) בוש מלדקק יותר מראי בחשבונות בעת שיחלקו מנה, כמה מגיע ממנה לחלקך. גם בוש ממי שישאל לשלום לך, ואתה תחריש ולא תענה לו. בת"ס הנוסח: משואל. — (כב) בוש מדבר דברי חרפה על אוהב, או מלנאץ איש לאחר שנחת לו מתן.

מב. א) הפרשה מתחילה פה באמצע הענין, שנקרע שלא כהוגן. ובבאי גם שני הפסוקים האחרונים מפרשה הקודמת נספחו לפרשה זו. — ב) אל תבוש לחיכה מי שמצדיק דבר מנונה למען יוכל להצדיק איש רשע. ובת"ס הנוסח: ועל משפם. — ג) נחלה ויש. קרקעות ונכסים, כמו (משל ח' י"א) להנחיל אחיבי יש. בת"ס הנוסח: וישר, וציל: ועשר. — ד) תמהות. בת"ס הנוסח: תמורות. ונראה שצ"ל: תמורות, כלומר, מה שמחיים ושוחקים פלס ואיפה למען יקטנו. — ה) על מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), אל תבוש להגיד שיחיה בצדק ויורש, גם אל תבוש להוכיח

- (ו) על אשה רעה חותם חתום
 (ז) על מקום תפקד יד תספור
 (ח) על מסר פותח וכסיל
 (ח*) והיית זדור באמת
- ומקום ידיים רפות תפתח:
 ומתת ולקח הכל בכתב:
 ושב ושיש ונוטל עצה בזנות:
 ואיש צנוע לפני כל חי:

- (ט) בת לאב ממנונת שקר
 (ט*) בנעוריה סן תגור
 (י) בבתוליה סן תפוחה
 (י*) בבית אביה סן [תזונה]
 (יא) ל . . . ל . . . ל . . . הקמת
 (יא*) רבת עיר וקללת עם
 (יב) [מ]קום תגור אל יהי אשנב
 (יב*) לכל זכר אל תתן תאר
 (יג) כי מבגד יצא עש
 (יד) משוב רוע איש ממיב אשה
- ראנה תפ[ריע שנתי]:
 ובבתוליה סן [תענוה]:
 ובבית [בעל סן לאחר תשמה]:
 ובבית א[יש]ה [סן תעק]ר:
 [סן תעשה לך] שם סרה:
 והרש[י] בתך [בע]רת שער:
 ובית מביט מבוט מביט:
 ובית נשים אל תסתיר:
 ומאשה רעת אשה:
 ובית מתרסת תביע [ב]אשה:

- (טו) אוכור נא מעשי אל
 (טז*) באוסר אלהים רצונו
 (טז) שמש זו[רת]ת על כל נגלה
 (יז) לא תספיקו קדושי אל
 (יז*) אימץ אלהים צבאיו
 (יח) תהום ולב חקר
 (יט) מחזה חלימות נהיית
 (כ) ל[א] נ[עדר] ממנו כל שכל
- זה חזיתי ואספרה:
 ופועל רצונו לקחי:
 וכבוד יהוה על כל מעשיו:
 לספר נסלאות יהוה:
 להתחזק לפני כבודו:
 וככל מעוזיהם יתבונן:
 ומגלה חקר נסתרות:
 ולא חלמו כל דבר:

ס' שמכח עבד שבגד בו. מוא. בעברית וארמית (דניאל ח' י"ט) לשון מכת והכאת. אבל התמונת
 ממחיו היא זרה. — (ו) אשה ירענים מעשיה אל תבוש לשום עליה חותם לשמה (בני"א הנפסח:
 חותם חכ"ס). ולחפך. במקום שרואה אתה ידיים רפות. תפתח מסורותיהן. — (ז) תפקד. בת"ס:
 ספקד. במקום שיד שלמה אל תבוש למנוח ולספור חיפכו. וכן מה שתקח ותתן יחיה הכל בכתב. —
 (ט) תגור. ת"א: דלא תצטוהו. ובעברית: שלא תצטא. כלומר. לזנות. ובספר מעשיות לרבינו
 נסים (צד סיד) נאמר: שם חזונת בלשון תרגום גר. — (י) דברי ב"ס האלה הביאו חז"ל
 (מנחמין ד' ק'). אך בשנוי לשון. — (יא) נוסח חת"ס: והנביא חתך. מלשון בושח, אך הנכון כמו
 שאמר בפנים: והנביא חתך. ע"פ הכתוב (דברים כ"ד י"ד): והוציא עליה שם רע וגר' ולקח אבי
 הנערה וגר' אל זקני העיר השערה. ולפי זה גרמת הבת לאבית שישב בעדת שער וישא חרפה
 שם אם זנתה. — (יב) במקום שתגור חבת. — (יב*) אל תבוא בית נשים לדבר שם סודות. —
 (יג) כמו (איוב י"ג כ"ח): אכל עש. וכן אמר ב"ס במקום אתר (כ"ח ל"א): ראשית חמאת מאשה
 תעליה כלנו מחים. — (יט) משוב. נראה שצ"ל: גם מוב. — ובית סתרפת זכר. על דרך שאמר
 חז"ל (שבת ד' קכ"ב): חמת מלא זכר. וע"י במבוא פ"ב. — (טז) לדעתו חסר פה בחכ"י שם
 הסדר הזה: מעשי אל. שהיה כתוב עליו מלמעלה. ע"י במבוא פ"ב. — (יז) לא היה די כח
 למשרתי ה' להציד נפלאותיה. עד שחוק ה' אותם שיכלו לעמוד לפני כבודו. ע"י מבוא פ"ה. —
 (יח) עיר הכתוב (ירמיה י"ז י'): אני ה' חקר לב. וכן (איוב כ"ו י'): עדום שאול נגדו. —

(כא) נ[בורת חכמ]תו תכן
 * (כא) ל[א נוסף ו]לא נאצל
 (כב) הוא ה[קים מעשיו] ל[עד]
 (כג) ומי ישב[ע] ל[הביט תאר]
 אחד הוא מעולם:
 ולא צריך לכל מבין:
 זה על זה חלף מובן:
 [תאר מרום רקיע על מדר]:

מג. (א) ועוצם שמי[ם] מ[הביט הררו]
 * (א) כלם שונים זה מזה
 (ב) שמש מביע בצ[ו]רתו [ו]חמה
 (ג) בהצהירו ירתיה תבל
 (ד) כור נסח מחם מצוק
 * (ד) לשאון מאור תגמר נשבת
 (ה) כי גדול יהוה עושהו
 (ו) וגם ירח ירח עתות שבות
 (ז) בם מעד וזמני חוק
 (ח) חדרש בחדשו הוא מתחדש
 * (ח) כלי[ל] צבא נבלי מרום
 (ט) תאר שמים והדר כוכב
 (י) בדבר אל יעמוד חק
 (יא) ראה קשת וברך עושיה
 (יב) חק הקיסה בכבודה
 ולכל צורך הכל ישמע:
 ולא עשה מהם שו[א]:
 מה נורא מעשי יהוה:
 לפני חרבו מי יתכלכל:
 שולח שמש ידליק הרים:
 ומגורה תכוה עין:
 ודבריו ינצח אביריו:
 [מ]שלת קץ ואות עולם:
 וחסף ע[ו]ש[ו]תו בתקופתו:
 מה נורא בהשתגותו:
 מרצף רקיע מזדירותו:
 ואורו מזדיר במרומי-אל:
 ולא ישח[ו]ת[ו] באש-מרום:
 כי מאד נאדרה [בכב]וד:
 ויד אל נטתה בנ[בורתו]:

(כא) וכן אמר רס"ג בתפלתו (ע"י קובץ מעשי יג"ק צד ס"ד): והכמתך ותבונתך לא תסוף ולא תחסר, ומלכותך לא תחליף. וע"י בסבוא פ"ו.

בג. (א) גם פה מתחילה המרשה שלא כתונן, ונקרע השיר הנפלא הזה לשנים. — אע"פ שסגר ה' שמים מבלי להביט הררו, בכל זאת ישמע ממרום שבתו ויתן לכל בריה צרכיה ומתמוריה, ע"ד הכתוב (תהלים קמ"ה י"ב): ואת שועתם ישמע ויושיעם. — (*א) כל מעשיו שונים זה מזה, ולא עשה דבר אחד סתם לבטלה. בהפך מדברי המפורר (תהלים פ"ט מ"ח): שאם בראת כל בני אדם. — (ב) כן תקנתי במקום הנאמר בג"א: שמש מביע בצדו חמה, שאין להמלאת האלה מובן כלל. ובת"ס: שמש מופיע בצאתו. אך הטעם מביע נכון, והוא ע"ד הכתוב (תהלים י"ט ג'): יום ליום יביע אמו, ובזמנו. כי השמש בימי תארה ובחוצמה תגיד לכל: מה גדולים וגדולים מעשי ה'. — (ג) בהצהירו, בתופיע השמש, כמו (איוב כ"ד י"א): בין שרותם יצהירו, ע"י שרשים לרד"ק ע"ד צהר. — יתכלכל, כמו (משלי י"ח י"ד) יכלכל מחלתו, ובזמנו. מי יוכל לעמוד אז לפני חום השמש. — (ד) מחם. כצ"ל במקום מהם שבג"א. הכור הוא הכלי שבו מתחמם ונתן מצוק (אולי צ"ל: יצוק או מצוק), כמו זהב וכסף. אבל קו השמש יבעיר בחום הרים, כמו (תהלים קיד ל"ב): יגע בתרים ויעשנו. — (ד-ה) לשאון מאור. ע"ד שאמרו חז"ל (יומא כ' ע"ב): ג' קולן הולך מסוף העולם עד סופו, ואולי הן קול גלגל חמה וכו'. ובמדרש רבה (ברא' פ"י): אמר ר' יחודה את ספור שחורא שף בדקיע, ואינו אלא כססתר הזה שחורא נוסר בעץ. — נישבת הכונת על הרוח המנסבת (לא על הארץ, כאשר חשבו רבים), ויאמר כי להחום תרב של השמש אשר מאורה תכוה העין, יבוא קץ פתאום ע"י הרוח המנסבת, כי היא תקרר האויר. ובזה נראה כי גדול כח ה', והוא מנצח את גבורת השמש, כי גם היא מעשה ידיו. — התיא תרגם פה בשעת אביריו כמו אבריו, לשון כנפים. — (*ח) בג"א נאמר כלי, ובלי ספק נמחקה בכ"י האות למ"ד, וכן אמר ב"ם לחלן (מ"ה י"ב): כליל תפארת. והכונה, כי הלבנה היא תפארת וחיפה בין כל כוכבי השמים, וחרקיע הרצוף בכוכבים כמו באבני ספיר, הלבנה מזחירה עליו. — (י) ע"ד הכתוב (חבקוק ג' ו'): שחו גבעות עולם. כלומר, הכוכבים לא ישחו, כי אם עומדים על מקומם. — (יב) חוק. בת"ס הטעם:

ותנצח זיקות [במרום]:
ויעף ש[לג וענן כרשף]:
ל[השליך] אכני ברד ארצה]:
ולעסות [ת] [צ]סון סוסה וסערה:
וכארבה ישכון רדתו:
וממסרו יהמה לבב:
ויעיץ כספיר ציצים:
וכרקב יקפיא מקורו:
וכשריון ילבש מקוה:
ונוה צמחים כלהבה:
פורע לרשן שרב:
ויס בחרום איים:
לשמע אונינו נשתומם:
מין כל חיה וגבורות רבה:
ובדבריו יפעל רצון:
וקץ דבר הוא הכל:
והוא גדול מכל מעשיו:
ונסלאות דבריו:
בכל תוכלו כי יש עוד:
כי לא ת[חקרו]:
[ו]אלה מעט ראיתי ממעשיו:
ול[יראי] אלהים נתן חכמה]:

(יג) גבורתו תתור ברק
(יד) למענו ברא אצו[ר]
(טו) [בכחו יתן לעבים עז]
(יו) קול רעמו יחול ארצו
(יא*) שף יניף שלנו
(יב) תאר לבנה ינהה עינים
(יג) וגם כסור כמלה ישכון
(יד) צינת רוח צפון ישיב
(טו*) על כל מעמד מים יקרים
(טז) יכול כחורב ישיק
(יז) מרפא כל מערף ענן מל
(יח) מחשבתו [מ]שיק רבה
(יט) יורדי הים יספרו קצוה
(כ) שם סלאות חמדי מעשרו
(כא) למענו יצלח מלאך
(כב) עוד כאלה לא נוסף
(כג) נ[גד]לה עוד כי לא נחקר
(כד) נ[גד]א ונדול מ[אד] מאד
(כה) מ[גד]ל[וי] יהיה [הרימו קול
(כו) מרומים תחליטו כח ואל תלאו
(כז) חכ [נפלאותיו מי יתבונן]
(כח) את הכל [עשה יהוה]

(עוד יבוא).

הוד הקיפה ויש שרצו לתקן חוג. אך לדעתי הנוסח הנכון הוא דוק, וכן אמר הפייסון הקדמון ר' יוסי בן יוסי בסדר העבודה (עי' קובץ מעשי יג"ק צד א'): ודוק נשה לאהל. — (יג) גבורתו של ה' תתור דרך להברק בשמים ותגבר על הזיקות שיעופו מרוב החום ככוכבים על פני הרקיע. — (יד) בניא נאמר: למען, אך בתים הנוסח: למענו. וזה נכון. — (יא*) בניא נאמר דרתו. והתים תקנו לנכון: רדתו. — (יב) ירפא עינים כמו (חושע ג' טו): יגהה מכם מזור. — (כ) וכרקב, היינו תרגם וברקת, ויש תקנו פה כקרת. אבל על הכתוב (יחושע ג' טו). ויעמדו המים וגו' קמו נד אחרי, תרגם הארמי: ויקסון ורקבא חד, ועיי' בערך ערך רקב. שפירושו גם חמת מים. וכותב בים לפי, שצינת רוח צפון יקפיא כל דבר כנד או נאד. — (כ*) יקרים, מלשון וקרמתי עליכם עוד (יחזקאל לאו ו). מקוה, מקום שיקו החים. — (כב) אך ה' הוא גם מרפא כל צמחי השדה, כי יערף ענן מל, והוא לתרופה לכל מה שפורע ומשחית החום לרשן השדה. — (כז) אם נספר עוד דברים כאלה מגבורות ה', לא נוסף כזה שכתב, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ד' ל"ג): סימתיננו לשבחיה דמך? — הוא הכל, עיי' במבוא פ"ה. — (ל) הרימו קול בכל עז, ואמרו כי יש עוד לספר מגבורות ה'. — (לא) בתים הנוסח מרוממו תחליטו כח.

המעבר.

ספור

סאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך)¹.

תשעה באב ת"ד ...

— מדוע עזבת את ספר זכרונותיך? אמר אלי היום שלמה: כתוב נא לזכרון את כל מחשבותיך ומעשיך עתה, למען תוכל לקרוא אותם מעל הספר אחרי שנות מספר, ואז תאדמנה פניך מברשת ולא תאמין. כי המחשבות והמעשים האלה לך היו ומטך יצאו. טוב הדבר! אשמע הפעם לעצת שלמה ואשוב לספר זכרונותי, אשר זה כארבע שנים, מיום בואי לבית הספר, עזבתי, יען כי השקעתי ראשי ודוכי בלמודי ועבודתי. הבה אראה, אם יאמנו דבריו!

היום ישבתי בנ הנמוע אצל הבית אשר אני נר בו. תחת עץ רענן עמד שלחן לפני ועליו המיחם הרוחח ואני שתיתי פי וקראתי במכ"ע. הרוח הצח הסב לי עונג רב. פתאום שמעתי קול שאון ברחוב. נשאתי עיני ואראה והנה יושבי עירנו, היהודים, עוברים כנוספות כנוספות ברחוב וסניהם אל שדה הקברות, אשר בקרבת דירתי. אז זכרתי, כי תשעה באב היום. והי אך ראו אותי ההולכים, והנה עמדו רנע, התבוננו בי, הראו עלי באצבעותיהם, משכו בכתפותיהם, ולאט לאט עברו הלאה. והנה כנוספי של נשים קרבה ותעמור גם היא. ומתוכה יצאה אשה אחת ותגש אל נדר הנן. עתה הכרתיה: היא סיינא הסוחרת בכגרים ישנים; היא דברנית מצוינה, ולפי דברי בני עירנו, איננה יראה מלהניד את האמת אף לשרים. סיינא הביטה אלי בעינים תודרות רנעים אחרים. הניעה בראשה ותאמר: איך לא תבוש ולא תכלם לאכול, לשותות ולשפוח ביום תורבן בית-מקדשנו? איך לא ינע ללבבך צער הוריד האומללים. הוי, שונא ישראל! אפי תרה עליה מאד: מה לה ולי, כי באה להוכיחני? האם גם בנ הזה לא יתנו לי הקנאים מנוחה? — גשי הלאה, שדה וקנה! — קראתי בקול זעף — ואם לא, אשפוך עליך מים רותחים.

סיינא סהרה לעוזב את מקומה, ובקרב הנשים קמה מהומה ושאון. כנוספות אחרות באו; המקהלה הלכה הלך ורב, והשאון — הלך וגדול. — אליהו, אליהו! נשמעו מתוך המקהלה קולות רבים: אליהו, בוא הנה וראה! — הנה בנך העלוי אוכל סרסות, בשר-חזיר, ביום צום, — שמעתי קול סיינא. וארא

¹ (ע' למעלה חב' י"ד ע' 141).

את אבי עומד משמים, נרעש ונפחד בתוך המקלה; עיניו חשפיל לארץ, כובעו צנח הצדה ומגעליו נפלו מידיו ארצה... אחרי דומיה ממושכה החל אבי לדבר: בודאי אמר להם, כי כבר התיאש ממני, כי לא לבן יחשבני עוד...

האם לא לב קשה לי כאבן? האם יש לי הצדקה להלבין את פני אבי האומלל ברכים בהליכותי? אבל ה־אומלל הזה הוא קשה־עורף, קנאי, אכזרי; הוא הכני, הממני, יען בחרתי לי דרך בחיים לפי רוחי; הוא גרשני מביתו בחרפה; הוא קפץ רחמיו מאוזתי הצעירה, הוא לא יחשבני לבן לו — ומה לי ולו?

מדוע גרשני מביתו? אך שבוע אחד עבר מיום החלו הלמורים בבית ספרי, והוא לא ראה עולתה, בי, ורק אפרים שושן, אשר היה במקרה בבית הספר ביום השבת, ראני מרחוק בלבתי בין שדרות העצים וספר בידי. היתכן לבך לחלל שבת בפרהסיא? — נתן עלי אבי בקולו בשוכי הביתה — הנך פושע ישראל ואסור לגור עמך בבית אחד. אינך עוד בני! לך, המר את דתך, עשה מה שלבך חפץ, אבל אל תבוא לביתי, כי ארצין את גולגולתך! — אמי בכתה, התחננה לפני כי לא יקפוץ רחמיו ממני, והוא אסם אונו משמוע את תחנוניה וינעול את הדלת בפני. אני שכרתי לי דירה בפרוד הנצרים, ולולא שלמה ודוד רעי, לולא הם שבאו לעזרתי, כי או פתי ברעב. מנהל בית־ספרנו המציא לי תלמיד אחד, להכינו לבית־ספרנו, וירח לי מעמ. אבל השכר אשר קבלתי לא הספיק לי לכל צרכי, ואני חייתי חיי מחסור ועוני, ולפעמים רעבתי ללחם במשך השנה הראשונה לחייתי בבית הספר.

ואוזתי האומללה! מדוע לא נתן לה אבי את משאלות לבה? מדוע לא הרשה לה לבוא אל הנמנזיום בעיר הפלך? רבה היא בשנים אוזתי וכשרונות טובים לה; והיא בקרתי בביתי ולאסדנה ראשית דעת, ובראותי כי עושה היא חיל בלמודיה, נמרתי אומר להכניסה לבית־הספר. אבל אבי התיצב כצר על דרכה ובשום אופן לא רצה להסכים לזה. אוזתי חלתה מכאב־לב, ואבי סעדה על ערש דוי — הפעם לא חם על כספו. ובכל זאת לא נתן לה לנסוע לעיר הפלך גם אחרי קומה מחלית. היא בכתה באוני חמיד, התאוננה כי אומללה היא, לכן החלטתי להפקיעה מרשותו של אבי בחזקה: נסעתי אתה בלאם לעיר הפלך ואסתירה שם בבית אחד ממכירי. הקנאים בעירנו רעשו ויהמו ויציאו עליה דבתם רעה, כי ראוה בחברת אציל אחד. אבי לא האמין לשמועה, ויבוא אלי לדרוש אותה ממני. אני התאמצתי להראות לו, כי אך טובתו ופזות אוזתי אני דורש. כי אם תשאר נבערה מדעת, מה יעשה לה ביום שיודבר בה. אחרי אשר הוא עני, ומחיר התחנים עלה מאד? השיבה לי את בתי, את יחידתי — צעק הוא — לסה תורידני בינך שאלה? לכה וקחה אותה — עניתי אני בקור־רוח. אלך ואקח — קרא אבי בצאתו — אם גם באמיריקא חסתר גם שם תמצאנה ידי. — הוא דרש אחריה, מצא את מקום מחבואה ושיבנה הביתה.

עתה, כפי הגראה, הסכינה עם מצבה ההוה, כי נוחה היא לקבל מרות והשפעת אחרים, ושאיותיה הנשאות מצאו קברן בחשכת בית אבי הקנאי.

יח אב.

גם את נחמה, העלמה אשר אהבתי, שדרו ממני ההורים האכזרים — ואני ראיתי היום.

נחמה היא בת הקצב העשיל הענק. היא היתה עלמה ששומה, בלי כל השכלה; ואני ראיתייה פעמים אחדות בעת אשר עמדה באימלו אביה ותסמור בשר לקונים. התבוננתי אליה ולבבי הלך שבי. שלש שנים עברו מן העת המאורשה ההיא, ועוד עתה עומדת כמו חיה לפני עיני רוחי חמונת נחמה הנחמדה. עיניה הגדולות והשחורות, שערוניה הארוכות אשר ירדו תלתלים על כתפותיה, שחקה הנעים, כל תריסניה, כל מבנה נוח היפה. אנכי אהבתייה מאד וגם היא אהבתני. היא התגנבה לפעמים ותבוא אל ביתי בעת אשר אביה סבב בכספרים לקנות צאן וכקר, ואני למדתייה בשעות האלה שפת הארץ גם קראתי אתה יחד. היא אהבה מאד לשאול שאלות על החיים והאדם ותשמע תשובותי בשים לב, ומאד התענגה, כי בחירה מלוסר הגדו. לפעמים חכתה אלי, יחד עם רעותה אשר ידעה את כל מסתרי לבבה, בין שדרות העצים אשר לפני בית-ספרנו, ואנחנו הלכנו שלשתנו למייל ביער. היא היתה מאורשה באהבתה, לא חשבה את הקץ, רק לעתים רחוקות לבשו פניה קדרות, ואז היתה יושבת נונה ועצובה, מבועה במחשבותיה. — יוסף! — אמרה לי נחמה פעם אחת — למה לא תנתר מעם על חסותך? למה תבדל כה מכל היהודים? מה תסמיר אם תתפלל בכל יום, אם לא תחלל את חקיך לכל הפחות בפרהסיא? שוכה נא, שוכה אל בית הורייך, יוסף! עשה נא זאת למעני! — אם אשוב אל בית אבי, אז ידרשו ממני, כי אעזב את בית-הספר, כי אחיה רב!

— לא ידרשו ממך זאת — ענתה נחמה — כי נשתנו החיים בעירנו.

— למה לך זאת? — שאלתי אני.

— למה לי זאת, לא אדע בעצמי, אבל מרגשת אני בנפשי, כי אם תעשה כזאת,

אז תגול אבן מעמסה מעל לבי.

רב מאד כח האהבה! מי יודע, אולי עלתה בידי נחמה להשיבני לבית חורי, לולא... פעם אחת הלכנו לשוח יחדו ביער, ויראנו מרתק קצב אחד. עוד בשבוע ההוא נאלצה נחמה להתראות עם, תתן, וגם נארסה לו. שלשה חרשים היתה מאורשה ובכל העת ההיא התחמקה ממני ולא יכולתי לראותה למרות כל תחבולותי.

אך היום ראיתייה. אני הלכתי על הדרך העולה צלמונה, לאסוף צמחים ופרחים, וכאשר עיפה נפשי סרתי אל הבית הקמן העומד על הדרך. השלט אשר על הפתח הגיד לי כי בית מסכר ייש לפני. הבית היה קטן מאד, הרצפה היתה מכוסה בשים ורפש, על הספסל אצל התנור ישן אכר אחד, בפנה עמד שלחן קטן ועליו חבית-ייש קסמה, ואברך אחד, בעל פנים חורים ופאות ארוכות, ישב ויקרא בספר הזוהר. על הכסא אצל החלון ישבה — נחמה. פניה היפות אינן לה עוד. על מצחה קמטים, לחיה תורות, גם שחקה הנעים עבר מבלי שוב עוד. נחמה ראתני — ואורם כסה רגע את לחייה. אנכי שאלתי לשלומה ולמצבה, והיא ענתני בקול רועד, כי שלום לה, כי שמחה היא בחלקה, ויריה רעדו עת לקחה על זרעותיה את לידה המלוכלך ברפש, אשר החזיק בסינורה ויבך. . . אני מהרתי לצאת מן הבית, לכל אראה את מבוכתה. חורים אכזרים!

כיה אב.

— חוה, האותך אראה בביתי? — קראתי, בכוא היום תלמידתי אלי.

— אני, אני ולא אחרת — ענתה חוה בשדוק — היום נוכל לחדש את למודנו.

זוהי היא בת יעקב החנוני, להוריה חנות גדולה, וזוהי עוזרת להם במסחרם. לה לב טוב ונפש נדיבה: כל העניים בסוררה ידעו את ידה הרחבה; היא מבקרת את העניים בביתם, מתהלכת אתם כאחת מהם, והם לא יסתירו ממנה את דאגותיהם וצפונות לבם. שרפה כי תחית בעירנו, והנה תהי באה ועובדת ברוח כביר, להציל מן הדליקה את אשר רק תוכל להציל. פעם אחת נשאה לכרה קורה בוערת על כתפותיה. היא באה לביתי לפני שנה ותאמר אלי כלי כל הקדמות ובקשות-סליחה, כי אין את נפש הוריה לשכור לה מורה, אף כי יש ביכלתם לעשות זאת, ונפשה תערוג ללמודים, כי ידיעותיה צנומות ודלות, ועל כן עלי התוכה ללמדה חנם. אני מלאתי את בקשתה.

גם על העלמה המוכה והישרה הזאת יכבירו הוריה את אכסם, והיא סובלת בדומיה את כל חרפותיהם ונדוסייהם. אחרי אשר נדע להוריה, כי תלמוד אתי למרות רצונם, נרשמה מביתה — והיא הלכה מאתם ותהי לתופרת. פתאום חלתה אמה — וזוהי שבה אל בית הוריה להפוך את משכב התולה. יומם ולילה שמרה את מטת אמה עד אשר החזיר בה הרופא, כי אם תוסף להעביר כחותיה במדה מרובה כזאת, או תחלה גם היא. אמה נרפאה — והיום תחלה ללמוד אתי מחדש.

כ"ח אב.

אבי שלמה רעי נרפא מחליו זה כשנה, ולבנו היתה היכולת לשוב ללמודיו כמקדם, אבל הוא לא עזב עוד את מלאכת הגפחות, כי כבר עברה העת לכניסתו לבית-הספר של הממשלה. הוא עושה את מלאכתו שמונה שעות ביום בבית חרשת הברזל אשר לאביו, והעת הגותרה ממלאכתו יקריש לחכמה ולתורה. פעמים אחדות בשבוע יבוא לביתי בערב, ואנחנו נלמד יחד מדעי הכלכלה, הנפש והחברה. הוא קצב עת ללמודי התלמוד וספרות ימי הבינים של העברים, שוקד על דברי ימי עמנו, ולפי דבריו יחזק ללמודיו אלה את אהבתו לעמנו האמלל, המה יראו לו את רוח ישראל וכהו, את סגולותיו המצוינות אשר בהן נתפאר. ואני אינני מאמין במציאות הרוח הזה. איה הנה הסגולות המצוינות לישראל? בערות, קנאת הדת, שנאה להשכלה, התרפסות והכנעה לפני כל הרוך עלינו ברנל נאווה, התכחצות השכל בעולם האצילות והתורה הדתית, קמצנות וכילות, הסתפקות בתקוות רחוקות — אלה הנה סגולותינו עתה, אשר יבדילנו מכל יתר העמים. אך אם נרדק מבני עמנו את הסגולות האלה, או יהיו מאושרים, או ישתו בתנאי חייהם אל יתר התושבים, או תחדל השנאה להם ותחדלנה גם תלאותיהם וצרותיהם.

ושלמה רעי לא כן יחשוב. הוא יוכיחי על פני, על אשר לא אשמור את המנהגים והסינים אשר אבד עליהם כלל, על אשר לא אובח להתאים כל ארצות חיי אל רצון הקנאים החשובים. הוא יחדשני, כי נקעה נפשי מעל עמי, כי נזרקה בי מעין שנאה לישראל. לו שנאתי את עמי, כי אז הן לא הייתי חש בלבי את מכאוביו וסנעיו, ועניותו ובעדתו לא הכאיבו כה את נפשי; כי אז לא נלחמתי עם האבות, לא התאמצתי לשעת בלכות הבנים אהבה להשכלה, שאיפה לחיים חדשים!

אני אהב את שלמה על ידיעותיו הכבירות ואהבתו לעבודה, אבל השקפותיו על בני עמנו וכל ארצות חיי ורוח ומשונות הן מאד. הוא שומר דת ככל יהודי עירנו, קורא את התורה בבית התפלה בשכחות ובמועדים, ולפעמים יאמר לפני המתפללים

משניות'. מדרש' או עין יעקב'. גם את אחרות ילמד שפת עבר ודברי ימי עמנו, ואת אחיו הקמן יחפון לשלוח, כאשר ינרד מעט, לארץ ישראל, להכניסו לבית הספר לעבודת האדמה אשר נוסד שם.

— האם תאמין — שאלתי את שלמה — כי תשפיע גם על לבות האבות, אשר התקשו כאבן? האם תבא להקנאים ולהמחזיקים בנושנות לב חרש ורוח חדשה? האם לא יהיה כל עמלך לדיק?

— אינני רוצה להברל מכל אחי האומללים; אינני רוצה להפיר חוק ולסרוץ נדר ביד חזקה. לכל החוקים, הסינים והגדירים, אשר בראו להם האנשים, יש יסוד מוסרי, כי המה יועילו לתקן ולסדר את חיי החברה, לתת לה התמונה היותר נאותה להתפתחותה, ואם ברכות הימים, כהשתנות תנאי החיים, יאבדו לחוקים ומנהגים יודעים תועלתם ונחיצותם, או יאבדו לאט לאט מעצמם, בלי רעש מלחמה, ורק אם הכרנו הסדרים המוחלט של איזה חוקים ומנהגים, או עלינו ללחום אתם, אבל המלחמה צריכה להעשות בהשכל ודעת, בזהירות יתרה, והדרך היותר רצויה היא להשפיע על העם, לנסוע בלבו את ההכרה, כי החוקים והמנהגים האלה יספידו לנו, ולא להסירם ביד חזקה, בסופה ורעש, כי גדול ההספר אשר נסב למצבו המוסרי של החברה בהפרת החוקים ופריצת הגדרים יתר רב מהספר החוקים האלה בעצמם. . . .

— ואני אינני מאמין בנחיצות הצביעות וההתחששות — עניתי אני. האם תקדש מסרה רמה את האמצעים הפחותים והגרועים אשר נבחר להשגתה? למה לנו להתחפש ולשום מסווה על פנינו? חוק הוא לכל חי, לכל צומח, להתפתח ולהשתנות, וגם החיים בערי תחום המושב נוסלים תחת החוק הכללי הזה. האם לא תלך התנועה למוצת השכלה, אשר החלה בעירנו תחת השפעת הספרות העברית, הלוך והתפתח, הלוך והתחזק? אני הייתי הראשון מבני עירנו, אשר ערב לבו לצעוד על סף בית הספר לממשלה, ורק ארבע שנים עברו מהיום ההוא וכבר יש בבית ספרי חמשה יהודים, מלבד הצעירים אשר נסעו לערים אחרות ויבואו לבתי הספר אשר שם. האם אין זה התקדמות וצעד לסנים? — אם יבואו צעירים לימים מבני ישראל אל בתי הספר וילמדו, או יושע בזה עמנו תשועת עולמים! . . . — ענה שלמה בצחוק מר: זה הוא פתרון שאלת היהודים? השכלה! השכלה! צועקים עתה כל האנשים, אשר לקחו להם קרנים בעזות-מצח להיות מורים ומאשרים לעמנו. למדו, בואו לבתי הספר — ונודה מאושרים! מי הסה מוריני אלה? אנשים אשר שאבו כל חכמתם מהספרות העברית, אנשים, היודעים לכנות אך בשם חכמות, אבל אינם יודעים את מהות החכמות האלה ותוכנן, כי לא למדו מאומה. האם בחכמות ההגדסה והכימיה נמצא פתרון לשאלת היהודים? או אולי נאמר לחכות, עד אשר חכמות הכלכלה והחברה תמצאנה את חוקי התפתחות החברה לכל פריטיהם, עד אשר נוכל לדעת מראשית אחרית כל עם וממלכה? הלא באשכנז אשר שם היהודים השתוו בארחות חייהם לכל התושבים והשתלמו בחכמה והשכלה במדה מרובה, — שם התעוררה עתה תנועה חדשה — ואנטיסמיטיזם שמה. עתה יבואו נא היהודים המלומדים באשכנז ויפתרו לנו חידת קיום עמנו, חידת השנאה לעמנו. הבה נראה, אם לא תעזבם חכמתם הפעם!

שונות ומזוזות הן השקפות שלמה על החיים, על בני עמנו. ואני מאמין כמאז כן עתה, כי ההשכלה תביא מרפא בכנסיה לעמנו הנדכא — וגם תנועת האנטיסמיטיזם לא תסחידיני, כי תנועה זמנית היא ולא תאריך ימים על הארץ. . . .

ג' אלול.

תמול ישבתי על ההר אשר לא הרחק מבית־דירתי. במורד ההר הזה נמצא יער קטן, וסן היער והלאה צמונה ישתרע כנר רחב ידיים. ואל הכנר הזה יבואו ילדי ישראל לצחק. גם היום צחקו פה הילדים. רצו, רקדו, צעקו, לחמו איש את רעהו. הצחוק של ילדי ישראל מצטיין תמיד בתלהבות יתרה, יען אשר רק יום חצי בשבוע — מחצות היום הששי עד מוצאי שבת — יוכלו הילדים האלה לשמוח ולהתענג על יפעת התולדה, וכימים הגוברים יכלאו המלמדים בחדרי־צרים.

אוהב אני את הילדים האלה — דור יבוא. מהם, מהם תבוא נאולה לישראל. המה יבינו את תביעות הוסן, המה ילחמו את הקנאים, את האבות — ויתגברו עליהם, כי להתקדמות ולהשכלה ילחמו.

רבים מהנערים האלה יודע אני בשם, גם תכנתי לרוחם.

הנה אברהם, המכונה שמשון הגבור. הוא איננו היותר בריא וחזק בין הנערים, אבל הוא מושל בחכמתו ובאומץ רוחו על כל הנערים ומניע את כלם לפי רוחו. בחדרי הצטיין אברהם בעצלותו, ומלמדיו הכדור תמיד, אבל הוא לא בכה, לא התחנן למשומסין. כשזונותיו טובים מאד ולא לעתים רחוקות מעורר הוא תמהון רביו בשאלותיו העמוקות, אשר גם הרבי לא ימצא בכל עת תשובות מספיקות עליהן, וברגעים כאלה היה המלמד מוכיח את אברהם על אשר יתעצל בלמדיו. הוא אוהב את העופות ואת הצמחים, ויום מוכיח הוא לו, אם יצוה עליו אביו להוביל את הפרה אל השדה. את הכלבים לא יידא, עם הרועים הקטנים ידחה באהבה, והמה נותנים לו לפעמים במתנה פרח יפה או עוף הגלבר.

בימות החורף יעדכו לפעמים ילדי ישראל מלחמה עם הנערים הגוברים. שדה המערכה הוא היאור המכונה בכסור, אשר אצל בית הרחים. היאור הזה מחלק את העיר לשנים: לשאר היהודים ופרור הגוברים. מספר נערי היהודים עשיר רוב עולה הרבה על מספר הנערים הגוברים. המלחמה תחל בהשלכת כדורי שלג, ואז יד היהודים על העליזנה, כי המה הרבים; אבל כאשר יתמררו הנערים הגוברים וירצו בחמתם אל מחנה ישראל ללחום באנרוף, אז יחדר המחנה, וכל נערי ישראל ינוטו בחסון מן המערכה. רק אברהם וחברו יעקב האלם ישארו על מקומם וברוח כביר יפגשו את האויב. אז יעמדו המתגמלים במרוצתם, גם נערי בני ישראל ישובו, והשלום יבוא על מקומו, ובמקום המלחמה יבוא השחק בשלום. אברהם אוהב ביחוד את שחק המלחמה, והוא אז המציא את הצבא.

הגני ראה מרחוק גם את זבלון — המכונה, חג הילדות, מפני שאוהב הוא חברת ילדות. בעת המלחמה ממלא הוא משמרת רוסא, וזבלון הוא בן למנחם השחור. הוא נער סוכ ורך הלב, חלש, כמעט חולה. הוא אוהב לשמוע מסורים על דבר צדיקים ומכשפים, אשר סוסם תמיד נצחון הצדיק על המכשף, נצחון המוכ על הרע, רגשות החמלה והחנינה הנפועים בלבו עמוק עמוק יבדילו אותו מכל הנערים בני גילו. בלמדו את הפרשה הראשונה מספר מלכים א', בכה וזבלון מאד. למה תבכה? — שאלהו המלמד. הגני חש בבטני — קרא וזבלון, והמלמד האמין לדבריו ויתן לו תפספה. אבל אחרי ימים אחדים, כאשר חזרו על הפרשה הזאת, החל וזבלון עוד הפעם לבכות מרה. מה לך? — שאלהו מלמדו בחמה. ראשי! ראשי! — ענה הנער. תבה אראה, אם לא ארפאך ברגעותי. רבי! רבי! — צעק הילד — הגני בוכה, כי צר לי על יואב שר הצבא...

הרבי שחק ויתאמץ להרניע את הילד, בהראותו לו, כי יואב היה חייב מיתה מכמה מעשים, אבל זבלון לא חדל לבכות . . . זבלון אהב מאוד ליל שבת. הוא אהב לשבת או בקרבת אמו בחברת הנשים הלבושות בגדי שבת, ובדומיה התבונן אל השמים, אל הכוכבים המזהירים, אל הגרות הנוצצים מבعد החלונות. ראי, ראי, אמי! מה יפה שם הכוכב! — היה קורא או זבלון בשמחה. הוא הלך בלי חסדה אחרי הוריו הביתה לאכול את סעודת הערב, כי מראה הערב בחיץ היה לוקח את כל לבבו. את אחיו הקטן, ילד בן שש שנים, אהב זבלון בכל לבבו ולפעמים לקחהו איתו בשחוק הנערים. גם תמול היה אתו אחיו הקטן סה על הכנר וירא בצחוק הנערים וישמח.

הנה סה לפני שמואל בן אפרים שושן. בנפשו חסרים כמעט רגשות הנועם והיופי, החמלה והחנינה, ופצמיון הוא גם כן בקמצנות יתרה. בדמינו ישוה לו חסיד, כי הוא יהיה העשיר היותר גדול בכל עירו, וכל הבתים, הפרות, הסוסים והחמניות אשר בעיר, קנין כספו יהיו. כאשר נבנה מחדש בית מעצות העיר, בנין נהדר ונחמד, ושלש קומות לו, הלכו שמואל וזבלון יחדו לראות את הבית החדש. זבלון השתומם על יפי הבית, גבהו ורחבו, על הזמיונות מצבעים שונים בחלונותיו, על הפתחים והציורים אשר על הדלתות. אבל לב שמואל לא נע בקרבו, רק הרגיש בנפשו מעין קנאה לבעל הבית הזה, ויקרא בקול: „כאשר אנדל, אקנה לי את הבית הזה“. הוא אהב מאוד את שחק הכפתורים, גם סחר בכפתורים והיה מוכר לחבריו עשרה בעד פרוטה אחת. לפעמים קרע בלאט כפתורים מבגדי המתפללים בבית התפלה אשר לאביו, או מבגדי המשרת והמשרתת בביתו, אבל בבגדי הוריו ובני ביתו לא נגע לעולם. הוא היה פחדן גדול, במלחמה לא לקח חלק לעולם, ואת הזכות הזאת היה קונה לו במחיר תפוח או פרי אחר, אשר היה נוגב בלאט מבית המבשלות ומחלק בין חבריו הגבורים והמפקדים את הצבא . . .

לימין אברהם עומד רעו ואיש סודו, הוא יעקב האלם, בן „היום הנביא“. בנפש הנער האומלל הזה חסר עולם מלא, עולם יפה ונעים, עולם הקולות והצלצלים. למחשבותיו חסרות הלבוש, הוא הלשוך, וכלי ספק הגדו הונה מחשבות בתמונת. הוא אהב מאוד לשחוק בחברת נערים מרברים, ונאות ילבש בראותו כי המה לא ירחיקוהו. הוא כעסן גדול, ודי לו לנער להראות לו ברמזים, כי אלם הוא או כי אביו הכהו — והאלם יתנפל בחמה על המתגרה בו ויעשה נקמות בו. כל תחנות המוכה תעקבותיו לא תועילנה לו, כי — אין שומע לו. אבל אך יראה האלם — דמעות, ורפה ממתנגדו, כי חונן מהמבע בנפש עדינה. הוא יודע כל בור ופחת, כל המקומות אשר יוכלו להסתיר בהם הנערים, ועל כן יועץ הוא לאברהם ואיש סודו. אם יתגנב אליו האויב מאחור איננו שומע, אבל לעולם לא יסוג אחור וילחם באומץ ובנבונה מאין כמדוה.

האלם ידע כי חסרה לו סגולה נכבדה — הוא הרבור, אם גם לא ידע מה הוא הדבור. הוא היה מראה באצבעותיו על שפתיו לאמר: „אלם אנכי, אומלל אנכי, ואז הפיקו עיניו תונה חרישית עמוקה . . .“

גם תמול ערכו הנערים מלחמה, ואברהם היה, כנהנו, המציא את צבא האשכנזים במלחמתם עם הצרפתים, כי הוא אהב להיות המנצח בכל עת. חיל צרפת עם נפוליון בראשו התבצר ביער וחיל אשכנז נסוך על הכנר, נכון ללכוד את מבצר האויב. אברהם עלה על ההר לראות משם את מערכות האויב. אבל הוא לא ראה מאומה, כי עצי היער כמו את האויב, לכן היה סר וזעף. אני תפשתיו בידי ואומר לו בשחוק: מדוע הנך עצוב רוח, אברהם, הלא יודע אתה מראש, כי תצא בעזרת הנצחון על ראשך. הוא התחמק

ממני ברזנו ויענני: האם בלי עמל ועבודה יבוא הנצחון? הלא בראש מערכות הצרפתים עומד בנימין הסקה, והוא ערום מאד, והיער יכסה את האויב מעיני. הוא הלך הלאה, ופתאום נדרו פניו: בודאי מצא את אשר בקש. ברנע אחד היה בעמק, חלק מתנהו לשני אנשים, ויתגמל על היער משני עברים. המלחמה החלה . . .

השמש נמתה לערוב, ועב קמנה כנף איש כסתה את השמים. לאט לאט התקדרו השמים עבים ומרחוק נשמע הרעם הראשון כקול אופני מרכבה מרקדה. הילדים יצאו מבהלים ודחופים מהיער. חזיו, רעם, מפר יהיה! — קראו הנערים ויפוצו איש לעברו. זבלון אחז ביד אחיו, הילד בכה, כי ירא, גם זבלון נתן קולו בבכי, כי לא יכול ללכת בתפוח. להצלחת הנערים בא יעקב האלם. הוא לא שמע את הרעמים, וכפי הנראה הרדוב מחזה התולדה הזה את נפשו, כי לא אין ללכת. הוא ראה את הנערים הבוכים וימרו ויקח את הילד הבוכה על זרועותיו ושלשתן נסו בחפזן מהכפר. גם אני עזבתי את מקומי בהר וארד אל העמק, ופתאום ראיתי את אברהם. הוא היה סר וזעף מאד, כי לא עלה בידו הנצחון. בתנה הביט על העננים, אשר שדרו ממנו עמרת נצחונם, וכמו להכעיסם לא מדר לעזוב את הכפר. ועלמה גדולה לבשה את הארץ, רק הברקים האירו לפעמים את האפלה.

מפאת גשם אחדות נפלו משמים, ואחריהם — נתך מסר סוחף ארצה. אברהם תפץ לרוץ, אבל אני הסמתי לו את הדרך, אחותי בידו ואוליכתי לביתי. בלי חמדה הלך אחרי.

אברהם ישב בחדרי בדומיה. הוא רץ לרנעים אל החלון, לראות, החדל המסור, ובכל רנע נרמה לו, כי חדל. עברה שעה, שחית. המסר ירכ, הרעמים והברקים לא חדלו. אברהם לא יכול עוד למשול ברחו.

— אלכה הביתה, כי חורי ידאנו לי מאד — אמר אברהם בהחלטה נמורה. אני לא חסצתי לעצרתו עוד ואלך ללוחו. הוא אמר לי, כי איננו ירא ללכת לבדו, אבל אני לא שמעתי לו, ונלך יחדו. המסר לא חדל, תחת רגליו רעשו המים השוטפים.

אך באנו אל הרדוב אשר שם בית אבות אברהם, ונשמע עוד מרחוק קול קורא: אברהם! אברהם!

— אמי! אמי! — קרא הגער וימהר לרוץ. אם אברהם עמדה בפתח ותחכה לקראת בוא בנה. אביו לא היה בביתו כי נתעכב בבית התפלה ממני הגשם.

— האם לא בבית התפלה היית? — שאלה האם בבהלה . . .
— אני שחקתי על הכפר — ופתאום החל המסר לרדת . . . ענה הגער.
— לא לחנם דאנתי לך — ענתה האם — מדר לבוא הביתה, כי בנדיך רמזים גם לא אכלת לחם כל היום. גם אתה בוא לביתי, איש טוב, יברכך ה'!
ברנע הזה נפתח החלון ואשה זקנה לימים, בודאי אמו וקנתו של אברהם, השקיפה בעד החלון, ותשאל: הבא אברהם?
לאור הנרות הכירתי את אברהם, ותמהר לבוא הביתה, מבלי שנות עוד את בקשתה . . .

ה' אלול.

אנכי ידעתי, כי אברהם יקבל ענשו על אשר אחר לשחוק על הכנר, ועל כן אמרתי לבקרהו בהרדו. הוא למד באחד החדרים אשר בבית התלמוד תורה. הבית הזה בנוי בניא, והאדמה, כפי הנראה, לא תיבש פה אף בימות הקיץ. עתה היה הגיא מלא רפש ומיט, כי ימים אחדים היה מסר על הארץ. רפש וגללים מלאו גם את החצר אשר לבית התלמוד תורה.

החדר הראשון, אשר באתי בו, היה גדול ומרוח. קירותיו היו מוזהב בטיח ניר, פיה ועשן השחירו את התקרה, והרצפה היתה כולה מלוכלכה ברפש ומיט לח. וזכויות החלונות שבורות ורוח קר נשב בחדר. אל הקירות עמדו שלחנות ארוכים ואל כל שלחן ישבו נערים וילמדי תחת השנחת מלמדיהם.

— נוי! נוי נמור! — שמעתי קול מלמד מעל שלחן אחד — אמור נא, נוי נמור, אמור נא: האו ישיר משה, מדוע נאמר ישיר ולא שר? ...

והנער עונה אתריו בנינו של המלמד: ישיר ולא שר? ישיר? ...

— ראי! ראי! אמור, נוי נמור, איזה ראייה נכלל להוציא מכאן?

— ראייה ... ראייה ... מנגנם הילד.

— יקח אופל, שד משחת! — צועק המלמד והרצועות יורדות על כתפות הנער.

— ראייה ... ראייה ... אומר הנער ברמעות. ראייה ולא שר? ...

— בור דאורייתא! מכאן ראייה לתחת המיט? ...

בחדר השני מצאתי מלמדים אחדים יושבים אל השלחן, ולפניהם בקבוק יי"ש ועונות אחדות. הנערים שחקו פה ...

— יום טוב! קמן לנו היום — הצמדקו לפני המלמדים — כי סיימנו מסכת.

באתי אל החדר השלישי. החדר הזה היה קמן מאד והתנור מלא את חציו. השלחן היה ריק מספרים, והגמרות היו מונחות על הספסלים. המלמד עמד אצל השלחן, פניו היו חורות, נחירי תופטו רעדו, הוא שאף רוח בכבדות וכידו החזיק רצועות-עור עבות. לא הרחק ממנו עמד אברהם. גם פניו היו חורות מאד, שפתותיו התנועעו לרנעים, עיניו הפיקו תרון וקצף. התלמידים הנותרים עמדו צפופים ודחוקים ועל פניהם נראו אותות סחר וגם מעט שמחה לאיר תברם. אנכי הבינתי, כי אברהם קבל עתה ענשו ...

— מדוע הכית עתה את אברהם, רבי! — שאלתי אני בקול רועד.

— הוא שחקי גדול, נער שובב, ולא בא לבית התפלה ביום השבת ...

— האם בזה תמצא עונו? — עניתי אני — הוא שחק יחד עם חבריו על הכנר, והגשם עצרהו מלכת אל בית התפלה. ומה היה לו לעשות?

— לחדול מלשחוק סרם בא הערב, עוד יבואו ימים אשר לא יתפלל — הוסיף המלמד בהביטו עלי בלעג נסתר — אבל עתה עוד נער הוא, ואני לא אתן לו לרמס חוקי תורתנו ברנגלים, להיות לגויי בימי נעוריו אלה ... ובספרם, כי הימים הנוראים באים. — אבל הלא סבך הילדים דורש מהם, כי ישחקו? — אמרתי אני.

— סבך הילדים? — ענה המלמד — אנחנו היהודים לא נרניש את התפסן לבלות ימינו בשחוק והוללות. אף ימי הילדות והנעור יקרים לנו, ואנחנו נבלה אותם בתורה ולא בשחוק. השחוק לא לנו הוא כי אם לצרינו.

אנכי לא ידעתי מה לענות. בעיני אברהם נראו פתאם דמעות. דמעות הבושה היו, יען כי הכלימהו רבו בפני ...

— הגידו את הספרים על השלחן! — צוה הרכ — נשוב ללמדנו.

אני יצאתי מהחדר בלב נרעש . . .

האם בחדרים האלה יבוא רוח ישראל הכביר?

משם הלכתי לראות שלום יעקב האלם, כי גם הוא בודאי אהר את מועד הסעודה.

כי נשא את אחי וכלן לבית מנחם . . .

אביו. חיים הנביא הגהו ראש לחברי נגבים במחוזנו. אם תקרה נגבה בבית אחד התושבים מעירו, יסדרו אל בית הנביא לכפר פניו במנחה, ולא לעתים רחוקות תשוב הנגבה על מקומה, לכן יקרא חיים בשמו. הנביא, כי צופה נסתרות הוא ועושה נסלאות. הוא יגור בבית קמן בסדר הנצרים, ואל הבית הזה שמתי עתה פעמי.

על הספסל אצל החלון ישב איש אחד כבן חמשים שנה. עיניו קטנות ואמנות, מצחו רחב, חוטמו אדום בקצהו, וזקן שחור מעורב בשערות לבנות יסוב את לחיו. ממולו עמד איש אחד צעיר לימים, נבה הקומה וכחוש, עור בעינו האחת, זקנו הצהוב אך ההל לצמח.

— ברוך הבא, סרדס! — אמר הזקן בבואו — מדוע באת אלי? האם נגבים

באו לך?

— מאין תדעני? — שאלתי אני בתמיה.

— מאין אדעך? מי לא ידעך בעירנו? האם ילד חוץ אתה או תמול שבתך אתנו?

עתה ידעתי, כי פי חיים הנביא הוא המדבר אלי.

— ר' סרדס! — אמר האיש, אשר עמד ממול הנביא — הלא אתה איש

מלמד וחכם, שפוט נא בין דודי זה וביני היום. הוא יצא מבית האסורים זה אך כשני שבועות . . .

— התאמין, מר סרדס, כי בנגבה שלחתי את ידי? — קרא הנביא, בקומו

מכסאו — כאשר יורדי אנכי, בוקני ובפאותי נשבעתי לך, כי לא נגבתי את הסוס. האם חיים הנביא יגנוב? אני ואחדים מרעי הלכנו ביום-השוק לראות בסוסים אשר הביאו הצוענים, ופרס באנו אל הכפר, מקום סוסי הצוענים עומדים, סרנו אל בית-משתה לשותות, כנהנו. גם אני שתיתי, וכפי הנראה, יתר על המדה הדרושה, כי לא נזהרתי. אנחנו התבוננו בסוסים, וסוס אחד מצא חן בעיני אחד מחברי וינס לרכוב עליו מעט, ובעל הסוס לא ראה, ויהי אך רכב פרסאות אחדות מהעיר, וכבר נתפש כנגב ויושם במשמר. תוקרה-הדין לא האמין לו כי אך מצחק היה, ויתן אותו ואותי (כי הצועני הארזר הראה דוקא עלי, כי הייתי אותו יחד) בבית הסוהר. הבי האשם? מר סרדס!

— איך שיהיה, אבל הלא היית אסור בכלא ששה ירחים. ומי תמך בידי בני

ביתך בכל העת הזאת? מי כלכלם בלחם? הלא אני! האם רעה עשיתי עמך?

— לעולם לא אשכח חסדך, זאת אומר אני לך גם היום בפני סרדס . . .

— ומדוע שלמת לי רעה תחת מוכה? שפוט נא אתה, מר סרדס, ביני ובינו.

אני הנצב עמך בזה הנני בעל העגלה והנולכת פעמים בשבוע לעיר הפלך. גם אתה בודאי נסעת בעגלה הזאת. העגלה הגדולה והסוסים, סוסים יקרים ורצים בסהירות, לי המה, וכל תושבי עירנו אורבים לנסוע בעגלתי, כי גדולה היא ומכוסה בבר ולא ירד הגשם עליהם. ורכים מתושבי העיר נותנים כסף על ידי לקנות סחורה למענם בעיר הפלך. כאשר יצא דודי זה מבית האסורים, בא אלי ויתחנן לפני, כי אקחהו לעגלון

לסוסי, יען כי בחלה נפשו במלאכת ידו. אני נענית לך ואתן על ידו את סוסי. גם כסף הסוחרים הפקדתי בידו. כחמשים ריכז. ומה עשה הוא?

— האם חסצתי לעשות לך רעה? — אמר חיים, בהחזיק בידו. בעל הענלה. כאמנתי נשבעתי — דוסיף הנביא בפנתו אלי — כי באמת וכלל תמים חסצתי לשוב מדרכי, ובכל הדרך לעיר הפלך לא בא ייש אל פי אף מפה אחת. הנסעים כדוני בכוס ייש על חשבונם, אבל אני לא לקחתי, כי יראתי לשתות, ואסתפק רק בפי. גם באתי בשלום אל עיר הפלך. הלכתי לקנות את הסחורות אשר צוה בן אחותי, ודגה נפתלי. גונבהסוסי לנגדי. הוא ברכני ביציאתי בשלום מבית האסורים ויבקשני לשתות אתו פוס יין לכבוד פדיון שבויים. על חשבונם. השמן הזה, יקחתי אופל, פתה אותי ואפת. הלכנו יחדיו והוא קנה יין ואנחנו שתינו. מה היה אחרי כן, לא אוכור עוד, כי אברו לי חשי . . . כאשר הקיצותי ביום המחרת, זכרתי מה שעבר עלי, והנחם הציקני עד מות. מה עשיתי? חשבתי בלבי. מדוע שלמתי רעה למיטיבי ואיש חסדי? וכה הציקני הנחם עד אשר נמרתי — למכור את הסוסי והענלה ולברוח . . .

— השמעת? השמעת? הוא עוד חסץ למכור את סוסי, כה הציקרו הנחם! סוף נגב לתליה! להצלחתי התערב בעל האכסניא בדבר וישכור איש אחר לענלון וישיב את הסוסי לעירי. גם דודי שב אתו. את כספי הרצאת על . . . היין ששתית, מוכ, — דוסיף האברך בפנתו לדודו — אבל מדוע לא הבאת את אדרת־השער אשר לאפרים שושן? הלא הכסף שלמתי עוד בשבוע העבר, ועליך היה אך לקחתה סחנות. גם את החסד הזה לא עשית עמדי . . .

— האני אביא אדרת שער לאפרים שושן? — קרא הנביא בקצף — הוא יתאמן לשלחני לארץ נזרה וממנו היתה שומה, כי מקבצים עתה חתימות בעיר, שהעדה לא תחפץ בי . . . עוד ינחם אפרים על אשר יתגרה בחיים הנביא! — צעק חיים ויך באגרופו על החלון — עוד ארארו את תגופת ידי . . .

— מה אעשה להשכור הזה? — קרא האברך — אם יקח החליירע, דודמנול, אם תמות ברעב עם כל בני ביתך, אנכי לא אושיעך עוד . . .

ובדברו זאת יצא בחרי אף מהבית.

— ואיה בנך האלם? — שאלתי אני.

— בני האלם? מה לך ולבני?

— אנכי רואה לפעמים את בנך משחק על הכנר, ומאד מצא חן בעיני, כי עלם מוב הוא.

— כן דברת, הוא עלם ישר, ואנכי מברך את האלהים, כי אלם הוא ולא ילמוד ארתות. אנכי נתתי לחיים ללמוד אומנות. הוא עוד צעיר לימים והחיים לא ידסקרו מאו הבוקר עד הערב, אבל הגער עושה חיל במלאכתו וכפי הנראה יהיה חיים אמן. הוא לא ידוה כאביו . . .

חיים הביט בעד החלון. סלח לי, מרדס — אמר אלי — עלי ללכת לבית התפלה, כי זמן המנחה הגיע, ואני אורב להתפלל במנץ. (עוד יבוא.)

שמואל רוד לוצאטא.

חיי ופעלו הספרותי.

רשומה ביאוגרפית

מאת אברהם כהנא.

III*).

בשנת 1819 ננבם לחזקיה לוצאטא רכוש. ותשאר המשפחה ימים ושנים בחוסר כל. ואחד קרוביהם חטל עליהם ויתנם לעבוד בבית מלאכתו. מן הבקר עד הערב היה שדיל עמל להם קורת בית הבר להוציא הליכות (וירמישל ומקרונים) מן הרפוס. ואביו ואחיו — לשים הבצק. והיו משתכרים בזה מיו קרייזר או כ' ליום; אולם בבמתונם בהשגחה ובהכרים את ערכם. היו שמחים ומוביל. ושדיל עוסק גם אז בחבור השירים ובהבדלת הגרפים ונס היה מתרגם בזמן ההוא את סודר התפלות כמרגש אשכנז שיצא לאור בוינא בשנת 1821.

אנחותיו לישר מהעת ההיא מלאות חקירות בשמות נרדפים. ברקדוק ואכסמיקה ובלמד משקל השיר העברי. דעותיו בעניני הלאומיות והריפורמה הדרושה ביהדות נתבשרו בו כל צרכן עד כי הרגיש בעצמו יכולת לגלותם לאחרים. ובאומץ רוח ועמידה על דעתו. שאינם מצויים במצב עוני כזה. ישפוך את רגשותיו בלי מעצור לסני ישר.

בתמימות אגיד לך — יכתוב אליו — כי התועלת האמתית של האומה חיתה תמיד יותר קרובה אל לבי מתועלת עצמי; על אמתת דברי יעיר. מה שאחרי עבודת שנים רבות איני מוכשר עדיין לדאוג לתועלת עצמי. בעוד אשר. לפי דברך. אינני משולל יכולת להביא תועלת לאחיו. אולם מה לעשות? במקרים התיים לא דיו להפילוסוף להציע את הפוש הצעה פתם. צריך שתהמון יקיימו בפועל. הקשה המתוחה יותר מדי תפקע; המיטת הצטח; היא תתחיל מתקון המדות; צריכים היינו להתאחד עם הסתדרים בדבר זה; כל בעלי השכל מרגישים הצורך לעשות כזאת; אלא שחם המעשים ולכן לא תהיה לדבר שום תוצאה. ומה יחיה? התנגדותו תצדיק את המינים והרבה את החסויקים בבריתם; שתי המפלגות תהיינה צוררות אשר לאחותה. משתדלות להתרחק זו מזו. האחת בתמיכה לשיטות. והשנית — לשליכות; שתיהן תהיינה לשיחה בפי קרי-תרות. ולבסוף תאכזרת שתי המפלגות יחד. ואת. הרליגיה תרוממה. גם את תאבדי עמקן. אהה! אז ישלש ביהדות הדיאספוס הסכאיב. שגולד מאז בדת הנצחית לרגלי תריבות שחיו בין הפרוסספנים והקטוליס. הימניסטים והיוזאויסטים.

צריך הייתי לרשם את הרעות האלה בתולדן! אבל היש בכחי לעשות זאת? בכחי? בכה חנה. שאיני נדע לעס. האתוב לו מנפשו. ואשר לא יוכל להודיע את מחשבתו. המסלאה את לבו זה חמש שנה ויותר. לאיש. מלבד שלשה או ארבעה חברים חסרי-אונים כמותו?

(*) ע"י למעלה חובי י"ג ע' 58.

התחפץ לדעת תכן מחשבה זו? תכנה הוא לחקים את הרליגיה מחדש על בסיסה שעמדה עליו זה שבעה עשר או שמונה עשר דורות. בהריקנו מקרבה את כל העקרונות שנכנסו לתוכה בדורות האחרונים. אבל איזו הם המנהגים, העקרונות האלה? בקרת ישרה ועמוקה עם חקירה ארוכה בהסמורית האומה היו מנהגות אותם לו? די היה גם כן לזרות הלאה כל מה שאינו בתלמוד והסתנגד לכל הכתוב בו. אולם כל מה שנמצא בו צריך להיות נשמר בתכלית. אחר שכל זה נסדר על הפשט האמתי של התורה, שחיו הקדמונים מכירים יותר ממנו, בתוהם מלמדי הלשון, או הנחו תקון מועיל של רבותינו הקדמונים. הראשון צריך להיות מוצדק על ידי חקירה עמוקה בגרדפים, וחשני על ידי פוליטיקה בריאה. זוהי מחשבת. אולם חיש בכחי להוציאה לפועל? ואם הייתי אני לבדי מציאה, האם לא היית אתה בעצמך הראשון המשתדל לבסלה? והאם לא היית אומר כמו שאמרת זה שלש שנים: „האיש הלזה תואנה הוא מבקש להתגלגל ולתחנפל על פטת האמונה, ובערמה הוא מתחיל בהכחשה קפנה כדי לבא אחר כך אל תגדולות? ואולי אמנם לא היית אומר דבר. אחרי אשר הראוך עתה התוצאות מה שחיה נראה לי לצורך עוד בלירות, ותוא לתלום נגד הניתושים, המהרסים את הרליגיה תחת לאמצה; ואם אולי היו מאמצים אותה בדורות הסכלות. הנה בדור ההשכלה יכולים הם להרסה, אם לא נתקומם לתפיל אותם מקדם. ובכל זאת, האם הייתי יכול לקחת למצא כך הבר ראוי במעבדי? איני מסופק אמנם, אחרי אשר אנכיר למשתדל להביא רפואה שלמה למחלות ישראל; אולם איני מכיר עם זה לכירורג מוכחה במדה מספקת להשתמש באמצעים קשים אבל מרפאים. אולם התכיר אתה אמצעי שאינו קשה כשלי? תה! מה יקר היה בעיני. מה גדולה היתה תאוה להשתמש בו! . . .

והלאה יוסיף לספר לו על דבר עבודותיו הספרותיות בעניני התורה, ההסמוריה, המוסר וספרים-מלים עברי למקרא ולתלמוד ועוד.

בתשובה על וידוי זה הודיעהו ישיר על דבר חבורו. התורה והפילוסופיה ועוד ספר אחר בענין צורך הקמת מדרש לרבנים, שהתחיל אז לעבוד בהם. שדיל משיבה באריכות ומגיד לו, כי אחרי היותו (ישיר) מחקה ככל את ויזל, לא יוכל לבחלי חקתו גם כזה. אולם תכניתו היא מלאה ושלמה יותר מדי ועמו אינו יכול לקבל רוב טובה. עינו של שדיל רואה למרחק, חדרת לעתיד, והוא רואה, כי אם גם יקמו מדרש כזה, הנה עוד קצרה יד הספרות היהודית מלתת חומר ללמודים ובספר התיאולוגיה, וסמו לנפול. המורים לא יוכלו בשום אופן לצאת ידי תובתם: או יעשו הרליגיה לקלסה בעיני התלמידים, או לא יסיקו רצון העם. עד אז היה מסמך רב אחד את השני. הרבנים רובם לא קראו מעולם בעקרים, כחוריי, או שמנה פרקים להרמבים. ואיך אם כן ירחבו המורים ללמד בספרים כאלה במקום. עץ חיים, סדרים, ספר הגלגלים, ומשנת חסידים? ואיך יתנהגו הפרופסור בבואו להורות לתלמיד שחשלים למדיו בפילוסופיה את המדרשים והתלמודים, הניגונם ודרכי ביאורם? כך הוא רואה את הדבר והוא רוחה את מחשבות ישיר לזמן טוב מזה, לזמן שתהיה לישראל תיאולוגיה נכונה, מעובדה ומלומדת, וראתם צריכה להיות להחיש את היום ההוא. הנך משתדל — יאמר לו שדיל — להשלים בין הפילוסופיה והרליגיה: נאה יהיה לך באמת, אם יעלה זה בידך, שם אני האומה.

אולם הוא תשוב, כי אין עוד מקום לשום קומפרומיסיין מרם יבערו את הקוצים, מרם מתחיל הרליגיה על כל ניתושה והבליה ותמרה, כלומר, תשוב לימי קדמותה. או תהיה הפשרה בין הרליגיה והפילוסופיה רק בזאת, כי תשוב הרליגיה למצב היותה קודם ההשחתה. וסוף סוף, מהרת העקרונות והמנהגים היא הנקודה הראשית להשלמת האומה. ומסעם זה היה חפץ להשלים ולשכלל את מחברתו, מאמר הנקודי, שבה הוכיח, כי הנקודות והמעשים נוספו בזמן מאוחר.

הנני עתה באותו מצב — יקרא — שבו היו כריגד, גסינדי וגלילי זה מאתים שנה: הם לא יכלו להפיל בפרחסיא את אריסמו, כי אם פרשו את האמת בענין חמניות והפרדוכסים שנכנסו לתוך למדי חכסיה; ובכל זאת ירו הם את יסודות הפילוסופיה האמתית, שנתקבלה ונתפרסמה מאז שנה אחרי כן. יהיו נא הגדולים האלה לסמל לטו! נציע את האמת בחשאי ומעט מעט; ובחלטנו מחכמי המאה הישנה נבין לטו בו בזמן את ברכות המאה העשרים! אולם צריכים אנו בהשגחה יתרה לבנות יותר מאשר להרוס; נסמך וניסד את בנין המונמינס הקדמון, אשר נרצה להפיל את קירות התפל שהקימו עליו מקרוב! אל תהיה מנכחני הפלת הניחושים יותר כאשר לקים בזה את עקריה האמתים של הרליגיה ולהראות את הדר קדושתה, בהסרה מכל הסגרעות שהביאו אל תוכה איז רבנים בכנות. אולם אל נא נאשים את אלה שהביאו ראשונה את הניחושים בקרבנו; הם אמנם עשו זאת מקנאה חשוכה: הם היו בדורות של רדיפות ולא מצאו אמצעי יותר טוב להחזיק את האומה, שהסבל עניים ולא חבד באמונתה, מאשר להגדיל בעיניה את הדברים השמימיים ולהקטין את הארציים במדה יתרה. —

למרות כל ידיעותיו ושמו המפורסם, קשה היה לשדיל למצא הוראות שעה, עד שראו את כשרונו בלמדו לתלמידו הראשון (אשר יקראהו בכתביו. בני בכורי יאיר) אהרן יוסף רנדינר, בן מורו. שיערו הראשון היה ביום כ"ז מבת תקפ"א (31 דצמבר 1820). ולא למות אחשוב לספר כאן דבר קטן המתאר היטב אופיו של שד"ל. הוא היה מאמין, למרות חסריות חקירותיו במקצעות שונים, כי כל מקרי חיי האדם הם בהשגחה, ולא במקרה, ובספרו באגרתו אל ש. ת. לולי על דבר החלו ללמד לתלמידו רנדינר, יאמר, כי אחרי אשר כל ההתחלות קשות, היה מקדים לחזור מדי יום ביומו בינו לבין עצמו על הפרשה שהיה עתיד לבאר לתלמידו ביום ההוא. ביום השלישי (2 ינואר 1821) היה צריך לתרגם לפניו את הפרשה השניה בישעיה, אשר בסוף העשרים בו נמצאו המלים, לחסר פרות. ואף כי ידע שיש מתרגמים Talpa, היה מסופק בכל זאת בזה, כי לא ידע אם מבעה של זו לחסור בארץ. והיה נבוך מאד לאמר לתלמידו החדש ביום השלישי ללמדיו: מלה זו לא ידעתי תרגומה. והנה קרה לו לבוא ביום ההוא לחנות לקנות אבק, וילים לו בעל החנות את האבק בדרך ספר-מלים לתולדות המבצע, שהיה כולל ערך Talpa והיה כתוב בו, כי מלפיה עשויות לחסור בקרקע. ויהי הדבר לשד"ל למנוח, כי יד ההשגחה בזה!

בין עבודותיו בעת ההיא היתה גם אנתולוגיה עברית, שעלה בדעתו לחבר עם הקדמות אחדות בראשה. אולם עד מהרה עזב את האנתולוגיה וישב לסדר את שיריו ובראשם שם את מאמר, תולדות השיר העברי. גם הוכרח אז לכתוב ספר-חנך לתרגם מאיטלקית לעברית וסינמסים עברי, בשביל רנדינר תלמידו. אחד הידענים השמחיים, הרב אלישבע פדובני מממנובה, פנה אליו אז בענין פרוגרמה להוצאת ספרי חנך עברים. בכבוד ראש ובשמש נסיונותיו המעטים נכנס עמו שד"ל במרים על דבר זה. אולם עד מהרה הכיר את שמחות פדובני, וגם הרשה לעצמו האיש ההוא לשום בתרגומו לסדור כמנהג איטלקי, שהיה מוציא או, את תרגום כל המקומות שתרגם שד"ל כמנהג אשכנז, ואת סיו לא שאל ושמו לא הזכיר. רמאות כזו היתה תמיד שנואה לו לשד"ל, ויסרה להתרחק מן האיש הזה. אלמלא לא תנחשו — יכתוב אל ישיר אחרי שאבד מכתבו אל פדובני — הייתי אוסר, כי זה סימן שאין טוב לי עוד לבוא בדברים עמו.

במאה האחרונה, מזמן המאספים והלאה, נולדה ונתפשטה בקרבנו כת כתבנים ידועים, אשר התאמרו למליצים, לכותבים על מדרת לשון הקדש, בהשתמשם בספוקים ושבירי ספוקים. נגד כתבנים כאלה מחקום אז שד"ל, ובאגרתו אל אלמנצי יאמר: הנני רחוק אותך ואת כל אחיך בני יהודה אתך תלקטו טפה וטפה מקראות שלמים מספרי

הקדש ותשבשו אותם בחסור ויתור וחלוקה אותיות. למען שבץ מכתביכם באבנים היקרות ההנה: איך תשתכנה אבני קדש! — ואחרי בארו לו היטב את כונתו ומחשבתו, יוסיף: זה לי ימים ושנים אשר נפשי עלי תהמה על אבדן הלשון מתוך בני עמנו, ועל הכל בבני אימליה. עד היותם כלם מעתיקי ספרי הקדש, ולא אחד בהם מתרמה לספרי הקדש. — כמדומני שזיה שדיל הראשון המעיר על זאת.

IV

למען הכיר את שדיל והנהגתו בביתו בזמן ההוא, אתרשה להביא סה דברים אחדים מזכרונות תלמידו שחזר (אשר חי עמו בביתו) על אדותיו:

. . . הגיע זמן פת שחרית הראשונה. הוא בעצמו הביא מחדר הכיבול סיר גדול המלא מים חומר גם וצהוב; זה היה אורז צהוב מבושל בשמן-בקר, כי בשמן אז לא היה יכול להשתמש. מחסרון כסף, הוא חתך חתיכה מסט, כאלו היה זה גבינה פרמיסנית. אולם באפי עלה ריח זר מאד, עד כי עקמתי פני. כראותי זאת אמר בדברים פשוטים וחודרים: אם אינו טוב בעיניך, הצדק אתך; אולם לי אין אחרת. התאמצתי ואכלתי. אחר האוכל אמר: בצחרים יהיה האורז טוב מזה. ואמנם הביא ריחה (המכונה brodo garba) מהולל בביצים ולימונים, כי חשב שזוהי יפוט הריח הרע; וגם זה בלעתי בנחת. בחשבי בעת ההיא על דבר הפתגם: כך היא דרכה של תורה.

ככלותו לאכול אחר התפלה פת שחרית, הלך הוא ללמדיו, ואני לקריאת המקרא. כן היה עד תפלת המנחה. אז היה הולך לבית הכנסת נוטר A ששם היה סתפול אביו, לאמר קדש (זה היה בשנת מות אביו), וכן היה עושה כל שנת האבל.

בבקר השכם לבשנו את בגדינו ונמחר ללכת אל בית הכנסת בשביל הקדש. יום יום מלבד יום חשבת, וכאשר שאלתיו פשר חדר, ענה לי: בימות החול מעטים באי בית התפלה, והביאים הם יראי ה' וזקנים; אולם ביום חשבת רבים מבקרי הבית, ובשכונתי יושבים אנשים, אשר בלצטתם ושאלותיהם הספלות יפריעוני ממחשבותי על אדות אבי (דבריו בעצמו).

עתה אדבר על אדות „הפרפרת“, הוא נסיון אחר איים שחיה עלי לעמוד בו. מנהג האב היה, כי במסע יקובו מעל שלחן האוכל צריכים היו לקרא מעט במקרא, וזה היה במקום פירות שאחר הסעודה. האב חזק, חבן והבת היו קוראים בפרשת השבוע ומתרגמים. שדיל שמר את המנהג הזה, ואני הוצרכתי לסבול ספלות ובושה, מבלתי יכלתי להיות כל כך סהיר בקריאה כמו שזהות אחרות הצעירה מתרגמים. סה כד היה השעור הזה מסתי!

אחר סעודת הצהרים פנינו אל למדינו הרגילים, מלבד תוראות שעה שהיו לו למדי בבתיים חשובים, כי היה מהולל בישרו ותמידיותו יותר עוד מאשר בדיעותיו, ובפשיטותו קנה לו לב תלמידיו. מי שהיה חפץ לספר סדר היום של לוצאט, היה יכול להביע זאת בסלה אחת: עבודת. הוא היה קורא חמדי מחלף אנה ואנה בחדרו הקטן, וכן גם אני. היינו נראים כשני שומרי הצבא, לפעמים היו מונחות בפנינו בשעת הקריאה פתותי לחם. פעם בפעם עצרתיו ואבקשתי לפרש לי איזה דבר ולפעמים תודיעני הוא איזה רעיון טוב שמצא בספר שהיה קורא, ועל פי רוב היה מבקש בקריאתו סמך לרעיונותיו הנצחים לתועלת היהדות. כן, למשל, עבד אז בספר „נבוה על הקבלה“, סלאכת קהירה חפשיה וישרה, ויזכר כי ציצרון מביא מאמר אפלסון אשר יוכל להיות סמך לחקירותיו על איתור הנקודות, אולם לא ידע מקום המאמר. מה עשה? קרא את הספרים „די-אופיציסי“, „מסוקולנד“ עד שבא אל המאמר הנדרש ויעתיקו ויסגור את ציצרון לעולם. כן חזר (שנה אחת קודם לכן עם אביו) על כל התלמיד בשביל לדעת אם באמת לא היו עוד בימי התלמידים נקדות ופעמים, ולתוכיח מזה, כי הזוחר, המזכיר נקדות ופעמים, לא יוכל להיות מרשביי. כן קרא ושנה את הסתמטיקה של בוטוט ואבקלירוס וחבורי קופרניקוס וקפלר. ובשביל מה? כדי לדעת אם הקדמונים בין חכמינו, מיסדי הקופרניקו, היו להם באמת הנחות עצמיות. — כן לסר בדרך זה, מבלי להדור ולחצוץ, רק בשביל היהדות אהובתו, את כל הסדעים.

אחר תשעה ירחים להיותי בביתו חלה מאד בדלקת תריאת. הרופא ד"ר גואספלה מצא, ביום השלישי, כי הסחלה כבדה מאד, וישב אצלנו עד השעה האחת עשרה בלילה. בעזבו אותי אמר לי: חכם עליו בעינים סקורות, ואולי ימות הלילה.

אחרי השקוית אותו את סמי הרפואה ישבתי אל מראשותיו והוא, אשר לא ידע את סצבו, אמר לי: סרוע לא חשכב? משכבתי היה עמו יחד במסח פריאולית, שחביא עוד אביו מסדניאל. נמנעתי מזה ורעדתי, כרעידת הערבה מפני רוח, מפני המחשבה לשכב יחד עם חולך' למות, ועם מי! עם סורי ואבי, אבל לא רציתי להרעישו ואמלא את רצוני. אחרי רגעים אחדים הניע ראשו ויאמר: את חשבתן הזאת לא הבנת הישב. נפעמתי, כי לא ידעתי שקדחת הוא וחשבתיה לאות קרבת המות. הוא נדסה וישן. תרדמתי חוסיפה להפחידני ואמרתי כי נחרת המות הוא. כרעתי לפני הספה ואשך שיחי לפני ה' ואבך. . . כעלות השחר בקשני מעט מים וישת ויאמר: טוב לי, הצינתי לישן עוד. עזבתי את החדר ובתך למודי שניתי כפעם בפעם את תפלת השחרית עם הרבה חוספות שחברתי כעין תפלה, תקוה ותודה, תפלות שעליהן אמר מנצוני: רק ה' יבין זאת ויקבל ברחן. אחרי שעה וחצי קראני ויבקשני לכתוב על גליון את אשר יקריא לי. בחרדה שמעתי לקול, כי פחדתי מן נבוכי רעיוני; אולם הוא הקריא לי בשמחה שיר זהב (שחבר בשעה וחצי האלה) בלשון איטלקית, אשר תחלתו לפי זכרוננו הוא: Padre del ciel (אבינו שבשמים). כי אליו ולא לחכמת הרפואה יחס את רפואתו. אם לא אצגת תרגם אחר כך את חשיר הזה לעברית. בצאתי מסצבתי את הרפואה המשיכים לבא. וישאלני: המת הוא? אמרתי לו בפנים שוחקים: עלה אליו ושאלתו. בעלותו מצא על שפת הספה את חשיר ויקראתו, ובשמעו כי התחולל למות חברהו, אמר, אם אמנם לא בקול, אך בדממה: haec mutatio dexterae Excelsi (השני הזה מיד ה'). זה מראה לנו אל נכון שקט-חרוה של חנאן הכביר הזה.

אחרי שנה מת הרב אליעזר לוי, שדיל חלך וגדול, ואחד משלשת פרנסי הקהלה, מיכאל גנבילס, אהוב הספרות, כבדהו מאד; ויקראתו אליו ויבקשהו לכתוב קינה בעברית ואיטלקית ולהכינה ליום ב' חבא (זה היה ביום ו'), והוא קבל עליו. . . כמדומני שקבל בעד חשיר הזה כיה וזמרים, אמנם נכון הדבר כי הסך הזה הוציא למלוי אחת מראותיו מכבר, שהמציאות לו שחתה אין קץ: ספריו הלכו וחתרבו בחיבות ישנות ובארוטות שנתרו לו מחנות אביו, והנה עתה התאוו לארץ ספרים; וכאשר שב באחד הימים משעוריו הביתה וימצא את שני קירות הבית מכוסים בשני ארונות ספרים, היה נראה לי ברוב עליצותו ושמחתו כילד שקבל צעצועיו, אז החל לסדר את ספריו וידרש ממני ללמוד לדעת מקום כל אחד ושמו, למען אוכל להמציאו במהירות כשידרש בעבודתו או בעבודתי.

בשנת 1824 שלח המדפיס הווינאי אנטון שמיד קריאה אל יהודי איטליא לעמוד לימינו בהוצאת ספרים עבריים חדשים וישנים. לקריאה זו התעורר שדיל וישלח אליו את אסיפת שיריו בשם. כנור נעים. הספר הזה היה מקדם לפני הרב הוינציאני אהרן אליהו למיס, ואחרי עשותו בו איזו תקונים קטנים, נתן עליו הסכמתו, הנדפסת בראש הספר. ביום 5 מאי 1824 שלח את ספר שיריו אל המדפיס עם הקדמה גדולה בצרוף אנרה, שבה מהלל את סובו וחמלתו של שמיד על ספרי ישראל, מבקשהו להראות את שיריו לאחד היהודים המלומדים, למען יניד לו דעתו עליהם, ויביע לו חסדו להסתפק במספר האכסמפולרים שיהיה ברצונו לתת לו חלף שברו, וגם יודיעהו, כי עוסק בתבוא אחר במרוזה, אשר ישלחתו אליו כצאת שיריו לאור. הקדמת. כנור נעים' היתה רחבה. בה דבר המחבר על יפי הלשון העברית ותועלתה, יבאר איזו פסוקים קשים במיכה, איוב, תהלים ועוד. אולם לדאבונו השמימה הצנוורה (או הפוליציה הסודית כאשר יכנה הוא) כמעט את רוב המאמר, והוצרך לשוב ולקצר את הקדמתו, והקיצור ההוא נדפס. ההקדמה הגדולה ראתה אור אחרי מות שדיל בבית האוצר' לשכה ג'.

בשיריו המקוריים אשר ב.כנור נעים' הראה את כשרונו וכי פיימן לאומי הוא. אמרתי. לאומי, כי רוב שיריו המוכנים הם הלאומיים, אשר בהם הגרו באמת נעלה ומלא שירה. לעומת זאת לא עלו לו שיריו המתורגמים. פרנץ דליטש הנצרי, אשר הצמיץ

מאד בהבנתו את השירה העברית. חרץ את משפמו על שד"ל בתור פיימן בדברים האלה: — שמואל דוד לצאמו מטריאסמי, פרוסיסר במדרש הסדוכני, הוא השלישי בכנב המשולש במשפחת לצאמו (אחר משה חיים לצאמו ואפרים לצאמו), כלשן מפורסם ופיימן מפור. ספרו. כנור נעים' כולל מקצתו תרגומים חפשים משירי סבירנוס, בואיציוס, פסורקה וכו', ומקצתו — שירים מקוריים. סגנון השירים הראשונים משפסע רק מעט ברוח לאומית, והמתכר משתמש גם בבטויים תלמודיים בתתו להם תמונה עברית. אולם בשירים שנושאייהם מרגש לאומי, כמו קינתו על חרבן ירושלים ובפיוטו על העבודה, הלכות ממסכת יומא, תשוב העברית לצלצל כלשון לאומית, כהר קול מחשבה קדושה . . . תקום לתחייה השירה הלאומית, אשר זה זמן רב לא שמענוה . . . כנור נעים' הוא גזע שביכלתו להפריח תקופה חדשה להשירה העברית, והתקופה הזאת תך שרשיה החזקים בארמתה הפוריה של השאיפה הלאומית הרבה, ותשלח את ענפיה המסוכלים פרי ברוב הדר וביפעה קלסית. (Zur Geschichte d. jüd. Poesie — etc., S. 93—94). ויש להעיר, כי השירים המשובחים והמהוללים בפי דלימש נתחברו בהיות שד"ל בן ארבע עשרה שנה.

אחר. כנור נעים. שלח להמדרים בשביל. בכורי העתים' גם אגרת חקירותיו בנדרפים, וכל זה בעצת מורו רנדינר, למען התודע בנרמניא בדברים יותר ממשים משירים. התקופה ההיא היתה היותר. עסקנית' בחיו. באגרתו אל אלמנצי יאמר: אומר לך שבכל עשרים וארבע שעות היום אינני מבלה אף רבע שעה רחוק מאיזה תלמיד אהוב; וזה יראה בעיניך בלתי מוכן בשום אופן, והנהו בכל זאת אמת. ואמנם אין בזה נזומא. שבע שעות ביום היה שכיר לשעורי תלמידיו, ובבית מצא תמיד את שחל, אשר גם בלילה שכב עמו במטה אחת. ומה גדלה שמחתו על זה האחרון ירחים אחדים אחרי בואו לביתו, בראותו את שקידתו וקדמתו בלמודים. — לא! — יקרא באגרתו אל לולי — לא ערבת את לבבי מעורי לקוות להשיג בוכן קצר את אשר לא השיגו כמה אנשים גדולים במשך שבעים שנות חייהם: תלמיד העובד בלי מנוחה יומם ולילה להרמות אלי, אשר קנה בירחים אחדים את הרוח האמתי של לשוננו הקדושה, עד כי יוכל לכתוב בה בשיר כמו בפרוזה, ואשר התעלה בירחי מספר כלשון רומית, לקרוא בה את הפסיקה וההגיון ולמעוס גם כן בלי עמל את שירי הורציוס. — והלאה יביא לו להונמא שירה שחבר תלמידו זה בעקבות מזמורי תהלים, ומסיף: .ועתה אמור לי, ידידי, אם לשוא אשחית זמני, כתותי ורכושי? הוי! מה מעטים המה האנשים אשר יוכלו להכיר ערך איזה מעשה גדול ויפה. — באגרת זו יספר גם כן שהתחיל להתלמד בלשון יונית.

בשנת 1825 התחיל לעזור את שחבד"ל לעבוד בספר מלים עברי, ויכסחיהו לעזור בכל מה שידרש. אולם לא ספר מלים להבנת הספרות הרבנות היה חסץ להוציא, כי אם ממין אחר לגמרי. חסץ היה להעשיר את הלשון העברית, לעזור למי שיבוא לכתוב עברית, שימצא את כל המרמינים והמלים של הלשון העברית מלוששים ומעובדים עם תרגום רומי וצרפתי מדויק בצד. חסץ היה לסדרו לא על פי האלפביתא, כי אם בסעיפים, במחלקות שונות למושגים שונים. באחת, חסץ היה, להעשיר את הלשון ולפתח את הספרות הלאומית, דבר לאומי שלא תוציאה הספרות העברית עד היום ושחיה שד"ל חרש על אדותיו כל ימי חייו, אלא שלא היה זמנו בידו לעשותו בעצמו, ועל כן היה מעורר על זה רבים אחרים.

בספטמבר 1826 היו נשואי שריל עם העלמה בלהה-בת-שבע, בת מורו רפאל מגרי. השתקפותו באהבת בחירתו הרחיקתה מכל חבוריו וחדושי, אולם בכל זאת לא חדל משטוט על מלאכת רעיו. אם כי היו דבריו אליהם אך לעתים רחוקות, תחת אשר מקדם היה מרבה לכתוב להם מכלי חנות לחשובה. גם לא חדל מקריאה, ואדרבה כפי הגראה מאנרותיו, הרבה אז לקרוא, אבל רק בחברת רעיתו.

חובו העקרי של האיש תחכם — יאמר באגרתו אל שחבריל — למצא לו בבתורתו רעיה, שביכלתה לסלואת, כפי האפשר, את יסיו אורה ונעימות, להרחיקתו מכל חשא ותרחור רע, לתת לו בניס הגונים אשר ירוממוהו וינחמנהו בזקנתו.

— זהו מותר לך — תאמר לי — אבל מאחר שעלתה בגורלך רעיה לפי חפצך, מה תועיל אבדת הוסן בחברותה, אשר יכלת לבלות לתכלית יותר מעולה? זוהי שאלת רוב האנשים, אשר אין ביכלתם לצייר להם אתהב אחרת בין האיש ותאשה מלבד חענונות בשרים, ולא יחס אחר מלבד שעשועים.

אבל התחשוב כי הפילוסוף באהבתו יאהב כיתר האנשים והחיות?

כבר אמר אריסטו כי תיש המשוש חרפה הוא לנו, וזה מאומת מאד; וגם אני הייתי בוש מאד, ומתמרמר אולי מאב, אלו נלכדתי ברשת אהבה עזרת וחיתית נחעה להחלהב מפנים ימים, מנוף יפה, שהיה כולל בקרבו נשמה סכלית, עקשנית, משתררת וחסרת מעם. ובה במדה הנני מתגדל ומחפאר, כי הנני אוהב ואוהבו לנפש אשר אינה מתאכסנה מאמנם בגויה מדומה ומתעה, אבל תכיל בקרבה רגשות חמוסר היותר נעלה, היותר בריא, היותר אנשי והיותר חביב.

צייר לך אם כן שאני אוהב אשה צעירה כאהבתי אותך ועד אחרים מידורי הנאמנים; רק כזאת נבדלה מאמנם, במה שגם כך גם באחרים לא יכלתי מעודי למצא את ההקשבה, קלות האופי, וההשחרלות להפיק רצוני, שאני מוצא תמיד באשה ההיא, היושבת עתה בצדי.

. . . תצריך אתה על כן, קרובי האהוב, להבין, כי שמואל דוד יודיך, האוהב תמיד לספרותנו הקדושה והפילוסופיה הכריאמה, יהיה מוכן תמיד לקבל ולבחון באות נפשו את רעיוניך שתציע לפניו, אבל לא יוכל לעת כזאת להציע לפניך דבר מצדו, אף כי לא יחדל בכל זאת מן הקריאה הרבה, וגם בחברת אשתו האהובה, אשר לא תניאחו מזה, ולהפך, עוד תתענג לקרוא עמו יחדו. —

שיחה קטנה באחד משבעת ימי המשתה הביאה את שריל להתעסק בעניני בקרת על דבר תרגום אונקלוס. ובראש החדש העשירי לחתונתו נולד לו ספר ובן, ושניהם נקבו בשם אורבנר (Philoxenus). על אדות הבן הזה עוד אדבר להלן.

גם במעשה קל הערך, כקריאת שם לבניו, הננו רואים בשריל את ממשלת רוח המקרא בכל עוזה. המקרא חדר לנפשו ויהי לשבעו השני. כנודע יקראו היהודים לבניהם בשמות אבותיהם וקרוביהם; אולם אצל שריל שמות בניו תלויים באיזה מקרה שעשה רדשם בחייו. באגרתו אל הסימנית האיטלקית אבגניה סביה ננמילוסו (24. 12. 49) יאמר:

תחצני לדעת סבת תקרא בני בשם יוסף? כודאי לא היה זה במקרה. תוא שם הנגע הראשון של משפחת לוצאטו בסנדינאל, אולם אין זה הכל. יוסף הוא שם איש ידוע, כהן כנני, רופא הנולד באביניון בשנת 1496 ואשר חי משנת 1500 והלאה באיטליה, בגינובה וסביכותיה; בשנת 1554 הוציא בויניצה כשפת עבר ספר דברי הימים לצרפת ומוריקה (נדפס שנית באמסטרדם 1738), ואחר כך חבר ספר על דברי ימי היהודים עד שנת 1575, שעדיין לא נדפס ולא נתפרסם. אני חודעתי מיבו בקהל, ואחד מבני ווינא בקשני לשלחו אליו בשביל להדפיסו, שלחתי לו את ההעתקה והספתי כה וכה הערות ובאירוים, וכל זה היה בעת תריונה של רעיתי לאה. ואז יעדתי להילוד שם יוסף, אם זכר יהיה.

כן קרא לאחד מבניו, ברוך איוב, על שם ברוך, שנקראו בו זקנו וחתנו, וספר איוב שתרנם בשנת הולדתו. ובנו ישעיה נקרא גם כן על שם מלאכתו בימי עיבורו. (עוד יבוא).

המתמיד.

(המשך¹).

ועיניו פשתי נחלי אש מתלקחנה.
 ונאדם הקדים השמש יצאה.
 הקיצה הארץ השמחה ומאירה.
 מצהלות צפרים הרים גמלאה.
 כל חי יצהיל פנים, כל פה אמר שירה.
 גם בני הישיבה כילדים רחוצים
 בעלותם מרחצם אל חיק אמותיהם.
 בן זבים ומאירים יבאו תלוצים
 בגמרות ארבות אל שלחנותיהם.
 וכלם באחד תורתם יחלו
 ינצרו בחורים בגורי אריות.
 יתחננו ירננו וקמו יתפללו
 ויזמרו לארצי כל קרב וכליות.
 מחוץ על משקופי חלונות הישיבה
 הדרור תעיר קנה, בגיה הרבים
 לסנות תהלת השמש הנדיבה.
 את צדקת פורונה ביושבי סחשבים.
 וכלא האור עין הישיבה הבהה.
 ורפד בזהב את שחור קירותיה.
 ותשאות מבית הישיבה סלאה

בישיבה הרקה רמיה קדושה
 ובלע הנער הקדש ראשונה.
 כי שם במקצע יחבו לו שלשה
 חבריו שרעו לו יום באו הנה:
 גר דלק, צמוד וספר תלמודו.
 ובהם על הרגעים הקלים לנוע
 יסדר אל רעיו והחל למדו —
 ובעמדו — יעמד במסמר קבוע.
 יום תמים, תצי לילה מסקומו לא ימיש.
 שם יאכל לרעבו את פתו השחורה —
 ומי אתה שמיר, מה אתה חלמיש
 לסגי נער עברי העםק בתורה?¹
 — הוי, הוי אמר רבא הוי תנו רבנן... —
 השחר, הנה וריח השדה
 התעוספו בעוף ויטחו דעגן.
 הארץ ומלאה נשפחה, אבדה.
 הארץ ומלאה — פה, פה במקצע
 ושמשות כפדכד לרב פה תנחנה.
 ומלא תעצמות הנער ינוע

¹ ע"י למעלה חוב' מ"ז ע' 268.

עד יגעה נפשך בשועה יגעה —
 ותישן לנצח יבשה וירעבה
 בצמא לא נשבר ובתאנה לא באה
 מבלי שנאקה, מבלי שאהבה
 ושתי העינים שלראות נבראו
 שלראות יכלו הארץ ומלאה
 תדעכנה תחשכנה ומאוסה לא ראו
 ומאוסה לא חסדו — וכלו בשואה...
 ובחיים כבר בטלו בצלם תנוע
 ותתפש בשממית במסלות חדלו...
 ולמה זה נוצרו לשוא ומדוע
 תאבדנה על חנם הנשמות האלו?..

ויש אשר שממה גם רוח הנער
 בעטלה הקלקל וכמו התמרמרה;
 ולעתות בחרף במשל כך וסער,
 שמים — בעשן הארץ געברה; —
 ושממית ירוקה אי מזה תבא
 לתקע אהלה בקירות הפנה
 ומשנה אפלה בפנה בלבבו
 ובכל חדרי נששו רעדה וצנה... —
 אז ידע הנער כי נשפח הנהו
 כי נששו שוממה נשפחת געזבת
 ויחש כי חלש וכלא כההו
 ותשקע בנפשו במעט הלהבת.
 ונשמע קולוהו כאלו הוא עלה
 מנפש עיפה שלמות הלכת
 קול לב הוא המכה בעשב לב חלה
 המלא תחנונים ומרה נשפכת
 ויהי לו תלמודו לקינת תמורדים

ורגנת צפרים מחוץ תפיקה.
 ונחל עדנים ישממו החיים
 יצמו הארץ, היקום ונאפיו —
 ישביע את עיניו — מי בעל עינים!
 יתענג — מי אשר נשמה באפיו!
 אף אחד הנער ממקומו לא ימיש
 מאתרו והלאה החיים האזרה... —
 ומי אתה שסיר, מה אתה חלמיש
 לפני נער עברי החשק בתורה?!

כזה יעמד הנער יום יום על מקומו
 מאז אור הבקר עד ראש האשמורה,
 כי חלק יחלק לידות את יומו —
 האחת לצרכו השלש — לתורה.
 ויבדוד, נזיר חברים, אסיר אל פנתו
 יעמד הנער לבן פנים, קטום מצח —
 ויער בגמרא את מלא כל נשמתו
 ויער — ויסגר בעדה לנצח...
 והו' הוא אמר רבא — ואשר יצוהו
 בקולי קולותם החיים ושאוקם
 אזניה גם שמן מנהו לא לקחו
 ויכתוש ויבאלם לא תשמע לשונם... —
 והו' הוא אמר רבא — ולשונות נפשה
 מרונה הנחר יום יום תשוע
 מחסם ראשית אונה משד ראש ברה —
 תעלים אזניה ותהי בלא שמע... —
 ותהי בלא שמע ותשתם תפלתה
 ותוסף לרצין ראש כל מאויה
 לחנק בחשקה את קטן מאותה
 לעקר ולרמס את אחרון פרחיה... —

וַיִּבְקֶה וַיַּתְעַמֵּם וַיַּחֲנַן קוֹלָהוּ. —
חֲבִיבִים עָלֶיךָ בֶּן יִקְרִי יִסְוִירִים?
הִידַע הָאֵמֶלֶל כִּי אֵמֶלֶל הִנְהוּ?

הָאֵמֶלֶל! — מִדּוּעַ? מִי יוֹכֵל הִזְכֵּחַ
כִּי נִזְעַר הָאָדָם לְמַרְחֵב יָדִים?
וְלִמָּה לֹא יִהְיֶה גַם הַנֶּעֱרָ שְׂמֵחַ
בְּאַמֶּת סָנְתוֹ דִּי מַעֲמַד רַגְלִים?
הַתּוֹרָה הִרְחִיבָהּ הַתּוֹרָה הַמְּאִירָה
מִחֲשָׁבִים וּמַצְרִים מַעֲזֵלִם בְּקוֹשָׁה:
מִבְּטָן הַחֲשׂוֹךְ יָד אֵל הַעֲבִירָה
מֵאֲבוֹת לְבָנִים אֶת אֹרֶה יִרְשָׁה.
בְּמֵאֲרוֹת עַל גִּזְזוֹת — שָׁם יֵשְׁבוּ בְּנֵינוּ
גַּם הֵנוּ בְּגִנְיָה בִּפְתֵר לְמָדִי
וַיַּעֲלוּ מֵאֲרוֹת מֵמֵאֲרוֹת אֱלֹהֵינוּ
וַיִּנְאֲזִינוּ מִגִּזְזוֹת אֱלֹהֵינוּ יָרְדוּ.
כִּי יִסִּים לַתּוֹרָה חַיִּי הַנֶּעֱרָ:
גַּם עֲסָה וּבְנֵינוּ בְּעֵגִי נִשְׁמְרוּ —

וְלִמָּה זֶה יִרְעַ בְּעֵגִי הַנֶּעֱרָ
אִם אֶרֶץ וּמִלְּאָה בַּעֲדוֹ סָנְרוֹ? ...
שְׁנֵי סְדָרִים שְׁלֵמִים עֲרוּבִים וּשְׂמִירִים
עַל שְׂמֵתִי הַנֶּעֱרָ — שְׁנֵי סְדָרִים תְּמִימִים!
וּבִקְנָאָה יִבְמִזּוּ בּוֹ כָּל הַבְּחוּרִים
וּבְלִבָּם יַחֲוִשׁוּ לֹו יָמִים נְעִימִים ...
שְׁנֵי סְדָרִים שְׁלֵמִים! — מִהֲנָעִים גִּזְרָלוּ —
וְאִיךָ לֹא יִשִּׁישׁוּ בְּנֵי מַעֲזֵי יְהוּדִים
אִם כָּבֵד עֵינָיו רֵאוֹת שְׁלֵמַת עֲמָלוֹ —
כִּי מִתְמִיד וְעָלָיו לֹו קָרָא קָרָאוּ ...
רַק צִיץ זָהָב אֶחָד עַל מַצַּח כְּהֻנִּים
עֲמֻנָת פֶּזֶז אַחַת בְּרֵאשֵׁי הַשָּׁרִים
לְמִשְׁוֹרָה לְגִבּוֹר — זֶר אֶחָד שֶׁל דְּפָנִים —
עַל רֹאשׁ גְּעֵרָנוּ יִצְיִצּוּ שְׁנֵי כְתָרִים ...
גַּם מִתְמִיד גַּם עָלָיו — שְׁנֵי לִילִים עֲלִיוֹנִים
בְּסֵלֶם הַתּוֹרָה הַכֶּסֶם הַנִּבְזָה
וּבְכֶסֶשׁ בִּינָם וּבֵין מַעֲלַת הַנְּאֻזִּים —
הַרְבֵּים הַזִּכְרִים לְגִדְלָה כְּמוֹהָ?.

(עוד יבוא.)

נ. ביאליק.

„חכמת ישראל“ בצרפת.

(א. — סוף.)

עד הגנה הבאתי רק את תמצית המאמרים העוסקים בתולדות היהודים ביחוסם לבני הארץ אשר בקרבם ישבו. אך יש במאסף גם חומר לתולדות ישראל בבית, תולדות ספרותו ותולדות מלחמת הרוח הסנימית.

ערך מיוחד יש בלי ספק למאמר: „לקורות מלחמות עזריה מן האדומים“. לפי דברי מחבר המאמר, הח' דוד קויסמאן, חסר פרק אחד בתולדות עזריה אשר נכתבו עד היום; והוא: איך קבלו בני דורו של עזריה באיטליה את ספרו „מאור עינים“, אשר, כנודע, היה הנסיון הראשון של בקרת היסטורית אצל היהודים. הכתבים הנוגעים למלחמות עזריה נרשמים בעת אחד אחד. אם כי עוד לא נרשמו כל הכתבים, בכל זאת כבר נוטל לו הח' רשות להוכיח כי אש המלחמה נגד עזריה יצאה לא ממנובא — מקום שם ישב המחבר בעת הדפסת ספרו — כי אם מערים אחרות באיטליה. וביחוד מוויניציא.

ר' משה פרוינצילי אשר הדפיס בקרת על ספרו של עזריה ואשר נחשב כמתנגדו הראשון, היה, להפך, ידידו ומשגבו. עזריה חפץ לדעת את הרושם אשר יעשה ספרו על חכמי מנובא, ועיב קרא לפני ידידו משה פרוינצילי חלקים אחרים מספרו. וידידו זה עשה לו הערות על מה שקרא לפניו. עזריה בקש לדעת גם מה שיחשוב על ספרו רב אחר במנובא, הוא ר' יהודה מושקמו. הערות הרב הזה נמצאו בדברי ר' משה פרוינצילי.

ברית הידידות אשר כרת עזריה עם רבני מנובא היתה לו לתועלת; הם לא יצאו נגדו בהמה שמוכה.

חיש מהר נתפשטה השמועה, כי כופר עזריה באמונת חרש העולם וכי הוא מטיח דברים כלפי המסורה.

אש ההתנגדות יצאה מוויניציא. בקהלה הזאת היה אז ראש הרבנים ר' שמואל יהודה בן מאיר קאצינלנבויגן. עזריה התעצב מאד בהודע לו כי יאשימוהו באפיקורסות. הוא חשב כי עשה דבר גדול בישראל — ואחיו שמוהו לבוגד בעמו! להחרימו אמנם לא יכלו. ומה עשו? — נזרו על כל החפץ לקרוא את ספרו, שעליו לקחת רשות על זה מן הרבנים. באופן זה הצטוו לשים מכשול על דרך הספר, לכל יוסף בקהל.

בר' בניסן 1574 הוחלט הדבר ויהי לחק לכל קהלות איטליה, כי גם יתר הקהלות נתנו הסכמתן על ההחלטה הזאת אשר יצאה מרבני וויניציא. גזירת רבני וויניציא נדפסה על גליון מיוחד, והגליון נשלח לכל קהלות איטליה. הח' דוד קויסמאן הדפיס בעת בפעם הראשונה את המגלה הזאת והיא באמת נכבדה מאד לקורות המלחמות אשר התלקחו בגלל הספר „מאור עינים“. מרוב יקרת הענין הגני להביא פה את הדברים הקצרים האלה:

יחי מורא שמים עליכם.

בהשמע דבר הספר שהכיר והדפיס מחדש ר' עזריה מן האדומים, וזה שמו אשר יקראו: "מאור עינים", וחלקיו: "קול מלחיס", "הדרת זקנים", "אמרי בינה". והיו קצת פרקים מתחלק השלישי הזה מכוני ימי עולם, והנה עלו כל דרושים חרישים לא שיעזם אבותינו הקדושים חלקם בחיים, הסכימו גאוני עולם שבכל עיר ועיר מקהלות הקדש הקרובות אשר באיפוליא הבאים על החותמות שלא יוכל מי שיתיה מכלל קהל עדה עדה מהם ובתי החצרים, וכל זולתם החרדים על דבריהם, להחזיק ברשותו החבור הנז'. לא כלו ולא קצתו ולא לחנות בו כי [אם] אחרי שכל יחיד ויחיד מהם ישיג רשות בכתב החום מחכמי עירו, בחומר עובר על דברי חכמים ולשמועם ינעם ועליהם תבא ברכת טוב.

ועל החתום רבני וויניציא, פיסארו, קרימונא, פדובא, רומא, סיינא. מלכר האסור הזה נלחמו הרבנים נגד הספר גם בדרשותיהם. מסכתא אחד, אשר נדפס ניכ קצת בפעם הראשונה, יודע לנו, כי עוד בשנת 1619 צריך היה לקבל רשות מן הרבנים לשמור את הספר בבית הספרים.

ישנם מכתבים המעידים גם כן, כי היו רבנים אשר עמדו לימין עזריה.

ר' אברהם דנן יושב באנדרינופול. גם לפי שמו נוכל לשער כי הוא מן היהודים הספרדים. ענין מאמרו נייר לנו זאת עוד יותר. בילדותו שמע את אמו משוררת לו שירים בשפת הוירנון הספרדי. בימים ההם לא חקר לדעת את מהות השירים ומצאם; הם היו כקסם על שפתי אמו למשוך את לבבו אחריהם. עתה הגה הוא וזכר את השירים האלה ונפשו עוד תערגו אליהם. אולם, עתה הוא חפץ לחקדם, לנתחם, לדעת מאין באו, כי הן לא שירים עברים המה, כי אם שירי ספרד, שירי אהבה וענבים, אשר הביאו אתם היהודים מספרד אחרי הנרשם מן הארץ.

מחשבת דנן, לקבץ את כל השירים הספרדים אשר ישירו היהודים יושבי תונרמא מצאצאי יוצאי ספרד, טובה בלי ספק. השירים האלה יתנו לנו מצד ידוע מושג מסהות חיי אחינו הספרדים בימים מקדם.

האיש אשר היה בארצות המזרח ויתבונן אל חיי אחינו הספרדים שמה, אם רק בעל מחשבות הוא ברכ או במעט, בדאי אי אפשר לו לבלתי שוות במחשבתו את חיי אחינו האלה לעמת חיי אחינו האשכנזים-הפולנים.

היהודים יקבלו בארצות מנוריהם את שפת הארץ ומנהגיה, ועוד ימים רבים אחרי עוזם את הארץ ישמרו אתם את השפה והמנהגים הזרים. מה שונים המה אחינו הספרדים מאחינו האשכנזים-הפולנים בכל תהלכותיהם. מנהגי חייהם בביתם נושאים עליהם חותם תכנית מיוחדת. לנו יראו המנהגים האלה כורים. כסוכן, גם מנהגינו אנו זרים בעיני אחינו הספרדים, כי גם אנחנו הבאנו אתנו מארצות מגורותינו את מנהגי חיי יושביהן. הקונטרסט גדול מאד; ספרד ופולניא תראינה לפנינו. והבדל החיים יתגלה גם בספרות. מאד מאד טוב היה להציג מחזה מול מחזה את השירים הספרדים אשר הדפיס קצת הח' אברהם דנן ואת השירים הוירנוניים שלנו.

ה' דנן קבץ את השירים מפי המשוררות. הוא מודה כי ערכם השירי לא רב כלל. ובאמת, קשה היה לקוות, שימצאו פניני שירה אמיתית בין השירים ההמוניים האלה. היהודים בארצות מגורותיהם, בנלות, יכולים רק לחקות את מעשי העמים אשר בקרבם הם וישיבים. השירים אשר לפנינו הם או ספרדים, או חקיי מעשי הספרדים. הראשונים נשחתו ונשתבשו בפה היהודים, והאחרונים, כחקיי, אי אפשר שיהיה להם ערך שירי.

לפי הערת ה' דנקן, הראו השירים האלה פעולה עצומה על המשוררים העברים מתקופת הירידה, לאמר: על הפייסנים. ועד היכן הניעה הפעולה הזאת — נראה מדברי ר' מנחם לונגו אשר יביאם דנקן:

פה שראוי למאמ — יאמר לונגו — הוא קצת שירים שמתחילים במלות דומות ללשון העזי, כאותן שחברו שיר: מואירומי מי אלמא אי מואירומי (ספרדית: muero-me mi-alma, oy muero-mi) ואמר: מרומי על מה עם רם הומה (בפיומים). והוא לא ידע כי שיר זה פגול הוא. . . .

מן המאמרים בתולדות ישראל וספרותו בימי קדם נכבד ביותר הוא המחקר על אדות המקורים אשר מהם שאב יוסף פלוזיס את קדמוניותו.

החקירות החדשות הראו לדעת, כי יוסף פלוזיס, בחבור ספרו, לא הראה נמיה יתירה לברור ולדיוק; גם היה שטחי מאד. ועל כן צריך תמיד לבחן ולברק היטב את ידיעותיו. אם מתאימות הן אל האמת או לא. החוקרים החדשים הוכיחו לדעת, כי את ספר השנים עשר והשלושה עשר מקדמוניותיו כתב יוסף על פי ספר החשמונאים; ומלבד זה השתמש עוד בספר אחר שמתברר היה אינדיהודי. מן הספר האחרון הזה לקח יוסף הרבה דברים שלמים ובקשר יפה מאד חברים אל הידיעות אשר מצא בספרי היהודים. בלך ונטברים שערו, כי שאב יוסף את ידיעותיו בנוגע לסוריא מן הסופר היוני פוליביוס, אשר נחשב כאחד המומחים במקצוע זה. חוקר אחר חפץ להוכיח, כי לא שאב יוסף ידיעות הסופר היוני הזה ממקור ראשון, כי אם מצאן בספרים עברים בשנים ומעורבות באגדות שונות.

מחבר המאמר אשר לפנינו חפץ גם הוא לחקור לדעת את המקורים אשר מהם שאב יוסף, למרכז מחקרו יקח לו המחבר את הסופר בנוגע למצור ירושלים וחלול המקדש עיי אנטיוכוס, יען כי לסופר הזה יש נוסחאות שונות.

אחרי אשר יחקור המחבר בפרטות אחרי כל המקרים המסופרים במקורות שונים על אדות חלול המקדש עיי אנטיוכוס אפיפנוס, יבוא לכלל דעה, כי בספרו שכתב ראשונה: מלחמות היהודים — לא השתמש יוסף לא בחשמונאים א' ולא בחשמונאים ב', כי אם לקח לו לעינים מקורים יונים שונים המאחרים לפוליביוס; בעוד אשר בקדמוניות העתיק במעט מלה במלה את דברי החשמונאים א'. ומאשר כי היריעות אשר בחשמונאים א' היו פעמים רבות סותרות את המקורים היונים, התאמץ יוסף לשנותן ולהתאימן עם אלו. בעל המחקר על אדות, שמנה עשרה הברכות ותהלות שלמה שם לו למטרה למצוא זמן חבור הברכות ולהכיר את הרוח אשר הולידן.

מצא-ידבר המאמר הזה הוא: כי יותר ממאה שנה לפני חרבן הבית היו הדעות והמציאות הגמציאות בשמנה עשרה הברכות דעות הפרשים באי ומשיניהם. הברכות האלה יכלו איטא להמצא בצורתן הגוכחת עוד זמן רב לפני חרבן הבית, בימי החשמונאים האחרונים.

לא נביא בזה בפרטות את דברי המלחמה בשלום אשר התפרצה בין שני תלמידי חכמים על אדות, חגוכה, ואשר רק הר קולה נשמע עוד בחוכרות אשר לשנת 1896. הרב ישראל לוי חפץ להוכיח, כי כל הנזכר בתלמוד עיד צרות הגשים בימי ממשלת הרומים צריך להחשב רק כאגדה בעלמא. אך החכם קרים מוכיח כי הדברים אינם רק דברי אגדה, כי אם יש בהם גם ספורים נכונים ואמתים, אחרי אשר יש להם זכר בהלכה.

ובהלכה אין מקום לאגדות בדיוות. הח' קרוים ישען גם על הפרק הששי שבמגלת תענית שהוא בוראי, לדעתו, ספור היסטורי ולא אגדה.

הח' בנק חוקר לדעת את פירוש המלות רינלא, רינלי, שבתא דרינלא, אשר תזכרנה בייחוד בשלשה מקומות בתלמוד (ברכות ל' ע"א, ס' ע"א ויבמות קכ"א ע"ב). אחד הנאונים פירש כי רינלא הוא שם ליום שבו מת אחד הגדולים, שבו מתקבצים תלמידי חכמים עם שאר העם על קבר הגדול המת. רש"י ורבינו נרשום לא יסכימו לדעת הגאון. ה' בנק ניכ לא יסכים, וברוב בקיאות יראה את המעשים מדוע לא ישר בעיניו הפירוש הזה. רבינו נרשום יאמר, כי בשם שבתא דרינלא קרא לשבתות שלמני שלש רגלים. רש"י לא ישמע דבר ברור, כי אם לפעמים יפרש כך ולפעמים אחרת. לפי דעת הח' בנק רינלא הוא פשוט יום הרגל. בימי החג היה המנהג בימים ההם ללכת לבקר את נשיא העם בביתו. שבתא דרינלא הוא השבת שבשמונת ימי החג. מאשר כי בחול המועד יכול העם לעבוד עבודתו, היה נאסף אל בית הנשיא בשבת, ביום המנוחה. המנהג הזה, לפי דעת המחבר, הונהג באמצע המאה השנייה, בימי ר' שמעון בן גמליאל. מלבד זה היה גם רינלי דריש גלותא אשר הראה פעולה עצומה על תכור התלמוד. כי באספות האלה היו תלמידי חכמים מנחים זה את זה בהלכה.

הח' באכער נתן לנו מחקר על אדות רומא בתלמוד וסדרש.

בתלמוד נמצא: אמר עולא: איטליא של יון זה הוא כך גדול שברומי. חז"ל קראו איפוא לרומא: איטליא של יון, וזה מסני שהאמינו, כי איטליא היא. כתלים, ומצאה איפוא מיון. אבל החכם באכער חסך להוכיח, כי כותב המאמר הזה כון להראות גם על זאת, כי כל השכלת רומא מיון מצאה.

המחבר אסף עוד מאמרים מן התלמוד המתארים את רומא:

- (א) עיר גדולה של רומא נמצא: והוא שלש מאות פרסא על שלש מאות פרסה.
- (ב) שוקיה: ויש בה שלש מאות וששים וחמשה שוקים כמנין ימות החמה וקמן שבכלן של מוכרי עופות והוא שלשה עשר מיל על שלשה עשר מיל.
- (ג) סעודות מלך רומא: והמלך מועד בכל יום באחד מהם (מן החדרים).
- (ד) חלוקת הדגן ליושבי רומא: והדר בה אעפ"י שלא נולד שם והגולד שם אעפ"י שלא דר בה נוטל פרס מאת המלך¹).

(ה) המרחצאות שברומא: ושלשה אלפים בי בני יש בה וכל אחד ואחד חמש מאות חלונות יש בו שמעלין עשן חוץ לתומה.

- (ו) מצבה הניאונרפי של רומא: צדו אחד ים וצדו אחד הרים וגבעות.
 - (ז) תומות רומא: צדו אחד תומה של ברזל וצדו אחד תולסת ומצולה.
- ביתור מלאים רוח עצב דברי חז"ל ע"ד קול המונה של רומי. בימי דומיצינוס, בשנת 95, בא הנשיא ר' גמליאל השני עם גדולי החכמים לרומא. שמעו קול המונה ... בריחוק קרב מילי, וזכרו דומית המות אשר בירושלים ההרבה ...

א. לורוויסול.

¹ חלוקת הדגן ברומא נודעה. פילון יספר כי היהודים לקחו חלק בקבלת הפרס² הזה. ועוד יתרה עשו להם: כאשר היתה החלוקה ביום השבת נדחתה למען היהודים ליום א'.

מארץ ישראל*.

ד. הישוב בשנת תרנ"ז.

בשנה שעברה התקדם הישוב מצדדים שונים רכי הערך. מלבד שלש המושבות החדשות שנוסדו במשך השנה, שתי ביהודה (באר מוביה-קסמינה — והרתוף) ואחת בגליל (מפולה), על יסודות יותר חזקים ונכונים מאלה שעליהם נוסדו המושבות הראשונות. — הגה גם באיזו מן המושבות הקודמות החל להראות בשנה הזאת שנוי עיקרי, רב ונכבד מאד, ובאיזו מהן נראתה גם פעולתו של כח חדש, אשר ממנו תקה להן לעמוד בפעם אחת על בסיס נכון וקים, באופן שיושביהן יחיו מפרי אדמתם ולא יצמרכו עוד לתמיכות שונות, תדירות ומניעות, המוקות מאד למהלך הישוב ולהתפתחותו בחצר וברוח גם יחד. על דבר פעולת הכח הזה עוד נשוב נדבר בהמשך דברינו, בהגיענו אל המושבות ההן, ועתה נשים לב אל המושבות החדשות.

באר מוביה^(*), היא קסמינה, היתה אמנם גם לפני נחלת הנריכ, גם באר, בתים ורפת היו בה, אך ככז לא היתה מושבה, כי לא הגחילוה לאכרים ולא נושבה עד השנה האחרונה. סקיד אמנם ישב בה, אך את האדמה עברו הערביים השכנים ויושבי הכפרים מסביב. היו בה גם פועלים עברים אחרים, אבל רק שכירי יום. שמנה שנים היתה הנחלה השמנה הזאת שוממה וריקה, באשמת אחד הסקידים שהיה בזמן ההוא במושבות יהודה, עד כי באו תדצ ויקנוה ויושיבו בה משפחות פועלים, בתנאים אחרים הרחוקים הרבה מאד מאותם שהציע הסקיד הנוכח לפני בני בסרביה שבאו להתישב בקסמינה לפני תשע שנים. תוכבי ציון החליטו ליסד מושבה על יסוד עבודת אדמה פשוטה, שתהיה לה צורת כפר אמתי בחיצוניותו ובפנימיותו, שגם מראהו יהיה ככפר פשוט וגם יושביו יהיו אכרים פשוטים, העובדים בידיהם את אדמתם וחיים מפריה, ולא יהיו מצד אחד תלויים, כבעלי הכרמים, ביקבים ובשוקים וממילא גם בפקידות, ומצד השני לא יהיו צריכים, כמו אלו, לקנות מאותים כל צרכי אוכל נפש, מכר לחם ועד ביצת תרנגולת, סירק ועד חלב. והפסג כלל הצליח בידם, והגנו רואים עתה מושבה שנוסדה על יסודות האלה. הנריכ התרצה לסבור להם נחלת קסמינה בתנאים נוחים וקלים, ויקנוה מידו וייסדו מושבה, ויבחרו שבע עשרה משפחות פועלים ויושיבין בבאר מוביה. מספר נפשות יז המשפחות האלה עלה למאה ושבע, וביניהן יותר מחמשים איש פועלים שיכולים לעבוד בשדה.

^(*) עי' השלח כרך א' ובי.

⁽¹⁾ עי' השלח כרך א' ע' 489, ומפני שפרטי עניני המושבות החדשות אינם ידועים לרוב הקוראים לכן הארכתי בהם מעט.

ויחלקו להם את האדמה בסדר כזה: לארבע המשפחות שבכל אחת רק פועל אחד נתנו 190 דונם אדמה למשפחה, לאחת שיש בה שני פועלים נתנו 220 דונם, לשלש המשפחות בעלות ארבעה וחמשה פועלים נתנו 310 דונם לכל אחת, ולחשע המשפחות של שלשה פועלים נתנו 250 דונם לכל אחת. ובמספר הדונמים הנתונים לכל אכר נחשבו גם עשרה דונמים לנמיעות שונות ועשרה לנג'ירק. בבאר טוביה היו בעת הקניה עשרים ושלשה בתי עץ קמנים ואחד יותר גדול ובו ארבעה חדרים — הוא בית הפקידות. אורך כל בית שבעה מטר, רחבו חמשה ונבהו שנים מטר וחמשיית המטר, והוא נחלק לשני חדרים שוים של חמשה על שלשה וחצי. הנוות היו מצופים רעפים, אך תקרות עץ לא היו תחתם, גם יסודות אבנים לא היו לבתים האלה, וקרשים רבים נרקבו בקירות, ורעפים רבים חסרו בנגות, כי רבתה מאד העוובה בבתים בשמנת שני שממנתם, ולא היו ראויים לישיבת קבע. בקיץ נבר מאד החם בהם, כי הרעפים התחממו מקרני השמש הלוהטת והעבירו את החם ישר אל תוך הבית, ובחורף נבר בהם הקר, והרחו והנשם והלחות חדרו יחד אל תוך הבית, ולכן, בבוא האכרים החדשים אל קסמינה בחדש תשרי, קרוב לימי הגשמים, שמו לב אל בתי משבם, וזהי ראשית עבודתם לחקן מעט את הבתים הנעובים, שיוכלו לשבת בהם בימי החורף הממשמשים ובאים. ומעט חריצ הוסיפו לחמשה עשר בתים חדר אחד לכל בית, חמשה על חמשה מטר בנה שלשה מטר, על יסודות אבנים, ואת הקירות עשו קרשים ויטחו אותם טיח של ששה סנטימטר בעוביו. שלשה עשר מהבתים האלה נתנו לשלשה עשר אכרים בני משפחות גדולות, ואחד מהם לבית הנסמט ולביהם ואחד למורת. בארבעה בתים בעלי שני חדרים יושבים אכרים, באחד חנות קמנה, באחד יושב השוחט, באחד בית המרקחת ובאחד יושבים פועלים עברים שעובדים במושב. לבד הבתים היו בקסמינה מקדש: רפת-אבנים אחד גדול, ארבעים מטר ארכו ועשרה מטר רחבו, ונחלק בקירות אבנים לחמשה חלקים, ושני רפתי עץ. ואחרי כן הוסיפו ממעט חריצ עוד שני רפתי עץ גדולים. וריבים מן האכרים בנו בידיהם, מאבנים קמנות וחמר ולבני-טיט, גם רפתים קמנים לבהמתם ולולים לתרגולים. אולם כל אלה הבנינים נעשו כלאחר יד, לזריז עראי, ולא יחזיקו מעמד זמן רב. לכל אכר נתנו שני סוסים ועגלה וכלי מחרשה, לעשרה אכרים נתנו גם שני שורים לכל אחד, ולשלש משפחות בעלות פועלים רבים נתנו שני סוסים וארבעה שורים לכל אחת. גם נתנו לכל אכר משתים עד ארבע פרות, ובמשך השנה נתרבה עוד מספר הבהמות במושבה, ויניע עד למאתים. לכל אכר יש גם תרגולים ויונים, הכל כמו בכפר אמתי של אכרים אמתיים.

יבול השנה שעברה אמנם לא הצמין במדכו ולא יכול לשמח כלל את הלב. אולם, אם נתבונן אל הסבות השונות אשר נרמו זאת, לא יפול לבנו, ונהפך הוא, עוד תחוק דעתנו, כי יש יושב יכולת לחיות בארץ ישראל בעבודת אדמה פשוטה. כמו בכל דבר חדש, קרה גם בקסמינה מקרים שונים אשר עצרו את מהלך העבודה בשנה הראשונה. הנגן אשר הסקד למנהל המושב אחר לבוא לארץ ישראל, ועל כן אחרו גם בקנות הסוסים והשורים וכלי העבודה, כי הדבר הזה נמסר בידו, גם רוכב הבהמות שקנו לעבודה לא היו למדדים להרישה, והאכרים בעצמם, שהיו רוכבם לפני זה פועלים בכרמים, לא ידעו היטב להרוש במחרשה אירופית, ויהיו מרודים לא מעט גם בתקון בתיהם. גם האדמה לא נחלקה כלה בין האכרים עד זמן הוריעה, ולכן לא הצליחו להרוש ולורע תיכף אחרי היורה את כל האדמה שנועדה לתבואת החורף, ואחרי כן הפריעו אותם הגשמים, שהיו

מרחבים מאד בשנה זו ובאו קדם זמנם. ונוסף על כל זאת קרה בעצם ימי העבודה העיקרית, בעת הוריעה, המקרה הרע הידוע: תגרה נפלה בין האכרים יושבי קסמינה ובין הפלחים יושבי אחד הכפרים הקרובים, על דבר חלקת אדמה, ויעלו הפלחים על באר טוביה להצתיק בחזקה את הגבול, והיהודים לא נתנום לעשות כזאת, ותפרץ מריבה ויכו איש את אחיו, ואחרי המהומה נמצא ערכי אחד מת. והמקרה הזה עכב הרכה את העבודה, כי נקראו האכרים למשפט פעמים אחדות וקומסיות של חוקרים ודורשים ופקידים שונים הרבו לבוא שמה, אחרי אשר מצאו להם מקום בזה לבקש פדיון נפש, ומסים רבים נלקחו מן העבודה לשלחם הנה והנה, גם הפקיד היה מוכרח לעזב את מקומו באמצע העבודה, כי הממשלה האשימה אותו בנפש ההרג. ואחר כל זאת נתנו החמים מעט פחות מחמשה שערים, מה שנחשב סה כבינוני באדמה לא מוזבלה זה מאות שנה, אשר הערביאים הוציאו כל כחה ולחה זמן רב, בדרך עבודה שלא נשתנה מששת ימי בראשית. ובאיזו מחלקי האדמה, שבעליהן הספיקו לזבלם, נתנו החמים עד עשרה שערים. כל האכרים יחד זרעו כשבע מאות כלי חמים על שמה של אלפים דונם. שעורים לא זרעו כלל, כי האדמה שנשארה להם לתבואות החרף לא היתה ראויה לשעורים. תורמוס זרעו כמאתים וחמשים דונם ונתנו שער בינוני. זרעו גם שומשמן הרבה, אך לא הצליחו, מפני הגשמים המרובים והתבוסים (אדמת שומשמן צריך לחרש היטב שלש או ארבע פעמים). מלבד זאת לא ירעו לא האכרים ולא מנהלם את מיב האדמה ותבונתה ומתי זמנה למזרע, וישימו לב אך אל כמות עבודת התרישה ולא אל איכותה. כל אחד מן האכרים עשה לו גם נדירות, אך כלם כמעט לא הצליחו בשנה הזאת, כי לנן ירק טובה אך אדמה מוזבלה היטב, ולא כלם הספיקו לזבל את נגיהם ולחרשם פעמים ושלש. האכרים זרעו גם תפוחי אדמה וגם בואת לא הצליחו רובם מפני חסר ידיעתם של האכרים ושל מנהלם במיב האדמה. רבים זרעו לפני הגשמים ואחרים אחרו שלא בכונה וזרעו אחרי הגשמים הגדולים. והנה אלה שמיהרו לזרוע נרקב הזרע בשדה מרחב המים, כי האדמה שמנה מאד והחמר הרב אשר בה לא נתן למים לעבור ולחדור אל תוך האדמה, ויעמדו מלמעלה; ואך אלה המעטים שעזי סבה מקרית אחרו לזרוע — הם הצליחו. במשתלה אשר במרשבה הכינו כחמשת אלפים עצי דית, כששת אלפים עצי תות, כאלפים עצי פרי שונים, וגם שתילי נפנים ממינים שונים נמצאים בה, וכל אלה יחלקו אחרי כן לאכרים. למען יסע כל אחד בחלק אדמתו שנתנו לו לנטיעות, אך בכלל לא הצליחה המשתלה בשנה הזאת, ולא באשמת האדמה.

לפי תבואת השנה הזאת נוכל לחלק את האכרים לשלושה מצבים: רע, בינוני וטוב. האכרים ממין הראשון אספו זרע לשנה הבאה וחמים רק ללחם ביתם בלבד. האכרים ממין השני אספו זרע וכמעט גם כדי מחיתם וכל צרכיהם לכל השנה הבאה, ויחסר להם אך מספא לבהמה. ולהאכרים ממין השלישי היה גם מעט מספא לבהמתם. לכל אחד מהאחרונים היה משלש מאות עד שלש מאות וחמשים כלי חמים, לכל אחד מהבינוניים היה בערך מאתים כלי ולכל אחד מהראשונים היה בערך מאה ועשרים וחמשה כלי חמים, לבד שומשם ועוד מיני זרעונים.

מחיר היבול בשנה שעברה עלה ליותר מאחד ועשרים אלף פרנק, בזה חמים במחיר שלשה עשר אלף פרנק בערך, שומשמן בשלשת אלפים פרנק, תבן כאלפים וחמש מאות, דורה ותורמוס קרוב לשלשת אלפים פרי. ובכל זאת לא די הסכום הזה למצותם לשנה הבאה, כי מזה צריך לנכות הזרע לשנה הבאה, וגם היו כמעט כלם

בעלי-דוב פותח או יותר. כי התמיכה החדשית שנתנה להם בשנה הראשונה היתה קטנה מאד, והאכרים הוכרחו להוציא גם על דברים שונים הנצרכים לבעלי בתים חדשים. ונוסף על זה עליהם לקנות שעורים למוסיהם, כי לא זרעו בשנה העברה שעורים כלל, וגם בשנה הזאת לא זרעו הרבה שעורים באדמת באר מוכיה, מפני שהיא שמנה מאד ומכסת החמר שבה עולה הרבה על מכסת הסיד, ועד שלא יוכלו היטב ולא יעבדוה פעמים אחדות עבודה הנונה, לא תצלה לשעורים. אולם אכרים אחדים חכרו אדמה מהערביאים, בכפר קרוב אחד, לזרוע שם שעורים. זאת היא הפעם הראשונה שאנר יהודי חוכר מערבי אדמה לזריעה. עד כה היינו רגילים לראות את ההיפך: במשבות יהודים חכרו ערביאים אדמה וזרעוה כתבואות או באבמיהים.

בכל אופן, זאת בודאי הראה לנו כבר הכפר באר מוכיה בשנתו הראשונה, כי גם היהודים יכולים, אם אך יחפצו הם ותומכיהם ומנהליהם גם יחד, לעבוד הרבה בידיהם ממש, לעשות בעצמם את כל מיני העבודות השונות גם אם לא הורגלו מקדם לכלן. ואם במשבות אחרות יספרו לנו, כי יש עבודות שאין כדאי ליהודי לעשותן וגם איננו יכול לעשותן, — בלי ספק יש סבות אחרות לזה. — עתה עוד חסר לכל אכר רפת אבנים, למען יהיה לו מקום להכין ובל לשדרו. האדמה דורשת זבל, וכל המרבה בזה הרי הוא מושב את אדמתו ומטיבה, ואם יהיו להם רפתים, יוכלו להרבות את מספר בהמתם, והעשתרות, מלבד שהן מעשרות את בעליהן בולדיהן, יתנו את הובל הדרוש. — על יד הרפתים נתונים להם גם אסמים לתבואתם, למען לא תרכב במשך השנה ולא תבוא בה הכנה. — לצרכי צבור יחסר להם עוד מרחץ, בִּרְכָה, בית כנסת¹ ובנין לביהים. עד ביהים בעצמו לא אדבר פה, כי עוד אדבר על מצב בהים במשבות בכלל. מצב הבריאות בבאר מוכיה בכלל טוב מאד.

הרתנות. את הנחלה הזאת, כמו שכבר ידעו הקוראים², קנו מידי חברת המיסיון האנגלית אחינו יושבי בולגריה אשר התאחדו לחברה אחת לעלות להתישב בארץ ישראל ולעבוד אדמתה. חמשים חברים להם, וכל אחד משלם סכום ידוע בשנה, ואת האדמה יעבדו תשעה מן החברים, שנשלחו עם בני משפחתם הנה לעבוד על חשבון הכללי תחת סקודת מנהל, שגם הוא אחד מחבריהם. תשעת האכרים הנמצאים עובדים בשותפות ומקבלים שכר עבודתם מהקופה הכללית, כל אכר שש מאות פרינק בשנה, והם יושבים בבתים האחרים שמצאו בנחלה הזאת, וסרי האדמה יבוא אל אותה הקופה הכללית, וכן יעבדו חמש או שש שנים, עד אשר יכינו נסיעות לכל החברים, אלה האכרים הנמצאים הם כלם אנשים בריאים וחזקים, פשוטים, תמימים, אוהבי עבודה ונחתים לבריות.

השנה הראשונה כבר עברה על המושבה הזאת, והיא, לפי דברי מנהלה, עודנה תלויה על בלי מה³. כי הסלחים מכפר אחד קרוב, שעברו עד בוא היהודים את אדמת הרתנות, הלשינו לפני הפחה על היהודים החדשים, ותגזור הממשלה גירוש על יושבי הרתנות, אשר גם שמרי מקנה אין להם על אדמתם (כי מחסרין כסף קטנה לשלם מחירה לשעורים במשך שנים אחדות). הנזרה לא יצאה אסנם לפעולה, אבל הפריעה הרבה את העבודה ולא יכלו לעשות שם בשנה העברה כמעט כל דבר ממש, ויעשו אך איזו נסיונות קטנים וזרעו חמה, שעורה, דורה, פול, שושמין, עדשים, אבמיהים ומיני ירקות

¹ כנשטע, עתיד אחד מראשי חרצ לבנות בקרוב בית כנסת במושב הזה על חשבון.

² עי' „השלח“ שם.

שונים, ויזכרו כי האדמה ראיה לכל אלה ותענה את בעליה את כל אשר ידרשו ממנה, כדברי מנהל המושב. ודק אחרי אשר הונח להם מעט מהגדולה, חסרו באר, וברעתם לעשות מסביב לה גני ירקות. המקום בכלל הוא טוב למושב אכרים. אוירו צח ונעים, בצות אין מסביב, לו. האדמה תוכל להחלק לאדמת זריעה וזריעה טובה ולאדמת ממעים שונים, יש גם מקומות טובים לפרדסים. בהרים אשר מסביב יש מרעה טוב ורב, ויכול יוכלו אכרי המקום הזה להתעסק ב.אכרות מעורבת, כלומר, לעסוק במזרע תבואות, להוציא להם סמך מן הארץ בידיהם בעצמם ועם זה לא יניחו ידם גם מעבודות אחרות השייכות לאכרות, ויעסקו גם בנדול בהמות ועדרי צאן, שנותנים שכר טוב לבעליהם. ואולם כל זה טוב אך אם האכר בעצמו עושה הכל בידיו, אם הוא עוסק בזריעה שדרו ובעת ההיא הוא נוסע בעצמו גם את נמיעותיו מעט מעט. אבל בשום אופן לא יצליח הדבר, אם העתיד להיות אכר יושב באספמיה ומלאכתו נעשית סה על ידי אחרים.

כאמור, עוד הממשלה מתנגדת לישוב הזה, כאשר אין להם עוד שמרי מקנה על אדמתם. אך מלבד זאת, ריקה קופת התכרה וריקים, כנראה, גם כיס רוב החברים ואין ידם משנת לעלות תיקף ולבנות להם בתים למושבם ורפתים לבהמתם ולקנות את כל צרכי האכר, הרבים מאד בתחלת התישבותו. ואם יתר חברי התכרה דומים הם בתכונותיהם לתשעת החברים שנשלחו הנה, ראיה היא המושבה הזאת לתמיכה הגונה ושלמה, לתת יכולת בידי החברים שיוכלו לבוא להתישב בארץ חמדתם ולהתעסק בעצמם בעבודת אדמתם, והיתה לנו מושבה טובה ואכרים טובים אמתיים ופשוטים בלא תביעות ודרישות. כנשמע יש תקוות טובות למושב הזה, כי יקבלו רשיון מאת הממשלה לשבת על נחלתם ולבנות בתים, וכי יקבלו גם התמיכה הדרושה. ואולי אוכל בקרוב לבשר, כי קמה תשועה גם להרתף.

ממולדה⁽¹⁾. המושבה הזאת אשר בקצה צפון ארץ ישראל, לא רחוק מרן (הוא ליש), נוסדה בזמן אחד עם באר טוביה, אשר בקצה דרום הארץ, לא רחוק מברא שבע. שתי מושבות חדשות נוסדו בזמן אחד על יסודות טובים בשני קצות הארץ... בעלי הדמיון ראו במקרה הזה סימן טוב לעתידות הישוב בארץ, כי עד מהרה יגדל וירחב ויתפשט, ומרן ועד באר שבע ישבו בני ישראל איש תחת נפנו ותחת תאנתו, כבימי שלמה המלך. שתי המושבות האלה כמו נוסדו בכונה בשני קצות הארץ לעמד ולצעק לאזני המיסדים והמשגיבים: כזה ראו וכן תעשו! אל תרבו בהוצאות, אל תרבו בבנינים גדולים שאינם נחוצים בכפרים, התפזרו בכל הארץ ולא תשלוט בכם עין רעה, אל תתישבו דוקא במקומות קרובים לערים גדולות, כי ככל אשר תתרחקו מן העיר כן תתרחקו מהמסחר ורווחו, שימו לבכם אל עבודת-האדמה הפשוטה ולא אל ענפיה והקרובים למסחר, בחדו אכרים חזקים ופועלים טובים, תגו להם את כל צרכיהם בפעם אחת ואל תרגילו אותם בתמיכת חמירות, קרבו אל העבודה והרחיקו משכירת פועלים... ואולם עד כמה נשמרו הכללים האלו ביסוד המושבות האלה עצמן ובהנהגתן — זאת נוכל לדעת בשימנו לב אל פרטי יסודן ומצבן של שתיהן. על דבר מצב באר טוביה ואופן הוסדה כבר דברנו, ועתה נתבונן אל רעותה הצפונית.

בממולה התישבו חמשים ושמונה משפחות, שהן כמאה וחמשים נפש, ובהן כששים פועלים... לכל משפחה אמרו לתת מאתיים דונם אדמה לזריעה וכתת ורפת ובהמות

(1) עיי' המשלה כרך ב' ע' 358.

לעבודה חרע ומחיה לשנה הראשונה עד האסוף. אך בעת חלוקת האדמה נוכחו. כי אין די אדמה לתת לכל אבר חלק של מאתים דונם. כי בשלשה עשר אלף דונמים אשר במרשבה נמצאו יותר מחמשת אלפים הרי סלעים קשים וערומים, שכל צמח אין עליהם. ויקפנו את החלקים ויתנו לכל אבר אך כמאה ועשרים דונם. בזה בשלשים דונם ערית שבעידית. כחמשים דונם בינונית. כעשרה דונם הראויה להשקאה (ממי המעינות והגחל הקטן השופף באדמת המושב). והמתר אדמת מרשים המכוסה אבנים קטנות וגדולות. ועד אשר יסקלו את אדמת המרשים. יורעוה בעמל רב על פי אופן עבודת הערבים.

אכרי ממולה הם כלם צעירים בריאים וחזקים. ובבואם אל המושב היו מלאים תקות טובות ויהיו כלם יחד מוכנים להיות אכרים אמתיים ולעבוד בידיהם ולחיות חיי אבר משוט בעמל כפיהם ובזעת אפם. ממולה היתה יכולה להיות כפר אמתי בחצוניותה ובמגמיותה. בתיה קמנים ופשוטים. וגם אכריה פשוטים ובריאים. בעלי ידים חזקות. אולם חסרון האדמה ורוע איכותה שננלו לאכרים אחרי התישבם שם. הבתים הרעועים יותר מדי שרבים מהם נסלו ונהרסו אחרי הגשם הראשון ורבים מפיהם נסולו והבא אל תוכם מסכן נפשו. הקמצנות היתרה שהפקידות הראתה בנוגע למושב הזה בעת שהיא מראה סונונת נפרוה במושבות אחרות קרובות. התרשלות הפקידות בנתינת כלי עבודה ויתר צרכי האכרים החדשים. ועוד סבות אחרות — שנו כבר מעט ועוד ישנו יותר את מראה המושב הזה. והיה תהיה גם ממולה. מושבה. במובן המיוחד למושבות עתה. לב האכרים נפל עליהם ותקוותיהם החלו להתמוטט. בראותם כי לא יוכלו עוד להיות אכרים פשוטים. כפריים הדיים מתבואת אדמתם. ובכל זאת ורעו בשנה הראשונה את כל האדמה אשר יכלו לזרוע. אמנם רובם לקחו להם גם ערביאים לעזרם בעבודתם. וכמעט כל התרישה נעשתה על ידי הערביאים. אבל גם הם בעצמם עבדו בשדה וזרעו חטים, שעורים, סוליס, עדשים, דורה, תרמס, תפוחי אדמה וירקות שונות. החטים נתנו בכלל שער בינוני; השעורים — שצריך לזרועם בראשית החרף אחרי הגשמים הראשונים — לא השיבו גם את הזרע. כי אחרו לזרוע. מפני שהפקידות אחרה לתת את כלי העבודה וגם את הזרע לא נתנו בזמנו; אבל הסוליס והעדשים נתנו שערים טובים. כי נזרעו בזמנם; תפוחי אדמה לא הצליחו. כי רוב האכרים, שלא ידעו את זמן זריעתם באדמה ההיא ובאוויר ההוא. אחרו לזרעם. ואחרים שקדמו לזרעם הצליחו מאד. — נסיון השנה הראשונה אמנם הראה. כי בכלל נותנת האדמה פריה. ובכל זאת ראו הפקידים עם האכרים יחד. כי בחלקי אדמה כאלו שבממולה אי אפשר לחיות מעבודת אדמה פשוטה. כי החלקים הראוים באמת לזריעה קמנים מאד. — ויחלימו לעשות שם נסיונות למזרע סבך. נסיונות בכלל טובים ונחוצים מאד בארצנו. הנסיונות ימציאו לאכרים ענפי הכנסה שונים. אולם לא טוב לעשות נסיונות על ידי אכרים. הנסיונות בעקרון. למשל. הראו. כי בין מיני עצי פרי השונים מביא היות פרי טוב וכדאי וראוי להרבות במסעיתו במרשבותינו. אבל במה עלה הנסיון הזה לאכרי עקרון! חמש משפחות נאלצו לעזוב בגללו את המרשבה. גני הירקות של האכרים נלקחו מהם. האכרים התרחקו מעט מעט מעבודת השדה ויסינו אל שקל התמיכה אשר מצא חן בעיניהם וימשך את לבם אחריה. גם הנסיון החדש שהחלימו לעשות בממולה כבר הראה פעולתו על האכרים; היואש כבר התנגב אל לבם. ותקותם להיות אכרים פשוטים ולחיות בלי תמיכה צדדית מפרי אדמתם — עזבתם. ויחלו כבר לקחת. כי יהיו. אכרים' כאכרי כל המושבות הנתמכות ביד נדיבה. ובבוא הבשורה כי גם בשנה השניה יתנו תמיכה שלמה לבני ממולה. רבתה מאד השמחה בכל המושב . . .

הנסיגה הזו שנעשה עתה במטולה בזריעת המבק יוכל להיות נסיון טוב בתחלה פרטית, אבל לא במושבה שחפצו בתחלה לעשות את יושביה לאכרים משוטטים עובדי אדמה בלא הוצאות רבות. גם במושבה אולי טוב היה, כענף של הכנסה צדדית, לוא עשהו במדה קטנה, דונם אחד או שנים לכל אכר, אבל לא כאשר עושים את הנסיון עתה, במדה מרובה. המבק הוא אחד הצמחים הדורשים קביעת מקום, וכל מה שמרבים לזרעו ולחזור ולזרעו במקום אחד כן יושב ריחו. ועם זה דורש המבק עבודה רבה מאד: צריך לעבדו ולעדרו ולנכשו פעמים רבות בשנה. גם זבל רב וטוב דורש המבק. במטולה היתה חלקת אדמה לא גדולה שהדרושים בעלי הכפר מקדם זרעוהו מבק איזה שנים. ולוא נתנו מהאדמה הזאת לכל אכר חלק קטן, כי אז יכול היה הוא ומשפחתו לעבדו ולשמרו, לזבלו ולהמציבו מעט מעט, ואת המבק היה מוכר לחברת חוכרי המבק בארץ — המחזיקים לקנותו במחיר ירוע מן הזורעים אותו במדה קטנה — והיה האכר מרויח בזה איזה עשרות פרנקים. אולם אם יזרעו את המבק במדה מרובה, לא יוכל האכר לעבוד את חלקו הגדול בידיו, ועליו יהיה לשכור לו פועלים רבים, והאכר לא יהיה עוד אכר כי אם משגיח על פועלים. העבודה לא תהיה עוד מוכה ככל הדרוש, כי לא יוכל האכר בשום אופן לעבוד ולהמציב את חלקו במדה שידרוש המבק, וחברת חוכרי המבק איננה מחויבת לקנותו מידי אלה המרבים לזרעו, וגם לא יחסצו לקנותו, אחרי שיש ממנו בארץ יתר על הצורך, ועל האכרים או על הפקידות יהיה איפוא לבקש להם שוק לממכר המבק, אחרי שלא קנה לו עוד שם טוב ואחרי שבשנים הראשונות לזריעתו במקום חדש איננו מצפין בריחו — הנה יכבד מאד למצא לו שוק, והאכרים יהיו תלויים ועומדים מי יזרע עוד מתי.

אבל לוא במקום חמשים ושמנה המשפחות שהושבו, בחרו אך בשלשים או ארבעים משפחות, כי אז היה להאכרים די אדמה טובה לזריעה, כי אז מצאו להם די בתים לשבת וגם רפחים לבהמתם — ומטולה היתה יכולה להיות באמת למסות ככפר של עובדי אדמה.

מצב הבריאות שם טוב עד מאד. האויר צח ונפלא, כי גבוהה היא על פני הים כשש מאות קטר. גם המים טובים ומתוקים. במושב יש שוחם, רופא ובית ספר. מצב זה האחרון טוב מאד. כי מורה הגון עומד בראשו, היודע היטב מה דורש בית ספר בכלל ובית ספר במושבה עברית בפרט.

מדיד.

(עוד יבוא).

השקפה כללית.

III.

(הקונגרס הציוני השני. אספת-הציונים בלונדון. התנועה באמריקה. מה שאירע
בסרטוב אירע בווירק. — יובל ברודס).

בימים האחרונים לירח אוגוסט שזו יתאספו הציונים לקונגרס השני בבול. עוד לא ססקה כת-קולו של הקונגרס הראשון, עוד לא תם המרס על אדות החלטותיו בין הציונים ומתנגדיהם ובין הציונים לבין עצמם — ובכל זאת יש לנו חפץ בקונגרס השני, ועוד יותר: יש לנו צורך בו. לא רק ממעמם של חברי ועד-הפועל הוויני. המעשים האלה, שמציע מכיע, דיא ועלמי גליון ו', כשהם לעצמם אינם מספיקים, ולולא היו מעשים אחרים, יותר מכריחים, כי עתה היינו מחליטים, שהקונגרס השני מוקדם מעט בזמן. הצירים יספרו עיד התרחבות התנועה בארצותיהם, הועדים שבחר הקונגרס הראשון יתנו דין וחשבון מפעולותיהם במשך השנה, ועפי הנסיגנות שרכש ועד-הפועל במשך השנה יחליט הקונגרס עיד שנים הירושים באפני הפעולה ויסול הדרך לעתיד הקרוב. זה הוא סדר-העבודה שמציע מכיע הנזכר. אבל לסדר-העבודה הזה דרוש היה רק עוד דבר אחד: עוד זמן, לפחות עוד שנה אחת. הצירים לא יוכלו עדיין לספר לנו הרבה, כי התנועה עוד לא קבלה בארצותיהם צורה ברורה וקבועה. הועדים לא יוכלו לתת דין-וחשבון, כי עוד לא באו לכלל מעשה ולעצ עוסקים רק בהכנות לפעולות עתידות. ובנוגע לנסיגותיו של ועד-הפועל, בודאי נוכל להאמין, כי כבר בירחים הראשונים הראו הנסיגות, שנתין לשכלל את העבודה המעשית באופן אחר מאשר חשבנו בראשונה — אבל דוקא ממעם הזה טוב היה לחכות, עד שיתרבו הנסיגות האלה במדה הנונה ובמשך זמן יותר ארוך, באופן שיוכלו באמת להיות ליסוד להחלטות הקונגרס הבא ולפעולות העתידות.

מעמיו של ועד-הפועל אינם מספיקים איפוא. ולו היו השנים כתקונן וכל המעשים במשך הירחים האחרונים היו נעשים בהסכם להחלטות-כול ובתור תוצאותיהן הטבעיות והנורמליות, כי אז יכלים היינו להחליט, שהקונגרס השני מקדם בזמן, שדוקא בין הקונגרס הראשון והשני דרוש היה הפסק יותר ארוך — כדי שיוכלו האורגניזציות המקומיות להתבסס כל צרכן, כדי שיוכלו הועדים לעשות את המעשים שהוטלו עליהם. ולאחרונה כדי שיוכל ועד-הפועל להכיר את מצב התנועה ותנאי-העבודה הכרה ברורה ומדויקת. הכרה הנקנית רק במשך זמן של שנים אחדות.

אבל השנים אינן כתקונן והמעשים שנעשו במשך הירידים האחרונים אינם תוצאות טבעיות ונורמליות של החלמות-כול, ולכן יש לנו צורך בקונגרס השני עוד בשנה הזאת.

הכל זוכרים עוד, מה היתה המטרה הראשית של הקונגרס הראשון. אנחנו כאנו מכל אספי ארץ לכול, ראשונה: כדי לתת לדעה הציונית צורה קבועה וכוללת, שחקק את כל השיטות וחלוקי-הרעות שבציוניות. ושנית: כדי לאחד את אברי התנועה הפזורים באורגניזציה מרכזית, העוסקת במניפי העבודה הכוללים, שאינם תלויים בתנאים מקומיים שונים. — ואמנם בכול עצמה עלה הפצנו בידנו והכל היה טוב ויפה. בראנו פרונרטה, שסגנונה נתקבל מכל הנאספים; ובראנו אורגניזציה מרכזית, המאחדת את אברי-התנועה הפזורים לגוף ארגוני. כאשר שבנו מכול יכולים היינו איפוא לקוות, כי מעתה יעשו הציונים בכל הארצות את מעשיהם רק עפי' היסודות שהחליטו הם בעצמם או באי-יחדם בכול; וכי, ועד-הפעל' שבחר הקונגרס יהיה באמת הנהגה ראשית לכל עניני התנועה וישנוח על המעשים הנעשים בכל הארצות, שיהיו בהם עם יסודות הפרונרטה שנתקבלה בכול. אבל בינתיים נתפירו הרעות תיכף כאשר שבו הצירים מהאספה, האחדות, ששמחנו עליה כי במשך הקונגרס, נתמללה בין לילה, העסקנים בארצות שונות החלו לעשות פירושים שונים לפרונרטה הבולית ולעקם את הכתובים בפלפולים ובקצירת הרים, הרנילה אצלנו, הם שכתו, כי לא לאחדות לשם פרונרטה של נירי שאף הקונגרס, כי לא לאחדות ממשיית, לאחדות בפעולות.

וכה אפשר היה לראות המחזה המוזר, שתיכף אחר הקונגרס ואחדותו, התגלע סרוד עמוק בין הציונים בשאלה אחת, שהיא ברנע הזה היותר עיקרית — בשאלת הקולוניזציה המעשית. הנוסף ליסוד קולוניות חדשות באופן הישן או נפסיק לעצב עבודת הישוב, עד שישתנו תנאי הכניסה וההתישבות? — ובסנה זו אחת היא לעצב אם נאמר לחכות עד שישתנו התנאים האלה שנוי עיקרי ורדיקלי, כמו שדורשים, יהודי-המדינה, או רק שנוי חלקי עי' פירמן, כאשר דורשים, יהודי היהדות (השלח ייג, ע' 6), כי שניהם מודים, שעצם מצב הרכבים עתה באי אין שום תקוה ליסוד קולוניות חדשה על יסודות הזקים ונאמנים (שם, יד, ע' 101). השאלה היא ברורה ומדויקת ואינה נותנת שום מקום לפלפולים ולעקימת הכתובים. אפשר רק לענות: הן או לאו, תשובה שלישית אין, ואמנם הקונגרס ענה: לאו. הדבר הזה אמנם לא בפירוש איתמר, אבל מכללא איתמר. עתה יודו אמנם רבים, ששוב יותר היה לוא החליט הקונגרס ברובו בדברים ברורים להפסיק לעצב את הקולוניזציה המעשית. אבל אז בימי הקונגרס היתה ההשתרלות הראשית, שלא יתגלה שום סרוד ושום חלוק בדעות, והכונה הזאת היתה בודאי רצויה. אבל אם גם לא נתבררה החלטה זאת בדיוק, הלא איא לכתוד שהקונגרס ברובו התנגד להרחבת הישוב עפי' התנאים הישנים. הריסירינג הראשון לעניני הישוב (דיר שניידר) הציע בפירוש, שלא לעסוק בהתישבות חדשה בפלשתינה, כל עוד לא יהיו להמושבות זכויות של פוטמבי, וכל החברים מחאו קף; הריסירינג השני (רד קמינקא) אמר בפירוש שבאופן הרניל עד עתה אי אפשר לעסוק להבא בקולוניזציה (פרומקול של הקונגרס, ע' 175); הריסירינג השלישי (אדם רונברג), שנהירין לו היטב שבילי הישוב באי, הסכים להצעת שניידר במלואה ויקרא: לא נעשה אף צעד אחד ליסוד קולוניות חדשות, במרם נברא זכויות במחוצות' (שם ע' 177). לעומת זאת לא הציע אף אחד הצעה מתנגדת לזו של הריסירינגים.

אבל אחיך נעשו תיכף דברים, המתנגדים בהחלט להעיקרים הנ"ל. בני נליציה שבו לביתם ויחלו לעסוק בהתלהבות מנוסלת ביסוד הקולוניאלי שלהם. ולא עוד, אלא שבאספתם שהיתה בלוב הוחלט בפירוש, לעסוק הלאה ביסוד מושבותי, ובא־יכוד של ועד הפועלי, שהיה באספה הסכים להתלטה זאת. בברלין מסוף עתון מיוחד לקולוניאליזציה מעשית בשם הפרוטומה הבוילית. וגם באספת הציוניים האנגליים, שהיתה ביום 6 מרץ ש"ז בלונדון, הוחלט, לתמוך בירי התברות התפצות ליסוד מושבותי.

ובכן מה הועילו חכמים בתקנתם ולשם מה נבראה הפרוטומה הבוילית?

האורנניציה והפרוטומה, שנבראו בבול, לא נתנו לנו איפוא את אשר קיננו מהן, הצריכות הן תקן. לכן יש לנו צורך בקונגרס השני בזמן קרוב. בשביל שתעשה כל חברה כמוב בעיניה, שזו תמשיך את העגלה לצד ימין וזו לצד שמאל — בשביל כך לא היינו צריכים להתאסף בבול ולברא אורנניציה ופרוטומה. כדבר הזה הלא עשינו גם לפני הקונגרס. אבל השתדלותנו העקרית היתה, לשים קץ להעבודה ביחידות ולהתחיל בעבודה בצבור. רק בשביל כך נבראה הפרוטומה הבוילית. מתחכם אחד מפיסדי הקולוניאליזציה הנליצית תושב אמנם (בהודעות החברה אהבת ציון, גליון ג'), שהפרוטומה הכללית נבראה, כדי שיוכל אחיך כל אחד לעשות כהעולה על רוחו, ושהמלות, הרחבת הישוב באופן מסוגל להתכלית (צוועקדיענליכע פערדערונג דער בעזיעדעלונג פאלעסטינאס) נתקבלו לתוך הפרוטומה, כדי שיוכלו מצד אחד תוכבי הישוב הישן לעבוד הלאה, מפני שהישוב הזה הוא בעיניהם, צוועקדיענליך, ושיוכלו מצד השני מתנגדי הישוב בצורתו הישנה להפסיקו, מפני שהוא בעיניהם, אונצוועקדיענליך. על דברי הבאי כאלה יכולים היינו לשחק בכל סה. אלמלא הצער הגדול שאנו מרגישים, בראותנו, שאנשים כאלה מבטלים בפחזותם את עבודת הקונגרס ומיסודי ומבלבלים את המוחות ומביאים ערכוביאת בתנועתנו הצעירה. הדבר הזה הוא עוד מוסת אחד יותר, שהפרוטומה הראשונה דורשת תקון ושאנו צריכים עתה לאספה שניה. אם האספה הראשונה לא הפסיקה, אולי תפסיק השניה לברר לכל, שתכלית, פרוטומה היא לא להפסיד כיא לאחד, לא לתת רשות לכל אחד לעבוד עפ"י רוחו, כיא לסול מסלה לעבודה משותפת.

ואם רואה אני נכונה, אז יש רשות לקוות, שמה שלא עלה בפעם הראשונה יעלה בפעם השניה. הקונגרס הראשון היה גם מניסמטציה חיצונית, ולכן רדשה היתה והירות יתירה בוכחיו והתלמותיו. עם ישראל הכריז בפעם הראשונה את מציאותו הלאומית באוני כל אירוסה, ולהכריזה הזאת יכול היה להיות רק או איזה ערך, אם היו המכריזים בדעה אחת ובמחשבה אחת. לכן שחקו רבים, במקום שהיו צריכים לדבר; לכן בתור במבטאים המשתמעים לתרי אנפין ולכן השתמשו מנהלי האספה בכל, התחבולות הפרלמנטריות, שמתרעם עליהן אחד־העם. אבל בפעם השניה אנו מתאספים רק לשם עבודה פנימית. אירוסה כבר שמעה את כרחנו עיד, מציאותנו הלאומית, אירוסה כבר יודעת שיש, מסלנה ציונית בעולם, ובוה די לנו לעצ. נשתדל, שיהיו וכחיו הקונגרס והתלמותיו חפשים מכל נגבת־דעת ומכל מיני מקשיקה דיפלומטית לצד ימין או לצד שמאל. ואם יראו באירוסה, שחברים מעטים מתנגדים לדעת הרוב, מה בכך? פורדים כאלה מונחים בטבע כל חנועה צבורית וכל מסלנה. הרוב של הקונגרס יברר בדברים ברורים — לא איוו. פרוטומה של ניר — כיא סדר העבודה בעתיד הקרוב, ואם יתפרדו עייב איוו חברים מעטים מהאורנניציה הכללית, אז יוכל הפרוד הזה להיות

להתפתחות העתידה רק לתועלת. והאם ניכר צוואטמען קאנן בעשטעהען, מהומ אם בעסען יך צו שיינען¹).

האספה הגדולה שהיו בארצות שונות במשך הירחים האחרונים הוכיחו למדי, כי הפנן הדיפלומטי של הפרוטמה הביולית לא הועיל לקרב את הרחוקים. ודוקא אותה השאלה היסודית בדבר הקולוניזציה המעשית היתה כמעט בכל האספות הסבה לסרד הלכות. כזה ראינו גם באספה האחרונה של הציוניים האנגליים, שהיתה בלונדון בינו ו' מרץ ש'ו. אמנם גם פה בסקירה ראשונה הכל טוב ויפה: כמעט כל ההחלטות נתקבלו פה אחד, המסללות השונות התפשרו ויעזבו את האספה בשלום ורעות ואהדות נמורה. אבל אחרי איזה עיון נמצא, שההחלטות האלה סותרות זו את זו ושעל יסוד פרוטמה מכוללת כזו. האומרת הן, ולאוי בבת אחת, איא לעשות איוו פעולה חיובית. האספה האנגלית החליטה הכל: שכל ישראל חייבים להתאחד בשביל להגיע לקבוץ גלויות בא"י על יסוד ערכה באוהה של משפטי (הוספת די-האאס להצעת ד"ר הירש). ולהוסיף לעסוק עתה ביסוד קולוניות חדשות. אם לא ייוקו להתנועה הכללית (הוספת הגיל להצעת פרנ): שהאספה מבקשת את כל האגודות הציוניות להתאחד עם הועד המרכזי בודן שנבחר מטעם הקונגרס הביולי, ויחד עם זה היא מקוה, שהועד הוויני והפריזי ישתדלו להתאחד לוועד אחד באופן שיהיו כל האגודות הציוניות לנף אחד. נוסף עז החליטו בלונדון, שההדעה הלאומית היא חלק חשוב של התנועה הציונית (כ"ו) ושמבקשים את ראשי אגודת הריצ לבחור ועד, שיבקש האמצעים היותר נאותים להפיץ ידיעה שפי' בתור לשון חיה.

היש איזה ערך להחלטות כאלה? אם לא ייוקו להתנועה הכללית — הלא בזה אנו דנין, ועל האספה היה לברר את הדבר הזה. הללו אומרים שהרחבת הישוב עתה מוקט להתנועה הכללית, והללו אומרים שאינה מוקט. והאספה הלונדונית? היא מניחה את הדבר בתיקו. הם מחליטים לתמוך ביסוד קולוניות חדשות, אם לא ייוקו להתנועה הכללית. זאת היא דיפלומטיה ריקה, שאין סופה להתקם. האספה מבקשת את האגודות להתאחד עם הועד הוויני. ומדוע אינה מחליטה להתאחד? הלא רוב האגודות שלחו את ציריהן לאספה והם הלא ידעו מראש, שזאת תהיה השאלה העקרית שתעסוק בה האספה. גם ההחלטה האחרונה, בדבר הספת שפי', היא רק קול דברים בעלמא. האספה מבקשת את ראשי הריצ, שיבחרו ועד, שיבקש אמצעים — בעוד שהאספה בעצמה צריכה היתה להחליט דבר על אדות האמצעים אשר הוצעו בה.

אמנם דווקא אני ממקום האספה ואיני רשאי להוציא משפט חרוץ על אדותה. אבל הירשם שעושה ההודעה בעתונים הוא זה, שהאספה נזהרה להחליט איוו החלטה מסוימת העתידה לצאת לפעל, ושכל הוכחים והדרשות והריוולוציות היו רק — *ut aliquid fecisse videatur*. — מרוב דיפלומטיה איא לראות מצב הדברים באמת. אחרי האספה והחלטותיה אין אנו יודעים, אם יש תקוה לתנועתנו באנגליה או לא, אם קבלו חברי האספה את הפרוטמה הביולית או מתנגדים לה, אם יעבדו שכם

¹ להלן ('ילקוט קמף') ימצא תקרא עוד מאמר אחד קמן על הענין הזה. אשר נספר לדפוס עוד קודם שהגיעה 'השקפה' זו לדפוס. ואע"פ שבהרבה פרטים נתכוננו שני הסופרים לדבר אחד, חשבנו לנכון לתת דברי שניהם כמו שיצאו מידם. לפי שמהם נוכל לשפוט, עד כמה התעוררה האמתית של הקונגרס הבא בחדרה תלויה עתה לכל אשר עינים לו, אם שני סופרים המתולקים בהרבה מדעותיהם נאו בשאלה הזאת כמעט לסתקבא אחת זה שלא בפני זה. (הערת העורך)

אחד עם הועד הוויני או יוסיפו לחמוך בידי הועד הפריזי — כל אלה השאלות, שעל האספה היה להשיב עליהן בדברים בחרים, נשארו בעצם תקפן. עתה יכלים חרצ בלונדון לעשות כמוב בעיניהם, ואם יפנו לימין או לשמאל — לכל ימצאו רמז בהחלטותיהם.

לא פחות מהשתתפות האנגליים בפעולות הכלליות מוטלת לעת עתה בספק גם השתתפות חברינו באמריקה. עסי הידיעות השונות והסתגנויות, שאנו קוראים במכיע משם, אינן לנו לשפוט עד התרחבותה וערכה האמתי של התנועה הציונית באמריקה. אם נקרא בכל גליון חדש, הבא לידינו משם, הודעות עיר יסוד חברות חדשות בכל חלקי אמריקה, עיר חברת נשים וחברות נערים וחברות בעלי-מלאכה, אם נשמע שבניוירק עצמה יש ייג חברות ציוניות, שהעתן האנגלי, אמריקן היכרר, אשר ריח האריסטוקרטים נודף ממנו, התהפך בין לילה לאורגן ציוני, ועוד ידיעות כאלה, — אז נוסים אנו להתאמן, שהתנועה מתפשטת שם במדה שאין דוגמתה עד כה בשום ארץ באירופה. ומה נשתומם לשמוע מפי אחד האנישטורים הראשים שם (זקף גדול), שהתנועה הציונית אצלנו באמריקה היא רק הד קולה של התנועה הציונית באירופה, ומהתקדמות הרבה שאנו רואים בכאן תכלול לזון על התרחבות התנועה באירופה (במכיע יודישע נאזיטיך). ככלל עושות הידיעות משם הרשם, שאמנם גדולה התנועה בין ההמך, אבל חסרה לה מצד אחד הנהגה ראשית חזקה, ומצד השני — התבררות האשנים. איזה ריח של התחרות וריקלסה אמריקנית נודף ממעשי החברות וכהיע בשם, שאינו מוכן לנו האירופיים כל צרכו. בעיר אחת וכמעט בפרור אחד מיסדים חברות ציוניות אחדות, שחפצן אחד ופוב היה להן איפוא להתחבר לאגודה אחת. כמדומה, שדי אם יש חברה אחת בכל עיר, הנותנת יכולת לכל המחזיק בדעה הציונית להשתתף בעבודותיה — אבל הציונים בניוירק עצמה מיסדים להם ייג חברות, והחברות האלה מפרסמות הודעות בעתונים, הדומות מאד להודעות של מכרי מצות או להודעות המהלים האמריקנים. חברת ציוניה בניוירק מודיעה, שהחברה הם חכמים וסופרים מוחרים נכברי ארץ וכל האיש החפץ להיות נמנה בין חברה יאבה לבוא לבית פלוגי בן פלוגי, וחברת אהבי ציון בניוירק מודיעה גם היא, שכל איש מבן עשרים שנה ועד שלשים וחמש שנה (!) הרוצה להסתפח אליה יבוא לבית אלמוני (במכיע, הפסנה הידל בשיקגו). וכנראה מאיז רמיזות, נעשים שם גם דברים מנועים שלעיע מאפילים עליהם במלית. החברות בניוירק והגליל התאחדו לתורה מרכיית, שכראשה עומד הפרופסור המתקן גומטייל. ומיד אנו שומעים, שנוסדה בניוירק, חברה מרכיית שניה, שכראשה עומד הרב האורתודוכסיי דיר קליין. ובכן יש עתה שני מרכים ציוניים בניוירק, שבודאי לא רק שני בדעות מפריד ביניהם. עורך הפסנהי כותב עריו בגליונו מכיו שבט: אנחנו יודעים הכל מכל הנעשה בניוירק ויודעים אנחנו מי הם האנשים אשר בשביל כבודם המדומה החפצים להיות פריידינטיס הם פורצים פרץ בחומת ציון. אנחנו מחכים רק לראות איך יפול דבר, אם יתאחדו שני המרכים. ואם לא יתאחדו, אז נקיע לעיני השמש את האנשים שהרסו חומת ציון בשביל פניות פרטיות, והקוראים ישפוטו וידעו מה לעשות עם מאשרים מתעים כמותם.

אבל אם יתאחדו המרכים למראית-עין או לא — איזה פרוד עמוק עומד גם פה לשמן להתאחדות פנימית ולעבודה משותפת כאמת. פרוד שמקורו ביחס התנועה להאורתודוכסים. כי מה שאירע במרנוב, אירע גם בניוירק. כי רבנים אורתודוכסים יסרו

שם חבורה ציונית בשם. ציון המצוינת — יסוד מחד, שאינו מוכן לנו כל צרכו. יסוד מיוחד של רבנים ציוניים בנוסח-אמיריקני. על שום מה נוסדה אנודה זאת — ראינו זה עתה, כאשר נסד בנידוק. המרכז הציוני מספר 2. מבהיע הנידוקי. יודישע נאויסין מסרס באחד מגליונותיו האחרונים הודעה מפורטת עיר אספתייהצירים של הריצ, שהתאחדו במרכז השני, וההודעה הזאת היא תורה שיכולים אנו ללמוד ממנה הרבה. ביחוד ראויה היא שישימו לה לבם ראשי חברה. אהבת ציון במרנוב. האנשים האלה מתנפלים עתה עלי בגדוסים נסים בגלל דברי ב.השלח (יד, ע' 169—171). והם מוסיפים לעור עיני העם, בהכרזם בשושר גדול, שהחסידים, לא בקשו מהם בתור מחיר, וולתי שיסבלו את דעותיהם ורגשותיהם הדתיים (הדעות החברה אהבת ציון, גליון ב'). בעוד שבאמת בקשו החסידים מהם — וגם קבלו — רב יותר: שעלינו לותר על השקפותינו ורגשותינו אנו, לבסל רצוננו מפני רצונם. בעלי החברה הזאת יכולים ללמוד מהדעת ה'יודישע נאויסין', שהברית שכרתו במשורסקוב אינה כיכ פשוטה ושהסכנות הכרוכות בעקבה גדולות וקרובות רב יתר מאשר יחשבו הדיפלומטים האלה.

גם בנידוק בקשו הרבנים האורתודוכסים רב יתר מ.סבלנות לדעותיהם ורגשותיהם. כחברם במשורסקוב חפצים גם הם לששול ולהכריע את הקץ לצד שלהם. באספת הצירים הגיל הודיעה חברה. ציון המצוינת, שנכונה היא להתספח לאנודה המרכזית, בתנאי שכל הענינים הדתיים יתגברו על סיה ודעתה תהיה מכרעת — ממש אותה ה.סבלנות, שדרש הצירק ממשורסקוב. ואמנם היו אחרים בין הנאספים שיכולים לקרות בין השורות, והם ראו עד היכן הדברים מגיעים. ראש החברה. ציונה (יד בלושטיין) בקש את הנשיא, שיברר לו, מה הם הענינים הדתיים, אשר הרבנים חפצים שיתגברו על סיהם. מוכן מעצמו, אמר בתוך יתר דבריו, שכל הציוניים העובדים למוכת עמם בדאי חפצים גם להגן על דתו. אבל מה נעשה אם תחליט ה' ציון המצוינת, שיהודי מנולח פסול להיות תריצ, מפני שעובר בפרהסיא על לאו שבתורה? גם צירים אחרים התנגדו להצעת החברה, מפני שדת ישראל שונה היא אצל המסלנות הדתיות השונות, והדת של דיר קליין עדים שונה היא מהדת של דיר גוטמיל, ואותה של דיר מגדס שונה מזו של דיר קולר. אבל למרות כל הארטומנסים הברורים האלה, נתקבל לאחרונה התנאי של ציון המצוינת, ודיר קליין נבחר לראש האנודה המרכזית.

ואם יבוא מסר להביע צערו על מקרים כאלה, שהוא רואה בהם סכנה רבה להתפתחות התנועה בעתיד (כמו שעשיתי אנכי ב.השלח, יד), או מתנפלים עליו משיחיו החדשים ומממירים עליו מכול של חרפות וגדוסים: שהוא ציוני-מתקין, שהוא מעכב עיי אי-סבלנותו את השתתפותם של הקונסרבטיבים בתנועה הציונית, שהוא משותק לשנות את הצבור העברי עסי רוחו (ב.הדעות החברה. אהבת ציון, גליון ב') — בעוד שצריך רק ספה אחת של יושר ואהבת האמת בשביל להודות, כי אנכי דרשתי בדברים ברורים רק סכלנות משני הצדדים ולא התנגדתי בשום פנים להשתתפות החסידים בתנועה הציונית. כיא רק לזה, שימשלו הרבנים בנו ובמשכותינו ונצתחייב אנחנו לחיות במשכותינו עסי השקפותיהם הדתיות ותחת השנחתם.

רק הדברים האלה אמרתי בהשקפתי השניה, לא פחות ולא יותר, ובדעה הזאת אחזיק גם עתה. אם הגבורים במרנוב וקראקא אינם יכולים להנין על דעותיהם ומעשיהם בדברים של מעס ומסתמקים בהסחת דברים נגדי בתור אדם פרטי, מצמער אני אמנם

על שפלות הרוח הזאת שאני רואה עתה במחננו, אבל אין מנצי לענות על דברים ממין הזה.

בימים האלה חנני ראובן אשר ברודם את יובל-השלשים לעבודתו הספרותית: לסופר הזה, שהרעיש את עולמנו הקטן בשנות השבעים, עוד לא מלאו חמשים שנה — וכבר הוא עתה כמעט נשכח מלב. רק מעטים מאד מהרבים, ששחו בצמא את דבריו, חננו אתו את חנ-יובלו. כי ברודם הוא משוררה של תקופה מתה. גם הוא היה צעיר וחלם חלומות נשנבים, גם הוא ראה בנעוריו ימים של התלהבות קדושה ואוניו שמעו קול תרועת מלחמה, וכנבור יצא המערכה בסופה וסערה להרוס ולנתוץ ולאבד. תקופת שנות השבעים, שברודם היה אחד מראשי מדבריה, היתה תקופה חזקה, גדולה, רבת-פעלים. חייה היו קצרים, אבל עשירים ומלאים-ענין. מנהיגיה יצאו מזוינים, להרוס את החומות ולהרחיב את הגבולות. וקריאת-המלחמה, הקיצה! נשמעה במתנה ישראל. צרכי-החיים התיצבו כאויב לירושה ההיסטורית. אבקי-הספרים היה לאבק של חניקה. הגדולים והמאזנים הרגישו עמוק בלבם איזו שאיפה חזקה לחרות, לאור, לאויר צה, והשאיפה הזאת היתה מבעית, שבאה מאליה. מה שאנו קוראים היום חסין התקונים-כדת לא היה מעשה-התחקות, כאותו שבארצות המערב, גם לא התכוין בשני איזו צורות חצוניות, כהרפורמא האשכנזית. שאיפת התקונים ברוסיה היתה שאיפה פנימית, עמוקה, הבאה מנקודה המרכזית שבנפש.

אבל המלחמה הזאת נסמקה באמצע, ותקופת התקונים מתה באיב ימיה. המלחמה נגד הלחץ-הדתי מבפנים חדלה להיות אידיאל חי, בשעה שהחלה מלחמה יותר קדושה ויותר מקפת נגד הלחץ המדיני והחברתי מבתוין. האידיאל המצומצם והמוגבל של שנות השבעים, מוכרח היה לפנות מקום לאידיאל הרחב והמקיף של שנות השמונים. כה פרחו נשמתם של בעלי התקונים, בהיותם מלאים עוד כח-עלולים. ומפני שחסר היה להם הכח לחדש נעוריהם, נעשו למתים כתייהם.

גם ראובן אשר ברודם לא מצא די כח לחדש נעוריו, וגדולתו וערכו הספרותי מתצאים אנו בכל הדרם ופעתם רק בשנות השבעים. אז היה לו לב חם ומתרגש, ורוחו היה כמעין הנובע. אז היה משורר בחסד אלהים, שברא נפשות ברוח-אמן ושופך רוח חיים על יצוריו דמיונו. רשאים אנו להחליט, שברודם ברא את הספור העברי, ועוד יותר: שביצוריו הגיע הספור העברי לסמנת התפתחותו. לפניו לא היה מי שקדמה, ואחריו לא בא עוד מי שימלא מקומו. כמה היו בקרבנו שראו את ענינו והרגישו את התשוקה העמוקה שבנפשותינו? סופרינו ומספרינו היו מוכיחים, מתקני-עולם, מובילי-עמים, אבל לא אומנים. רק מאסו התרומם לסמנת השירה, אבל גם הוא חי בספרים וראה בעיני רוח. ויתר המספרים מן נפתלי קלר ועד פרץ סמולנסקין, כמה רחוקים היו מההרגשה הדקה והמבט הרחב וכת היצירה הרושמים למשורר! אבל ברודם הוא משורר. הוא ברא נפשות, שהגו בלבם את תשוקת זמנם ומחשבות הדור בצורתן היותר שלמה והיותר כוללת. הדת-החיים שלו ידוה בספרות ישראל לאורך ימים, וגבורו שמואל יעמוד כפסל-שיש לדורות עולמים, לזכרון נצח לתקופת המלחמה וההריסה, שברודם היה אחד משרי צבאה.

מני אז לא יכול ברודם להתרומם יותר לסמנת האומנות, שהגיע אליה בספור הראשון. ב.שתי-הקצוות ובציוריו הקטנים (וקנים עם נערים) עוד מספרים החיים

מאתמול עם חלומותיהם ותקוותיהם. יש הרבה אומנות והרבה חיים בספורים אלה. אבל לאט לאט מתרוסס כח היצירה שלו ויצוריו האחרונים מתראים כבריות שגול הדם מעורקיהן. את הדת והחיים לא נמר, כי שמואל מת כאוריאל אקוסטא. באמצע הדרך. וכאשר בא לתאר בספורו מאין ולאן? את התקופה החדשה ויאמר לברא את שמואל של שנות השמונים והתשעים. אז בודאי היתה לו מעין הרגשה של זקנה רוחנית — כי גם את ספורו זה המסיק באמצע. אולי מבין הוא את דורנו החדש הבנה הניונית, הבנה בשכל, אבל לבו כל עמו והרגשתו הפיוטית אינה יכולה לחדור לתוך מסתריה. הוא חדל להיות משורר. בשעה שחדל לחסוך.

כי כך היא דרכם של משוררינו. הם יכולים לשיר, כל עוד שהם חפצים מה. גם באומנות נשאר בעלי סברא ובעלי מחשבה. הם אינם יכולים להתרומם למעלת התמימות השירית, לראות את הדברים כהיותם. בלי כונה מיוחדת. הם אינם יכולים לשיר שירה מבעית, שמתגלה בלי אמצעות הראש. הם מויעים בשעה שאומרים שירה, וחמיד הם מזמרים בכונה. ואמנם זה הוא יתרונם; כי דבר זה מונח בטבעם. כי הם בעלי-מחשבות בני בעלי-מחשבות מדורי דורות. הם נושאים ירושת גלות מדינית ורוחנית על כתפם. לכן נודף ריח-ביהמדר שירתם. אין אנו יכולים לצייר אותם לעצמנו בלי מצח קטום. ותמיד הם מלאים מחשבות — אם עוקרים הם הרים בסברא או אם אומרים הם שירה.

כך הוא משורר עברי משבעו. ומשורר כזה הוא גם ראובן אשר ברודס. כאשר היה ראשו מלא מחשבות ורצונו היה רענן ואיתן, אז היתה גם שירתו ברה ושלמה. או היו דבריו כנהלי אש וקולו היה נשמע מסוף עולמנו ועד סופו. ועתה, ביום יובלו, אנו זוכרים את גדולתו בלב רגש.

הערת הכותב: בהשקפתי זו ובחקדמות מוכרת הייתי להלחם בחברות וכאנשים — לא מפני שאני איש ריב ומדון מסבקי, כי אם מפני שזאת היא תוכתי הסובליציסטית לחוות דעתי על מעשים צבדיים — ומסעם זה רואה אני חובה לעצמי, לחתום מעתה את שמי מפורש.

ילקוט קטן:

בז.

המקרים האחרונים בצרפת, ביחוד עזת-הדין בענינו של זולא, עשו רושם עמוק בכל העולם והשפילו הרבה נאותה של המאה התשע עשרה. חירות, שווי, אחזה — אלו המלות היפות, שבשכילן נחשבה צרפת במשך כל המאה הזאת כאם הקולטורא ונרשאת דגלה, כמה ריקות הן עתה, כשצרפת זו עצמה לא יכלה לעמוד בנסיון והראתה גלוי לכל, כי לא רק אידיאלים רמים כמו אלה עדיין רחוקים מאד מן המציאות, אלא אף הצדק הפשוט, ההמוני, שהכל האמינו כי היה כבר לחלק עצמי ונצחי מחיי החברה האירופית, לאחר העמידים החוקים שעליהם היא עומדת ושכל הרוחות שבעולם לא ייזוה מהם, — אף היסוד הראשי הזה אין כתו גדול לעמוד בפני סערת הלכבות ואפשר שיתמוטט ויפול בחרפה לפני יצר לב האדם הרע. אין סלא איפוא, כי עברה הצעקה בכל הארצות הנאורות, ומוכי בני הדור מתעצבים אל לבם ושואלים לעצמם בראש: אם זה חסרנו עדיין, מה קנינו? ואם לכך הגענו אתר, פרוגרסי של מאת שנה, מה תקותנו לעתיד?

ואולם, כשאני לעצמי, כמדומה לי, שאם יש כאן חיון המסוגל להביא לידי כפירה בכח הקולטורא, אינו אלא ביחס אלינו, היהודים; אבל כל שאר העולם אך לחנם שריו הוא בצער ומסירה דברים כלפי הפרוגרס. כבודו של הפרוגרס הכללי במקומו מונח, אלא שנם כלל זה נאמר בו. תיך: — חוץ מן היהודים.

עוד לפני איוו שנים הרציתי לפני הקהל מחשבה זו: כי על פי חקי הספיכולוגיא החברתית, שני יסודות רחגניים מתנגדים שפגשו זה בזה באיבה גלויה בעת ששכ שניהם גדול ואין מי מהם יכול לנצח את חברו — מוסס לעשות שלום ביניהם ולהתקיים זה בצד זה למרות הסתירה שביניהם; וכי על כן, בהיות ההומניות החדשה ושנאת-ישראל הישנה נמצאות בדורות האחרונים במצב פגישה כזו, הגה, אין הדבר מן הגמעות, שבמשך הזמן תתחזק ותתפשט ההומניות יותר ויותר עד שתקיף באמת כל בני האדם, והעולם ימלא צדק ויושר, חסלה והגינה ביחס לכל הבריות — רק חוץ מן היהודים. ואם יקום אז אדם וישאל: איך יתכן הדבר, והלא הסתירה גלויה וכולסת? ישיבו לו החכמים: כשאנו עוסקים בהומניות נשכח את היהודים, וכשאנו עוסקים ביהודים נשכח את ההומניות¹.

והמשפט הזה, שנחשב אז בעיני רבים כפסימיסמוס נפרד או גם כפרדוכס, הוא ולא אתר מתגלה לנו עתה בצורה מוחשית במעשי צרפת. המתאוננים בשביל המעשים

¹ עיי' "שתי רשויות" על פרשת דרכים ע' 195—204.

האלה על רסיון כחה של הקולטורא בכלל — באים לידי כך על פי היקש מומעה. הם אומרים: כמה חלש עדיין רגש הצדק, אם איזה רגש מקרי, כשנאת ישראל, יכול לעמוד בפניו. אבל התולדה האמתית שיש להוציא מזה היא להפך: כמה חזקה עדיין שנאת ישראל בלב העמים, אם יכולה היא לעמוד גם בפני רגש הצדק הפשוט, אף כי בלי ספק כח של זה גדול הרבה בימינו מכפי שהיה לפניו.

ואם מסופק אתה בדבר, בוא ואראך במעשים אלו עוד צד אחר, אשר לא התבוננו בו עד כה במדה הראויה, והוא מלמדנו בדרך ודאית בהחלט, ששנאת ישראל צריכה להדרש לעצמה, ואין להקיש ממנה על המצב המוסרי בכלל.

הגע בעצמך, הרי הכל מודים ואומרים, שאין רגש חי ובווער בלב הצרפתים יותר מזה של הקנאה לארצם והשנאה לאשכנזי ושאיפת הנקמה באויבתם זו, או, כמו שנקראת תערוכת שלש אלה — שוביניסמוס. והאריה הזה הרי עלה עתה מסוכנו, ועל ידו הצליחו שרי החיל לעשות לעינינו כל הנפלאות האלה. ובכל זאת, באותה שעה עצמה של התרגשות סמיוטית בלי גבול, נושאים על כפיים באהבה וכבוד את האיש הנכבד, אשר עם היותו מקיד בחיל צרפת, תרף ונדף את צרפת ואת חילה בשנאה עזה כמות, ובשפה ברורה הביע את תשוקתו, לראות את צרפת מושפלת עד שאול תחתיה בידי האשכנזים. בבית המשפט משמיעים כל זאת באוזני הקהל מתוך מכתבי אותו האיש, שהוא עצמו הודה בהם כי מידו יצאו, והכל שומעים במנוחה ואין פוצה פה; בעוד אשר במצב אחר, די היה במקצת מן המקצת מדברים כאלו להעלות חרוץ אף כל הצרפתים עד להשחית ולפני הבית מבתי קוראים בנשימה אחת: יחי החיל! יחי אסמרהוי! ואין מרגישים כלל את הסתירה הנוראה שבין שני אלה . . . וכל זה מפני מה? מפני שאסמרהוי הוא באותה שעה מעין סימבולי מוחשי לשנאת היהודים; יחי אסמרהוי סירשו: ימות היהודי תחתיו. ובשביל זה הכל נשכח והכל מחול לו.

בזמננו, שהמדה והמספר הם יסוד כל המדעים וגם החזיונות הנפשיים נמדדים על ידי הסטטיסטיקא — חסרה היתה שנאת ישראל עד כה מדה נכונה, לדעת בדיוק עד כמה כחה גדול. והנה נתנה לנו צרפת, בעלת המסר, גם את המדה הזאת, ואנו יודעים עתה, כי שנאת ישראל אינה נוספת בכחה לא רק מאהבת הצדק, כי אם גם מאהבת הצרפתים לארץ מולדתם ושנאתם לאשכנזי. ומכיון שכל אנשי הצדק שמחים היו בחלקם אלו הגיע הפרוץ המוסרי להשריש רגש הצדק בכל הלכבות באותה מדה שהשוביניסמוס משרש בלב הצרפתים, — הגה אין להם להתפלא, וכל שכן להתאונן, כשרואים את הצדק נסוג אחור מסני תקיף כזה, אשר גם השוביניסמוס הצרפתי אינו יכול לנעו בו לרעה . . .

אבל אם אנשי הצדק שבאודיע מנילים ביותר ערכה של התורה היוצאת עתה מצרפת, הגה בין היהודים בצרפת עצמה יש שנומים, להפך, להעלים עינם ממנה לנמרי ולבלתי ראות בכל אלה וזלתי חיוץ מקרי וזמני. הם עדיין תחורים על מענותיהם הישנות ונלחמים בכלי זיינם הישנים, כאלו לא נשתנה בעולמם מאומה; וכל ההבדל הוא רק בזה, שכל מה שמוסיפים הצרפתים לנלות שנאתם להם, כן מוסיפים הם, היהודים האלה, לנלות שפלות רוחם ועברותם הפנימית. צרפת לצרפתים! — קוראים עתה השוביניסטים. והיהודים מסכימים להם בעיקר הדבר, אלא שצועקים בתחנונים: אנו הרי אנו צרפתים אמיתיים, ואם דתינו שונת, מה בכך? הרי המרידה הגדולה . . . ועוד הפעם המרידה הגדולה . . . עד לנועל נפש. ולאות ולראיה, הם מוסיפים עתה השתדלות לאבד

ולכלות סימני היהדות שבהם עד השארית האחרונה, עד שמות המשפחה העברים — כהן, לוי וכו' — שגם אותם הם מכנים ומזמנים להחליף באחרים נאים מהם, לוא אך יתנו להם רשות לעשות כן⁽¹⁾ . . .

אבותינו היתה רוחם מתרוממת ביחוד בעת צרה, וכחם המוסרי היה מתחזק או יתר על הרגיל ועושה אותם לנבזירי-רוח אמתיים. עתה אבדה לרבים מבני עמנו הסגולה הזאת, והצרה החיצונית מוסיפה להם עוד שפלות פנימית. אלו הם האכזרים המרדללים שבאומה, שלא יוכלו לעמוד במלחמת הקיום, מחסר כלי זיין נאותים, ואין להם תקנה אלא כליה. אבל כלל העם לא יספיד על ידי זה כלום; אדרבא, אברן החלקים המקולקלים שבו הוא שנתן תמיד עוז לעמנו והוסיף חזק לפוספו הכללי בדרך. הברזר המכעי — והוא שיעמד לו לחוקרו ולהחליטו גם בעת רעה הזאת . . .

כח.

לא הספיקה עוד השעה להשקיט את ההתרנשות היתרה ולברר את המושגים המבולבלים שהניח אחריו הקונגרס. הציוני הראשון, — והנה בשורה באה בכה"ע, כי על פי החלטת. הועד הפועל¹ בווינא יתאסף בשנה זו הקונגרס השני, וגם הפעם באותו מקום ובאותו זמן, כלומר, בבזיליאה, בימים האחרונים לתודש אוגוסט.

בשעה שכותב אני דברים אלו לא נודע עוד, מה ראה הועד שבא לירי החלטה כזו, מה הם המעשים הגדולים, פרי עבודתו בשנה הראשונה, שהוא רוצה להעמיד למשפט הקונגרס, או השאלות הגדולות שנתחדשו אצלו במשך השנה ומחכות לפתרון הקונגרס. האורגן של הועד נתן לנו רק איזו רמזים על דבר מטרעות שנתגלו בסדר ההנהגה שקבע הקונגרס הראשון. אבל בודאי מבינים גם בווינא, כי בשביל זה בלבד לא היה כדאי למהר כל כך, וכי את הקונגרס השני אי אפשר יהיה עוד לפסור ברוב דברים והבטחות ובכחירת ועדים וקומיסיות, ואם בכל זאת החליטו כן, אפשר שיש להם על מה לסמוך, ואחריות הדבר עליהם.

אבל תהיה כונת הועד מה שתהיה, הנה אנו מצדנו — כלומר, הללו מתוכבי ציון ש.מדינת היהודים היא לא ראשית הכל, כי אם סוף הכל ב.אני מאמין שלהם — אפשר לנו לשמוח על הדבר ולקוות ממנו טובה רבה. וסימן יפה אני רואה גם בזה, שהזמן והמקום לא נשתנו, כאלו נבואה נזרקה לתוך לבם של אנשי הועד שלא מדעתם. כי הקונגרס הזה השני צריך שיהיה לא בריה בפני עצמה, כי אם מהדורא חדשה מן הראשון, בתקן כל השגיאות ובמלוי כל החסרונות שנפלו במהדורא הראשונה. ואיזו הם השגיאות והחסרונות האלה? — מה שיש לי להניד בתשובת שאלה זו כבר יודעים הקוראים מתוך מאמרי בחוברת הקדמות, ובכל זאת אחשוב, כי טוב לרמוז עוד הפעם בדרך קצרה על הדברים היותר עיקריים.

הקונגרס הראשון הביט יותר מדי בעד החלון החוצה, ומפני זה לא הספיק להתבונן אל מצב הענין פנימה. רוצה היה שיאמינו אחרים בכחה של הציוניות ובאחדות הדעות והשאיפות המתגשמות בה — לא לברוא את הכח הזה ולכונן באמת את האחדות על ידי ברזר הדעות בתם-לב. ועל כן היו כל מעשיו מדומים; מבחין נראים בדברים שיש בהם ממש, ומכפנים ריקים מכל תוכן אמתי.

⁽¹⁾ עיי' מכה"ע. Univ. Israël. נ' 20—28.

הדרשות שנשמעו בו באו בעיקרן לעשות רושם בעולם הנדול, לכן האריכו מאד בביאור הצד החיצוני וקצרו מאד בביאור הצד הפנימי, הרחני, שבשאלתנו הלאומית. רק דרשה אחת עסקה בביאור יסוד הציוניסמוס' מן הצד הקולטורי. אך גם זו נראתה כאלו רצתה לגלות את הצד הזה לאחרים ולא לנו, לפי רוחם ולא לפי רוחנו. סגנונה היה קשה מאד, מלא רזים ורמזים, כאלו נועדה להקרא לפני חבר פלוסופים אשכנזים, ולא לפני אספה יהודית שרוב חבריה אינם לא פלוסופים ולא אשכנזים. וגם עצם תכנה, הקולטורא' שלה והאידיאל שלה לעתיד, אירופיים הם כל כך, עד שכמעט אין הדבר כדאי לעזוב את אירופא בשבילם' . . .

והפרזנטא שנתקבלה מאת הקונגרס לא באה גם היא אלא להראות את האַמִּיקִּם החיצוני של הציוניות, מבלי שתתן יכולת לחדור למה שבפנים. כמרוסא לך שהיא כוללת כל מה שהפה יכול לדבר, אך כשהוא נבדקת היטב, אין אתה מוצא בה כלום. כזה אולי יודה עתה גם ד"ר הרצל עצמו, אחר מה שקרה לו לפני זמן מה בברלין. שם נודמן לאספה אחת (היא האספה המפורסמת שנערכה ע"י הפוליציא), והוכרז לשמוע מפי אחד האשכנזים מבני דת משה, כי לא בצדק קורא הוא, הרצל, את דעותיו הפרטיות בשם ציוניסמוס'; כי רק הפרזנטא הביולית לכרה יש לה צדקה להחשב כנלוידעתה של המפלגה הציונית, ובפרזנטא זו אין דבר שלא יוכלו גם הם, האשכנזים האלה, להסכים לו ולהשתתף בו! . . .

ורוח כזה נגלה גם בפתרון השאלות המעשיות. האורגניזציה והאוצר הלאומי — דברים שעדיין לא הגיע זמנם להברא בצורה נאותה, מווסר הכחות הדרושים לזה — הם עמדו בראש והולידו וכחזים ארוכים ודרשות נלהבות, עד שהשומע מרחוק מוכרח היה לחשוב, כי שלש מאות האיש הגאספים מה כל בית ישראל המה, וכרגעם והחלפתם תלי הדבר, למלאות את האוצר עשרות מליונים ולתת להאורגניזציה אבמוריסט לאומי... ולעומת זה, השאלות הפנימיות העומדות על הפרק כחינו הלאומיים, אשר לא נבנה להן לעשות רושם על העומדים מכוון, הן נדחו עד שעת נעילה, והיהם אליהן מצד האספה וראשיה נתן מקום לחשוב, כי הוצעו לכתחלה לא בשביל לכקש להן פתרון באמת, כי אם בתור 'דיקורציה' מוכרחת לשלמות התמונה . . .

ובכן, מכלל לאו אתה שומע הן: הקונגרס השני צריך שיהיה מה שהראשון לא היה; שיעבוד עבודתו בשבילנו, ולא בשביל אירופא; שיהיה חותמו אמת, ולא רקלמא. ובהתצבו על כסים כזה, צריך שיתחיל הכל עוד הפעם מחדש: לכוין לנו לעצמנו את היסוד העיקרי המאחד אותנו, ולגלות בלי כל מעצור גם את הדעות והגישות השונות המפרידות בינינו ומדת כחה והשפעתה ותועלתה של כל אחת, מבלי להרים

(1) במאמרי 'לשאלות חיוס' א' (למעלה חוב' יג ע' 8), הבאתי איזו דברים מתוך הדרשה הזאת כפי שנשמרה בזכרונותי משעה ששמעתייה מפי הדורש. אך עתה רואה אני מתוך הפרוטוקול של הקונגרס, שגרסם באלו חיוסם, כי נכשלתו בפעיות ומסרתי הדברים שלא כדיוק. הרעיון הכללי הידוע מותכח הוא אמנם בקירוב זה שהבאתי שם, אבל לא נאמר באופן ברור ומפורש, כמו שנרמז לי בפעם. בכלל קשה לידד לסוף כונתה של דרשה זו ולהוציא מתוכה רעיון מדויק, כי הכל בה סבסטה עין כבד של בפנים רמזים ובלתי מוגבלים חיוסם. רק על זאת אעיר, שבמקום חסלה געששער קולטורי שיהחתי לה צריך לחיות 'גאטמא-קולטורי' ואזני הפענתי. ובמקום 'חממת העברי' נאמר בה: 'המחת הקולטורא היהודית של הגאט, שעל ידי זה נשתחררו (יהודי המערב) מן העבר הקיים ועמדו'.

הגלה של איזו מהן על כל חברותיה ולסתום סיות מתנגדיה בתכולות שונות. ועל יסוד הבירור הזה צריך יהיה לחבר פרוגרמא חדשה, שהמטרה והאמצעים יהיו מפורשים בה כל צרכם, שתהא תורה שלמה מקובלת לכל במובנה האמיתי, מבלי להניח מקום לסירושים שונים וסותרים זה את זה. ואז — בזה אינני מסופק — ישתנה ממילא גם ערך השאלות המעשיות השונות, והפוליטיקא הגבוהה תסנה מקום בראש לעבודה פנימית במחשכי חיינו; עבודה קטנה ודלה למראית עין, אבל גדולה ועשירה בתוצאותיה לעתיד לבוא. . . .

כן! — צריך... אבל אם. סדר העבודה של הקונגרס יסתום כל פה מראש?...

כמ.

החריפות היהודית באמת אין לה גבול. מאז התלקחה באירופא המלחמה על הסבלנות ועד היום, מן המכתבים על דבר הסבלנות של דשון לוק עד המאמר על דבר החירות של סמוארט מילל, היה הדבר פשוט בעיני הכל, שיש כאן שני דגלים שונים, על האחד כתוב: סבלנות, ועל השני: אי-סבלנות. בעלי הדגל הראשון באים בשם ההגיון והמוסר האנושי, ולפעמים (כמו לוק) גם בשם הרת, לדרוש חירות אישית בעניני אמונות ודעות; ובעלי הדגל השני — על הרוכ כהנים וקדושים — כופרים בעיקרה של חובת הסבלנות ואומרים: להפך, שכל החם על כבוד קטן מחויב לקיים, ובקצת הרע מקרבך ולהציל נפשות בני-אדם מדינה של ניהינם אפילו בעל כרחם. אבל מעולם לא עלה על דעתם של אלו האחרונים להרים אף הם דגל הסבלנות ולבוא על מתנגדיהם בטענה כזו: אתם דורשים סבלנות ואף אתם דורשים כן. אבל הרי יודעים אתם, שלפי אמונתנו חייבים אתם להתחייבכם למושב ולנוף אתכם שתוכנו לחיי העולם הבא. ולפיכך, אם באמת חביבה עליכם מרת הסבלנות, צריכים אתם, לסבול את אמונתנו זו וליתן לשורקומדא שלנו שיעשה בכס שטמים. ואם אינכם מקבלים עליכם דיננו, הרי אתם מפריעים אותנו מעבודת הבורא על פי דרכנו ונמצאתם אתם מחוסי-סבלנות, לא אנחנו.

להמצאה נפלאה כזו הגיע רק המוח היהודי מתוך פלסולו, ואנו, חובבי ציון, נוכל להתנאות בה ביותר, כי מקרב מחננו יצאה.

חובבי ציון בנליציא כרתו ברית עם הצדיק ממשורטקוב ופרסמו בשמחה רבה את ההסדרים המובים שהבטיח הצדיק לנמול עם הקולוניא הנליצית העומדת להוטר בארץ ישראל: כי הוא ימנה רב ושרב במושבה; הוא יתוה דעתו על הגבירים להתנחל בה, אם ראויים הם לכך. על פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; והוא גם, נכון לפקח על ררכי בני המושבה בתורה ומוסר בעזרת אחדים מרכי אהיק. הרברים, כמדומני, ברורים כל צרכם. הצדיק בוחר קולוניסטים מן. הראויים לכך, כלומר, כל מי שכושר בפרהסיא בעיקרה של החסידות בכלל, או אולי רק בקדושת הצדיק הוה כפרט, אין לו חלק ונחלה בארץ ישראל הנליצית. אבל בזה לכד אין די. הצדיק יכול לדעת את. הראויים על פי התנהגותם עד עתה, אך לא יוכל לדעת את בניהם ובנותיהם אשר יולדו להם בארץ. אם יהיו גם הם מן. הראויים; ולא עוד אלא שגם אלו הראויים עצמם, מי יודע אם ישיבתם באירא דאיי, הרחק ממשורטקוב, ועבודתם בשדה, בקשר חמידי עם הטבע הבריא, לא ישיפיעו עליהם הרגשות ונשיות אחרות, שונות מאלו שהביאו עמם מנליציא. על כן מבטיח הצדיק, כי גם שם, בארץ ישראל, לא יעזוב את בחיריו בירי המקרה ולא יתן להם

לסור מן הדרך הרצויה אף כמלוא השערה. ושמו תבוא דאנה בלבכם: הרי הוא כבאן והקולוניא מעבר לים, ואיך יוכל לדעת מה שחושב ועושה כל אחד שם בגלוי או בסתר? גם למכה זו הקדים הצדיק רפואה: הרב והשורב בהקולוניא יחמנו על ידו, ועושי-דברו אלה, בעזרת אחדים מרבני אהיק, הם יהיו עיני הצדיק המשוטטות בכל הקולוניא, לבחון כליות ולב ולהתבונן בכל הנעשה בחדרי חדרים. ובכן נוכל להיות בטוחים מראש, כי בקולוניא זו לא יהיה מקום כל שהוא לשום תנועה חפשיית של הלב והמוח. כל רעיון וכל רגש שאינו מצוי בקלוידי של חסידים בגליציא יהיה גם שם בכל יראה ובכל ימצא, ופורץ נר ישכנו נחש. . .

כשאני לעצמי הגני מודה אמנם בפה מלא, כי כך יפה לו להצדיק להתנות, ולפי הלך-רוחו לא היה אפשר לו באמת להשתתף ביסוד הקולוניא בלי תנאים כאלה. בדאי הגיעו גם לאזניו השמועות הרעות שמעבירים חסידי איי על דבר הקולוניות, ואפילו אם לא היו החסידים האלה משקרים לשם שמים — כמו שעושים באמת — אלא היו מספרים דברים כדוהתם, גם אז לא היה הצדיק מוצא נחת בקולוניות כאלו, שמספרים חצונים נשורים מחיקם של יושביהם, ובתי ספר קבועים בהם להנחך הילדים בדרכים שאין רוח צדיקים וחסידים נוחה מהם, ועוד הרבה כיוצא בזה. ומי זה איפוא יוכל לדרוש מאת הצדיק, שיעזור להסיף עוד קולוניא אחת, מבלי היות בידו הכח לעקור בה כל שורש מורה ראש ולענה?

ולא זו בלבד, אלא שיכול אני להבין גם רוח אותם המשכילים העומדים בראש החברה ליסוד הקולוניא, איך הגיעו לברית כרותה זו: רוצים היו לבטל את הדעה המשובשת שנשרשה בלב החסידים, כי ישוב ארץ ישראל הוא מצד עצמו מין אמפיריותי תרשה, ועל כן אמרו הראשים האלה בלבם: מוטב שתסדר הקולוניא הראשונה מקהל חסידים ותמסר בידי הצדיקים לשלום בה כרצונם, ואז יכירו וידעו גם הם, שאין שום סתירה הכרחית בין הישוב ובין האמונות והדעות החביבות עליהם. ולמטרה גדולה כזו, למשוך לב המון רב מכני עמנו לרעיון הציוני, אפשר, לפי דעתם, להביא גם קרבן גדול כזה: להעמיד עשרים משפחות מישראל תחת שלמונה של אינקוויזיציא רוחנית.

אבל הדבר חוזר והנפלא באמת בענין הזה — הוא מה שכורתי הברית עצמם אינם רוצים להודות, שעשו מה שעשו מפני שהמטרה מקדשת האמצעים. וכשיצא אחד המספרים לקרוא תגר על מעשיהם ואמר להם, כי אין שום מטרה גדולה שנחיה רשאים לבטל בשבילה את העיקר הגדול של הסבלנות הרתית⁽¹⁾, — השיבו לו אלו ממין אותה המענה החרשה שהזכרתי למעלה: סבלנות? הרי עָקְנוּ היא! אנחנו הראינו במעשה זה, שיוצאים אנו לכוך את התנועה הציונית, לרוח העת החדשה, לחברה עם, הסבלנות האמתית, ואתם המערערים הנכם, מתקנים קנאים ואינכם מוכשרים לעזוב את ההשקפות הצרות, שכבר נתישנו, ולהתרומם עד לסבלנות רחבה כזו!⁽²⁾ . . .

בין הראשים האלה, שהלכו אל הצדיק וכתרו עמו את הברית, נמצא אחד אשר זה כבר השתדל להוכיח, כי גם החסידות היא, לרוח העת החדשה, וכתב ספר שלם על דבר קרבת-הרוח שבין החסידות ובין הפלוסופיא של עדוארד הרטמן. השערה קרובה היא על כן, כי החסידות הפלוסופית הזאת היא שהולידה גם את הברית שנכתרה

⁽¹⁾ עיי למעלה חוב' ייד ע' 169.

⁽²⁾ תודעת החברה אהבת ציון, גליון ב' (מאמר ראשי בלשון אישכנז).

במשורשקוב. לפי שכך מלמדת הפלוסופיא של הרטמן: מי שהרת היא לו הענין היותר יקר בחיים, גם קנאת-הרת היא לו המטרה היותר נעלה בחיים . . . כי איך יתכן לחבר יחד את הסבלנות ביחס אל הרע עם המלחמה נגדו, את הסבלנות ביחס אל סס־המות עם חובת הרופא, את הסבלנות ביחס לתועים ומתעים, עם החובה של הצלת־נפשות? הסבלנות תולד רק בזמן שתש כחם של החיים הרתיים, כשחדלה הרת מהיות לראש כל עניני החיים¹).

ולפי זה, אם רוצים בעלי הברית להוכיח, שהשנחת צדיקים על הקלוניות באי הוא דבר המתאים, לרוח העת החדשה, די להם לעשות זאת על פי דרכם: להראות על קורבתי־הרוח שבין השנחה זו ובין הפלוסופיא של הרטמן. אבל להסתיר את הזאב בעורו של כבש, ליסד אינקוויזיציא בשם הסבלנות עצמה — גם הרטמן לא צוה. אחר העם.

¹) Ed. v. Hartmann, Die Religion des Geistes S. 19.

מחשבות ומעשים.

IX.

Freunde, ich bin zufrieden!

השמעתם מימיכם, חביבי, את השירה ההמונית הזאת? המשורר יביע את רוחו לאמור: אף על פי ששומים הרבה יש להם כסף וזהב ואוצרות כל טוב, ולו, המשורר החכם, אין כל; אף על פי ששומים הרבה יש להם נחלת שדה וכרם, ולו אין מאומה; אף על פי ששומים הרבה ילמדו תורה ודעת, והוא, המשורר החכם, לא ילמד דבר; — בכל זאת הוא שבע רצון. מסני... מסני... גם הוא עצמו אינו יודע מסני מה.

ובמעמד כזה הגני עתה גם אני עברכם. אף על פי ששומים הרבה מאומות העולם יש להם עושר ונכסים, מסל השמים ומשמני הארץ, ואנחנו יש לנו — מאמרים במכתבי העתים ומלחמת סופרים; אף על פי שהם יש להם כתי ספר הרבה לחכמה ומלאכת מחשבת הדמה ילמדו וילמדו, ואנחנו עם חכם ונבון יש לנו — תכנית בית ספר לרבנים... בכל זאת הגני שמח ושבע רצון. אומות העולם יש להם... יהיה להם אשר להם. ואנחנו — יאה עניינתא לישראל, עניות ברעת, בכסף ובסדרים, ונסתפק במה שיש לנו: בחברות שפה ברורה, בעתונים צנומים, במרחיבי השפה ובקונגרסים שונים... לא עת עתה לראות ולהתמרמר, כי הרבי צוה להיות שמחים.

הרבי צוה להיות שמחים. האמת אמנם נתנה להאמר, כי הרביים מבית המדרש הישן, הן משלנו והן משלהם, לא צוו מעולם להיות שמחים, אדרבא, כולם היו בעלי טרה שחורה ותמיד יעצו להיות עצובי רוח. הרבי העברי צוה לבכות על חורבן הבית, על נלזת השכינה, על יצר הרע... והרבי מאומות העולם — על תקלות אחרות: על התבל וסדריה, כי רבה המזבה ומעשים אובלית, הגה כי כן היתה תורת בית רבותי — אנתות והתמרמרות. רק הרביים החדשים, מאתמול, המה צוו להיות שמחים, לתת פרוקן כוסר מחשבות רעות — מחצית השקל או שלשה שקלים, רק במוזמנים, ולצאת ידי חובת יחודי לאומי. ובכן הגני משלם את. המס הלאומי כפי הקצבה, והגני שמח ושבע רצון. מרניש אני בעצמי מעין מה שירניש הכהן בעמדו ב.מורח' אחר הרוקן ואומר בנאון, כאלו באמת עשה דבר גדול מאד: רבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו ואף אתה עשה כמה שהבטחתנו... וכך את עמך ישראל! מעין ההרנשה הזאת ארניש גם אנכי, בשעה שאשלם שלשה ר"כ לישוב הישן ומחצית השקל ל.הציונית' החדשה. ואומר בלבי: עם ישראל, חברת התמיכה, ציוניים! — אנכי עשיתי את שלי, ועתה עשו אתם את שלכם — והביאוני לציון ברנה... והגני שמח ושבע רצון מלאומיותי הצרוסה, מעבודתי הרבה לשיבת הכלל.

ביחוד הגני שבע־רצון מעת שבא לידי המליץ נ' 11 וקראתי את המאמר. דבר כשרי. בעל המאמר הוא בודאי יהודי כשר, ויחי מאה ועשרים שנה בעד בשורתו הכשרה. כי התיר לנו... לא קמנית במסכה. לא ספק ספקא של מירכא וגם לא את ישוב ארץ ישראל, כי אם דבר יותר נכבד מכל אלה. הוא התיר לנו את... המנן דודי.

צריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי אני הגני ממעריציו ומקדישיו של המנן דודי. מכל הַגל מתנה יהודי נשאר לנו לפליטה רק המנן הזה. האריות ויתר. חיות הקדש יש אשר הלכו שבי לפני צר, או מה שרע מזה, ששום נהפכו לשועלים מחבלים כרמים, ולא נשאר לנו ירושה בלתי אם המנן הזה. ולי מה יקר ומה חביב האות הזה! כמה זכרונות קשורים בו לכל איש יהודי. מבר מצוה עד החתונה. משלש עשרה עד שמנה עשרה שנה. מבחר ימי העלומים. מן התפילין עד המלית — המנן דודי ילדנו על דרכנו. הסוסר ססיר יאמר, כי בראותו כתונת בידי תוספת — ירים את כובעו לאות כבוד; כי כמה הרגשות וכמה אהדות וכמה רמעות נחסרו ונקשרו בהתפירות והקשרים האלה. ואם בתפירות ששומות כך, בתפירות של מנן דודי על גרתיק של תפלין ושל מלית — על אחת כמה וכמה. אמתינו וקנותינו המוכות לא ידעו אופן אחר להביע את רגשותיהן ואהבתן זולת על ידי המנן דודי... אשה עבריה מי ידע חיך... עצבך ומשושך. שברך מאוייך... קשורים ותפורים במנן דודי שעל גרתיק של מלית... ולא רק אבותינו. כי אם גם אנחנו. אם נבקש היטב בצדוד זכרונותינו. נמצא עוד אולי זכרונות נעים קשורים במנן דודי... והנה באו סופרים עריצים ויאמרו להרוס אל מקדשי ולחלל את קדשי, ויצארו לעז עליהם. כי מצאנו מעם נכרי! אנכי מסבני אניני אוהב חקירות כמו אלה, אשר לפי דעתי הן לסותר לגמרי. כי אם נאמר לחפש אחר שרשיהם של הרבה ממנהגינו, לבקש את אביהם ומחוללם, מי יודע עד אנה יובילו חקירותינו... ואשר לזאת, יהודי ששום כמנוי מקבל את היהדות כמו שהיא ואינו שואל: מה לסנים ופה לאחור. ועל כן, כל אותן הימים שהרעישו סופרינו את מצודת המנן דודי, הייתי שריר בצער ולא ידעתי שלו כנפשי. עד שבא לידי המליץ נ' 11 והסיר אבן מעמסה מעל לבי, כי התיר לי את הכשר, ומשם עין בעין הוכיח, כי המנן דודי היה באמת מננו של דודי. הלא כה יאמר:

המנן דודי מלידו הוא דוד המלך ע"ה, ויהי כאשר הצילו ד' משש סכנות: מפי הארץ, מכפות הדוב, מיד גלית הפלשתי, מיד שאול, מיד אבשלום ומקדני ראם — ויעש על מנו מנו. רמו בעל ששה קצות... עם האות הזה פעל רב טוב על צבאות ישראל בהיותם במלחמה ודוד מלכם עם מנו אתם. כי כאשר הבישו על המנן ועל האות תקעו וירעו ויתקעו ויקראו בקול: אנא ד' תושיע נא. מנן דוד עבדך עמנו! אנא ד' הצליחה נא מנן דוד עבדך הנבחר אתנו! — ולחמו כאריות וינצחו.

הלא ברור כיום, כי המנן דוד הוא מננו של דוד באמת, ועל ידו נלחמו אנשי דוד כאריות וינצחו! כי נלחמו כאריות וינצחו — זאת אמנם ידענו גם בלעדו, מסקורות אחרים, אבל כי דברו עברית בימי דוד בלשונו הצחה של הסוסר הזה — אפסנה. הן נשארו לנו לזכרון דברי אחר מאנשי הצבא אשר לדוד, אוריה החתי, ועל פיהם נוכל לשפוט, כי אנשי הצבא של בעל התהלים דברו עברית יותר צחה מזו של סופרי העתונים העברים עתה.

לא זאת אמנם מנמת דברי, העיקר הוא, כמו שיאמר בעל המאמר בסוף דבריו: אשר מכל האמור רואים אנחנו בחוש, כי מנהג מנן דוד כשר הוא, וחובבי ציון, אשר

רעיון הרוקסר הרצל שלה שרשיו בלבם יכולים להתקשט בו, כי הוא אות נאולה ואין לדאוג כלל.

אין לדאוג כלל! — כמדומה לי, אמנם, שאפילו חובבי ציון, אשר רעיון הרוקסר הרצל שלה שרשיו בלבם, אלה, העושים שבחובבי ציון, גם להם עוד ישנן דאגות אחרות מלבד, המגן דוד... אבל כשאני לעצמי, כמו שאמרתי למעלה, מסכים הנני לדעת בעל המאמר, כי מעתה, אין לדאוג כלל, והכל יעלה טוב ויפה.

רק אחת עוד תשובית את מנחתני ותעיב את שמחתי, והיא — מה יאמרו הגוים ככלל ומה, יחשלקאן? בסרט? אמת הדבר, כי היתרו של בעל, דבר כשרי גם כן לאו מלתא חסרתא היא, אבל יותר טוב היה אלו השגנו היתר גם מאת ה' יחשלקאן, וכל זמן שאין לנו היתר גם ממנו עדיין לבי נוקסני.

יחשלקאן! — לא שמעתם שם פוסק כזה, לא מהראשונים ולא מהאחרונים, גם צלצל שמו נרמה לכם כאלו אינו עברי?... אמת, חביבי! ובכל זאת, או אולי רק בעבור זאת, הגה באמונות ודעות הוא אצלנו, בר סמכא שאין למעלה הימנו. על קורקבן שנמצא בו מחס, על כך של חלב שנפלה לקדרה של בשר, וכדומה מן הדברים העומרים ברומו של עולם — עליהם שואלים את הרב; אבל על דברים שבלב, על אמונות ודעות, אם עמי אנחנו או, עברי, אם צריכים אנחנו לחכות לשיבת גלויות ותחית האומה, וכדומה מדברים של מה בכך — על אלה שואלין את פי ה' יחשלקאן וחבריו, אנשי כנסת הגדולה של הוונדליסטיקא הרוסית, וחמה יורו לאסור או להיתר, כי, למטה יאמרו הגוים, ומה גם, הליברליים שבהם, זה הוא עיקר גרול מעקרי חיינו, וכל מה שנעשה, נעשה לא מפני שכן צריך להיות, מפני שכן יגיד לנו לבבנו, רק מפני שכן יאמרו הם. במלה כל התורה, במלה כל חכמת ישראל, במלו גם כל הרגשותינו, סופרי ישראל הנם כקליפת השום, כגמדים, ודבריהם אינם נשמעים. וסופרי יוץ — ענקים, וקולם נשמע בכל תחום המושב. הם המה מורי הוראה לנו ופוסקים מוסכמים לנו, פוסקים מחמירים מאד, ואת חסרותיהם נקבל ונשא ונסבול באהבה רבה. ה' יחשלקאן — הוא סופר נכבד בספרות הרוססים, אבל מה לו ולעניני חבת ציון? על דברים שבלב כאלה אינם מתוכחים ואי אפשר להתווכח, אבל האידון הזה תושב עצמו כמומחה גם לדבר זה, ובמאמרו באחד הירחונים הרוססים שפט את התנועה הציונית, ובכלל את התנועה הלאומית אצלנו, ויוציא את דינה לחובה, כי היא פרי, הליכתנו לאחור, שיכתנו, אל התלמוד.

נקל להגיד — שיבה, אל התלמוד! הברה יותר חזקה מזו, אשר תכלול את המושג: שיבה לחשך ואפלה, לבערות, לקנאת דת, לתורת הבלים, לרשע כסל וכו' — אי אפשר למצוא בספר המלים הרוסס. התלמוד לפי דעתם כולל יחד את כל הדברים האלה, חריף להבין מה הרגיש ה' יחשלקאן בעת כתבו, כי התנועה הלאומית אצלנו היא ההליכה לאחור — אל התלמוד... אינני דן את ה' יחשלקאן על משפטו, ולא באתי פה לבטל את מענותיו, אשר באמת רובן אינן שוות גם למפל בהן, הגה הוא יזכית, למשל, כי קבוצ גלויות אין בו מעיל כלל: וכי הארמינים היושבים בארצם, ישאל בתמימות, אינם בגלות? וכי המשיכים היושבים בארצם אינם בגלות אצל האשכנזים? — אך כי בודאי גם הוא יודע, מה רב ההבדל בין גלותם של הארמינים לגלותנו אנחנו, ועוד יותר מה רב ההבדל בין גלותם של המשיכים וגלות יהודה... לא על זאת אנחנו דנין, גם לא אתוכח עמו, אם התנועה הלאומית היא באמת הליכה לאחור; ובכלל אין את נפשי לדון ולהתווכח עמו, אחרי כי באמת לא לנו ולא למעננו כתב מה שכתב, כי אם לעם

אחר וקוראים אחרים, אשר ענין. הלאומיות שלנו שזה בעיניהם להתנועה הלאומית בארץ מינים. מתוך יעמור, ובקר רוח יספר לקוראיו מה שראה ושמע אצל הזרים... רק על זאת חספתי להעיר, על הרעם הנורא שעשה מאמרו על הקוראים העברים, על הסער שהפיל בתחום היהודים. לרגלי מסחרי נוסע אנכי ממיר לעיר, ובכל אשר באתי שמעתי רק קול אחד ודברים אחרים: הקראת את מאמרו של יחזקאל? השמעת? ומה תניד? מכל עברים נשמע: יחזקאל, יחזקאל! כאילו היה מר בר רב אשי, ודבריו האורים בענין הזה. מאמרו היה כחיוז ורעם ביום צה. השמים היו מהורים עלינו, שמש הקונגרס עמד ברום שמינו, ופתאום והנה רעם וברק... מאמרו של 'יחזקאל'! מתחילה עמדו כנדהמים, הורידו לארץ ראשם, מבלי לדעת מה להשיב. ואחרי כן אספו את כותותיהם — והתשובות החלו... .

והתשובות — אל אלהי אבי! — לא נמצא אף אחד אשר יבין, אשר יניד, כי לאומיותנו הוא עצם מעצמנו, תמצית דמנו, וה' יחזקאל כתב מה שכתב לא לנו, כי אם לעם אחר. המה יחשבו מה שיחשבו על אדות הדבר הזה, הרחק מהם, מרעוהיהם, מלבם... ולנו אחת היא אם כה או ככה יחשבו. — אף לא אחד נמצא אשר ישוב תשובה כזו, כי אם הכל מהרו להיכח לו בעונה גדולה, כי חלילה וחלילה, אין ברעתנו, לשוב אל התלמוד... .

ובנרן רידן טובה בעיני צפרנם של הראשונים מכריסם של האחרונים. אבותיהם ואבות אבותיהם של אלה. הציוניים החדשים, בתקותיהם לעתיד ובאמנותם, במשיח ובתחיית ישראל, לא שמו לב כלל וכלל לדברי אבותיו ואבות אבותיו של יחזקאל. המה קוו והאמינו, ובחקותם ואמנותם היו — מבלי גם אשר חסצו לדעת, מה עמים אחרים חושבים על אדותם. ועתה נהפך הסדר. אנחנו נאמר. קדוש וברוך רק למה שהם אמרים, ובלי הסכמתם לא נעזי להאמין ולקוות...

למה יאמרו הגוים?... גם בעיר יעקאמרינאסלאו, אעים שאינה, אם בישראל, יש שדואנים דאנת הכלל ומשתדלים להסיר מעלינו הסכנה של 'למה יאמר'. איש יהודי שם, העקער שמו, שמע כי הצרפתים בצרפת מתנגדים לזלא ודרייפוס, ובפחדו פן חלילה ישמעו הדברים גם ביעקאמרינאסלאו — מצא לנחוץ לערוך מכתב נלוו לכל היהודים שבצרפת... בהעתן הרוססי המקומי, יצא במחאה נלוויה נגדם, על כי יתמכו בימן זולא ודרייפוס.

אתם תשחקו, אבל הדבר אמת לאמתו, כתוב שחור על גבי לבן בהעתן. פריי רניעפראוסקי קראי, וכראית המחאה ההיא שתעמד בשורה אחת עם המחאה המפורסמת של עיר ברדיטשוב בשעתה. ויהי אחרי הקונגרס הברליני, בשנת 1879, התגפלו איזו עתונים רוססים על ביקנספילר-דיוראעלי, ראש שרי אנגליא, על אשר לפי דבריהם נתכון בהפוליטיקא שלו לרעת רוססיא. יהודי ברדיטשוב, בפחדם, פן יחשדו אותם, כי גם ידיהם נתון עמו, עם ביקנספילר, יצאו במחאה נלוויה נגדו, ופרסמו ברכים, כי אין להם חלילה כל עסק עמו, וכל מה שעשה, עשה על דעתא דנפשיה, וברדיטשוב ועדתה נקיים. אם הועילה אז מחאתם, לשנך חמת העתונים הרוססים, לא ארע כעת, אבל המה יצאו ידי תובתם... ומעין אותה המחאה היא גם זו של ה' העקער... ידעו נא כל יושבי תבל, וכל גרי 'רחוב העצים' ביעקאמרינאסלאו, כי הוא, ה' העקער, אינו מסכים להסינדיקט של דרייפוס... .

מוכן כי דברים כאלה לא מעלין ולא מורידין, רק יעוררו צחוק, אך גם בצחוק יכאב לב.

מה תיטבי דרכך לבקש אהבה! . . . מה תולי מאד!

מאת כל נוי קטן ונדול נבקש אהבה. אם קרדינל אחד הואיל לדבר עם אחד הרפורמטורים על דבר ציון — מיד הגנו כורעים ומשתחווים ומדפיסים את תמונתו בהעתון. הציוני יחד את תמונת נדולי האומה; אם ה' יחשקאון כותב מאמר נגד התנועה הלאומית — מאמרו עושה רושם עז ומפיל אימה יתרה והכל ממהרים להשיב לו כי "חלילה לא נשיב אל התלמוד"; אם מסלנה ידועה בצרפת מתנגדת לדרייפוס וחולא, המצא ימצאו יהודים שיסכימו להם ויצאו במחאה גלויה, בשם הקהל העברי . . .

ובראותנו כל אלה, נזכור באנחה את דברי היינע:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel!

רבי־קרוֹב.

ענינים שונים.

מושיעינו מבחון.

מי מאתנו איננו זוכר אותם הימים, אשר ישראל סבא שמח כעל כל הון, אם אחד משאינם בני-ברית הואיל בסובו להודות, כי איש מישראל, או כלל ישראל, למין האנושי יחשב. במעמקי לבו ידע והאמין באמונה שלמה האיש היהודי, כי בו ורק בו בחר ה', כי הוא בן להאומה הגדולה הזאת, אשר רק היא מוכתרת בעטרת-היהושעין של עם הכס ונבון. ממרומי ה. אתה-בחרתני הביט על כל יתר העמים, שרנלי אבותיהם לא עמדו על הר סיני, ובכ"ז גדלה שמחתו עד אין קץ, אם אלה העמים בעצמם נתנו לו תעודת-אנושיות, אף כי עס"י רוב מדרו לו את שבחו רק במדה זעומה וקטנה מאד.

כה נהגו היהודים הליברלים. כה היה היחס אשר ביניהם ובין הנכרים הליברלים מדור דור. אמנם כאשר נולדה התנועה הציונית והיהודים הצעירים הנישו בעצמם את אנושיותם מבלי צורך לתעודות שונות מבחון. חדלו אלה הצעירים לחפש בנרות אחרי עדים שונים בין הנכרים. הציונים הראשונים כתבו על ראש הפרונטא שלהם את הדברים: אם אין אני לי מי לי? ובכן היה מוטל עליהם ללכת ישר אל משרתם מבלי הבט ליטין או לשמאל.

אבל העתים ישתנו ואנחנו נשתנה עמהן. הציוניים החדשים, ה.ה.רצלאינים, שנו את דרכם ואחוזו מנהג אבותיהם הזקנים בידיהם. ועוד הפעם החלו לחפש בנרות אחרי עדים נאמנים, המעידים, לפעמים באהבה גלויה ובשנאה מסותרת, כי ישראל סבא עוד יוכל לשוב לתחיה, כי יש עוד בכוח לבנות בית לעצמו ולשוב אל ארץ אבותיו. ובכן עוד הפעם המחזה המוזר לפנינו, כי העם העתיק-יומין, שהתעורר זה מקרוב לתחיה ושאינו חפץ עוד לכופ כאנמון ראשו ולעמוד ולהתחנן על נפשו כעני בפתח, העם הזה חוזר ומבקש תעודות והסכמות מבחון לכל מה שיחפץ לעשות.

לפני זמן מה קראה, האגודה-הציונית בברלין לאספה כללית, וראש המדברים בהאספה הזאת היה הדיד הרצל בכבודו ובעצמו. אולם האגודה לא הסתפקה בלחמיה מבפנים, גם לא בראשיה ומנהליה, אף כי יש בכוח של הדיד הרצל להטעים בראיות נכוחות את הפרונטא והמנחות הציוניות, ופעמים רבות כבר עלתה בידו להנין עליהן גם נגד מתנגדיהן. ובכן הלא די היה לה לה.אגודה להסתפק במנהלה זה, לו לא היתה חסצה להראות בסומבי להאספה, כי יש לנו גם מושיעים מבחון, אבטוריסטים התומכים אותנו, כי גם הכהן סאבר הנהו ציוני נלהב. . . . ובפעם הזאת התשועה מבחון לא עלתה לה יפה, כי האספה באה כי לירי חתרנות, עד שפקיד-הפוליציא מוכרח היה לסגרה — וכל מתנגדינו צהלו ושמחו.

הנחל לא אימא על ההתנזות הזאת של מתגנרינו בהאספה הנ"ל? הן כלנו יודעים את המסורות הנלוות, ועוד יותר — הכמוסות, של חברות המיסיון אשר הכהן סאבר חבר להן. פעמים אין מספר קנו המה כעד נזיר עדשים נפשות מישראל שהגיעו כבר עד הריסות התחתונות. ואני אומר ברור נגד כל קהל ישראל, כי הציוניות של החברות האלה חבריהם חשודה מאד מאד. מתירא אנכי את הרנאים, אם גם מנחות בידיהם' . . . תהיה דעתנו על דתנו מה שתהיה, בין שנחשוב אותה לעיקר או לשפל בלאומיותנו — בכל אופן נודה, כי במצבנו עתה, היהודים חיים בתור כנסיה דתית, הרת היא לעת עתה ראשונה בחיננו, בה ורק בה תלוי עתה קיומנו. ואם כן, איך נוכל להשען על אנשים השונאים בנלוי את דתנו, שכל מנתם ומסרתם היא לעקור את הדת היהודית מן השורש?

ומה יחפצו ממנו אלה הבאים להושיענו מבחיץ? — זאת יאמר לנו בדברים ברורים מאד הפרופסור הימן, זה החסיד האמתי שבאומות העולם.

לחז המכבים שחננו בקראקא תלמיד-האוניברסיטה הציוניים קראו גם את הפרופסור הימן. והפרופסור הנכבד הודה להם בדברים יפים ומלב עמוק על הקריאה אשר קראוהו ועוד מצא לנכון לסגור לשלוח להציוניים הצעירים מגלה ארוכה (וענשרייבנק). ובה מביע את דעתו על אודות הציוניות החדשה. אמנם כן, הפרופסור הסוב הגו ציוני נלהב ובכל לבו יחפץ להשתתף במפעלנו זה. כי — כה יאמר במשך דבריו — רק על ידי הציוניות, על ידי שיבת ציון הקרובה לבוא, תתקיים נבואתם של החזונים הראשונים — והאחרונים. לא רק למדינה ככל יתר המדינות צריכים אנו לשאוף, כי אם למדינת-היהודים, במבין המלה הזאת עפי הנביאים והכרית החדשה. רק על ידינו אנו — כה יאמר הפרופסור הנכבד הלאה — תוכל להוסיף מלכות-שמים, פה עלי אדמות.

כן. — מלכות שמים יחפץ הפרופסור הנכבד. אבל אנחנו, הציוניים היהודים, שאנו בעצמנו נושאים עול הגלות על שכמנו, אנחנו חפצים רק להיות אנשים בני-תרוין על הארץ, ולא מלאכים במלכות-השמים. באמת אין בין התעורה שהתו לנו, רבני-המחאה לתעודתו של הפרופסור הימן אלא שני המקום בלבד.

יוכל היות, כי הפרופסור הימן יאמר עוד דברים-ציון, אם גם יוכח לדעת, כי הננו בני-אדם ששומים, השואפים גם לטובות נשמות ולא רק למלכות שמים. הפרופסור הנכבד איננו תיאולוג מומחה, רק מאמין ששום; איננו כהן ומושך את הלבבות, כי א איש פרטי, ולכן יותר אולי על האידיל שלו, שנתקן אנחנו מה שעזתו אחרים. אבל לא אסתנה, כי הכהן סאבר יסנה לנו עורף, אם יראה ויוכח, כי גם שם בארצנו נחפץ להיות יהודים הסמוריים, כי גם שם לא יעלה על לבנו להשליך מפנינו את הקולטורא התלמודית, שעמלנו בה במשך אלפים שנה, ואת המסורות הזאת, שכתבנו אותה ברמי לבנו. אם ידע את הסוד הזה, או גם הוא גם כל הכת דיליה יחדלו להיות ציוניים, ולהאגודה הציונית בברלין לא יהיה עוד כמי להתפאר.

כמדומה לי, שכבר היה מחזה קרוב לזה בדברי ימינו. בתקופה שקדמה לימנו של שבת-צבי קמו ניכ כהנים והוכחו בראיות ברוחות, מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ועוד, כי באמת עוד יבא בקרוב משיח לישראל וינאלם מבין האומות. מה שהיה אחרי כן — ידוע לכל . . . ד"ר י. טהאן.

שמוש הלשון.

בימים האחרונים רבו בספרותנו הווכחים על דבר „הרחבת הלשון“ זה בכה זה בכה. כבר חיתתי אני את דעתי בדרך זה בקצרה (השלח כרך ב' עמוד ציד — ציו). כי טוב לבחור בדרך הממוצע וכי „מרחיבי הלשון“ היו לנו בכל תקופה ותקופה, עת נשבה רוח חיים במחנה ישראל. ואולם מלבד הוכח על אודות המצאת מלים חדשות, קמו סופרים אחרים לתקן גם את סגנון השפה העברית ומתלוננים על סופרי בית המדרש הישן. שמשחמשים במליצות המקראות יותר מדי, מביאים בסגנונם חצאי פסוקים וקושרים אותם זה בזה וכו'.

גם במענה זו יש קורטוב של אמת, אבל סופרינו החדשים אינם שמים לב להתפתחות המבנית של כל שפה ספרותית. בימי הבינים, בעת עמדה השירה העברית על רום מסגת נדולתה, לא היה הדבר נוהג להשתמש במקראות יותר מדי. חכמי אשכנז וצרפת כתבו בסגנון פשוט ומוכן. בראש כלם נראה את רש"י ז"ל, אשר סגנונו הוא מוכרח מן המוכרח ויכול להיות לדוגמא לסופרי זמננו. הוא השתמש במליצות הכתוב ונס במלין דרבנן; אבל מעולם לא עשה את המליצות לעיקר. „ליפותי“ בהן את סגנונו, כי אם חסדו היה. להגשים ברבריו את הרעיון, אשר אליו נשא את נפשו. ואולם חכמי ספרד ופרובינצא היו „מליצים“ והשתמשו במכתביהם במליצות הכתובים, באופן כי רבריהם הם חידות ומשלים, ומי שאיננו בקי בתנ"ך לא יבין את האמור שם. ואפילו הבקי בתנ"ך לא ימצא חסין בסגנון מלאכותי כזה. ממין הסגנון הזה הוא סגנון מכתבי חכמי ספרד ופרובינצא שהריצו איש לאחיו בדבר המחלוקת הירודה על אודות הרמב"ם. הן אמנם נשתאה על כשרון הכותבים ועוצם בקיאותם בתנ"ך; אבל סגנון כזה לא ירצה לנו לפי מעמנו כעת.

בשנות המאות האחרונות נתפשט סגנון חדש במחנה ישראל. האשכנזים, הלומדים המופלגים, הסכינו לכתוב בשפה כלולה ממקרא, משנה ותלמוד. הם אחזו מעשי המליצים הספרדים; אך בעוד שהספרדים הסתפקו רק במליצות תנ"ך, באו האשכנזים ותוסיפו על המליצות ההן גם מליצות תלמודיות לרוב. והנה אפשר לאדם מישראל להיות בקי בתנ"ך ולהבין מליצות הספרדים, אבל בקיאות גדולה בתלמוד ומדרשים, כזו שדורשת ממנו הבנת סגנון האשכנזים — זה היא בודאי חוון בלתי נפרץ. כאמור, אחזו בסגנון הזה רבני אשכנז בשנות המאות האחרונות; אבל דוגמא ממנו אני מוצאים כבר במכתב ר' נתן נגאר להרב ר' שלמה בן הרשב"ץ (בשנות המאה ה-13). אשר אביארו בזה בתור קוריוזים:

„אם שלמה בחכמתו, מי עלה מי אסף מי צדד מי הקים, שמו ושם בנו לא ידע, עתה ידענוהו אב ובנו שראו עינינו מזמנם סתוים ארעא ועד רום ריקעא. סלקי לשמיא ונחית ליטא עד עומקא, יפה כח הבן כבולי תלמודי דלא שבק בכולהו קאקי לא חזור ולא אורכ ולא סומקא. תראנו תפארת גדולתו וידו החזקה, לך אמר לבי לבא אחרין לבקש בכל הגלסקמא שמו ימצא גלסקא, בשבחיך יערוף לקחי כמסר בחר זיקא. ואם באתי להאריך אגור מדברי שמו ינצחוני, ובחרתי בהקיצור ובחרתי סתאריכות וסתתיא עדיקא, אם שמתי מליצתך על לוח לבי ועל ספר חוקה, כי יש בה סעם ומראה כמוריקא. בני בני, דאגת היתה בלבי, כי אמרתי מי ישב על כסא אדוני הרב אביך, ופאן מוביל מאני לבי מסותא ואפילו למסאנא ערקא, ועתה ידעתי כי שלמת בנו ימלך אחריו והוא ישב על כסאו. בחיי דמר, פה תחא קאי, מן שמיא מוקמינון לך ודא תחא אפוחיקא, בחמדת נעיסות שיר ידידות משכנתיך ומתן שירת דודי וזמתי נתקו ויחני במתקה. רחש לבי ושפתותי בהן שפתך ישקני מנשיקות פיהו ויצאה נשמתו כנשיקה.“

הבנת המליצות האלה דורשת ממנו בקיאות גדולה במקרא. במשנה ובגמרא. תחכמים שגרו באיסלילא ובארצות הקדם נרדו עוד בסגנונם מליצות מהוהר ומרי דקבלה. באופן כי קשתה עלינו הבנת סגנונם יותר ויותר. הריאקציה נגד המנהג הזה היה טוב ורצוי, כאשר נתגבר גם להסגנון. התגייסי. היינו קשירת מקראות ושברי ססוקים באופן מלאכותי.

ואולם לאורך ניסא עלינו להוהר גם במקצוע זה. לבלי להתרחק אל הקצה השני ולהנריע את הכף להצד שנגנרו. בכל שפה קולטורית יש שמוש הלשון. היינו מליצות שנוהות בפי העם ורגילות בספרים וכהיע. והן כמטבע עוברת לסוחר. כל סופר ישתמש בהן כמתכון ושלא כמתכון בשעה שהוא בא להביע את רעיונו בקהל. וכן כל דורש ברכים ומסיף לעם. אם נדרוש מכל סופר. כי יעזוב את המליצות ההן ויחדש אחרות. אשר תהיינה כעין המלאכים הנבראים רק לשעתם. או נכביר עליו את עבודתו ונביא המסר להרחבת הקולטורא. כי סוף סוף נמצא בכל מליצה רגילה ונהוגה רעיון שלם. את אשר עשוהו כבר חכמי הדורות הקודמים. זולת המליצות האלה. שהן קנין הכלל וירי הכל ממשמשות בהן. יש עוד מליצות לקחות מדברי חכמים וסופרים שנתפרסמו ברכים. המליצות האלה יש להן צורה אפיגרמית ועל פי טבען תצורתן עברו מפה לפה. סופר מהיר הידוע לבשם את דבריו במליצות כאלה. אשר נודעו לכל. יתן לסגנונו הוד והדר. ביחד רבו בספרות הגרמנית. מליצות עפות' כאלה. אשר אספן ביכמאן ועשה אותן לרשות הרבים. מליצות רמיות, זיגיות. גרמניות. מספרי בעלי אסופות וחכמים מסופרמים. אמר. כי השמוש במליצות כאלה דורש טעם נכון וזהירות יתרה; אבל אין ספק בדבר. כי מי שידע לבשם את דבריו בהן במדה הראויה. הרי סגנונו משוכה ומרצה.

ממציא הדברים האלה יבין הקורא. כי מועים בעלי. המהלך החדש בספרותנו.

הבאים לנרש את הסגנון. התגייסי כלה מסחנה ישראל. לא נגד הסגנון הזה עלינו להתקומם. כי אם נגד השמוש במליצות המקראות יתר על המדה הראויה. אבל מי שיוודע לכלכל דבריו כמשפט. לבלי להשתמש בססוקים יותר מדי ורק כה וכה ישתמש בהם. להפארת המליצה. בודאי יעשה חן על סגנונו ויכרכוהו טובים.

השמוש במליצות המקראות יש בו גם דבר טוב ומעיל. כי על ידו נתרק מברכרמים. אשר ששמו לרוב בספרותנו. אין אני בא כמרוניא עם סופרינו על הדבר הזה. בדעתי כי גם אני נכשל פעמים אין מספר בעברה זו. אנו חיים באירופא. ואם כי נרע את חוקי הלשון העברית וסגנון מליצותיה על נכון. אי אפשר לנו להתרחק מן העברה. יען כי נדבר בשפה אחרת ועל פי הרוב גם נכתוב בשפה אחרת. ממעם זה אפשר שקדמנינו. אשר כתבו רק עברית. נודרו יותר לבלי להשתית פני השפה. יהיה איך שיהיה. כל עת אשר לא נרחיק את הסגנון. התגייסי. לנמרי. אפשר לנו להוהר במקצת ממליצות כלתי הגונות ורצויות למעם שפתנו. ואולם אם נבוא לחדש תמיד מליצות חדשות לפי המצנו. בודאי נבוא לידי תקלה ונרבה את הקלקלה.

יש מסופרינו המתלוננים על איזו מבטאים עברים. שלפי דעתם נפש נקיי הדעת תקין בהם. כמו למשל: מרי במן. יוצאי חלצים. וכדומה. ואולם היודע ומכיר בטיב שפות אחרות ידע. כי כזה יש בכל שפה ושפה. היינו מלות כלתי. נקיות. אשר ישתמש העם בהן. ואולם נקיי הדעת מעקמים הדברים. כדי שלא להוציא דבר מגונה מסיפה. ויש אשר ברבות הימים נשכח המוכן המקורי של מבטאים כאלה. וכל איש ישתמש בהם. מבלי הרגש כלל את הכיעור שזהו בהם במובנם הראשון. על כל פנים לא יספיקו לנו

המלות המעטות האלה להרוס בשבילן את הסגנון העברי ולחדש את מקומו. כשם שאין מחדשים שפה ואין מניחים לשוון, כן לא יתחדש סגנון ע"י סופרים אחדים, וכל מי שמציע כן הוא בעיני כל איש משכיל כמציע להחל הקולמורא מחדש.

ד"ר ש. ב.

תלמוד ו"שלחן-ערוך".

ישנם חכמים בארצות המערב החושבים, כי אצל הרבנים החרדים בארצנו ה"שלחן ערוך" הוא כספר תורת משה, ועל כן, במצאם בו איזה דברים שאינם לפי טעם העת החדה, ירימו קול סחדים, ולא ישימו לבם, כי עתה אין נוהגים כן, גם בלי רעש גדול, ובלי כל הכרח...⁽¹⁾ ומפני זה טוב להזכיר, מה היתה דעת גדולי הרבנים על אודות הכרעת מסדרי ה"שלחן ערוך" ונחם לקבוע הדינים כמסמרות.

הכל יודעים כי דעת רבים מן החכמים לא היתה נוחה מחבור משנה תורה של הרמב"ם. הוא הלך בזה לשיטתו, שאסור להנות מן התורה, וגם הרבנים אינם רשאים לקבל שבר וצריכים לעסוק באיזה ענין אחר למחיתם, וע"כ ראה הכרח לקצר את התלמוד ולהוציא ממנו את ההלכות הקבועות, כדי שישאר זמן פנוי לעסקים אחרים. ומפני זה קצר כל חלקי התלמוד ולא השמיט אפילו הדברים אשר לא יתכנו להיות במציאות. כמו הדביק שני רחמים זה בזה, אשר בודאי לא נעלם ממנו, שלושף ורופא, את אשר היה גלוי וידוע לחכמי צרפת, כי הדבר הזה לא יבוא לעולם⁽²⁾ — כי לא היתה לו רשות, לפי התוכן אשר התוו לו, להשמיט, ובהיות כי הקצור היתה מטרתו העקרית, לכן היתה ההכרעה רק דרך אנב, על פי כללים ידועים, אך לבסוף נשתנה הדבר. בתור קצור התלמוד כמעט לא נתקבל ספרו כלל, ובזמן מאוחר⁽³⁾ חשבו, כי גם אי אפשר להבין דבריו מבלי דעת בראשונה את התלמוד, וכל עקרו נחשב רק כמכריע ומבאר איזה דברים אשר לא נתבררו בתלמוד כל צרכם, וכמובן לא חשבוהו למעלה מכל בקרה, ועל פי רוב נתקבלו דעות מתנגדיות. — אולם בכל זאת הרגישו רבים גם בארץ צרפת ואשכנז בחסרון ספר אשר בו יבואו בקצרה כל הדינים הנצרכים, כי ספרי התלמוד או, מרם היה הדפוס בארץ, היו בלתי מצוים כלל בשלמותם, וקשה היה להוצות על סיו, ביחוד אחרי אשר נולדו ספקות בהבנת דבריו. וכמובן נמצאו גם אשר מלאו את החסרון, ובתור ספר קצר לתכלית זו נתקבל הספר, עמודי גולה⁽⁴⁾ (סמ"ק), ורבים התרגו רק על סיו. אולם גדולי עמנו ראו לעורר, כי לא טוב יעשו אלה המורים מתוך קצורים, ודראיש דבר אתם משפטים, ואומר בדברים נמרצים⁽⁵⁾: "תפח רוחם של אותם הבאים לרדן על פי ספרי וחבורי גדולים (כוננו על ספר סמ"ק והדומה לו), ואינם יודעים כלל לא במשנה ולא בגמרא". לכן החלו המקצרים להאריך מעט, וביחוד בעל המורים, אשר בספריו איננו אומר הלכה פסוקה, וכש באה גם תמצית ההלכות שנתחדשו בבית מדרשם של רבותינו הצרפתים והאשכנזים, ועל כן נתקבלו ספריו בישראל, כי המורים הוראה מצאו בהם רב חסין, מפני שאי אפשר לדעת כל הספרים במקורם, אך בתור מכריע לא נתקבל גם הוא, וכל מורה הוראה עשה כפי אשר הורדו רוח מבינתו. — עד אשר בא מר"י קארו וחבר את ה"שלחן ערוך" על פי הכלל הזה אשר עשה לו ליסוד ההכרעה:

(1) ע' מאמרו של הרב א. לולי ב"השלח" II ע' 314.

(2) כתובות ד' ע"ב ב"התפסות". — (3) שו"ת הרא"ש כלל ל"א סי' פ"ו.

(4) שו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' י"ב.

אם דעות שנים משלשה עמודי היהדות: הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש — שוות, הלכה כמותם. והדבר הזה הפך רצון מאת בני דורו, ונתפשט ספרו בכל תפוצות ישראל, מלבד בפולין ואשכנז, אשר שם התנהגו על פי חכמי צרפת. ואפשר שהיה מתקבל גם בארצות האלה, כי גם שם היו הנסמכים מרובים והלומדים מעטים⁽¹⁾, אך מהרש"ל, אשר כבודו היה גדול מאד בארצות האלה, יצא במחאה נלחיה נגד המשרה אשר עשה הרי"ף קארו, כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הזקנים⁽²⁾, וגם זאת ועוד אחרת, כי לא היו לפניו ספרים מוגהים, והעתיקים במעות, כאשר נמצאו בדפוס, ולפעמים בנה יסוד על המעות ההיא⁽³⁾. ועל כן לא נתקבל שם השורע, נגד הקבלה אשר קבלו ונהגו עד העת ההיא⁽⁴⁾. עד שבא הרמ"א וחבר עליו הגהות לפי מגהני אשכנז ופולין, ואז נתפשט השלחן ערוך כמעט בכל תפוצות ישראל. — אמנם הקרובים אליו בזמן דברו לפעמים דברים קשים נגדו, כי לא היתה דעתם נוחה מקצורים. הרב מהר"ם צהלון כתב: הוא ראה בשלחן ערוך שחברו מהרי" קארו לקטנים ועמי הארץ⁽⁵⁾. וגם מהר"ם לובלין, אשר היה בזמן מאוחר, כתב: אין מדרכי ועסקי בספר שלחן ערוך, כי הוא ספר חתום מחובר מחלקים רבים, ופה שיצדק נספר לא יצדק מחבר⁽⁶⁾. והגאון בעל "תות יאיר" יספר⁽⁷⁾, כי אחד הגאונים המצינים לא שם לב להכרעת הרמ"א, באמרו כי גם הוא כדאי להכריע. אך ככל זאת נתקבל השורע, למען לא תרבה המחלוקת בישראל, כמו שאנו מצאנים, כי במקומות אשר היו קטנות בעניני הספיקים, קבלו עליהם כמה רבנים להתנהג רק על פי השלחן ערוך, וכתבו את התקנה בסנקס הקהל⁽⁸⁾. ובאופן זה התפשט לאש לאש, אך לא בתור ספר אשר אין לזוז וזו כל שהוא מכל פסקיו, יען כי הלכה מאורשת בשלחן ערוך עצמו: אם נראה לדין ולבני דורו מכה ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהווכח בספיקים, יכול לחלוק עליו, מאחר שאינו נזכר בנמרא⁽⁹⁾. לכן יש הלכות רבות אין מספר, אשר האחרונים לא קבלו הכרעת השלחן ערוך, ופסקו כפי הנראה להם, על פי העיון התלמודי. וכבר כתב הגאון יעב"ץ⁽¹⁰⁾: במקום שראיות מכריחות או אין משא פנים בתורה, ושמצעי מאבי מאור הגולה ז"ל, בשם גדולי, הוא בעל ספר חלקת מחוקק, שאין אדם רשאי להורות, עד שיהיה בכחו לעקור ולסחוק סעיף מן השלחן ערוך. ויסגור בספרינו כזה שנפל בהם בכמה דברים המשנה והשבוש בספר השלחן ערוך, והאחרונים הראו הדרך שלא לשא פני השלחן ערוך במקום הכרח עצום, ונודע מאמר הר"ם ז"ל, שבענין ההוראה אין אסילו כח הנביאים חזק יותר מן החכמים, אלא הולכים אחר רוב מנין, או אחרי כח הראיות לפי מראה עיני החכם, וכן היה מגהני חכמי הדורות אשר מעולם, אין משגיחים בקץ מאוני הכרעת חבור קדמון או אחרון במקום תשובות נצחות. ובדברים האלה הסכימה דעתו עם דעת הגאון מוה"ל ז"ל, אשר דברי זה האחרון נתקבלו מאד, ודבריו קדושים לכל ישראל, והוא, בלי כל מליצות, הראה בכמה מקומות כי אינו נשוא פנים, ופעם אחת לא נשא פנים לכל הסופקים מימי הרי"ף עד היום. גם לא שם לב להגוסתא, אם לפי דעתו נפלה בה שגיאת המעתיק⁽¹¹⁾, גם אמר בפרוש על הכרעת הרמ"א: מעות נמורה היא⁽¹²⁾. וכן כתב תלמידו הגאון ר' חיים מולחין בתשובת

(1) גם של שלמד על חילוק בתקדמתו. — (2) שם. — (3) שם. — (4) שם. — (5) שו"ת מהר"ם ז"ל סי' כ"ג. — (6) שו"ת שער אפרים סי' ק"ג. — (7) חשן המשפט סי' כ"ח. — (8) שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' כ"ג. — (9) אורח חיים סי' שפ"ז בתגובותיו. — (10) יורה דעה סי' ק"ם בתגובותיו.

שאלה אחת: כי אין לעשות מעשה (באותה השאלה) כפסק השלחן ערוך⁽¹⁾. ובדרך הזאת הלכים כל נאוני ישראל עד עתה, ונאמנו מאד דברי המושלים. כי הספרים הם כלים וסמנים הצריכים לאומנים⁽²⁾, ואין מסמיכים להוראה את האיש היודע רק את השלחן ערוך, ואין מנסים את הבאים להסמך בדינים אשר אין להם מקור בתלמוד ונוכרו רק בשלחן ערוך, ועוד יותר אגלה סוד, כי רבים מן הרבנים (או אולי רובם) לא למדו מימיהם את כל חלקי השלחן ערוך, והם יודעים את הרבנים מן המקורות הראשונים, ועיקר למודם בשלחן ערוך הוא רק באיזה סקציות הנחוצים למעשה, לדעת איך נוהגים.

אחרי כל הרבנים האלה, האם צריכים אנו להצמדק, על אשר זה כארבע מאות שנה כתבו מחברי השרע דברים אשר אינם לפי רוח זמננו? הן עם אשכנזי לא יבוש כלל במה שלפני מאתיים שנה יצא פסק דין מבית משפט הגבוה על אשת איש אשר שטתה מאחרי אישה וילדה — לשרוף אותה ואת הילד הנולד⁽³⁾. ומדוע נבוש אנחנו, אם הפוסקים הציאו איזה הלכה ממאמר תלמודי אשר לא נתברר כל צרכו וקבעו לפעמים רק, משום דרוש וקבל שכ"י? כי אמנם יש הלכות רבות בשלחן ערוך, אשר לא נאמרו כלל אפילו לזמנם, כמו דיני סעוד וכדומה, ואיזה פעמים נזכר "לוקה"⁽⁴⁾, עונש שכבר נתבטל מיום שנליטו מארצנו, כגודע בתלמוד ועוד⁽⁵⁾.

אבל לפני שבאמת רבים מועים בדבר כח השלחן ערוך, לכן צריכים היו הרבנים הגדולים לפרסם הדבר כמו שהוא, כי ספרי השלחן ערוך הם רק כלים בידי הרבנים, לבוד מהם כל הנחוצן להורות, אבל לא תורה שאין לזוז ממנה.

ב. כ.

⁽¹⁾ ע"י ב"י, "אגודה אוזב" דרוש לבעל מצות. — ⁽²⁾ "אגרת בקרת" להגאון יעב"ץ.
⁽³⁾ בשו"ת "שכות יעקב" (חיב סי' פ"ב) נזכר, "המעשה אשר לא יעשה", והשאלה היתה אם למול את הבן! — ⁽⁴⁾ חושן המשפט סי' של"ח וסי' ת"כ. — ⁽⁵⁾ שם סי' תכ"ה בשם רב נפרנאי גאון.

הציוניות החדשה.

מאת

ד"ר ד. ניימרק.

הקורא בעין סקחה את כה"ע הציוניים, ביהוד המאמרים שבשתי התוכרות הראשונות מהשלהי שנה זו. יראה בדאבון נפש — אם תוכב"ציון אמתי הוא — שחלוק הדעות וסירוד הלכבות פורחים באירוי של העולם הציוני, ודאנה תמלא לבו, סן עוד מעט והשמן ירקד במחנותינו!

במנחת שלום ישכנו יחדיו הרעיונות, אבל בלחץ החלל יתרוצצו הנופים. את הסתגם הזה נזכרתי בשומי עין על שתי תוכרות השלהי הנזכרות. שמה ישכנו יחדיו בשלום ושלחה מאמריו של אחד העם, מאמרו של יחזקאל, ביהוד עם השקמותיו של מ. ארז! הרעיונות רעיונות הם, זה משהר זה משהר, זה מנלה את דעתו זה מנלה את דעתו, מה בכך. הלא כל דבר יש לו פנים לכאן ופנים לכאן ואין בכך כלום. אולם היודע שהקונגרס השני עומד אחר כתלנו, היודע עד כמה קשה היה הדבר לקרב את הדיוקים ולאחד את הנספדים בהקונגרס הראשון, הוא יתעצב מאוד אל לבו בזכרו, כי הרעיונות השלמים האלה עתידים לצאת ממנוחתם השאננה בגליונות מכה"ע ולהפגש ולהתרוצץ יחדיו בלחץ החלל; הוא יפחד בצדק, שהקונגרס השני יבוא לסוצץ את האחתות הגמלאה של הקונגרס הראשון, אשר גם אז קשה היתה כקריעת ים סוף.

במצב כזה התוב הוא על שני הצדדים לחקר עד סוף דעת עצמם, למצוא את היסוד העקרי המספיד ביניהם, כדי שלא יבואו החלוקים המפלים, אשר במצבם להאמיל על גומא דעובדא, וירחיבו את הפרץ במדה מרובה כל כך, עד אשר ילאו למצוא הדרך הנכונה המכילה אל המטרה הראשית, המשותפת לשניהם. ואשר בעבורה תב קדוש הוא שיעשו שלום ביניהם. אכן, היסודות העקריים, אם גם קיצוניים הם ביחסם זה לזה, בנקל יותר יתפשרו ויעשו שלום ביניהם מהחלוקים המפלים הקטנים, שאינם שרים בנוק הגרול שיגרמו על ידי העמיקם את הקרע בין האחים, אשר סוף סוף לב אחד להם ומטרה אחת לכלם.

לחלוק קמן ומסל ממין הזה אפשר לחשוב, לפי דעתי, דבריו של אחד-העם: אלו היתה באמת מטרת הציוניסמוס להשיב לב העם אל היהדות, לעשותו לא רק לעם מדיני, כי אם לעם התי ברוחו, — אז לא היה הקונגרס הציוני דוחה שאלות הקולטורא הלאומית... עד לערב שבת בין השמשות, עד השעה האחרונה (השלהי תוב: י"ג ע' 8). האמת נתנה להאמר, שאחריית הדתי הזה אין אנו יכולים להמיל על הקונגרס הציוני, כלומר על יוצריו ומנהיגיו. בסדר העבודה של הקונגרס הניתן להענין הזה את

השלה III.

(תוכרת י"ג)

כל יום השלישי, ואם נתגלגל הדבר, שלא באנו לידי כך עד בין השמשות של היום האחרון, אך מקרה היה הדבר ואין מנהיגי הקונגרס נחששים עליו¹). אולם מה היינו מרויחים, לוא גם דברנו שמה על שאלות ספרותיות, כלומר על דבר הספרות העברית (הלא אך זה מובנה הפשוט של המלה!) במאה הנוכחית? למה נעשה שקר כנסשנו. האם הספרות הזאת היא הקולטורה הלאומית של היהודים? נניח נא שהמציע להענין הזה, ד"ר עהרנספרייז, היה מדבר על כל החזיונות בהספרות העברית, מימות המאספים עד הצעירים החדשים היושבים על המשבר ומשברים את חציילבנו באנחותיהם העמוקות מבלי אומר דברים; — האם יכולים אנו לאמר, שהיה עוסק בזה בהקולטורה הלאומית של היהדות? בכל אספותינו והנשפוני מסיחים אנחנו ויקרה התלהבות לשם. האומה הקולטורית הראשונה, לשם הקולטורה היהודית בת ארבעת אלפים שנה, לשם קניי האומה וקדשיה, וגם ההתלהבות הגדולה והנפלאה באמת, אשר חמטה את לבות כל הנאספים בין כתי ה-קאסיני בבזיליאה, אך מן הרעיון הנשגב הזה היתה חיה: נתאספו שמה אנשים אחים, בעלי קולטורה אחת, אשר לא ראו איש את אחו זה אלפים שנה! — אבל, האם דברנו שם על אדות, הקולטורה הראשונה הזאת, על אדות אותה הקולטורה היהודית, אשר באמת בת ארבעת אלפים שנה היא, על אדות אותם הקנינים, אשר באמת קדשי האומה המה, האם דברנו על אדות כל אלה אף דבר וחצי דבר? אחר-העם נותן פירוש להמכתב, קולטורה לאומית, כלומר, שאלת הלשון והספרות, שאלת החנך והרחבת הידיעות הלאומיות. כמוני גם אחר-העם יודע הוא, שהחנך בגולה אינו בדינו, ואם גם נחליט אלפי החלטות ונציא מדי שנה בשנה אלפי ספרי חנוך, לא יועיל לנו כל זה מאומה; החנך ביד הממשלה הוא ואי אפשר לו לשנות במאומה, ואם כוננו של אחר-העם על כתיספר המכולכלים מטעם הקהלות, גם אז עלינו לחכות עד אשר תתגדל ותתפשט הציוניות בישראל במדה גדולה כל כך, עד שהציוניים יעמדו בראשי הקהלות; או אז נדבר על דבר החנך הציוני! כן עלינו להודות, שהתמרמרותו של אחר-העם בנוגע ל-הרחבת הידיעות הלאומיות אינה צודקת כלל. כי באמת כל החבורות, גם אותן שבמערב אירופא, העומדות תחת השפעת הציוניים היותר חדשים, עושות הנה כל מה שביכולתן להרחבת ידיעות היסטוריות וכדומה, יותר מזה לא יעלה בדינו, לוא גם הקונגרס הציוני מלא היה וכוחם והחלטות ממין הזה!²

אולם, העולה על כל אלה, האם שכח החכם הזה שכל אלה אינם אלא אמצעים להמטרה הגדולה הזאת, שהעם, יחיה ברוחו? בלי ספק, היטב אשר דבר אחר-העם, שכל מטרתנו היא, או צריכה היא להיות: להחיות את רוח-האומה. אבל, מה היא

¹ טעות היא. בסדר העבודה הניתן לענין זה לא כל חיוס השלישי, כי אם רק ישיבת-הבוקר, אחר גמר כל שאר הדברים, ואם נדחה הענין לבין השמשות, הית זה רק מפני שהענינים שקדמו לו היו יותר חביבים על המנהיגים וכבדו עליהם שעות הרבה ביד רחבה בלי צורך מוחלט. (חצרת העורך.)

² המחבר הנכבד יסלח נא אם נאמר, כי יש בדבריו אלה תפוצה מרובה. למרות מעט יכולתנו, אפשר ואפשר היה להניח בבזיליאה אבן-הפנה לחנך לאומי והרחבת ידיעת היהדות. אם היה הענין נוגע באמת עד הלב, נקל היה מאד להחליט שם, למשל, כי כל ציוני מחויב ללמד את בניו ובנותיו שפת עבר וראשי ידיעות היהדות, לא פחות ממה שהוא מחויב לשלם את השקל, ואם אין ידו משגת, חבריו בעירו מחויבים לעזור לו בזה. ועוד החלטות ברורות לזו חיו מתקבלות בנקל בתוך ההתלהבות הכללית. (חצרת העורך.)

רוח האומה? מדוע לא אמר לנו על אדותיה כלום? אינני מסופק אף רגע, שאחדיהעם יודע הוא, מה היא רוח היהדות לפי דעתו הוא; אכן, כמדומה לי שבכונה או שלא בכונה לא רצה להפליג בדרך הזאת, אשר בחזקת סכנה היא, והלך סתור סתור! מפני שיודע הוא שיהדותו הוא שונה היא מיהדותי אני, ויהדותי אני אינה דומה לאותה של סלוני, ואותה של סלוני אינה דומה לאותה של אלמוני, וכן הלאה, ומכאן תשובה לאחדיהעם על שאלתו, מדוע דחה הקונגרס הציוני את שאלת הקולטורה הלאומית עד לערב שבת בין השמשות: לו ידעו הרצל ואנשיסודו כמוני, שהשאלה על דבר הספרות העברית אינה מקפת אלא את התקופה הריקה (ביחס אל הקולטורה הלאומית הגדולה) מימות המאספים עד הצעירים שבדורנו, כי אז מובטחני, שאם גם לא היו נמשכים בהתלהבות יתרה, אחר השאלה הזאת, בכל אופן לא היו מתיראים מסניה, לא היו מתיראים מפני המושא ומתן על אדותיה, והיו נותנים לה, אולי, מקום בראש, כראוי והגון לה; אחת היא לנו, אם היו עושים זאת, משום איבה או לשם נוי, אבל הרצל זה, אם מסכימים אנחנו לכל דעותיו ומעשיו או לא, עלינו להודות, שהיה יודע ומכיר היטב את, תומר האנשים אשר לפניו, יודע היה, כי לוא העמדה על הפרק שאלת הקולטורה הלאומית, אותה הקולטורה שצריכה להטביע את חותמה על, מדינת-היהודים העתידה (ולפי דעתו, כמו לדעת כל האירופאים שאינם, יוצאים ונגנפים בהספרות שלנו, הלא שאלת הספרות והקולטורה אחת היא), כי אז היתה האחרות הנפלאה, אשר, למרות כל הקרעים והסדקים שאך בקושי הסתתרו תחת השמש, באמת היתה הנס היותר גדול בשלשת הימים הגדולים שבבזילאה — כי האחרות הזאת היתה מתפתצת או כדורגע לרסיסים, ובכן בואו ונחזיק מוכה למנהיגי הקונגרס, שלא נתנו מקום לשאלות כאלה באותם הימים, ואם ישאל אדם: והקולטורה הלאומית מה תהא עליה? או נשיב לו: כל מי שאינו רוצה לכפות על חבריו את הרע כניגית לאמר, קבלו דעתי, מוכרח הוא לוותר כעת על התלכנות הרברים והתברורות בננוע להקולטורה הלאומית ולעבוד בכל כחו ביחד עם כל הבאים להקריב את כחם לעמם, תהיה דעתם על דבר היהדות והקולטורה שלה איזו שתהיה, והיה אם נשיג את מפתחנו, או תמצא ההסתוריה את הצורה הנאותה להתפתחות הקולטורית שלנו מחדש, גם עולי גלות בכל לא היו בעלי דעה אחת ולב אחד בננוע להשאלה הזאת, וכמעט באו לארץ התחילו הסכסוכים הידועים בין המתבוללים והלאומיים; גם עזרא ונחמיה עשו מרם כל את כל מה שביכלתם לבצר את דומת העיר, לבנות את חרבותיה, לסלואת ירושלים השוממה יושבים, לתקן תקונים שונים להטבת מצבה החברתית של האומה, ואך אחרי כל אלה הקהילו את העם וחדשו את ברית סיני והושיבו את, הכנסת הגדולה, אשר על ידי עבודתה והשפעתה נתפתחה קולטורה חדשה בישראל, אותה הקולטורה אשר במדה ידועה השתלשלה שאריתה עד ימינו אלה.

אולם, אם כי קיום הציוניות דורש מאתנו בהכרח, שנניח את שאלת הקולטורה העתידה להעתידי, בכל זאת עלינו להתחזקת על שאלה אחת נכבדה מאד, אשר כפתורונה נמצא גם את היסוד העקרי המספיר בין בעלי חבת ציון השוואפים בראש וראשון להחיות את רוח האומה ובין הציוניים החדשים שאינם חוששים כל כך לדברים כמו אלה:

מה הוא הקסם הגדול ברעיונו של הרצל, אשר משך אליו בכח את כל ההמון הרב הזה ועדיין מסיף הוא והולך לחפוש את היהודים בלבם ולהביאם למחנה הציוניים? החזיון הזה, כי רעיון, אשר כבר נתחבטו בו סופרינו וחבורותינו לכל הפרעות עשר שנים

לפני הרצל, עורר את האומה במדה מרובה כזו, כדאי הוא להתבונן אליו ולבקש את פתרונו.

את הסדר הכמס בהחיות הזה מגלה לנו שלא במתכן ה' מ. ארז בהשקפתו הכללית' (השלח' תוב' יד ע' 167—168): 'אלפי פיות שאלו אותנו — והשאלה היתה פורת באיירה של כל אספה: מה נעשה... כדי לקרב אותה הגאולה בורע?'

זה הוא פתרון החיות ההיסטורי הנכבד אשר לפנינו. מי שהיה יוצא ונכנס בשנים האחרונות בהאספות הגדולות והקטנות של חובבי ציון או הלאומיים בערים הגדולות שבאירופא, יודע הוא, עד כמה הרברים האלה אמתיים הם. עמא פויזא, אשר ראשית הופיעו על במת התולדה מצוינת היא בהקדמת נעשה לנשמע, שואל היה אחרי כל אספה ואספה: מה נעשה? כאלו באמת הכרח היסטורי הוא לשאול תוך כדי דבור, מה נעשה. המעט הוא טעם מספור ומסודר זה אלפים שנה לשמוע, ללמוד דעת את מצבו בין העמים ויחוסו אליהם, לשמוע, שתועה הוא בתהו לא דרך, ולחלום שיבת שבות? אלפים שנה חלם העם הזה, חלם חלום נעים ונשגב. החלום הזה נפח רוח חיים בלבו ונתן בו הכח לשאת ולסבול צרות ומצוקות, תלאות ורדיפות אין קץ. אבל החלום הזה היה חלום שאין בו מעשה, שאינו דורש שום מעשה: עני ורוכב על החמור יבוא לקבץ את נדודי ישראל, ועל כן חלמו את החלום הנעים הזה במנוחה, באין מפריע, במתינות ונחת רוח. אכן כמעט כמו נביאים חדשים ודרשו להחיש את הקץ על ידי מעשינו אנו, מיד אכזר החולם הסבלן הזה את סבלנותו והוא שואל: מה נעשה? כלומר, מה נעשה, כדי לקבץ את גליות ישראל וליסד לו מדינה חדשה בן-לילה?

אמנם כן, הסבלן הגדול הזה, העומד כצופה נצחי על במת ההיסטוריא; הוא, מי שהיה עד-ראיה כמעט לכל קורות ההיסטוריא הידועה לנו היום; הוא, היוודע ועד שאלף שנים בעיני ההיסטוריא כיום אתמול כי יעבוד, הסבלן הנצחי הזה אבד כרגע את סבלנותו ושואל: מה נעשה, כדי לקרב את הגאולה בורע? מה הסב את השנוי הפתאומי הזה הזה? גם על השאלה הזאת משיב לנו הסופר הנזכר: 'אמת זה (כלומר, מה לעשות, כדי לקרב את הגאולה בורע) לא אמרנו להם, מפני שגם לנו בעצמנו לא נתברר הדבר כל צרכו. ובעמקי הלב הרגשנו גם אנחנו (כלומר האניטמורים), שתקוות ואמונות הן אמנם דברים טובים ויפים מאד, אבל לגאולת עם צריך יותר, רב יותר... או רמו ידינו, והעבודה המיטיתית נתבטלה כמו מאליה' (שם).

זה הוא באמת המעם האמתי של הדבר: רוב העסקנים שבחובבי-ציון והחברות הלאומיות, גם המה נכשלו בתורם מתינות וסבלנות. האניטמורים הציוניים קבלו את מכסיפי האניטמיה ממפלגה אחת ידועה והעמידו את יסוד דבריהם ותורותיהם על שאלת הקיבה. הרעב והמחסור אניטמורים ברוקים ומנוסים המה, וברצותם לרכוש חברים חדשים או ליסד חברות חדשות, הראו האניטמורים באצבע על העני והמחסור השזורים במתנה היהודים, על הירידה האיקונומית בכל ענפי המסחר וכן הלאה. ביהוד בנלציא, המקום אשר עליו בפרט סרמו מ. ארז ואשר ממנו יצאו הקולות הראשונים והכריזו שרעיונותיו של הרצל עקבות משיחא המה — שם קבלה האניטמיה הלאומית את הצורה הנוכחית באופן מאד בולט. מי שבא לאספה לאומית ושמע את הדברים הנמרצים היצאיים מפי הדורשים הגלבים על דבר גורות המלכות החדשות שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בהן, על דבר 'חוק הרוכלים', 'המנופול על המלח', על דבר 'החבורות האכריות' (Kólka rolnicze) ועוד צרות-ישעה כמו אלה — אחרי אשר שמע השומע את כל

זה, היה מחכה על . . . היוצא לנו מזה . . . אולם תחת הצעת איזו רמזא קרובה, הדרושה לצרות-שעה, לא היה שומע אלא קול דברים כלליים, הלוקחים מעולם אחר לנמרי, מאותו העולם, אשר קניינו עומדים למעלה מעולם-הקיבה, דברים שיש בהם כדי לשכך את האוזן, אבל לא למלאות נפש רעבה. ועל כן אין להתפלל, אם השומעים נחפזו לשאול: מה נעשה, כדי לקרב את הגאולה בורוע? השאלה הזאת מונחת היתה בפני האניסציה הלזו. אניסציה המעמידה את כל דבריה על שאלת הקיבה מחיכה היא מן הדין להשיב על השאלה מה לעשות, כדי לקרב אותה הגאולה בורוע: אינו דומה מי שצריך לגאולה חמריית למי שצריך לגאולה רוחנית. עם הצריך לגאולה רוחנית, אם אך בא לידי ההכרה, שדחו משועבדת היא וצריכה לגאולה, אז כבר חציו בן-חרין הוא ולא יקשה עליו הדבר לחכות במתינות וסבלנות היסמורית. עד אשר תחדור ההכרה הזאת אל לב כל האומה, ויניח את בריאת הצורה הקבועה להעתיד, לאותו העתיד שימצא כבר אומה שלמה מוכנה וראויה לגאולה, והעתיד הזה בודאי ימצא את הצורה הגאולה לכך. לא כן מי שצריך לגאולה חמריית, לגאולה מחרפת רעב. עם שהכיר את רעבונו וחרפתו אינו יכול לחכות ודורש הוא בהכרח לקרב את הגאולה בורוע. אמנם דברו האניסמורים גם בשם הקולמורא הלאומית וקדשי האומה, אולם ההתלהבות הגדולה, אשר רכשה חברים חדשים ויצרה תבורות חדשות, לא היתה אלא התלהבות-הקיבה, אשר בכחה באמת לעשות חיל ולמשוך את הלבבות קל מהרה.

מי שראה את התנועה הלאומית בגליציה מתחלת התפתחותה עד אותם הימים אשר נגלה עליה הרצל בהצעתו, יבין בנקל, מפני מה זכה רעיונו של הרצל להתקבל בין הלאומיים בגליציה בהתלהבות גדולה כזו: תחלת התפתחות התנועה בגליציה היתה רוחנית, כלומר, נובעת מתוך איזה צורך רוחני, שלא היה מוגבל אמנם עדיין כל צרכו, אבל צורך אחתי, פנימי, אשר החל לפעם בלב צעירי ההשכלה, אחרי כי נוכחו לדעת, או יותר נכון: אחרי שהרגישו, שלא ימצאו את תוכן עולמם הפנימי ופריסת חידים הפנימיים על אותה הדרך שבקשו, וגם דמו למצוא, המתבוללים. אותו היום יום שבת היה (אלול תרמ"ז בלבוב), ומשכילים אחדים שעמדו עדיין ראשם ורובם בעולם היהדות, אבל ברנלם האחת באירופא, התאספו להתייעץ בדבר, מה לעשות כדי ליסד איזה מרכז רוחני לאומי, מרכז יהודי כעין. נקודת השרפה, אשר תשפיע עליהם גם בלכתם לבקש את מוונם הרחצי בקולמורא האירופית. האספה הראשונה מעטה ודלה היתה בתכלית, ומסופק אנכי מאד, אם כל הנאספים יודעים היו על בורים מה הפסג, אבל זאת היתה רוחה הפנימית. אספה באה אחרי אספה, והרעיון החדש, למרות צורתו ההיולית, משך בתוכו אנשים מאנשים שונים, ממסלנות ומדרגות סוציאליות שונות, ולא ארכו הימים והחבורה נתיסדה. לא בראה לה אמנם החבורה החדשה, סמטומי חדש, אלא קבלה, או יותר נכון: נחלה גם את שמה וגם את חוקיה מאת החבורה. מקרא-קדש (מין) תלמוד-תורה: במכון (ההשכלה) שנתיסדה איזו שנים לפני זה ונשתכחה במשך הימים מאספ כה ואין אנשים. אולם, בעקר הדבר בריאה חדשה היתה, כאשר באמת, אחרי איזו זמן קבלה את השם, ציון, ונלחזה בזה את תוכנה החדש ומטרתה האמתית. בתוך החבורה הזאת חלמו חלומות נעמים על עתידות לאומיות גדולות, מה קבלה התקווה ההספורית של אמצע משיח את הצורה האירופאית של מדינת היהודים בארץ אבותינו, אבל התקווה הזאת היתה כעין, האהבה הראשונה: בצורות שונות באה לידי גלוי, היא היתה מנשבת בכל אספות החבורה, וכוחה, מברותיה וחיה, אבל לא הרסה לצאת מן השפה ולחזק.

החברים היותר טובים, שהיו יודעים, מה הם רוצים ולמה הם מקוים, שמרו את הרעיון הזה בלבם והאמינו בו שימצא, אולי לעתיד מאד רחוק, גם אנשים גדולים, אשר יציאו אותו אל הפועל. עד כמה גדול היה הכח החיוני של הרעיון הזה ראינו זמן קצר אחר התיסדות החבורה: תלמידי האוניברסיטה הלכותית התאספו על דגלה ורחבתיה עברה במחנותיהם. החבורה הזאת באמת מלאה תפקיד מאד נכבד בתוך צעירי האוניברסיטה — השיבה את לבם על היהדות ועל החיים הלאומיים הרוחניים.

אבל לא היו ימים מעטים והנה נראתה חדשה במחנה הלאומיים. הלאומיות החלה להתחרות את הדימוקטיא הסוציאלית ותורתיה. — כדאי הוא המראה הזה להתבונן אליו. בלבוב נשא אחד הלאומיים המדעיים, ד"ר אלפרד נוססיני, משא על דבר היחס שבין הציוניות (או הלאומיות) והסוציאליזם, וכאותו זמן עצמו (חורף שנת 1893/4) דבר גם אחד מחברי יונג-איזראעל בברלין, ד"ר יהושע שחאן, על אותו הענין עצמו, ועד היום הזה רואים אנחנו ההתחרות הזרה הזאת שבין הציוניות והסוציאליזם. חברה אחת של סטודנטים בברלין קראה בחורף העבר אספות אחדות לזכחים בין הציוניים והסוציאליסטים, בווינא מתווכחים הציוניים את הסוציאליסטים בסומבי. ובכל מקום אשר הציוניות מתפשטת שומעים אנחנו ע"ד זכחים ממין הזה; מכ"ע, דיא וועלמי (נו' 10 שנה זו) מביא לנו בשורה כזאת גם מניוירק: החבורה בגי'ציון מתעתדת להתנכח בסומבי את הסוציאליסטים! מעידים המה הזכחים האלה על נשמתה של הציוניות החדשה, והרוח הזאת כבר מנשבת היתה במחנה הלאומיים קודם התגלותו של הרצל. — ההתחרות את התורות הסוציאליות פעלה במדה גדולה על הלאומיים בנליציא בימים ההם. הלאומיים המלומדים החלו לבקש בסיס לדבריהם מתוך תורתו של המפריאליזם ההיסטורי, החלו לבקש מעטים איקונומיים לרגשותיהם הלאומיים. וכן החלה החבורה הלאומית בנליציא את האנישציא שלה על יסודות איקונומיים, וגם האנישטורים במערב אירופא הסלו להראות את ההכרח ההיסטורי של התנועה הלאומית מתוך תנאי החיים האיקונומיים של יהודי המזרח. ובאמת האמצעי הזה הראה את כחו הגדול, האנישציא נתפשטה על פני כל הארץ והתבורות נתרבו מיום ליום. הן אמנם גם האנישציא הזאת לא חרלה לדבר בשם הקולטורא הראשונה, הקולטורא בת ארבעת אלפים שנה, בשם קרשי האומה וקניניה הרוחניים, אבל יסוד האנישציא היתה מן הוא והלאה הירידה האיקונומית; ביחוד, תוצאותיה הגדולות של האנישציא הלאומית בנליציא בשנים האחרונות שלפני הרצל — לא היו אלא תולדת התלהבות הקיבה.

אמנם התלהבות הקיבה הראתה גדולות, אבל ההתלהבות הזאת אינה מתונה מסבבה, ואחרי האספות, הדרשות, החגים, השירות והזמירות, אחרי עבור הרעש הראשון, שואלת היא, מה לעשות, כדי לקרב את הנאולה בזרוע? אכן, הקיבה אינה יכולה להמתין ולקוות להתפתחות היסטורית! וההתלהבות הזאת היא שהיתה גם בעזרת הרצל ונרמה לרעיונו להתפשט במהירות מרובה כל כך בין הלאומיים.

המחברת, מדינת היהודים היתה תשובה על אותה השאלה: מה לעשות? רעיונו של הרצל, אשר מתחלה נקי היה מכל שמץ רוחניות לאומית (כי הרוחניות שבמחברת, מדינת היהודים אינה אלא רוחנית קולטורית כללית) ובא רק כהצעה איקונומית הנשענת על יסודות איקונומיים — מכון היה מאד כלפי הצורך היומי של האנישציא הלאומית במובנה בשנים האחרונות. האנישציא בשם הירידה האיקונומית והנמיה של עמנו להאמין בכוח הגדול של הכסף סללו את הדרך לפני הצעתו של הרצל, המצטיינת לא אך בזה,

שהיא כלה איקונומית, אלא גם בזה — והוא הוא החדוש העיקרי ברעיונו של הרצל — שתגרנית היא. המסונקים שבנו יתגוררו אולי לשמע הדברים האלה, אבל כמדומה לי שכונתי אל האמת. ההצעה, לקנות את ארצנו בכסף שלא, קלעה אל אמונת היהודים, שהכסף יענה את הכל. אמנם גם ביד הרצל לא היה עולה לסתת רוח חדשה בלב הלאומיים, לולא היה בא בקשר עם אותן החבורות מכבר, לולא למד את לשונו לדבר בשם הקולטורא הלאומית וקדשי האומה, אולם הסוד הכמוס בפעולתו הנשגבה של רעיונו החדש אינו אלא ההבטחה, לקרב עד מהרה את הגאולה האיקונומית — על ידי כסף... ואל תתפלא על זה. שהרי גם סוד התפשטותה של הדימוקרטיא המציאלית במערב אירוסא מונח בהאנימציא על יסודות איקונומיים, ובכל זאת משתמשת גם היא בשמות הצדק והאנושיות (מושגים, אשר באמת אין להם מקום בשיטתו של הממריאליסמוס ההיסטורי המוחלט, ואשר נתקבלו למרות מחאתם של אותם החברים שאינם מותרים על תורתם הממריאלית מאומה ואינם נותנים להרחנויות לנעת בשיטתם אף כמלא נימא): כך היא דרכה של הקיבה, מדברת היא בשם קנינים רוחניים וקדשי-קדשים, בעוד שבאמת התלהבותה אינה אלא התלהבות-הרעב.

אמנם כן, הצלחת הרעיון המדיני בצורתו החדשה מקורה הוא בקוצר-רוחו של העוני האיקונומי. הלאומיים בינם לבין עצמם מאמינים היו אמנם בכוח החיוני של הרעיון המדיני גם קודם התגלותו של הרצל, אבל לא האמינו זה בזה, ואין צריך לומר שלא האמין שום אדם בעצמו, שיש לאל ידו לעשות מאומה להוצאת הרעיון הזה לפועל. וגם ההמון הלאומי, כלומר המון החברים, אשר רכשה האנימציא, לא היה להם שום אדם גדול, שהיו יכולים לתת עיניהם בו ולהאמין, כי יש בו הכח לעשות מאומה. אחרי עבוד הרעש הראשון, אחרי מעט ישוב-הרעת, היו כל האנימטורים בעיניהם כבטלנים חולמי-חלומות, וכן היו האנימטורים בעיני עצמם, כלומר, זה בעיני זה. המון הלאומיים חסר היה דיסלוסמים אנשי-מעשה, שיש לאל ידם לקרב את הגאולה בודע. ואת אנשי-המעשה האלה מצאו בהרצל ונורדוי וכאותם הגבירים האדירים הגדולים, שמה, בלונדון ומריה, אשר נתפשטה השמועה כי עומדים הם לימינם של אלו.

כל היודע את התפתחות התנועה בשתי השנים האחרונות. יעיד עלי שאין אני מסריו על המדה. אחד מחברי אותה הקונפרנציא הווינית (בימים הראשונים לירח מרץ שנת 1897) שהחליטה דבר הקונגרס הראשון — כתב לי אז: לוא היית באותה האספה, לוא... כי אז האמנת גם אתה, שגאולתנו קרובה היא לבוא. ובאמת גם רבים מאותם הלאומיים שחדלו להיות ציוניים, כלומר מדיניים, מתוך האוש, שעמדו מנגד להאנימציא הזאת, הורשתה, וגם מבטיחה במדה ידועה, גאולה קרובה, מפני שלא ראו שום אפשרות להוצאת הרעיון המדיני לפועל בקרוב — גם הם יצאו ממתינותם ההיסטורית והחלו להאמין באפשרות הדבר. לא שכחו אמנם בעלי-התשובה האלה, כי רעיון גדול נשגב בזה, רעיון תחית אומה שלמה על אדמתה, אחרי היותה מסחרה ומסורדה זה אלפים שנה, דורש מתינות היסטורית וסבלנות גדולה, אבל בכל זאת התעוררה תקוה חדשה בלבם, בראותם שהרעיון החדש הולך וכובש את לב ההמון, ועל כן שבו להאמין, מפני שרצו להאמין, מפני שרוצה אדם להאמין בחקותיו הנעימות. בפעם הראשונה נשמעו דברים כמו אלה: משא ומתן דיסלוסמי על דבר הפכמת הממשלות ליסוד מדינת היהודים! ומי יתפלא, כי דברים כאלה עשו רושם והלהיבו את הלבבות?

זה הוא אופיה היסודי של הציוניות החדשה וזה הוא ההבדל העיקרי שבינה ובין חברי-ציון בתקופה הקודמת. חבת ציון, אם כי גם בתקופתה לא חסרו אניסמוסים שדנו על שאלת הישוב מנקודת-ראות איקונומית, — באופיה העקרי תנועה לאומית היתה, בעוד שהציוניות החדשה תנועה איקונומית היא ואינה משתמשת בהאמצעים הלאומיים אלא לפי הצורך באותה שעה, ואם אחרי עבור איזה זמן יתגלה הדבר, שהאמצעים האלה לא די שאינם מועילים אלא שעתידיים הם גם להזיק במדה ידועה, או יבואו אמצעים אחרים על מקומם.

אבאר את דברי:

סימני הציוניות החדשה שנים הם: חוסר המתינות ההיסטורית ואופיה התגרני. רוב הציוניים המושבעים והנלהבים מאמינים, שתעלה ביד הדיפלומטיא הציונית להשיג את הסכמת ממשלות תוגרמא ואירוסא ליסוד מדינת היהודים בפלשתינא. גם מאמינים המה, שאחרי השנת ההסכמה הזאת, לא יהיה הדבר חסר אלא שאותם היהודים בגולה, שאינם רוצים להתבולל או שרוצים ואינם יכולים, יקחו להם את שלהם, יסעו לערי התוף, יפליגו בספינתם לים, יעזרו את עפר הגלות מעל רגליהם וישוכו לביתם — לארץ אבותם. וזוהי אם באמת תעלה ביד הדיפלומטיא הציונית להשיג את ההסכמה, אשר אליה אנחנו נושאים את נפשנו, במשך השנים הקרובות, או אין שום סכנה בדבר, שהמון המאמינים, בתמימותם הגדולה, מציירים להם עתה התיסדות המדינה באופן כזה, ובמחיים אנחנו במנהיגיה של הציוניות החדשה, כי הם בעצמם יודעים היטב, שאין מיסדים מדינות בחפזון, על פי דרכו של מרדכי נח בשעתו, ושאחרי השנת ההסכמה המבוקשת תתחיל העבודה ההיסטורית את מעשיה, והמדינה תוסד על דרך ההתפתחות. ולפי זה, אם יפול הדבר כך, אז ההבדל העקרי שבין הציוניים הלאומיים והציוניים האיקונומיים, אם כי עמוק ויסודי הוא, לא יצא מגדר הנוכח האקדמי, וכל הציוניים כלם יכולים להשתתף בעבודה אחת, אלה מטעמם ואלה מטעמם, אבל כלם מטרה אחת להם. וכשם שכלנו עומדים במחנה אחד ולוחמים בעד לאומיותנו, אעפ"י שהשקפותינו בנוגע להיהדות הדתית שונות הגה מאד אשה מרעותה, כן יכולים אנחנו לעבוד יחדיו על פי משמר אחד וסגורמא אחת, אף אם השקפותינו על החיים בכלל שונות הגה אשה מרעותה. ואם התולדות היוצאות מן ההבדל העיקרי הזה יבואו לפעמים לידי גלוי לרגלי שאלות שונות, אין בכך כלום. הלא סוף סוף גם הציוניים האיקונומיים משתמשים הם באותם הכחות עצמם כהלאומיים בשעתם. גם הציוניים החדשים קוראים בשם העבר שלנו, גם המה מודים שמתיבים אנחנו להרחיב את הידיעות הלאומיות, לפקח על התפתחות הספרות והשפה ולעבדן ולשמרן, ואם כי להלאומיים הדברים האלה מטרה לעצמם הם ולהאיקונומיים אינם אלא אמצעים להאניסציא בשם רעיון המדינה העתידה, הלא סוף סוף כלנו משוחתים בעבודה אחת, וההבדל העיקרי שבינינו, דוקא מטעם היותו עיקרי, אינו בא לידי גלוי במעשנו. ונסרץ הוא החיון הזה במרוץ ההיסטוריא, שאנשים הבאים מהשקפות שונות מתאחדים לעבודה משותפת לשם מטרה אחת החביבה על כלם וחפצם עולה בידם.

ואולם כמה דברים אמורים, אם, כמו שאמרנו למעלה, הדיפלומטיא שלנו תצליח במעשיה. אבל מה נעשה אם לא תעלה ביד הדיפלומטיא שלנו להשיג אותה ההסכמה, אשר אליה הציוניות מתפללת? מה נעשה אם גם הפרוסקציא (!) של ווילהלם השני (עי' דרא וועלט' נ'י הנל) לא תועיל לנו? והיות החשש הזה באמת גדול מאד, על זה

יחדו גם הדיפלומטים בעצמם. ואולי המה עוד יותר מאחרים! ובכן מה תהיה או אחרת התנועה הציונית?

או יתרחב הפרץ בין הציוניים משתי המפלגות:

הציוניים הלאומיים אין להם אלא דרך אחת. אז, יאמרו הם, אם הדיפלומטיא שלנו לא תמלא את הבטחתה או לא תשיג את מבוקשה, או אז נודיין בסבלנות ומתינות היסטורית ונחכה לימים טובים מאלה. אנחנו כבר מחכים זה אלפים שנה ועדיין לא בשל כח הסבל שלנו! לא כן הציוניים האיקונומיים. המה שני דרכים לסניהם: אם יפול הדבר כך (כלומר, שהדיפלומטיא שלנו לא תצליח במעשיה), אז נהיה מוכרחים לחכות אל חלוקת תוגרמא או נבקש לנו ארץ אחרת. היהודים מחכים זה כמה, הם יכולים לחכות עוד, השאלה היא רק, אם גם תוגרמא יכולה היא להושע על ידי היהודים והיהודים על ידי תוגרמא... (דברי הרצל במכיע ברלינר מנבלט).

הריח המגשש בהציוניות החדשה, הפתאומיות הזרה שבה, תוסר המתינות ואופיה התגרני — אינם מניחים לנו לספק אף רגע. באיזו משני הדרכים האלו תבחר: או נבקש לנו ארץ אחרת למדינתנו, כלומר התנועה תחדל מהיות ציונית ותהיה תנועה מדינית סתם. הנע נא בעצמך! השכם והערב סברת הדיפלומטיא שלנו בשם ציון, בשם הקולטורא העתיקה, בשם קניי האומה וקדשיה, מהיע הציוני, דיא ועלמי מעביר כמעט מדי שבוע בשבוע לעיני הקוראים איזו חמונה משאית מחמדינו בארץ אבותינו בימייקדם, כדי להלהיב בזה את לב ההמון הגדול להרעיון הגדול; מביא מאמרים גדולים, ביהוד מאת ידידינו הגוברים, המדברים בשם הזכות ההיסטורית שיש לנו על פלשתינא, בשם התקוות הגדולות הנשקפות לנו ולקולטורא הכללית, אם ישראל סבא ישוב לארצתו ויתפתח שמה באוירא דארץ-ישראל, אשר אך היא בכחה להפריא את סולותיו הגשנובות ולחדש את התפתחות כחותיו הלאומיים, אשר נפסקה בזרוע; מביא משפטים חותכים מאת התיירים המוסחים לדבר, להוכיח את טוב הארץ, את אורה כי טוב ואדמתה כי שמנה ופוריה היא — ואחרי כל אלה, אחרי אשר השתמשה הדיפלומטיא שלנו, ועדיין משתמשת היא, בכל האמצעים התומריים והרומטיים האלה, כדי לפתח אש התלהבות בלב האומה, התלהבות לארצנו הקדושה, אחרי כל אלה אינה חוככת אף רגע, להרוס ברבור קל אחד את כל הבנין הנפלא ולאמר כלאחר-כך — כאלו באמת הדבר נזע אך לפרט קטן אחד שאינו נכבד כל כך — כי אז נבקש לנו ארץ אחרת למדינתנו! מה נאמר לה הדיפלומטיא הזאת, איך נתוכח עמה, אם היא בעצמה עושה את הקרע הראשון בהפרוטמא הבולית, יבואו נא דברי הסעיף הראשון, הכללי והיסודי, של הפרוטמא, ויטפחו על פניה: מנמת הציוניות היא, ליסד לעם היהודים מקום-אחוז על יסוד זכויות צבוריות בפלשתינא! אמנם הסעיף האחרון ימנה בין האמצעים, אשר בעזרתם עלינו לשאוף אל המטרה, גם את זה: "ההשתדלות להשיג מאת ממשלות אירופא את ההסכמה הנחתמה, כדי להשיג את מטרת הציוניות". אבל מי מן הקוראים הפשוטים, המאמינים שהדברים הברורים האלה כשהם נכתבים הם נקראים, יחשוב אף רגע, שהסעיף האחרון הוא כעין תנאי כפול לעיקר הפרוטמא ויסודה? וכאמת הלא הדבר כן הוא! לפי גלוי דעתה של הדיפלומטיא שלנו, סירוש הפרוטמא כך הוא: אם תעלה בידנו להשיג את הסכמת ממשלות אירופא, או מטרת הציוניות היא פלשתינא, וציוניות — ציוניות היא, אולם אם לא תעלה בידנו, או מטרת כל התנועה

תהיה אחת מערבות־אפריקא, ארץ תימן (לפי שיטת גלור) או אולי אחת מלינות (Llanos) האורינוקו. וציוניות? — אינה אלא שמא בעלמא, שהיינו צריכים לו לשם פרנסת־שעה של האנימציא!

נשער נא כי כבר באה הדיפלומטיא שלנו לירי ההכרה המרה הזאת, שאי אפשר להשיג את הסכמת הממשלות, נניח נא שכבר מצאה גם את ארץ־הפצה החדשה למדינת היהודים או למקום־אחרתם! כל המאמרים הנשגבים על דבר ארץ־אבותינו, כל הרקלמציית הרברניות על דבר הזכות הדיסמורית שלנו, כל אותן התמונות היפות משארית קדמוניותנו, הדרת־לבנו — מה תהא עליהם? או, אל נכון, תשתדל הדיפלומטיא להשיב את זכר ציון מלבנו, ומהיע, דיא וועלט, יביא דקלמציית יפות על דבר ארצה החדשה, תעביר לעינינו תמונות משממות אפריקא, מהחורבות הקדושות שבתימן, או תמונות אמבטאות קטנות מלאות מי התכלת של האורינוקו ודגים אלקטריים משחקים בתוכם!

המאמינה היא באמת הדיפלומטיא שלנו, כי גם אז יקרא מהיע, דיא וועלט, בבתי־מדרשות ובתי כנסיות ברוסא, נליציא ורומניא? האם אינה יודעת, כי באותה שעה שתגלה את דעתה זאת בסירוש, כל העם יסנה אליה עורף ויהא תהא על הראשונות, ורבים מאותם המשתתפים עתה בעבודה יקומו נגדה בכל כחם שבספא ושככתב, להודיר את העם, לבל ידרוך קדים ולא יתן להסיר לבו מעל תקוותיו הלאומיות הקדושות? זה הוא הפרץ הגדול שבין הציוניות הלאומית והציוניות החדשה. הציוניות החדשה אינה אלא ציוניות על תנאי, ציוניות תגרנית, אשר מצד האחד ידה נפוייה לקנות את פלשתינא בכסף מלא, ומצד השני נכונה היא למכור את כל העבר שלנו בעד איזו כפרת־ארץ!

ולא עוד אלא שאין אנו צריכים לדרוש בהלכתא למשיחא ולדון על מה שיהיה לעתיד לבוא, אחרי אשר יגלה הרבר, שאי אפשר להשיג הסכמת ממשלות אירופא ליסוד מדינת היהודים בפלשתינא, כי אם נתבונן היטב אל מעשי הדיפלומטיא הציונית ותהלוכותיה בהענינים הפנימיים, או נמצא שבמדה ידועה הפרץ הזה בא גם עתה לירי גלוי: האמצעי הראשון להשגת מטרתה של הציוניות, לפי הפרוגרמא הבזילית, היא: השתללות להושיב אכרים, אומנים וסוחרים יהודים בפלשתינא באופן המועיל להשגת מטרתה.

ידוע הוא סירוש הדברים, מה הוא האופן המועיל להשגת מטרתנו: הקונגרס הבזילי החליט, שלא ליסד קולוניות חדשות ולא להושיב אכרים חדשים באותן הקולוניות, שישנן מכבר, מרם תעלה בירי, הועד הפועל להשיג את הסכמת הממשלות והוכיות הנחוצות, הנוכחות בעיקר הראשי של הפרוגרמא, גם מעשיה של חברת, אהבת ציון במטרנו, גם השקלא וטריא שהיתה בין בא־כח הועד הפועל ובין מנהיגי החברה המטרנובית באספת ציוני־גליציא בלוב, גם המחאה החלושה והכהה נגד מעשיהם של אלו במכהיע, דיא וועלט, גם השלום הרעוע שנכרת בהאספה הנוכרת, גם ההתחרות הנסתרה והגלויה שבין הועד במטרנוב והועד הפועל בווינא — גם כל אלה הם גלויים וידועים לכל הצופה בעין עקובה על כל הנעשה, ואין מן הצורך לשנות מה את המעשים שהיו והיוס בכל יום, והנה ההחלטה הבזילית הזאת שני מעמים לה, אחד גלוי ואחד נסתר.

המעם הגלוי ידוע הוא: עלינו לאחר את כל כחותינו להשגת המטרה הגדולה שלנו, וחטאת איקונומית היא לסרר את כחותינו במעשים קלי־הערך לעמט המטרה

העיקרית. ובאמת הרברים האלה נתנו להאמר, או לכל הפחות להתוכח עליהם. כחותינו מעטים ודלים המה, ואם נאמר ליסר בנק גדול ולהשפיע להדיפלומטיא שלנו את הכסף הרב הנחין להשגת הסכמת ממשלת תוניסא, כלומר לקנות את הארץ בכסף מלא (הלא זאת היא כל תקותנו) או אסור לנו לאבד את כחותינו בדברים טפלים כעת. או בנוסח מנבואי: כל עוד שאין לנו זכות במזרח מאת הממשלות, כל הקולוניות אין להן אלא ערך של מקלם לעניים החיים על חשבון הצדקה, של חלוקה חדשה, — ולפי החלטת הקונגרס או מנהיגיו, ציון במשפט תפדה, אבל לא בצדקה! גם הנוסח הזה, אם מסכימים לו אנחנו או לא, נתן להאמר ואפשר להתוכח עליו. אולם גם המעם השני, הנסתר, גלוי הוא כעת, אחרי אשר נתת הדיפלומטיא את כל לבה (מה שלא עשתה בבויליאה): אם באמת כל הציוניות שלנו אך על תנאי היא, אם באמת אחרי אשר נוכח לדעת, שלא תעלה ביד הועד הדיפלומטי להשיג את הסכמת הממשלות למדינת היהודים בסלשתינא, או נותר על זכותנו ההיסטורית, נותר על תקותנו, נשמת חיינו בגולה זה אלפים שנה, נשליך את עול המתינות ההיסטורית מעלינו, סולחנו היותר יקרה, אשר בה באמת מצוינים אנחנו בין כל עמי ההיסטוריא, ונלך לבקש לנו ארץ אחרת בירכתי תבל — אם באמת הציוניות שלנו מזויפת היא במדה איומה כזאת, אז הלא גלוי הוא הדבר, שאבוד ממנו ישראל בידים ממש הוא, להוציא אף סרוסה אחת לשבט הארץ הזאת, שאין לנו אליה אלא יחס תגרני בלבד! כי הלא זה הוא, לפי הדעה הזאת, כל יחסנו אל ארץ תקותנו הלאומית, האף אין זאת? אנחנו, התגרנים המומחים, באים וצורר כספנו בידנו וחפצים אנו, לעשות עסק את ממשלת תוניסא, אם מסכים הוא, המוכרי לחפצנו מוטב, או קונים אנחנו, ואם לאו, נקח נא את צורר כספנו ונלך לבקש לנו סוחר אחר — ישנן מציאות כאלה לרוב! הלא גם תינוק בן יומיו ידע הוא, שסכלות מאין כמוה היא, להוציא אף סרוסה אחת לשבט הארץ הזאת, אשר לעת-עתה אין לנו ולא כלום; בעוד שצריכים אנחנו לכסף, כדי לקנות לנו כברת-ארץ במקום אחר! אם האנגלים, הצרפתים והאשכנזים מיסדים המה קולוניות ומוסדים שונים בארץ הקדושה ומשתדלים בכל כוחותיהם להגדילם ולהחזיקם, יבזבוז נא המה את ממנם להנם, על לא דבר, אבל אנחנו, תגרנים בני תגרנים, לא תהיה תפארתנו על הדרך הזאת; אנחנו יודעים את השערי, ואם לא נקנה סה, נקנה שמה, כספנו בידנו ונלך לבקש לנו ארץ אחרת!

אולם גם בנתע להשאלה הזאת, אם להוסיף עוד ביסוד קולוניות קודם השגת הסכמת הממשלות או לאו, אין שום הכרח להרבות כעת בוכחים. הועד הוויני אמנם מצדו אינו מודה בתועלת היסוד לעת עתה, אבל הלא החברה המרנובית עושה את שלה מבלי שום הפסקה, אם כי אחד ממנהליה הוא חבר להועד הפועל הכללי; גם בהקונפרנציא הציונית בלונדון החליטו לעסוק בעבודת הקולוניזציא, וגם חברות הקולוניזציא באשכנז עוסקות בעבודתן זאת, והועד הכללי אינו מוחה בידן, ואם הוא בעצמו אינו עושה מאומה לטובת הישוב לעת עתה, הלא גם הלאומיים יכולים המה להסכים לזה מטעמם הם, כדי שלא לסור את הכחות הדלים בדברים טפלים, ולאחרם ככל האפשר, בשביל להשיג את המטרה העיקרית.

ובכן נשארה אך שאלה אחת יסודית, אשר בנוגע אליה מחויבים הם הציוניים הלאומיים לעמוד על דעתם ולהשתדל בכל כחם, שבהקונגרס הבא תתברר ותתלכן באופן שלא ישאר שום ספק בדבר, והיא השאלה: אם הציוניות החדשה ציוניות אמיתית

היא (אחת היא, אם מתוך מעשים איקונומיים, או לאומיים, או מתוך שניהם יחדיו). או אינה אלא, ציוניות על תנאיי. —

וזאת היא לפי דעתי חובתם הראשית של הלאומיים האסתטיים בחקונגרים הבא. כשאני לעצמי, מודה אני, שמחייבים אנחנו להחזיק טובה לבוראי הציוניות החדשה על שעלתה בידם להביא רוח חדשה במחנה הלאומיים, לפתח רוח חיים חדשים בלב רבים שעמדו מנגד להתנועה הלאומית ולמשוך בכח אסיך גם רבים מאותם שהיו מתנגדים לה. אולם כל הדין: אם באמת האנימציה על יסוד ההשקפה האיקונומית הראתה נפלאות כאלה, אם כן ההשקפה הזאת אמתית היא ומחייבים אנחנו ללכת בדרך הזאת הלאה, לותר גם על ציון שבציוניות, אם התסתתרה השאלה החדשה זאת מאתנו — כל הדין כן אינו אלא סוּעָה. מתוצאותיה הגדולות של הציוניות החדשה אפשר לרדן אמנם, שהאנימציה בשם המצב האיקונומי אמצעי מסוגל הוא לתפוש את ההמון בלבו, אבל לא יותר. ואם הציוניות החדשה רואה היא את תעודתה הראשית להביא נאולה איקונומית, בעוד שמשמשת היא בצורתו המסורית, בצרות לאומיות, בתור אמצעים, אז עדיין היא את העיקר ספל ואת הספל עיקר. אין שום ספק בלבי, שהציוניות החדשה, אם תעלה בידה להשיג את הסצה, לא תביא נאולה איקונומית לישראל, ובכל אופן תהיה הנאולה הזאת מעטה ודלה ולא יושע בה אך חלק קטן מאד מרכבות אלפי עניינו; בעוד שהנאולה המסורית, הלאומית, תהיה — לכל הסחות תוכל להיות — תמה ושלמה לכל נדחי ישראל בכל מקום שהם. צריך אדם אך מעט ישוב הדעת, כדי לראות שהנבואה הזאת קולעת היא אל האמת, וכן הנאולה האפשרית אתה דין על הכחות העיקריים העתידים להביא. כחות איקונומיים יכולים הם להביא, אולי, נאולה איקונומית, אבל נאולה רוחנית, לאומית, בודאי לא תבוא אלא על ידי כחות רוחניים, לאומיים, ואם רואים אנחנו, שההמון שלנו נתרגש בחזקה מהציוניות האיקונומית החדשה, אל נבהל להציא משפט מעוקל. ראשית התחוללות התנועה הציונית מקורה בצרבותיו הרוחניות וסוריו הלאומיים, ולולא שדרה ופתחה הציוניות הלאומית את הארמה, כי אז לא היה זרעה של הציוניות החדשה עושה פרי נחמד כל כך.

ועוד גם זאת, התרגשות ההמון, ולוא גם תקיף ההתרגשות הזאת את כל האומה כולה מסוף העולם ועד סופו, אינה מעידה ולא כלום על ערכו המוסרי של איזה רעיון, ביוחד אינה מעידה ולא כלום על הכח החיוני ההיסטורי שלו. התנועות המשיחיות שקדמו לתנועתנו הנוכחית מוכיחות! בדורו של שבתי צבי היתה נשמת הרעיון המשיחי רוחנית שברוחנית, כי כן היו פני הדור בימים ההם. בדורו של הרצל נשמתו של הרעיון המשיחי היא איקונומית-תגנית, כי כן הם פני הדור בימינו אלה. בדורו של שבתי צבי האמינו המאמינים, שנאולחנו תבוא על ידי צירופי-שמות וקבלה מעשית; בדורו של הרצל מאמינים המה המאמינים, שנאולחנו תבוא על ידי צירופי מספרים, טרנסאקציות שבסמן דיסלומטיא. וכשם שאנחנו היום מניעים אנו במוראש לאבותינו התמימים, שדמו לכבוש את ארץ-תקונו על ידי חילי-חילות של מלאכים שרפי-מעל, יצורי מצותינו וברכותינו, על ידי חילות של נשמות ממשמות, שילחמו להם בחילותיה של תוגרמא, — כן בנינו הבאים אחרינו יניעו לנו במוראש — אם אנחנו בעצמנו לא נראה את משונחנו ולא נשוב מדרכנו בעוד מועד — על אשר דמינו להביא את נאולחנו עי מקח וממכר דיסלומטי בלבד, בלי עזר הנשמה ההיסטורית, אשר חיתה את המת החי בנולה זה אלפים שנה. אין ספק בעיני, כי אם לא תשוב הציוניות החדשה להיות

ציוניות ממש, לא ציוניות על תנאי, כאשר היא עכשיו, כי אז לא יארנו הימים ונצחונותינו יהיו כקצף על פני המים, החבורות תלכנה לעומת שבאן, ירינו תרפינה והעבודה הסיזיפית תתבטל כמו מאליה. בדברים האלה מתאר לנו מ. ארז (במאמרו הנ"ל) את גורל נצחונותיהם של האנימטורים בגליציה, אלא שדבריו מוסכים על לשעבר, ואני לא שניתני בהם כי תמונת המעלים מעבר לעתיד: אין בין עבר לעתיד אלא שנים אחדות בלבד!

הסכנה הזאת קרובה היא, אולי, יותר מאשר ידמו בנפשם הנלהבים התולמים בהקיץ ומכריזים בפומבי, שהבנק הלאומי יכול להיות. מסתח הזהב, שיפתח לנו את שערי ירושלים. (שם).

אם באמת רוצה הרעיון הציוני להביא נאולה לאומתנו, אז מוב תעשה הדיסלומסמיה שלנו שלא לצלצל בפומבי כל כך באיסתרא בלנינא, כדי לנרות תאות-המכירה של תונרמא, וגם שלא להסיל עליה — על תונרמא — אימת הקונקורנציה: .או נבקש ארץ אחרת, ותחת זה תשתדל לסתת את נשמת התקוה הלאומית הישנה, בת אלפים שנה, בהציוניות החדשה, ולזיין אותה באותה המתינות ההיסטורית, אשר בה מצוינה הנא אומתנו באמת מכל אומות העולם. ואם לא נשיג עתה את הסכמת הממשלות להתאחוות היהודים בפלשתינא, .או — הגני מסיים בדברי הרצל עצמו, רק בהשגמת אותם הדברים המנונים — נהיה מוכרחים לחכות . . . היהודים מחכים זה כמה ויכולים הם לחכות עוד!

בַּעֲמֶק הַקָּבֵא.

ספור המעשה.

גרסם בחשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים.

זי.

אותה האשה הסרסרת, שגורונה לביילא, בשער האשפות, תולכה אותה דרך שוקים ורחובות עד שהביאתה אל בית דומר שפל ורעוע ואמרה לה באהבה ובגנת רוח: — ואת דירתי. שבי בתי, שבי לך בזה ואני אלך לי אל מקום פלוני, המיועד בשבילך, לדבר שם עליך. הגה ביתי לפניך, שבי לך, סגולתי, ונחתי מעם. מתוך פניך ניכר שנתניעת ממלמול הדרך. כמדומה לי כך אמרת, שמקציאל את?

— מקציאל. משם אני, עתה באתי.

— ודאי אין לך מה לא נוכל ולא קרוב, ואת נכריה ובודדת.

— כערער בערבה.

— עתה ראי, שהאדיל הסרסרת נביאה היא, חכמה מתעכמת! רבות נשים נתברכו במתנות טובות, אלה בחן ואלה ביופי, ואני ישמח לבי כי נבונותי. כלום לא אמרתי לך זאת מראשית? עכשיו האמיני לי, האמיני בתי, שהקדוש ברוך הוא יעזר לך בעתיד וזרח כשחר מולך ותחיי בניעים וברוב נחת, אמן סלה! בתולות קציאל מתבקשות במקומנו, ואם סקחות הן ויודעות למה הן מתבקשות סופן שמתעשרות ורוח הבריות נוחה מהן. כך הוא, כך, סגולתי . . . מה שמך? לעת זקנה תש כח זכרונותי, מה שנכנס באוזן אחת מיד יוצא דרך האוזן השנית. הזכיריני נא מה שמך, בתי?

— ביילא!

— אמנם כן הוא, נזכרתי, ביילא שמך, ביילא! . . . הנך יפה ביילא, נעים מאד, ובדאי גם טובת שכל את — אמרה האדיל, מסתכלת בביילא בפנים צוהלות וצורמת לה בסנסרה — סחורה נאה! . . . חייך, ביילונה, שאת רעבה. ראו נא, אני ואבוי לי, איך פניך מוריקות! למה את שותקת? עניני, ביילונה, עניני!

ובאמת לא מעמה ביילא מאומה משעת ביאתה לכסלון היום בבוקר ועד עתה, והיתה רעבה מאד, אלא מסני הבושה כבשה צער של רעבון ושתקה.

— שתיקה זו הודיה היא. האדיל יודעת לכבות, וכל יצר מחשבות מבינה. ידעתי את נפש הבתולות. בנות ישראל ביישניות הן, ובסרט אלה של העיירות הקטנות, אבל הבושה היא אינה להן אלא עקשנות, והעקשנות מדה מונה היא. מי התסצה חיים ואוהבת נפשה תרוק מסנה. זכרי זאת בתי, ובאחרית הימים תראי כי לקח טוב נתתי לך ותברכני. . . . עתה הגני הולכת לקנות בשבילך מעט אוכל. עוד היום גדול ואנו סוערין בערב. בעלי חזר כל היום בשוק על פרנסתו, ונערי הקטנים יושבים מן הבוקר עד צאת הכוכבים בבית רבן, ושתי בנותי משמשות בחנויות של צניסות ורדידים ותמרוקי הנשים. הלואי שתהא מולך כמולן. נאות הן וטובות ונעימות ומעורבות עם הבריות ומצאות חן בעיני כל רואיהן. ואין בהן אפילו שמינית שבשמינית ממדת העקשנות. כל המעלות האלו הן הן המעלות הטובות של אמן בנעוריה קודם חתונתה. . . . ולפי זה אנו נכנסין לאכול בערבית ואין כח בך להמתין עד השעה הזו — כך אמרה האדיל וקסצה ויצאה מן הבית.

אמנם אשה צדקנית האדיל, יקרה היא מפנינים — אומרת ביילא בלבה — מכותלי ביתה ניכר, שעניה היא וחיי צער תחיה, ואף על פי כן היא דואגת לי כאם רחמנית. מה רב טובה! הקדוש ברוך הוא ישלם שכרה.

ועד שהיא מהרהרת כך בלבה, תולה עיניה ומתבוננת לכל מה שלפניה בבית ונותנת ברכות והודאות לשמו יתברך על חסדיו הגדולים, שהומין לה נפש יקרה, אשה כשרה זו, הרושת שלמה וטובתה, באה האדיל ומיני מזונות בידה, מניחתם לפניה על השלחן ואומרת לה ברחמים ובחננונים:

— אכלי, ימתי, סגולתי! הרי לפניך ראש בצל, צנון וקישוא, יערב לך ויתבסם לך, אכלי נא ותחי נפשך. רוצה אני ורוצה בכל לבי שתאכלי ופניך יהיו מאירים ומזהירים. שמחי בתולה בילדותך וסיבך לבך בימי בתולידך ואל תראני. אני בנעורתי לא מנעתי לבי מכל שמחה ותענוגות בני האדם ומה שחשקה נפשי מלאתי. הלא מעטים ימי ילדותי של אדם, ואם לא בהם ישמה — אימתי? . . . אבל מה לי, שאני עומדת ומספספת להג הרבה במספלא ממך בשעה שנמשך שוקקה ורעבה. כשאדם הוקין נעשה מספספי ואומר דברי הבלים — אכלי, ביילא!

— מה אני, שכך מרתת בשבילי, ולמה תבזי משלך למזונותי? — אומרת ביילא, מסרבת ואינה נונעת במאכל שלפניה.

— בבקשה ממך אל חזי סרבנית באותה שעה. האכילה לבתולה טובה היא, כדי שתהא טובת מראה ובריאת בשר ומצאת חן בעיני הבריות. ולא משלי תאכלי, כמו שאמרת, אלא משל אבינו שבשמים ומשלך. כשתגיעי למקומך, בעזרת השם, למקום זה שבתתי לך, תשלמי לי בתודה. מיניע כפיך לעתיד לבוא תאכלי היום. — סעדי לך, מספא, וקץ לדברי הבלים. אין לי פנאי והגני הולכת מיד לבקש לך מנוח במקום פלוני. צאתי לשלום ולמזל טוב!

האדיל נודרה ויצאה וביילא התקינה עצמה לסעודה ואכלה לתאבון בלב טוב, שמולה שחק לה והומין לפניה בת ישראל כשרה וצנועה זו, המורחת בשבילה בחסד וברחמים. רק על זה בלבד היה דוה לבה, שאמה אינה רואה בשמחתה, ומרתק תזכור את בתה ותצטער עליה. ומתוך יגנה זה באה ביילא לידי חזיונות ונענועים על כל בית אביה החביבים והיא מהרהרת ומנהמת: הוי, מה שלומכם, אוהבי, איך אתם מתפרנסים, איך אתם מתקיימים, מחמדי נפשי! — היא מהרהרת ומדמה לה את ענים ואת עמלם ואת

לחצם. האם העלובה זקנה קסצה עליה בלא עת והיא כסופה עצובה ושוממה, חייה חיי צער ועוני, עמל ורונה, ושעה אחת של קורת רוח לא היתה לה מימיה. אבא מדוכא ומעונה. כל ימיו מכאובים, עמל ועבודה קשה, ומכל יניע כפיו אין לו אלא פת חרבה וקב תפוחי אדמה, ופעמים לריק יניעו וגם לחם צר זה יחסר לו, והוא וביתו רעבים. והילדים, אוי ואבוי, כלו בינן חייהם, ובאנחה ובעירום ובחוסר-כל ימי עלומיהם! לא אכלו לשבעה ולא שחו לרויה מעולם, נתמעט חלבם ודמם, נתרדלל בשרם ועורם דבק לעצמם. היא מדמה לה את העלובים האלה, שבתם וקיסתם ומעמדם, ולבה הומה להם: הרי, הורי הנאהבים, הרי אחי ואחיותי הנעיסים! איך אתם מתפרנסים, איך אתם מתקיימים? . . .

היא מדמה לה גם אותה שעה שנסמרה מביתה. כמה קשה היתה הפרידה הזו! האם עצובת רוח, אבלה ונאנחה, ואבריה מרתיתים. אינה יכולה לכבוש את צערה, וכל עניה ומרודיה ומכאוביה, שנתכנסו ברוב הימים בתוך לבה, עלו באותה שעה ונשתפכו דרך ארובות עיניה כנחל של דמעות. האב, הנעלב והגדמא הזה, מתאושש ואומר לה שלום בשפה רפה ובקול דממה, אבל בתוכו הומה לבו, רוחו סוער ודמיו מרתחים, והוא נסעם וגדהם. — הומה, שאביוני עם האלה גם להם לב להרגיש כמו העשירים שלי עולם, גם הם אוהבים את בניהם כמהם, ואפשר עוד הרבה יותר מהם. — קשה היתה פרידתה לכל בית אביה כקריעת אחד מאברי גופם. וביילא מתגעגעת עתה על אוהביה הנעיסים, ולבה נושא שלום להם מרחק.

ענן של עצבות עולה ומכהה זיו פניה, סער גדול במעמקי לבה ורגשותיו כנלי ים, עוד מעט ומעינות עיניה נבקעים ומבול דמעות יורד בועף. אבל מירכתי נפשה פנימה נשקפת לה התקוה באור פניה, מבשרת טוב, ישועות ונחמות לעתיד לבוא: כשתבוא, אם ירצה השם, על מקומה בשלום — והיה שכר מעשה ידיה לאביה ואמה, תשלח להם מעט מעט, או תקבוצין על יד ולאחר ימים תחזור לביתה עם צרור הכסף בידה ומתנות לכלם. תקנה לה פרה ושתי עזים, והיה חלב וחמאה בבית הוריה ללחםם, והגותר ימכרו לאחרים, ויחיו יחד בנחת ובנעימים ולא יוסיפו לדאבה עוד. — ברברי סיום ותנחומות אלה הניעתה התקוה כתינוק בעריסה, והיא מצמצמת עצמה על ססל אצל הכותל ונרדמת ורואה בחלומה מטה מוצעת, ועליה כרים וכסתות גדולות עם קטנות כמגדל גבוה, גם סרינים ומעמפות ומטפחות ומלבושים נאים. — הגה היא נשאת, למזל טוב, נשואה היא וראשה פרוץ! והחתן מי הוא ואי זה הוא? שאלה זו אינה עולה על דעתה, אין לה אלא מה שעיניה ראות — רבים במנחה יחלו פניה, מרקדין לסניה ומקלסים ואומרים קול אחד: מזל טוב לך, ביילא, מזל טוב לך, כלה נאה! — —

השמש באה, בבית נמוים צללי ערב, וביילא נרדמת. קיסמין לחים חולקים ומתמרים על גבי הכירה וקולם הולך כקול הסירים ברעש וקישור ותיטרת עשן, ופתאום הם מתרידים ולשונות אש יוצאות ומלהמות סביב קדרה, שמתבשלת ומבעבעה ומביעה תוך-תוך! האדיל מעברת את הזחמא מעל פני הקדירה בכף של עץ ומספרת בלחישה עם בעלה, העומד כסוף ונכנע על יד ימינה, מתרונות ונותנת אצבע על פיה בשעת הדבור. — הם ואל תצמץ כך בקולך, נבלה סרוחה! — נערה האדיל בבעלה בלחישה ובקצף גדול — הגה זה בא דודי, בעל נפש היפה הזה, במדברו הנאוה תצורתו המשונה! הלואי שתלך למיתה ותהא כסרתי. כלום חולה אתה ואין כח בך לדבר בלחש ולא בקול רם, שיוכל להעיר אותה משנתה. שומע אתה, מענדריק?

— שומע אני ושומע. אבל מה משמע. השמיעני נא. מה משמע שאינך שוקרת למסור הסתורה הזו שם עכשיו בלא שיהות? — נחין מענרי ולחיש באוני אשתו. ולאסונו היה מתיו בשיין. וגם אמנם חסרו לו שנים קדמות. ובעל כרתו ושלא בפוכתו היתה השיין יוצאת מפיו בצפצוף משונה. ומעשה שטן — נפלו דוקא לתוך סיו תיבות שנוגרת כמעשה הזה שהשטן עושה להריוסים, שהם בורים נמורים. ולשונם תצמיד דוקא. בשעת דבורם. שיתות חכמים וטקראות מבולעים ומסורסים.

— עפרא לסומך. בהמה! מה לו ויצפצף. נרנרת לו ויגנר. יגנר . . . צרעת מצרים חרבך כך ובנרנרתך לעולם! — מקללת האריל בלחישתה בכל מאמצי כח. ולחישתה לחישת שרף. מאיימת את בעלה באצבעה ולומשת אליו עיניה — בשביל מה. שואל אתה. שוזה אני למסור הסתורה? בהמה! עדיין אין אתה יודע אותה. את המרשעת הקמצנית הזו. שנוח לה לנקר שתי עיניה מלהוציא פרוטה אחת יתרה. חמתין לה וחמתין ותכלינה עיניה עד שתוכה לראות אותי ואת סחורתי אצלה. בפעם הזאת אחכמה יותר ולא אניח לה לעשקני. הם ואל תכנס לתוך דברי. למה אתה עומד כגולם ומעמיד עלי עיניך כענל? שמע. מענריק. שמע ושתוק.

— שתוק. שתוק! שמא-סמא ידעת פירוש סל שתיקה זו? — לוחש מענרי באוני אשתו. ומתוך בהילות וחירות יתרה. שלא ינקש בשיניו. הוא מתבלבל ועושה השיין סמך. וחשובתו שרוקה עוד יותר.

— תוף-תוף! — רוקקת האריל בפני בעלה ומניפה עליו כף הקרירה באימה — איך הוא צפצף ושורק! שמה ושרקת תהיה. רבונו של עולם. תהא שורק. שורק ושורק . . . שומע אתה. שמענריק? הנה הריבה הווי מתגמגמת שם. שמור פתחי פיך. שמא תקיץ וחששע . . . עוד מעט לי ברבר. שאני שוזה. תשוב לה זו שנים שלשה ימים בביתנו ותאכל לשובע וישיבו פניה. או זה כשאתה מרבה לפסמו הוא מרבה לך שומן. הרי לך שני מעמים — שתיים מכות לך. מענריק! והפעם השלישי עולה על כלם — מכה שלישית לך גדולה וקשה. בשביל שמוח תתול מוחך ושכחת מה שכתוב באגרת של נחמן מרייטיל. הוא. נחמן מרייטיל. מבקש סחורה נאה. ולכשיבוא בקרב ימצא הכל מוכן אצלי ואין הרבר חסר אלא ראית פנים וכתיתת תנאים. כרי שלא ישהא כאן ויסע מיד עם ארוסתו. כביכול. למדינת הים. להיכן שהוא תולך ומביא מיני סחורות זו בכל שנה ושנה ומשתכר. ואתה ידעת את נחמן מרייטיל. שהוא משלם תמיד שכר שדכנות ביד מלאה ופתוחה. חורתי היום על כל האכמניות בקשתי ולא מצאתיו. למחר תחפש אותו אתה ככלב ותסובב עיר. זכור ואל תשכח! עכשיו שומע אתה. בהמה?

— מה שאלה היא אם אני שומע. פשימא! שומע וסומע. ולמה שתקת ולא פירשתי לי בראשונה? עכשיו אני שומע. לא סוטה וחרם אני חס ושלוש ואוני הרשעת — לחיש לה מענרי לאשתו וסוף דבורו נשמע בצפצוף דק ושריקה גדולה.

— עכשיו שמענריק. המיתה נאה לך. מיתה משונה וחמוסה. ותוכל להיות כפרת ישראל . . . צפצפת ועוררת! — מקללת האריל את בעלה וחורקת עליו שניה. ומיד היא הולכת וכאה לכיילא. שנעורה משנתה. מאירה פניה ואומרת לה בחן ובנעימה: — יקיצתך לשלום! אמנם יפה ישנת. ביילונה. אל תשלום כך עינא בישא. עתה

התעוררי נא. קמי נא. רב לך תגומות. עת לאכול. סגולתי. ואתה מענרי — הפכה פניה לבעלה ואמרה לו באהבה ומתק שפתים — לך נא מחמדי וקרא להילדים. הני בעלי-בית. מענרון חביבי. עשה את הדג המלוח. נתחנן כמשפט ותתן את הפת. ואני אלקה

לי בין כך ובין כך לזהות על הקדירה, שלא יקרה תבשילי ותוציאני חם ושלוש בנמ ובלא כתובה.

מי שלא ראה את האדיל בשעת הסעודה, היאך הסבירה פנים לביילא באהבה וברצון, לא ראה אשה מוכה מכנסת אורחים בעין יפה מימיו. היתה מזרחת את ביילא בבקשות ותחנונים שתאכל ותשתה, מנחמתה בדברי סיוס ומבטיחתה, שתבוא בקרוב למקומה הטוב ותחליץ עצמותיה שם ותתערן בנעימות כל ימיה. וביילא עשתה רצונה ואכלה באמונה ובשמחה, ובזכות האמונה בהבטחות טובות לעתיד לבוא שכבה ונרדמה בשלום על משכבה תיכף אחר הסעודה.

ח.

תמשילוהו במעשי ידיך — כך מספר הכתוב בשבתו של האדם, בחיר כל היצורים ושלים בעולמו של הקרוש ברוך הוא, והולך ומונה את הברואים הגננעים תחת רגליו: צנה ואלסים כלם וגם בהמות שרי, צפור שמים ודני היס. — אבל הכתוב אינו גומר עליו את ההלל הגדול ואומר אך מקצת שבתו. שהרי בכבישת חיות ובהמות וצידת דגים ועופות ברשות ומכמרות אין רבותא כל כך; בעלי החיים האלו סוף סוף אך בשר הם ואין בהם תבונה. ולו העוז והמשרה במדה מרובה יותר, שהוא מתחכם וצודה גם בני מינו, אחיו ואחיותיו בעלי דעת כמותו. כח מעשיו של האדם וגבורתו זו מרגיש מי שמטייל בפרדם, רחוב כמלון בחלקה התחתון, ורואה שם בית לוי בחור לסניו.

בית לוי זה אחד הוא מאלה הבתים, שהם קלון עם ישראל וחרפתו בנים. יהודים כשרים עוברים עליהם בשתיקה ורוקקים. אבל הם שותקים, ומדת הדין צוחתת ומקמרנת עליהם בפני כל באי עולם, וקול נפשות חסימות הרבה, שנאחזות במצודה רעה של נוכלים הרוכלים בנפש אדם, עולה לשמים ברמעה, בבכי ואנקה, מקצו ארץ וימים רחוקים. הם רוקקים בחסידות ומסתירים פניהם, ורוק זה של פיהם מצטרף מפה למפה, וממנו הרקק המעופש והזהמא בחיי היהודים נעשים. ורים אינם יכולים לעמוד מפני ריחם, מגרסים ומגבלים ואומרים: הוי, מרדון בקרבך, ישראל!

כחצות היום, ובית לוי חלונותיו עוד סתומים, ושם בחדר אחד, שחלונו פתוח לתוך גת עצים, יושבות שתי נשים באות בימים ולסנייהן כוסות של קהה ועונות חמאה. אחת בעלת בשר וכרסנית, עבה ושמנה ושפלת קומה, וחלקי הגויה מצצקים, מצאורה עד ירכה כלה מקשה אחת. הלסתות — כתמים כתמים כהים, ורשת של וורידין דקים ואדומים משתרנת ומנצנצת בתוך העור, והן רופפות ויורדות כנאדות נפוחים לצדי סנטרה המכוסל בבשר, ומרוב שמנוניות נראה רפוס צורתה רחב למטה וצר כלפי הראש למעלה, ומתחת למצחה המצומצם שתי עינים אמצות שקועות בתוך הארזות ונצצות כעין הזוכית. בנין גסה בכלל הוא כמגרל, רחב בתחתיתו והולך ושופע לראשו. דומה שפלאך זה הסמונה על הריון היה שוקד על מלאכתו בשעת יצירתה, מקפל, כמשרת ריזו ורגיל, את נשמתה ומציא לעולם הסחורה הזו כרוכה וצורה בצרור גוף משופע, כדרך החנונים. וסחורה זו היתה רצויה וחביבה להבריות בשעתה, ועכשיו היא אשתו של לוי בחור, שנשאת לו אחרי בלותה, והכל קוראין לה שיינצה הרודה. — ואם שיינצה בגופה וקולה בריה נסה היא, חברתה כנגדה בריה דקה: דקת בשר וגבוהה, דקת חוטם ודקת שפתים ירוקות ככרתי, דקת גרון ודקת קול. לסתותיה צנומות ועיניה כעין התכלת

עשו מעוני ומזקנה, ופעמים אש מתלהמת בהן, מבימות ויורות זיקים וחצים שנונים. בנערותה היתה יסת תואר ועתה היא בלה וכמושה ונראית כהושענא חבושה — זו האדיל הפרסרת, אשת מענדי.

שיינצה דודתנו אוכלת בכל פה מן הממעים שלפניה ומזרות את האדיל שתאכל אף היא יפה יפה ואומרת לה בחן ובחסד:

— האדיל חיתי, הנה את מתרשלת ואוכלת קימעא קימעא, לזעמא בנחת ובוהירות כתינוק, במחילת כבודך. בבקשה ממך, סגולתי ואהובת נפשי, קחי פרוסה גדולה מן העונה העונה הזאת ואכלי מלא לונמך אבילה נסה בבת אחת כמוני. העונות, כמדומה לי, טובות מאד, עשיתי כפי. קבלה של תנצה ונתתי בהן חמאה וביצים הריבה, גם כרכום קנה וקנמון לא שכחתי. היליכי את העונה המצטמקת הזו, הרחיבי סיד ומלאהו כרבעי. — שיינצונה, רוח אפי ונשמתי — משיבה האדיל בחלקת לשונה, מקפלת שפתיה ומשורבבתן כחשום של צפור וגומאמא נמיאה קמנה מתוך ססל של קהוה — וכי מה אני עושה? איני יושבת במילה והריני אוכלת לי רשותה בכוונת הלב. עונותיך מעדני מלך ומעמך נשעם נן-עדן. בעלת-בית חכמה את ומזכה. הלואי, רבנו של עולם, כך יהא מזלי מזה כל ימי חיי!

כך יושבת להן האתונות האלה בהסבה, מטיבות את לבן ומסיתות זו עם זו ונזכרות במעשים רבים ודברים הרבה מימים ראשונים. שתיהן פרנסה אחת היתה להן בנערותן, נתגדלו במקום אחד ובקובה אחת ושתייהן נמלכו לאחר זמן ועמדו והיו לנשים. נשואות על ידי חספה וקדושיין. שיינצה המול שחק לה וקבעה לה אותה הפרנסה בביתה לעצמה והצליחה, גם עושר גם כבוד לה, ורבים מבעלי נפש יפה משכימים לפתחה. והיא חסידה חנוכה לעת זקנה, מדקדקת במנהג קל של דת יהודית, ובמצות של נשים נזירות מאד. בשבתות ומעידים היא הולכת לבית הכנסת, שומעת קול תפלה וזוכה, רואה נשים סקוננות בשעת קריאת התחנון ומסודת ומורידה דמעות גם היא. ראשה מכוסה במספחת עד נבות עיניה, שלא יתראה בה שער אחד חלילה. מספחת זו על ראשה — נאותה ונאוונה: זו אספה את תרפתה ומעידה עליה, שהיא נשואה. נשים זקנות וגבאיות-נמשות באות פעמים לביתה, והיא נותנת להן שמלות כלות, פחמקאות קרועות ופרושות כמתנת ידה, ומכבדתן ביין ומיני מתיקה, והן מסבילות שתי פעמים ושבע פעמים, מתעקמות ומברכות אותה על המזיה ועל הכלכלה ומבטיחות לה כל טוב בזה וכסא כבוד בעולם הבא. שיינצה מתברכת בכל ואינה חסרה דבר אלא בנים — והיא עקרה אין לה זרע, וזה מסרר את חיה. מי חכם ויבין מדותיו של מלך חי וקיים — כך היא אומרת תמיד כשהיא יושבת בחברת רעותיה הקרובות לה ביותר, מספחת על פיה ומשמשת בראשה — הנה כמית ראש אני עתה, ברוך השם, ואף על פי כן . . . הכל כקדם. מסתמא גרם החמא וכך צריך להיות . . . וכנגד זה האדיל רע ומר גורלה. בנים יש לה — והו באמת גם גרול לזו שכמותה — אבל עניה היא ואומללה מאד. היא למדה בעסק כמו שיינצה ואשת חיל היא כמותה, ואפשר עוד יותר ממנה, אף על פי כן חכמתה לא עמדה לה לעמוד ברשות עצמה, ומן השמים נגזר עליה להיות פרסרת ולשמש את שיינצה, וזה היה קשה לה כמחמ בבשר. שנאה כמושה בלבה לשיינצה. בשעה שמסיחה עמה רבש וחלב תחת לשונה, מבטת לה בנחת רוח ועיניה מבהיקות, כאילו כל קרביה ששים ושמחים בחברתה, שהגיעה למדרגה זו ושוב לה, בחסר השם. אבל בתוך דבורה היא מסלת בה ארס כמו לתומה ועוקצתה כלאחר יד עקיצת עקרב בעבור הרעמה.

— אוי, שיינצונה נחמתי ומשושי, שעה של קורת רוח זו, שאני יושבת עמך, יפה לי מכל תענוגי העולם הזה. אשרי עיני, שראתך בכך. עכשיו דוכסית את! ולשעבר? שם, שם... מי מלל לנו לשעבר, שכך תעלה לך בימך? חיך, שאני רואה אותך ושבעתי עונג, ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שאזכה עוד לראותך אם הבנים. אל נא תתעצבי, שיינצונה, ואל תצמקרי, יודעת אני ויודעת כמה גדול צערה של אשה חשוכת בנים. אם אין בנים, החוסה למה? בכדי זמרו וזמריא ורקדו רקדיא...

— בשורם עושה כפי רעתו ויכלתו, וסוף מעשה מי יודע? הכל ביד השם יתברך ואין מענות ומענות כנגד רבונו של עולם. הוא נותן לכל בריותיו כרצונו, לאלה עושר ולאלה בנים. בנים בלא ממון גם זה ענין רע הוא — כך אומרת שיינצונה ועקצת את האדיל אף היא בלשונה.

— חלילה לי מחטוא להשם יתברך. הבנים הם שעשושי, נחמדים מזהב ומסו רב, והלואי שיחיו לי לאורך ימים... ארחמך, שיינצונה נחמתי, נעמת לי מאד, אבל רב לי שבת פה, אקומה נא ואלכה לי.

— שמא תדע מה היא נחפזת כך לביתה ומה כל החרדה הזאת לה? מתענעת היא על רודה, זה כשעה שלא ראתה אותו, את בךדונה הנעים, שבי, האדיל!

— אמנם כדברך כן הוא. הלואי שיהא מזלם של כל אהובי נפשי וגם מולך, שיינצי, נעים ושוב כמענרי שלי. נבר הוא ובעל יקר, אחד מני אלף. מי יתן וישיב לי השם מעט מולי וראיתי חיים עם איש זה והייתי המאושרה בנשים... בשביל הריבה הזו, במזחה אני שתכירי לי מזכה. הסתורה יפה, וכי לא כך הוא, שיינצונה? אמת שקפחת מעט שכרי, אבל... וכי במקרה! מולך גרם לך, שנחמץ מרייטיל נתעכב בדרך ולא בא לכאן. הניעה לאוני, שנשחרך בשנה זו ארבע פעמים והוא עבר בשלום עם סודרתו את הגבול ועשה והצלית. אכן השעה משחקת לו, למרייטיל זה. סופו שיעשיר וממנו ירבה כממון של קרח... היכן היא הריבה הזו?

— הגה באוהל, שם בחדרה היא. צויתי עליה להתרחץ מזהמתה ולפשוט סמרטוטיה, את הבגדים הצואים. הגה כך מטפלים ומעמלים בהן — אמרה באנחה ומנוד ראש — מרחיצים אותן, מנקים אותן, מלבישים ומנעילים אותן, מאכילין ומספסמין אותן, ולבסוף, כשהן ממלאות כרסן, נעשות מפרונות, אינן שמתות בחלקן, מתאוננות תמיד וסניהן וזעפים, כאלו מבקשים לשוחמן. הוי עתים, כמה נשתנו העתים!

— ומה לעשות? המשל אומר: למי פרה לו מורח חצרה — מנחת האדיל את חברתה ועל שפתיה שחוק משונה של ערמומית — ודאי לא כך נהגו הבריות בימינו. זוכרת את, שיינצונה, זוכרת המעשים ודברי הימים ההם?... ברוך מזכיר נשכחות. נזכרתי, שעברתי אתמול על בית-החולים ואמרת אסורה נא ואבקר את היסוד-סיה שלך, את הענוגה הזו, כפי השם שאת מכנה לה משעת ביאתה לביתך. ומה אומר לך, סגולתי? הלואי שיהיו כמותה שונאינו ושונאי ישראל וכל התושבים עלינו רעה! פנה הודה, פנה זיוה, ולא מצאתי בה כי אם נידים ועצמות. אראה בנחמה אם לא ולנו עיני דמעות כשראיתיה שוככת בלא כח על משכבה, ואם לא ענמה נפשי לה. גם היא נאנחה, מעמדת עלי פניה הצנומים, מכסת ושוחקת ודמעתה על לחיה. נחמתי אותה ואמצתיה בפי, ובלבי ידעתי שנתחממתי הבל — היא חרם הנשבר, חציר יבש וציץ נוכל. מפני דרכי שלום כובתי ושאלתי בשמך לשלומה — וגודעזעו כל אבריה. אש קדחה בעיניה

ושפתיה רחשו דברי בוז ואלה בקצף ובחמה. כשם שלא שמעת אותם כך לא יזיקו לך, יהלך על ראש שונאיך ועל כל הכלבים השומים והרעים.

— אמן ואמן! — אמרה שיינצה, קופצת ועומדת ממקומה כאלו נשכה נחש — זה הגמול שהיא גמלת על כל המזבה שעשינו לה. בעלי עמר לה בעת צרתה, בשעה שנלכדה בסח ואבדה לה כל תקוה. לא די שזוותר לה על ממנו, הן רב שנתחייבה לו, עוד סרע חובותיה לאחרים. אספנו אותה אל ביתנו, לחמנו אכלה ושלמתנו לבשה והתעדנה במיבנו, ואלמלא אנו הרי היתה מתה ברעב, ועתה, עתה היא מקללת... —

— שיינצונה, למה תתרגזי כך ולמה ירע לבבך? קללת חנם לא תבוא, כעשן תכלה ורוח ישאנה! חידך, שאני מתחרטת וכועסת על עצמי, שלא נזהרתי בלשוני וסמסמתי דברי הבל. בבקשה ממך, כבשי כעסך ותנוח דעתך, אם לא בניני, על כל פנים בנינך, בנין שלום נוסף היקר לי מאד — אמרה האדיל בקריצת שפתים משונה, עומדת ממקומה ונותנת עיניה בעונות חמאה שלפניה — עתה הנני הולכת לביתי... אקחה נא לי שתיים שלש עונות חמאה בשביל ילדי, ימעמו וידעו גם הם, שהרודה שיינצה בעלת־בית יפה היא ועונותיה טובות.

— המתני נא, האדיל! בשביל ילדיך אתן לך גם דובשנין. הרובשני יצא היום מתוקן מתחת ידי ועלה יפה, גם שקרים גם תבלין בו ואפוי היטב, טעמו ערב ומראהו נאה. שמא תמעימי מעט ייך־שרף וסבלת בו חתיכת דובשני, מן הרובשני הזה? אל נא, האדילי, תסרכי לי. היין ישן ומשומר וטוב מאד. וכשתגורי עלי אקחה לי גם אני כוס יין ונשתה שנינו לחיים ולשלום.

— אם נורה היא... אקבל. יהי כדברך! — אמרה האדיל במגוד ראש וקמיטת שפתים ואש נשקה בעיניה. — —

הנאהבות והנעימות האלה שתיהן מבוססות ופניהן מצהילות. ובשעת פרידתן בפרודור שמחות וטובות לב ראתה האדיל את ביילא באה לקראתה, והיא מקושטת ולבושה כלי תפארת. יפה וברה חן שורה על פניה.

— הגה פניך, ביילונה, מאירים כמו שחר, כך יאיר מולה של אמך הורתך! — אמרה האדיל בגילה ורנה ובנעימה משונה — אל תהי שמיא, בתי, ואל תמשי תורת שיינצה הדודה. אם תאבי ותשמעי, אשריך וטוב לך!...

(עוד יבוא.)

מריבי כהן.

ציור היסטורי.

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

א.

רשימות היסטוריות ברורות ונאמנות מספרות לנו מחסיסה רוחנית שהיתה בישראל בעת קדומה מאד על דבר ענינים העומדים ברומו של עולם המוסר. הפולמוס הזה היה נמשך והולך מתקופה לתקופה של ההיסטוריא הישראלית והתמיד כל זמן שהיו חיים לאומיים בעמנו; אלא שקבל פעם בפעם צורה חדשה לפי תנאי הזמן והמקום, לפי השתנות המצב הפנימי והחיצוני בחיי האומה הישראלית. עיקרו של הפולמוס הזה היה חלוקי הרעות בעניני דת ואמונה, בהשקפה המוסרית של כתות שונות בישראל, אם כי לפעמים קבל גם צורה מדינית, באופן שהתסיסה הרוחנית היתה למלחמה נשמית בחרב ובחנית. המלחמה הזאת, בין בצורתה הרוחנית ובין בצורתה הנשמית, היה עיקר יסודה: התנגדות יחידי סגולה, אשר נשאו את נפשם לרעיון נשגב, אל היהדות המעשית והמקובלת. היחידים האלה, אנשים המואסים בתורת המוסר המצויה והעוברת מיד אל יד, התנגדו להנשמת היהדות, אשר היתה כלי חסין בידי המושלים והתקפים. את החזיון הזה נמצא בכל עם קולטורי ובכל תקופה ותקופה, אלא שהוא מרובה ביותר בתולדת עמנו, עד כי נוכל להחליט, כי הוא אחד היסודות של ההתפתחות ההיסטורית בעמנו. רעיון ידוע, לאומי או דתי, אשר בשכבר הימים היה משאת נפש המובים והמשוכחים שבאומה, קבל ברכות הימים צורה קבועה והיה כעין מטבע עוברת לסוחר; אבל בהיות ירי הכל ממשמשות בו, נפסלה צורתו הראשונה, כי כמה אנשים, היודעים לכוון את השעה ולמצוא חסין בכל מקרי הימים, השתמשו ברעיון זה — שבתחלתו היה רק שאיפה אידיאלית של אנשים אשר שאף רוח להם — להנאתם החמרית ויעשהו קרדום לחפור בו או עמרה להתגדל בה. ואולם כאשר עברו ימים רבים, קמו אנשים נלהבים, אוהבי האמת ושונאי בצע, אשר מאסו בהגשמה המכוערה הזאת וייספו ברכים בשם האידיאל, המתנגד לסררי החיים המנושמים. אנשים כאלה נחשבו על פי הרוב לפורעי מוסר ונלוזי דרך, כי מלבד אשר כן דרך העם תמיד, לכבד את תורת המוסר הרגילה והנהוגה ולשנוא את אלה אשר יפריעו אותו משלוחו וימאסו ביראתו, — הנה הסדרים הרגילים והנהוגים הביאו על הרוב תועלת חמרית לכת ידועה או לאחת המשפחות המיוחסות; ועל כן מוכן מאליו, כי נחשבו. הנרגנים למסיני נבול עולם אשר נבלו ראשונים, וכל בעלי ברית הכת או המשפחה ההיא הריעו עליהם כעל מורדים ופושעים, כעל שולחים יד בקדש, מחריבים ומהרסים.

אין ספק לנו, כי בימים קדומים, מרם התעורר עם ישראל לחיים לאומיים. היו הכהנים חשובים מאד בעיני העם, יען כי הם נצרו את התמצית המוסרית של הקבוצ המדיני הזה. הכהן הגדול, מושל ביראת אלהים, היה גם המנהיג המדיני של שבטי ישראל. אלו היה המצב המדיני של עמנו באופן מתאים לממשלת כהנים, היינו, אלו היה יושב לבמה בארצו ואין מחירה, כי אז היתה ממשלה כזו מספקת לו לאורך ימים. אבל כמה מקרים נרמזו, כי כבר בזמן קדום הרנישו בני ישראל צורך גדול למשוח עליהם מלך, אשר ישפוטם ככל הגוים, ריל אשר יצא לפניהם וילחם את מלחמותיהם. הסבות היותר עקריות להתפתחות הענינים באופן כזה היו: א) הפרוד שהיה בין שבטי ישראל לסני תקופת המלוכה, אשר התנגד אל חסן המובים והמשובחים שבמענו, שנשאו נפשם אל אחדות לאומית; ב) המצב המדיני של עמנו, ובפרט מצבה הגיאוגרפית של ארץ מושבם, גרם הרבה לזה, כי הרניש העם נחיצות המלוכה, היינו, שיהיה מרכז לאומי בישראל, ממשלה תקיפה, אשר תקבץ את כל הכחות הלאומיים, כדי לעמוד בפני שכני ישראל, אשר צוה ה' סביבו ציוו. וכה נרמזו תהפוכות הזמן, שהממשלה הרוחנית והדתית נדתה מאליה מפני הממשלה הלאומית והמדינית. אבל מעולם לא שמענו, כי היה בזמן קדום ריב בין זרע הכהנים המושלים בעם בשם הדת ובין זרע המלוכה אשר לא ממשרתי המזבח. גם התנגדות שמואל הרואה לבחירת מלך בישראל לא היתה בעצם — כאשר יחלימו רבים — פולמוס בין הדת והחיים. רק התנגדות פורמית מונחת כתנאי הזמן ההוא, מבלי אשר אלמד על הכלל יצאה. הן לא מצאנו, כי בימים מקדם הוריש הכהן הגדול, מושל באדם צדיק, את הממשלה החמרית לבנו אחריו, גם לא שמענו, כי בכלל משל הכהן הגדול על העם, זולת מה שהיה עלי הכהן לשופט. רק מאלינו נבין, כי בשעת שלוח, בעת שהשנים היו כסדרן, לא היה להעם צורך כלל בממשלה חמרית ומדינית — מרם התעורר לחיים הלאומיים — והסתפק בהנהגה מוסרית ודתית מצד הכהן. וכשהיתה שעת חירום קם, השופט מאליו והושיע את ישראל. שופט כזה היה גם שמואל, אלא שהוא חשב להוריש את סגולתו לבניו אחריו. העם לא התנגד בתחלה לנסיון הזה, כאשר שם הרואה את בניו שופטים בישראל. אבל בהיות כי לא הלכו בניו בדרכיו, ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפטי, ומצד אחר ראה העם את נפשו ברע, כאשר בא נחש מלך בני עמון עליו, אז הרניש השתוקקות גדולה לאחדות לאומית ולממשלה תקיפה, אשר תבצר את חומת האומה מבית ומחוץ. הנביא אמנם איים על העם וקרא באוזניו את משפט המלוכה, והרשימה ההיסטורית תעיד לנו, כי היתה אז כת בישראל, אשר יותר מצאה חסן בחסרון מרכז לאומי, בעת אשר אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה. אבל רוב העם ראה, כי אין תקומה לו בארצו בלעדי מושל לאומי. בלי התנגדות חזקה מהצד שכנגד מסדה המלוכה בישראל; על כל פנים אי אפשר להחליט, כי נברה אז ממשלה העם על ממשלת הכהנים, הקשות המדינית על הרשות הדתית, כי הלא גם בלעדי המלוכה הלאומית לא משלו או הכהנים על העם. לפי אשר יראה לנו על פי רשימות ההיסטוריות משיחות לפי תומן, לא משלה אז עוד בישראל, תורת הכהנים בכל תקופה, כי מרם נשתרש עוד בלב העם המורא מפני קדושת המזבח, באופן כי ישמע בקול האזהרה: והור הקרב יומת. לא רק שמואל מכני שבט לוי נגש אל המזבח, כי אם בשעת הדחק, התאפק גם המלך שאל להעלות עולה.

על פי דרך ההתפתחות המכעית עברו על עם ישראל שנות מאות רבות מרם נתאחדו כל שבטיו לאומה שלמה ולקבוצ מדיני אחד, מרם השלימו כל חאברים שבו

להיות לנוף אחד. בפעולה הזאת, בקבוץ כל הכחות המספורים, עזרו הרבה הכהנים, שומרי המזבח. רעיון האחדות הדתית היה סעד גדול לרעיון האחדות הלאומית; כי בימים ההם משל עוד הרגש הדתי באדם בעצם תקפו וממנו היו תוצאות נכבדות לכמה מפעלים מדיניים. ואולם כשם שאנו מוצאים, כי הצליחה האחדות הלאומית רק אחרי כמה מכשולים ומעצורים מצד הפרטיקולריוזם בשבטי ישראל, כלומר כי עברו כמה תקופות בהיסטוריא הישראלית, מרם נברא המרכז הלאומי, אשר אליו יקוו כל השבטים, וגם כאשר נברא המרכז ההוא לא התקיים יותר משלשה דורות (מי שאול, דוד ושלמה): — כן אנשה גם האחדות הדתית על דרכה מכשולים רבים מצד הפרטיקולריוזם הדתי, אשר גם הוא משל בישראל ימים מרובים. באופן זה נמצא בנקל שרש דבר הברית הכרותה בין בית המלוכה מזרע דוד ובין הכהנים אשר במקדש אלהים בירושלים. המלכות והכהונה היו אז שתי אחיות נקשרות זו לזו; המלכות היתה צריכה לעזר וסעד מצד הכהונה, והכהונה המרכזית בירושלים ידעה, כי לא תתקיים זולת המרכז המדיני. ובאמת הלא נראה, כי אחרי אשר נפרדו עשרת השבטים מבית דוד והיו לעם אחד (במושג המדיני), מהרו המושלים החדשים להקים להם בתי מקדש בסמי עצמם, למען לא תשוב המלוכה לבית דוד, אם יעלה העם הוזה לעשות זכחים בבית ה' בירושלים. בימי המלך שלמה אמנם היתה תהפוכה במקדש, כי נרחתה מכהונה הנדולה משפחת אביתר ובמקומה באה המשורה הדתית לבית צדוק הכהן. אבל השנוי הזה לא נגע כל עיקר בסדרי המדינה; כמאז כן עתה נשארה הכהונה באמנה עם המלכות.

הכהונה המרכזית מזרע אהרן הכהן שמרה את כרייתה להמלכות מבית דוד, יען כי בעזרתה הגיעה למעמדה ולתקפה אחרי כמה מניעות ומעצורים. באמת לא בנקל התגברה משפחת כהנים זו על יתר המשפחות, לכהן לבדה בישראל. וכשם שתפשו מלכי ישראל הראשונים (ובפרט המלך דוד) את המלוכה המרכזית רק אחרי נצחם על מתנגדים רבים, כן באה הכהונה המרכזית לזרע אהרן הכהן רק אחרי כי עברו כמה מריבות וקטטות בין המשפחות המיוחסות שבשבט הלוי. בזמן קדום היה כל שבט הלוי נכבד בעם וכל בניו שרתו בקדש. בכל עיר ועיר, בכל משפחה ומשפחה נמצאה כמה פרסיות, שעבודתה היתה על ידי אחד מהלויים. החזיון הזה, כלומר ענין הבמות הפרסיות, נמצא דוגמתו בכל העמים הקדמונים. ואולם על פי סבות טבעיות, אשר גם דוגמתן נמצא בהיסטוריא הקדומה, עלה בזמן מן הזמנים, משכן העדות, אשר עבודתו היתה מסורה לזרע אהרן הכהן, בכבודו וקדושתו על יתר הבמות ונעשה כעין מקדש לאומי. בעוד שכל כמה ובמה היתה קדושה רק במשפחה אחת, או בעיר אחת, או אפילו בשבט אחד — נקדש משכן העדות, אשר בו נמצא ארון הברית, בעיני העם כלו. וכאשר הביא הצורך לידי כך, כי יתאחדו כל שבטי ישראל למפעל לאומי אחד ולהתאסף למטרה זו באחד המקומות, היתה הכמה הלאומית הזאת התל שכל בני ישראל, ראשיו וגדוליו ושושמו, פנו אליו. מושב הכמה הלאומית או הכללית הזאת אמנם נשתנה פעם בפעם במשך הימים, כי החליפה מקומה פעמים רבות; אבל תמיד הצטיינה בזה, כי היתה נכבדה על פני העם כלו. כי על ידה עמד משכן העדות, אשר הדרת הוקנה הנעלה היתה תופסת עליו, ולפי המסורת העתיקה בירי העם נעשה מנדבת העם בכללו, בעת היה עוד תועה במדבר, ובו היה ארון הברית, אוצר תורת ישראל, דברי הברית שכרת אלהים עם עמו. דוגמת הדבר הזה אנו מוצאים בכל פרטיו בתולדות שבטי הערביים, מרם העמים עליהם מתמר את תורת החרשה. וכנודע, גם ביניהם עזרה האחדות הדתית לכונן גם את האחדות המדינית.

המרכז הרתי והלאומי היה רוסף בידי עם ישראל, כל הימים אשר. הבמות לא סרר. ורק מציון יצאה התעוררות חזקה. לבטל את כל הבמות ולעשות את מקדש ה' אשר בירושלים יחיד בעולם היהדות. עיקר הדבר הזה היה רעיון לאומי נעלה מאד ואילו נשאו את נפשם כל המובים והמשובחים שבאומה הישראלית. הם ראו ונוכחו, כי לעולם לא יקום עם ישראל בפני אויביו מבית ומחוץ, כלומר בפני העמים אשר לא נורשו בעת כניסת ישראל לארץ ובפני שכניהם הרעים. כל זמן שלא יהיה להם מרכז לאומי. ומצד השני היו שבטי ישראל, כל זמן שכל שבט ושבט או משפחה ומשפחה עבדו את האלהים לפי מנהגיהם ונמסיהם, צפויים אל משובה מוסרית נוראה. אי אפשר היה לאחד את כל האומה ולהביאה לידי השתלמות דתית, בטרם יסורו הבמות וכל העם יעלה לחג בירושלים ולהעלות שם את עולותיו ואת שלמיו.

נוסף להשאפה האידאלית הזאת לאחרות לאומית היה גם דבר מדיני יצוק ברעיון הזה. שבט יהודה — או יותר נכון: זרע דוד — ומשפחה אחת של כהנים (בתחלה משפחת עלי הכהן, ואחר כך משפחת צדוק) שניהם נתכוו לעמוד בראש המרכים האלה. הראשון בראש המרכז המדיני והשני בראש המרכז הדתי. בדבר הזה נמצא כבר הנשמת השאיפה האידאלית הזאת. אין ספק לנו, כי לולא המעשים הנמרצים של אלו שתי המשפחות לא עלה מעולם בידי המובים והמשובחים להגיע אל המטרה הנעלה הזאת. משאת נפשם. כי כן מונה בטבע הענין, כי שאיפה אידאלית בפני עצמה לא תצלח בחיים. אם לא יתחבר אליה חפץ נמרץ מצד אלה, אשר ישתוקקו לראות עולמם בחייהם. היינו כי ימצאו את תועלתם החמרית ברעיון הזה. והב מהור בלי תערובת מיני מתכיות אחרים לא יצלח למלאכה; על ידי אנשים החיים בעולם החזיונות והאידאלים לא יצא עוד רעיון חדש לפעולת אדם. אבל משעה שיהיה הרעיון הזה כלי חפץ בידי אנשים המוצאים תועלת חמרית בו, יקבל כבר צורה מנושמת ושוב לא יפיק רצון מאלה בעלי האידאל, אשר רק על קדושתו מסרו את נפשם. אלה האנשים יתעצבו באחרונה, בראותם את הרעיון, משאת נפשם בימים מקדם, מתחיל בידי אנשים אחרים, המשתמשים בו לתועלתם. ברבות הימים יהיו על כן המובים שבאומה למתנגדי הרעיון הזה ויקומו נגדו ונגד מחזיקיו בתקף התפעלותם המוסרית. הדבר אשר היה בשכבר הימים קדוש ונערץ בעיני האידאליסטים יהיה אחרי כן בעיניהם שקוף משומם; את אשר היה, למקדשי לפי השקפת הדורות הקודמים יחשבו הדורות הבאים. לאבן נגף ולצור מכשול.

והנה תקות העם לאחרות לאומית ודתית נהייתה אחרי כמה מניעות, אבל איך נתגשם האידאל הלאומי הזה בינתיים! בדור שלישי אחרי אשר נוסדה המלוכה המרכית בישראל קמו ונהיו דברי שמואל הרואה, את אשר חזה מראש, מה יהיה. משפט המלוכה. המרכז המדיני חדל להיות אמצעי למטרה נעלה, אלא, כמו בכל ארצות הקדם, היה למשא ולעול כבר על העם. לא עברו ימים מרובים — וגם מקדש ה' אשר בירושלים — המרכז הרתי — היה. לאבן נגף ולצור מכשול לבית ישראל.

הבמות העיבו תמיד את יקרת הדת הישראלית, יען כי הגשימו את רעיון עבודת ה' באופן מטער מאד. כל זמן שהיה עם ישראל נפרד לספרורים קטנים אי אפשר היה, כי ימשול בו רעיון נעלה, אשר יאחד את כל פנות העם. ורק בשעה שנוסד מרכז דתי בירושלים, אשר אליו נהרו כל שבטי ישראל, היה באפשרות להשקיע בעבודת ה' אותו הרעיון הנעלה, אשר נפגשו בספר. דברים מעומר בציצים וספרים של הסיוט. מהשקפה זו לא נתעצב לראות, כי למוכת המרכז הרתי הזה גורה הרוססוריא כליה על הבמות כאשר

התגברה משפחה אחת מורע הכהונה; ולא רק כל הלויים נדחו ממצבם והסתפקו בעבודת יוטר פחותה במקדש או כי היו ברבות הימים לעניים נהנים מן הצדקה, אלא אפילו רוב משפחות הכהנים נדחו מפני משפחה אחת ונהיו למסייעים בבתי הגרנות: כל זה לא היה מאדיב את לבנו, אם היינו רואים התפתחות מוסרית בעקב הדבר הזה, אלו היה בית ה' אשר בירושלים נכון בראש החיים הרוחניים של עמנו, רם ונשא בערכו המסורי ולאורו הלכו כל בני ישראל.

אבל להמטרה הנשגבה הזאת לא הגיע מקדש ה' בירושלים מעולם. משרתי המזבח, אשר עליהם אמר הנביא תושע בהחול מר: חמאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם, אלו שומרי היהדות ותושבי התורה הנשימו את רעיון עבודת ה' במדה מנוגה. העיקר היה להם, כי יקבלו את מחנותיהם ומגותיהם כראוי, ותמיד הקפידו על משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הובח. לעת הצורך השלימו גם עם עבודת האלילים וכתועבות הגוים אשר מביכותם עשו. הכהונה היתה ברבות הימים לסרנסה מובה בירי הכהנים; על הפרנסה הזאת חדרו חמיר חרדה גדולה, ואולם לחנוך העם לא שמו עוד לב. בעת משוכת ישראל הלכו ראשי העם מבית המלכות ומורע הכהונה שלובי יד, לספול צורת היהדות ולהפחית ערכה; גם אז לא היתה מלחמה בין הממשלה המדינית ובין הממשלה הדתית. או החלו שני בתי ישראל אלה — בית המלוכה ובית הכהונה — להיות למפגע לכל המוכים שבאומה. כל אלה, אשר ברנש מוסרי עז ונמרץ התגברו על הוזהמא הנשטית והנאה החמרית, היו מתנגדי המלוכה והכהונה גם יחד, מתנגדי שני עמודי היהדות הלאומית. הנביאים היו למחללי קדש, כי את אשר יסרו הם בשום לשונם היה על ידי ההרגל לקנין לאומי קדוש ונערץ בעיני העם. מוכן מאליו, כי לא בפעם אחת ובכפיעה אחת התגברה הנבואה על המושגים הרגילים, הקדושים בעיני העם, לכחש בתועלת המזבח ו, לחם ה' המנואלי. התנגדות הנביאים ל,קרשי בני ישראל התפתחה באופן טבעי: בקטן החלה ובגדול כלתה. באחרית ימי בית ראשון עקרו הנביאים כבר מלבם גם את חבתם לירושלים, אשר בשכבר הימים היתה משאת נפש כל הלאומיים בישראל. הנביא מיכה נבא אל העם: בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה וחר הבית לבמות יערי. הקרבנות היו לתועבה, הבית אשר נקרא שם ה' עליו היה למערת פריצים, והעיר ירושלים היתה לזונה, מרכו העול והחמס; על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה, אמר הנביא ירמיה בשם ה'. הבוחר בציון. ההרגשה המוסרית של הנביאים התגברה על המוסר הרגיל: יקרה מאהבתם לעמם ולארגן מולדתם היתה להם אהבתם להאמת והצדק והיושר!

האם עקרו הנביאים את רגשי האהבה הלאומית כלה מלבם? בחפצנו לתת תשובה מספקת ונכונה על השאלה הזאת עלינו להזהר מאד, לבלי נשפוט על מקרי הזמן ההוא לפי השקפת בני דורנו. כי הלא מושג האהבה הלאומית לא היה אז לפי הרגיל בינינו כיום. הנביא היה בן לעמנו ומעולם לא יצא מחוג זה, גם אחר אשר נוכח, כי שובב העם הזה משוכה נצחת. על פי הרוב לא היה להנביא בעולמו אלא מציאות עמנו בלבד, חולתו היה לפי השקפתו רק תהו ליל ישימון. אי אפשר היה לו לפרוש עצמו מן הצבור, לבטל מציאות העם הישראלי בלבו ולמצוא די ספוקו ברעיון קוסמופוליטי כאשר עושים המתבוללים בזמננו. נביא ישראלי, אע"פ שדבר סרה בישראל ועל כל קניניו הלאומיים השליך נעל — ישראל הוא ברוחו ובנפשו, לאומי ככל אחיו, אלא שבאהבתו הגדולה לעמו לא אבה לשית לו בחלקות, לכמות על כל פשעיו באהבה מדומה. אין

להמיל ספק באהבה הלאומית של הנביאים, אבל עלינו לברוק ברנש הלאומי ולכוא עד חקר ערכו. יש אזהבים בסתר לכם ומוכחים לעמם מומיו בגלוי, ואלו הם אזהבים לאומיים באמת ולב תמים; אלו הלאומיים שנואים הם על פי הרוב לבני דורם ונרדפים על צוארם כל ימי חייהם. ויש אזהבים בגלוי ובשפת-תהן, והם רק הות נפשם ישמעיו ולבצעם ידרשו; אלו הלאומיים יראו עולמם בחייהם ועל פני כל העם יכבדו.

הנביאים לא הטיפו לממשלת הרח על הצרכים המדיניים — כמו שבדא רנן מלבו — אלא כי הקפידו על קיום התורה בתכנה המוסרי והסנימי, על שמירות, תועות הלבבות, בנגוד לשמירת, תועת האברים. זה היה כל ישעם וכל חסצם גם בעת אשר למראית עין שמרו בני ישראל את תורת היהדות. הנביאים הוקירו את, המאור שבתורה, יען כי היתה להם הגשמות המכוערה, אשר השקיעו בה הכהנים ותופשי התורה את הרת הישראלית, לנעל נפש. בגלל הרבר הזה פגעו בכבוד הסדר המדיני: בכבוד המלך והשרים, הכהנים והעם. כי הסדר המדיני היה מקושר ומשולב עם ההשקפה המנושמת של הכהנים. לכן לא יפלא בעינינו כל עיקר, כי היו הנביאים שנואי נפש העם למקטנם ועד גדולם. המלכים קצפו עליהם, יען כי הקפידו הנביאים על קיום התמצית המוסרית של התורה, ובשם הרעיון המוסרי הזה היו לרמוקרים דורשי משפט העם הדל; הכהנים קצפו, יען כי שלחו הנביאים את לשונם לדבר סרה במקדש ובמבוכה; ואולם גם העם בכללו היטב חרה לו, כי חללו הנביאים את הקדוש בעיניו, את הבית אשר חשב תמיד כעין מעוז ביום צרה. העם האמין תמיד, כי בוכות המקדש יהיה מפלט להעיר; בהשגתם המנושמת התברכו בלבם, כי אפשר לעשות כל תועבה ואחר כן יבואו ויעמרו לפני ה' בבית אשר נקרא שמו עליו ויאמרו: גצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. בכלל כעסו כל פנות העם על הנביאים, יען כי לא מצאו הם די ספוקם במוסר המעשי של היהדות, לפי מה שהבינוהו או, כי אם דרשו בשאיפתם האיריאלית מוסר נעלה, אשר תמיד קשה לאדם מנושם לעמוד בו. הנביאים הטיפו לאצילות מוסרית, אשר היתה בימים ההם דבר שלא בעתה. — זאת היא בכלל תכנית הנבואה בכל תקופה ותקופה: נרשאה יטיפו למוסר, אשר בומנם ובמקומם לא ימצא אוון קשבת. על תורת המוסר הזה הם מעונים כל ימי חייהם, ולפי ההשקפה השמחית יראה, כי זורעים הם את דבריהם על צחיה סלע, אבל כרכות הימים ישא הורע פרי תגובה. הבאים אחריהם ימצאו בחוון לבם הנעלה מרנוע לנפשם, ודברי החווים ילהיבו את לבם לתורה הנעלה הזאת. נביאי האמת אינם פועלים על בני דורם, אלא שכל דבריהם מכוונים רק לדור נולד. במובן זה נדע את הרעיון הצפון במושג הנבואה לעתיד. הנביא האמתי אינו עומד בוסמו ובדורו, גם איננו מאוין ומקשיב לשיחות העם ולהניוני בני דורו, למען יטיף בשם המוסר הרניל והחביב להעם; הוא סוקר לפנים, לימים יבואו, ובורא תורה חדשה של מוסר ויראת שדי, אשר תהיה לברכה אחרי מותו. בשעתו הוא נראה בעיני העם כרועה רוח ורודף קדים, ואולם דור נולד ימצא בחוון לבו חוות הכל; בשעתו איננו לאומי, כי לא ישים אל ההוה פניו, אבל הוא דואג לאחרית עמו, לקיומו לעתיד.

אבל אם יאמר אדם, כי היתה שאיפת הנביאים, להשקיע את העם הישראלי בהשקפה אלהית, כלומר להרחיק את אומתנו מחיים לאומיים ומדיניים ולעשותה לנוי שומר אמונים ומצא את תפקידו רק בהנות רוחנית, אם יאמר אדם כזה, אינו אלא מועה בהכנת הנבואה. כבר הוכרתי, כי רנן היה הראשון שבדא המשפט הזה על הנביאים, כי היו ממבלי עולם הנשמי והמדיני, אלא לפי השקפתו הוא מוצא בזה מעלתם

היתה: המה סרצו, לפי דעתו, ב"רחוניותם" הנסרחה את הנדר הלאומי של ישראל ועשו את תורת המוסר של היהדות לקנין המין האנושי בכללו. אלו היו הנביאים לאומיים במשג הנל, לדאוג רק לקיומו המדיני והלאומי של עם, כי אז לא הרחיבה היהדות מעולם את יריעותיה וארץ ישראל לא היתה מתפשטת בכל הארצות. הרעיון הזה של הצרפתי הנאור נתקבל אחר כך גם בישראל בתמונה אחרת: יש אשר העמיסו על הנביאים את החסא, כי רק בסבתם לא החזיק עם ישראל מעמד ולא נתבצר לו מקום בעולם המציאות החמרית לעמוד עליו. הנביאים — יאמרו המוענים נגדם — שפכו רוח אצילות נפורה על העם, הם בנו את בנין היהדות בשמים, או יותר נכון: הם בכרו את היהדות על היהודים, כי לא השניחו על זה, שבגלל קנאתם הנלהבה לתורת ישראל ייהרסו אשיות הלאום הישראלי. הם הרניזו את רגש הדת על רגש המדיני, הנבירו את החיים הרוחניים על החיים החמריים, לכן נשאר עם ישראל קטן ודל, חלש ורפה ידים, וסופו היה, כי הלך בגולה ובגוים לא מצא מנוח.

אם נביש על הרבר מנקודת האמת או נמצא, כי הרעה הזאת היא מומעת מכל וכל. חיים דתיים היו אז לכל אומה ולשון שבעולם. כידוע גבר בימים ההם הרגש בכל אדם, כי יש אלהים גבוה מעל גבוה שומר, באופן כי החיים הרוחניים — הדתיים — לקחו חלקם בראש התפתחות העמים. הפיוט, הזמרה, שעשועי העם וכל תענוגי החיים קבלו את חותם הרגש הדתי, אשר בלעדו לא היו חיים רוחניים מצינים כל עיקר. בדבר הזה נשתנו כל בני אדם, וגם בעם ישראל לא נמצא אז איש, אשר (דונמת בעלי החירות בימינו) יאמר: שוא לכם עבוד אלהים בכלל, התכלית המוסרית של האדם היא, כי ידאג לקיומו החמרי ולהטיב את מצבו; או לא באר לו שום אדם את סוד מעשה בראשית ותכלית הבריאה לפי ההשקפה המיכנית של המסריאליסטים. הרגש הדתי היה בימים ההם תמצית החיים הרוחניים לכל העמים ולבני ישראל בכללם. הבחינה לא היתה אז: אם לעבוד את האלהים ולהשקיע את החיים הלאומיים ברגש הדתי, או להבדל מרוח האצילות הדתית; אלא — אם יהיו החיים הדתיים על פי השקפת תורת המוסר של היהדות או על פי זו של עבודת הבעל. העם ספח על שתי הסעפים רק כזה: אם ה' הוא אלהים או הבעל. באופן זה אי אפשר כלל להחליט, כי לולא הנביאים היה הרגש המדיני מתגבר יותר בישראל והיה מקבל צורה יותר נאותה לקיומו, יען לא היה שקוע כל כך בענינים רוחניים. יכולים אנו להשיב על דברי המוענים האלה, אשר לפי דעתם רק הרעיון הדתי וממשלת הרוח גרמו כי נסתלק הרגש הלאומי מישראל וגמל ממנו כבודו המדיני, — לאלה המוענים נוכל להשיב בדברי רבשקה: "איה אלהי חמת וארסר, איה אלהי ספרים הנע ועוה? . . . מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם?" איה הם העמים, שלא היו להם. אנשי רוח, אשר נשתמרו משמץ הומן שנור עליהם כליה? אלמלא קמו נביאים לישראל, כי אז היה העם זה בלי ספק ככל הגוים אשר במערב ארץ; אבל האם נתקיימו אלו לאורך ימים, יען לא באו עליהם הנביאים בתורת מוסר וחיים רוחניים לא נשעו בהם? אדרבה, רואים אנו, כי היהדות הנבואית הצטננה תמיד על כי נקרע עם ישראל לקרעים ונפרד לשתי ממלכות, בעוד כי היהדות הלאומית — לפי משג המוענים — לא הקפידה על זה כלום. כל מי שעושה את מלכי ישראל ויהודה שדבקו בתועבות הגוים לנושאי הרעיון הלאומי בישראל, יען כי התנגדו לממשלת הרוח, אין לו הכנה אמיתית בתולדת עמנו. הרעיון הדתי, כאמור, משל או בכל העמים, ובני ישראל לא היו משוקעים יותר בעניני חול גם אלו היו כורעים לבעל; אבל

בהשתלשלות אנשי הרוח נשתמר בישראל הפרטיקולריזמוס העברי, אשר רק על ידו היה לעם ישראל. ואלו היו המושלים שומעים תמיד בקול הנביאים. אז אפשר שהיה עם ישראל נצל לפעמים מתהפכות הזמן אשר עברו על עמי הקדם. אבל בכלל היתה הריסת קיומו המדיני דבר מונח בסבב המקרים. האם היה אפשר לישראל להחזיק מעמד נגד עם סורס או נגד צבאות אלכסנדר או נגד חיל רומא? דבר כזה נמנע הוא בסבב. השאלה היתה אז רק על דבר קיומו הלאומי של ישראל, שהנביאים וכל אנשי הרוח אמרו לחזקתו ולסעדו וגם עלה חספסם בידם. בעור שמושלי העם בחוסר דעתם אמרו לבטלו. והנסיך יוכיח: ממלכת אפרים התרחקה מהרעיון הדתי ומהמשלה הרוחנית יותר מממלכת יהודה; היא לא קבלה השפעה מצד הנבואה. מצד „אנשי הרוח“. עם כל זה אנו רואים, כי הקרימה ממלכת אפרים להכחד מן הארץ, וגם לא היתה לה אחרי כן תקומה בימי עולי הגולה, כאשר רחו אלו את אחיהם בני אפרים מהסתפח בנחלת ה'. בשעה שאמרו עולי הגולה לבני אפרים: „לא לכם ולנו לבנות מזבח...“ גורו כליה גם על קיומה הלאומי והחמרי של הממלכה הזאת. לפי דברת המוענים על „אנשי הרוח“ בישראל היה מן ההכרח, כי יעשו בני אפרים חיל במדה מרובה, משעה שנפרדו מבני יהודה ובנימין ונסקה בהם השפעת הנבואה ודברי סופרים; כי הלא אז היו לעם „חלונני“ דובר לא היה להם עוד עם ההשפעה הרוחנית של הדת הישראלית. הנסיך ההיסטורי הזה ילמדנו למדי במול המענה הזאת, אדרבה נראה בזה, עד כמה הועילו אנשי הרוח לבצר חומת ישראל גם בחייו הלאומיים והמדיניים, כאשר נראה עוד להלן.

על פי הדברים האלה נבין, כי ההשפעה הנבואית לא היתה סבה למלחמה בין המרכז המדיני ובין המרכז הדתי; אדרבה, הכהנים עזרו למלכי יהודה למשול כחפצם, ובממלכת אפרים קמו כהנים „לאומיים“ לפי רצון המושלים והעם, שם היו הכהנים — כהני הבמות — כסופים להמשלה המדינית. הנביאים נלחמו רק נגד הנשטת היהדות ביהודה ונגד עבודת הבעל באפרים.

הנביאים הראשונים — בתקופת המלוכה בישראל — אשר השפעתם נכרת בהתפתחות מענו, קמו בממלכת אפרים. אליהו ותלמידו אלישע בן שפט קנאו לה' אלהי צבאות, כלומר לתורת ה' אשר עזבו עשרת השבטים בלכתם אחרי הבעל. היהדות לא נשתרשה כל עיקר בממלכת אפרים, יען כי השפעתה החלה רק בסוף תקופת שפוט השופטים ונסקה, תיכף מיום סור אפרים מעל יהודה. הנביאים אשר קמו אז לישראל האמינו בכל לבם, כי כל המושבה המוסרית אשר בה נשקעו עשרת השבטים לא באה להם אלא יען כי עזבו תורת ה' אלהיהם. לכן היתה כל השתדלותם, להשיב שם עשרת התורה האלהית לישנה. היינו להרחיק את עבודת הבעל ולתקן מחדש את עבודת אלהי אמת. ההשנה הנבואית של בני אפרים היתה גם כן מנושמת יותר, לכן היה הנביא בעיניהם ל„עושה נפלאות“ ומשנה כחפצו סררי המבע. כמה ענינים נפלאים ומתמיהים ספרו בשם הנביאים אליהו התשבי ואלישע בן שפט, בעור שביהודה לא היו הנפלאות, האותות והמופתים, עיקר חשוב כל כך. רק משעיה הנביא יש לנו מסורת, כי הפליא לעשות; אבל כמה מצומצמת מדת נפלאותיו בערך להאותות והמופתים אשר עשו אליהו התשבי ואלישע בן שפט לעיני כל ישראל! בנביאי אפרים לא נראה עוד המעלה היותר של היהדות הנבואית, אשר כמוה לא היה חזון היסטורי. נפלא הדבר מאד. באפרים התעוררה בתחלה רוח הנבואה וגם רוח הפיוס העברי; אבל שתי הסגולות היקרות האלה לא הביטו שם פרי נחמד, כאשר נראהו אתר כן ביהודה. באפרים לא היתה האדמה

פוריה לעניינים רוחניים כאלה; שמה לא התגבר הרוח על החומר, שמה עמדה, ממשלת חלוץ בכל תקפה, בהיות שם, מקדש מלך, ובית ממלכה — הדבר אשר ימצא חן בעיני מתנגדי הנבואה — ועם כל זה לא עמדה ממלכת אפרים בפני שטף הזמן, ואחריתה היתה עדי אובד!

הנבואה בצורתה היותר נשגבה תראה לנו בממלכת יהודה. שם נכדו בכלל את תורת ה', אבל הנשימו אותה במדה שהפסידה את תכליתה המוסרית. בכלל אמנם הוכיח הנביא עמוס את בני יהודה, על מאסם את תורת ה' וחוקיו לא שמרו, אבל בזמן מאוחר מעט לא היתה התורה זרה כל כך להעם, אלא שהיתה, כדברת ישעיה, מצות אנשים מלומדה. וירמיה אמר: קרוב אתה בניהם ורחוק מכליותיהם. ביהוד אהב העם מאד את עבודת המקדש כפי המצווה בתורת כהנים, אבל הביאו שם, מנחת שוא, וקמורת תועבה. הכהנים לא הקפידו על שמירת התורה בכל פרטיה, וגם המצות שהיו נהוגות בישראל מימים קדומים לא שמרו בני ישראל כהלכתן. הנביא ירמיה הוכיח את בני דורו, על כי לא נזהרו, לקדש את יום השבת ולבלתי שאט משא ובוא בשערי ירושלים ביום השבת¹). אבל כל זה הוא רק באיזו פרטים, ואולם בכלל אתה מוצא, כי התברכו בלבם: חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו. במעשה שמרו את תורת ה', אבל ברוחה ותבונה הפנימי כמו זרה נחשבה להם. בכלל שמרו רוב, המצות שבין אדם למקום, ובפרט אלו, אשר נראו להם כעין נחת רוח לאלהים, היינו הקרבעות ואש המזבח, אשר על זה הקפידו הכהנים; אבל לא נזהרו, במצות שבין אדם לחברו ובתמצית המוסרית של התורה, ועל זה הוכיחם הנביאים, ואולם מעולם לא אמרו, אנשי הרוח, להשקיע את העם כלו ברוחניות ולהחליש על ידי זה את כחו הלאומי והמדיני.

עצת שלום שהיתה תדיר בין המלוכה והכהונה בזמן הבית הראשון חלה בזמן שיבת הגולה ובנין בית שני. החזיון הזה המאומת על ידי רשמי ההיסטוריא, הוא במקרה שפחות כעין הוכחה, כי באמת היתה בזמן מן הזמנים מחלוקת עצומה בישראל בין

¹ בזמן מאוחר אמרו: משא ומתן אסור בשבת רק סדרבן, גזירה שמה יכתוב. וזה היה לפי ההשקפה האסכולסטית של חכמי המשנה והתלמוד, אשר לפי דעתם, מלאכה, המסורה בשבת היא רק מעין אותן המלאכות שהיו צריכים להן בבנין המשכן, ולפי זה גם, שאט משא אינה אסורה אלא בהוצאה מרשות לרשות, אשר גם אסור זה לסדר רק מדרש סופרים: אל יצא איש ממקומו, אל יצא איש עם חבלי שבידו ללקוט חטן, ומלאכה זו לבדה, לא היתה במשכן, ואולם באמת הבינו כבר בימים קדומים ענין שמירת שבת, להוציא ממצרים, וזאת היא כונת הנביא בהוכיחו את בני דורו על כי אינם מקפידים, לבלתי שאט משא ובוא בשערי ירושלים, היינו כי היו נהוגים להביא ביום השבת כל צרכי אובל נפש מחכפדים לעיר חבירה לסכרם, כאשר יספר גם נחמיה אחר כן: "בימים ההם ראתי ביהודה דורכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועומסים על החמורים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת . . . והצרים ישובו בה [כלומר אל חצוצים שישבו בירושלים] מביאים דגן וכל סבר ומזכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים. ואריבה את חרי יהודה ואומרה להם: מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת". ולפי זה לא היה זה אסור חרש, שהוסיפו הסופרים, גזירה שמה יכתוב; אלא כי היה נהוג בזמן קדום מאד, ורק השעם הוא חרש על פי מדרש חכמים. בענין הזה נגע אמנם כבר ראובן בדודיך חייא עמוד לים, אלא שהוא עמד רק על אסור הוצאת מרשות לרשות, ולא השגיח על אסור מוים בשבת, כאשר יאמר הנביא: ואל תשא משא ביום השבת ותבאכם בשערי ירושלים, וזה אסור סקת ומסכר בשבת; ולא תצאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו, וזה אסור הוצאת מרשות לרשות.

הממשלה של. תוליד' ובין זו של קדשי. דוגמת המלחמה הקולומורית. שקמה באירופא בשנות המאה הנוכחית; אבל כאשר נבין את החיזוק הזה לאמתו נמצא. כי אין המשל חסה לממשל. כאשר נתן כורש מלך פרס לבני ישראל את הרשיון. לשוב לארץ אבותם ולבנות חרבות ציון וירושלים. היו רק. העניים והאביונים אשר התנדבו לחונן את עפר ארץ הקדש; אבל גדולי העם ועשיריו נשארו בגלות בבל מטעם מובן לכל איש. כי היה קשה עליהם לעזוב את אחוזתם בארץ מנרם ולשוב לארץ אבותם השוממה. העניים והאביונים היו קרובים יותר במצבם האיקונומי לרנש הלאומי מהעשירים והגדולים. בין עולי הגולה הצטיינו שתי משפחות מיוחדות. זו של דורכבל בן שאלתיאל מורע דוד וזו של יהוצבק הכהן מורע אהרן. בהיות כי היו העולים מעמים ודלים. וגם לא נתן להם ימי כח מצד מושל פרס ליסד מלוכה בפלשתינא. כי אם לבנות את בית ה' אלהי ישראל. הנה טבע הענין הכרחי. כי יהיה ריב בין שתי המשפחות הנזכרות על דבר ההנהגה המדינית. אשר באמת לא רב היה ערכה. כי הלא נשארו כפוסים למלכות פרס. ההנהגה הדתית נפלה בהכרח בידי משפחת הכהנים. ובהיות כי יסדו עולי הגולה רק כנסיה דתית בירושלים ובעיר יהודה. חשבה משפחת הכהנים. כי אין מקום לבית המלוכה להשתרר על סי התנאים האלה. לפי זה לא היתה אז מחלוקת בין הממשלה של. תוליד' וזו של קדשי על דבר הגברת הרוח על החמר. הגברת הממשלה הרוחנית על המדינית. כי אם ריב פרטי. אשר היו תוצאות ממנו גם לכלל ישראל. כן נבין החיזוק לאשורו. כי טוף טוף נברה משפחת הכהנים על זו של בית דוד. כי תנאי הזמן לא הסכימו לחסך אלו שאמרו להשיב את בית דוד לכבודו מאו. לעם העומד תחת מרות מלכות פרס. אשר בעיקר הדבר קבל רק הרשות לעבוד את אלהיו בבית מקדשו. הספיקה ההנהגה מצד הכהנים. ולשתי רשויות לא היה מקום כלל בעת ההיא.

בעם ישראל אמנם נעשה או שני נמרץ. מן העת ההיא משלה התורה עליו. עולי הגולה הביאו עמם. תורת משה בתור נמוס דתי קדוש מאד. אשר אין להרהר אחריי בכל חוקיו ומשפטי. אבל בהיות כי על פי הרוב עלו רק עניים ברכוש וברעה. לכן היו עלולים לקבל השפעה מעם הארץ. מי היה. עם הארץ הזה. אשר על אדותיו יסור בעזרא. כי היו מרסים ידי עם יהודה ומבהלים אותי? לפי הסברא הישרה היו אלו היהודים שהשאיר נבוכדנאצר בארץ ואשר לא ברחו למצרים כאשר הכה ישמעאל בן נתניה את גדליו בן אחיקם במצפה. אליהם נספחו בלי ספק גם נכרים אשר התישבו בארץ השוממה וקבלו עליהם ברבות הימים את דת ישראל באותה הצורה המעושמת שהחזיקו בה הנשואים בארץ. כאשר עשו אלו שהביא מלך אשור. מבבל ומכותה ומעזה ומחמת ומספרים ויושב בעיר שמרון. הם הביאו בעיני שנאה וקנאה על עולי הגולה. שאמרו לבנות בירושלים בית לה'. ושכרו עליהם. יועצים להפר עצתם. ואולם אחרי כי עברה ההתלהבות הראשונה בלב עולי הגולה ואחרי אשר סבלו הרבה על ידי המניעות מצד מלכי פרס. התערבו הם בעצמם בעם הארץ והשפעה הדתית שהביאו עמם מבבל נמסקה לפי שעה.

אבל כאשר עלה עזרא מבבל. הוא עזרא הנקרא. סופר מהיר בתורת משה. ושנים מעטות אחרי כן בא נחמיה בן חכליה. כאשר מצרף לאי — הביאו עמם מבבל רבים מאד. וביתוד מספר גדול של כהנים ולוים. ואז קבל עם ישראל בחזיו הלאומיים אותה הצורה הדתית. אשר התמיד בה עד היום הזה. עזרא ונחמיה ירו את היסוד

להיהדות התלמודית, אשר אנו חיים בה כעת; ע"י השפעתם היה עם ישראל לפני שומר אמונים, לעם רוחני בכל חייו הפרטיים והלאומיים.

נגד ההשפעה הזאת קמו הכהנים! החזיון הזה יפליא את לבנו, בראותנו ריאקציה חזקה מצד העם לסוכת הדת נגד רצונם של הכהנים שומרי הדת. ואולם אתר התבוננות לא קשה יהיה להבינו, וגם מוצאים אנו דוגמתו בדיסמוריא. הכהנים בזמן בית שני בלי ספק הקפידו אמנם על קיום "תורת הכהנים" לכל פרטיה; אבל שמירת כל היהדות היתה עליהם למשא, ואין צורך לומר, כי לא מצאו חסין בחנוך העם. להשכיל אל דברי התורה: עורא ונחמיה עשו דבר גדול מאד, אשר כמיהו לא היה לפנינו בעמים. הם עשו את התורה כלל, כלומר לקנין כללי של כל העם; הם שפכו עליה רוח דימוקרטיה והוציאוה מרשות הכהנים וחופשי התורה. בגלל הדבר הזה היה אפשר להעם להיות לפעמים, שופט את שופטיו. להשניח על משרתי המזבח, כי יעשו את כל דברי התורה הזאת, וכאשר מצאו, כי מתרשלים הכהנים בקיום התורה בכל פרטיה, התקוממו נגדם. דוגמת החזיון הדיסמורי הזה אנו מוצאים בימי הריפורמציון הדתית בשנות המאה הי"ז. אז היה האפיפיור ברומא וכהני הדת הקתולית קרובים להקולמורא העתיקה, אשר התנערה מעפר בימים ההם ושבה לתחיה; הכהנים הגדולים של הדת הקתולית היו מרבי דעת והשכלה בעולם, ובפרט עזרו הרבה לחכמי לב בחכמת הציור והבנין וכדומה מן המלאכות היפות. אבל עם השכלתם באה גם התרשלות דתית, אשר עוררה חמת העם, וכאשר בא לומר להרבות בעם דעת האמונה ולהשכיל אל דברי התורה, קמה ריאקציה ברוב העמים, אשר השיבה את כבוד הדת למקומה, ועל פיה היתה שומה, כי ברבות הימים עזבו גם הכהנים את דרכם הרעה ויהיו לשומרי משמרת הדת. לפעמים קם גם אתר כן אפיפיור ברומא דוגמת האפיפיור ליאו העשירי; אבל השעה לא היתה עוד ראויה לכך ולמרות חסצו היה מוכרח להתמס עם תמימים. התפשטות הספרים הדתיים בעם, באופן כי חדלו הכהנים עוד להיות רק הם בלבדם נוצרי הדת, זה הוא דבר שחדשו עורא ונחמיה והשפעתו נראית בעמנו וברבים מעמי הקולמורא עד היום הזה.

תנאי החיים התאימו אז לאותה הצורה שקבל הרנש הלאומי בישראל. אי אפשר היה לעמנו להצטיין בחיים מדיניים לפי מצבו אז בעמים, וכמעט שלא נשמע עוד שמו בין החיים כל ימי מלכות פרס. אבל בתקופה ההיא (מזמן נחמיה ופרוד השומרונים עד ימי אלכסנדר מוקדון) התפתחה היהדות בתמונתה הנוכחית, באופן שתורת משה היתה לבני ישראל ספר דתי וגמול מדיני כאחד. אז היה עם ישראל עם רוחני במלא מובן המלה. בכל צעד וצעד מחייו הלאומיים אנו מוצאים השפעת הדת במדה מרובה מאד. בחיות התורה עיקר חי העם, לכן השתדלו גדולי האומה למלאות אחרי דבריה בכל פרטיה ודקדוקיה. הדבר הזה היה בעצם רק תולדת החזיון הראשון, כי כנכדם את התורה ראו הכרח לעצמם לדרוש אותה בכל לבם, לשים כל מעינם בה ולעמוד על כל קרן וקרן שבה; ואולם התולדה השפיעה אתר כן על האב, כי על ידי המדרש נתקלקלו המעשים, ועם ישראל היה ברבות הימים לעם עיוני, עם הספר. הנה כי כן בא עמנו לידי מדה זו, לכבד את הלמוד יותר מן השמוש, לעשות את הדעת לעיקר היותר חשוב בחיי האומה. אז לא התהלל עוד הגבור בנבחרתו ואיש המעשה במעשיו למצבת הכלל, כי אם העיקר היה השכל וידוע. מאז היה בעם ישראל לחוק, כי ממור ת"ח קודם לכהן גדול עיה'.

השני הנמרץ הזה בא בישראל בלי מלחמה קולטורית. כי נולד בו מאליו. אמנם ראינו שני אנשים גדולים — האחד בחכמתו והשני בחסצו הנמרץ — הסביעו את החותם הדתי הזה על האומה הישראלית. אבל אין ספק בדבר, כי בלעדי נסיה מבנית שבועם, לא היו מצליחים במעשיהם. כי אין אדם — אפילו היוטר גדול — שליט ברוח גוי להמדתו לחסצו. אם אין השעה ראויה לכך. המלחמה נגד הדעות החדשות היתה רק מצד רבים מהכהנים וגדולי המדינה. אשר נדחו בורוע בגלל הדבר הזה. וזאת זה אנו רואים, כי על ידי התגברות החיים הרוחניים בישראל, אשר טבעו בהם כל החיים הלאומיים. נקדע אפרים לגמרי מידורה. והקרעים האלה לא התאחו עוד לעולם. אבל אין אני יודעים עוד, אם בשביל השנאה של בני יהודה ובנימן לאפרים קבלו או את הצורה הדתית הזאת. למען לא יהיה חלק ונחלה בישראל לאחיהם אלה שנתרחקו. — או בשביל הרגש הדתי. שנתגבר או בעולי הגולה. נתרחב הפרץ בין בני יהודה ובין בני אפרים. אבל עם כל זה כבר ראינו, כי לא נתקיימו בני אפרים בתור עם. אף כי לא קבלו על עצמם את תורת משה ולא עשוה לנמוס מדיני.

תורת משה נברה אחרי מלחמה ארוכה, ואת אשר לא עלתה בידה בימי בית ראשון השינה בימי בית שני. לפי המקירה השטחית הן לא היה עוד מקום לפולמוס של דעות. אבל זה הוא טבע השאיפה האידאולית: בשעה שתצא לפעולת אדם שוב איננה עוד אידאל, כי תקבל הנשמה מרובה, ואז תבחל בה נפש יחיד סגולה. אשר רק אל השתלמות רוחנית עיניהם צופיות. כדבר הזה נראה גם בתקופה ההיא של ההיסטוריא הישראלית. לא עברו ימים רבים, והנה קמו מחדש אנשי הרוח, אשר לא מצאו די סאוקם בקיום התורה בכל פרטיה, ורדפו אחרי אידאל חדש. אז החלה מלחמת הפרושים בצדוקים, אשר עליה נדבר בפרק השני.

הסניגוריא בבתי דין של ישראל.

במשמעותה של הסניגוריא אתה מוצא שני מושגים. המושג הראשון — הסניגוריא בבחינת מליץ; כשבעל הדין אינו יכול להפוך בזכות עצמו, מחסרון בקיאותו בדינין, הוא מביא אתו לבייד אחד בקי בדינין, מומחה לאותו דבר, שהוא יכיר לבייד את מענותיו. באופן זה המליץ אינו מקבל עליו שום אחריות של המשפט ואינו ממלא מקום בעל הדין. עצמו בכל שהוא, כי הוא, בעל הדין, מוכרח לבוא בעצמו לבייד, אלא שהמליץ מוען בשבילו ומסעים את מענותיו. המושג השני של הסניגוריא אנו מוצאים בבחינת מורשה, והוא, כשבעהיד בעצמו, משום איזו סבה או כונה, אינו יכול לבוא לדין, הוא מוסר את דינו להמומחה, וזה עולה בשבילו לבייד ועומד במקומו. באופן זה רואין את בעהיד עצמו כאלו אינו, וזה המומחה נכנס תחת הבעלים ומקבל עליו כל אחריות המשפט בין לזכות בין לחובה.

הסניגוריא נתפתחה אצל כל העמים המתקנים בה במדה שנתפתחו אצלם הדינין בכלל. אבל בבתי דין שלנו, אע"פ שהדינין נתפתחו אצלנו במדרגה גבוהה עוד מזמן קדום, לא היה מקום לסניגורים. ולא עוד אלא שקשה למצוא מלה עברית שתגדיר בדיוק את המושג הזה, ועלינו איפוא לחקור אחרי הסבות שגרמו לזה.

בתקופה הקדמונית, תקופת הנביאים, קודם שהותקנו בתי דין קבועים בישראל, לחגם נבקש רשם הסניגוריא במובן הראשון. המשפט היה משפט עם וכל ריב וכל משפט בא אל הזקנים בשער העיר. בתקופה זו היתה הסניגוריא מוטלת תובה על כל העם. החוב ללמד זכות על הגשפט היה חוב מוסרי על כל איש ישר, כמו החוב לעזור לנדרסים ונדכאים בשער. שפטו יתום ריבו אלמנה — מוכיח ישעיה (א', י"ז) את העם; בצאתי שער עלי קרת וכו' — אומר איוב (כ"ט) — כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו וכו' ענים הייתי לעזר וכו' אב אנכי לאביונים וריב לא ידעתי אחקרהו.

בתקופת התלמוד אנו מוצאים תואר סניגור שנתקבל אצלם מן התורין. אלא שאצלנו בכל אופן לא קבל התאר הזה אותו המוכן שהשתמשו בו במקורו, שיש במשמעותו כת אנשים מלומדים לכך ושמלאכתם בכך לעלות לבייד. גם בתקופה זו אנו מוצאים עוד רשמי המנהג הקדמון, שהסניגוריא היתה נמסרת לכל העם. ביתר אנו מוצאים זאת בדיני נפשות: וכרו יוצא לפניו כל מי שיודע לו זכות יבוא ויגיד⁽¹⁾ (פנהדרין ט"ג). נוסף ע"ז היה לימוד זכות מוטל כתובה על הדיינים בעצמם, וכן היו מלמדי זכות בין התלמידים שישבו לפני רבותיהם ודנו לפניהם בקרקע, שהתקינו א"ע להיות מורים (שם). לימוד זכות מצד הדיינים ותלמידיהם היה נהוג גם בדיני ממנות⁽¹⁾, אלא שבדיני ממנות היה

⁽¹⁾ ירושלמי פנהדרין פ"ג הלכה ח', ועי' ירושלמי ב"ב פ"ט ה"ד.

נהג זה בזהירות יתירה, כדי שלא יבואו לידי נפילה לאחד מן הצדדין⁽¹⁾. ביחוד השתמשו בזכות זה יתומים, לקוחות (מוענין ליורש וללוקח), ובכלל, עניים, נרדפים, וכדומה, שאין בכח עצמם להפוך בזכותם⁽²⁾. אולם אם נמצאה כת ידועה של סניגורים, על זה אין אנו מתצאים מקור לעיני.

אמנם רבים משתמשים למובן זה במלה, עורך-דין, ומצאים את מקורו באבות במסורו של יהודה בן טבאי: „אל תעשו עצמכם, כעורכי הדיינים“. ומה יש לכאורה לשסומ, שהיתה נמצאה ביניהם כת ידועה של סניגורים בעלי מלאכה זו. אבל עוד יש לדון, אם המלים „עורכי הדיינים“ כוללות בתוכן באמת אותו המושג של הסניגוריא שאנו מבקשים למצוא בהן.

הרבה מן המפרשים מבארים את המלה הזאת במובן של הכרעה או ערכאות (עי' ברטנורא ותוספות יום טוב), ולפי דבריהם כונת התנא להעיר למסור אלה הדיינים החכמים בעיניהם, שמתמיהים לחרוץ משפט קודם שחקרו היטב ואוהבים לומר קבלו דעתי כדי להכריע את הדין. סמוכין להפירוש הזה מצאתי מאבות דרנ"י, אשר בהיותו קרוב לזמן המשנה עדותו יותר מכוונת, ודל: „אל תעשה עצמך כעורכי הדיינים, כיצד, מלמד שאם באת לביהמ"ד ושמת דבר או הלכה אל תבהל ברוחק להשיב, אלא הוי יושב ושואל מאיז מעם אמר וכו', ע"ש.

אמנם הרמב"ם בס' המשניות מבאר את המלים עורכי הדיינים: אנשים העורכים ומציעים המענות של בעלי הדין. ולפיז. עורכי הדיינים הם אנשים הבקאים במענות, שבאים אליהם בעהיד להתיעץ איך להתחכם במענותיהם בריבם עם מתנגדיהם. אולם אף לפי דעתו של הרמב"ם עריכת המענות לא היתה נהוגה לפני ביד בשעת הדין, כמו שנהוג עכשיו בבתי דינין של אירופא. אלא בעהיד היו באים לביתם להתיעץ עמהם בסתר ולסדר לפנייהם את מענותיהם קודם שעלו לביד, ומצב אלה „עורכי הדיינים“ היה כמצבם של אלה הגקראים אצלנו „פרקליטים של שוק“. פעמים אחדות בתלמוד אנו מתצאים שמוכרים לנגאי אנשים כאלו, שמתערכים בריב לא להם ומשיאים עצות של ערמוניות כדי לזכות בדין⁽³⁾. אבל בכייד נוסא לא היה מקומם של אלה עורכי הדיינים ניכר כל עיקר, ובכל אופן לא היתה להם רשות להתערב בדין וללמד זכות על אחד מבעלי הדין⁽⁴⁾. וכאמת, אם נבוא לבאר את המלות „עורכי הדיינים“ במובן זה האחרון, יותר המבאר נוטה לדעת רש"י (שבת קל"ט, כתובות נ"ב, פ"ז), שהיו נהוגים לבוא לביד, ביחד עם בעהיד, גם קרוביו ואוהביו, כדי לעזור בבירור המענות. וזהו „עורכי הדיינים“⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ הרמב"ם (פ' כ"א מה' סנהדרין) כתב ע"ז: „וצריך להתישב בדבר זה הרבה, שלא יחזו כעורכי הדיינים“. ועי' פתחים פ"י י"ז סעף פ'.

⁽²⁾ עי' בבלי שבת פ"א: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו ודואה זכות לעני וחובה לעשיר שלא ישתוק וכו'.

⁽³⁾ איזהו רשע ערום זה חמשיא עצה למכור בנכסים וכו'. כתובות צ"ה, ב"ב קל"ז. — ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו זה הבא בהרשאה. שמועות ל"ז. עי' שם בתוס' ובתריס קס"ז.

⁽⁴⁾ תריס קכ"ד. ע"ש בש"ד פ"ק א'.

⁽⁵⁾ עי' תריס פ"י י"ז סעי' ד'. ומגן הגמ' שם (כתובות נ"ב) מסויע לדברי רש"י, ועיי' בשמ"ק שמוכות כן מן הגמרא שם. והגב אורחא מעיר כאן, כי בענין זה יש סתירה מבבלי לירושלמי. בבבלי כתובות שם מביא מעשה מקובלתו של ר' יוחנן שנתן לה עצה במענותיה ואח"כ נתירט בו ואמר על עצמו: עשיתי עצמנו כעורכי הדיינים. ומקשה ע"ז בגמ': מתחלה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר? ומתיר: מתחלה סבר קרוב שאני ואח"כ סבר אדם חשוב שאני. ובירושלמי מביא ג"כ מעשה זה (ב"ב פ"ט

הדעה הזאת מתקבלת על הלב, מפני שהמנהג הזה, שהקרובים באו לעזרת בעהיד בעריכת המענות לפני הביר, היה נהוג אצל כל העמים הקדמונים, ועצם הסניגוריא בראשית התפתחותה אצל כל האומות (וביתור ביון) נצטמצמה אך בחוג הקרובים והאזהבים, ורק בזמן מאוחר, כשהסניגוריא נעשתה חכמה ומלאכה, נתנה רשות גם לזרים מומחים המתעסקים בזה ללמד סניגוריא ברין. ועצם המלה, סניגוריא היה פתרונה בתחלה אך קרוב שבא עם קרובו לדין, אלא שאח"כ, כשנתפתחה הסניגוריא בכלל, נתרצב גם מושג המלה הזאת ותקבלה להוראת מליץ מומחה המלמד זכות בכייד בשביל מוכת הגאה שלו¹). ובכן יש להאמין, שגם אצלנו נתפשט המנהג הזה של ביאת קרובים לכייד בשביל לסייע לבעהיד בעריכת המענות, אבל על אנשים זרים, במובן המוענים שלנו, לא נתפשט המנהג הזה בבתי דינין של ישראל.

ובנוגע להמושג השני של הסניגוריא, כלומר, מורשה הבא מצד בעהיד ועומד במקומו, אנו מתאמים, להיפך, שהסניגוריא במובן זה היתה נהוגה עפ"י התלמוד במדה ידועה, וגם קבלה איזו התפתחות, אף שלא המסיקה הספרות התלמודית לברוא גם למובן זה טרמין ברור החלטי. עפ"י רוב השתמשו לזה בתלמוד במלת הרשאה ומורשה, שיש בכללה גם מובנים אחרים. בירושלמי השתמשו לזה במלת „אנטלרי“ (סנהדרין פ"ב ה"א), וערוך פירשו מענין אסימרוסם ביונית.

עפ"י התלמוד עצמו כתיבת הרשאה מוגדרת בשני תנאים הללו: (א) כותבין הרשאה אך על קרקעות ופקדונות ולא על שמיח; (ב) כותבין אך להתובע ולא להתנבע²). בנוגע להתנאי הראשון עמדו הנאונים ותקנו להנהיג הרשאות גם על הלואות ושמיח. אמנם הם לא נסגנו לתקנתם זו תוקף ועז כמו ליתר תקנותיהם, ואם בעהיד מסרב לקבל את המורשה במקום הבעלים ומתעצם לעמוד ברין דוקא בפני בעל חובו, אין בידי יכול לכופו על כך³).

מעם הדבר, מה שהתלמוד נתן זכות ההרשאה אך להתובע לא להתנבע, הוא פשוט: מפני שהנתבע לעולם יבחר יותר להעמיד מורשה במקומו ולא להתייצב בעצמו נגד איש ריבו, משום שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. אולם התובע, אם העמדת מורשה היא למכותו, יכול הוא, כבעל הממון, להגן על ממנו, ואם יטרם לו הדבר היקף, יכול הוא ניכ למחול על ממנו⁴).

היד, אבל אין שם מה שמסופר בבבלי, שר"י בעצמו התחרס בו, אלא התלמוד מקשה: „ולא כן תנינן אל תעשה עצמך כעורכי הדיונים? ומתריך: היד בתוא דלית דיני עימיה, ברם בתוא דאית דיניה עימיה“. ואיך נראה מהירושלמי, דכשהדין עם הפוען מותר לגלות לו הפענות, ופליאה שלא מצאתי בפוסקים מי שהעיר על הסתירה הזאת.

¹ עיי בספרו של וואסאקאוסקי (ב"ל רוסיא) עיר סדרי הסניגוריא, ע' 46.

² בי"ק דף ע'. — כיוצא מן הכלל יכלו להעמיד מורשה מצדם אף כשהיו נתבעים: — כחן גדול שנתבע לכייד (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א), היח שאינו לפי כבודו לילך לחביר שבעירו (תרי"ם קב"ד), וכן נשים חשבות, משום כבוד הצניעות (שם). לחן היו נהוגים גיכ לשלוח סופרי הדיונים לביתן לשמוע טענותיהם וגם להשביען אם נזקקות לשבועה. בכלל השתמשו הנשים בהרבה זכויות בביר, כמו לחקדים דינן לפני דין האנשים (תרי"ם פ"ז), וכן לבלי לחזקין לשבועה בשעת עיבודין (פ"י צ"ז), וכדומה.

³ רמב"ם פ"ג מהלכות שלוחים, וכן נראה דעת הפוסק, שהביא דעת הרמב"ם ולא פליג עליו, ועיי תוס' ב"ק שם.

⁴ מוח"ם קב"ד, ועיי בסמ"ע שם.

המעם מה שהתלמוד הציא שמיח והלואות מכלל כתיבת הרשאה — הוא מסני שכת הרשאה בכללו נכנה על יסוד מסירת החסין להמרשה, באופן שהוא נעשה עכשיו בעל הקנין של אותו החסין שנמסר לרשותו, והשטרות בכלל אין להם כח במסירה⁽¹⁾.

אמנם הסבה שעוררה את הנאונים להנהיג את זכות ההרשאה גם להלואות — אינה ידועה לנו. יש לשער כי הגם לזה היו המלמולים והגזירות של גירושין שהתחילו להתפשט על עמנו בזמניהם. שבשביל כך הרבה מבעיח המגורשים לא יכלו או לא היתה להם רשות לשוב למקום מושבם הראשון בשביל לעמוד בדין, ומסני כן עמדו ותקנו להם שילוח המורשים במקום.

אם יש ידיים להשערה זו נבין גם כן מה שהנאונים לא הנהיגו את ההרשאה גם לזכות הנתבע. מסני שביין כך ובין כך בירור המשפט היה בעירו של הנתבע ולא היה לו צורך בשילוח מורשה, כי לעולם התובע הולך אחר הנתבע (תריס סי' י"ד וסי' ס"ג וסי' קי"ז).

הנה מה שלא נתפתחה אצלנו הסניגוריא, איא לתלות בחסרון התפתחות הדין בכלל, אלא עלינו לבקשה בעצם רוח המשפט הישראלי, וזהו סניף מיסודי הצדק והיושר שעליהם הדין של ישראל עומדים.

הנה רואים, שהתלמוד הזהיר בכל האזהרות להשוות את בעלי הדין בכל דבר (בצדק תשפוט עמיתך — שלא יהא אחד יושב ואחד עומד וכו') ולהרחיק כל צד נסיה של הדין לאחד מבעלי הדין, לא אך שוחד ממון אלא אף שוחד דברים אסור (כתובות ק"ה). אם אחד מבעלי הדין הושיט את ידו להדין או שהשאל לו חסין וכדומה, ססלו לדין. משום שמצאו שאף דבר קל יכול לגרום קרבת הדעת⁽²⁾. ולא זו בלבד, שהתלמוד מרחיק כל נסית הלב של הדין, אלא מבקש להרחיק גם נסית השכל, התלמוד מצא, שלפעמים יכול להיות השכל הישר מושעה ע"י הסכסכה הדעת שמקרימו. לתכלית זו קבע כמה אזהרות לדין המכוננות נגד נסית השכל (שבועות ל', תריס סי' ז' וסי' י"ז). היותר כולסת מהן היא האזהרה לדין שלא ישמע דברי בעיד קודם שיבוא בעיד חברו, משום ששכלו של הדין יכול להיות שחוד למענותיו של הראשון, כי צדיק הראשון בריבו, ולא עוד אלא אף בשעה שנצרכו לשלוח המענות לבית-דין הגדול לא מסרו הדבר לבעיד עצמם, אלא הביד בעצמו שלח לו את מענותיהם, משום שיכול להיות, שאחד מבעיד הוא תיח שיכול להמעים את מענותיו יותר מהשני ולהסות את הדין לחסו, ונמצא ביד בא לידי נסית הדין (תריס סי' י"ד). אולם יותר בהירה ומוזהרת היא האזהרה לדין שלא יעשה סניגורין לדבריו של עצמו (שבועות שם, וע"י שם רש"י ותוס'); כשהדין מחזיק בתחלת הדין באיוו דעה או שיטה, לא ישתדל אח"כ לבקש הוכחות וראיות כדי להצדיק את דעתו של עצמו ולא יבוש לומר מעיתי כשמצא ראיה נגד

⁽¹⁾ ב"ב ע"ה, תריס ס"ו. — מכירת שטרות מוגדרת עפ"י התלמוד בהרבה תנאים וגדרים ואין להם סגולת שאר הקנינים. בכל אופן זכות מכירתן מיד ליד היא התפתחות מאוחרת. ודעת הרבה מן הראשונים נוטה, שמכירת שטרות לאו דאורייתא (רמב"ם פ"ז מהל' מכירה, ר"ן פ' הכותב ונ"י פ' מי שמת). יוכל להיות, שמסני שכל גופה של המצאת שטרות שייכה לזמן מאוחר, לכן לא התפסקה בראשיתה לסגל לה כל אותן דרכי הקנינים של שאר החפצים.

⁽²⁾ שנאה או אהבה כל שהוא מסולת את הדין. ושנאה לענין זה נחשבה: כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה.

דעתו הקדומת . . . וכמה גדולי עולם נכשלו בזה ונכשלים עד היום, וכמה קלקול הרין, כמה עוות האמת יצא לנו מהחמץ להצדיק את דעותינו הקדומות!⁽¹⁾

אחרי ההוכחות הללו, שהננו רואים עד כמה בקש התלמוד להעמיד את הרין על מדת השכל הישר, השכל החפשי, שאינו שוחד מכל צד נמיה ותחבולה צדדית, מוכן לנו מפני מה הרחיק את הסניגוריא בדין. כי בכללה של הסניגוריא אתה מוצא ערמוניות ותחבולות של שקר להטות את הרין להפצה. ועל הרוב היא באה לקשח את הריינים בהלכות ולהאפיל על האמת בסמפוטי מלים. לערוב ולסכסך את הדעת הישרה ולקלקל את מדת הצדק והיושר, להצדיק את הרשע ולהרשיע את הצדיק.

נחזין להעיר, כי השקפה כזו על הסניגוריא היתה גם אצל המצרים הקדמונים⁽²⁾. ואף שגם אצלם נתפתחו הריינים במדה מרובה עוד מזמן קדום, בכיו לא נתנה הסניגוריא בבתי דינין שלהם, מטעם שהסניגוריא מחשכת את מאור הרין והאמת נלקית על ידה. ולכשנחדור לתוך חיי עמנו בתקופת התלמוד ונראה את השקפותיו המוסריות על עניני ממונות שבין אדם לחבירו, נמצא באמת, שענין הסניגורים היה להם דבר יתר לנמרי. אמונתם החזקה, שה' הוא הנותן כח לעשות חיל והוא משפיל לזה ומרים לזה, שהממון הבא באיסור אינו מצליח והקביה מוציאו ומחירו לבעליו⁽³⁾. — האמונה הזאת היתה כעמוד של ברזל נגד כל תחבולות ערמה בשביל לעשות עושר שלא במשפט. כל נופו של המשא ומתן בישראל היה מיוסד על עמודי היושר והמסר, ומה שנקרא עכשיו תחבולת סותרים, שזהו יסוד המסחר, היה לדעתם של ישראל מוגדר בשם אונאה ונגיבת דעת, והיה אסור באסור חמור⁽⁴⁾. וגם לזה יש לשום לב, שאסור לבעיד למעון מענה שאינה של אמת אף בשביל להעמיד זכותו ולהוכיח את צדקו; כגון שנושה בחבירו מנה, לא ימנענו במאמץ כדי שיודה לו במנה, וכדומה⁽⁵⁾. ולא עוד אלא אף השתדלות יתרה מצד בעה"ד בעצמו להמעים את טענותיו האמתיות לביד היתה מוכיחה על חסרון ישרת האיש הזה וצדקתו⁽⁶⁾. וכל כך רואים אנחנו שהיושר נבר אצלם על תשוקת הממון, עד כי היה אצלם לסתנם, שמי שיוצא חייב בדין יזמר מרוב שמחה⁽⁷⁾, מפני שכשיצא חייב בדין הוא בטוח שלא ישכין באהלו עולה. כמובן, איא להחליט שכל העם עמד על מדרגה כזו, אבל לסתת הריינים של ישראל עמד עליה, ובדאי השתדלו החכמים לחנך את העם לדעה זו, ולכן השתדלו להרחיק את הסניגוריא, שהיא, כמו שאמרנו, נגד ההשקפה המוסרית שלהם.

(1) חיתור נפלאה באזהרות אלו — היא זו שאמרו שם: „תיה אחד סתם לבוש בגדים יקרים וחשני לבוש סמרטוטין, אומרים למכובד: או הלבישו כמותך או לבוש כמותי. בכל אמתת התנחה הזאת, שכלבושי האדם עושים רושם על השקפתו ביחסו אליה, לפחות בשעה הראשונה, אין אנו יכולים לצייר לנו אפשרות הנהגה כזאת בביר. מהרש"ל אומר ע"ז: „גם בזה אין בידנו לתעמיד משפט דת על תלו, אבל נאמר לו: אל תירא בהתהלך בכגדים פחותים, כי הדין יקוב את תהר.“

(2) וואסקאוסקי שם בשם דידור.

(3) לא דיין לרשעים שנטולין ממון מזה ונותנים לזה שלא כדון אלא שסמריחין אותי לתחור

הממון לבעלים. מנהדרין ח'.

(4) עיי' תרי"ט ס"י רכ"ח, רל"א רל"ב, הרבה סייגים נגד ערשמויות הסוחרים.

(5) שבועות ל"א. ועיי' ב"ק דף מ' חוס' ד"ה מערקנא, שמוכח משם לכאורה שמותר למעון מענה שיש בה תחבולה בשביל להוציא צדקת כשפטו. ועיי' בשלמי הגבורים לאלטס שבועות שם.

(6) איזהו רשע ערום זה שסמעים את דבריו לדיין (סוטה כ"א).

(7) רמבי ד"נא שקלי גלמא ליזמר לזול באורחא. מנהדרין ז'.

ימי המעשה.

ס ס ו ר

מאת חושי הארכי.

XIX*).

ברחוק הנך, אשר שמה ישבו התורים והעשירים בבתיהם הגבוהים והמסוארים, נראה גם בית בעל שתי מכסלות, ונדר יסה עשוי מקלעות מברזל מזוהב יכדיל כינו ובין הרחוב, ולסניו חצר קטנה, אשר בה עצים וערונות־פרחים, וכדרך עקלתון יבואו מן השער עד הביאה אשר באמצע הבית.

עתה החצר הקטנה מכוסה שלג, ומנורות הנו הרבות אשר בשער החצר ובביאה מפצצות אור גדול על כל הבית.

אם נעבור את הביאה הרחבה והגדולה ונעלה במעלות אל המכסלה השנייה; אם נשמאילה ונעבור גם את חדר האורחים הגדול, המלא אור מהמנורות היקרות אשר במקרה — אז נבוא לחדר קטן, אשר כלו עשוף מרבדים, משי וארנמן, וכסאות קטנים מצופים זהב עומדים סביב שלחן עגול וקטן, ובפנה עומד דרגש יקר, עליו יושבת עתה בעלת־הבית, אשה יפת תאר, לבושה בגד־משי, והיא נשענת על כתלי הדרגש שקועה בהנזנה. הספר המונח על כרכיה פתוח לפניו, אבל מחשבותיה רחוקות מסגנו וחזיונות לבה ישארה הרחק מכל הפאר והיקר השפוך על חדר־העונג הזה.

פתאום שמעה קול צעדים על המרבר בחדר הסמוך; המסך אשר על הפתח הורם מעט, ותשמע קול מדבר ברממה:

— יקירתי! הגה אפריעך אך רגע אחד . . . סלחי לי . . . אם תאמרי לצאת בערב הזה מן הבית, אז תוכלי לקחת לך את המרכבה הרחומה לסוסים הברודים . . .

הגברת הריסה מעט את עניניה היפות ותאמר בשפה רכה:

— אני לא אצא לשוחר בערב הזה . . . תוכל לנסוע במרכבה . . . ואנה תאמר

ללכת? — הוסיפה אחרי דומיה קצרה.

— אל הקלוב שלנו . . . עלי להיות שמה בערב הזה; הגני הולך עם דובוב

הוא בקשני לדרוש לשלומך . . .

— ומתי תשוב הביתה, אלכסנדר?

— בשעה האחת עשרה אשוב, יקירתי.

הוא נגש אל אשתו וישק את ידה ויאמר:

(*) ע"י למעלה חובי מיו ע' 236.

— שלום לך, עתליה! — ויצא מן החדר.

פני אלכסנדר ענגלשמיין לא שונו מאד מיום אשר ראינוהו בפעם האחרונה, אף כי זה שנים אחרות עברו מעת אשר נקרו המעשים אשר ספרנו למעלה.

בשוב אלכסנדר ועתליה אשתו מארצות המערב, אשר שם בלו ירחים אחדים אחר חתונתם, לא חסץ דוד אביו כי הוא, אלכסנדר, יקח חלק בעבודתו בבית מסתרים, כי עברתו שמורה לו על מעשהו אשר עשה נגד דעת אביו ודודו; לכן היה אלכסנדר לספרר הבורסא, ויבוא בברית עם בנקים אחדים, אשר על חשבונם קנה או מכר שטרות של חברות שונות, וכידיעתו הגדולה בענינים האלה ובחריצותו וחריזתו קנה לו שם טוב בין אילי הבורסא, וירבו עסקיו ויקבץ גם כסף רב. אז בא בברית עם שני עשירים גדולים, לקנות שטרות בנק אחד אשר נטה לנפול, והוא יהיה למנהלו הראשי, ואמנם הגדיל ענגלשמיין לעשות, כי בשתי שנים העלה מעלה את הבית הזה ויפתח מחלקות רבות בערי המדינה ובחוץ לארץ, וגם מחיר שטרותיו עלו למעלה ובעליו צברו כסף רב. וכן יצא שם אלכסנדר לתהלה בין כל אדירי הבורסא במדינה.

מובן מאליו, כי גם אלכסנדר הריח כסף רב מדי שנה בשנה, ובהצלחתו, גם אויביו מלפנים, אביו ודודו, השלימו אותו. גם בין העוסקים בחכמת כלכלת המדינה וחוקרי עניני הכספים והשטרות, גם בין אלה אשר תורתם ואמנותם, נודע שמו, ואילו פנו החכמים האלה להבינם דעת במחקרם, ביחוד מעת אשר יצא לאור ספרו: „על דבר השטרות בארץ השפנים“ ומאמריו בעתונים — „על דבר מצב הכספים בפרנאי ואורנאיי“, מאמרים אשר חוללו סער בין החכמים וחוקרי מצב המסחר, ויהי מני אז לחבר האגודה „לכלכלת המדינה ולמשפטי המלוכה“, אשר שמה נודע בכל הארץ, ולביתו היו נאספים ובאים גם חכמים ופרופסורים, גם עשירים נודעים וגם חרשים וציירים וסופרים יודעי בינה לעתים, ויאכלו לחם על שלחן האדון הנכבד הזה במסבת אשתו היפה והחכמה ויהנו גם בכל דבר מדע ובחדשות הפוליטיקא ועולם המעשה.

אם אלכסנדר ענגלשמיין היה טרוד מאוד במעשהו בבית המסחר, בבית הבורסא, באגודות שונות ובקלוב שלו, והיה עלו רשמה ומתענן על רב טוב, — לא נוכל להגיד כזאת גם על אשתו עתליה, אשר זה ימים רבים היא עצובת רוח, וכל ההדר והיקר השפוכים בכל חדרי ביתה כמו לזרא היו לה.

ואם בראשונה היה בנה, הילד הנחמד והיפה, לוקח את כל לבה ותשם כל מעינה בו, — הן עתה, כאשר גדל הילד וינתן על יד הצרפתית ועל יד האמה הזקנה, לא רבה מלאכתה במסוליה אותו, וזמנה פנוי לחשוב מחשבות ולבקש איזה ענין למלאות חייה, ורוחה מרחפת על פני התהום הריק אשר סביבה. . . . אמנם אלכסנדר אישה יאהבנה כמלפנים אהבה עזה וימלא כל משאלות לבה, והיא תוכל לקנות בגדים ולהחליפם תמיד כפי החדשות אשר תצמחנה לבקרים בעולם המודר, גם תא מיוחד לה תמיד בתיאטר לזמרה ובתיאטר למחזה, אבל לא בכל יום ויום תוכל ללכת לשמוע אל הרנה והזמרה ולראות במחזה, וגם חברותיה ומיודעותיה לא תוכלנה לקחת לבה, כי רואה היא מה רחוקות דעותיה ומגמותיה מדעותיהן ומגמותיהן הן, וכל דבוריהן, דבותיהן ומספוסיהן כבר היו לה לזרא ולנצל נפש, ומעת אשר אחות אלכסנדר, עליזה רעותה הנעימה, אשר לבה נקשרה באהבה אליה, לוקחה לאיש ותעזוב את עיר מולדתה, — נשארה היא גלמודה, והעצבת כסתה כענן את פניה החמודים. . . .

בימים הראשונים אחרי חתונתם ואחרי שובם לעיר הבירה חשבה עתליה לבוא לבית מדרש המדעים להסיף לשמוע לקח בלמודים, אבל אלכסנדר כמו שנה את כל הדברים הנעשים אשר דבר אליה לפנים ויתאמץ להראות לה, כי מצבם עתה לא יתן לה לעשות דבר כזה וכי המדעים הנהוגים בבית המדרש קלים ודלים המה, כי שאלות נדולות ונכבדות בחיינו ובחיי החברה לא תסתרנה שמה, ולכן טוב יותר כי יהיו הספרים מוריה. — והיא באהבה העזה אליו שמעה לקולה. ואחרי כן לקח הילד הנולד, המלאך היקר הזה אשר הופיע במענם להרנין לבותם ולהנביר אהבתם, — את עתה וכל מעיניה. עתה הגה תראה כי כבר עבר הזמן, ובלכה תחוש, כי המטרה אשר אליה נשאה נפשה — סמנה והלאה . . .

לפעמים תקשיב לדברי האנשים הנאמרים בביתה ותקח חלק בריבות דעותיהם, ובתמהון תשמע תמיד את דבריהם המזרחים והרחוקים מלבה מאד. הרוח החדש אשר עבר על כולם לא יכול למשכה אחריי . . . היא בקשה אנשים אשר לבם פתוח לאהבת כל האדם ונמשם תארונו להסיף אור ואשר נצחי לכל המין האנושי, — אבל מה נפלא היה לה הדבר, כי גם אלה החכמים והסופרים והעסקנים, אשר יתימרו להיות אנשי המופת, אנשי המעלה, — הם יבקשו רק להתענג לברם על כל מנעמי הקולטורה, ושאר העם, אספסוף הוא בעיניהם, אשר עליו לשאת סבל משאו ולדעת רק את אכוסו אשר ממנו לחמו נמצא . . . ורבים מהם יחשבו, כי רק בני ארצם ובני דתם המה בחירי האנושיות, ובני ארצות אחרות או דתות אחרות רעים וחמאים מאד . . .

כל הדברים האלה הביאו מבוכה רבה בלב עתליה. היא קמה תמיד לריב ריב מחשבותיה מלפנים, וכל רגשותיה קראו בקרבה, כי לא כנים הדברים האלה, כי לא זו הדרך אשר בחרו להם אנשי שם אלה ועמהם גם אישה אלכסנדר . . . רע מאד היה לה המעשה, כי גם בחירה המוב, ההנהגה תמיד דעות רמות וחפשויות, המיר עתה את דעותיו לפי הרוח החדש אשר צר בכנסיו את כל אנשי המעלה, ואת טובי האומה . . . וכה ראתה עתליה בחרדה ועצבון, כי התהום אשר כינה ובין אישה ינרל מיום ליום, אף כי כמקדם עוד אהבו זה את זה מאד, ורק שלום ואהבה דרשו גם היא וגם אישה . . .

כן צללה גם עתה במחשבותיה ותחש לחץ לבה ואנקת נפשה . . . ותלך בחרר הגה והנה, להשיק את המית רוחה.

היא עמדה לפני מורה השעות אשר על הקמין ותראה כי רק השעה השמינית הגיעה.

— איך יאריך עלי הלילה הזה, — אמרה לנפשה ותצלצל בפעמון.
— הביאו לי את העתון היומי, — אמרה לשפחה אשר באה החדרה.
בהעיפה עיניה על הנליון אשר הובא לה, קראה סתאום:
— ואני לא שמתי לבי ושכחתי, כי סחזיתונה של שקספיר יראה הלילה על

במת התיאטר!

היא צותה להכין לה את מלבושיה ומרכבתה, ותבוא לחדר בנה, אשר כבר ישן שנתו בערש, ותשקדו בלאט על מצחו, ותביט רגע על הילד, ותשאל לשלומו את האמה הזקנה; אחרי כן החליטה בנדיה ותתעטף באדרת שער ותצא החוצה ללכת אל התיאטר.

— לו ידע אלכסנדר, כי יצאתי יחידה ללכת לראות במחזה, כי עתה הניר, בלי ספק, כי כן לא תעשה אשה כבודה, אשת בנקיר נודע בשערים, וכי אין במעשה הזה מוב מעם ודרך ישרה; — כן חשבה בלבה ותצחק למחשבה הזאת, ותליט את פניה באדרתה מפני הרוח הקר.

וכמו רוח חדש בא בלבה וירוח לה מלחצה. ללכת יחידה אל התיאטר בלא לזיה, להיות שעות אחדות חפשה במעשיה וידיה לא אסורות ברתוקי-זהב של מוב מעם — הדבר הזה העיר את רוחה ויצהיל פניה, ובלב שמח באה אל התא המיוחד לה. היא שמה עתה את כל לבה אל החזיון אשר לפניו, ותשכח את התבל ומלואה וכל הרעיונות אשר התרוצצו בקרבה, וגם לא שמה לבה אל התא אשר מעבר השני, ששם ישבו אחרים ממכיריה ויתפללו לראות, כי עתליה ענגלשמיין היפה יושבת יחידה, וגם אישה אין אתה בתא התיאטר.

כאשר הורר המסך עזבה עתליה את מקומה ותלך להאולם הגדול ששם נקבצו עתה אנשים ונשים רבים עד אספ מקום. היא ראתה בין המון המהלכים שם הגה והגה גם אחרים ממכיריה וממכירותיה, אבל השתמשה מהם, כי לא חפצה עתה לשמוע את הבליהם הרבים, ותפ הצדה לעבר השני, ומבלי משים רחפה אשה אחת ההולכת על ידה, ותאמר:

— אנא סלחי לי, נברתי.

האשה פנתה לעבר הדוכרת ותביט בתמונה אל פני עתליה ותאמר:

— איך-דבר . . .

תוי פני האשה הזאת הרעידו לב עתליה.

— אם לא אשנה, נברתי, — אמרה עתליה אחר התבוננה רגע אחד — פני

מכירתי מלפנים אראה . . . הלא רחלין שמך . . .

שחוק קל נראה על שפתי האשה הזאת ועיניה הפיקו ששון באמרה:

— עתליה איזוננה! האותך אני רואה זה?

הן נתנו יד אשה לרעותה בשמחה רבה ותלכנה יחדו הצדה לעבר השני.

— מה שלובך, יקירתי? . . . ימים רבים עברו וחלפו מעת אשר נפרדנו . . .

ולא ידעתי כי בעיר הזאת מושבך עתה . . .

— הלא אשת ענגלשמיין את? — אמרה דבורה.

— כן, יקירתי . . . ואת?

— לא רחלין שמי עתה, כי אם . . . נוסין.

— נוסין? אשת אברהם בן משה נוסין?

— כן, יקירתי . . . הוא אישי — ענתה דבורה, ועל שפתותיה עבר שחוק מסוב

לב וגם ראשה הרימה בנאון.

— אשמך מאד, כי כבד כבדתי את אישך ויצר לי מאד על כי הוא ואישי,

אשר היו אוהבים ורעים מנעוריהם, לא יחסצו עתה לראות איש פני רעהו . . . סבת

הדבר הזה לא אדע ולא אבין . . .

— גם אישי זה הוא . . . הגדו עומד שם עם עוד שני אנשים בפנת האולם . . .

— אנא אבקשך, דבורה היקרה, נלכה נא אליו, כי מאד אחפץ לראותו . . .

הנשים נגשו אל עבר השני, ודבורה שמה כפה על כתף נוסין אשר היה שקוע

בבריו עם האנשים העומדים לפניו.

הוא הסנה את ראשו ויביט בעינים שוחקות אל אשתו ויפן גם אל האשה ההולכת את דבורה — ופינו תורו מאד.

— האם לא יכירני האדון נוסין? — אמרה עתליה בחן על שפתותיה.
— כן, כן — מלל נוסין בפיו — הכרתיך, נברתי ... אבל פניך שזנו מני אז ... למצב מאד.

המה הלכו שלשתם לארך האולם וידרשו איש לשלום רעהו.
— האוכל לבקש הרשות לבוא לביתכם — שאלה עתליה ותביט בעיני בקשה בפני נוסין — עונג גדול יהיה לי לבלות איתו שעות בחברתך ובחברת אשתך הכבודה.
— ביתי פתוח לכל הבא אלי — אמר נוסין, ואחרי חשבו מחשבות רגע אחד, הוסיף: אבל תסלחי לי אם לא נשלם לך כחסדך ולא נבקר גם אותך בביתך ...
עתליה העיפה עיניה על נוסין ותדם, ואחרי כן פנתה לדבורה ותשאל למעשיה.
— עתוהי נתונות לילדי ותלמידותי ...

— האם גם תלמידות לך?
— כן, לביתי תבאנה ילדות אחדות לשמוע לקח מפי, וגם שעות אחדות בכל שבוע הגני מורה לקחי בבית המסר אשר לעדת ישראל פה ...

— מתקנא בך, יקירתי ...
— מרדע? — שאלה דבורה כמתפלאת ותביט בתמהון על ההולכת אתה, וגם נוסין העיף עיניו בה.

— כי אני לא מצאתי לי עבודה כלבבי, אשר לה אוכל להקדיש עתוהי הפנויות ...

— אבל, נברתי עתליה — אמר נוסין בלעני שפה וסנטרו רעד מעט בדברו — המעשות הגה בעיר הגדולה אנודות סילאנתרופיות של נשים עדינות ... ולהן תוכלי להקדיש את ... עתותיך הפנויות.

עתליה לא יכלה להשיב כרגע, ותחש את הלעג הצפון בדבריו אלה; אחרי כן הריסה את ראשה ותאמר:

אשמח מאד, כי בדבר הזה לב אחד לך, אדוני, ולאיש אלקסנדר, ואני אמרתי כי אין דבר אשר יאגר אתכם עוד ... הן גם הוא יתאמץ להוכיח לי, כי רבות תוכלנה לעשות הגשים הרחמניות, המיסדות אנדות חסד, למען ... לא תאריך להן עתן ...

— הן תגיד לי — הוסיפה עתליה בפנותה אל דבורה, — מתי את בביתך ...
— בשמחה רבה אקבל את פניך. אך לא תמיד תמצאי בבית. לפעמים נלך למכרינו, או ... לאספותינו ... אספות בני הנעורים היהודים.

— האם עוד ישנן אנודות כאלה?
— כן, ידידתי, עוד בני הנעורים פועלים כמלפנים ...
צלצל הפעמון, אשר העיד בנאספים, כי עוד מעט יחל המחרה, הפריע את שיחתם, ויתגו ידם איש לרעהו וילכו איש לדרך.

עתליה לא יכלה עוד להאזין אל דברי המשחקים, כי רוחה חבלה ולבה נפעם מן הפגישה הזאת. גם נוסין לא יכול לשבת במנוחה על מקומו ויתנווד לכל עבר ויחש לחץ-לב; עיניו הישיר אל הבמה, אבל אוניו לא הקשיבו דבר מכל אמרי פי המשחקים ... אולם הוא מצא און בלבו לשבת עד תם כל המחרה; לא כן עתליה: היא עזבה מרר את התא ולא שבה עוד אליו, לתמהון לב מכירה, אשר ראה מלשכתם.

עצובת־ירוח מאד שבה עת־ליה הביתה. פני גומין הרזים והרלים ועיניו המפיקות תונה חרישית — נראו לסניה כחוזן... המאושר הוא בביתו עם אשתו? — עלה רעיון בלבה. ההשיג את מסרותיו, ומשאלות לבו הנמלאו לו? ... אולי גם הוא, כמה, יחדש תהום ריק מתחתיו, אולי גם חייו אינם טובים כאשר דמתה, ומסרתו מסנו והלאה?... מה זה ידכא את רוחו? מדוע פניו רעים מאד? מדוע עיניו מפיקות יגון, ולענ שפתו ורעל לשונו יכסו את הכאב אשר בלבו?

היא יושבה על הדרגש ותחש כי זרם דם סרץ אל פניה ודמעות פוצו מעיניה... כל חייה נראו לה כצל עובר, ואין דבר אשר ישיב נפשה ההומיה, השואפת לחיים אחרים, לחיים שיש בהם עבודה ופעולה...

XX.

— מדוע כה נבר היאוש בלבך ותראה רק רע בכל המעשים? — אמרה דבורה אל אישה ברנזה, בשבתם יחד בחדר עבודתו, בערב יום המחרת, וידברו על עניני הכלל הקרובים אל לבם — לא, יקירי, לא אוכל להסכים לדברך... ראה והביטה סביבך... האם לא תראה, כי הדם יול בעורקי עם ישראל? עורנו חי וקים ודמיו ירעשו וירתחו... על העם לא תעבור הזקנה כעל איש פרטי... תמיד יחדש את נעוריו ואת כחו. תמיד יצעד לסנים על דרך הפרוגרס האמתי... ועתה נראה כי מחלתו תרפה ממנו, וימי הקריזים המה הימים האלה... העת הזאת תעבור ונראה את עמנו צועד ברכ כח להשיג מסרתו ולשנות פני חייו ומצבו...

— כן דברת, דבורה... גם לבי מאמין באמונה שלמה בכח עמנו... ואם נאמר לבקש חוזה וראיה לתקוננו, כי עתה די לנו להראות על אבן־ספיר מיודענו... האיש הזה, אשר ראה צרה ויגון, העובד עבודה קשה זה ימים ושנים הרבה, האיש הזה אשר מצא תמיד רק מבשולים על כל מדרך כף רגלו, אשר לא יאכל לחמו לשובע, ואשתו שרה עובדת כל עבודת פרך, וגם בנו הילד הגדול כמעט ערום ויתף — האיש הזה לא עזב את דרכו, הוא עומד נכון כמקדם, התלהבותו לא נתמעטה, ותקוהו עזה ואמונתו גדולה, כי רק שם, שמה בחבל הארץ הקטנה הזאת, יפרח וישגשג עץ ישראל... אבל אנחנו, העומדים ממרחק והמתבוננים בעין סקוחה על כל הגעשה — האם נוכל להאמין, כי מאין משמר יבא המשמר, ובאין סדר — נסדר את חייו, להשיג את מסרתו אשר אליה נשא את נפשנו?... ופה? המעשים המה העלים הרעננים אשר יסלו מעץ ישראל בנעת בהם הרוח? המעשים המה הענפים אשר רקב בא בקרבם?...

— הגד נא איפוא אתה, מה ירחש לך, מה עלינו לעשות לפי דעתך?
— לחנך את העם! — קרא גומין ברנש ויקם מן הכסא וילך אחת הנה ואחת הנה בחדרו: לשנות פה, בגולה, את פני העם, להכניס בעורקיו דם חדש, דם חיים, ואז יחדש את כחותיו... הרגש הלאומי, אשר יוכל להחיותו ולהקימנו על רגליו, הרגש הזה עומם בלב העם!... היו ימים אשר רק האמונה והדת והמנהגים המה אנדו ואחדו את כל עם ישראל בכל ארצות סודו... אבל לא כן עתה! הימים ההם לא ישוכו עוד אלינו... עתה עלינו לכוון בסיס חדש ונאמן, והוא הרגש הלאומי, כי כל בן ישראל יבין ערכו וערך עמו... ראי נא! הנה סביבנו יושבים יהודים רבים ורובם למשכילי העם יתחשבו... וכמוהם הרבה מאד בכל הערים אשר בפנים הארץ, מהם רופאים, עורכי־דין, מנהלי חשבונות, בנאים, סוחרים... כמעט כלם שמן חלקם ויראו

שכר טוב בעבודתם . . . האבות והאמות עוד נודלו על ברכי הוריהם וראו מנהגי ישראל ולכם עוד קשור. ברכ או במעט. בעכותות אהבה לצור מחצבתם . . . אבל בניהם ובנותיהם? היש בהם יודעי ספרי ישראל? גם קראו עברית לא ידעו, ובכתי אבותיהם יראו רק מנהגי עם הארץ ואין שם זכר שמה אף למעדינו . . . המה ידעו שפות יון ורומא ולא שפת ישראל . . . סופרי יון ורומא ולא ספרי נביאנו . . . תולדות כל העמים ולא תולדות עמנו . . . ושם, בארץ רחוקה, ישאו ויסבלו אנשים יחידים, המקדישים את חייהם לבנין רם ונשא . . . המה תועים בדרכם, כי אין להם מורה־דרך; המה עולים ונופלים, בונים וסוהרים — האם מהם, רק מהם תבוא ישועתנו?

— לולא אבן־ספיר וטרעיו, אשר בכחותיהם המעטים והדלים, הניחו אבן הסנה ליסוד בנינו, — לא היתה עתה כל תנועה בישראל . . . אם נראה כוכבים מזהירים על שמינו, אם נראה איזה מעשה אשר יקח את לבנו ואשר יסח רוח חיים בעצמותינו — מהם באה לנו המוכה הזאת. המה הבעירו את עמוד האש לנחתנו בדרך המרבר הזה . . . לו חכו הכל עד העת אשר העם יתונך לפי דרך חדשה ועשה רק על פי הסדר והמשמר, כי אז . . . כבר נתק סתיל חיינו.

נוטין יושב בדממה על הכסא ולא ענה דבר.

— לכן גם עתה — הוסיפה דבורה — גם עתה אומר לך, כי עלינו לא לדבר דברי יאוש לעמנו, כי אם לתאר רק את הטוב, לתאר את התמונה הנחמדה אשר תראה בארץ אבותינו . . . הן רבות הנה התמונות הטובות והנאמנות אשר ראית בעיניך, בעת היותך שמה, ואשר אותן ספרת לי בשוכך מסמך... נניח לחוקרי דברי ימינו, אשר יבואו אחרי שנים רבות, לחקור את השננות — ואולי גם הודונות — אשר יעשו אחינו עתה בארץ . . .

— לא, יקירתי! עלינו להגיד את האמת לעמנו: ישמע העם ויבין את מצבו כי נורא הוא מאד. רק מן האמת תצא אמת, והיא צריכה להיות תמיד נר לרגלינו... לולא האמנתי ברעיונו, כי אועשיתי כדברך וצמנתי את התמונה השחורה; אבל עתה, בהיותי מאמין כי התנועה הזאת היא תנועת־חיים והיא תלך הלך ונבור ותצעד בצעדי און תמיד, למרחק כל המכשולים והמעצורים, — עתה עלי להגיד לכל העם את האמת, אם כי מרה ואיזמה היא, למען יבינו טובי האומה, כהני העם, את החוב המוטל עליהם לעבוד בלי הרף עבודת־העם, לא רק שם, כי אם גם פה, בארצות סוזרינו... פה עלינו לחזק את הדור הבא בתנוך של אהבה לעמנו לתורתנו ולארגנו... אלה המה שלשת העמדים אשר עליהם נשען בנין בית ישראל: העם, התורה והארץ! ואל תאמרי, כי רק הארץ לכדה תספיק לנו: אם רנש עם אין בלבנו, אם לקח תורתנו לא בא בקרבנו — רק שוא, שוא תקחתנו כי נאהב את הארץ... הרעיון הזה היה תמיד שנור בפי וממנו לא אמור כל ימי חיי . . .

הדברים האחרונים במא נוטין בשפה רפה ובקול רוער, והשעול אחזהו.

— הרגע נא, יקירי! — אמרה דבורה ופניה חזרו מאד — שמר נא את נפשך. ראה אנכי כי מצב בריאותך הורע, פניך דלים ורעים מאד . . .
— אין דבר! כחי אתי כמקדם והגני בריא אולם . . .
— ובכל זאת אבקשך להועץ עם בן־גיסל; יתבונן נא היטב למצב בריאותך...
— טוב! אעשה מחר כדברך — אמר נוטין ויצחק.

ברנע הזה נשמע קול צלצל הפעמון במסדרון. דבורה קמה לקדם פני הבא. ומה רבתה שמחתה בראותה כי עתליה באה לבקרה; היא לקחה את ידיה באהבה ותבוא אתה אל החדר. גם פני נוסין נהרו בראותו את הבאה ויבקש סליחה ממנה על דברו אתה קשות בבית התיאטר.

— לא אדע נפשי — הוסיף בצחוק — הגני עתה נוח לכעוס על לא דבר ואחש כלבי מעין תאוה להתגרות על נקלה בכל הקרב אלי.

— אולי אינך שלם בבריאותך. אדוני נוסין — אמרה עתליה וחצפה עינה בו. — גם אני כן אדמה — אמרה דבורה — והלא גם את תראי כי כן הוא . . . בין כה וכה נקבצו ובאו למעון נוסין עוד אורחים אחרים. וכיניהם גם בן-נימל, אשר הנהו עתה רוסא בעיר הבירה, וגם בן-חיים מיודענו. הנושא משרה באחד מבתי חרשת המעשה, ונשותיהם אתם, ועוד שנים-שלשה אנשים צעירים מתלמידי בית המדרש. כיניהם היה גם עלם אחד, אחיטוב שמו, והוא תלמיד חכמת הרפואה. העלם הזה נודע בין מכיריו כחרד על כל מנהגי ישראל וירא אלהים מרבים: לא התגאל בסתר בנ של נכרי ולא נשא משא ביום השבת, והיר בתפלה וגם בנסילת ידים, מנהגו היה מנהג פרישות, גם התרחק מאד מכל דברי ליצנות במסכת חבריו, ובמקום שאפשר היה נמנע גם סתת ידו לאשה או לעלמה זרה לאות שלום. הוא היה אחד מן הגלגלים אשר באנדרות. הלאומיים וגם בקי בספרות העברית.

אבותיו היו סוחרים נודעים בעיר הבירה, וביתם היה מתנהג למחצה כבית אדוקי ולמחצה כבית משכילי. אביו היה קבלן ולו עסקים רבים עם הפקידים ושרי הצבא ולא היה זהיר ממאכל אסור או מכתובה בשעת הרחק; בניו וכנותיו שמעו לקח בבתי ספר הכוללים, אך גם תורה למדו מפי המלמד הבא לביתם. אמו היתה גם כן פוסחת תמיד על שתי הפעמים: פעם התעורר לבה לכל מנהגי ישראל ותתאמץ לקבל עליה עול כל המנהגים ותדרוש גם מבנותיה ללכת בדרכי האדוקים, ופעם הלכה לרוח הזמן ותשחק למנהגים רבים. היא לא שמה פאה נכרית על ראשה ותאהב להיטיב את שערותיה השחורות. בפרט בלכתה לבית התיאטר; אבל לפעמים היתה שמה מטפחת על ראשה לכסות את שערותיה — כאשר באו לביתה אנשים זקנים ממכירה.

עוד בהיותו במחלקות האחרונות של הנימנוזים ארח שמעון אחיטוב לחברה עם הלאומיים, ויהי אחרי כן ללאומי אדוק ונלהב, וגם בני בית אביו היו לחבבי-ציון. אביו נתן תמיד ביד רחבה גרבה הגונה למוכת האגודה והיה בא גם לאספותיה; אך יחד עם זה היה שוחק על חלומותיו בנו ועל דמיונותיו בדבר ישוב הארץ.

מכל חברי האגודה כבד אחיטוב את נוסין מאד והיה מבאי ביתו, אף כי דעותיו לא התאימו לדעות נוסין. כי היה בית נוסין תמיד כבית ועד, ששם נאספו כל הנחלים על שבר עמם ודואנים לעתידותיו. ואם כי שונים היו האנשים האלה בדעותיהם ונסתלים במנמיותיהם, אבל רוח נוסין קבצם ודבריו ומאמריו אנדם ואחדם תמיד וישמעו כולם לאמרי פיו.

בשבתם כולם סביב השלחן הארוך בחדר האוכל וישתו מה, דברו ויתוכחו על דבר ידיעות העולם ועניני המדינות, וכמעט בפעם נסבו דבריהם על מצב בני ישראל וישוב הארץ. הפעם ננעה שיחתם בשאלת החנוך במושבות החדשות.

— על דבר החנוך אותה דעתי — אמר אחיטוב — כי לא טוב יעשו אחינו יושבי המושבות בהתאמצם לחנך את בניהם ברוח אירוסא וירבו להורות להם חכמה

ומדע. למה אלה לאכרים פשוטים? כל מנמתנו היא, כי יהיו אחינו לאכרים ולא לבעלי אחרות, כי גם בניהם אחרים יאהבו את אדמתם ובלבם תכה שרשיה האהבה לעבודה פשוטה ונסה . . . ואם ירבו להנות בכל מדע ובכל לשון, אז יתחקו מאדמתם, עבודתם תהיה עליהם למעמסה ויתאמצו תמיד לעזבה ולהמירה בעבודה רוחנית, ורבים מהם יעזבו את הארץ וילכו לבקש השכלה בארץ צרפת היסהפיה . . .

— דברך כנים ואמתים רק מצד אחד — ענה גומין — כי רוח צרפת השוורת שמה לא תוכל להביא לנו טובה רבה. אבל בחספך להרחיק מהם כל השכלה, כי הדור הבא יאהב רק את העבודה הפשוטה והנסה, — בזה שנית מאד, ידידי, האם בעת אשר כל העמים הנאורים יתאמצו להשריש בין אחיהם הפשוטים והנסים, בין האכרים עובדי האדמה ובין המן הפועלים, השכלה אמיתית ודעת רחבה — האם בעת כזאת, אנחנו, עם הספר, נרחיק עצמנו מכל מדע והשכל? הגתאמץ כי אחינו יהיו לאנשים נסים כבני עם הארץ?

— מסני ש.עם הספר אנחנו, כאשר אמרת, אין לנו לבקש השכלת עמים זרים, כי השכלתנו אתנו, ותורתנו ומנהיגנו ירימו תמיד את רוח העובד. לכן אומר, כי די להם רק דעת תורתנו, למען יהיו אנשים חסימים בדרכיהם, שומרי תורה ומצוה ועובדים את אדמתם באהבה.

— לא די בזה, ידידי! תורתנו תביא רוח חיים בלבבות אלה אשר רחקו מעמם, בלב הדור הבא אשר ישאר פה בארצות גלותנו, אבל הדור אשר יקום מאחרינו בארץ ההיא, במרכזו הדמיוני אשר נתאר לסנינו בחזיון לבבנו, — אל הדור ההוא נאמר: את השכלת אירוסא אל תעזבו, כי היא חייכם ואורך ימיכם, ובדרכה תלכו תמיד, כי היא תהיה לכם לאור מאיר . . . המדע וההשכלה אשר הרו והגו חכמי אירוסא ואשר גם רבים מבני עמנו השתתפו עמהם בעבודתם זאת, — המה העמודים אשר עליהם ישען גם בית ישראל בארץ אבותיו, ומבלעדם נפול יפול כל הבנין הגדול הזה . . .

— הן אמרת: תורתנו תביא רוח חיים בלב הדור בארצות הגולה, אבל זאת רעה חלה, כי תאמרו לכונו בית ישראל ולהגדיל לאומיותנו על יסוד רעוע: על ידיעה — ידיעת השפה, התורה ודברי ימינו . . . לא זאת, כי אם כל המנהגים וכל הדינים, כמו שנתקבלו באומה על פי התורה והתלמוד והפוסקים, רק המה יקשרו אותנו בעבודת אהבה נאמנה לעמנו . . . הם המה אשר קשרו אותנו יחד בכל ימי גלותנו, הם אשר הצילו את אבותינו מכליון, מעת אשר שוודרה בת יהודה עיי הרומאים עד היום הזה.

— כאורתודוכס נאמן תדבר דברך — אמר בן-ניסל בשחק.

— הן לא אבוש כי בשם זה תקראני. האורתודוכסים הנאמנים אשר אותם תבזו בלבכם — הסיף אחיטוב ברנש — הלא המה ימאסו בכל תענוגי העולם הזה, אשר כאין נחשבו בעיניהם מל חיי שעה אחת בעולם הנשמות . . . לכן מסרו המה את נפשם על קדוש השם . . . ואם המנהגים והמצוות לא יהיו לנו לסתרה — האם רבים יחיוקו ברגל עמם ולא יעזבוהו? כאשר חיו אבותינו וכאשר מסרו את נפשם על קיום עמנו ועל תורתנו, כן גם עלינו תמיד לעשות . . .

— דברך נפלאים ממני — אמר בן-ניסל — התאמר כי למען אהבתנו לעמנו עלינו לשמור את המנהגים התפלים אשר הנהיגו כל פרוש וכל חסיד בעדתם? לא אסכים לדברך, כי אינם נכונים ואין כל יסוד נאמן להם . . .

— לכן תדע נא, אדוני — אמר אחיטוב — כי בלבך עוד יש אמנם רגש נאמן לעמך, אולי באשר ראית את הצרה אשר פתאם באה עלינו, אולי מפני שראית עוד מנהגים רבים בבית הורייך — הלא המה היו בלי ספק אנשים יראי אלהים — אבל בניך הנחמדים, אשר ראיתם, הם בודאי יהיו גוים נמורים, כמאמר ההמון.

— הם לומדים גם את שפתנו ואת תורתנו — השיב בן ניטל בחמה — אני לא אדע ספר עברי, אבל בני ידעו תורת עמנו...

— הם לומדים — וישכחו, כמו שנשכח אנחנו דקדוק שפת יון ורומא אחרי השלימנו חק למודנו בבית הגימנוזיום... וכן תהיה גם אהבתם לעמם כאהבת הגימנוזיסט את ארץ יון ורומא, אשר על אדותם קרא בספרים או שמע מפי רבותיו.

— ולוא היה ביתנו בית יהודי-כשרי? — שאלה דבורה ותחזק מעם.

— אז יכו שרש בלב הנער מנהגי הבית ויתנו לו רנשות נעלים, לאהוב תמיד את העם... ומי יודע, כמה בנים יבקשו אמונה אחרי נדלם ולא יוכלו למצאה, כי לא נסעוה אבותיהם בלכותיהם...

— חנך כזה לא אוכל להבין — אמרה דבורה.

— והלא נברתי שואלת תמיד: מה לעשות לחנך בנינו, כי יתקרב לעמם? והנני רואה, כי נברתי תוכל לשאול: מה לעשות, ולא תחפוץ למצוא פשר השאלה הזאת...

— שנית, ידידי — אמר נושין ברנש — אתה רואה רק את הצד האידיאלי אשר בהאורתודוכסמא, לכן תאמר לנו ללכת בדרכיה... אבל הן לנו לזכור, כי האדוקים בכל אומה ולשון נצבו תמיד כצרים נגד כל תנועה חיה וחדשה; הם ירדפו באף ובחמה כל איש שיחפוץ לסול לו מסלה חדשה ולא יתנו לרוחנו להתרומם מעל לנבול אשר שמו לו. אמנם גם אני יודע, כי המאמינים כשהם לעצמם, כסתר אהלם ובחריי בית תפלתם, המה טובים וישרים, והמאמינים שבאומתנו הביאו ברכה רבה לעמנו בזמנים שונים; אבל אם יצאו לחות דעה על חיי העם כלו ועל מטרתו ודרכיו, אז יכשלו ויסלו תחת סבל משא אמונתם, אז ירדפו את כל הונה דעות אשר מחשבותיו לא כמחשבותיהם, אז ישימו כבלים על העם, למען לא יוכל להניד יד או רגל. בינו שנות דור ודור! הלא תזכרו ותרעו, כי ררשות כאלה, כמעט מלה במלה, שמעו גם עמים אחרים מפי כהנים ומדריכים, מן הפרנציסקנים והיוואיטים עד הפורטיזנים. אלה אמנם היו נאה דורשים ונאה מקיימים. הם הרגו אנשים כבירי רוח לאלפים, למען מצוא חן בעיני ה' ולמען ידעו ויבינו הכל, כי החיים האלה הם צל עובר מול החיים הנצחיים... המאמינים שלנו, לאשרנו, אין כחם אלא בסיהם. אבל גם הם הקריבו קרבנות רבים לשם שמים. לא שרפוסם אמנם באש חיים, כי קצרה ידם מעשות כזאת, אבל מררו את חייהם וחי בני ביתם וירדפום עד חרמה... הוזה הוא האידיאל החדש שלך, ידידי, ושל המון רעך, אשר החלו בימים האלה להטות לתורה הנושנה הזאת? האם על האידיאל הזה תאמרו לבנות הבנין הגדול והנשא — מרכז האומה? עתה ראה והתבונן היטב: מי נתן לבני הגעורים לב סהור ונאמן להבין את הרעה הרמה הזאת, כי מרכז לאומי נצרך לנו למען תפטרנה כל שאלות חיינו? ההשכלה, ידידי! כן, ההשכלה האמתית, השכלת אירוסא, פרי החכמה והרעה, פרי המחקר וההגיון והבקרת ההשעיה, פרי ידיעתנו בדברי כל העמים ובדברי בני ישראל!...

המאמינים אמנם נתנו אחרי כן ידם לנו וואילו ללכת יחד אתנו להצא לפועל את הרעיון — ובעבור זה תבוא עליהם ברכה! ואלה הרבנים אשר אחוז ביד שונאיהם מלמנים ויאמרו: אחינו אתם ואל כל אשר תלכו נלך — לעבוד שכם אחד למצבת

האומה — אלה הרבנים אמנם התרוממו על חונ מבטם הצר ויבינו כי לא בחלוקי הדעות ישע ישראל, כי ממרה אחת לפנינו, והמטרה הזאת רמה ונשגבה על כל חלוקי הדעות בעניני האמונה . . . כן אמנם לא עתה היא העת המוכשרה למלחמה על דבר אמונות ודעות, ועל המשכילים, כמו על המאמינים, להרצות למתנגדיהם, למען יהיה לנו לב אחד בעבודתנו למוכת העם . . . אבל עלינו לזכור תמיד כי היהדות וההשכלה הכללית — שתיהן יסוד חיינו ושתיהן דרושות לנו להתפתחות רוחנו . . . גם עם גדול ונשא כעם האנגלים, למשל, הוא באה מחשבה בלבו לחיות רק בחוג הקולמורה שלו, לקבל רק את הדעות ואת החכמה אשר בקרבו נולדו, מבלי שים לב לכל אשר נתחדש על ירי גדולי הרוח בעמים אחרים — האם יכול אז העם הזה לעמוד? האם לא היה נסנו אחר כדרכו הגדולה? ומה נאמר ומה נדבר אנחנו, אם עמנו הקטן והדל יאמר להסתיר בקליפתו ולבז ל כל מה שמחצה לו? רק שונאינו בנפש יוכלו ליעץ עצה כזאת . . .

עינינו נטוין הפיקו ינון עז, ואודם כסה את לחייו הרוים והחורים, וישב רגעים אחדים בדומיה. אחרי כן פנה אל עבר עתליה, אשר ישבה אתם ולא נרעה עיניה מן המדברים, ועתה כמו התעוררה מדמיונותיה ותביט במורה השעות ותאמר, כי כבר הגיעה השעה העשתי-עשרה ועליה לשוב הביתה. כל המסובים עמדו ממקומם, ונטוין ודבורה יצאו אחריה המסדרונה.

— אחלה פניכם לבקרני במעוני — אמרה עתליה מרם הפרדם. דבורה הבטיחה לבוא אליה, אבל נטוין לא ענה דבר.

המה שבו להחדר השני וישמעו כי עוד אורחיהם מתוכחים ומריבים איש את רעהו, ונטוין אמר כמדבר לנפשו:

— אמנם, יקירתי, עוד גדולה לנו המלחמה מפנים ומאתר . . . התראי מה הן הדעות החדשות הכובשות להן דרך בחיינו, ואיך לא יכאב לבנו למראה מעציב כזה? . . .

— אמנם רואה אני, כי יכאב לבך מאד וגם כחך רפה . . .

— הנני לעשות הספך — אמר נטוין בצחוק קל — ואשאל בעצת הרופאים.

(עוד יבוא.)

סמולנסקין בתור מספר.

מאת ר. בריינין.

(ד*).

רק דרך אחד יש להאמן לברוא דבר שלם ואמתי, והוא — לספר תולדות הרגש או אוסיו של האדם; לתאר את ראשיתם כרגע הולדם ולהתחקות אחרי צמיחתם, גדולם, והתפתחותם, עד נסיסתם ומיתתם לאט לאט. על האמן הצייר להבין גם את ההכרה הפנימי של התפתחות הרגש או האוסי וסבת כלותם והכחדם. אולם סמולנסקין לא ילך בעקבות התפתחות יצוריו, הוא מחזיקם במעמד נפשי אחד. יוסף מספר את תולדותיו בארבעת חלקי. התועה, אבל המספר לא יראנו איך התפתח אוסיו, איך השתלשלו מקרי חייו ואיך ננסלה והתבשלה דעתו, כי סמולנסקין יעתיקו בחזקתיד סמצב למצב, ממקום למקום, כאשר יעשה. הקוסם המעביר לעיני הרואים תמונות שונות בעששית-הקסמים, תמונות שאין כל קשר ביניהן.

סמולנסקין הברית את יוסף היתום מבית דודתו, ימים מועטים אחרי הכנסו לחדר, והסבה לזה היה נער אחר, ננב ומלא תככים. הנער הזה הסית את היתום לנגוב כלים מבית דודו, ואחרי אשר לקח מידיו את כלי הזהב, עזבהו באם הדרך. יוסף הקטן ישב ובכה זמן כביר תחת אחד העצים, עד אשר נפלה שנה על עיניו ויישן. אז בא החלום ברוב ענין לבעת את הילד. חלומותיו של יוסף תופסים מקום רב בארבעת חלקי. התועה, והחלומות האלה הם הרפים היותר יפים בספור זה ומעידים על דמיונו החי והחזק של מספרנו.

בהתעורר הילד משנתו נפל בידי חברת קבצנים עברים החוזרים בעירות, ובין הקבצנים האלה זקן מתעורר, איש ישר וטוב אשר דבר סתר אתו. הזקן הזה לקח לו את יוסף לבן וילמדוהו תורה, ושלושה ירחים ארצו לחבורת העניים הנודדים. הקבצנים של מענדעלי מוכר ספרים הם קבצנים יהודים בכל רמיה אבריהם ושסיה נדיהם. קבצנים חיים, אמתיים, לכל פרטי שרמוטיהם. אולם חבורת הקבצנים של סמולנסקין מתוארה (בספר. גואל חדשי, היא) בקיום כוללים, והיא יכולה להיות גם צוענית. כל בני החבורה הזאת הם כלם ננבים, עושי וסיה ומתחששים, ואין הבדל בין אחד לשני. לא נמצא בחבורת הקבצנים של סמולנסקין אף קו אחד של הדלות העברית, שיש לה צורה מיוחדת וסימנים מיוחדים. — אחרי מות הזקן המתעורר בא אל. ההקדש אחד ממכירי המת, והוא בעל שם, ויקח את יוסף לו לבן או למשרת. מרם יתחיל סמולנסקין לספר עלילות

הבעל-שם ונכליו יקדים להבטיח להקוראים הנאורים, כי הדברים אשר יספר נכונים כנכון היום. המספר חישש שאם ילך אחד הקוראים הנאורים, לפנות ערב לשוח בין השדרות והבכאים על חוף הים ויראה המון אדם הולכים לשוח מלובשים בגדי כבוד ומשוחזים איש את רעהו בשפות עם ועם בכל לשונות אירופא, ומנהיגם כמנהגי העיר סאריז אשר עלתה על מרומי ההשכלה, האם לא יאמר בלבו הרואה את כל אלה, כי כבר ספרו תמו אולת ואמונות הבל מהעיר הזאת? (ח"א 36), לכן ימהר להבטיחהו על ידי הקדמה מליצית, כי אמת ויציב הדבר. כמה תסימות יש בזה! הקוראים המשכילים יודעים, כי גם במרכזי ההשכלה היותר נכבדים, כמו סאריז, לונדון, ברלין ואחרים, לא מעט הוא מספר המאמינים בלוחשים על גבי מכות, בקוסמים, בידעונים, במנחשים ובכל מיני המכשפים שיש להם עסק עם רוחות ושרים לשמותיהם. בניוורק לברה ימצאו כשלוש אלפים איש המתפרנסים ממעשי-להמים שונים. ולא רק היהודים אשר מלכודיהם ומנהיגיהם ושפתם יאמרו עליהם כי יהודים הם, כי גם שרים, רוזנים וחזרי הארץ ידרשו אל כל מיני קוסמים. — סמולנסקין יספר לנו בפרק גדול, כי הבעל שם היה רמאי ונוכל, שכור ורודף ומה, אולם לא יתאר לפנינו את כח ההשפעה על ההמוך, העצור, בלי ספק, באיש הזה, גם לא יראה לנו את השפעת המון המאמינים על הבעל-שם בעצמו, כאשר כן יעשו סופרי-המופת כבואם לצייר מאחזי עינים ממין הזה. גם אם נקרא פעמים רבות את הפרק, בעל-שם והפרק הבא אחריו (התועה ח"א), וגם אם נשמע את תולדותיו וקורותיו (הפרקים כח—ל"ד בחיג), גם אז לא נראה ולא נבין את כח הסגולה המיוחדת אשר היה צפון באיש זה ויכשירוהו לחפוש את לב ההמון על נקלה ולהגליד-שולל אנשים וגושים. ברפס ישן נושן, שבו היו הלצים, הברדגנים והספרנים בערי התחתים יוצרים תמונות, בעלי-המופת' למען עשותם לשחוק וללעג בעיני רואיהם. — ברפס ממושטש זה השתמש גם סמולנסקין בעשותו את הבעל-שם שלו. לכן לא תמצאו בצורתו של זה האחרון תימיו מיוחדים. המחזה אשר בו יחבק הבעל-שם את אשת האיש (ח"א 44—47), וכן כמעט כל הפרק, בדותם בוגדים ילכדי (ח"א 49—66), ביהוד שחת הבעל-שם עם בעלת-המלון, וכן כל המעשה בהחטול אשר נתן הבעל-שם בתוך הכר למען יקפץ כנפש חיה, כל הדברים האלה הם הלצות מתהלכות בתחום-המשב, הלצות בלי כחל הרמיון והמליצה, המעדרות נועל נפש כנבלותן ובנפשותן. מה לפרקים ומחזות כאלה ולהספרות היפה? — ועוד יותר, כי גם את ההלצות האלה ספר לנו המספר כסגנון שאיננו נאה בשום אופן למספר הגון. הא לכם דוגמאות אחדות: ויתום מספר, כי כאשר חבק הבעל-שם את אשת האיש לא הרימה קולה. על זה מוסיף המספר נוסף משלו ואומר: מי פעל ועשה זאת, הכסף או האהבה? ישאל הקורא במרוב את האשה, כי היא יודעת זאת ולא אני, כי הן! או האח! מעדי לא הייתי אשה (ח"א 46); מאחורי הפרגוד (מאחורי קיר החדר) לא שמע כואתי (ח"א 59); אך הקדושים אשר על הארץ המה (כי הקדושים אשר בארץ המה לא יאכלו מאמה) יאכלו מעט מהרבה (61); כי זכרתי את הראש לעדת החסידים בעיר אשרות אשר עשה גם הוא כמעשה התרגול... ולולא יראתי סן אהיה מוציא דבה, כי אז גליתי עוד דבר אחד אשר עשה כמעשה התרגול (66); חזקה על חבר כמדוה שלא יציא מתחת ידו דבר שאינו מסוכן (63).

(1) סמולנסקין חפץ להשתמש במליצה תחלמוד, אבל בחיזו פוריסט יבאר בתוך הספור את המלה "פרגוד": "מאחורי קיר החדר".

יוסף הלך עם הבעל-שם להעיר אשדות ושם היה משרת את פניו. זה האחרון העניק להיותם כסף בכל עת וככל אשר שאל ממנו, ויוסף התחבר לנערים שובבים ופריצים וילמד מהם כל דבר תועבה וזמה, ובלכתו את מיטבו ואיש חסדו בדרך, נגב ממנו מלתחתו עם כספו ומכתביו ויברח להעיר הסמוכה, למען . . . למען יתגולל בבתי המדרשים ויאכל לחם חסד. סמולנסקין מתאר לפנינו את יוסף כילד חוטא ופושע. אנו מוצאים ביתוס זה, על פי תולדותיו אשר כתב בעצמו, כל אותם הסימנים המוכהים אשר נתן לומברוזו בילדים פושעים מבמן: גועל נפש לכל למד ועבודה ונטיה עזה לנגבה, לחנופה, לשקר, לתוצפה, למרמה ולתועבות נוראות. אין אנו מוצאים בהנער יוסף אף צל ברשה, אף ניצוץ של ילדות. וכל תועבה אשר הוא עושה יעשה בקלות דעת ובפיוזות נוראה!¹ כאלו היה חוטא בן חוטא עד עשרים דורות. הילד הזה חושב: אין אמת ואין משפט, רק איש זרוע לו הארץ ואיש מרמה ימשל בכל, גם אני אבחר בדרכיהם ואהיה בכל עת לראשי (ח"א 80). כל בני תמותה היו כרשעים ערומים או כפתאים תמימים בעיניו (שם). ואת הילד הזה יחסין מספרנו להציג לפנינו כתור אחד ילדי ישראל היותר מצויים ושכיחים, בשומו בפיו את הדברים האלה: "ואני אם כי לא טוב אני מכל האדם, אך גם לא נופל מהם הנני גם עתה". יוסף חזר על דבריו אלה, בשני לשון מעט, פעם בפעם. ואת הנער החוטא וקל הרעת הזה עשה סמולנסקין, סוף סוף, לאיש הרוח הלוחם בעד עמו וגם ימות — ממש — בעדו. אכן זה הוא חומר נאה לעשות ממנו גבור האומה! גם הנגר, ברצותו לעשות כלי, עץ לא ירקב יבחר, והאמן בחר בנפש רקובה מעצם היותה לכרוא ממנה סורה להתועים בדרכי החיים. בריאה כיוסף יכולה להיות, לכל היותר, ענין לחוקרי מחלות הנפש ומסופי החוטאים, אבל בשום אופן לא יצלח להיות מוכיח לעמו וסוקח עיני עורים.

בברוח יוסף עם החסידים הנגובים ממלך-האורחים, התודע בדרכו אל צעיר לימים אחד, דן שמו. דן זה הוא מין משכיל עברי, אשר דבריו רמים ונשגבים וכל היתא מפז הוא כמו שכתוב בספרי מליצה של דור העבר. ויותר משהוא משכילי הנהו בעל מרה שחורה ומין משונע, אשר רק רע יראה כל היום. הוא מדבר הרבה, מתאנה הרבה ומתלונן ומתאונן הרבה. דן חזר בערים, כי הוא מבקש איש אחד אשר חלל כבוד אדחתו, למען ינקום נקם ממנו. שני הרעים החדשים האלה, דן ויוסף, יודעי גגן הם, לכן, בשיטת פניהם לסאטליה, יאמרו לבקש שם חן אשר יסחם אל מקהלת משורירי-עוזריו. דן הולך מאסליה, יען כי יקוה למצוא שם את עוזר בית אביו, ויוסף נגרר אחריו, יען כי אין כל מורה לפניו ואל כל אשר ישארו הסקרה — שמה ילך. והנה אך באו העירה ותראינה עיניהם מחזה נורא: אשה נצבת על השלחן בחצר בית-התפלה. פניה נסני מת, כל עצמותיה תרחסנה, בנד קרוע ומלא נצות יכס את בשרה, על ראשה מנבעת מלאה נצות, והיא מתוספת על לבה וכל העם רואים וצוהלים, ויריעו בכל פה: התמטא, התמטא! עון האשה היה, כי שני עדים ראוה מתלחשת את גבראל הסודר, וכאשר הובאה לפני ראשי העדה והם קראו לה אשת זנונים, אמרה:

— לא חטאתי!

— חני תודה! — נתן עליה ראש העדה בקולו — והסירי מעלינו את המגפה

אשר הבאת עלינו ברשתך.

¹ קרא נא, למשל, את אשר עשה יוסף להחזן באשדות. (ח"א 88).

— איך אתן תודה ואנכי לא נשמאתי? אלהים חידע מחשבות אנשי הוא יודע כי נקיתי מפשע!

— שומרים נשו הנה! עוד מעט ותתני תודה!

— הגני בידכם, עשו אתי כמוב בעיניכם, אך ידע תדעו כי דם נקי תשפכו היום! ראש העדה צוה על השומרים ויסירו את הבגדים מעל. הומוסאטי, רק הכתונת לכרה כסתה מערוסיה, ויחלו לרוש את בשרה בשכמים.

— תני תודה! קורא ראש העדה בקול.

— אני אני, קראה האשה בקול נורא, אתן תודה, כי לא חסצתי לשמוע בקולך להיות עמך.

הדברים האלה העלו חמת כל ראשי העדה ויצו על השומרים להוסיף על המכות מכה רבה. השומרים לא מרו את פי השופטים. האשה נאנקה דום, לשונה לחכה דבקה. — תני תודה — קרא ראש העדה עוד הפעם — ואם אין יוסיפו לך כהנה וכהנה. — אמנם חמאתי!

או צו יובילוה לחצר בית התפלה בבגדי בוז, למען תהי לקלסה לכל רואיה. ובשעה ההיא באו שני אורחיו למאסליה ועיניהם ראו את השערוריה, ואזניהם שמעו את קול שומר הקהל הקורא: כה יעשה להאשה המנאסת תחת אישה! וקללות ונרוסים ושחוק אדיר נשמע בקהל.

מסרתי להקורא רק את תמצית המחזה, רק את עצם הדברים. אולם המספר האריך לשון, הרבה חרורים ולעג, המחלישים את הרושם, גם הכביר בהמחות להקורא, כי אמנם קר ונהיו הדברים, ולא מלכו כדא אותם.

מפי דן נודע ליוסף, כי ראש הקהל במאסליה הוא נחש בצורת אדם, כי ידיו עשקי, רצו וישפכו דמי נקיים, כי בגד וימעל מעל במסיביו ואנשי חסדו ובכל אשר סנה חסם לסניו יהלוך, וכי הומוסאטי היא אשה צנועה, נפש נקיה וגריבת הלב, וכל חמאתה היא, כי לא השיבה אהבה להבוגר הבליעל, אשר אביה האכיליה לחם חסד ולבסוף הוריד את אחיה ואת אביה שואל ויבלע את הונם. ועתה נקם ראש הקהל את נקמתו גם מקשת העורף הזאת, אשר דתתה אותו. ראש הקהל הזה הוא גם עוזר בית אביו של דן ומחלל כבוד אחותו, אשר אחיו ירדוף, אותו יבקש, ואולם גם אחרי אשר נודע לדן מקום הבליעל, לא יחדל ללכת עם יוסף, בתור משורר, אתר החזן הגבל מעיר לעיר ולספר לה האחרון ספורי מעשיות, ומתוכן נודע ליוסף תולדותיו: אבי יוסף היה עשיר מתנגד, ואחיו, אחירע דודו, היה עשיר חסיד, ושנאת עולם היתה ביניהם אך ורק מפני שזה היה חסיד זה מתנגד, ואחרי אשר התרושש אחירע — כי פור את כל כספו על הצדיק, על משתאות להחסידים ועל תכשיטים לאשתו — בא לשרת בבית מסתר אחיו המתנגד, ועל פי עצת הצדיק החליף את שטרות אחיו בשטרות מזויפים וילשין עליו לפני השופטים. אז שמו את שני האחים בבית-הסתר. אולם את אחירע הוציאו מהרה לחשוי, יען כי עשרה מהחסידים נשבעו בשם אלהים כי חף הוא מעון ופשע, ועל המתנגד נגור (עוד במרם הביאורו במשפט!) למות על במת-מטבח. אולם זה האחרון לא חסך כי תנוח חרפתו על רעיתו, לכן קפץ מחלץ בית-האסורים אל הנהר הגדול אשר יעבור בצד הבית, וכל עשורו של האומלל נפל בידי אחיו אחירע, הוא הרוד אשר אליז הובא יוסף היתום במות עליו אמו בעניה, כי ניסה גול כל הונה מידה.

דן קרא ליוסף את המכתב אשר כתב אביו לאמתר אמו לפני קסצו הנהרה. אבי יוסף — אשר היה אחד הסוחרים בעיר קמנה, יהודי פשוט. בלי כל חכמות — לא יחסין בשום אופן להמלט על נפשו, אף כי שר בית-האסורים המשוחרר מבקשו לעשות זאת. האסיר רוצה דוקא לקפוץ אל הנהר, למען הסתיר חרסת מותו מעין רואים, ובטח יעשה קץ לחייו יכתוב מכתב לאמתר רעייתו בסגנון מכתבי האוהבים לאהובותיהם בהספורים הצרפתיים. המכתב של היהודי הפשוט הזה מלא מליצות נבותות, ויש בו גם דברים: סגנונו של המלט (.היות או בלתי היות) ושל מליצי אשכנז. בסוף המכתב יקלל התולך למות את תורת החסידות ואת הצדיק, אשר יעץ לאחיו לבוא לביתו ולהחליף שמורותיו בשמרות מזויפים.

כל .התועה! הוא כעין כתב שמנה נוראה על החסידים וצדיקים: כל צרה וכל תוכחה שלא תבוא על אחד מבתי ישראל, מי האשם בזה? — החסידים! רק החסידים וצדיקיהם. מי הרס את בית אבי יוסף ומי הביא שואה על נפשו ועל הנפשות הקשורות בו? — הצדיק מצבועאל והחסידים עושי רצונו! הצדיק מיעץ לאחירע כי יחליף שמרות אחיו המת בשמרות מזויפים, כי ילשין, כי ישפוך דמי נקיים, והחסידים נשבעים לשקר ועושים כל תועבה שבעולם. מי השם את בית אבי דן, אשר הוא הנצא להרג, ובתו הבכירה מתה בסתר ובתו הצעירה היתה לוונה? התשובה פשוטה וקצרה: החסידים אשמים בכל אלה! (.התועה! ח"ב פרק כ"ד). עוד הפעם מומנים החסידים בבית המתנגד, אבי דן, שמרות מזויפים, שלשינים עליו לפני הפקידים, משקים את סוסי ססיהמות, נוקבים חורים בכדיינינו, נשבעים לשקר ומשתמשים בכל עלילה ודבה, להכריח בית אדם מישראל ולעקור אותו משרשיו. רק יען כי אבי הבית לא יאמין בהצדיק מצבועאל. מי הביא שואה על שלמה שלמן, מי הורידהו בית האסורים, מי בלע את חילו, מי הכריחו להמיר דתו, ומי האשם כי בתו עשתה מדחה? עוד הפעם הצדיק מצבועאל, עוד הפעם החסידים! והחסידים משתמשים גם נגר שלמה שלמן בשמרות מזויפים, בשבעות שוא, בנתינת שוחד, בכחש ובקעשק.

בנהג שבעולם, צרות, עוני ויסורים באים על בתי-אבות, אם מסבות השנויים והחמורות הנעשים בדרך המזיה והכלכלה ובעניני המדינות, אם מסבות טבעיות, כמו מגפה, דבר, חליירע, בצורת, שרסון, ברד וכדומה, או מסבות המונחות בטבע האדם הפרטי עצמו ובטבע קבוצת האנשים: חסרון דעת, רסיון-רוח, קצר-ראות, תאות רעות ומחלות הגוף והרוח, קטנות, רדיפת הכבוד, קנאה, שנאה, אהבה והתחרות וכדומה, או מסבות המונחות בטבע הלאום והגזע, בטבע ההורים והאבות הקרובים והרחוקים, או בתכונות התגוך, הנמסים והתוקים של אותו העם, ועל פי רוב תתלכדנה ותתאחדנה כל הסבות האלה והיו לגורם כביר אחד. אולם לא כן ירמה סמולנסקין. הוא רואה רק מגפה אחת בעולם: כת החסידים וצדיקיהם, או יותר נכון — וצדיק שצבועאל. הצדיק הזה הוא האחריות! היוצר רע ובורא תושך ואבי אבות המוטאה, וכאשר אך יבוא סמולנסקין לתאר את החסידים, או יהפך בידו המכתול למקל תוכלים, הצבעים לפיה שחור, אז יועם שכלו, תכהינה עיני רוחו, ואהבת האמת כמו תגוע ותסוף בקרבו. ואף גם זאת, כי בבואו לדבר על החסידים ועל צדיקים, יעזבהו כח-המצאתו למרי. כל מה שעושים החסידים הראשונים יעשו האחרונים. כאלה כן אלה. סמולנסקין מחקה את סמולנסקין והוא תווד על מחזה אחד פעמים רבות, עד לנועל נפש. בכל מקום שיבאו החסידים ב-התועה, יביאו אתם גם שמרות מזויפים.

ה.

נשוב אל הספור: הן למד את יוסף לקרוא בספרי עבר, ובאמרי סיו הביא חכמה בלבי, ואז החל גם יוסף, אף כי היה מטבעו נער שמת, לראות חסם ושודר בכל מעשי בני האדם. ובכל זאת נבר סתאם החסין בלבו. למהר לכו למען יהיה רוחו נכון ולבו מבקש ישר כאחד השרירים אשר קורא בשם, כי להיות כאחד מבני המעלה אותה נפשו (חא 284). איך באה התמורה בלב יוסף ואיך נעשתה המהפכה ברוחו, זאת לא יראה לנו המספר, ועלינו רק להאמין כי כן היה. יוסף החסין להיות, כאחד השרירים יסובב בערים, בתור משורר, את הן המדבר רמות ואת החון הסגול, עד אשר נתפש זה האחרון בירי שומרים, בעת אשר עמד לפני ארון אלהים להתפלל בעד הקהל. כי החון הזה, בעברו מעיר לעיר עם משורריו להתפלל לפני הצבור, עשה מקנה וקנין במסוים נגובים ושטרות מזויפים זה שנים רבות ואיש לא ידע מזה דבר. אז הלך יוסף, על פי עצת הן, לשכולה, ללמוד בישיבה, וזה האחרון הלך לאשרות לבקש את בעלה של ההומאנית, למען ינקמו נקם בראש הקהל במאסליה.

יוסף אומר בתולדותיו . . . מי יודע אם לא הייתי לאחר השורדים והמרחצים אשר ביערות ילינו, לולא נגלה סתאם רעי הן כמלאך משיעי (חא 247), . . . דבריו [של הן] הגשבים ירדו עמוק עמוק בחדרי לבבי ויכו שרשיהם בהיותי בן ארבע-עשרה שנים והגם עושים פרי תגובה עד עתה (שם). סמולנסקין רואה את נפש האדם, כלומר- חלקי, אשר ביד כל מקרה וביד כל איש לכתוב עליו ככל העולה על רוחו. כי לולא כן, לא היה מאמין שיש בכתם של מקרים קלים אחרים לעשות את יוסף לרוצח ביער, ובכתם של דברי איש כהן, שראשו מלא תהו ובהו ובשנעון ינהג, להרימו על ולסחת בו נשמה חרשה, גם הביולוג המפורסם ג'יסמן, אשר, כידוע, יתנגד בכל כחו להמגדילים ערך השפעת הירדשה על ערכה של השפעת החנוך ותנאי החיים והחברה על נפש האדם, גם הוא מכיר ומודה, שכחה הראשי והעקרי של נפש האדם הוא בה בעצמה. היא מביאה אתה לעולם הרבה יתר מאשר תקבל ממנו.

אל כל מקום אשר יביא המספר את יוסף, שם יבוא לרגליו גם איזה מקרה בלתי מצוי. סמולנסקין מרגיש את כח החיים רק בשעה שהם רועשים וסוערים, ולא בשעה שהם שקטים ומלאים עומק אין סוף. אך בא יוסף לשכולה, עוד לא הסיר את אבקי הדרך מעל רגליו, אך נשא עינו להביט אל הצלם אשר על בית תפלת הגוצרים, והנה איש אחד אחוז בערסו וצועק: הוי נער שובב, מומר להכעים! וינף ידיו ויחפץ למרוט לדויו, וכאשר שוה יוסף את רגליו כאילות (במקום ברחי יאמר המספר תמיד: שוה רגליו כאילות), ירים האיש קול ועקה גדולה: תפשוהו! תפשוהו! ולקולו ימהרו רבים מהעוברים בחץ לרדוף אחריו, וברגע נתפש בכף, ואנשים ונשים, נערים ונערות, יסבוהו בקול המולה. אלה מהם יספרו כי נבב, ואלה קראו בקול: הוא בא לבית התפלה להמיר דתו! והאיש אשר קם עליו בראשונה קרא בקול גדול: הובילוהו אל בית הקהל וישלחוהו לעבוד עבודת הצבא ביד פשעו (חב 7).

אם בן ארץ אחרת, אשר איננו יודע את ערי התחום בישראל, יאמר לשפוט עליהן על פי ציורי סמולנסקין אלה, אז יהיו בעיניו כמפריסינים בשעה שיבואו בו אורח אירוס.

יוסף בא אל ראש הישיבה בשכולה ויתן לו מתן בסתר, למען יקבלוהו במספר תלמידיו. המספר יתלוצץ, יתחכם וינבב אותה ומסופים על עמדים אחרים, להבטיח

להקורא, כי ראש הישיבה לקח אמנם את השוחד וכי השחד דבר מגונה הוא. סמולנסקין לא יתן להמעשה עצמו לדבר אל לב הקוראים, כי אם הוא ידבר בעדו:

„אמנם הלילה לך, קורא דברי, לחשוב על ראש הישיבה אשר תורת ר' ספיו תצא כי כפי נגואלו בשוחד! גם הלילה לך לחאסין בשוא נתעה, כי יצאתי לחרף שם מורה לצדקה בעד שלשת שקלי זהב אשר לקח מידי, הלילה לי מעשות בדבר הזה! הן כנפשו הקורא גם נפשי יודעת מאד, כי מורה דת ואמונה אשר תורת ה' בתוך סעיו ומלתה על לשונו ואשר ידע נאמנה, כי השחד יעזר עיני חכמים, לא יפשוט ידיו לקחת מתן בסתר, וגם לא ארתוב בנפשי עוז לחשמיך דבר כזה קבל עם, כי כל אלה אשר ידעו את ראש הישיבה פנים אל פנים יקובו וישיבו לאל מלתי, כי יתנו עדיהם כי עיניו כעיני הנשר למרחוק תביטו ואת נאמן הוא, כי השחד לא עוד את עיניו ונקי כפים היה . . .“ (ח"ב 17-18).

יוסף התודע בישיבה אל הבחור נרעון, אשר גם סיו ידבר רמות כדן, אף כי שונים המה בתכונותיהם. זה האחרון היה בעל מרה שחורה, מסורף ומשונע לדבר אחד, ונרעון היה מבית בעין טובה על כל הדברים שבעולם. הצד השווה שבהם, כי שניהם היו משכילים במלנים ורועי רוח. אולם סמולנסקין רואה בהם תפארת בחורי ישראל, ופעם בפעם יעיר על גודל ערכם ושאר רוחם, ולא יניש את ה„דון-קישוטים“ שבהם, המעוררת צחוק. הציורים האלה, בפרט נרעון, קרובים ליצרם בכמה דברים. סמולנסקין הקדיש פרקים רבים בחיב של „התועה“ לבני הישיבה, דרכיהם, שיחותיהם ועלילותיהם, אולם את המסופים השונים אשר ביניהם לא נראה, כי רק את מסורי מעשיותיהם, קטמותיהם ותגרותיהם אנחנו שומעים, ואת תכונתם, עולמם הפנימי ויצרי לבבם אין אנו רואים. קרא נא את „כתבי-בית-האמורים“ של דוסטויבסקי ותראו ותוכחו, כי האמן הגדול הזה מצא גם בקרב האמורים המגושמים והפראים, בקרב האנשים שאין תכונותיהם מתפרשות ומתברלות כל כך ושאינן העצמיות המסומנה והמצוינה מצויה אצלם כל כך, — כי גם באלה מצא האמן האמתי עולם מלא של מסופים שונים. וסמולנסקין, בכל אשר עמל לתאר את בני הישיבה, אשר הוא היה בנעוריו אחד מהם, לא עלה הדבר בידו, והגני מביא לדונמא אחדים מציוריו, אשר שמם בפי נרעון, למען נראה עד כמה הם כהים וחלשים:

„שמואל דוד מעיר צלצה או המחמיד הגדול היה כבן עשרים ואחת שנים, שערות ראשו ושפתו שחורות משחור ולא כסיל-אדם היה, רק לא דבר את איש דבר, כי כל היום ואשמורה בלילה חנה בלי מרגעה בקול גדול, גם לב מבין בחורה היה לך“.

„גח יצחק חקטן או „הבתולת“, כאשר נקרא בפי בני הישיבה, היה קטן בשנים וקומה, כבן שבע עשרה שנה היה בעת הזאת, הוא אהב ללבוש בגדים כאחד מבני העשירים ועל כן מצא חן בעיני העשירים אשר נתנו לו ארוחתו“ (שם 67).

מה תאמרו לכרכמריסמיקה כזאת? אולם הא לכם הציור היותר בהיר של סמולנסקין. הוא מתאר את בן-הישיבה נללן בחבה ובאריכות יתרה. הוא, נללן, „לא ידע בין ימינו לשמאלו, בכל זאת הבין כנמרא כאחד המבינים, והדבר הזה היה לפלא בעיני רבים וגם היום הוא לפלא, כי כעת הוא רב באחת ערי ארצי ונודע שמו בשערים כי הוא מחמיר גדול“ (שם 77). והנה נללן זה (שה רצה המספר לקחת נקם מהמחמירים) בא עם עכבור אביו למשתה אשר עשה אחד מעשירי העיר, ושם נתנו לקרואים ותים „פרי ארץ ישראל“. עכבור, אף כי הותים לא נעמו לחכו, בכל זאת אכל את הפרי הזה בתאות נפש לכבוד הארץ הקדושה.

— חכו לי מעט ואני אנסה כרגע אם אמת כפי עכבור, כי רק למען כבוד ארץ ישראל

יביא אל פיו גם אשר לא יאכל — קרא מאיר וישם פניו אל חזקתה אשר ישבה לימינו ויאמר: אמי תני לי מעט עפר ארץ ישראל אשר בידך ונראה אם יבלענה.

הזקנה נתנה על כף עכבור מעט עפר, והוא לא אחר מלתתו אל פיו ויאכלהו...
ומאיר שאלהו בלצון: הינעם העפר הזה אל חכך?

— כמעדני מלך, ענה עכבור בגאון.

— תן גם לי אבי — קרא גללון — הן אתה אכלת לבדך את האננה השחור וגם את הדבר אשר נתנה לך הזקנה, ולי לא נתת מאומה!

עכבור לחץ בחזקה רגל בנו למען ישים מחסום למו פיו, אך הוא לא הבין לערמת אביו ויקרא בקול גדול:

כלב! כלב תתח השלחן! הכלב לחץ את רגלי! —

פני עכבור אדמו כדם ויאמר:

— שנית בני, אני לחצתי את רגלך במסדת.

— האם דברי סכלות דברתי כי לחצת את רגלי? הלא אמרת לי כי רק כאשר אדבר דברים נבכרים או תלחץ רגלי למען אוחדל מדבר... —

כל היושבים הוסיפו לשחק בקול גדול, ואני — יוסף — נגשתי בלאט אל בן עכבור אשר ישב לקצה השלחן ואמר אליו בקול רמסח: החפץ תחפוץ בהאנונים השחורים? —

— אחפוך.

— בוא אחי ואני אתן לך לאכול לשבעה.

הוא יצא אתרי ויקח סדרי את אשר שאל וישב וישב בצד אביו ויקח אחד מהאנונים השחורים ויתן על פיו ויאמר: ראה נא אבי ראה כי אנונים שחורים רבים יסצאו בידי, ואם תחפוץ אתן גם לך. עכבור קרא בחמה שפוחת: מי נתן לך גללי העוים? השלך ארצה! — הבן החכם הביט בפני אביו בתמיה ויקרא: מעט ארץ ישראל, מעט ארץ ישראל, ויוסף לאכול מבלי פנות אל דבריו... (שם 98 94).

וקוף זה, מעין, שמנדייקי שבחזיונות גולדסדון, מין הריוט שאפשר רק לאמר עליו, לית דין ברינשי, — הוא גם איש, המבין בנמרא כאחד המבינים, אשר היה אחרי כן גם לרב מהמיר. וכמה יופי וטוב מעט יש בציוור זה — ישפמו מעצמם הקוראים אשר חך להם.

יוסף אכל בבית זקן נכבד יום אחד בשבוע, ולהזקן היתה נכדה, ילדה בת שלש עשרה שנה, מדוכמה ומלאה חיים, ותמשוך אחריה את לב בתור-הישיבה הזה. רגש האהבה היה עוד כמו זר ללבו, ובכל זאת היה לו ענג נעים לשמוע ניב שפתי הילדה ומאור פניה הפך לו את המאכלים למעדני מלך. מחשבות לבי — יאמר יוסף — היו לי כדברי הספר התתום בעיני ולא ידעתי עד מה, רק כי עיני הנערה שחורות מאד וכי פניה יסים מאד וניבה נעים מאד ואתענג לראות ולשמוע. קץ לא היה לשמחת יוסף, כאשר בקשרו הזקן להטיף לקחו בשפת הארץ לנכדתו הילדה, כי מעתה קוה לראות יום יום את פניה ולדבר אתה. יוסף היה כהלום יין מרוב עליצות, ובשובו מבית הזקן הציתה שמתתו אש הקדחת ברדו והיה כמשונע. עיניו ראו ורות, לשונו דברה תהפוכות ויעשה מעשה חיים. בלילה, בעת אשר כל בני הישיבה נמו שנתם, העלה נרות רבים ויקרא פעמים רבות: לילית, לילית! וכאשר חסך נדעון להשכיבו על משכבו הכה אותו לחד בקראו בקול: לילית, מורי ממני! והרופא אשר בא ביום השני לבקרו אמר כי מחלת הקדחת היא ולא מחלת שונען, כאשר דמו בני הישיבה, ולא האמין כי יקום מחליו זה (שם 123). סמולנסקין הביא קדחת עזה על יוסף כמעט בלי סבה מספקת. יוסף, כפי המתואר בהתועה, לא היה חלוש-עצבים, גם הסכן הסכין לחליפות ותמורות מזכות ורעות

בימי ילדותו ונערותו, גם אהבתו להגירה הקטנה לא היתה כל כך חזקה ועמוקה, או, אולי, לא היתה זאת אהבה כלל, כאשר יעיד על עצמו, כי רגש האהבה היה אז זר ללבבו, ובכל זאת די היה לו לשמוע מפי הוקן כי יבקשו להמפיץ לקח לנדרתו, והנה תקפתו קדחת עזה. ריניע עד שערי מות! הוא אשר אמרתי, כי יצורי סמולנסקין חיים ומתים, חולים ומתרפאים, מתרששים ומתעשרים רק ברצונו החפשי של המספר. סמולנסקין רצה לחאר, או, יותר נכון, לספר עיד בית-התולים, לכן הביא שמה את יוסף בעל כרחו. שלשה ועשרים יום שכב יוסף כבול-עץ בלי כל הרגשה והכרה, ופתאום שבה אליו בינתו והכרתו, ובסקתו עיניו בפעם הראשונה ישאל: "מה זה היה לי? איפה אני? ומי אלה האנשים? ומה הנה המכות האלה אשר הכיתי על צדי? הלא אחמול הייתי בהישיבה? מי הביאני הנה? ומי הכני? ומדוע ישמו רסמי מים משערות ראשי?" וכאשר אמר לו נדעון, אשר סעדו כל הזמן על ערש דויו, כי עתה ישוב לראות באור החיים, ענה יוסף: "אני אשוב לראות באור החיים? האם מת אני ובידכתי שאול משכני? מי המה אלה האנשים? האם גם המה מתים המה ופה היא התפתה?" (שם 120). כשם שהלה יוסף שלא כדרך הטבע כן גם יתרפא שלא כדרך המתרפאים. שלשה ועשרים יום שכב יוסף אחוז הקדחת בלי הרגשה והכרה, והנה אך סקח עיניו, אך נצנץ בו שביב הכרה — ישאל שאלות בלי קץ. חלותו והרפאו לא הביאו כל שני ברוחו ולא עשו כל רישם בתכונתו אף לימים מועטים. קראו נא בהספור, התענוגי של המספר האיטלקי גבריאל ר'אנונציא את חזיון ההתרפאות ותראו בעיניכם את התחדשות גו התולה, התרקמות תאי הגוף והנפש הנהרסים, התאמצות-הרדח הלאטית, שיבת כח החיים, חזרת ההכרה, התמלאות העולם הפנימי שנתרוקן בזמן המחלה, דקות הרגשותו של המתרפא. לא כן יוסף, הוא חלה פתאום, גם נתרפא פתאום, וכשוכו לבריאותו ישוב לבית הישיבה, אולם המשיגה, אחוז בערפו וישם מקומו אחרי הדלת, וראש הישיבה, אשר עשה מעשה אונן (!) ויבקש שוכר כפנסים (שם 164), היה האשם בזה. יוסף מצא לו מקלט באחד מבתי המדרש, אולם לא עבר יום אחד וה'התווספים' רמזו וישימו משכנו בבית האסורים, ושם נקרה את נדעון (גם נדעון, גם דן נפלו בידי התוספים — גורל אחד לשלשתם!), ומפיו נודעו לו תולדות דן, והתולדות כמעט מתאימות לתולדותיו של יוסף, רק בשני נוסחא, שני קטן מאד, שם בבית-האסורים יספרו הכלואים את תולדותיהם, ועוד הפעם הגנו שומעים (שם, בפרק "בן-צדיקים"), כי הצדיק הוא עושה ומה, איש משחת ובליעל, כי בנו הממור ידבר נבלה ומה באזני אמו הורתו, בין האסירים ימצא גם בן אחירע (דודו של יוסף), וגם הוא יספר תולדותיו, ומתן יודע ליוסף, כי דודו, רוצה נפש אביו, השתגע; כי דודתו הציקה מאד לבעלה המשוגע ותענה את רוחו בכל מיני עניי; כי בנה הבכור, הוא האסיר, ישנא ויתעב את אמו; כי פעם אחת חמף סכין ויכנה מכה רבה, כל התולדות של האסירים מלאים דברים נוראים, חמאים ופשעים, ופני האנשים המתוארים יראו עקומים ונעים כבראי-שוא.

יוסף יצא לחפשי עם כל הכלואים, כי המלך הסיר פתאום את הגזרה הרעה, אשר גזר לחשוף ילדים ולמסרם לעבודת הצבא. אז הלך נדעון לאשדות, וגם יוסף התחנן לפניו לקחתו אתו. אולם פתאום בא נחם בלב יוסף על כי נכער לקרוא בספרי חכמה (שירי תפארת), אהבת ציון ועוד ספרים כאלה) ולהתרועע את המחזיקים בם, ואז נמר פתאום בלבו: "אהיה ככל אחי אשר רק התורה ידרשו ובכבודה יתמרו, אשים לעיר יובך פעמי, ששם הישיבה הנדולה, אבקש לקח בכל לב ואמצא עז וכבוד וחיים."

יוסף סנה עורף לגרעון, ופתאום חשקה נפשו בתורה בלי כל סבה והכרח, רק מסני כי סמולנסקין חפץ להביאו לעיר יובב, ולעיר יובב חפץ להביאו יען כי על דרכו יסור אל בית מלון אורחים במאסליה, ושם יראה נערה יושבת על יד איש צעיר לימים ואוכלים ושוחים בשב לב. אז יאמר יוסף בלבבו, כי אך זאת היא אחות רן רעוה, יען כי תאר אחר היה לפני שניהם, ויתבונן אל העלמה, ואז ישאל האיש היושב לימינה ברונו: מדוע תלמשי עיניך לנו? יוסף יענה: לא כך כי בסני חנערה התבוננתי, ואז יתגשא הצעיר לימים ממקומו ויכנו לחי בכל כחו ויניף מטהו עליו ויאחו בערפו ושליכרו החוצה, וכל הגאספים יתנו קול שחוק גדול וגם את מלחתו ישליכו החוצה, אז יתפלסף יוסף: מדוע הכני? מה עשיתי לך, ובכן יאשים את כל התבל, ותיכף ומיד יעוזב את העיר וילך להעיר הקסנה נצב, ובלבבו יגמר אומר לבלי סור עוד אל בית מלון אורחים, וכן עשה. כי בבואו לנצב, הנדולה, משה על מסחי, לא סר עוד לבית מלון, כי אם בא ישר אל בית-התפלה, אולם גם זאת לא הועילה לו, כי אחת נזר סמולנסקין, אשר אל כל מקום שיבוא נבזר האומלל יפגשוהו ראשונה ריבות ומהלומות, בבואו לקיקלון התגסל עליו תיכף אחד הבוזרים בבית-המדרש ויסרוס את לחיו על לא דבר ויחפץ לקחת ממנו מלחתו ביד חזקה לעיני כל. בבואו לשכולה חפצו אנשי המקום תיכף לקרעו כדג, יען כי הביט אל 'הצלם' אשר על ראש בית תפלת הנצרים, בבואו למאסליה הכדה, ספצוהו, יען כי הביט אל סני עלמה, ובבואו לבית התפלה לנצב לא הביט לא אל צלם ולא אל נערה, אולם צרה אחרת היתה שם: פרוש צרוע, עז פנים ואיש רע, הפרוש הזה התגסל על יוסף ברנע הראשון לבואו ויבוא אתו בריב, עד אשר בא הריב, שומה גדול ואיש ישר, ויציל את ההלך מירי הפרוש אשר חפץ לבלערו חיים, ובכן השתקע יוסף בבית הרב בתור מלמד לבנו ובתור משורר-עוזר להרב בעצמו, שהיה גם חזן, בנצב התודע יוסף לאחד המלמדים, ובהיותו יוצא ובא לביתו אהב את בתו, כלומר, לא אהב, כי אם... לא ארע אכנה בשמו האמתי את הרגש שהרגיש יוסף לבת המלמד, כאשר לא ארע אכנה את הרגש שהרגיש יוסף להילדה שבשבילה אחותה קדחת נוראה, עד כי הרופא לא האמין בחייו, יוסף מעיר על עצמו: בימים האלה הייתי נכון לאהוב את כל נערה אשר הסיבה פנים ל" (שם 270). סמולנסקין תאר את בת המלמד, עלמה עבריה מדור העבר, צנועה וחסידה ובעלת לב רגש, בקים כהירים אחרים, והציור נעלה. יוסף הלך לבקר בערב יום כפור שלשה אסירים עברים שהוכאו לנצב, ובמציאי יום כפור שהם אחד האסירים את עצמו בסכין, ועקב זאת שמו כבלי ברזל על ידי הרב וראשי העדה, וירא גם יוסף סן ישימו אסורים על ידיו ויתחפש בבגדי אשת המלמד מכירו ויחבא בבית אכר נוצרי, ושם נדע לו, על פי המגלה אשר מסר על ידו אחד האסירים בעת קדוש הלבנה ואשר קראה לאור הלבנה, כי השחוש הוא דן, בבית האכר ישמע יוסף, כלילה, ממקום מחבואו, את שיחת האכרים, כי יעלילו עליו עלילת רם, כי יחלישו לזרונ את כל הידדים, אז באו לעזרתו המלמד ואשתו ויתנו על ידו את תעודת-המסע של בנם ויצילוהו מירי השופטים וישלחוהו לצבועאל אל הצדיק, ובהם החלק השני של 'התועה'.

(עוד יבוא).

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(המשך)¹.

אסרו חג של שבועות.

הנסיון האחרון בתורת הצמחים עלה יפה בידי. עוד שבוע ימים ואני אקבל תעודת אגרונום מלומד. כל חברי ששים ושמחים מאד, כי באו עד מחרתם, וכל אחד מהם יחשוב עתה אך למצוא לו משמרת עבודה, ואני — לא אדע שמחה, אין שלו בנפשי. המטרה, אשר אליה נשאתי נפשי, השנתי, אבל — עתה נוכחתי, כי לחנם נשאתי נפשי אל המטרה הזאת, כי לא לי להיות אגרונום, כי עבודת האדמה לא תקח את לבי. חמש שנים עברתי את האדמה, חרשתי, זרעתי, נסעתי, קצרתי — ואהבה לעבודת האדמה לא באה לי, כי אינני מוכשר ומסוגל מטבעי לעבודה זו. גם החדרים ובית הרב, אשר בהם כלותי את מבודי ימי נעורי, הגדילו והרחיבו את כשרונותי למרעים מששמים וכלליים, אבל לא ליריעות נסיוניות, הנקשרות בקשר ישר למעשי יום יום; החדרים ובית המדרש החלישו את עצבי ועורקי, רפו את גופי כמדה רבה מאד, עד אשר כל השנים שהייתי בבית הספר לעבודת האדמה לא השיבו לי את הכשרון והאהבה לעבודה נוסנית.

דברי בן מנחם הנלהבים, אשר יצאו מלבי ברעש, כהתלהבות, ואשר עוררו בי את ההחלטה להכנס לביהים של עבודת האדמה, הסבו לי אך רעה רבה ויתעוני מדרך הישר. אין בכח איריאל, אף היותר נשגב, לשנות את תכונותינו המיוחדות, לברוא לנו מנלות אשר לא נתנו לנו מהמבע, לברוא יש מאין. אם נקריב את חיינו על מזבח איריאה רמה, או נביא לסעמים במותנו תועלת להאיריאה הזאת; אבל אם את כשרונותינו נקריב על מזבח האיריאה, או לנפשנו נרע ולהאיריאה לא נועיל מאומה.

לא אחיה אגרונום! אשתלם בשפות יון ורומי, אעמוד על המבחן ואקבל תעודת בנרות, למען יפתחו לפני שערי האוניברסיטה. יבואו חברי הלומדים אתי יחד ויהיו למספת לבני עמי ונסעו בלכם את האהבה לעבודת האדמה! אשרי המאמין כי בזה יביא מוכה רבה לעולם, ובעיני אני חלף הקסם מעל האיריאל הזה. גם זאת היא רעות רוח, לחשוב את שאלת היהודים לשאלה בסני עצמה, בלי כל יחס וקשר אל החיים הרוחניים והחמריים, המדיניים והכלכליים, של הממלכה כולה, אשר בקרבה ישבו בני עמנו. אם נביט, למשל, על היהודים כשהם לעצמם, או נוכל לאמר: המה חיים רק על המסחר,

¹ עיי' למעלה חוב' ס"ז ע' 826.

ומעבודת האדמה התרחקו, ועלינו על כן להשתדל לעשות חלק ידוע מהם לאכרים. אבל אם נביט על היהודים בקשרם ויחוסם אל כל העם אשר בתוכו הם יושבים, או נראה, כי משפטנו זה מעוקל. מספר האכרים, הסוחרים ובעלי תרופת המעשה מתאים הוא למצב הכלכלי של הממלכה, ואם חלק מבני ישראל יהיה לאכרים, אז יהיה חלק מהאכרים לסוחרים ופועלים בערים, והבזה ישונה מצב הממלכה, הבזה תמצא פתרונה אף אחת מהשאלות העומדות על הפרק במדינה? גם השנאה לישראל לא תחדול, אם יהיו גם מבני עמנו לאכרים. לא מפני שסוחרים ותגרנים אנהנו ישנאונו העמים, אך מפני שישנאונו הגנו סוחרים ותגרנים.

כ' תמוז.

מצבו הפרוע של בית התלמוד תורתנו עורר בלבי החפץ להביא סדרים בו ולהעמידו תחת השגחת מורה אשר נמר את האינסטיטוט למורים, למען ילמדו שם גם שפת הארץ והמדעים הנצרכים למתחילים. לחכלית הזאת סבכתי על בתי הנריכים בעירנו, נסיתי להמות את לבם להפצי, בהראותי להם את הטובה הרבה אשר תצמח לבני התלמוד תורה, אם יצא חפצי אל הפועל. גם דברתי על לב אבות התלמידים ואראה להם את הנזק הרב אשר יסב לבניהם הבית הזה במצבו עתה. אבל הנריכים רחוני בקש, ואבות התלמידים אמרו לי, כי מוב להם שילמדו מעט מאשר לא ילמדו כלל. ישנר בן אפרים שושן, הלומד עתה בנימונים ואשר שב אל עירנו לימי התופש, הבטיח לי, כי ידבר עם אביו על דבר התלמוד תורה, ואני הלכתי על כן לאפרים, אבל גם הוא השיב פני ריקם, באמרו, כי עסקי העדה אוחלים גם בלעדי זה את כל ענותיו, ואם עוד יעמים עליז את עול התלמוד תורה, מתי יהיו עסקיו נעשים? סוף דבר, כל עמלי היה לריק. סר חזק שבתי הביתה ואמצא שם את שלמה בן הנסח דוד הרקח יושבים ומחכים עלי.

— מה אמר לך אפרים שושן? — שאל שלמה.

— גם הוא דחני — עניתי אני ברנה.

— התחרים והישיבות? המה עמודי בית ישראל — העיר דוד הרקח בשחוק.

— אל נא יהיה ערך התחרים והישיבות קל בעיניך — אמר שלמה — המה שמרו על רחצו הכביר, על סגולותינו המצוינות, לבל יאברו מאתנו בימי התלאות והדריסות; המה נתנו לבני עמנו כח ועוז ללחום בעד קיומם...

— האם אנהנו נלחמנו בעד קיומנו? — קראתי אני בקצף — האם מתנו כגבורים על שדה קמל וחריבותינו בידינו? לא! אפרים וכפוחים, כאסירים ופושעים, הוכלנו למבח, התשלכנו על מזבחת האינקוויזיציא. צוררינו — התשמע, שלמה! — צוררינו אך הם שהחזינו והקימונו עד היום הזה, הם השואירו אותנו לסליטה בכל סגולותינו המצוינות. המנצחים לא יסיתו את כל המנצחים, אך יכבשו חלק מהם לעבדים. ואנהנו האם לא עבדים היינו להאצילים העריצים במערב אירוסא בכל ימי הבינים? אנהנו, היהודים, עבדנו את שרמזת המסחר ותרופת המעשה בכשרון רב ובתריצות כפים, כחרף נפש רכשנו לנו רכוש רב, אשר עורר עלינו שנאת ההמון, ואשר עזבו להעריצים, למען ינינו עלינו מחמת אויב ומתנגם, והמה לא רק הגינו עלינו, אך התאמצו, כי נהיה מצוינים בין העמים, כי נשא על בגדינו אות קין. גם מקומות מיוחדים למושבנו נתנו לנו, למען ימצאנו ההמון על נקלה ונהיה מכונים ליום הרנה, עת לא ימצאו האצילים עוד חפץ

בנו. ויהי אך למרו האזרחים לשלוח במסחר ובתרופת המעשה ידיהם — והאצילים בעצמם הסיתו בנו את ההמון לכלותו... את רכושנו שדרו לאוצרם, ואת הגותרים מן החרב נרשו מארצם...

— אבל הלא חיינו באירופא, גם אחרי אשר פרחו שם המסחר ותרופת המעשה — אמר שלמה.

— לא כל ממלכות אירופא המערבית עמרו במדרגה אחת בהתפתחותם הכלכלית, ובעת אשר גורשנו מארץ אחת, מצאו בנו חסין בארץ אחרת, ואנחנו הלכנו מנו אל נוי ומממלכה אל עם אחר, לכן חיים וקיימים אנחנו עד היום הזה. לא אדע, למה נתנאה כן בקיומנו זה?

שלמה קם מכסאו וילך בחדר אחת הגה ואחת הגה.

— מבט צר! — אמר הוא כמו לנפשו — האם אך הגורם הכלכלי הראה השפעתו על עמנו? האם לא פעלו והשפיעו בחי בני ישראל עוד גורמים אחרים? לוא היה קיומנו תלוי אך בחסין שונאינו, כי אז לא נשאר לנו שם חזר בארץ.

— אבל — אמר הרוקח — למי הועלנו בקיומנו עד עתה? אך לנו הבאנו רעה רבה, חוקים מעיקים ושנאת העמים, ולאחרים לא הועלנו מאומה.

— הלא הועילו היהודים להתפתחות המסחר ותרופת המעשה, אשר הביאה לנו את תקופת התפוסה, האם דבר קל הוא זה בעיניכם? כן יכולתי לענות לכם — אמר שלמה — אבל השאלה הזאת בעיקרה איננה שאלה. למי הועלנו בקיומנו? אך משכיליני שואלים את השאלה הזאת. למי הועילו האשכנזים, הצרפתים, האיטלקים ויתר עמי אירופא בקיומם בתור עמים נבדלים? אולי עמדה עתה אירופא על סדרנת-קולטורא יותר גבוהה, לוא התאחדו כל העמים מכבר והיה לעם אחד? סבות רבות פועלות על הקבוצה האנושית, כי יתחלק, יתפדר, ויסתעף לקבוצים קטנים, ללאומים שונים. לרגל החוק הזה הסתעפנו גם אנחנו מהעמים האחרים, נפרדנו ללאום, ולמי הועלנו בזה, לא נוכל לדעת, זה הוא סוד היצירה כולה!

— היודע אתה — הוסיף שלמה אחרי דומיה ממושכה — מדוע לא עלתה בידך לעשות מאומה למובת התלמוד תורה?

— יען כי היהודים שונאים חכמה ודעת — עניתי אני.

— לא! — ענה שלמה — עמנו עם הדעת הוא מעולם, ולוא לא התרחקת מעל עמך, לוא לא עוררת בארחותיך בלב בני עמך חשד ומשטמה להשכלה, כי אז האמינו בך וימסרו את התלמוד תורה בידך, אבל עתה יראים הם אותך, סן תסיר את לב בנייהם מאחרי אמונת אבות.

— הגה, יוסף, את התלמוד תורה! — אמר הרוקח — יבואו ימים, והיהודים יבקשונו עוד, כי נלמד את בנייהם שפה ודעת, כי העתים נשנתו.

— ומה לנו לעשות עתה? — שאלתי אני.

— ניסד בית עקד ספרים! — אמר הרוקח — גם הוא יביא טובה רבה לבני הנעורים, וגם הקנאים לא יוכלו להתנגד לנו בדבר הזה... — ואיה נקח כסף? — שאלתי אני.

השאלה הזאת ערבבה מעט את הרוקח, הוא צלל במחשבותיו. אחרי רגעים אחדים קמן ממקומו בשמחה:

— מצאתי! מצאתי! — קרא רוד. אנחנו נציג על הבמה חיוך אחד, אולי גם מחייך היהודים, למשל, את החיוזין: „המכשפה“, ובכסף אשר נאסף במחיר הכרטיסים נניח את היסוד לבית אוצר הספרים.

— ומי יבוא לראות במחזה? — שאל שלמה — האם הרב והשוחרים?
— רבים יבואו לראות במחזה — ענה הרוקח — בחורים וגם בתולות, גם נוצרים יבואו...
גם בעיני חזה מצאה ההצעה חן. ואנחנו נמרנו להוציאה אל הפועל.

פיז באב.

העיר הומה!

בבתי התפלה, בבית המרחץ, בקרנות החנויות יושבים אנשים ונשים וישוחחו, יהמו, ישחקו: הגשמע כדבר הרע הזה בעירנו, כי בני ישראל ובנות ישראל ישחקו על כמת החיוזין, בחורים ובתולות יחדיו?
בראש המחרטים אותנו והמסיתים את ההמון בנו המה: מנחם השחור וחיים שואל, הפרשע.

חיים שואל זה היה לפניו בעצמו, מרם התישב בעירנו, תלמיד בבית הספר לחרושת המעשה אשר למסלות הברזל בעיר ה—ל, ויהי אז, כנהוג, גוי נמור ומחלש, פרשע ישראל (והשם הזה בקצורו: „פרשע“, ישא עליו חיים שואל עד היום הזה), אבל אחרי אשר נרשדו המורים בבית הספר, כי לא עמד בנסיון שתי שנים רצופות, נהפך לבו לשונא את ההשכלה, וברכות הימים נעשה בעל תשובה נמור. הוא ילכד נערים ונערות את מלאכת הכתיבה, כי כתבא רבא הוא, יודע לצייר אותיות יפות מאוד, לקשמן בפסורי ציצים, בתמינות נשרים ואריות, בפרט בראש המכתב. ממלאכתו זאת יסרנס את בני ביתו. ביום מלמד חיים שואל את מלאכת הכתיבה לאחרים ובבילה הוא הונה בתורת ה' בבית המדרש הגדול, לפעמים עד עלות השחר. הוא שונא את השקר תכלית שנואה, ומעולם לא התמלמו מפיו אף דברי נחמא והבאי, הנאמרים אך לשמח ולברח את הלכבות, כי גם באלה ראה שפת שקר אשר שגא ה'. הוא אוהב לנקות את הספרים משניאות הדפוס, משום „אל תשכן באהלך עולה“, ובכל יום ויום הוא מחפש ובורק בספרים אשר בבית המדרש ומתקן את אשר אך ימצא לתקן. בתפלתו לא האריך מעולם, כי יש בזה משום צביעות, ותועבת נפשו היו אלה הצבועים המתנאים ביראתם ועבודתם לעיני הרואים. אבל עוד יותר ישנא את המשכילים העברים, ולוא היו בידיו העז והמשרה, כי אז בודאי בער אחריהם כאשר בערו הצרפתים הקתולים אחרי ההונוגושים בזמנם. כאשר נודע לחיים שואל דבר החיוזין אשר נאמר להציג על הבמה, דרה אפו עד להשחתת וירעיש עלינו את העולם:

— מיזם שחורב בית המקדש אסור למלאות שחק פינו — צועק חיים שואל בבית מדרשו — ובנינו ובנותינו ישחקו על הבמה כמשחקים ומשחקות ממש! מלכד זה יש בשחק הזה משום: „ובחוקתיהם לא תלכד“, וחשודים המשחקים על הפקרות... השם יצילנו מנבלה כזאת! עצתי, כי נאסור על כל בעלי הבתים בעירנו להשכיר להם בית להצגת החיוזין; יבואו וישחקו לפנינו בחוצות קריה, כהצוענים האלה הנוהגים את הקופים!

חיים שואל לא הסתפק בצעקתו, אך הלך גם אל הרב, לבקשהו. כי יעמוד בספרין.
גם מנחם השחור צעק בראש מרומים:

— למה לנו בית אחד ספרים? מי יקרא הספרים האלה? אם יחסנו עשירינו כי
בניהם יקראו בספרים, ויכלו לקנות הספרים הנחוצים להם, כי יש כסף לאדונים האלה,
ואם יחסו מכספם שקלים אחדים, אין רע. ולבני העניים אין צורך כלל בספרי מקרא.
אם יחלו הם לקרות בספרים, או יעזבו את עבודתם ואת מלאכתם ויהיו לעצלים והולכי-
בטל. הנסח יכה בפטישו על הסדין וברגע הזה יקרא בספר. אז ירד הפטיש על ראש
העומד אצלו ולא על הסדין. העוזר בחנות יקרא בספר, ואם יבוא קונה, אז יראה לו
באצבעו כי יחכה עד אשר ינמור לקרות, כי אמר להפסיק באמצע...

לפעמים מראה מנחם בתנועות ודקדקים את החיוך, והרואים יראו וישחקו.
ביתור ישמוך עלי את כל לענו.

— בן אליהו המלמד ישחק על הבסה! הוא, בן מלמד עני, יחסין לזרוע דעת
ותבונה בעירו. שחק מכאיב לב! אם דעת ותבונה להאגרונום הזה, מדוע לא ימצא
תחבולה להרים את אביו מעפר דלותו ומדוע נהיה לאגרונום ולא לרופא? מה יעשה
בידיעותיו? איפה יעבור את האדמה?

גם בין הנשים קם לנו שמוך בתמונת סינא המוכרת בנדים ישנים. ביתור מעת
שנודע לה, כי גם אני בין המשחקים. כפי הנראה לא שבחה עוד כי כנתייה: שדה
וקנה. סינא זאת היא מקוננת מצוינה, ובמות איש או אשה מיקרי קרתא תבוא תמיד
סינא לספוד לו ולבכותו. בשבוע הזה הלך לעולמו שלום השוחט, וסינא מצאה שעת
הכושר להוכיר את עוננו, ותבך ותתחנן לפני הנשמה המהורה, כי תבקש רחמים מלפני
מסמרוך, וכל סמליא של מעלה על בני עירנו, החסים מפשע, לכל יספו בעון הרשעים
ההולכים בחוקות הגוים ושוכחים את תורבן בית מקדשנו. כל הנאמסים הבינו, אל מי
ירמוץ מליה, ואמי, אשר היתה שם, בכתה מאד. . . גם בעזרת הנשים רעמה סינא
ותרדוש מהרבנית, כי תשתרל לפני הרב, שיעשה הוא, בתור מרא דאתרא, נקמה בפושעי
ישראל, כי המכשלה הזאת תחת יד הרב היא, ומי יעמוד בספרין, אם לא הוא?
כה ירעשו יתנעשו הקנאים?

כ' אב.

אחרי עמל רב מצאתי בית להציג בו את החיוך. העשיר יעקב עמרין, אשר לקח
לו לעת וקנתו אשה צעירה לימים מעיר הבירה, נרצה הפעם לבקשת אשתו, לתת לנו
להציג את החיוך בביתו.

הזה וחברותיה סבבו שלשום כל היום בעיר למכור כרטיסים בבתי התושבים הנצורים,
ואני והצרפתי — בן נקרא אחד ממכירי אשר עשה זקנו כמנהג צרפת — סבבנו על בתי
היהודים. הקנאים הסיתו בנו נערים קטנים שיקראו בכל מקום בואנו: אפיקורסים!
משחקים! גם אנשים מההמון נמו להתקומם נגדנו ולאיים עלינו במקלותיהם ובאגרופיהם,
ואנחנו לא חתנו מפניהם ונבריתם באומץ לב. פעמים אחדות נאלצנו לקרוא את
השומרים לעזרה.

העלמות מכרו כחמשים כרטיסים, אבל אנחנו לא מכרנו אף אחד, ועוד ביום ההוא
נודע לנו, כי הרב אומר — להחרימנו.

כ"ב אב.

היום בעת תפלת המנחה התאספו כל יושבי עירנו אל בית המדרש הגדול. הבית וגם החצר היה מלא אנשים, נשים וסוף, עד אפס מקום. כל הנאספים עמדו צפופים ודוחקים, ויחכו — על החרם.

גם אני אדוד עמרנו בבית המדרש בתוך הנאספים. האנשים אשר עמדו בקרבתנו הביטו עלינו בעינים מזרות בוז וקצף, אבל לא העיזו לנגוע בנו. כי בפתח כתרם הנורא. גם חזה ושרשנה רעותה באו לעזרת הנשים.

מהומה ושאון בבית המדרש. כל האנשים והנשים דברו, המו, רעשו, חרפו ונרפו את הרשעים. פתאום קמה דומיה בבית. השוחט עלה על הבימה. השמש קרא בקולו החזק: "הם! בשם הרב!" והשוחט אמר, בהתנועעו בכל גופו הנה והנה:

— בשם הרב מרא דאתרא וכל נטורי קרתא הגני אוסר ללכת לראות בחזיון. המכשפה! אל יהי איש או אשה לבוא במושב לצים האלה, מארת אלהים תחול על ראש רשעים, ולשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב, אמן!

— אמן! — רעמו אלפי קולות וכרעם בגלגל התגלגל האמן מהבית אל החצר ודר קולו נשמע למרחוק.

הנאספים בקרבתנו הביטו עלינו בחדרה. אנחנו יצאנו במנחה מבית המדרש.

— השמעת רחל את קול השופר? — חדר לאוני קול אשה אחת משוחחת עם רעותה ושחיהן עמדו בחצר כל העת.

— שמעתי, שמעתי — ענתה רעותה — האם אפילו אוני? אבל כמדתה לי שנוסח התקיעות היה שונה מאד. הקולות היו משונים ומזוירים. לבי נשבר בקרבי. אויה, אויה, חמאנו לאלקים! — וברברה מתתה רמעה מעל פניה בסינורה.

— ממילא מוכן — ענתה רעותה — בימים נוראים תוקעים לקרוע את השמן, והיום תקעו להחרים את ערשי הנבלה. ראי! הנה הנם! ... ואימה גדולה נפלה על העיר.

אין בית אשר לא התלקחה שם מלחמה בין האבות והבנים. ההורים צו על בניהם ועל בנותיהם לבל יעזו לצאת בערב אשר יוצג החזיון מסתח ביתם, כי חרם בעיר. אבל היו בנים רבים אשר לא סחרו מפני הוריהם ומפני החרם הנורא ויחזיקו בידיו בסתר, כי לא נשוב אחר. אנחנו החלטנו לכלי סבב עוד בעיר, כי אם להודיע במודעות, כי הברסטיס ימכרו בבית יעקב עמדין לפני התחלת החזיון. ...

כ"ד אב.

תמול בלילה, ואני יושב בחדרי וכותב, והנה נפתחה הדלת ואבי בא.

— מה לך? — אמרתי אני בבהלה — כי באת אלי באישון ליל ואפלה?

— לחלותך באחי, יוסף! — אמר אבי בקול רועד — חום נא ואל תשחק בחזיון

הזה. האם כה מאושר אתה בחיים, כי אך השחק יחסר לך?

— אבי! — עניתי אני לו — לחגם תמיף את מוסרך על אוזן לא שומעת. אנכי לא

אראה כל עין בשחק הזה.

— ואימת החרם האם לא תבעתך? — שאל אבי — נורא הוא החרם ועל ראשך יחול!

— חרם של רב שומה לא יבעתני. צר לי עליך, אבי, כי המרת את עצמך

חנם באישון ליל...

חשלה III.

חמת אבי בערה כאש, עיניו הפיקו זיקות, ידיו רעדו...
 — הגני מצוה עליך בנזרת כבוד אב, כי תמשוך יריך מהשחוק הארור. ואם לא
 תשמע בקולי, אז... אז אקללך...
 — אליהו! — נשמע פתאם קול אמי מאחרי הרלת, אבי התחלחל וימדר לצאת.
 עתה ראיתי כי גם אמי היתה סה, ובודאי הבטיח אבי לה, כי ידבר אתי רכות.
 אני ננשתי אל החלון.
 עלמה כסתה את הארץ, אף כוכב אחד לא נראה בשמים. שתי תמונות התרחקו
 לאט לאט מביתי ותעלמנה בחשכת הלילה. אנכי חסצתי לקרוא להם, לנחמם, להרגיעם,
 אבל לא עשיתי זאת, כי ידעתי שלא יבינו לי ולדברי...

כא אב.

שלשה ימים עברו, ואני לא אזכור איך עברו עלי. לא אזכור עוד, אם אכלתי.
 שתיתי וישנתי בעת הזאת, כל חרשי ומחשבותי נתונים נתונים היו להחיות. ברמיזי
 שויתי לננדי לרנעים את הבמה, את צלצל הפעמון, הרמת המסך, קול ה"הידר", — כמעט
 שכתתי, כי לא החיות עיקר, כי אם הכסף. רק לפעמים התירדני גם חזיונות תונה, וראנה
 שברה לבי, פן ינבור החרם עלינו ואיש לא יבוא לראות במחזה.
 בא הערב המקוה. המשחקים והמשחקות התאספו, על פני כולם היו נכרים אותות
 ראגה וסער, כי ריב היה לכולם עם הוריהם פרס צאתם מביתם.
 — הורי נרשנוני עוד הפעם מביתם — אמרה חנה אלינו — אין לי חסין
 במשחקתי, אמר לי אבי בצאתי. היום אלין בביתך, שושנה!
 גם שושנה היתה נונה ועצובה, כי אביה חרפה ונרפה מאוד היום, גם הניף עליה
 יד להכותה. היא התאמצה להבליג על רוחה, ותאמר: אתי תלכי, חנה, כאשר יתם החיות.
 — ומי יודע אם יתחיל החיות? — שאל הצרפתי — השעה השמינית עברה והאין
 איש בבית.

שושנה וחנה ישבו אל השלחן בפתח למכור כרטיסים הכניסה. אני צעדתי בפסיעות
 נפות בחרר וכל יצורי נוי רעדו מינן וקצף. לרנעים רצתי אל החלון לראות אם יקרב
 איש לביתנו. אנשים רבים עברו לפני הבית, ובעברם הבישו אל החלון, אבל איש מהם
 לא ננש עד הפתח. פתאם שמעתי קול קורא בשפת הארץ: היש כרטיסים? מורה הכסר
 הסמוך, אשר בו ינור שלמה הנפת, ואחו גם שלמה ואחותו, באו הביתה.
 לאט לאט נמלא הבית מסה לסה. שושנה וחנה לא הספיקו לענות לכל השואלים
 כרטיסים, דוד והצרפתי באו לעזרתם. רבים שבו ריקם, כי לא היה מקום.
 השחוק עלה יפה מאד. המשחקים והמשחקות מלאו את משלחתם באמונה, דברו
 וישירו את שיריהם בדם ובהתלהבות, ויפיקו רצון הקרואים, אשר מהאו כף ויקראו בלי
 חשך: "הידר! הידר!"

גם אני הייתי על הבמה, שרתי את שירי, עיני ישר הבישו אל הרואים, אבל לא
 אייתי איש; רק כאשר תרם המסך ואני ויתר המשחקים יצאנו לקול הקריאה: "פרדס!
 אפרתי! וכו' וכו' — ראיתי את הקרואים, והמה נענעו לי בראשם לאות תודה וברכה.
 המחזה האחרון הגיע. פתאם נשכרו החלונות בקול רעש גדול, חרם אבנים נפל על
 הבמה ועל הקרואים. תרואים קפצו מכסאותם — והחיות נפסק.

שלוש מאות ריב באו לנו במחיר כרמיסי הכניסה. עתה לא אסונה עוד, כי יוסד בעירנו בית עקר ספרים.
נצחנו!

חוזים טובות.

שכתי לבית אבי.

ישכר שושן בן אפרים החל לבקר את אבי בביתו, וכפי הנראה, אך תואנה בקש, למען יוכל לבוא ברברים עם אחותי היפה. אבי לא מצא קורת רוח בבקורו, אבל לא העיז לנרשחו מביתו, כי בן אפרים שושן הוא. ואפרים יגור עתה בשכונתנו, כי קנה את בית יצחק הרצקן ויבנהו ויפארו וישכן בו, והוא ראה, כי ישכר בנו מרבה לבקר את ביתנו, ולא מצא הדבר חן בעיניו. אפרים העיד באבי, כי אם לא יגרש את בנו ישכר מביתו, אז רעה נגר פניו, ואבי גלה לישכר את דברי אפרים, ולא הוסיף עוד הנער לדרוך על סף ביתנו. אבל גם אחרי זאת התראה פנים עם אחותי, וכאשר נודע הדבר לאפרים, קצף על אבי מאד, כאלו אשם אבי באהבת בנו, ויתן את בנו הקמן שמאל למלמד אחר. סמנו ראו האבות האחרים ויתנו גם הם את בניהם למלמד אחר, ובכן נכרת אוכל מפי אבי. אז באה אמי אלי וחספר את האסון אשר קרם ותבקשני לשוב הביתה, ואני מלאתי את בקשתה. אבי מבקש לו עתה עסק אחר, ואני תומך בידי בני ביתו בכסף אשר ארזית מהוראת-שעת. בביתנו שורר עתה מורה ונקיון, כי עיני אחותי צופיות עליו, אבל מצבנו החמרי ברע מאד, כי כספי המעט לא יספיק לכל צרכינו...

כיה חשן.

אבי הולך כצל כל היום, קודר בלחץ יגונו. הוא נסע לירדאל, עיר קרובה לנו, לבקש לו שם משמרת מלמדות, אבל לא מצא גם שם את אשר בקש וישב בספי נפש הביתה. דבריו אתי קצרים מאד ונוגעים רק אל מצבו החמרי בעת ההוה, וראשונות לא יזכר. הנה ושוננה מבקרות אותי בביתי, גם שלמה יבוא לפעמים. הליכות שושנה מסיקות רצון מאת אבי, ולא אחת הלל אותה גם בפני על טוב מעמה ובינתה. את שלמה יאהב כבן. ככל עת בוא שלמה לביתו, ישוחח אתו אבי בחשק לב, יתפלסף ויתוכח לפעמים בדברי תורה וימצא בזה עונג לנפשו הנכאה והנהלאה. בשעות כאלה יביט אבי עלי בעיני תנה ויאנה לרגעים; כפי הנראה ידאב עליו לבו, על אשר לא כשלמה אני, על אשר שכחתי לנמרי את התלמוד ואולת ידי להשתתף בשיחותיהם.

הנה לא שבה עוד לבית הוריה, כי בחלה נפשה בעבודתה בחנות, והיא לומדת עתה בהתמדה ורצונה לקבל תעודת מורה, למען תסתח בעירנו בית ספר לילדות.

— שלמה! — אמרתי לו פעם אחת בצאתנו מביתי יחדיו — האמנם תמצא חפץ בלמוד התלמוד גם עתה? ידיעות הטבע, חכמות הכלכלה והחברה, דברי הימים, אלה הידיעות החיות והמועילות, המרחיבות את חוג מבטנו על הטבע והאדם, המגלות לפנינו חקי התולדה הגשניים; ופלאולי התלמוד המסוכסכים, אשר ריח בית הקברות נודף מהם — מה רב ההבדל! איך תאחרם. שלמה, בראשך?

— גם התלמוד הוא פרי החיים ולמודו מביא לי תועלת רבה — ענה שלמה

— הוא נוהן לי מושג נאמן מעמנו ומחיינו בימים עברו. הוא מעביר לפני אחת אחת

תמונות חביבות ויקרות, תמונות התנאים והאמוראים, אלה בני העליה אשר ידעו להשפיע מרוחם הכביר על בני עמם הנדרסים והנענים, לחזק בלבם רנשות האמונה והלאום, אשר לא חלפו מעמנו עד היום הזה.

— חסר לך רנש הלאום — הוסיף שלמה אחרי דומיה ארוכה — ורק הרנש יעזור את הדמיון, יקשרנו באהבה אל העבר ויניע את רצונו לסעודות גדולות בשביל העתיד. ההגיון והבקורת יולידו רק את הספק ויפריעו אותנו מעבודתנו.

— הרנש יוליד גם אידיאליזם אשר לא יוכלו לצאת אל הסועל, מפעלים אשר לא יביאו אל המסרה הרצויה, מפעלי דון קישוט — עניתי אני לשלמה.

הוא לא ענה מאומה ויצלול במחשבותיו . . .

(עוד יבוא).

המתמיר.

(סוף¹).

יוסיע פערק ממיר עד ולזון
נהיה לברכה לתהלה ולגאון —
ולגאון? — האמנם? היקים החזון? —
ובכן — אמר רבא, הוי הוי אמר רבא!
וקבל אשר יחלם בן ידבק לקבו
בשנה הארה, בגמרא הרחבה,
לאהב ופחדיו אגזותו ורעבו,
ובן ישראל קולו נאמר בגבורה —
אף מי הוא הפסיל הפסח המרה
לקרע לבנו בתונה עצורה
הברוכה וצפונה בזמירות הגמרא?

רק מי אשר עבר על בית הישיבה
בדמי חצות הליל או בדממת השחר
ובעד חלון מאיר אונן הקשיבה
קול בודד ישורה, זמיר סתמיר מאחר
הששף בלם על הרוח הלאט
מירתו הסתוקה, מתיקותו המרה —
רק הוא הבן ויכל מההגר מה-להט
מה-מבאיב מה-נונה זה, גגון הגמרא!
מה-ירעיל את קולכם, מי ימסך נכאים.

יוחל הנער ... כי סרחי תחלת
גם רוחו הנבאה פסטר רסוד
ומראו לו אחרית, שבר בחרות נגזלת,
ולקבו לאהבה סגתו יחדו.
ובכיר לא משה תקנות אף רנע
מהגר לו עצמה, מהרבות לו חיל,
ועמד הנער מלמד ונהנה
והנה מלמד יוסם וליל.
וקמוב לב הנער בלילות החורף
כי נפתל ויכל לסגיא חמורה
ששחטה את מחו ומבא בו חרב,
והיה בעיניו כמוריד עיר בעורה;
אז תצא התקנה וקלעה מקלעת
לראש גבורנו — משפדת נאחזנו,
וחלם חלום געים במנחת הדעת,
נאחו בצפור בתבלי דמיונו.
אז יחלום יום שובו אל עירו בשאתו
כתב סביבה בבדים שים ופוסקים במצוי,
תהלתו בעיר, תדות הדורו בביתו,
הקנאה הגדולה בין חבריו ורעיו.
ישמו אשר פסה כיום במשאון

(¹) עי' למעלה חוב' סיו ע' 344.

ונתלו בשער פסח וקנו הללן
 ולאזר גר-הפתיסיד הפכה תרעדה
 בשמי אבני אש ממשבצות זהבן.
 מה-יהמה לבכה השב? - ההזכרה
 כל שנות ענותיה - זה מראה הנער?
 יום צאתה מביתה וגלותה מעירה.
 ימי נדה בחרותה - כל חיי הנער?
 גם שני התסדיתה באהבה זכרה -
 ומה איפוא זמן כה נסעם רחוק?
 הן אמנם צגית סאד - אך גברת!
 ובדרה מתשבים לאזר אל נחה.
 או אולי יראה לבכה בחזון
 פחני האדיר האבד וכלה
 בגשב בני רוח שדפון ורזון
 ביום סור צלנו וגבל בעלה?
 או לבך גרף עתידות הנער.
 ותרא: שזה תועה, תולעת עזרת;
 שזה תעה - אבדת בישומן וסער.
 תולעת אלמת - באטל נמגרת? ..
 בגעורי שמעתי את אלה הקלות.
 ראיתי העבדים האלמים הללו:
 מצחזתם הקמוטות, עיניהם הגדלות
 ופניהם החזרים - כמו רחמים שאלו.
 כל קסמ ומבט לי דוסם הביע
 רגשות נחנקי גיחויות שובו;
 כל קסמ ומבט מודשי הניע
 ויסלד לבבי וקרבי נצרכו ...
 אך מדי אזכרה את קולם, הה קולם
 הבוכה בלילות באנקת חללים

אמירי הפנות, בזמרתכם הנינה?
 התבנו ימכם הקבורים ובאים?
 נשמתכם הרצוצה, רוחכם המיגע?
 העל ששמות עולמכם תבא קינתכם?
 תערו נפשכם, כל מרת רוחכם?
 התאמרו לחיות בתמצית נשמתכם
 המלים היבשות הובישו לחכם?
 התשועו לישועה, תקראו גאלכם,
 אולי ישמע מרחם ויבא לחונקם?
 ותהי עין ראה צמיה עמלכם,
 ויהי לב יודע המבין אבדנכם? -
 אהה, אמללים! אין און קשבת! -
 בתפלה נדחת וקנש נודדת,
 בחשבת הלילה ובדממת המות,
 מבלי שתשמע - אנחתכם אבדת ...
 יש רק און אחת הקרובה לשמע
 המית בחור משכים, או מתמיד מאחר;
 הערה להקשיב תמרוי הנפ
 המתמלמים אליה על פגמי השחר -
 הוא ראש הישיבה, אדירה ומשלה,
 שפריאת הנבר - קול המתמיד
 הראשון -
 מקיסה מיצעה נהתו הפשלה,
 וצפצופה צפוזו לא יתן לו לישן.
 ובשםעו קול מתמיד מעורר השחר
 הוא אהב להקשיב רב קשב בדרמה,
 ושמע את הד קול בחרותו וזכר
 שלשלת ארבה של חיי נשמה ...
 וזכר - ישמי מפות דמעות תרדנה

הפרדה השמינה בחלקתכם הזעומה;
 מה רבה הפרדה אלינו הביאה
 לוא קרן אור אחת יחממה בחמה;
 מה רבו הצבתים ברנה קצרנו
 לוא נשבה בכם רוח אחת נדידה
 ופנתה את הדרך של תורה סורנו
 וסללה נתיב חיים עד בית הישיבה...
 וזכרני אחריהם מה מוראה נאלה...
 דה! צר לי מאד צר לי עמי חלכה! —
 מה-צחיחה החלקה ומה מקללה
 אם פחדות כאלה תעבשנה בתוכה!..
 ת נ ביאליק.

ישוע לבדי: רבנו של עולם!
 הפחות האלה על מה המה כלים?
 לא גרם מזלי כי אבד עמכם
 עמלים עניים — מספכם נפרדת.
 נמשתי תורתך פשעתי על לחם
 ובדרך אסרת לבדי אבדתי.
 העתים השתנו... והרחק מבילכם
 הצבתי מנבחי נתתי את ספי —
 אך זכר עודני את כלכם את כלכם
 תמינתכם תלונני לא תמש מלבי.
 וזכרני מה חזק הנרצין מה בריאה

ספרים חדשים.

המהפכה הצרפתית קורותיה והשתלשלותה מאת היפוליט קרנא. תרגום חפשי מן המהדורא הששית בשפת צרפת ע"י אברהם לוודיפול. חלק ראשון. מתברות א' וב'. הוצאת תושיה' ווארשא תרנ"ז.

המהפכה הצרפתית, זה המאורע הגדול אשר מעטים כסוה בדברי הימים ואין חקר לתוצאותיו, — המהפכה הזאת, כידוע, ערכה רב ונכבד לא רק בנוגע לחיי החברה והמדינה של ארץ צרפת, אשר בה מצאה מקום בסוף המאה שעברה, כיא גם להשכלת כל עמי אירופא. להכיר הכרה ברורה את המהפכה הגדולה הזאת, לדעת ולהבין את קורותיה והשתלשלותה על פי מקורים נאמנים — תוכה היא על כל איש בעל תרבות שיש בו דעה, ולא נפלאות היא אם התקופה הגדולה ורכת הערך הזאת משכה אליה לב סופרים מפורסמים רבים לבוא עד תכונתה ולהפיץ אור על כל פרטיה. הרבה ספרים גדולים נכתבו על הענין הזה בכשרון רב ע"י סופרים מומחים שונים, ביחוד בשפת צרפת, והספרים האלה כמעט כלם נעחקו לכל לשון שיש בה ספרות הגונה. אין ספק על כן, כי צדקה תושיה' — אשר תעודתה להרחיב דעת הקוראים העברים גם בענינים כלליים — בהחליטה למלאות את החסרון בספרותנו ולהוציא בתוך ספרי העם גם תרגום איזה ספר עיד המהפכה הצרפתית. ושוב עשתה גם כזה. שמכל הספרים במקצוע זה בחרה בספרו של היפוליט קרנא לתרגמו עברית. אמנם הספר הזה אינו המוכב שבספרים המדברים על תקופת המהפכה, אבל כמה מעלות טובות בו, ואחת מהן, אשר בגללה דרוש הוא ביותר לחפץ. ספרי עמ', היא קצורו. יש ספרים גדולים וטובים ממנו. אך מאשר גדולים הם, אינם טובים לספרי עמ'. ספרו של קרנא מעט הוא בכמותו (שתי התכורות שכבר נדפסו בעברית הן חצי הספר), אבל המועט הזה מחזיק את המרובה, כי יודע הוא קרנא באופן נפלא לדבר בלשון קצרה, מדויקה ונמרצה, מבלי החסיר כל דבר גדול וגם קטן הראוי להודע, למען תהיה התמונה שלמה ומובנה מכל צד.

אולם, לתרגם ספר כזה כראוי, באופן שיעמוד מעמדו בו, לא מלאכה קלה היא. והמתרגם צריך לדעת מראש, כי עבודה קשה. הדורשת הרבה עמל ויגיעת בשר ורוח, הוא מקבל עליו, ומחייב הוא לבדוק תחלה בעצמו, אם יש בו הרצון וכח-הסבל לעשות מלאכתו באמונה. האם זה עשה גם בעל התרגום אשר לפנינו? הבה נראה מה טיבו של תרגום זה. והקורא יסלח לנו אם נאריך מעט בדבר הזה, כי ענין התרגומים הוא עתה פרק נכבד בספרותנו, אשר סוף סוף, בחסצה להתעסק בענינים כלליים, עליה להתפרנס לע"ע רק משל אחרים ולמצוא ספוק צרכיה בתרגומים מספריות העמים.

שני מיני תרגומים יש לנו בזמן האחרון בספרותנו. יש תרגום קשה, אשר הקורא בו יתנהג בכבודות וירגיש במקומות רבים לחץ ודחק, גם ריח וזה עולה תמיד באפו מבין

שורות הספר. באופן בולט נראה, כי המתרגם העביר את נפשו בסרך ועוד הותיר גם להקורא עבודה לא קלה עד אשר יתבררו ויתלבנו הדברים לפניו. תרגום כזה, כמובן, לא יוכל להפיק ממנו רצון; אבל אם נשים לפנינו את גוף הספר המקורי ונעריך לעמיתו את התרגום, אז במדה ידועה יגדל ערכו בעינינו, אחרי אשר נוכח לדעת, עד כמה התאמץ המתרגם לעשות מלאכתו באמונה יתרה, לבלי להוסיף או לשנות סאומה בדברי המחבר, כיא למסרם להקורא העברי בדיוק אמתי ונכון ככל האפשר, לפי יכלת השפה ולפי יכלתו. תרגום ממין זה הוא „החנך“ לספנסר אשר העתיק לעברית המנוח בן-דוד.

לעמית זה יש תרגום קל ויפה, אשר ירוץ הקורא בו כמו יקרא בספר מקורי הערוך בשפה יפה. אבל אם נפנה אל המקור, למען דעת את מיב התרגום, אז ימעט מאד בעינינו ערך האחרון. ויש אשר גם נתרגו ונתקצף, בהכירנו לדעת, עד כמה לא עשה המתרגם את מלאכתו באמונה, עד כמה הרשה לעצמו לשנות את רעיונות המחבר כמעט כאדם העושה בתוך שלו, באופן שלפעמים נמצא בספר דברים כאלה, אשר המחבר בעצמו יכיר בהם רק בקושי גדול את ילדי רוחו. תרגום ממין זה הוא ספר „תולדות השלמה האדם“ המתורגם לשיע עיי ריד פרישמאן, סופר אשר כשרונו אמנם רב מאד גם בתור מתרגם וידו לא קצרה להוציא דבר מתוקן, אבל דא עקא, שלא כל המקבל עליו עבודה התרגום רוצה להעביר את נפשו בזה עבודה רבה וקשה.

גם התרגום אשר לפנינו עתה הוא מן הסוג האחרון הזה. כל עוד לא נערוך אותו לעמית גוף הספר הצרפתי, נמצא בו קורת רוח במדה ידועה. אמתי, יש אשר נפגש לפעמים „מליצות“ יתרות ושלל במקומן, אבל בכלל יצא מלפנינו משפט התרגום למוכחו. אולם משפטנו ישתנה הרבה לדעה אם „נתי ספר ונחוי“, אם נשים לפנינו את גוף הספר של קרנא. אמנם ה' לוריופול קרא לתרגומו „תרגום חפשי“, בחשבו את השם הזה כתרסם בפני המורענות; אבל אם נתבונן בעיון אל התרגום, נוכח לדעת, כי לקח לו המתרגם את „החופשי“ במדה גדושה ביותר, מלבד אשר השמיט מקומות רבים, ובהם לא מעטים שיש להם ערך רב.

לא נדבר משפטים עם המתרגם על אשר לא השכיל לתרגם כצורתם ובשלמותם את רוב המבטאים היפים והגמריצים של קרנא (דוגמאות לזה יכלנו להביא למכביר). כי מקצת האשמה הזאת, אף אם לא כלה, אפשר לתלות בעניות שפתנו העלובה; אבל המתרגם שלנו אינו מדייק בלשון אף במקומות היותר קלים, שלא היה צורך כלל לשנות בהם מסמכע שמכע המחבר. הגה כן, למשל, ישימם המתרגם פעמים רבות מדברי המחבר את המלה „כמעט“. אמתי, מלה קלילה היא זו, אך אין לזלזל בה כלל, את המלות prince נם comte שחיהן יתרגם בשיע „נסיך“, וכן „אפיצער“ כמו „גינרל“ שניהם אצלו „שר צבא“, וכדומה. דקדוקים כאלה, אף כי קלים הם, מעידים על המתרגם שאינו אוהב לדקדק בלשונו, ובאמת בכל מקום שהגנו נכשלים בדרך קריאתו והדברים נראים לנו כסותרים ואין או מיושבים בדוחק. עלינו לשים פנינו אל גוף הספר, ושם הכל אתי שפיר ואין כל סתירה ודוחק. הגנו קוראים, למשל: „בבית החכמה נוסד פרס לתלמידים אשר יחברו שיר תהלה ליום הנצחון הזה“ (ע' 56), ובהתפלאנו מה לתלמידים בימה"ח ולחבר שירים, הגנו פונים אל גוף הס' ולא נמצא באמת כל זכר לשיר. במקום אתר הגנו קוראים: „לפי התכנית אשר התזה שר המלחמה דימוריה“ (ע' 20 חיב), והדברים האלה סותרים את הכתוב לפני זה, כי בזה המלך באיש ששמו נר ב ויעשהו לשר המלחמה, אבל באמת המלות „שר המלחמה“ לפני השם דימוריה הן הוספת המעתיק בשטף

לשוננו ואין אתריותן על המחבר. הננו קוראים הלאה: יכול להיות כי עלה על לבם רעיון מהפכה יותר נכבדה וכו' וגם בפעם הזאת נוכל אמנם להחליט כי לא נכונה ההשערה' (ע' 31 חב) — עוד הפעם כעין סתירה: איך יאמר המח' מקודם יכול להיות אחרי אשר יחליט תוך כדי דבור כי לא כן הדבר? אך באמת, אם נבוא לתרגם דברי קרנא כצורתם, נאמר: „לא נוכל להחליט כי נכונה ההשערה, ולא קשה מדי. — אם יאמר המח', שהמלך הודיע גלוי לכל, כי לא יסכים בשום אופן להגדיל את שלמונו בלי גלוי-דעתו והסכמתו של העם, ישנה המעתיק את הגוסס ביתר עז: „להגדיל את שלמונו לוא גם הביע העם בגלוי חסין כזה' (ע' 40 חב). במקרא אנו קוראים כי קלרסן הראה נבזות ימינו במפעל. המח' היה אמנם המפעל היחיד בכל פעולותיו, וקשה לנו להבין סירוש המלות. המפעל היחיד בכל פעולותיו, אך המחבר יאמר בפשיטות, מפעל גדול יחיד בחייו, וקל להבין לכל קורא ששום. ואחרי אשר בעיני המתרגם, כנראה, הדיוק בלשון הוא דבר אין חסין בו, לא יפלא אפוא אם העתון אשר הויל ברר בשם le Point du jour (השחר) נקרא אצלו בשם „מבוא השמש' (ע' 78). ועוד „פליטות הקולמס' כאלו.

בכונה הבאנו פה דוגמאות קלות כאלה, אשר לתרגמן כהונן יוכל כל איש היודע שתי השפות, צרפתית ועברית, אף אם איננו לא סופר ולא בן סופר, אחרי כי אין הדבר תלוי בכשרון, כיא ברוח אמונים ביחס להעבודה. אולם, למען דעת מיב התרגום הזה בכלל אין צורך לנו לחפש הרבה בתוך הספר. די לנו אם נשים לפנינו את התרגום ביחד עם האוריינל של „המהפכה הצרפתית, ונתחיל לקרוא בו מראשיתו, ואז תחוינה עינינו בכל שורה ושורה „מהפכה' ממש בדברי המחבר. הרכה מכמאים ופסוקים שלמים, ודוקא היותר יפים ונמרצים, השמים המתרגם או המרים במליצות סתם שאינן מגידות כלום. תחת זה יוסיף „מעט פלוסופיא' משלו עיד מלכות לואי היד: „אחרי הנאון בא השבר; כן פקודת כל האדם פה עלי אדמות' — מוסר השכל, אשר המחבר עצמו, כנראה, לא מצא לנחוץ לבארו לנו. המחבר יאמר, כי לואי היד השאיר את צרפת *depeuplée, fatiguée, appauvrie* והמתרגם יעתיק „בלשון קצרה: „עם צרפת היה עיף ויגע, מספר בניו הלך ומעט מיום ליום; עני וצרה היו מנת חלקי. המח' יאמר, כי המלך ראה את המות אשר שם קציר סביבו לשלש דורות בשמות משנה אחת, והמתרגם יעתיק בלשונו: „המות בא בחלונות ארמון המלוכה ויגזור על ימין ועל שמאל ובכל אחובי המלך נחתה ידו. המח' יאמר, כי בימי מלכות לואי המיו ירדה עוד יותר הממלכה: „הממשלה נתנה בירי אשות הומה (*courtisanes*), הן עשו מלחמה ושלוש וכו', השופטים אשר הקימו עמו קלון על התנא (תלבשת השופטים), שרי צבאותיהן מוכים במלחמה' — והמתרגם אומר: „עתות המלוכה נתנו בידי החננים (!); הם המה אשר יקראו למלחמה או לשלום; הם המה אשר יעצו חרפה וכוז על תלבשת השופטים(?); שרי צבאותיהם יתנו את לחייהם למורשים. עפי ההתחלה הזאת נקל להוציא משפט מה סיבו של תרגום „חפשי' כזה. ובאמת כל הספר הוא ביד המתרגם כחומר ביד היוצר, ברצותו ירחיב וברצותו יקצר, בהסצו יסרס את הכתובים ובחסו יקלקל לפעמים גם את הכונה.

והסגנון? כידוע יש לכל סופר גדול סגנון מיוחד אשר עליו מבוטח חותם רוחו הכביר, ועל המתרגם מוטלת התובה לשמור ככל האפשר את סגולת רוחו זו של המחבר. אבל בתרגום אשר לפנינו לא נודר המעתיק בזה וצביון סגנונו המיוחד של קרנא יחלוף

כליל ברב המקומות. ותחתיו יבוא סגנונו של המתרגם עצמו. במקומות לא מעטים ישתרר סגנון מליצי, כמו: וגם בבית המשפט היתה צעקה תחת צדקה וכו' גם סקרו עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים (ע' 17); המאמר הפשוט הנלחצים התעוררו יתהפך למליצי: ההולכים בחשך ראו אור גדול, ועוד כדומה. אם יאמר המתרגם כי המופרים מתנגדי המהפכה לא בושו לכנות את הרגשות הטובים של בחירי בעלי המהפכה בשם הוללות פשוטנים ושכורים, יעתיק המתרגם כל אלה בסתם מליצה: ומתנגדי המהפכה חרקו שן וקסצו וירגזו ואין נחת' (ע' 59).

וה' לודויסול יש בידו גם לתרגם כהלכה. יש מקומות גם בתרגומו זה אשר הצליח להעתיק באופן משובח, ועל סיהם נוכל לשפוט, כי יכול היה להוציא סת' דבר יותר סתוקן — לו עשה את מלאכתו באמונה יתרה.

עבודה באמונה — זהו התנאי העקרי אשר תררוש ספרותנו מכאן. המתרגמים המתגדבים להביא לה ברכה מתבואות אחרים. ואם נזרה היא שלא תוכלו לעמוד בה — חדלו לכם מעבודה זו, כי במה נחשבה.

ב"ק.

קהלת איזמיר.

הכל תלוי במלך. ישנה עיר קטנה ואנשים בה מעט ומקומה בקצו הארץ, ונמצא בה סוסר של אחד העתונים, ומלט את העיר כלה ממצולת השכחה, וכל ישראל ידע את הנעשה בקרבה, חדשותיה וחליפותיה, קטנותיה וספרותיה, אין דבר נגרע. וכנגד זה ישנן ערות גדולות וכבירות, חשובות ומיוחסות, ודור הולך ודור בא וזכרן אבד מאתנו. ובגורל הזה נמלו עדותינו אשר בארץ הקדם חלק בראש. אחינו היושבים ברחוק מקום רגילים לחשוב על אחיהם המזרחים, כפי הרעות הקדומות הכלליות אשר נשנו על אודותם פעמים רבות, כי שוקמים ובוטחים המה בתוך עם שוקט ובוטח, מאות שנות המנוחה למדום להתכוין כשבלול בקליפתו, והמה ישנים שנה ערבה. אכן היתה להם תקופה של חיים, תקופה אשר בה היו המה המשפיעים משירתם, מחכמתם ומתורתם על שאר הגולה, אך התקופה המזהירה הזאת עברה זה כבר, הנר דעך, וחשכת עלמה מקסת עתה אותם מסביב.

הנה למשל ערת שאלוניקי, ערת איזמיר, ערת קושטא וכו' וכו', מי לא קרא על אודותן מעט או הרבה ברברי ימינו? ידענו אותן מימי הגאונים שקמו בתוכן בדורות שעברו. ידענו אותן בבתי רסוסיהן העתיקים אשר העשירו את ספרותנו התלמודית, ידענו אותן גם מימי מהפכת שבתי צבי וסיעתו — ועתה? עתה אין מאומה, אין שומע ואין יודע, כאלו ירדו כליל מעל במת החיים.

ובכל זאת הזמן עושה את שלו, וגם אל הישנים פרץ ויזעזעם; ובתוך קליפת השבלול תנועה חזקה מורגשת, תנועה המעידה כי התחיה קרובה. אמנם גם פה ראינו כחיון הנראה ברבים מכעלי החיים, אשר בהקיצם אחרי שנחם הארוכה בקליפת מטויהם, תהיה להם צורה אחרת לנמרי — אך הקץ הקיצו; ואם עד כה הקיץ האדם, הנה מעט מעט יקיץ אחריו גם היהודי.

ולמען תת לקוראינו מושג ברור ממצב קהלות כאלה והתנועות המתחדשות בהן בדורנו זה, הנני בוחר הסעם באחת מהן, בקהלת איזמיר העתיקה והנכבדה, אשר רבים מעניניה הכלליים יוכלו להיות לראי נאמן גם לעניני יתר הקהלות.

מספר נפשות אחינו בעיר הזאת הוא כשנים ושלשים אלף, וכמעט כלם ספרדים המה; כי גם האשכנזים המעטים אשר באו לפעמים להשתקע בה, התערבו התערבו בתוכם ובקרב הימים למדו גם הם לדבר את השפה היהודית-הספרדית (יודיאו-איספניול). רק בימים האחרונים מספר האשכנזים הולך ורב, ועתה הם אומרים לבנות להם גם בית כנסת גדול¹.

¹ בחשבון-המפעל הכללי (ראשורשו גניוראל) אשר בספר "כולל איזמיר" הננו קוראים הדברים האלה: "שכנתה (קולוניאה) אשכנזית. — הארון קרימיר חפץ לקנות מקום להקדישו לבית

בני המון העם והעניים יושבים בחלק מיוחד במרכז העיר, הנודע בשם "רחוב היהודים" (גודיריהא), ובו גם רוב בתי-הכנסת הגדולים והעתיקים ויתר בתי הצבור; אך האמידים שבהם יושבים עתה גם ביתר הרחובות, וביוחד במגרש החדש "קרה-מאש" הנמשך לאורך תוף הים מנגב לעיר, במקום אור וך ונעים, וגם ברחוב היפה והמתולל אשר על תוף הים מצפון לעיר, הוא "רחוב הפראנקים" (או ה"קורדון", כאשר יכנהו יושבי המקום), ישכנו אחדים מעשיריהם.

בהיות העיר רבת המסחר ועיר התוף לכל המחוז מסביב, רבו גם בין אחינו סוחרים, עמילים (קמיסיונרים), ספסרים, מורשי בתי מסחר אירופיים, סוכני חברות האחריות, ועושי יין כשר למכרו ביתר ערי הארץ, אך בהשחנת העתים, וידיעות הלכות המסחר של הימים הקדמונים לא תוספנה עוד להספיק כבראשונה, ירדו ברור הזה מנכסיהם רבים מאלה אשר נחשבו למנים על כתת בעלי הבתים החשובים, ומספרם יעלה למאות.

כתת תלמידי החכמים שבהם הולכת ומעמה, וקני הדור החולף הולכים וספים, והצעירים אשר יבואו למלא מקומם מעטים מאד, וכנגד זה ישנה עוד ביניהם מחלקה גדולה, מחלקת "עמי הארץ" במלא מוכן המלה: אנשים אשר כמעט לא ידעו לקרוא, ותפלותיהם אשר הם מתפללים למדו מימי ילדותם על פה; וכימי ריה ויוכי, ימי התפלות הארוכות, המה עומדים סחף לבתי הכנסת, ויוצאים ידי חובתם בענית "אמן".

לעדה בית תלמוד תורה גדול על הצאותיה, אשר בו יקחו לקח כשש מאות נערים יתומים ובני עניים, וגם שני בתי ספר פרטיים בה, ובכלם ילמדו התלמידים, מלבד למדי הקדש, גם לשון המדינה (טורקית) ולשון צרפת. מלבד אלה ישנם עוד כעשרים חדרים אשר בהם ילמדו רק למדי קדש ולשון המדינה, אך חשובי בני הדור החדש הם חגיגי חברת כי"ח, אשר למדו באחד משלושת בתי הספר אשר לה בעיר הזאת, לאמר: בית-ספר לנערים ובית ספר לנערות בתוך העיר, ובית ספר שלישי לנערים ולנערות יחד במגרש "קרה-מאש". השכלתם היא, כמובן, השכלה צרפתית. למודי השפה העברית המה מצומצמים ומוגבלים ככל בתי התנך שמה, וגם במדה המחוקה הזאת הם מכוונים רק לצרכי הקדש: למודי התפלה, למודי הקריאה בספר התורה בטעמים עליה, תרגום ספרי הקדש בספרדית בנגון, ועתה נוספו גם למודי הדקדוק, אף כי את השפה בעצמה לא ילמדו, ולמודי השפה הטורקית המה רק לצרכי המשרה והמסחר, ובכן נשארו רק למודי השפה הצרפתית להספקת המזון הרוחני אשר ידרוש לו האיש המשכיל.

ועד כמה פעלה ההשכלה הצרפתית על בני הדור החדש נוכל לראות מהשפעתה הגדולה שהשפיעה על השפה היהודית-הספרדית, שהיא שפתם המדוברת. שפת העתונים הספרדים היא כל כך קרובה לצרפתית, עד כי כל היודע צרפתית יכנה גם אם לא הרכה ללמדה, וכנגד זה היא כספר התנ"ך להמון העם אשר צרפתית לא למד, ואך בכברות

כנסת ליהודים האשכנזים היושבים בעירו, ומבקש מבית פקידות הרב הגדול להשתדל בהשגת השירמאן הדרוש, בשימו את ביהכנים הזה תחת משמעת חרב, ועתה נושאים ונותנים בדבר למען שמור על זכויות עדתו והפצית על הצד היותר טוב ולמנוע מחלוקות לעתיד. שכונת האשכנזים תולדת גדולה באיזמיר, וחשיבותה הולכת ורבה; עלינו איפוא לאחזה אלינו, כי הכח תלוי באחדות.

⁽²⁾ בבית ספר פרטי אחד הסכונה בשם "הקדמה" משתדל מנהלו להרחיב גם את ידיעת לשוננו ודברי ימינו בעברית בין תלמידיו, וגם בבית תלמוד התורה החלו בימים האחרונים לשים לב יותר אל התלמידים העכברים, וגם כתת גבוהה יסדו בו ללמוד ספרות התושבעים.

יתרנלו משכילי הדור הישן להבין את דבריהם אשר יקראו בצמאם לדעת את הנעשה בעולם ובישראל.

וכי מספר הקוראים הולך ורב — הגנו רואים מרובי מספר העתונים הספרדיים בעיר הזאת. במשך עשרים שנה תמימות היה העתון. לה בואינה איספיראנסה. (התקוה המזכה) יחיד באיזמיר, והגה נולד לו זה כששנה שנים אח בשם. איל נוביליסמהי (משמיע חרשות), ובשנה החולפת נוסד שם עוד עתון שלישי בשם. איל מיסירימי (השמחה) אשר בעליו איש מושלימי ועורכו יהודי^(א).

העתון. איל נוביליסמהי משתדל בכל כחו להרכות את מספר קוראיו. לאחרית כל שנה הוא משתמש בכל דרכי הריקלמה הרגילים בעתוני אירוסה; והשנה הודיע, כי נכון הוא להוריד לשנה הבאה חמשה ועשרים למאה ממחירו, ובעד המגוים לשנה תמימה יסיל כנורל לא דבר של שוה כסף, אשר לא כל הדעות שוות בהכרת ערכו, כי אם כסף ממש. אלף פראנק, המתחלקים למאה זכויות שונות, בפני ועד של אנשים נכבדים מכני העדה. ואת עתונו הוא שולח חנם, במשך שני חדשים לפני אחרית השנה, לאנשים רבים אשר עוד טרם חתמו עליו, למען יהיה להם די זמן לבחננו ולהכיר מוכר.

העתונים הספרדיים, וכן הספרים הכתובים בשפה הזאת, נדפסים כלם באותיות רש"י, ורק ראשי המאמרים באים באותיות מרובעות. והחדשים שבהם הרחיקו ככה ללכת בדרך החקיי עד כי החלו להרפס את האות הראשונה של כל עצם פרטי באות מרובעת גדולה ויתן באותיות רש"י קטנות. עד כמה הדבר הזה מבלבל את כל הרמזניה בכתב העברי — יוכל לצייר לו כל מי שהורגל לקרוא עברית בעברית; אך אחינו אלה יודעים, כנראה, כי קוראיהם רגילים יותר בספרות הצרפתית מאשר בספרותנו, ולעניינם זה הדבר, כי האות הראשונה בשם עצם פרטי לא תהיה גדולה מאותיותיה.

ולא רק בסגנון הלשון ובמראה החיצון נכיר את ההשפעה הצרפתית, כי אם גם בתכן העניינים. כאחד מראשוני המשכילים יביא עורך. התקוה המזכה לקראו מיני תרגומים מן הרומנים הצרפתים. סאולניה, או הרוצחת היפה, או כל ספור הנוגע לחיי הצרפתים, ימצאו להם מקום בו. וזה כשנה התגדבה חברת צעירים לתרגם למענו אחד הספרים הצרפתים שעשה רושם בשעתו. נעלים ממנו בדבר הזה המה חבריו הצעירים אשר החלו כנראה להרגיש מעט את הפחיתות לרעות רק בשדה אחרים, ויתרגם האחד בשנה הזאת ספור מימי האנקוויזיציון, והשני החל לתרגם את תולדותינו לפי ספרו של גרין, וכמובן מתוך תרגומו הצרפתי.

עתה כבר נמצאו ביניהם כותבי עלונים הנוגעים מעט או הרבה בחיי אחינו אלה; אך כותבי ספרים שלמים, אשר יתארו בכשרון ובחריצות את חיי העם בספריהם, ספרים רבים מענדלי מוכר ספרים וכדומה, אין להם עוד. הן אמנם נכון הדבר, כי חסור יחסר מה גם החומר הדרוש; ואם על חיי אחינו בארצות הצפון יתלוננו רבים, כי אינם עשירים בחליפות ובתמורות הנותנים מקום לנושאי ספרים, הגה חיי אחינו בארצות המזרח עניים עוד יותר במקצוע זה. קטמות קנאים, רריפות משכילים, עניים החסידים וצדיקיהם, הישיבות ובחוריהן, האסיפורים והתמרמרותם, כל אלה הכה דברים ורים לגמרי

^(א) כל אחד משני העתונים החדשים גדול מהראשון ונחדר ממנו, ומחירו חרבה כולל ממנו. ובכל זאת רכש לו כבר הראשון, כנראה, קהל קוראים חדקים בו, עד כי איננו משים לב לכל התחתרות שקמה כנגדו.

לאחינו אלה. אך בכל זאת היה אולי עוד מקום צר ומוגבל לספורים כאלה, ואולי נמצאו להם גרשאים אחרים, לולא עמד דבר אחר להם לשמן. לתאר את חיי העם כמו שהם, צריך להשתמש בלשון העם הפשוטה. מלה זרנגית אחת יכולה לפעמים להביע ענין שלם, אשר אי אפשר גם בעברית למסרו בדיוק, וכיון שהם משתמשים בלשון רחוקה מלשון ההמון, ובשפה אחרת ידברו אליו, לא יכול מקצוע-הספרות הזה להתפתח כלל. גם שירים שונים הנוגעים עד הנפש, שירים הלכותיים מעניני החיים ולוקחים לבבות, כשירי גולדסרן, פרוט וכו', אין להם, וגם נגינות העם עניות במקצוע זה מאד, בהיות כמעט רק נרשא אחד לכל נגינותיו החרשות, הוא ענין האהבה.

ועד כמה המה נצרכים לאחרים, נוכל לראות בסרקי הבריתות והשנינה, אשר להם יקציע. הנוביליסטה מדור בכל גליון, והמה לקוחים כלם מהספרות הצרפתית, ולא זו בלבד אלא שהוא מביאם בכתבם ובלשונם (בשם: Distractions), כי יודע הוא את אשר ידרשו קוראיו ממנו ובטוח בהם כי כלם יבינו הדברים, בדעתם את השפה הזאת. וכנגד זה אין זכר לעברית. לא מפני שאין העורכים יודעים לכתוב בה צחות, כי אם, פשוט, מדעתם כי אך מעט יהיו אשר יבינו את דבריהם. אחר היה אשר בא לאיזמיר באחרית ימי הדור החולף, איש סולני ורבי אריה הכהן שמר), וירביץ דעת שפתנו בין משכילי העת ההיא ויתבבה עליהם. אך במותו מתה גם ההתעוררות הזאת, לדאבון לב תלמידיו, אשר זיכרו עד היום את שמו באהבה רבה.

אך מלבד הספורים הצרפתיים ודברי הבריתות הכתובים צרפתיים, הגה עלינו להגיד להעתונים שהוכרנו גם ישרם, כי הרבה המה משתדלים להביא בלב קוראיהם את כל הנתון לידיעת מצב אחינו בכל קצות הארץ. פרק, החרשות בישראל! ממלא מקום חשוב בהם, ולעתים לא רחוקות נמצא גם מאמרים שלמים על ענינים הנוגעים ליהדות. הרבר הזה הוא אחד מהצרכים היותר גדולים לבני הדור הזה, אשר נטה מסלולו הנכון הצדה, ואת חובתם זאת המה ממלאים על פי רוב באמונה. רק דף אחד חסר מן הספר, הוא דבר הישוב באי. על אודותיו לא נשמע כמעט דבר, כאלו לא היה כלל בעולם. יותר ממה שהם משתדלים להרבות הידיעה בקרב קוראיהם על אודות אחיהם הרחוקים, הגה הם לשה לכל עניני קהלתם הקרובה להם, וגם סופרים נמצאים להם בערי השדה: אידין, מגניסאי, רודים, דרדניל וכו', וכלם יחד עובדים להעיר ולעורר על כל דבר הצריך תקן ולברר מצב כל מפעלות החסד שבהן והרחבתם והטבתם, וברית-האחדות אשר כרתו שלש מערכות העתונים בשנה הזאת, לעבוד יחד בשלום, עוזרת להם הרבה להצליח בדרישותיהם.

מפעלי החסד בעדה הזאת רבים ומצויים, כראוי לקהלה חשובה כמות. מלבד בית תלמוד-התורה הגדול, אשר כל התצאותיו והוצאת, הלבשת, התלמידים העניים הן על חשבון הקהלה, ומלבד החמיכה הגדולה שהיא נותנת לבתי הספר של חברת כי"ח, הגה יש בה גם בית-העלים לעניים, אשר יסד רוס שילד הוויני, והתצאותיו התמידיות נתונות מבית רוטשילד בהשתתפות הקהלה; בית מחסה, אשר בו ידורו כשלש מאות עניים ואלמנות חנם; בית, הכנסת אורחים; וגם כספי-הקדש שונים, שפירותיהם יוצאים לתמיכת תלמידי חכמים וצנענים ובעלי כבוד (לאמר: עשירים שירדו מנכסיהם) ויתומות ו.עשרה בפלנים, ועוד כאלה.

(*) הוא כתב גם סכתבים מאיזמיר בהלכנון בימיו הראשונים.

גם חברות שונות למפעלי הצרקה נמצאו בתוכה, והעדה תומכתן גם הן מקופתה. בראש עומדת חברת „עוזר דלים“, התומכת כשלוש מאות בעיב עניים, למען לא יאלצו לחזור על הפתחים. מלבד התמיכות התדירות, היא נותנת להם גם סחמים בימי החורף, ובחורף הזה קרא העתון „לה בואינה איספירנסה“ קריאה לגיריבי העיר, כי יתנדבו מחיר כסתות לעניים האלה לימי הקור; ומספר הכסתות שהגיעו כבר לידו עלה ברשימתו האחרונה ליותר ממאה ועשרים. — וחברת „גמילות חסדים“ שמה לה למטרה ללמד לרבים מבני העניים, תלמידי בית תלמוד-התורה, מלאכה אשר תחיה אותם בגדלם. — גם לנשים שתי חברות, התומכות את אחיותיהן העניות בחלותן ואת בנות העניים המבקרות את בתי הספר, והחברה האחרונה נקראת בשם „נשים צדקניות“.

זה כשנתים נוסדה בה עוד חברה בשם „רופא חולים“, ובה הגנו רואים כבר את עקבות הרור החדש המחפש לו גם הוא דרכים להועיל לאחיו. כבר הזכרתי למעלה את מציאות „היורדים“ אשר מספרם רב בקרב העדה, ונכודע לכל איש, נראה מצב בני הכתה הזאת הרבה מאד ממצב העניים. האיש אשר כבר הסיר מעל פניו את מסוה הבושה ולמד לשפוט ידו איננו עוד אמלל מאד, כי בכל מקום אשר יריח ריח עזר ותמיכה שם הוא. לא כן משפט האנשים האלה, המה תמיד האחרונים ליהנות ממפעלי החסד כל עוד לא ימצאו אנשים אשר יענוס סרם ישאלו, ואם בשעת בריאותם מר להם, בשעת מחלתם על אחת כמה וכמה. העני בחלותו ילך או יובא אל בית-החולים ושכב שם כל ימי מחלתו עד שזבו לאיתנו, והאנשים האלה בושים לדמוק על רלתי בית החולים הנוסד לעניים, ובחרו במוט מלשכב ולהרפא בבית כזה. „אכן משפטי-קדום הוא ברוח אחינו אלה, הממאנים לשכב בבית חולים, אומר עורך הנובליסטה באחד ממאמריו, ובאירוסא יש אשר לא יבושו גם העשירים למצוא להם מרפא בבתי החולים, אך מה לעשות? עצם המעשה כן הוא, ובפני היסורים אין לעמוד ולהתנחל. יותר ראוי לכבד ולהוקיר את רגשי הבושה של מי שלא הורגל בהלכות הקבצנות מאשר ללחם כנגדם. ובכן, להחיש ישע ומרפא לאמללים האלה נוסדה החברה „רופא חולים“, אשר גם שלשה סצעירי אחינו הרופאים (מבני העיר הזאת, שכלו למודיהם בעיר הבריה) המה מחבריה, וכל עמל לא יחשנו מנפשם למלא מטרתה. ותפקד החברה ששה ועדים בכל שש הרחובות שבהן אחינו שוכנים, והיה אך יחלה אחד מבני הכתה הזאת או אחד מבני ביהו, וקראו בני הועד תיכף את אחד הרופאים הגזכרים ובקרוהו כל ימי מחלתו חנם, גם את הרפואות יביאו לו, וגם חלב ובשר יתנו לו להבריא, ואם יירש להוציאו מכלאו הצר אל מקום אור יך מחוץ לעיר — ועשו לו גם זאת, כי מטרתם היא להיטיב את מצב החולה בכל אשר יוכלו, ולהתהלך אותו כאחים וברעים, למען ישכח כי מקבל חסד תוא.

ולשבתם של בני הרור החדש עלינו להגיד, כי בכל ההשפעה הזרה אשר הרשפעה עליהם סבחוץ, רחוקים הם מרעיוני התבוללות ושאיסה למצוא חן בעיני אחרים, וכל כבודם הוא בתוך קהלת ישראל פנימה. לדבר הזה עזרה הרבה תכונת רוח אחינו הספרדים, הנחה והרתקה מ.קנאות. האב התיר לכל מנהג היותר קל, והבן הרש בעקביו גם דברים שהם חמורים ממנהגים, אינם נצבים כצרים איש לעצמ רעתו. האב אומר: „מה נעשה? נשתנו העתים וזה מנהג הרורי“, ומקבל עליו את הרין באהבה; והבן מביט על רבים ממנהגי אביו כעל תולדה מחויבת מחנך דור קדום, אשר עוד סרם נגה עליו אור ה„סיביליזאסין“, ואינו מתמרמר כנגדו ולא יתסרץ מפניו, כי אם נתר יותר גם מצדו. ובכן אין „קנאות נלהבה“ בכלל, לא לאמונה ואף לא להשכלה, והבנים אינם גלים מעל

שלחן אביהם, וכי יבואו לחפש גם לנפשם. שדה עבודה, לא ידחקו לנבול אחרים, כי חפשוהו וימצאוהו בתוך עמם.

ממילא מובן, כי בראשית צאתם אל שדה הפעל, אין עוד למטרותיהם רוממות הרוח, ושאיפותיהם אינן כל כך נשנובות: תזמורת ישראלית, קלוב ישראלית, שעשועים ומיולים ועוד מיני תענוגים. ישראלים כאלה, אך סוף סוף אינם עומדים לעולם על המדרגה האחת הזאת, ואחרי דברי השיר והזמר יבואו גם ענינים יותר נכבדים וחשובים, תכלית יותר ברורה ומסוימת, אשר ממנה יש תקווה לעתיד בריא וקים, עתיד אשר רפא ירפא גם את השברים הקודמים והשיב לב בנים אל נחלת אבותם בשלמות. חברת התזמורת הישראלית (סוסיידאד מוזיקאל ישראלית) נוסדה שמה זה כשנה וחצי. תכליתה הראשית היא, כמובן, להתענג בשעות הפנאי ולענג גם אחרים בשעת הכושר, בימי הגנוסיה, בימי חגי המוסדות, ובכל אספת שעשועים שתכליתה למנוחת העיניים. אך מלבד זאת שמה לה החברה גם ענין של צדקה למטרה, בלמדה את המלאכה הזאת לבני עניים לשם פרנסה. ובחסור לה בעת האחרונה מכוס כסף להבאת כלי זמר חדשים מאירופא, כוננה גורלות ותחלקם בין בני העדה, וחלק תבואתם אשר נשאר לה היה לתשלום ההוצאה הזאת.

ובעת ההיא בעצמה נוסדה גם חברת מי שהיו תלמידים בבתי הספר אשר לחכייה. החברה הזאת קבלה עליה להשתרל לרכוש בעירה חברים לה. אליאנסה ולחזק את מוסדות הידידות בין אלה שלמרו על ספסל אחד, בהועדם לפרקים, פעם להשתלם בלמודים, פעם לשמוע דרשה אחד מהם, ופעם לצאת למייל יחד באחת ערי השדה הנחמדות אשר בסביבות איזמיר, ובחורף הזה קבעו להם. שעורי ערב בלמוד השפה האנגלית. ועוד לא נתקררה דעתה בכל זה, ותכונן גם בית מועד ישראלי (סירקלי ישראלית) אשר בו יאספו מגוין בכל ערב שעות אחדות, לקריאה ולשעשועים נעימים. ואת הכסף הדרוש להכנת הבית הזה, העולה לערך ארבעת אלפים פראנק, הוציאה החברה לעד מקופתה, עד האספו מהמגנים, אשר רבים מהם אינם מחבריה.

יותר חשוב מכל הענינים הקודמים הוא דבר הנאומים אשר החלו הנואמים המבוקשים שבין הצעירים לשאת בימים האחרונים, פעם בשבוע או בשבועים, באוני כל התסין לשמוע דבר בעניני היהדות. כשבועים למסרע תבאנה הודעות בעתונים, להודיע לקהל בכל פעם את מועד הדרשה, את תכנה ואת שם בעליה. תכן הדרשות האחרונות היו: דע מה שתשיב לאנטיסמיטים על עלילותיהם השונות, הייריך היינה ותולדותיו, ההצלחה בחיים, היהודים ורעיונותיהם ומקריהם וגדוליהם. ובדבר הזה פעלו בקיץ התולף גם על רוח אחדים מהחכמים, כי ידרשו לפני העם בימי השבת בבתי-הכנסת על תכן דברי פרקי אבות, תחת אשר היו מסתפקים עד כה בקראם אותם כנגון משך שעות אחדות, כנהוג בין אחינו הספרדים.

אך הדבר היותר נעלה בתנועה החדשה, אשר יוכל למלא לבנו תקווה לימי העתיד, הוא דבר השתתפות הכתות החדשים בהנהגת העדה עצמה והתסין אשר הם מצאים להתעסק בעניניה ולהביאה יחד עם הזקנים לתכלית השלמות, להיותה למנופת בקרב הארץ. כנהוג בין עדותינו העתיקות, היו גם כל עניני העדה הזאת מסורים בידי אנשים מספר אשר מן השמים זכו להם במשרה הזאת, בקבלם אותה ביררשה מימי קדם. הם היו המביאים והם היו המוציאים כל כספי העדה, ואיש לא ידע מכל הנעשה לפניו מן הקלעים מאומה. רק זאת נודע תמיד בין החיים, כי הכולל חייבי, וחובו הולך ועולה

משנה לשנה; ובכן נדרש גם להעלות את המסים המוטלים על בני העדה, וכיחוד את מכם הבשר, ועניני העדה בעצמם היו מסורים ומסורים, כל הקדם וזה בהם לו ולחגאות, והעזובה רבה, כמשפט כל דבר שהמתעסק בו יודע כי אין עליו לתת דין וחשבון לפני איש ואין מי שישגיח עליו. רבים מאלה שאין כחם אלא בפייהם היו אמנם מתלוננים ורוננים באהליהם, וירגו — עד אשר נשתתקו, כנהגו. אך זה כשנתיים התחוללה בקרב העדה הוואת תנועה חזקה, אשר החלה במאמרי הגובליסטה כנגד ההנהגה הקדומה, ובתחסי מצד הרבנים כנגדו, ובהסגר בית דפוסו למשך זמן קבוע, אך אתריתה היתה שנוי נמר בכל סדרי ההנהגה, למרות כל החרמות. אנשים מבחירי העדה, מבני הדור החדש והישן, יחד נבחרו, לתקן תקנות קבועות להנהגת העדה ולבחירות מנהליה מדי שנה בשנה ולחובות אשר עליהם למלא; והתקנות האלה נדפסו ונתחלקו בקרב בני העדה, ועל פיהן נבחר ועד חדש, אשר הוציא כל "החוקות" מדי המחזיקים בהן מאו, ויסדר את כל הדברים המסוכסכים; ותחת דגל אחד, דגל ועד העדה, הביא את כל עניני הקהלה ומסדותיה, ובכלל בא בעדה כלה זרם חיים חדשים. מדי שנה בשנה יבחר הקהל כולו (לאמר: כל איש שהוא מבין חמש ועשרים שנה ומעלה) כמאה איש לועד כללי, אשר עליו לבקר את מעשי ועד העדה של השנה התולפת ולבחון את כל חשבונותיו, לבחור ועד חדש עסי רוב דעות נעלמות, ולקצוב חשבון הוצאות השנה הבאה. והועד הנבחר מתעסק בחריצות ובסדרים למלא את החובות המוטלות עליו. בכל שבוע הוא מתאסף למעמד פעם אחת, לשום לב לכל הדברים העומדים על הפרק. כל דברי אספותיו נכתבים בספר, כל עניניו נרשמים, וכל חשבונותיו וודעותיו באחרית השנה מתפרסמים בעתונים ובחברות מיחדות. גלוי לעיני כל הקהל.

זה ירחים אחדים נדפסה החוברת הראשונה בשם "כולל איזמיר" (בספריית), ובה נראה עד כמה רבה העבודה על ההנהגה החדשה ועד כמה עלתה בידה להביא ברכה וסדרים בעניני העדה. אחרי רשימת שמות חברי הועד הכללי שנבחרו בשנה הזאת ודרשת נשיא הועד בפתיחת הישיבה השנתית, באו בספר הזה חשבונות ההכנסה וההוצאה השנתית בכל פרטיהם, ותיקף נראה כי שרתה הברכה בשנה הזאת, ובערך מאה אלף גרוש רבה ההכנסה על ההוצאה, אף כי, מלבד התמיכות הרגילות, הנתנות לתלמידי החכמים ולצנועים ולכל מוסדות החינוך והצדקה והחברות השונות, יצאו כספים גם לתמיכת עתונים ולשכירות עורך דין היועץ בעניני העדה ולתמיכת צבא הממשלה (העדה הזאת הצמינה בשעת המלחמה כמעט יותר מכל רעותיה) ולעזר לגולי קריטה, ולבנין בית חדש לחברת "עוזר דלים", ועוד כאלה. אחרי כן יבוא חשבון מיוחד למצב העדה וחובותיה שהגיעו לה וממנה בראשית השנה ובאחריתה, וחשבון מיוחד לכספי ההקדש שנתנו בירי העדה (רשימת כלם בכלל, וחשבון פירותיהם ואת הגעשה בהם), והערכת כל אתוות העדה בקרקע (כששים אלף פראנק) ובמסלמלין, לאמר: כלי הבית החדשים שנקנו עתה לסאר את "בית החכמים" (חכם-האנה), שהוא המושב הרשמי של העדה, "לבכור האומה".

בהודעת מצב הכספים (ראפורטו פינאסירי), הבאה אחרי החשבונות האלה, נראה, כי כבר שלמו בשנה הראשונה ארבע חמישיות מהחוב הגדול אשר רבץ על העדה עד כה; ולולא ההוצאות היוצאות מן הכלל שהוציאו בשנה הזאת, כי עתה יכלו כבר לשלם את החוב כולו.

ובהודעה הכללית, אשר בה יבאר ועד העדה של השנה החולסת את תמצית מעשיו במשך השנה, נראה את הסדרים אשר כונן בעניני מנם הבשר (שהיה המקור הראשי לתלונות בני העדה תמיד) ובחשבונות העדה ובענינים שבין העדה והממשלה ובעניני ביחוד-המחסה ובית החולים ועוד ענינים שונים, לתועלת הקהלה. ובאחרית החוברת יבוא, וכרון הדברים לשיבת בחירת הועד החדש. בין כל ההצעות אשר הוצעו בישיבה זו להטבת מצב העדה בימים הבאים — נכבדה הצעת מערכות העתונים המאוחדות: להפריש בכל שבוע מהכנסות העדה אלפים גרוש (ערך 400 פראנק) ולמסרם לועד מיוחד אשר יתעסק בקניית אחויות להעדה, למען תהיינה לה מהיום והלאה הכנסות קבועות, עד כי ברוב הימים לא תצטרך עוד להמיל מנם על הבשר. ההצעה הזאת נתקבלה סה אחד.

כל הדברים האלה המה דברים ממשיים, אשר יצאו כבר לסועל עיי החפץ הנמרץ לתקן ולהיטיב את מצב הכלל. וכמעט אין כל ספק בדבר, כי אחרי הטבת המצב החמרי, תבוא מאליה גם הטבת המצב הרוחני וחזק הרוח הלאומי.

דוד גלין.

ירושלים.

השקפה כללית.

IV.

(אסור הכניסה לא"י. קולוניזציה פנימית. — עלית שפת-עבר" בוויז. — שיבה ליהדות בקהלת ברלין).

ממשלת תונרמא הרנישה צורך לגלות עוד הסעם את דעתה, הנלויה זה כבר: שאין לה הפיץ בהתישבות יהודים בא"י. עד היכן התנגדות תונרמא מניעה, אם מתיחסת היא רק להישוב בצורתו הישנה או אם נוגעת היא להתישבות סתם וממילא גם להמטרות האחרונות של הציוניות המדינית — דבר זה סתמה המקורה ולא פירשה. בקצור של מלנרמה הודיע סופר, הצפירה' מיפו: אסור הכניסה לארץ נתחזק מאד וכל הנוסע עתה מתחייב בנסשוי (הצפירה, גליון 50), וכפי שמברר מודיע אחר, לא נגזרה הנזרה החדשה ע"י הסקידים המקומיים, כי אם באה מהממשלה בקונסנטינופול' (מלנרמה ב.המניד', גליון י"א). וכדי שלא לתת מקום לאופטימיזמים למעות, מסיף המודיע מיפו במכתבו (הצפירה, גליון 63), שלע"ע אין תקוה להקלת הנזרה, אך כבר יודעים אנו כי לב הממשלה טוב לנו, ורק סבות ומקרים שונים הסבו בהתחזקות הנזרה באופן שאין למעלה ממנו.

קשה לדעת, איזו סבות ומקרים' הסבו דוקא ברנע הזה בהתחזקות הנזרה, בשעה שתנועת היציאה לא"י כמעט נססקה לנמרי ובשעה שחזיצ החליטו בדברים ברורים, ליסד את הישוב החדש על בסיס מדיני באמצעים גלויים ורשמיים. מתנגדי הציוניות המדינית תולים עתה הקולר בצואר הקונגרס הביולי, והמתחכמים המתפארים תמיד בראיתם הבהירה מראים עתה באצבע על נבואתם שנתקמה. אבל הם מגלים פנים בדבר שלא כהלכה. כי לא רק ידוע לכל, שהקונגרס גלה דעתו פעמים ושלוש, שלא יעשה שום צעד בא"י בלי הסכמת הממשלה התונרמית — הגה גם אסור הכניסה כשהוא לעצמו אינו חדש, ועומד הוא בתקפו זה הרבה שנים. בשנת תרנ"ג הודיע אחר-העם באמת מארץ ישראל' השניה, שהממשלה אינה רוצה בשום אופן, מסני מעמים מדיניים, להניח ליהודים חדשים להתישב בארץ ישיבת קבע' (על פרשת דרכים, ע' 53), ומסעם זה קבע ליסוד כל היסודות: לעשות רק מה שנוכל לעשות בהכשר, בדרך אוסציאלית, ולכלי השתמש בשום ערמה ותחבולה לנגוב דעת הממשלה' (שם ע' 54) — ממש אותו היסוד העקרי שהוחלט בבול. ובירה אדר תרנ"ז מודיע סופר, השלח' מא"י: התוקף (ביסו) עודנו סגור לאחינו בני רוסיה ורומניה כאשר היה, ורק בקושי גדול ובעמל רב ובהשתדלות נמרצה יוכל אדם מישראל עתה להתישב בארץ' (השלח' כרך א' ע' 350).

אסור הכניסה לא נסתבב אימא עיי הקונגרס וההשתדלות המדינית. אדרבא, התחזקות האסור ברנע הזה תוכל להיות להציוניים המעשיים עוד מופת אחד יותר, עד כמה מסוכנת השתדלותם המעשית ברנע הזה ועד כמה צודקים אלה המתונים והזהירים, שמתנגדים לכל יסוד חדש בא"י עפ"י התנאים הישנים. כל האותות והמופתים של בעלי-המעשה אינם יכולים לעמוד בפני הפקט הפשוט, שהממשלה התוגרמית אינה חספה ברנע הזה בהתישבות יהודים בא"י. ואם גם תוקל הנזרה מחר, מי יודע אם לא תתחדש לאחר זמן. ואם גם יתרצה היום איזה סקיד — עפ"י תנאים ידועים — לתת למשפחות אחדות לבוא אל הארץ, מי יודע אם יתרצה מחר גם סקיד אחר. סוף סוף א"א ליסוד צבור בא"י עיי מתנות וערמות וכל כנן דא. מפעם זה ההשתדלות המדינית, ששואף אליה הקונגרס, היא עתה היותר מעשית. כל יתר הפעולות הנוגעות ליסוד קולוניות חדשות עתה — הכל הן, וסופן להתבטל מאליהן. יכולים אנו לסמוך על השכל הבריא של המוננו, שיכיר סוף סוף את מצב הדברים כמו שהוא, אם גם עסקנים ידועים מעוררים את עיניו ומבלבלים את מחוה, מאפילים בסליה על הדברים שאינם לפי רוחם, יודעים את האמת ומתכוננים למרד בה.

כי אמנם האניטיזמים, המעוררים ברנע הזה באופן מלאכותי תנועת יציאה חדשה, מעוררים הם עיני העם במיוד. סופר, הצפירה הנל הזהיר את הנודדים בדברים ברורים, לכל יהיו ברנע הזה לעלות לארץ. מי שלא ראה ברעה אשר תמצא את אחינו ב"י הנודדים הבאים הנה . . . לא ראה עמל ומצוקה מימיו. אחרי נדודי אניה בים סוער, ששם היו האנשים, וביניהם זקנים ונשים חלושות, לחצים ודחוקים, כבואם הלום יושבו אחורי (הצפירה, גליון 63). חושב אתה, שאזהרה כזאת מפי עד ראה היה לסקוח את עיני עתיד-החברות בכל מקום שהם — אבל אצלנו אין הדבר כך. כי התנועה התגרנית, הנקראת אצלנו בשם "ציוניות מעשית", היא מין ציוניות התלויה בדבר, ביסוד קולוניאלי, ואם יבטל הדבר ובטלה גם הציוניות, וכבן מכריזים העתונים וראשי החברות, הנוגעים בדבר, שהנזרה אינה נזרה והאסור אינו אסור והכל על מקומו יבוא בשלום. המניד עושה עצמו כאלו נגלו לפניו תעלומות הפוליטיקה שביילידי-קוסק ומבטיה, שחזק אסור הכניסה לא יאריך ימים, שהאסור הזה לא ינע לא רק בתנועה הציונית המדינית כי גם לא בציונית המעשית. . . אשר אדיר חספה הוא לתמוך ביד המושבות הנוסדות כבר ולהרחיב לאט לאט את הישובי, ולאחרונה, שהפעולה המעשית, לא תמצא גם מעתה כל מכשול בדרכה (גליון יא). מה שהגורדים יושבו אחור, כשיגיעו אחרי עמל והרפתקאות לדוף יפו — דבר קטן כזה אינו מכשול בעיני המניד. אין דבר העומד בפני הרצון, עונים גם ראשי ח' אהבת ציון, בטרנוב לשואליהם, ששמע את הנזרה ונרתעו לאחוריהם, לשוא תפחדו מחר, ככל אשר תתחזק הנזרה יחזק גם הרצון (הדעות הח' אהבת ציון, גליון ה').

ובשעה שאלה משתמשים בכל מיני אמצעים להכניס בזרוע נמויה יהודים חרשים לא"י, שומעים אנו קול קורא בכח מירושלים עצמה, קול הראוי שנשים אליו לב. יהודים רבים בירושלים, מבריא, חברון ועוד, חפצים להיות לאכרים ולעבוד את אדמת ארץ הקדש. מה נהרר המראה! ירושלמיים צעירים, שבתם במתנם, מאסו בלחם הקלוקל של החלוקה, מאסו בחיים של בטלה ושעמום, מאסו בשנוירות ובחסדי גריבים — והם חפצים להיות לאנשים חששים, החיים על עבודתם, חיים טבעיים, בריאים ושלמים, ובר נרחב לעבודה רחבה. עשירה ומלאה ענין, מתגלה פה לעינינו — עבודה הקולוניזציה

הפנימית. באי נרים כשבעים אלף יהודים. רובם הולכי-בטל, עניים מרודים. החיים בצער ודחקות ואוכלים לחם חסד. ועתה התעוררו מעצמם והם תפצים לשנות אופן חייהם. המוכנים והבריאים שבהם תפצים לעבוד את האדמה. השנוורים תפצים להיות לאכרים. מי ראוי לתמיכה יותר מהם? והקולוניזציה הפנימית היא קולוניזציה הנעשית בהיתר נמור. שכמעט אין מכשולים על דרכה. היא אינה תלויה באסור הכניסה והתחזקות. היא אינה צריכה לסכומים גדולים ולהוצאות נפרדות. היא צריכה רק לרצון חזק מצד יושבי איי. ואם הרצון הזה כאן — הכל כאן.

ואמנם נראה, שנתעורר הרצון הזה בזמן האחרון בלב רבים מיושבי איי ושואמשר לקוות ממנו הרבה. לפני איזה זמן נוסדה בירושלים חברת ישוב ארץ הקדש. שתכליתה לסגל את ילדי הארץ לעבודת האדמה. במחברת. תבת הארץ (ד' א'). שיצאה זה עתה לאור. מודיע אחד ממנהלי החברה (יחיאל מיכל פינס). כי הרוח אשר תקפה את בני הנעורים פה להקדיש חייהם לעבודת האדמה באהיק. . . . הולכת ומתגברת ורוכשת לה נפשות מיום ליום, ושהמכה שנרמה את ההתעוררות הזאת. היא. מאשר נלאו נשוא את דחקם ואת הריקות הנמורה שבחייהם וינהו אחרי האכרות. אשר שמעו את שמעה כי נותנת חיים של כבוד לבעליה. וסופר את מסופרי ירושלים (דוד ילין) מעורר באותה התוכנית את בני החברה בדברים של מעם. שימהרו להוציא מחשבבתם לפעולה ולא יתראשו בעבודתם. אם תפצים הם בני ציון להראות בעליל כי לבם לעבודת האדמה. אם תפצים הם כי ימלאו גענועיהם ותשוקותיהם לחיים המוכים. החיים המאושרים של אנשי השדה. אין להם עתה כ"א לנשת אליה בפועל. ועתה היא אמנם העת המוכשרת לזה ביותר. עתה אין צורך עוד כי תתכוננה מרשבות עיי אנשים. אשר מרם למדו את העבודה. ולאכזר כסף זמן. . . . עד למדס את פרטי העבודה. . . . עתה גם המרשבות עצמן יכולות להיות לבתי למד לנדולים. התפצים והצריכים להגיע לתכליתם ביתר מהירות. . . . עתה היא עת טובה ומסוגלת. אשר אין לבני ציון לתת לעבוד מכלי כל פרי ברכה למוכת הרעיון במעשה (תבת הארץ ד' א' ע' 9).

השערה מוכשרת והשערה צריכה לקולוניזציה פנימית כזאת שכתבה חברת ישוב ארץ הקדש על דגלה. ופה מקום לבעלי-המעשה. שאינם תפצים להפסיק בעבודת הישוב. לעבוד כלבבם וכנפשם. יהודי אי ר א ו ים להיות החלצים הראשונים בשובנו החדש. והם יכולים להיות הראשונים. מפני שאינם צריכים לחכות לתוצאות ההשתדלות המדינית. פה איפוא כר נרחב להציוניים המעשיים.

לשפת-עבר היתה. עליה בוין. עפי הצעת הספר ה' ברורס. היושב עתה בוין. נוסדה שם. על יד חברת. ציון. אנודה בשם. עלית שפת עבר. אנשים אחרים תפצים לעבוד למוכת תחית הלשון — לכאורה הכל כשר וישר ואין כאן מקום לבקרת ולוכחים. ואמנם לא הייתי צריך לעסוק במקום הזה ביסוד העליה. לו היתה מטרתה רק מקומית. כמטרת יתר האגודות הדומות לה. שאנו קוראים על אדותן יום יום. אבל העליה הוינית תתיצב לפנינו בתור הנהגה ראשית לכל הענינים הגנועים לתחית שפיע. ולכן אנו מזכירים לשים אליה לב. בקול-קורא אל סופרי ישראל וחכבי הספרות העברית בכל מקום שהם. שהיא מפרסמת עתה במכיע לישראל. תגלה העליה את דעתה. שאינה מסתפקת בחזרה-העבודה אשר

לה בתור אגודה מקומית. כִּיא חסצה גם. לאחד את הסופרים ולכונן מרכז כללי לעניני הספרות העברית ומקום ועד לכל סופרי ישראל אשר יתיעצו לעת מצוא על השאלות אשר תדרוש העת'. מיסדי האגודה באו לידי הכרה, שהקונגרס הביולי. לא יצא ידי חובתו בנוגע לשפתנו וספרותנו, ששם. לא דאגו לאחדות הסופרים ותחית השפה והספרות לא מצאה לה גואלים. ולכן הם חסצים עתה. לחקן המעוות; ואחרי ש.עוד לא באה העת המאושרה כי יוכלו לקרא לעצרה ולאספה-קדומה להתייעץ בעל פה. הם מכינים לעד אספה-בכתב, והם פונים בבקשה אל הסופרים והנכבדי-השפה. כי יואילו נא איש איש ממקומו לשלוח לנו עי' מכתבו תחת דעתו בדבר תחית השפה ותקון הספרות, הצעותיו ועצותיו, והם, כלומר מיסדי. עלית שפת עבר, יהיו הסופרים לדבר מצוה. וישתדלו להביאן לפני ועדה-הפועל פה. וכל הראוי להאמר ולהשמע יובא לפני הקונגרס בבול, למען יתבררו ויתלבנו הדברים.

הקול-קורא' הזה כדאי הוא שנשים אליו לב, מהרבה מעמים. בראשונה רואה אני בו עוד מופת חדש לדברי, שאמרת בהשקפתי הקודמת, שהקונגרס הראשון והספורטסה הביולית לא העילו לקרב את הרחוקים ולהרכיז את הפעולות באמת. כאשר ידעו הקוראים וכאשר ידעו בלם גם מיסדי ה.עליה, בחר הקונגרס הראשון ועד מיוחד לעניני שפיע וספרותה, ובעוד שה.עליה בונה כמה לעצמה ולוקחת לעצמה עטרה שאינה הולמתה. עוסק אותו. הועד העברי שבחר הקונגרס בהכנות לפעולה חשובה, הצריכה לאחדות כל הכחות ולתמיכה מכל הצדדים. כמדומה לנו, שה.עליה, האומרת להשען על הקונגרס, צריכה היתה ראשונה לפנות אל אותו. הועד העברי, במרם תחילת להתחיל הכל מחדש. אבל לא על זה אנו דנין. גם לא על זה, שבנוגע שבעולם, הנהגה ראשית כזאת צריכה שיהיה לה איזה יפוי כח, איזו ליניסימציה צבורית מצד אספה או אורגניזציה קבועה או כל כגון דא, ולא די בזה, שאנשים אחרים מתאספים ומחליטים, שהם יהיו מעתה המנהיגים הראשיים לאיזו עבודה. אין אנו דנים עי'. מפני שסוף סוף הדברים האלה תלויים במעם וברגש הפרטי, ואם מיסדי ה.עליה מרגישים בנפשם, שעליהם להיות אנשים במקום שאין איש ושדוקא הם נוצרו לכך, להיות גואלים לשפתנו, הלא אין מי שיוכל למחות בידם. אבל מה שאנו רשאים ומכרחים לדרוש מהם הוא זה: שבשעה שהם מתיצבים לפני הקהל בתור הנהגה ראשית לעניני תחית שפיע, יבררו לפחות בדברים ברורים, איך הם מציירים לעצמם אותה התחיה וכאיזו אמצעים הם אומרים להשתמש, כדי שייגיעו למטרתם. הלא זה הוא המעט מן המעט, שאנו מוכרחים לדרוש מכל הנהגה ראשית. אבל ה.עליה אינה יודעת עדיין, מה היא חסצה, היא נכונה לקבל הצעות ועצות ולמסרן לועד הפועל. יסלחו לי בעלי ה.עליה אם אומר, שזאת היא תעודת-עניות שאין למעלה הימנה. אם באמת אינם יכולים לעשות אחרת רק לקבל הצעות ועצות, אז לא היו צריכים להרע בשופר גדול כי כיו והיו יכולים להניח את העבודה הזאת לבידודאר, שגם הוא יכול לקבל הצעות ועצות ולמסרן לועד הפועל. לא לעצות אנו צריכים עתה, אדוני הנכבדים, כיא לתמיכה ממשית, לתמיכה חסרית ורחנית. מה יציעו הסופרים, שאתם פונים אליהם? צריכים אנו לספרי למוד וספרי מקרא — ולכל אלה צריך בשורה ראשונה: כסף וכסף ועוד הפעם כסף.

מעט יותר סדרים, מעט יותר רוח צבורי ואורגניזציה דרושים לנו בעבודתנו הקשה. הפרישה מן הצבור והקפיצה בראש מכל הצדדים והיסודים החדשים מכל עבר והמרכיז

הרכים והנפיה, ל. איפכא מסתברא" שנשתרשה אצלנו — כל אלה הדברים המעציבים מבלבלים את מוחות המוננו ומביאים ערבוביא בעולמנו ועומדים לשמן לכל מסעל טוב.

יהודי אשכנז מתחילים לשוב ליהדות. לא ליהדות הדתית, גם לא בסירוש ובידיעה ברורה ללאום ישראל — רק ליהדות סתם. זה הוא מין חדש של יהודים. שאנו יכולים לראות עתה במקומות שונים באשכנז וביחוד בברלין. הם יהודים בעלי דר-סרצופין, השרידים האחרונים של תקופת ההתאורחות והטמיעה, ויחד עם זה — החלוצים הראשונים של תקופת ההתחדשות והתחיה הלאומית. הם יהודי-המעבר, יהודים העומדים על פרשת דרכים. בין אחמול ומחר, בין עברות וחרות; יהודים שרגלם האחת בנלות והשניה במדינת-יהודים. אפשר גם כן לומר: הם ציוניים שליליים. הם פונים עורף להתבוללות. שהיתה שומה בפייהם עד כה; הם אינם יכולים להאמין עוד בחסרי העמים ובאהבתם, ואידיאלים של טמיעה והתאורחות היו להם לשמות שנתרקנו מתוכם. ולכן הם שבים ליהדות. בלי רעם ורעש, בלי אנטיציות וחברות ואספות הולך ומתפחת הפרוצס הפנימי הזה. ומה שהוא העיקר: רשומי נכרים באנשים היותר גדולים והיותר טובים שבאומה. התנועה הפנימית הזאת, שעל ראשי ההרים, כודאי חשובה היא רב יתר מהתנועה השמחית והצעקנית, שאנו רואים כשם לה.

לסימני התחיה הפנימית הזאת. שכבר בא זכרם בהשלח (ת' יד ע' 171—173 ות' ס"ז ע' 289—295), נוכל להוסיף עוד סימן חדש. לרוב הקוראים ידוע כודאי הריב שפרץ בקתלת ישראל בברלין, לרגלי ההשתדלות של בעלי יום הראשון. קרוב לששת אלפים יהודים ערכו בקשה לראשי העדה בברלין, לערוך גם ביום הראשון תפלה בבתי-הכנסת בחגיגה ודרשה, כמו בשבת. והבקשה הזאת עשתה את העדה כמרקחה. בעלי יום הראשון הוכיחו באותות ומופתים, שאינם חסצים כלל במסול השבת, כיא אדרבה, מטרדם היא חזק היהדות, ולכן הם חסצים לתת אפשרות גם לאלה היהודים, שאינם יכולים לשמור את השבת מחללו, לבוא לביהיכנז ולשמע דברי המטיפים. ובעלי השבת הוכיחו גם הם, שיתר זה נגישל דמי, שסוף סוף ידחה יום הראשון את השבת, ובוה יפול אחד העמודים, שבית ישראל נשען עליו. כת נמשכה המלחמה ירחים אחדים. שתי המסלנות קראו אספות, פרסמו כרוזים ומתברות, אספו חתימות והסכמות. לאחרונה נצחו בעלי-השבת. הצעת בעלי יום הראשון באה לפני ישיבת ראשי העדה, ואחרי זכות ארוך נדחתה ברוב דעות (י"ש נדר ב').

במאורע זה, כשהוא לעצמו, אפשר היה לראות רק מאורע מקומי, שאינו כדאי לשים אליו לב, לולא התגלו בו, במשך המלחמה וההשתדלות הרבה משני הצדדים, אותם הסימנים של תחיה פנימית, שהזכרתי למעלה.

לא ההשתדלות של בעלי יום הראשון היא התורה שללמד אנו צריכים. ההשתדלות הזאת היא על הרוכ פעולה של יחידים, שאין אנו רשאים להקיש ממנה על רוח הזמן בכללו. פלוגי בן פלוגי באה. המצאה בלבו והלך מבית לבית וקבץ חתימות ואסף אספות — האם מכאן ראייה, שיש באמת צורך לבעלי הבקשה, לקרש את יום הראשון? מי שעסק מעט בצרכי צבור ידע, איזה ערך יש לחתימות כאלה. הללו חותמים מחמת עצלות, הללו מחמת ידידות, והללו — ואלה הם הרוב, — מפני שהתמו האחרים. אם יש גם בהשתדלות הזאת מעט מאותה התחיה הפנימית ומהשאיסה לשוב

להירות, כמו שמבטיחים אותו „בעלי יום הראשון” — דבר זה מונח בספק גדול. יהיה איך שיהיה — לא מצד זה נראים לנו סימני התחיה והתחדשות.

העיקר הוא: מדוע התנגדו „בעלי השבת”? ראשי העדה עומדים כאיש אחד להגן על השבת ועל קדושתה. והראשים האלה הם נאורים בני נאורים, פרוסימורים ועורכי דין, המודים בעצמם, שאינם מרקדקים במצוות. כל אחד כשהוא לעצמו לא שמר עוד אפילו שבת אחת כהלכתה. וכולם יחד בתור צבור נלחמים בכל כחם בעד קדושת השבת ואינם נותנים לנגוע בה לרעה. והם מבררים בדברים שאינם משתמעים לתרי אנסין. מדוע הם חסצים בקיום השבת. הם מנייזים על אינסטיטוציה דתית מסעמים לאומיים. לא קיום השבת הוא להם העיקר, כיא קיום היהדות. לא לתפלה ביום הראשון הם מתנגדים, כיא לחקירה-השניים, למעשה ההתבוללות, לעבודת הרחגות, שרק הם גרמו בכל התקונים הרתיים. בראשונה מחקו את ציון וירושלים מסדר התפלה, עתה ידחו את יום השבת מפני יום הראשון. מכל התקונים האלה בולטת רק שאיפה אחת יסודית. ולשאיפה הזאת — לא להתקונים כשהם לעצמם — מתנגדים ראשי העדה בברלין. „מה שנשאר לנו בתור ירושה קדושה של שנות אלף — אמר פרוסימור לוויין באותה הישיבה — מתקפן ומחמקס יותר ויותר בסבת האיגואיסמוס הפרטי, בסבת התרשלות, ומה שיכאיבנו ביותר: בסבת חסץ החקרי . . . עוד ישנם בקרבנו למאות ולאלפים, אשר יקר להם זכרון ציון, ובכל זאת מוכרחים אנו לראות, שציון וירושלים לא יוכרו בבתי התפלה שלנו. עייב מחקו חלק אידיאלי, חלק מוחמס את הנפש, מסדר תפלותינו. אני מתנגד בכל כחי לתפלה של חגיגה ביום הראשון. מפני שהוא עוד צעד אחד על דרך ההתבוללות . . . כל עוד שבאספת ראשי הקהלה יושבים — לא אורתודוקסים, לא קונסרבטיבים, רק ידעני ההיסטוריה . . . לא יסכימו בשום פנים — יחשבו עיידי האלהות, הדת והמנהגים מה שייחשבו — להרוס בורע נפיה את תרבותנו הישנה”. באופן דומה לזה דחה את דעתו פרוסימור בנינסקי. „הביטו וראו — אמר בתוך יתר דבריו — את אלה המתבישים ביהדותם, את אלה המשנים גם את שמם, שירשו מאבותיהם, מפני שהוא יהודי ביותר. תולדת ההתבוללות היא דבר מעציב מאד. אנו צריכים להיות יותר מאורחים אשכנזים בני דת משה. אפשר להיות יהודי לכל פרטיו, מבלי לנגוע אף מעט בחובות האורחיות. מי שחי בתולדה, מי שיש לו רגש היסטורי . . . הוא ידע את אשר עליו לעשות. אין אדם צריך להיות ציוני, גם אינו צריך לדקדק במצוות — אני בעצמי אין לי דבר עם החוקים והמנהגים — ובכל זאת יוכל לדעת ערכם של השפה העברית, של התפלה העברית ושל השבת”.

„אין אדם צריך להיות ציוני” — ויהודי המעבר האלה אינם מרגישים, שבשעה שנלחמים הם בשביל השפה והשבת וכל קדשי האומה, אין בינם ובין הציוניים אלא שני השם בלבד. עד עתה התקרבו אלינו בדרך השלילה, מה שאין אנו חסצים לא יחסצו גם הם; למה שאנו סונים עורף, יפנו עורף גם הם. אבל מתוך השלילה יבואו בקרוב לידי החיוב. השיבה להיהדות תוליד בהכרח השיבה לציון.

מ. עהרנסריי.

מכתב אל העורך.

אדוני!

הגני קורא רבריך תמיד בשום לב והתבוננות יתרה, יען כי מצא אני בהם התגלות אלה המחשבות והחיונות, שלבי, לב איש עברי, מלא מהם. בהתבוננות יתרה כזו קראתי גם את מאמרך האחרונים ב„השלח“ עיר הציוניות בתמנחה החדשה, והגני חפץ להגיד לך — כי הפעם גרשת את הסאה. למרות ההקדמות הצודקות, הנה התולדות שאתה מציא מהן לא תמיד מוכרחות הן, ומכיון שבאת, לכלל כעס, חרשני מאד אם לא באת גם לכלל טעות.

אך ראשונה — בדבר השם החדש, אשר לדברך מצא חן בעינינו רק מצד מוצאו, יען כי בא לנו מן המערב. הגני חפץ להאמין, כי רובו של קהל משכילינו כבר יצא מכלל ילדות כזו, לחשוב את אחינו בני מערב לעדה שכלה פלוסופים וחכמים כוללים, ולהעריך כל מלה היוצאת מפיהם, ונהפוך הוא, כי בתור ריאקציה לרוח הרור שלפנינו, רוב משכילינו כהיום מתאמרים לשופטים רמים ואין כל אבמוריטט חשוב בעיניהם, והמה נוסים גם בדרך זו עד הקצה האחרון, עד שגם מי שצריך להיות אבמוריטט — גם הוא אינו אצלם. לכן טעות גדולה היא לחשוב, כי ההתפשטות הנפלאה של הרעיון הציוני ושנוי השם מתחבבים ל„ציונייזם“ תלוי רק בזה, שהעומדים בראש התנועה ואשר קראו בשם המה אנשים אירופיים. וזה לך האות, כי בצאת הספר „מדינת היהודים“ של הרצל לפני ארבע שנים, לא עשה רושם גדול בעולמנו, עד שעלה במחשבה לפניו לכרוא את הקונגרס, ועיי בריאתו הנפלאה הזו וזה לפרסומו הגדול. — הרי שלא היוצר, כיא היוצרה מכילה בקרבה את „הכח המושך“.

וסבת החיון הזה, לדעתי, היא זאת: שהרוח הלאומי חש בשנים האחרונות איזה עיסות וליאות בעבודתו הממושכה; עובדת חריצ לא הניחה את רוחנו, השואף לגדולות. הגנו עובדים ועובדים זה שבע עשרה שנה, וכל פעולה גדולה ונכבדה איננו רואים. אנשי הרוח שבנו נבאים לנו בקרירות לחכות ולעבוד, לעבוד ולחכות, אבל העם מרגיש בנפשו, כי אין כח בו לחכות, כי צרות-לבבו (שמים במשמע) מתרחבים בכל יום ובכל שעה, ועוד טעם ואספו כחותיו האחרונים; עמנו רואה, כי המים גוברים עד נפש האומה, ולבו מתמוגג בצער ומרגיש, כי תשועה קרובה, תשועה רוחנית, נחוצה לו לעודדו ולאמצו על דרכו הסבוכה בקוצים. בציר לעמנו הגהו נושא עינו אל אחיו הגדולים ומבקש מהם פתרון לשאלת-חיינו הקשה, אבל מהם הוא שומע גם כעת כאשר מלפנים את השיר האחר — חכה וחכה.

ובעוד אנהנו משתוקקים לפעולה נכבדה על דרך תחית עמנו, ובעוד אחינו הגדולים צועדים צעדי נמד ומיעצים לנו לחכות עד אשר יהיה בכחם לעשות גדולות — הנה אחינו

שבמערב ערשים דבר ממשי: קוראים לקונגרס, מכינים אורגניזציה — אשר, אם גם תכלית כל תכליתיה ערדה מוטלת בספק, הלא עכ"פ נותנת מקום לכל אחד מאתנו לעבוד עבודת הכלל, להוסיף אבן בבנין הלאום — והיפלא איפוא, כי רכשו המה להם את לבות כל הערים לצרכי הלאום, את כל אשר עיניו כלות מיחל לתחת עמנו האומלל ואחדות כחותיו המסחרים?!

אמנם כן, בו ביום שנודע לכל כי קונגרס יהודי עתיד להתאסף בסועל — בו ביום נצחה ה'ציוניות' המערבית נצחון גמור! ביום ההוא ראינו כלנו, כי אמנם יפה כחם של המערביים מכתנו לעשות ולסעול, ולכן התמכרנו להם בכל חום רגשותינו והתלהבותנו, ולכן קראנו גם את שמם עלינו, לאמר — 'ציונים' אנחנו!

אבל לא זו בלבד הביאתנו לידי שנוי השם, כי באמת השם, חובבי ציון, שקראנו לנו בתחלה אינו די להביע את כל שאיפותינו. השם הזה מביע רק איזו חבה אפלטונית לאיזה דבר; השם הזה אינו מעורר בלב אותה ההרנשה העמוקה, אותה התנועה הגדולה, שדחפת אותנו לציון — ויעבור עלינו מה, השם, חובבי ציון, לא יניד ללבנו יותר מהשמות, חובבי מלאכת מחשבת, חובבי התיאטרון ועוד, אשר ידגלו בהם חברות רבות בכל הארצות. מתוך השם הזה הגנו מבינים רק כי יש חברה, אשר כמובן לבה עליה, ובבקש החברים איזה עונג רוחני, הגה בחרו בציון לשרה פעולתם; מה שאין כן בשם 'ציוניות', אשר יניד בהשקפה הראשונה, כי הענין ממלא את לבנו לא מצד, התענוגי וכעין 'מותרות', כי מצד הצורך הנמרץ וההכרח הגדול אשר יחישו האנשים בתשוקתם לדועל לעמם ולהרצואו מן המצר.

מתוך האמור הגנו למדין, שההכרל העקרי בין 'חבת ציון' ו'ציוניות' הוא זה: שבשעה שהראשונה היא לא יותר מן 'חברה של נמילות חסדים', אשר רק בתוקף המקרים העמדה על שדה ציון, הגה האחרונה מקפת את כל עבודת הלאום, ובחדרה אל לב העם כלו, היא מעוררת את כל אישי הלאום לפעולה ולעבודה, ומתוך הפעולות הנאחדות של עם כולו לפלטותיו לא דבר רחוק הוא שתצא פעולה אחת גדולה ונאדרה, אשר יהיה בכחה 'לעשות' היסטוריה — וזו היא גדולתה של הציוניות!

רגילים אנחנו לחשוב, כי שיטת הרצל היא יסוד הציוניות ורוח החיה בפעולותיה, אבל הדברים האלה מעוה המה בדינו. התחלת הציוניות אינו הספר 'מדינת היהודים', כי הקונגרס הבולאי, אשר אם כי יסודו גם הוא שאיפה לחירות מדינית והשתמשות באמצעים איקונומיים — ודיפלומטיים — הגהו בכ"ז נבדל מן ההרצליסמוס שב'מדינת היהודים' תבדל עקרי ועצמי: ההרצליסמוס היה באמת רק תנועה מלאכותית מולדת האנטיסמיסמוס, ושאיתתה לחירות מדינית לא היתה קשורה כלל בלאומיותנו. כי אחת היא להרצל, אם תוסד מדינת יהודים בציון או בהרי חשך, אם גרי 'המדינה' יהיו יהודים-יהודים או יהודים-אשכנזים או יהודים-סולנים ושאר מיני יהודים שבועלם, אם שפת 'המדינה' תהיה דוקא לשון עברית או לשון איזה עם אחר, — לוא רק תוסד המדינה ומצאו בה מקלט אלה מאחינו, שאינם יכולים או אינם חפצים להתבולל; אבל הקונגרס הבולאי, למרות הרוח הורה שחדרה לתוכו מה ושם, הגה יסודו ועיקרו — היהודים והיהדות הקשורים ותלים זה כוז באותו הקשר של קימא שקשרה אותם ההיסטוריה של 'אלפי שנות עמל ונדודים'.

ובכן התרומה הציונית מן היסודות הבריאים שבשתי השמות; מן 'חבת ציון' המורחית לקחה את היסוד הלאומי-הקולטורי, ומן ההרצליסמוס המערבי — את כשרון

המעשה ואת שטת התרבויות הכח הצבורי ע"י עבודה משותפת מכל אישי הקבוץ במקומותם למושבותם. וכה צועדת היא צעדי ענק לפנינו וכוכשת דרכה ברעש ובנאון.

הציוניות מתכוננת, לא פחות מן חבת ציון המזרחית, כנגד אותו היסוד הלאומי שאחיה נלחם בעדו, וחולקת עליך רק בזה, שמקדמת את המאוחר אצלך ומאחרת את המקדם אצלך: אתה אומר, כי מקדם נחוי לנו ליסד בארצנו. קבוץ הנון של אנשים עברים העובדים בכל ענפי הקולטורה, ובאשר הקולטורה הלאומית תגיע למדרגה כזו או תקום היא עצמה אנשים מבניה אשר יוכלו להשתמש בשעת הכושר ליסד מדינה יהודית; והיא אומרת, כי עלינו ליסד מקדם מדינה יהודית בארץ אבותינו, אשר תתן היכולת לבניה לעבוד בכל ענפי הקולטורה עסאי תכונתם ורוחם, וכשיגיע החופש הלאומי למדרגה כזו, אז יקים הוא עצמו אנשים מבניו, אשר ירימו את רוח עמנו ויפתחוהו ויבראו קולטורה לאומית מהורה.

המסורה האחרונה הנה אחת היא איפוא, ואך הדרכים שונים. אולם בזמן שאתה, האידיאליסט, הרואה, עבודת בתוך חירות, יכול אתה להבין גם חירות מתוך עבודת — הנה אנחנו, בני אדם ששונים, ואתנו כל העם הגדול הזה, לא נוכל להתפשט מנשיותנו בשעה שהננו מוכעים במיירשש של עבודת נצחת. משל למה הדבר דומה, לחסידי אומות העולם המוענים נגדנו, שעוד לא מהרגנו מחלאתנו ועלינו עוד לחנך את עצמנו בהשכלה ובמדות טובות כדי שנוכל למשפטי אדם, בשעה שאנחנו דורשים מקודם משפטי אורח וסוף ההשכלה ממילא שתבוא — עם מי הצדק?

ואם כן הדבר, אם גם הציוניות ביסודה שואפת לאותה הרוחניות עצמה שאחיה חפץ בה והמחלוקת היא רק במקדם ומאוחר, הרי ממילא נסלו מענותיך בחזרת הראשונה מהשלהי שנה זו הערכים בעיקרם נגד ההרצליסמוס. ידעתי אמנם, כי תוכל להראות על מעשים ודבורים של אחרים מאנשי שלומגר, הנראים כסותרים את דברי אל. אבל אנחנו איננו ערבאין להם; יהיו מי שיהיו ראשי הציוניות ומחלליה, אבל סוף סוף יתדה הנאמן היא היהדות המזרחית, ולכן רק היא תוכל להיות אמת המדה להציוניות ותכונתה, וכשם שאיננו ערבאין למעשי חברינו שבמרגוב, כן איננו אחראין למעשי חברינו האחרים. אולם הציוניות המזרחית הלא כה דבריה (במכתב החזור נ' 7): האורגניציצה המקומית שלנו תוכל להיות לעזר להועד המרכזי רק בזה, שנוחנת לו את האמצעים (החומריים) הנתונים להשתלחות בהשגת הצד המדיני שבמרגוב, אבל עבודתנו העיקרית והראשית היא — הצד הקולטורי: הפצת רעיונו על ידי עבודה קולטורית בתוך העם, לחנכו ולהכינו כדי שיוכל לקבל את רעיונו בתמונתו המהורה וכו'. — הלא ברור איפוא להיכן פנינו מעדות, ומה אתה חפץ עוד?

אבל לשמחתנו הננו רואים, שגם בעלי ההרצליסמוס הקיצוני והרצל עצמו בראשם הגם שבים גם הם אלינו, ומעט מעט המה חודרים להפנימיות שברעיונו, ויש תקוה שסוף סוף נבוא לכלל דעה אחת באמת ובתמים. הננו רואים את הועד המרכזי בהרבה שאלות יסודיות נענה לדרישות חבריו ומתכוון לדעותיהם, אבל במקום שאתה, אדוני, רואה חנופה וגניבת הדעת, שאתה קורא לה בלשון נקיה: דיסלומטיא — רואה אני תום ויושר לב, אהבה עמוקה לעניני העם, המביאה לידי בטול האנכיות במקום שיש סכנה של פרווד הדעות. ואם יוסיפו ללכת בדרך הזה גם לימים יבואו, אז אין כל ספק, כי

הקונגרסים הבאים ימשו את העקמוניות שבלב אחרים ותושג ההסכמה המחלטת וההנסיגה בין כל הדוגלים בשם העם ועיניהם לציון.

אחרי הרברים האלה הלא תבין, שעל שאלתך הגדולה שהעמדת בסוף מאמרך (השלח חב' יד ע' 103) אי אפשר שלא ישיבו לך: — הן. אולם איך שלא ישיבו משם, הגה אצלנו יש תשובה ברורה ונכונה: כעת עומדת על הפרק השאלה בדבר יסוד הבנק הלאומי אשר ישתתפו בו חברות הקולוניזציה. באופן שבחלק ידוע מאמצעיו ישתמשו לקולוניזציה וליסוד מוסדות שונות בארץ הקדש. אבל הועד המרכזי מצא כי השאלות האלה תוכלנה להפתר אך על ידי הקונגרס אשר יהיה בבזיליאה בקיץ הבא. (במכתב התורר הגיל).

התשובה הגה ברורה ומפורשת, בלי כל התחכמות — האין זאת, אדוני אחד העם? והנה מוקירך ומכבדך וכו' מ. קליינמאנן.

הערת העורך. בעל המכתב הזה אינו לא סופר ציוני „בושבע“ ולא „שר צבא“ במחנה, כי אם „מאנשי-החיל“ הפשוטים. ועל כן רואה אני את דבריו כהר קול המחנה המזרחי בכלל. — חנה לבקאים בתולדות חבת-ציון אין צורך להגיד, כי הרבה תמימות וחסרון ידיעה יש בדבריו על אודות שני השם. הוא אינו יודע, כנראה, כי גם לפני „הציוניות“ היתה לנו חבת-ציון לא רק „חברה של גמילות חסדים“, כי אם תורה שלמה המקפת כל עבודת העם, וכי גם במחנה חוצ' ידעו זה כבר, „שהשם הזה צר ביותר מהכיל את המושג במלואו“ (על פרשת דרכים ע' 116 וע' 19), אלא שלא מצאו לנכון לשנותו, מפני שידעו מתוך ההיסטוריה של הקולטורה בכלל, כי גם השם חיותר צד אינו מפריע את הענין הנקרא בו מלחמתה ולתהרה, אם אך הענין מצד עצמו מוכרז לה. שני-השם הוא המיד דימנססרציה, גלוי-דעתם של המשנים שאינם רוצים עוד בהמשך התפתחות הספגת, כי אם בהפסק הקשר בין העבר וההווה. ובטובן זה דבק בעל המכתב רק באחד מפעמיו: הציונים עזבו את השם „חבת ציון“ מפני שעזבו גם את היסוד העיקרי של זו, את הסתייגות ההיסטורית. חבת ציון דורשת „לחכות ולחכות“, אבל הציונים אינם רוצים לחכות, ועל כן קראו עליהם את השם המעריב, לאמור: מאמינים אנוהו באנשי המערב, שיהיה בכחם „להביא את הגאולה על כנפי נשרים“.

אבל מצד אחר, נעים לט לראות מתוך המכתב הזה, כי הציונים המזרחיים כבר חזירו בפיכת של הציוניות המערבית — או כמו שקרא לה בעל המכתב: הרצלסמוס — ויודעים ומודים, כי כשהיא לעצמה זרה היא לרוחנו; אלא שהם חושבים, כי גדול כחה של היתדות המזרחית להכריע את הכף לצד הפציה גם נגד רצונם של „ראשי הציוניות ומתולליה“ וכי על כן אין לו לירא מפני הנפיות הזרות המתגלות בדבריהם ומעשיהם של אלו. — על זה אין לו אלא לאמור: אמן, כן יהי רצון! אך אם באמת כן יתי רצון — זאת יורט הקונגרס הקרוב . . . לעת עתה עלינו להזכיר להם לבעלי-בשרתן האלה, כי הקונגרס תראשון תראנו, להפך, שהמזרחיים מוכשרים לבטל כל עצמותם מפני דבור נאה וקלסתר פנים אירופיים, וכי האורגניזציה, אשר עליה ישמח בעל המכתב ואשר באמת סם חיים הוא לכל מפעל — זאת האורגניזציה עצמה נעשית סם המות כשהעומדים בראשה מוכשים את הענין לצד אחר, בנגוד לחפץ המון העובדים הפשוטים. אלה האחרונים, לא די שאין בכחם או להטות את התנהגותם להפצם, אלא שהם עצמם משמשים לה בתור אמצעים להפציה. ועל כן, אם באמת ובתמים חושבים הציונים שלנו להצן על היסודות היקרים לנו, עליהם להכין עצמם בעוד מועד לקראת הקונגרס הבא, שיהיה ביכלתם או להביא את דעותיהם לידי גלוי בצורה נאותה ולכונן את האורגניזציה לעתיד באופן שתהיה באמת ערובה בשוחה לסחלק הענין בדרך הרצויה. . . .

ענינים שונים.

לתקון הנקודה.

(א) קורא אני תגר על המדפיסים ששמו להם לחק להציב את החולם לא על האות שהוא שייך לה, כי אם על זו שאחריה. כמו **הַעֲלֶיָהּ**. הלא יותר טוב לשים את החולם לעולם על האות המדוברת בו, כמו **הַעֲלֶיָהּ**. וכן המנהג בנקוד העליון, להציב את החולם על הלמד בצדו הימני כמו **לֹא**, ולא כמו שנוהגים אצלנו, שמשמים את החולם בצדו השמאלי: **לֹא**, ועל ידי זה יראה החולם כאלו הוא על האות הקרובה. והנה יש אומרים, כי על כן שמים המדפיסים את החולם לא במקומו הראוי, לבלתי יתערב עם הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית. כמו **שָׁנָא**, שאם נשים את החולם על השין ולא על הנקודה או לא יהיה מקום להנקודה הדיאקריטית שעל השין. על זאת אענה, כי טוב היה לו שמו המדפיסים את הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית לא על נבי קו השלישי (ש) אלא על נבי קו האמצעי (ש). כמו שהיה נהוג בנקוד העליון (עי' מבוא לנקוד הבבלי עמוד 11). ואז לא יהיה באפשרות לסעות בין החולם ובין הנקודה הדיאקריטית שעל השין השמאלית, והחולם יבוא על מקומו הראוי לו, כמו שהיה נהוג בזמן המצאת החולם, להעמידו תמיד על האות שלו, ורק בחולם מלא ו נמו להעמידו על אם הקריאה (ב). אבל היהודים מאריך תימן השכילו לשים את החולם לעולם על האות המדוברת בו, וגם מלא ו הם מתבים בו ולא בן. כמו שנראה מההגדה של פסח עם נקוד העליון לפי נוסח התימנים, שנדפס ע"י גרינבערג.

בהגדה ההיא הסירו התימנים את הנקודה הדיאקריטית לנמרי מאות שין בין שהיא ימנית ובין שהיא שמאלית (כמו שהסירו כל הדגשים שם). ואני אומר, כי טוב רק להסיר את הנקודה הדיאקריטית מעל השין הימנית. יען כי די לנו להבדיל בין שין ימין ובין שין שמאל ע"י הנקודה שעל נבי קו האמצעי לסמן את השין השמאלית. כאשר אמרתי, ועל ידי חסרון נקודה על השין נדע כי הוא שין ימין. כאשר ידעיים אנחנו, כי אותיות בגד כפפת עם דגש מבטאן חזק וע"י חסרון דגש נדע כי מבטאן רפה. אף כי מלפנים היה נהוג לשים קו מושכב ממעל לאותיות בגד כפסת, לתורות שמבטאן רפה, ור' אליהו בחור קורא תגר בספריו על המדפיסים שהסירו את הקו מאותיות אלו. אבל הצדק עם המדפיסים. וכן היה טוב להסיר את הנקודה הדיאקריטית מעל שין ימין ולהניח רק הנקודה הדיאקריטית שעל שין שמאל על קו האמצעי. ואז, ע"י חסרון הנקודה על השין נדע כי הוא שין ימין, ואם תבוא נקודה על שין בצדה השמאלי כמו שלח. נדע כי השין היא ימנית והנקודה היא חולם, ולא נקודה דיאקריטית לסימן השין

השמאלית. יען כי הנקודה הדיאקריטית לסימן השין השמאלית תהיה לעולם מקומה על נבי הקו האמצעי.

לו שמעו המדפיסים לעצתי זאת, או בלי ספק עשו חסד גדול עם הילדים הרכים, אשר פעם בפעם הם פועים בקריאת החולם, מפני שבא שלא במקומו הראוי.

(ב) כלנו יודעים, כי השוא בא תחת האותיות להורות שהן בלי תנועות. אך הלא גם בלי שוא היינו יודעים, כי כל אות שאין תחתיה או עליה אחת מן התנועות היא אות בלי תנועה, ואם כן למה עשו לזה סימן מיוחד? על זה משיבים המדקקים תשובות שונות שאינן מתקבלות על הלב, ועל כן אני אומר, כי השוא בלי ספק נולד עוד במסרם לדת התנועות. כי למען הקל את הקריאה בספרים, שהיו עוד בלי נקודות, היו משימים את השוא תחת האותיות, להורות שהן בלי תנועות. וכאשר על ידי השוא ידעו הקוראים איזו אותיות נקראת בלא תנועה, כך על ידי חסרון שוא תחת האות ידעו הקוראים, כי האות הבלתי שואית נקראת בתנועה. ועל ידי זה הוקלה או הרבה הקריאה בספרים. לדוגמא, התיבה „קָתַב“ במסר המצאת התנועות היו כותבים „קָתַב“, וכאשר על ידי

השוא תחת הכיף ידעו הקוראים, כי האות „כּ“ נקראת בלא תנועה. כך על ידי חסרון שוא תחת התינו ידעו הקוראים, כי האות „ת“ נקראת בתנועה. אבל תחת הביית לא שמו שוא. אף כי נקראת בלא תנועה, מפני שעל ידי חסרון אות מאותיות אהוי בסוף התיבה ידעו כי הביית נקראת בלא תנועה, אף כי אין לה שוא.

ועל פי זה נבין מה שבאה אות ך בשוא גם בסוף התיבות, מפני שהאות הזאת נקראת לפעמים בתנועה גם בסוף התיבות, כמו ך, אע״פ שאין אחריה היא, ועל כן במסר לדת התנועות שמו שוא תחת הכיף, למען הבדילה מכיף שהיא נקראת בתנועה.

ודגה בנקוד שלנו נמצא שוא גם בסוף התיבות יִשְׁתָּ, יִרְדָּ, יִשְׁבָּ, אף כי לפי מה שאמרתי למעלה לא היה כל צורך לשוא באות האחרונה, מפני שעל ידי חסרון אות מאותיות אהוי בסוף התיבה הרי ידוע, כי האות האחרונה נקראת בלא תנועה. אבל בנקוד הבבלי היה נהוג באמת, כי התיבות יִשְׁתָּ, יִרְדָּ, יִשְׁבָּ, וכדומה, האות האחרונה נכתבה בלא שוא. ויחזק כי גם בנקוד שלנו לא היה השוא הזה מתחלה ונוסף בזמן מאוחר. ואם כן, אחר המצאת התנועות הרי לא היה עוד כל צורך לשוא, ונשאר עד היום הזה רק מפני שכבר נשכחה תכליתו. ולפי דעתי מוב היה עתה להסירו לגמרי, כי בספרים שיש תנועות אין כל צורך בו. ומשכח אני את ספרי הסורים שאין בהם שוא כלל, ועל כן אין שם פתרון זה להמדקקים לדרוש תלי תלים של הלכות על השוא, כמו שעושים המדקקים בשפת עבר.

פנחס הכהן מארדל.

„נשואי בהלה“.

ה' בן ציון כ"ג במאמרו „שיחה תלמודית“ (השלח II ע' 440) מספר בשם ספרי שוית, כי בסוף המאה הי"ח למספרם, לרגלי טבה מן התנ"ך אשר איננה ברורה כל צרכה, היה רעש גדול בכל ארץ פולין וליטא (יהודים יושבי הארצות האלה היו

משיאים או קמנים וקמנות), וידוע הענין בפי הזקנים בשם. נשואי הבהלה וכו'. ובהערתו שם כתב: „ונסלא הרבר, כי שמועת שוא כוז עברה כל כך במהירות בכל המקומות אשר היהודים נחתים וכו'. ואולם הבקי בדברי ימי פולין האחרונים הוא יודע, כי לא שמועת שוא נפוצה או בעם, ואמנם, לולא נפלה או ממשלת פולין, כי אז היה יוצא חוק מגביל את זכויות היהודים בדבר הגשואים: הימים ההם היו ימי התקונים בפולין, והפולנים התאמצו אז לחזק את ברקיהאראץ הרבים ולא יכלו להעלים עיניהם מהיהודים יושבי ארצם, אשר מספרם הגיע לתשע מאות אלף — שמינית מיתר תושבי הארץ⁽¹⁾. ולכן התאמצו אז לתקן את היהודים, למען היותם אחרי כן לאזרחים מעילים לארץ מולדתם. בתוך ההצעות על דבר, תקנת היהודים, נמצא גם הצעות שונות בדבר הגשואים: היהודי לא יוכל לקחת לו אשה, בלתי אם יוכיח כי ידו תשיג לפרנס אשה ובנים⁽²⁾; לפני מלאות עשרים שנה לאיש ושמונה עשרה לאשה לא יוכלו להגשא⁽³⁾; כל איש יהודי לא יוכל לקחת לו אשה עד השינו תעודה, כי יודע הוא קרוא וכתוב פולנית⁽⁴⁾. ועי' בספר Stan i sprawa zydow w Polsce w XVIII w. מאת וולאדיסלאו סמאלענסקי, ועוד ספרים המדברים על אדות ימי ממשלת פולין האחרונים. ע. נ. פרענק.

⁽¹⁾ וולאדיסלאו סמאלענסקי בספרו: „Ostatni rok sejmiku wielkiego” (קראקא 1896).
⁽²⁾ הצעת המוכיר זאמאיסקי. — ⁽³⁾ הצעת ששאצקי. — ⁽⁴⁾ הצעת הסלך פאניאטאווסקי, וההצעה חוזאת היתה כמעט לחק.

מריבי כהן.

ציור היסטורי.

מאת ד"ר ש. ברנפלד.

(סוף).

ב. *

בימי עזרא ונחמיה ירדו הכהנים מגדולתם, יען כי התנגדו לרעיון הדתי שהתגבר אז בישראל. בדבר הזה נמצא ראיה לסתור דעת המבקרים המחלישים, כי תורת כהנים שבספר התורה בימי עזרא ונחמיה נכתבה, בעת אשר קבלה היהדות את צורתה הנוכחית. ואולם באמת המיכו חכמי התלמוד לראות (ואין ספק, כי מסורת היסטורית היתה עיז בידם) באמרם, כי קנסו עזרא ונחמיה את הכהנים והורידו אותם במקצת מגדולתם, באופן שבדאי לא היתה אז השערה ראויה לכך: להמציא מחדש תורת כהנים, אשר תתן במדה מרובה יקר וגדולה למשרתי המזבח. לפי מבע הענינים לא היו שני המנהיגים האלה מחדשים תורה כזאת, לקדש את הכהנים בקדושה יתרה; אלא שכך מצאו בתורת משה, שכבר נתקבלה במחזה ישראל לכל פרטיה, ואם גם היה להם הכבוד של הכהנים שנזאי נפשם למורת רוח, לא שלחו יד לשנות מה בחוקי האלהים ולהוריד את המשפחות המיוחסות מקדושתן. את עבודת המקדש השאירו בידם, כמצוה בתורת משה; אבל ההנהגה המדינית השניחה על הכהנים, למען לא יסורו עוד הפעם מאחרי ה'. כנסת הגדולה, אשר ענינה ומהותה לא נתבררו עוד כל צרכם, לא היתה. בית דין של כהנים בלבד, כי אם ועד של גדולי העם ותומשי התורה, אשר בידם היתה ההנהגה המדינית והדתית גם יחד. הכהנים היו בעת ההוא כעין דרבינים בזמננו, אשר אמנם יורו את חוקי התורה לישראל, אבל ההנהגה הראשית של העדה איננה בידם, אלא סרספי הקהלה מעמידים להם רב לשרת בקדש. כן העמיד לו עם ישראל את הכהנים (אולי יותר בהכרח, בחיות כי כן צותה התורה, מברצון חפשי) בתור משרתי המזבח לעבוד במקדש.

עמנו היה בעת ההוא שקוע ברחציונות כל כך עד כי לא הספיקה לו זו של הכהנים, ומאליו הוסיף קדושה על קדושתם. בעת ההוא התחיל העם, לקדש עצמו במותר לרי, ורבים מן האסורים והאזהרות שנאמרו בתורה רק להכהנים קבל העם על עצמו, מפני שמצא בתוספת קדושה זו דרך ומבוא לרעיון הדימוקטי הדתי שהתגבר אז בישראל. דיני

מוטאה וטהרה נאמרו ברוכם רק למשרתי המזבח, ולכל היותר לכאי העזרה; אבל תופשי התורה השתדלו להרמות להם במנהגים דתיים רבים, לכן נבדלו. מטמאת גויי הארץ ונוהרו לאכול גם חוליהם בטהרה. בתחלה היו אלה הפרושים או הנבדלים מעמים. והם נבדלו מהעם, מעם הארץ, אשר לא נזהר בכל אלה הפרושים, שקבלו עליהם חומרות יתרות שלא נצטוו עליהן, התאחרו לטהרה אחת, אשר כל בניה הקפידו מאד על מנהגי מוטאה וטהרה. מטעם זה התרחקו מעם הארץ, לבלי לבוא עמו במגע ומשא, יען כי מטמא הוא אף במדרס ובמגע. ורק אם קבל עליו אחד מעם הארץ, חבירות, היינו להתנהג בכל דיני מוטאה וטהרה ככל הפרושים. אז היה כאחד מהם. ואולם כל זמן שלא עשה כזה לא האמינו לו על שום דבר דתי, ובפרט על עניני מעשר ותרומה, כי היה חשוד בעניניהם על כל אלה. ברכות הימים היו הפרושים לכתה נכבדה וחשובה מאד והשפעתה הלכה וגדלה. כל איש ישראל אשר לא חסין להיות לבו ולהחשב כבהמה בעיני גדולי האומה, קבל עליו מנהגי חבירות; בייחוד היה כזה ביהודה, אשר שם היו אנשי הרוח ותופשי התורה מרובים. ועם הארץ, כלומר היהודים הפשוטים שעסקו במלאכה ובעבודת האדמה, הוכרחו לשמוע בקול הפרושים, למען לא ידרכו עליהם כרגל נאווה. רק במדינת הגליל נשאר עוד העם בתמימותו ובמנהגיו הקדומים ולא אבה להבנע תחת עול הפרושים. מטעם זה היו רוב בני הגליל בוויים בעיני תופשי התורה, ועל האנשים הפשוטים האלה נאמרו כל המאמרים הורים בנגות. עם הארץ, אשר לא לתפארת היהדות הם. כאחת: השאיפה האידיאלית של עזרא ונחמיה, אשר היתה בתחלתה משאת נפש חשובי האומה, נתגשמה ברכות הימים ונהפכה לתור נאווה בידי אנשים מתקדשים ומטהרים. אוי לו להאידיאל, כאשר יצא לפעולת אדם!

אבל אין לך רע בלי טוב. מצב הענינים האלה הביא גם ברכה מרובה לעם ישראל. בראשית הימים היו רק שתי כתות בעמנו: כת הכהנים והמזכרים (התורים והסננים), אריסטוקרטיא של כהנים ושל אלו שהשיאו לכהונה; וכת עם הארץ, אשר ידע רק לשאת בעול ולהיות מדרס להאריסטוקרטיא הגאוונית הזאת. על ידי הפרושים קמה כת שלישית, כתה חשובה מאד, באומה הישראלית: כת בעלי בתים חשובים ובעלי יכולת, מלומדים, שופטים ואבות בתי דינים, מורי העם, פרנסים, חברי עיר (מניסטראט) ודומיהם. הדבר הזה נתן להתפתחות עמנו צורה חדשה לנמרי; הוא המביע על היהדות את המטבע הדימוקרטי, אשר נשארה לה עד היום. אז נהיה הדבר, אשר אליו השתוקקו, מריבי כהן בימים קדומים: כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'.

והנה ראוי לדעת, כי בימים ההם חסרה סגולה יקרה אחת לישראל. רבים מבני אפרים נעקרו לפני כמה מאות שנה מארץ מולדתם והלכו בגולה. בתחלה ובתבור נהר נזון וערי מדי. שם לא אבדו חיש קל כללים, כפי המחזק ברעה משובשת זה ימים רבים, כי כמה מאות שנה אחר חרבן הבית השני נמצא במקומות האלה עוד מרכז גדול לישראל, אשר קבל ברכ או במעט את השפעת היהדות לפי שהתפתחה בדרוה (המאחרים¹). במדינת בכל ישבו רוב הגולים משבט יהודה ובנימין ושם היה להם גם

¹ אך למותר הוא להרבות בדברים על דבר עשרת השבטים "האובדים בארץ אשר", ואשר כבר בקשו אותם בארצות שונות, ובימינו אלו בקשו אותם באפריקה. עשרת השבטים לא אבדו, כי רובם נשארו בארץ, שהרי הוא דבר נמנע במגע, כי יגלה עם שלם למדינות רחוקות, וגם היה נמנע, כי יקבלו עליהם האחרים החדשים את הדת הישראלית, לולא היו נשארים רבים מבני העם המטנח בארץ מולדתם. ואילו שגלו היו הגדולים והשרים וגבורי המלחמה, אשר הלח אתם שלמנאסר

קבוץ מדיני חשוב. במצרים התישבו רבים מפליטי ירושלים, אשר ברחו שמה אחרי הריגת נרליה בן אחיקם במצפה, ובשמרון נמצא קבוץ של בני אפרים, אשר נדחו באיבה, בעת אשר נגשו אל ורובבל ואל ראשי האבות של עולי הגולה בבקשה: „נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהינו“. הקבוץ הזה נמר שנאה להקבוץ החדש בירושלים, כי בני אפרים היו קרובים ברוחם לעולי הגולה, ולכן חרה להם מאד על תשובת בני יהודה: „לא לכם ולנו לבנות בית לאלהים.“ — וכה חסרו להמרכז הלאומי, אשר נוסד בירושלים בימי עזרא ונחמיה, חלוסי הדעות והמונים והמנהגים בין אבריו. לפנים בישראל, בעת נוסד המרכז המדיני הראשון, היה עם ישראל נסדר לשבטיו, ולכל אחד ואחד היתה סגולה מיוחדת ומוזן מיוחד, וכשהתאחדו כלם לגוף אחד היה החלוקה הזה (מאבר לאבר) נותן בו מעט לשבת, עכשיו היתה האומה הישראלית, כלומר זו שנוסדה או בירושלים, לא בעלת חליות רבות, לא בעלת אברים רבים שנתאחדו לגוף אחד — אלא כלה מקשה אחת מתחלתה ועד סופה. הדבר הזה נרם, כי קבלה היהדות מאז מטבע קבועה מבלי חלוקה ושני וחמורה; החיים לא השפיעו עוד כל כך על התפתחותה, או הונח היסוד לחיזוק היסודי שנראה אחרי כן בכל פרמיו בחיי עמנו, כי נקפאו ברבות הימים וחדלו להתפתח באופן טבעי. היהדות דחתה או חלקים שונים מגופה, אם באונם או ברצון, אלו החלקים לא היו כלם מעופפים וכרקב לבית יהודה (כאשר חרץ נרמץ את משפטו), ואפילו אם היו בפני עצמם בלתי חשובים כל כך, הנה בכל גוף שלם ובריא הכל יפה במקומו וכל אבר יש לו תפקידו, ומי שכורת אברים וחלקים מהגוף, אפילו אברים הנראים „כמיותרים“, מביא תססר לחגף בכללו. עד היום לא נקה עם שפניא מעונו בשנות המאה השני, בגרשו מארצו את הערביאים (המזיריים) והיהודים, ואין לך פורענות הבאה על העם הזה שאין בה מעין הגירוש. גם בהתפתחות עם צרפת נראה החיזון הזה. גם הוא לא נקה מעין גרש ההתנגמים עד היום, וממנו תוצאות רבות למשובת העם הזה, כאשר הוכיחו החכמים ריבו ומן כמות מעט ודעת.

מלך אשור, יושב אותם בחלה ובחבור נחר גזון וערי מדי. מקומות מושב בני ישראל אלו היו נדעים כדורות מאוחרים, ור' אבא בר כהנא הזכיר (קדושין דף ע"ב ע"א) סטרת ישנה: „מאי דכתיב וינתם בחלה ובחבור נחר גזון וערי מדי, חלה זו חלוקה, חבור זו חרייב, נחר גזון זו גינוק, ערי מדי זו חסדן וחברותיה, ואמרי לה זו נתונת וחברותיה. מאי חברותיה? אמר שמואל כך מושבי חוסקי ודוסקי, אמר ר' יוחנן וכלם לססל [פירשי: כל מקום שגלו השבטים נסמעו נכרים בבנותיהם]. קסיד: מושבי חיינו מושכני . . . אלא מושכי אחד ומושכני אחד“. והנה החוקר שירי במאמרו הנפלא בכיח חלק חמישי (סן עמוד ר"ח ואילך) הראה בבירור את כל המקומות האלה באות (במדינת ארמיניא), וכל דבריו שם הם בתכלית האמת. ועוד מצא חתכם הזה רשימת עתיקה מסיחה לפי תומה, כי גלו עשרת השבטים לארמיניא, שהרי נזכר במדרש איכנ: „שקד הקב"ה עלי, איד לחביא את תרעה; אמר אם אני מגלה אותם דרך מדבר הם מתים ברעב, אלא חריני מגלה אותם דרך ארמיניא שחן כרכים ומתחות ומאכל ומשתה מצוי להם“. כן הוכיח ח' שירי, כי נשאר היהודים שם זמן רב אחרי הגלותם למקומות תחם, „אך לא נחשבו אצל חכמי איי ובבל ליהודים נמרים“. סן דרכי חיותם נוכל לדעת, „כי היו רובם בעלי מקנה ככל יתר העמים השוכנים שם. גם חפשים ועזי לב כמחם כרוב חזמנים“, מובן מאליו, כי השפיעו ברכ או במעט על העמים שכניהם, כאשר ראינו כי נתגירו מלכי המדינה הדייב בסוף ימי בית שני. וגם אחרי חרבן הבית נשאר שם היהודים, ורעי, אשר גרם פוצה מרודת בריכוכא עשה סבוב גדול בכל מושבות בני ישראל, היה גם במדינת הללו. וגם בימי האמוראים היו עוד יהודים רבים שם, אבל מעט מעט התערבו ביחשבי הארץ ונשמעו בגוים. באופן זה נבין את החיזון הזה, כי אבדו עשרת השבטים כגוים, ולא נחשש עוד אחריהם. עכ"ם גרמה כריתת האבר הזה תססר גדול לחגף בכללו.

כה עברו כמה מאות שנה על עם ישראל (או יותר נכון: על עם יהודה), אשר בהן התכוין בחייו הפנימיים ונשאר בודד באהלו. התהמוכות שהיו באויו לא העירו את העם הזה מתרדמתו המדינית. כי קטן יהודה ודל כחו מלהתערב בענינים כאלה. יותר משחי מאות שנה התחבא בצל מלכות פרס, אשר בכלל היו מושליה מלכי חסד לישראל, גם לא היתה דתם מנושמת כל כך בעבודת האלילים — כי בכמה פרטים דמתה לדת ישראל; עם כל זה לא ראינו ולא שמענו, כי עשתה מסלת מלכות פרס רושם בחיי עמנו. כאשר היו באמנה עם המושלים האלה, עבדו אחר כן גם את הנבחר אלכסנדר מוקדון ואחריו את המלכים הסליקידים. יותר ויותר השקיע עם ישראל את חייו הלאומיים ברגש הדת; הדת היתה לו לעיקר ורגש הלאומי רק כעין עזר וסעד לקיום הדת. להצלחת אומתנו נמצאה סגולה יקרה בדתנו, כי גם היא לאומית הנה במדה מרובה. הדת הישראלית נוסדה ברובה על הסגולה הלאומית של עמנו, אשר בו בחר ה' לתת לו תורת אמת כזו. אבל גם מהשקפה זו נמצא אז נסיגה לאחור בעמנו. הנביאים שקמו לישראל בימי בית ראשון נבאו לאיריאל נעלה ונשגב. מיכה וישעיה נבאו לאחרית הימים, אשר אז נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מנבעות ונהרו אליו כל הגוים, אז ילכו עמים רבים ויאמרו: לבנו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויוזנו מדרכיו ונלכה בארצותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. צפניה נבא לימים, אשר אז יהפוך ה' אל העמים שפה ברורה, לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד. בנבואות החמדה והנעלה נבא ירמיה לקבוץ כל הגליות, באופן כי לא ידח מישראל נדח, כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא. יחזקאל חזה נאולת ישראל בעת יקבץ ה' את כל שבטי ישראל ויהודה, ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות, כי אם יהיו. לפני אחד בארץ בברי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם. ואולם בזמן עזרא ונחמיה חדל האיריאל הזה מישראל בין גדוליו ומנהיגיו. אז עשו חתך עמוק בבשר האומה וכל השתדלותם היתה רק, להבדל, לא רק מיתר העמים, כי אם גם מאחיהם בני אפרים, ואפילו מאחיהם עם הארץ, אשר לפי דעתם לא נבדלו. מממאות גויי הארץ. לא רק הגשים הנכריות הוציאו בעצת עזרא ונחמיה, כי אם גם הנולד מהם, באופן כי היה אז בעמנו מעוט אחר מעוט, וכל מה שהיה בכחו להתכוין יותר, מצא בזה סגולתו הדתית והלאומית.

ביד חזקה ובורע נמיה השלים נחמיה את המפעל, אשר עמל בו עזרא בבני ותחנונים. בעוד אשר עזרא התגפל לפני ה' לעיני כל ישראל להתודות על עונות העם, ובהתלהבותו הראשונה אמר העם לכרות ברית לאלהים, ובתורה יעשה, מבלי אשר שמר את מצא שפתיו לאורך ימים: הנה נראה את נחמיה עושה מעשיו בנבונה ולא בשתי. לעת הצורך לא נמנע לריב עם החורים והסנגים ולתת עליהם, קהלה גדולה, אלה אשר לא שמעו לקולו התרה בהם: אם תשנו — יד אשלח ככם! התראה זו לא היתה איום בלבד, כי הוא מעיד על עצמו, שבראותו, כי רבים מהיהודים הרשיבו נשים נכריות, רב עם ויקללם והכה אותם וימרמסם. האיש כזה לא יוציא מחשבתי לפעולת אדם?

אבל אם גם ירה את היסוד לבנין חדש בישראל, הנה ברור שני לעזרא ונחמיה קמה ריאקציה נגד הסדרים החדשים. אמנם הברית נחמיה רבים מהכהנים, אשר הלכו ונספחו אל בני שמרון; אבל אלה אשר נשארו בארץ ולמראית עין נכנעו לפני הסדרים החדשים קמו אחר מות, התקף, הוא והשתדלו לבצר את מעמדם המדיני כמקדם. גם

הצליח הסצם בידם, יען כי הנבדלים היו עוד מעטים בזמן הראשון, וזעם הארץ נמר איבה לכל התקונים החדשים. בני הכהנים משלו בכח הדת על נפש העם כלו, אשר היה רגיל לבוא ביתה ה' ולראות את הכהנים בעבודתם והלויים בדוכנם. לעזרת משרתי המזבח היה, עם הארץ צריך בכל יום ויום בחייו הדתיים, בעוד אשר לא הבין כלל לדרוקי הסופרים ולמודיהם. חומרותיהם היתרות, אם כי בעיקרן היו לטובת העם, למען קרש גם אותו בקדושה הדתית, שיפקע עצמו מידי אפיטרופוסות הכהנים בדת, אלו החומרות, אשר העמיסו הנבדלים על נפשם מאליהם, לא היו לפי רוח העם בכללו, אשר אז שאף עוד לחיים של חלין, לתענוגי בני אדם וחיי חמדה חמרים. האכרים והיוזבים מעם הארץ מצאו די ספוקם הדתי בעבודת המקדש, אשר היתה בכל סאר והדר ולקחה את נפשם בהוד יסיה; אבל מעולם לא ירדו לסוף דעת. הסופרים כל אותיות שבתורה דורשים תלי תלים של הלכות על כל קוץ וקוץ. בכלל לא קבל העם בנקל את המרה השחורה הדתית, אשר כפאו הנבדלים עליו, לגרש מקרבם כל מנעמי החיים, אשר הסכין בהם. הדימוקריטיא, אשר בראו הפרושים, לא היתה בראשיתה כלי הסין להעם הפשוט, וכפרט כי בימים הראשונים זכרו את אשר עוללו להם הנבדלים הקנאים, בטרשם את הנשים הנכריות מבתי בעליהם, ואלו העלובות סכבו את מקדש ה' בבכי ואנקה וכמו ברמזה את מזבח ה'. יותר מצאו הכהנים חן בעיני העם, על כי לא היו מחמירים יותר מדי ולא עשו את תורת משה לעול כבר על צואר העם.

במצב כזה נברו הכהנים (הצדוקים) עוד הפעם, ומה גם כי נספחו להם כל העשירים והנכבדים, אשר לכם לא הלך אחרי הנבדלים, כת הדמוקריטיא הדתית. מצד אחד היתה האריסטוקרטיא מתנגדת לכת הפרושים, כת בעלי בתים, אשר החלו להצר צעדי אונם, ומצד השני התנגדו בני עם הארץ אל הפרושים, אשר שלחו יד בקדשי בני ישראל לפי ההכנה ההמונית.

בימי ממשלת מלכות יון בסוריא אנו מתאזים את הכהנים (ועמהם המשפחות המיוחדות בישראל) בתקף עוזם, וממשלתם חזקה ותקיפה, בעוד שהפרושים הלכו ודלו. בזמן מן הזמנים כסלו הצדוקים גם את כנסת הגדולה, ואז משלו בעם כאות נפשם, ממשלה כלתי מונבלה, ואולם בהאמינם, כי אולת יד הפרושים וכי אי אפשר עוד שיקומו אנשים כעזרא ונחמיה להרסם ממקומם, מעו מאד. כינתים עשו הפרושים דבר גדול, כי הגדילו התורה והאדירות בעם. עמי הארץ נתמעטו במשך הזמן והפרושים נתרבו, גם אם נתבטלה השפעתם המדינית. בעת אשר התגברו הצדוקים לדת מורשה היה רוב העם בעצה עם הפרושים לעמוד כפרץ ולמסור נפשם על קדושת הדת.

הדת הישראלית הצילה בתקופה ההיא את האומה הישראלית מכליון חרוץ. כי קמו אז כל סנות העם (מלבד האריסטוקרטיא) להגין על היהדות — לא קנאו את קנאת הלאום — אשר אמנם היה מוטל בסכנה, אבל את הסכנה הלאומית הואת לא חשו — כי אם קנאו את קנאת הדת הישראלית, אשר הביאו הצדוקים צרה לביתת. הכהנים אמרו להשפיע רוב השכלה ודעת על עם ישראל, להוציאהו ממחשכים ולהופיע עליו נהרה. בנאותם ועשרם היתה להם היהדות כעין נמוס דתי של עם הולך בחשך, אשר יחסרו לו כל תענוגי העולם וחמדת החיים. התמצית המוסרית שבדת ישראל היתה גם כן לעול ולמשא עליהם. היטב אשר דבר רנן, כי דוגמת הכהנים הצדוקים האלה נראה כיום בכל עיר גדולה במערב אירופא: יהודים עשירים ומלומדים, אשר חרפה להם לזכור על כל צעד וצעד, כי על דת ישראל יחשבו, והם המורקים עול ופורצים נדר היהדות.

סה הם מסובים בסעודה עם בני אמונה אחרת; האם לא יאכלו וישתו עמהם? שם קרואים הם לאיזה חג מדיני; האם ישניחו על דיני שבת ומועד ויסירו רגלם מדרך זה? במקום אחר יבואו ציציותיהם ומספחות להם על סניהם; האם בכל רגע ורגע תהיה היהדות על סניהם לכלי יחמאו? במצב כזה היו אז הכהנים והעשירים. מלכי יון משלו עליהם. פקידי המלך באו לירושלים, ובלי ספק חשבו להם העשירים לכבוד גדול, להתחבר להם ולהתענע בחברתם; אבל היהדות נצבה להם ככל צעד וצעד לשמן בדרכם, ולכן אמרו לבטלה כלה או רובה. באופן כזה קמו המתבוללים (המובן הזה מובא כבר בספר חשמונאים א') ואמרו, להתאים את הדת עם החיים, לסרוץ בחומת היהדות למות מנהגי היונים. המלחמה היתה אז בכונתה העיקרית רק נגד דת ישראל ולא נגד עם ישראל. אין ספק בדבר, כי אם היו ההיליניסטים מצליחים בדרכם, כי אז היו עושים כלה עם עמנו; אבל כזה לא חשבו מראש. הצדוקים היו אז, בימים הראשונים להתסיסה הזאת, לאומיים יותר מן הפרושים, אשר רק בדת ישראל היו שקועים ראשם ורוכס. לפי השקפתם והלך רוחם היה ברעתם לחקן את עמם בהשכלה חדשה, לתת לו קלסתר פנים מאירים, להאיר עיניו, להשכילו ולחדש בקרבו חי עונג ושמחה. לא להשביט עם ישראל מהיות גוי היה כל ישעם וחפצם, כי אם להעלהו אל מצב נכון וחשוב בקולמורא. עם כל זה אין ספק, כי לפי מהלך הענינים היו „המשכילים“ האלה גורמים בדבר, כי ברבות הימים היה עם ישראל כאחד העמים הקטנים באויא המערבית, אשר נעשתה לו ההשכלה היונית כסם מות. לפי זה נמצא, כי הפרושים והחסידים, אנשי הרוח, היו בעצם (אם שלא במתכוון) לאומיים במדה מרובה מזו של המשלם וגדולי העם, אם כי קנאו הראשונים רק לדת ישראל והאתרונים השניחו בלי ספק על קיומו המדיני. הדבר הזה מונח במבט השתלשלות הסבות. אמנם גם הארבה הלאומית תוכל להלהיב לפעמים את לבות בני אדם, להלחם במסירת נפש בעד עמם ובעד ערי ארץ מולדתם, ולפי זה קרוב הדבר, כי היו הצדוקים וההיליניסטים נלחמים על ארץ מולדתם, אלו היו יודעים, להיכן הדבר נוטה. אבל בראשית ימי ההיליניסמוס לא ראו בו עוד שום סכנה לקיום הלאום; אדרבה, הם היו בעיניהם כמשתדלים להשתלמות עם ישראל, ואשר הדבר, כי גם אם היו רואים בעין סקחה, כי על ידי ההשכלה היונית עתידה היהדות שתחרב, גם אז לא היו עומדים בספק, אחרי שהדת הישראלית חרלה להיות להם עיקר גדול בחיים המסוריים והרוחניים. למלחמת-הגנה היתה דרושה קנאה דתית נפרדה מאד, אשר בעיני המשכילים נחשבה לחרפה ולבערות גם יחד. הקנאה הדתית הזאת, אשר בלעדה אי אפשר היה להיהדות להתקיים, נמצאה אז רק בלבבות הפרושים, בעלי-ידת נלהבים, והם הפיתו את הרוח הזה בלב עם הארץ והלהיבו אותו, למסור נפשו (במתכוון) על קיום הדת הישראלית, ועל ידי זה (שלא במתכוון) גם על קיום הלאום.

אם נעמיק חקר בקורות הימים ההם והמאורעות שעברו אז על ישראל, הגה נבין, כי אין לעשות את ההקירה ההיסטורית כלל. כי לא על פי חוקי ההגיון העיוני, אשר אין ספלט מהם בעולם המדע, יחיה עם שלם, כי אם על פי סבות ושונות, סניסיות וחצוניות, אשר מקשרות ומאונדות הן זו לזו, אבל סותרות על פי הרוב להגיון העיוני. הגה ראינו, כי בימי עזרא ונחמיה נתמעפה דמות הלאומיות בישראל וגבר הרגש הדתי, אשר לפי הסקירה השטחית, צריכה היתה זאת לסבב, שישחקע העם יותר מדי רק ברעיון הדתי, מבלי לדאוג לקיומו הלאומי. אבל לפי תוצאות הדבר אנו מתאמים, כי ברבות הימים היה זה לכלי מחזיק ברכה לישראל. אלמלא עשו עזרא ונחמיה אזנים לתורתנו וכפאו אותה

על העם בחזקת היר, כי אז היה אובר בנים בזמן פולמוס של אנטיזכום. בראותנו את התפתחות עמנו במהלכו ההיסטורי, נשתאה על הסדר הנפלא במאורעותיו ובקשר הסבות. מלחמות הרעות שהיו בישראל בזמן פולמוס של אנטיזכום היה ככחן להשפיל את ערך הכתונה עד לעפר, כי הלא הכהנים הגדולים ומשרתי המזבח הסמאו בכל אלה ויתנו יד. לעוזבי ברית קדש. ולא זו בלבד, אלא בראותם, כי העם מתנגד בכל כחו להריסת הדת, היו הכהנים, מרשיעי ברית, גם לכונדים בעמם. כי כן מונח במבוע מחלוקת כזו, אשר תחלתה היא לשם הרעות, אבל סופה היא אהבת הנצחון והשאירה לנקמה. או נשפטו המרשיעים עם החסידים ויראי אלהים. בחרב ובלהבה כשבי וכבוה. לפי זה אין להתפלא, כי ירד כבוד הכהונה בעיני העם מאד. אלא על פי מקרה קמה משפחת כהנים אחרת ועמדה בראש התנועה הלאומית בישראל. המשפחה הזאת לא על המיוחסות נחשבה, ודבר לא היה לה עם משפחת הצדוקים, אשר כל מוב העם והמדינה היה נתון בשכבר הימים בידה; כי אם משפחה עניה, אשר לא נודעה עד אז ולא הצמינה בשום דבר. באופן זה היה הנקל לעם ישראל לגבור חילים בכח הדת, מבלי לנגוע בכבוד הכהונה בכלל: משפחה אחת של כהנים, אשר כנוד בעמם וכדתם, נדחתה מעבודת המקדש, ובמקומה באה אחרת, אשר על ידה החזירו את עמדת הכהונה וחשיבותה ליושנה. במלחמה הזאת ראינו, כמה גדול כח הדת הישראלית, אשר הרעיון הלאומי שקוע בה במדה מרובה. בראשית ימי המלחמה אמרו החסידים הנלהבים להגן רק על הדת, ואולם לא ארכו הימים והרגש הלאומי התעורר בלב האומה בעצם חקמו. בתחלה אמרו הגלחמים על קיום האמונה: את אלהינו גירא ואת מלכנו (אנטיזכום) נעבוד; או לא עלה על לבם להעמיד את האומה הישראלית ברשות עצמה. אבל במשך ימי המלחמה שב רגש הלאומי לפעם במחנה ישראל, והמלחמה הזאת, אשר בראשיתה היתה, מלחמת ה', נהפכה אחר כך למלחמה לאומית, אשר על ידה התגבר עמנו משפלות מצבו המדיני. לפני רדיפות אנטיזכום לא היה לישראל שם וזכר בעמים ולא היה יותר מכנסיה דתית; אחרי נצחון החשמנאים היו בני ישראל לעם כמקדם.

ולא זו בלבד, אלא אף בחיי עמנו הפנימיים התעוררו חיים לאומיים מלאים עוז ותעצומות. בימים האחרונים לפני פולמוס של אנטיזכום חדל העם להתערב בעניני הממשלה; אחרי נצחון החשמנאים התגבר העם להקפיד על זכויותו המדיניות. מרשלי בית חשמנאי הראשונים לא משלו בעם כאות נפשם. כי אם נבחרו מאת העם לעמוד בראש ההנהגה המדינית, ועל ידם ישב, חברי, הוא בית ועד של גדולי האומה, אשר השתתפו בהליכות הממשלה. הנה כן רכש לו עם ישראל בסולמוס זה שני קנינים יקרים ונעלים מאד: את חירותו המדינית, בצאתו מרשות המדיניים, ואת זכויותו המדיניות, בצאתו מרשות הכהן הגדול, המושל. ביראת אלהים כרצונו. נוסף לזה הגיע אז עמנו אל השאיפה האידאית, אשר אליה נשאו את נפשם חשובי האומה זה מאות בשנים: אז היתה התורה בסיס החיים הלאומיים והדתיים בישראל באין מסרע. ואולם לא החסידים הקיצונים עמדו בראש העם, כי אם הפרושים, כת בעלי בתים, אשר עם כל חבתם לדתו ולתורתו הקפידו מאד על שמירת הזכויות המדיניות של העם. אמנם היה משוך חוט של חיים רחניים על כל הליכות המדינה; אבל החיים הרוחניים האלה לא בלעו את החיים המדיניים והלאומיים. כהמורטנים בממלכת אנגליה היו הפרושים שומרי דת מורשה וחירות מדינית ולאומית כאחת. בימים ההם הגיע עם ישראל אל פסגת הצלחתו, כאשר בצדק תצייר כן פגלת חשמנאים את מצב הדבר בזמן משול שמעון חשמנאי בישראל.

מתוך היה העם נכבד וחששי ממשא מושלים אשר לא מקרבו; ובמנים הרשע נבול וחזק להדיספוזיטיון של מושליו. הצדיקים. את האשר החמרי והרוחני הזה הביאו לעם ישראל, אנשי הרוח, אשר עליהם אמרו, כי לא הניחו חיים לאומיים לאומתנו!

גם הפרטים שנו מאז את שיטתם. הקיצונים שבהם. החסידים הגלגלים ואנשי הרוח. עזבו את חיי שעה לעסוק בחיי עולם; לא השתתפו עוד בעניני הלאום והמדינה, כי אם השקיעו את נפשם בהתעלות הרוחנית, לקדש עצמם במחשבה להם ולבוא עד חקר התמצית המוסרית שבתורה והמאור שבה. מני אז לא עסקו עוד בישוע העולם, לא לקחו נשים ולא החיו ורע, וגם לא עשו עוד רכוש. הם התרחקו מן החיים הרגילים, אשר ברובם מגשמים הם, עד הקצה האחרון של האידיאל. בשנאם את השקר והתרמית של בני אדם, נניבת דעת הבריות והכוכב המוסכם, התרחקו מכל אלה אל הקצה שכנגדו, לבלי להרבות בדברים וגם לא להשבע אפילו על האמת, שיהיה דבורם הן או לאו, ותמיד יעמדו בדבורם בלי שום אמתלא. בראותם בני אדם רדפים אחרי הממון, ואהבת הבצע תעור עיניהם במדה מרובה, שנאו ומאסו את כל העסק בחיי שעה, ולא זו בלבד, אלא שמאסו את הקנין הפרטי ועשו כים אחד לכלם. בראותם, כי על פי הרוב מאהבת אדם לבניו ומשפחתו יעשה עול לחברו, מאסו בחיי משפחה ועשו את חיי חברתם לעיקר. הם ראו, כי רבים מבני אדם נותנים לנשים חילם וחמדת בשרים תדלדל את מעשיהם, לכן עשו לחוק להם, לבלי יקרבו אל האשה. אם תרע לך עינך תגקרה ואם יבא לך אחד מאברי נוסף תניף עליו גרון לכרתה. אלו החסידים לא היו אנשי מעשה, כי אם רק. אנשי רוח, והם מלאו אחרי האידיאל של היהדות. ביחוסם להמונב לא נעלם מהם אמנם, כי מרבית הכהנים אינם לפי הלך נפשם, כי אם מגשמים ועושים את הקדש וחלין; אבל בחסידותם מלאו אחרי דברי התורה ולא מנעו מנבזה את הקרבנות שנתחייבו על פי התורה, כי לא סרו מתורת ה', אשר צוה ביד משה עבדו. ואולם לא את המצוות המעשיות עשו עיקר, כי אם המדה והפרישות. לאות ולזכרון להמדה המוסרית הקפידו גם על המדה הגופנית ושקדו על המבילה במים, ובפרט בעלות השחר, להסיר מעליהם הזוהמא של השנה. מובלי שחרית אלה לא נקו מדבלי אמונה בלתי צרופה, כי מצב השכלתם לא היה על צד היותר טוב. בהיותם חיים חיי התבודדות והסתכלות, מבלי לעסוק בישונו של עולם, נסגנו בדעתם והאמינו בשדים ורוחות ובכחות נעלמים של הטבע; לפעמים התברכו בלבם, כאשר נבר עליהם הרמיון, כי אפשר להם לגרש שדים ורוחות על ידי תפלתם ולחשם, או לרסא וחלים, מאחרי שכל חלי וכל מרה היה לפי השקפתם רק פעולת המויקים. האסיים או החסידים התרחקו מעט מעט מן החיים המתרגשים בארץ ויהיו לחולמים בהקיץ ועיניהם נשואות תמיד השמימה. הם לא ידעו עוד מה החיים דורשים מבני אדם, כי העיקר היה להם להתקדש ולהטהר. באופן כזה עקרו מלבם והאבהה הלאומית, אשר גם היא היתה להם חלין. כל מי שמתקדש במעשיו הוא מבניו של מקום. הם הניחו אכן פנה להרעיון שנתפשט אחרי כן באויא ומשם ככל עמי הקלמורא, כי הרת הישראלית איננה תלויה ברנש הלאומי, וכל אלה השומרים את קדושת התורה, לפי הצורה שנתנו לה אלו החסידים, נקראים בניס למקום וחביבים הם להקבית. בהשקפתם זאת התקרבו החסידים בסוף בית שני אל הנביאים, אלא שחמרה להם, להחסידים, ההשקפה הנעלה והרעות הגשנבות של הנביאים. החסידים היו שומרי משמרת ה', לפי השקפתם המשובשת, בהיותם אנשים חמרי מדע ותורה. בהם נתקיים האידיאל של הבערות הקדושה, של הסכלות התמימה.

כל זה לא מצא חן בעיני הפרושים, אשר מומן נצחק החשמונאים היו ללאומיים ולאנשי מעשה. בימים הראשונים, כאשר היה הרבר, אשר בתחלה לא האמין שום אדם באפשרותו, היינו שהפקיע עם ישראל את עצמו מידי שעבוד הסוריים, אז היו כל בני ישראל לאומיים, מקפידים על כבוד האומה וחירותה המדינית. ההיליניסטים אכזו במלחמה זאת, וההנהגה המדינית באה לידי משפחת החשמונאים, ויהי כי רבו הימים, וישנחו המושלים החשמונאים את מולדתם הדימוקרטית ויתחילו ללכת בדרך הצדוקים שקדמו להם. אף השלימו עם האריסמוקרטא שנדרתה מפניהם, הם התחתנו בה וגם מסרו לבניה משרות נכבדות במרכז הדתי והלאומי. בכלל היתה עינם צרה בזכות העם, אשר עליהם הקפידו הדמוקרטים בוריונות נדולה. אז אמרו החשמונאים לשוב בסדר המדיני אל הדיספוטסמס של הצדוקים ולהמעיט את זכויות העם. ואולם בינתיים נברה כת המלומדים ויודעי התורה, והעם בכללו נספח על הכת הזאת. את הקשר בין הפרושים ועם הארץ הסבה מלחמת אנטיוכוס, כי נקעה נפש האומה מן האריסמוקרטא ותשם מאז כל מבטחה בכת הפרושים, שומרי משמרת הדת זכויות העם. הפרושים לא השאירו עוד את התורה בידי משרתי המזבח, כי הם ימשלו על סיה; כי אם חתרו בכל עת, כי תהיה ביד הסנהדרין סכת הפרושים והם ישמרו על פי התורה הזאת, גם יפרשו אותה לפי הגות רוחם ולפי הבנתם. ולא זו בלבד, אלא אפילו בעניני המקדש, אשר אין ספק כי מסורת עתיקה היתה בידי הצדוקים, מה סיבה של עבודת המזבח: גם בענינים כאלה התערבו הפרושים ולמדו את הכהנים, שהיו כפופים להם, איך לעבוד את עבודת המקדש, ולפני יום הכפורים היו משיעים את הכהן הגדול שלא ישנה דבר ממה שלמדו אותו. ובשעה שהעיו כהן ומושל לעשות נגד תפוצת בפרהסיא, קמו נגדו ויאמרו לסקלדו באחרוניהם אשר בירם. הפרושים לא היו מאלה החסידים, הנעלבים ואינם עולבים, כי אם בעז ותעצומות נברו במרינה, וכלי חמלה עשו נקמות באויביהם, אם נסלו בירם. הכהנים היו ראשי העם, אבל לא מושליו; הם היו בידי הסופרים של הסנהדרין כחומר ביד היוצר, ובמצווה להם מפי הפרושים עשו. על קיום תקנותיהם וגזרותיהם הקפידו הפרושים מאד, עד כי אמרו: כל העובר על רברי סופרים חייב מיתה; אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין חייבים לשמוע בקולם.

למראית עין ולפי המסור לנו בהספרות התלמודית היה הפולמוס הזה בין הצדוקים והפרושים רק פולמוס דתי על דבר דקדוקי סופרים ומדרש חכמים. ואולם באמת היה בעיקרו פולמוס מדיני, אשר ממנו היו תוצאות רבות ונכבדות להתפתחות האומה. על כל פנים לא יצדק המשפט, אשר תרצו רבים על הפרושים, כי הם השפיעו על העם רוחניות במדה מרובה, ועל ידי זה, שמתקן את הסאה בחיים הדתיים של עמנו, היו ממבלי עולם המדיני והלאומי. בנוגע להתחמרות והגזרות, הנה לא מצאנו כי המציאו הפרושים אותן. האמת היא, כי מימית עזרא ונחמיה עד ימי פולמוס אנטיוכוס, בהיות העם נעדר החיים המדיניים והלאומיים יותר מדי, נבראו אלו הדקדוקים והחומרות (על פי הבנת אלה שכל תפוצת היה רק למצות עומק דין התורה ולעשות הכל ככתוב). ואין ספק, כי השתדלו הפרושים אחר כן לבטל אותן, רובן או מקצתן. בימים מאוחרים הלא נראה את שמאי הזקן, קונסרוטיווי והולך אחרי פשוטו של מקרא. מחמיר הרבה. בעוד שהלל הקיל על פי מדרש חכמים. ובנוגע למחלוקת הצדוקים והפרושים, הנה נמסרו לנו רק הפרטים בעניני הדת, יען כי בדור מאוחר אספו רק הענינים הנוגעים בפרטי הדת; אבל אין ספק בדבר, כי המחלוקת המדינית היתה העיקר. הפרושים היו, לאומיים ואנשי מעשה בה במדה שהיו גם הצדוקים.

מעולם לא מצאנו, שהתנגדו הראשונים למעשים נצרכים להגן על ארץ מולדתם, להלחם על קיום הלאום בחרב ובחנית. רק החסידים היו דורשים: "ארוז הבגר אשר יבסח באדם ושם בשר ודווע". ואולם הפרושים יצאו למלחמה לעת הצורך כהצדוקים. אלא במה נסלנו? בשיטה המדינית. אם נתנה המדינה על פי ממשלת האריסטוקרטיא או על פי חסין העם. אין אתנו יודע עתה, מה מעם מדיני יש במחלוקת בין הצדוקים והפרושים על דבר נסוך המים, או על דבר הקמרת ביום הכפורים, שלא יתקן מבחץ ויקמיר בפנים, או על דבר עצרת אחר השבת וכדומה. אבל ראוי לנו לדעת, כי הדת הישראלית היה לה תמיד חלק גדול בחיים הלאומיים, ובהיות מולטם לאומי בין שתי כתות מדיניות, אי אפשר היה, שלא ישפיע המולטם הזה גם על התפתחות הדת. העיקר היה במחלוקת זו, אם נתנה התורה רק להכהנים ותושבי התורה במקדש, או כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'. ועל פי המשפט הזה יבואר לנו, כי היו הפרושים רותניים במדה פחותה מאשר היו הצדוקים⁽¹⁾.

הן אמנם אי אפשר לחדד, כי על פי טבע התפתחות ענינים כאלה היו הפרושים לפעמים לדיסוננים רק סמני שידעו, כי בבריתם עם העם יהיה כחם גדול. המחלוקת בינם ובין הצדוקים לא היתה חסיד מחלוקת לשם שמים. בבטלם. דיני נורות, היה חסדם להקל מעל העם את עול התוקים ולדרוש את נורות התורה לפי צורך הזמן. וכן נראה בדברים רבים, כי אנשי הרוח האלה ידעו לכוון את השעה ולהבין למשאלות הזמן יותר

⁽¹⁾ כשם שצייר לנו יוסף בן מתתיהו הכתן את הכחות בישראל בתור כתות פלסופיות, יען כי כתב דבריו בשביל קוראים מסכילים שלא מעטנו, כן צירי לו בעלי התלמוד את המחלוקת בין הצדוקים והפרושים בתור סריבה דתית, שחיו הראשונים כופרים בתורה שבכעס. ואולם אין להפיל ספק בדבר, כי הריב הזה היה בעיקר מדיני, וכל מה שנמצא השפעתו על עניני דת ואמונה, אין זה אלא כי אי אפשר היה להפריד לגמרי בין החיים הדתיים והמדיניים, אשר היו בישראל מקורשים ומשולבים כל כך. ותנה במה שאמר יוסף הכתן, כי נחלקו הצדוקים והפרושים בדבר הבחירה החפשיה והגזירה הקדומה, אין להאמין, כי בימים סקדם היה זה לסילע המחלוקת בישראל. אין ספק, שכלם האמינו, כי הכל בידי שמים, ואין אדם טוקא מצדו לסתם אלא אם כן הכריזו עליה סלמעלה, שהרי על זה יורו כתובים רבים. ועם כל זה, לפי דעת קדמונית, נענש האדם על מעשיו הרעים, ואמרתם דרכי השם לא יחבטו? בדורות קדומים לא תרבו לחשוב בדברים כאלה, ולא חוקשה להם על מה שנאמר, כי ה' הכביד את לב פרעה לבלי ישלח את ישראל, ועכ"ז נענש על זאת. בכלל אין לתלות את המחלוקת של הצדוקים והפרושים באמונת ודעות. כי אם בענינים מעולם המציאות, בתוקים ומשפטים. הנה הצדוקים (או הביחוסים) היו דנים: עין תחת עין משש, ואין ספק כי זהו פשוטו של מקרא וכך היו נוהגים לפנים בישראל, כי בכלל היו הענינים והקנסות קשים בימים הראשונים, והצדוקים חשבו, כי ראוי לזרוק סרה בעם ולא להקל ענישו. אבל כשבטלו את "דיני נורות" הורו הפרושים, כי עין תחת עין — מבין, וכזה בודאי מצא חן בעיני העם, ושורת הדין נותנה, כי אם חכה איש את עין רעתו בחסותו ושלא בחתכון, אכזריות גדולה היא לענשו ג"כ בניקור עיט. כן היתה המחלוקת בדבר עדים זוממים, צדוקים אמרו, כי רק אם נהרגת נפש על ידי עדים כחבים יתרגו גם הם, וחזו שורת הדין; אבל הפרושים, לפי הוראת שעה שחיו צריכים לה, אמרו, אפילו לא נהרג איש העדים נהרגים, יען כן ומסו לעשות. בדבר זה כבר נראה חסר, ועכ"ז בודאי היה העם חפץ בגזרה כזאת. למען איים על העדים, כי יהיו נותרים בעדותם. בכלל היתה תשוקת העם להמעיט מדת הענישים, ולכן כל מה שהוסיפו לאיים על העדים מצא חן בעיניהם. ואולם בדבר המחלוקת בעבודת המקדש, אמנם נעלם ממנו מעם הדבר, על מה חקפיו הפרושים, שחבטו ערבה והא דוחה שבת, ושלא יתקן הכח"צ בחץ ויקפיר בפנים, וכדומה לזה. אבל בודאי היו הצדוקים יותר בקיאים בעבודת המקדש וסמורה היתה בידם מאבות לבנים. וע"כ נקל להבין, כי כעסו הצדוקים על זה וסרבו לסלואת אחר מצות הפרושים.

ויותר. ובעוד שלמי דעת הצדוקים אין לנו לזוז מרכרי תורה הכתובים. וזאת עשו הצדוקים בכונה ברורה. שהרי כל זכויותיהם רק על פי התורה היו: — הגה. לא חששו הפרושים מעולם לשנות את הכתוב על פי מדרשם. כאשר נזכר. כי השעה היתה צריכה לכך. ולא רק במעשים וברברים הלקחים מעולם המציאות; אלא גם במחשבות ואמונות לא הקפידו על זה. להחזיק בדעותיהם יותר אל העם. כמו בענין השארת הנפש. אשר אין ספק כי נבראה ברוח העם. והפרושים הודו לה. בהיותה בריאה לאומית; וכן בענין תחית המתים. אשר מחשבה זו היתה רצויה אל העם. הצדוקים בנאותם ובהשקפתם האריסטוקרטית הבימו מנבזה על דעות כאלה. אשר לא מצאו להן יסוד בתורה: מה להם ולתחית המתים ולהשארת הנפש? אבל הפרושים. בהיותם קרובים אל העם וממנו יצאו. רצו את הדעות האלה.

בהסצנו לפי זה להחזיק משפט ישר בלי משא פנים על תוצאות הריב הזה. הנה עלינו להזכיר. כי אך בשקר יחמו קצת חכמים את מפלת העם והריסת המדינה למחלוקת בין הצדוקים והפרושים. עם שהוא חי ומתרגש אי אפשר לו לחיות בשלום. אין פרוץ ואין צוחה. במתים חפשי מן המחלוקת ומן הריב המדיני. ועם כל מה שהפליגו חכמי לב במעלה השלום ותועלתו. הנה אי אפשר לבשר ודם. אשר יחיה בצוותא עם בשר ודם כמרה. שלא תהיה לו תחרות וקנאה נגד רעהו. במדינה יש כמה שאיפות ותשוקות של כתות כתות מדיניות. ואין דעות בני אדם שוות זו לזו. ולכן בהכרח שתהיה מחלוקת ביניהם. ובכל מקום שאין אתה מוצא כזו אין חיים לאומיים בעם הזה ואיננו ראויה להקרא בשם עם. כי אם בשם קבוץ של בני אדם. החסידים לא לקחו חלק במחלוקת המדינית. מפני שותרו על כל החיים. ואחת היתה להם. אם הכבידו המושלים הצדוקים את אכסם על העם או לא. הם הרכינו את ראשם ולא הקפידו אם קרא להם אדם: ריקא! את מס המלך היו משלמים כגורה מן השמים. ולא איכפת להם אם לקח המוכס אסילו גלימא מעל כתפיהם. הם היו רגילים לשמוע חרפתם ולא להשיב. ודבר שאין צריך לומר. כי לא התקוממו מוויינים נגד מעניהם. שהרי מי שיחזרו חרב — בדרך יסול. לא כן הפרושים. הם היו בני אדם חיים בעולם המעשה ולא אבו לזוז על זכויותיהם ומשפטיהם. וכשהיתה השעה ראויה לכך היו מתקוממים נגד התקפים. העושים עול במשפטם. ולפי זה בהכרח שפרצה מחלוקת במדינה ונעשתה האומה לשתיים ונשפך דם בארץ. ואיך יהיה הרבר באופן אחר? מי שהסץ לשבור את החבית בהכרח שישפוך את היין שבתוכה. אבל עם כל זה לא נמצא. כי המחלוקת הזאת המימה אסון על כלל האומה. כאשר לא הביאה אסון על מדינת אנגליא המחלוקת בין הליברלים והקונסרוטיוויים. ספסיוס לא בא בשערי ירושלים בגלל הריב בין הצדוקים והפרושים. אלא בעקב ריב אחים שהיה בין הורקנוס ואריסטובול. בכלל צדקו הפרושים בשנאתם למושלי בית חשמונאי הצדוקים. כי אחרי אשר הורמה המשפחה הזאת בעזרת שלומי אמוני ישראל משפט המדרגה לעמוד בראש העם. לא היו כבני המשפחה הזאת אשר התמכרו לעשות את הרע בעיני האומה ולהונות אותה מזכויותיה. אשר רכשה לה בחרף נפש. המשפחה החשמונאית מדור שלישי למלמס של אנטיוכוס ואילך שכחה את מקור מולדתה ואת חסרי העם ותשם מעינה רק להרבות עשרה ותקפה. העל זה לא יחרה אף העם? הן אמר. כי כל האוהב את עמו יחזר בדבר ויתאמץ ברוחו למען לא יחליש ריב מדיני את כחות האומה. אבל לכלל זמן ולכל גבול! אם תביא אוחנו אהבת השלום לידי כך. כי נרכין ראשנו לפני כל עול חמסס. הלא אי אפשר יהיה להגן לעולם על זכות ומשפט.

כמו שהיו הנביאים בזמנם אנשי ריב ואנשי מדון עם התקפים ואנשי חסם. כן נלחמו גם הפרושים בימי בית שני עם הצדוקים. נזולי משפט העם. אבל לא נוכל לכתור. כי באמת יש הבדל גדול בין פעולת הנביאים ובין זו של הפרושים. הראשונים היו אנשים נלכבים ונלהבים להאמת והיושר, סהרת המדות והמוסר. ואולם בהיותם חפשים מכל האינואיסמוס האנושי לא עלה מעולם על דעתם ליסד כחה מדינית ולהתמיד פעולתם בעם. כשהיתה השעה צריכה לכך התקוממו נגד העריצים ונגד משרתי המוכה. להוכיח משונתם חרונם. או כי יצאו אל אחיהם לדבר באזניהם את חזון לבם ולהלהיב את לבותם לאותו האידאל, אשר תקפם לנצח. בעת היו הנביאים מורדפים על צוארם סמסם המלך והשרים והכהנים. עמד העם מנגד. יען כי לא ירד לסוף דעותיהם הנשנבות. אשר ברוכן היו משאות נפשם לעתיד לבוא. ואנשי הרוח לא היו מתכונים במדברותיהם לקנות את לב העם בתחבולות הדימנוגיא. ולא זו בלבד. אלא כי הנביאים בהתפעלותם המסרית ובהשקפתם הנשנבת עשו על פי הרוכ. קפיצת הדרך. במהלך ההיסטוריא ובמסיה אחת הגיעו אל השנה מאוד נעלה. מכלי לחוש על זה. כי העם קצרה רוח כינתו להגיע למעלת השנתם. לכן לא חשו להקל בכבוד קדשי בני ישראל ולדבר בקלות ראש על המוכה ועל לחם ה' המנואל. ומסכה זו הביטו בני העם על הנביאים בעיני חשד ותמהון גם יחד. ולא עמדו להם בשעת דחקם להצילם מיד התקפים ובעלי היכולת. לא כן הפרושים. הם היו מעולם המעשה. נליהם עמדו תמיד בעולם המציאות והחיים ההיים. ולכן ידעו עת לכל חפץ. הפרושים לא התנברו ברוחם כהנביאים לעוף על ולחיות (בודדים) בעולם האצילות שכלו רק אמת ויושר. מוסר ותום דרך. כי אם התאימו את מעשיהם עם צורך הומן. לכן התמידו את פעולתם באומה הישראלית. ומדור לדור הוסיפו אומץ ונבירה בקבוץ המדיני. לחפוש את רסן הממשלה בידם. לא עשו כהנביאים בימי בית ראשון. לחיף את נפשם למות בעמדם לפני התקפים. לדבר באזניהם בשם המוסר והיושר ולתבוע מידם עלבון העניים והחלשים; אלא יסדו כחה מדינית והקדילו את העם על מעניו ונחלי משפטו. הם לא היו מהנעלבים ואינם עולבים; לא מצאו די ספוקם המוסרי במצב. הסדף. אלא חתרו בכל עוז. להיות. הפמישי ולפוצץ סלעים בכחו. הם השתדלו תמיד לקנות לב בני דורם. חזאת עלתה בידם. מקצתה באמצעים כשרים ומקצתה באמצעות הדימנוגיא. בראותם את משרתי המוכה עושים את התורה לכלי תשמישם. למשול על ידיה על העם. לא אמרו כהנביאים: לשקר עשה עמ שקר סופרים. אין אנו מצאים שום תועלת בקרבנות. כי בזה היו מעלים חמת העם עליהם. אלא הודו בכל הכתוב בתורה ורק את ההוראה השמושית לקחו לעצמם כעין מונופולין. וכדי להשפיל מעלת הכהנים עוד יותר. כסאו עליהם לקבל את הוראתם גם בכל דבר הנוגע לעבודת המקדש. לעת מצוא היו נכונים גם למסור נפשם על דעותיהם; אבל זה לא עשו בתור שומרי משמרת האידאל. כי אם כאנשי מעשה. אשר לפעמים עליהם להלחם על שיטתם המדינית. לכן הודינו בכלי זיין חמריים ורוחניים. לפי צורך השעה. ותמיד קיימו בנפשם: הבא להרנך השכם להרנו. הנביא בכוסרו הנעלה היה כלו זהב טהור. אשר לא יצלה למלאכה שמושית; איש כזה. אשר אין שום תועלת חמרית בכל מזמיתו. לא יעמוד בקשרי מלחמה בעולם השקר והתרמית. בעולם העול והחמס. להפרושים היתה אותה התערובת הנצרכת בשביל ליצר כלי זהב: אל האידאל שלהם צרפו גם מעט מחלוקת שלא לשם שמים. מעט מאהבת השררה והנצחון; לכן הצליחו והכריעו את תקיפות הכהנים תחתם. בסוף ימי בית שני היתה הכהונה אבר מדולדל בחיי האומה ורק אל. מדרש חכמים נשאו

הכל את עיניהם. אז היו בני נרים עוסקים בתורה חשובים מבני אהרן שאינם עוסקים בתורה.

הכהונה חדלה מישראל כשחרב הבית, ובמקום הכהנים באו ראשי הישיבות והעוסקים בתורה. היהדות קבלה על ידי זה צורה חדשה. אבל גם בצורתה החדשה היה כח החיים שבה רק הפולמוס בין האידיאל והגשמת היהדות. הגלחמים היו אחרים, גם צורת המלחמה נשתנתה למראית עין; ואולם הכח המניע בהתפתחות היהדות נשאר כמקדם. היהדות שאפה להשתלמות יותר גדולה, ונושאי השאיפה הזאת היו יחירי סגולה, אשר לא הספיקה להם היהדות בתכנה המקובל והרגיל, אותה היהדות שבאה לעולם, כי אם השתוקקו לאידיאל יותר שלם, להיהדות שלא באה לעולם. את הכח הזה נמצא גם בתקופת התלמוד והגאונים, ואולם על אודות הרוחות שנשבו בישראל בתקופה החשובה הזאת אדבר במאמר מיוחד.

שאלת "הבחירה" בישראל ובעמים.

מאת ד"ר דוד ניימרק.

(ג. — טוה) (*).

אמנם, בכל יסיה ורוממותה של הילוסופיה הסיוטית הזאת, אי אפשר להכחיש, כי בהריסה את המחקר הפרטי לנבחי החירה הכללית, התרחקה מאד מן המובן המיוחד של השאלה. באופן שלא לכד שהסתרון איננו מססיק לישב כל צדדי השאלה. אלא גם השאלה בעצמה לא נתבררה כל צרכה. אפלטון ראה את הסתירה הכללית שבין הנפש השכלית החפשית, הבאה ממקור המחשבה, והנפש המתאווה, השקועה בנשיות שפלות ועומדת תחת סבלות הטבע וחקיו. אבל נעלם ממנו המובן העקרי, והוא המובן המוסרי של השאלה. ולא בלבד המובן המוסרי הסנימי, כלומר רגש האחריות של הפועל המוסרי עצמו — העלם אשר אין אנו מתפללים עליו כלל. מפני שידעת העצמות של האדם עדיין לא הניעה לידי מדרגה נבונה כל כך, לנלות את הרגש הזה בחבו — אלא גם המובן המוסרי החיצוני, והוא האחריות שאנחנו, בחור שופטים, מנללים על הפועל המוסרי בעד מעשיו, נעלם מעיני אפלטון.

והנה ההעלם הזה יש לו שתי סבות, אשר שתיהן מקורן באופיה הסנימי של השיטה. האחת היא קלות-ערך הטבע וכל ההויה החושית בעיני אפלטון, והשנית, חסרון חקירה מוסרית מדעית בשיטתו. ההויה האמתית היא ההויה המחשבת, והטבע איננו שוה באכזר הזמן הררוש בשביל להתחקות על מדותו המיוחדת של כל חלק מחלקיו. לכן לא בקש אפלטון להגביל בדיוק את יחס האדם לשאר היצורים וליחד לו מקום הראוי לו בסדר הטבע הכללי. כי למה לו כל אלה? — כל כונתו לא היתה אלא להציל את הנפש השכלית ולהראות לה את הדרך לההויה המחשבתית הטוהרה. והוא הוא המעם שאפלטון לא הסליג להעסיק חקר בתורת-המוסר. האידאול המוסרי שלו נבזה היה יותר מראי, עד שלא יכול להרגיש את הצורך לחקירה מוסרית מצומצמת בין נבולי הטבע, אשר כל כונתה היא אך לציין בדיוק את תוכנו המוסרית של האדם, כאשר הוא אדם, אדם בכל מדותיו, בכל תביעותיו, משאלותיו ונשיותיו הנשמות והרוחניות. שני התנאים האלה — חקירה פרטית ומדויקה בכל מקצועות הטבע וחקירה מוסרית מדעית — החסרים בפילוסופיה אפלטון, השלמו וכאו על ידי הגדול שבתלמידיו, אריסטו.

(*) עיי' למעלה חוב' ס"ז ע' 296.

אריסטו, בשכלו הער והבריא, לא רצה וגם לא יכול להשיג את ההסתכלות של רבו, אשר בעינו, עין-אמן, הביט אל מהותה הפנימית של הבריאה. ועל כן הוא מבאר לו תורת רבו באופן פשוט כזה: אפלטון הפשיט, כאשר כבר עשה סוקרטס בסילוסופיה שלו, את התוארים המיניים מן כל נמצא פרטי, צרף את התוארים המפשטים למחשבה אחידותית ונתן לה היה מיוחדת נצחית בפני עצמה. ואחרי הברילו באופן זה בין שתי התיות, לא יפלא בעינינו, אם כבר אחרי כן את ההיה המחשבת הנצחית, שאין בה שום תנועה ושנוי, על ההיה החושית, העלולה בכל רגע לשנויים נראים ואינם נראים, עד לאין מספר. והנה אם כן, שואל אריסטו, מה ראה אפלטון על ככה להסיר בין הרכבים, בין נמצא למושג של אותו נמצא, ולנשא את התוארים, אשר עלו בירינו רק על ידי הפשטה מן הנמצאים הפרטים שהכרנו בחושינו, להיות נעלה ומרוסמה על ההיה החושית? באופן זה, אם נפשיט את כל מושג מן המצעי שלו ונתן לו ישות בפני עצמו, הלא נוכל להכפיל ולשלוש את ההיות עד אין קץ. נקח נא למשל את האדם. האדם האחד הוא הבשר ודם אשר לפנינו בכל תואריו האישיים, אבל מן האיש הזה יש לנו גם מושג מיני מפשט, ואם ניוחד להמושג הזה ישות בפני עצמו ונברא לנו עוד אדם אחד במחשבה, מי ישים איפוא מעצור לנו ללכת בדרך הזאת הלאה? גם מן האדם שבמחשבה הזה יש לנו מושג מפשט, כאשר באמת יש לנו מושג מפשט מכל מושג מפשט, נבזה מעל נבזה, וכן נבוא למושג האדם השלישי (τρίτος αὐθροπος) וכן הלאה, דבר שאין לו שחר כלל. ולא עוד אלא שהמציאות המחשבת הזאת יתירה היא. כי מה הרוחנו בזה שהנחנו עוד מציאות אחת, האם תתן לנו מראה מקום לביאור מסתרי ההיה שאנחנו נמצאים בה? והלא הביאור הזה הוא המגיע הראשון והתכלית הראשית של כל חקירותינו!

אלא אם באנו לחלק, או עלינו לחלק בין המצע הנרשא את התוארים להתוארים הנשואים עצמם, אשר הם הם הנותנים תבנית וצורה להמצע הבלתי בעל צורה: בין החסר ההיולי, הערס מכל תואר, ובין הצורה אשר היא כלל התוארים; או מצד הכרתנו אנו: בין הישות בכח להישות בפועל. החסר ההיולי בלי-ספק ישנו במציאות, אולם אנו אין לנו אלא מה שאנחנו מכירים בחושינו, ודבר שאין לו שום צורה אין הכרה חלה בו. כי איך נכיר, איך נגיש דבר שאין לו לא תאר ולא צבע, לא דרך ולא קושי, לא טעם ולא ריח? ולכן החסר אין לו אלא ישות בכח, אשר אינה יוצאת לפועל אלא על ידי קבלת איזו צורה, תהיה איזה שתהיה. לא שהצורה יש לה ישות בפני עצמה, כהמחשבה בשיטת אפלטון, אלא הצורה שוכנת היא בקרב החומר, היא כחו הנסתר; וכל אשר יוסיף הכח הזה להתפתח, כן תתקרב ישות החומר יותר ויותר לשלמות הישות בפועל.

אכן, המושגים חסרי צורה אינם קבועים ועומדים, אלא שוטפים והולכים. כל מדרגה ומדרגה בהתפתחות הצורה של איזה נמצא היא הצורה להמדרגה שלפניה והחומר לאותה שלאחריה. האכן אשר בחיק האדמה היא החומר להאבן המפותחת המוכנה ועומדת לבנין, האבן המפותחת היא הצורה להאבן החצובה והחומר להבית העתיד להבנות. הבית הוא צורת האבן והחומר למשכן האדם, וכן הלאה. את היחס הזה עצמו נמצא גם בין ממלכות הטבע השונות. ממלכת הדומם היא החומר לאותה של הצומח, הצומח להחי והחי להמדבר, וכן יתראה לנו כלל הבריאה כולה כממלכה מסודרת מדרגות מדרגות, אחת למעלה מתחתה, וכל מה שמוסיפים אנחנו להכיר את היחס שבין מדרגה

למדרגה, כל מה שמוסיפים אנחנו להגביל בדיוק את המדרגת הסמוכות זו לזו, בלי סירוגין, חסר ויתור; בקצור, כל מה שמוסיפים אנחנו להעמיק חקר בחכמת הטבע, יותר ויותר מכירים אנחנו את מהותה האמתית של ההייה ומכנה.

זה הוא הרעיון הראשי בשיטתו של אריסטו.

הנה רואים אנחנו שנקודת הכובד של כל החקירה פונתת היא בחכמת הטבע. אריסטו היה פילוסוף־הנסיון (עמא־הרונספילאָאָף) הראשון: אנו אין לנו אלא מה שענינו החושיות או השכליות רואות, וכל מה שאין אנו יכולים להכיר על ידי חושינו, או לכל הפחות לדון על מציאותו על פי רשמים חושיים מצורפים בכור השכל, אינו ענין לחקירתנו. הלך־הרעיון הזה יורה לנו, שבשיטה הזאת תחל שאלת הבחירה להתפתח במובנה הטבעי. היחס שבין האדם והטבע הוא יהיה הצייר, אשר עליו תסוב כל החקירה. אולם במשך דברינו נבכה לדעת שגם אריסטו ערכב באחרונה את שני מוכני השאלה, ובעוד שנתינו לה־טבעיות צריכה היתה להוליכו לשיטת הדרמטיניסמוס המכני ככל מלואו, נטה אריסטו מן הדרך הזאת וחתר חתירה תחת מוסדות כל שיטתו, וכל זה אך כדי להציל את הבחירה החפשית — מטעם תיאוסופי. אמנם, המדה אשר דן בה אריסטו על מציאות אלוה אינה מוכשרה בשום אופן להוליד שאלת הבחירה במובנה התיאוסופי. אלהיו של אריסטו אין לו שום מנע עם העולם התחתון, הוא אינו בא אלא כדי להוליד את התנועה הראשונה, ואחרי כלותו את מלאכתו זאת אין לו ולהעולם כלום, אך הוא היה ונהנה מזיו עצמו ומתענג על הכרת עצמותו ומהותו, וההכרה הזאת היא מקור האושר האלהי הנצחי. אולם גם השיטה הטבעית של אריסטו אינה חפשית לגמרי מאלהות, ופסילא גם שאלתנו לא היתה יכולה להתפתח בה כמוכנ הטבעי לבדו. אלהיו של אריסטו הוא בא גם להשלים את הסדר ה־דרנאי של ההייה. רגש היופי שבנו אומר לנו, כי בלי ספק מדרגות סולם־המציאות מקבילות הן אשה אל אחותה באופן מדויק; כל מדרגה אשר מתחת להמדרגה האמצעית מקבילה היא למדרגה אחרת אשר ממעל להאמצעית באותו ריתקי־מקום עצמו; באופן שכל מה שמוסיפה התחתונה בתומו מוסיפה היא העליונה בצורה, וכן להפך. ובהיות שהמדרגה היותר תחתונה מעבר מזה היא תומו בלי שום צורה, בודאי המדרגה העליונה מעבר מזה היא צורה מהורה בלי שום שמץ חמירות. הצורה המהורה הזאת היא אלהיו של אריסטו, ומאחר ששיטתו, בכל טבעיותה, דורשת היתה מציאות אלוה, אין לנו להתפלאות, אם חקירתו בשאלתנו לא עצרה כח להשאיר כלה בנבולי המוכן הטבעי.

תוכן המחקר הזה בשיטת אריסטו הוא:

מה הוא יחס האדם אל הטבע וחקיו? אם נאמר שחששי הוא, הלא בכל רגע ורגע יביא לנו הנסיון מעשה לסתור. ואם נאמר שאינו חששי, איך מנללים אנחנו על האדם את אחריות מעשיו, אשר היא היא יסוד וחגאי ראשי של כל חקי העונשים? והנה כדי להבין סתרון השאלה בשיטת אריסטו ולמצוא את הקשר בינו ובין הרעיון הראשי שלה, נחיו לנו לדבר בקצרה על דבר תורת הנפש של השיטה הזאת. כבר ראינו בשיטת אפלטון, שהאדם הוא תכלית הבריאה, מפני שעל ידי הכרתו תבואנה כל צורות ההייה לידי גלוי. הרעה הזאת קבל גם אריסטו. גם בשיטתו האדם הוא המרכז והתכלית, אם לא של כל העולם כלו (מפני שלפי דעת אריסטו נטי השמים עומרים למעלה מן האדם, גם בנכות גוסס וגם במהרת רוחם), לפחות — של העולם התחתון. ועל כן, בהיות האדם המטרה האחרונה של הטבע, הוא כולל בקרבן את כל

הכחות שהתפתחו על המדרגות השפלות. מרם עלתה ביד המבע הבריה הנפלאה הזאת. האדם. נפש (כלומר צורה) הצמחים היא הנפש המכלכלת. נפש החי היא הנפש המרנישה או המניעה והאדם כולל בקרבו את שתי הנפשות האלה ונוספה לו עליהן עוד נשמה יתירה. והיא הנפש המשכלת. הנפש המכלכלת היא החומר להנפש המרנישה. אשר היא צורתה. והצורה הזאת היא החומר להנפש המשכלת. אשר היא הצורה העליונה. אכן, כשם שבכלל הבריה הרניש אריסמו את הצורך לברוא לו צורה מהורה נסדרה. כן גם בעולמו הקטן של האדם לא הסתפק בנפש המשכלת — האדוקה וקשורה בחומר — לברה, אלא שסע את הנפש המשכלת לשתיים: השכל הפועל (*νοῦς*) בחומר (*παθητικὸς*), והוא אדוק בנף וישיגוהו כל משיגי הנף, והשכל הפועל (*νοῦς*) (*ποικητικὸς*). והוא נסדר מוחלט שאין לו שום חלק בחיי הנף השפלים. לא ישתנה על ידי חלופי הנף ושנויו ולא יאכזר באכזרו. — היחס בין הנפשות האלה הוא כהיחס בין אותם הכחות עצמם בכלל המבע. והנה בכלל המבע רואים אנחנו, שהחומר מתנגד הוא מסבכו להתפתחות הצורה בשלמותה, אם כי זה הוא תפקידו העיקרי. לפי דעת אריסמו, המבע אינו ממלא את תפקידו בשלמות אלא באדם השלם בנפשו ונפשו. בתכניתו השכלית והמסרית. הדוממים, הצמחים ובעלי-החיים. גם המה עתידים היו להתפתח לצורת אדם, כי הצורה התכליתית הזאת, צורת האדם השלם, שוכנת היא בכל רגב עפר מן האדמה, אלא ששפלות החומר עומדת לשמן לה ואינה מניחתה להשתרע לפי רוחה; וכה נשארו כל הנמצאים, חוץ מן האדם, בריות שפלות שלא נתבשלו ולא נשתלמו כל צרכם. ולא עוד אלא שגם במין האדם עצמו לא מלא המבע את תפקידו האמתי כי אם במחציתו, והוא במין הזכר; מין הנקבה הוא. לפי השקפת אריסמו, בריה שלא נמרה התפתחותה ולא הוציאה את כל כוחותיה לפועל. — כאופן שיחס כפול יש בין החומר והצורה: תפקיד החומר הוא להתפתח בדרך המובילה לשלמות הצורה, אבל מסבכו מתנגד הוא להצורה וישים לה מעצורים ומכשולים על דרכה.

וכן הוא גם היחס שבין כחות הנפש בינם לבין עצמם: תפקיד הנפשות השפלות, המכלכלת והמרנישה, אשר הן מקור התאות, הוא לסור למשמעת הנפש המשכלת. כרי שהתפתחה כל נפשותיהן בדרך הרצויה לשכל ותגיענה לשלמות הצורה; בעוד שמסבכו תתנגדנה הנפשות השפלות לצורתן, לנפש המשכלת, ולא תתנינה לה להוציא את כל כוחותיה לפועל. אבל, אומר אריסמו — וכזה כבר אנו נכנסים לפתרון השאלה — בעוד שכנגד המבע אין שום רצון בעל-דעת, אשר יכול היה להמנע את ההתפתחות לפי רוחו, הנה בין הנפשות המתנגדות זו לזו עומד האדם ברגונו החששי, וכידו להמנע את התפתחות נפשותיו כלפי הצורה ולמלאות עי זה את תכליתו המסרית.

כונת הדברים האלה מגלה לנו אריסמו במקום אחר: בתחלה, אומר אריסמו, תלוייה היא תכונתו המסרית של האדם בדעת עצמו, בידו הוא להיות טוב או רע, אולם אחרי היותו כבר טוב או רע, אחר שהחל להתפתח באופן ידוע, אזי כל המעשים הנובעים ממנו נובעים המה בהכרח מבעי על פי חקים שאינם משתנים, ככל מאורעות המבע. אימתי הוא בתחלה? ומה הוא. אחרי היותו כבר טוב או רע? מתי היא הבחירה ביד האדם, האם לפני מעשהו הראשון הנופל תחת המשפט המוסרי? — קשה מאד להשיב השוכה ברורה על השאלות האלו. אנחנו לשיטתנו רואים הנה בזה את עירוב המושגים הנודע לנו, עירוב שני מובני השאלה זה בזה, בשיטתו של אריסמו, בהיותה מסבכת

מעיקרה, אין לה להבחירה החפשית שום מקום. כי כשם שככלל המבצע הצורה אינה מתפתחת בשלמותה, והדבר הזה, אם תעלה ביד הצורה להתגבר על שפלות החומר ולהוציא את כל כוחיה לפועל או לא, תלוי בסבות נסתרות לנו, כן גם במין האנושי הצורה המוסרית אינה מתפתחת בכל האישים כל צרכה, ונעלם הוא ממנו, במה הדבר תלוי, שבאיש אחד תתגבר הצורה על החומר, הנפש השכלית על הנפשות השפלות, ובאיש אחר תתגברנה, להפך, הנפשות השפלות על הנפש המשכלת. בקצור, אם נשאל בדברים ששונים וברורים: אדם פלוני או פלוני, העומד פה לפנינו, האם חפשי הוא בבחירתו, להיות טוב או רע, או לא? והאם יש ביד אדם אחד, באותו זמן ובאותו מקום ובאותו מצב (כלומר מבלי אשר ישתנה שום פרט בכל הדברים שבהם המעשה תלוי), לעשות כך או להפך? או עלינו להשיב, לפי שיטת אריסטו, על השאלה הראשונה: האדם הזה איננו חפשי, הוא כמות שהוא, טוב או רע, ואין בידו להיות או טוב או רע. ועל השנית: במקום שהתנאים שווים גם מעשי האדם הזה עצמו שווים המה זה לזה בדיוק הגדסי, בלי שום שנוי אף כמלא נימא. סוף דבר, לפי מסקנת שיטתו, אריסטו דטרמיניסט נמור הוא, והדטרמיניסמוס שלו מיוסד הוא ברעיון הראשי של הפילוסופיה שלו. ואם בכל זאת מניח הוא אריסטו את חופש הבחירה כתחלה, מרס היות האדם כבר טוב או רע, אינו אלא מעייל פילא בקוסא דמחמא, כדי להציל את הרחניות האלהית שבשיטתו ואת האחריות המוסרית. שיטת אריסטו, אם נאמנה היא לתכניתה המיוחדת, אינה הולמת את הבחירה החפשית כשם שאינה הולמת את השכל הפועל ואת הצורה המהורה. וזאת היא סתירה כללית בשיטתו: מצד האחד מרד בתורת רבו והעמיד את כל החקירה על הגמיון, על המבצע וחזיונותיו, באופן שבאמת שיטת אריסטו בעצם מהווה, מבעיות נמורה היא; ומצד השני חסך הוא להציל את מושג האלה שקבל מרבו (כי באמת הצורה המהורה של אריסטו אינה אלא מחשבת הטוב של אפלטון בלבד אחר) וגם את האחריות המוסרית; מושגים, אשר לפי מצב הפילוסופיה בימים ההם, שיטה מבעית קצרה היא מהכילם. — ואין לנו להתפלא על זה. ישנן סתירות רבות כאלה בשיטות הפילוסופים העתיקים, אשר בעינינו אנו הרים גבוהים הנה, בעוד שהעתיקים בתמימותם אף צל הרים לא ראו.

עד כמה צדקו דברינו אלה, ששיטתו של אריסטו מבעיות נמורה היא ואין בה מקום לחופש הבחירה, רואים אנו גם כזה, שאחרי מות אריסטו נתפתחה הישיבה הפריסימית בשיטת המבעיות, ודעת אריסטו על דבר חופש הבחירה היתה הראשונה בין אלה מדעותיו אשר נחלקו עליהן תלמידיו. ממלא מקומו הראשון, נשיא הישיבה תיאופרסט, כבר נאלץ היה לכתוב ספר מיוחד, כדי לישב את דעת רבו זאת. עד היכן עלתה בידו כונתו הרצויה הזאת, אין אנו יודעים, מפני שהספר הזה אבר ממנו ולא נשאר לנו כי אם שמו המוכא בספרי האחרונים. אבל זאת אנו יודעים, שענין קשה מאד לקח לו תיאופרסט לענות בו, בחסצו לישב דעת אריסטו על דבר חופש הבחירה. כי כאשר רואים אנחנו בספרי מבקרי אריסטו האחרונים, כבר הרניש גם תיאופרסט בהסתירה הפנימית שבתורת רבו ומצא שהשכל הפועל אין לו מקום בשיטתו המבעית. תיאופרסט בעצמו, אמנם לא ערב את לבו עדיין לחלוק על רבו בסירוש, אך הניח את דבריו בצריך עיון, אולם לא ארכו הימים ונשיא הישיבה אשר אחרי השליכו את שריו הרחניות האחרונים אחרי גום ולא נרתעו לאתור מפני תוצאותיו היותר קיצוניות של

הרעיון הראשי בשיטה הפריסמיתית: לפי דעת אריסטוכסן, הגשש היא מין הרמוניה נפלאה הגולדה על ידי תנועות נוסניות, כמו בהרמוניה של הקולות היוצאת מתנועות מיתרי הכנור. לפי דעת דיקיארך, הגשש היא מין מזג נפלא הגולד על ידי הרכבת יסודות החומר השונים. והעולה על כלם הוא סטראטו, אשר בפירושו החליט, שאין שם אלא נמצא אחד, והוא החומר. סטראטו היה הראשון שהעלה בידו שיטה מטריאליסטית שלמה ונסה לבאר את חייה הגשש וכל חיונותיו של עולם-הרנש שלה על ידי חקי התנועה הגופנית. — אמנם המטריאליסטים האלה חלקו על אריסטו, אבל באמת שימתם היא אך מסקנת דברי רבם.

ימי המעשה.

ס ס ו ר

סאת חושי הארכי.

(סוף).

XXI*).

בן־ניטל בא למחרת היום והוא בבקר למעון נומין, לדרוש שלום ולחיות דעתו על דבר סחלתו, והשפחה אשר פתחה לו הדלת אמרה לו, כי אדון הבית יושב בחדר־עבודתו עם איש אחד והגברת יצאה מן הבית ובקרב תשוב. לכן הלך לו בן־ניטל לחדר הסמוך, לחכות עד אשר יצא האיש מחדר נומין, ומבלי משים שמע קול הדוברים בחדר ההוא.

— לא אוכל, לא אוכל למלאות בקשתך, אדוני! — נשמע קול נומין — ועוד הסעם אבקשך לקבל ממני כל התעודות אשר נתת על ידי, כי לא אהיה לך למליץ. — אבל, אדוני נומין! — נשמע קול השני — הלא כל התעודות נעשו כמשפט ומהן תראה ותוכת, כי הדין עמי. — התעודות האלה הראוני לדעת, כי לא אתך הצדק, לכן לא אקבל עלי את הענין.

— הן שכרך יהיה . . .
— לא נצרך לי שכרך — הרים נומין את קולו — אנא לך אל מליץ אחר.
— אמרו עליך — החל האיש לדבר רכות בשפה רפה — כי אוהב ישראל אתה והנך נכון תמיד להמליץ על בני ישראל, ומדוע זה ינרע חלקי מכל בני ישראל . . . ?
— יען אשר נוכחתי לדעת, כי לא צדקת. מעולם לא המלצתי על איש, אם צדקתו חשודה בעיני.

— הן תרחיק ממך ענין אשר יתן לך שכר רב . . .
— אדוני! — נשמע הסעם קול נומין ברונו — לא אחכה לשכרך . . . אבקשך לעזוב את חדרי.
— אם כן אך שקר דבר כך האדון זאבי, כי איש נאמן לעם ישראל עתה וכי גם פלשתיניי אתה. הן גם שמי נודע ביה בחברתם, ותמיד פתחה ידי להם בבקשם עזרה . . .

רמטה שררה בחדר רנעים אחדים.

— אם כן . . . שלום לך. אדוני גומין, הנני תולך.

אין קול ואין מענה.

רנעים אחדים עברו לבךניטל בכליון עינים. סתאום נפתחה הדלת ואיש בא בשנים,

נבה קומה ובריא בשר, יצא מן החדר ההוא ויעף עינו בכךניטל ויצרור את כתביו, וברגלים מסהרות יצא המסדרונה.

בךניטל בא לחדר גומין וירארו יושב סר וזעף מאד.

— שלום לך, בךניטל — אמר גומין בראותו אותו, ופניו נהרו.

— רואה אנכי כי נרעשת מאד, אבל הלא הדבר הזה מדיק מאד לבריאותך.

— ומה אעשה אם כל כוזי נפש בעשותו עולה ימלאהו לבו לשים תפארת עם

ישראל על ראשו ולדרוש כי אנחנו נחזיק בידו . . . הדבר הזה ימרר רוחי מאד, כי אנשים שפלים יקחו להם רעיון שנשב לכמות עינים על שפלותם ונבלותם. הנני שואל ממך, ידידי, הגידה נא לי, האמנם תוכל לראות ברעה כזאת ולבך לא ירעש ומנחת רוחך לא תעזוב?

— כרופא עלי להגיד לך, כי מנחת הנפש מביאה לידי שלום הנוף — אמר בך

ניטל ויצחק — ועתה, ידידי, הן הנשמה לך והנוף שלי הוא לעת הזאת, כי כן צותני דבורה, לכרוק אותך בדיקה שלמה, למען דעת מה חסר לנוסף.

כשעה אחרי כן באה דבורה הביתה, וחשאל את בךניטל על דבר מצב אישה.

— לו הייתי תחתך, כי אז שרפתי את כל גליונותיו ואת ספריו, למען ינוח

מעמלו, או עוד יותר טוב: ילך נא לארץ הדרום לשאוף רוח צה . . .

— אל תאמיני לו, יקירתי! — אמר גומין.

אבל דבורה ישבה ברעדה ותהי כהלומת רעם.

— אני אעשה כדברך, בן ניטל! — אמרה דבורה בדממה.

— אמנם אין כל סחר עתה, אבל . . . לקדם פני הרעה . . . זאת חובתנו תמיד

— ודיסף בךניטל אחרי דומיה קצרה.

— אבל הלא תרשני עוד היום — אמר גומין בשחוק — לכלות את מאמרי אשר

עלי לקרוא בערב הזה באספת-אנודתנו.

— איה תהיה האספה? — שאל בךניטל.

— באולם הגדול של האוניוורסיטט.

— האוכל גם אני לקבל על ידך כרטיס-הכניסה, למען אשמע את המאמרים

אשר תקראו שם?

— כן, בוא תבוא בשעה השמינית. שני כרטיסים עוד אתי: את האחד הבטחתי

לעת להגברת ענגלשמיין והשני אתן לך.

כי האנודה, לתורת המשפטים בעיר הבירה, חגגה בערב הזה חג גדול: — יום סלאת מאת שנה לסמירת חכם גדול מסורס, אשר ספריו בתורת המשפטים ובסילוסופיא היו לאור מאיר בתורת החקים ומהם ישאבו החכמים עד היום. וגם גומין, אשר היה חבר נכבד להאנודה, ערך על פי בקשת חבריו מאמר גדול, לקראו באספה הזאת.

האולם הגדול היה מלא עם רב ממשכילי עיר הבירה, אשר באו ונאספו לשמוע דרשות החכמים והמסורים על דבר חיי האיש הגדול ההוא ודעותיו הרמות אשר השאיר לנחלה אחריו. ורבים ממודעי גומין, ובתוכם גם עתליה ענגלשמיין, היו בין הנאספים.

נומין בדרשתו תאר את מעשי האיש וחקמו לא רק כנאון תורת המשפטים, כי אם גם כאדם נעלה אשר לא סחד ולא רהה להרוס את המוסרים הנושנים אשר עליהם נכנה המשפט בימים ראשונים, להנות דעות חדשות אשר בכחן להיטיב לכל האדם, לכל הנברא בצלם אלהים, והדעות האלה הלכו והתפשטו לא רק בין החכמים יודעי דת ודין, כי אם גם בין המשכילים והמון העם, עיי המוסרים הנאורים אשר התאספו על דגלו ויפיצו את דעותיו בלב העם, להגדיל אהבת האדם לאדם, לשפר את מעשיו ולהרחיב את מחשבותיו.

כדברים אחרים נגע הדורש גם במצב האדם בארצות אחרות, אשר בהן שולטות עוד דעות נושנות והשנאה והקנאה מפרידות בין אחים. אבל — הוסף הדורש — לבי מסוך ובטוח, כלב כל אנשי דעה ושכל, כי העת הזאת מהרה תעבור וכעשן תחלוף, ועדה האספה הזאת לכבוד האיש המורס מעם, אשר נלחם כל ימיו בעד התחפש ובעד משפט אמת לכל בני האדם. . .

וקול הידר אשר נשמע בכל קצות האולם הגדול היה כמענה לנומין על דרשתו, ולאות על כי דבריו הנמלצים, אשר נבעו ממקור לבבו, נכנסו ללב שומעיו.
— מה טובו דבריו ומה נעים לשמוע רעיונות כאלה — אמרה עתליה בפנותה אל בן-ניטל היושב על ידה.

בן-ניטל הביט עליה בעיני תונה ויכף ראשו מעט הצדה ויאמר באנחה ובדממה:
— יראתי, נברתי, כי השירה הזאת היא שירתו האחרונה . . . מי יתן ושנתי . . .
— האמנם כה נברה מחלתו? — שאלה עתליה בפחד.
— אם לא יעזוב את העיר הזאת בקרוב, אז . . . מרה תהיה אחריתו. אבל עוד אקה, כי האקלים של ארצות הדרום יוכל להועיל לו.
דבורה המתה אזנה לשמוע דבריהם, לכן הפסיק בן-ניטל את דבריו.

ונומין ירד מעל הבמה וישב על מקומו, אל השלחן הגדול אשר סביבו יושבים כל חברי האגודה. דרשן אחר לקח מקומו על הבמה, והוא ישב על הכסא בלי כח וישקע בדמיונותיו, בהישירו את עיניו אל כל הקהל אשר מלא את האולם.

תמונות שונות תעבורנה עתה לפניו. הוא יושב בעינים סקוחות, אבל הוא חוזה חזיונות בהקיץ . . . לפניו יעבור כל שאון החיים אשר ראה בעיניו בעברו בארצות אירופא, והסית העבודה כמו תקשכנה אזניו עתה . . . הנה יעברו לפניו חליפות כל המעשים, ריבות הדעות, התרנשות החכמה והמדע, המלאכה וחרשות המעשה, שאונם והמונם — וכלבו יחוש לחץ וכאב נעכר, כי הוא הולך יחיד ונלמוד, יבקש לו דרך אשר לא ידע, רודף אחרי דמיון אשר יראה רק במחזה, ילחם בעד רעיון זר ומזר . . . והוא מתבונן אל השטף הגדול והנורא אשר ישטוף בכל העולם וכמו ישמע קול שחוק מאחוריו: אנה תלך ואנה נמנת פניך? על מה תלחם כל ימי חיך המעטים?

עצמותיו תרעדנה מאד, והנהו רואה לפניו במחזה נל של נליונות נרפסים — מה המה הנליונות האלה?

אלה המה מאמריך הרכים אשר הרפסת בכל ימי חיך, להגיד לעמך אשרו, להגן על רעיונך . . . אלה המה האכנים אשר קבצת ואספת, לבנות בנניך עד לעם קטן ושפל ודל. — היבנה הבית הזה? היעמוד על עמדו או פור יתפורר אחריו וגם שמך וזכרך יסוף מן החיים? —

דממה בבית . . . רק קול הדורש נשמע מעל הבמה, והוא הולך ומגה כל שבח של המת.
 נוסין כמו התעורר ממחשבותיו וילחץ בחזקה את ראשו, ההולך וסובב עליו, ואנחה נרולה וממושכה פוצה מלכו. —

XXII.

עתליה חשה בקרבה עתה כאב נורא מאד בשבתה בחדרה.
 מחזה אחר יעבור על פניה, מחזה הימים שעברו, כאשר באה בראשונה לעיר הבירה ותשוקתה רבה לקנות חכמה ומדע. או בא אליה נוסין, ורק שעה אחת דבר אתה והנה נפתח לפניך עולם חדש מלא אור יקרות. — הוא יצא או סעל פניה והיא חשה בלבה רגש נועם ומאד חפצה כי יבוא אליה עוד פעמים רבות. . . או אמרה בלבה, כי כל ימיה תקדיש לחכמה ולמעשים כבירים. . . והנה אמנם מצאה חיים, אך לא אלה החיים אשר אליהם תערוג נפשה.

היא חשה עתה לחץ לב אשר לא תוכל נשוא, ודמעות תולנה מעיניה.
 — למה לי החיים האלה? האהב עוד את אישי כאשר אהבתינו מלפנים? האוכל לחוש בלבבי נעימות-נצח בקרבותי, בחלקת לשוני ובתשוקתי אלי? . . . רק בני הוא נחמתי בחיי. אבל האוכל להנחי? הארע אני את דרך החנך הטוב והישר? מה אני לבני? דרך אמונה? — והיא רחוקה מלבוותי ומביתני. . . דרך הצדק והאמת? — והאם דרכני סנה בצדק וביושר ובחסד? . . . האם נכונים אנחנו להקדיש את כחנו לעבודת העם? האם נקים את תורת האהבה לכל בני האדם, והאם לא אך מסוה היא על פנינו? . . .

* * *

ובימים ההם נפוצה השמועה, כי גבר הרעב בארץ. בראשונה הגירו סוחרים אחדים בעתונים, כי לא כצעתה הבאה אלינו כן הוא, כי לא יעזבו כל האכרים ללחם, כי אם רק בכפרים אחדים שנת בצרת השנה הזאת. אבל מכתבים באו בעתונים אחרים אשר תארו כל המצב האיום של הרעבים, כי באה הצרה עד נפש כל העם — ויחרד כל איש וחרגו כל נפש. והקריאה לעזרה הלכה הלך וגבור, ומרבים העם לנדב כסף לסובת נפחיררעב. ורבים מגידי לב הלכו אל המקומות אשר שם גבר העוני ויהאמצו להביא ארוכה לשבר עמם, ויכינו בכפרים רבים חדרי אוכל לרעבים, ויביאו קמח ותבואה לחלק למשפחות האומללים לפי המס. בעד מחיר קטן או גם בחנם. וגם הממשלה פתחה את ידה ויחד עם גרביי-עם התאמצה להיטיב ולהועיל כפי היכולת.
 בכל מקום שנקבצו אנשים אחדים — נדברו וישיחו על דבר הרעב, סבותיו ותוצאותיו, על מצב האכרים ועל עבודת האדמה במדינה.
 גם בבית אלכסנדר ענגלשטיין דברו ויהיו רבות על אודות הדבר הזה, אשר הרעיש לב כל איש, בעת אשר נקבצו ובאו מכיריו לאכול אתו סעודתו בערב.
 — כל הנדבות אשר נאספו — אמר מיכאל דניסוב. בנסכו יין אל כוסו וכוס שכנתו — אינן מספיקות להביא עזרה שלמה לכל הרעבים, כי רבים המה מאד.
 — והאם אדוני, מיכאל מיכאלוויץ — שאלהו איש רזה אשר שיבה זרקה בשערותיו הבורדות על ראשו — האם במח הוא, אדוני הנכבד, כי אמנם רבים המה הרעבים? — ושחק מחז רחף על שפתותיו הדקות.

— בלי ספק, דמיטרי איונוויץ; לולא נדל הרעב, כי אז לא הקיפה הצעקה את כל ארצנו.

— מזה אין ראייה . . .

— הלא אז טוב טוב לאדוני — אמרה עתליה בתיבה בעין חודרת על האיש הרוה — ללכת בעצמו אל מקום העוני, לסבב בכפרים ולאסוף מספרים נכונים מכל המון הרעבים, ואז לא יעלה ספק בלבו.

— נברתי אמרה דברים נכוחים מאד — השיב האיש בנחת: — עד שלא תהיינה בידני מספרים אמתיים. המראים לנו מצב הדברים כמו שהוא באמת. לא נוכל להאמין לכל אלה הצעקות והקריאות . . .

— ובין כה וכה כל הרעבים יועו ברעבונם — אמרה עתליה ברונו.

— יקירתי! — אמר אלכסנדר — הן רק דמיון הוא, בתארנו לפנינו חמונה שחורה כזו, כי בזמן קצר ימותו כל אלה ברעב.

עתליה העיפה עין על אישה ותקרא:

— אמנם קשה לנו להבין, איך יוכלו אנשים לנוע ברעב, בעת אשר מאכלים טובים עומדים לפנינו על השלחן הזה . . .

הקריאה הזאת הביאה במבוכה את המסוכים, ומיכאל פנה לאחוזתו ויאמר בשחוק קל:

— כפי הנראה, אחותי, עצבך ירעשו מקריאת המאמרים עיד האכרים האמללים. עתליה לא ענתה דבר ותשת מן המים אשר לפניו.

— גם אנחנו — אמר אלכסנדר — נדע את חובתנו לארצנו ולעמנו, וכולנו מרבים להביא נדבות להאגודות אשר נוסדו עיי אנשים ידועי־שם בערים אחרות . . . ודגה לך אות נאמן, יקירתי! — הוסיף אלכסנדר בתיבתו אל עבר אשתו — כי בהעריכנו חשבון השנה של בית הבנק שלנו, הפרשנו אחד ממאה מן הרווח לפונת הרעבים . . . הלא אין איש אשר ישבח את חובתו ולבו לא יחוש צרת האומללים. . . אבל ככל זאת הגה הצדק עם דמיטרי איונוויץ, כי עלינו לחקור הדבר ולראות אם באמת נדלה הצרה הזאת ולדעת את מקורה ואת סבותיה, למען לא ישובו ימים רעים כאלה.

— מי יעמיק שאלה ויחקור דבר? — שאלה עתליה בקול דממה.

— אדמה כי זאת יעשו סקדי המקומות: לאסוף ידיעות שונות וברורות מכל המצב, למען תהיינה לפני הממשלה ולפני משבילי העם, וירעו את אשר להם לעשות — השיב אלכסנדר בנחת.

— ראש אצילים הייתי ימים רבים — אמר איש אחד מן המסוכים — וידוע אני דרך המון העם, ואחזה דעי גם אני לאדוני, כי רק העצלות והשכרון, אשר נברו מאד אחרי צאת האכרים לחירות מתחת ידי בעליהם — המה הביאום למצב איום כזה . . . סבת הרעב לא במעוט הנשמים או בשרב השמש, כי אם באלה הדברים אשר אמרתי. — לפי דעתי — אמר ענגלשמייך — לא רק זאת היא הסבה, כי אם סבה שניה לה, גדולה ותכבדה מאד: עבודת־הארמה בארצנו רבה מאד לפי ערך צרכי המדינה ומבקשי לחמנו בארצות אחרות, לכן גם בעלי־האחוזות הגדולים לא יראו פרי בעמלם וישקעו חמיד בטהום חובותיהם, אשר ילכו וירבו . . . אבל ארצנו החלה עתה, לאשרנו, להרחיב חוג פעולתה, לכלתי הסתפק עוד בעבודת הארמה לכדה, כי אם לברוא בקרבה גם חרושת המעשה, והדבר הזה יתן עבודה רבה להפועלים אשר לא יוכלו לחיות מסרי

אדמתם. — אל הדבר הזה שמתי לבי זה כבר, ולכן ישחרל הבנק שלנו לתת היכולת לאנשים רבים ליסד על ידנו אנדרות של בתי מלאכה ועבודה, והדבר הזה יביא ברכה רבה לארצנו, להגבירה ולהעשירה...

— כנים מאד דברך — אמרו המסובים.

האנשים עזבו את השלחן, אחרי כלותם את סעודתם, וילכו אל החדר המיוחד להקטרת המבוק, ועתליה שבה לחדרה הקטן וחשב שמה על הדרגש לפני האת.

מחשבות רבות התרוצצו בקרבה, מחשבות עמוקות אשר הרתיחו מיתרי לבבה... הזה הוא המעשה אשר עלינו לעשות למזבת העם הקורא לעזרה? לתת נדבות, יאמרו, לאסוף ידיעות ברורות ממצב האכרים, להפוך אותם למועלים בבתי חרושת המעשה... ומובן, כי גם אישה עוד יגדיל את הונו בססקולציא חדשה — שמה אנשים ונשותיהם וספיהם יתמו ברעב, שם שזורת החשכה האיומה — ופה ידברו ויהנו האנשים הבריאים והשבעים על דבר עצלותם ושכונם של בני העם, אף יעוררו ספקות, אם באמת רעבים תמה, ואולי רק יתאוננו ויצעקו ממנו לב או... משכרון! — מה נורא המקום הזה ומה שפלים האנשים האלה!... אבל היא — היא מה תעשה? התשובה גם עתה בחבוק ידיים? זכרונות שונים יעברו לפניו מימי חייה באחתות אביה; היא תזכור את האכרים האלה ונשותיהם, את עבודתם הקשה בשדה, בקיץ ובחרף; זכרון מכיריה מבני האכרים, אשר אותם ידעה ואת רוחם תכנה — מרחף עתה על פניה... והמה רעבים עתה ללחם... כן, כי ביחוד נבר המחסור במזון אשר שם גם אחתות אביה. — הנה רבים ממכיריה בעלי האחתות שם, אשר אותם בותה תמיד בלבה, הם עתה עסוקים כולם ומרודים להביא ישע ומרפא לתחלואי עם, והיא — היא יושבת ססונה בהיכלה ומתענגת על כל המזב אשר רכש לו אישה... במה רכש? מדוע יקבל שכר רב? מה היא המזבה אשר הביא לארצו ולעמו? כן, הוא לא עשה דבר, לא למזבת העם אשר מקרבו יצא ולא למזבת עם ארץ מולדתו... רק יצבר הון במכרו ששורות ובקנותו עוד ששורות... למי המה הששורות האלה? הישביעו נפשות רעבים? היעשירו את ארץ מולדתו?... האם כן יעשו כל האנשים האחרים, בני עם אלכסנדר, אשר עובים האיש הזה? הן המה לא ינוחו ולא ישקמו בבקשם להיטיב מצב עם, המה עובדים איש איש במקצוע שלו, וגם ייסדו אנדרות, יחקרו ויידרשו איך להועיל לעם... הן גם לארץ פלשת הלך נוסף, לראות ולהתבונן אל המושבות החדשות אשר נוסדו ע"י בני עמו, — בעת אשר איש, בן העם הזה, יבקש רק ששורות וששורות... הנה הוא, אלכסנדר, יחפון כי המן עמנו יעזוב את עבודת האדמה — והמה, רעיו בני עמו לפניו, יקראו בקול גדול לעם: עזבו את האדמה, כי היא חייכם וארך ימיכם... ונוסף? הן מליץ גדול הוא ונדע בשערים, ובכל זאת מה דלה דירתו, כל כלי ביתו פשוטים המה, וכל חייהם מלאים אהבה וברכה; המה ידעו את הדרך אשר עליהם ללכת, דעה אחת ומגמה אחת לו ולאשתו... וכל ימיהם מקדישים המה יחדו לעבודה רוחנית... באוניה כמו תקשיב עתה את דברי הריבות אשר שמעה בביתו, את דרשתו אשר רשש לפני הקהל הגדול ויעורר אותו לאהבת-אדם, לדעות רמות וגשונות, לחיפוש אמתי, למעשה רב... היא תראה במחזה את פני נוסף הרלים והרדים... אולי לא רק מחלה עברה על נפשו, כי אם גם צרה ויגון ידכאו את לבבו, אולי לא מצא את המנוחה אשר אותה נפשו, מי יודע אם מאושר גם הוא בחייו?... קל צעדי אישה בחדר השני הפריע אותה ממחשבותיה.

אלכסנדר בא לחרר אשתו וינש אל הרנש וישב על ידה.
— לבי יראב מאד — אמר אליה — בראתי כי זה ימים רבים עצובת רוח את.
עתליה. הלא תגירי לי איזה דבר ידכא את נפשך. הגירי לי ואמלא כל משאלותיך.
עתליה הביטה עליו בעיניה היפות וינן נראה על פניה, ואחרי דומיה קצרה
השיבה לו:

— אם באמת תאמר למלא משאלות לבי, הנה שאלתי ובקשתי עתה לנסוע עם
בננו לאחוזת אבי.

— הלא את חורף הימים האלה! ... ומה תאמרי לעשות שמה? הן גם לא
באחוזתו ישב עתה אביך. התאמרי לעזוב את חמדות החורף בעיר הבירה וללכת
לעיר ההיא, אשר שם עוד יגדל עצבך ... את אביך הן ראית זה לא כבר, ואם תורנתך
תשמור לך את איבתה מימים עברו.

— לא לבית אבי אחסוך ללכת, כי אם לאחוזת אבי, להכפרים אשר סביב
אחוזתו — אמרה עתליה, והיא מתרנשת ונרעשת; מסרתי לבוא לעזרת אחי בני עמי
הרעבים ללחם, להביא להם ישע ורפואה כפי יכלתי וכפי כחי ...

— רצונך רצוי מאד, יקירתי. .. ופי ימנע המוב הזה ממך, להביא עזרה לאמללים
גם בשבתך סה? הן כיס פתוח לסניך תמיד, קחי ממנו כחפצך ושלחי להתברות אשר
נוסדו לטובתם.

— לא רק כסף יבקשו אלה האומללים, לא רק בכסף נבוא לעזרחם ... נפשנו
וכל כחנו עלינו להקריש לטובתם ... לבוא לכפריהם ובתיהם, לשמוע ולרדת את
צרותיהם ומצוקותיהם, להבין את רוע מצבם וסבותיו.

— אבל הן קצרה ירך מלעשות טוב להם מבלעדי הכסף אשר תחגי להם — אמר
אלכסנדר בשחוק קל על שפתיו.

חררה אחזה את עתליה בשמעה את הרברים האלה ... בוז ומשטמה התלקחו
בלבה לשמע דבריו ... ידיה רעדו מאד וקרמוליה מעדו, בעמדה לפני אישה בעינים
מפיקות עברה וזעם. ברנע הוזה בותה אותו בלבה בהעיסה עיניה על סניו המלאים, אשר
עונג ורוך שמוך עליהם, ועל מלבושיו היקרים ובפרט הציצארוני, אשר מחט משובץ
באבנים טובות יוהר בו.

היא קמה ממקומה בחמה ושפתיה נעות, ומפתחי פיה התמלמו רק הרברים האלה:
— בוז לך אם רק בכסף תתהדר, יהודי ארור ... ותצא במרצח מן החרר.
אלכסנדר נשאר על מקומו בלי נוע כהלום רעם ...

ולמחרת היום ההוא הביאה לו השפחה מכתב קטן, ובו הרברים האלה:
"היום ודלכת אני לאחוזת אבי עם בני ועם האמה. אקה כי לא תבוא לשלחני. —
עתליה".

XXIII.

המסע יעבור במרצח בין הרי־אלף אשר בשווייץ; הקור חזק, וכל הנוסעים במרכבה
לכשו בנדרים חמים. האדים והעננים כמו את ההרים הרמים, אשר לבנת השלג תוהיר
עליהם, וירטיבו גם את חלונות מרכבות המסע. אבל עוד מעט והמסע כמו פלס לו דרך
אחרת, העבים הלכו ונמונו ועוד מעט וכלו; השמש האירה על הארץ ורוח צח וחם יפוח

אל המרכבה. — שמחה ואור הסיק גם פני כל הגוססים ויסדו לסתור חלונות המרכבה לשואף רוח צח להחליף כחם.

גם נוסין ודבורה, אשר ישבו שקועים במחשבותיהם ועיניהם מסיקות ינון, — גם המה התעוררו למראה ההוד השמוך עתה בכבר אשר לפנייהם ועל נבנוני ההרים, וגם המה שאמו את הרוח הצח ויתענו על עליצות המבע.

על פי מצות הרופאים נאלץ נוסין למהר ולעזוב את עיר הבירה וללכת לדרום אירוסא, למען הביא מרפא למחלתו. מחלת השחפת, אשר אחזה בו. המה עזבו את ילדיהם על ידי אשת בן-נימל, אשר לקחה אותם לביתה, ויסדו לעזוב את העיר.

רק במסתרים בכתה רבורה על האסון אשר בא עליהם, אבל בהיותה עם אישה התאמצה להבליג על יוננה ולהראות לו פנים שוחקות, לכל יסול לבו עליו. — אולם היא לא ידעה, כי נוסין בסתר לבבו כבר אמר נואש לחייו. הוא ידע כי המחלה הזאת תמאן להרסא ותצעידו שאולה. ובכל ימי הנסיעה מלאה רק מחשבה אחת את לבו: מה יהיה גורל אשתו וילדיו? במה יחיו את נפשם אחרי מותו? כי הן לא רכש לו בימי עבודתו, והמעט הנשאר לו לסליטה תאכל מחלתו.

יש אשר יעלה רעיון אחר בלבו והוא יחוש כאב נורא: הוא אמנם לא יירא ולא יסחד מפני המות ההולך לקראתו, אבל החיים יקרו לו מאד, כי בהנתק פתיל חיתו יאבד אחר גם עמלו אשר עמל בעד הרעיון משאח נפשו. כל חייו יעברו לפניו, והוא חושב ומונה בלבו את מעשיו ופעולותיו. — האם תמיד כוננו למשרה אחת? האם תמיד מלא את חובתו לעמל? ואו יחוש בקרבו חסין אדיר מאד לחיות ולהגביר חילים, למען עורר מלחמה בכל כח נגד כל הרעות הרעות אשר קננו בלב עמו ולהגן בקסמו על האדיאל הנשגב אשר בלבו; או יראה בעיניו, כי מצערה ודלה מאד היתה פעולתו בחיים וכי עוד מלחמה גדולה לפניו, והוא פגר ללכת. הוא יראה ויבין, כי השאלה האיומה אשר נשאלה לפני שנים אחדות ואשר הרעישה כל הלבבות, השאלה: מה לעשות? — עוד במקומה עומדת... מאזועד היום לא מצא איש פתונה, לא הוא וחבריו במאמריהם, ולא הנריבים בנרבותיהם, לא אבן-ספיר ומרעיו בעבודתם ולא הסופרים בכל ספרותם... השאלה עומדת לפניו כחידה סתומה, כאשר עמדה לפני שנים הרבה וכאשר אולי עוד תעמוד מי יודע עד מתי.

וכמו בכל עת נסעו בדרך הגדולה מארץ מולדתו עד המקום הזה, כן גם בשבת עתה במעונו החדש בעיר ניציה, לא תתנינה המחשבות האלה דמי לו ותציקינה מאד ללבו הנשבר... חסין החיים יגבר עליו לפעמים בכל עת, הוא יחוש בקרבו איל ונבורה לעמוד בקשרי המלחמה, לעבוד בלי הפוגה, לכתוב מאמרים אין קץ, לשפוך את כל רוחו על הגליון, להביע את רגשותיו ואת מחשבותיו, לאשר צעדי העם, להסיר המסכה הנסוכה על השאלה הגדולה ההיא, להאיר אור על אפלתה, להראות ברוח בקרת נאמנה על כל התחתונים והמכשולים הפרושים על דרכנו — והנה הוא לוקח את עמו ועובר את עבודתו. אבל סתאם יחוש ליאות ועיסות בכל אבריו, יחוש כי כבלים נתנו על ידיו... הוא מוריד ראשו בינו ובאנחה, מצחו רטוב בועה וידיו תרעדנה בלי אונים.

היבוא בני אחרי — יחשוב בלבו — להמשיך את המלחמה עד סופה?... הישוארו נאמנים בבריתם עם עמם, האם תבער בלבם אש האהבה לעמם כאשר תוקד בלבי אני? או אולי ישחקו הם על חלומותי? אולי יונחו הם את דרכנו ולא ישימו לבם אל השאלות

אשר דכאו את רוחו? אולי ישאבו המה ממעין אחר את רעותיהם ואת מדותיהם ויסיפו ללקח אחר, למוסר אחר? ...

אז יקח ברעדה את יד דבורה אשתו, יביט בעיניה הענוגות, וידבר אליה בשפה רפה מאד:

— יקירתי! הן כמות אני כי גם אחרי מתי תקדיש את חייך וכחך לילדיו ... אבל הן תחנכי אותם בדרך אשר היתה קדושה לנו ... תאשרי פעמיהם אל משרתנו הנשנבה, תשרישי בלבם הרך את האהבה לעמם ולדתם — האין זאת? עיני דבורה תמלאנה דמעות. כמו עננה תכסה אותן, ולא תראה גם את החדר, לא תראה את אישה הרוכב אליה.

— חיה תחיה, יקירי ... כי בלעדיך גם חיינו אינם חיים. והוא לא יוכל להגיד לה דבר, הוא לא יוכל להביע לה את רגשותיו עתה ואת חסדו ורצונו לימים עתידים ... הן ידע כי ימי ספורים, כי עוד מעט אולי לא יוכל גם להתענג על הדר הטבע, על רגנת החיים הממלאה את כל העיר וסביבותיה ... ואתו תרדנה שאולה כל המחשבות המתרצצות עתה בלבו, אשר יחסוך מאד להשאירן לנחלה לכל בני עמו אשר אהב ... ואז יקח את הנליון ואת העט — וכתוב... ובכתביו יתאמץ לפתור עוד שאלות רבות העומדות על הפרק, אשר על אודותן עוד לא דבר מלפנים. יתאמץ לערוך תכנית לכל המעשים אשר יעשו אחריו, ודבריו מלאים חום רחוק, כתובים ברנש נסלא, ברם לבבו וכלשד עצמותיו; אור ההגיון והבקרת יאיר עליהם; סעמים ירעמו כמטר מוחף, ירעשו כשטף נורא, ופעמים יזלו כמל, כמי השלוח ההולכים לאש ... ידו תרעד, עיניו מבריקות, השעול יגבר עליו, אודם יכסה את פניו הרוזים והדלים, בשרו ירטב מזה — והוא יוסיף לכתוב, לא יעזוב את עטו עד אשר יסול בלי כח על המטה אשר ישב עליה, או עד אשר תחטוף דבורה את נליונותיו מידו ותבקש ממנו בתחנונים כי ירף מעבודתו זאת.

ויש אשר ילך עם אשתו לשוח בין שדרות העצים, בנגים המלאים פרחים; המה ישבו על המלע או על נבעה רמה ויביטו אל הים הגדול המשתרע לפנייהם ואל נליו הרועשים. — אז יחוש כאלו כחות חדשים באו אל קרבן, והוא מתחיל להאמין כי עוד חיה יחיה ושב אל ארץ מולדתו, אל ילדיו, אל עבודתו ... אז יחזה חזיונות נעימים, יביע חסדו בדבר חנוך בנו הבכור, יתעצב על כי אין ספרי למוד מזכים לנערי בני ישראל, ללמדם תורתם ושפתם, יחאר לפני אשתו תכנית שלמה בדבר חבור ספרים למקרא.

— רק את, יקירתי, יאמר אליה — תוכלי למלאות את החסרון הזה. כי יודעת את גם את לשוננו וגם את לשונות העמים הגאורים, ותורת הפרדגוניה ידועה לך, לכן עתה בשובנו בשלום הביתה תחלי לערוך ספרי למוד, ובפרט ספרים למקרא, למען יוכלו גם ילדי ישראל לקרוא ספרים ערבים ונעימים בשפתם.

דבורה תקשיב ותאזין לכל אמרי פיה, תתרסק על דודה, תצחיל פניה אליה, אבל תחוש כי הרמעות מלאו את עיניה ורק בכח נפלא תלחץ את לבה לכל תצא מקרבן אנחה איומה, לכל תפול אל חיק אהובה כמתאששת ודמעותיה לא תולנה כסלג מים ...

בימים האלה קבלו מכתב מעתליה ענגלשמיין. היא תשאל לשלום גוסין, היא תקוה כי יקום מחליה, כי טרפא וישועה ימצא לו במקום מרשבו עתה, היא תברכהו בברכות מאלוהים, תדבר על לב דבורה כי תחיל להי' הרפא חולים, אשר לא יעזוב נפש

מתורה כמה ויחלצם מצרתם . . . גם הוריעה להם, כי עזבה את ביתה והיכלה ותלך לעבוד למזכרת אומללי עמה, אשר הם שרויים עתה בצער, כי מאושרת היא עתה אחר מצאה לה את המטרה אשר אליה נשאה נפשה תמיד, וכי רק הודות להם, לאהוביה היקרים, רבודה ואברהם נומין, אשר בביתם למדה לדעת, תורת אמת ואהבת-אדם, — התעורר בלבה החסן והרצון הכביר לבא לעזרת האומללים, והמלאכה רבה עליה מאד, אבל הן לא תשוב עתה, מפונה בהיכלה לתת מותר כספה לכל פושט-ידיו . . . על דבר אישה לא הגידה דבר, אבל הוסיפה לספר על דבר בנה הילד, אשר אתו תבלה את שעותיה הפנויות לה מרב עבודה, אתו תשתעשע ואליו תגיד את כל רחשי לבה והגיונותיה, למען יבואו דבריה אלה אל לב הנער ויפרחו ויצמחו והיו לברכה לו ולכל בני האדם.

המכתב הזה, כמו גם מכתבי רעי נומין מעיר הבירה, הביאו רב שמחה וניל במעונם ובחיהם המרים האלה, ויקראו בו הרבה פעמים והיו וישיתו בו ימים אחדים וישמחו על כי מצאה עתליה את דרכה.

— אם נחקור דבר — אמר נומין — אז נראה, כי האשה תוכל לעשות רב יתר מן האיש למזכרת הפצת המדות הישירות ודעות ההשכלה, כי הן תוכלנה להקדיש כל כחן ונפשן על מזבח אהבת האדם, וכן לא יעשה האיש . . . זאת ראה ראיתי בשרה אבך ספיר ועוד הרבה מזה ראיתי בך, יקירתי, — הוסיף נומין באהבה. דבורה לא תוכל להשיב דבר, כי לבה ירעש מאד. אך עיניה מפיקות תונה עד אין קץ.

* * *

קרבו ימי האביב . . . עוד מעט ויגיעו ימי הקרנבלי; אנשים ונשים ירגנו בחוצות, יקטפו פרחים ויקשטו בהם את בגדיהם, — ומכל עברים נשמע אך קול רנה ושמחה. אבל כח נומין הולך ודל מיום ליום . . . הוא לא יוכל עוד לעזוב את משכנו, והגור יושב ומביט בעד החלון על העצים ועל התמרים אשר בנן, ועל הצפרים המזמרות ועפות מעץ לעץ, ועל השמים הבהירים אשר עין תכלת להם . . . הוא יושב תמיד שקוע בהמון מחשבותיו, הוא יחוש את חמת ההולך וקרב, ודבורה מתהלכת בחדר, קודרת בלחץ לבה, ויגונה גבר עליה מאד.

לשוא יבואו הרוסאים וימששו את כל אבריו, יקשיבו לקול נחרתו, יאיונו לקול רפיקת לבו, יתנו לו תרופות, יאכילוהו מאכלים מכריאים וישקוהו יין מוב. רק דברי העתונים והספרים אשר תקרא לפניו דבורה ירוו את נפשו וישכיתו את עצבונן; והוא ישמע בהסן לב כל דברי המעשים אשר יעשו בארצות שונות, לבו יראב בשמעו איזה שמועה רעה על דבר מצב עמו, ושמחתו תגדל מאד בבוא לפעמים ידיעות מוכות, ביחוד מארץ ישראל: כי מושבה פלונית תעלה כסורחת, כי בצרו ענביהם ואספו תבואותיהם די מחיתם . . .

ובכניסל יודיע לו תמיד בשורות מוכות המנחמות עתה את נפשו: כי האנדרה תעשה חיל בעבודתה וכי מרכים העם להביא את פרוותיהם . . . כל מקרה קל ודל, אשר לפנים לא שם לבו אליה, ישמחו מאד ויביא תקוה בלבו, כי יפרח וישגשג רעיונו אשר אליו נתנו נפשם הוא וחבריו, וכבר ידמה בלבו, כי תשועת ישראל קרובה לבא ורק הוא לא ישורנה . . . יש אשר יאחז היאוש את נפשו ונרמה לו כי כל עמלו יעלה בתוהו, כי כל פעולותיהם ישא רוח ותהיינה כמץ וכצל עובר; — אז תאבל עליו נפשו

מאד, ואז יבקש את דבורה להשגיח בעין סקוחה על ילדיהם, כי ילמדו לאהבה את עמם ואת תורתם, וגם יבקשנה להשבע לו שבועה נאמנה כי חקים את מצותיו . . .

ויש אשר יעלה זכרון הוריו בלבו . . . הוא ראה אותם שלשה חדשים בעברו דרך עיר מושבם, ראה את פניהם העצובים בהסדרו מעליהם: — מה יעשו האומללים האלה אחריו? מי יכלכל את שיבתם, מי יעזור להם במצוקותיהם? אחיו המה בעלי מלאכה אשר בועת אפם יביאו סרף לביתם ולטפסם, ורק הוא עוזר להם בכל העת ההיא וכלכל אותם בכבוד לעת זקנתם, לכן ישבו שלווים ושקטים במעונם הרל וישמחו בגורלם . . . האם יחיו אחריו? האם ינברו על הצרה אשר תבוא עליהם?

אחיו, אחי יקירי! — כתב לבן-נימל — אליך, אחי, אקרא עתה בעת צרה, כי קרוב קצי וימי ספחות . . . בדרך אסקיד את עולליו ואת אשתו, ואתה בסוכך תחוננם בעת צרה, אתה תשים עינך עליהם להביאם אל המנוחה ואל הנחלה. — אמנם לא אנחילם דבר, אבל דבורה — היא תמצא לה מקור מחיה, לכלכל נפשה ונפש ילדיה, ואתה ידידי, תעזור להם בעצתך ובתבונתך . . . ואז אמות בבטחה, כי לא ירעבו ילדי ללחם, כי לא יגרלו ללא תורה וללא חכמה, כיתומים עוזבים, כי אתה תהיה להם לאב . . .

אחי יקירי! הן ידעתי ותכנתי את רוחך הנאמן, ידעתי כי רבה אמונתך ואהבתך לעמנו ולרעיוננו . . . אבל הרשני נא להגיד לך את דברי האחרונים במרם אמות, במרם אלך ואינני. — ידע תדע כי רק רצון אחד ימלא עתה את לבי, רק בשותן אחד יאמץ כחי, רק תקוה אחת נשקפת לי בחשכת מצבי: כי אתה ורעיונו המוכים תהיו תמיד נאמנים למטרתנו . . . אנא אל תעזוב נא את רעיון לבנו וכל ימך תקדיש לו . . . וזאת היא נחמתי עתה לפני מותי, כי עוד יסרח וישגשג הרעיון הזה, כי עוד רבים יבואו אחרינו למעט אותו בקרב עמנו, למען תהיינה עיני כל בני העם נשואות אליו, להקדיש לו מבור כוחותיהם, כי קרוש ונעלה יהיה הדבר הזה בעיניהם לעולם . . .

עוד גם זאת אבקשך — אם תשיג ירך — לקבץ כל מאמרי על דבר מצב עמנו ולהדפיסם במספר אחד, אולי . . . אולי עוד יחיו רעיונותי אחרי אשר נופי יהרס וישוב לעפרו, אולי יאצילו מרחמי על הבאים אחרי . . .

כתיבת המכתב הזה החלישה מאד את כחי, וישכב וישן ודבורה יושבת אצלו . . . רק עתה תוכל להסיר את המסכה מעל פניה, עתה תוכל לשפוך את כל רוחה . . . היא נשענת על הכר ומתאמצת להשכיח שאון נפשה והמולת לבה, ודמעותיה נגרות מאין הסוגה, רק קולה לא ישמע . . .

כן ישבה עת רבה, עד אשר הקשיבה, כי אברהם מתגודד על משכבו, ותרם את ראשה ותמחר למחות את דמעותיה מעיניה.

* * *

. . . היום היה יום בהיר ונחמד מאד; קרני השמש האירו בחדר דרך החלונות הפתוחים לרוח הגן, אשר משם ישמע קול צפרים מומרות.

דממה בחדר . . . רק קול נחרת הגוע ישמע לסעטים.

דבורה עומדת לפני המטה אשר עליה ישכב בלי כח אברהם אישה . . . תורת מות תכסה את פניו . . . הוא אחז בידו הרוזה מאד את יד אשתו ועיניו סקוחות ומביטות אליה . . . הוא מגשם בכבודות והקול יצא כחלילים מתוך לבו.

עוד נשימה אחת נשמעה כאנחה יתצאת מלב החולה — וחדלה.
 רבורה תשים את ראשה על חזהו, תטה אונה אל לבו, אבל לא תשמע מאומה. . .
 היא נוסלת לסני המטה על ברכיה, וראשה תוריד על המכסה, וקול איום ונורא
 מרגיז לב ונפש יתפרץ מלבה:
 — הו, אברהם, אברהם יקירי! . . . הו, עוללי היקרים והנחמדים! . . .
 וקרן־אורה מקרני השמש עלתה על ראש רבורה האומללה ומשם ירדה על סני
 המת הלבנים והשוקמים. . . רנעים אחדים הוהירה את הפנים הנחמדים האלה, ואחרי כן
 ירדה וחסתה בין יריעות המטה.

ספר בן סירא במקורו העברי.

מאת

דוד כהנא.

(סוף¹).

שבת אבות עולם.

מד. א) אהללה נא אנשי חסד	אבותינו בדורותם :
ב) רב כבוד חלק [להם] עליון	וגדלו מימות עולם :
ג) דורי ארץ במלכותם	ואנשי שם כנבורתם :
ג*) היועצים בתבונתם	דעו כל כנבואתם :
ד) שרי גוים במזמתם	ורחנים במחקרותם :
ד*) חכמי שיח בספרתם	ומושלים במשמרותם :
ה) חוקרי מזמור על חוק	נושאי משל בכתב :
ו) אנשי חיל וסומכי כח	ושוקמים על מכונתם :
ז) כל אלה בדורם [נכבדו]	ומימיהם תפארתם :
ח) יש מהם הניחו שם	להשתענות בנחלתם :
ט) ויש מהם אשר אין לו זכר	וישבתו כאשר שבתו :
י) כאשר לא היו היו	ובניהם מאחריהם :
יא) ואולם אלה אנשי חסד	ותקתם לא [תשב]ת :
יב) עם זרעם נאמן טובם	ונחלתם לב[ני בני]ם :
יג) עד עולם יעמד זכרם	וצדקתם לא [תמח]ת :
יד) [גויהם בש]ל[ום נאססה]	[ושמם ח]ל[ל]דור ודור :
טו) [חכמתם תשמע עדה]	ותהלתם יספר קהל] :
טז) חנוך נמ[צא] תמים ותהלהך עם יי	ו[ג]לקח אות דעת לדור ודור :

¹ עיי' למעלה חוב' סיו ע' 821.

מד. (ב) להם. כן הוא בת"ס. — (ג) דורי. בת"ס: רודי, ואולי צ"ל: דרי, מלשון דירה ושיבה. — (ו) וסומכי כח. בעלי תוצי' אכספורד מתקנים: וסמוכי כח. כלומר מאת עליון שחזכיר מקדם, כמו (תהלים ל"ז י"ז): וסמך צדיקים ה'. — (ז) נכבדו. היא הוספת ת"ס חח נכון. — ומימיהם. בת"ס: ומימיהם, ואין צורך, כי חכונה: מימיהם ועד הנה נשארה תפארתם. — (ח) להשתענות. אולי צ"ל: להשתענם, משרש שען, והכונה שישענו בנחלתם על שמותם. ותהלתם הביאו עוד שתי נוסחאות: להשתענות. להשעות. — (טו) בביא לא נמצא בפנים תפסוק הוה.

(ז) [ג] ח צדיק נמצא תמים
 * (יו) בעבורו היה שארית
 יח) באות עולם נכרת עמו
 יט) אברהם אב המון גוים
 כ) אשר שמר מצות עליון
 * כ) בבשרו כרת לו חק
 כא) על כן בש[בו]עה הקים לו
 * כא) להגחילם [מי]ם ועד ים
 כב) ונס ליצחק הקים בן
 * כב) ברית כל ראשון נתנו
 כג) ויכוננוהו בברכה
 * כג) ויצביהו לשבטים
 כד) [ויוצא] ממנו איש

לעת כלה היה תחליף:
 וכבריתו חרל מבול
 לבלתי השחית כל בשר:
 לא נתן בכבודו מום:
 וכא בברית עמו:
 וכניסוי נמצא נאמן:
 לכרך בורעו גוים:
 ומגדור ועד אפסי ארץ:
 בעבור אברהם אביו:
 וכרכה נחה על ראש ישראל:
 ויתן לו נחלתו:
 לחלק שנים עשר:
 מוצא חן בעיני כל חי:

מד. א) א[הוב] א[להים] ואנשים
 ב) [ויגדלו] בברכתו א[להים]
 ג) בך[ברו] האותות סר[מ]הר
 * ג) ויצדו א[ל] [עמן]
 ד) באמונתו ובענותו
 ה) וישמיעהו את קולו
 * ה) וישם בידו מצוה
 ו) ללמד ביעקב חקיו
 * וירם קדוש את אהרן למטה לוי
 ז) ויתן עליו הוד
 * ז) ויאורדו בתועפות ראם
 ח) וילבישהו כליל תפארת
 * ח) מכנסים כתנות ומעיל
 ט) ורמונים המון סביב
 * ט) להשמיע בדביר קולו
 י) בגדי קדש זהב תכלת וארגמן
 * י) חשן משפט אפוד ואזור
 יא) אבני חפץ על החשן
 * יא) כל אבן יקרה לזכרון בכתב חרות
 יב) עשרת סו מעיל ומצנפת
 * יב) הוד כבוד ותהלת עז

משה זכרו למובה:
 ויאמצוהו במרומים:
 ויחזקוהו לפני סלך:
 וייר[אדו] את כבודו:
 בחר בו מכל [ארם]:
 וינישהו לערפל:
 תורת חיים ותבונה:
 ועדותיו ומשפטיו לישראל:
 וישמחו לחק עולם:
 וישרתו בכבודו:
 וילבישהו פעמונים:
 ויפארו בכבוד ועוז:
 ויקיפו פעמונים:
 לתת נעימה בצעדיו:
 לזכרון לבני עמו:
 מעשי חשב:
 ושני תולעת מעשה אורג:
 פתוחי חותם במלא[ים]:
 למססר [שבטי יש]ראל:
 וציץ [עליו חרות שם ה]קדש:
 מחמ[ר] עינים פאר וי[ן] פי:

אבל ישנו בתים, וכן בת' ות'א. — (זו) עי' במבוא פ'ה. — (ז) בעת שכלה העולם עי' המבול, חרל מחרש לצמח עי' נה. עיר הכתוב (תחלים צ' ר): בבקר יציק וחלף. וכן אמר על נח חפיון הקדמון ר' יוסי בן יוסי בסדר העבודה (עי' קובץ מעשי יג' צד ג'): זכר לתת זרע לזרע לתחליף לו פרי. — (יח) נכרת בתים: כרת. — (כ) ובניסוי. מלשון נסיון (ואולי צ"ל: ובנסיון), שבאשר נסה ח' אותו עמד בנסיונו. -- (כא) פסוק שלם שנאמר על שלמה (תחלים ע"ב ח').

- (יג) ל[מנ]י[ו] ל[א] נראה כ[ן]
 * (יג) הא[מי]ן [לו] לכוניו כזה
 (יד) [מנ]תו כליל תקמר
 (טו) [וי] מלא משה את ידו
 * (טו) ותהי לו ברית עולם
 (טז) לשרת ולכהן לו
 * (טז) ויבחר בו מכל חי
 (יז) ולהקמיר ריח נחת ואזכרה
 * (יז) ויתן לו מצותיו
 (יח) וילמד את עמו חק
 * (יח) ויתרו בו זרים
 (יט) אנשי רתן ואבירים
 * (יט) וירא יהוה ויתאנק
 (כ) ויבא להם את
 * (כ) ו[ישם ע]ל אהרן כבודו
 (כא) ר[אשית כל] קדש נתן לו לחם
 * (כא) [כי] אשי יהוה[חלקו]
 (כב) אך [חלק בארץ] לא ינחל
 * (כב) אשי י[הוה חלקו ונחלתו]
 (כג) וגם סינחם [ב]ן אלעזר
 * (כג) בקנאו לאלה כל
 (כד) אשר נדבו לבו
 * (כד) לכן גם לו הקים חק
 (כה) אשר תהיה לו ולזרעו
 * (כה) וגם בריתו עם דוד
 (כו) נחלת א[י]ש לפני כבודו
 * (כו) ועתה ברכו נא את
 (כז) ויתן לכם חכמת לב למען לא ישכח טובכם וגבורתכם לדורות עולם:
- (יג) ל[א] נראה כ[ן]
 * (יג) הא[מי]ן [לו] לכוניו כזה
 (יד) [מנ]תו כליל תקמר
 (טו) [וי] מלא משה את ידו
 * (טו) ותהי לו ברית עולם
 (טז) לשרת ולכהן לו
 * (טז) ויבחר בו מכל חי
 (יז) ולהקמיר ריח נחת ואזכרה
 * (יז) ויתן לו מצותיו
 (יח) וילמד את עמו חק
 * (יח) ויתרו בו זרים
 (יט) אנשי רתן ואבירים
 * (יט) וירא יהוה ויתאנק
 (כ) ויבא להם את
 * (כ) ו[ישם ע]ל אהרן כבודו
 (כא) ר[אשית כל] קדש נתן לו לחם
 * (כא) [כי] אשי יהוה[חלקו]
 (כב) אך [חלק בארץ] לא ינחל
 * (כב) אשי י[הוה חלקו ונחלתו]
 (כג) וגם סינחם [ב]ן אלעזר
 * (כג) בקנאו לאלה כל
 (כד) אשר נדבו לבו
 * (כד) לכן גם לו הקים חק
 (כה) אשר תהיה לו ולזרעו
 * (כה) וגם בריתו עם דוד
 (כו) נחלת א[י]ש לפני כבודו
 * (כו) ועתה ברכו נא את
 (כז) ויתן לכם חכמת לב למען לא ישכח טובכם וגבורתכם לדורות עולם:

- מו. א) גבור בן חיל יהושע בן נון
 * א) אשר נוצר להיות בימיו
 ב) להגקם נקמי אויב
 * ב) מה נהדר בנוותו יד
 ג) מי הוא לפניו יתיצב
 ד) הלא בידו עמר השמש
- משרת משה בנבואה:
 חשועה גדולה לבחוריו:
 ולהגחיל את ישראל:
 בהניסו כידון על עיר:
 כי מלחמות יהוה נל[חם]:
 יום אחד [היה שני ימים]:

מדה. (כג) אחר משה ואתרן חיה הוא השלישי לכבוד. — (כו) בנא נאמר: נחלת איש, אבל כנראה נמחקת יוד באמצע, וצ"ל: נחלת איש. והכוונה, כי נחלת דוד חיתתו, שכן אחר בן יסלך תחתיו, ולא כל בניו ביהר חיז מלכים, אבל נחלת אחרן חיתתו לו ולכל בניו שיחיו כלם כתנים לחי. וכן ת"א: יורחמא דמלכא ירת בלחודותיו, ויורחמא דאחרן לח ולזרעת.

כאכפה לן אויביו מסביב]:
 [כרד ואבני א]ל[נבי]ש:
 וב[טסם מרו כלם]:
 כי צוסה יהוה מלחמתם:
 ובימי משה עשה חסד:
 להתיצב בפרע קהל:
 ולהשבית דבה רעה:
 משש מאות אלף רנלי:
 ארץ ובת חלב ודבש:
 ועד שיבה עמדה עמו:
 וגם ורעו ירש נחלה:
 כי טוב למלא אחרי יהוה:
 כל אשר לא נשא לבו:
 יהי זכרם לברכה:
 ושםם תחליף לבניהם:
 המשואל מבמן אמו:
 שמואל שושם ומכהן:
 וימשח נגידים על עם:
 ויפקד אלהי יעקב:
 וגם בדברו נאמן רעה:
 [בהצר] לן אויביו מסביב:
 ויר[עם] משמים יהוה:
 ויכנע נציבי צר:
 ועת נחו על משכבו:
 כוסר ונעלם ממני לקח[תי]:
 וגם עד עת קצו נכון נמצא:
 וגם אחרי מותו נדרש:
 וישא מארץ קולו בנבואה:

להתיצב לפני דוד:
 כן דוד מישאל:

ה) כי קרא אל אל עליון
 *ה) ויענהו אל עליון באבני
 ו) [וישלך על גוי אויביו]
 *ה) למען [רע]ת כל גוי חרם
 ז) [גם] כי מלא אחרי אל
 *ז) [הוא] וכלב בן יסנה
 ח) להשיב חרון מעדה
 *ח) לכן גם הם בשנים נאצלו
 ט) להביאם אל נחלתם
 *ט) ויתן לכלב עצמה
 י) להדריכם על במתי ארץ
 *י) למען דעת כל ורע יעקב
 יא) והשוסמים איש בשמו
 *יא) ולא נסת מאחרי אל
 יב) [תפרחנה עצמותם כשושנה]
 יג) אוהב עמו ורצוי עושהו
 *יג) נזיר יהוה בנבואה
 יד) נ[ביא] אל הכין ממלכות
 *יד) [בהקותיו צ]וה עדה
 טו) [במראות ק]דש חזה
 מז) וגם הוא [קרא א]ל [אל]
 *מז) בעלתו [מלה חלב] ל[עלה]
 יז) במקע אדיר נשמע קולו
 *יז) ויא[בד את] כל סרני פלשתיים
 יח) העיד יהוה ומשיחו
 יט) וכל אדם לא ענה בו
 *יט) בעיני יהוה ובעיני כל חי
 כ) ויגד למלך דרכיו

מז. א) וגם אחרייו עמד נתן
 ב) כי כחלב מורם מקדש

מז. ה) כאכפה משרש אכף: לחיצה וחכרת, כמו (משלי פ"ז כ"ו) אכף עליו פיתו. —
 *ז) גוי חרב שחתרים אותם ויתושע אתר הכבוש, כמבואר ביהושע בכחם מקומות. וכן ת"א:
 עממא תרמא, וכן אמר בים מקדם (פ"ז י'): ולא רחם על עמא תרמא. — *ח) לכן, כציל
 במקום לכס שבגיא, וכן חקנו חסדיאיים. — יב) תפרחנה עצמותם כשושנה. תוספתי זאת
 ע"פ ת"א: ונאחרין גרמיהון איך שושנא, ונשבקון שמתון מבה וכו', וכפי הנראה נשמט חצי המסוק
 הזה בנפח העברי. — *יג) דקדק לאמור על שמואל מכהן, כי הוא היה רק משרת ה' ולא כהן.
 — יז) מקע פורשו קול רעש, וכן הוא במדרית. וכוננו על הנאמר בכתוב (ש"א ד י'): וירעם ה'
 בקול גדול. — נציבי צר, ע"י במבוא פ"ג.

- (ג) לכפירים שחק כגרי
 (ד) בנעוריו הכה [ג]בור
 * (ד) בהניסו ידו על קלע
 (ה) כי קרא אל אל עליון
 * (ה) להרף את איש יודע מלחמות
 (ו) על כן ענו לו בנות
 * (ו) בעמותו צניף נלחם
 (ז) ויהן בסלשתיים ערים
 (ח) בכל מעשהו נתן הודות
 * (ח) בכל לבו אוהב עושהו
 (ט) ננינות שיר ל[פני מזבח]
 (י) [ויתן לחנים הרר והדר]
 * (י) בהל[לו] את שם קדשו
 (יא) [גם] יהודה העביר סשעו
 * (יא) [ויתן] לו חקת מלכת
 (יב) [ו]בעם אין עמד אחריו
 (יג) שלמה מלך בימי שלוה
 (יד) אשר הכין בית לשמו
 (טו) מה חכמת בנערך
 (טז) ארץ [בסית בחכמת]
 (יז) בשיר מ[ש]ל חידה ומליצה
 (יח) נקראת בשם הנכבר
 * (יח) ותצבר כבורל זהב
 (יט) ותתן לנשים כסליך
 (כ) ו[ת]תן מום בכבודך
 * (כ) [להעלות] אף על צאצאך
 (כא) ל[חלק הממלכה] לשני שבטים
 (כב) [אך א]ל לא ימוש חסד
 * (כב) לא [יכרית ל]ו נין ונכד
 (כג) ויהן ל[יעקב שארית]
- ולדוכים כבני בשן:
 ויסר [מעמו חרפת] עולם:
 וישבר ת[פא]רת גלית:
 ויתן בימינו עז:
 ולהרים את קרן עמו:
 ויכנוהו ברכבה:
 ומסביב הכניע צר:
 ועד היום שבר קר[גם]:
 לאל עליון [באמרי כ]בור:
 ובכל [יום נתן תודות ר]ב:
 וקול ה[כנורות והנב]לים חיקן:
 [מדי שנה בשנה]:
 לסני בק[ר] ירנן משפט:
 וירם לעולם קרנו:
 וכסאו הכין על ירושלים:
 בן משכיל שכן לבמח:
 ואל הגיה לו מסביב:
 ויצב לעד מקדש:
 ותצף כיאר מוסר:
 ותקל[ם ב]מרום שירה:
 עמים המערתה:
 הנקרא על ישראל:
 וכעסרת הרבית כסף:
 ותמשילם בנתיך:
 ותחלל את יצועך:
 ואנחה על משכבך:
 ומאסרים ממלכת חמם:
 ולא יפיל מדבריו ארצה:
 [חורע אוה]ביו לא ישמיד:
 ול[דוד הגיה שרש]:

מז. (ג) כמו שאמר דוד לשאול (שיא י"ז ל"ד): ובא הארי ואת חרוב וגו'. — בני בשן. חרועים בבשן (דברים ל"ב, י"ד). — (ו) ענו לו חבנות: חכה שאול באלפיו דוד ברבבותיו. — * (י) כאשר נמשח דוד למלך ועשה צניף מלכות החל ללחום בצדו מסביב. — (י) ערים, הוא מלשון ערו ערו (תהלים קל"ג, ז), ומה (ישעיה י"ד, כ"א): ומלאו פני תבל ערים, שענינו תריסת והרבו (ע"י בס' סעריך המערכות ערך ערה). ומדברי ב"ם שאמר לחלן (ג', כ"ח): בשני עמים קצה נפשי וכו' יושבי גבל ופולשת, נראה שהפולשתים נמצאו עוד בימיו. — * (י) כמו שאמר (תהלים ק"ט, ס"ב): חצות לילה אקום להודות לך וגו', וכן (שם ק"א, א'): חסד ומשפט אשירת. — * (יא) מלכת באה לפעמים בקבוץ, כמו (במדבר כ"ד ז') ותנשא מלכותו. — (יב) בן משכיל, שלמה המלך, שעליו נאמר (מ"א ג' י"ב): כמדך לא היה וגו' לא יקום כמדך. — (זו) מלת קלם במובן של שבת נמצא גם כמקרא (יחזקאל ט"ו ל"א): לקלם אתנן. ע"י ספר השרשים לאבן גמא. — (יח) רמז על השם ידידיה שקרא לו חנביא (שמואל ב', י"ב, כ"ח).

ויעזוב אח[ריו] מלכותו לבנ[ו]:
 רחבעם הפריע בע[צתו ע]:ם:
 ירבעם בן נבט אשר ה[חמי]א
 א[ת] ישראל:
 להדיחם [מ] ארמחם:
 ולכל רעה התמכר:

* (כג) וישכב שלמה מיו[ש]ש
 (כד) רחב אולת וחסר בינה
 * (כד) עד אשר קם אל יהו לו זכר
 (כה) ויתן לאפרים מכשול
 * (כה) ותגדל חמאתו מאד

ודבריו כתגור בוער:
 ובקנאתו המעיטם:
 [ויורד שלש פעמים] אשוח:
 אשר כ[מ]ן יתפאר:
 ומשאול כרצון יהוה
 ונכבדים [מ] ממוותם:
 ונביא תחליף תחתך:
 ובחורב משפטי נק[ם]:
 ובגדודי אש [שמימה]:
 להשבית אף לסנ[ן] בא יום יי:
 ולהבין ש[ב]מי ישראל ל:
 [לא מן] אך חיה ית[יה]:
 [וא]ל[ישע קבל מרוחו]:
 ותלמד בכל מצא סידו:
 ולא משל ברוחו כל בשר:
 ומתחתיו נברא בשרו:
 ובמותו תמדי מעשה[ו]:
 ולא חרלו מחמאתם:
 ויסצו בכל הארץ:
 ועוד לבית דוד קצין:
 ויש מהם הפליאו מעל:
 בהמות אל תוכה מים:
 ויחסום הרים מקוה:
 וישלח את רב שקה:
 וינרף אל בגאווה:
 ויחילו כיולדה:

מח. א) עד אשר קם נביא כאש
 (ב) וישבר להם מטה לחם
 (ג) בדבר אל ע[צ]ר שמים
 (ד) מה נורא את[ה] אליהו
 (ה) המקים נוע ממות
 (ו) המוריד מלכים על שחת
 (ז) המרשה מלא תשלומות
 (ח) והשמייע בסני תוכחות
 (ט) הנלקח בסערה מעלה
 (י) הכתוב נכון לעת
 * (י) להשיב לב אבות על בנים
 (יא) אשר[י] ראך ומת. [כי הוא]
 (יב) [א]ל[יהו באוצר נאסף לשמים]
 * (יב) פי ש[נים] אותה הרבה
 (יג) מימיו לא וע מכל
 * (יג) כל דבר לא נפלא ממנו
 (יד) בחייו עשה נפלאות:
 (טו) בכל זאת לא שב העם
 * (טז) עד אשר נסחו מארצם
 (מז) וישאר ליהודה מועד
 * (מז) יש מהם עשו ישר
 (ז) יחזקיהו חזק עירו
 * (ז) ויחצב כנחשת צורים
 (יח) בימיו עלה סנחריב
 * (יח) וימ ידו על ציון
 (יט) [כלם נ]מונו כנאון לבם

(כג) מיושש, שהיה ישיש במוותו. כמו שנאמר (מ"א י"א ד'): ויהי לעת זקנת שלמה. ויוסף
 פלאוויס יאמר בספרו קדמוניות היהודים, שחי שלמה חשעים שנה.

מח. (ז) יהוא בן נבטי, שמסחו אליהו למלך ומלא את ידו לשלם לזרע אחאב ככל
 חפצתו. וזה אלישע חקים אליהו לנביא תחתיו. — (י) שנכתב עליו בספר מלאכי (ג' כ"ג): הנה
 אנכי שלח נביא — (יא) עיי במבוא ס"ה. — (י"ג) ת"י קרא בסעודת: נבא בשר. אך הכונה על
 הנאמר עליו (ס"ב י"ג כ"א), ונברא הוא כמו שאמר הנביא (ישעיה ס"ה י"ח): הנני בורא את
 ידעלים. שפירש: מחדש אותה ומשיבה לתודתה. — (י"ז) חצב צורים שחיו חזקים כנחשת ויחזקו

(כ) וי[קר]או אל אל עליון
 * (כ) וי[שמע יהוה] קול תפלתם
 (כא) וי[ד יהוה מ]תנה אשור
 (כב) [יען עשה יחו]קיהו את המו[ב]
 * (כב) [כאשר צוהו ישעיה הנביא]
 (כג) [בימיו עמד השמש]
 (כד) ברוח נבורה חוה אחרית
 (כה) עד עולם הגיד נהיות
 ויפרשו אליו כפים:
 וישעם ביד ישעיהו:
 והם במנפה:
 [ו]יחוק בדרכי רוד:
 [המהולל בנבים]:
 [ונוסף על חיי המלך]:
 וינחם אבלי ציון:
 ונסתרות לפני בואן:

ממ. א) שם יאשיהו כקמרת סמים
 * א) בחך כדבש ימתיק וזכר
 ב) כי נחל על משוכתינו
 ג) ויתם אל אל לבו
 ד) לבר מדור יחזקיהו
 * ד) ויעזבו תורת עליון
 ה) ויתן קרנם לאחר
 ו) ויציתו קרית קדש
 ז) ביד ירמיהו כי ענדהו
 * ז) לנתוש ולנתון ולהאביר להרם
 ח) יחזקאל ראה מראה
 ט) וגם הזכיר את איוב בספר
 י) וגם שנים עשר הנביאים
 * י) אשר החליטו את יעקב
 יא) [מה נהלל לזרבלל]
 יב) [גם יהושע בן יהוצק]
 * יב) וירמו היכל קדש
 יג) נחמיה יאדר וזכר
 * יג) וירמא את הריסתינו
 הממלח מעשה רוקח:
 וכזמור על משתה היין:
 וישבת תועבות הבל:
 וכימי חסם עשה חסר:
 ויאשיהו כלם השחיתו:
 מלכי יהודה עד חסם:
 וכבודם לגוי נבל נכרי:
 וישמו ארצותיה:
 והוא מרחם נוצר נביא:
 וכן לבנת לגמע ולהשגיב:
 ויניד זני מרכבה:
 שהיה מכלכל כל דרכיו בצדק:
 תהי עצמתם סר[ת מתח]תם:
 וישיבוהו בר[וב תשובות]:
 כי הוא כחותם על יד יסין:
 אשר במצוק הקימו מוכח:
 המכונן לכבוד עולם:
 המקים את דברתינו:
 ויצב דלתים ובריה:

סקוק חמים כהרים. — (כד) רמז על תחלק חשני מספר ישעיה, מן נחמו נחמו עמי (מ/א) וגו', שתוא נחמה לאבלי ציון (ס"א י"ג).

ממ. (ב) נחל כמו (עמס ו/ו): ולא נחלו על שבר יוסף. — (ז) בביא נאמר: לנמע ולהעו, אך ראיתי בתפקיטילת שאפשר לקרוא: ולהשגיב, כמו (איוב ל"א, כ"ב): הן אל ישגיב בכחו. — (ח) זני, כמו (דניאל ג/ח): זני זמרא שענינו כל מיני זמר, ע"י שרשים לרד"ק, וכונת בים על שלש מראות שונות (יחזקאל א/י, מ"ג) שראה מן המרכבה. — (ט) בביא נאמר: וגם חזקיר את איוב המכלכל וכו', אך מדברי הת"י (וכן הפקסימילת) נראה שהנוסח הנכון הוא כמו שהעתקתי בפנים, ומלת בספר חסוב על יחזקאל, כמו שנאמר (שם ג/י"ב): ותשאני רות, (י"א, כ"ד) ורוח נשאנני, וכדומה. ויחזקאל (י"ד) אמר על איוב, שהיה איש צדיק. — (יא) עד כאן נדפס בספר של נייבויר וקולי, והפסוקים י"א וי"ב תוספתי פה ע"פ ת"א. — (*יב) מכאן ואילך הוא מה שמצא עוד מן הנוסח העברי הח' ר"ז שעכסער (אחר שכבר נדפסה תוצאת נייבויר וקולי) ופרסמו במכת"ע האנגלי J. Q. R. (כרך עשירי צד קצ"ח והלאה) עם הערות אחדות מאתו. — (יג) ממה שהזכיר בים רק את נחמיה, ולא את עזרא ודניאל וכו', אין להזכיר שלא ידע אותם.

וגם הוא נלקח פנים:	(יד) מעט נוצר על הארץ כחנוד
וגם נריתו נסקדה:	(טז) כיוסף אם נולד נבר
ועל כל חי תפארת אדם:	(טז) ושם ושם ואנוש נפקדו
שמעון בן יוחנן הכהן:	ג. (א) גדול אחיו ותפארת עמו
ובימיו חזק היכל:	* (א) אשר בדורו נפקד הבית
אשיה כים בהמונו:	(ב) אשר בדורו נכרה מקוה
סנות מעון כהיכל מלך:	(ג) אשר בימיו נבנה קיר
ומחוק עיר מצר:	(ד) הדואג לעמו מחתף
ובצאתו מבית הסרכת:	(ה) מה נהרד בהשנינו מאהל
וכירח מלא מכוון בימי מועד:	(ו) ככוכב אור מבין עבים
וכקשת נראתה בענן:	(ז) וכשמש משקרת אל היכל מלך
וכשושן על יבלי מים:	(ח) כנין בעננו בימי מועד
וכאש לבונה על המנחה:	* (ח) כפרח לבנון בימי קיץ
הנאחו על אבני הפיץ:	(ט) ככלי זהב הפוי וגאמיל
וכעץ שמן מרוה ענף:	(י) כזית רענן מלא גרר
והתלכשו בגרי תפארת:	(יא) בעצמותו בגדי כבוד
ויהר עזרת מקדש:	* (יא) בעלותו על מזבח הוד
והוא נצב על מערכות:	(יב) בקבלו נחלים מיד אחיו
כשתילי ארזים בלבנון:	* (יב) סביב לו עמרת בנים
כל בני אהרן בכבודם:	* (יב) וקיסודו כערבי נחל
נגד כל קהל ישראל:	(יג) ואשי ידוה בידם
ולסדר מערכות עליון:	(יד) עד כלותו לשרת מזבח
בהצצרות מקשה:	(טז) אז יריעו בני אהרן הכהנים

רק תבא ושייר. כי כל הדברים הנוגעים לקורות כתבי הקדש תזכיר אך בקצור. — (יד) ת"ס תקנו פה: נלקח לפנים או פנימה. ויש גורס פתאם תחת פנים. אך לדעתי צ"ל: נלקח סרום. וכאשר החל בים הסדר הזה (שבת אבות העולם) מן חנוך, כן סיים ג"כ בו, וכוננו להגיד, כי אמנם כל אנשי השם שהוזכר עד הנה, כלם כבר נפקדו ומתו. אבל כן דרך העולם. ואין איש מיר שאול נפדת ואף חנוך, שאנשים כמוהו נבראו מעט בתבל, בכל זאת גם הוא נלקח סרום. ומי לו גדול מיוסף ושם וזכר, ועל כלם אדם הראשון, הנה גם הוא מת; ומלת נפקדו פירושה פה מלשון ופקדת כל אדם (במדבר ט"ז, כ"ט).

ג. (א) אחרי שחתם דבריו בפרשה הקודמת במעשי נחמיה, אשר בנה לפנים היריחו וירושלים, בא להגיד כאן, כי גם בימיו עשה שמעון כה"ג תרבה לפזות עמו וירושלים. — (ב) הנוסח אצל שעכמער: אשיה בם, ועמל לפרש הדברים, אבל לדעתי צ"ל: אשיה כים, והוא כמו (ירמיה ג', ט"ז): נפלו אשיותיה, וכן (עזרא ד', ט"ז): יחב אשיה, שפירושו בנה היסוד (ע"י רד"ק ערך אשש). וכוננו בים להגיד, שהיסוד של מקוה המים היה גדול וחזק כמו שנצרך לים בהמונו מים, ומסע זה וזכר ת"ס פה ים הנחשית, אף כי תרגם הפסוק שלא כדענו. — (ג) קיר ענינו חומה. — פנות כמו (צפניה א', ט"ז): הפנות הגבותות, והם המגדלים הגבוהים והחזקים. בנוסח שעכמער נאמר בחיכל תצ"ל: בחיכל. — (ו) סכוך. אצל שעכמער: מבין, ואין לו סוכה, והנכון כמו שתקנתי. וכוונתו, בעת שהחיר מלא ועומד על סוכו כסרום. — (ז) כמו (ישעיה ג' ט"ז) ומשקרות עינים, וכן פירוש הראב"ע שם: מסתכלות תרבה, ובדברי רז"ל: סקרנית. — (ח) בענפו, אצל שעכמער: בענפו. — נץ ענינו ציץ ופרח. — (*ח) כמו (נחום א' ד'): ופרח לבנון אמלל. — (ט) גאמיל, ע"י בערך עך אמלל, והוא רלי או כוס גדול. — (טז) כמו שנאמר (במדבר י' ב'):

(זו) ויריעו וישמיעו קול אריר
 (יו) כל בשר יחדו נמהרו
 * (יז) להשתחות לפני עליון
 (יח) ויתן השיר קולו
 (יט) וירנו כל עם הארץ
 * (יט) עד כלותו לשרת מזבח
 (כ) אז ירד ונשא ידיו
 * (כ) וברכת יהוה בשפתי
 (כא) וישנו לנפל שנית
 (כב) עתה ברכו נא את יהוה אלהי ישראל
 להזכיר לפני עליון:
 ויסלו על סניהם ארצה:
 לפני קדוש ישראל:
 ועל המון העריכו נרו:
 בתפלה לפני רחום:
 ומשפטיו הגיעו אליו:
 על כל קהל ישראל:
 ובשם יהוה התפאר:
 העם כלו מסניו:
 המסליא לעשות בארץ:

מקשה תעשה אותם. — (יח) כמו (ד"ב כ"ב, כ"ח): והשיר משורר, והכונה על כת חסידים. — העריכו נרו, כמו (תהלים קל"ב, י"ז): ערכתי נר למשיחי, וכונתו, כי כאשר החלו חסידים לשיר, אז העריכו נר השיר בלב המון העם, עד שכל עם הארץ יצאו לדון בתפלה לפני אל הרחמים.

הוספות ותקונים.

(א) במבוא (השלח חוב' יד' צד 135 הערה כ') אמרתי, שהח' נייביר וקולי אספו את המקומות הרבים שהזכירו חז"ל בתלמוד וסדרש את דברי ביס, אבל יש עוד להוסיף עליהם. והנני כעת להראות מקום אחד באבות דרינ, והוא: רבי ראובן בן אצטרובלי היה אומר, כבד את אביך ואמך, שאלמלא הם לא באת לעולם ספני שהם הביאך, ודע מה אתה עושה לחן שהן גוסלין לך (ע"י אבות דרינ תוצאת שעכסער גוסה ב' ד' מ'), ולדעתי דברי ר"א בן אצטרובלי (שהיה אחד מראשי התנאים בימי ר"ש בן יוחאי, ע"י על אדותיו בספר תולדות התנאים מאת ידידי הפרופ' באכער, חי'ב צד 888) לקוחים מכן סירא, וחיל ע"פ ת"א: בכלה לבך יקר לאבך ולאמך דילדתך לא תמציא אתרכך דאלו הנן לא איתך, ומנא תפרוע אינן דרביך (ע"י ביס תוצאת בן זאב ו', כ"ז).

(ב) שם צד 139 פסוק *י—ז. יש להשלים החסר ע"פ ת"י ונ"א: חיל: איך גברא דערק מן קדם רדופא (ו) אן צבינא בלבה מתתעיר וחזא דלית ליה סדם, ולפי זה צ"ל בעברית: כשריד ח[נ]ם מפנין רודף וכו', וסראו [סר ומצא] מצוח.

(ג) שם פסוק י: על רשע גברא וכו' תמוש כלה. יש להוסיף, כי ביס ישתמש פה במלת רשע, וכן לחלן (פסוק כ"ד) במלת צדק, בל נקבה, כמו רשעה, צדקה, ומשעם זה אצל ת"ס הטטח במקום צדק מצלת — צדקה מצלת.

(ד) שם צד 140 פסוק כ"ח. יש למלאות החסר פה ע"פ נ"א: דהבא וסאמא מקימין רגלא, ובעברית: וזהב וכסף יעמידו רגל.

(ה) חוב' מ"ז צד 322 פסוק כ"א: ומחשוק אשה וזה צ"ל: ומחשוק אשה וזה.

(ו) שם צד 323 פסוק י"א. יש למלאות פה החסר ע"פ נ"א: חיל: ברי על ברתך אקים נסרתא דלמא תעבךד שמא בישא, ובעברית צ"ל כך: [בני על בתך עלך] להקם [משטר פן תעשה לך] שם סרח.

(ז) שם צד 325 פסוק כ"ג: משיק רבה. רבה הוא תואר לים חגדול, ומשיק הוא מלישון (יחזקאל ג' י"ג) משיקת אשה אל אחותה. הרריק בשרשים ערך נשק יאמר: כלומר מגיעות, כאילו נושקות זו לזו, ולדעת הרגום וינתן: נקשן חדא לחדא, כלומר דופקים זו לזו, וכונת ביס, כי במחשבתו גלי הים נושקים ודופקים איש את רעהו תמיד.

סמולנסקין בתור מספר.

סמא ר. בריונין.

(*)

יוסף נומר כל פרק בדבריו: "תועה הייתי בדרכי החיים". אבל באמת לא היה יוסף תועה כלל. תועה הוא האיש המבקש איזה דבר, תועה הוא האיש החסין לעשות זאת ובשגנה הוא עושה אחרת. אבל יוסף לא יצדק באמרו: "את אשר בקשתי לא מצאתי, ואשר מצאתי עזבתי וכרנע שבתי והקרבתי ועד ארניעה החלסתי" (II, 298). כי הוא היה רק נכדוריהמשחק בידי כל מקרה, בידי כל איש. יוסף לא יתעה בדרך החיים, כי אם יהדף, יסתב, ימשך כקנה-הבן על פני שבלת מים. יוסף הוא קל-הרעת, איש בלי רצון, בלי חסין, איש בלי צל של עצמות, לכן יצדק באמרו: "כהולך ועושה בחלום לילה אשר לא ידע חשבון מעשיו כן הלכתי דברתי ועשיתי מבלי בקש משפט וחשבון, המלמד ואשתו יעזוני ללכת לצבועאל, לכן הלכתי שמה, ולוא הורוני לבתור בדרך אחרת, כדברתי בה" (שם 23).

בדרכו לצבועאל פגש יוסף אחד האברכים החסידים, ויסורו לעיר מרה, לנוח שם מעמל הדרך. במרה ראה יוסף בפעם הראשונה בית תפלת חסידים, הליכותיהם ומעשיהם. את בית התפלה ישליל למרוח אנרים ולבית מרחץ. כל החסידים זוללים וסוכאים, מחללים את הקדש בגלוי, עושים ומה וכל תועבה, כלם בורים ועמי-ארג. ויוסף אך זה בא בפעם הראשונה לחברתם — וישתה וישכר גם הוא ויתגולל בקיאו. יוסף, אשר שמע חסיד את שם החסידים וצדיקהם כמרצחים ושוודרים אשר הסבו באסון בית אביו, באסון בית דן ובאסון בתי ישראל אחרים, יוסף זה, כשמעו במרה בבית חסיד זקן אחד על דבר הנסים והנסלאות הגדולות אשר עשה הצדיק, יאמר: "אם כי עוד לא האמנתי אמונה אמן בכל דברי החסידים ונסלאותיהם, אך האמונה בצדיקים ובנחם לאלהים החלה למצוא מסלות בלבבי, ואני לא התעוררתי לסגור בעדה חדרי לב"י" (III, 41).

מה שאירע ליוסף בהערים הקודמות אירע לו גם במרה ביום הראשון לבואו שמה. החסידים חשדוהו בגנבה ויתגסלו עליו ויענוהו ויחרסוהו, עד אשר נודע, כי האברך החסיד בן ליתו הוא הנגב, והוא גם רודף ומה ועושה כל דבר רע שבועלם. כמעט נוסחא אחת וסופם אחד לכל הפגישות והמקרים בתולדות יוסף, והכל עשוי על פי דפוס קרמון: הפרוש — צרוע, והאברך החסיד — נגב, שכור ונואף. כאשר נמלט יוסף מידי החסידים במרה הלך לצבועאל. שם ראה בעיניו מרמת הצדיק, נכלי החסידים ותועבותיהם, שם ראה

עם ואון, שפלות ורשעות, ובכל זאת גם הוא יאכל וישתה וישכר עמם ויתחולל כאחד מהם, גם יספר נפלאות הצדיקים. היום הוא נוטה להאמין במופת הצדיקים ומחר יעסם, יתעבם ויבזם בלבו, הכל לפי השפעת הרגע. בכל הפרקים אשר תאר סמולנסקין בהם את הצדיק בצבועאל ואת חסידיו, אשר התהלך עמם ויתבונן אליהם, הראה והוכיח רק אחת, כי לא יבין את המאור שבהם ואת ערכם המוסרי, כי לא יבין גם את חסרונותיהם ומגרעותיהם לאמתם.

יוסף גורש בחרפה מחצר הצדיק ומביתו, אשר ראה שם חיי מנחה, חיים שיש בהם אכילה ושתייה לרוב ואין בהם כל עבודה ודאגה. מפי יוסף התמלמו הדברים, כי הנאון מוולגא היה אדם גדול, ויתנפלו החסידים עליו ויכדו מכות אכזריות ויקרעו בגדיו לקרעים וימרטו שערות ראשו וירבו סציעו בפניו ובראשו, ושלשה ימים שכב על ערש דוי. החסידים הוציאו עליו דבה בחצר הצדיק, כי חרף שם כל הצדיקים ויקלל קללה נמרצת את הצדיק ואת תורתו, והנבאי צוה עליו, כי יעזוב את בית הצדיק. בכל מקום אשר בא יוסף קרדו אסוף, פה חלקו לו מכות, מהלומות, חרפות וגדופים, שם חשדהו כננבה, ומשם ברח או גורש בחרפה. גם המתנגדים וגם החסידים הכדו, סצעהו. וכל המכות האלה למה הן באות תכופות זו אחר זו, למי מנפשות הספור הן דרשנות, ואת מי מהתועים בדרכי החיים, אשר בעבורם נכתב הספור, תלמדנה רעת? כל המכות האלה אינן באות אלא בשביל לבדח את הקוראים התמימים, תחבולה אשר בה ישתמשו גם הלצים הגסים בחזיונותיהם לעיני האספסוף בשוק.

מצבועאל הלך יוסף לעיר שבמה ויסר אל בית התפלה, ושם נמצא איש טוב, שלמון שמו, אשר נתן לו ארוחת תמיר על שלחנו בביתו. בשובו אחרי הארוחה הראשונה לבית התפלה נגש אליו חסיד נבן, אחד הנכבדים בעדת החסידים, יהויריב שמו, ויסית אותו לרנל בבית שלמון מיטיבו ולהיות שליח לדבר עבירה: להודיע לו בכל פעם את כל הנעשה בבית נותן לחמו. ויוסף קבל עליו את השליחות הזאת באמרו: „אף כי נעיתי משמע את דבריו, בכל זאת לא מצאתי און לי למדות את פי ואומר: אעשה כדברך.“ (שם, 93). — והבחור דגן, — אשר סמולנסקין עתרו להיות מורה דרך להתועים בדרכי החיים, — שמר את הבטחתו באמרו: „לא נתגני לבי לסבב את יהויריב כנחש ולהסתיר ממנו דבר, ואשמיעהו כפעם בפעם ככל אשר שמעה אני (כי שלמון משך אותו חסד ויחשבהו לאיש אמונים ותמים לב אשר רמיה רחוקה ממנו ולא נזהר מדבר בפניו את אשתו ומתי סודו בדבר מקנה וקנין, אף בדברים אשר היו כסוד כמס עמם, וכאחר מבני הכית נחשבי)“. . . יראת יהויריב היתה על פניו והוא משל ברוחו ויטני לחפצו ואירא מהסתיר דבר.“ (שם, 94).

הוא אשר אמרת, כי לא. בתועה בדרכי החיים עסקינן הכא, כי אם באחד מתולי הרוח שאין לו גם צל רצון, אם יתבונן הקורא בעין סקוחה אל כל מעשי יוסף המסופרים בהתועה יוכח, כי זה האחרון עושה כל מה שהוא עושה על פי איזו השפעה היסנוטית, וככל המושפעים, יחשוב בשעת מעשה בלבו, כי מדעת עצמו ומרצון עצמו הוא פועל ועושה כל מעשיו. הגני מבקש את הקורא לשום לב אל המחזה הזה: שלמון קרא את יוסף לחרדו ויאמר לו:

„הנה מצאת הן בעיני יוש את נפשי להיטיב עמך, כי תמים אתה בעיני, ודע כי יש לאל ידי להיטיב להסרים למשמעתי. הנה יש את נפשי לשלחך בעגלה אל העיר הקרובה ושם תתן את המכתב הזה בבית משלוח המכתבים, ואת כתב הקבלה מידי שר בית-המשלוח תביא לי, אך איש

אל ידע בדבר הזה, במרכבתי תלך ובמרכבתי חשב וזיה כי תביא לי את כתב-הקבלה אשלם לך כפעלך. (שם, 100).

יוסף בא לבית המשלוח. והנה לקראתו יהויריב, צוררו ואויבו של שלמון, אולם נניח ליוסף לספר הדבר בלשונו:

הוא — יהויריב — אחז בידי ויביאני מבלי דבר דבר אל חדר קטן בצד חבית ויאמר: קרא חתוב על המעטפה. — עשיתי כדברו. הוא התבונן בי רגע כמו לא האמין למשמע אוניו ועיניו הכריזו כעני צעקוני ויציא מכתב מחיקו ויאמר: כתוב על המעטפה הזאת כדברים הכתובים על המכתב הזה. ויתן לי עט ודיו. ואני עשיתי כדברו. עתה לך חן המכתב הזה על יד השר ותקבל כתב הקבלה ותביאחו אל שלמון, אמר אלי בשמו מכתב שלמון בצלחתו ובתתו מכתב אחר לי. (שם, 101).

צריך להעיר, כי יהויריב לא עשה טובות ליוסף, וזה האחרון איננו אסיר תודה לו. ואין כל סבה מוסרית או חמסית להכנעתו לפני כן בליעל זה, ובכל זאת ימלא בריוק את סקרת החסיד הנבן, לרעת איש חסדו. האין זה מעשי איש במצב היסנוטי, בשעה שהוא משלל רצון והכרה, וכחומר ביד היוצר כן הגדו ביד המשפיע עליו? ואיש כזה יודה דרך להתעוים!

יהויריב זה, אחרי אשר מלא יוסף את שליחותו ויעש את כל אשר היה דרוש לו בבית שלמון, ירא כי המרגל יגלה גם את סודו הוא, לכן עשהו למשונע וישימהו בכלא על ידי שני שומרים משוחזדים, ולמען לא ידע איש את מקום יוסף ואת אשר יעשה בו. תפש יהויריב את כל המכתבים אשר שלח האסיר למכיריו. אולם גם נעשה ליוסף, כי אחד השרים הגדולים בא לעיר שבמה לבקר את בתי-הסדר, ואחרי אשר נודע לו מפי יוסף, כי בלי כל עון שמו אותו בבור, הוציאו לחפשי. אם נתבונן היטב בסני יהויריב, נראה ונוכח, כי אין זה אלא שודר, אשר נכליו ומוזמיתו הם של שומר-חרש מצוין מימי נפוליון, ורק סמולנסקין שם חמורה על גבו ופאות על קרקדו — ויהי לראש החסידים.

בצאת יוסף מבית-האסורים מצא לו מחסה וארוחת תמיד בבית המשכיל בנימין, שהיה מבשר-בורית, קורא בהתמדה רבה בכתבי הקדש ומדבר בשפת אנגליא. בבית זה האחרון ישב יוסף שנה תמימה, וילמד את שפת בריטניה כאיש בריטני מלידה ומבטן, וגם חכמת החשבון באה בלבו. אז נועצו רעיו, בנימין ובן-שמריה, אשר בית אביו נהרם עד היסוד בידי יהויריב, מה יעשה עתה יוסף. בנימין אמר כי ילך לעיר אשדות או לאחת הערים סביבותיה לבקש לו בית אשר יעבוד בו עבודתו, ובן-שמריה אמר, כי ישם סניו לארץ אחרת. ויוסף לא אמר כלום. רעיו יעצו לו, כי יעזוב את העיר שבמה — יהי כן. ואחרי אשר בן-שמריה נתן לו שתי מאות שקלים להוצאות הדרך, ויגמר אומר גם הוא לעזוב את שבמה. אולם יוסף לא עזב את שבמה עד אשר הרבה להתוכח עם רעיו על דבר בני עמו, על דבר החסידים והמתנגדים, והנכוחים הם כל כך ארוכים ומעוכים, עד אשר תבלה האוזן לשמעם.

יוסף שב עוד הפעם לעיר שכולה, כי כמהה נפשו לראות את הילדה היפה, אשר בבית זקנה אכל לחם על שלחנו יום אחד בשבוע. בבואו אל בית משה בן-צבי, הוא הוקן, הכירתו שפרה, היא לפניו הילדה, שהיתה עתה העוזרת הראשית בעסקי זקנה, אשר סדר באכנים טובות. הילדה הקטנה, היפה והעלילה, אשר לחייה היו מתלעות ומלאות כמפחדים, היתה עתה, לעלמה רכה ועדינה, אשר קוטתה כחמר, על סניה הארוכים לנו עצב ומנוחה, עיניה השחורות הפיצו אש כמקדם, אך אהבו לנח. הוקן

הציע תיכף ליוסף לעבוד בבית מסחרו, לכתוב מכתבים ולענות לכל שואל. יוסף קבל הצעה זו בשמחה רבה, לשמחת לב שפרה אשר זיקי אש התנוצצו בעיניה, ועל ידו נתנו ביום הראשון כל ספרי החשבונות ומסכתות האוצרות. רנשי אהבה סוערת התעוררו בלב יוסף לשפרה, ובהשאלו אתה לבדו התפרץ מסיו מכול של מליצות ארונות מספוקי כתבי הקדש: את היא היתר אשר עליה תלואים כל חיונות לכי; קסרי כאורג חום חייתי; תמס אהלוך כשבלולי; לבי חם בקרבי, וספק קם כמטה ודון בלביי (שם, 138—139). שפרה נרתעה, נבהלה לשמוע את השתפכות נפשו ודברי אהבתו. הן בני ישראל אנהנו — אמרה שפרה — ואיך נדבר כנים דברי אהבה וכן לא יעשה, לכן הבלנ על סערת רוחך, ודבר אתי כתמול שלשום ונשב יחדו ולא אירא מפניך. ואף כי כל הליכותיה, שיתותיה וכל יצורי גוה העירו עדות נאמנה וברורה, כי תאהב את יוסף אהבה עזה, ככל אשר תוכל עלמה עבריה צנועה וכישנית לאהוב את בחיר לכה ומחמד נפשה, בכל זאת התאמץ להוציא מפי כחוקה את המלה „אהבה“. את שפרה, אהבתה, תומתה ותכונתה תאר סמולנסקין בטוב טעם ודעת ובקיום מועמים, שלא כדרכו. אולם אהבתו של יוסף לא עלתה להמספר. האהבה הזאת איננה נקיה מיוף ומסינים, גם לא תברר לנו את תכונת האהבה, כאשר הגידה לנו אהבתה של שפרה את תכונת האהבת גם בלי אמר ודברים רבים.

ימים אחדים אחרי אשר גלה יוסף את אהבתו לשפרה, יעץ הרופא לאמה התולה, כי תלך להעלגאלאנדר להעלות ארוכה למחלתה, ותקח אתה את שפרה ואת יוסף בתור מליץ ביניהן ובין המדברים אנגלית. עתה נבין את סתרון החידה: מדוע ולמה לקח סמולנסקין עליו את שליחותו של המלאך גבריאל ללמד את יוסף את השפה הברבית על רגל אחת. כאיש בריטני מלדה ומכשף. סמולנסקין עשה זאת, למען יוכל יוסף ללוח את שפרה ואמה בדרך להעלגאלאנדר בתור מליץ אנגלי. בדרךם סרו לעיר המלוכה, ומדי עברם במרכבה על גשר המלך נגשו אליהם אחדים מהאסירים. אשר משפסם לעבוד עבודת סרך בכל ימי חייהם. ואשר חפרו תעלה בצד הנשרי, לבקש מהם נדבת יר. אחד מהאסירים, איש צעיר לימים ויפה מראה, עמד למולם ויתבונן בשפרה ואמה, ובראות אם שפרה את האסיר צעקה בקול גדול: אויה! — ותתעלף, וגם פני שפרה חורו כפני מת וחסתר פניה בכפות ידיה (שם, 152). שלשה ימים שכבה התולה ככול עץ על משכבה, ושפרה בכתה כל היום, לא אכלה ולא שתתה, גם לא האזינה לתנועות יוסף. אז נודע לו מפי שפרה אהבתו, כי בת היא לאחירע דודו, אשר חלה במחלת השנעון וימת במחלתו זאת, כי שני אחים היו לה, הגדול הלך ואיננו — הוא הגדול שישב יחד את יוסף בבית־האסורים בשכולה — והאח השני, הקטן, אשר אמו אהבתה, הלך שובב בדרך לבו ויעשה עול ואון, ובעונותיו נלכד ויצא משפסו לעבוד עבודת סרך כל ימיו. והוא הוא האסיר אשר הביט אליהם אצל גשר המלך. אהבת שפרה ליוסף הלכה הלוך וגבור מיום ליום. לא כן יוסף, מעת אשר נודע לו כי שפרה היא, בת המרצחת אשר מידו נגור אביו מארץ החיים. מני אז רפה כח אהבתו, אשר לא הכתה עוד שרשיה על תלמי לבו ותלך הלוך וחסורי, ויגור אומר, כי לא יתחתן בבת הרמים אף אם ישימו נור מלוכה על ראשו. מעיר המלוכה הלכו שלשתם באנית־קיסור, או כאשר יאמר סמולנסקין: באניה הולכת בכח אש, והנה, סוסה וסערה הניתו מהחרר ויאחזו בירכתי האניה וינעורו ויקלעו, סרץ מים כבירים שטף ועבר ויפרוץ אל תוך האניה בעד הדלתות ויניע עד צואר היושבים בה. היושבים לא קו עור לשוב לראות אור שמש. אבדנו, כלנו אבדנו

(יספר יוסף) — הורידה דודתי בבני בקול נורא — אנא הושיעה לִי (שם, 160).
 ויוסף אמר לנפשו: הֵן עוד מעט יבלענו תהום יחד. אמרר חייה ברנעים האחרונים ואקום
 נקמת אבי מהארורה הזאת, ובקול עברה קראתי: קראי אל השמן אשר אתו עשית חווה,
 לא אל אל שסכי נפשך כי דמים שפכת וברם פשעך תרדי ירכתי בור. המצולה תפתח
 לדעה, הבוני לקראתה! (שם). אם שפחה למשה עיניה כמשתגעה ותקרא:
 „האמתה הוא השמן? או יוסף איש ריבני, האם מירכתי בור יצאת לענני, הלא זה כבר מת,
 האם באה עתה חעת לענני ולהציקני כאשר ענית את בעלי ימים רבים?“
 — „אני יוסף!“ — נתתי קול גדול. היא ספקה כפיה ותקרא: אויה! — ותאבד לנצח
 בתהום רבחה. (שם, 160).

יצוריו של סמולנסקין גם בעמדם על פתחו של שאול ירבו לדבר: אם שפחה
 מרכה שאלות בשעה שאחותה חרדת מות, ויוסף, באותה שעה שהתהום פתח את לועו
 לבלעו חיים. — באותה שעה הוא חסץ למרר את הרנעים האחרונים של דודתו, וגם
 הוא ירכה להג עד כמה שאנו יודעים מספורי היוורדים באניות הנמלטים ממות בשעת
 סערה וסופה. — יאבד האדם, יהיה גם נכור שבנבורים, את עשתונותיו בשעה זו, ואין
 דעתו צלולה ואין לבו פנוי למחשבות נקם ותתולים על עון אשר יצא לפעולה — כמו
 בגידון דידן — עוד מרם יצא האדם ההוא לאויר העולם.

לקול האם המובעת במצולת נלים התנערה שפחה מתרדמתה, ותחסמן גם היא
 לקסמן אל תוך המים. שפחה לא חדלה מצעוק וקראו בקול גדול ותכה סביבה ותשוך
 את ידי רב החובל אשר החזיק בה (שם, 161). אהבת שפחה, אהבת עלמה עבריה,
 לאמה, מתוארת היטב ובמעט מלים. האניה הגיעה עד תוף העיר מאלמע, ושם הובלה
 שפחה אל בית המשונעים, וראש הרופאים אמר כי שגעונה שגעון עולם. כעבור עשרה
 ימים פתה האומללה בבית־המשונעים, ואז התעוררה עוד הפעם האהבה אליה בלב יוסף.
 ובכן היה סמולנסקין לשופט זועם, למספר קנא ונוקם, ויכה את בית אחירע חרם: אחירע
 מת בשגעונו, בנו הבכור מת בכור השבני, בנו הקטן שולח לעבודת פרך לכל ימי חייו,
 אשת אחירע מובעה בים, ובתם היחידה מתה בארץ נכריה ברמי עלומיה בבית המשונעים,
 וגם זכר לא נשאר להם. אחרי אשר הובלה שפחה לקברות התעצב יוסף אל לבו והיוען
 דכאונה. אז נלחז אליו אחד מבני ארצו, וידבר על לבו וינחמהו וינסה לפתות אותו
 להשכיח בכוס יין את יגונו. „שלשה שבועות — יספר יוסף — שכחתי יגוני בחברת
 שני הרעים: היין והאיש בן ארצי אשר כראש מאהביו נחשב, ויבקש להרבות לו עוד
 רעים רבים. יחד שתינו ויחד אכלנו בבית משתה אשר רק אוהבי יין שם יתקבצו. . .
 ביום ההוא שתינו יחד לשכרה עד כי מעדו קרסולי ולא יכולתי שוב הביתה, ולולא תמך
 רעי בימיני כי אז אולי שכחתי בראש חוצות. זעף ונרנן הייתי כל היום ואקרא לריב את
 רעי ואחרי כן למהלומות ורעי לא מנע מחסצי, וביום השני נגשתי אל ראי המלוטש
 נבהלתי מראות כי פני היו מלאים פצעים וחבורות ועיני הימנית מלאה דם. (שם, 165).

בראות יוסף כי צרור כספו דלל מאד, הלך להמבורג לבקש שם מחיה לנפשו.
 בבואו להמבורג היו בידו רק שלשים שקל, ויקנה תיכף שפר־גורלות ובאותה שעה זכה
 שתי מאות אלפים שקל, ומרוב שמחה נפל ארצה ויתעלף. הוא חסף את הכסף ויסהר
 לעוזב את הבית, מבלי גם לברך את היושבים בו, וילך ויקנה בגדים יקרים חדשים
 ותבשימים ויבוא אל בית משתה של עשירים, ומשם סר אל בית־מלון גדול אשר רק
 עשירים יעזבו בו. ובאותו לילה עצמו נגנב מחדרו כל הכסף אשר זכה בערל, על ידי

אנשי רמיה אשר סבבוהו בכחש. כל מעשה הנגבה הזאת סופר בנוסח העתונים האמריקנים. המפריחים יונים. התעשרותו הפתאומית של יוסף והתרששותו בך-לילה הן כחלום חזיון לילה. וכל החזיון הזה לא ינלה לנו אף קו אחד מהמעמד-הנפשי המיוחד של המתעשר עושר רב בן-שעה.

אחרי אשר התרושש יוסף, נספח על חברת משחקים העוזרת ונודדת ממקום למקום. סמולנסקין מתאר את המשחקים והמשחקות בצבעים היותר שחורים ואיומים. הוא לא ימצא בחברתם ובאמונתם כל קרן אור. כל נקודה בהירה. כל תשוקה ושאיפה לחכמת חרשים. לא בעלי כשרון אובדים ונודדים, שמחים ועצובים. בוכים ושוחקים יתאר לפנינו. כי אם פליטי מין האנושי, אשר אין עוד כל תקוה להם. הגני בשוה. כי גם אבי אבי-זקני, זכרו לברכה. היה מתאר ככה את חברת המשחקים; גם הוא. בלי ספק. היה רואה רק לתעלוליהם ולא לרוחם ולבנם ואל הנעשה במחבואי נפשם. יוסף מעיד על עצמו. כי תיקף בהמנותו בין חברי המשחקים: „כמעט שכחתי את כל הראשונות, גם דרכי עמי ותורתו. ואשמח גם אני כי לא הכירוני כי לישראל אני, זקני נלחתי, בגדים לבשתי כאחד המשחקים. (שם, 180). בכל אשר נוסף לקרוא את תולדותיו של יוסף, כן נוסף לראות ולהוכיח, כי הוא נוסל תחת השפעת כל איש וכל חברה אשר יקרב אליהם. הוא נוסל תחת ההשפעה בלי כל התנגדות פנימית. בלי כל מלחמת-נפש, ולא לאפ לאט. כי אם פתע פתאום וכסעם אחת. בכל פעם יהפך יוסף כהרף עין ליציר חדש. כאלו נגע בו שרכים הקוסם: כבואו לעיר מאלמע ובמות עליו אהובתו. התרועע אליו שכור, איש זר אשר לא ידעו מתמול שלשום, וישתה וישכר גם הוא. עד דלא ידע, ויסערו קרסוליו ויקרא לריב ומהלומות כאחד השכורים, אשר זאת מלאכתם להתגולל בראש כל תצוצה. אך נספח יוסף אל חברת המשחקים הנודדים, והנה כבר, שכח את כל הראשונות, גם דרכי עמו ותורתו, וכעבור עליו שנה וחצי בחברתם, התעבר בו אחד המשוררים על דבר עלמה אחת אשר הראתה לו אהבתה, ויערכו יחד קרב ויסערו איש את רעהו, ואז גרש ראש החברה את יוסף, וילך לבקש לו מחיה בהמבורג. היום היה יוסף בן-ישיבה, מלמד בבית-הרב, חסיד, משכיל עברי, ומחר הוא יוצא למלחמת-שנים על דבר אחת העלמות המשחקות!

בהמבורג פגש יוסף את הבעל-שם, אשר הלך ללונדון, ומסיו נודע לו תולדות מנשה ראש העדה במאסליה, כי ממור הוא ואביו נכרי, כי עושק ורוצח הוא, היה אכזריה וסורסת בצורת ראש עדת ישראל. בין יתר הספורים המוזרים והתמוהים שמע יוסף מפי „איש-המסות" הזה (אשר רצה דוקא לאכול מרסות ולגור בבית-מלון של נוצרי). כי „אבר הציל את אביו — של יוסף — ממצולת הגדר ויברח מעל לנבול וישם לאמריקא פניו ושם עשה עושר רב במאר מאר, ובעיר לונדון ימצא איש עשיר אשר ידעו פנים אל פנים" (שם, 214). אז שם יוסף את פניו ללונדון לבקש את עקבות אביו בעל הרבנות. כבואו ללונדון לא מצא כל מחיה ומשלח יד, וישוטט בחצוצות בלי כל תכלית ומטרה ומבלי גם בקש את האיש אשר ידע את אביו. בצר לו פשט את ידו לבקש עזרה מגדיכי לב, מבלי הרגש נועל-נפש. יוסף הלך קודר כל היום, וכל מלאכתו היתה לקרוא במכתבי-עתים מספר החטים אשר טרפו נפשם בכסם ולכתוב את כל הקורות אותו מעת היותו, אף כי לא ידע מה תעיל לו המלאכה הזאת, וכתיבתי את כל המלאכה, כלומר את כתיבת תולדותיו, החליט ללכת אל הגשר אשר על נהר מעמזע ולקפוץ אל תוך המים, אולם בכל עת בואו אל הגשר לבקש שם את המות, רפה רוחו וימחר לברח

מסקום הזה. בעמדו בפעם הראשונה על הגשר, ראו עיניו. עלמה יפה כלבנה, אשר פניה והליכותיה ומרכבתה העירו בה כי ממרום עם הארץ היא, וימשך לבבו אחריה. ובעת אשר אמר לנפשו כי הוא הולך אל הגשר לבקש לו את המות, בקש לראות את האור אשר הציץ מעיני העלמה, אשר לעתים מוזמנות עברה במקום הזה לפזר כסף להעניים העומדים שם על המסמר. באחד הימים הציץ הרעב ליוסף עד מאד, וכזאב רעב למש עין אל חלונות בתי האוסים, וכאותה שעה עברה על פניו העלמה היפה, אשר ראה על הגשר, ומדי התרחקה מעיניו ראה פתאום כים על הארץ. העלמה השליכה לו בחשאי את הכים אשר מצא בו שקלי זהב, הוא דלק אחריה ויבקשה לקחת מידו את כיסה אשר אבר לה, והיא כחשה ותאמר לא כיסה הוא, למען לא תביש את פניו. פני העלמה היפה והעדינה נולד מנחת לבו ושנתו על משכבו בלילות, וימלאו נפשו נעם ועונג גם דאגה ואנחה. בכל המחזות של חיי יוסף מחוץ למדינתו, אשר תאר סמולנסקין, לא תמצאו סימני חיים שבמצאות. אולם בבוא סמולנסקין לתאר את חיי המחסור והרעב של יוסף בלונדון, יהפך במקומות רבים לציר אמן היודע את הפסיכולוגיה של הרעב ללחם. זה לא כבר הרפס קנוס האמזען, אחד המספרים היותר מציניים בנורכגיה, ספור בשם הרעב, אשר בו תאר בציורים נפלאים את נפש הרעב, ובציוריו אלה נמצאו קיום אחרים המזכירים את ציוריו סמולנסקין.

יוסף, שהגנו רואים אותו בכל הספור כנפש נפעלת ולא פועלת, התודע במקרה להמשורר בן־דוד ועל ידו הובא לבית ספר השירה והזמרה, והנדיבים הספיקו לו כל מחמוריו. אחרי עת מעטמה הציג בן־דוד את יוסף לפני העלמה היפה, אשר השליכה לו את כיס־הזהב על הגשר, ולפני אחיה רוס־העינים. העלמה (אשר נולדה, נתגדלה ונתחנכה בארץ החדשה) ידעה את השפה העברית ותאהב את ספרותה, ויוסף החל לבוא יום יום אל ביתה, ותקבלו ברצון, וישיחו בכל פעם על דבר ורוממות השפה העברית, וישירו שירי עבר ויקראו יחד ספרים וישוחחו יחד כאח את אחותו. יוסף אהב את העלמה היפה, אשר מיום ראה אותה בפעם הראשונה על הגשר נחרתו פניה עמוק בלבו, וגם היא משכתו חסר, וכעבור חצי שנה אחרי התודעותם, נפל יוסף באחד הימים על ברכיו לפני אהובת לבו, ובשפתים דולקות, נבקי ומנוסה בדבר, גלה באוזניה את עצם אהבתו אליה וישק ידה למי פיו נשיקה ארוכה, ובתוך כדי הנשיקה נכנס אחיה ובעינים מורות אש ועם קצף קרא ליוסף בקול רעם: מַה לך סה: בן בלי שם, אוכל לחם חסר! איך מלאך לבך לנשח הנה? ברח לך כרגע, סן תאחו ידי בך וגלגלתך מהמעלות כשקץ נתעב. . . יוסף הועיד את אחי העלמה למלחמת־שנים ויהרנתו למות, וגם הוא, יוסף, נספצו וישוב על ערש דוי בלי־דעת כחצי שנה, ובשעת לכתו למלחמת־השנים שלח יוסף את ספר תולדותיו, אשר כתב בעצם ידו, אל העלמה היפה, ומספר תולדות זה נודע להעלמה, כי יוסף אחיה הוא וכידיו הרג את אחיהם, אשר קנא לכבודו. כאשר שבה ההכרה ליוסף, אחרי ששת ירחים מן העת אשר בא כדור העוסרת בבטנו, ראה כי הגזו שוכב על מטה כבודה בחדרים גדולים ומלאים כל טוב, משרתים רבים עומרים עליו, משק כלי כסף זהב ישמע באוזניו, עלמה רכה וענוה יושבת אצלו, שמאלה סמוכה על המטה אשר הוא שוכב עליה וימינה תסיר שערתיו מעל מצחו לכל תכאכנה עיניו, וכעבור ימים אחדים נודע לו מפי העלמה היפה, אשר בחדרה שוכב, כי היא אחותו בת אביו וכי הוא הרג את אחיה, שהוא גם אחיו, במלחמת השנים, ולשמע הבשורה הרעה בא אביהם מאמריקא, בעת אשר הובילו את אחיהם לקברות, ובתודע לו האסון, ככה

תמורדים וימאן הנחם, ויהי בקראו מבלי משים את הגליזנות אשר עליהם כתובת תולדות יוסף, מסך כסיו ויקרא: אני שכלתי גם שניהם! — ויפול ארצה, כי אחזהו השבין, ואחרי עבור שני ירחים נאסף אל עמיו (שם, 250). — ויהי כשמוע יוסף את דברי אהותו קרא: אם כן לא קין הנני כי הרעותי עוד יותר ממנו! הוא רצח נפש אחיו ואני רצחתי את אחי והסתי את אביי. (שם). עיני יוסף חשבו בארבותיהן ויפול באין אונים, וכאשר נסקחו עיניו שנית לראות אור, היה לבו חלל בקרבו, בעצמותיו שולח רזון, והעושר הרב אשר נפל בחלקו הוסיף רק מכאוב על מכאוביו. נתינת היתה עתה כחרש הנשבר אשר לא יצלח עוד לכל, כל תאוה וכל חסן רחוק מעליו, רק חסן אחד ותאוה אחת מצאו עוד קן בלבו הנשבר: ללמד תועים דרך החיים. יוסף מסיים את תולדותיו (בחלק השלישי של התועה) בתקוה, כי כל אלה המבקשים דעת יראו דרכיו ויחכמו. — הבן לא אוכל, איך זה נולד פתאום החסן בלב יוסף, ללמד תועים דרך החיים, איזה דרך עבר עליו הרוח ללמד תועים בינה ובאיוה אופן נונל לחכם מדרכיו. הן העברתי לפני הקורא את תולדותיו של יוסף, ראינו את כל דרכיו, ומה נחזה בו? איש בלי רצון העושה כל מעשיו בלי חשבון ודעת, איש הנופל תחת השפעתו של כל קל שבקלים, איש אשר לא אסף חכמה ודעת, וגם לא חסן לאסוף, איש אשר מעולם לא היתה לו כל מנמה מובה וכל חסן נעלה, איש אשר נפיות חזק ופושע במכשן היו לו, איש אשר את שנות ילדותו ואת שנות התפתחותו בלה, על פי רוב, בחברת ריקים ופוחים, נבערים מדעת או ממסור, איך זה, הנני שואל, יולד פתאום בלב איש כזה, אשר נתעשר פתאום, החסן להורות דעת לבני עמו ולהיטיב להם; ואיך זה נחכם מררכיו?

ז.

בחלק הרביעי של התועה יראה לפנינו יוסף — במכתביו לאחותו ולהרופא, אשר הציל את חיתו — כתולה מחלת הנפש, אהבתו ותאוותו של יוסף לאחותו הולכת ומתגברת בו, גם אחרי אשר נודע לו כי אחותו היא בת אביו, הוא נודד מדרך לכרך, מבירת צרפת לבירת אשכנז, ומתפלסף במכתביו לאחותו עיד חיל צרפת, על דבר נפוליון השלישי ועיד נצחון האשכנזים, במנגון המאמרים הראשיים של העתונים שאינם נומים אחרי אשכנז, אין אני מוצא כל קשר פנימי בין יוסף של שלשת החלקים הראשונים מ.התועה ובין יוסף של החלק הרביעי. יוסף של החלק הרביעי הולך בעצת רופאו לשוב ולהתחקות על שרשי רגלי אחיו בארצו ולראות מה המה עושים: אם פרקן כבר מעליהם עול סכלותם והסירו כבלי אמונת ההבל, או עוד ינהלם לחסנו כל חנף וטרע ועודם תועים ונתעים כמקדם. הוא שב לארצו בתקוה, אולי עוד יצלח בידיו להיטיב ואם גם לאנשים מספר. (IV, 30). נפשו כלתה מאד לבוא אל ארצו ולמהר במלאכה, להיות למטיב לנתעים כמוהו בשחר מל ילדותם בדרכי החיים כדעתו אשר קנה לו ברוב צרה ויגוף (שם, 46). מה היא המלאכה אשר הוא חסן למהר בה למכות אחיו בני ארצו, ומה היא הדעת אשר קנה לו ברוב צרה ויגוף, זאת גם לא יבמו לנו. תשובה על שאלותי למעלה לא נמצא גם בחלק הרביעי.

יוסף מבקר ערים שונות בארץ-מולדתו וכותב משם מכתבים לאחותו ומספר לה את מראה עיניו, לבו מלא רוגז וכעס למראה השכלת הבנות, הוא רואה את השניים והתמורות בחיי בני ישראל בהערים אשר הוא עובר בהן, אבל לא ירע מה הוא רואה, לא יבין את סבות השנויים והחליפות.

לפנים. בנלול הראשון. האשים יוסף ככל את הצדיקים והחסידים. ועתה. בנלול השני. יאשים ככל את הבנות המבקשות השכלה. באחד ממכתביו לאחותו יאמר: הנשים המשכילות הגה ראשית חמאת לעמנו להעבירו מדעתו. להרבות עניותו ולהשיבו עד דכא' (שם 86). במכתב אחר יאמר: נשבר לבי בראות דרכי בנות ציון אשר היו לפרצות אין חומה, אשר לחכמה ולכבוד תחשב להן כי תתרועענה רק את נברים ותדברנה דברים אשר יעלו רק על שפת פריצים בבתי האסורים' (שם 96). בדרכי בני הגעורים בכלל יראה רק און. רק בערות ועצלות. הוא חפץ להישיב לבני עמו. ומה הוא עושה? הוא מתאנה. מתקצה. כותב מכתבים לאחותו ושופך את כל חמתו על ראש בן מנחם ועל ההשכלה הברלינית. ככל אשר היה דרוש לסמולנסקין סופר-העתים עצמו. כל מעשי יוסף, גם במהדרות חייו השניה. תהו והבל. ואחרת גם לא היתה יכולה להיות. יען כי החפץ להשיב לעם. החפץ המוב לבד מבלי הידיעות הדרושות לזה. מבלי הבנת חיי העם והכחות המפעלים בהם. החפץ הזה לא יועיל. ולפעמים גם מוסיף.

כצל יתגורר יוסף בערי התחום ויכבה לעניות עמו. להשכלת בניו ובנותיו. ולא ינקף אף אצבע קטנה לעשות דבר מה בעד אחיו העניים והאמללים. והוא מנחם את נפשו באמרו: לעשות טוב בקשתי. זאת תהיה נחמתי. ואם לא יכולתי הן לא אשמתי היא. אך אם לא ישמח יוסף בחייו ובמעשיו. שמח הוא בקצו ובמותו. כי המספר ברר לו. מיתה יפה. ויביאהו קרבן לעמו. יוסף בא לאשדות. ושם התגמלו על היהודים בצד הפסח — אך נתן ליוסף לספר בדבריו הוא את קצו אשר יתענג עליו ויצמיר בו לפני הקוראים:

לכבית אשר אצל חבית אשר אני גר בו — יוסף יוסף — התגמלו על אדון חבית ויכוח חכה ופוצע עד אשר לא נותרה בו נשמה. את אשתו השליכו מבדד החלון תחוצה ובתו חבכירה חיתה למרטם לחם. . . . כשעמי קול מר צורת התעוררתי פרצתי אל עדת חזאבים. ירחתי בקנה חרובים ואפיל אחד ושנים ואציל את נפש הבת השניה מירי המרצחים. אך אני נפלתי שדוד בידיהם. במדח כנגד מדה נטרתי. בקנה רובים העסטתי על נפשי חמאת לא אוכל כפרה. כי השאתי מות על אחי. ובכלי מות זה תביאו רצח בעצמותי ואמות למען אחי. . . . אתעדת למות כאיש אשר הקריב נפשו בעד אחיו ועמו. ואם לא עלתה בירי לעשות גדולות מאלה בחייו. גם זאת ריה לי כי עלתה בידי לעשות דבר אשר לזכרו לא ישבר לבי. (שם 106).

במרים ימות יציע רעתו לפני נדעון. שהיה למורה ראשי בבית-מדרש המדעים בציריך. במה יש לרסא את שבר עמו בארץ מולדתו: למהר ולתקן מעט מעט את הישיבות והחדרים. ואז לא יעזבו בני הגעורים דרך אבותיהם. ואבותיהם לא יקמו לשמן לחם בדרכיהם. ההולך למות מוסר את ספר תולדותיו לנדעון ומבקשו כי לא יגרע מדבריו וממכתביו דבר. כי מי יודע אם לא יהיו גם לאור מאיר בדרכים לתועים רבים כמנני' (שם 116). ובוה נשלם גם החלק הרביעי והאחרון של התועה בדרכי החיים. —

אם נשפוט את פני הדור על פי התועה. או ישחרו כשולי קדרה: העניים המחזרים על הפתחים הם רמאים. נגבים וכל נגע במ. המלמדים הם או הדיוטים נבערים מדעת. או נגבים ועושי ומה. החזנים הם נבלים. או סוחרים סוסים גנובים. ראשי הישיבות הם לוקחי שוחד. הצדיקים והחסידים הם סוחרים שבפחזותם. חלאת מין האדם. ראשי העדה הם סוחרים ורודפים. המשכילים ובעלי הכשרונות הם או משונעים. או שוחרים. או אינם מן הישוב. והאנשים הישרים והתמימים המתוארים. בהתועה הם או שופים ופאנים. או מזרים ומשונים.

סמולנסקין לא תאר מעולם בספוריו את ההמון העברי, את בעלי המלאכות, את הפועלים והעובדים, את המשרחים ואת החנונים הקטנים ואת הרוכלים והתגרנים, כלומר את הרוב היותר גדול של העם היושב בגולה. גם ב"התועה", ספורו היותר גדול, לא תמצאו בין כל הנפשות הרבות העושות בו אף נפש אחת מן ההמון העברי, לא תמצאו אף מחוה אחד מחייו הפשוטים והעצובים.

בשעה שאתה קורא את ספורי סמולנסקין, ובכלל זה גם "התועה", הגך מרגיש, כי המספר כמו אחוז בקרחת-העצבים, כי נפשו חסער, לבו יהמה, והמנחה הפיוטית השאננה חסרה לו לנמרי. סמולנסקין לא יספר ברוח שקט, כי אם יבכה או ישחק, יתלוצץ או יקונן, כאשה חולת-העצבים, וזה הוא גם סוד השפעתו על רוב הקוראים העברים של דור העבר, שלא היו מוכשרים לקבל עונג מציורים פיוטיים יפים ונעימים שאינם מרגיזים את הנפש ואינם מעוררים לשחוק גם.

אין כל ספק, כי סמולנסקין נראה במקומות ידועים מספוריו — אף כי רק מעטים הם — כאמן, אבל אומנותו היא פרח חור בלי אור שמש, תמונה בלי צבעים, אומנות שהמוח מרוכזה בה על הלב. דפים יפים ומצוינים, המעידים על כשרון נעלה, תמצאו ב"התועה" (הגני מעיר את הקורא על הפרק ב"בעותי-אלוהי בחיג ועל הציור הנפלא של תוף הים ושל הדיג המשליך חכה בחיד 98—99). אולם גם הדפים המצוינים בחנם וקסמם המזרחי מקולקלים על ידי מליצות או התולים תפלים. מוב-פעם, מדה וקצב אל תבקשו בספורי סמולנסקין.

יתר תבונותיו של סמולנסקין בתור מספר יתגלו לפנינו בשאר ספוריו, אשר עליהם אדבר בפרקים הבאים.

המעבר.

ספור

מאת חיים דוב הורוויץ.

(סוף¹).

ב' שבט.

אני ושלמה נסענו בשבוע העבר לעיר הסלך. שלמה הוליך שמה את אחיו, אשר מצא בו כשרונות לחכמת הרפואה, להכניסו אל בית הספר לחובשים, ואני נסעתי לקנות עוד ספרים לבית האוצר.

בלבתי ברתובות העיר פגשתי את דינה בת אפרים שושן, אשר היתה תלמידתי ימים רבים. דינה היתה אחת מהמשכילות ומהפועלות למופת העניים בעירנו. עוד בראשית למודי אתה הראתה דינה את כל בקאותה בספרים ומאספים ואת כשרונה לדבר ברעף על השאלות העומדות ברומי של עולם. ואני שמעתי את מברותיה ואתפלא מאד לראות עלמה מלומדת כזאת בעירנו. ועוד יותר התפלאתי, כאשר נודע לי, כי המלומדת הזאת לא תדע היטב את כללי החשבון ודקדוק השפה, יען כי לא שמה לבה עד הנה לקטנות כאלה. אנכי יעצתייה למלאות את החסרון הזה והיא שמעה בקולי, אבל למדה בלי חשק, ותארב יותר להתפלסף ולהתוכח בעת הלמוד.

כאשר נסע אביה לעיר הסלך לראות את ההתקן אשר הציעו לה, היתה דינה עצובת-רוח ותתאונן באוני על גורלה המר, כי לא יתנו לה לבחור איש לפי רוחה. וזה גורל העלמות! — אמרה דינה ברמעות — הגנו לומדות, הונת דעות, בונת כדמיזנוג עולם מלא אהבה, טוב ודמיוניה — ואחרי כאלות הכל נקבר כשפחות לכל המרבה במחירנו. למה נפקחו עיני לראות אור?

עתה פגשתיה. היא הלכה עם אישה, אברך צעיר לימים, שפל הקומה, לבוש לפי חוקי המדרה האחרונים; משקפים מחושקים והב על עיניו הקטנות והאטומות וזקן צהוב יסוב את פניו. דינה שמחה לקראתי ותציגני לפני אישה: 'זה הוא מורי פרדס!' — אמרה — אשר ספרתי לך על אדותיו פעמים רבות. אישידינה הביט אלי בעיניו הקטנות, ושחק קל רחף על שפתותיי. בוא היום לביתי בשעה החמישית בערב, למען נדבר מעט, נזכור ראשונות. מה נעימים הזכרונות מימים עברו! — הוסיפה דינה ותלחץ ידי באהבה ותלך עם אישה לדרכה.

דינה קבלתני בסבר פנים יפות ותביא אותי אל חדרה. על השולחן היו מונחים ספרים רבים ועיתונים בשפות שונות. אך כלם היו חדשים, וכפי הנראה לא ננעה בהם יד.

¹ עיי' למעלה חוב' י"ז ע' 444.

— אינך יודע, מר סדרס — אמרה אלי דינה — מה אומללה אני. לא אתאונן על אישי, אם כי גם השקפותיו שונות מהשקפותי, אך הוא לא יפריעני ממעשי המצויים. אבל צר לי המקום בעירי, נפשי תערוג למפעלים גדולים וכבירים למצבת הכלל, ובתוני הצר ידי אסורות!

היא כסתה את פניה בעתון . . .

המשרתת באה עוד הפעם ותודיע לנברתה, כי העלמה רבינוביץ באה.

היא קמה במהירות ממקומה.

— אמרי נא לה, כי חסלח לי ותחכה נא רגע אחד — אמרה דינה להמשרתת:

— הביאי אותה מדירה אל חדר האורחים.

— הנך רואה — הוסיפה בפנותה אלי — בנות העשירים לא תתנינה לי מנת.

העלמה הזאת היא ריקה ונבערה כדעת, אך אביה הוא ראשון לעשירים בעירנו, ואנכי מוכרחת להתרועע אתה ולכלות בחברתה את רגעי היקרים.

אנכי קמתי ואמר לה כי לא אעצרנה עוד, והיא מהרה לצאת אל רעותה ומרתוק שמעתי את קולה: "סלחי, סלחי, יקירתי, כי נאלצת לחכות!"

המשרתת הלכה לפתוח לי את הדלת. אז הכרתי אותה: היא היתה לאה בת סנחם הרצען, הגר בשכונתנו.

— הגם את פה? — שאלתי.

היא הביטה לכל עבר, ובראותה כי אין זר אתנו אמרה:

— מקללת אני את היום, אשר באתי לביתה לשרתה: אכזריה ואבירת לב כמוה

לא ראיתי מעודי. צרה עינה גם בלחם אשר נאכל. כל העניים ברחובנו מקללים אותה. תבלה השנה הזאת ואעזוב את הארורה!

ביום המחרת בערב הלכנו אני ושלמה לבית יצחק קסלן, כי נקראתי אל החג אשר הוכן שמה לכבוד פנישתי ראש השנה למנינם. וויקטור קסלן בקשני מאד לבוא. גם את רעך הנסח הביא אתך — אמר לי וויקטור — כי כלתה נפש אמותי לדעתו; היא לא ראתה מעודה איש אשר יאחד בקרבו מלאכה והשכלה. שלמה סרב מאד, אבל נאות לאחרונה לבקשתי.

החדר אשר באנו בו היה גדול ויפה, מקושט ברוב פאר והדר, ומעורות רבות האירוחו. בחורים ובתולות מלאו את החדר וידברו ויהמו. עלמה אחת פרטה על הפסגות וזוגות אחדות יצאו במחול. בברואנו נספקו המחולות והמנגינה. וויקטור הציגנו לפני העלמה הפורסת, היא איתנו. שלמה ישב על כסא באחת הפנות ואני לקחתי דברים עם אחת ממכירותי. הקולות והמחולות התחדשו. משרתת הביאה על מס-כסף כוסות יין ומנרות, ואנחנו שתינו ואכלנו.

אחרי המחולות שחקו הנאספים בשחוק. המשכנות, ואחרי השחוק החלו הנוכחים על שאלות היום. הנאספים נשאו מברותיהם על המאמרים שבאו בעת האחרונה בכתב-העת בלשון המדינה, על שאלת הגשים, שאלת המועלים, שאלת התנוד וכו'. עלמה אחת התאוננה, כי גם בימינו אלה עורנו אסורים בכבלי מנהגים עתיקים ומסורות ישנות, כי דעת הקהל הנבערה תרין את בני הדור החדש לחובה על כל תנועה חשית ומלה חשית. לאט לאט נתגלגלו הדברים על אדות היהודים, המחזיקים בנשנות יותר מכל העמים. אחד מהנאספים, אברך צעיר לימים נבה הקומה ודק בקנה, משקפים על עיניו ושערות ארוכות יורדות תלתלים על כתפיו, קם ממקומו ויאמר:

— היהודים הם קנאים אדוקים, וקשה מאד להסיץ את ההשכלה בישראל.
 — חיי היהודים בתור עם נבדל — הוסיפה עלמה אחת — היא שניאה נוראה
 בדברי הימים. ועלינו לתקנה בהקדם האפשרי.
 כל היהודים המה עלוקות וחיים על חשבון אחרים — הרצה משפטה עלמה אחרת.
 מורה השעון השמיעי: שנים עשר. כל הנאספים קראו: שנה חדשה! שנה חדשה!
 ברכות לשנה החדשה!

עלמה אחת קמה ותקח כוס יין בידה.
 — לחיי כל ההולכים קרימה ולחיי העובדים! — קראה העלמה ותשת את כוסה.
 אחרי כן פנתה אל שלמה, אשר ישב בסנה מבוז במחשבותיו. וחקרא: מר... מר... אבל
 אשמה אני כי שכחתי את שמך. . . מדוע הגך יושב בסנה נרעש ונסחר? אוהב אני
 אנשים כמך, אשר חברו יחדו את המלאכה הפשוטה וההשכלה. אתה תהיה למספת לנו
 במלחמתך עם האבות החשוכים, עם כל העלוקות. בא נא הנה, והרם את כוסך לחיי
 העובדים. . .

שלמה קם במתינות ממקום מושבו ויצעד בפסיעות נסות אל השולחן. הוא לקח
 את הכוס בידו, ובהעיסו עיניו בהעומדים סביבו קרא בקול רם: לחיי עם ישראל הגדו
 והנענה, לחיי בניו הנאמנים, אשר עוד רב מספרם, על אף כל הבוגדים בו! הוא הריק
 את ססו בלניסה אחת וישליכנה ארצה. הכוס נשברה ומהומה קמה בבית. עו פנים!
 קראו אחדים. עצרת בוגדים! קרא שלמה, ויעזוב את הבית ואני אחזיריו. . .
 בשוכנו לעירנו היה שלמה סר וועף כל עת מסענו ולא דבר אתי מאומה. . .

כיד שבט.

חמול בלילה הקיצותי פתאום משנתי לקול הקורא: הצילו, הצילו! חשבתי, כי
 תבערה נפלה בעיר ואמחר להעיר את אבי משנתו.
 אבי קם ויבט בעד החלון.
 — יוסף! — אמר אבי אחרי רגעים אחדים — הקולות באים מבית אפרים,
 שם קרה אסון. ובדברו זאת החל לחפש בכל פנות החדר.
 — מה אתה מחפש? שאלה אמי, אשר התעוררה משנתה גם היא.
 — את הקרדום! — ענה הוא וימחר ללבוש את בגדו — כפי הנראה באו נגבים
 לבית אפרים.

אנה תשים סניך? — אמרה אמי בחרדה — אם נגבים באו לביתו, האתה
 תוכל לעמוד נגדם?

הוא לא ענה מאומה, ויקח את קרדומו וימחר אל הפתח. גם אני לקחתי את מקלי
 בידי ואמר ללכת אתו. אמי חסמה בפנינו את הדרך.
 — אם יקחו הנגבים מעט כסף מאפרים, אין רע: עוד ישאר לו רכוש רב —
 אמרה אמי בתחנונים — ואתם למה העמידו את עצמכם במקום סכנה בשביל האיש
 הזה, אשר שבר את מטה לחמנו?

— האסאיה נוקם ונומר בשעה כזו, עת סכנה נשקפת לנפשו? הנגבים הם גם מרצודים.
 — הא לך בגד חם, כי הקור יזיק לך — אמרה אמי. אבל אבי לא חסץ לשמוע
 לעצתה, כי ירא סן יאחר המועד. ובקול צעקה: מרצודים!... הושיעו!... מהרנו התחצה.
 הלילה היה ליל חשך, רוח קרה נשבה בחוץ.

קולנו החריד את הגנבים ויברחו לנפשם. במסדרון הבית אשר לאסירים התגולל מוט ברזל, אשר שכחו הגנבים בחסוס לנזם.
 אנחנו דפקנו על הדלת, לא אפתח, לא אפתח, קרא אסירים.
 — אני, אני הוא, אליהו המלמד — אמר אבי — פתח את הדלת אל תירא.
 אסירים פתח את הדלת. פניו היו חודות מאר, וכל יצורי נזר ערדו. המרצחים זממו לקחת את נפשי. יד חיים הנביא בזה, חי נפשי!
 — האם חיים הנביא לנמשך ארב? — אמר אבי — חס ושלום! הוא אך את כספך חפץ לקחת. הינע נא, שוכה למנוחתך, כי עברה הסכנה.

י' איר.

קבלתי תעודת בנרות, אבל את נסיעתי לבית־הסדרש הנבזה אדחה עד אשר יקום אבי מחליו.

ואבי חולה מאותו הלילה אשר בו יצא בלי בנד חס לעזרת אסירים שושן. מחלתו היתה לראשונה מחלת דלקת הריאה. המחלה הזאת עברה אחרי שלשה שבועות. אבל מקומה ירשה מחלה אחרת, אשר גם הרופאים לא ידעו מהותה. היא ארכה ימים רבים ולא אחת ולא שנים התיאשנו מחייו. אבל לאט לאט החל אבי להרפא, והרופאים נתנו לנו תקווה, כי במהרה ישוב לאיתנו. ואז הלכתי לעיר הפלך ועמדתי על המבחן.

כ"ג סיון.

הקנאה, השנאה והתחרות סרו מעירנו, שב לב בנים על אבותם, שבה המנוחה לקהלתנו — מנוחת שדה הקברות! אש אכלה את העיר, ותחי למעי מפלה.
 אני ואבי החולה ובני ביתנו גרים עתה בכפר הסמוך לעירנו. בבית יצחק הגסס, אבי שלמה רעי.

אנכי עם חזה ושושנה ישבנו בבית עקר הספרים, כי יום חלוקת. ספרי הילדים היה היום ההוא. חזה היתה עליזה ושמחה, כי עלתה בידה לקבל תעודת מורה וגם רשיון השנייה ליסד בית ספר לנערות בעירנו. גם אנכי ספרתי להם בשורה טובה, כי בקרוב יעשו סדרים בבית התלמוד תורה, כי צלחה בידי שלמה להמות את לב האבות אל הסצנו ולהראות להם נתיצות למודי חזל לכל בני ישראל, וזוה שושנה התפלוא על שלמה ויכלתו להתהלך עם האבות, למעול עליהם ולתפוש אותם בלבם. פתאם הגיעו לאוזני קולות מן הרחוב: שרפה! שרפה! אנחנו מהרנו התחצה, והנה בית צבי יפה, אשר בשכונת בית עקר הספרים, בוער כאש: הפעמונים מכל בתי התפלה השמיעו קולם, לאות כי נפלה תבערה בעיר. אנחנו מהרנו להציל את הספרים, כי סכנה נשקפה גם לבית העקר. שושנה הניחה את הספרים בסלים וארגנים, ואני וזוה נשאנום התחצה. ויהי אנחנו עושים הנה והנה, והנה נשברו החלונות בקול רעש גדול, ואנשים אחדים קפצו דרך החלונות הביתה. אברך אחד מכת החסידים בעירנו, עמף מעל ארוך עד כפות הרגלים וסאותי ארוכות ועבות יורדות על לחיו, עמד על החלון ויקרא בקול: מה לנו לעשות סה? האם נציל את הספרים המסאים? נלכה נא אל בית אחר להציל רכוש ישראל. ברנע זוה נדחף חיים שאול הביתה ויקרא בקול: שושים! לסה תעמדו? לקרוע, להשמיד ולאבד את הספרים האלה באנו הנה. מהם נתכה הידעה על יושבי עירנו! אברכים אחדים קרבו אל ארון־הספרים. אני ושושנה החלנו לדבר אליהם רכות

ולתראות להם, כי רעה נגד פניהם, אם ינעו בספרים, כי ענוש יענוש קשה ממעם הממשלה, אם יעזו להשחית את הספרים האלה, ומה גם בשעת שרפה, אבל זה אמרה: למה תמיצו דבריכם להפתאים האלה? ובקצף גדול קרבה אל חיים שאול ותתן עליו בקולה: מדר לצאת מפה, סן אנך מותי, ותרקע ברנליה בכח גדול, עד אשר תדרו כל הגאספס ימונו אחר. וקול מר צורח נשמע מן התיך: הוי! בתי התפלה בוערים באש. וברנע אחד עזבו האנשים האלה את הבית וירצו אל בית התפלה. אני יצאתי החוצה — ומחזה נורא לעיני. כל הבתים ברחוב בערו באש, רוח סערה נשבה בחרצות ואודים ולסידים נשאו כאויר כנוצות, חמרות עשן השחירו את כל אוסף השמים, אנשים, נשים ומפ רצים הנה והנה כמשתוללים, צעקו, בנו, פרשו בידיהם — ותהי העיר לחידת אלהים. אז עזבתי את בית עקר הספרים וארוץ הביתה. בית אבי היה אמנם בקצה השני, אבל עתה ראיתי, כי סכנה נשקפה לכל העיר וגם בית אבי לא ינצל מאש. בביתנו מצאתי את שלמה רעי. הוא ישב על ספת אבי וישתלל להרניעו, ואחותי ואמי אספו כל מסלולי הבית בסלים וארניים, כי כן צוה עליהם אבי. האש הלכה הלך וקרוב וראת אבי גם היא רבתה מרנע לרנע. אנחנו לקחנו את החולה על זרועותינו לשאת אותו החוצה. הוי! הניחו לי למות סה. אנה אלך אם גם ביתי ישרף? צעק אבי. ואנחנו התאמצנו להרניעו ככל אשר יכלנו, ונשא אותו החוצה. אך בעיר לא מצאנו עוד בית להביא שם את החולה, ולא נשאר לנו כי אם לשאתו אל הכפר הסמוך, לבית יצחק הגסח. בצאתנו את העיר באו לקראתנו מנחם השחור ובנו וכולון. מנחם היה נבוכ מאד, שערות ראשו פרועות, פניו שחורים מפח ואפר, בגדיו קרועים ובדיו קדרה נשברה. וכולון מהר אלי ויאמר בקול בוכים: אולי ראית את אחי הקמן? הוי! אחי הקמן איננו! את הקדרה הנשברה הציל מנחם, ואת בנו לא הציל: הוא נשרף!

כ"ט סיון.

גם בית עקר הספרים עלה כולו על המוקד ואיש ממנו לא יחשוב עתה לקומם הריסותיו: כל עמלנו לשוכת ההשכלה בעירנו עלה בתהו ויאבד! אך מקרה הוא כי נשרפה עירנו, זאת יודע גם אנכי, אבל גם לפני עשר שנה נשרפה עירנו כולה. השרפות התכנסות מאד ב.ערי התחומי הן בלי ספק תולדות העניות והרחקות השוררות בערים האלה, והעניות והרחקות הן תולדות ה.התנאים המיוחדים אשר בהם יחיו בני ישראל. רבים הם מאד בחיי בני עמנו. מקרים כאלה, אשר לא יתנו אל ההשכלה להשתרש ולהתרחב בעמנו, והמקרים האלה הם אך תולדות ה.התנאים המיוחדים בחיי בני עמנו. היש בכח משכילינו להסיר את התנאים המיוחדים האלה? האם בידנו מוכנו?

למדה, השכילו! — אבל אם אין קמח אין תורה והשכלה. הנוכל אנחנו המשכילים לתת לעמנו את הקמח הדרוש לו? האם בידנו להרים את מצב עמנו החמרי, אשר ברע הוא מאד? הרעת אך אז תרבה בעמנו, אם תמצא פתרונה שאלת המחיה והכלכלה. ומחלת אבי תבשר מיום ליום! . . .

כ' תמוז

בשבוע הזה עזב אני את עירנו והולך לעיר הבירה, לבוא אל בית המדרש הגבוה. ירח ימים עבר מיום אשר נשרפה עירנו. מצב בריאותו של אבי הורע מיום ליום, ואנחנו ידענו כולנו, כי קרוב קצו. אבי שכב כל היום על מטתו קודר ועצוב רוח ורק לעתים

רחוקות מאד דבר אתנו. כפי הנראה, ידע גם הוא, כי מספר ימיו חרצו. . . שלשה ימים לפני מותו קראני אליו ויבקשני להושיבהו על מפתו. אני מלאתי את חסצו. שוב, בני, לימיני! — אמר אבי, ואני ישבתי לימינו. הוא לקח את ידי בידו הרלה והכחשה ויבט עלי רגעים אחדים בעינים מלאות תהנה ובקשה. אחרי כן אמר בשפה רפה:

— יוסף! יודע אנכי, כי תהיה לאב להאלמנה והיתומים, כי לב טוב לך. . .
— אבי! אבי היקר! למה תדבר כדברים האלה? למה תרניז מנותחך במחשבות דאגה? — אמרתי אני בקול רועד.

הוא הרים את ידו הדלה אל על:

— שם, שם, שם במרומים תחכה עלי המנוחה, מנוחת עולמים. . . אבל כל עוד רוחי בי, יש לי גם דאגות. . . לעתידותיך, בני, תדאג נפשי. . .
— לעתידותי? — קראתי אני בתמהון.

אבי לא ענה מאומה. הוא צלל במחשבותיו. רגעים אחדים עברו בדומיה. . .
— יוסף! התאמר, קדיש אחרי מותי? — שאל פתאום.
אנכי החרשתי רגעים אחדים. יד אבי החלה לרעוד ושיעול נורא אחזתו. . .
— אמר, אומר קדיש. אבי — אמרתי בדמעות — הרגע נא.
— החייתי בני בדבריך. הוי! כל עצמותי תכאבנה, אש תוקד בקרבי. מים! מים! הוא שתה מעט מים ויאמר: אך עוד בקשה אחת קטנה ואחר אחרל. . . השבע לי, בני, כי תשוב לעמך. . .

— אודה אני את בני עמי אהבה עזה — קראתי אני ברנש.

— כי תשוב לעמך ולאמונתך — חתם אבי את דבריו.

אנכי החרשתי. . .

אז סגר אבי את עיניו וראשו נפל על הכר. 'אבי! אבי! מה לך?' — קראתי בקול מר. הוא פתח את עיניו, הביט עלי רגע אחד. הוציא אנהה מספיו. אחרי כן הפך פניו אל הקיר ויאלם דומיה.
והנסיסה החלה.

שלשה ימים התאבק עם המות, עיניו היו סגורות, והיו כישן כל העת הזאת. אך רגעים אחדים לפני מותו פתח את עיניו ויקרא: 'יוסף!' — הנני פה אבי! — ענית, אבל הוא לא שמע עוד את קולי. עיניו קמו, סיו הפתוח נסגר לאט לאט, ויצורי נז הרועדים — נזו. אנהה חרישית התמלטה מקירות לבו. . .

ברוך דין האמת? קרא השמש, אשר עמד גם הוא אל המטה ונר בידו, וקול כני וצעקה נשמע בבית. אחותי התעלפה, אמי בכתה, אחי ואחיותי הצעירים ככו וצעקו. ואני לא שמתי לב לכל אלה, כי נדהמתי מאד. . . גם על שרה הקברות הייתי, גם את הקדיש אמרתי — הכל עשיתי כמכונה, מבלי חשוב מחשבות. ישכר בן אפרים שושן לחש לי, כי אודה הוא את אחותי, כי אח יהיה לי בצרה, ואני לא שמתי לבי גם לדבריו. אך מחשבה אחת הלמה ומחצה את נפשי הנהלאה — המחשבה, כי אני אני שדדתי מאבי את נחמתו האחרונה, כי אני הורדתי כינון שאולה את האמלל הזה, אשר כל ימיו היו כעם ומכאובים. . .

אבל מה יכולתי לעשות? היכולתי להשבע לשקר?

הכנור.

שבת מושש כנור (ישעיה כ"ד ח').

באהלי הרועים ונות האפרים.
 על גדות עינות הומיות;
 את יצאו במחולות על דשא הכרים.
 בנות ציון היספיות.
 אז הוציא הכנור קולות נפלאים.
 ונגינות שמים פרחו
 כזרם הנמך מראשי הפלעים. —
 הלכבות פרעדה עלצו...
 אך פתאם לסתע נאלמו נתקו
 מיתרי הכנור הנעים:
 בני ציון היקרים מארצם רחקי
 בגולה הם נדים גם נעים.
 נידם הכרמל ונאכל השרון.
 בלכנון משלם הה תונה;
 עצבה באביב הזמיר לא ירן.
 הצפירה אכלה ונינה.
 על חפי הירדן פשטה דמה.
 אין גילה אין שמחה ורנה;
 על הרי הקדש אך סר בכיה
 בלילה בלילה השכינה.

י. ל. כרונוביץ.

על אדמת בת ציון ביםים מלפנים.
 המה קול כנור הפלאות;
 סאלצלי קסם ונגינות עדנים.
 הריעו עמקים ונבעות.
 והום הכנור לננה הסרה.
 בשלם דשית הליל;
 ונגן מענונות בסתר היער.
 כרן האפרים בחיל.
 ורעש נפלאות ונע הלכבות.
 בסקמ השחר עינים;
 ויצהל בנעמים את על ערבות.
 ננה אור שמש ערבים.
 והום הכנור את פשר הזמיר.
 כי תר האביב הגיע;
 ויער את קולו את עגלת העמיר.
 הנרנה הקוצר הסיע.
 בנאי בנבע על פרמל ושדמה.
 סנגינת הכנור נשמעה;
 מבקעות שושנים ושיא הררי אימה.
 נתקה המיתו נפלאה.

ר' יום טוב ליפמאן צונץ.

(בקרת).

ר' יום טוב ליפמאן צונץ. חייו ומנו וספריו. מאת שאול פנחס ראבינאוויץ. הוצ' חברת „אחיאסף“. ווארשא תרנ"ז.

„חייו ומנו וספריו“ — כך הוא המנהג עתה לכתוב על שער הספר שבו יאמרו לספר „תולדות אנשי השם“. אבל לא תמיד, כידוע, ימלאו הסופרים בסנים ספריהם ככל אשר יכתבו על ה„שער“. גם בספר הזה ימצא הקורא רק מעט מאד על דבר חיי צונץ, אך המחבר מתנצל על זה, כי מקורי הרבה דברים ממקרי חייו של צונץ היו חסרים לו. כי „מגילת ספרו“, שבה רשם צונץ את כל המצאות אותו, המעשים בכל יום בימי חייו הארוכים, ומשפטו עליהם עד שנת תרי"ט, נמצאת בידי היוורשת אותו (ע' 335). ולא השתדל מחברנו להשיג את המגילה הזאת מידי היוורשת, יען כל כונתו היתה לא „לספר מקרי החיים וכל המצאות את החכם בשבתו בתוך עמו ובהליכותיו בביתו ובקרבו קהל מוקיריו, כי אם להודיע למאות רבבות אחינו, להעבירים בעברית, את תוכן עלילות החכם בתורת ישראל וחכמתו, וגם לרשום בחרט אמת תורת החיים השכליים והחיים של אחינו יושבי אשכנז, מה הגיע אליהם בחפצם לצאת מן המצר. מה היתה התעצמותם והתאמצותם (?) ככל עמלם“ (336).

ובכן יסתפק הקורא בהכרח בהודע לו מחיי צונץ רק זאת, כי היה בן עניים וירא הרבה עוני, ויאכל לחם חסד על שלחן אחרים. וילך מדחי אל דחי, ויהי חיי צער כמעט כל ימיו — ובכל זאת עשה אונים לתורה, ויכתב הרבה ויחקר הרבה ויעש ספרים רבים ויהי מאור גדול לעמו. אלה הנה חיייו.

וזמנו? — גם גורל „ומני איננו מוצא מגורל „חייו“. הזמן בכלל כאבן נגף הוא תמיד על דרך סופרינו כותבי היסטוריה, ולא יוכלו, למרות „התעצמותם והתאמצותם“, לבאר תכונתו ואת הרוח השזור בו באור נכון, שיצא להם אחרי סקירה עמוקה וכוללת בספק דברי הימים שהם עוסקים בו. אינם יודעים, במחילת כבודם, לאחוז בחומי-דחקי ההיסטוריה ולקשר בו דעות האדם ותנאי חייו באותו זמן ומקום שהוא עומד בו; לא ישימו לב להשתלשלות הסבות המסבכות מהפכה רוחנית כלל, מרם תראה המהפכה בעולם המעשה, ואין להם לבעלי ההיסטוריה שלנו רק החלק שעניניהם רואות בחיים. ומר שפיר גם הוא לא יחשוב הרבה ויאמר בראש ספרו, פשוט: „חייו בודד בחזיונות התולדה הישראלית באלפי שנות הנלות הוא השנוי הפתאומי והתמורה הכבירה והגמטרה בחיי הדת וההשכלה של כנסיות ישראל במדינות אשכנז, שבאו ונהיו בראשית ימי המאה התשע עשרה למספרם. חייו מכליא כל בעלי בינה לעתים בישראל, שאין דוגמתו

בכל העתים שעברו על העם הקדמון הזה, הוא, כי בני עם קשה עורף, מחזיק בכל עד באלפי שנות נדחיו ברעות ומסורת אבות, משמר חקי תורתו וגם מנהגיו וארצות חייו בשמירה מעולה, ולסתע פתאום והנה בני העם הזה משנים בימי דור אחד (תקים — תקס"ה) דרכי חייהם מן הקצה אל הקצה, פוסעים פסיעות נסות ויוצאים בבהלה ובחפזון מיראת שמים ותמימות גדולה ויתרה, מאדיקות במנהגים ואמונות שאינם לא משרשי הדת ואף לא מענפיה, לחיים חששיים בתכלית החושש, ומקצתם מרחיקים לכת עד גבול ההסקרות ופריקת עול הדת. (9—10).

ולחזק את מבטו, יוסיף המחבר ויאמר: הדבר המפליא ביותר הוא זה, כי כל זה נעשה: לא בכח רחיפה מן החיץ, לא ברוח המושל אשר עליהם, אף לא בהשפעת רוב טובה ועל ידי יציאה מעבדות לחרות (18). הרי שחזר על כל הצדדים לבקש סבות מספיקות למהפכה הרחנית ההיא, שנעשתה בגבול ישראל, ולא מצא, ובכן הוא מיהם אותה — לעשה נפלאות לכדרי...

אבל תיכף אחרי הדברים האמורים למעלה אומר המחבר: בימי המרד והמהפכות בצרפת למדו בני האדם להרוס בתעופת עין את כל אותות (?) העתות שעברו, לקות כל טוב בשוני סדרי המשטר (?), להקן עולם בתקון הישוב החצוני, ורחא אהבת החדשות נחה אז גם על בני ישראל באשכנו, וימצאו בנסשם און להרוס פעם אחת את כל דרכי החיים, המזכים והרעים, אשר התנחלו להם מאבותיהם בחומות הגיטו (14). בהתקרבותם לכני עם הארץ בלשונם, על כן בנשב גם רוח חדשה, במערכות הנוצרים, באה הרוח ותנח גם בבתי ישראל (שם). ומה זאת איפוא אם לא רחיפה מן החוץ?.. והלאה מספר המחבר: גנם היה הראשון שנתק מוסרות היהדות ויכנס בכרית הדת השלמה, ממנו ראו רבים מהחברים וכן עשו; כי ממשלת פרוסיה בכונה אסרה מצד אחד (?) את הדרשות בלשון אשכנו וסדרי העבודה החדשים למען אשר יקוצו בעלי ההשכלה בדתם ובמנהגיהם, שהיו כבר מחזים להם, ויבואו לחסות בצל הדת השלמה (56). והדברים הללו הלא מביחים, שגם רוח המושל אשר עליהם נשב בהם ויפעל את פעולתו מצדדים שונים לתכלית ההתבוללות... ועוד יאמר: עוד מעט וגם החיץ והקיר המבדיל בין ישראל לעמים במדינות רבות אשר בממלכת אשכנו... ביותד ברוכסיות הקמנות, מקומות שבהם ישבו היהודים בקבוצים קטנים, שם יצאו באמת מאסלה לאור גדול... ויהי כאשר בטלו פעם אחת כל הגזרות האלה... וימיהו רבים אשר הקדישו את בניהם ללמוד התורה ללמד את בניהם אומנות (?) וגם זה הועיל לא מעט להחמשתם בעסק התורה וירידת כבוד לומדיה (15). ומה זאת איפוא אם לא יציאה מעבדות לחרות?.. והולך המחבר ומוסיף: ורבים מעשרי היהודים עלו למעלה ראש וישנו חיל בעשר... ויהיו לבעלי רבבות... בני העשירים ההם ובנותיהם למדו בבתי הספר... ויתרועעו בשיתות ממשכלות במעם ההשכלה החדשה (שם). ומה זאת איפוא אם לא השפעת רוב טובה?.. ובפלאי פלאים כאלו מלאה היסטוריהנו, הכתובה עיי חכמים משולנו, עברית לעברים!...

ואחרי שהגענו לפלאות, נעיר גם על הפלא הזה הגראה בספרי ההיסטוריה שלנו. הכל יודעים, כי דעות, המאמריאליסטים האיקונומיים רתקות מלב סופרינו, וכשום אופן לא יחסצו להסכים, כי הצרכים האיקונומיים והחברתיים הם המה המניעים העקריים בהשתלשלות דברי הימים, ויתרן בעיניהם לכחות אחרים על הכח האיקונומי בכל, ובכל זאת, בבואם לבאר לנו איזה מחזה בדברי ימי עמנו, והנה הם תולים — כמעט תמיד —

את שנוי החיים והשתלשלותם בתנאי החיים החמריים, מה שלא יעשו גם בעלי המאמריאליסמוס האיקונומי הקצוניים, כי סוף סוף גם אלה אינם מניחים כל מרחק של ההיסטוריה על יסוד האיקונומי בלבד... ובכל אשר נכתב אצלנו על דברי הימים ההם, שעליהם ידובר גם בספר שלפנינו, לא נמצא השתדלות לתור אחרי מהלך המחשבה במערב אירופא בעת ההיא, למען דעת עד כמה היו המחשבות ההן נפרצות בעם ועד כמה היו מתנגדות לאמונה ודת בכלל, ואז הלא נקל היה להבין, איך נודש הישן מפני החדש. הן לא יתכן שיצאו בני אדם מאדיקות במנהגים דתיים לחיים הפשיים בתכלית החופש ולהניע עד גבול ההפקרות ופריקת עול הדת, מבלי כל מחאה מצד הדעות הישנות, ואחרי שהחדשות ירשו להן מקום בלבבות ותשפכנה ממשלתן על החיים, בורוע נפיה, אין זאת כי אם תלמי הלב הווננו מקודם לקבל את הורע החדש ולקלמו למען יעשה פרי.

והמחשבה האירופית בעת ההיא היתה באמת ערוכה כלה נגד הדת והאמונה בכלל, הן בצרפת והן בגרמניה, וביחוד גבירה השפעת חכמי גרמניה על ישראל יושבי אשכנז (שכס ידבר המחבר), מפני שקרובים היו הדברים אליהם במקומם ובשפתם השומה בפהם, ואז טרם נרדפה ההשכלה במחנה ישראל.

כי הימים ההם היו ימי ממשלת לאקק, יום וקאנו, אבות הסקסמיציסמוס, ותלמידיו השנים האחרונים היו מסבירים תורות מוריהם ומפיצים אותן ברכים. בעקב זאת נתחשש הסקסמיציסמוס גם בקהל ישראל, והסקסמיציסמוס הוא, כידוע, האויב היותר נורא לכל אמונה ודת. ממחצית המאה הייח נעשתה לאט לאט מהפכה גדולה בדעות העמים המערביים, והיא שקדמה להמהפכה המעשית בצרפת. הסקסמיציסמוס הביא לידי הקידה והתבוננות בעניני הדת כמו בעניני החיים. כל הכנינים שנבנו על יסוד אמונות, אם עקריות ואם מפלות, נהרסו, ורוב המופרים אחוז במלאכה הקלה הזאת — מלאכת ההריסה. בצדק יעיר בוקל, כי הסקסמיציסמוס חדש פני כל מקצועות הדעת, המעשים והעיונים. הוא שהביא את בני האדם להקל בכבודם של המתיחסים ביחוס-אבות נירדא, והוא שהניח יסוד לחופש מוחלט לכל הנברא בצלם; והחופש מצדו, כמו שהחליש את אכזריות המושלים או, כן שם רסן כפי האצילים וכן הרפה כחן של הדעות הקדומות שאחוז בהן כהני הדתות השונות. הסקסמיציסמוס הביא את האדם לידי החלטה נמרזה: כי בפוליטיקא היו מאמינים ובעלי בטחון יותר מדאי; בחכמה היו קלי דעת יותר מדאי; ובדת קנאים יותר מדאי... יקר למצוא ענין בהיסטוריה שתהיה פעולתו חזקה על העמים והדתות כהסקסמיציסמוס בהתפשטו. כל זמן שהאמין האדם באמונה שלמה, שלא המיל בה אף צל ספק, כי רק דתו היא האמתית, ובני הדתות האחרות יירשו ניהנם, היה האדם חרד על מצות דתו וחרד על הצלת יתר בני האדם, ולא ראה עמל כזה שיענה נפשותיהם של אחרים להצלת נשמותיהם, וכל האמצעים היו כשרים, אם אש ואם סיס, אם רומח ואם חבל... אבל משנפוצה שמת-הספק נשתנה כל זה תכלית שנוי; האדם לא היה בטוח עוד באמונתו, אחר כי לא היה בטוח אף בהכרתו, במה שהוא מכיר על ידי חושיו, שהכרה תמה היא ואין להמיל בה ספק; כי איש איש ראה לו את עולמו בעינים אחרות ובמראות אחרים, ובכל אופן מונבל הוא מאד גם שכל האדם להכיר ולדעת דבר מן הדברים, וכל אשר לא יכול תחת חושי האדם אי אפשר לנו כלל לדבר בו ולשפוט עליו... מני אז נשתנה לאט לאט גם עולמו הפנימי של היהודי, נשחנן סדרי חייו,

ויצאו בני ישראל, כיתר האדם, מאדיקות לחיים חפשיים בתכלית החופש, עד גבול ההפרכות ופריקת עול הדת.

ובכן ראינו, כי באמת כל עיקרו של הספר הזה אינו לא, חייר של צונץ ולא, ומנר. כי אם רק — ספריי. המחבר יציע בדרך קצרה תמצית ספרי צונץ והרעות הכלולות בהם. ואנו לא נדין על מיב עבודתו, אם מסר לנו את דעותיו של צונץ כמו שהן: חזקה על מחברנו שבנידון זה התציא דבר מתוקן מתחת ידו. גם לא נביא בזה תמצית ספרו, אחרי שכל הספר איננו בא אלא להביא תמצית ספרי צונץ בקצור, וכלום עושים קצור לקצור? כל מנמתנו היא על כן רק זו: להתבונן — על סי הספר הזה — אל הרוח החיה בלב צונץ עצמו, ומה חסצו בכל מעשהו.

יסי קנאה היו הימים ההם לאחינו באשכנז: קנאה באחיהם יושבי הולאנדר וענגלאנדר, שהממשלות נתנו להם בארצותיהן זכויות בני אדם. ויאמרו יהודי אשכנז לקחת בזכות מעשיהם המוכים את אשר נתן לאחיהם בארצות ההן, ותהי כל מנמתם להתקשט ולהתפזר, למען מצאו חן בעיני עם הארץ. אם עד אז היתה אך נזיתם משועבדת לעם המושל — ויבאו הם וישעברו ויכניעו את רוחם בידיהם, ואם בלבם עמוק התעוררה תלונה על מעשה הגבלה אשר עשו — וישתדלו בכל עז להשתיק את קול התלונה הזאת, לישן את התקות הישנות אם התנגדו לתקות החדשות. הרוח הזאת אחזה בכנפיה כל בני הדור ההוא, והיא שנברה גם בלב צונץ, „אבי התולדה הישראלית“. בעת אשר הבורים והפשוטים הקריבו את תפלותיהם על מזבח שווי הזכויות, והרכיבו את ייהדותם, הביאו חכמים כצונץ את חכמתם הרבה ויעשוהו קרדום לחפור בה — שווי זכויות... .

... . מכל כתבי צונץ — יאמר הח' א. ה. ווייס, בזכרונותיו (144 145) — יתודע ויגלה לנו, כי היה ראש מנמתו חסיד להראות לעיני העמים כי לא אלמן ישראל מחכמה וספרות הוא אצור דעה והשכל. הרעיון, למה יאמרו הגוים נתן את העט בידו וקטת המוסר במתניו להודיע בגוים נאמנה, כי יש ספרות בישראל, אשר יכולה היא להתחרות עם כל הספרות הקדמוניות, אשר נמצאו בזמניהם, ואם תאמר, מה יועילנו זה, אם ידעו הגוים כי ישנן בנו כל אלה המעלות? על השאלה הזאת כבר השיב צונץ עצמו בתחלת ספרו מקורות היהודים וספרותם: יכירו כי יש לישראל תולדה, חכמה וספרות סיוטית ככל העמים, כי אז לכבוד שם חכמת ישראל יקר יתנו ויכבדוה, ומה יצמח זכות שווי הרוחני ליהודים בין העמים, ויהיה אחרית אלה, כי מהכרתם את מדרגתה הרוחנית המרעית תשתמך גם שפע צדקה אנשית בקרב העם, והולידה והצמיחה התאחות בינם ובינינו וקרב הלכות, ואז יצמח גם שווי זכויות ליהודים בחיים המעשיים.

ואחרי אשר האתחה וקרב הלכות היא המטרה שאליה ישא את נפשו, הלא השכל מחייב, כי בכל שיראה סרוד הלכות, צריך למרדש מלית להאסיל עליו; כל הדברים שיעמדו כאלונים מורים על גבולים שגבלה התולדה בין עם לעם ברוח ובחומר, עלינו — אם אינאפשר לעקרם — על כל פנים להחליש את נועם, למנוע מהן שקוי ולא למען אשר יתיבשו מאליהם... . לכן לא יפלא, אם בכל מקום שראו חכמי הזמן ההוא, ובתוכם גם צונץ, מעין מסכה במחן ותקוה לתקומה ותחייה; דבר שיעיד על ישראל, שיש לו חסן להתקיים בעולם בתור משפחה או שבט ויש לו תקוה לתקומה באחרית הימים (שפיר, 308). נרתעו לאחוריהם, משום — למה יאמרו הגוים, כי היהודים חושבים את עצמם למשפחה או שבט במשפחות העמים (309).

והשיטה הזאת — של „למען יאמרו הגוים“ — הרעה גם לספרות ישראל רעה רבה וממילא גם לעמנו כלל. המתברר יאמר בזה דברים של מעם. לאמר:

אם חכמת ישראל איננה צריכה לגופה — למען רעתנו את עצמנו ונכלכל את רוחנו ונפרנס את לבנו — רק למען „יאמרו הגוים“, אם כן צריכה החכמה הזאת להכתב אשכנזית לאשכנזים, צרפתית לצרפתים ורוסית לרוסים, ואין כל חשבון לכתוב עברית לעברים. בגלל הדבר הזה, תחת לאסוף ולכנס את כל ענפי חכמת ישראל למקום אחד לשובת עם אחד, התפוררה ונתפוררה החכמה הזאת כפזור האומה, ותחדר החכמה הזאת, שהיא בכל זאת חכמת ישראל, מחיות לנחלה גם לעם ישראל כלל. ובאשר הלשון העברית לא היתה לכלל שרת להביא את העברים לידי שלמות והשכלה לאומית, על כן לא עמד מעם החכמה בה, ולפעמים גם נעו מעגלותיה (2). זאת היא הסבה, אשר בכל ימי המאה הזאת היתה ספרות העברית לעברים מתבזת בספרי מליצה לבדם. אחרי אשר החכמה הזאת נכתבה אשכנזית; ובתור „הכמחי“ הלא יחיו היהודים אותה ויחיו חרור וחכמה, על כן חדלו ללמד את בני הנעורים רעת לשון הקודש לאשורה; וצונץ בעצמו, כאשר בקשו אותו בימים ההם להברר תוכן למודים לביה ספר דת ישראל, החליט: „כי ידיעת הלשון העברית לאשורה אך למותר לתערים, ודי להם בקריאה והחקת ספוקים אחדים“. כן היתה היהדות לנחלה לחמלומדים וענין החקירה לחוקרים, אך לא חניון ומקרא לחכם. ומשנמלה התורה מישראל ונתנה למלומדים ורבנים, נשתבחה מן העם, גלה כבוד מסנה, הפגנסות התגברה על הרבנות, ויתרות של יהודי אשכנז התבצח והצטמק בדרשות רבות המליצה תריקה וקטנות הענין, ודרשות שדופות ומלאות קדים. זה היה כל תוכן העבודה בבית הכנסת, ומקור בית הכנסת ורצח ספקה היחידות מכל וכל. שפת עברית נשכחה כלה, נשבתה מאחלי יעקב, ואחרית הדברים „לית וידועה“ (85-86).

ותאות ההתקשמות וההתייפות במעם הגוים היתה חזקה בלב צונץ כל כך, עד כי בעת שאמרה, הממלכה בפרוסיה ליהודים הדרשה כלשון אשכנזית צחה (38), קם לחבר ספר: „הדרשות בסדר העבודה שבבית הכנסת לבני ישראל, ספר שעמל בו הרבה, וביא בו אמנם גם ברכה מרובה לכותבי דברי הימים בישראל, אם כי לא לזאת כון כנתיבת ספרו. הוא האמין, כי בהוכיחו בקץ מעמים, שהדרשה היתה מאז ומעולם הכה המעמיד בהכנסיה הישראלית — כאשר כן ראו חכמי הדור ההוא אצל הפרוטסטנטים — אז תשנה הממשלה את רעתה על הדרשה ותתיר את האסור. ובכן רואים אנו את צונץ נותן מקום להדרשה בראש כל הכחות המקימים את בית ישראל, ובלעדה כמעט אין עוד דבר. אך אם גם נגיד רנע, כי להדרשה יש ערך גדול באמת לקיום היהדות, מנין לנו שדוקא הדרשה אשר תדרש בשפת אשכנזית צחה — היא המקימת? מדוע לא תסכן הדרשה הזאת עצמה לתכליתה אם תדרש בשפת היהודים השגורה בפה? הן מנמת הדרשה היא, למעת בלב בני האומה רעת הדת הלאומית והתורה, ולא ללמד על ידה איוו שפה? ... הלא צונץ עצמו יאמר, כי התפלה היתה נאמרת בכל לשון שהם שומעים, ואנחנו הלא נרע, כי גם התורה שבעל פה נכתבה תמיד כלשון ההמון, וכשהיה הדרשן דורש היה המתורגמן מסביר את הדרשה להמון השומעים כלשון שהוא שומע, ואם באמת היתה כל כונת חכמי הדור ההוא, וצונץ בראשם, „חזק הדת הלאומית“ — למה איפוא כל המורה הזה? ובפרט אשר (כמו שיעיר המחבר), השפה האשכנזית היתה אז לכל היותר לשון המליצים לבדם, והמלומדים כתבו את ספריהם במקצעות המדעים כלשון רומית. היהודים, על פי תנאי חייהם, התרועעו את המון העם וסגלו שפת ההמון בתוספות דברים ופתגמי לשון הקודש שהיתה שגורה בפהם כאשר היתה התורה מצויה בכל סינות העם (104). ובכן למה לנו למשוך את ההר אל מחסה, אם מחסר יוכל לנשט אל ההר? אבל כן עשה בן-מנחם בתרגום תורתו — ללמד על ידו שפת

אשכנז, וכן עשה צונץ את הדרשה העברית — שהיא, לדעתו, עקר כל העקרים בעבורת הקדש אצל בני ישראל — לשפחה גם היא, להורות על ידה את שפתו של העם האשכנזי . . .

ואם מגדנציה חזונית קודמת לדרישת החכמה, אין להתפלא עוד, אם בהערותיו או בהחלטותיו, במקום שאיננו נוגע לנוף הענין שהוא רן עליו, הוא מדמה ענין לשאינו ענין להתכלית הדרושה; עלינו להודות, כי הוא — צונץ — כבש את הדרך שהלכו בה אחריו חכמי ישראל באשכנז — לנלות פעמים רבות פנים בתורה שלא כהלכה. הדרך הזאת היא: לכלול כללים, להניח הנחות ולבקש להם אחרי כן סמכים מכתובים ומאמרים, להכריח את הכתובים ולאנוס את המאמרים לקים כלליהם והנחותיהם (73—74).

רצונו של אדם הוא נקודת הכובד של דעותיו. רצה צונץ בשווי זכויות וראה את האמצעים להשגת המטרה בימי והתקשמות במעם האשכנזים, לכן ראה כל כחו של ישראל, לא בלמוד התורה, בדעת עניניה והבנת עקריה, כי אם בדרשה והתפלה, אף לכן ראה, כי ביותר נרגיש צורך תקן גדול לפי רוח העת במקום חיי הלאום הישראלי וקיום דתו, בבית הכנסת לישראל (106), וכה ראה תשועת ישראל: (א) בשירה במקלות בארבעה קולות, והאורגן יש להכניס לבית התפלה רק בהסכם כל בני הקהלה, ורק בידעת הסופרים . . . (ב) כי קיש וברכותיה, ססוקי דומרה וברכות שיע הם עיקר התפלה, וכל הפיוטים וכו' יש הרשות לכל רב ודרשן לבטלים . . . ועוד כאלה (106—107). כמה מעברות הרוח יש בדברים כאלה, אם יצאו מפי גדול הדור בצונץ! . . .

ואנו אין לנו עסק בזה עם ערך ספרי צונץ לחוקרי ההיסטוריה; אין לנו עסק גם עם צונץ עצמו כחוקר וככותב דברי הימים, לנו יקר ביחוד הרוח אשר נהג במחברו בתור בן דורו; לנו יש חפץ לדעת, כי גם הוא לא נמלט מפח החקוי של התבטלות במדה מרובה כזאת, עד אשר בעיני חמלה נביס עתה אל תמונת החכם הגדול הזה . . . אם גם אדם גדול שכמותו העמיד את היהדות על התפלה, הדרשה וקצור שלחן ערוך — כמצות אנשים מלומדה, מה יעשו בעלי-התפלה ובעלי-הדרשה שבזמננו? אם הוא ראה את בית הכנסת, במקום חייה-הלאום היחיד, מה יעו בני דורנו הנמדים? . . .

ובלב מלא רחמים נזכיר את האדם הגדול הזה גם בשימנו לב אל צד אחר שבחיו. לא כל ימיו תעה צונץ בדרכו לשווי הזכויות. הוא אהב את עמו אהבה נצחת, והמאור שבתורה, שהרכיב לעמוק בה, קרבתו אל התורה, ויבוא לכלל הכרה: כי חכמת ישראל הוא דבר חשוב הקובע ברכה לעצמו, כי רק הוא לבדו יעמוד וישאר מתוך מבויל המרחשים החדשים שפרצו בישראל (36). אבל לא ככתו של צונץ הכותב חכמת ישראל למען יאמרו הגוים — כחו של צונץ הכותב למען ידע ישראל. הוא ראה את פרי רוח החקוי בחיותו כבר כבן ארבעים ושש. הוא ראה, איך התחוללה הסערה בכנסת ישראל האשכנזית אשר תוצאותיה מתמידות עד היום. אז עמדו התורה ורוח הלאום הישראלי על פרשת דרכים. שומרי אמונים, מחזיקי הדת, וקוצצים בנפשות, עוקרים שורשים וענפים, התגששו (147). אז — יאמר המחבר — נראתה תמורה נמרצה, ככירה ומתמדת בהלך רוחו ומנמת נפשו (שם). אנחנו, אשר הסכנו לקרוא בדברי מחברנו בספר הזה דבר והפכו, לא נתפעל אם נקרא תיכף אחר זה, כי התמורה לא הסבה שנוי בדעותיו היסודיות. איש בצונץ, לא ימיר מחשבותיו ולא יחליף דעותיו בתמורות העתים.

אך בדבר השאלה: מה טוב לישראל? סר מעל רעיו לפנים, ויהי למעוז ומבן היהדות המקובלת נגד עווביה מסני רוח הוסיף... אבל עתה לא יצא עוד לשרה המערכה (שם). הקורא בודאי יבין, כי אם עד הימים ההם היתה היריביות נשואה על שפתיו תמיד, ועתה היה מבין ומעוז היהדות המקובלת, הלא מסתמא נעשתה תמורה בדעותיו; מסתמא המיר את מחשבותיו אתרי הכירו את מעותו, עד שגראתה תמורה נמרצה כבירה ומתמדת בהלך רוחו ומנמת נפשו, כי באמת גם איש כצונץ ימיר מחשבותיו ויחליף דעותיו בתמורות העתים, ואם לא יצא לשרה המערכה, אין זאת מפני כי (כדברי המחבר) לא היה רב ומורה בישראל, וגם מצבעו לא היה איש חפץ קרבות (שם). כי הלא כל אלה לא מנעוהו לפנים מלקום ולכתוב ספר גדול בדבר חשיבות הדרשה בישראל... ואם ישב אדם גדול כצונץ בדומיה בעת ההומיה הזאת, הוא רק יעץ חלשה דעתו. הדעות שרכש לו בעודו בנערותו, שבאו לו בדרך חנוכו ולמדו, נתנו רוח נבונה בלבו לקום ולעבוד בפועל. אבל הדעות שבאו לו אתרי שראה את הפעולות המתנגדות לרוחו שיצאו מדעותיו הראשונות, הן לא יכלו עוד להעיר את רוחו לפעולה חדשה... דעותיו הראשונות חיו בלבו ותהיינה פוריות, והאחרונות היו כנלמים מתים. הדרך שהתה צונץ היתה מסוכנת להיהדות גם לכתחלה. הוא עצמו חזר אמנם בעודו עומד בחצי הדרך, אבל מעשהו האחרון לא נוסר על יסודות מדעיים חזקים כל כך, עד כדי שהוא בו כח להוכיח לאחרים צדקו...

עד כמה רפה רוחו של צונץ, בשעה שנעשתה תמורה נמרצה, כבירה ומתמדת בהלך רוחו ומנמת נפשו — נראה מן המשא ומתן שהיה בינו ובין ניגר. ניגר מדבר דבריו בנחת ומחזק דעותיו בראיות שכליות העושות רושם על לב הקורא, ואת צונץ נראה והוא מתמרמר מאד נגד שואלו, אבל ההתמרמרות הזאת היא רק התמרמרות של החלש נגד התקיף ממנו... הראשון דובר בחכמה, והשני משיב באמנות, הגה למשל:

... „כתקתי — יכתוב ניגר לצונץ — כי גם אתה תדבר אלי דברים ברורים, כאיש אשר לבו בשוח באמון רוח חברו, ובהשערתו כי דברים נאמרים בתופש חרות, בלי לב ולב, ינעמו לך יותר מדברים נשמעים לכמה פנים, דברים העשויים לא לגלות המחשבה אך להסתירה, הנני לדבר ככל אשר עם לבבי על כל הנראה מזור לי בדברך ומעשיך... כבר גלית לך תמונה על המאמר הזה [התפלין] לצונץ שנדפס באחד המאספים, כי יש למנות, או מצוה, חשיבות וכוונת עמקה, כי לא ריקה היא — הוא דבר שאינו מוטל בספק; אבל כי נמצא פרי תועלת במנהג, איש מוצאו מסיורש הכתובים שלא כהלכתם ונגד פשטם... מנהג אשר יסודו הוא מעשה חקמיות והאמונה בסגולתם, כי למצוה כזאת ייחסו חשיבות גדולה — הוא דבר שקשה לי להבינו... אחרי כן בא המאמר על דבר המילה [חוכרת מיוחדת], גם דעתי לא חיתה מסכמת עם דעת בעלי חברת הריפורמה; מסכתה לא חיתה ברורה גם לה לעצמה, דבריה לא נאמרו באמת וישר מן הלב... הנה נצאתה נגד מצות המילה פגעה בדבר הנחשב עד היום לעורך מעורקי החיים של היהדות... אך להגן ולעמוד בהחלט בעד מצות מילה, יען כי חיתה יקרה וחשובה מני אז ויקרה וחשובה היא עד היום, עלי להודות, כי קשה עלי להבין זאת. מצות המילה, ככל חשיבותה בעיני דבים, הנה מעשה שפך-דם מימי הפראות; מעשה הממלא לב אבי הנמול פחד, ומביא על היוולדת בלחות כוח; גם חרגש הדתי אשר בדעת נפש, כי הבאנו מפרי בסננו קרבן לך, גם חרגש הזה כבר חלף ועבר מקרב לבנו, וכרגש גם ופראי בתכונתו, אין לנו גם לנפוע אותו בלב בני העם. אם בימים קדמונים היה חרגש הדתי קשור עם המצוה הזאת בכל חומי חיים ועורקתם, בזמן הזה המצוה הזאת נשענת רק על תהרגל ועל הפחד לתדש דבר ביהדות, ומדוע עוד נבנה מקדש לשתי ההרגשות האלה שאינן קדושות בקדושת הדת? (170—169).

„הנה הוגד לי, כי תתנהג בכשרות לא מפני שמצבך מכריח אותך לזה, כי אם מפני שתחשוב את חזיונות ממאכלות אסורות ליסוד ועיקר, ותחשוב חובה לנו לתחזק במנהגי היהדות

המקובלים ועומדים מדורות עולמים. הריגים האלה (מאכלי-אסור) הם ביחוד נעדרים כל פעם חגיגות ומתנגדים לחכימה הישרה, מצלידים בנו את הבדידות והפרישות, התרחקות היתרה מן בני האדם, וכל זה בעד רגש דתי, שכבר כזה מראו ועבר זמנו (171).

ואיך יענה צונץ? הוא יענה, כאשר אמרתי, באמונה:

„מתעב אני: את שררות הרבנים ומשלתם; את הרפורמה עם פרקים וסעיפים של מעשי חלב (איינע רעפארם מיט מילכדינגען). חנני סבזה את המלחמה על היהדות העומדת עורח ושוטה סכלי וינה; המלחמה מסבב ההשקפה המתנגדת בכלל להדת חנני מניח לאלה האנשים המצנאים קורת-רוח במלחמה הזאת. קו-המדת לקדושת הדת תוכל להיות רק הדת בעצמה: כל המקובל להכלל וכל שבאה לנו בקבלה ותחוק לטרם וקדוש. אך לבעלי חכמה הרמה — לבן-מיסון, לאבן עזרא ורבי משה בן מנחם — נתנה הרשות לבנות בנינים על היסוד הזה. אנהנו בעצמנו צריכים לרפורמה, ולא דת. מחויבים אנהנו להלחם רק במנהגים רעים הנמצאים אצלנו ועלו בנו סביב או מחוץ, אבל לא בקדשי הדת שהם מורשה לנו. המדבר סרה נגד התלמוד הרי הוא עומד כבר במחיצתם של הבוגרים . . . אך כבר אומר די להסטים בנושא הזה. חקרי המדע ימשכו אותו יותר ויותר בה במדה שאני רואה את כל השמותים הנעשים מסביב לי; את הפחיתות והאולת המשפילות אותנו בלי להביא לנו כל תועלת“ (174—175).

האם לא קול ענות חלושה הוא הקול הזה? הן אמנם צונץ לא הסתפק בתשובה קצרה זו, הוא הוסיף ויכתב עוד מאמר גדול, על המילה, (178—189), בו ידבר נכבדות על המצות לפי מחלקותיהן, על החוקים שהם מוסדות הכנסיה ועל הכנסיה הישראלית, ובמאמרו זה נשמע אותו אומר בפירוש: „אף על מצוה אחת קלה כמו שהיא לא נותר בשביל להשיג החרות האזרחית. החרות האזרחית איננה עוד התכלית האחרונה של האנושיות“ (189), ולאחרונה חבר ספר גדל הערך: לקורות העתים והספרות (201—236). והספר בכל חלקיו מביע תהלת תמימי היהדות. אבל החפץ הקדום קדם גם פה לכתובת הספר, ולכן, בכל אשר נכבד את צונץ כחכם וכאבי התולדה הישראלית, עלינו להסכים למשפט ניגר על ספרו זה:

„רואה אני — כותב יגור לצונץ ע"ד הספר הזה — במגמתך וחפצך בספרך בקנאה יתרה (?) לא לבד את המלומד, כי אם את האיש החפץ בכל האופנים, להעמיד ולקיים את דעות המפלגה שהוא נחשב עליה; הנך פורש שלמת אור על המפלגה הזאת, כי תהיה קדושה יתרה וחפפת על תולדות הספרות של היתורים גם במקום שיש שם צללים; ושפעת האור והזוהר שהנך משפיע על הספרות הזאת היא בכונה לפעול גם על בני דור ההווה. גם אני אדע לכבד כל פעולת הרוח, אוקיר נושאים וגם אדע לטד להם ולכלי חשוב להם לעון אם נאנסו להיות נחשלים על דרכי העיון השכלי, אם בצדויותם ומצוקותיהם לא יכלו להתרוסס במעלת רוחם ועבודת החכמה ויהיו מוכתים להתגלה לאדם על הדרך שהתחצבו עליה; כל זאת ארוש גם אני בפנשי ואבין; אבל נבצרה ממני לחבין איך נוכל לאמר, כי שבתם בין החומות, במקומות האויר המחניק והמעופש, שבתם כלואים בחדרי אופל וצלמות, אשר שמה אותם במ הפראות והבקורות, היא המעלה העליונה והמדרגה, שלעלות עליה צריכה להיות גם תשוקתנו ומשא נפשנו“ (192).

צונץ עצמו — איך עשה שלום בין ההסכים, בין דעותיו הראשונות להאחרונות? המחבר יאמר: „נמשו ידעה כי בספרו הגדול נתן בעצמו יד ופחתון פה לאלה, שהיהדות היתה עליהם למשא ולאומית ישראל לחנא, להוציא תולדות ומשפטים להרפורמה הקצונית, להרחיק לכת עד קצה האחרון; אך גם ידע, כי דרכו היו תמיד לשם המחקר והמדע, ומה שדבר והחליט, אם בצדק ואם שלא בצדק, היה רק לשם החכמה ודרישתה, אבל בנוגע ליהדות במחשבה (?) ובמעשה, ברגש (?) ובמעשה קדושים היו לו כל סקורי היהדות, אם היה בהם אותו כח המעמיד והמקים“ (165, 166). דברים האלה יאמר גם הח' ווייס: „שזה נגר סניך את אשר הראיתך לפני זה, כי

לדעת צונץ, הלמוד לבד והמעשה לבד. החוקר חפשי הוא בחקירתו, הנפש הזאת אשר נתן לנו אלהים בכבלי האונס לא אוסרה, אבל מצד היותו בעל דת — לפי דעתו — הוא חייב להתנהג במעשיו לפי מה שהוא מקובל ונהוג באומה אשר זה הוא הדת בעצם. (זכרונותי, 150). ובמקום אחר יאמר: צונץ היה רוצה לבנות את בית ישראל ולרסאות בדרים, אבל לא להרוס ולערות יסודותיו. לא בזה ולא שקץ מנהג ממנהגי הדת המובים, רק אין נפשו בהעפר המקובץ על פניהם ברב הימים, כי הוא נבלם (שם 138). ובדברים כאלה המה אומרים להצדיק את צונץ, שלא שנה את דעותיו, וילדותו לא בישה את זקנתו. אבל, לדעתו, לא די שלא הצדיקו את צונץ בדבריהם, כי אם הראו על בלבול הדעות והמושגים שהחזיק בהם צונץ — אם היתה באמת דעתו כדעתם — ושמהחזיקים בהם איפוא הם עצמם. להבדיל את ה"מחשבה" מן ה"מעשה" לגמרי הוא דבר שאי-אפשר. בנוהג שבעולם, כהשנות המבט על המצוה, כן ירסה החסין לעשותה. לא רבים הם החכמים כמעקקי, האומרים: כשאני עוסק באסטרנומיה אשכח את כדונתי, וכשאני עושה מעשי כהן אשכח את האסטרנומיה (עפ"ד 201). בשוק החיים אנו רואים, כי באורי מחוות האסטרנומיה פועלים על הרעיון, הרעיון על הלב, ומן הלב יתמשמו הורמים על כל אברי הגוף. . . . קשה היה לצונץ — אולי על פי תכונתו — להתוך את הקשר הגרדי פעם אחת, כאשר עשה ניגר, לכן השתמש בסופיסטיקא, לתוך בין החופש בדעות ובין השעבוד בחיים, בין חופש ההגיון ושעבוד המעשה, אבל האם שלום היה גם בנפשו פנימה בין שני אלה ההפכים? . . .

ובכלל זרה היא השיטה: להחזיק במנהגי הדת המובים ולהסיר את העפר המקובץ על פניהם, שבה יאחזו עד היום גם רבים בתוכנו. הן כל היהדות כלה, בכל מצותיה וחקיה, הלא מקובצת היא ברב הימים תתיכות חתיכות, מגלות מגלות, דור דור וצרכיו דור דור ותנאי חייו, ואם כן, במה נשתנו חוקי היהודים שגדלו ונוספו על היהדות בימי הבינים מאלה שנוספו לפניהם ולפני פניהם? אם נתנה היהדות לריפורמה בידים, מי זה אשר יאמר: זה הוא. התוכך זה. העפר המקובץ על פניו? . . . הן כלה רק שלשלת אחת, בעלת טבעות שונות, שיסודה בעבר היותר רחוק ואחריתה מי ישור. . . . צונץ אומר: קו המדה לקדושת הדת תוכל היות הדת בעצמה (174). אבל אם בעיני הדת בעצמה נביט על חלקיה, הן לא תרשה לנו לנגוע בהם, וכל המתקנים, כהקראים, תקנו רק אחרי ששללו קדושת הדת מחלק גדול ממנה, כידוע. (עי' על פרשת דרכים לאחריהם ע' 180). ואם הוא מרשה לעשות ריפורמה על פי הבקרת הסובייקטיביות של אנשים כהרמב"ם הראב"ע והרמב"ן, אם כן איפוא, הלא יפתח בדורו כשמואל בדורו, ואז הדבר תלוי במעמנו ורוחו ומנהגו, ואז הלא יצדק ניגר באמרו: נבצרה ממני להבין, איך נוכל לאמר, כי שבתם כלואים באור מחזיק ומעוס, בחדרי אופל וצלמות — ימי הבינים — היא המעלה העליונה והמדרגה שלעלות עליה צריכה להיות גם תשוקתנו ומשא נפשנו?

רחוק אני מדעות בעלי הריפורמה, ולא באתי בזה להצדיק את ניגר והאחוזים בשטתו, אבל חסצתי רק להראות, כי בלבול הדעות והמושגים על היהדות העיונית והמעשית, הנראה בקרבנו עד עתה, נובע עוד מאבי חכמת ישראל — אף כי, כמובן, עיז לא יגרע מאומה מגדולתו בתור חוקר דברי ימינו.

ש. ראָזענספלד.

מארץ ישראל.

ד. הישוב בשנת תרנ"ז. (חמסד*).).

ואדי-חנץ¹). המושבה הזאת אמנם איננה חדשה, כי היא נוסדה עוד לפני חמש עשרה שנה. גם אנכרים ישבו בה, גם כרמים היו לאכריה, גם רובם קבלו תמיכה, ובכל זאת חסרו בה עוד דברים רבים כדי שתהיה ראויה לשם מושבה. בתים לא היו לרוב אנכריה, וישבו צפופים ודחוקים; רפתים לבהמות לא היו בה, וממילא לא היו גם בהמות; כרמי רוב האכרים היו קטנים מאד ולא יכלו בשום אופן לפרנס את בעליהם גם בלחם צר; האכרים חיו חיי עוני ומחסור, ורובם עבדו כשכירי יום ברחובות או בראשון-לציון, להרויח לחם ביתם, ועל כרחם היו מוכרחים לעזוב לפעמים את כרמיהם הם ולעבוד אצל אחרים בעת העבודה העקרית, אשר אז נדול שכר המועל. — והנה צמחה בשנה הזאת תשועה נדולה לאכרי ואדי-חנץ, והמושבה הולכת עתה ומשתכללת מעט מעט. מנהל מקוה-ישראל הציע לפני חברת יק"א לתמוך את המושבה הנעזבה הזאת. בראשונה הציע לתמוך בידי שבעה אנכרים אשר אך כרמים קטנים להם ולא יותר, וידרוש בהצעתו לתת להם בתים ורפתים ובהמות ולהגדיל את כרמיהם עד שיהיה לכל אחד ארבעים דונמים, ולכר זאת — לתת לכל אחד גם עשרה דונם לנגיריק. נוסף על זאת הציע דבר אחר חדש ונכבד מאד בשכלול המושבות. צרכי הצבור מרובים מאד במושבותינו ואי אפשר כמעט לאנכרים לשאתם, כי מלכד מסי הממשלה השונים, נצרך לכל מושבה: שומר, שוחם, מורה, רופא, רפואות וכו', ולמען הקל מעל האכרים בעתיד את העול הזה, הציע מנהל מקוה-ישראל בתכנית השכלול של מושבת ואדי-חנץ לפתע פרדם כללי גדול מעצי תפוחי-זהב ואחרונים, וכאשר יחל הפרדם לתת פרי, תהיינה הכנסותיו להוצאות צרכי הצבור, ופרדם כזה יוכל להספיק כל הצרכים האלה אחרי עבור עליו חמש או שש שנים, ועד העת ההיא יתנו מחברת יק"א לצרכי הצבור אלף וחמש מאות פונק בשנה, כי בערך הזה עלו ההוצאות האלה בשנים הקודמות לתוצא. ההצעה נתקבלה כלה, ויקנו כרמים אחדים מאלה אשר בעליהם לא ישבו במושבה ויתנו אותם לאכרים שכרמיהם היו קטנים וגם אדמת בור אין להם, ולא לה האכרים שהיתה להם אדמת בור נתנו להם יכולת לנמנע את האדמה ולהשלים את כרמיהם עד ארבעים דונם. ואחרי כן נתנה החברה, בהשתדלות עושי דבריה פה, את תמיכתה גם ליתר האכרים ותשלם גם את חובותיהם ותתן להם יכולת להגדיל מעט גם את כרמיהם לפי נדול המשפחה ומספר העובדים אשר בה, ועתה משתדלים מטעם החברה להשיג רשיון לבנות רפתים ובתים לבני המושבה, ובקרוב ישיגוהו, והמושבה הנעזב הזה יכנה ויכונן כראוי.

* ע"י למעלה חוב' מ"ז ע' 351.

¹ ע"י "השלה" כרך א' ע' 858.

בשנה שעברה הכניסו הכרמים כשלשה עשר אלף פרי, כפלים ממה שהכניסו בשנה הקודמת. ואחרי שמספר האכרים מעט בשנה הזאת (כי כאמור למעלה, אחדים שלא ישבו במושב מכרו את כרמיהם), יכלה ההכנסה הזאת להספיק כמעט למחית האכרים לשנה הבאה, לולא היו כלם בעלי חובות, ורובם שלמו רבית גדולה למלוים (אשר נתרבו בארץ מאד). ויתנו האכרים חלק גדול מהכנסתם למלוים האלה, ולמחיתם לשנה הבאה יחסר להם עוד הסעם, ולכן הגישו בקשה לעושי דבר יקיא, כי ילוו להם סכום ידוע, כדי מחיתם לשנה אחת, לשלם אותו במשך השנים הבאות מעט מעט. וכודאי תמלא החברה גם את בקשתם זאת.

שיטת החברה הזאת בתמיכתה היא בכלל יותר טובה מהשיטה הקודמת שהיתה נהוגה במושבות, וטובה היא גם כזאת, כי לא הנהיגה במושב כל שררה וסקידות מצדה, ואת ההנהגה מסרה בידי האכרים בעצמם, לבחר מתוכם ועד שיעסוק בכל עניני הצבור. אחדים מהאכרים, מפני נמיות פרטיות, לא חפצו לבחר ועד ויציעו לפני עושי דבר יקיא, כי הגנן הצעיר העוסק בנמיעת פרדס הצבור יהיה גם למנהל המושבה, אך אלה לא הסכימו על זה ויצאו על האכרים, כי יבחרו דוקא ועד מתוכם, והגנן הזה יהיה רק אחד מאנשי הועד.

הסך אלף וחמש מאות פרנק, שנותנת יקיא לצרכי צבור במושב הזה, מעט הוא מאד ואי אפשר למלאות בו את כל ההוצאות, אף היותר נחוצות, ולכן מוכרחים האכרים להוסיף מכיסם עוד כחמש מאות פרנק בשנה, ובשביל זה מקמצים גם בדברים שאי אפשר במעט לקמץ בהם.

חלק גדול מאדמת ואדי-הנין ראויה לנמיעת פרדסים, כי המים שם לא עמוקים והאדמה טובה, ולכן מציעים אחדים מהאכרים, כי יוסיפו על עשרת הדונמים שנתנו להם לנגיירקות עוד חמשה או עשרה דונם, ובמקום הזה ישעו עצי תפוחי זהב ואתרוגים ורבו הכנסותיהם. אולם נמיעת הפרדסים עולה בכסף לא מעט, כי לכל פרדס צריך להסדיר באר ולבנות ברכה ועוד. וכנראה לא תסכים החברה להצעה הזאת, כי היא איננה רצויה כלל להעשיר את האכרים, שעל ידי זה יחדלו אולי גם מהיות אכרים. היא נותנת לאכר את צרכיו הנחוצים, היא נותנת לו היכולת להיות אכר החי מפרי עבודתו, ואחרי כן, אם יוכלו האכרים להרבות מפריים את הכנסותיהם — מה טוב, אם יוכלו לנסוע להם מעט מעט מהכנסת כרמיהם גם פרדסים — ישמחו על זאת, אך לתת להם עתה תמיכה לדברים כאלה, כנראה, לא תסכים החברה.

רחבות¹). שלש שנים שבתו בני רחבות ולא נסעו כרמים חדשים. השאלה: מה נעשה ליינותינו ואיה נמצא שוק להם, שבעת שעוררו אותה הרבו לצחק עליה ולא שמו לה לב כלל, — עצרה סוף סוף על כרחם את בני המושבות, ובכללם גם את בני רחבות, מהרבות כרמי גפן. ובמשך הזמן הזה נסעו ברחבות כשלשים אלף עצי שקדים, אם כי תוצאות פרי העץ הזה גם כן עוד לא הוכרו היטב. ואך אחרי שנוסדה חברת כרמלי בוורשא ועוד איזה חברות באירוסה, למכור את היין של מושבות ארץ ישראל, השינו בני המושבה הזאת רשיון מהגריב לנסוע כשמנה מאות דונם גפנים, מזה נתנו לבני מנחה ונחלה שש מאות דונם, ומאחיס דונם לאחדים מבני המושבה שכרמיהם היו קטנים. לאלה נתנה

(¹) עיי' „השלה“ שם ע' 364.

רשות לנמוע בלי שום תנאי, ולאכרים אחרים הרשו לנמוע בתנאי, שאם אחרי עבור חמש שנים, בעת שהכרמים החדשים יחלו תת פרי, לא ירבו הקונים על היין ושאלת השוק לא תמצא לה עוד פתרון נכון, יעקרו אז האכרים האלה מכרמיהם הישנים מספר נפנים כמספר שנמנעו מחדש, והריוצו רק זאת, כי כרמיהם יהיו יותר טובים ובמזחים מסילוקסרה, כי כל הכרמים החדשים נמנעו במטעים אמריקנים, העומדים בסני הפילוקסרה, והרכיכום במינים טובים ומשובחים. בשנה האחרונה הרבו לנמוע גם עצי זית, אשר הכל מודים כי יש תקוה להם בארצנו, ומה גם כי אפשר לנמוע את הזית ולגדלו כמעט בכל הקרקעות, גם באדמה קשה ויבשה, על צלעות הרים מלאים סלעים, במקום אשר כל יתר הנמעים לא יוכלו לצמח. אכרות מעורבת של עבודת אדמה ונטיעת מטעים שונים היא בודאי השיטה היותר טובה בארצנו, ולעוסקים רק בנטיעות לבד גם כן טוב לנמוע מינים שונים, כי תמיד צריך לדאוג פן יקרה איזה אסון מבעי לאחר ממיני הנטיעות, ומה גם עתה, במרע נודעו היטב תוצאות פרי כל מיני העצים השונים, ועל כן טוב עושים בני רחבות, ששמו לבם לעסוק בנטיעות שונות.

רחבות מתגנחת מיום הוסדה ועד עתה על ידי ועד המושבה הנבחר בכל שנה, והועד הזה הוא העליון על כל הועדים האחרים שבמושבה: ועד חברת נמלת חסדים, ועד חברת בקור חולים, ועד חברה קדישא, ועד חברת נטענים, ועד בית הספר, כל הועדים האלה עומדים תחת השגחת ועד המושבה, שלפניו יתנו דין וחשבון על מעשיהם. רחבות היא המושבה האחת שיושביה נושאים בעצמם עול צרכי הצבור, ועד המושבה שם לו לחק, כי כל ההוצאות הכלליות יספיקו האכרים בעצמם, למען יתנו כלם לב יותר אל עניני הצבור, ורק לביהם יקבלו תמיכה בשביל ילדי הפועלים והאכרים העניים ביותר, שאינם יכולים לשלם את כל חלקם לצרכי ביהם הרבים במושבה הזאת, ובני הועד השכילו בזה שהקילו בנוגע לביהם, כי לדברים רוחניים לא ישים לב מי שהשעה דוחקתו ולחמו יחסר לו. בשנה שעברה הסכימו כל בני המושבה לתת חלק אחד אחוז ממאה מכל הכנסות הכרמים של כל אכר לצרכי ביהם. הכרמים הכניסו בשנת תרנ"ז בערך מאה ושש אלפים פרנק ואם כן הכניסו לקופת ביהם כאלף וששים פרי. אופן ההכנסה הזה הוא טוב ומשוער את העשיר ואת הרש, ומב זה היה להנהיגו בכל המושבות, ולא היה אז מקום לסכסוכים בין האכרים בדבר צרכי צבור.

בשנה הזאת התרצתה חברת יקיא להלוות לעשרים אכירי רחבות כמאה אלף פרי בסכומים שונים על מנת לשלם בזמנים שונים. ההלוואה היותר גדולה הייתה של שמונה אלפים פרי והיותר קטנה של אלפים ושמונה מאות. זמן הפרעון היותר ארוך הוא שמונה עשרה שנה, והיותר קצר הוא שמונה שנים. שנים עשר מאלה האכרים קבלו גם עד

(1) "חברת נטענים" חדשה היא במושבות ישראל בארץ ישראל, ולכן כדאי להזכיר מעט מפרטיה, אולי יראו בני המושבות האחרות ויעשו גם הם כמות. וסרה אז התלונה הצדוקת של רבים מהסירים הבאים לראות את הארץ, כי אין במושבות היהודים כל עץ רענן לטוב תחתיו. — חברת הנטענים משתדלת לנמוע במושבות (ברחבותיה) במקומות הצבור ובצדי הדרכים) אילני סרק להסבת האויר ולנוי. לדבר הזה, הנחץ מאד למושבות, לא שם איש לב עד כה, כי כל אחד עסוק אך בנטיעת עצי פרי הסביבים הכנסה לו לעצמו. בני החברה הזאת החליטו לעשות משתלה גדולה, ושם יבינו שתילי אילני סרק רבים ושונים, וגם שתילי עצי פרי שונים, למכור לכל החפץ, וההכנסה מסבירת אלה האחרונים תהיה לצרכי הוצאות המשתלה. ועד מושבת רחבות נתן לח' הנטענים את כל הכסף אשר על יד הבא, ארבעים רונג במדה, לצורך המשתלה.

עתה תמיכות קטנות בכל שנה מתברת חייצ לעבודת כרמיהם, ויש שקבלו גם לבגנים וכו'. יתר האברים לא קבלו עד עתה כל תמיכה, ונחלאותיהם טובות וגדולות, אך היו שקועים בחובות, והרבת שמלוי ארץ ישראל לוקחים ביד רחבה אכלה את בשרם ומצצה את דמם, ולולא באה עתה חברת יקיא לעזרתם, מי יודע אם לא היו נופלים בקרוב תחת משא תביותיהם. עתה נסדו מן הצרה הזאת, וכל אחד מהלוי השכין את נחלתו ליקיא בערכאות של הממשלה, לבד הסכום הנזכר קבלו מיקיא גם בני מנוחה ונחלה הלואה של אחד עשר אלף פ' בעד אחרים מתבריה.

זה עתה השינוי רשיון לבנות במושבה שמונה עשר רסתי אבנים בשביל האברים שקבלו את ההלוואות, כי הם חפצים להרבות מספר הבהמות, בשביל הזבל.

ועל יד רחבות נבנה בנתה חברת, עזראי (ברלין) חמשה בתי אבן וחמשה רסתי אבן לא גדולים בשביל חמש משפחות של פועלים שעבדו איזה שנים ברחבות, ולכל אחת מן המשפחות האלה נתנו גם עשרה דונם אדמה לנג'ירק ושלוש או ארבע פרות. הרבר הזה אמנם הביא, הצלה מורתאי למשפחות אלו, כי אינם צריכים מעתה לשלם שכר־דירה, והננות והפרות מביאות להם גם הכנסה מעטה, וביחד עם מה שמרויחים בעבודתם ככרמי אחרים יש להם צרכי חייהם בדוחק. אבל למען תהיה העזרה שלמה, צריך היה לתת לכל משפחה עוד כעשרים—שלושים דונם אדמה, שיוכלו לעסוק באיזה נסיעות ולהכין להם בזה מוצא למחיתם בעוד מועד. כי עבודת־הפועלים העברים הולכת ומתמעטת גם ברחבות: גם סה כבשאר המושבות, כבר התחילו האברים לקחת להם פועלים ערביים לכל העבודות, באמרם שעבודת הערביים עולה בחל יותר...

גדרה.¹ במושבה זו אמנם לא נעשו שנים רבים, אבל תקן אחד קמן נעשה בה בשנה הזאת, הנכבד מאד להצלת המושבה, וכדאי הוא להזכירו.

חברת יקיא נתנה לגדרה מכונת קיטור לדלות מים מן הבאר ולהניע שתי אבני רחים במחנה אשר בנו על יד הבאר. בתחלה חשבו לתת להם אך מכונה קטנה ומשאבה לדלות את המים, אבל האברים לא הסכימו לזה, כי להעלות מים במכונה יעלה להם (הסקה ושכר, משיניסמי) לאיזה אלפים פ' שנה, ועתה עולה להם הרבר משש מאות עד שמונה מאות פ', ועיכ הציעו שיתנו להם גם מחנה בעלת שתי אבנים ומכונה גדולה שתוכל להעלות המים במשאבה ולהביאם אל המושבה ולהניע עם זה גם את אבני הרחים. בקשתם זאת נעשתה, אחרי אשר התחייבו (בערבון אלפים פ') לשנה מהכנסות כרמיהם) לשמור את המכונה ולכלכל צרכיה — ויבנו שם בית חומה למחנה. האברים חושבים, כי מהכנסות המחנה יהיה להם די למלאות את הוצאות המכונה, ועוד ישאר להם סך הגון להוצאות צרכי הצבור, כי מסביב לגדרה יש כפרים ערביים רבים שיתנו די עבודה תמידית לשתי אבנים. לפי חשבון האברים תכנים המחנה לא פחות מאלפים פ' לשנה אחר נכון הוצאות המכונה, ומלבד זאת הלא הם מוציאים עתה קרוב לשמונה מאות פ' בשנה להספקת מים די צרכי ביתם, ועיי המכונה יוכלו להשקות על נקלה גם את גני הירקות אשר להם מאחורי בתיים, על ידי תעלות אשר יעשו מהבירה הגדולה שבנו עתה בתוך המושב במקום היותר גבוה, ונוסף על זאת יש על יד הבאר מקום שפל שראוי להשקאה, ולכל אבר יש בו כדונם וחצי, וחילימו לנסוע שם פ' שם עצי פרי שונים הדורשים השקאה, ואת הכנסות הפרדס הם מוכנים גם כן להקדיש לצרכי צבור.

¹ עיי "השלח" שם ע' 438.

ובכן יש תקוה כי בקרוב תסור דאגת צרכי הצבור מעל בני המושב הזה, אשר בהיותו קטן, קשים עליו הצרכים האלה מאד מאד.

הבציר בשנת תרנ"ז היה לא רע. במחיר ענביהם שמכרו ליקב ראשון-לציון קבלו קרוב לשלשים וארבעה אלפים פ"י, כחמשה עשר אלף פ"י יותר ממה שקבלו בשנה הקדמת. לבר זאת עשה אחד האכרים בעצמו יין מכל ענביו, וגם שאר האכרים כמעט כולם עשו להם מעט יין בבתיהם, ומחיר תבואותיהם עלה גם כן עד לחמשת אלפים פ"י בערך. בהכנסות האלה היה די למלאות צרכי בתיהם לשנה הבאה, אולם, מלבד הובלת הנפנים אל היקב, שעולה להם בכסף רב מסני ריחוק המקום, הנה הם כלם יחד חייבים כסף למלווי-ברבית, והרבית הגדולה ($15\% - 18\%$ לשנה) אוכלת את כל יגיעם. הם נשחקעו בחובות מסני שהכנסת כרמיהם היתה לא רבה בערך עבודתם, והם בשימם כל תקותם בכרמיהם היו משתדלים להגדילם ולהרבותם, ועיניו שקעו בחובות עד הצואר, והכסף אשר הם מקבלים שנה שנה מחיר ענביהם לא יספיק להם לעיץ לשלם את כל החובות עם הרבית, ובהיות עליהם להוציא שנה שנה סכומים גדולים לצרכי חייהם ועבודת כרמיהם, יגדל חובם משנה לשנה, ומי יודע מה תהיה אחריהם אם לא יושימו להם יד עזרה לשלם כסעם אותה את כל חובותיהם. לעיץ כל הניזונים ורעיונם הם החובות, המעכרים את רוחם וממררים את חייהם, עד כי גם הילדים הקטנים יודעים כבר את צרת החובות, ומעשה היה בעת הבחינה, שנשאל אחד התלמידים הקטנים על דבר הבציר, ויספר הילד התם את כל מהלך הבציר ויכל את דבריו לאמר: "ואת הענבים מביאים אל היקב אשר בראשון ולוקחים כסף ומשלמים את החובות".

אחד האכרים שאינו עמוס בחובות קנה לו בשנה שעברה מעט צאן, והוא רואה ברכה רבה בהן. הולדות של שנה אחת השיבו לו כבר את חצי המחיר של כל הצאן, ולבר זאת יש לו חלב רב ווכל לכרמיו. לפני חשע שנים עשו שני צעירים נסיון בגדול צאן ולא הצליחו, כי לא ידעו איך להתנהג עם צאנם, איך לבחור להם מרעה טוב ולרסאותן בחלותן. אחרי כן נעשה עוד נסיון בגדול צאן ע"י אבר אחד בראשון לציון. הוא השכיל לעשות שותפות עם רועה ערבי מומחה לדבר — ויצליח. ועתה עשה כן גם האבר בגדרה וגם הוא הצליח. בגדרה אין מרעה רב לבהמות, אבל יש הרים הטובים למרעה צאן, וכדאי היה לתת לבני גדרה היכולת להרחיב עסק גדול הצאן. (עוד יבוא).

קהלות יעקב.

ח.*

אלו האנשים שבתוכנו, אשר בשפסם על מצב אומתנו אינם מסתפקים בשמחת הענינים בלבד, באו כבר לידי הכרה, כי מצבנו הרוחני הוא כעת טרוע יתר הרבה ממצבנו האיקונומי, וגם סכנה גדולה נשקפת לקיום עמנו בימינו אלה מצד זה יותר מאשר נשקפת לנו מירידתו במצבנו המדיני. השנאה לישראל היא דבר שהסכינה עמו כנסת ישראל. אנו יודעים, כי בשכבר הימים, מעת גלה עמנו מעל אדמתו, עברו עליו רעות רבות וצרות, גדולות ונוראות מאלו שתכפו עלינו בשנים האחרונות. ואעפ"כ עשה ישראל חיל בדלותו ובשפלותו החמרית והגיע באותן השנים למדרגה נכבדה בהתפתחותו הקולטורית. ואולם בנוגע למצבנו המוסרי כעת אמנם אין אני מחליש, כי לא היה עוד כדורנו דור יתום בישראל; אבל תנאי החיים והמקרים המסובכים בזמן הזה הביאו הדבר לידי כך, כי עלינו לדאוג לקיום עמנו. במאה שנה האחרונות הרבו מקרים שונים לחתור חתירות עמוקות תחת יסוד האומה הישראלית. עוד נראה נצוץ מבריק מבין הנחלים העוממות; אנו רואים חוט דק מקשר ומאגד את איברי האומה. אבל דואנים אנו, שמא יכבה גם הנצוץ האחרון; שמא יספק גם החוט הרק הזה. כמאה שנה עברו על עמנו מבלי אשר שם עינינו על עתידותיו; כעת נפקתו עיני רבים להבין לאחרית האומה. לדאבון נפשנו נראה בקיעה כי רבו ובאנחת לבנו נקרא:

Die Zeit ist aus den Fugen: weh mir zu denken,
Dass ich geboren ward, sie einzurenken!

אחד. החלים הרעים והנאמנים של זמננו הוא בלי ספק, שאלת הרבנות, בין במערב אירופא, אשר שם העמידו את היהדות רק על התפלה והדרשה, ובין בארצות המזרח, אשר אמנם שם עוד יכבדו תלמוד תורה. הדבר הזה מורגש הוא לכל איש מישראל אשר לא יסח דעתו בכונה ממצב אומתנו. זה רבות בשנים הולך למד התורה בישראל הלך ודל וגם דמות היהדות מתמעטת משנה לשנה. תלמידי חכמים אמתים שבקרבו פותחים והולכים, וכעת נשארו עוד במתנה ישראל אלו, השבילים הבודדות, שרידי חכמי הדור שעבר, אשר גם הם עוזבים אותנו אחד אחד. תיח שמת אצלנו אין לנו תמורתה, כי נדיים שהניח לא נעשו תישים. בדבר הזה מודים כעת גם אלו, אשר בכלל מקלסים הם את. העת החיה ומשבחים את פרי ההשכלה בישראל, לנאון ולתפארת. הם מתפלאים ושואלים: מדוע אין תלמידי חכמים מצויים בארצות המערב ותופשי התורה יעמטו? הלא הקימו בשנים האחרונות בתי מדרש לרבנים כמעט בכל מדינה וממלכה, וכל בית כזה מפרסם מדי שנה בשנה, מה פעל לישראל, כמה תלמידים לומדים שמה תורה ושבוע חכמות, כמה שעות לשבוע הם עוסקים בתורה ובחכמת

ישראל, וכמה רבנים. מוכתרים בנמוסים יצאו מהם. ואלה איפה הם? מדוע חכמת ישראל מונחת זה זמן מרובה בקרן זוית, אין דורש ואין מבקש לה? זה בשנה, ערבותי אני את לבי להשיב קשט אמרי אמת על השאלה הזאת. תוכן דברי היה, כי בה בעצמה כבר מונחת התשובה הנכונה והצודקת. בתי מדרש הרבנים, שהקימה האומה הישראלית בדורות האחרונים, הם גרמו על פי הרוב לבטול תורה ולהמעטת דמות היהדות, כי קותה לעשות ענבים ויעשו באושים. החסרון היותר בולט בדבר הזה היה, כי לא נסדו אלו הבתים להגדיל תורה ולהאדירה, להרבות למוד תורה וחכמת ישראל לשמה, כי אם, לגדל רבנים, היינו אנשים העושים את התורה קרדום לחפור בו, ומראשית ימי עלומיהם, בשעה שהצעירים אשר כגילם עודם רוחשים הרגשות נעלות, רגילים הם, לבקש את התכלית ולעשות חכמתם מטבע עזברת לסחור. אמנם נודה, כי בדרונו זה כל איש העוסק באיזה מקצוע של החכמה הוא חפץ להגות ממנה; אבל מעולם לא השפל בישראל למוד התורה להיות, עסקי בתמונה נסה כזו אשר אנו מצאים ברוב תלמידי בתי מדרש הרבנים באירופא. דבר זה נלדי וידוע לכל אחר מאתנו הגר. במספרולין של חכמת ישראל יש לו מנע ומשא עם המתעדים להיות רבנים. על פי הרוב יורש נועל נפש לכל המחזה הזה. כי אמנם דבר זה נתן להאמר ומצוה גדולה לאמרו בלי משא פנים, כי התמונה המכוערת של המשרה הדתית, אשר יציין אותה הגרמני לננאי בשם Pfaffenthum, תראה בישראל במדה מרובה יותר מאשר בשאר האומות. לכן, לפי דעתי, כל מה שאנו מוסיפים לבנות בתים כאלה ולהעמיד רבנים ממין זה, אנו מוסיפים להחריב את הכחות המסריים של עמנו, להחשיך את מאור התורה ולגרום לשכינת האידיאלים שתסתלק מישראל. מעין זה אמרתי כבר בקצרה (השלח' כרך א' עמוד ע"ב—ע"ה), גם רמזתי כבר על שאר הסבות ההכרחיות שהביאו את הדבר לידי כך, והדברים ההם אין מן הצורך לשנותם בזה, כי בודאי זוכרים אותם אלו הקוראים שסצאו חפץ בענין זה.

אחרי בא אחד מקני תיח המצויינים במערב אירופא, הוא הרב ר' מאיר איש שלום מווינא, וכתב בקצרה דברים נוקבים ויורדים עד התהום: ומאחר שידענו, כי התלמוד הוא בסיס היהדות, וישראל המורש מן התלמוד כפורש מן החיים, לכן התובה על כל אהובי עמם, אשר לא נכתה בהם נחלת היהדות, לשים לב לדברים האלה, ואלהם ארים קולי ואקרא: עוצו ודברו! ואם אתם שמים עיניכם בארץ אשכנז, אשר שם שנו פני הישיבה ושנו את שמה בשם אשר חקקו כהני הגוים, ומאמינים אתם, כי כאלה נרשע — מעיד אני עלי שמים וארץ, כי גם מאת אלה נצא וידינו על ראשנו. כי שרש המחלה הזאת מורה ראש ולענה! (השלח' כרך ב' עמוד י"א). ואולם אחרי הדברים והאמת האלה, חזר בו הרב ר' מאיר מהאי וכתב בהמתקת הדין הקשה הזה: שאין כאן לא עדות ולא הודאה, כי לא באתי כמעיד על אשר ראיתי, ולא כבעל דין ולא כבעל נסיון דברתי; אך כאיש אשר יחזה לימים יבואו נשאתי את המשא הזה (שם עמוד רפ"ט). החכם הכותב הוסיף עוד לתת אמתלא לזה, כי ירד בימינו למוד התורה (ואולם גם החקירה המדעית ירדה!) בארצות המערב ונטל מעם הרבנות מישראל, ובא לידי מסקנא: סוף דבר, שרש המחלה הוא שאין לנו ספרים מתוקנים וסופרים מהוננים, וע"כ לבי חרד על העתיד, אם לא נקדים לעצור בעד הרעה המתגוללת על בית היהדות (שם ע' רצ"ג). ובאחרונה בא וגלה דעתי בארוכה ע"ד השאלה הזאת והציע איך לרפא תריסות למוד התורה, אשר קדם היהדות תלוי בו (השלח' כרך ג' עמוד קצ"ג ואילך).

ואחרי כל המרט הזה אומר, כי החכם הזה אמנם דבר האמת, אבל לא כל האמת. כי הרבה מחסרונות הבתים האלה טמן בחבו, ממעם בלתי נודע לי. ועל כן אשוב אני לי לחוב קדוש, לנלות המסחיים שכסה הרב ר' מאיר איש בעת שנלה המסח. אמנם אין אני מורה בבית מדרש לרבנים, אבל בעל נסיון הנני גם אני, ואולי במדה מרובה יותר מהחכם הזה, מאחרי כי סוף סוף לא נבראו בתי מדרש הרבנים בשביל המורים — אשר, לכל הפחות בימים הראשונים, היו גדולי התורה ועמדו בגדולתם גם בלי עזרת תלמידים מחכימים את רבם — כי אם בשביל התלמידים, אשר יבואו שמה, כדי, למלא כרסם מעדני התלמוד. לבית כזה באתי גם אני בשכבר הימים, ותיכף לביאתי שמה אמרתי להחכם המרביץ בו תורה: "הלוא שתהא יציאתי כביאתי, שלא אשבח פה מה שלמדתי בבית אבא ובבית המדרש בעיר מולדתי". אני ראיתי והכרתי היטב כשיב הבתים האלה, ואת אשר אחזה אנדי.

ואולם להבנת הדברים יהיה לפי דעתי נחוץ לחזור מעט על הראשונות, וכפרט בראותנו, כי השאלה הזאת היתה בימים האחרונים לאחת מ-שאלות הוסף, שסופרינו בכה"ע העברים דשים בהן, ולפעמים המליצות להם לעיקר הענין המדובר לשל. על כל פנים אינם מרנישים את תוקף הסכנה, שהם אומרים להמיט על בית ישראל על ידי הצעות כאלה.

נראה ראשית יסוד בתים כאלה במערב אירופא.

כאשר הרבו הישיבות באלו הארצות בראשית שנות המאה הנוכחית וגם אלו הישיבות אשר לא סוגרו עוד בהחלט היו שוממות באין בחורים תופשי תורה, חשבו רבים מאחינו, אשר דאגו לקיום התורה, להקים בית מדרש לרבנים לפי צורך הוסף, בו יאחדו תורה והשכלה, והיה האהל אחד. בהשתדלות הזאת, להשלים בין התורה והפלוסופיא, היו משכילינו בעת ההיא במצב התמימות כאדם הראשון מרם נסרד מן ערן. גיב נקל היה בעיניהם לעשות פשרה בין הדת והשקפות הוסף! הד קול המשכילים מדור ההוא אנו שומעים בספר החכם ישיר "התורה והפלוסופיא". ובאמת היו אלו ההצעות התמימות בסים לבית מדרש הרבנים הראשון שהוקם בעיר פדואה בשנת תקפ"ט. מיסריו שמו לחוק, כי סדר הלמודים ומהותם ילך עפי' היסודות והעיקרים, אשר נסע זה ימים בספרו התורה והפלוסופיא הפלוסוף הריר ישיר... (בכורי העתים לשנת תקצ"א עמוד ח'). החסרון ביסוד הבית הזה היה בודאי בולט ונכר תיכף להבנותו, ואולי היתה נצמחת מוכה מרובה לישראל, אם היו עומדים תיכף על הדבר הזה; אבל מקרים בלתי רגילים גרמו לשכלל את הבית ולהביאהו לידי שלמות גדולה.

חסרון די כסף להספקת הבית גרם מוכה מרובה לו, כי בגלל הדבר הזה לא היה הקולוניום רביניקום בפדואה פתוח לרוחה. כארבעה או חמשה תלמידים למדו שם, ולפעמים רק אחד או שנים. ממעם זה היה הנקל להמורים לצמצם כל פעולתם בחנוך אלו התלמידים המעטים, אשר הכירו אותם היטב וידעו את מזגם ואת תכונת נפשם ואת כח קבולם בלמודים. נוסף לזה לא באו שמה, לכל הפחות בימים הראשונים, תלמידים שלא בשלו כל צרכם, באופן שיהא נחוץ להתחיל עמם מאלפ"א בתיא, כמו שהרבר נוהג כעת. התלמידים הראשונים בקולוניום רביניקום היו חברים מקשיבים לקול המורים, תלמידים המחכימים את רבם, אשר היו צריכים רק לסדר הלמודים שרכשו להם מכבר ולהרבות חקר. מלבד זה, כהיות מספר התלמידים מצער מאד, נתגו המורים אל לבם, לחנך אותם ביראת ה' ובאהבת עמם ולמעת כלבם מדות תרומיות, באופן שלא היה

המדרש העיקר בבית ההוא, כי אם מעשים טובים מצורפים ללמוד התורה, כאשר נודע לנו למדי על ידי אגרות שד"ל.

עוד דברים טובים שונים נמצאו בקולוניום רביניקום, אשר אין דוגמתם בבתי מדרש הרבנים העומרים כעת על תלם. עיר סדואה היתה מעשה כאוכלוסין והתלמידים ידעו היטב, כי עיני כל העדה אליהם נשואות. הרבה התרגל עושה, תלמיד חכם היודע בנפשו, כי מצוין הוא בקהלתו, יתרגל להרחיק מן הכעור ומן הדומה לו, מסחרו מן יבאש ריחו בעיני בני העדה ובעיני מנהלי הקולוניום ומוריו. מטעם זה יהיה על פי הרוב שוקד על הלמודים וישב כל ימי היותו שם על התורה ועל העבודה, ואם תחלתו באונס — סופו ברצון, באמצעות החנך המתמיד, כי ידוע לכל איש בקי בענינים כאלה. ואולם כעת כל בתי מדרש הרבנים הם בערים גדולות, מרכזים לתשואות החיים. התלמידים, בצאתם מבית מדרשם, הם תיכף במקום שאין מכירים אותם ועושים מה שלבם חפץ. הנקל להם להתחסר בפני מוהיהם וסמיניהם, כאלו מתמידים הם בלמודם והולכים בדרך הישרה, ובאמת אינם עוסקים לא בתורה ולא ביראת שמים, לא בחכמה ולא במחקר, אלא בהוויות העולם, ולפעמים יעשו דברים מכוערים מאד. אם אומר לספר מה שעני ראו ולא זר במקצוע זה, תקיץ נפש הקורא. ואמנם אודה, כי מצוה גדולה היתה לסרסם את הדבר הזה בכל פרטיו המכוערים, למען ידע בני הדור, באיזה אופן יתנוכו הרבנים, ועל מה חרל כבוד התורה ונשל ויו החכמה מישראל. אבל אין חסדי לנבל את עמי בכיוצא בזה, ואנלה רק טפח. ידעתי בעיר גדולה אחת בגרמניה, ערב רבי אחד שהלך לביל שבת למקום שאין מכירין אותו ועשה מעשה זמרי... שם נגנב ציור כספו. בבקר השכם הלך לבית סקירות העיר וכתב על גליון מה שקרה לו לביל הקודם והעיד עדים, גם לקח לו שומר, שיעזור לו לחפש אחרי הגנב. ואחר כך, כאשר נמר, מעשה רבי זה, הלך לבית הכנסת, אשר שם התרגל בכהונה, ולבש בגדי השרד לשרת בקדש ועלה על הבימה ודרש דברי תוכחה להעם. הרב הזה, אשר אין חסדי לסרסם את שמו, נשאר כמובן ע"ה נמר ואיננו יודע אף צורת הלכה, אבל הוא כעת קנאי גדול, ובקנאותו לדתנו הקדושה כבר עשה לו שם. שוב הכרתי באחד התלמידים, אשר נספח אל כת האורתודוקסים בגרמניה ורגיל היה בדרשותיו, אשר דרש לפני רבותיו, לחרף ולגרף את ר' אברהם ניגר דל בשביל שלגלג על דברי חכמים. וידעתי באותו התלמיד, כי כל ימי היותו בברלין אכל רק טרפה, ואמנם חלילה לי להתראות לעיני הצבור כקנאי החרד לשורע. אין אני מזדעזע בכל איברי לראות יהודי אוכל טרפות, כאשר לא יתר לבי ממקומו לשמוע נאצות וגדופים על ראוי. אבל הבאתי זכרון המעשה הזה, למען ידע ישראל, מה הוא חנך הרבנים בערים הגדולות, אשר שם אי אפשר להשגיח על התלמידים.

בסדואה קבלו תלמידים, אשר כבר מלאו צבאם בנימונים וליציאום, היינו, כי מקודם למדו שם שתי שנים חכמות זמרים של חל. מטעם זה היה להם פנוי רק ללמוד קדש, וזה היה אחד מן התנאים שהתנו עמם שם נתקבלו לקולוניום רביניקום, כי לא יפנו להם לדבר אחר. ואולם בגרמניה הדבר נודח, כי הצעירים הנכנסים לבית המדרש יש להם תעודה, כי נמרו את הנימונים, ולמראית עין יבחנו אותם, אם יש להם ידיעת בר בי רב בלמודי קדש. אם הם יודעים לקרא בתורה מבלי הנקש בשוננם הרי זה די להם, ואם יודעים הם לתרגם ספוק כצורתו הרי הם תלמידים מוכשרים. עכשיו הם מתחילים ללמוד, דעת אלהים (תיאולוגיא) בבית מדרש הרבנים וחכמות חצוניות כאחר. בשנים הראשונות לא היה למד החכמות החצוניות קשה כל כך, כי ידיעות בינוניות היו

מספיקות להשיג תואר. דוקטורי אשר עליו מקפידים אוזינו שבמערב כל כך. אבל עכשו כבר הדבר מאד, ולכן שמים התלמידים כל מעינם רק בלמוד החכמות החזוניות ואל למודי קדש לא ישימו לבם, בידעם, כי מורי הבית הם. ישראל בני רחמינו, וביום המבחן לא ימצו עומק הדין עמם. ובאמת בדבר הזה שוים כל בתי מדרש הרבנים באירופא (מלבד זה שבעיר ווינא שאינני מכיר מיבו), כי מעמידים הם תלמידים שאינם יודעים דבר הלכה, אפילו לחפש בשו"ע ולסמוך מתוך הספר, ודבר שאין צריך לדבר, כי אינם בקיאים לא בש"ס ופוסקים, לא במקרא ואגדה. לא בספרות המדעית לישראל ולא במחקר ופלוסופיא, לא בחכמת הלשון העברית ולא בדקדוק השפה. אם אומר לספר לדור בפרוטרוט מה שראו עיני יארכו הרבנים יותר מאשר יוכל לבוא במאמר אחד במע, אבל אין אני רשאי לכבד את עדותי, ואספר רק המעט מן המעט.

באחד הסימנריות האלה מצאתי את אחד המלמדים יושב עם תלמידיו ומשברים את מוחם בהבנת דברי הראב"ע, אשר אינם מן התמוהים בדברי המפרש הזה, וכל תורני משכילי באחת הערים הנכחדות בדרום או בגליצא ידע לפרשם. באתי ופרשתי להם דברי הראב"ע, ותאורנה עיניהם. שוב היה מעשה, כי נתקשה המורה הזה עם תלמידיו בדברי חיל: למה נתחייבו שונאיהם של ישראל כללה, מפני שנהגו מסעודתו של אותו הרשע, והיה תמוה להם, כי לפי זה הלא נתחייבו ישראל ולא שונאיהם, והרב עם תלמידיו לא ידעו סגנון התלמוד בדברים כאלה. אחד התלמידים בא לשם ולא ידע אף קרוא עברית בלי נקודות, ולכן הלך אל בחור אחד מדרים, למען יתרגל לפניו לקרוא במשנה. ויהי כאשר הגיע למשנת אלו נאמרין בכל לשון, היה התלמיד משתומם, מה היא פרשת סופה, ויבינהו הבחור הפולני כפי מה שכתוב בפרשת נשא. ויתפלא תלמיד בית מדרש הרבנים על זה ויאמר: מעורר לא ידעתי, כי דבר שפות כזה נמצא בתורה משה'. הגר"י הזה נעשה אחרי שנים מעטות ח"ש, כי קצת הוא רב. מתקן ומגנה סביבותיו, לתקן את היהדות, וכבר הגהיג סדר תפלה בנוסח חדש וכבר מחק כל זכרונות ציון וירושלים מסדר התפלה. כן הוא דבר ידוע ומפורסם, כי גם מבית המדרש אשר להאורטודוכסים יצאו כמה רבנים, אשר אפילו בנרמניא נחשבים הם בכלל עיה, ואהניא להם, לקבל. התרת הוראה, חסידותם היתה ופה ממלל ברבין, כי במדינות האלה כל עיני הרבנות הולכים אחר הפה! אחד הרבנים הצעירים הביא פעם אחת לפני חברו (דיסרסציון) שכתב באיזה מקצוע מחכמת ישראל. החבור בעצמו היה ממין הדיסרסציות הידועות, שאין בהן אלא חרושן, ומחדוש זה לא ילפינו (כמליצת החכם ר"ם שמינשנידר). ואולם מצאתי, כי כתב המחבר כמה שמות עברים באותיות לעז שלא לפי חוקי הלשון ודקדוקה. וכאשר העירותיו על זה, אמר לי בתמימות נעים: דקדוק שפת עבר לא ידעתי, כי לא למדתי מעולם. עם כל זה יוסיפו משכיליני ללעוג על המלמדים הזקנים, על כי דלגו על פי הרוב בפירוש רש"י, אם נזדקר להם ענין בדקדוק הלשון. ואולם אם יעמדו לפני רב ודוקטור ממין החדש, שאיננו יודע אף קרוא עברית, יקנאו באחינו שבמערב. המתקנים ויאמרו לעשות כמהם. ידוע הוא כי בדורות הראשונים היו רבנים ששומים בישראל, אשר נוסף לידעתם העמוקה בש"ס ופוסקים וספרי הלכה היו בקיאים בכמה מקצועות החכמה, וכמה מהם היו מרדקים ומהגרים ויודעי חכמה. אבל הרבנים יוצאי בתי הסימנריום ע"פ הרוב גם ידיעתם בחכמות החזוניות מעטה מאד, וכל כחם אינו אלא כח!

בקולוניום רביניקום בפדוואה רבייך תורה רשדיל, אדם אשר כהו יולד רק אחד

בתקופה שלמה. כי יותר שהיה רשדיל חכם גדול ובקי בכל מקצעות הספרות העברית והונה דעות נעלות, אהב את האומה הישראלית אהבה עזה כמות ולבו היה בוער כאש מלדות בקנאתו לכבוד עמו וקיומו. את שיטת רשדיל בסנה זו הלא נדע מחבוריו ומסתביו; ואולם בהיותו חי, מתהלך בקרב תלמידיו, אצל סרוריו עליהם, לחבב את היהדות ותורת ישראל. אחינו שביתר המדינות אמנם אפשר היה להם להקים בתי מדרש לרבנים, אבל לא למצוא פרידה מוכה כרשדיל.

עם כל זה, כאשר נפתח בשנת תרי"ד בית מדרש הרבנים בעיר ברסלא, גם אז היה אפשר להגדיל תורה ולהאדירה. הן המורים הראשונים שנתמנו שם היו חכמים גדולים ומובהקים נודעים לשם. וגם התלמידים אשר באו שמה בתחלה היו על פי הרוב בתורים שכל ימי נעוריהם בבית המדרש הישן, וכשבאו להסימנרים הביאו תלמוד עם. ולכן יצאו באמת מן הבית הזה בשנותיו הראשונים כמה חכמים חשובים, מהם שנפטרו כבר לעולם ומהם החיים אתנו עוד, והם שרידי חכמי ישראל בדורנו. ואולם האמת תחייב אותנו להודות, כי לא הסימנרים העמיד תלמידים האלה, אלא שהיו עומדים בלי ספק מאליהם, כמו שכל שאר החכמים הגדולים, שקמו לישראל בשנות המאה הנכבדה, לא סבית מדרש לרבנים יצאו. ר' נחמן קרוכמאל, ר' שלמה יהודה רסאפורט, ר' יהושע הישל שור, ר' ירמ ליסמן צונץ, ר' יצחק מרדכי יוסט, ר' זכריה פרנקל, ר' אברהם ניגר, ר' אהרן ילינק, ר' משה שמינשניר, ר' דוד קאסל, ר' עמנואל יואל, ר' מיכאל ברנאים, ר' צבי גרשין, ר' שמשון רסאל הירש — כל אלו המאורות הגדולים בדור האחרון לא ראו כותלי בית מדרש כזה מימיהם. הם למדו בלי סדר, כאשר היה הדבר נהג מקדמת דנא, אבל למדו; וכאשר הרבו ללמוד ולהבין, בא הסדר מאליו. ואולם בבתי מדרש החדשים — סדר יש כאן, אבל למורים ומחקר אין כאן.

כבר אמרתי במאמרי הראשון, כי הפרוגרמא בעצמה אשמה בדבר, שהתלמידים לא יצאו בלמודיהם. שח לי איש מהימן, כי החכם ר' מיכאל ברנאים, אחד המורים הראשונים בהסימנרים בברסלא, יעץ לבלי הרבות בתלמידים, כי אם לבקש מן המוכתרים במספר ארבעה או חמשה, ואולם עצת ר' זכריה פרנקל היתה, שכל מי שחשק ללמוד יבוא וילמוד ואין מניסין דלתות בית המדרש בפני שום אדם. על פי הדבר הזה היתה שומה, כי הפרוגרמא צריכה להיות לפי מדת הבינונים ולא לפי מדת העלויים, וכשבא צעיר בעל כשרונות בלתי מצויים לבית המדרש, איננו מוצא שם את למדו. מלבד זה המאן מורי הבתים האלה, כי מעולם לא נתנו לבם לחנוך הצעירים, וזה הוא גם כן תלוי ברובי התלמידים. הפרוגרמא הנכונה צריכה להיות על פי עצת הנביא: צוד תעודה, חתום תורה בלמודי. הנסיון תורה, כי ישרה עצת רבן נמליאל: כל תלמיד חכם שאין תוכו כבור, אל יכנס לבית המדרש.

ואולם אפשר שיאמר אדם, כי התסרוות האלה מקריים הם, ולסיכך אין זה יוצא מגדר האפשרות. כי נקים בית כזה במקום אחר ונכוון להסיר המכשולים האלה. נגד זה עלי להעיר, כי התסרוך הראשי בבית כזה הוא בראשונה: הסונסולין שלו, ובשנית: תכליתו לגדל רבנים.

אבאר את דברי:

בראשונה היו חכמי ישראל נהגים להפיץ מעינות התוצה, ללמוד תורה לשמה בשקידה גדולה ולהמית עצמם באהלה של תורה, וכשיצא לתורני מופלג שם באומתנו, כי פלוני הוא גדול בתורה, נהרו אליו התלמידים. וכאשר בקשה לה אתה הקהלות רב,

קבלה את אחד התלמידים של סלוני הגדול התופש ישיבתו. ואולם הדבר הזה לא נעשה על פי ההסכמה לכד בלי חקירה ודרישה. בכל עיר ועיר נמצאו או תופשי תורה ולומדים מופלגים שהגיעו להוראה, לפעמים היו לומדים בעלי בתים מופלגים יותר כאלו שבקשו להם רבנות, אלא משום עשרם או צניעותם היתרה סרבו לקבל רבנות. עכ"פ היה הדבר אי אפשר, כי יקובל איזה תלמיד שלא שמש כל צרכו בקהלה מסוואה לרב. כמה תופשי ישיבות היו בערים שונות, וכל קהלה וקהלה בחרה לה רב כטוב בעיניה. ואולם כעת אי אפשר לקהלה לתלות על קנקנו של המתעתד להיות רב, והיא סומכת על תעודתו שהביא עמו מבית המדרש; לכל היותר היא מתאספת לשמוע את דרשתו הראשונה, והנה ידוע הוא, עד כמה ממעטים לדקדק בנתינות תעודות כאלה, וכל תלמיד שישב מספר שנים בסימינריום וזכה בתעודתו. כן אי אפשר להקהלה לתלות על קנקנו של הרב אם ידיעותיו בתורה רבות או סועפות. העיקר, כי יש לו תעודה כשרה כדבעי. אם היא קהלה אור"תודוכסית, היא דורשת תעודה מסימינריום אורתודוכסי, ואם היא הולכת בדרך הממוצע, היא חספה שיביא הרב, כתב הכשר מברסלא, ואם חספה בתקונים, תוכה במקחה מבית המדרש בברלין. הרב תלוי רק בהחותם. ובנוגע להררשה הראשונה למבחן — כמה קהלות נכשלו בזה! כי בימינו זכינו לדרשות נרפסות לרבבות, ומי יבוא אחרי הרב, לדעת אם דרשו הראשון הוא משלו או משל אחרים? גם הבקאים בדבר קשה להם לדעת זאת, כי אמו כולא עלמא זוכרים את תוכן כל הדרשות שנרפסו במשך ששים שנה? ומה גם כי ברוב העדות אין עוד בקאים בענינים כאלה. ודבר זה שכיח תדיר, כי תקבל קהלה רב עליה, אשר מצא חן בעיניה ע"פ דרשתו למבחן, ובסוף תוכה כי מעתה במקחה. החסרון השני הוא, כי כל תכליתו של סימינריום הוא להעמיד רבנים, ובשכיל כך מתחלל ברייתו של הרב ע"פ הנוסח החדש הוא הספאספענטהום, אשר מינו ידענו. כל מה שאנו מוצאים חסרונות בהרבנות ע"פ הנוסח הישן היא עם כל זה יותר טובה מאחותה הצעירה. בין הרבנים הזקנים מצינו לרוב גם אנשים רמי המעלה, רבנים דומים למלאך ה' צבאות במדותיהם היקרות, באהבתם את התורה והאמת ובשנאתם את הבצע. ואפילו הריקנים שבהם לא היו ספאספעקי, ולא התראו תמיד כלובשי אדרת למען כחש. ואמנם רגילים למעון, כי החסרון תלוי ע"פ הרוב במצב הקהלות, כאשר צייר גם החכם מא"ש, באיזה אופן יבקשו כעת רב בקהלה. יותר ממה שכתוב במאמרו של ר' מאיר א"ש נמצא כאן, כי באמת אופן מני הרבנים במדינות הללו מנוער מאד. ואולם גם העומדים בראש בתי המדרש נרמז רעה הרבה, כי סוף סוף המבשלה הזאת תחת ידם, והנקל היה להם, כי יבואו כלם בעצה אחת, לבלי תת תעודות לתלמידים שלא שמשו כל צרכם. עם כל זה נודה, כי בארצות המערב אין עצה ואין תחבולה להספור מהסימינריום, אשר נעשה כבר כרע הכרחי, בהיות כי אי אפשר כעת לשום קהלה לדעת, מה מינו של רב סלוני או של רב סלוני, ובעל כרחו היא סומכת על כתב ההכשר. אבל במקומות שיש עוד לומדי תורה לסמכור יותר ראוי להשאיר הדבר כמו שהוא כעת. נתנה תורה במדבר, ללמד כי למוד התורה צריך שיהא חסשי מכל אסיפרוסמות של סימינריום סלוני או של סימינריום סלוני. ראוי לדעת, כי ע"פ הרוב המורים הראשונים של כל סימינריום הם מוכתרים שבמכותרים, ואולם במותם יקמו אחרים תחתם, אשר כחם בתורה ובמחקר אינו גדול כל כך, אבל החותם בידם, וזה די להם. לפנים קבלו קהלות ישראל את תלמידי סלוני הנאון, ואם נספר, מסקה ישיבתו, אם לא נתמנה נאון כמותו במקומו. עכשיו הכל הולך למישרים גם בתום כל ההכמים באיזה סימינריום, ואם

יושיבו במקום חכם מופלג איזה מלמד דרדקי — הקהלות אינן יודעות מאומה. מאחר שהמלמד הזה יש לו. ההותם של החכם שקדמו.

קובל אני על בתי המדרש לרבנים, כי זה שנים רבות שלא יצא איזה רעיון חדש מהם. מרם נוסדו הבתים האלה הגדילו הרבנים את חכמת ישראל, וכמעט שהיו מוכרחים לזה, יען כי רק על ידי פרסום ספרים חשובים נתפרסם גם שמם, ובלי פרסום כזה לא היו עולים לגדולה. ר' זכריה פרנקל פרסם מיבו בעולם על ידי ספריו המהפכניים. וכן ר' אברהם גינר וכל חכמי ישראל בדור ההוא. עכשיו ישבו הצעירים מספר שנים בסימינריום ומקבלים תעודותיהם ושוב הם שוים להמופלג שבמופלאים. כי מי ידע להבחין ביניהם? הוזהרו נא איסוף, אחינו בני מדינת רוסיא, מלהקים סימינריום ולחת. חותם בידי איש! הראשון אולי יהיה חכם מופלג וראוי לאותה אצטלא, והשני יהיה אדם פשוט, אשר יניע למשרתו באמצעות איזו השתדלות, ואולם בהיות חותם סימינריום שבבירו, הנקל לו להעמיד רבנים שאינם מהוגנים ולהמעיט דמות התורה. כל זמן שנמצא עוד ריח תורה ברוסיא אין מן הצורך וגם אין מן התועלת למסור מנופולין כזה ביד מי שיהיה. אם נמצא ביניהם איש גדול בתורה ובחכמה ובמדות תרומיות ובאהבת עמנו, איש בעל השקפות נעלות על היהדות ועל התפתחות אומתנו, הספיקו לו צרכיו בכדי שיוכל לקיים התורה ברחבה, וממילא ינהרו אליו תלמידים מכל עבר וסנה, ואם אפשר לכם, תמכו נא בידי בני העניים שמהם תצא תורה, למען יתאספו ללמוד תורה מסיו. ולזה אין צורך ואין חשך בפרונטא, רק כל אחד ואחד ילמד כסוב בעיניו, ודי יהיה, אם יהיה תופש הישיבה מודה ומנהל, אשר כל דבר הקשה יביאו אליו. אבל אם יוסד סימינריום — תוכו בשנים מעטות לפרונטא ולרבנים לובשי אורנאמי ולדרושים על פי המדרי, אך בלי תוכן ורוח, בלי רגש חיים ובלי ריח היהדות.

רבנים כאלה בלבד אירוסא, אשר תוכם ריק ונעזר ומראם החיצוני נהדר, רבנים כאלה הם רק פרי תאות העשירים והמשכילים, האומרים לעשות את הרבנות למין תבשימי, להראות את העמים והשרים את יסיה. ואולם היהדות איננה דורשת רבנות לפני ולהדור מצוה, כי אם לקיים את התורה בישראל. אמת היא, כי דורנו לא ימצא די מסוק בפלפול התלמידים ובלימוד נפית בלבד, כי אם ברבנים בקיאים בחכמה ולבם פתוח כפתור של אולם, להבין מה קיום היהדות דורשת מאומתנו. אבל אלו המעלות לא תמצאו בחניכי הסימינריום. וכנגד זה אפשר וקרוב הדבר, כי יעמדו רבנים כאלה לישראל, אם יקום רק איש אחד שימצאו בו כל אלו המדות שמנתי למעלה. בלי סימינריום יעמיד תלמידים מהוגנים וחשובים; אבל אם תעמידו אותו בראש סימינריום, תכלאו את רוחו ותמנעוהו מעשות פרי נחמד ותאור לעינים.

עתידות היהדות אינן תלויות בהשתדלותנו. להראות העמים והשרים את יסיה: כבר שמענו את הזמר הנעים הזה למדי וכבר ראינו מה פעל לישראל, כי השליך תרדמת מות על עמנו; עתידות היהדות תלויות בהכרת עצמה ובהשתדלותנו לבצר את תומותיה מבסנים. אם נוכחו כבר בגרמניא, כי הרבנות כלבושה האירוסאית ובתארה החיצוני הנעים השפילה את היהדות עד הריסא התחתונה. הרי כל מי שמיעץ כעת, לבנות בתים כאלה גם בארצות אחרות, הוא סתר עיניו בכונה ואיננו חפץ לראות הדבר כמו שהוא.

דיר ב—ד.

ילקוט קטן.

ל.

הוכח על דבר השבת באספת ראשי העדה הברלינית, שהעיר עליו אחד מחברינו⁽¹⁾, ראוי באמת לשימת-לב, מכמה פנים.

רואים אנו אנשי-שם, חוקרים חפשים, הרחוקים מאמונה, המודים בפה מלא, שהם עצמם אינם שומרים לא את השבת ולא שאר חקי הדת, — יוצאים בכל זאת להגן בכל כחם על השבת בתור אינסטיטוציא היסטורית של כלל האומה, ובלי כל צל של הצביעות הדתית שהיתה תופסת לפנים מקום גדול בנכחים כאלו, רק מטעמים לאומיים בלבד, אינם מסכימים אפילו להוסיף, שבת שנית של גלויות: וכי יש לך ראייה גדולה מזו על התעוררות, הרגש היהודי, הלאומי, בין אחינו שבמערב גם מחוץ למחנה הציוניים?⁽²⁾

אין צורך להיות ציוני או מדרק במצוות בשביל להכיר ערך השבת — אמר באותו מעמד אחד מגדולי העדה, והדין עמו. מי שמרגיש בלבו קשר אמתי עם חיי האומה בכל הדורות, הוא לא יוכל בשום אופן — אפילו אם אינו מודה לא בעולם הבא ולא במדינת היהודים — לצייר לו מציאות עם ישראל בלי, שבת מלכתא. אפשר לאמור בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו את השבת שמרה השבת אותם, ולולא היא שהחזירה להם, נשמתם וחדשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של ימי המעשה משנות אותם יותר ויותר כלפי סטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטא התחתונה של חמירותי ושפלות מוסרית ושכלית, ועל כן בודאי אין צורך להיות ציוני בשביל להרגיש כל הדר הקדושה ההיסטורית, החוססת על מתנה טובה זו, ולהתקומם בכל עוז נגד כל הנוגע בה. אין צורך — אבל היעלה על הדעת, שאין גם תועלת בציוניות לדבר זה; שאפשר לאדם להיות ציוני, או גם אחד מראשי הציוניים, מבלי לשמוע בעמקי נפשו קול מחאת הרגש הלאומי נגד בטול השבת?

נגראה — אפשר ואפשר.

קרוב לאותה עת עצמה שראשי עדת ברלין גלו את כל לבם העברי בעקב שאלת השבת, נדמסה במכיע, הפסנהי (נו' 28) תשובת חכם מפורסם, הנחשב לאחר מראשי הציוניים, על השאלה שהציעה לסניו הרקציא: מה דעתו בדבר בטול השבת ודחית השביתה ליום הראשון?

לבעלי העת הפשוט, שגם אני מהם — משיב אותו חכם — אין שאלה זו במציאות כלל. הם שבתים בזמן שאפשר להם, בזמן שיאות להם, ואינם מקשרים בשביתתם שום כונת דתית, ואולם כי שהוא בעל אמונה, האומר שרצתה הוא בקיום היהדות, הוא עושה מעשה-לחצאין שאין הדעת סובלתו, כשדוחה את השבת מפני יום ראשון. מה פשרתו של חרוש זה? לבטל את ההבדלים שבין ישראל לאומות העולם ולחטמם בהן? אם כן ילכו המחדשים וימירו

⁽¹⁾ עיי' למעלה חוב' י"ז ע' 472-478. ⁽²⁾ עיי' למעלה חוב' ט"ז ע' 289-295.

הם לגמרי. כך ישינו חפצם באופן בטוח ושלם הרבה יותר. אבל אם רוצים הם לחשואר יחדים, הרי הם סותרים את עצמם, כשכבסלים סימן אחד מוכחק מסימני היחדות¹.

זה הכל! אף מלה אחת לא התמלטה מפי החכם הציוני, אשר תעיר על התקוממות לבו נגד בטול השבת, מאת ערכה הלאומי, ההיסטורי, כמו ששמענו מפי חכמי ברלין, אעים שאינם ציוניים. כל השאלה אינה בעיניו אלא דתית בלבד, ועל כן היא מוציא את עצמו מן הכלל: הוא בעל דעות חפשויות, שובת בזמן שאפשר לו וראות לו, בלי שום נונה דתית, ומפני זה אין השבת נוגעת אל לבו, ואחת היא לו אם תתקיים או תתבטל. רק, לדבריהם דרבנן קאמר: אלו בעלי אמונה האומרים שרוצים בקיום היהדות (הדתית), הם תומאים לההגיון, נכשלים בסתירה ומעשה-לחצאין, אם אומרים לבטל את השבת. ברי לי, שמוכי הציוניים המזרחיים, ואף בעלי דעות חפשויות שבתנים, ירגישו, כמני, למקרא תשובה זו, כאלו רוח צפונית קרה באה אל לבם ומשליכה קרח על רגשותיהם היותר קדושים . . . ובכל זאת יש בקרבנו מופרים, אנשי מעשה, שכשארם בא ואומר, שהציוניות המערבית וחבת-ציון המזרחית אינם שני שמות לדבר אחד, הם כועסים מאד וקוראים לזה, פלוסופיא — שם של גנאי בפי שכמותם . . .

שוני פלוסופיא אלו אמנם מעמם ונמוקם עמם. כמו שהיה קליגולא בשעתו אומר: הלאי שהיה לכל המין האנושי רק ראש אחד, ויכלתי להתזיו בבת אחת, — כך גם הם משתוקקים, שיהיה לכל הקהל רק ראש אחד — ראש-ענל, בלי שום חלוקי דעות ומחשבות מתנגדות, כדי שיוכלו לצאת ידי הכל בבת אחת. . . ואולם רוב הציוניים הנבונים כבר מבירים ומודים, כי אמנם יש הברל יסודי בין הציוניות המזרחית והמערבית ביותסן אל הקנינים הלאומיים; אלא שלפי דעתם, אין לנו לדאוג שמה תשה האחרונה את מהלך התנועה לפי רוחה, אחר כי סוף סוף היהדות המזרחית היא יסוד הכל, וכבר עברו הימים — כך הם מאמינים — שהמזרחיים היו כורעים כרך לפני כל מה שבא מן המערב ומבטלים עצמותם בלי דעת ובחינה מפני הדר כבודם של אחיהם. האירוסיים².

אלו המודים במקצת יבואו נא איפוא ויקראו את הדברים שהקדימה הרדקציא של המסגרת — ומכיע זה הלא, מזרחי הוא, אעים שיצא באמיריקא — אל התשובה הנזכרת:

„הנני להעיר לחיראים והחרדים, לבל תאחזם פלצות בשמעם מפיו [של החכם המשיב], אשר בקהל החפשים ברעותיהם יחר כבודו, כי זאת הלא מודעת היא כבר, ואיש גדול כמוהו אינו נרשא מסוה על פניו . . . הוא אינו מאפיל במלית של צביקות על דעותיו, אבל הוא אוהב את עמו בכל לבבו ובכל נפשו, והוא עובד עתה למוכותו בכל כחו, וכחו גדול הוא, והוא לא יאמר לשום איש, קבל דעתי, כי אם מחזיק בהכלל: ילך כל איש בשם אלהיו, ולכן לא לבד, כי אין לנו לדון אותו על דעותיו, כי בדברים המסורים אל חלב אך לאלהים חמששם, חנה עלינו לכבד את האיש הנדול הזה, אשר לסרות דעותיו החפשויות, הוא עובד באמונה למוכת עמרי.

היא עצמה, הרדקציא הזאת, העברית והציונית, — לא, אחותה פלצות איפוא, בשמעה מפי אחד מראשי הציוניים, כי שאלה לאומית כזו אינה נוגעת כלל להציוניים החפשים ברעותיהם! . . . בודאי לא מפני שכך היא גם דעתה של הרדקציא עצמה — על זה אינה חשודה — אלא מפני שהלב המזרחי אינו יכול להתגבר על חרדת-הכבוד, הממלאה אותו ומשחיקה כל שאר רגשותיו, למראה חכם מערכי בעל כח גדול, אשר לסרות דעותיו החפשויות, הוא עובד באמונה למוכת עמרי.

¹ עיי למעלה חוב' יז ע' 474 — 477.

למרות! — המלה הקטנה הזאת צריכה למוד, לפי שבה ביחוד מתגלה לנו הלך נפשם של המורחיים ביחוסם לאנשי המערב, ועד כמה יש להם צדקה להאמין בעצמם. שיוכלו לעמוד בפני השפעתם הרוחנית של אלו . . .

לא.

מי שיוודע מצבה של ספרותנו לאמתו, את העניות הרוחנית של רוב סופריה ואת העניות החמרית של רוב קוראיה, אי אפשר שלא יתקפתו רגש של בושה ועצבון עמוק לקול התרועעות הגדולות הנשמעות בעת האחרונה על דבר תחית ספרותנו, מהפכה בספרותנו, זרמים חדשים בספרותנו, וכדומה. כשהילדים מחקים לפעמים לשם שחוק דרכי-הדבור של הגדולים, אנו מתענגים על המראה ושוחקים עמם. אבל כשזקנה מדולדלת ורפת-כח עושה מעשה-ילדות כזה בתסלב, מעלימה עיניה ממצבה ומצרכיה המתאימים לו ומבקשת לה גדולות בנאון ובקול ענות גבורה, כדרך שעושות אחיותיה המלאות כח עלומים, כאלו באמת יש ביכלתה לעשות כמעשיהן ואין הרבר תלוי אלא ברצונה, — מראה כזה קורע את הלב, ולא תקום בנו רוח לשחוק לה לעניה זו. מי שיוכל לשעות בעצמו במדה גדולה כל כך, חולה הוא, ואין שוחקים לחולה, אלא מבקשים לו רפואה.

ואולם לא בנקל אפשר למצוא רפואה למחלת-הנאון. גערות ותוכחות כלליות אינן מועילות בזה כלום. על דברים כאלה רגילים, תוליד-הנאון להשיב במבט של בוז, כאלו אומרים: אין הרבר כדאי לספל בקטני-מח הללו, שאינם מוכשרים להבין רוחם של גדולים. תרופה יותר טובה היא על כן — לבוא אליהם בהצעות מעשיות מסורשות. אם אומרים לו לחולה כזה בענוה ובהכנעה: רבנו, עפר אנו תחת כפות רגליך, בודאי אין קצבה לכחך ואין מסעל אשר ישנב ממך; בבקשה ממך איפוא, עשה נא דבר זה או זה, הלא מצער הוא ואחרים עושים אותו כלאחר יד! — אם כך אומרים ותורמים ואומרים לו בכל יום ומראים לו באצבע על קמנות כאלה, סופו אולי לסקח עיניו ולהכיר את דלתו. ומסעם זה נראה לי, שמוכ ומועיל הוא גם לנו עתה, להראות מעת לעת על מעשים טובים שונים, הנעשים בספרות אירופא כמו מאליהם, בלי השתדלות יתרה מצד הקהל וחבלי-לידה קשים מצד הסופרים וקול רעש גדול מצד המוליים, — ולבקש גם ממנה, מספרותנו הצעקנית, שתעשה אף היא כזה או מעין זה, הצעות כאלה, אף אם נרע מראש כי לא תעשינה ואינן אלא דברים בטלים, טובות הן בכל זאת לסקח את העינים על שפלותה של עלובה זו, ואולי נתבושש באחרונה — והקולות יחדלון. הפסם אסתפק בשתי הצעות כאלה, לרונמא.

(א) מויל אחד יהודי כברלין מציא עתה ביבליותיקא קטנה בלשון אשכנז בשם 'לקץ המאה'. הרעיון טוב מאד. עשירים היו חיי המאה הייט, ההולכת וקרבה אל קצה; כמעט אין מקצוע ככל הקולטורא האנושית שלא קבל בה, במאה הזאת, צורה חדשה. ועתה, בסופה, טוב איפוא לעשות סך הכל, להביא בחשבון כל פרי העבודה היבה. — הביבליותיקא הזאת יוצאת בספרים קטנים נפרדים הכתובים בשפה צחה וקלה, למקרא המון המשכילים, וכל ספר מוקדש למקצוע מיוחד. הספר השלישי, הנוגע לנו ביחוד, הוא: היהודים והיהדות במאה התשע-עשרה מאת ד"ר ש. ברנסלד¹).

¹ Juden und Judentum im neunzehnten Jahrhundert von Dr. S. Bernfeld (Am Ende des Jahrhunderts, III.). Berlin 1898.

כאמור, נועדה הביבליזציקא לא למלומדים מומחים, כי אם לכלל המשכילים בעם, והספרים הם קטנייהכמות; על כן גם בספר זה אין לנו לבקש "חדשות ונצורות", כי אם רק ענין של קריאה מועילה ומושכת את הלב. ובוה ימלא הספר את תעודתו באמונה: לשוננו צחה ונעימה, עניניו נבחרו בדרעא, והוא כלו מלא חיים¹. אבל אתר קראנו אותו עד תומו, רנינו בנפשנו, כי אך טסה מן הים באה אל קרבנו, להגדיל עוד את הצמאון. קסיו עמודים קמנים כה הם בענין גדול ורחב כזה! ומה גם כי תולדות היהודים והיהדות בנרמניא — שהן, כמובן, חשובות ביותר בביבליזציקא אשכנזית — דרשו בהכרח ביאור רחב לפי ערך, ועל ידי זה יצאו שאר הארצות (ביחוד רוס) כמעט ריקות לגמרי.

ובכן, יקום נא איזה מרל עברי ויחקק מעשה היהודי האשכנזי בהוצאת ביבליזציקא כזו, שתהא מיוחדת כלה לעניני היהודים והיהדות במאה הזאת! הלא מרבים מולינו לחקות מעשי "אירוסא" ולבשר בקהל דבר הוצאת ביבליזציקות שונות שיהיו דומות ממש לתכונותיהן האירופיות, ומדוע לא יחקו גם מעשה זה? אם כל העמים נשתנו חייהם במאה הזאת שנוי עצמי, חיי היהודים נשתנו יותר מכלם, וכמה ספרים טובים ויפים אפשר היה לכתוב על תולדות היהודים והיהדות במאה הי"ט! התפתחות ההשכלה, הספרות העברית, ספרות היהודים בלשונות העמים, "חכמת ישראל", הייתהעדה ומסורות הצבור, מלחמת האימנציפצא, השתתפות היהודים בחיי המדינות, בחכמות ובמלאכות וכו' וכו' — בכל אחד מן הענינים האלה ודומיהם יש די והותר למלאות ספר שלם, ומכל הספרים האלה יחדו היה העם למד לדעת את עצמו, את חייו ורוחו בדור הזה, ושאלות שונות, עיוניות ומעשיות, שמרבים עתה להתחבט בהן ולבקש להן פתרונים על פי מברות הכרס, היו נפתרות אז אולי מאלהן מתוך החיים ההיסטוריים שקדמו לנו ברווחת הקרובים אלינו.

מעשה כזה לא יהיה אמנם חקוי ממש, כי אם רק השתמשות ברעיון "אירוסא" בתור מעורר למפעל יהודי; כן אמנם גם בעל הרעיון עצמו אינו "אירוסא" ממש, כי אם רק יהודי-אשכנזי, ובכל זאת, בשביל כך בלבד, כמדומה לי, לא הורע הרבה כח "אירוסיותה" של הצעה זו.

(ב) יאמרו מה שיאמרו על דבר ערך חקרי-קדמוניותנו לחיינו הלאומיים בהנה — כזה בדאי הכל מודים, כי שורש רוחנו הלאומי מונח בכתבי-הקדש, ואם נכונים עוד ימים טובים לישראל, עתידים הנביאים לשוב לתחיה ולשפוך רוחם על כל בשר . . . הבנת כתבי הקדש על בורים צריכה היתה איסוא, לכל הדעות, לתפוס מקום בראש בין המסורות היותר נכבדות לעבודת הספרות החדשה, המקשקשת כונן "התחיה הלאומית". ומה אנו רואים בפועל? ה"ביאור" של מגרלסון ותלמידיו עודנו נחשב אצלנו עד היום כמלה אחרונה בידעת המקרא, ואין לנו מומן האחרון אף ספר אחד במקצוע זה שיהיה ראוי באמת לשימת-לב, לפי מצב החקירה עתה; בעוד שהם — ה"אירוסיים" הללו שאנו משתללים כל כך להדמות אליהם — אינם פוסקים מלחקור ולדרוש בכתבי קדשנו, וכל שנה ושנה מביאה לנו המון מאמרים חשובים וספרים גדולים ומובים להבנת ספרי המקרא עם כל המתיחס להם מן הענינים ההיסטוריים, הדתיים, הפילוסופיים והחברתיים. בשקידה עצומה, המעידה על אהבה רבה ועמקה, מאספים הם מכל פנות המדע כל מה

¹ השקפות המחבר על תולדות היהדות במאה הזאת ביחוד במחציתה הראשונה, ידועות גם לקוראים עברית מתוך ספריו ומאמריו העברים על הענין הזה, שיצאו בשנים האחרונות. אבל העם, בכתבו לעז ללועזים, נראה כאלו עזר ברוחו ונשמר ממשפטים קשים על אנשים ומעשים שונים.

שמסוגל להפיץ אור מאיזה צד על איזה ענין מן המקרא, על איזה מבטא בודד, מלה או אות. יודעים הם שאין לספריהם ומאמריהם אלא חיי שעה, שכל מה שנכתב היום יתשן מחר על ידי התפתחות המדעים; ובכל זאת הם עושים מלאכתם באמונה, ומומן לזמן מתחרשים המבואות והביאורים לספרי המקרא, מלבד ספרי-אוצר וספרי-למוד כלליים לעניני קדמוניות ואמונות ודעות של תקופת כתב-הקדש.

אלמלי באנו לסרוט כל מה שנעשה בזה בשנים האחרונות בגרמניא, צרפת, אנגליא, אמריקא ועוד, היה לנו חומר מספיק לספר שלם, אבל לענינו די להביא כאן משל אחד מהרבה.

בגרמניא יוצא עתה, על ידי הפרופסור נובק, ביאור שמושי חדש לכתב-הקדש¹⁾. ביאורים כאלה, לתועלת התלמידים, יצאו שם גם לפני זה על ידי חכמים שונים. אבל החקירה במקצעות המדע השונים, ההולכת ומתרחבת בלי הפסק, הביאה הרבה שנים וחדושים גם בביאור המקרא, באופן שבמשך איזו שנים נתישנו הביאורים הישנים ונולד הצורך לביאור חדש בהסכם עם תוצאות החקירות החרשות, ומיד נמצאו פועלים נאמנים, שהסכימו להשתתף יחד בעבודה זו, והביאור החדש (יחד עם תרגום אשכנזי חדש לנוף המקרא) יוצא בכרכים נפרדים, כרך לכל ספר, מאת חכמים מומחים. עד עתה יצאו כבר ספרי נביאים אחרונים וחלק גדול מן הכתובים, ובכל ספר מוצאים אנו תמצית העבודה הרבה בשדה-החקירה הזה עד עתה — המלה האחרונה באמת.

כלום חסר איפוא, אלא שימצא גם בנו מיל בעל דעה, אם גם לא פרופסור, אשר יאסוף מביבו חבר של סופרים נבונים, אם גם לא חוקרים מומחים, לחבר ולהוציא גם בעברית ביאור חדש לכתב-הקדש, ולוא רק בעקבות הקובץ של נובק! אמת, כי הביאורים האלה לא תמיד אפשר לנו ללכת בעקבותיהם. יותר מדי נוטים הם אחר שיטת „הבקורת“; משנים את הנוסחאות לפעמים בלי צורך מוחלט, מוסיפים וגורעים ובונים השערות על בלימה, כדרך בעלי השיטה הזאת. אבל יחד עם זה מלאים הם ידיעות רחבות והשקפות חודרות לעמקי הלשון והענין, ובעשותנו כמתכונתם, אפשר לבזר בנקל את האוכל מתוך הפסולת — את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל.

גם זאת אמת, כי הרבה מן ההשקפות וההשערות המקובלות עתה במקצוע זה עתירות להבטל בימים הבאים על ידי התפתחות המדעים, כי ידיעותינו הפילולוגיות וההיסטוריות כהיה אינן מספיקות עוד להפיץ אור על כל המקרא בדרך מוחלטת שאין אחריה כלום; ולא עוד אלא שקרוב לדאי, כי הרבה מן המפתחות הנחוצים להבנת המקרא אבדו לנצח, וכמה מן המקומות הסתומים בו ישארו על כן לעולם מסורים בידי המפרשים. לררוש עליהם תלים של השערות והיות כרצונם. אבל גם דבר זה אינו סוטר אותנו מן העבודה. רק העצלות אוהבת להצטרק, שאינה עושה כלום מפני שאין ביכלתה לעשות הכל, והתשווקה האמתית להשגת האמת אומרת: לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין להבטל ממנה.

אחד-העם.

¹⁾ Handkommentar zum alten Testament. In Verbindung mit andern Fachgelehrten herausgegeben von D. W. Nowak.

מחשבות ומעשים.

X.

הרוח הטובה שנחה עלי לפני איזה זמן — כמו שהודעתי לקוראי בפרק הקודם — לא טרה עוד ממני אף עתה. לבי טוב עלי ומחשבות רעות והרהורים רעים לא יסריעו את מנוחתי. אך אם תחשוב, חביבי, כי שמח אני מפני שהשעה משחקת לי — אינך אלא טועה. לא זכיתי בגורל הגדול מאתם אלף, לא נסלה לי ירשה מדוד עשיר באמיריקא, לא נמנית פרנס על הצבור, לא נקראתי לבוא אל הנביר, לא נבחרתי בתור צירי לאחת האספות, וגם, מה שקשה להאמין, לא נתבדתי לקבל מכתב מאחד מקברניצי-האומה החדשים. . . לא, אדם פשוט הנני כמו שהייתי. על ישראל נאותי, על ה' תקותי ועל הרוח פרנסתי. מחיה קבועה אין לי עוד, ומיום שנגמרה חכירת האתונה ואנכי יצאתי מהכפר, אין לי עוד פרנסה נכונה. מתחלה הייתי מווג בעיר הקרובה אל האחוזה. אחרי קביעות המנופולין פתחתי מרתף של יין המדינה. אך משנת האזרחים הנוכחית עוד לא עלתה בירי לחדש את הרשיון. חסצתי ליסר בית-קומסיון בעיר — ואין לי דמי קרימה לתת לבעלי-ביתי בערי המצער. אמרתי להיות קבלן — ואין לי דמי. לא יחרץ. . . חסצתי לקחת בעצמי דמי. לא יחרץ — והנה הרגישו שאר הקבלנים שאין לי האפותיקי הנחוצה לערבון, ולא ייראו מפני ולא יתנו לי אף פרוטה. שמתו אל התורה פני ואמרתי להיות רב רוחני — והנה חושדים אותי. במוסר והוציאו לעז עלי, כי מעיין אני בחובת הלבבות ושאר ספרי מדות, ולא השגתי סמיכה מאת הנאונים הגדולים. . . חסצתי להיות רב מטעם — והנה נודע הרבר, כי יודע אנכי עברית!... חסצתי להיות מורה — והנה לשפת עבר אין תלמידים, ולשפת המדינה יבקשו מורים דוקא מעם הארץ. בקשתי לי משרה בבית מסחר — ולא השנתי: אצל אומות העולם — מפני שהנני יהודי, ואצל בני ישראל — גם כן מפני שהנני יהודי. . . חסצתי להיות מרל מכיע עברי — ולא עלתה בירי. ראשונה, מפני שהמוליים הישנים אין דעתם נוחה מזה; ושנית, מפני שאינני אומן לכתוב מאמרים ראשיים, ומרל בישראל הלא מושבע ועומד הוא לכתוב מאמרים ראשיים, אם טובים ואם רעים... אמרתי להיות סופר בישראל — ולא ישלמו שכר סופרים. המוליים העברים הם מעין כלי קודשי חרשים, מעלנא אית להן ומסנקא לית להן. . . ולפעמים גם דמי הפוסט לא ישיבו. חסצתי להיות שדכן — והנה, כמו להכעים, כל הנכירים יש להם בנות ואין להם בנים. כלות בתחום המושב — כפלים כיוצאי מצרים, ונרונא — אוצרות קרה, וחתנים אין, כאלו לפני עשרים שנים גורו על הזכרים. . . הכל רצים, הכל מבקשים חתנים — ואין, ובראותי כי אין לי דרך אחרת, נסיתי את כחי באומנות החדשה, האחרונה שבאחרונות — גהייתי מטיפ לאומי. . . והמלאכה נקה וקלה. השלכתי אחרי גוי את כל תורת הישנה,

שהבאתי עמי מבית המדרש הישן, ולמרתִי על רגל אחת את כל התורה החדשה, היינו: שתי מחברות עיר. הקונגרס הבוליאי, בעברית וביוונית, ואיזה מאמרים במכתבי העתים, גם כן על הענין הזה, אף שננתי לי מאה פעמים ואחת שמות: ראשי, הציוניות — והייתי מטיפ לאומי בישראל! וכבר סדרתי את דרשותי וקיתי כי ימצאו חן ויסקו רצון מאת השומעים. אבל דא עקא, כי כבר קדמוני אחרים, שידעו לעות דבר, ובכל מקום אשר אבוא, כבר הטיפו מטיפים ודרשו דרשנים, וכלם באותו הסגנון שהיה בדעתי לדרוש... בקיצור, עסקי הפרטיים, כמו כל העסקים העברים — ד' ירחם! אבל בחסרון פרנסה כבר הורגלתי, וכמעט שלא ארגיש ברעתי. העיקר הוא בעיני — עיני הכלל, ובעינינו האלה הגני מצליח מאד ביה. הבשורות הטובות באות אלי מכל עברים, והגני עלו ושמח: התירו את. המגן דוד — טוב! הצדיק מששורטקוב קנה. מניה של חברת. אהבת ציון — מה טוב! אחד הנכדים של אחד הצדיקים כסוב לבו עליו נתן שלשה רובל לחברת התמיכה — טוב מאד! גביר סלוני נרב חי פעמים חי פרוצות לישוב הארץ — הירד!... וככה בכל אשר אפנה — רק שמחות אצל היהודים, גילה רינה ריצה וחזרה... ואנכי הגני קרוב לכולם, מחותן בכל החתונות ויוצא במחול עם כל המתחתנים.

בוראי טוב לי מאד, ובדואי, חביבי הקוראים, תקנאו כי... והיו ימים אשר דמיתי, כי הגני המוצלח היותר גדול בעולם היהודים. אבל בעת האחרונה נזכחתי לדעת, כי אינני המוצלח היחידי, וכי ישנם סופרים עוד יותר מאושרים ממני. הנה, לדוגמא, סופרה של הצפירה מעיר המלוכה, הוא בעל שמחה ובעל התפעלות יותר ממני, ויש שיבוא לירי התפעלות עצומה מרברים שאני איני מתפעל מהם כלל. תלמיד חכם אחד מכני הקראים זכה לפרס של כסף בעד חבורו. כמרומה לך, לשמחה מה זו עושה ומה זו בשורה נעימה (הצפירה 53) לקהל הקוראים העברים? הקראים אמנם הגם מיוחדים ומרצים לקהלנו מסני כמה מעמים, ראשונה, מסני שאינם יהודים, וזו בלבד, כידוע, מעלה גדולה היא בעינינו; ושנית, מסני שהשעה משחקת להם, וכל מי שהשעה משחקת לו חביב ומרצה ומקובל לנו. חכם אחד מן היותר מפורסמים בעמנו בארצנו עוסק כעת בכתיבת דברי ימיהם. דברי ימי עמנו בארצנו טרם נכתבו, ומי יודע מתי יכתבו, ודברי ימי הקראים נכתבים. אמרים — בלשונו של סופר הצפירה — כי הקראים הנם קרובים לנו, השיות הנדרות מעדר ד'. אבל השיות הנדרות רעות ביה כמרעה טוב, דשן ושמן, ולא ירנישו בצערו של. העדר הגדול, אין להם כל נענועים עליו ולא ירנישו אפילו התקרבות כל שהיא, ונדר עשו מסביב לעדרן הקסן, לבלי יתנגב חלילה למרען שה רעב מעדר ד'. . . התנועה הלאומית שהקיסה את כל בית ישראל מן הקצה אל הקצה — לא ננעה בהם אפילו כמשהו, ועד עתה לא נרבו לישוב הארץ אפילו פרוטה אחת, ובאמת למה להם ארץ ישראל, אם גם סה להם ארץ ישראל? את האידיאל של הרבה ממשיכילינו, שווייזיות נמור, השינו הם, הקראים, באופן היותר שלם, ומה להם עוד? ולנו אומרים, כי קרובים הם לנו. ודברי ימינו אנתנו לא נכתבים, ודברי ימי הקראים נכתבים בירי אחד מחכמינו. אין זאת כי אם מסני שהשעה משחקת להם, ומי שהשעה משחקת לו הכל רצים אחריו ומחבבים אותו. ובכל זאת רק בעל התפעלות משונה יכול לבוא לידי התפעלות כזאת בשביל שתלמיד חכם קראי זכה למטבע של כסף.

אך גם הוא, סופר הצפירה, עוד לא הגיע למעלת הסופר הממונה על עיני חיל בה. וואסחארי, הסופר הזה, כידוע, הוא בכלל אוסטימיסט גדול, וכל הרחות, המציות

ושאינן מצויות, לא יזיזו אותו מרעתו, כי הכל הולך וסובב. ההשכלה תעשה חיל, האנושיות תצער בצעדי ענק לפניו. ההתקרבות תתגבר, עוד מעט ויגיע ימות המשיה. וגר יהודי עם אינו יהודי יחיד. לא ירעו איש לאחיו ולא ישהיתו . . . ובכן, אנו להשכלה ועיינינו רק להאנושיות. אין לנו להשקע על עצמנו, על לאומיותנו ותקותינו הלאומיות, רק לשבת דומם, ולחכות ולצפות אל חסרי ההשכלה והאנושיות. ממילא מובן, כי בעל אמונה חזקה כזו לעולם לא יבא לידי עצבות וקטנות דמוחין, וכל הפורעניות והתקלות והקטמות — לא יפריעו את מנוחתו, כי הלא רק זמניות הן, עוד מעט ויעברו, מתר ויתקן עולם במלכות ההשכלה והאנושיות. ואם יש מתר, שהוא לאחר זמן של הרבה הרבה שנות עמל ויוגן — מה בכך? — אנחנו בכל זאת לא נתיאש ונחכה למשיח ההשכלה.

מנקד-יראות כזו, בודאי טוב מאד אם באונגריא, למשל, ה-מדיאריציא של היהודים הולכת ומתגברת וההתבוללות תעשה חיל. בכתיב-עמים, בשנת תר"ם, יספר לנו ה-וואסחאד, התיחשו על הלאום האונגרי חמשים וחמשה פרוצנט מכל היהודים שם. ובשנת תר"נ — ששים. ביהודי לכד מספר הרבנים והמורים היהודים שהתיחשו על הלאום האונגרי. מן אלף חמש מאות וששים וחמשה מורים עברים נרשמו בתור בני הלאום האונגרי — אלף ושבעים וארבעה, היינו כששים ושמונה ממאה, ומן שלש מאות וארבעים וחמשה רבנים — מאתים ושבעים וארבעה, היינו שבעים ממאה. המספרים האלה חשובים מאד מאד. רבנים בישראל נרשמים לא בתור יהודים, רק בתור אונגרים. כפתור ופרח! זו היא מעלה גדולה שאנו עוד לא זכינו לה. איני יודע את לשון האונגרים, אבל אם נעתיק רשימה כזו ללשון מדינתנו, יצא לנו: איזאן איוואנאוויטש קוגל — יוני, מורה דת יהודית; סמספאן סמספאנאוויטש ציממעס — יוני, רב לעדת ישראל . . . ורבנים כאלה, המתבישים במקור מחצבתם, לא יתבישו להיות רבנים, ולקבל שכרם מקופת הקהל העברי! וקהלות בישראל לא יתבישו להחזיק רבנים כאלה ולשלם להם מקופת הקהל. . . .

ואת הרבנים והמורים האלה יעמידו לנו למספ, לאמר: כאלה ראו וקדשו!

ואני מוטב בעיני רב ופסי' עם כל הבליז, עם כל טפשותו, מרב מלומד כזה, ומוטב בעיני ר' גריאל המלמד, עם כל נסותו ובערותו, ממורים כאלה. ר' ופסי ור' גריאל, בכל סכלותם, הנם סכלים שלנו, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, והאדונים יאקאי או ראנאי האונגרי, שמתבישים במקור מחצבתם ובוועמים בעמם, מה להם ולנו?

ובאונגריא הלא יש בית ספר לרבנים, ומן הבית הזה הלא בודאי יצאו כל אלה הרבנים המתבישים במקור מחצבתם. ובכל זאת מיעצים לנו לעשות כשתכונתם ולכונן גם אנו בתים כאלה. והמיעצים לא ישימו אל לבם, כי אם כך הם בתי הספר לרבנים שבתין לארץ, אשר מן המסר ועד המפחות נבנו בידי יהודים, ומן השוער עד הדירקמור כלם יהודים — מה יהיו איפוא הבתים שנבנה אנחנו, אשר רק בכספנו יבנו, והנהגתם תהיה, כמובן, בידי זרים? אין אנכי חפץ עתה להכנס בוכחים על עיקר הדבר, אם בכלל אפשר להגך רבנים ולקבוע את התורה מדות מדות, לאמר: כך וכך אמות, תורה צריך ללמוד בכרי להיות רב . . . נניח שאפשר הדבר. מאמין אנכי גם כן, כי המיסדים מחצבתם רצויה ולכם רק טוב לעמנו ובאמונה ובתום לבב יעשו מה שיעשו. אבל מי ערב לנו, כי הם יהיו אדוני הבית והנהגה הראשית תהיה בידיהם? — וכבר הלא ראינו בתי ספר לרבנים אשר הדירקמור לא היה משלנו. ומי היודע פעולת דירקמור ויתר הפקידים הנבונים בבתי הספר, אשר בלא אומר ודברים, רק בעקימת שפתים בלבד, יכולים הם לכמל שיטה שלמה בלמודים, — מי היודע כזאת, הוא כמני ישאל את המיסדים: מי ערב להם כי

ההנהגה תהיה כלה בידיהם? — אם יכולים הם עצמם להיות ערבים בדבר זה לפני הקהל העברי — יעמדו וינידו! ואם אינם יכולים, אם בית הספר החדש אפשר שיהיה מהדורא חדשה מבתי הספר לרבנים שהיו לנו לפנינו, עם כל הסדרים הישנים, — אז נוח לנו שלא יברא משיברא. לא הפרגמטא היא העיקר, כי אם המנהיגים. . . .
השאלה הזאת של ערכות מבצבצת ועולה כמו מאליה גם בעת ידובר על אדות הבנק הלאומי שיש בדעת הציוניים ליסד: מי ערב לנו, שהעושר הנדול לא יהיה שמור בו חלילה לרעתנו?

מאשימים אותי, ששללנו אנכי תמיד על כל מחשבה טובה ומתאמץ להקמין ערכה עוד פהם תצא מן הכח אל הפועל. וכזאת אולי יאמרו גם הפעם בדברי פה על הבנק הלאומי.

אבל במטותא מכם, חביבי הקוראים, האמינו לי כי לא התולים עמדי הפעם. האמינו לי, כי שאלת בית הספר לרבנים, ועוד יותר, שאלת הבנק הלאומי — קרובות ללבי כאשר ללכם, ומיום שנשמע בין החיים דבר התיסדות שני המפעלים האלה רבות חשבתי על אדוכם, ושאלת, עתידותיהם מנקרת במוחי, וסרס מצאתי לה תשובה נכונה. את אשר עם לבבי בדבר בית הספר לרבנים הנה הנרתי, וגם את אשר אחשוב על אדות הבנק הלאומי אני מגיד לכם.

מאמין אנכי, כי סוף סוף הבנק יוסד, אף כי אולי לא בקרוב, כאשר ידמו אחרים. אין לך דבר העומד בפני הרצון. ואם העם כלו יחפוץ בזה, בודאי ישיג מטרתו. שקל ושקל יצטרפו לסכומים גדולים. ואחרי השקלים יבואו המאות והאלפים — והאוצר יוסד. וכמו בדבר עושר היהודים בכלל, כן גם בדבר הבנק הלאומי בודאי יגויסו ויפלינו הרבה. אם יהיה באוצרנו מיליון אחד — ויאמרו הבריות שיש לנו חמשה מיליונים, ואם יהיו חמשה — ויאמרו עשרה, ואם יהיו עשרה — ויאמרו מאה. והעושר המרומה שלנו הן בכל הזמנים הביא לנו נזק רב. דברי ימי עמנו יורונו, כי חלק גדול מן הגזירות והפריענות שבאו על ישראל לא באו אלא מפני תאות הבצע של דייוני נורות. עשו ידע תמיד כי יעקב יכפר פניו במנחה, ובשביל זה עשה מה שעשה. ומי ערב לנו איפוא, שאם יהיה אוצר לאומי לישראל, לא ימצא איזה אחשדרפן או פחה בפרס ומרוקא ובארצות אחרות, אשר יאבה ליהנות גם הוא מן הקפיטל העברי, ויגזור נזרות ויחזק חקים כדי שהיהודים יתנו כוסר נפשם? אומות העולם הלא יחשבו במעות עד היום, כי צרות הפרט של כל איש יהודי היא גם צרת הכלל. ומצוקת לבב היהודים במדינה אחת עוד גם עתה, כמו לפנינו, נוגעת ללב כל היהודים בכל הארצות. והאם לא ימשוך האוצר הלאומי שלנו — אשר, כמובן, ידעוהו אומות העולם עוד יותר אולי מאשר נדעוהו אנו בעצמנו, כי הלא אין בעת סדורות אצלנו, ובשפה אחרת, שפת העמים נדבר אל עמנו, וכל מחשבותינו, אף אלה שלא יחיימו, כל תחבולותינו וכל מאיינו נביע בלשונם — האם לא ימשוך אליו האוצר הזה את עיני כל צוררי היהודים בארבע כנסות הארץ?

על מרובה זו יושב אני זה כמה ושואל לעצמי: מה טוב לעמנו: ליסד הבנק הלאומי או לתדול? מצד אחד, בודאי נחץ לנו מוסד לאומי כזה, אבל מצד אחר, הנה הפרסום של בנק כזה, יכול לגרום לנו הסדר רב. יש פנים לכאן ולכאן ואיני יודע להכריע. ובכן הנני מציע בזה את שאלותי ומסקותי לפני אחי העברים, הקוראים עברתי, ומאד מאד אתאווה לדעת, מה דעתכם אתם, חביבי הקוראים? רבי-קרב.

ענינים שונים.

ד"ר צבי (הרמן) שפירא.

בימים האלה באה בכה"ע הבשורה המעציבה, כי הפרופסור לחכמת השיעור בהידעלבערג, ד"ר צבי הרמן שפירא, נפטר בקעלן ביום א' סיו אייר, לדאבון לב כל תלמידיו ואוהביו הרבים.

קורות חכמי ישראל, לפי מליצת חז"ל, רשומות בספרו של אדם הראשון. ועוד מליצה אחרת יש ברברי חז"ל; אדם הראשון מכל העולם כלו הוצבר עפרו. אם נחבר את שתי המליצות האלה יחד, ואם נזכור עם זה, כי הראשון אשר נרשם, לפי דבריהם, בספרו של אדם הראשון היה שמואל ירחינאה, שהיה תחלה בא"י ואחרי כן בבבל, — אז נראה כי המליצות ההן מתאימות באמת אל קורות רוב חכמי עמנו, אשר גם הן צבורות, מכל העולם: ארץ פלונית הרה וילדה, ארץ אחרת גדלה שעשועיה, אוי נא לה, תאמר ארץ שלישית, כי אברה כל"י חמרתה. מאז הורו לנו חז"ל: הוי גולה למקום תורה! — גולים חכמי עמנו מעיר לעיר, ממדינה למדינה, וכל מקום שהם גולים, שכינה עמם, רוח אהבת אמת ושקידה נמרצה אינה וזה מהם, ובתוך נפש הנם נלחמים עם כל המעצורים המונחים על דרכם, ויוצאים לפעמים בנצחון, ואם נבוא לכתוב תולדות אחד מחכמי עמנו, עלינו על כן לצבור על הרוב את החומר לזה. מכל העולם כל"י.

גם החכם המנוח ד"ר שפירא אינו יוצא מכלל זה. הוא נולד, כמדומה לי, בעיר קטנה בסלך קאוונא, למד תורה בוויילנא, השתלם בשפת אשכנז וקנה ידיעה עמוקה בחכמת השיעורים בברלין, תקע לו יתר בעולם המעשה והמסחר בארעסא ובחערסאן, הריח ממון על חוף הדאנוי, ואחרי כן פנה מכל עסקיו ונסע להידעלבערג לשמיע בלמודים, שם קבל את שם הכבוד ד"ר לחכמת השיעור, שם הוציא ספרים בחכמה זו ושם נתקבל לפרופסור, ואם יבוא מוסר לכתוב תולדותיו, עליו לצבור את החומר מכל המקומות שהזכרתי.

אין ספק כי רבים ממכיריו במקומות שונים יציאו חומר לתולדותיו מן הענינים הידועים להם, ואני, בהיותי אחד מאוהביו ורעיו בכל ימי שכתב בארעסא, לא אמנע מלהודיע את הזכרונות הגותיים לשכתי בעיר הזאת, זכרונות שיש להם ערך במהלך התפתחותו ובואו אל ספרתו.

המנוח בא לאדעססא בשנת תרל"ב. בעת ההיא כבר דבר צחות בשפת אשכנז והיתה לו ידיעה עמוקה בחכמת השיעורים. אשר שקד עליה בהיותו קודם לזה בברלין. מסירתו, לפי דבריו אז, היתה: לסדר לדפוס את המסכתות הקטנות שחבר בדרך לצון (בסגנון. מסכת עניות' להמנוח אייזיק מאיר דיק), והן: מסכת ש"י"ס, מסכת חסידים, מסכת סדיון, מסכת עקרות ועוד. כלן כתובות בסגנון הנמרא ובפירוש רש"י ותוספות. כנהוג. המסכתות ההן היו אז לנגד עיני ועיני ידידי ה' צבי הכהן שערשעווסקי (עתה ברוססוב), והתפלאנו לראות את עומק ההתול והחרוד המרתף עליהן.

הקורא יתפלא בלי ספק לשמוע, כי הפרופסור לחכמת השיעורים, זה החובב ציון הנלהב, אשר באחרית ימיו. היה תנים לבנות ענותני, היה חומר לצון בנעוריו. אבל הדבר כך הוא באמת. הוא היה בימי עלומיו סלא אהבת החיים ובעל לב שמת. אך להרסים את מסכתותיו לא היה בכחו. כי כיסו היה ריק לנמרי ולא היה לו גם במה לסרנם את עצמו, וכל שכן את אשתו (בתו של המרס המשכיל, הנודע למשכילי הזמן ההוא בשם. חזא"ל), אשר השאיר בוזילנא.

אדעססא איננה מקום תורה, וגם עתה, בהיותה במדה ידועה כמרכו לספרות העברית, על ידי שיושבים בה איזו סופרים מסורסמים, לא בנקל יוכל איש שיש לו נגיעה בספרות העברית למצוא פה פרנסתו בפרס יעבור לו איזה זמן ויקנה לו מכירים. בשנת תרל"ב היה המצב לבעלי הספרות עוד יותר נרוע. רוב יודעי שפת עבר היו מורים עניים, ומעוטם היו או שרידי. הבראריים, הסתרים והעשירים שהיו מרודים תמיד בעשרם ובמסתריהם והיו מחזיקים טובה רבה לעצמם אם היו קונים איזה ספר עברי, או יחידים מן העובדים בבתי מסתרי של אחרים המרודים בעבודתם ובפרנסתם. כאלה כן אלה לא היו שמים כמעט את לבם להקל מכאובי איזה סופר עברי שנלה לאדעססא, אפילו בשיחה קלה. וכל סופר או תלמיד חכם שהיה בא לאדעססא ולא היה בו כח לשבת פה ירחי מספר עד שימצא נתיבותיו מעט או הרכה וגם לא היה מוכשר להשפיל את כבודו ולחזר על הפתחים בשכיל לאסוף. חתומים על ספרו שבכ"י או למכור חבורו הנרסם — היה מוכרח לשוב כל עמת שבא.

שפירא, שלא היה מוכשר להשפיל את כבודו וגם לא היה בידו כח לשבת ולחכות לימים יותר טובים, היה מוכרח בלי ספק לעזוב תיכף את אדעססא. אבל מקרה קטן היה לו לעזר מעט. עד העת ההיא הייתי אני מורה לשעות, וימים אחדים אחרי בוא שפירא הלום קבלתי משרה באיזה בית מסחר, ואז מסרתי לו שנים מן התלמידים, שהתפטרתי מתורתם לרגלי משרתי, ובכך היה שפירא למורה עברית באדעססא.

איזה חדשים אחרי כן נפל למשכב, וכבר בארץ נכריה תובא לבית החולים העברים בפה. באתי אליו לבקרו, וכאשר ראני מידוע, המשינה בביהיה בעת ההיא, איש משכיל בשפת אשכנז ומוקיר חכמים, שאלני: האם אחד המשכילים שוכב עתה בבית החולים? הביאותיו אל הלשכה ששכב בה שפירא ושם נתודעו איש אל אחיו, והמשינה, אשר התבונן אל כשרונות שפירא וידעותיו, היה למשען לו בכל אשר היה לאל ידו, וכצאתו בשלום מבית החולים דבר המשינה טוב עליו לפני אחד מגדולי הסתרים באדעססא, וזה האחרון קבל אותו להיות עוזר למנהל חשבונותיו בבית מסחרו בשכר ארבעים ריב לחדש.

אז החלו לו ימים יותר טובים, הוא שכר תיכף דירה, קנה כלי בית והביא גם את אשתו הלום.

לא ארכו הימים ויוסיפו לו על שכרו בבית המסחר. הוא עבר כאמונה וברעת הענין. ובעת החפוש בקש לו תענוגות בחברת רעים, ובחברת אשתו ורעותיה הבאות לביתו, וישכח את מסכתותיו וגם מחכמת השיעור הסיוח את לבו. ויהי אוהב ימים לראות טוב.

כשנה אחרי כוואו לבית המסחר הגיל נסלה איזה תורה בינו ובין גברת הבית ההוא. הוא הרים קולו בקצף, וכאשר אמרה לו הגברת: מה תצק עלי, הן אינני עובדת בבית-מסחרך — ענה הוא: גם אני אינני עובד עוד בביתך, — וישלך את הסנקסים ויצא מבית המסחר, לחמקו לב כל רעיו העובדים עמו שם.

הוא בא לביתו, הודיע לאשתו כי התפטר ממשרתו וכי על כן עליה עתה לשוב לחוילנא. בעוד איזה ימים מכר את כל כלי ביתו ויתן לאשתו להתאזות הדרך, וחשב לחוילנא כנעוריה, והוא נסע לחערסאן.

עם אשתו החליף מכתבי ידידות, ובידידות וברעות נתן לה גם פטורין, ובשנת תרל"ו נשא בארעססא עלמה צעירה, אשר בהיות אשתו הקודמת פה התרועעה אתה והיתה באה לביתו.

בשנת תרל"ז נסע לכולנריא למקום המלחמה. שם הריח איזה מאות רריב ועיז באה מהסכה גדולה במצבו. אחרי שובו בשנת תרל"ח ממקום המלחמה. כי בהשתחררו עתה לזמן מה מדאגות החיים, בהיות בידו איזה מאות רריב (וגם אולי מאהבתו לאשתו החדשה, אשר חסן להרימה עמו למדרגה יותר גבוהה בחיים), — נתעוררה בו מחדש תשוקתו למרעים, אשר נפרד מהם ברדפו אחרי פת לחם. הוא לא כונן לו בכספו איזה ענף של מחיה, אף לא רדף אחרי משרות בבתי ספר, גם לא דאג עתה להוציא לאור את מסכתותיו; אך פרש עצמו מן העולם ויחל לעסוק בשקירה נמרצה בחכמת השיעור, ואחר זמן קצר הלך להייעלבערג, לשמוע לקח בחכמה זו בהאנוניוועריטאט שם.

במשך הזמן הזה הוציא לאור איזה חוברות בחכמת השיעור, אשר כראות אותן הפרופסור בהאנוניוועריטעט בארעססא, פרעאבראווענענסקי, כתב לו, לשפירא, כי הוא מקוה ממנו שיכרא חדשות ונצורות בחכמה זו. ואחרי אשר לא היה בכחו להמשיך את עבודתו, מפני מחסורי החיים, בא לסטרבורג, ושם, בהשתרלות המנחה ר' צבי הכהן ראבינאוויטש (בעל "המנחה והתנועה"), היה לו הבאראן ה. גינצבורג לעזר לזמן קצוב, כדי שיניע למסרתו.

ועמלו לא היה לשוא. בשנת תרי"ט או תרי"א נכתר בהיידעלבערג בשם ד"ר לחכמת השיעור ואחרי כן נתמנה שם לפרופסור.

לא אנכי האיש ולא פה המקום לדבר על אדות עבודתו וספריו בחכמת השיעור (אחד מספריו נעתק לשפת רוסיא ונדפס בשנת תרי"א ע"י חברת דורשי הטבע ברוסיא החדשה), ופה אזכיר רק זאת, כי הוציא לאור, בהעזקה אשכנזית עם הערות, ספר "משנת המדות" (למודי הגיאומטריא בשפת המשנה), אשר לפי דעתו היא ברייתא דמיט מדות לר' נתן המובאה ברש"י ועוד קדמונים, וכי באיזה מספריו הגהינ ציונים שיעוריים חדשים באותיות עבריות, נוסף על הציונים באותיות יונית ורומיות שמשתמשים בהם כל בעלי החכמה הזו.

בסוף תרי"א היה עוד הפעם בארעססא ימים אחרים. העת ההיא היתה זמן הפרעות בדרום ארצנו, ובשמועו מפי האופטימיסטים, כי לכל הפרעות אך סבות מקריות, כי בעיר

פלוגית היו הפרעות מסבה פלוגית ובעיר פלוגי מסבה אחרת, ושעל כן אין לשית להן לב, כי המקרה לא יתמיד, — ענה הוא ואמר להם: אף אני אומר, שאין הסות אלא מקרי: פלוגי מת מפני שאחותו מחלת הסרסן, פלוגי מת מפני דלקת שנפלה בריאה שלו, פלוגי מסבה אחרת, וכלן אינן אלא מקריות. נמצא שהמות אינו חק קיים . . . מאמריו הראשונים בחבת ציון באו בשנת תרס"ב, ובמאמר הראשון שכתב בזה (המליץ 22) הציע ליסד באה"ק אוניווערסיטאט, את התנאי הזה קבע גם כן בחקנות האגודה, ציון שיסד בהיידעלבערג. הרעיון הזה מלא את כל לבו, ועל לוח חמונתו אשר נתן לי בהיותו פה בשנת תרס"ג כתב: „לידיר נפשי . . . מאתי צבי הירש המכונה דיר הערמאן שפירא, דאצענט בחכמת ההגדרה בהיידעלבערג עד אשר יכונן ד' את בית מדרשו בציון“.

בשנת תרס"ג, בסוף ימי הקיץ, היתה בארעססא אספת מלומדים שקראה חברת דורשי הטבע אשר ברוסא החדשה. בהיות הדיר שפירא גם הוא חבר להחברה הזאת, נקרא גם הוא אל האספה. לבו וכל מחשבותיו היו מלאים אז חבת ציון, עד כי אפשר היה לחשוב שאין שום מחשבה אחרת תופסת מקום במוחו. כמעט קשה היה להאמין, כי זהו אותו צבי שפירא אשר כעשר שנים לפני זה היה מלא חמדת החיים, חוסר לצון ואוהב ימים לראות טוב, ואשר גם לפני שתי שנים, בשנת תרס"א, התלונן על דברים העומרים ברומה של היהדות, הוא היה עתה מלא רעיון קודש, מלא חבה עזה, עד מסירת הנפשו, לישראל ולציון. כל תנועותיו היו בכבוד ראש וכל דבריו היו מלאים התלהבות וחסימות, כנויר אלהים קדוש במבטן. כל שנת תרס"ג נפתלת עס הדיר פ"נס קער דל ליסד בארעססא אגודת חבבי ציון, ולא עלתה בידו, עד שכא שפירא בעת ההיא, ובכח כבודו ומדברותיו הצליח להמנותו להסצנו. ואז, כמעמד הדיר שפירא דל והדיר מ, מאנדעלשטאטס מקיעו ועוד איזה אנשים, נאות הדיר פ"נסקער להניח אבן הפנה לאגודת חובבי ציון אשר בארעססא, הדברים אשר נכתבו אז בשפת אשכנז ואני העתקתים באותו מעמד לשפת עבר — נשלחו לערים שונות, לעוררן ליסד גם בהן אגודות לחי"צ, והאגודה בארעססא, אשר גם ירי הדיר שפירא עמלו בה, היתה אחרי כן למרכז לכל האגודות. עמל הדיר שפירא לציון והשתתפותו בעבודת הציוניים בתורל ידועה לרבים מחי"צ; מי אשר יבוא לספר את תולדותיו בשלמות, יקבץ את כל היריעות אחת לאחת ויציא כלי למעשהו, ואני לא באתי בזה אלא לספר לדור מה שידעתי מחי המנוח דל ופעולותיו בארעססא.

ינוח בשלום על משכבו, ובשוב ד' את שיבת ציון יהי שמו לחסארת בין ראשוני בוניו.

משה ליב ליליענבלום.

מדת הטעמים לשירה העברית.

תִּהְיוּקֶה יְדֵי כָּל אֲחֵינוּ הַמְּחֻנָּגִים עֲפָרוֹת אֶרְצֵנוּ בְּאֶשֶׁר הֵם שָׁם.
אֶל יִפְלֹ רִנְחָכֶם! עֲלִיזִים מִתְרַנָּגִים בְּאֵי שֶׁכֶם אֶחָד לְעִזְרַת הָעָם. (ביאליק).

כי נקרא את החרוזים האלה לא בקריאה המדוקדקת השומרת חקי מלעיל ומלרע, כי אם על פי הציונים המתצבים בזה — קו (-) להברה רמה מוטעמת בנגינה, וחצי טבעת (-)

להכרה שפלה שאיננה מוסעמת — אשר זאת היא הקריאה השגורה כיום בפי המון עם ישראל במשכבותיו — ותשמעו לאוזנינו צלצלי קולות קצובים ערוכים במערכה: רמים ושפלים, רמים ושפלים חליפות. הדבר הזה חדש הוא מקרוב מוכא אל הספרות העברית מהלשונות הגכריות, וגם עתה איננו נודע עוד לכל אלה הקוראים רק עברית לברה, אבל דרך-נועם הוא ומדה יפה מאד למלאכת השיר, בשוחתו גם מחוץ סאר והדר על כל חלקיו.

אבל המדה החדשה הזאת איננה נפרצה עוד בספרותנו, ומעט השירים הכתובים בה, כזה שהבאנו בסתח דברנו, יצא שכרם בהפסדם, כי יחויקו בקריאה המשובשת השגורה בפי ההמון, אשר עתידה היא להשתכח בקרוב, בהיות המורים והמלמדים החדשים מלמדים את לשוננו לבני הנעורים בדרך מתקנת, על פי חקי הדקדוק. על כן ישמע כיום סעמים רבות מפי הצעירים, היודעים מעט או הרבה גם לשון אחרת, כי השירים העברים כתובים בלא כל מדה וקצב, וכי שיר כתוב עברית איננו בלתי אם פרוחה מתורות, ותלמידי הנגנויות, היודעים כי שירי הלשונות הקדמוניות אשר הם לומדים נקראים על פי האורך והקצר של תנועותיהם, בבואם לקרוא שיר עברי שואלים לתוכם: איכה נקראים השירים העברים?

כל איש אשר הרבה לקרוא ספרי שיר בשפת עבר יודע, כי רוב השירים העברים אשר נכתבו בכל העתים עשויים במדות ובקצבים שונים: שירי המשוררים הספרדים מימי הבינים, שקולים במשקל תנועות ויתדות, ורכים ממנו עוד יזכרו את הימים אשר מנו בהם משוררינו מספר לתנועות בכל חרוז, ונוסף על זאת, סימו כל חרוזיהם רק מלעיל וגם נמנעו מביא בשיריהם כל מלה אשר ראשיתה בשוא. אבל היסכנו המדות האלה לשיר? — הן. משקלי התנועות והיתדות אשר עשו משוררינו הספרדים לשיריהם — אשר אולי היה טוב לשעתו ולמקומו — אינו מדה לנו, כאשר מכמאנו שונה ממכמאם הם. והמדה השנית, היא מדה ספירת התנועות והמדת השוא הנע — הלא יראה כל קורא מבין כי רק הכבד תכבד את מלאכת השיר מבלי הוסיף לו כל חן ויופי, ועל כן אין יתרון למדת הספירה ממדת הלמקיים (שחשבון אותיות כל חרוז וחרוז בשיר יעלה בנימטריא מספר השנה אשר נכתב בה השיר), אשר גם בה כל משוררים אחדים לריק כחם.

נראה נא עתה מה משפט המדה החדשה אשר הזכרנו בראשית דברינו, הנהיגה בשירי לשונות העמים אשר אנחנו יושבים בתוכם. המדה הזאת תקרא. מדה הנגינות או. מדת המעמים, מפני אשר מספר התנועות שבה בין נגינה לנגינה או בין מעם למעם — אחד הוא. על פי מספר התנועות הנמשכות לנגינה אחת ועל פי מקום הנגינה בקבוצת התנועות הנמשכות אליה תתפרד המדה הזאת למחלקות אשר נקרא להן — בעקבות מר יעבין — מקצבים, ולמען דעת כל הקוראים, גם אלה אשר לא קראו את תורת מעשה השיר בלשון נכריה, את משפט המקצבים האלה נשייטם בקצרה בזה.

על פי מספר התנועות הנמשכות לנגינה אחת יחלקו המקצבים לבני שני בדים (שתי הברות) ולבני שלשה בדים. במקצב בן שני בדים תבאנה תנועות כל חרוז חליפות אחת רמה ואחת שפלה, יש אשר תקדם השפלה לרמה, והוא המקצב הנקרא, 'אמבוס', ובלשוננו נוכל לקרא לו על פי תכונתו: 'עולה', ויש אשר תקדם הרמה לשפלה, והוא נקרא, 'בוריאוס', ובלשוננו נוכל לקרא לו: 'יורד', ובמקצבים בני שלשה בדים תבאנה תנועות כל חרוז שלש שלש, אחת רמה ועמה שתי שפלות, יש אשר תקדם הרמה

לשתי השפלות; למקצב הזה, הנקרא, בְּקִמְלֹסִי, נוכל לקרא: גְּבַה־רָאשִׁי או גְּנוּסִי. ויש אשר תעמוד הרמה בְּתָךְ, ושתי השפלות מלמניה ומאחריה; למקצב הזה (אמסיבכיוס) נוכל לקרא: גְּבַה־רָאשִׁי או גְּנוּסִי. ויש, לאחרונה, אשר תעמוד הרמה בקצה הקבוצה אחרי שתי השפלות; למקצב הזה (אנְסִמֶסֶס) נוכל לקרא גְּבַה־רָנִי או דֹּלְנִי.

והנה יסימותו של יפת זאת לא השכנה עוד עד היום באהלי שם. והדבר הזה השריש אמנות שוא בלכות רבים, כי אין שפת עבר מסוגלת למדת המעשים; או — אשר אחת היא — מדת המעשים זרה לרוח שפת עבר. אולם לא יקשה לראות, כי האמונה הזאת נוסדה על בלימה. אמנם כן, כי נפשיש את הרברים האלה את מליצתם ותרגומם לשפה ברורה ופשוטה — ונשמעו לנו לאמר: קשה מאד לערוך מלים בשפת עבר על פי משפטי גניותיהן, אשר מספר התנועות בין ננינה לגנינה לא ישתנה; ואם העשה יעשה כן, ונשחת מבע הלשון העברית. אולם כל מבין יודה, כי אם קשה יקשה לעשות את הדבר הזה בכונה, הלא יקשה שבעתים כי יעשה בלא כונה; ואם נוכל להוכיח, כי יש רבות אשר תבוא המדה הזאת בשפתנו במקרה, בלי כל כונה מאת הכותב, הלא יהיה איפוא בזה אות נאמן, כי קל הדבר לעשותו.

ואמנם מכל דרכי השיר החדשות אין אחת הנפוצה לרוב על מני כתבי קדשנו כמדת המעשים הזאת לכל מקצביה — דבר אשר אולי לא עלה עוד על לב איש להתבונן אליו ולשים אליו לבו — כאשר תראינה עינינו מהמשלים המובאים בזה. והקורא הנכבד יאמין נא לי, כי לא הניעותי בכברה את כל ספרי הקדש לבקשם.

(1) אֲשֶׁבִּיר חֲצִי מֶדֶם וְחֶרְבִּי תֹאמַרְלָ בְּשֶׁר מֶדֶם חָלָל וְשִׁבְיָה מֶרָאשׁ פָּרְעֹת אֲנִי.

המסוק הזה ערוך כלו במקצב העולה, ששל ורם ששל ורם. והשוואים לא יחשבו לתנועת כלל אסילו בראש המלה (שזאת היא דעת חוקרי לשוננו, כגן זאב, שריל ושמינברג).

(2) (—) מִי | הַגִּיד | מֶרָאשׁ | וְגַד | עָה | וּמָל | קָנִים | וְנֹאמַר | צִדִּיק

אָף | אֵין | מַגִּיד | אָף | אֵין | מִשְׁפִּי | ע | אָף | אֵין | שׁוֹם | ע | אָם | גִּיָּם

המסוק הזה הנהדר בשיר, אשר תרחיו הם עליים ותחתיים¹) חליפות, יחסר רק בר אחד בראשו להיות כלו עולה.

(8) בִּינוּ | בָּע | רִים | בָּ | עֵם | וְכִסִּי | לִים | מָ | תִי | תֶּשׁ | בִּילִי

(4) תֶּשֶׁת | חֲשֹׁן | יְהִי | לִילָה | בּוֹ | תָּךְ | מֶשׁ | קָל | תִּיתוֹ | יַעַר

שני המסוקים האלה הם יורדים ימים — רם ושפל, רם ושפל — האחד חציו תחתי וחציו עלי, והשני כלו עלי.

וכן נמצא נמצא לרוב מסוקים ושברי מסוקים כתובים כמדת הנגינות במקצתם בני שלשה ברים: הנופל, הדולג והמוגד, כאשר תראינה עינינו מהמקראות המובאים בזה:

(6) מִבֵּי | עָ | יֶזֶן | וְהִקִּי | מִיָּה | סָף | רִי | מַגִּד | לִיה

נופל הוא, רם לפני שפלים.

(1) "עלי יקרא חרוז אשר סופו מלעיל, ותחתית" — אשר סופו מלרע.

(6) מִשְׁנֵבִי | וּמִנִּסִּי | מוֹשִׁיעִי | מִחֲסָם | תוֹשִׁיעַ | גִּי | דולג הוא. רם אחרי שפלים.

(7) יִשְׁלַח מֶ | מְרֹם | יֵ | קִנְיִי | יִמְשְׁגִי | מִמִּים | רַבִּים | מונר הוא. רם בין שפלים.

(8) [מִנֶּה] מֶ | שְׁמִים | גִּתָּה | לָהֶם | לָךְ | עֲבָם.

וּמִים | מִסְלַע | הוֹצֵאתָ | לָהֶם | לֵץ | מָאָם.

המסוק הזה, המובא בשני קטן בראשו (מנך תחת ולחם, (נחמיה ט' ט"ז) — מונר. ומי ימנה מספר לכל שברי הספוקים הבאים בכל המקצבים המנויים, מי יראה את כל המקומות אשר יבואו בהם מאמרים ארוכים, שלא יחסר להם, למען היות מדורים במדת המעמים, רק כי תוסר או תובא סה ושם מלה אחת קמנה או גם רק אות אחת — דבר אשר עשו ואשר יעשו משורירנו חסיד למען מלא את מספר התנועות או למען הסיר את השוא הנע מראש המלה — למשל:

לֹא-זָכְרוּ | אֶת-יְדֹ | יוֹם-שָׂדֶם | מִגִּי-צָר

אֲשֶׁר-שָׁם | בְּבִגְדֵיהֶם | אוֹתוֹתָיו | וּמוֹפְתָיו | בִּשְׂדֵה צוֹ | עֵן . . .

וַיִּמָּן | לַחֲסִיל | תְּבוֹאָתָם | וַיִּגְעַם | לְאַרְבֶּה

יִהְיֶה | בְּבִרְדִּי | אֶת-נִפְסָם | וְשִׁקְמוֹתָם | בְּחִנְמִל

וַיִּסְגֵּר | לְבִרְדִּי | מִקְנֵיהֶם | וּבְעֵירָם | לְרִשְׁפִּים . . .

וכי נערך את החרוזים האנפסטים האלה אל נופי המקראות (תהלים ע"ח, ט"ב—ט"ט), וראינו כי שנייהם מעמים וקלים מאד.

ולא רק בכתבי הקדש לבדם, כי אם גם בשירי המשוררים האחרונים, מוני מספר לתנועות, יש מקומות מדורים במדת המעמים בלי דעת בעליהם, למשל:

פֶּשֶׁ | מֶשׁ פִּי | תִּצָּא | אַחֲרִי | הֵן | שָׁם

מִשְׁחֹר | חֲשֶׁרֶת | עֲבִים | בִּשְׂתָה | רָקִי | ע -

זָהָב | סָגוֹר | מִה־הוּא, | וּשְׁבוּ | זָל | שָׁם

נִכַּח הַדָּרָה שְׁבוּ אֵן תוֹשִׁיעַ. (י"ל גרדון, "מחבת דוד ומיכל").

הבית הזה שלשת חרוזיו הראשונים קצובים במקצב העולה, ורק החרוז הרביעי מסוד הוא ולא מדוד, אבל לו חסן בזה המשורר, כי אז נקל היה לו לשים בו מלים אחרות, למשל: מִלֵּל תָּם | אֶרְתָּה | שְׁבֵה | אֲזִי | תוֹשִׁי | עִי, או דברים אחרים טובים ויפים מאלה, כיד השירה עליו.

המשלים המעמים אשר הובאו בזה — ועוד רבים מהם אשר לא הובאו — דים להוכיח, כי מדת המעמים לא רק איננה וזה לשפת עבר, כי אם גם דרך טבעי היא לה, כלרוב יתר הלשוניות, והמשורר אשר ישים לה לבו יקל לו מאד לערוך בה שירים.

ואחרי אשר הראינו לדעת, כי לא יקשה לערוך בשפת עבר שירים מדוּדים במדת המעמים, עלינו לדעת את הסבה אשר מנעה את משוררינו מערוך בה שיריהם. לפי דעתי, הסבה הראשית, ואולי גם היחידה, היא, כי בקריאה המדוקדקת לא הורגלו גם טובי סופרינו, עד כי בקרוא בה איש לפנייהם שתיים שלש מלים, אפילו פסוק מתנ"ך, ונשמעו הדברים לאזניהם כדברי לשון אשר לא שמעו מעולם, ובקריאה המשובשת, קריאת החרדים השגורה בפייהם, לא רצו. אולם ימי החרדים הישנים יתמו לעינינו, ובבתי הספר ובחדרים החדשים הלא ילמדו את הקריאה המדוקדקת, ולכני בתי הספר והחדרים האלה, בנינו אשר יקמו אחרינו, להם עלינו להכין בשפתנו ובמסורתה מנעמים ככל אשר תשיג ידינו, למען אשר לא ימשה כלה גם בשנותם בורות. ויען כי לא כסופרים הפרושים המשווררים, כי המה ידעו כמעט כלם את דרכי לשוננו ואת משפטי דקדוקה, על כן יקל להם מאד להשגיר גם בפייהם את הקריאה המדוקדקת, בהתחזקם רק ימים אחדים לקרא נכונה את כל אשר יקראו. ואז לא יקשה עליהם לעשות גם את שיריהם על פי מדת המעמים הנכונה. ושירים מדוּדים כתובים נכונה, מלבד אשר יקלו מעל המורים את עבודתם הקשה ללמד את בנינו את לשוננו (כי השירים הנמצאים לא יכשרו לשימם בפי התלמידים הקטנים מפני אשר אין מדה להם — על זאת יעיד כל מורה ישר-לב), ומלבד אשר יקנו בזה אוהבים חדשים לשפתנו מבנינו ומבנותינו, עוד יועילו למהר להשיג את הקריאה המדוקדקת גם בין אלה, אשר למדו קרוא בדרך הישנה, — לבלתי היות יודעי לשוננו נפלנים לשתי פלגות אשר לא ישמעו איש שפת רעהו.

חיים ליב חזן.